

III-2
3

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000331643

Διαικτ ε.

11X
Παι
115

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ
ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΑΝΝΙΝΟΥ

*Μικροερασι
1947*

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΠΑΡΑ ΤΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
1910

Αρ. Βιβλ. Πιστ. 40862

Παιδαγωγικόν Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης
Βιβλιοθήκη
Τμήμα Ανατολικών Σπουδών

ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΔΡΙΩ

Υφηγητοῦ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Λυκείῳ τῆς Αὔρηλιας

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ΑΠ' ΑΡΧΗΣ ΑΥΤΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΗΜΕΡΩΝ ΜΑΣ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

ὑπὸ ΓΑΒΡΙΗΛ ΜΟΝΟΔ

μέλους τοῦ Ἰνστιτούτου

Ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ 1870 πολέμου τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα κατέστη τὸ κυριώδες πρόβλημα τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Ἀπασχολεῖ αὐτὸ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὰς σκέψεις τῶν πολιτικῶν καὶ τὰς μελέτας τῶν ἱστορικῶν. Ἡ ἐν Φραγκφούρτῃ συνθήκη, ἀποσπᾶσα ἀπὸ τῆς Γαλλίας, διὰ κατακτῆσεως πολιτικῶς ἐστῆχου ὅσον καὶ ἀδίκου, ἐπαρχίας ὀλοφύχως ἀφρωσιωμένας αὐτῇ, οὐσας δὲ σάρκα τῆς ἑαυτῆς σαρκός, ἐδημιούργησε μεταξὺ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ρεῦμα διαρκές καὶ νοσηρὸν μίσους καὶ ζηλοτυπίας καὶ δυσπιστίας. Ἡ μοναρχουμένη Ἰταλία διατελοῦσα εἰς ἀγῶνα φανερόν πρὸς τὴν Ἁγίαν Ἐθρᾶν, ἀνεζήτησεν ἐν τῇ φιλίᾳ τῆς αὐτοκρατορουμένης καὶ διαμαρτυρομένης Γερμανίας προστασίαν κατὰ τῶν δημοκρατικῶν καὶ κληρικοφρόνων ἐπιδράσεων, ἃς ἐφοβεῖτο ὅτι ἠδύνατο νὰ προέλθωσιν ἐκ τῆς Γαλλίας. Οἱ φυσικοὶ δεσμοὶ οἱ ἀναμέσον τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἰταλῶν προερχόμενοι ἐκ τῆς εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς παρασχεθείσας ἐκδουλεύσεις, ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ πνεύματος, τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων συνετρίβησαν παρὰ πολιτικῶν ἀφρόνων ἢ ἀσυνειδήτων, παρὰ τύπου ἐλαφρόνου καὶ ἀμαθοῦς, οἵτινες ἐπλασαν μεταξὺ τῶν δύο λαῶν

έχθροπάθειαν επίπλαστον καὶ δυσμένειαν τυφλήν. Ἐνῶ ἡ Γαλλία, καί-
 περ ἀνίκανος ἄλλως τε εἰς μακρὰν μνησικακίαν, ἠμποδίζετο νὰ περι-
 πέση εἰς ἀνανδρον λήθην ἐκ τοῦ κινδύνου τοῦ ἀπειλοῦντος, ἔνεκα τῆς
 φοβερᾶς γειτνιασεως τῶν ἐχθρικῶν συνόρων, τὴν ἀσφάλειαν τῆς πρω-
 τευούσης αὐτῆς, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Ἀγγλία ἀνησύχησαν καὶ ἐγένοντο
 ζηλότυποι, ἡ μὲν ὡς ἐκ τῆς στρατιωτικῆς, ἡ δὲ ὡς ἐκ τῆς ἐμπορι-
 κῆς καὶ βιομηχανικῆς ἰσχύος τῆς Γερμανίας. Πάντα τὰ ἡπειρωτικὰ
 ἔθνη κατελήφθησαν ὑπὸ πυρετοῦ ἐξοπλισμῶν, ὅστις τὰ ἐξάντλει καὶ
 ὅστις ἐν χώρᾳ δημοκρατικῇ καὶ κοινοβουλευτικῇ, οἷα ἡ Γαλλία, ἀπει-
 λεῖ νὰ ὑπονομεύσῃ τοὺς δημοκρατικοὺς θεσμοὺς διὰ τῆς ὑπερτερή-
 σεως τοῦ στρατιωτικοῦ στοιχείου. Ἡ Ἀγγλία θεωρεῖ ἑαυτὴν ὑπό-
 χρεων νὰ διατηρῇ στόλον ἰκανὸν ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῶν ἠνωμένων
 στόλων τῆς Εὐρώπης ὁλοκλήρου, πάσχει δὲ καὶ αὐτή, καθὼς ἠναγκα-
 σμένη νὰ διατηρῇ ὄργανον τόσον δαπανηρὸν, χωρὶς ποτε νὰ τὸ χρη-
 σιμοποιῇ. Ἐν τούτοις, παρὰ τὴν ἀπειλητικὴν ταύτην στάσιν τῶν
 εὐρωπαϊκῶν ἔθνων τῶν ἐξοπλισμένων μέχρι δόδόντων κατ' ἀλλήλων,
 οὐδέποτε ἀπὸ τοῦ 1870 ἐπέστη σοβαρὸς κίνδυνος νὰ ἐκραγῇ πόλε-
 μος καὶ νὰ συμπλακῶσιν ἀπ' εὐθείας ἡ Γαλλία μετὰ τῆς Γερμανίας,
 εἴτε ἡ Ἀγγλία μετὰ τῆς Ρωσίας, εἴτε ἡ Γερμανία μετὰ τῆς Ἀγ-
 γλίας. Αἱ συναφθεῖσαι συμμαχίαι ἀφ' ἑνὸς μεταξὺ τῆς Γερμανίας, τῆς
 Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεταξὺ τῆς Ρωσίας καὶ
 τῆς Γαλλίας, καθὼς καὶ ἡ ναυτικὴ φιλία μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἰτα-
 λίας, εἰσὶ κατ' οὐσίαν ἴδρυσις ἐταιριῶν ἀμοιβαίας ἀσφαλείας κατὰ τῶν
 κινδύνων ἀμέσου πολέμου. Ἡ Τριπλῆ καὶ ἡ Διπλῆ ἀποβλέπουσι
 πρὸ πάντων εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἐν Εὐρώπῃ καθεστῶτος, μεθ' ὅσα
 καὶ ἂν διαλογίζονται οἱ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἐξημμένοι πατριῶται.

Τὰ χριστιανικὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη φοβοῦνται τόσον νὰ ἰδῶσι
 προκυπτούσας ἀναμέσον αὐτῶν συγκρούσεις, ὧν πάντες συναισθάνονται
 τὴν σοβαρότητα καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ προΐδῃ τὴν ἔκβασιν, ὥστε
 ἀποφεύγουσι πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν ῥῆξιν. Γινώσκου-
 σιν ὅτι ἐὰν εἰς τὸ τέλος ὁ πόλεμος ἐκραγῇ, ὅπως θὰ συμβῇ μοι-
 ραίως θᾶπσον ἢ βράδιον, ἡ ἔκκρηξις θὰ προέλθῃ ἀδοκῆτως ἐκ περι-
 πλοκῶν ἀναφυησομένων μακρὰν τῶν ἑαυτῶν συνόρων, ἐν Ἀμερικῇ,
 ἐν Σινικῇ, ἐν Ἀφρικῇ ἢ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ.

Οὐδεὶς προέβλεπε τὸν ἐξ Ἀμερικῆς κίνδυνον πρὸ τοῦ 1898.
 Ὁ κατὰ τὸ φαινόμενον παράδοξος καὶ μωρὸς πόλεμος, ὃν αἱ Ἠνω-

μέναι Πολιτεῖαι ἐπεχείρησαν κατὰ τῆς Ἰσπανίας, ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως αἰφνιδίως ἡ Εὐρώπη ἐκθαμβος διῖδη ὡς ἐνδεχομένην συμμαχίαν ἀγγλοαμερικανικὴν, ἧς πιθανῶς θὰ συμμετείχε καὶ ἡ Ἰαπωνία, ἐξασφαλίζουσαν εἰς τὴν ἀγγλοσαξονικὴν φυλὴν τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν.

Ὁ ἐκ τῆς Σινικῆς κίνδυνος προεβλέπετο ἀπὸ μικροτέρου χρόνου. Ἐνεκα τῆς μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ὑπαρχούσης ἐν τῇ Ἰνδοκίνα ἀντιζηλίας, εἶχεν ἀποκτήσει ἐξαιρετικὴν σπουδαιότητα ὁ περὶ ἐπιρροῆς διεξαγόμενος ἐν Πεκίνω ἀγών. Ἡ Γαλλία εὗρεν ἐξαίφνης πολύτιμον στήριγμα ἐν τῇ συμμαχίᾳ αὐτῆς μετὰ τῆς Ρωσσίας, ἧτις, ἀπὸ πολλοῦ εἰργάζετο, ἀφοῦ ἐγένετο κυρία τοῦ ποταμοῦ Ἀμούρ, ὅπως κυριαρχήσῃ ἐν Μανδσουρίᾳ, Κορέᾳ καὶ ἐν τῷ κόλπῳ Πετσιλῆ. Ὁ μεταξὺ Ἰαπωνίας καὶ Σινικῆς πόλεμος, ὁ ἀποκαλύψας τὴν ἀδυναμίαν τοῦ σινικοῦ κολοσσοῦ, ἐν ταυτῷ δὲ τὴν ἕως τότε ἀπαρατήρητον ναυτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἰσχὺν τῆς Ἰαπωνίας, τῆς ἄλλης ταύτης Ἀγγλίας τοῦ Εἰρηνικοῦ, παρεισήγαγε παράγοντα ὅλως νέον εἰς τὸ σινικὸν ζήτημα. Ἡ Γαλλία, ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Γερμανία ἐλησμόνησαν τὰς ἐν Εὐρώπῃ διαφορὰς των, ὅπως συνενωθῶσι διὰ ν' ἀρπάσωσιν ἀπὸ τῆς Ἰαπωνίας τοὺς καρποὺς τῆς νίκης τῆς καὶ ἐμποδίσωσι τὸν πρόωρον διαμελισμὸν τοῦ σινικοῦ Κράτους, ἐξ οὗ θὰ ὠφελεῖτο κυρίως ἡ Ἀγγλία συνησπισμένη μετὰ τῆς Ἰαπωνίας. Ἄλλως τε ὁ διαμελισμὸς οὗτος ἀνεβλήθη μόνον. Ἡ ὡς πρὸς τὴν Σινικὴν ληθθεῖσα παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Γουλιέλμου τοῦ Β', πάντοτε γονίμου εἰς ἀπροσδοκῆτους πράξεις τολμηρὰ πρωτοβουλία ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατοχὴν πάσης τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Σινικῆς παρὰ τῶν ἐποφθαλμιώντων αὐτὴν Εὐρωπαίων. Ἡ Γαλλία ἐκτείνει τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ Γιουννάν, τοῦ Κοι-άγγ-Σί καὶ τοῦ ροῦ τοῦ Σί-Κιάγκ· ἡ Ἀγγλία πρὸς τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Γιαγκ-Τσέ-Κιάγκ, ἡ Γερμανία πρὸς νότον καὶ ἡ Ρωσσία πρὸς βορρᾶν τοῦ κόλπου τοῦ Πετσιλῆ, ἡ δὲ Ἰαπωνία ἀξιοῖ ν' ἀναλάβῃ οἰονεὶ προστασίαν ἐπὶ τῆς Κορέας. Ἡ Ἀγγλία εἶδε δυσαρέστως τὴν τοιαύτην κατανομὴν τῆς ἐπιρροῆς εἰς χώραν, ἣν ἐθεώρει ὡς ἐπαρχίαν τοῦ ἐμπορικοῦ αὐτῆς Κράτους, ἡ δὲ ἀδημονία τῆς ἐξεδηλώθη καὶ μετ' ὕψους ἀπειλητικοῦ παρ' ἐνίων τῶν ὑπουργῶν αὐτῆς.

Ὁ ἐξ Ἀφρικῆς κίνδυνος ἐκδηλοῦται ἀπὸ τριῶν ταυτοχρόνως σημείων, ἧτοι ἐξ ἀνατολῶν, ὅπου ἡ Ἀγγλία ἐπιθυμεῖ νὰ ἐγκαθιδρύσῃ γραμμὴν συγκοινωνίας συνεχῆ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλ-

πίδος μέχρις Ἀλεξανδρείας, ἡ δὲ Γαλλία καὶ ἡ Ἀβησσινία ἀπειλοῦσι νὰ κόψωσι τὴν γραμμὴν ταύτην, ἡ μὲν ἐπὶ τοῦ Βαχρ-Ἑλ-Γκαζάλ, ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ Βαχρ-έλ-Ἀβιάδ, ἥτοι τοῦ μεσαίου Νείλου· ἐκ δυσμῶν, ὅπου τὸ ζήτημα τοῦ Κόγκου καὶ τῆς Δαχομαίης ὀλίγου δεῖν νὰ ἐξωθήσῃ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν νὰ συμπλακῶσι παρὰ τὰς ὄχθας τῆς λίμνης Τσαδ· τέλος ἐκ βορρᾶ, ἐνθα τὸ αἰγυπτιακὸν ζήτημα διατηρεῖ διαρκῶς μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας διηνεκὴ ψυχρότητα, ἐπιπλεκομένην μετὰ τοῦ ἐν Ἀβησσινίᾳ ἀγῶνος περὶ ἐπικρατήσεως μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἰταλίας.

Τὸ ζήτημα τῆς Αἰγύπτου καὶ τὰ ἀφρικανικὰ ἐν γένει ζητήματα συνδέονται στενῶς μετὰ τοῦ τετάρτου κινδύνου ἐκ τῶν ἀπειλούντων τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην, τοῦ κινδύνου τοῦ ἐκ τῶν Μουσουλμάνων, ἡ ἐν ἄλλοις λόγοις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἡ προέλασις τῶν Ἀγγλων ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς βορρᾶν, ἀπὸ τοῦ Ἀκρωτηρίου πρὸς τὰς μεγάλας παρὰ τὸν Ἰσημερινὸν λίμνας, διὰ τοῦ Τράνσβααλ καὶ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου, ἔχει σπουδαιότητα κυρίως ἐξ αἰτίας τοῦ ζητήματος τῆς Αἰγύπτου. Ἡ μεταξὺ Ἀγγλων καὶ Γάλλων ἀντιζηλία παρὰ τὴν λίμνην Τσαδ καὶ παρὰ τὸν μέσον Νίγηρα σχετίζεται στενῶς πρὸς τὴν εἰσχώρησιν εἰς τὴν Σαχάραν πρὸς ἐμπορικὴν ἐκμετάλλευσιν διὰ τῶν ὁδῶν τῆς Τριπολίτιδος, τῆς Τύνιδος, τῆς Ἀλγερίας καὶ τοῦ Μαρόκκου. Ἀλλὰ πᾶσα ἡ βόρειος Ἀφρικὴ θρησκευτικῶς συνδέεται μετὰ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ· καὶ τὸ μὲν θρησκευτικὸν αὐτῆς κέντρον εὔρηται ἐν Μέκκᾳ, δὲν διέρρηξε δὲ ἐντελῶς τοὺς πολιτικούς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας αὐτὴν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πᾶσα ταραχὴ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ αὐτόθι ἔχει τὸν ἀντίκτυπον.

Ἐπὶ μακρὸν χρόνον περιωρισμένως τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος ἀπεδίδοτο εἰς τὰς σχέσεις τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μετὰ τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης Κρατῶν. Ὁρθῶς δ' εἶχεν ἡ ὀνομασία, καθότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὰ μόνον προβλήματα τὰ προβαλλόμενα εἰς τοὺς πολιτικούς ἦσαν τὸ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν παραδουναβείων χωρῶν ἢ τῆς Ἑλλάδος, τὸ τοῦ μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Τουρκίας ἀγῶνος περὶ ἐπικρατήσεως ἐν τῷ Εὐξείνῳ, τὸ τῆς αὐτονομίας τῆς Αἰγύπτου, τὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ διοργανισμοῦ καὶ τῆς διοικητικῆς ἀναμορφώσεως τῆς ὀθωμανικῆς Ἐπικρατείας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Εὐρώπης καὶ τὸ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων τῶν

χριστιανικῶν Δυνάμεων μετὰ τοῦ Σουλτάνου. Ὁ κ. Δριὼ ἐν τῷ συγγράμματι, ὅπερ προσφέρει ἡμῖν σήμερον περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, κατενόησεν ὅτι ὤφειλε νὰ δώσῃ εἰς τὴν ὀνομασίαν ταύτην σημασίαν πολλῶ εὐρυτέραν, ὅτι δὲ διὰ νὰ τεθῶσι κάλλιον αὐτὰ ταῦτα τὰ προβλήματα ὅσα ἀπηριθμήσαμεν, δεόν νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν μετὰ τῆς ἱστορίας ὁλοκλήρου τοῦ Ἰσλαμισμού. Πάντα τὰ σύγχρονα πολιτικά προβλήματα, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ κοινωνικά, παρουσιάζονται ἐνώπιον ἡμῶν οὐχὶ πλέον ὡς ζητήματα εὐρωπαϊκά, ἀλλὰ παγκόσμια, ἐνδιαφέρονται δὲ περὶ αὐτῶν καὶ τὸ Πεκῖνον καὶ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἑλπίδος καὶ ἡ Νέα Ὑόρκη ὅσον καὶ οἱ Παρίσιοι, τὸ Λονδῖνον ἢ τὸ Βερολῖνον. Κατ' ἀνάγκην ἀγόμεθα νὰ ἐξετάζωμεν αὐτὰ ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν μετὰ τῆς ἐξελιξέως τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Ὁ κ. Δριὼ δεόν νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πρῶτος ὅστις συνέγραψε σαφῆ καὶ περιεκτικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐξεταζομένου ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν αὐτοῦ σημασίαν, τουτέστι τὴν τῆς ἱστορίας τῶν σχέσεων τοῦ Ἰσλαμισμού μετὰ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀπὸ τοῦ Ζ' μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἐπὶ χιλιετῆ περιόδον, ἐπεξέτεινε ἐπὶ πάσης τῆς δυτικῆς καὶ μεσημβρινῆς Ἀσίας, ἐπὶ τῆς ἀρκτώας Ἀφρικῆς καὶ ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἡ Ἰσπανία καὶ τινες τῶν νήσων τῆς Μεσογείου μόναι κατάρθρωσαν ἀπὸ τοῦ μέσου αἰῶνος ἤδη νὰ διαφύγῃ τὸν ζυγὸν αὐτοῦ. Ἡ προσπάθεια τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ὅπως ἀντιταχθῇ διὰ τῶν σταυροφοριῶν εἰς τὴν μουσουλμανικὴν ἐπιδρομὴν, ὑπῆρξεν ἄγονος, αἱ δὲ χριστιανικαὶ ἐπικράτειαι κατήντησαν τέλος νὰ ἐπιζητῶσι τὴν φιλίαν καὶ τὴν πελατείαν τῶν Τούρκων. Πλὴν ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἀρχίζει νὰ ἐξασθενῇ ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπερβολικῆς εὐημερίας καὶ ἰσχύος του, ἔτι μᾶλλον δὲ ὡς ἐκ τῆς ἀνικανότητος αὐτοῦ περὶ τὸ ἀφομοιωθῆναι μὲ τοὺς κατακτηθέντας λαούς. Δὲν ἠδυνήθη νὰ σχηματίσῃ μετ' αὐτῶν ἐν καὶ μόνον ἔθνος, οὐδὲ νὰ συγχωνεύσῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες παραμένουσιν ὡς στρατιὰ ἐστρατοπεδευμένη εἰς ἐχθρικὴν χώραν. Ἡ ἀνατολικὴ Εὐρώπη, βλέπουσα ἀπειλουμένην τὴν ἰδιαν αὐτῆς ὑπαρξιν, ἀντέστη τότε μετ' ἀπεγνωσμένης καρτερίας κατὰ τῆς ἐπαπειλούσης νὰ κατακλύσῃ αὐτὴν εἰσβολῆς, μετ' ὀλίγον δὲ, βοηθούμεναι καὶ ὑπὸ τοῦ ἀδαμάστου πόθου τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν βαλκανι-

κῶν ἐθνῶν, ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Αὐστρία ἤρχισαν ν' ἀπωθῶσι τοὺς ἀπίστοιους. Ἐπηκολούθησε τότε νέα, ἀλλὰ νικηφόρος αὐτῆ, σταυροφορία καὶ ἀγῶν τοῦ Σταυροῦ κατὰ τῆς Ἡμισελήνου. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη σταυροφορία περιβάλλεται τοὺς νέους τύπους, τοὺς ἐπιβαλλομένους ἐκ τῶν ὄρων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς πίστεως. Καὶ ναὶ μὲν παρὰ τῇ μάζῃ τοῦ ῥωσικοῦ λαοῦ καὶ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀνευρίσκεται ἀκόμη αἰσθημὰ τι ὁμοιάζον πρὸς τὸν θρησκευτικὸν ἐκεῖνον ἐνθουσιασμόν, τὸν ἀρπακτικὸν καὶ ὤμόν, ἐξ οὗ ἐπιπνέοντο οἱ ὄπαδοὶ Γοδοφρείδου τοῦ Βουίλλιωνος· συνήθως ὅμως οἱ ὑπολογισμοὶ πολιτικῆς φιλοκτῆμονος καὶ οἱ διπλωματικοὶ συνδυασμοὶ παρέχουσιν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης κατὰ τῶν Τούρκων χαρακτῆρα ἥμιστα φιλόθρησκον καὶ ἥμιστα ἀφιλοκερδῆ. Αἱ ἐμπορικὴ μέρμυλαι ἀνεμιγνύοντο μετὰ τῶν πολιτικῶν· αἱ ἀντιζηλῖαι τῶν εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν ἐξασφαλίζουσι πάντοτε εἰς τοὺς Τούρκους συμμαχίας ἢ εὐμενῆ οὐδετερότητα, σωζούσας αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ὀριστικοῦ ὀλέθρου ἢ ἀναβαλλούσας τὴν ἑαυτῶν παρακμῆν· εὐρίσκουσι μάλιστα καὶ ἐγγυήσεις περὶ τῆς διαρκείας τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐν ταῖς ζηλοτυπῖαις ταῖς ὑπαρχούσαις μετὰ τῶν κατοικούντων εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν χριστιανῶν. Κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἡ Γαλλία προσεπάθησε συμμαχοῦσα μετὰ τῆς Σουηδίας, τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Τουρκίας, νὰ περιαγάγῃ τὰ γερμανικὰ Κράτη εἰς ἀδυναμίαν καὶ νὰ σταματήσῃ τὰς ἐν τῇ Εὐρώπῃ φιλοδόξους τῆς Ρωσσίας ὁμῆς. Κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία πολλάκις κατέστησαν οἱ φύλακες τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ὅτε μὲν κατὰ τῆς Ρωσσίας καὶ Αὐστρίας, ὅτε δὲ ἐκ δυσπιστίας ἐκατέρως αὐτῶν πρὸς τὴν ἄλλην. Μετὰ τὸν ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1878 ἡ Εὐρώπη ὀλόκληρος παρενέβη ὅπως παρακωλύσῃ τὴν ἐκμηδενίσιν τῆς ἐν Εὐρώπῃ τουρκικῆς δεσποτείας, μετὰ δὲ τὰς ἐν Ἀρμενίᾳ σφαγὰς καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης, ἡ ὁμοφωνία τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἐπομένη τῇ Γαλλίᾳ ἐξελέξατο χωρὶς νὰ γελάσῃ, ὡς σύνθημα τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, τὸ δι' ἡμᾶς ἀντικαστῆσαι πλέον τὸ *Gesta Dei per Francos*, ἐνῶ ἡ Γερμανία κυνικωτέρα, ἐξεδήλου πρὸς τὸν αἰμοσταγῆ Σουλτάνον φιλίαν θορυβώδη ὅσον καὶ φιλοκερδῆ.

Παρὰ τὰς προθεσμίας τῆς ἀναβολῆς, ἅς αἱ ἀντιζηλῖαι τῶν χριστιανικῶν Κρατῶν χορηγοῦσι πρὸς τὸν Ἰσλαμισμόν καὶ παρὰ τὰς

θησκευτικὰς αὐτοῦ κατακτήσεις, ἅς ἐξακολουθεῖ νὰ ἐνεργῇ ἐν Ἀφρικῇ, φαίνεται ὅτι ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἰσχὺς προώρισται ταχέως νὰ ἐκλίπῃ. Ὅθεν εὐλόγως ὁ κ. Δριὼ ἀποκαλεῖ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα « πρόβλημα τῆς καταλύσεως τῆς πολιτικῆς ἰσχύος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. » Διὰ νὰ ἐπισκοπήσωμεν δὲ τὸ τοιοῦτο πρόβλημα ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἐκτάσει, δὲν πρέπει νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ ἐν τῇ λεκάνῃ τῆς Μεσογείου· πρέπει ν' ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν καταστρέφουσαν τὰ ἐν Ἰνδικῇ μωαμεθανικὰ Κράτη καὶ ἀπειλοῦσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Ἀφγανιστάν· εἰς τὴν Ρωσίαν, γενομένην κυρίαν τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Εὐξείνου, κατακτῶσαν σύμπαν τὸ Τουρκεστάν, διασκελίζουσαν τὸν Καύκασον, κυριεύουσαν μέρος τῆς Ἀρμενίας, αὐξανομένην ἐδαφικῶς ἐπὶ ζῆμια καὶ αὐτῆς τῆς Περσίας, εἰς ἣν ἐπιβάλλει τὴν ἐπιτακτικὴν αὐτῆς φιλίαν· πρέπει ν' ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν Γαλίαν ἰδρύουσαν ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Κόγκου μέχρι τῶν συνόρων τῆς Τύνιδος μέγα ἀφρικανικὸν Κράτος, ἐν ᾧ ὁ Ἰσλαμισμὸς εἶνε ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία· εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐκφεύγουσαν τῆς ἐξουσίας τοῦ Σουλτάνου καὶ καθισταμένην ἐπαρχίαν ἀγγλικὴν εἰς τὸ Μαιυροβούνιον, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Σερβίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Ρουμανίαν, ἐπιτυχοῦσας βαθμηδὸν τὴν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν διὰ τῆς διπλωματίας καὶ διὰ τοῦ πολέμου· πρέπει ν' ἀποβλέψωμεν τέλος εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν, καταλαμβανούσας ἢ μὲν τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην, ἢ δὲ τὴν Κύπρον ἐν τῇ ιδιότητι αὐτῶν ὡς προστατίδων τῆς Τουρκίας. Πανταχόθεν ταύτοχρόνως καὶ εἰς ἅλα αὐτοῦ τὰ σύνορα ἐν Ἀσίᾳ, ἐν Ἀφρικῇ καὶ ἐν Εὐρώπῃ ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρῇ, ἐγκαταλείπων τινὰς τῶν ἐπαρχιῶν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἢ εἰς τὴν προστασίαν τῶν Χριστιανῶν. Ἡ τοιαύτη ἐπὶ τὰ πρόσω τῆς Εὐρώπης πορεία ἐναντίον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ τῶσον εἶνε ἀληθῆς σταυροφορία ὑπὸ νεώτερον τύπον, ὥστε ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία παραδέχεται προκειμένου περὶ τῶν Τούρκων, δόγματα, ἅτινα θὰ ἐθεωροῦντο τερχτώδη ἐὰν ἐφηρμόζοντο πρὸς ἄλλην τινὰ δύναμιν. Κατὰ τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ πόλεμον τοῦ 1897 ἐπανελήφθη κατὰ κόρον τὸ δῆθεν ἀξίωμα, καθ' ὃ πᾶσα χώρα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀπελευθερωθεῖσα ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας δὲν δύναται ποτε πλέον νὰ περιέλθῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Σουλτάνου. Νομίζω ὅτι εἰς πολλὴν ἀμνηχανίαν θὰ περιήρχοντο οἱ τὸ τοιοῦτο πρεσβεύοντες, ἐὰν ἠρωτῶντο ἐπὶ τίνων κανόνων τοῦ διεθνoῦς δικαίου στηρίζεται αὐτὸ τὸ ἀξίωμα.

κῶν ἐθνῶν, ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Αὐστρία ἤρχισαν ν' ἀπωθῶσι τοὺς ἀπίστοιους. Ἐπηκολούθησε τότε νέα, ἀλλὰ νικηφόρος αὐτῇ, σταυροφορία καὶ ἀγῶν τοῦ Σταυροῦ κατὰ τῆς Ἡμισελήνου. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη σταυροφορία περιβάλλεται τοὺς νέους τύπους, τοὺς ἐπιβαλλομένους ἐκ τῶν ὄρων τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ καὶ ἐκ τῆς ἐξασθενήσεως τῆς πίστεως. Καὶ ναὶ μὲν παρὰ τῇ μάζῃ τοῦ ῥωστικοῦ λαοῦ καὶ παρὰ τοῖς χριστιανοῖς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀνευρίσκειται ἀκόμη αἰσθημὰ τι ὁμοιάζον πρὸς τὸν θρησκευτικὸν ἐκεῖνον ἐνθουσιασμόν, τὸν ἀρπακτικὸν καὶ ὤμόν, ἐξ οὗ ἐιπνέοντο οἱ ὄπαδοὶ Γοδοφρείδου τοῦ Βουίλλιωνος· συνήθως ὁμοῦ οἱ ὑπολογισμοὶ πολιτικῆς φιλοκτῆμονος καὶ οἱ διπλωματικοὶ συνδυασμοὶ παρέχουσιν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης κατὰ τῶν Τούρκων χαρακτῆρα ἥκιστα φιλόθρησκον καὶ ἥκιστα ἀφιλοκερδῆ Αἰ ἐμπορικῆν μέρηται ἀνεμιγνύοντο μετὰ τῶν πολιτικῶν αἰ ἀντιζηλῖαι τῶν εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν ἐξασφαλίζουσι πάντοτε εἰς τοὺς Τούρκους συμμαχίας ἢ εὐμενῆ οὐδετερότητα, σωζούσας αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ὀριστικοῦ ὀλέθρου ἢ ἀναβαλλούσας τὴν ἑαυτῶν παρακμῆν· εὐρίσκουσι μάλιστα καὶ ἐγγυήσεις περὶ τῆς διαρκείας τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐν ταῖς ζηλοτυπῖαις ταῖς ὑπαρχούσαις μετὰ τῶν κατοικούντων εἰς τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν χριστιανῶν. Κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἡ Γαλλία προσεπάθησε συμμαχοῦσα μετὰ τῆς Σουηδίας, τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Τουρκίας, νὰ περιαγάγῃ τὰ γερμανικὰ Κράτη εἰς ἀδυναμίαν καὶ νὰ σταματήσῃ τὰς ἐν τῇ Εὐρώπῃ φιλοδόξους τῆς Ρωσσίας ὀρμάς. Κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία πολλάκις κατέστησαν οἱ φύλακες τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ὁτὲ μὲν κατὰ τῆς Ρωσσίας καὶ Αὐστρίας, ὁτὲ δὲ ἐκ δυσπιστίας ἐκατέρως αὐτῶν πρὸς τὴν ἄλλην. Μετὰ τὸν ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1878 ἡ Εὐρώπη ὀλόκληρος παρενέβη ὀπως παρακωλύσῃ τὴν ἐκμηδενίσιν τῆς ἐν Εὐρώπῃ τουρκικῆς δεσποτείας, μετὰ δὲ τὰς ἐν Ἀρμενίᾳ σφαγὰς καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης, ἡ ὀμοφωνία τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἐπομένη τῇ Γαλλίᾳ ἐξελέξατο χωρὶς νὰ γελᾶσῃ, ὡς σύνθημα τὸ ὀόγμα τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, τὸ δι' ἡμᾶς ἀντικαστῆσαι πλέον τὸ *Gesta Dei per Francos*, ἐνῶ ἡ Γερμανία κυνικωτέρα, ἐξεδήλου πρὸς τὸν αἰμοσταγῆ Σουλτάνον φιλίαν θορυβῶδη ὀσον καὶ φιλοκερδῆ.

Παρὰ τὰς προθεσμίας τῆς ἀναβολῆς, ὡς αἰ ἀντιζηλῖαι τῶν χριστιανικῶν Κρατῶν χορηγοῦσι πρὸς τὸν Ἰσλαμισμόν καὶ παρὰ τὰς

θρησκευτικὰς αὐτοῦ κατακτήσεις, ἃς ἐξακολουθεῖ νὰ ἐνεργῆ ἐν ᾿Αφρικῇ, φαίνεται ὅτι ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἰσχὺς προώρισται ταχέως νὰ ἐκλίπη. Ὅθεν εὐλόγως ὁ κ. Δριῶ ἀποκαλεῖ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα «πρόβλημα τῆς καταλύσεως τῆς πολιτικῆς ἰσχύος τοῦ Ἰσλαμισμού.» Διὰ νὰ ἐπισκοπήσωμεν δὲ τὸ τοιοῦτο πρόβλημα ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ ἐκτάσει, δὲν πρέπει νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ ἐν τῇ λεκάνῃ τῆς Μεσογείου· πρέπει ν' ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ᾿Αγγλίαν καταστρέφουσαν τὰ ἐν Ἰνδικῇ μωαμεθανικὰ Κράτη καὶ ἀπειλοῦσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ᾿Αφγανιστάν· εἰς τὴν Ρωσίαν, γενομένην κυρίαν τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Εὐξείνου, κατακτῶσαν σύμπαν τὸ Τουρκεστάν, διασκελίζουσαν τὸν Καύκασον, κυριεύουσαν μέρος τῆς ᾿Αρμενίας, αὐξανομένην ἐδαφικῶς ἐπὶ ζῆμιον καὶ αὐτῆς τῆς Περσίας, εἰς ἣν ἐπιβάλλει τὴν ἐπιτακτικὴν αὐτῆς φιλίαν· πρέπει ν' ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἰδρύουσαν ἀπὸ τῶν ὀχθῶν τοῦ Κόγκου μέχρι τῶν συνόρων τῆς Τύνιδος μέγα ἀφρικανικὸν Κράτος, ἐν ᾧ ὁ Ἰσλαμισμὸς εἶνε ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία· εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐκφεύγουσαν τῆς ἐξουσίας τοῦ Σουλτάνου καὶ καθισταμένην ἐπαρχίαν ἀγγλικὴν εἰς τὸ Μυροβούιον, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Σερβίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Ρουμανίαν, ἐπιτυχοῦσας βαθμηδὸν τὴν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν διὰ τῆς διπλωματίας καὶ διὰ τοῦ πολέμου· πρέπει ν' ἀποβλέψωμεν τέλος εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν ᾿Αγγλίαν, καταλαμβανούσας ἢ μὲν τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην, ἢ δὲ τὴν Κύπρον ἐν τῇ ιδιότητι αὐτῶν ὡς προστατίδων τῆς Τουρκίας. Πανταχόθεν ταύτοχρόνως καὶ εἰς δλα αὐτοῦ τὰ σύνορα ἐν ᾿Ασίᾳ, ἐν ᾿Αφρικῇ καὶ ἐν Εὐρώπῃ ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρῇ, ἐγκαταλείπων τινὰς τῶν ἐπαρχιῶν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἢ εἰς τὴν προστασίαν τῶν Χριστιανῶν. Ἡ τοιαύτη ἐπὶ τὰ πρόσω τῆς Εὐρώπης πορεία ἐναντίον τοῦ Ἰσλαμισμού τῆσον εἶνε ἀληθῆς σταυροφορία ὑπὸ νεώτερον τύπον, ὥστε ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία παραδέχεται προκειμένου περὶ τῶν Τούρκων, δόγματα, ἅτινα θὰ ἐθεωροῦντο τερπνώδη ἐὰν ἐφηροῦντο πρὸς ἄλλην τινὰ δύναμιν. Κατὰ τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ πόλεμον τοῦ 1897 ἐπανελήφθη κατὰ κῆρον τὸ δῆθεν ἀξίωμα, καθ' ὃ πᾶσα χώρα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀπελευθερωθεῖσα ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας δὲν δύναται ποτε πλέον νὰ περιέλθῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Σουλτάνου. Νομίζω ὅτι εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν θὰ περιήρχοντο οἱ τὸ τοιοῦτο πρεσβεύοντες, ἐὰν ἠρωτῶντο ἐπὶ τίνων κανόνων τοῦ διεθνούς δικαίου στηρίζεται αὐτὸ τὸ ἀξίωμα.

Τὸ ἀληθές εἶνε ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατεδείχθησαν ἀνίκανοι νὰ σχηματίσωσι ἓν καὶ μόνον ἔθνος ἐνιαῖον διὰ τῶν μουσουλμανικῶν καὶ χριστιανικῶν λαῶν τῶν ὑποκειμένων ἀναμιξ ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν Ἐπιπράξειαν, καταδειχθέντες ἐπίσης ἀνίκανοι νὰ ἐξασφαλίσωσιν αὐτοῖς ἀγαθὴν διοίκησιν, ἀσφάλειαν τῶν ἀτόμων καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν, ἀνίκανοι πρὸς τούτοις νὰ ἐφαρμόσωσι σύστημα ἀστυνομίας ἄλλοιόν ἢ τὸ τῆς ἀπογυμνώσεως καὶ τῆς σφαγῆς. Ἡ βαθμιαία κατάλυσις τῆς ἐν Εὐρώπῃ τουρκικῆς κυριαρχίας θεωρεῖται ὑπὸ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ιστορικῶν ὡς ἀνάγκη ἀναπόδραστος. Ὑπάρχει μόνον ἀμφιβολία περὶ τῆς ὥρας καθ' ἣν ἡ τοιαύτη κατάλυσις θὰ ἐπέλθῃ καὶ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θὰ συντελεσθῇ.

Ἡ ὥρα δὲ ἀναβάλλεται ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς δυσκολίας τοῦ κανονισμοῦ τῆς διανομῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ ἐκ τοῦ φόβου περὶ γενικῆς συρράξεως, τοῦ γεννωμένου ὁσάκις τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα τείνει νὰ εἰσέλθῃ εἰς φάσιν ὀξεῖαν. Ἡ Εὐρώπη συναισθάνεται ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ τόσαι ἀφορμαὶ πολέμου, φοβεῖται δὲ τόσον πολὺ τὸν πόλεμον, ὥστε καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβάντων τὴν κάμνουσι ν' ἀνασκιρτᾷ. Οἱ ἐνθυμούμενοι τὴν εὐθαρσῆ ἐπέμβασιν Ναπολέοντος τοῦ Γ' ἐν Συρίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σφαγῶν τῶν Μαρωνιτῶν ὑπὸ τῶν Δρούσων, ἐκπλήσσονται βλέποντες μετὰ ποίας ἀδιαφορίας ἡ Εὐρώπη ἀφήνει νὰ ἐνεργῶνται αἱ πολὺ στυγερώτεραι σφαγαὶ τῶν Ἀρμενίων, αἱ διοργανούμεναι καὶ διατασσόμεναι παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ. Ἡ διπλωματία αὐτῆς ἐκινήθη καὶ αἱ δυνάμεις τῆς ἐπεστρατεύθησαν μόνον διὰ νὰ διατηρήσωσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ καθεστῶς τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀσφάλειαν. Πράγματι δὲ εἶνε τόσον δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις κατὰ τίνα τρόπον θὰ διοργανωθῇ ἡ Ἀνατολὴ καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Σουλτάνος θὰ διωχθῇ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τόσον βαθέως συναισθάνονται πάντες ὅτι μόναι αἱ τύχαι τῶν ὄπλων θὰ λύσωσι τὰ πολλαπλᾶ προβλήματα τὰ ἀναφυόμενα ἐκ τῆς κληρονομίας τοῦ Ἀσθενοῦς, ὥστε ὅλαι αἱ Δυνάμεις τὸν περιστοιχίζουσι ὡς ἄγρυπνοι φύλακες, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω ὁ ἀσθενὴς συχνάκις ἐπιφόβως ἀναζωογονεῖται, πολλοὶ δὲ τῶν νοσοκόμων του διανοοῦνται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ χρησιμοποιοῦσι τὴν τοιαύτην ῥώμην πρὸς ὄφελός των.

Ὁ κ. Δριὼ καταλήγει ἐν τῷ συγγράμματί του εἰς τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ γαλλορωσικὴ συμμαχία θὰ ἰδῶσιν εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα λύ-

σιν σύμφωνον πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς Γαλλίας. Ἡ ἐλπίς εἶναι πάντοτε ἡδεῖα καὶ ἡ μετὰ τῆς Ῥωσσίας συμμαχία ἔσχε τὸ πλεονέκτημα τοῦτο διὰ τοὺς Γάλλους, ὅτι ἐνέπνευσεν αὐτοῖς τὸ αἶσθημα αὐτό, ὅπερ ἀπὸ καιροῦ εἶχον ἀπομάθει. Ἄλλ' εἶνε μὲν ἡ ἐλπίς γλυκεῖα, εἶνε ὁμως καὶ ἡ ἀπογοήτευσίς κινδυνώδης· ἡ δ' Ἀνατολὴ εἶνε ἡ χώρα τῶν ἀντικατοπτρισμῶν. Ὑπάρχουσι σημεῖα ἐν τῷ Ἀνατολικῷ ζητήματι, ἅτινα ἡ γαλλορρωσικὴ συμμαχία δύναται τῷ ὄντι νὰ λύσῃ. Δύναται αὕτη, φρονῶ, νὰ ἐπενέγκῃ τὴν διακανόνισιν τοῦ ζητήματος τῆς Αἰγύπτου διὰ τῆς οὐδετερότητος τῆς διώρυχος τοῦ Σουέζ καὶ τῶν ὁμόρων χωρῶν ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῆς Εὐρώπης, χωρὶς ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἡ ὑπέροχος θέσις, ἣν ἐν Αἰγύπτῳ ἀπέκτησε.

Δύναται ἡ συμμαχία αὕτη, ἐὰν θέλῃ, νὰ χορηγήσῃ, καθὰ ὑπεσχέθη, τὴν αὐτονομίαν εἰς τὴν Κρήτην. Θὰ ἠδύνατο, ἐὰν ἤθελε, νὰ ἐμποδίσῃ τὰς ἐν Ἀρμενίᾳ σφαγὰς· θὰ ἠδύνατο δὲ πρὸς τούτους, ἐὰν ἤθελε, νὰ βελτιώσῃ σοβαρῶς τὴν θέσιν τῶν ἐλεεινῶν λειψάνων τῶν Ἀρμενίων τῶν διεσπαρμένων ἀνά τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Δὲν βλέπω ὁμως τίνι τρόπῳ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ καταλήξῃ εἰς κοινὸν σκοπὸν, προκειμένου περὶ τῆς διανομῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν, αἱ ἀντιζήλοι ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων τῶν Σέρβων, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Αὐστρίας καθιστῶσιν ἀδύνατον πᾶσαν μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τούτων συνεννόησιν. Ὑπῆρξε καιρὸς καθ' ὃν οἱ Ἕλληνες ἐθεωροῦντο παρὰ πάντων τῶν ἐχθρῶν τῆς Τουρκίας ὡς οἱ ἐνδεδειγμένοι κληρονόμοι τῶν ἐν Εὐρώπῃ κτήσεων αὐτῆς· ὑπῆρχον Ἕλληνες οἵτινες ὠνειροπόλουν τὴν ἀπόδοσιν καὶ αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν ἑλληνισμὸν. Ἀλλὰ τὰ ὄνειρα ταῦτα διεσκεδάσθησαν, πολλοὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων θὰ ἔστεργον, ἐξ ἐχθροπαθείας κατὰ τῶν χριστιανῶν ἀντιζήλων των, τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἐὰν οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ διοργανώσωσι διοίκησιν εὐνομίας. Οἱ Βούλγαροι εἶνε ἐξ ὄλων τῶν βαλκανικῶν ἐθνῶν τὸ στρατιωτικώτερον, τὸ ἐπιτελέσαν πρόδοδον ταχυτέραν, τὸ ἔχον τὴν δραστηριωτέραν καὶ τὴν παγιωτέραν κυβέρνησιν. Οἱ Βούλγαροι ἐγένοντο ἤδη κύριοι μέρους τῆς Θράκης, ἐπεκτείνουσι δὲ τὰς ἀξιώσεις των ἐφ' ἀπάσης τῆς Μακεδονίας. Πλὴν τὸ ἔθνος αὐτὸ τῶν χωρικῶν, τὸ ἀνευ ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας εἶνε ἀκόμη ἐνδεές· δὲν δύναται νὰ σκεφθῇ περὶ στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἀρκεῖται νὰ ἐπιτυχάνῃ παρὰ τοῦ Σουλτάνου ἐπανεπιλημμένας παραχωρήσεις ἀπειλοῦν αὐτὸν δι' εἰσβολῶν,

πάντοτε ἐγκαίρως ἀναχαιτιζομένων. Ἀποτελεῖ ἡ χώρα των μετὰ τῆς Ρουμανίας πρόχωμα κατὰ τῆς Ρωσσίας, ἣτις ἀδυνατεῖ πλέον νὰ ἐπελάσῃ διὰ ξηρᾶς κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ φθάσῃ αὐτόθι εἰμὴ μόνον διὰ τῆς Ἑλλάσσοнос Ἀσίας, ἀλλὰ οὐδέποτε θὰ ἐπέ-
 τρεπεν εἰς τοὺς Βουλγάρους νὰ ἐγκατασταθῶσι παρὰ τὸν Βόσπορον. Πρὸς τὸ μέρος δὲ τῆς Μακεδονίας αἱ βουλγαρικαὶ φιλοδοξίαι προσκρούου-
 σιν οὐχὶ τόσον κατὰ τῆς Σερβίας, ἣτις φαίνεται ἡμιστὰ ἰκανὴ ν' ἀνιδρύσῃ
 τὴν παρ' αὐτῆς ὄνειροπολουμένην μεγάλην Σερβίαν, ἀλλὰ κατὰ τῆς Αὐ-
 στρίας, εἰς τὴν ἡ κατάληψις τῆς Βοσνίας ἐπιβάλλει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ
 ἐπεκταθῇ πρὸς τὴν Θεσσαλονικὴν Ἡ Μακεδονία θὰ ἀπεχωρίζετο ἐν
 τοιαύτῃ περιπτώσει ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας καὶ θὰ διεμελιζέτο διανεμο-
 μένη μεταξὺ τῶν Μαυροβουνίων, τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων.

Βεβαίως ἐὰν ἡ κατὰ βούλησιν διάταξις τῶν Κρατῶν ἦτο εὐκο-
 λος ὅσον εἶνε ἐπὶ τοῦ χάρτου, ἠδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τὴν ἴδρυ-
 σιν βαλκανικῆς ἡμοσπονδίας, ἐν ἣ πᾶσα αὐτόνομος ἐπαρχία θὰ συμ-
 μετεῖχε τῆς κοινῆς ἡμοσπονδιακῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ δὲν δύναται
 νὰ γείνη σκέψις περὶ διαιρεσέως Κρατῶν ὑφισταμένων ἤδη, εἰς δύο ἢ
 τρεῖς ἐπαρχίας κεχωρισμένας, ὅπως δὲν δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν
 ὡς δυνατὸν εἰρηνικὸν σύνδεσμον μεταξὺ Κρατῶν τόσον ἄνομοιων, οἷα
 ἡ Ρουμανία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Ἑλλάς, ἡ Σερβία τὸ Μαυροβούνιον,
 διχονοούντων ἔνεκα ἐμπαθῶν ἀντιζηλιῶν, καὶ τὸν συνεταιρισμὸν αὐ-
 τῶν μετὰ χωρῶν, οἷαι ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη καὶ ἡ Ἀλβανία, αἰ-
 τινες οὐδέποτε ἔσχον μέχρι τοῦδε αὐτόνομον πολιτικὸν βίον. Τί θὰ
 ἐγίνοντο δὲ τότε αἱ αὐστριακαὶ ἀξιώσεις, χωρὶς νὰ ἀναφέρωμεν καὶ
 τοὺς ἐπὶ τῆς Ἠπείρου ἰταλικοὺς πόθους; Εἰς μάτην στρέφομεν καὶ
 ἀναστρέφομεν τὸ πρόβλημα παντοιοτρόπως· ἡ λύσις αὐτοῦ δὲν δια-
 φαίνεται. Ἐπὶ τοῦ παρόντος κεῖται ἐν γούνασι τοῦ θεοῦ τοῦ πολέ-
 μου Οὐδεμία τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων θὰ ἐβλεπεν ἄνευ δυσχερ-
 σκείας τὴν Κωνσταντινούπολιν περιερχομένην εἰς τὴν κατοχὴν ἐτέρας
 εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως. δὲν δυνάμεθα δὲ τῇ ἀληθείᾳ ν' ἀπαιτήσωμεν
 παρὰ τοῦ Πάπα ὅπως ἀνταλλάξῃ τὸν Ἅγιον Πέτρον ἀντὶ τῆς Ἁγίας
 Σοφίας, τοῦθ' ὅπερ ἐν τούτοις θὰ εἶχε τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ συνε-
 πάγηται δύο ταυτοχρόνως λύσεις. Πρὸς τοῦτο ὁμοίως πρότερον ἔδει νὰ
 ἐπέλθῃ ἡ ἔνωσις μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας,
 πρᾶγμα δυσκολώτερον ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν μετὰ Χριστιανῶν καὶ
 Τούρκων συνδιαλλαγὴν.

Αἱ τύχαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶνε ἐπίσης δυσχερῆς νὰ διακανονισθῶσιν ὅσον καὶ αἱ τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Ἡ μεγάλη ἠθικὴ ἐπικράτησις, ἣν ἡ Γαλλία ἀπέκτησε κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἐν Συρίᾳ καὶ ἣτις ἠδύνατο ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα Γ' νὰ μεταβληθῇ εἰς εἶδος τι προστασίας ἐπὶ τῆς ῥηθείσης χώρας, διασώζεται ἀκόμῃ, καί-περ ἡλαττωμένη· δὲν βλέπομεν ὁμῶς τίνα ὠφελήματα θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐγκαταστάσεως εἰς τὴν ἀνωτέρω χώραν, ἐξ ἧς θὰ ἠναγκασθῶμεθα μὲν ἡμεῖς νὰ ἐγκαταλίπωμεν τὴν Αἴγυπτον εἰς τοὺς Ἄγγλους, θὰ ἐξηγείρετο δὲ ἡ ζηλοτυπία τῆς Ἰταλίας καὶ θὰ ἐδημιουργεῖτο ἀντιζηλία μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῆς Ρωσσίας. Μόνοι οἱ Ρῶσσοι καὶ οἱ Ἄγγλοι ἔχουσιν ἐμπορικὰ συμφέροντα σοβαρώτατα εἰς τὸν Περσικὸν Κόλπον, ἀμφότεροι δὲ ποθοῦσι νὰ κατέχωσιν ἐν τῇ Μεσογείῳ τὰς ἀφετηρίας τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν τῶν διευθυνομένων πρὸς τὴν Ἰνδικὴν καὶ τὴν Περσίαν. Ἡ Ρωσσία, ἣ προχωρήσασα ἤδη μέχρι τοῦ Κάρς καὶ τοῦ Εριβάν, θεωρεῖ βεβαίως πᾶσαν τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὡς λείαν ἐπιρυλαττομένην αὐτῇ, εἶνε δὲ πιθανώτατον ὅτι ἡ προέλασις αὐτῆς μέχρι τῆς Μεσογείου θὰ γίνῃ μᾶλλον δι' Ἀλεξανδρέττας ἢ διὰ Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ὅταν ἡ Ρωσσία γίνῃ Δύναμις παραμεσόγειος, θὰ ἐξακολουθῇ ἄρα γε νὰ εἶνε σύμμαχος τῆς Γαλλίας;

Ἡ Γαλλία οὐδὲν ἔχει συμφέρον νὰ ἐπιταχύνῃ πρὸ τῆς ὥρας τὴν ὀρίμανσιν τῶν ἐπιφόβων τούτων ζητημάτων. Ἡ Ρωσσία ἀσχολουμένη ν' ἀποπερατώσῃ τὸν πέραν τῆς Σιβηρίας σιδηροδρομὸν αὐτῆς καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ ἰσχυρῶς πρὸς βορρᾶν τῆς Κίνας, ὠχτύως δὲν ἐπεγεται νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν λύσιν. Γινώσκει ὅτι ὁ καιρὸς ἐργάζεται ὑπὲρ αὐτῆς περισσότερον ἢ ὑπὲρ ἡμῶν δυστυχῶς. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσσία ἀφῆκαν νὰ σφαγιασθῶσιν οἱ Ἀρμένιοι, διότι ἡ Ρωσσία δὲν δυσηρεστεῖτο νὰ καταδειχθῇ εἰς τοὺς Ἀρμένιους ὅτι ἦτο προτιμότερον νὰ καταπιέζωνται ἀπὸ τοὺς Ρῶσσοις, παρὰ νὰ σφάζωνται ἀπὸ τοὺς Τούρκους· πρὸς τούτοις δὲ καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι δύναται μὲν ἡ Ρωσσία νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Αὐστρίας ὡς πρὸς τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς πολιτικῆς τῆς τηρητέας ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ἀλλὰ μετὰ τῆς Γαλλίας μόνον ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν τοῦ καθεστώτος ἐν τε τῇ εὐρωπαϊκῇ καὶ τῇ ἀσιατικῇ Τουρκίᾳ δύναται νὰ συνεννοηθῇ. Ὅθεν ἡ γαλλορωστικὴ συμμαχία ἐξεδηλώθη κατὰ τοὺς τελευταίους ἐν τῇ Ἀνατολῇ περισπασμοὺς ὑπὸ τὴν ἰδιότητα μόνον τοῦ διευθυντοῦ τῆς ὀρχήστρας τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας, ὁμοφωνίας παραδόξου, ἣτις εἶνε συμφωνία μόνον ὅταν

ἐπικρατῆ γενικῇ σιγῇ μεταξὺ αὐτῶν. Οὐχ ἦττον ὑπὸ τὴν ἐγωϊστικὴν ἐποψιν τῶν ἀμέσων ἡμῶν συμφερόντων, ἢ πολιτικῇ αὐτῇ τῆς διατηρήσεως τοῦ καθεστῶτος εἶνε κατὰ τὸ φαινόμενον ἢ ὀλιγώτερον ἐπιζήμιος εἰς ἡμᾶς, ἢ μόνῃ ἐξ ἧς δὲν πηγάζει κίνδυνος ἐκκρήξεως ἐκ τυχαίας συμπτώσεως πολέμου εὐρωπαϊκοῦ, οὐτινος οὐδεὶς δύναται νὰ προῖδῃ τὴν ἐξάπλωσιν, τὴν διάρκειαν καὶ τὴν ἐκβασιν. Τὸ σύνθημα τῆς πολιτικῆς τοῦ κ. Ἀνοῦ, «ἀκεραιότης τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους» ὅσον καὶ ἂν ὑπετιμήθη μετὰ τὰς γενομένας ἐναντίον αὐτοῦ ἐπιθέσεις, ὑπηγορεύετο οὐχ' ἦττον ὑπὸ τῆς φρονήσεως καὶ τοῦ ἔθνικοῦ συμφέροντος. Πλὴν δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι τὸ σύνθημα τοῦτο δὲν δύναται νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ πολὺ τὴν ἰσχύν του, ὅτι ἡ Τουρκία δὲν δύναται νὰ ἔχῃ πρὸς τὴν γαλλορρωσσικὴν συμμαχίαν τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἔσχε ποτὲ πρὸς τὴν ἀγγλογερμανικὴν συμμαχίαν· ὅτι ἐνῶ ἡμεῖς, μεσῖται συγκαταβατικοὶ καὶ κακῶς ἀμειβόμενοι, καταδαπανῶμεν τὰς δυνάμεις μας πρὸς συμβιβασμὸν τῶν συμφερόντων, πρὸς κατεύνασιν τῶν ἀντιζηλιῶν, πρὸς ἐπούλωσιν τῶν πληγῶν, οἱ ἄλλοι ἐπιδιώκουσι τοὺς σκοπούς των· οἱ Ἄγγλοι προχωροῦσι πρὸς τὸ Χαρτούμ· οἱ Ρῶσοι πολλαπλασιάζουσι ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ τὰ σχολεῖα καὶ τὰ μοναστήρια· οἱ Γερμανοὶ κατακλύζουσι τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος διὰ τῶν προϊόντων αὐτῶν, ἐπιτυγχάνουσι τὴν εἰς αὐτοὺς παραχώρησιν σιδηροδρόμων καὶ ἀποικιῶν γεωργικῶν, καταγίνονται φιλαρέσκως νὰ καταστήσωσι τὸν τουρκικὸν στρατὸν σῶμα ἀπεσπασμένον τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ καὶ ἀρχίζουσι νὰ διαδραματίζωσι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλῆμ τὸ πρόσωπον μεγάλης καθολικῆς Δυνάμεως. Βεβαίως οὐδ' ἡμεῖς ἀπρακτοῦμεν, χάρις δὲ εἰς τοὺς ἡμετέρου διπλωμάτας, χάρις εἰς τοὺς ἱεραποστόλους μας διετηρήσαμεν μέχρι τοῦδε ἐν Συρίᾳ τὴν ὑπέροχον ἡμῶν θέσιν. Ἀνάγκη ὅμως νὰ καταβάλωμεν γενναίας προσπάθειας, διὰ νὰ μὴ ἀφίσωμεν νὰ βλαβῆ ἢ τοιαύτη θέσις παρὰ τῶν Ρῶσων ὅσον καὶ παρὰ τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Ἄγγλων. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰρηνικῆς ἀντιζηλίας, ἣτις ἐπιβάλλει λελογισμένην καὶ μεθοδικὴν ἐνέργειαν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀνατολικῆς περιπλοκῆς, ἐπὶ οὐδενὸς τὴν συνδρομὴν ὀφείλομεν νὰ βασιζώμεθα, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τὴν ἡμετέραν δραστηριότητα καὶ ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ γοήτρου, ὅπερ διασφάζει ἀκόμη ἐν Ἀνατολῇ τὸ ὄνομα τῆς Γαλλίας ὡς Δυνάμεως κατ' ἐξοχὴν χριστιανικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς.

Γ. ΜΟΝΟΔ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας ἐκυρίευσεν τὴν χώραν τὴν κειμένην μεταξὺ τῆς Μεσογείου, τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Σαχάρας πρὸς δυσμὰς καὶ τοῦ Ἰνδοῦ πρὸς ἀνατολάς.

Μετ' αὐτὸν τὸ ῥωμαϊκὸν Κράτος σπανίως ἠδυνήθη πρὸς ἀνατολάς νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Τίγρητος, ἡ δὲ Περσία καὶ πάλιν ἠδυνήθη ἰσχυρῶς ἀνακτῆσθαι ποιεῖν τι μεγαλεῖον.

Βραδύτερον, κατὰ τὸν Ζ' καὶ τὸν Η' αἰῶνα τὸ ἀραβικὸν Κράτος ἐξετάθη ὡσαύτως πέραν τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Ἰνδοῦ, τὰ ὄρια δὲ αὐτοῦ ἐν Ἀσίᾳ προσηρμόσθησαν, πλὴν μικρὰς πρὸς νότον παρεκκλίσεως, πρὸς τὰ τοῦ μακεδονικοῦ Κράτους.

Ἀκολουθῶν ἀπὸ τοῦ ΙΒ' μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀφότου οἱ περιοδικῶς εἰσβάλλοντες βάρβαροι ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς ἐν Εὐρώπῃ, ἡ δυτικῇ Ἀσίᾳ, ἡ ζώνη δηλονότι ἐκείνη ἣτις εἶνε εὐρωπαϊκὴ ὄσον καὶ ἀσιατικὴ, ἡ Ἀσία ἣτις ὑπῆρξε προγενεστέρως Εὐρώπῃ, διαταράχθη καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῶν μεγάλων τῶν λαῶν μεταναστεύσεων. Τὰ Κράτη τοῦ Τσίγκις-Χάν καὶ τοῦ Τιμουρ ἐκάλυψαν καὶ αὐθις πᾶσαν τὴν μεταξὺ Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Γάγγου χώραν. Ἡ Κωνσταντινούπολις δ' ἐπὶ χρόνον πολὺν ἐχρημάτισεν τὸ τελευταῖον τῆς Εὐρώπης προπύργιον κατὰ τῶν κατακτητῶν τῶν ἐπελαυνόντων ἀπὸ τῆς Ἀπωτάτης Ἀνατολῆς ἢ ἀπὸ τῶν ὄροπέδιων τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας.

Τὸ τελευταῖον κύμα τῶν ἀσιανῶν ἐπιδρομῶν ἀνέτρεψε κατὰ τὸ 1453 τὰ τεῖχη τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ προμαχῶνος τῆς χριστιανικῆς πίστεως κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού. Τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἐπεξετάθη ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἐπέκεινα αἰῶνας ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώ-

της καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας, ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Δου-
νάβεως καὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης. Ἦδη δὲ ἀπὸ τοῦ 15' αἰῶνος ὁ
σουλτάνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπενέβη εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Εὐ-
ρώπης, σύμμαχος δὲ ὢν τῆς Γαλλίας, διέροηξε τὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ Δου-
νάβεως γερμανικὰ σύνορα. Ἡ βασιλεία Σουλεῦμάνου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς
(1520—1566) ὑπῆρξε τὸ ζενιθ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

Διότι ἡ κυριαρχία τῶν ὀθωμανῶν Τούρκων δὲν ἐρριζοβόλησεν
ἰσχυρῶς ἐπὶ τοῦ κατακτηθέντος ἐδάφους, τοῦλάχιστον ἐν Εὐρώπῃ.
Ἐκαθέσθησαν ἐπὶ τῶν ἠττηθέντων λαῶν, χωρὶς νὰ προσπαθήσωσιν
ὅπως συγχωνευθῶσι μετ' αὐτῶν. Ἦτο ἴσως ἀδύνατον νὰ συγχωνευθῶσιν
οἱ φινικῆς φυλῆς Τούρκοι μετὰ τῶν εἰς τὴν ἄριανὴν φυλὴν ἀνηκόν-
των Ἑλλήνων ἢ Σλαύων, οἱ Μουσουλμάνοι μετὰ τῶν Χριστιανῶν.
Ἠρέσθησαν νὰ γείνωσιν ἐπίφοβοι, νὰ καταβάλλωσι πᾶσαν ἀνταρσίαν
διὰ βίας θηριώδους, μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἡ αὐστηρότης αὐτῆ
κατετρίβη, καθ' ἣν οἱ Σουλτάνοι προὔτιμησαν τὸν γυναικωνίτην ἰπὸ
τὰς μάχας, καθ' ἣν οἱ Γιαννίτσαροι, ἀδρανεῖς ἤδη καὶ ἐγγαμοί, ἐγέ-
νοντο ἥττον ἄγριοι μαχηταί. Ἐκτοτε, τουτέστι ἀπὸ τοῦ 17' ἤδη
αἰῶνος, τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἐξησθένησε, τὰ ὄρια αὐτοῦ ὠπισθο-
δρόμησαν, περιεκλείσθη ἐν ἑαυτῷ, ἀπεξηράνθη, ἀπώλεσε πάντα τὸν
χυμὸν, ὡσεὶ καρπὸς ρικνούμενος καὶ γηράσκων.

Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἀπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας
ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἐγέννησε τὸ
Ἀνατολικὸν ζήτημα. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶνε ταῦτόν εἰπεῖν ἡ ἱστορία
τῆς προόδου τῶν γειτονικῶν ἔθνων ἐπὶ ζῆμίᾳ τῶν μουσουλμανικῶν
λαῶν.

Ἐνέχει ὡς ἐκ τούτου καὶ χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Ὁ θρίαμβος
Μωάμεθ τοῦ Β' καὶ Σουλεῦμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς ἐν καθαρῶς χρι-
στιανικῇ γῆ, ἦτο ὁ θρίαμβος τῆς Ἡμισελήνου κατὰ τοῦ Σταυροῦ.
Μωάμεθ ὁ Β' ἀπήλειψεν ἀπὸ τῶν τοίχων τῆς Ἀγίας Σοφίας τὰς
χριστιανικὰς εἰκόνας· ὁ Σουλεῦμάν ἐπηξεν τὴν πρασίνην σημαίαν τοῦ
Μωάμεθ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Βελιγραδίου καὶ ἔφερεν αὐτὴν μέχρι
τῶν τειχῶν τῆς Βιέννης, ἐδίωξε δ' ἐκ Ρόδου τοὺς ἰππότες τοῦ ἀγίου
Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, τοὺς τελευταίους τῶν Σταυροφόρων. Ἐπὶ
τῶν ἡμερῶν ἡμῶν αἱ νίκαι τῶν Ρώσων κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ ἡ
ἀνάστασις τῶν χριστιανικῶν Κρατῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου,
εἶνε ἡ ἀνταπόδοσις, ἡ ἀντεκδίκησις τοῦ Σταυροῦ κατὰ τῆς Ἡμισελή-

λου, πανταχοῦ δὲ εἰς τὸ Τουρκεστάν, πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου, παρὰ τὸν Δούναβιν, εἰς τὸ Αἰγαῖον, εἰς τὴν Συρίαν, παρὰ τὸν Νεῖλον, πρὸς τὴν Ἰνδικὴν οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἀπωθοῦσι τὴν σημαίαν τοῦ Προφήτου. Γιγαντιαία ἀληθῶς ἡ τοιαύτη σταυροφορία, ἀπέναντι τῆς ὁποίας αἱ κατὰ τὸν μεσαίωνα ἐνεργηθεῖσαι φαίνονται παιδιαί.

Ἐπειδὴ ἡ κατοχὴ τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων χωρῶν κέκτηται κεφαλαιώδη σημασίαν, ἐπειδὴ οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ἔχουσι σήμερον ἐν Ἀσίᾳ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τῆς Ἀράλης λίμνης ζωτικὰ συμφέροντα καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐξουσιάζων τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν πρόσθιον Ἀσίαν δύναται νὰ καταστῇ κύριος τῆς ἀρχαίας ἡπείρου, σύμπασα ἡ Εὐρώπη παρακολουθεῖ ἐναγωνίως τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἡ Ρωσσία, ἐπικαίρως τοποθετημένη, νεαρὰ καὶ πλήρης πίστεως δεσπόζει βορειόθεν, ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Παμίρ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Γαλλία ἐπίσης, εἰς πάσας τὰς ἀκτὰς τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου ἔχει ὕλικὰ καὶ ἠθικὰ συμφέροντα πανάρχαια, ἅτινα δὲν δύναται νὰ ἐγκαταλίπη, χωρὶς νὰ προδώσῃ τοὺς συνειθίσαντας ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Σταυροφοριῶν νὰ βασιζῶνται ἐπ' αὐτῆς. Ἡ Αὐστροουγγαρία πάλιν, Δύναμις ὁσημέραι περισσότερον παραδουνάβειος, δὲν θέλει ν' ἀφήσῃ τὰ τῆς ἀποκοπῆς ἢ πρὸς τὸ Αἰγαῖον ἀγούσα ὁδὸς, ἡ δὲ Πρωσικὴ Γερμανία, ἡ φοβουμένη μήπως ἡ Αὐστρία ἐπανέλθῃ πρὸς τὸν Ρῆνον καὶ τὸν Ἀλβιν, τὴν ὠθεῖ πρὸς νότον. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀγγλία δὲν θέλει ἀφήσῃ νὰ τῆς φραχθῇ ἡ ὁδὸς ἢ ἀγούσα ἀπὸ τῆς Μεσογείου εἰς τὰς Ἰνδίας, ἀπὸ τῆς Κύπρου δέ, τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Ἀφγανιστάν ἀγωνίζεται νὰ συγκρατῇ ἐκεῖθεν τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Κασπίας «τὸν τεράστιον ρωσικὸν ὄγκον τοῦ πάγου», ὅστις ἐξακολουθεῖ νὰ κατακυλίηται.

Οὕτω περὶ τοὺς λαοὺς τῆς Αἰγύπτου, τοὺς Σημίτας τῆς Μεσοποταμίας, τοὺς Τούρκους τῆς Ἑλλάσσονος Ἀσίας, πάντες οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἰάφεθ, Λατῖοι καὶ Ἕλληνες, Γερμανοὶ καὶ Ἀγγλοσάξονες, Σλαῦοι καὶ Ρῶσοι ἐφορμῶσι παρὰ τὴν Στέγην τοῦ Κόσμου, ἵνα ἐξολοθρεύσωσι τοὺς παραδόξους ἐκείνους λαοὺς, οἵτινες ἐξαπίνης οἰοῦνται ἐλθόντες ἀναμέσον τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τῆς Μεσογείου, ἀπεχώρισαν τοὺς δύο μεγάλους κλάδους τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, τοὺς τείνοντας νῦν μοιραίως, καθὼς φαίνεται, νὰ συνενωθῶσι καὶ αὖθις.

Ἄλλ' ἡ ἱστορία αὕτη τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος ἀποκτᾶ, κατὰ τὴν παροῦσαν ἰδίως ἐπιχρῆν, καὶ χαρακτῆρα οικονομικόν. Εἶνε μία

τῶν φάσεων τοῦ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνος, τοῦ ἐξωθουέντος κατ' ἀλλήλων καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ὁμογενεῖς λαούς. Διὰ τῆς διατρέψεως τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουεῖζ ἐχαράχθη αὐτόθι ἡ μεγάλη ὁδὸς τοῦ ἐμπορίου τῆς παλαιᾶς ἡπείρου, δι' ἧς τὰ 350 ἑκατομμύρια τῶν Εὐρωπαίων συγκοινωνοῦσι μὲ τὰ 250 ἑκατομμύρια τῶν Ἰνδῶν καὶ τὰ 400 ἑκατομμύρια τῶν Σινῶν, δι' ἧς κομίζονται ἀπὸ τοῦ Εἰρηνικοῦ μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ, διὰ μέσου τοῦ παλαιοῦ κόσμου πάντα τὰ προϊόντα τὰ χρήσιμα εἰς τὸν καθημερινὸν βίον. Ἡ Ἀγγλία κατέχει τὰ ἐπικαιρότερα μέρη ἐπὶ τῆς Μεσογείου, τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ. Ἄλλ' ἡ Γαλλία κατέχει τὰ βόρεια καὶ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς δυτικῆς Μεσογείου, ἔχει δὲ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφέροντα, παραδόσεις ἰσχυροτέρας ἔτι καὶ ἐν τῇ Ἀπωτάτῃ Ἀνατολῇ συμφέροντα ἄλλα προσφορώτερα, τὰ ὁποῖα ἐννοεῖ νὰ διεκδικήσῃ. Ἡ Ρωσία δὲν συγκατίθεται νὰ μένη περιωρισμένη ἐντὸς τῶν στεπῶν ἢ τῶν παγωμένων τοῦ βορρᾶ πεδιάδων, ἔχει δὲ ἀνάγκη διεξόδου πρὸς ἐλευθέραν τινὰ θάλασσαν, τὴν Μεσόγειον, τὸν Ἰνδικὸν ἢ τὸν Εἰρηνικὸν Ὠκεανόν. Παρομοίως δὲ πάντα τὰ λοιπὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη ἔχουσι ἀνάγκη νὰ καταλάβωσι θέσιν τινὰ παρὰ τὴν ρηθεῖσαν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδόν διότι, καθὰ φαίνεται, ὅσα ἐξ αὐτῶν παραμερισθῶσιν, ὀφείλουσι νὰ παραιτηθῶσι τῆς ιδέας τοῦ νὰ διαδραματίσωσι μέρος σημαντικὸν ἐν τῇ οἰκονομικῇ δράσει τοῦ μέλλοντος.

Ἡ Ἀνατολή, ἐνθα ἤρχισεν ἡ ἀνθρώπινος ἱστορία, κατέστη καὶ αὖθις τὸ κυριώτατον αὐτῆς θέατρον ἢ δὲ νεωτέρα αὕτη ἱστορία εἶνε ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παλαιὰν παραδόξως ποκίλη, τρόπον τινα δὲ καὶ δραματικωτέρα, ὡς ἐκ τῶν πολυπλόκων φαινομένων τῶν ἀποτελούντων τὴν νεωτέραν πολιτικὴν, καὶ τοι ἴσως ὁ βίος τῶν ἀρχαίων λαῶν φαίνεται ἡμῖν ἀπλούστερος μόνον καὶ μόνον διότι δὲν γινώσκομεν αὐτὸν ἐπαρκῶς καὶ δὲν ζῶμεν ἐν αὐτῷ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΓΕΝΕΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΚΑΙ ΣΤΑΜΠΟΥΛΑ

Α' ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΚΡΑΤΟΣ.

Αἱ κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ. — Οἱ Σλαῦοι τοῦ Δουνάβεως.
Οἱ Βούλγαροι. — Οἱ Σασσανίδαι τῆς Περσίας.

Ἡράκλειος. — Οἱ Σλαῦοι πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως. — Ἡττα
τῶν Περσῶν — Ἐμφάνις τῶν Ἀράβων.

Ἀραβικαὶ κατακτήσεις Μέχρις Ἰνδοῦ καὶ Ἀτλαντικοῦ. — Λέων
ὁ Ἰσαυρος καὶ Κάρολος ὁ Μάρτελλος. — Παρακμὴ τῶν Ἀράβων.

Ἀναγέννησις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους κατὰ τὸν Ἰ' αἰῶνα — Ἐκ-
χριστιανισμὸς καὶ διοργάνωσις τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν Σλαύων. —
Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (ΙΒ' αἰών).

Μογγόλοι, Οὔνοι, Τοῦρκοι. — Οἱ Σελδζουκίδαι ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ
Βαγδατίῳ.

Β' Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ.

Αἱ Σταυροφορίαι. — Φραγκικὰ Κράτη ἐν Ἀνατολῇ. — Σαλαδῖνος. —
Ἄλωσις τῆς Ἱερουσαλήμ. (1187).

Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Αἱ ἐν αὐτῷ διχόνοιαι. Τὰ συμφέροντα
τῶν Βενετῶν. — Ἡ Σερβία. — Ἡ Βουλγαρία. — Οἱ Λατῖνοι ἐν Κων-
σταντινουπόλει. — Λατινικὴ αὐτοκρατορία. — Οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ ἐν τῇ

χερσονήσω τοῦ Αἴμου χριστιανοί.— Πτώσις τῆς Λατινικῆς αὐτοκρατορίας (1261).

Οἱ Μογγόλοι. Τσίγγις Χάν (1Γ' αἰών).

Γ' ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ.

Ἡ ἑκτασις τοῦ Κράτους κατὰ τὸ 1261.— Τὰ παρὰ τὸν Κάτω Δούναβιν χριστιανικὰ Κράτη.— Ὁ Στέφανος Δουσάν καὶ ἡ Μεγάλη Σερβία (1331—1355).— Οἱ ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι.

Ἡ ἐν Κοσσυφοπεδίῳ μάχη (1389).— Τὸ Κράτος τοῦ Τιμούρ— Λέγκ.— Ἡ ἐν Ἀγκύρα μάχη (1402).— Ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1453).

Ἡ « συνένωσις τῶν ρωσικῶν χωρῶν ».— Τέλος τῆς μογγολικῆς κυριαρχίας ἐν Ρωσσίᾳ.— Ὁ γάμος Ἰβάν τοῦ Ι' μετὰ τῆς Σοφίας Παλαιολόγου (1472).

Δ' — ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ.

Οἱ ἐχθροὶ τοῦ — Τὸ ζεῖθ τῆς ὀθωμανικῆς ἰσχύος (15'. αἰών).— Κατακτήσεις τοῦ Σελίμ ἐν Ἀσίᾳ (1512—1520).— Σουλεϊμάν ὁ Μεγαλοπρεπής. Βελιγράδιον. Ρόδος.— Ὁ Βαρβαρόσσας ἐν Ἀλγερίᾳ.— Ἡ Γαλλικὴ συμμαχία.— Οἱ ὀθωμανοὶ ἐν Οὐγγαρίᾳ. Ἐν Βούδα Ἐμπροσθεν τῆς Βιέννης.— Ὑπερτίτη ἐξάπλωσις τοῦ Κράτους αὐτῶν.

Χαρακτῆρες τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας. — Νικηταὶ καὶ ἠττημένοι.— Αἱ τοπικαὶ αὐτονομίαι. — Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐν Ἰνδίας. — Ὁ Μέγας Μογγόλος ἐν Δελχῆ. — Οἱ Πορτογάλλοι εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰνδικῆς.

Παρακμὴ τῶν ὀθωμανῶν. — Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου (1571). — Ἡ ἐν Σιτβατορὸκ συνθήκη (1606). — Πρῶται ἀντιστάσεις τῶν Χριστιανῶν ὑπηκόων. — Ἡ Ρωσσία. Οἱ Ρωμανῶφ. — Παρακμὴ τῶν Μεγάλων Μογγόλων. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐν Ἰνδικῇ.

Α'. ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ἡ ἱστορία τοῦ παρελθόντος εἶνε ἀναγκαία πρὸς κατανόησιν τοῦ παρόντος πρέπει δὲ νὰ παραλάβωμεν ἀνὰ μέσον τοῦ Μεσαιῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων τοὺς διαφόρους τοῦ ἔθνους ὑποκριτάς, διὰ τὰ προσαγάγωμεν αὐτοὺς κατὰ σειρὰν ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐνθα διεξάγεται τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα. Ἐκ τούτου δὲ θὰ πιστοποιηθῇ ὅτι δὲν ἐπαναλαμβάνεται μὲν δις ἡ ἱστορία, παρουσιάζει ὅμως ἐνίοτε, κατὰ περιόδους λίαν ἀπομεμακρυσμένας, ἐκπληκτικὰς ἀναλογίας.

Κατὰ τὸ 395, μετὰ τὸν θάνατον Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου, τὸ ρωμαϊκὸν Κράτος διενεμήθη μεταξὺ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν. Εἰς τὸν νεώτερον αὐτῶν, τὸν Ὀνώριον, ἔλαχεν ἡ Δύσις, εἰς δὲ τὸν πρεσβύτερον Ἀρκάδιον, ἡ Ἀνατολή μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ ἐν τῇ Δύσει Κράτος ἐν διαστήματι ἐλάσσονι τοῦ αἰῶνος κατεστράφη ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ Ἀνατολικὸν Κράτος διεσώθη ἐκ τῶν εἰσβολῶν. Οἱ Βισιγότθοι τοῦ Ἀλαρίχου τὸ ἐλεηλάτησαν ἀπὸ βορρᾶ εἰς νότον, ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρις Ἑλλάδος. Διεσώθη ὅμως ἐκ τῆς λαίλαπος καὶ μάλιστα κατὰ τὸν 5 αἰῶνα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῶν Μεροβιγγίων Φράγκων ὑπὸ τὸν Κλόβις καὶ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ καὶ τῶν Ὀστρογόθων ὑπὸ τὸν Θεοδώριχον, ὁ Ἰουστινιανὸς ἐβασίλευσεν ἐπὶ λίαν ἐκτεταμένης γῶρας. Ἀφείλε τὴν Δαλματίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν ἐκ τῆς ἐξουσίας τῶν Ὀστρογόθων τὴν Ἀφρικὴν ἀπὸ τῶν Βανδάλων, τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Ἰσπανίας ἀπὸ τῶν Βισιγόθων, συνετέλεσεν οὕτως πλέον ἢ ὁ Κλόβις εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ ἀρειανισμοῦ καὶ κατέστησεν ἐκ νέου τὴν Μεσόγειον λίμνην ρωμαϊκὴν. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὑπῆρξε μέγα μεταξὺ πάντων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ἀνατολῆς, ἐὰν δὲ ἡ βασιλεία αὐτοῦ διαταράχθη ὑπὸ ἐπαναστάσεων, ὑπὸ ταραχῶν καὶ συγκρούσεων ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ καὶ ἐὰν αἱ θρησκευτικαὶ ἐριδες διήρσαν τοὺς Ἕλληνας εἰς αἰρέσεις ἐμμανῶς πολεμούσας κατ' ἀλλήλων καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, αἱ μικραὶ αὐταὶ ἐριδες ὀλίγην ἔσχον ἀπήχησιν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πατάγου τῶν νικῶν τοῦ Βελισαρίου καὶ τοῦ Ναρσῆ.

Ὁ Ἰουστινιανὸς οὐχ ἤττον ἔσχε γείτονας ἐπιφύβους, καθ' ὧν ἐπεχείρησε πολέμους ἤττον ἐνδόξους. Οἱ Οὔνοι, ἐγκατεστημένοι παρὰ τῆς ὄχθας τοῦ μεσαίου Δουνάβεως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀττίλα, ἐλεηλάτησαν τὴν Θράκην ἐν ἔτει 540 καὶ προέβησαν μέχρι τῆς κυ-

ρίως Ἑλλάδος ἠναγκάσθη δὲ ὁ Βελισάριος νὰ προασπίσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων αὐτῶν. Ἄλλ' ἦσαν οὗτοι ἐπιδρομεῖς διαβατικοί, σχεδὸν πάραυτα ἐξαφανισθέντες μετ' οὐ πολὺ οὐδὲ λόγος κὰν ἐγένετο περὶ τῶν Οὐνων, οἱ δὲ Ἄβαρες, οἱ διαδεχθέντες αὐτοὺς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Δουνάβεως καὶ τόσον φοβεροὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, ὑπῆρξαν ὀλίγον ἐπίφοβοι διὰ τὸ ἀνατολικὸν Κράτος. Οἱ Σλαῦοι ἀπετέλεσαν διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν κίνδυνον διαρκέστερον.

Φθάσαντες παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως κατόπιν τῶν Γερμανῶν, Βισιγόθων καὶ Ὀστρογόθων, ἀδιαλείπτως δὲ πιεζόμενοι παρὰ τῶν μεγάλων μεταναστεύσεων τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, οἱ Σλαῦοι ἐνωρὶς ὑπερέβησαν τὸν ποταμὸν. Οἱ Βούλγαροι, λαὸς φιννικός, ἀναμιγέντες μετὰ τῶν Σλαύων τοῦ ἴμου καὶ προσδόντες εἰς αὐτοὺς τὸ ὄνομά των, ὅπως οἱ Φράγκοι εἰς τοὺς Γαλλορρωμαίους, ἐλεηλάτησαν τὴν Ἰλλυρίαν κατὰ τὸ 534, ἦλθον καὶ αὐτοὶ εἰς Θράκην, ὁ δὲ Βελισάριος ἐδέησε πρὸς ἀναχαίτισιν αὐτῶν ν' ἀνεγείρῃ σειρὰν φρουρίων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως καὶ νὰ στερεώσῃ τὸ τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου, ἵν' ἀπομονώσῃ τὴν χερσόνησον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ προφυλάξεις αὗται δὲν ἐμελλον νὰ ἐπαρκέσωσιν, ὅπως προστατεύσωσιν ὀλόκληρον τὸ Κράτος· οὐδέποτε ὁμως οἱ Σλαῦοι κατώρθωσαν νὰ πλησιάσωσιν ἐγγύτερον εἰς τὴν μεγαλόπολιν ἀπὸ δεκατριῶν αἰῶνων ἤδη μάταιοι πάντοτε ἀποβαίνουσιν αἱ κατ' αὐτῆς ἐφοδοί.

Ἐν Ἀσίᾳ οἱ Σασσανίδαι, κύριοι γενόμενοι τῆς περσικῆς μοναρχίας ἀπὸ τοῦ Γ' αἰῶνος, ἔσχον κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο βασιλεῖς ἐπιτηδεῖους καὶ φιλοδόξους. Χοσρόης ὁ Α' διεφιλονίκησε πρὸς τὸν Ἰουστινιανὸν τὴν κυριαρχίαν τῶν ὄρεινῶν χωρῶν τῶν Λαζῶν ἢ τῆς Ἀρμενίας, χριστιανικῶν τὸ θρήσκευμα. Ἐκ τούτου προέκυψε πόλεμος μακρὸς· οἱ στρατοὶ τῶν Περσῶν πολλάκις ἐλήϊσκν τὴν Συρίαν καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Ἀντιόχειαν. Τὸ 561 ὁ αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ συνθήκην ἥμισυ ἐντιμον· ἀφῆκε μὲν αὐτῷ ὁ Χοσρόης τὴν Ἀρμενίαν, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἀνέλαβε νὰ καταβάλλῃ φόρον ἐτήσιον.

Μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν πολυάριθμοι ἐπαναστάσεις ἐξησθένησαν ἐτι μᾶλλον τὸ ἀνατολικὸν Κράτος. Ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Β' οἱ Λομβαρδοὶ ἐπέδραμον εἰς Ἰταλίαν· Ὁ Μαυρίκιος ἀνεχαίτισε πρὸς βορρᾶν τοὺς Σλαῦους καὶ τοὺς Ἄβαρες, κατετρόπωσε δὲ Χοσρόην τὸν Β'. Ἄλλ' ὁ Φωκάς, ὁ φονεὺς τοῦ Μαυρικίου, ὑπέστη καὶ ἀναισχύντως ἐδέχθη σοβαρὰς ἦττας· ἀφῆκε τὴν Παπυσύνην ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Με-

γάλου να εκφύγη της εξουσίας αυτού· συνωμολόγησε μετὰ τῶν Ἀβάρων εἰρήνην ἐπονειδίστον· ἀφῆκε τοὺς Πέρσας νὰ κυριεύσωσι τὴν Δαμασκὸν καὶ ν' ἀρπάσωσιν ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ. τὸ ξύλον τοῦ ἀληθοῦς Σταυροῦ, νὰ λεηλατήτωσι δὲ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν μέχρι Χαλκηδόνος, ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐκείθεν τοῦ Βοσπόρου κειμένης.

Ὁ Φωκᾶς καθρέθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείου (610 — 641), ὅστις ἔσχε τύχας λίαν ἀντιθέτους. Συνεκράτησε τοὺς Ἀβαρας παρὰ τὸν Δούναβιν, καλέσας ἐναντίον αὐτῶν μαχητὰς Σλαύους, Κροάτας, οὓς ἐγκατέστησεν ἐν Δαλματία καὶ Σέρβους, οὓς ἔταξεν ἐν τῇ Ἄνω Μοισία, παρεχώρησε δὲ εἰς τοὺς Βουλγίρους γαίαις μεταξὺ τοῦ Δουνάβειος καὶ τοῦ Αἴμου ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐστέφθη ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑπὸ ἐπιτυχίας, ὅθεν ἠδυνήθη νὰ στραφῆ κατὰ τῶν Περσῶν, καθ' ὧν κατήγαγε νίκας λαμπράς, ἐπωφελοῦμενος τῶν ὀρησκευτικῶν ἐρίδων, ἐξ' ὧν ἐσπαράσσετο τότε τὸ Κράτος τῶν Σασσανιδῶν. Ἐδίωξεν αὐτοὺς ἐκ τῆς Ἀρμενίας, ἐνθα εἶχαν εἰσβάλει, καὶ κατέστρεψε τὸν ἐν Ταυρίδι ναὸν τοῦ Ἡλίου. Δολοφονηθέντος δὲ Χοσρόου τοῦ Β' τὸ 628, ὁ Ἡράκλειος διέβη τὸν Εὐφράτην, εἰσῆλθεν εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν ἐχθρῶν του καὶ ἐπανήγαγεν ἐν Θριάμβῳ τὸν γνήσιον Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος εἰς Ἱερουσαλήμ (629).

Τῆς μεγάλης ταύτης ἐπιτυχίας ἡ Ἐκκλησία διετήρησε καὶ πανηγυρίζει τὴν ἀνάμνησιν. Μετὰ πέντε ἔτη οἱ Ἀραβες κατετρόπωσαν τὸν στρατὸν τοῦ Ἡρακλείου ἐν Ἀϊζνὰδιν, ἐκυρίευσαν τὴν Δαμασκὸν, ὁ δ' αὐτοκράτωρ ἔφυγεν ἀθλίως ἐξ Ἀντιοχείας, κρᾶζων· « Χαῖρε, Συρία, χαῖρε δι' ὑστάτην φοράν! » (634) Τὸ 637 ὁ καλίφης Ὀμάρ εἰσῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ.

Ὁ Ἰσλαμισμὸς ὑποσχόμενος τὸν παράδεισον εἰς τοὺς μουσουλμάνους τοὺς θνήσκοντας ἐν ἱερῷ πολέμῳ, ἐγένετο δεινὸς παράγων κατακτήσεων, ἐκ τοῦ ὀρησκευτικοῦ ζήλου δὲ τῶν πρώτων τοῦ Μωάμεθ μαθητῶν ἐξηγεῖται ἐπαρκῶς ἡ ταχύτης τῆς ἐξοπλώσεως τῆς ἀραβικῆς ἰσχύος, ἥτις ἐντὸς ἐνὸς αἰῶνος ἔφθασε μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ μὲν πρὸς ἀνατολάς, μέχρι τοῦ Ἀτλαντικοῦ δὲ ὠκεανοῦ πρὸς δυσμὰς. Ἡ κατάκτησις τῆς πρόσθεν Ἀσίας ἐγένετο ὑπὸ τῶν πρώτων Καλιφῶν, διηκολύνθη δὲ ὡς ἐκ τῆς φυλετικῆς καὶ γλωσσικῆς συγγενείας τῶν Ἀράβων μετὰ τῶν λαῶν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης καὶ τῶν παναρχαίων σχέσεων τῶν συνδουσεῶν αὐτοὺς μετὰ τῆς Περσίας,

Μετὰ ταχύτητος μοναδικῆς διήλθον τὴν Συρίαν, ἐξεπόρθησαν τὴν

Τερουσαλήμ, έφθασαν μέχρι τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Καυκάσου, ἐνίκησαν τοὺς Σασσανίδας ἐν Καδενία, ἐκυρίευσαν τὸ βασιλικὸ αὐτῶν ἔμβλημα, τὸν περίρημον δερμάτινον περίζωμα, εἰσῆλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν, κατασυνέτριψαν τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀντίστασιν ἐν Νεχαβένδη (643), καθάπερ δὲ ὁ Ἀλέξανδρος Δαρειὸν τὸν Κοδομανόν, κατεδίωξαν καὶ αὐτοὶ τὸν τελευταῖον τῶν Σασσανιδῶν Πιεζδεγέρδ, φεύγοντα μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ἀποσκευῶν του, τὸν κατέφθασαν δὲ ἀργά, καθότι εἶχεν ἤδη σφαγῇ ὑπὸ τῶν φρουρῶν του. Ἡ ἐπιδρομὴ αὐτῶν προέβη ἔτι περαιτέρω· εἰσῆλασαν εἰς Ἐράτην, Μέρβ, Κανδαχάρ ἀκολουθοῦντες τὰ ἔχνη τοῦ μακεδόνοιο δορικτήτοιο μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ.

Μετὰ τοὺς πρώτοιοι καὶ γησιόιοι Καλίφαο, ἀφοῦ οἱ Ὀμμειάδαο ἴδρυσαν ἐν Δαμασκῶ τὴν κληρονομικὴν μοναρχίαν, παραιτήσαντεο τὰο πρώτοιοι εὐσεβεῖοι καὶ ἀπλᾶοι παραδόοιοι τῶν πρώτοιοι διαδόχοιοι τοῦ Προφήτοιο, ἡ ἐξάπλώοιοι δὲν ἐχαλαρώοιοι, ἔλαβεν ὁμοιοι διεύθυνοιοι κυρίοιοι πρὸο τὴν δύοιοι καὶ πρὸο τὴν Ἀφρικὴν. Σῆμεροιοι ἔτι ἐν Ἀφρικῇ ὁ Ἰσλαμιομοιοι εἶναι ἡ μᾶλλον διαδεδομένη θρηοιοκεία καὶ αὐτόοιοι ἦτοιοι ἀμέοιοι ἐπαπειλεῖοιοι παρὰ τῆοι εὐρωπαίκοιοι κατακτήοιοι.

Οἱ Ἀραβεοι τοῦ Ζ' αἰῶνοιοι ἀνεῦροιοι παρὰ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆοι Μεσογείοιοι τὰ ἔχνη τῶν Φοινίκωιοι· συνεχωνεῖοιοι εὐχερῶοι μετὰ τῶν Βερβέρωιοι, Σημιτῶιοι ἐπίοιοι τὴν καταγωγήν, οὕτω δ' ἠδυνεῖοιοι νὰ εἰσχωρήοιοι ταχέοιοι μέχρι τοῦ ἀπωτάτοιοι Μαγρέβ. Διέβηοιοι τὰο στήλαοι τοῦ Ἡρακλέοιοι, κατέοιοι τρεψαν τὸν στρατόιοι τῶν ἐν Ἰοιοιπανία Βισιγότθωιοι ἐν Ξερῆοι (711) καὶ τὸ ἐπιδρομικὸιοι αὐτῶν κύμα κατέκλυοιοι τὴν χερσόηοιοισον μέχρι τῶν Πυρηνάιοιοι, καὶ ὑπερβάν τὰ ὄρη ταῦτα διὰ τῆοι Ἀκυτανίαοι, ἐξεχύοιοι εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Γαρούνοιοι.

Ὁ κίνδυνοιοι ἦτο μέγασ ἰδίοιοι διὰ τὸ Βυζαντινὸιοι Κράτοιοι· ὁπωοι ἦτο ἐξηδυνατιοιοιμένοιοι, τίνα φραγμὸιοι ἠδύνατο ν' ἀντιτάξη κατὰ τοιαύτοιοι τῆοι πλημμύραοι; Εὐροιοι οὐχ ἦτοιοι ἡγεμόναοι ικανοοιοι πρὸο τὸ ἔργοιοι τοῦτο τῆοι σωτηρίαοι. Πρὶν ἡ ἔτι Κάρολοιοι, ὁ Μάρτελλοιοι σταματήοιοι τὴν ἀραβικὴν εἰοιοιβολὴν ἐν τῇ Δύοιοι, ὁ αὐτοκράτοιοιρ Λέωιοι ὁ Ἰοιοισαυροιοι ἐσταμάτοιοι τὴν αὐτὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Οἱ Ἀραβεοι εὐρίοιοισκοντο πρὸ τῆοι Κωνοιοισταντινουπόλεωοι, πολιορκοῦντεοι αὐτὴν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλαοιοισσαν. Ὁ Λέωιοι κατήγαγε κατ' αὐτῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆοι πόλεωοι ἀλλεπαλλήλοιοι αἰματηρὰοι νίκασ καὶ ἐξηνάγασεν αὐτοοιοι εἰς ἐπαιτῆοιοιχυντοιοι φυγήν (717)

Ὡς νὰ ἐμελλον μετὰ τὴν πρώτην ἀποτυχίαν νὰ καταρρεύσωσι τ' ἀνατολικά ταῦτα Κράτη ἔνεκα ἀκριβῶς τῆς ἰδίας μοιροδοξίας ἐξ ἧς προήχθησαν, αἱ νίκαι Καρόλου τοῦ Μαρτέλλου καὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου ὑπῆρξαν διὰ τὸ ἀραβικὸν Κράτος τὸ σύνθημα παρακμῆς ἐπίσης ταχείας ὅσον καὶ ἡ ἀκμὴ αὐτῶν. Διεμελίσθη δὲ μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τῆς νέας δυναστείας τῶν Ἀββασιδῶν (750). Οἱ Ὀμμεϊάδαι ἐξηκολούθησαν νὰ βασιλεύωσιν ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Κορδοῦῃ. Μετ' ὀλίγον οἱ Φατιμίται κατέστησαν ἀνεξάρτητοι ἐν Καίρῳ καὶ ἐγένοντο οἱ κύριοι τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΒ' αἰῶνος.

Οἱ ἐν Βαγδατίῳ Ἀββασίδαι καλίφαι ἐλησμόνησαν ἐν τῇ τρυφῇ καὶ τῇ χλιδῇ τοῦ γυναικωνίτου τὰ καθήκοντα τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς θρησκείας. Μὴ ὑπάρχοντος νόμου περὶ διαδοχῆς, ἐκάστη νέου ἡγεμόνος ἀναγόρευσις συνεπήγετο ραδιουργίας καὶ φόνους, αἱ δηλητηριάσεις δέ, αἱ προδοσίαι καὶ αἱ ἀδελφοκτονίαι ἦσαν τὸ κοινὸν ἐπακολούθημα τοῦ τοιοῦτου γεγονότος. Οἱ ἰσχυρότεροι τῶν ἡγεμόνων ἐκείνων διέπρεπον διὰ τὰς ἀφρονὰς αὐτῶν ἰδιοτροπίας, ἃς ἐξελάμβανον ὡς τὴν καταφανεστάτην, ἐνδειξίν τῆς ἐαυτῶν παντοδυναμίας. Παράδειγμα ἔστω ὁ ἐξολοθρευμὸς τῆς οἰκογενείας τῶν Βαρμεκιδῶν, ἐνδόξων καὶ ἐμφρόνων βεζυρῶν, γενόμενος τῇ διαταγῇ Ἀρῶν τοῦ Δικαίου, ἐκ τυραννικῆς ἰδιοτροπίας.

Πολυάριθμοι θρησκευτικαὶ αἵρέσεις ἀναφύονται, προάγγελοι νέων διαμελισμῶν. Οἱ Σῦται τῆς Περσίας ἀποκρούουσι πάντα ἄλλον νόμον πλὴν τοῦ Κορανίου καὶ οὐδεμίαν παρέχουσι πίστιν εἰς τὴν σούναν, τὰ σχόλια τουτέστι τῆς βίβλου τοῦ Μωάμεθ, τὰ ἐγκριμένα παρὰ τῶν Καλιφῶν. Οἱ Μοζατελίται θεωροῦσι τὸ Κοράνιον ὡς ἐστερημένον πάσης θεοπέμπτου ιδιότητος. Οἱ Χαρεδζίδαι τηροῦσιν αὐστηρὰν ἠθικὴν καὶ κηρύττουσι κατὰ τῶν ἐκτεθηλυμένων Καλιφῶν ἐπαναστατικὰς κατηγορίας, ἐνεργοῦντες δημοκρατικὴν κατ' αὐτῶν ἀντιπολίτευσιν. Οἱ Δροῦσοι ἀναμένουσι νέαν τοῦ Θεοῦ ἐνσάρκωσιν καὶ θεωροῦσι πάντας τοὺς λοιποὺς Μουσουλμάνους ὡς ἀπίστους.

Ἡ παραλυσία κατέστη μετ' ὀλίγον πλήρης. Οἱ λαοὶ τοῦ Χορασάν ἀπεσπάρθησαν ἀπὸ τοῦ Καλιφάτου τοῦ Βαγδατίου κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα. Οἱ δὲ Σαφαρίδαι καὶ ἀκολούθως οἱ Σαμανίδαι ἐγένοντο ἀνεξάρτητοι ἐν Περσίᾳ.

Οἱ Καλίφαι ἀδυνατοῦσι νὰ σταματήσωσι τὴν κατάπτωσιν. Εἶναι ὀκνηροὶ καὶ ἀνίκανοι· ἀφήκαν πᾶσαν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας τῶν ἐαυτῶν

αύλαρχῶν, τῶν ἐμίρ-ἐλ-ὄμρα· ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι ταχέως κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς γενικῆς διαφθορᾶς, προσλαμβάνουσι ἐπὶ μισθῶ μαχητὰς ἀλκίμους καὶ ἀτιθάσσους ἐκ τοῦ Τουρκεστάν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἔχει σοβαρὰς συνεπείας. Οἱ Ἀραβες καταλείπουσι τὴν ἀρχὴν ὑπὲρ τῶν Τούρκων, ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἑαυτῶν Ἀραβίαν, καὶ οἱ νεήλυδες, ταχέως προσηλυτισθέντες, καθίστανται μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἐν τῇ πρόσθεν Ἀσίᾳ οἱ φοβεροὶ ἀτιπρόσωποι τοῦ Ἰσλάμ.

Χάρις εἰς τὴν τοιαύτην ἐν τῷ μουσουλμανικῷ κόσμῳ συντελεσθεῖσαν ἐπανάστασιν τὸ βυζαντινὸν Κράτος ἀνέλαβεν ἐπὶ τινα εἰσέτι χρόνον ζωὴν καὶ ρώμην. Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία κατώρθωσε νὰ ἐγκαταστήσῃ κανονικὴν τάξιν διαδοχῆς ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας (867 — 1057). Βασίλειος ὁ Α΄, ὅπως καὶ ὁ Λέων ὁ Ἰσαυρος, κατετρόπωσε τοὺς Ἀραβας, ἀνέκτησε παρ' αὐτῶν τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὴν Κιλικίαν καὶ μετέφερε τὸ πεδίον τοῦ ἀγῶνος παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ παρὰ τὸν Τίγρητα προσέτι. Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἀφήρσεν ἐξ αὐτῶν τὴν Ἀντιόχειαν, τὴν Κύπρον, τὴν Κρήτην καὶ οἱ ἐξαλλοὶ τοῦ ἵπποδρόμου θεαταὶ ἐπὶ πολὺ ἐχειροκρότουν τὰς μακρὰς σειρὰς τῶν ἀράβων αἰχμαλώτων, αἵτινες παρείχοντο αὐτοῖς ὡς θέαμα.

Ἀλλ' ὁ μέγιστος κίνδυνος ὃν οἱ μακεδόνες αὐτοκράτορες ἀπεσόβησαν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἦτο ὁ ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν Βουλγάρων.

Διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγκατέστησαν οἱ λαοὶ οὗτοι παγιώτερον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Δουνάβεως, διὰ τοὺς πλείστους δ' ἐξ αὐτῶν ὁ Ἰ΄ αἰὼν ὑπῆρξε περίοδος δραστηρίου καὶ ὀριστικῆς πολιτικῆς διοργανώσεως. Ὅπως καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς, ὁ χριστιανισμὸς ὑπῆρξε δι' αὐτοὺς ἡ πρώτη τοῦ πολιτισμοῦ των μορφή. Ἀπειλούμενοι ὑπὸ τῆς γερμανικῆς ἀντιδράσεως ἀπὸ τοῦ Ὄδερ μέχρι τοῦ Βιστούλα οἱ Πολωνοὶ διέσωσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἀσπασθέντες τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν· ἔσχον ἰδίαν ἐθνικὴν ἀρχιεπισκοπὴν ἐν Γνιέζνω καὶ συνεδέθησαν στενῶς μετὰ τοῦ παπισμοῦ, καταβάλλοντες τὸ δηνάριον τοῦ Ἁγίου Πέτρου (τέλη τοῦ Ἰ΄ αἰῶνος). Ὡσαύτως ὁ ἅγιος Βεγκέσλαος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος χριστιανὸς βασιλεὺς τῆς Βοημίας (925 — 934).

Τὸ πρῶτον πολιτικὸν Κράτος τῶν Σλαύων τῆς Ρωσσίας ἦτο ἡ ἐν Νοβγορόδ Δημοκρατία ἡ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Βαρέγκου Ροῦρικ (862 — 879). Ὁ Ὀλέγ καὶ ὁ Ἰγῶρ ἰδρυσαν τὴν δημοκρατίαν τοῦ Κιέβου,

Ὁλγα δέ, ἡ χήρα τοῦ Ἰγώρ, ἐγένετο χριστιανή. Ἀκολουθῶς ὁ Βλαδίμηρος ἐνυμφεύθη Ἄνναν τὴν ἀδελφὴν τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Β', καὶ ἐβαπτίσθη, (972—1015). Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἰεροσλαύου τοῦ Μεγάλου ὁ χριστιανισμὸς ἤρχισε νὰ εἰσχωρῇ εἰς τὴν μάζαν τοῦ ῥωσικοῦ λαοῦ. Διὸ καὶ τὸ Κίεβον ἐχρημάτισεν ἐπὶ πολὺν κατόπιν χρόνον ἡ ἀγία πόλις τῶν νεαρῶν σλαυικῶν ἐκείνων Κρατῶν καὶ διετέλεσε πάντοτε οἰονεὶ ἀποικία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ἐνωτικὸν σημεῖον μεταξὺ τῆς θρησκευτικῆς ἐκείνης μητροπόλεως καὶ τῆς ἀγρίας Ρωσσίας τῶν δασῶν.

Ἰδίως ὁμοίως, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Θ' αἰῶνος, δύο μοναχοὶ προερχόμενοι ἐκ Βυζαντίου, ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος ἐξήγαγον τοὺς σλαυικοὺς λαοὺς ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος. Κληθέντες παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Σλαύων τῆς Μοραβίας Ροστισλάβου ἤρχισαν τὸν προσηλυτισμὸν μετὰ μεγάλης καὶ ταχείας ἐπιτυχίας ὁ Μεθόδιος δέ, ὅπως ὁ Βοιφάτιος, ὁ πρωτόθρονος τῶν Γερμανῶν ἐν Μαγεντία, ἐχρημάτισε μέχρι τοῦ θανάτου του, τὸ 885, ἐπίσκοπος τῶν Σλαύων ἐν Παννονίᾳ. Ἐμὲρψωσαν δὲ πολυαρίθμους μαθητὰς, οἵτινες ἐκήρυξαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν εἰς πάσας τὰς σλαυικὰς χώρας, μετέφρασαν τὴν Ἀγίαν Γραφήν εἰς γλῶσσαν σλαυωνικὴν, καὶ ἔδωκαν εἰς τοὺς Σλαύους πολιτικὴν ὑπόστασιν, ἀνευ τῆς ὁποίας ἴσως θ' ἀπερροφῶντο ὑπὸ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ γερμανικοῦ στοιχείου. Ἐκτοτε οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀπέκτησαν οἰονεὶ νέαν ζωτικότητα. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Μαγυάρων, γενομένη ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μεθοδίου, ἀπεχώρισεν ἀποτόμως καὶ διὰ παντὸς τοὺς Σλαύους τοῦ Βορρᾶ ἀπὸ τοὺς παρὰ τὸν Δούναβιν. Διεσπάρησαν οὗτοι εἰρηνικῶς ἀνὰ τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου, ἐν Θράκῃ ἐν Μακεδονίᾳ ἢ Ἐλλάδι ἐν μέρει ἐξισλαύσθη. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπώσθη πρὸς τὴν παραλίαν καὶ δὲν διέσωσεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς καταληθφείσης ὑπὸ τῶν Σλαύων πεδινῆς ὑπαίθρου χώρας εἰμὴ τὰς κυριωτέρας πόλεις, τὴν Θεσσαλονικὴν, τὴν Λάρισαν, τὰς Ἀθήνας, τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Πάτρας.

Τοιοτοτρόπως οἱ Βούλγαροι κατήντησαν ἐπίφοβοι καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου. Ὁ τσάρος αὐτῶν Βόρις ἠσπάζθη τὸν χριστιανισμὸν ζῶντος ἐτι τοῦ Μεθοδίου· τούτου ἕνεκα, διὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἡ συγχώνευσις τῶν Φινῶν ἐκείνων μετὰ τῶν Σλαύων τοῦ Αἴμου ὑπῆρξε πλήρης. Οἱ βούλγαροι τσάροι ἔσχον αὐτὴν καὶ ἀνάκτορον ἐν Πρεσλάβ. Ὁ Συμεὼν (892—927) ἔλαβε τὸν τί-

τλον τοῦ βασιλέως καὶ ἐπεχείρησε νέαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπόπειραν κατὰ τὸ 914 ἐκυρίευσε τὴν Ἀδριανούπολιν, κατὰ τὸ 917 δὲ κατήγαγε τὴν ἐν Ἀγγιάλῳ νίκην καὶ διὰ συνθήκης ἀπέκτησε πᾶσαν τὴν μέχρι Ροδόπης χώραν. Ἀλλ' αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Β' ἐκήρυξε κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμον ἐξοντώσεως. Ἐκυρίευσε τὴν πρωτεύουσάν των, ἀπώθησεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Αἴμον, περιῆλθε δὲ τὴν χώραν των ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, λεηλατῶν καὶ πυρπολῶν. Ἐκυρίευσε τὸ Βιθδίνιον (1002) καὶ εὐρῶν αὐτόθι 15000 Βουλγάρων, ἐξετύφλωσεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀπέμπεψε διὰ τῶν γειτονικῶν πόλεων ὀδηγουμένους ὑπὸ μονοφθάλμων, κύριος δὲ γενόμενος πάσης τῆς χώρας διὰ τοῦ τρόμου, ἐπανάκαμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπαιρόμενος διὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ ὡς Βουλγαροκτόνου.

Καὶ αὕθις χάρις εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος εἶχεν ἀνορθωθῆ καὶ ἐνισχυθῆ, ἀνακτῆσαν σχεδὸν τὰ παλαιὰ του σύνορα ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ· ἐμελλε δὲ καὶ ν' ἀπολαύσῃ ἐτῶν τινῶν γαλήνης, πρὶν ἢ νέοι κίνδυνοι ἀναφυῶσιν.

Οἱ Σῖναι περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας ἀπεκάλουν περιληπτικῶς διὰ τοῦ ὀνόματος Χιόγκ—νοῦ τοὺς βερβάρους εἰσέτι λαοὺς, οἵτινες ἔζων εἰς τὰς πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ κειμένας ἐρήμους μέχρι τοῦ Ταρίμ· καὶ οὗς ἡ ἄστοργος φύσις ἐξώθει εἰς τὴν ληστείαν καὶ εἰς τὰς συχνὰς μεταναστεύσεις. Πρὸς ἄμυναν ἐναντίον αὐτῶν οἱ Σῖναι εἶχον ἀνεγείρει τὸ Μέγα Τεῖχος κατὰ τὸν Γ' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα. Θεωρεῖται πιθανὴ ἡ ταυτότης τῶν ὀπωσοῦν μυστηριωδῶν αὐτῶν Χιόγκ—νοῦ μετὰ τεσσάρων ὀμάδων συγγενῶν πρὸς ἀλλήλους λαῶν, ἧτοι τῶν Μανδσού, τῶν Μογγόλων, τῶν Φινῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Μαγυάροι ἢ Οὐγγυροὶ ἐγένοντο οἱ διασημότεροι, καὶ τῶν Τούρκων. Ἐχουσι πρὸς ἀλλήλους πάντες οὗτοι συγγενικὴν ὁμοιότητα περὶ τὰ χαρακτηριστικά, τοῦτέστι: πρόσωπον ὀστεῶδες, σαρκῶδες μὲν καὶ ὡσεὶ περυσιωμένον πρὸς τὸ ἀνώτερον μέρος, ξηρὸν δὲ καὶ ὀξὺ καὶ τρίγωνον περὶ τὸν πώγωνα· κόμην μέλαιναν, τραχεῖαν καὶ λείαν, γένειον ἀραιὸν· χροιάν προσώπου ἀμαυράν καὶ μᾶλλον σιτόχρουν· ὀφθαλμοὺς μέλανας λάμποντας, προέχοντας, ἀναμέσον βλεφάρων ἀμυγδαλοειδῶν τὸ σχῆμα καὶ ἀνωθεν προεξεχόντων ζυγωμάτων, κεφαλὴν χονδρὰν ἐπὶ τραχήλου εὐρώστου μετ' αὐχένος τεραστίου, κεχωσμένου μεταξὺ ὤμων εὐρέων, στιβαρῶν, ἰσχυρῶς ἡρμοσμένων εἰς τὸν ὀγκώδη κορμὸν· σῶμα ἐν γένει βαρὺ τὴν θέαν καὶ δυσκίνητον καὶ ἀδρὸν· κνήμας ἰσχνὰς καὶ βραχείας

έν ἀναλογία πρὸς τὸν κορμὸν. Μέτριον ἔχοντες τὸ ἀνάστημα, συνηθέστατα δὲ καὶ κατώτερον τοῦ μετρίου, κεχωσμένοι ἐντὸς τῆς ἑαυτῶν πανοπλίας μὲ τοὺς βαρεῖς αὐτῶν βαμβακοστρώτους χιτῶνας, μὲ τοὺς χονδροειδεῖς αὐτῶν ἐκ δέρματος κακῶς κατεργασμένου ἢ ἐκ τριχῶν κακῶς ἡρμοσμένων ἐπενδύτας, φέροντες ἐπὶ κεφαλῆς τὰ βαρέα αὐτῶν κράνη, ἢ ὑπερμεγέθεις σκούφους μετὰ διφθερῶν, οἱ Οὐνοὶ καὶ Τοῦρκοὶ καὶ Μογγόλοι πολεμισταὶ ἐκεῖνοι ἐφάνησαν εἰς τοὺς εὐκινήτους εὐρωπαϊοὺς νάνοι δυσειδεῖς καὶ ἀποτρόπαιοι καὶ παρήγαγον αὐτοῖς ἐντύπωσιν ζωηρὰν ἐκπλήξεως, ἀηδίας καὶ τρόμου (1).

Ἡ σινική δυναστεία τῶν Χὰν ἐπεχείρησε ἡ ἀφομοίωσιν τοὺς βαρβάρους ἐκείνους λαοὺς καὶ νὰ τοὺς περιλάβῃ ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς τυπικῆς καὶ μοθοδικῆς αὐτῆς διοικήσεως. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὁμῶς, ἀπεστερξάν καὶ κατὰ μικρὰς ὁμάδος ἐν ἀρχῇ, εἶτα δὲ πανοικί ἐπορεύθησαν πρὸς δυσμὰς. Ἀνεμίγησαν μετὰ τῶν *Κιργίζ* ἢ ξένων τῶν παρὰ τὴν Ἀράλην λίμνην στεππῶν, ἀπεκλήθησαν δὲ *Καζάκ* ἢ *Κοζάκοι*, ἤτοι τυχοδιῶκται, ἀποχωρισθέντες τῆς ἑαυτῶν οἰκογενείας. Οἱ Οὐνοὶ ἐξεκίνησαν πανστρατιᾶ, βαδίζοντες δὲ παρὰ τὸν Καύκασον καὶ παρὰ τὸν Εὐξείνιον, ἀνεζήτησαν κρείττονα τύχην ἐν τῇ Δύσει, ἣν κατεπτόησε πρὸς στιγμὴν ἡ φρικώδης αὐτῶν ἐμφάνισις.

Οἱ Τοῦρκοὶ ἐν τῇ βραδείᾳ ταύτῃ πρὸς δυσμὰς κινήσει, δι' ἧς ἔμελλον νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὸ κέντρον τοῦ παλαιοῦ κόσμου, ἀναμέσον τῶν ἀρχαίων Σινῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν τελευταίων αὐτοκρατόρων τῆς βυζαντινῆς Ρώμης, ἴδρυσαν ἀλληλοδιαδόχως πολλὰ ἐφήμερα κράτη ἀπὸ τοῦ Χοάγκ — Χὸ μέχρι τοῦ Βόλγα.

Πρῶτοι ἐξ αὐτῶν οἱ Τοῦρκοὶ Ὀιγοῦροι ἔσχον ὡς μεγάλας πρωτεύουσας τὸ Καρακορούμ, τὴν Σαμαρκάνδην, τὴν Βουχάραν κατὰ τὸν II' αἰῶνα. Περιορίσθησαν δὲ ἀκόμη πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰράν ἐνεκὰ τῆς εὐρωστίας τοῦ Ἀραβικοῦ Κράτους.

Ἀκολούθως οἱ Γαζνεβίδαι Τοῦρκοὶ, ἐκ Γάζνης, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Ἀφγανιστάν καὶ ἐξέτειναν τὴν ἰσχὺν αὐτῶν ἐφ' ὄλοκλήρου τοῦ ἱρانيκοῦ ὄροπεδίου, καὶ δὴ ἀπὸ τῆς Ἀράλης λίμνης μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Γάγγου, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐβασίλευεν ἐν Κωνσταντινουπόλει Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος.

(1) Ἰδὲ Lavisse et Rambaud: Histoire Générale, II, 888.

Ἐπειτα ἦλθον οἱ Σελδζουκίδαι. Ὁ Σελδζούκ, ἐξ οὗ ὠνομάσθη ἡ τουρκικὴ αὕτη φυλὴ, κατέκτησε κατ' ἀρχὰς δι' ἑαυτὸν τὸ Δζένδ, ἐπὶ τοῦ Σὺρ—Δαρία καὶ ἐνεκατέστη ἐν Χορασάν. Ἐτέθη τότε ὑπὸ τῆν ὑπηρεσίαν τῶν καλιφῶν τοῦ Βαγδατίου, οἱ δὲ κληρονόμοι του ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἀρμενίας ἐν ἔτει 1048 καὶ βαθμηδὸν τοῦ μεγαλητέρου μέρους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Συρίας καὶ αὐτῶν προσέτι τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Ἀραβίας. Ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον περὶ τὸ 1090, τουτέστι κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς πρώτης Σταυροφορίας.

Οἱ μάχιμοι αὐτοὶ λαοί, φοβεροὶ ὅσον καὶ τὰ στίφη τοῦ Ἀττίλα καὶ περισσότερον αὐτῶν πειθαρχοῦντες, ἐξυπηρετοῦντες θρησκευτικὴν πίστιν νέαν καὶ διάθερμον, ἐμελλον νὰ γεννήσωσι διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος φοβερὸν κίνδυνον. Περίσφιχθεῖσα μεταξὺ τῶν Σλαύων καὶ τῶν Τούρκων, ἐξίσου δ' ἐκατέρωθεν ἀπειλουμένη δι' ὀλέθρου ἢ Κωνσταντινούπολις ἐφένετο οὐσα ἀβεβαία μόνον περὶ τοῦ μέλλοντος νικητοῦ αὐτῆς καὶ περὶ τοῦ χρόνου τῆς πτώσεώς της.

Β'. ΤΟ ΛΑΤΙΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ.

Οἱ Σελδζουκίδαι ἐξήγειραν κατ' ἀρχὰς περὶ αὐτοὺς πολλὰς ἐχθρας καὶ ἀντιζηλίας· ἐδυστρόπουν νὰ ὑπακούσωσιν εἰς αὐτοὺς οἱ λοιποὶ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Καλίφου, οἷοι οἱ Ἑμίραι τοῦ Χαλεπίου καὶ τῆς Δαμασκοῦ καὶ ὁ Ἀταβέκ τοῦ Μοσοῦλ. Οἱ Ἀρμένιοι ὡσαύτως διέφυγον τὴν κυριαρχίαν των, ἀποκεχωρισμένοι δὲ ἀπὸ τῶν Τούρκων διὰ τοῦ ὄγκου τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν, ἀνεσχημάτισαν τὸ ἑαυτῶν ἔθνος, διέσωσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ διετήρησαν ἐν τοῖς ὄρεσιν αὐτῶν ἰσχυρὰν πρωτοτυπίαν. Ἐχρημάτισαν πιστοὶ πρὸς τὸ ἔργον τῶν Σταυροφοριῶν, παρηκολούθησαν δὲ μετὰ πολλῶν ἐλπίδων, συντελέσαντες καὶ ἀμέσως ἐνίστε, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν Κρατῶν.

Χάρις εἰς τοὺς σπαραγμούς, ἐξ ὧν ἐπὶ τινὰ χρόνον διεταράχθησαν τὰ μουσουλμανικὰ Κράτη ἐν τῇ προσθίῳ Ἀσίᾳ, οἱ Σταυροφόροι ἠδυνήθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος νὰ διέλθωσι διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, νὰ ἐξολοθρεύσωσι ἓνα τουρκικὸν στρατὸν παρὰ τὴν Νίκαιαν καὶ ἕτερον παρὰ τὸ Δορύλαιον, νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς πολιορκίας τῆς Ἀντιοχείας χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ κυριεύσωσιν αὐτήν, ν' ἀπωθήσωσι τὸν

εμίρην τῆς Δαμασκοῦ Κερβογάθ καὶ τέλος νὰ ἐκπορθήσῃ τὴν Ἱερουσαλήμ. μετὰ λυσσώδη ἔφοδον (1099).

Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο λαμπρόν, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ δὲν ἀπώκνησαν ἢ ἀρυσθῶσιν ἐξ αὐτοῦ ὄφελος. Διενεμήθησαν ἀνάμεσόν των χώρας ἐκτεταμένας. Εἰς τὸν Γολδεφρείδον Βουιλλιῶνα ἀπέμεινεν ἡ κτῆσις τοῦ Ἁγίου Τάφου, ἠρνήθη δὲ νὰ φορέσῃ αὐτόθι βασιλικὸν διάδημα. Μετὰ τὸν θάνατόν του, ὁ ἀδελφός του Βαλδουῖνος ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον διστακτικὸς, ἐγένετο δὲ βασιλεὺς τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἀληθῆς διοργανωτῆς τοῦ βασιλείου, ἐκτεινομένου ἀπὸ Τριπόλεως τῆς Συρίας μέχρι σχεδὸν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Βοημοῦνδος ὁ ἐκ Ταράντου ἐγένετο ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἐπικυρίαρχος τῆς Μικρᾶς Ἀρμενίας, κειμένης εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Ἀλεξανδρέτας. Καὶ ναί μὲν κατὰ τὸ 1189 ὁ ἡγεμὼν τῆς χώρας ταύτης Λέων ὁ Β' ἀπηλλάγη τῆς ἐπικυριαρχίας ταύτης, στεφθεὶς βασιλεὺς ὑπὸ παπικοῦ ἐξάρχου δὲν ἠδυνήθη ὁμοίως νὰ διαφύγῃ καὶ τοὺς μουσουλμάνους ἐχθρούς του. Ἡ δὲ κομητεία τῆς Ἐδέσσης, κειμένη ἀπωτέρω εἰς τὴν ὄρεινὴν χώραν παρὰ τὸν ἄνω Εὐφράτην, οὐδ' ἐπὶ ἡμῖσι αἰῶνα διήρκεσεν. Ἐν τούτοις ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας ὑπῆρξαν καθ' ὅλας ἐκεῖνας τὰς χώρας τῆς Συρίας ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Αἰγύπτου φραγκικὰ Κράτη δραστήρια καὶ ἀφωσιωμένα εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Τὰ ὑπερασπιζόντα αὐτὰ θρησκευτικὰ τάγματα, οἱ Ξένοι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (Hospitaliers de Saint-Jean) ὅπως καὶ οἱ Ναῖται (Templiers) ἐστρατολογοῦντο κυρίως μεταξὺ Γάλλων· πολλαὶ χιλιάδες φράγκων ἵπποτῶν ἔχυσαν τὸ αἷμά των ἐκεῖ ὑπὲρ ἱεροῦ ἀγῶνος. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα Κράτη δὲν ἠδύναντο νὰ ὦσι διαρκῆ. Ποίαν ἀντίστασιν παρὰ τὴν στένῃν ἐκείνην ἀκτὴν ἠδύναντο ἢ ἀντιτάξωσι κατὰ τῶν φοβερῶν ἐπιθέσεων μουσουλμανικῶν Κρατῶν τῶν πανισχύρων παρὰ τὸν Τίγρητα καὶ τὸν Εὐφράτην; Διήρκεσαν ἐπὶ χρόνον ἀρκετὸν μόνον ὅπως καταλίπωσι βαθέως ἐρριζωμένην εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τὴν ζωηρὰν ἀνάμνησιν τῆς Γαλλίας. Ἀπέμεινε δὲ αὕτη ἐκεῖ ὡς ἐγγύθιον καὶ ὡς ἐλπίς, ἂν οὐχὶ ὡς ἱστορικὸν δικαίωμα.

Οἱ Τοῦρκοι ἀνίσχυροι νὰ ἐμποδίσωσι τὴν διάβασιν τῆς πρώτης Σταυροφορίας, ἀνεσυνετάχθησαν μετ' ὀλίγον. Βοημοῦνδος ὁ ἐκ Ταράντου ὑπῆρξε πρὸς στιγμὴν αἰχμάλωτος, ἡ δὲ Ἀντιόχεια λίαν ἐγγύθεν ἀπειληθεῖσα, ἐσώθη μόνον χάρις εἰς τὴν ἀκατάβλητον ἀνδρείαν Ταγκρέδου τοῦ ἐξ Ὠτεβίλλης. Ὁ Ἀταβέκ τοῦ Μοσοῦλ Νουρ - ἐδ' - δὲν

έξεπρόρθησε τὴν Ἐδεσσαν τὸ 1114. Ἡθέλησε τότε νὰ ἐκθρονίσῃ τοὺς Φατιμίτας τῆς Αἰγύπτου, ἴσως ἐπὶ τῇ ιδέᾳ τοῦ νὰ περικυκλώσῃ τοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ βορρᾶ τε καὶ νότου καὶ ἀπωθήσῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν θάλασσαν. Ὅθεν ἐπεμψε κατ' αὐτῶν στρατὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Κούρδου Σιρκούχ. Οἱ Φατιμίται ἠττήθησαν, ὁ δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Σιρκούχ Γιουσούφ, ὁ ἐπιλεγόμενος Σαλάχ-ἐδ-δίν, ἢ Σαλαδῖνος, κατήγγησε τὸ φατιμιτικὸν καλιφᾶτον, ἀνέλαβε τὸν τίτλον τοῦ Σουλτάνου, ἐγκαθίδρυσεν ἰσχυρῶς ἐν Καίρῳ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν, ἀνῆλθε πάραυτα πρὸς τὴν Παλαιστίνην, καθυπέταξε τάχιστα τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, κατετρόπωσε τοὺς Σταυροφόρους ἐν Τιβεριάδι, συνέλαβεν αὐτόθι αἰχμάλωτον τὸν βασιλέα Γουίδον τὸν Λουζινιανόν, ἐκυρίευσεν τὸν γνήσιον Σταυρὸν καὶ εἰσήλασεν εἰς Ἱερουσαλήμ (1187).

Μεγάλη κατέλαβε τὴν Εὐρώπην συγκίνησις ἐπὶ τούτῳ· ἐθεωρήθη ἡ πράξις ὡς ὕβρις δεινὴ, ἣτις οὐχ ἦττον οὐδέποτε ἀπεπλύθη. Ὁ Φίλιππος Αὐγούστος καὶ Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος μεταβάντες ἀνεκυρίευσαν τὴν Πτολεμαίδα· τοῦτο δὲ καὶ μόνον ὑπῆρξε τὸ κέρδος τῆς Σταυροφορίας ἐκείνης τῶν βασιλέων. Ὁ Ριχάρδος παρεχώρησεν εἰς τὸν βασιλέα Γουίδον τὴν νῆσον Κύπρον, ἣν εἶχε κατακτήσει. Ὅντως δὲ σώφρων ἦτο ἡ σκέψις περὶ καταφυγίου, καθότι μετ' ὀλίγον οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ διαμείνωσιν ἐπὶ τῆς ἡπείρου.

Οἱ Σταυροφόροι ἀπέδωκαν τὰς συμφορὰς των, ἐν μέρει τοῦλάχιστον εἰς τὴν κακοπιστίαν τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἐὰν δὲν ἔβλαψαν, ὅσον γενικῶς πιστεύεται, τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Δύσεως, οὐδεμίαν ὁμως παρέσχον αὐτοῖς συνδρομὴν. Ἄλλ' ἡ ἀποχὴ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἔργου ἐκείνου καὶ ἡ ἐπιτηδειότης μεθ' ἧς προσεπάθουν ἀπὸ πάσης περιστάσεως νὰ ὠφεληθῶσιν ἐθεωρήθησαν παρὰ πολλῶν ὡς προδοσία.

Ἄλλ' ὁμως ἡ Κωνσταντινούπολις ἐσπαράσσετο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὑπὸ συνεχῶν ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων ἐπαναστάσεων, οὐδέποτε δὲ ἡ διαδοχὴ ἐπὶ τὸν θρόνον ὑπῆρξε ταραχωδέστερα. Οἱ Κομνηνοὶ ἤριζον ἀνάμεσόν των. Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνὸς ἐξεθρονίσθη τὸ 1185 ὑπὸ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, ἡ δὲ δυναστεία τῶν Ἀγγέλων ἔσχε κατόπιν τύχας ἔτι μᾶλλον δραματικάς.

Ἡ Βενετία, ἀφότου κατέστη δημοκρατία ἀνεξάρτητος, ἀνέπτυσε δραστηρίως τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορικὰ αὐτῆς συμφέροντα. Καθίστατο τὸ μέγα ἐμπορεῖον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Κατεῖχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ προνομιοῦχον προάστειον τοῦ Πέραν· οἱ δόγμαί αὐ-

τῆς ἐπετηδεύοντο φέροντες ἑλληνικὴν ἐνδυμασίαν, εἰσήγαγον δὲ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν τὴν ἐθιμοτυπίαν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς. Ἐνεκα τῶν ἐπελθουσῶν ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ἀταξιῶν τὰ προνόμια τῶν Βενετῶν ἐκινδύνευσαν· τὸ 1182 δὲ ὁ ἐξηρεθισμένος ὄχλος ἀπέκτεινεν ἐν Πέραν πολυαρίθμους βενετοὺς ἐμπόρους. Τότε ἡ Γαληνοτάτη Δημοκρατία διενοήθη νὰ καταλύσῃ τὴν κλονιζομένην ἑλληνικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ νὰ σφετερισθῇ τὰ ἐξ αὐτῆς λάφυρα. Τότε ὡσαύτως ὁ αὐτοκράτωρ Ἐρρίκος ὁ Σ', υἱὸς Φρειδερίκου τοῦ Βαρβαρόσσα, γήμας τῆν νορμανδὴν κληρονόμον τοῦ βασιλείου τῶν Δύο — Σικελιῶν, ὠνειροπόλησε νὰ μεταβῆ ὅπως κατακτήσῃ τὸ στέμμα τοῦ Βυζαντίου καὶ ν' ἀνασχηματίσῃ ἐνιαῖον τὸ ρωμαϊκὸν Κράτος. Ἀπέθανεν ὁμως προώρως.

Ἐνεκα τῶν ἐπ' αἰῶνα ὀλόκληρον διαρκεσασῶν ἐκστρατειῶν τῶν Σταυροφόρων πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἡ ἐπίδρασις τῆς Δύσεως εἶχεν εἰσχωρήσῃ βαθέως εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ περιέβαλλεν οἴονεὶ αὐτὴν πανταχόθεν.

ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ταύτην, καὶ ἰδιαιτέρως ὑπὸ τὴν τοῦ ἰσχυροῦ γερμανικοῦ Κράτους, ὅπερ Φρειδερίκος ὁ Βαρβαρόσσα ἐνδόξως ἐπέξετεινε μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Δουνάβεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τρίτης Σταυροφορίας, διοργανοῦται ἡ Σερβία. Αἱ ἀποτελοῦσαι αὐτὴν διάφοροι χῶραι συγκεντροῦνται περὶ τὰ κεντρικὰ ὄρη τῆς Ρασκίας εἰς τὴν σημερινὴν χώραν τοῦ Νόβι — Παζάρ. Ἡ ἔνωσις αὐτῶν ἐγένετο διὰ πρῶτην φορὰν περὶ τὸ 1165 ὑπὸ Στεφάνου Νεμάνυα· οὗτος ἐκυρίευσεν τὴν Νύσσαν, ἀνήκουσαν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, ἐγκατέστησε δὲ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ ἐν Δαλματία. Ἐγένετο μοναχὸς ἐν ἔτει 1195, οἱ δὲ Σέρβοι τιμῶσιν αὐτὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Συμεῶν. Εἰς τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὁ ἅγιος Σάββας, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐγχώριος ἀρχιεπίσκοπος Σερβίας, ἔχων τὴν ἐπισκοπικὴν αὐτοῦ ἑδρὰν ἐν Οὐγίτσα. Ὁ δὲ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Νεμάνυα Στέφανος ὁ Α' ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Κράλη, μάλιστα δ' ἐν ἔτει 1217 παπικὸς ἑξαρχὸς τὸν ἔστεψε βασιλέα τῆς Σερβίας.

Ἡ Βουλγαρία ἀπέμεινε τετραυματισμένη μετὰ τὸν ὀλεθρον ὃν προῦξένησεν αὐτῇ ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Β'. Ἀλλ' οἱ Ρουμάνοι, οἱ καταφυγόντες ἀπ' ἀρχῆς τοῦ μέσου αἰῶνος ἐν τοῖς Καρπαθίοις, τινὲς δὲ καὶ ἐν τῷ Αἴμω, ἀνέζησαν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα διὰ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ Γραιβανοῦ καὶ ἀνεσχημάτισαν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἐνότητά. Δύο ἀδελφοί, ὁ Ἀσσάν καὶ ὁ Πέτρος μετέβησαν εἰς Κωνσταντινού-

πολιν, διὰ νὰ παραπονηθῶσι κατὰ τῶν ὑπερβολικῶν φόρων, οὓς Ἰσαάκειος ὁ Ἄγγελος εἶχεν ἐπιβάλει εἰς τὴν χώραν των· ἐκεῖ δὲ ὑβρίσθησαν. Ἐπανελθόντες ἔδωσαν εἰς τοὺς φίλους των τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως· ὠκοδόμησαν ἐν Τυρνάβῳ ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Δημητρίου, αὐτόθι δὲ ὁ Πέτρος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ τσάρου. Ἐκτοτε προσεπάθησαν ν' ἀνιδρύσωσι τὸ βουλγάρικόν Κράτος τοῦ μεγάλου Συμεών. Ἐνίκησαν στρατὸν ἑλληνικὸν ἐν Βερροίᾳ (1190), ἐκυρίευσαν τὴν Βάρνην, τὴν Σοφίαν, τὴν Φιλιππούπολιν, τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν Θράκην. Μετὰ τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἀσσάν, ὁ νεώτερος αὐτῶν ἀδελφὸς Ἰωαννίτσης προέβη μέχρι τοῦ κέντρου τῆς Μακεδονίας καὶ μέχρι Βελιγραδίου, παπικὸς δὲ ἔξαρχος ἐλθὼν εἰς Τύρναβον, ἔχρισεν αὐτὸν βασιλέα τῆς Βουλγαρίας.

Τὸ ἑλληνικὸν Κράτος περιζωννύετο οὕτω μεταξὺ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ φραγκικῶν Κρατῶν καὶ τῶν ἰεραῶν χριστιανικῶν Κρατῶν, ὧν ἡ παπασύνη ἐπεκύρου τὴν γέννησιν, πρὸς νότον τοῦ Δουνάβεως.

Ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' ἤγειρε κατὰ τοῦ Ἰσλαμικοῦ ἰσχυρὰν σταυροφορίαν. Καὶ οἱ μὲν ἡγεμόνες ἠρνήθησαν νὰ συμμετάσχωσιν αὐτῆς, πολυάριθμοι δὲ ὡς εὐγενεῖς χωροδеспόται ἠτοιμάσθησαν νὰ ἐκστρατεύσωσιν. Ἡ Βενετία ἐναύλωσεν αὐτοῖς πλοῖα, ὡς ἀμοιβὴν δ' ἔλαβε παρ' αὐτῶν τὴν Ζάραν, ἣν οἱ Σταυροφόροι ἐκυρίευσαν κατὰ τὴν διάβασιν των. Κατώρθωσε μάλιστα νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῇ προφάσει τοῦ νὰ ἐπαναγάγωσιν αὐτόθι τὴν τάξιν, νὰ καταστήσωσι δὲ αὐτὴν βᾶσιν τῶν περαιτέρω αὐτῶν κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐάλω ἄλλ' οὐχὶ ἀκόπως, οἰκτρότατα δ' ἐσυλήθη. Οἱ νικηταὶ διεμοιράσθησαν τὰ λάφυρα τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους· ἦσαν δὲ ταῦτα πολὺ πλουσιώτερα καὶ αὐτῶν ἐτι τῶν ἐκ τῆς πρώτης Σταυροφορίας. Βαλδουῖνος ὁ ἐκ Φλάνδρας ἐγένετο αὐτοκράτωρ. Βονιφάτιος ὁ τοῦ Μομφερράτου ἐγένετο βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ δόγης τῆς Βενετίας Δάνδολος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βαυλοῦ ἢ δεσπότη, ἀνεκήρυξε δ' ἐαυτὸν ἐν ὀνόματι τῆς Δημοκρατίας κύριον τοῦ ἐνὸς τετάρτου καὶ ἡμίσεος τῆς ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας· ἕτερος δὲ Βενετός, ὁ Θωμᾶς Μοροζίνης, ἐγένετο καθολικὸς πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἀπετέλεσαν δουκᾶτον, αἱ Ἀθηναὶ βαρωνίαν καὶ ἡ Πελοπόννησος πριγκιπᾶτον.

Ἄλλο καὶ ἀντιζηλιαὶ πολλὰ ἀνεσύησαν ἐκ τῆς διανομῆς. Ὁ βα

σιλεύς Βονιφάτιος ἤκιστα εὐπειθὴς ἐδείκνυτο πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Βαλδουίνον. Οἱ Ἕλληνες ἔμειναν ἀήττητοι εἰς τινὰ μέρη. Οἱ Ἄγγελοι ἴδρυσαν τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου ἢ τῆς Ἄρτης, οἱ Κομνηνοὶ τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τραπεζοῦντος καὶ Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις ἐγένετο αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας.

Πρὸ πάντων δὲ τὸ μέγιστον λάθος τὸ διαπραχθὲν παρὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Λατινικοῦ τούτου Κράτους, ὑπῆρξεν ὡς φαίνεται τὸ ὅτι δὲν συνεννοήθησαν μετὰ τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἢ Σταυροφορία τοῦ 1204 ἀποτελεῖ ἐν τῶν κρίσιμων σημείων τῆς γενικῆς ἱστορίας καὶ ἰδίᾳ τῆς ἱστορίας ταύτης τῆς Ἀνατολῆς. Τίς οἶδε μήπως ὑπῆρξεν αὕτη ἡ μόνη εὐκαιρία τῆς ἀσφαλοῦς παρὰ τὸν Βόσπορον ἐγκαταστάσεως νεαρῶν καὶ Ῥωμαλέων χριστιανικῶν Κρατῶν, ἅτινα, ἀφοῦ δι' αὐτῶν ἤθελε σχεδὸν ἀποσοβηθῆ τὸ ἐλληνικὸν σχίσμα, ὅα ἦσαν ἱκανὰ ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς ἐμπροσθοφυλακῇ τῆς Εὐρώπης κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τῆς μουσουλμανικῆς Ἀσίας;

Ἄλλ' οὐ τοῦ παρόντος αἰ τοιαῦται σκέψεις. Τὸ λατινικὸν Κράτος ἐξήγειρεν εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του τὴν ἐχθροπάθειαν τοῦ βλαχοβουλγαρικοῦ Κράτους, ὅπερ ἐγένετο ὁ πρῶτος ἐχθρὸς του. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε φλογερὸς μεταξὺ τῶν χριστιανῶν ἐκείνων ἀδελφῶν, τῶν Σταυροφόρων δηλονότι καὶ τῶν Βουλγάρων ἢ Βούργων, ὡς τοὺς ἔλεγον, τοῦ τσάρου Ἰωαννίτση. Τὴν 14 Ἀπριλίου 1205 κατήγαγεν οὗτος κατὰ τοῦ Βαλδουίνου τὴν μεγάλην παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν νίκην, εἰσήλασε δ' εἰς τὴν Θράκην. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ τὸν ἀναχαιτίσῃ ἀλλὰ κατὰ τὸ 1207 ὁ Βαλδουίνος ἐζωγρήθη καὶ ἐφονεύθη. Ὁ Ἰωαννίτσης ἀπεβίωσε τὸ αὐτὸ ἔτος, τὸ δὲ Κράτος του δὲν ἐπέζησεν αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ.

Καὶ τὸ λατινικὸν Κράτος ὡσαύτως περιῆλθε ταχέως εἰς παρακμὴν ὑπὸ Ἑρρίκον τὸν ἐκ Φλάνδρας, εἶτα ὑπὸ Πέτρον τὸν Κουρτεναὶ καὶ τέλος ὑπὸ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ Ροβέρτον τὸν ἐκ Ναμουρ καὶ Βαλδουίνον τὸν Β'. Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον περιωρίσθη εἰς τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀποκεκλεισμένον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὧν ἡ φιλοπατρία εἶχεν ἀφυπνισθῆ ἐν τῇ συμφορᾷ. Οἱ Κομνηνοὶ τῆς Τραπεζοῦντος κατέστησαν ὑποτελεῖς τοῦ τούρκου Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου. Ὁ δεσπότης τῆς Ἠπείρου, νόθος ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀγγέλων, ἐπεχείρησε τὴν πρώτην σοβαρὰν ἀπόπειραν πρὸς ἀνίδρυσιν τοῦ ἐλληνικοῦ Κράτους· ἀλλ' ἠττήθη παρὰ τὰς δυνάμεις τοῦ Ἑβρου ὑπὸ βουλγαρικῶν σιφῶν.

Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις ὁ ἐν Νικαίᾳ ἦτο ἰσχυρότερος, καθὼς ἔχων παρ' ἑαυτῷ καὶ τὸν ἑλληνα πατριάρχην. Ὁ γαμβρὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης ἐκυρίευσεν τὴν Καλλίπολιν κατὰ τὸ 1235 ἀκολούθως δὲ καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐν ἔτει 1254 ἐξεθρονίσθη ὑπὸ Μιχαὴλ Ζ' τοῦ Παλαιολόγου· οὗτος δὲ μετὰ δύο ἔτη ἐδικαίωσε τὸν ὀφτερισμὸν, καθότι ἐξαπίνης καὶ σχεδὸν ἀμαχητὶ εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (1261).

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἀνέκτα ἐπὶ δύο ἔτι αἰῶνας τὴν ἐπίπνον αὐτῆς ὑπαρξίν· διότι μεθ' ὄλην τὴν ὑπὸ τῶν Παλαιολόγων γενομένην παλινόρθωσιν ταύτην, ἡ ὥρα τῆς παρακμῆς εἶχεν ἤδη σημάνει· Ἐμελλε νὰ καταβυθισθῇ ἐν τῇ μεγάλῃ ἀναστατώσει τῶν λαῶν, ἐξ ἧς ἐξηκολούθει νὰ διαταράσσεται ἡ Ἀσία.

Τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ὑπῆρξε ἡ ἐποχὴ τῆς ἐλτάκτου ἐποποιίας τῶν Μογγόλων καὶ τοῦ Τζεγίικς-Χάν· Ὁ Τεμουδζίνης ἀρχηγὸς φυλῶν τινῶν τουρκικῶν παρὰ τὸν ἄνω Ἀμούρ, κατώρθωσε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος νὰ συγκεντρώσῃ περὶ τὴν σημαίαν αὐτοῦ ἐκουσίως ἢ διὰ τῆς βίας καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει· ὅτι ἐπολέμει ὑπὲρ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Σινικῆς τοὺς λαοὺς τοῦ Γκόμπι καὶ τοὺς παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Χοδγκ-Χὸ οἰκούντας. Εἶτα ἰδὼν ὅτι ἀπέκτησεν ἀρκετὴν δύναμιν, ἐπὶ κεφαλῆς ἰππικοῦ ἰσχυροῦ διοικουμένου ὑπὸ ἀρχηγῶν νέων καὶ ἀδαμάστων, οἱοὶ ὁ Δζεβὲ καὶ ὁ Σουμπουτάι, ἀνεπέτασεν ἐν Καρακαροῦμι τὴν σημαίαν τῶν κυανῶν Μογγόλων καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Τζίγικς-Χάν, ἦτοι Κυρίου Ἀηττήτου, Αὐτοκράτορος. Τότε ἀπὸ τοῦ Εἰρηνικοῦ μέχρι τῆς Κεντρῶας Εὐρώπης ἐτελεῖτο θαυμαστὴ ἱππηλασία. Ἡ βόρειος Σινικὴ κατεκτήθη μετὰ τῆς Κορέας καὶ τοῦ Πεκίνου. Πρὸς δυσμὰς ἡ πύλη τῆς Δζουνγκαρίας ἠνεώχθη διὰ τῆς νίκης τοῦ Τσοῦ (1207). Ἡ Βουχάρα καὶ ἡ Σαμαρκάνδη ἐκυριεύθησαν κατὰ τὸν δρόμον ὃν διήνυον καλπάζοντες οἱ ἀτρόμητοι ἐκεῖνοι μηχανηταί. Ἡ χώρα τοῦ Καυκάσου ὑπετάγη· οἱ κατακτηταὶ διέβησαν τὸν Καύκασον καὶ ἐνίκησαν τὰς ρωσικὰς φυλὰς παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Κάλκα (1223). Τὸ Κράτος τοῦτο τὸ αἰφνιδίως γεννηθὲν φοβερῶς μέγα γενόμενον ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐτῶν, ὁμοιον πρὸς τὴν θύελλαν τοῦ ἄμμου ἦν τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνέμου ἐξεγείρει εἰς τὰς ἐρήμους καὶ ρίπτει κατὰ τῶν ἐκπλήκτων караβανίων, ἐφαίνετο ἰκανὸν νὰ κατασυντρίψῃ Μουσουλμάνους καὶ Χριστιανούς.

Ἄλλ' ἡ θύελλα ταχέως κατηνῆσθη ὅσον καὶ ταχέως ἐσχηματίσθη.

Ὁ Τζίγκις - Χάν ἀπέθανε τὸ 1226· τὸ Κράτος αὐτοῦ διεμελίσθη· ὁ ἔγγονος αὐτοῦ Βατοῦ ἔμεινε κύριος τῶν στεππῶν τῆς Ρωσσίας, ἐγκατέστησε δὲ ἐν Σαράι παρὰ τὸν Βόλγαν τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ τῆς Χρυσῆς Ὀρδῆς. Μεταξὺ τῶν κληρονόμων τοῦ κατακτητοῦ τὸ σινικὸν κόμμα ὑπερίσχυσε ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ. Τὸ Πεκίνον ἐγένετο ἡ πρωτεύουσα αὐτῶν καὶ οὐχὶ πλέον ἡ Καρακορούμ, ὁ δὲ φρικτὸς πάταγος τῆς μογγολικῆς κατακτῆσεως ἐσβέσθη ἐν τῇ Ἀπωτάτῃ Ἀνατολῇ.

Γ'. Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Τὸ παλινορθωθὲν ἐν ἔτει 1261 ἑλληνικὸν Κράτος περιελάμβανε τὸ πρόσφατον Κράτος τῆς Νικαίας μετὰ τῆς Νικομηδείας, Προύσσης, Χαλκηδόνος, Μαγνησίας καὶ νήσων τινῶν, οἷον τῆς Ρόδου, Δήμου, Ἰμβρου, μέρους τῆς Πελοποννήσου, τέλος δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῆς Θράκης μετὰ τῆς Ἀδρια.ουπόλεως, τῆς Θεσσαλονίκης καὶ μέρους τῆς Θεσσαλίας. Ἦτο περίπου τὸ ἀρχαῖον ἀθηναϊκὸν Κράτος τῆς ἐν Δήλῳ Ὀμοσπονδίας μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, πλὴν τῶν Ἀθηνῶν μὲν, ἀλλὰ σὺν τῇ ἠπειρωτικῇ χώρᾳ τῆς Νικαίας ἐπὶ πλέον. Πάντα ταῦτα ὁμῶς ἦσαν οἰονεὶ τὰ προάστεια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ἀναγκαῖοι διὰ τὴν ἐφήμερον αὐτοῦ ἀσφάλειαν προμαχῶνες. Τὸ δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου ἔμενε ἀνεξάρτητον, ἐπίσης δὲ καὶ τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ δυναστείαν ξένην. Οἱ Βενετοὶ κατεῖχον τὰς πλείστας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, τὴν Κρήτην, συνοικίας δὲ ἡ προάστεια ὠχυρωμένα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ἄλλαις τισὶ τῆς Ἑλλάδος πόλεσι. Οἱ Γενοᾶται ἦσαν ὠχυρωμένοι εἰς Γαλατᾶν καὶ Πέραν, διεχειρίζοντο δὲ τὸ ἐμπόριον τοῦ Εὐξείνου καὶ τῶν λιμένων τῆς Κριμαίας, ἰδίως τῆς Κάφφας.

Ἡ αὐτοκρατορία παρουσίαζε ρήγματα εἰς πάντα αὐτῆς τὰ σύνορα. Σπαρασσομένη ἄλλως τε ἐσωτερικῶς ἐκ διχονοιῶν καὶ ἐκ συνωμοσιῶν τῆς αὐλῆς, ἐξ ὧν ἀνέκαθεν ἔπασχεν, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τοῦ σφετερισμοῦ τοῦ Ὁρόνου ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἦτο ἀνίκανος ἢ ἀντιτάξῃ εἰς εἰσβολὴν κάπως ἰσχυρὰν σοβαρὰν ἀντίστασιν. Ἦτο λεία εὐάλωτος.

Ἀπέμενε ὁμῶς ἀμφίβολον ἐὰν ἡ λεία αὕτη ἐμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς τὰ γειτνιαζόμενα χριστιανικὰ ἔθνη ἢ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους τῆς

προσθίου Ἀσίας. Τοῦτο καὶ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀποτελεῖ τὸ κυριώτατον μέρος τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος.

Κάρολος ὁ ἐξ Ἀιδεγαυίας, ἀδελφὸς τοῦ Ἀγίου Λουδοβίκου, κληθεὶς παρὰ τοῦ Πάπα εἰς Νεάπολιν ἐναντίον τῶν Χοχενστάουφεν, συνέλαβε τὸ μέγα σχέδιον τῆς ἀνιδρύσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικοῦ Κράτους. Ὁ Σικελικὸς Ἑσπερινὸς ἀνεχάιτισεν αὐτὸν (1282). Εἰς τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ, γενόμενος ἐξ ἐπιγαμίας βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας, ἐκληρονόμησε τὸ σχέδιόν του, ἦτο δὲ οὗτος Λουδοβίκος ὁ Μέγας, κραταῖος ἡγεμὼν ἐν τῇ παρὰ τὸν μέσον Δούναβιν πεδιάδι, ἀπὸ τοῦ 1342 μέχρι τοῦ 1382, ἐπεκτείνας τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Βοσνίας, τῆς Σερβίας, τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαυίας μέχρι τοῦ Εὐξείνου. Ὅθεν ἐφαίνετο κεκτημένος βάσιν ἰσχυρὰν ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν πραγμάτωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ προγόνου του. Πλὴν ἔνεκα τῆς μακροῦς ἀποστάσεως τῆς Οὐγγαρίας ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἐνέργεια δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε τελεσφόρος, οἱ δὲ Σλαῦοι διέφερον πολὺ τῶν Μαγυάρων, καὶ δὲν ἔστεργον ν' ἀνεχθῶσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Μετὰ τὸν Μέγαν Λουδοβίκον, ἡ Οὐγγαρία ἤρχισε μᾶλλον νὰ ρέπῃ πρὸς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς Γερμανίας.

Ἡ Σερβία ἠὺδοκίμησε περισσότερον εἰς τὴν ἀπόπειραν τῆς ἀνανεώσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ Κράτους διὰ μέων καὶ ζωηρῶν στοιχείων. Ἀπὸ τοῦ 1331 μέχρι τοῦ 1355 ἔσχεν ἡγεμόνα κραταῖον καὶ φιλόδοξον, τὸν κλεινὸν Στέφανον Δουσάν. Καθυπέταξεν οὗτος τὴν Βουλγαρίαν, παρεξέτεινε δὲ τὰ ὄρια τῆς Μεγάλης Σερβίας μέχρι τῆς Χαλκιδικῆς, μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἑβρου· ἐστέφθη ἐν Σκοπεῖοις αὐτοκράτωρ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Ρουμανίας· ἠξίωσεν ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ γνήσιος διάδοχος τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων, παρεσκευάζε δὲ μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἣν ἠθελε νὰ καταστήσῃ πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους του.

Ἐτελεύτησε, ὁμῶς αἰφνιδίως τὴν 20 Δεκεμβρίου 1355 καὶ ἡ Μεγάλη Σερβία δὲν ἐπέζησεν αὐτοῦ. Οἱ σημερινοὶ Σέρβοι διετήρησαν τὴν ἀνάμνησίν της καὶ δὲν παραιτοῦνται τῆς ἐλπίδος περὶ τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1356) οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι παρεβίαζον τὸ ἔδαφος τῆς Εὐρώπης καταλαμβάνοντες τὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου Καλλιόπολιν. Ἦτο βεβαίως πεπρωμένον ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ γείνη μουσουλμανικὴ.

Κατὰ τὸν ΙΒ' καὶ ΙΓ' αἰῶνα τὸ σελδζουκικὸν Κράτος τὸ Σουλτανάτον τῶν Ρούμ, ὅπως ἐκαλεῖτο ἀκόμη, εἶχεν ἐξαδυνατίσει καὶ διαμελισθῆ, συνετέλεσαν δὲ εἰς τοῦτο καὶ οἱ Σταυροφόροι. Εἶχε διαιρεθῆ εἰς δέκα Ἐμιράτα, περιλαμβάνοντα τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· τὸ ἰσχυρότερον ἐξ αὐτῶν ἦτο τὸ τῆς Ἐρζερούμης (Arx Romanorum). Ἄνῃκε κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὡς τιμάριον τοῦ σουλτάνου τῶν Ρούμ, εἰς Τοῦρκὸν τινα ἀρχηγόν, προερχόμενον ἐκ Χορασάν, τὸν Ἐρτογλούλ. Οὗτος ἀπέθανε τὸ 1288, υἱὸς δ' αὐτοῦ ἐγένετο ὁ Ὄσμάν ἢ Ὄθμάν· ἐξ αὐτοῦ δὲ οἱ πολεμισταὶ του ἔλαβον τὸ ὄνομα τῶν Ὄσμανλήδων ἢ Ὄθωμανῶν. Ἐγένετο δὲ ἀξίος τοιαύτης τιμῆς, καθότι ἀσπασθεὶς τὸν Ἰσλαμισμόν, ἤνοιξεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ φυλὴν ἐνδοξὸν στάδιον, παρέσχε δ' εἰς αὐτὴν αἰτίαν καὶ λόγον ἰναζήση καὶ κατακτήση. Ὁ Ὄσμανλῆς ἐγένετο κατόπιν ὁ στρατιώτης τοῦ Μωάμεθ.

Ἦγάπα τὴν θυγατέρα τοῦ εὐσεβοῦς σείκου Ἐδεβαλῆ, οὗτος δὲ δὲν ἤθελε νὰ τοῦ τὴν δώσῃ εἰς γάμον. Νύκτα τινὰ ὁ Ὄσμάν ὠνειρεύθη ὅτι εἶδεν ἐξερχομένην ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ Ἐδεβαλῆ τὴν σελήνην, ἣτις ἐν σχήματι μνηοειδεὶ κατ' ἀρχὰς, εἶτα βαθμηδὸν αὐξάνουσα ἀδιακόπως καὶ καταστᾶσα πλησιφαῆς, ἔδωκε κατόπιν εἰς τοὺς νεφροὺς αὐτοῦ τοῦ Ὄσμάν. Τότε ἀπὸ τῶν νεφρῶν του ἀνεφύη δένδρον κολοσιαῖον, οὗ οἱ κλάδοι ἐσκέπασαν διὰ τῆς σκιᾶς των γῆν καὶ θάλασσαν. Ἀπὸ τὰς ρίζας τοῦ δένδρου ἔρρεον οἱ μεγάλοι ποταμοὶ τοῦ κόσμου, ὁ Τίγρης, ὁ Εὐφράτης, ὁ Νεῖλος καὶ ὁ Δούναβις· τὰ δὲ μεγάλα ὄρη, ὁ Αἶμος ὁ Ταῦρος ὁ Καύκασος καὶ ὁ Ἄτλας ὑπεστήριζον τοὺς κλώνους των. Αἶφνης ἠγέρθη ἄνεμος σφοδρὸς στρέψας τὰς αἰχμὰς πάντων τῶν φύλλων, ἐπιμήκων ὡπεὶ λεπίδων σιδηρῶν, πρὸς ἓν καὶ μόνον σημεῖον, τὸ δὲ σημεῖον τοῦτο ἦτο πόλις, ἣτις κειμένη παρὰ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο θαλασσῶν καὶ τῶν δύο ἡπείρων, ὡμοίαζε πρὸς δακτύλιον κεκοσμημένον διὰ δύο σαπφείρων καὶ δύο σμαράγδων¹. Ὁ Ὄσμάν διηγήθη τὸ ἐνύπνιον τοῦτο εἰς τὸν σείκην Ἐδιβαλῆν, ἐκεῖνος δὲ τότε ἔδωκεν αὐτῷ ὡς σύζυγον τὴν ἀγαπωμένην παρ' αὐτοῦ θυγατέρα του.

Καὶ οὕτως ἤρξατο προάγων τὴν ἑαυτοῦ φυλὴν. Ἐν ἔτει 1317 κατέκτησε τὴν Προύσσαν, καὶ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσάν του. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀρχάν συνέστησε τὸ φοβερόν τακτικὸν στράτευμα, ὅπερ

(1) Ἴδε Rambaud : Histoire Générale, III, 828.

ἐγένετο τὸ ὄργανον τῆς μουσουλμανικῆς ἐξαπλώσεως, τοὺς Γιαννιτάρους (πεζοὺς) καὶ τοὺς σπαχήδες (ἵππεις)· Ἐκυρίευσεν τὴν Νικομήδειαν, τὴν Νίκαιαν, ὁ υἱὸς δὲ αὐτοῦ Σουλεῦμάν ἐν ἔτει 1356 κατέλαβεν τὴν Καλλίπολιν.

Ἡ κατάκτησις τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου συνετελέσθη ταχέως. Τὸ ἑλληνικὸν Κράτος ἦτο ἀνίσχυρον, τὰ δὲ χριστιανικὰ Κράτη διηρημένα, ζηλοτυποῦντα πρὸς ἄλληλα, ἐκπεσόντα εἰς ἀναρχίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δουσάν τοῦ μεγάλου. Ἀμουράτης ὁ Α' υἱὸς τοῦ Ὀρχάν κητέστησε πρωτεύουσαν αὐτοῦ τὴν Ἀδριανούπολιν (1360). Ἀκολούθως κατέλαβεν τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν Σόφιαν, εἰσχωρῶν ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβειος. Ὑπεχρέωσε δὲ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ τελεῖ αὐτῷ φόρον ἐτήσιον.

Τὸ στρατιωτικὸν κέντρον τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου κεῖται ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τῆς Μοισίας, ἢ τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ὅθεν κατέρχονται ὁ σερβικὸς Μοραύας καὶ ὁ βουλγαρικὸς Μοραύας πρὸς βορρᾶν, ὁ λευκὸς Δρίνος πρὸς τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον, ὁ Ἀξιὸς καὶ ὁ Στρυμῶν πρὸς τὸ Αἰγαῖον. Οἱ λαοὶ τοῦ Αἴμου συνηνώθησαν ὅπως διαφιλονικήσωσι τὴν θέσιν ταύτην πρὸς τοὺς Τούρκους. Ἡ μάχη τῆς 15 Ἰουνίου 1389 ὑπῆρξεν ὀλέθριος διὰ τοὺς χριστιανούς. Οἱ κυριώτατοι τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν ἐζωγρήθησαν, πολυάριθμοι δὲ ἀπωλέσθησαν. Ἀλλ' ὁμως ἡ τιμὴ τούλάχιστον διεσώθη. Σέρβος τις εὐπατρίδης, ὀνόματι Μιλὸς ὤρμησεν εἰς τὸ μέσον τῶν Τούρκων, ἐφθασε μέχρι τοῦ σουλτάνου Ἀμουράτου καὶ τὸν ἐφόνησε. Χάρις εἰς αὐτὸν οἱ Σέρβοι διὰ τῶν αἰῶνων ψάλλουσιν ὡς ἔνδοξον πολεμικὸν ἀνδραγάθημα τὴν μεγάλην μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου.

Ἡ ὀθωμανικὴ κατάκτησις δὲν ἀνεστάλη ἐκ τούτου. Βαγιεζίδ ἢ Βαγιαζήτης ὁ υἱὸς τοῦ Ἀμουράτου κατετρόπωσε τὸ 1396 παρὰ τὴν Νικόπολιν στρατιὰν τῶν Σταυροφόρων τῆς Δύσεως. Ἰωάννης ὁ Ἄφοβος, υἱὸς τοῦ δουκὸς τῆς Βουργουνδίας ἠχμαλωτίσθη κατ' αὐτὴν διότι ἡ Γαλλία ἦτο πάντοτε ἡ ἀνδρεία τοῦ Χριστοῦ πρόμαχος. Νικητὴς ὁ Σουλτάνος, καθυπέταξε μετ' ὀλίγον τὴν Βοσνίαν, τὴν Βουλγαρίαν καὶ αὐτὴν τὴν Ρουμανίαν, πρὸς νότον δὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον. Τότε παρεσκευάσθη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀλλ' ἡ πόλις αὕτη ἐσώθη καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἡμισυ ἀκόμη αἰῶνα οὐχὶ χάρις εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, δότι ἀπεναντίας ἦτο ὄριμος πρὸς κατάκτησιν, ἀλλὰ χάρις εἰς ἄλλην ἐξ Ἀσίας ἐπέμβασιν.

Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τζίγκις - Χάν, τὸ Κράτος αὐτοῦ διεμελίσθη· τὸ σινικὸν στοιχεῖον, ἐξ οὗ κατὰ μέγα μέρος συνίστατο, ὑπερίσχυσε. Ἡ ἐξάπλωσις τοῦ βουδισμού ἴσχυσε ἢ ἀποσπάσῃ αὐτὸ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς ἐπιδράσεως, οἱ ἀρχηγοὶ δὲ οἱ διοικοῦντες τὰς διαφοροὺς χώρας, ὁσημέραι περισσότερον ἀπομονοούμενας, κατέστησαν ἀνεξάρτητοι. Οὕτως τὸ 1360 ὁ ἐμίρης τῆς πέραν τοῦ Ὠξου χώρας, ὁ Τιμούρ Κορικάνης ἀνηγορεύθη βασιλεὺς αὐτῆς ἐν Βάλκ. ἀποσεύσας τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Τζιμκισχανιδῶν. Ὑπῆρξεν οὗτος ἐνθερμος Μουσουλμάνος, *Τάγκρι - Κουλί*, ἦτοι δούλος τοῦ Κυρίου. Ἦτο Τοῦρκος καὶ οὐχὶ ὡς ὁ Τζίγκις - χάν ἀρχηγὸς πασῶν τῶν φυλῶν τῶν Κυανῶν Μογγόλων, ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην δὲ τὸ κράτος του ἔσχε χαρακτῆρα ἐθνικώτερον εἰ καί, ἔνεκα τούτου ἀκριβῶς, περιοριζόμενον ἐντὸς στενωτέρων ἐδαφικῶν ὁρίων. Ὁ Τιμούρ, ὁ ἐπιλεγόμενος *Δέγκ* ἦτοι Χωλός, παθῶν τὸν πόδα συνεπίεξ τραύματος, (ἐξ οὗ παρ' ἡμῶν ὠνομάσθη παρεφθαρμένως *Ταμερλάνος*) κατέστησεν ἔδραν αὐτοῦ τὴν Σαμαρκάνδην ἐνθα συχνάκις ἐπανήρχετο ἵνα πανηγυρίσῃ τὰς νίκας του. Ἐπεχείρησεν ἐκδρομάς τινὰς μέχρι τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Ἰνδοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐζήτησε νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ· κατέλαβε πραγματικῶς τὸ Τουρκεστάν, τὸ Χορασάν, τὸ Ἀφγανιστάν, τὴν Περσίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν ὠραίαν Καυκασίτιδα, τὴν Γεωργίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν. Συνεκρούσθη πρὸς τοὺς Μογγόλους τῆς Χρυσῆς Ὀρδῆς, κυρίου τῆς Ρωσσίας, ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ συνήργησεν εἰς τὴν πρᾶκμὴν των, ἐπελθοῦσαν μετ' ὀλίγον διὰ τῶν τσάρων τῆς Μόσχας.

Προσεκλήθη εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ὑπὸ τῶν Σελζουκιδῶν ἐμιρῶν, ἀντιζήλων τῶν Ὀσμανλήδων, ἐν μέρει δὲ ἀπογυμνωθέντων παρ' αὐτῶν. Προϋτίθετο ὡσαύτως διὰ τῆς ἐκστρατείας του ταύτης τὴν παλινόρθωσιν τοῦ Καλιφάτου τοῦ Βαγδατίου, καταλυθέντος ὑπὸ τῶν Τζιμκισχανιδῶν τὸ 1258· ἤξιον δὲ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς Ὀσμανλήδας καὶ νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἔνωσιν τῶν μουσουλμάνων Τούρκων. Εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὁ δὲ Βαγιαζήτης, δραμῶν ἐξ Εὐρώπης, συνεκρότησε πρὸς αὐτὸν μάχην παρὰ τὴν Ἄγκυραν· ἀλλ' ἠττήθη καὶ ἡχημαλωτίσθη· ὁ δὲ στρατὸς τῶν Γιαννιτσάρων κατεστράφη (1402). Ὁ Τιμούρ ὁμως δὲν ἐξηκολούθησεν τὴν ἐπιτυχῆ αὐτοῦ πορείαν· ἐπανέκαμψε θριαβεύων ἐν Σαμαρκάνδῃ καὶ ἀπέθανεν αὐτόθι μετ' ὀλίγον (1405).

Οἱ Ὀσμανλήδες διέμειναν ἐπὶ τινὰ ἔτη καταβεβλημένοι ἐκ τῆς ἠττης αὐτῶν, ἀπώλεσαν δὲ κατὰ μέρος τὰς ἐν Εὐρώπῃ κατακτήσεις

των. Πλήν Ἀμουράτης ὁ Β' ἀνεκάλυψε τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν ἰσχὺν καὶ ἀνέκτησαν ὅ,τι εἶχον ἀπολέσει. Ἔβρεν ἀντίστασιν σφοδρὰν εἰς τὸ ἔργον του. Γεώργιος ὁ Καστριώτης, ὃν οἱ Τοῦρκοι ἐπιωνόμασαν Σκανδέρβεγ ἢ Σκενδέρβεγ, συγκρίνοντες τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, κατετρόπωσε πάντα τὰ στρατεύματα ὅσα ὁ Σουλτάνος ἐξέπεμψεν ἐναντίον του εἰς Ἀλβανίαν καὶ διετέλεσεν ἀνεξήρτητος. Ὁ Ἰωάννης Οὐνιάδης, ἀβελκύς ἱππότης τῶν Βλάχων, ἤρως ἑλλήων ἐν Τρανσυβανίας πρὸς ὑπερῆσπισιν τοῦ χριστιανικοῦ ἡρώ- νος, ἐνίκησεν Ἀμουράτην τὸν Β' παρὰ τὸν Μοράβαν (1443) καὶ ἀνέκτησεν τὴν Σερβίαν. Βισέβαλε δὲ εἰς Βουλγαρίαν μετὰ στρατιᾶς Στανροφύρων, ἐν ἧ εὕρισκοντο ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας Βλαδίσιμος, καὶ ὁ Ἐξαρχος τοῦ Πάπα Καισαρίνης· ἀλλ' ὁ Ἀμουράτης κατήγαγε τὴν μεγάλην ἐν Βάρνη νίκην (1444), καθ' ἣν ἀπωλέσθησαν ὅτε βασιλεὺς καὶ ὁ Ἐξαρχος. Ὁ Οὐνιάδης ὑπεχώρησε πρὸς τὴν μεσημβρινὴν Σερβίαν, εἰς τὸ Κοσσουποπέδιον δὲ ἐπεχείρησε καὶ αἰθίς νὰ δοκιμάσῃ τὴν τύχην τῶν ὅπλων καὶ ἠττήθη μὲν, ἀλλὰ παρέμεινε κύριος τοῦ πλείστου μέρους τῆς μεσημβρινῆς Σερβίας.

Ἀμουράτην τὸν Β' διεδέχθη κατὰ τὸ 1451 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μωάμεθ ὁ Β'. οὗτος δὲ ὑπῆρξε Μωάμεθ ὁ Πόρθητής. Ἦρχισε διὰ τῆς πολιουρίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ πενήκοντα καὶ τρεῖς ἡμέρας (τὸν Ἀπρίλιον καὶ Μάιον τοῦ 1453) εἰσῆλθε διὰ ρήγματος εἰς αὐτήν. Ὁ τελευταῖος Ἑλλήν αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Δραγάτης ἐπέσεν ἐνδόξως μαχόμενος.

Ὁ Σουλτάνος ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἀπήγειλεν ἐκεῖ τὴν προσευχὴν του καὶ κατέστησε τὸν ναὸν τζαμίον. Βραδύτερον ἀνήγειρε παρ' αὐτὴν ἓνα τῶν τεσσάρων μιναρέδων, δηλοτικῶν τῆς νέας τοῦ κτιρίου ἐκείνου ιδιότητος· ἐκάλυψε διὰ χρίσματος ἀσβέστου τὰ ψηφοθητήματα δι' ὧν ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε κοσμήσει τοὺς τοίχους του, οὕτω δὲ ὁ ναὸς κατέστη ἐπὶ αἰῶνας τὸ σεπτὸν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ προσκόνημα.

Ἡ ἀποφασιστικὴ αὐτῆ ἐπιτυχία ἔσχεν ἄμεσα ἀποτελέσματα. Ἡ Σερβία, ἡ Βοσνία, ἡ Ἑρζεγοβίνη ὑπετάγησαν (1459-1467). Βλάδ ὁ Ἀνασκολοπιστὴς ἐν Βλαχίᾳ καὶ Στέφανος ὁ Μέγας ἐν Μολδαυίᾳ ἠνδραγόθησαν ἐπανειλημμένως κατὰ τῶν Τοῦρκων. πλὴν μετ' οὐ πολὺ αἱ δύο αὗται γῶραι ὑπετάγησαν. Ἡ Πελοπόννησος καὶ αἱ Ἀθῆναι ὡσαύτως κατεκτήθησαν, τὸ Κράτος δὲ τοῦ Μωάμεθ ἐπέξεταθη τότε

ἀπὸ τοῦ Εὐφράτου μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Περιωρίσθη, ἐπὶ τινα εἰσέτι χρόνον παρὰ δύο ἐμποδίων, καθ' ὧν ματαίως ἀπέβησαν τοῦ Σουλτάνου αἱ προσπάθειαι· δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπορθήσῃ τὸ Βελιγράδιον, οὗ ἡ ἡρωϊκὴ ἀντίστασις ὑπῆρξε τὸ τελευταῖον κατόρθωμα τοῦ Ἰωάννου Οὐνιάδου, ἀπεκρούσθη δὲ καὶ ἐν Ρόδῳ ὑπὸ τῶν ἰπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ ἀπέθανε πρὶν ἢ δυνηθῆναι νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἡττάν του (1481).

Καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον οἱ Σλαῦοι τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας ὑπέκυπτον ἐν τῷ πρὸς τὸν Σουλτάνον ἀγῶνι, ἡ Ρωσσία διέφυγε τὴν μογγολικὴν κυριαρχίαν καὶ ἠδύνατο νὰ συνεχίσῃ τὸν διακοπέντα ἐν τῇ Ἀνατολῇ προορισμόν της. Ἡττηθεῖσα παρὰ τῶν μογγολικῶν σιφῶν κατὰ τὸν II' αἰῶνα ἡ Μοσχοβία, ἡσθάνθη ζωογονουμένην τὴν ὀρθόδοξον αὐτῆς πίστιν ἐκ τῆς πρὸς τὸν ξένον ἐπαφῆς, συσφιγγομένην τὴν ἑαυτῆς ἐθνικότητα ὑπὸ τὸ βῆρος τῆς καταπίεσεως, ἐξαπτομένην δ' ἔτι μᾶλλον τὴν πρὸς τοὺς Τσάρους ἀφοσίωσιν αὐτῆς ὡς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀμύνης.

Μετὰ ἓνα αἰῶνα ἐγκαρτερήσεως ὁ Δημήτριος Ἰβάνοβιτς ἐνήργησε τὴν πρώτην ἀπόπειραν κατὰ τῶν Ταρτάρων τῆς Χρυσῆς Ὀρδῆς. Ἡ τόλμη του δ' ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας· ἤρε τὴν μεγάλην νίκην τοῦ Κουλικόβου, ἡτοῖ τοῦ πεδίου τῶν Σκολοπάκων ἐν ἔτει 1380, ἐπωνοῖ μάσθη Δόνσκοι, καίτοι δὲ οἱ Μογγόλοι διέμειναν ὠχυρωμένοι ἐν Σαρά-ἐπὶ ἓνα εἰσέτι αἰῶνα, οἱ Ρῶσσοι χρονολογοῦσιν ἀπὸ τοῦ Δημητρίου τὴν ἐποχὴν τῆς ἑαυτῶν ἐλευθερίας.

Κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα Ἰβάν ὁ Γ' ἤρχισε νὰ «συναθροίσῃ τὰς ρωσικὰς ἐπαρχίας» Καθυπέταξε τὴν Τβέρ, τὴν Πσκώβ, τὴν μεγάλην Νοβγορόδ, ἐπεμψε δὲ τοὺς ἐν αὐτῇ κώδωνας εἰς Μόσχαν, καὶ ἐξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ Κράτους του μέχρι τῆς λίμνης Λαδόγας καὶ τῆς Λευκῆς Θαλάσσης. Ἡρνήθη ὀριστικῶς νὰ τελέσῃ φόρον εἰς τὸν Χάνην τῆς Χρυσῆς Ὀρδῆς, ὅστις ἐπὶ τέλος κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ἐναντίον αὐτοῦ συνασπισθέντων γειτόνων του. Τὸ 1502 τὸ Σαρχί κατεστράφη.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ τελευταίου τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορος, δεσπότης τῆς Πελοποννήσου, διωχθεὶς τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β', κατέφυγεν εἰς Ρώμην μετὰ τῆς θυγατρὸς του, Σοφίας Παλαιολόγου. Ὁ Πάπας Σίξτος ὁ Δ' καὶ ὁ Ἕλληνας καρδινάλιος Βησσαρίων ἐσκέφθησαν νὰ νυμφεύσωσι τὴν κληρονόμον ταύτην τοῦ θρόνου μετὰ τοῦ τσάρου τῆς Μόσχας, ἐπὶ τῇ ιδέᾳ τοῦ νὰ παρασκευάσωσι τὴν ἀνταπόδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὁ γάμος ἐτελέσθη τὸ 1472, ἡ νύμφη ἤχθη εἰς Ρωσσίαν

διὰ Γερμανίας, έπεβιβάσθη εις Λυβέκην, προσήγγισεν εις Ρεβέλ και έφθασεν εις Μόσχαν διὰ Νοβογορόδ.

Ίβάν ο Γ' έλαβεν ώς έμβλημα τόν δικέφαλον άετόν τών Παλαιολόγων, και άνηγορεύθη ώς ο κληρονόμος και ο ένδεδειγμένος έκδικητής τών άυτοκρατόρων τής Κωνσταντινουπόλεως.

Δ'. ΤΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ.

Το οθωμανικόν Κράτος, κληρονομήσαν το Κράτος το βυζαντινόν, έσχε τά τε πλεονεκτήματα και τά μειονεκτήματα τής τοιαύτης κληρονομίας. Ίσχυρόν ώς εκείνο έντεϋθεν και εκείθεν τών δύο πορθμών, έδέσποσεν επί τινα χρόνον τής άπό Ευρώπης εις Άσίαν όδοϋ και ήσκησεν επί πάσης τής κεντρώας Ευρώπης άληθή κυριαρχίαν, στηριζομένην επί του φόβου τών όπλων άυτοϋ. Έσχεν όμως τούς άυτούς έχθρούς, τούς Σλαύους ιδίως πρός βορράν, τούς Πέρσας έξ άνατολών, έξ αίτίας δέ τής φυσικής προόδου τών άνθρωπίων γνώσεων και τής άνακαλύψεως τής όδοϋ τής άγούσης πρός τας άνατολικάς Ίνδίας, εύρέθη άπειλούμενον έν άρχή μόν μακρόθεν, είτα δέ έγγυτέροθεν μάλλον ύπό τών έν Άσία ιδρυθέντων εύρωπαϊκών Κρατών. Οτε ο Χριστόφορος Κολόμβος έζήτει να φθάση εις Ίνδικήν πλέων πρός δυσμάς, έσκόπει να έπιτεθῆ κατά του Ίσλαμισμού εκ τών νώτων και να τόν καταπνίξη εις τήν κοιτιδά του. Οί σύγχρονοι του άπεκάλεσαν τουτο χιμαιρικόν όνειροπόλημα, οϋτω δέ το έχαρακτήρισαν κατόπιν και οί πλείστοι τών άπογόνων άυτών. Και όμως μήπως επί τών ήμερών μας οί Ρώσσοι και οί Άγγλοι, φθάσαντες συγχρόνως εις Παμίρ, κύριοι οί μόν του Καυκάσου, οί δέ του Νείλου, δέν περιέζωσαν τούς Μουσουλμάνους έξ άνατολών, όπως αί λοιπαί Χριστιανικαί Δυνάμεις τούς άποκλείουν εκ δυσμών δια τής Μεσογείου; Είνε άληθές όμως ότι μέχρι του νϋν Ρώσσοι και Άγγλοι παρά το Παμίρ μάλλον άσχολοϋνται να έπιτηρώσιν άλλήλους και να συνέχωνται άμοιβαίως, ἢ να έπιχειρήσωσι κοινήν σταυροφορίαν κατά τής Ήμισελήνου.

Οί τοιοϋτοι όμως κίνδουνοι δέν έγεννήθησαν άμέσως κατά τών Τούρκων. Ο 15' αίων υπήρξε δι' άυτούς η έποχή τής άκμής και τής εύκλείας. Από του Άδριατικού μέχρι του Γάγγου και του Βεγγαλικού κόλπου, άπό τών στεππών τής μεσημβρινής Ρωσίας και του Τουρκεστάν μέχρι τών άμμων τής Άραβίας και τής Σαχάρας άνίδρου-

σαν διὰ τῶν διαφορῶν αὐτῶν φυλῶν Κράτος εὐρύτερον τοῦ ἀραβικοῦ ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Οὐδέποτε ὁ Ἰσλαμισμὸς ὑπῆρξε τόσον πανίσχυρος. Ἡ Χριστιανωσύνη ἔτρεμε καὶ πολλάκις συνησπίσθη εἰς σταυροφορίαν, πλὴν ἄνευ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ.

Οἱ ὀθωμανοὶ ἐγένοντο ἰσχυροὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τὸν Σελίμ καὶ τὸν Σουλεϊμάν. Μετὰ τὸν θάνατον Μωάμεθ τοῦ Β' ἐν ἔτει 1481 ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαγιαζήτ κατέλαβε τὴν ἀρχήν, ἀποξενώσας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Δζέμ. Δὲν τὸν ἀπέκτεινε, καθότι τὸ ἔθιμον τῆς πολιτικῆς ἀδελφοκτονίας καθιερώθη διὰ πρώτην φοράν ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ τὸν ἐνίκησεν ὁμοῦ καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ καταλίπη τὴν ἀρχήν. Εἰσὶ γνωσταὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ Δζέμ. τούτου· περιεπλανᾶτο ἀνά τὴν Εὐρώπην ζητῶν προστάτας καὶ συμμάχους, ἐπέσε δὲ κατόπιν εἰς χεῖρας τοῦ πάπυ Ἀλεξάνδρου τοῦ Σ', τοῦ Βοργία. Ὅτε Κάρολος ὁ Η' εἰσῆλασεν εἰς Ἰταλίαν, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ὡς ὁμηρον τὸν τοῦρκον ἡγεμονίδην, διανοούμενος νὰ χρησιμοποιοῖσθαι αὐτόν, ὅταν ἤθελεν ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπειδὴ κληρονόμος ὦν τοῦ ἐν Νεαπόλει οἴκου τῶν Ἀνδεγαυῶν ἡγεμόνων, εἶχε κληρονομήσει καὶ τὰ φιλόδοξα αὐτῶν ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς σχέδια, ἅτινα ἀπέβησαν ματαιότερα ἔτι δι' αὐτόν ἢ διὰ τοὺς προκατόχους του. Ὁ Δζέμ, ὅστις κατ' ἀτυχίαν του εἶχε ζῆσει ἐπὶ πολὺ εἰς τὸν οἶκον τῶν Βοργιῶν, ἀπεβίωσε μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐν τῷ γαλλικῷ στρατοπέδῳ «ὑπὸ πραγμάτων, ὡς λέγει σύγχρονός τις, μὴ ἀρμοζόντων εἰς τὸν στόμαχόν του».

Τοῦ Βαγιαζήτ Β' ἡ βασιλεία δὲν ὑπῆρξεν εὐκλεής. Ὁ τελευταῖος τῶν μουσουλμάνων μοναρχῶν τῆς Γρενάδης Βοαβδὶλ, ἀπηύθυνεν αὐτῷ ἐκκλησίαν κατεπίγουσσαν κατὰ τῶν Ἰσπανῶν. Ὁ Σουλτάνος συνεκινήθη μὲν, ἀλλ' οὐδὲν ἔπραξε πρὸς βοήθειάν του. Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἀπεκρούσθη πρὸς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου τὸν ἠκολούθησαν οἱ Ἰσπανοὶ καὶ βραδύτερον ἕτερα χριστιανικὰ ἔθνη ἤτο δὲ αὕτη ἡ πρώτη ὑποχώρησις τῆς Ἡμισελήνου καὶ δὴ κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν λαμπροτάτων αὐτῆς θριαμβῶν.

Ὁ Βαγιαζήτ ἐξεθρονίσθη ἐν ἔτει 1512 ὑπὸ τοῦ ἀποστάτου υἱοῦ αὐτοῦ Σελίμ. Οὗτος πονηρὸς μὲν χρηματίσας ὡς υἱός, ἐχρημάτισεν ὡς ἀδελφὸς θηριώδης. Αὐτὸς πρῶτος ἐθέσπισε καὶ ἐφήρμοσε τὸν νόμον ὅτι πᾶς Σουλτάνος κατὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ὀφείλει πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἀμφισβητήσεως, νὰ θανατώσῃ τοὺς ἀδελφούς του. Οὐδέ-

ποτε ἡ πολιτικὴ τῆς ἀσφαλείας τοῦ Κράτους ὑπηγόρευεν ἀξίωμα στυγερώτερον.

Καὶ πράγματι ἐβασίλευσεν ἀνευ ἀντιζήλων, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ οὐκταετίαν. Ἐκυβέρνησεν ὅμως καλῶς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο. Δὲν ἐκίνησε πόλεμον κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα του ἐκλείσθη ὀλιγώτερον ἢ τὸ τοῦ υἱοῦ του. Κατήγαγεν ὅμως μεγάλας νίκας ἐν Ἀσίᾳ καὶ αὐτὸς ἐγένετο ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Κράτους τῶν Ὀσμανλήδων οἷον περίπου διετηρήθη κατόπιν.

Ἡ Περσία, μετὰ τὸν Τιμούρ, εἶχε διαταραχθῆ ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ ἐρίδων μεταξὺ τῶν ἀπογόνων ἐκείνου καὶ τινων σφετεριστῶν. Περιῆλθε δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος εἰς νέαν δυναστείαν, ἣτις ἐμελλεν ἐπὶ μακρῷ καὶ εὐκλεῶς νὰ βασιλεύσῃ, τὴν τῶν Σεφιδῶν ἢ Σοφιδῶν. Ὁ Σοφὴς Σάχ-Ἰσμαήλ εἶχεν ἐνθαρρύνει τὰς ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν ἀντιζήλιας τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, τοῦτο δ' ἐγένετο ἀφορμὴ ρήξεως ὁμοίας πρὸς ἐκείνην καθ' ἣν συνεκρούσθησαν οἱ Βυζαντινοὶ μετὰ τῶν Σασσανιδῶν. Τὰ αἴτια ὅμως ἦσαν διάφορα ἦτο πόλεμος θρησκευτικὸς μεταξὺ δύο μουσουλμανικῶν αἱρέσεων, ἐξίσου βεβαίων περὶ τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως αὐτῶν, εἰς ἣν ἔμειναν πάντοτε ἐξ Ἰσοῦ πισταί, μεταξὺ Σουνιτῶν καὶ Σιιτῶν. Οἱ Ὀθωμανοὶ εἶναι Σουνίται· παραδέχονται ὡς ἀξιοπίστον ὅσον καὶ τὸ Κοράνιον τὸν Σουνιά, ἦτοι τὰ σκόλια τὰ προστεθέντα παρὰ τῶν τριῶν πρώτων Καλιφῶν εἰς τὰ διδάγματα τοῦ Μωάμεθ. Ἀλλ' ὅμως οἱ Σιίται θεωροῦσι τοὺς τρεῖς πρώτους Καλίφας ὡς σφετεριστάς, μόνον δὲ γνήσιον διάδοχον τοῦ προφήτου τὸν Ἀλῆν, ὡς γήμαντα τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Φατιμάν, ἀντιπροσωπεύοντα δ' οὕτω τὸ δόγμα τῆς διαδοχῆς κατὰ τὸν θεῖον νόμον ὅθεν σέβονται ἀποκλειστικῶς τὸ Κοράνιον καὶ θεωροῦσι τοὺς Σουνίτας ὡς αἰρετικούς. Εἰσὶ τρόπον τινὰ οἱ διαμαρτυρόμενοι τοῦ Ἰσλαμισμού.

Ὁ Σελίμ ὑπερίσχυσε. Κατατροπώσας τοὺς Πέρσας ἐν Τσαλδιδράν τὴν 24 Ἀυγούστου 1514, ἐκυρίευσεν τὴν Ταυρίδα, ἣτις ἦτο τότε ἡ πρωτεύουσα αὐτῶν καὶ κατέκτησε πᾶσαν τὴν χώραν τῆς Ἀζερβαϊτζιάν. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ὑπετάγησαν εἰς αὐτὸν οἱ ἡγεμόνες τῆς Γεωργίας καὶ τοῦ Κουρδιστάν ἐγένετο δὲ κύριος τῆς Μεσημβρινῆς Μεσοποταμίας καὶ πάσης τῆς χώρας τῆς ἐκτεινομένης μέχρι τῶν ἐρήμων τῆς Συρίας.

Ἡλπίζε νὰ προσλάβῃ ὡς συμμάχους κατὰ τῶν Περσῶν τοὺς Μου-

σουλμάνους τῆς Αἰγύπτου, ἐπίσης Σουννίτας. Ἡ δυναστεία τῶν Ἐγιουπιτῶν, ἡ ἐγκατασταῖσα ἐν Καίρῳ ὑπὸ τοῦ Σαλαδίνου, εἶχεν ἐκλείψει κατὰ τὸ 1250, ἔκτοτε δὲ ἡ ἐξουσία ἀνήκεν εἰς τοὺς Μαμελούκους, στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στρατοῦ. Οὗτοι δὲ φοβούμενοι τὴν γειτνίασιν τῶν Ὀσμανλήδων, συνεμάχησαν μετὰ τῶν Περσῶν· καὶ αὕτη ὑπῆρξε ἡ πρόφασις δι' ἣν ἐπέτεθη κατ' αὐτῶν ὁ Σελίμ. Εἰσῆλθεν εἰς Χαλέπιον (1516) καὶ περιεβλήθη τὸν ἱερὸν τίτλον τοῦ «Θεράποντος τῶν δύο ἀγίων πόλεων τῆς Μέκκας καὶ Μεδίνης». Ἔσχε μετ' ὀλίγον καὶ ἄλλους θριάμβους· ἐκυρίευσε τὴν Δαμασκόν, ἐνίκησεν ἐν Γάζῃ, ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Καίρου τὸ 1517 καὶ ἐγένετο κύριος πάσης Αἰγύπτου. Διετήρησεν αὐτόθι τὸ στρατιωτικὸν σῶμα τῶν Μαμελούκων· ἔταξεν ὁμῶς ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ τοῦρκον πασᾶν, διαμένοντα ἐν τῇ ἀκροπόλει μετὰ φρουρᾶς ἰσχυρᾶς ἐκ τακτικῶν στρατιωτῶν. Ἡ Ὑεμένη ἀνεγνώρισεν ὡσαύτως τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Σελίμ ἀνεῦρεν αὐτόθι ἄθλιόν τινα σείκην, νόμιμον ἀπόγονον τῶν Ἀββασιδῶν, ὅστις παρεχώρησεν αὐτῷ ἄνευ πολλοῦ κόπου τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τῆς καλιφείας. Ἐκτοτε δὲ οἱ ὀθωμανοὶ σουλτάνοι περιεβλήθησαν τὸν τίτλον τοῦτον, γενόμενοι νόμιμοι διάδοχοι τῶν ἐνδόξων ἀράβων ἡγεμόνων τοῦ μεσαίωτος. Ἀνεγνωρίσθησαν ὡς θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν Μουσουλμάνων· παρεδόθη αὐτοῖς πρὸς φύλαξιν ἡ πρασίνη σημαία τοῦ Προφήτου καὶ ἡ Μέκκα ἐξηρτήθη εἰς τὸ ἐξῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ υἱὸς τοῦ Σελίμ Σουλεῦμάν ἡ Σολιμάνος ἐβασίλευσεν ἐπὶ χρόιον μακρὸν, (1520-1566) καὶ δὲν ἐνήργησε μὲν λαμπροτέρας τῶν τοῦ προκατόχου του κατακτήσεις, ἐγένετο ὁμῶς γνωστότερος αὐτοῦ, καθότι διετέλεσεν εἰς ἀδιαλείπτους σχέσεις μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν, καὶ ἐξησφάλισεν ὑπὲρ τοῦ Κράτους του τὴν ἀναγνώρισιν οὕτως εἰπεῖν τῆς ὑπάρξεώς του παρὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν Κυβερνήσεων, καὶ διότι τέλος ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἀναμφισβητήτως ἐφθασεν εἰς τὸ κατὰ κράτος ἢ ὀθωμανικὴ ἰσχύς.

Εὐθὺς ἅμα τῇ ἀναγορεύσει του ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀγῶνα. Τὸ 1521 ἐκυρίευσε τὸ Βελιγράδιον καὶ ἐξέτεινε τὰ σύνορα τοῦ Κράτους του μέχρι τοῦ Δράβου, ἀνοίγων οὕτω διόδον πρὸς τὸν μεσαῖον Δούναβιν καὶ πρὸς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην. Τὸ 1522 ἐπολιόρκησε τὴν Ρόδον ὁ μέγας μάγιστρος τῶν ἰπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, Βιλλιέρ δὲλ Ἰλ-Ἀδαμ, ἀντέστη αὐτόθι κρατερῶς καὶ ἐπὶ

πολύ. Ἄλλ' ὁ Σουλτάνος ἐπὶ τέλους ἐθριάμβευσε καὶ κατέστησεν ἀνοικτὴν δι' αὐτὸν τὴν Μεσόγειον, ἐνθα οἱ στόλοι του μετ' οὐ πολὺ ἐγένοντο πανίσχυροι. Ὁ δρῖζων τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους ἠρῦνεντο πρὸς δυσμὰς.

Δὲν ἐβράδυνε δὲ καὶ νέας πρὸς τὸ μέρος τοῦτο νὰ κάμῃ προόδους. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Βαρβαρόσσαι, ὁ Μπαμπά - Ἀρουδζή καὶ ὁ Χαϊρεδδίν, τὴν πειρατεῖαν ἐξασκοῦντες μετ' ἐπιδεξιότητος καὶ εὐδοκιμήσεως, ἐκυρίευσαν τὸ Ἀλγέριον ἐν ἔτει 1516 καὶ κατέστησαν αὐτὸ ὀρηγήριόν των. Διωργάνωσαν τὸ μέρος ἐκεῖνο λίαν εὐμεθόδως· κατέκτησαν μέρος τῆς ἐσωτερικῆς χώρας, ὅπως καταστήσωσι στερεώτερον τὸ παρὰ τὴν παραλίαν κράτος αὐτῶν καὶ μετὰ τινα ἔτη ἐγένοντο κύριοι πραγματικοῦ ἀλγερινοῦ βασιλείου, ἐκτεινομένου ἀπὸ Βονζίας μέχρι Τλέμσεν. Ἠπειλήθησαν αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰσπανῶν, οἵτινες μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Γρενάδας, ὑπὸ τὴν φλογερὰν ἐμπνευσιν τοῦ καρδινάλιου Ξιμένες ἐξηκολούθησαν τὴν σταυροφορίαν καὶ ἐπὶ τῆς ἀφρικανικῆς ἡπείρου, ἐνθα κατέλαβον θέσεις τινὰς ἐπικαίρους, αἷον τὴν Ὀράνην. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ του, ὁ Χαϊρεδδίν ἐθεώρησεν ὅτι δὲν ἠδύνατο μόνος ἂν ἀντιμετωπίσῃ τὰς ἀπειλὰς ταύτας. Διὸ συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ Σουλτάνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προσήνεγκεν αὐτῷ τὴν ὑποτελείαν τοῦ βασιλείου του, ἔλαβε πρὸς ἐνίσχυσιν σῶμα Γιαννιτσάρων, διωρίσθη δὲ βεηλέρβεης Ἀλγερίας καὶ προσέτι καπετὰν - πασᾶς, ἦτοι γενικὸς ναύαρχος τῶν ὀθωμανικῶν στόλων.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο κατέχων ἐγένετο δις ὁ ἀμεσος ἀντίπαλος Καρόλου τοῦ Πέμπτου. Καὶ κατὰ μὲν τὸ 1535 δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ἀλωσιν τῆς Τύνιδος, ἐξ ἧς διεκόπτετο ἡ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου συγκοινωνία του. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1541 ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος καὶ κατήγαγε πρὸ τοῦ Ἀλγερίου κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων νίκην μεγάλην. Τότε πᾶσα ἡ Μεσόγειος κατέστη οἰοεὶ λίμνη ὀθωμανικὴ.

Ἐμελλεν ἄρα ὁ Σουλτάνος νὰ γείνη ὁ ἐκδικητὴς τοῦ Ἰσλαμικοῦ τοῦ ἠττηθέντος ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπὸ τῶν Καθολικῶν βασιλέων; Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἀπὸ τοῦ Βελιγραδίου μέχρι τοῦ Ἀλγερίου ἦτο αὐτὸς ὁ φυσικὸς ἐχθρὸς τῶν Ἀψβούργων, ὅτι δὲ καὶ ἄνευ τῆς γαλλικῆς συμμαχίας βεβαίως πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκείνον θὰ ἐστρέφοντο τὰ σχέδια τῆς βασιλείας του.

Φραγκίσκος ὁ Α΄ κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνίρρησιν αὐτοῦ δὲν πρόβλεπεν ὅτι ἤθελέ ποτε ἐπιτελέσει τὴν ἱερόσυλον συμμαχίαν μεταξὺ

τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς Ἡμισελήνου. Ὅτε κατὰ τὸ 1519 διεφιλόνικει πρὸς Κάρολον τὸν Πέμπτον τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὠμολόγει τὴν πρόθεσίν του, ὅπως, ἐὰν ἐξελέγετο αὐτὸς αὐτοκράτωρ, ὀδηγήσῃ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην εἰς γιγαντιαίαν Σταυροφορίαν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων. Ἄλλ' ἡ συμφορὰ μετέβαλε τὰ αἰσθήματα ταῦτα. Λέγεται ὅτι μετὰ τὸ ἐν Παυίᾳ ἀτύχημα, ἡ μήτηρ αὐτοῦ Λουίζα ἢ ἐκ Σαβοΐας ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Σουλτάνον θερμὴν ἐπίκλησιν. Ὅπωςδὴποτε τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Σολιμάνος ἤρξατο τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ μεγάλου ἀγῶνος. Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βελιγραδίου ὁ τουρκικὸς ἀκινάκης ἐπέκειτο ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης, κατέπεσε δὲ τῷ ὄντι ἐπ' αὐτῆς τὸ 1526. Οἱ Ὀθωμανοὶ διέβησαν τὸν Δούναβιν. Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ὁ Β'. τῆς Οὐγγαρίας καὶ Βοημίας ἐπεχείρησε ν' ἀναχαιτίσῃ αὐτοὺς καὶ συνῆψε μάχην ἐν Μοχάκς τὴν 28 Αὐγούστου. Ἡ μάχη ἀπέληξεν εἰς φοβερὸν τῶν χριστιανῶν ὄλεθρον. Ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Τόμορι ἐπεσαν ἐν αὐτῇ, οἱ δὲ μαγυάροι ποιηταὶ ἐπὶ χρόνους μακροὺς ἐθρήνησαν «τὸν θάνατον τοῦ ἔθνους». Ὁ Σολιμάνος εἰσῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς Βούδαν, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Οὐγγαρίας. Κατὰ τὸ 1529 ἐπεχείρησε νὰ πολιορκήσῃ καὶ τὴν Βιέννην· ἀλλὰ Κάρολος ὁ Πέμπτος, ὅστις διεπραγματεύετο τότε μετὰ Φραγκίσκου τοῦ Α' τὴν ἐλ Καμβραὶ εἰρήνην, ἠδυνήθη νὰ πέμψῃ ἐπικουρίαν πρὸς τὸν ἀδελφόν του, τὸν ἀρχιδούκα Φερδινάνδον, καὶ οἱ Μουσουλμάνοι ἀπεκρούσθησαν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, κηδόμενος τοῦ τίτλου αὐτοῦ ὡς «Χριστιανικωτάτου βασιλέως», ἀπέστεργε πράγματι τὴν μετὰ τῶν Τούρκων συμμαχίαν. Ἄλλ' ἡ φιλοδοξία Καρόλου τοῦ Πέμπτου ἦτο τόσον δεινὴ, ὥστε ἐδέησε νὰ τὴν δεχθῇ μετὰ πολλὰ δὲ προκαταρκτικὰ διαβήματα, εἰς τῶν ἀπεσταλμένων αὐτοῦ, ὁ Ἰωάννης Δὲ λὰ Φορὲ μετέβη πρὸς συνάντησιν τοῦ Σολιμάνου εἰς Μεσοποταμίαν καὶ ὑπέγραψε μετ' αὐτοῦ τὴν ἐν Βελιγραδίῳ συνομολογηθεῖσαν συνθήκην (1535).

Οἱ δύο σύμμαχοι ἐκανόνισαν λίαν ἐπιτηδεῖως τὴν ἑαυτῶν σύμπραξιν. Ὁ ὀθωμανικὸς καὶ ὁ γαλλικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Χαϊρεδδὶν Βαρβαρόσσαν καὶ τὸν κόμητα Ἐγκιὲν συνηνώθησαν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Γενούης καὶ ἐβομβάρησαν ὁμοῦ τὴν Νίκαιαν, ἐλεινῶς καταστραφεῖσαν. Ἡ Τουλὼν ἐγένετο τότε τὸ ἀγκυροβόλιον τῶν συμμάχων τῆς Γαλλίας Τούρκων· ἐλήφθη ὁμοῦ φροντίς πρὸ τῆς ἀφίξεώς των ν' ἀποπεμφθῶσιν ἐκεῖθεν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ.

Ταῦτοχρόνως ὁ Σολιμάνος ἐπελαμβάνετο καὶ αὐθις τῶν ἐν Οὐγ-

γαρία ἐκστρατειῶν του. Μετὰ τὸν Λουδοβίκον τὸν Β', ὁ γαμβρός του Φερδινάνδος ὁ Αὐστριακός, πατὴρ Καρόλου τοῦ Πέμπτου, ἐξελέγη βασιλεὺς τῆς Βοημίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας. Ἄλλ' ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ χώρᾳ παρουσιάσθη ὡς ἀντίζηλος αὐτοῦ καὶ ἀνταγωνιστῆς ὁ Ἰωάννης Ζάπολυ, ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλβανίας, ὅστις πρὸς εὐχερεστέραν εὐδῶσιν τοῦ σκοποῦ του ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Τούρκων. Ὁ Σολιμάνος τοῦ τὴν ἐχορήγησε καὶ ἐγκατέστησεν αὐτὸν βασιλέα ἐν Βούδα. Μετὰ τὸν θάνατόν του, κατὰ τὸ 1540 ὁ Σολιμάνος ἀφῆκεν εἰς τὸν νεαρὸν ἐκείνου υἱὸν τὸν Σιγισμόνδον Ζάπολυ μόνην τὴν ἡγεμονίαν τῆς Τρανσυλβανίας. Φερδινάνδος ὁ Αὐστριακός κατεῖχε μόνην τὴν δυτικὴν Οὐγγαρίαν, τὴν παρὰ τὰς ὑστάτας κλιτύς τῶν Ἀλπεων ζώνην. Ὁ Σουλτάνος διετήρησεν εἰς τὴν κατοχὴν του τὴν κυρίαν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως, ἤτοι τὴν καθαυτὴ Οὐγγαρίαν· διώρισεν ἐν αὐτῇ ἓνα βεηλέρβεην, ἡ δὲ Βούδα ἐχρημάτισεν ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα τὸ μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένον προπύργιον τοῦ Ἰσλαμισμοῦ πρὸς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην.

Ἡ γαλλοτουρκικὴ συμμαχία ὑπῆρξεν ἄρα καρποφόρος ὡς περιστείλασα τὴν ἰσχὺν τῆς αὐστριακῆς δυναστείας. Ἐξ αὐτῆς ἐπήγασαν διὰ τὴν Γαλλίαν διαρκῆ ὠφελείματα, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν κατὰ τὸ 1535 συμβάσεων. Οἱ Γάλλοι ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐμπορεύεσθαι εἰς πάντας τοῦ λιμένας τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, εἰς οὓς τὰ πλοῖα τῶν ἄλλων Κρατῶν δὲν ἠδύναντο νὰ προσεγγίζωσιν εἰμὴ ὑπὸ γαλλικὴν σημαίαν. Ἡ Γαλλία ἐπέτυχεν ἐπίσης ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων αὐτῆς πληρεστάτην θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, καθὼς καὶ τὴν τήρησιν τῶν Ἁγίων Τόπων, τοῦθ' ὅπερ συνεπήγετο εἰδὸς τι προστασίας ἐπὶ τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει χριστιανῶν. Αἱ ἀναμνήσεις αὗται δὲν ἐζηλείφθησαν· ἡ Γαλλία ἢ ὑποστηριχθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸν 15' αἰῶνα, ἀπέδωκεν αὐτοῖς βραδύτερον τὴν αὐτὴν ἐκδούλευσιν, ἡ δὲ μετὰ τῆς Τουρκίας συμμαχία ἤρχισεν οὕσα μία τῶν κεφαλαιωδῶν παραδόσεων τῆς διπλωματίας της.

Ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἀπέκτησε τότε τὰ μᾶλλον ἐκτεταμένα αὐτῆς ὄρια. Ἐκτὸς τῶν βενετικῶν κτήσεων τῆς Κύπρου, Κρήτης, Κερκύρας καὶ τῆς δαλματικῆς παραλίας τῆς Ζάρας, κληρονομίας τῶν Σταυροφόρων, ἦν ἡ Γαληνοτάτη Δημοκρατία ἐγνω ἐπιτηδείως νὰ οἰκειοποιηθῇ, ὁ Σολιμάνος ἐβασίλευεν ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Περσικὸν Κόλπον Βασσόρας μέχρι τῆς παρὰ τὸν Δούναβιν Βούδας. Ἡ Τραπεζοῦς ἐπεσε.

Οι Τάρταροι τῆς Κριμαίας, ἀπειλούμενοι ὑπὸ τῶν Ρώσων, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στρατοπέδου τῆς Χρυσῆς Ὀρδῆς, συνεδέθησαν πρὸς τοὺς Τούρκους, γενόμενοι ὑποτελεῖς τῷ Σουλτάνῳ. Ὅθεν ἅπας ὁ Εὐξεινος, ὅπως καὶ ἡ ἀνατολικὴ Μεσόγειος, ἐγένετο λίμνη ὀθωμανικὴ.

Ἄλλ' ἴσως ἡ τοιαύτη ἰσχὺς εἶνε μᾶλλον φαινομενικὴ Ὁ Σολιμάνος κατὰ τὸ 1565 ἀποτυγχάνει οἰκτρῶς πρὸ τῆς Μελίτης· τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος δὲν θὰ δυνήθῃ νὰ ὑπερβῇ τὸ ὄριον τοῦτο. Κληρονόμος τοῦ βυζαντινοῦ Κράτους, προσωφκειώθη φιλαρέσκως καὶ τὰ ἐλαττώματα ἐκείνου· διατηρεῖ τὴν παναμώμητον αὐτοῦ ἱεραρχίαν, τὴν αὐστηρὰν ἐθιμοταξίαν, τὴν πολὺπλοκον διοίκησιν, ἣν ἐξασκεῖ πρὸς ἀπογύμνωσιν τῶν ὑπηκόων καὶ προμήθειαν τῶν ὑπερόγκων δαπανῶν τοῦ παλατίου καὶ τοῦ γυναικωνίτου. Καθότι διατηρεῖ ὡσαύτως, ἐπιβαρύνων αὐτὰ καὶ διὰ τῆς ἀσιατικῆς χλιδῆς, τὰ ἐκλελυμένα ἤθη τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου. Ὑπὸ τὸν Σολιμάνον αὐτὸν τὸ χαρέμιον εἶνε ἰσχυρὸν παρὰ τῇ διοικήσει· οἱ μεγάλοι βεζύραι ἐκπίπτουσι τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν ταχέως χάρις εἰς τὰς ἐξυφαινομένας ἐν τῷ γυναικωνίτῃ δολοπλοκίας· ἡ Ροξελάνη δὲ ἡ Φιλόγελος, Ρωσσίς πεμφθεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῶν ἀναθρεψάντων αὐτὴν Ταρτάρων τῶν ἀπαγαγόντων αὐτήν, ἀναστατοῖ τὸ Κράτος καὶ διακυβεύει τὰ συμφέροντά του, ὅπως ἱκανοποιήσῃ τὰς ἰδιοτροπίας τῆς καὶ ἐξασφαλίσῃ τὸν θρόνον εἰς τοὺς υἱοὺς τῆς.

Οἱ Τούρκοι νικῶντες δὲν δύνανται νὰ συγχωνευθῶσι μετὰ τῶν ἠττημένων λαῶν ἢ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἐκείνων διαφορὰ τῆς φυλῆς καὶ τῆς θρησκείας εἶναι μεγάλη. Διὸ καὶ δὲν τὸ ἐπιζητοῦσιν. Εἰσπράττουσιν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν πάντας τοὺς φόρους ὅσους δύνανται αὐταὶ νὰ καταβάλλωσι καὶ ἰδίως τὴν φοβερὰν ἐκείνην δεκάτην τῶν παίδων, τῶν ἀπαγομένων διὰ τὴν στρατοσυλλεξίαν τῶν Γιαννιτσάρων. Μετὰ τοῦτο καταλείπουσιν εἰς τοὺς ὑποκειμένους ὑπ' αὐτοῦ λαοὺς, οὐχὶ ἐξ εὐμενείας, ἀλλ' ἐκ περιφρονήσεως, ἄθικτα τὰ ἔθιμά των καὶ εἰδός τι αὐτονομίας. Ἐδρεύει πάντοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ ὀρθόδοξος Πατριάρχης, ὁ δὲ Σουλτάνος ἐπικυροῖ τὴν ἐκλογὴν του. Ἡ Μολδαυία, ἡ Βλαχία καὶ ἡ Τρανσυλβανία εἰσὶ Κράτη ὑποτελῆ, τελοῦντα μόνον φόρον καὶ ὧν ὁ ἡγεμὼν περιβάλλεται τὴν ἐξουσίαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου.

Οἱ ὄρεινοὶ τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Ἀλβανίας εἶνε καὶ κατ' οὐσίαν ἀνεξάρτητοι καὶ τοιοῦτοι θὰ διαμείνωσιν. Οἱ Ἕλληνες καταλείπουσιν ἀθρόοι τὴν χώραν των καὶ ἐνεργοῦσι τὸ ἐμπόριον ἐν τῇ Μεσογείῳ· ἐν αὐτῷ δὲ πλουτοῦσι καὶ δι' αὐτοῦ θ' ἀποκτήσωσι πόρους διὰ

τοὺς μέλλοντας ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας. Οἱ πεδινοὶ πληθυσμοὶ εἰσιν οἱ ἀτυχέστατοι πάντων· αὐτοὶ ὑφίστανται ἀκέραιον τὸ ἄχθος τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, τὰ παθήματα δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ἄλγη διατηροῦσιν ἀσβεστον ἀπ' αἰῶνος εἰς αἰῶνα τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος. Σελίμ ὁ θηριώδης ἐνόησε τὸν τοιοῦτον κίνδυνον. Συναισθανόμενος ὅτι ἀνέφικτος ἀπέβαινεν ἡ συνένωσις μεταξὺ νικητῶν καὶ ἡττημένων, διενοήθη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ μέλλον, θανατῶν πάντας τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ βασιλείου του· δὲν ἐτόλμησεν ὁμως νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ φρικῶδες τοῦτο πολιτικὸν μέτρον, τὸ ὁποῖον φαίνεται οἰονεὶ ἐπιχειρούμενον ἐκ νέου περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, τὸ δὲ ὀθωμανικὸν Κράτος ἀπέμεινε συνιστάμενον ἐκ δύο στρωμάτων λαῶν, ὧν τὸ ἓν ἐπίκειται τοῦ ἄλλου, καὶ ἄτινα διατελοῦσι δυσσυμβίβαστα πρὸς ἄλληλα. Εἶνε τὸ κύριον τοῦτο τοῦ σχηματισμοῦ του ἐλάττωμα.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σολιμάνου εἰς τὴν ἄλλην ἐσχατιὰν τῆς προσθίου Ἀσίας, ὅπου κατὰ τὸ φαινόμενον ἀνελίσσονται τόσον ἰδιοτρόπως αἱ διάφοροι φάσεις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἰδρύετο ἐν τῇ Ἰνδικῇ ἕτερον μουσουλμανικὸν Κράτος.

Ὁ Δζαχίρ-ἐδ-δὶν Μωάμεθ, ὁ ἐπιλεγόμενος Βαβέρ ἦτοι Τίγρις, δισέγγονος τοῦ Τιμούρ καὶ κατ' ἀκολουθίαν Τοῦρκος, μολονότι ἀπέμεινε χαρακτηριζόμενος ὡς Μογγόλος, ἦτο σουλτάνος τῆς Χοκάνδης. Κατὰ τὸ 1497 ἐκυρίευσεν τὴν Σαμαρκάνδην, ἀκολουθῶν δὲ τὰ ἔχνη τοῦ προπάτορός του, εἰσέβαλεν εἰς Ἰνδικὴν διὰ τῆς ἱστορικῆς ὁδοῦ τοῦ Πενδζάπ. Κατήγαγε κατὰ τὸ 1526, τὸ αὐτὸ ἔτος καθ' ὃ συνεκροτήθη ἡ ἐν Μοχάκς μάχη, μεγάλην νίκην ἐν Πανιπάτ, πρὸ τῆς Δελχῆς· εἰσῆλθεν εἰς Ἀγραν, διεσκόρπισεν τὸ ἐπιὸν ἔτος μέγαν συνασπισμὸν ἰνδῶν ἡγεμόνων, καὶ ἵδρυσεν παρὰ τὸν Ἰνδὸν καὶ τὸν Γάγγην τὸ Κράτος τῶν Μεγάλων Μογγόλων. Ὁ ἐγγονὸς αὐτοῦ Ἀκβάρ (1566-1605) ἐξέτεινε τὰ ὄρια αὐτοῦ μέχρι τῶν κλιτύων τοῦ Δεκκάν καὶ τὸ ἐστερέωσεν ἐπὶ ἓνα καὶ ἐπέκεινα αἰῶνα.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπίσης χρόνον οἱ Πορτογάλλοι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰνδικῆς. Ὁ Βάσκος δὲ Γάμας ἐξετέλεσε τὸν πρῶτον του αὐτόθι πλοῦν κατὰ τὸ 1497. Ὁ Ἀλμείδας ἐχρημάτισεν ὁ πρῶτος ἀντιβασιλεὺς τῶν πορτογαλικῶν Ἰνδιῶν. Ὁ Ἀλβουκέρκος ἠθέλησεν ὡσαύτως νὰ ἐξασφελίσῃ τὴν κατοχὴν τῶν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ἀγουσῶν ὁδῶν, καὶ νὰ καταλάβῃ τὰς εἰς αὐτὴν εἰσόδους διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ διὰ τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Ὅθεν ἐκυρίευσεν τὴν Ὀρμουζ καὶ

τὴν Σοκοτόραϊ, κατέλαβε δὲ τὴν Μαλάκκαν καὶ τὸν πρὸς τὰς Σινικὰς θιλάσσας πορθμὸν αὐτῆς. Κατέστησε πρωτεύουσαν αὐτοῦ τὴν Γόαν καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ τὸ 1515. Ὁ Ἰνδικὸς Ὠκεανὸς ἐγένετο οἰοῦναι λίμνη πορτογαλλική.

Οἱ Εὐρωπαῖοι τοιοῦτοτρόπως συνεκοινώνουν μετὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ μουσουλμανικῶν Πολιτειῶν. Καὶ δὲν ἀπέκειτο μὲν τοῖς Πορτογάλλοις νὰ καταγάγωσιν αὐτόθι ἀποφασιστικὰς νίκας· ἐξωμάλυναν ὁμῶς τὸν δρόμον εἰς ἄλλα ἔθνη εὐτυχέστερα. Ἡδὴ ἀπὸ τῆς Μεσογείου μέχρι τῆς Ἰνδικῆς οἱ παράγοντες τῆς νεωτέρας τῆς Ἀνατολῆς ἱστορίας εὐρίσκονται ἀντικρὺ ἀλλήλων καὶ αἱ συγκρούσεις ἐπίκεινται.

Οἱ Τοῦρκοι δὲν διετηρήθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἀκμῆς, ὅπου ἤγαγον αὐτοὺς οἱ κατακτηταὶ Σουλτάνοι Μωάμεθ ὁ Β', Σελίμ καὶ Σουλεῦμάν. Ἦλθον κατόπιν οἱ ἀδρανεῖς Σουλτάνοι, οἱ διακυβεύσαντες τὴν τύχην τοῦ ἑαυτῶν ἔθνους, οἵτινες τέκνα ὄντες δούλων τοῦ χαρεμίου, ὑπηρετούμενοι παρὰ δούλων, περιορισμένοι ἐντὸς τοῦ γυναικωνίτου, ἀφανεῖς ἀπὸ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν, ἀγνοοῦντες ἐντελῶς τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸ Κράτος αὐτῶν, παραδεδομένοι εἰς ἀκατανομάστους ἀκολασίας, ἀφῆκαν εἰς τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς εὐνοῦχους πᾶσαν ἰσχὺν ἐπὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων καὶ ἐπὶ τῆς τύχης καὶ αὐτῶν τῶν ἱκανωτάτων μεγάλων βεζυρῶν. Ἡ παρακμὴ ἔμελλεν ἀναποφεύκτως νὰ ἐπέλθῃ, ἐξεδηλώθη δὲ ἐνωρὶς διὰ φανερῶν σημείων, τινὰ τῶν ὁποίων θ' ἀναφέρωμεν.

Σελίμ ὁ Β' (1566—1574) ἐπαξίως ἐπωνομάσθη ὁ Μέθυσος. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐκυρίευσεν τὴν Κύπρον ἀνήκουσαν εἰς τοὺς Βενετούς, πᾶσα δὲ ἡ αὐτόθι φρουρὰ ἐσφάγη ἢ ἐξηνδραποδίσθη. Ἡ Βενετία καὶ ὁ πάπας Πίος ὁ Ε' διενήργησαν μεγάλην σταυροφορίαν. Ἡ Ἰσπανία, ὁ μέγας δούξ τῆς Τοσκάνης, ἡ δημοκρατία τῆς Γενούης συναπετέλεσαν μετ' αὐτῶν τὸν Ἱερὸν Σύνδεσμον, ἡ ἀρχηγία δὲ τῶν συμμαχικῶν στόλων ἀνετέθη εἰς τὸν δὸν Ἰωάννην τὸν Αὐστριακόν, νόθον υἱὸν Καρόλου τοῦ Πέμπτου. Ὁ δὸν Ἰωάννης ἢ δὸν Ζουάν κατήγαγεν ἐν Ναυπάκτῳ μαχόμενος κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου τὴν μεγάλην νίκην τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1571, μετὰ σφοδρὰν ὁμῶς ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ ἀντίστασιν· τὰ χριστιανικὰ πλοῖα ὑπέστησαν τοιαύτας βλάβας, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὰ πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὅθεν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς Σταυροφορίας ὑπῆρξεν μηδαμινόν. Αὐτὴ ἡ Βενετία ἐσυνθηκολόγησε πρὸς τὸν Σουλτάνον καὶ παρήτησε τὴν Κύπρον.

Ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Γ' (1595—1603) καὶ Ἀχμέτ τοῦ Α' (1604-1617) ἐπανελήφθη ὁ κατὰ τῆς Αὐστρίας πόλεμος μεταξὺ Βούδας καὶ Βιέννης. Ἡ συνθήκη συνωμολογήθη τὸ 1606 ἐν Σιτβατορόκ, δι' αὐτῆς οἱ Σουλτάνοι παρηγοῦντο τοῦ φόρου, ὃν οἱ Ἀψβούργοι ἐτέλουν πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Φερδινάνδου τοῦ Α'. Ἡ Τρανσυλβανία ἐκηρύχθη ὑποτελὴς τοῦ Σουλτάνου ἐνταυτῶ καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος.

Ἐπὶ Μουσταφᾶ τοῦ Α' καὶ Ὀσμάν τοῦ Β' (1617-1623) ἡ Κωνσταντινούπολις διεταράσσεται ὑπὸ τῆς ἀναρχίας ὅπως κατὰ τὰς χειρίστας ἡμέρας τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ὀσμάν ὁ Β' ἀπέθανε φονευθεὶς κατὰ τινα ὀχλαγωγίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐπὶ τῶν Περσῶν ἐβασίλευσεν ὁ ἰσχυρότατος τῶν μοναρχῶν [τῆς δυναστείας τῶν Σοφῆδων ὁ Σάχης Ἀββάς ὁ Μέγας (1586-1628)]. Ἐξέτεινεν οὗτος τὸ Κράτος του πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τοῦ Βάλκχ καὶ τῆς Κανδαχάρης, ἀνέκτησε τὸ Ὀρμουζ ἐκ τῶν Πορτογάλλων, ἵδρυσεν παρὰ τὸν Περσικὸν κόλπον τὴν Βενδερ-Ἀββάς, κατέστησε πρωτεύουσαν αὐτοῦ τὸ Ἰσπαχάν· ἀνέκτησεν ἐκ τῶν Τούρκων τὴν Ἀζερβαϊτζιάν, τὴν Ταυρίδα, τὴν Γεωργίαν, τὸ Βαγδάτιον, τὸ Διαρβεκίρ καὶ τὴν Μοσσοῦλην, ἐπεκτείνας οὕτω τὰ ὄρια τοῦ βασιλείου του μέχρι τοῦ Τίγρητος.

Ὁ Σουλτάνος Μουράτ ὁ Δ' (1623-1640) ἔδειξεν ὀμότητα ἀνήκουστον καὶ ἐν χώρᾳ ἔτι μουσουλμανικῇ, φονεύων διὰ τοξευμάτων τοὺς εὐρισκομένους κατὰ τὴν διάβασίν του εἰς τὸν περίπατον, διατάσσων νὰ πνίγῃσι τὰς νεαρὰς χωρικὰς αἵτινες ἔφαλλον καὶ ὠρχοῦντο εἰς τὴν ἐξοχὴν, ἂν συνέβαινεν αὐτὸς νὰ εἶνε κατηφής. Ὑπῆρξεν ὁμοῦ πολεμιστῆς, στηρίξας τὸ κλονιζόμενον ἤδη Κράτος. Ἀνέκτησε τὸ Βαγδάτιον, τὴν πόλιν τῶν Καλιφῶν (1638) ἀποκτείνας ἐν αὐτῇ τριακοντακισχιλίους Πέρσας καὶ μέγα μέρος τῶν κατοίκων. Μετ' αὐτὸν ἡ νῆσος Κρήτη ἐκυριεύθη ἐκ τῶν Βενετῶν διὰ πολέμου διαρκέσαντος ἀπὸ τοῦ 1645 μέχρι τοῦ 1669 καὶ ἔπεσεν ἐπὶ δύο αἰῶνας ὑπὸ τὴν ἐπαχθεστάτην τῶν Ὀθωμανῶν ἐξουσίαν.

Ἐν τούτοις ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ἐξασθενεῖ καὶ οἱ ἐχθροὶ των ἀναθαρροῦσιν. Αἱ ραδιουργίαι τοῦ γυναικωνίτου ἦσαν σκανδαλωδέσταται ἐπὶ Ἰβραῆμ τοῦ Α', ὠμοῦ ὄσον καὶ ἐκτεθηλυμένου, ἀποπνιγένης διὰ βρόχου τὸ 1648 κατὰ τινα ἐν τοῖς Ἀνακτόροις συνωμοσίαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ Γιαννίτσαροι δὲν εἶνε τόσον ἀκλόνητοι, ὡς ἄλλοτε· δὲν στρατολογοῦνται πλέον διὰ τῆς ἀρπαγῆς τῶν μαῶν εὐρώστων χριστιανῶν παίδων· οἱ Σουλτάνοι παρητήθησαν τῆς φρικώδους ταύτης δεκάτης τοῦ

Δεβουρμέ, αἱ τάξεις δὲ τῶν Γιαννιτσάρων πληροῦνται διὰ τῶν προστατευομένων τοῦ σεραγίου ἢ τοῦ γυναικωνίτου, οἷτινες ἐπιζητοῦσι μὲν τὴν ἐξησφαλισμένην εὐνοιαν ἧς ἀπολαύει τὸ ἐκλεκτὸν ἐκεῖνο στρατιωτικὸν σῶμα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ εἶνε αὐτοὶ ἱκανοὶ στρατιῶται.

Ἐξ ἄλλου ὁμοῦ πολλοὶ Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες καὶ Σλαῦοι, καὶ ἰδίως ἐκ τούτων οἱ παρὰ τὴν Ροδόπην Πομάκοι, ἀσπάζονται τὸν Ἰσλαμισμὸν, ἵνα διαφύγῃσι τὸν ἐνεργούμενον κατὰ τῶν ραγιάδων διωγμὸν, τύχῃσι δὲ καὶ αὐτοὶ ὑπουργημάτων καὶ συμμετάσχῃσι τῆς ἐξουσίας. Καὶ αὐτὴ ἡ διοίκησις, καὶ αὐτὴ ἡ κεντρικὴ Κυβέρνησις περιῆλθε πολλακίς εἰς χεῖρας τῶν τοιούτων ἀρνησιθρήσκων. Ξένα στοιχεῖα εἰσδύουσιν εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν, ἢ καὶ εἰς τὸ ἔθνος τῶν Ὁσμανλήδων, συναποφέροντα ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ κατάλυσιν.

Διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ Δεβουρμέ, ἦτοι τῆς καταναγκαστικῆς στρατολεξίας, οἱ ἀλκιμώτατοι τῶν νέων παραμένουσι παρὰ ταῖς χριστιανικαῖς οἰκογενεαῖς, καὶ κατατάσσονται μεταξὺ τῶν κλεπτῶν, τῶν παλληκαρίων, τῶν ἀνυποτάκτων ὄρεινῶν τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ Μαυροβούνιον ἐξακολουθεῖ τὴν γενναίαν αὐτοῦ καὶ πάντοτε ἀδάμαστον ἀντίστασιν· διὰ διαταγῆς τοῦ ἡγεμόνος ἐθεσπίσθη αὐτόθι ὅτι ὁ μαχητὴς ὅστις ἤθελε καταλίπη τὴν θέσιν του, ὑποχρεοῦτο νὰ περιβληθῇ γυναικεῖα ἐνδύματα καὶ νὰ κρατῇ ἡλακάτην· ἀλλ' οἱ μαχηταὶ τηροῦσι καλῶς τὰς θέσεις των καὶ ἡ ἡλακάτη μένει εἰς τὰς χεῖρας τῶν γυναικῶν. Ἰωάννης ὁ Τρομερὸς ἐν Μολδαυίᾳ προξενεῖ ζημίας σοβαρὰς εἰς τοὺς Τούρκους· ἀλλὰ νικηθεὶς τὸ 1574, ἐθανατώθη, πᾶσα δὲ ἡ χώρα κατεσυλήθη. Μιχαὴλ ὁ Ἀνδρεῖος ἐν Βλαχίᾳ κατετρόπωσε τὸ 1595 τὸν μέγαν Βεζύρην Σινὰν πασᾶν πρὸ τοῦ Βουκορεστίου καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ διαβῇ τὸν Δούναβιν· κατέκτησε τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ τὴν Μολδαυίαν, παλινορθώσας τὴν ἀρχαίαν Δακίαν καὶ πρὸς στιγμὴν κατορθώσας τὴν συνένωσιν τῆς ρουμανικῆς ἐθνικότητος. Ἀπέθανεν ὁμοῦ κατὰ τὸ 1601 καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ Ρουμάνοι δὲν ἐξηγέρθησαν πλέον εἰμὴ κατὰ τὸν 10' αἰῶνα. Ἐν τούτοις αἱ ἀναμνήσεις αὐταὶ δὲν ἀπωλέσθησαν.

Ἡ Ρωσσία, ἡ μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένη, ἔσται καὶ ἡ μᾶλλον ἐτοίμη μεταξὺ ὄλων αὐτῶν τῶν λαῶν ν' ἀναλάβῃ τὴν μεγάλην κατὰ τῶν ἀπίστων σταυροφορίαν. Οὐ μόνον ἀπηλλάγη ἀπὸ τῆς Χρυσῆς Ὀρδῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπιχειρεῖ ἐπιθεῖν κατὰ τῶν πρώην αὐτῆς δυνα-

στῶν. Ἰβάν ὁ Τρομερός κυριεύει τὸ Καζάν (1552) καὶ τὸ Ἀστραχάν, καθυποτάσσει τοὺς παρὰ τὸν Τάναϊν Κοζάκους· προσεγγίζει δ' οὕτως εἰς τὴν Κασπίαν καὶ πλησιάζει εἰς τὴν Κριμαίαν. Διὰ τῆς ἀναρρήσεως τῆς δυναστείας τῶν Ρωμανῶφ τὸ 1613 ἠττᾶται ἡ ἐν Ρωσσίᾳ πολωνικὴ ἰσχύς. Ἄλλ' οἱ Ρωμανῶφ συνειδότες ἴσως τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα ἐν τῇ Δύσει, ἢ ὄργανα ἐν ἀρχῇ τυφλὰ τοῦ πεπρωμένου τῶν λαῶν αὐτῶν ὄντες, ἀποδέχονται ἐνωρὶς τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν· πρέπει νὰ καταστῶσιν ἄξιοι ὅπως ὀδηγήσωσι κατὰ τοῦ προελθόντος ἐξ Ἀσίας Ἰσλαμισμού τὴν φιλέκδικον τῆς Εὐρώπης δύναμιν. Πρὸς τοῦτο παρασκευάζονται· ἐπὶ Ἰβάν τοῦ τρομεροῦ ὁ Κοζάκος Γερμὰκ ὑπερβάς τὰ Οὐράλια, ἐκυρίευσε τὸ Σιβίρ, (1582) καὶ κατέλαβε μέρος τῆς Σιβηρίας. Οἱ πρῶτοι Ρωμανῶφ κατακτῶσιν ἔδαφος πρὸς ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν καὶ κυριεύουσιν τὴν Τιούμεν, τὴν Τοβόλσκην, τὴν Τόμσκη, καὶ τὴν μεσαιάν κοιλάδα τοῦ Ὄβι. Ἡ Ἀπωτάτη καὶ ἀπρόσιτος Ἀσιατικὴ Ἀνατολὴ διανοίγεται ἐλευθέρα εἰς τὸ τυχοδιωκτικὸν πνεῦμα τῶν Κοζάκων καὶ τὴν φλογερὰν ἐξάπλωσιν τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως.

Ἐχουσιν ἀκόμη μακρὸν στάδιον νὰ διανύσωσι καὶ δυσχερεῖς ἀγῶνας νὰ ὑποστῶσιν ἕως νὰ καταλάβωσι γαίαν εὐφορωτέρας καὶ δραματίσωσιν πρόσωπον σημαντικώτερον ἐν τῇ προσθίῳ Ἀσίᾳ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς νότον ὁ Ἰσλαμισμὸς προσβάλλεται ὑπὸ ἐτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Οἱ κατακτηταὶ Μεγάλδι Μογγόλοι ἀπέθανον· οἱ ἐν Δελχῆ διάδοχοι αὐτῶν εἰσιν ἠγεμόνες νοθροὶ ὅπως οἱ πρῶτοι διάδοχοι Σολιμάνου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς. Ὁ Δζαχάν - Τζιρ (1605-1627) καὶ ὁ Σάχ Δζηχάν ἐξησθένησαν ἐκ τῆς χαυνότητος τοῦ κλίματος τῆς Ἰνδικῆς καὶ ἐκ τῆς ἀκολασίας εἰς ἣν παρεσύρθησαν ἕνεκα τῆς παντοδυναμίας αὐτῶν. Τὸ πολὺ πολὺ φροντίζουσι νὰ ἐξωραϊζῶσι τὰς ἑαυτῶν πρωτεύουσας, τὴν Ἀγραν καὶ τὴν Δελχὴν διὰ θαυμασίων μνημείων, ἀνακτόρων καὶ τεμενῶν, ἔνθα συσσωρεύουσι θησαυροὺς ἀμυθήτους. Ὁ υἱὸς τοῦ Σάχ - Δζαχάν, Ἀουρέγγ - Ζέβ ἀνάγει τὴν ἐν Ἰνδοστάν μογγολικὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὸ ὑπέρτατον σημεῖον τῆς ἀκμῆς τῆς. Ἄλλ' ἡ παρακμὴ ἐπακολουθεῖ τάχιστα.

Οἱ Εὐρωπαῖοι σπεύδουσι νὰ περισυλλέξωσι τὴν κληρονομίαν. Τὸ 1602 ἡ Ὀλλανδικὴ ἐταιρία τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, ἐκυρίευσε τὴν Κεϋλάνην, τὴν κατεχομένην τέως ὑπὸ τῶν Πορτογάλλων. Ἡ ἰδρυθεῖσα τὸ 1599 ἀγγλικὴ ἐταιρία ἐγκατέστησε τὸ πρῶτον αὐτῆς ἐμπορεῖον ἐν

Σουράτη, ἴδρυσε τὴν Μαδράς τὸ 1639 καὶ ἔλαβε τὸ 1644 παρὰ τοῦ Σάχ-Δζαχάν τὴν ἀδειαν ὅπως ἐμπορεύηται ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Βεγγάλης. Ὁ Μέγας Μογγόλος ἀγνοεῖ τίνας ἐχθροὺς παρασκευάζει εἰς τοὺς ἀπογόνους του. Ἡ γαλλικὴ ἐταιρία τοῦ 1614 ἀντικαθίσταται τὸ 1642 ὑπὸ τῆς ἐταιρίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Μαδαγασκάρης· ἰδρύει δὲ αὕτη ἐμπορεῖα εὐοδούμενα ἐν Μαδαγασκάρῃ καὶ ἐν τῇ νήσῳ Βουρβῶνι καὶ μανθάνει τὸν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν δρόμον.

Περὶ τὰ μέσα λοιπὸν τοῦ 17' αἰῶνος τὰ μουσουλμανικὰ Κράτη πανταχοῦ περιορίζονται. Ἡ Αὐστρία ἀπειλεῖ τὴν τουρκικὴν Οὐγγαρίαν. Ἡ Ρωσσία ἐξωθεῖ πρὸς νότον τοὺς Κοζάκους τοῦ Τανάϊδος καὶ περικυκλοῖ τὴν Κασπίαν. Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι εὐρίσκονται ἐν Ἰνδικῇ καὶ θὰ συγκοινωνήσωσι μετ' ὀλίγον μετὰ τῶν Μογγόλων αὐτοκρατόρων. Παρὰ τὰ ἴδια αὐτοῦ σύνορα, ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Γάγγου, ἔκτοτε ὁ Ἰσλαμισμὸς μέλλει νὰ ὑποστῇ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Χριστιανῶν.

ΚΕΦΑΛΛΙΟΝ Β'.

ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18' ΑΙΩΝΑ

Α'.

Νέα πολιτικὴ τῆς Αὐστρίας παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν. — Νέα πολιτικὴ τῆς Ρωσσίας παρὰ τὸν Εὐξείνιον καὶ τὸν κάτω Δούναβιν. — Νέα συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἰνδικῇ.

Α'. ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ

Ὁ Σουλτάνος Μωιάμεθ δ' Δ' καὶ οἱ Μεγάλοι αὐτοῦ Βεζύραι, οἱ Κιουπρουλήδες. — Ἡ ἐν Ἀγγλίῳ Γοθάρδῳ μάχη (1 Αὐγούστου 1664). — Οἱ Τούρκοι πρὸ τῆς Βιέννης. Ἐπέμβασις τοῦ Ἰωάννου Σοβιέσκη. — Νίκη αὐτοῦ ἐν Κάλεμπεργ (1683). — Νίκαι Αὐστριακῶν κατὰ τῶν Τούρκων. — Ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος. — Οἱ Βενετοὶ ἐν Πελοποννήσῳ. — Οἱ Ρῶσοι ἐν Ἀζοφικῇ. — Ἡ ἐν Κάρλοβιτζ συνθήκη (1699).

Εἰρήνευσις τῆς Οὐγγαρίας. — Τὰ στρατιωτικὰ σύνορα. — Ἐκστρατεία Πέτρου τοῦ Μεγάλου πρὸς τὸν Προῦθον. (1711) — Ἡ ἐν Φάλκσεν συνθήκη. — Ἀπώδοσις τοῦ Ἀζόφ. — Ἡ ἐν Πασσάροβιτζ συνθήκη τοῦ (1718).

Ἡ Γαλλικὴ διπλωματία καὶ τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. —

Πρεσβεία τοῦ μαρκησίου Βιλλενέβ. — Οἱ Τούρκοι πρὸ τοῦ Βελιγραδίου. — Ἡ ἐν Βελιγραδίῳ συνθήκη (1 Σεπτεμβρίου 1739). — Αἱ συμβάσεις τοῦ 1740. — Γόητρον τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Β'. ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΩΝ ΡΩΣΣΩΝ

Τὸ μέγα σχέδιον Αἰκατερίνης τῆς Β'. — Ὁ ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος (1768—1774). Οἱ Ρῶσσοι ἐν Ἑλλάδι. — Καστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐν Τσεσμέ (3 Ἰουλίου 1770). — Αὐστροπρωσσιακὴ συνένόησις. — Πρώτη διανομὴ τῆς Πολωνίας (1772). — Ἡ ἐν Κουτσούκ - Καίναρτζῆ συνθήκη (1774).

Τὸ ἑλληνικὸν σχέδιον (1772—1781) — Ὁ κ. Σεγῆρος ἐν Πετροπόλει. — Ποτέμκιν· Ἀποικισμὸς τῆς μεσημβρινῆς Ρωσσίας. — Κατάληψις τῆς Κριμαίας. Τὸ εἰς Χερσῶνα ταξίδιον· — Νέος ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος (1787 - 1792). — Τὸ προσωπικὸν σχέδιον τοῦ βαρῶνου Ἐρτζβεργ. — Αἱ ἐν Σιστουβίῳ καὶ Ἰασσίῳ συνθήκαι (1791 - 1792).

Γ'. — ΕΝ ΑΣΙΑ. — ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΩΝ ΑΓΓΛΩΝ

Πρόοδος τῶν Ἀγγλιῶν. — Οἱ Ρῶσσοι ἐν Σιδηρίᾳ.

Ἡ Περσία. — Τέλος τῆς δυναστείας τῶν Σοφῆδων (1722). — Ἡ βασιλεία τοῦ Ναδὴρ - Σάχ (1736 - 1747). — Ἀνάρρησις τῆς Τουρκομανικῆς δυναστείας τῶν Καδζάρ (1761).

Οἱ Μεγάλοι Μογγόλοι τῆς Δελχῆς. — Ἀουρέγκ - Ζιβ. — Διαμελισμὸς τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ μογγολικοῦ κράτους — Οἱ Γάλλοι ἐν Ἰνδικῇ, Μαρτέν, Δυμάς, Δυπλέξ. — Οἱ Ἀγγλοὶ ἐν Ἰνδικῇ. — Ἡ ἐν Γοδελεῦ συνθήκη (1754). Ροβέρτος Κλαίβ. — Ἡ ἐν Πλασσέ μάχη (1757) καὶ ἡ κατάκτησις τῆς Βεγγάλης. — Βάρρεν Ἀστουξ.

Παρακμὴ τῶν μουσουλμανικῶν ἐπικρατειῶν καὶ εὐρωπαϊκαὶ φιλοδοξίαι περὶ τὰ τέλη τοῦ III' αἰῶνος.

Τρία μεγάλα πολιτικὰ συμβάντα περιλαμβάνει κυρίως ἡ γενικὴ ἱστορία τοῦ ΙΖ' καὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Καὶ τὰ τρία ἐνδιαφέρουσι τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως δὲ μέχρι τοῦ Γάγγου μετέβαλον τὴν κατάστασιν τοῦ Ἰσλαμισμού καὶ ἠπέιλησαν τὸ μέλλον αὐτοῦ.

Ἡ Ρωσσία τοῦ ΙΘ' αἰῶνος φαίνεται διστάζουσα μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς καὶ τῆς δυτικῆς κλίσεως, μεταξὺ Εὐρώπης δηλονότι καὶ Ἀσίας. Τὸ αὐτὸ περίπου συνέβη καὶ διὰ τὴν Αὐστρίαν προγενεστέρας. Ἐδίστασε καὶ αὐτὴ τοῦ ἔπρεπε νὰ κλίνῃ, πρὸς τὴν Γερμανίαν ἢ πρὸς τὸν Αἴμον, πρὸς τὸν Ρῆνον ἢ πρὸς τὸν Δούναβιν. Γερμανοὶ τὴν καταγωγὴν, κατέχοντες ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος τὸ στέμμα τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς καὶ Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, κληρονόμοι ἐντεῦθεν τοῦ ἀρχαίου δόγματος τῆς παγκοσμίου κυριαρχίας, τοῦ *dominium mundi*, οἱ Ἀψβούργοι προσεῖχον μᾶλλον εἰς τὰ ἐν

Γερμανία συμβαίνοντα ἢ εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν παρὰ τὸν μέσον Δούναβιν συμφέροντα. Ἡ πολιτικὴ Καρόλου τοῦ Πέμπτου ἐπὶ μακρὸν χρόνον τοὺς κατεθάρμβωσε, τούτου δ' ἔνεκα καὶ ἐπὶ πολὺ δὲν κατενόησαν τὸν νέον προορισμὸν τῆς Ἐπικρατείας αὐτῶν. Αἱ ἐν Βετσαλλία συνθῆκαι κατὰ πρῶτον ἀπεμάχρυναν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Ρήνου. Ἀκολούθως ὡς ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως ἐκάστου τῶν πολυαρίθμων μικρῶν τῆς Γερμανίας ἡγεμόνων, ὡς ἐκ τῆς ἐπελθούσης ἀδυναμίας τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ Γερμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ καὶ τῆς παγιώσεως τῆς γαλλικῆς ἐπιρροῆς ἐν ταῖς παραρρηγείοις χώραις, ἡ δρᾶσις τῆς Αὐστρίας ἐστράφη πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν. Τοῦτο κατ' ἀρχὰς ἐγένετο ἀκουσίως αὐτῆς, Λεοπόλδος δὲ ὁ Β' ἔμεινε καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του προσηλωμένος εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν πολιτικὴν τῶν προγόνων του, συμμετέσχε προθύμως πάντων τῶν συνασπισμῶν τῶν γενομένων ἐναντίον Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ διενεόθη νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸν δευτερότοκον αὐτοῦ υἱὸν ἀρχιδούκα Κάρολον ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας, ἵνα παλινορθώσῃ οὕτω τὸ κράτος Καρόλου τοῦ Ε'. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἐν Οὐτρέχτη, Ραδστάτῃ καὶ Βάδῃ συνθηκῶν ἀφηρέθη τέλος ἡ τοιαύτη ἐλπὶς ἀπὸ τοῦς Ἀψβούργους. Ἡ Ἰσπανία ἐδόθη εἰς τοὺς Βουρβόνους. Ἡ ἐγκαινισθεῖσα παρὰ Φρειδερίκου τοῦ Β' πρωσσικὴ πολιτικὴ, καὶ βεβαιωθεῖσα πλέον παρὰ τῶν Χοενζόλλερν ἀπαίτησις ὅπως διαμφοισθητῆσσι πρὸς τοὺς καθολικοὺς Ἀψβούργους τὴν κυριαρχίαν τῆς διαμαρτυρομένης Γερμανίας ἐπεισαν ὀριστικῶς τὴν Αὐστρίαν νὰ ἐκλέξῃ τὴν νέαν αὐτῆς στάσιν· ὅθεν ἐστράφη ὠρισμένως πρὸς τὸν μέσον Δούναβιν καὶ τὴν Οὐγγαρίαν, κατέστη πάλιν τὸ Ἀνατολικὸν ὄριον ἡ Oesterreich, οἷα ἦτο καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς, ἐπανελάβε δὲ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐξ Ἀσίας ἐπιδρομῶν. Στραφεῖσα δὲ τότε, εὐρέθη ἀντιμέτωπος πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς.

Ἡ Ρωσσία ἀπελευθερωθεῖσα ἀπὸ τῶν Ταρτάρων τῆς Χρυσῆς Ὀρδῆς, ἀπαλλαγείσα δὲ καὶ τῆς πολωνικῆς ἐπιδράσεως διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀνόδου τῆς δυναστείας τῶν Ρωμανῶν, περιορισμένη πρὸς βερρᾶν ὡς ἐκ τῆς σουηδικῆς ἰσχύος, προσήγγισε τὴν αὐτὴν ἐποχὴν πρὸς τὸν Εὐξείνιον καὶ τὸν Δούναβιν, ἐξ ὧν οἱ Μογγόλοι βιαίως εἶχον αὐτὴν παραμερίσει ἀπὸ τοῦ II' αἰῶνος. Πέτρος ὁ Μέγας ἔδωκεν εἰς αὐτὴν μορφήν εὐρωπαϊκὴν καὶ εἰσήγαγεν αὐτὴν σκαιῶς, παρὰ τὴν θέλησίν της, διὰ τῆς ῥωμαλεωτάτης τῶν ἐνεργειῶν ἐξ ὧν ποτὲ ἀνὴρ ἐξήσκησεν ἐπὶ τοῦ λαοῦ του, εἰς τὴν «ὁμοφώνιαν» τῶν εὐρω-

παϊκῶν Κρατῶν, κατὰ τὴν καθιερωθεῖσαν ἔκφρασιν. Ἐκτοτε ἡ Ρωσσία ἐζήτησε τὴν κληρονομίαν τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ, παρὰ τὴν ἐπελθοῦσαν παραγραφὴν, προέβαλε μετὰ αἰῶνας τὰ δικαιώματα τῆς Σοφίας Παλαιολόγου, συζύγου Ἰβάν τοῦ Γ' καὶ ἀπήτησε τολμηρῶς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ δι' αὐτὴν τὸ τοιοῦτο δὲν ἦτο ἀπλοῦν ζήτημα διαδοχῆς· ἦτο συνέχεια τῆς χριστιανικῆς σταυροφορίας κατὰ τῶν Μουσουλμάνων, τῶν σφετεριστῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς χώρας καὶ τῶν Ἁγίων Τόπων· ἦτο τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Χριστιανῶν τῶν διωκομένων ὑπὸ τῶν ἀπίστων, τῶν Σλαύων τῶν συττημένων ὑπὸ τῆς καταπίεσεως τῶν Ἀσιανῶν. Καὶ εἰς τίνα λοιπὸν ἀνῆκε κρεῖττον τὸ τοιοῦτο ἔργον εἰμὴ εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας, εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ μεγάλου σλαυικοῦ ἔθνους; Δὲν ἐκέκλητο πρὸς τοῦτο ἄνωθεν; Ἄρα θὰ ἦτο ἔγκλημα ν' ἀποποιηθῆ. Ἦτο μάλιστα διὰ τὴν Ρωσσίαν ἀνάγκη οἰκονομική, ἣν κάλλιον ἐνόησε κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, τὸ νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐξοδὸν πρὸς τὸν Εὐξείνιον καὶ τὴν Μεσόγειον, καὶ ἦν συνησθάνετο τότε ἀκουσίως. Δι' αὐτὴν ὅσον καὶ διὰ τὴν Αὐστρίαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἦσαν οἱ φυσικοὶ τῆς ἐχθροί. Οἱ Γερμανοὶ τὸ γένος Ἀψβούργοι παρητοῦντο τρόπον τινὰ τῆς ἐαυτῶν ἐθνικότητος, γενόμενοι πρόμαχοι τῶν Μαγυάρων καὶ τῶν Σλαύων κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ δὲ Ῥωμανῶφ, Σλαῦοι ὄντες ἠδύναντο εὐλογώτερον ν' ἀνοκηρυχθῶσιν ὑπέρμαχοι τῶν Σλαύων κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τῆς πίστεως καὶ τῆς φυλῆς των. Ἐκτοτε δ' ἐξεδηλώθη ἡ ἀντιζηλία μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, ἀμφοτέρων δυναμένων νὰ διατυπώσωσιν εὐλόγως ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἦσαν κληρονόμοι τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ ἀμφοτέρων κεκλημένων ὡς ἐκ τοῦ τίτλου αὐτῶν νὰ κατακτήσωσι τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἡ ἀντιζηλία αὕτη εἰσέτι δὲν ἔληξεν· ἔσωσεν ὁμως πολλάκις τοὺς Ὀθωμανοὺς μέχρι τοῦδε ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου ὀλέθρου.

Τέλος ἡ Ἀγγλία ἠδυνήθη ὀριστικῶς κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ τὸν ΙΗ αἰῶνα ν' ἀπολαύσῃ τῆς κοινοβουλευτικῆς αὐτῆς ἐλευθερίας. Κυρία οὔσα τῶν ἐθνικῶν αὐτῆς τυχῶν, συνειδυῖα τὰ ἑαυτῆς συμφέροντα, ἱκανῆ δὲ ν' ἀναπτύξῃ αὐτὰ ἀνευ συνιαγματικοῦ κωλύματος, ἀπειβλεψε πάραυτα εἰς τὴν θαλασσοκρατίαν, εὐθὺς δ' ἐξ ἀρχῆς κατέβαλε πρὸς τοῦτο προσπαθείας ἐπιτυχεστάτας, καθ' ὅσον εὐδωθήσαν θαυμασίως,

μετά ἀφοβίας καὶ τόλμης, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ἐν τῶν μεγάλων τῆς ἱστορίας μαθημάτων.

Καὶ ὥσανεὶ εἶχεν ἐπιστῆ ἡ στιγμή νὰ συναθροισθῶσι περὶ τὸ Ἄνατολικὸν ζήτημα ὅλοι οἱ παράγοντες οἱ μέλλοντες ἐν αὐτῷ νὰ δράσωσι παρὰ τὴν Γαλλίαν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφοριῶν, παρὰ τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Ρωσσίαν κατερχομένας πρὸς τὸν κάτω Δούναβιν, ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ τὴν Ἰνδικήν σφοῦ δὲ κατέκτησε τὸ ἰνδικὸν κράτος, ἠθέλησε νὰ ἐπιτηρῇ τὰς ἀγούσας εἰς αὐτὸ ὁδοῦς, οὕτω δ' εὗρέθη καὶ αὕτη κατατεταγμένη εἰς τὸν ὄμιλον τῶν ἔθνων τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερομένων περὶ τῆς τύχης τοῦ Ἰσλαμισμού.

Α' ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ

Ἡ Αὐστρία ἐν ἀρχῇ ὑπῆρξεν ἡ πρωταγωνίστρια ἐν τῇ παρουσίᾳ ἱστορίας, ἀναγκασθεῖσα εἰς τοῦτο ἐξ αἰτίας τῆς τελευταίας ἐπιθετικῆς κινήσεως τῶν Ὀθωμανῶν ἐν τῇ κεντρικῇ Εὐρώπῃ.

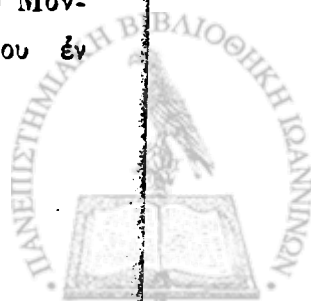
Ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Δ' ἔσχε μακρὰν βασιλείαν (1648-1687). Καὶ δὲν εἶναι ἀξίος μὲν νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς κλεινοὺς κατακτητὰς, τοὺς ἰδρύσαντας τὸ Κράτος τῶν Τούρκων, εἶχεν ὁμοίως καὶ τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἐκλέγῃ ἱκανοὺς βεζύρας καὶ ν' ἀφίνη αὐτοὺς νὰ κυβερνῶσιν ἀνενόχλητοι ἀπὸ τῶν ῥαδιουργιῶν τοῦ γυναικωνίτου. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὑπὸργησεν ἡ δυνατεία τῶν Κιουπριλῆ· ὁ πρῶτος, εἰδὸς τι Ρισελιέ, κατέπαυσε τὴν ἀναρχίαν ἐν τῇ κυβερνήσει καὶ τῇ διοικήσει δι' ἀνηλεῶν θανατώσεων, ἐπέτρεψε δ' οὕτως εἰς τοὺς διαδόχους τοῦ νὰ ἐξασκῶσι σχεδὸν ἐν ἡσυχίᾳ τὴν νόμιμον ἐξουσίαν ἣν εἶχον ἐκ τοῦ Σουλτάνου. Καὶ οὗτοι μὲν ὑπῆρξαν ἀτυχεῖς ἐν ταῖς πολιμικαῖς αὐτῶν ἐπιχειρήσεσιν· ἀλλὰ καὶ ἠττηθέντες διεξήγαγον τὴν ἀμυναν μετὰ πολλοῦ θάρρους καὶ περιεστείλαν ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν τὴν νικηφόρον ἀντίδρασιν τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Καὶ οὕτως ἔσωσαν τὴν τιμὴν τῶν ὀθωμανικῶν ὀπλων.

Ἀχμέτ Κιουπριλῆς ὁ Β' ἠθέλησε ν' ἀνακαλέσῃ τὰς γενομένας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα παραχωρήσεις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἡδὴ τοῦ αἰῶνος. ἠρνήθη αὐτῷ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπεμβαίνειν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἡγεμόνων τῆς Τρανσυλβανίας, πρὸς ἐπικύρωσιν δὲ τῆς ἐχθρικῆς αὐτοῦ στάσεως, εἰσήλασεν εἰς τὴν βόρειον Οὐγγαρίαν, ἐβάδιζε κατὰ τῆς

Βιέννης, έκυρίευσε τὸ φρούριον Νοϋχέζελ πρὰ τὴν εἴσοδον τῆς Μοραυίας, ἐδήλωσε δὲ φρικωδῶς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην καὶ τὴν Σιλεσίαν. Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας· πᾶσα ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη συνεκινήθη· ὁ Πάπης ἀπηύθυνεν ἐκκλησίαν πρὸς πάσας τὰς ἐν Ἑσπερίᾳ κυβερνήσεις. Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' ἔσπευσε νὰ προσφέρῃ πολυάριθμα στρατεύματα πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα. Δὲν ἀπήρεσκεν αὐτῷ νὰ ἐξασκήσῃ εἰδὸς τι προστασίας ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἐπὶ τῆς Αὐστρίας καὶ νὰ ἐπιδείξῃ τὴν δύναμίν του. Λεοπόλδος ὁ Α' τὸ ἐνόησε καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῇ εἰμὴ τὴν συνδρομὴν ἑξακισχιλίων Γάλλων, μὴ στέργων νὰ καταβληθῇ ἐκ τῆς γενναιοφροσύνης τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἐν τούτοις ἄλλαι σκέψεις ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ὥστε νὰ τὸν ἀναγκάσωσι νὰ λησμονήσῃ τὰ συμφέροντα τῆς ἀπ' αἰῶνος ἤδη ὑφισταμένης συμμαχίας τῆς Γαλλίας μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ εἰς ἄλλας δὲ περιστάσεις τὰ θρησκευτικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα ὑπερσχυσαν ἐπὶ τῶν μᾶλλον καταδήλων συμφερόντων τοῦ βασιλείου του. Θὰ ἐπῆρετο ὁσον καὶ ὁ Κάρολος ὁ Πέμπτος ἂν ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων λαμπρὰν σταυροφορίαν· καὶ ἂν δὲν παρέσχε μεγάλην προσοχὴν εἰς τὸ σχέδιον, ὅπερ καθυπέβαλεν αὐτῷ ὁ Λειβνίτιος κατὰ τὸ 1671 περὶ κατακτῆσεως τῆς Αἰγύπτου, τοῦτο προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι παρεσκευάζετο νὰ εἰσβάλλῃ εἰς Ὀλλανδίαν, ἐμίσει δὲ τοὺς αἰρετικοὺς ὁσον καὶ τοὺς ἀπίστους. Ἔσχε τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ βομβαρδίσωσιν οἱ στόλοι του τὴν Τύνιδα καὶ τὸ Ἀλγέριον, ἔδειξε δὲ εἰς τοὺς διαδόχους του τὴν ὁδὸν πρὸς τὰ καταφύγια ἐκεῖνα τῶν πειρατῶν. Ἐπεμψε τὸν Δυκὲν εἰς τὴν Ἀνατολήν, οὗτος δὲ μετὰ τινα ἀπόβασιν εἰς Χίον, ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μετὰ τῶν πλοίων του, κατετρόμαξε τὸ Σεράγιον, καὶ ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν τηλεβόλων του ὑπέβαλε τὴν ἀνανέωσιν τῶν ἕως τότε ἀνεγνωρισμένων προνομίων τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου. Αὕτη ὁμῶς εἶνε ἡ τελευταία φορὰ καθ' ἣν οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας κατατάσσονται τοσοῦτον ἀποφασιστικῶς μετὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Σουλτάνου. Ἡ παράδοσις τῆς συμμαχίας Φραγκίσκου τοῦ Α' ἐπὶ δύο εἰσέτι αἰῶνας θὰ ἐξακολουθήσῃ ὑπερισχύουσα ἐπὶ τῶν σταυροφορικῶν ἰδεῶν.

Ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς, ἐνισχυθεὶς ὑπὸ 6,000 Γάλλων, διοικουμένων ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν Γκασσιῶν, Κολινὸ καὶ Λαφεγιὰδ, διηθύνθη εἰς Οὐγγαρίαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ Μοντεκούκουλλη, συνήντησε δὲ τὴν στρατιὰν τοῦ Μεγάλου Βεζύρου ἐν

Ἄγιω Γοθάρδω, παρὰ τὸν Ράβ. Ἰδόντες τοὺς Γάλλους στρατιώτας, φέροντας μακρὰν ξανθὴν φενάκην οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἐχλεύασαν, ἐκλαμβάνοντες αὐτοὺς ὡς νεάνιδας. Ἄλλ' οἱ χλευασμοὶ τῶν διήρκεσαν ὀλίγον οἱ φενακοφόροι ἐπολέμησαν ἀνδρείως καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνῆκεν ἡ πρώτη ἐπὶ τῇ νίκῃ τιμὴ, τόσον ὥστε ὁ Αὐτοκράτωρ ἔδειξε διὰ τοῦτο ποιάν τινα δυσαρέσκειαν. Ὁ Σουλτάνος διὰ τῆς ἐν Βασβάρ συμβάσεως ἐπεκύρωσε τοὺς δρους τῆς ἐν Σιτβατορόκ συνθήκης.

Ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν ἠρύσθη καὶ τότε μέγα ὄφελος ἐκ τῆς ἐπιτυχίας του, ἀναμιχθεὶς εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Ἑσπερίας καὶ εἰς τὸν ἐν Ὀλλανδία πόλεμον. Τὸ 1682 ὁ Ἑμέρικος Ταίκελυ, ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλβανίας, ἐπεχείρησε νὰ ἐξεγείρῃ τὴν Αὐστριακὴν Οὐγγαρίαν καὶ νὰ διεκδικήσῃ τὸ στέμμα αὐτῆς, συνεμάχησε δὲ μετὰ τοῦ Σουλτάνου, ὅστις ἠτοιμάσθη νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἀξιώσεις του.

Ὁ Μέγας Βεζύρης Καρὰ - Μουσταφᾶς, γαμβρὸς Κιουπριλῆ τοῦ Α', ἡγούμενος ἑκατοντακισχιλίων Τούρκων, εἰσέβαλεν εἰς Αὐστρίαν καὶ προέβη πάραυτα μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Βιέννης, ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν αὐτῆς μετὰ μεγάλης δραστηριότητος. Ἡ ἀντίστασις ὑπῆρξε κρατερά· ἀλλ' ὁμως ἡ πόλις οὐχ ἦττον θὰ ἠλίσκετο, ἀνυπολόγιστοι δὲ θὰ ἦσαν αἱ συνέπειαι τοιοῦτου γεγονότος, ἐὰν ὁ ἀνδρεῖος βασιλεὺς τῆς Πολωνίας Ἰωάννης Σοβιέσκης δὲν ἤθελε προσδράμει μετὰ πάσης τῆς ἰππικῆς δυνάμεως τοῦ βασιλείου του. Κατήγαγεν οὗτος ἔμπροσθεν τῆς Βιέννης τὴν λαμπρὰν ἐν Κάλεμπεργ νίκην, οἱ δὲ Τοῦρκοι παραιτήσαντες μετὰ σπουδῆς τὴν πολιορκίαν, ἔφυγον πρὸς νότον. Ἦτο συμφορὰ μεγάλη δι' αὐτούς, ὁ δὲ Καρὰ - Μουσταφᾶς, ἅμα φθάσας εἰς Βελιγράδιον, ἐθανατώθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου.

Ὁ Σοβιέσκης ἐθεώρησε πρόσφορον τὴν περίστασιν ὅπως διοργανώσῃ κατὰ τῶν Τούρκων ὑστάτην σταυροφορίαν· ἐὰν ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη ἤθελε καταβάλει προσπάθειάν τινα, ὁ πόλεμος θὰ μετεφέρετο παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐδιώκοιτο πέραν τοῦ Βοσπόρου. Πλὴν ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη εἶχεν ἄλλας ἀσχολίας. Ἐν τούτοις ἡ ἐν Κάλεμπεργ νίκη ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς πρώτης ἐπιθετικῆς τῶν Χριστιανῶν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων ἀντιδράσεως· διὰ τοῦτο θεωρεῖται ὡς χρονολογία οὐσιώδης ἐν τῷ Ἀνατολικῷ Ζητήματι.

Ἡ Αὐστρία ἀπεφάσισε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν δοθεῖσαν παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας ὠθησιν, αἱ δὲ γοργαὶ ἐπιτυχίαι τῶν στρατῶν αὐτῆς κατέστησαν φανεράν τὴν παρακμὴν τῶν Τούρκων. Οἱ Αὐ-

στριακοὶ νικήσαντες ἐν Γραν (1684), ἀνέκτησαν τὴν Βούδαν, ἣς ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα ὑπῆρξεν ὁ μᾶλλον προεκτεταμένος προμαχὼν τοῦ Ἰσλαμικοῦ ἐν πλήρει χριστιανικῇ χώρῃ (1686). Κατὰ τὸ 1687 ὁ Μέγας Βεζύρης Σουλεῦμὲν ἠττήθη ἐν Μοχάκς ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐνθα κατὰ τὸ 1526 ὁ τελευταῖος ἰθαγενῆς τῆς Οὐγγαρίας βασιλεὺς Λουδοβίκος ὁ Β' κατεβλήθη ὑπὸ τῆς ἀκατανικήτου ἐπιδρομῆς Σολιμάνου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς. Τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Αὐστριακοὶ ἐκυρίευσαν τὸ Στουλβάιτσερβουργ, παρὰ τὴν Βούδαν καὶ τὴν Σεμένδριαν, πρὸς νότον τοῦ Βελιγραδίου· καὶ αὐτὸ τὸ Βελιγράδιον, τὸ ἐνδόξως κυριευθὲν ὑπὸ τοῦ Σολιμάνου, περιήλθεν εἰς χεῖρας αὐτῶν. Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει αὐτῶν οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοὶ συνεταράσσοντο ἐν Σερβίᾳ, ἐν Ἑλλάδι, ἐν Θράκῃ, μέχρι τῶν πυλῶν αὐτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐμελλεν ἄρα καὶ τὸ τουρκικὸν κράτος νὰ καταρρεύσῃ ὅπως τόσα ἄλλα εὐθραυστα πολιτικὰ οἰκοδομήματα ἐν τῇ Ἀνατολῇ; Τὸ 1691 ὁ Μέγας Βεζύρης Μουσταφᾶς - Ζαδέ, ὁ δευτερότοκος υἱὸς Κιουπριλῆ τοῦ Α', ἐφονεύθη ἐν Σαλαγκεμέν, πρὸς βορρᾶν τοῦ Βελιγραδίου. Τέλος δὲ ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος ὁ ἐκ Σαβοΐας, τιθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, κτήγαγε τὸ 1697 ἐν Ζέντᾳ τὴν λαμπροτάτην τῶν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην νικῶν. Οἱ Αὐστριακοὶ εἰσῆλασαν πᾶραυτα εἰς Βοσνίαν καὶ Σερβίαν καὶ ἐβάδισαν πρὸς νότον.

Καὶ ἄλλοι λαοὶ ἐφόρων κατὰ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, θεωροῦντες ἐπιστάσιν τὴν ὄραν τῆς κληρονομίας καὶ σπεύδοντες νὰ μετᾶσχῳσι τῆς λείας. Οἱ Βενετοὶ ἀπλήστως πάντοτε, ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1204 σταυροφορίας ὀρεγόμενοι νὰ καταλαμβάνωσι τὰς ἐπικαιροτάτας τῶν ἐμπορικῶν ἢ στρατηγικῶν θέσεων, πρόδρομοι κατὰ τοῦτο τῶν Ἀγγλων, προσέβαλον τὴν Πελοπόννησον, ὅπως ἀποζημιωθῶσι διὰ τὴν Κρήτην, ἣν εἶχον ἀπολέσει πρὸ ὀλίγων τότε ἐτῶν. Ὁ Θωμᾶς δὲ Μοροζίνης ἐκυρίευσεν ἀλληλοδιαδόχως πᾶσας τὰς ἐπισημοτάτας αὐτόθι ὀχυρὰς πόλεις. Ἐξεπόρθησε τὰς Ἀθήνας τὸ 1687· ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος ὑπῆρχε πυριτιδαποθήκη, αἱ δὲ βενετικαὶ βίβιδες ἀνετίναξαν καὶ τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ τὸν ναόν. Κατέκτησαν πρὸς τούτοις οἱ Βενετοὶ τὸ μέγιστον μέρος τῆς Δαλματικῆς παραλίας.

Πέτρος ὁ Μέγας εἰσεχώρησεν ὠσαύτως ἔκτοτε εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα κατενόησεν ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀρίσῃ μόνην τὴν Αὐστρίαν νὰ κανονίσῃ αὐτό, εἰσῆκουσε τὴν ἐπίκλησιν τῶν ὀρθοδόξων Σλαύων, προῦβαλε τὴν ἀξίωσιν ὅπως προστατεύσῃ τὰ συμφέροντα τῶν ἐν Παλαιστίνῃ

Ἐπισημειώθη κατὰ τῆς ὑπερμέτρου ἰσχύος τῶν ὑπὸ τῆς Γαλλίας προστατευομένων Λατίνων κληρικῶν ὅπως δυνηθῆ δὲ νὰ παρακολουθήσῃ ἐγγυτέροθεν τὴν νέαν ταύτην πολιτικὴν, κατῆλθε πρὸς τὸν Εὐξείνου. Ἐβάρδισε κατὰ τοῦ Ἰ. Ζοφ, ἀπέτυχε τὸ 1695, ἀλλ' ἐκυρίευσεν τὴν πόλιν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Ὁ Σουλτάνος πολλαχοῦ ἠττηθείς, ἐζήτησε νὰ συνθηκολογήσῃ· ἐπειδὴ δὲ ἀνεφύετο ἤδη τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐπὶ τὸν ἰσπανικὸν θρόνον διαδοχῆς, ὁ Αὐτοκράτωρ ἐδέχθη νὰ προβῆ εἰς διαπραγματεύσεις, αἵτινες διεξήχθησαν ταχέως καὶ κατέληξαν τὴν 26 Ἰανουαρίου 1699 εἰς τὴν ἐν Κάρλοβιτς συνθήκην.

Εἰς τὴν Αὐστρίαν παρεχωρήθη πᾶσα ἡ Οὐγγαρία καὶ Τρανσυλβανία πλὴν τοῦ βανάτου τοῦ Τεμεσβάρ, ἀπὸ τοῦ κάτω Τιβίσκου μέχρι τῶν ὄρεων Βιχάρ. Ἀπέδωκε δὲ αὕτη εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸ Βελιγράδιον καὶ ὑπεσχέθη νὰ συντηρῆ ἐν Βούδα τὸν τάφον ἱερωμένου τινὸς Μουσουλμάνου, τοῦ καλουμένου Γκιουλ - Μπαμπά, ἧτοι πατρὸς τῶν ρόδων, ἀπομεινάριτα διὰ τοὺς Τούρκους ἱερὸν προσκύνημα. Οἱ Οὐγγροὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ περιποιῶνται τὸ μνημεῖον τοῦτο εἰς ἔνδειξιν τῶν πρὸς τοὺς Τούρκους συμπαθειῶν των. Ἡ Βενετία ἔσχε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Δαλματίαν, Πέτρος ὁ Μέγας δὲ ἐτήρησε τὸ Ἄζοφ. Ἦτο αὕτη ἡ πρώτη τῶν Ὀθωμανῶν ὀπισθοχώρησις. Τὸ Κράτος αὐτῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Εὐρώπῃ περιεκόπτετο εἰς τρία σημεῖα.

Ἡ Αὐστρία διωργάνωσεν ἰσχυρῶς τὰς παρ' αὐτῆς κατακτηθείσας χώρας. Οἱ Οὐγγροὶ δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποστῶσι τὴν κυριαρχίαν τῆς, ὁ δὲ Λεοπόλδος ὁ Α' ἐθεώρησε καλὸν νὰ τοὺς καθυποτάξῃ διὰ τῆς βίας· ὅθεν διέταξε κατὰ τῶν ἐθναρχῶν αὐτῆς φοβερὸν διωγμὸν, προέβη δ' ἐν Ἑσπερίᾳ εἰς αἱματηρὰ μέτρα. Ἐξηνάγκασεν τὴν δίξιταν τοῦ 1687 ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν κληρονομικὴν βασιλείαν τῶν Ἀψβούργων καὶ νὰ παραιτηθῆ τῶν περὶ τὴν ἐκλογὴν προνομίων αὐτῆς. Διὰ τοῦτου ὁμοῦ ἐξῆψεν ἔτι μᾶλλον τὸν πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν ἔρωτα τῶν Οὐγγρων, ὁ δὲ Φραγκίσκος Ρακότσης ἀπὸ τοῦ 1703 μέχρι 1705 ἐξείργηεν πρὸς στιγμὴν κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορος ἅπαν τὸ βασίλειον. Λεοπόλδος ὁ Α' ἀπέβίωσε τὸ 1705· ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωσήφ ὁ Α' ὑπῆρξεν ἐπιτηδειότερος. Καταβαλὼν τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ρακότζη, ἐπελήφθη διαπραγματεύσεων μετὰ τῆς οὐγγρικῆς ἀριστοκρατίας καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1711, καθ' ὃ καὶ ἐτελεύτησεν, ὑπέγραψε μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς τὴν ἐν Ζαθμάρ σύμβασιν, δι' ἧς ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς πλήρους

αὐτῶν ὑποταγῆς, ἄφινεν εἰς τοὺς Οὐγγρους εὐπατρίδας ἄθικτα τὰ προνόμια ὑπὲρ ὧν πρὸ πάντων ἐνδιεφέροντο. Οἱ Οὐγγροι ἐγένοντο καὶ διετέλεσαν πιστοὶ τῶν Ἀψβούργων ὑπήκοοι καὶ πολλάκις μάλιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας.

Ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος ἐπροίκισε τὰς χώρας τὰς κειμένας μεταξὺ τοῦ Δράβου καὶ τοῦ Σάου δι' ἰδιαιτέρων στρατιωτικῶν θεσμῶν. Ἐκάλεσεν ἐκεῖ ἀποίκους ἐκ Σερβίας, μετὰ χαρᾶς σπεύδοντας ὅπως ἀπαλλαγῶσι τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, κατέστησε δὲ αὐτοὺς φύλακας τῶν συνόρων. Αἱ χῶραι αὗται ἐγένοντο τὰ παλαιὰ «στρατιωτικὰ ὄρια» ἢ ἄκρα, αἱ νεώτεροι μάρκαι τῆς μοναρχίας τῶν Ἀψβούργων, τὸ προπύργιον ἐξ οὗ θὰ ἐπετηροῦντο αἱ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου πολιτικαὶ μετατροπαί.

Ὁ περὶ διαδοχῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου πόλεμος ἀπέτρεψε καὶ αἰθίς τὴν Αὐστρίαν καὶ ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ στραφῆ πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς Κάτω χώρας, ἐνθα ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος μετέβη ὅπως ἄρῃ καὶ ἄλλας νίκας. Πέτρος ὁ Μέγας ἀπεπειράθη νὰ ἐπωφεληθῆ τῆς τοιαύτης εὐκαιρίας, ὅπως θολώσῃ τὰ πράγματα, καθότι διὰ τῆς ἐν Κάρλοβιτς συνθήκης πενιχρὸν ἐδόθη αὐτῷ μερίδιον ἐκ τῆς λείας. Τὴν ἐπομένην τῆς συνθήκης ρωσικὴ πρεσβεία ἐν μεγάλῃ πομπῇ, ἐπιβαίνουσα πλοίου πολεμικοῦ, τοῦ Φρουρίου, ἐνεφανίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, προξενήσασα πολλὴν παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς ἐντύπωσιν. Δὲν ἦτο πλέον λοιπὸν ὁ Εὐξείνιος λίμνη ὀθωμανικὴ; Δὲν ἦτο πλέον ἡ θάλασσα αὕτη ἢ «ἀπαραβίαστος θυγάτηρ τῶν Σουλτάνων;»

Ἀφ' ἐτέρου οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν ἀποστέλλοντες ἕκτοτε ὀσποδάρους Ἑλλήνας τὸ γένος εἰς Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν, προτιθέμενοι ἴσως διὰ τούτῳ νὰ παράσχωσι ἱκανοποιήσιν τινα εἰς τοὺς αὐτόθι λαούς. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ὀσποδάροι, οἱ Μαυροκορδάτοι, οἱ Κατακουζηνοί, οἱ Ὑψηλάνται, διοριζόμενοι ἐπὶ τριετίαν, κατεβάρυνον τοὺς παρ' αὐτῶν κυβερνωμένους διὰ φόρων καὶ παντοίων κακώσεων, τὰ θύματα δὲ αὐτῶν συνείθισαν ν' ἀπευθύνωνται πρὸς τὴν Ρωσσίαν καὶ νὰ ἐλπίζωσιν ἐπὶ τὴν ἐπέμβασιν αὐτῆς (1).

Ἡ τοιαύτη εὐκαιρία παρουσιάσθη κατὰ πρῶτον τὸ 1710. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Κάρολος ὁ Β' ἠττηθεὶς ὑπὸ Πέτρου τοῦ Μεγάλου

(1) Περιττὸν θεωροῦμεν ν' ἀνασκευάσωμεν τοὺς λήρους τούτους, οὓς ὁ συγγραφεὺς, ἐκ πηγῶν δυσμενῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀρυσθεὶς, ἀνεξετάστως ἐπαναλαμβάνει. Εἶνε πασίγνωστον ἄλλως τε ὅτι ἡ σφύρων καὶ χρηστῆ διοίκησις πολλῶν τῶν ἀναφερο-

έν Πουλτάβα τὸ 1709, εὗρεν ἄσυλον έν Τουρκία. Ἐγκαταστάς έν Βενδέρ παρὰ τὸν Δνηστερ, ἐγγὺς τῶν ρωσικῶν συνόρων, προσεπάθει νὰ πείσῃ τὸν Σουλτάνον ὅτι ἡ Ρωσσία ἦτο διὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς ὄσον καὶ διὰ τοὺς Σουηδοὺς ὁ φοβερῶτατος τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν καὶ ὅτι ὤφειλον ταχέως νὰ συνενωθῶσι διὰ νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν ἀνίσχυρον. Πέτρος ὁ Μέγας ὠργίσθη διότι ὁ Σουλτάνος ἐδέχθη εἰς τὸ Κράτος του τὸν ἠττηθέντα βασιλέα τῆς Σουηδίας. Ἄλλως τε ἀπὸ καροῦ ἐρραδιούργει έν Σερβία καὶ έν Βλαχία· εἶχε δὲ ζωγραφηθῆ, θεὸς ὑπὸ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφὴν «Πέτρος ὁ Α', αὐτοκράτων τῶν Ρωσσο-Ἑλλήνων.» Ὅθεν μετὰ χαρᾶς εὕρισκεν ἀφορμὴν πρὸς ὄρᾶσιν. Εἰσέβαλε λοιπὸν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος, διέβη τὸν Δνηστερ καὶ ἐβάδιζε πρὸς τὸν Προῦθον. Ὁ Μέγας Βεζύρης ἤγαγε κατ' αὐτοῦ στρατόν, ὃν ὁ Σουλτάνος δὲν ἔστερξε νὰ τεθῆ ὑπὸ τὰς διαταγὰς Καρόλου τοῦ ΙΒ' πρὸς ἄκραν τούτου θλίψιν. Ἐν τούτοις τὰ ρωσικὰ στρατεύματα ἀπεκρούσθησαν, περιεκυκλώθησαν ἐντελῶς, εὗρέθησαν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων καὶ ἐξηναγκασμένα νὰ ὑποστῶσι παράδοσιν ἀνευ ὄρων. Ἡ παλλακὶς τοῦ Τσάρου, ἡ μέλλουσα Τσαρίνη Αἰκατερίνη ἡ Α', ἔσωσε αὐτὸν ἐκ τοῦ κινδύνου, πέμψασα πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρην πάντα αὐτῆς τὰ κοσμήματα καὶ πλούσια δῶρον· δὲν θὰ ἠδύνατο βεβαίως ν' ἀφοπλίσῃ καὶ τὸν Κάρολον ΙΒ' ἐπὶ τοιαύτῃ τιμῇ. Ὁ Τσάρος ἀπηλλάγη ὑπογράφας τὴν έν Φάλκσεν συνθήκην (21 Ἰουλίου 1711)· ἀπέδωκε τὸ Ἀζόφ καὶ ὑπεσχέθη νὰ μὴ ἐπέμβαίῃ εἰς τὰ πολωνικὰ πράγματα. Ἦτο αὕτη ἡ μόνη παραχώρησις τὴν ὅποιαν ἔκαμεν ὁ Σουλτάνος εἰς τὰς πολιτικὰς ιδέας Καρόλου τοῦ ΙΒ', ἐφρόνει δὲ ὅτι διὰ τούτου ἔθετε φραγμὸν εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς ἐπέκτασιν τῆς Ρωσσίας. Ἄλλ' ὁ φραγμὸς δὲν ἦτο ἐπαρκής.

Οἱ Τούρκοι ἐνόμισαν ὅτι ἡ τύχη προσεμεΐδια αὐτοῖς ἐκ νέου καὶ ἐπανελάβον τὰς κατὰ τῆς Βιέννης ἐχθροπραξίας. Ἐν διαστήματι δὲ ὀλιγωτέρῳ τοῦ ἐνὸς ἔτους ἀνέκτησαν τὴν Πελοπόννησον. Ἡ Αὐστρία δμως, πρὸς τήρησιν τῆς έν Κάρολοβιτς συνθήκης, ἐλευθέρα δὲ οὔσα πρὸς δυσμὰς ἔνεκα τῆς διευθετήσεως τοῦ ἰσπανικοῦ ζητήματος, ἐπενέβη. Ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος ἐσπευσεν ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ ἐπανελάβε τὰς νίκας του. Κατειρόπησε τοὺς Ὀθωμανοὺς έν Πετροβαρδείνῳ (1716), κατέληξε τὸ Τεμεσβάρ καὶ ὀλόκληρον τὸ Δουκάτον, ἐκυρίευσεν δὲ καὶ

μένων ἀνωτέρῳ ἑλλήνων ἡγεμόνων τῶν παριστρίων χωρῶν συνετέλεσεν εἰς τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόοδον αὐτῶν, ἔθηκε δὲ τὰς βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ έν αὐταῖς καὶ παρεσκεύασεν τὴν μέλλουσαν πολιτικὴν αὐτῶν ἀναδίωσιν.

Σ. τοῦ Μεταφραστοῦ.

τὸ Βελιγράδιον. Ὁ Σουλτάνος πτοηθείς, ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ ἐν Πασσάροβιτς (κατ' Ἰούλιον τοῦ 1718). Ἐπλήρωσε δὲ ἀκριβὰ τὴν ἀφροσύνην του. Ἡ Βενετία παρητήθη τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἄλλως τε ἡ θρησκευτικὴ αὐτῆς μισαλλοδοξία ἐξήγειρε τὸ σφοδρὸν τῶν ὀρθοδόξων κατ' αὐτῆς μῖσος· καὶ αὐτὴ ὑπεχώρει ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν· περιοριζομένη εἰς τὰ τενάρη της, ὅπου ἔμελλε νὰ ἐκπνεύσῃ. Ἡ Αὐστρία ὁμως ἔλαβε τὸ Βανᾶτον τοῦ Τεμεσβάρ, τὴν βόρειον Σερβίαν μετὰ τοῦ Βελιγραδίου καὶ τὴν μικρὰν Βλαχίαν μέχρι τοῦ Ἀλούτα. Οὐδέποτε εἶχε προβῆ περισσότερον εἰς τὴν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁδόν. Διὸ εὐλόγως θεωρεῖ τὸν πρίγκκα Εὐγένιον ὡς τὸν κράτιστον τῶν πολεμιστῶν αὐτῆς.

Αἱ ἤτται ἐδίδαξαν τοὺς Τούρκους περὶ τῶν κινδύνων ἐξ ὧν ἠπειλοῦντο. Ἡ συμφορὰ ἀπέδωκεν αὐτοῖς τὴν ἐκλιπούσαν δραστηριότητά των, ἐπέισθησαν δὲ ὅτι ἦτο ἐπάναγκες νὰ θεραπεύσωσι τὰς ἐν τῇ Κυβερνήσει αὐτῶν κτταχρήσεις. Αἱ γειτονικαὶ των Ἐπικράτειαι ἐκέκτηντο δυνάμεις, ἅς ἕως τότε μὲν αὐτοὶ εἶχον περιφρονήσει, ἀλλὰ τὰς ὁποίας εἰς τὸ ἐξῆς ὤφειλιν νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψιν· ὅπως δὲ ὁ Μέγας Πέτρος ἠρύσθη ἐκ τῆς Ἑσπερίας τὰς ἀρχὰς τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς τῆς ἐπιβληθεῖσης παρ' αὐτοῦ ἐν Ρωσίᾳ, οὕτω καὶ οἱ Σουλτάνοι ἐζήτησαν μαθήματα ἐξ Εὐρώπης. Φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀπετάθησαν πρὸς τὴν Γαλλίαν, μνήμονες τῆς ἀπὸ Φραγκίσκου τοῦ Α' ἀρξαμένης πολιτικῆς, ἣτις παρὰ τὰ πραχθέντα ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', εἶχεν ἀπομείνει ἀναλλοίωτος ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς Γαλλίας πρὸς τὴν Αὐστριακὴν δυναστείαν. Ἄλλ' ἐνῶ ἄλλοτε ἦτο Φραγκίσκος ὁ Α' ὅστις ἐπεκαλεῖτο τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Σουλτάνου, οὗτος δ' ἐλάμβανεν ἀπέναντι τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας ἦθος προστατευτικὸν ὅπως οὖν, ἤδη οἱ ὄροι ἀναστρέφονται καὶ ἡ τύχη τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους κεῖται πολλὰκις εἰς χεῖρας τῆς Γαλλίας ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Αὐστρία, ἡ ἀπασχολημένη ἄλλοτε ἐκ τῶν ὑποθέσεων τῆς Δύσεως, ἐξελίσσεται πρὸς τὴν Ἀνατολὴν ἢ δὲ Ρωσσία ἐμφανίζεται καὶ αὐτὴ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, εἰς τρόπον ὥστε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου μετατοπίζεται τρόπον τινὰ πρὸς ἀνατολὰς.

Τότε τὸ πολιτικὸν σύστημα τῆς ἐν Βερσαλλίαις Κυβερνήσεως ἀπέκτησε χαρακτῆρα καὶ ἔννοιαν, ἣτις ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος προσδιωρίσθη ἀκριβέστερον, διεσώθη δὲ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἡ Γαλλία ἔσχε μετὰ Φραγκίσκου τὸν Α' σημαντικὰ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα,

πραγματικὸν μονοπώλιον εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἀνατολῆς. Ἐπέτυχε παρὰ τοῦ Σουλτάνου ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων τῆς καὶ τῶν Καθολικῶν ἐν γείνει προνόμια θρησκευτικὰ ἐπαρκῆ, δυνάμενα δὲ νὰ βελτιωθῶσιν εἰς τὸ μέλλον. Συμφέρει δὲ αὐτῇ ἡ διατήρησις τῆς τοιαύτης καταστάσεως· πᾶσα ξένη ἐπέμβασις εἶνε φύσει ἐπιζήμιος αὐτῇ Ἐξ ἄλλου ὁμῶς ὀφείλει χάριν αὐτῆς, χάρις εἰς τὴν φήμην τῆς ἱπποτικῆς τῆς γεναιοφροσύνης, χάρις εἰς τὸν ἀρχαῖον αὐτῆς τίτλον τῆς «πρωτοτόκου θυγατρὸς τῆς Ἐκκλησίας» νὰ μὴ προστατεύῃ διὰ τῆς συγκαταβάσεώς τῆς καὶ διὰ τίνος οἰονεὶ συνενοχῆς τοὺς εἰσέτι λίαν συχνοὺς διωγμοὺς, οὓς οἱ Σουλτάνοι διατάττουσι κατὰ τῶν χριστιανῶν αὐτῶν ὑπηκόων, τὰς ὠμότητας τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, τὴν ἀσιατικὴν βαρβαρότητα, ἣν συχνάκις αὕτη ἐπιδεικνύει. Δύναται νὰ συνάψῃ φιλίαν μετ' αὐτῆς μόνον ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ τὴν ἀναμορφώσῃ, τοῦ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκπαίδευσίν τῆς, τοῦ νὰ τὴν καθοδηγήσῃ μέχρι τῆς περιωπῆς πεπολιτισμένης Κυβερνήσεως. Οὗτοί εἰσιν οἱ οὐσιῶδεις ὄροι τοῦ καθιερωθέντος ἐν τῇ γαλλικῇ διπλωματίᾳ δόγματος περὶ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους.

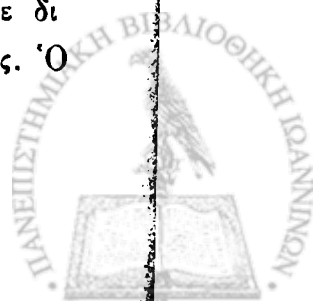
Οὐδέποτε ἡ Γαλλία τὸ ἐφήρμοσε λαμπρότερον καὶ ἀριπρεπέστερον ἢ κατὰ τὸν περὶ διαδοχῆς τῆς Πολωνίας πόλεμον. Παρέσχε τότε τὸ σύστημα οὐτὸ πάντα αὐτοῦ τὰ εὐεργετήματα. Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐπαθε κατ' ἀρχὰς σοβαρὰς ἤττας· δὲν ὑπεστήριξεν ὅσον ἴδει τὸν πενθερὸν Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' Στανίσλαον Λετζίνσκην καὶ τὰ αὐστρορωσικὰ στρατεύματα ἐγκατέστησαν Αὐγουστον τὸν Γ' ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Πολωνίας. Ὁ καρδινάλιος Φλερὺ ἐμνήσθη τότε τοῦ ἄρθρου τῆς ἐν Φάλκσεν συνθήκης, ἐξ οὗ ἡ Ρωσσία ὑπεχρεοῦτο νὰ μὴ ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ πολωνικὰ πράγματα· ὥστ' ἡ Τουρκία ἦτο ἐγγυήτρια τῆς ἀκαίρεθτος καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Πολωνίας. Ὁ Φλερὺ τῆς τὸ ὑπέμνησε διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεως Βιλλενέβ. Ὁ Σουλτάνος ἐζήτησεν συμμαχίαν ρητὴν καὶ ὠμολογημένην μετὰ τῆς Γαλλίας· ἤθελε μὲν νὰ ἐνεργήσῃ, ἀλλ' ἤθελε καὶ νὰ εἶνε βέβαιος ὅτι κατόπιν δὲν θὰ τὸν ἐγκατέλειπον οἱ σύμμαχοί του. Χριστιανὸς τις ἀρνησίθρησκος, ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ταχθεὶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ μετὰ στάδιον βίου εἰς ἄκρον παραχώδης, ὁ πασᾶς Βονεβάλ, οὗτινος ἡ γνώμη ἐνίοτε εἰσηκούετο εἰς τὰ συμβούλια τοῦ Μεγάλου Βεζύρου, καὶ ὅστις ἄλλοτε περιέπιπτεν εἰς ἄσμενειαν, ὅταν αἱ συμβουλαὶ του ἦσαν ὑπὲρ τῶν ἰσλαμικῶν εἰλικρινεῖς, ἀνὴρ κρίσεως ἀσφαλοῦς καὶ θετικῆς, ἐνεθάρρυνε τὸν Σουλ-

τάνον ν' απαιτήση παρὰ τοῦ Λουδοδίκου ΙΕ' συνθήκην ἔγγραφον. Ὁ καρδινάλιος Φλερὺ δὲν ἐθεώρησεν ὅτι ἦτο ἀρμόζον εἰς αὐτόν, ἀνώτερον λειτουργὸν τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἐκθέσῃ τὴν ὑπογραφὴν παρὰ τὴν τοῦ Μεγάλου Βεζύρου τῶν Ὀθωμανῶν. Ὅθεν ἀπήντησε δι' ὑπεκφυγῶν εἰς τὰ ἐπανελημμένα διαβήματα τοῦ Σουλτάνου, ὅστις ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν ἐπιφυλακτικότητι παρὰ τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ Βιλλενέβ.

Ἐν τούτῳ ὁ Σουλτάνος ὑπεχρεώθη νὰ δράσῃ. Πέτρος ὁ Μέγας δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ συνάψῃ τὴν μετὰ τῆς Γαλλίας στενὴν συμμαχίαν, ἣν ὠνειροπόλει. Ἡ χήρα αὐτοῦ Αἰκατερίνη ἡ Α' δὲν κατώρθωσεν, ὡς ἤθελε, νὰ νυμφεύσῃ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Ἐλισάβετ μετὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'. Ἀποκρουομένη ἀδιακόπως παρὰ τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἡ Ρωσσία συνῆψε τὸ 1726 μετὰ τῆς Αὐστρίας συνθήκην στενῆς συμμαχίας ἣτις πλὴν τινῶν ἐν τῷ μεταξὺ διακοπῶν, διήρκεσεν ὑπὲρ τὸν ἕνα αἰῶνα. Δὲν συνεννοήθησαν δὲ αἱ δύο αὗται Δυνάμεις μόνον ὡς πρὸς τὸ πολωνικὸν ζήτημα, ἀλλὰ καὶ συνεννοήθησαν ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ἡ Ρωσσία ἦτο ἤδη ἡ ἀναμενομένη σῶτειρα τῶν λαῶν τοῦ Αἴμου. Αἱ ρήξεις καὶ τὰ παρὰ τὰ μεθόρια ἐπεισόδια τὰ δυνάμενα νὰ τραχύνωσι τὰς ἀμοιβαίας σχέσεις ἦσαν συχνὰ μεταξὺ τῶν δύο ὁμόρων ἐπικρατειῶν τῆς Ρωσσίας καὶ Τουρκίας. Οἱ Τάρταροι τῆς Κριμαίας καὶ οἱ Κοζάκοι τοῦ Δόν καὶ τοῦ Βορυσθένου διετέλουν εἰς ἀδιάκοπον μεταξὺ τῶν πόλεμον. Τῆς τοιαύτης καταστάσεως ἐπωφελομένη, ἴσως δὲ καὶ πληροφορηθεῖσα τὰ περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Γάλλου πρέσβεως, ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις ἐπέμψεν αἰφνιδίως στρατὸν κατὰ τοῦ Ἀζόφ. Ἡ πόλις ἐάλω (1736). Τὸ Βακχῆ - Σεράϊ ἔνθα διέμενεν ὁ Χάνης τῶν Ταρτάρων, ὀλοσχερῶς κατεστράφη. Τὰ ρωσικὰ στρατεύματα διέδραμον πᾶσαν τὴν Κριμαίαν θύοντα καὶ ἀπολύοντα.

Ἡ Αὐστρία προσηνέχθη νὰ μεσολαβήσῃ ὁ δὲ Σουλτάνος ἐδέχθη τὴν πρότασιν, ἀγνοῶν τὴν μετὰ τῆς Ρωσσίας συνεννόησιν αὐτῆς. Ἡ Ρωσσία διετύπωσε τὰς ἀπαιτήσεις της, συνισταμένας εἰς τὴν προσάρτησιν πάσης τῆς ἀπὸ Καυκάσου μέχρι τοῦ Δουνάβεως χώρας, τὴν ἐλευθεροπλοίαν ἐν τῷ Εὐξείνῳ, καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Μολδαυίας καὶ τῆς Βλαχίας. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐθεώρησε τὰς ἀξιώσεις ταύτας ἀρκετὰ μετριοπαθεῖς, πρὸς ἀμοιβὴν δὲ τῆς μεσολαβήσεώς του ἀπήτησε δι' ἑαυτὸν τὸ διαμέρισμα τοῦ Νόβι - Παζάρ πρὸς νότον τῆς Σερβίας. Ὁ

Σουλτάνος κατενόησεν ὅτι ἐνεπαίχθη ἠρνήθη φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ δεχθῆ τοιοῦτους ὄρους, τότε δὲ στρατὸς αὐστριακὸς εἰσέβαλεν εἰς Σερβίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Νύσσαν· ἀκολούθως ὁ Αὐτοκράτωρ ἐκήρυξε τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον.

Ὁ Σουλτάνος κατέφυγε τότε εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ὁ Βιλλενέβ κατέστη καὶ αὐτὸς πανίσχυρος παρὰ τῆ Πύλῃ. Οἱ Τοῦρκοι μνήμονες τῶν ἡττῶν, ἄς υπέστησαν ἀγωνιζόμενοι κατὰ τοῦ πρίγκιπος Εὐγενίου ἐφοβοῦντο τὸν πόλεμον καὶ ἐφαίνοντο διατεθειμένοι πρὸς διαπραγματεύσεις. Πλὴν ὁ Βιλλενέβ τοὺς ἐνεθάρρυνεν· ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος εἶχε ἀποθάνει (1736) οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ ἦσαν πολὺ κατώτεροί του· ὁ ὕθωμανικὸς στρατὸς ἐξ ἐναντίας εἶχεν ἀναμορφωθῆ ὑπὸ γάλλων ἀξιωματικῶν, ἦτο δὲ ἰκανὸς ν' ἀναχαιτίσῃ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ νὰ τοὺς νικήσῃ.

Καὶ εἶχε δίκαιον. Οἱ αὐστριακοὶ στρατηγοὶ Σέκενδορφ καὶ Νάιπερ ἦσαν τῷ ὄντι ἀνίκανοι. Πρὶν ἐκκινήσῃ ἀπὸ τῆς Νύσσης κατὰ τῆς Σόφιας, ἠθέλησαν νὰ κυριεύσῃ τὸ παρὰ τὸν Δούναβιν Βιδδίνιον καὶ ἀπέτυχαν. Ἀναθαρρήσαντες οἱ Τοῦρκοι, ἀνέκτησαν τὴν Νύσσαν καὶ ὤδευσαν πρὸς τὸ Βελιγράδιον διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Μοραύα (1737)· ἐκυρίευσαν τὴν Ὁρσοβαν τὸ 1738 καὶ τὸ ἐπὶ ἕαρ ἐτόλμησαν νὰ πολιορκήσῃ τὸ Βελιγράδιον, ἐπαναλαμβάνοντες τὰ ἀνδραγαθήματα Σολιμάνου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς.

Ὁ Βιλλενέβ ὁμοίως τότε ἐθεώρησε τὰς τοιαύτας ἀποπείρας παρακεκινδυνευμένας. Ἐγίνωσκεν ὅτι ἡ πόλις ἐκείνη ἦτο ὄχυρὰ καὶ ὅτι ἐὰν ἀπετύγγανον οἱ Τοῦρκοι θ' ἀπεθαρρύνοντο τόσον, ὅσον πρότερον ἦσαν ὀρμητικοί· ἐφοβήθη μήπως ἡ παρατολμία των διακυβεύσῃ τὰ πάντα καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπέμβῃ προσωπικῶς διὰ νὰ σώσῃ τὸ καλῶς ἀρξάμενον ἔργον.

Ἀπῆλθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 26 Μαΐου 1739 ἐν μεγάλῃ πομπῇ, μετὰ πολυαρίθμου καὶ λαμπρᾶς ἀκολουθίας, διὰ ν' ἀποδείξῃ εἰς τὸν λαὸν ὅτι ὁ πρέσβυς τοῦ χριστιανικωτάτου βασιλέως ἦτο ὁ μόνος κύριος τῶν τυχῶν τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ πολέμου. Ἡ τοιαύτη δ' ἐπίδειξις ἐμελλεν, ὡς φαίνεται, νὰ ἐμπνεύσῃ αἴσθησιν καὶ εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς,

Ἡ ἀπόπειρά του ἠὲδοκίμησε περισσότερον ἀφ' ὅ,τι ἤλπιζεν. Ἐθάσας εἰς Βελιγράδιον, ἐπελήφθη πάραυτα διαπραγματεύσεων μετὰ τοῦ αὐστριακοῦ στρατηγοῦ Νάιπεργ. Οὗτος δὲ προσῆλθε πρὸς ἐξακολού-

θησιν αὐτῶν ἐν τῷ τουρκικῷ στρατοπέδῳ· ἀλλ' ὁ Μέγας Βεζύρης δεχθεὶς αὐτόν, προσηνέχθη σκαιῶς καὶ βιαίως, ὁ δὲ Νάϊπεργ φοβούμενος τὴν ἐκρηξίν τοῦ ὀθωμανικοῦ φανατισμοῦ, ἐδειλίασε καὶ κατέφυγε πρὸς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας, τεθεὶς ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Ὁ Βιλленέβ τότε τάχιστα τὸν ἐπεισε νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος πληρεξουσιότητα ὅπως διαπραγματευθῇ τὴν εἰρήνην, ἀφ' οὗ δ' ἐβῆσαν τὰ πληρεξούσια αὐτοῦ γράμματα, τὸν ἐπεισε νὰ υπογράψῃ τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1739 τὴν ἐν Βελιγραδίῳ συνθήκην.

Δι' αὐτῆς ἡ Αὐστρία ἀπέδιδεν εἰς τὸν Σουλτάνον τὴν Σερβίαν τὴν δυτικὴν Βλαχίαν, τὴν Ὀρσοβαν καὶ αὐτὸ προσέτι τὸ Βελιγράδιον, ὅπερ οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχον κυριεύσει καὶ ὡς πρὸς τὸ ὅποιον ἐζήτησε μόνον νὰ κατεδαφισθῶσι τὰ ἀνεγεροθέντα νεωστὶ περὶ αὐτὸ ὄχυράματα. Αἱ συνέπειαι τοῦ ἀτυχήματος αὐτοῦ ἴσχυσαν ἐπὶ χρόνον μακρόν· ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι τοῦ 1878 ἡ Αὐστρία δὲν ὑπερέβη τὰ σύνορα, ἅτινα διὰ τῆς ἐν Βελιγραδίῳ συνθήκης προσδιωρίσθησαν αὐτῇ. Ἡ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ἐπίθεσις αὐτῆς ἐπὶ μακρόν διάστημα ἐστομοῦτο, τοῦτο δὲ ἦτο ἔργον τῆς Γαλλίας.

Καὶ ἡ Ρωσία ἐσυνθηκολόγησεν ὡσαύτως μετὰ τινὰς ἐβδομάδας. Διέτηρσε μόνον λωρίδα τινὰ γῆς μεταξὺ τοῦ Βορουσθένους καὶ τοῦ Βούγ, ἀπέιχεν ὁμως τῆς παραλίας, ἐξ ἧς ἀπηγορεύθη αὐτῇ ἡ προσέγγισις.

Ὁ Βιλленέβ διεπεραίωσεν ἐπὶ τέλους τὸ ἐπιτυχὲς αὐτοῦ κατόρθωμα. Τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν 19 Ἰουλίου 1740, τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ ὑπεγράφη σύμβασις ἀμοιβαίας ἀμύνης μεταξὺ Σουηδίας καὶ Τουρκίας ὅθεν ἐὰν ἡ Πολωνία παρεδίδοτο εἰς τὴν αὐστρορρωσικὴν ἐπιρροήν, ἀντετίθεντο εἰς ταύτην ἕτερα ἐμπόδια.

Τέλος πρὸς ἀμοιβὴν τῆς σημαντικῆς ἐκδουλεύσεως, ἦν ὁ μαρκήσιος Βιλленέβ παρέσχεν αὐτῷ, ὁ Σουλτάνος ἀνενέωσε καὶ συνεπλήρωσε τὰ προηγουμένως παραχωρηθέντα τῇ Γαλλίᾳ προνόμια, τὰ πλεονεκτήματα δὲ τ' ἀπονεμημένα εἰς τοὺς Γάλλους ἐμπόρους ἐκ νέου ἀνεκηρύχθησαν καὶ ἐπεξετάθησαν. Ἡ Ἀνατολή τότε ὑπῆρξε διὰ τοὺς Γάλλους ἀπέραντον ἀποικιακὸν κράτος, εἰσάγον τ' ἀντικείμενα τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου καὶ ἐξαποστέλλον εἰς Γαλλίαν τὰ ἰδικά του προϊόντα ὑπὸ δρους ἐξαιρέτως εὐνοϊκούς. Τὰ ἐν Παλαιστίνῃ ἱερὰ προσκυνητήρια ἀπέμειναν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Λατίνων κληρικῶν, παρὰ τὰς ἀξιώσεις τῶν Ὀρθοδόξων, ὑποστηριζομένων ὑπὸ τῆς Ρωσσίας. Πολλὰ ὁμως τῶν

προνομίων τούτων, τῶν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Γαλλίαν παραχωρηθέντων, ἀπενεμήθησαν βραδύτερον καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη, εἰς πάντα σχεδὸν τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη, καὶ ἡ ὑφεστῶσα κατάστασις πολὺ ὑπολείπεται τῆς κατὰ τὴν παρελθόντα αἰῶνα.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾔ, ἡ ἐν Βελιγραδίῳ συνθήκη ὑπῆρξε τὸ λαμπρότατον κατόρθωμα τῆς γαλλικῆς διπλωματίας κατὰ ἸΗ' αἰῶνα, μεγεθύνασα ἐξόχως τὸ γόητρον τῆς Γαλλίας ἐν Ἀνατολῇ, ἰδίως παρὰ τοῖς Τούρκοις. Ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας διετέλεσεν ἐπὶ μακρὸν ὁ μᾶλλον εἰσακουόμενος σύμβουλος τοῦ Σουλτάνου, ἀληθῆς αὐτοῦ πρωθυπουργὸς ἄνευ χαρτοφυλακίου καὶ ἄνευ εὐθύνης, ὁ φυσικὸς ἄλλως τε προστατῆς τῶν ὑποκειμένων αὐτῷ χριστιανικῶν λαῶν, «ὁ Μέγας Βεζύρης τῶν χριστιανῶν» ὡς ἐλέγετο, εἰδὸς τι ἀνταυτοκράτορος. Δὲν ἠδύναντο ἄρα εὐλόγως νὰ γεννηθῶσιν ἐκ τούτων ἐλπίδες περὶ τῆς εὐοδώσεως τῆς νέας τῆς Τουρκίας ἀνατροφῆς; Πέτρος ὁ Μέγας εἶχε πληρέστερον καὶ ἀθροώτερον μεταρρυθμίσει τὴν Ρωσίαν. Ἄλλ' ὅμως ἡ Ρωσία ἦτο χώρα του καὶ οὐχὶ χώρα ξένη, μεταρρυθμίσεις δὲ, καὶ ἰδίως ἠθικαί, εὐδοκιμοῦσι τότε μόνον, ὅταν ἐνεργῶνται παρ' αὐτοῦ τοῦ λαοῦ χώρας τινός.

Β'. ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΩΝ ΡΩΣΣΩΝ.

Ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη ἡ ἀνατολικὴ σύρραξις κατηνάσθη· ἡ Εὐρώπη κατέγεινεν εἰς ἄλλας αὐτῆς φροντίδας. Ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Αὐστρίας καὶ πάλιν κατόπιν περὶ τῆς πρωσικῆς μοναρχίας. Ἡ Ἀγγλία ἀφείλεν ἐκ τῆς Γαλλίας τὰς ἀποικίας της. Τὰ χριστιανικὰ ἔθνη ἐσπαράσσοντο ἀναμεταξύ των.

Οἱ Ὀθωμανοὶ ἠγάλλοντο ἐπὶ τῷ θεάματι. Ἡ Γαλλία ἀπεπειράθη νὰ τοὺς ἐξωθήσῃ κατὰ τῆς Μαρίας Θηρεσίας, διαρκοῦντος τοῦ περὶ διαδοχῆς τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου πολέμου. Ὑτοὶ ὅμως κεκμηκότες ἐκ τῶν τελευταίων ἀγώνων καὶ ἠύχαριστῆμέοι ἐκ τῶν ἀποκτηθέντων διὰ τῆς ἐκ Βελιγραδίῳ συνθήκης, δὲν ἤθελον νὰ τὰ διακυβεύσωσιν. Ὁ Φλερὺ ἄλλως τε οὐδέποτε εἶχε συγκατατεθῆ νὰ συνάψῃ μετ' αὐτῶν ρητὴν συμμαχίαν, ἡ δὲ Μαρία Θηρεσία λίαν ἐπιτηδείως διένειμε πλοῦσια δῶρα εἰς τὸ Διβάνιον καὶ τὸ χερῆμιον. Ὅθεν οἱ Τούρκοι ἔμειναν οὐδέτεροι.

Ἀκολούθως κατεπλάγησαν ἐκ τῆς κατὰ τὸ 1756 ἀντιστροφῆς τῶν συμμαχιῶν. Ἡ ἔνωσις τῆς Γαλλίας μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς

Ρωσσίας ἐφάνη αὐτοῖς τερατῶδης καὶ ἐνέπνευσαν αὐτοῖς σφοδρὰν ἀνησυχίαν. Ἡ τριπλῆ αὕτη συμμαχία ἐστράφη κατὰ τῆς Πρωσσίας, δὲν διήρκεσε δ' ἐπὶ πολὺ.

Εὐθὺς σχεδὸν μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτῆς (1762) ἡ Τσαρίνα Αἰκατερίνη ἡ Β' ἐρείλισεν ἐκ νέου τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος καὶ ἤξιωσε νὰ τὸ λύσῃ διὰ μιᾶς. Καίπερ Γερμανίς τὸ γένος, οὐχ ἤττον ὑπεστήριζε ρωμαλέως τὰ συμφέροντα τῆς Ὀρθοδοξίας, ὑπὸ τὰ ὁποῖα τεχνηέντως ἀπέκρυπτε τὴν φιλοδοξίαν τῆς. Λίαν ἐλευθερόφρων ὡς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας, φιλόσοφος καὶ ἐν τακτικῇ διατελοῦσα ἀνταποκρίσει μετὰ τῶν ἐν Γαλλίᾳ φιλοσόφων, διέσπειρεν ἐν τούτοις καθ' ἅπασαν τὴν χώραν τοῦ Αἴμου τὴν παλαιὰν παράδοσιν ὅτι τὸ Κράτος τῶν Τούρκων ἐμελλε νὰ καταλυθῇ ὑπὸ ξανθοῦ γένους ἐκ Βορρᾶ προερχομένου. Παρουσιάσθη δὲ πρὸς τοὺς Ἑλληνας μὲ τὸν σταυρὸν ἀνὰ χεῖρας, σκοποῦσα διὰ τοῦ ἐμβλήματος αὐτοῦ νὰ ἐξεγείρῃ αὐτοὺς ἀθρόους. Παρὰ πᾶσι τοῖς ρώσσοις μονάρχαις ὅσοι ὑπεκίνησαν τὰ θρησκευτικὰ ταῦτα πάθη, ἀπὸ Πέτρου τοῦ Μεγάλου μέχρις Ἀλεξάνδρου τοῦ Β', εἶνε λίαν δύσκολον νὰ διακρίνωμεν τὴν θρησκευτικὴν εἰλικρίνειαν ἐν τῇ πολιτικῇ τοῦ καλῶς ἐνοουμένου συμφέροντος ἣν ἠκολούθησαν· κρύπτεται ἐν αὐτοῖς κατ' ἀναλογία μεταβλητὴν καὶ ἐνίοτε ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ, εἶδος τι περιεργότατον μακιαβελισμοῦ.

Κατ' ἀρχὰς ὁ θάνατος τοῦ βασιλέως τῆς Πόλωνίας Αὐγούστου τοῦ Γ' παρέσχεν εἰς τὴν Αἰκατερίνην τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ πράγματα τοῦ ἀτυχοῦς ἐκείνου βασιλείου, ἐγκαταστήσασα ἐπὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ τὸν ἐραστὴν τῆς Στανίσλαον Πονιατόφσκη. Ὑπεδαύλισε αὐτόθι τὰς θρησκευτικὰς ἐριδας, ὅτε δὲ ἐσχηματίσθη ἡ ἐν Βάρ ὀμοσπονδία, ἐπεμψεν ἐκεῖ τὰ στρατεύματά τῆς ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ νὰ προστατεύσῃ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ὀρθοδόξους, ἀπειλουμένους ὑπὸ τῶν Καθολικῶν καὶ νὰ τηρήσῃ σεβαστὴν τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνηδήσεως. Ὁ Βολταίρος ἐπεκρότησε τὸ διάβημα τῆς

Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀπεπειράθη νὰ σώσῃ τὴν Πολωνίαν. Ὁ Σοαζέλ ὑπέμνησεν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ἠλίκην εἶχον καὶ αὐτοὶ συμφέρον περὶ τὴν διατήρησιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς Πολωνίας. Ὁ βαρῶνος δὲ Τόττ κατέδειξεν εἰς τὸ Διβάνιον τοὺς συνεχεῖς παραμεθορίους σφετερισμοὺς τῆς Ρωσσίας, ἣτις εἶχε ὀνομάσει τὴν προσφάτως καταληφθεῖσαν παρ' αὐτῆς μετὰξὺ Βορυσθένους καὶ Βούγ χώραν Νέαν

Σερβίαν, διωργάνου αὐτόθι πολυαριθμούς καὶ ἐπιφόβους στρατιωτικὰς ἀποικίας, καὶ ὑπεκίνει μηχανορραφίας ὑπόπτους ἐν Μολδαυίᾳ καὶ Βλαχίᾳ. Διεννοεῖτο προδήλως νὰ ἐπιδιώξῃ τὰ περὶ τῆς κατοχῆς τοῦ Εὐξείνου σχεδιά τῆς, εὐθὺς ὡς ἤθελεν ἀπαλλαγῆ τῆς περὶ τῆς Πολωνίας μερίμνης.

Ὁ Σουλτάνος ὤφειλεν ἐκ φρονήσεως νὰ προνοήσῃ.

Οἱ λόγοι οὗτοι ἐγένοντο καταληπτοὶ καὶ ὁ Σουλτάνος παρεσκευάσθη πρὸς δρᾶσιν. Ἡ εὐκαιρία τῆς προφάσεως δὲν ἐβράδυνε νὰ παρουσιασθῇ. Ρωσικὰ στρατεύματα θέλοντα νὰ εἰσέλθωσιν εἰς Πολωνίαν ἀπὸ μεσημβρίας, παρεβίασαν τὸ τουρκικὸν ἔδαφος πρὸς τὴν Βάλταν, ἀνατολικῶς τοῦ Βούγ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Τσαρίνα δὲν ἤξιωσε νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις περὶ τοῦ συμβάντος τούτου, ὁ Σουλτάνος ἐκήρυξε κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον τὴν 30 Σεπτεμβρίου 1768, κατὰ τὸ ἐπόμενον δὲ ἔαρ οἱ Γιανίτσαροι ἐβάρδιον πρὸς τὰς ὄχθας τοῦ Βορυσθένους.

Ἡ πρώτη αὕτη ἐστρατεία δὲν ἀπέβη αὐτοῖς εὐνοϊκῆ. Αἱ πολιορκητικαὶ ἐργασίαι παρετάθησαν μετὰ πολλῆς χρονοτριβῆς πέραξ τῆς Χότζιμ. Ἐπὶ τέλους οἱ Τοῦρκοι προσβληθέντες ἐξαίφνης ἐνῶ διέβαινον τὸν Βορυσθένην, διεσπάρησαν καταληφθέντες ὑπὸ δεινοῦ πανικοῦ. Οἱ Ρῶσοι τοὺς κατεδίωξαν πάραυτα πρὸς νότον, τῇ συναινέσει δὲ καὶ τῶν κατοίκων εἰσῆλθον εἰς Ἰάσιον καὶ Βουκουρέστιον.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1770) τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἐκλονίσθη ἐκ θεμελίων ἐκ τοῦ παραδοξοτάτου τῶν ἐν τῇ παρούσῃ ἱστορίᾳ συμβεβηκότων. Ἐλλήν τις ἐκ Λαρίσης Παπάζογλους ὀνόματι, γενόμενος λοχαγὸς ἐν τῷ ρωσικῷ στρατῷ, πρότεινεν εἰς τὸν κόμητα Ὀρλώφ ν' ἀναλάβῃ ὅπως ἐξεγείρῃ τὴν Ἑλλάδα, βεβαιῶν ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἦτο εὐκόλον· τῷ ὄντι δὲ αἱ προερχόμεναι ἐκ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἰδήσεις ἐφαίνοντο ἐπιβεβαιουῦσαι τοὺς λόγους του.

Ρωσικὸς στόλος ἀποπλεύσας ἐκ Πετροπόλεως, διήλθε πᾶσαν τὴν Βαλτικὴν, διέβη τοὺς δανικοὺς πορθμοὺς καὶ προσωρμίσθη εἰς ἀγγλικούς λιμένας, γενόμενος ἐνθουσιωδῶς δεκτός. Ἡ Ἀγγλία τότε ἀκόμη οὐδὲν ἐφοβεῖτο ἐκ τῆς Ρωσίας· δὲν ἐφοβεῖτο τὴν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν πρόδοι αὐτῆς, ἐχθρὰ δὲ αὐτῆς πανταχοῦ ἦτο ἡ Γαλλία. Προσέτι δὲ ἡ Ρωσία, ἀξέστος ἀκόμη καὶ ἀνίκανος περὶ τὰ βιομηχανικὰ ἔργα, ἦτο πελάτις τῆς Ἀγγλίας, συνεννοουμένη δὲ μετ' αὐτῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἤλπιζεν αὕτη νὰ ἐπωφεληθῇ τῶν νικῶν τῆς καὶ ἐπιτύχῃ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα, νὰ καταστρέψῃ δὲ ἴσως καὶ τὸ μονοπώλιον τῆς Γαλλίας. Ὅθεν συγκατετέθη νὰ διορίσῃ εἰς τὴν ἀρχηγίαν τῶν ρωσικῶν πλοίων παρὰ τὸν

ιαύαρχον Σπυριδῶφ ἀρχαῖον ἀξιωματικὸν Ἀγγλον, τὸν Ἐλφιστων· οὕτως δὲ ὁ στόλος τῆς Τσαρίνας κἀλλιον κυβερνώμενος καὶ ἐπαρκῶς ἐφωδιασμένος διὰ τροφίμων καὶ πολεμεφοδίων, ἔπλευσε πρὸς τὸν πορθμὸν τοῦ Γιβραλτάρ. Ὁ Σοαζέλ, ὡς λέγεται, διενοήθη νὰ καταστρέψῃ αὐτὸν κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ πορθμοῦ. Ἐὐὲπιχείρημα θὰ ἦτο βεβαίως εὐκολον, ἦτο δὲ αὐτὸ τὸ ἀσφαλέςτατον μέσον πρὸς διάσωσιν τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῶν ἐν τῇ Μεσογείῳ γαλλικῶν συμφερόντων. Ἀλλ' ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐδήλωσεν ὅτι ἤθελε θεωρήσει πᾶσαν κατ' αὐτῶν προσβολὴν ὡς ἀφορμὴν πολέμου καὶ ὁ Σοαζέλ δὲν ἐτόλμησε νὰ πράξῃ τι, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ θέσις τοῦ ὑπεριομεύετο τότε ὑπὸ τῆς ἰσχύος τῆς κυρίας Δυβαρρῦ.

Ὁ ρωσικὸς στόλος διέβη τότε τὸν πορθμὸν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἐν Λιβούρνη, ὁ Ἀλέξανδρος Ὁρλώφ ἀνέλαβε τὴν ἀνωτάτην αὐτοῦ ἀρχηγίαν, καὶ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1770 ὠδήγησεν αὐτὸν εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας. Ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον ἀντικρὺ τῆς Μάνης, τῆς ὄρεινῆς τῆς Πελοπονήσου χώρας, ὅπου ἔζη ἐν πληρεστάτῃ ἀνεξαρτησίᾳ καὶ μάλιστα ἐν διαρκείᾳ πρὸς τοὺς Τούρκους ἐχθρὰ λαὸς εὐθαρσῆς Κλερτῶν, ληστῶν ἐν μέρει, ἀλλὰ καὶ πατριωτῶν καὶ χριστιανῶν. Ἐκτακτος συγκίνησις κατέλχβε πᾶσαν τὴν Πελοπόννησον. Οἱ Ἕλληνες ἐξανέστησαν κατὰ τοῦ Σουλτάνου, νομίσαντες ὅτι ἐπέστη ὁ καιρὸς τῆς ἐλευθερίας των· φάλαγγες δὲ Σπαρτιατῶν συνετάχθησαν καὶ συνηνώθησαν μετὰ τῶν ῥώσων ναυτῶν. Οἱ Ρουμάνοι καὶ οἱ Σέρβοι ἐπίσης συνεταράχθησαν, πανταχοῦ δὲ τῆς Αὐτοκρατορίας τὰ καταπιεζόμενα ἔθνη ἀπὸ τριῶν ἡδὴ αἰῶνων ἔθνη, ἀνίσταντο ἐκ νεκρῶν καὶ ἤρον τὰ ὄπλα.

Ἀλλὰ τὸ λαμπρὸν αὐτὸ κίνημα δὲν εὐωδῶθη. Οἱ Ῥῶσοι δὲν ὡμονόησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἕως αἱ διαφωνίαι, αἱ διαιροῦσαι σήμερον τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Σλαύους, ἀνεφάνησαν ἔκτοτε. Ὁ Ὁρλώφ ἄγων μικρὸν στράτευμα, ἐξεκίνησε κατὰ τῆς Τριπολιτσᾶς· ἀλλ' ἡ ἐπίθεσις ἀπέτυχεν ἐξ αἰτίας καὶ τῶν μὲν καὶ τῶν δέ. Ἰπεχώρησε τότε, ἐπεβίβασε τοὺς σιρατιώτας του εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἀπέπλευσεν, ὅπως διεφύγη τοὺς Τούρκους. Οὗτοι ἐξεδικήθησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, διατάξαντες φρικώδεις σφαγὰς ἐν Τριπολιτσᾷ ἐν Τρικκάλοις, ἐν τοῖς νήσοις, ἐν Λήμνῳ, ἐν Σμύρνῃ. Οἱ Ἕλληνες τότε ὠργίσθησαν κατ' ἐκείνων οὓς εἶχον πρὸ μικροῦ ἀνευφημήσει, ἀγανακτήσαντες διὰ τὴν «φυγὴν τῶν Ῥώσων», ὡς τὴν ἀπεκάλουν. Ἡ ἐκ τῆς πλάνης αὐτῶν ἀφύπνισις

έσημειώθη διὰ θορυβωδῶν ἐκδηλώσεων δυσαρρεσκείας κατὰ τῆς Τσαρίνας, ἧτις τοὺς ἠπάτησε καὶ ἀφῆκεν ἀνυπερασπίστους εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Σουλτάνου.

Ἡ ἀποτυχία ἦτο σοβαρά. Ὁ Ὀρλώφ δμως τὴν ἐπηνώρθωσε μετ' ὀλίγον χάρις εἰς αἰσίους περ στάσεις. Τὰ ἐν τῷ Αἰγαίῳ τουρκικὰ πλοῖα ἀγνοοῦντα ποῦ ἀκριβῶς εὐρίσκεται ὁ ρωσικὸς στόλος, παρεσύρθησαν ὑπὸ τῶν ἀνέμων μέχρι τοῦ ὄρου τοῦ Τσεσμέ, ὀπισθεν τῆς νήσου Χίου αὐτόθι δὲ προσωρμίσθησαν στενωῶς συνεσφιγμένα πρὸς ἄλληλα, ἐν χώρῳ περιορισμένῳ, μὴ ἐπιτρέποντι ἐλευθερίαν κινήσεων. Ἐπῆλθε τότε ὁ Ὀρλώφ καὶ διὰ τολμηροῦ ἐγχειρήματος, ὑπαγορευθέντος αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἐλφινστων, ἐπέπεσε κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐξάπέστειλε κατὰ τῶν ἀκινήτων αὐτῶν νηῶν πυρπολικά τινα· τὸ πῦρ μετεδόθη εἰς αὐτάς, ἐπεκταθὲν μετ' ὀλίγον ἐφ' ἅπαντος τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου, ὅστις ὀλοσχερῶς κατεστράφη σχεδὸν ἀμαχητί, τῶν Ρώσων ἀνευφιμούντων (3 Ιουλίου 1770). Ὁ Ἐλφινστων ἤθελε νὰ ὀδηγήσῃ αὐτοὺς πέραν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἠρνήθησαν νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν· ἐπλευσε μετὰ τινῶν πλοίων εἰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ τινα καιρὸν, ἀλλὰ δὲν ὑπεστηρίχθη. Ὁ βαρῶνος Δὲ Τόττ εἰργάσθη ὅπως καταστήσῃ τὴν ὀθωμανικὴν πρωτεύουσαν ἀξιόμαχον πρὸς ἄμυναν. Ἀλλ' ὁ Ὀρλώφ δὲν ἐφίνη, ἀρκεσθεὶς νὰ καταλάβῃ νήσους τινὰς τοῦ Αἰγαίου. Ἦδη τὸ κέρδος ἦτο σημαντικόν, ἢ δ' ἐντύπωσις ἢ παραχθεῖσα εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκ τοῦ γεγονότος μεγίστη· ἐθεωρήθη ὅτι τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν διάκρισιν Αἰκατερίνης τῆς Β'.

Ἡ Αὐστρία κατεπτοήθη. Ἐφοβήθη μήπως τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα λυθῇ ὑπὸ τῶν Ρώσων ἀνευ τῆς συνδρομῆς αὐτῆς, πρᾶγμα ὀπερ δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ. Συνεδέθη μετὰ τῆς Πρωσσίας, ὡς ἐμελλε νὰ πράξῃ μετὰ ἕνα αἰῶνα εἰς ὁμοίας περιστάσεις, ὅτε ὁ ρωσικὸς στρατὸς κατὰ τὸ 1878 ἐστρατοπεύδευσε πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ ὁ Β' ἔσχε μετὰ τοῦ βασιλέως Φρειδερίκου τοῦ Β' τῆς Πρωσσίας δύο κατὰ συνέχειαν συνεντεύξεις ἐν Νάϊσσε καὶ ἐν Νδύσταδ· παραιτηθεὶς ὀριστικῶς τῆς Σιλεσίας, ἔτυχεν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ ταύτῃ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Φρειδερίκου, συνέστησαν δὲ ὁμοῦ τὸ παρ' αὐτῶν ἀποτελεσθὲν «γερμανικὸν πατριωτικὸν σύστημα» καὶ συνωμολόγησαν ἀμοιβαίαν συνδρομὴν κατὰ τε τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Οἱ Ρῶσοι κατήγαγον νέας νίκας πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως. Κατακτησαντες τὴν Κριμαίαν, ἠνάγκασαν τὸν Χαννὴν τῶν Ταρτάρων

νά καταφύγη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐκυρίευσαν τὸ Ἄκερμαν, τὴν Κιλιαν καὶ τὸ Ἰσμαήλιον. Ὁ δὲ Ρουμιαντζῶφ ἤρατο τὴν ἐν Καγούνικην (1771). Ἡ Αὐστρία ἐπενέβη, ἀξιοῦσα νὰ ἐπιβάλῃ τὴν μεσολάβησιν τῆς μετὰ τῶν διαμαχομένων, ἐδήλωσε δὲ ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῆ τὴν διάβασιν τοῦ Δουνάβεως παρὰ τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων καὶ συνωμολόγησε συνθήκην συμμαχίας μετὰ τοῦ Σουλτάνου. Ἡ Τσαρίνα δὲν ἐφαίνετο διατεθειμένη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ὁ πόλεμος ἦτο ἀφευκτος.

Φρειδερίκος ὁ Β'. ἠμπόδισεν αὐτὸν δι' ἐντόνου διπλωματικῆς ἐνεργείας ἐν Πετροπόλει. Αἰκατερίνη ἡ Β'. ἐφοβεῖτο ὅπως δὴποτε τὸν πρὸς τὴν Αὐστρίαν πόλεμον, καὶ ἐπομένως ἀκόμη ὀλιγώτερον ἐπεθύμει πόλεμον πρὸς τὴν Αὐστρίαν ἅμα καὶ τὴν Πρωσσίαν. Ὅθεν ἐφάνη μετ' ὀλίγον συνδιαλλακτικώτερα. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας προὔτεινεν αὐτῇ ν' ἀναζητήσῃ ἐν Πολωνίᾳ τὴν ἀμοιβὴν τῶν νικῶν αὐτῆς· ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐδαφικὰ τὰς αὐξήσεις δὲν θὰ ἐξήγειρε τὸν χόλον τῆς Αὐστρίας, ἣτις καὶ αὐτὴ ἠύξανεν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐξ Ἰσου· ἡ Πρωσσία θὰ συμμετεῖχε τῆς συμφωνίας ταύτης συμφώνως πρὸς τὴν ἐξόχως δικαίαν ἀρχὴν τῆς ἰσομοιρίας. Οὕτω δὲ πάντες θὰ ἰκανοποιοῦντο ἀνεὺ ἐπικινδύνων περιπλοκῶν. Αἰκατερίνη ἡ Β' συνεμερίσθη τὴν τοιαύτην σκέψιν, μὴ δυναμένη ἄλλως τε νὰ πράξῃ τὸ ἐναντίον, ἢ δὲ θυέλλα ἢ πρὸς στιγμὴν ἀπειλητικὴ παρὰ τὸν Δούναβιν, ἀπεμαρύνθη καὶ ἐνέσκηψεν ἐπὶ τῆς ἀτυχοῦς Πολωνίας. «Ἐξετέλεσα χρέη καπουκίνου, ἔλεγε Φρειδερίκος ὁ Β' ἐσβεσα τὰς φλόγας». — «Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγιωτάτης Τριάδος, ἡ Πρωσσία, ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Αὐστρία ἐκοινώνησαν ἐκ τοῦ αὐτοῦ σώματος» ἔλεγεν πάλιν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, τοῦθ' ὑπερ ἐσήμαινεν ἐν φράσει ὀλιγώτερον ἱερᾶ, ὅτι ἐνήργησαν τὸν πρῶτον διαμελισμὸν τῆς Πολωνίας (15 Ἰανουαρίου 1773).

Τὸ τουρκικὸν ζήτημα ἐκανονίσθη κατόπιν εὐκολώτερον. Αἱ διαπραγματεύσεις ἤρξαντο τὸ πρῶτον ἐν Φωξανίῳ, ἀλλὰ δὲν ἀπέληξαν εἰς ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα. Ὁ κόμης Γρηγόριος Ὁρλώφ, ὁ ἀντιπροσωπεύων αὐτόθι τὴν Τσαρίναν, ἐπέστρεψε μετ' ὀλίγον εἰς Πετρούπολιν, διότι ἡ παρὰ Αἰκατερίνη τῇ Β'. ὑπηρεσία του τὸν ὑπεχρέου νὰ μένη ἐκεῖ, ἐφοβεῖτο δ' ἄλλως τε μήπως ἀντικαταστηθῇ ἐν τῇ «ἰδιαιτέρᾳ εὐνοίᾳ» τῆς αὐτοκρατείας. Νέαι διαπραγματεύσεις ἐγένοντο ἀκολούθως ἐν Βουκορεστίῳ. Αἱ ἐχθροπραξίαι ἐχαλαρώθησαν· οἱ Ρῶσοι ὑπέστησαν μάλιστα καὶ τινὰς ἤττας. Τέλος ὁ Ρουμιαντζῶφ διέβη τὸν Δούναβιν

ένίκησεν ἐν Παζαρτζίκ, ἀπέκλεισε τὸν Μέγαν Βεζύρην ἐν Σούμλα καὶ τὴν 21 Ἰουλίου 1774 οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπέγραψαν τὴν ἐν Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ συνθήκην.

Ὅλιγα ἐδαφικὰ πλεονεκτήματα ἀπῆλαυσαν ἐξ αὐτῆς οἱ Ρῶσοι· παρεχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς τὸ Ἀζόφ, τὸ Κέρτς, τὸ Γενί - Καλὲ καὶ τὸ Κίμβουρν. Ἄλλ' ἡ Ρωσσία ἐπέτυχε νὰ κηρυχθῆ ἀνεξάρτητος ἡ Κριμαία, ἐπίσης δὲ ἔλαβε καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθεροπλοίας ἐν τῷ Εὐξείνῳ. Τὰ ὠφελήματα ταῦτα ὁμοῦς ἰσοφαρίσθησαν πρὸς ἄλλα ὠφελήματα παραχωρηθέντα τῇ Αὐστρίᾳ. Ἄνευ κηρύξεως πολέμου, καὶ μάλιστα παρὰ τὴν ὑφισταμένην συνθήκην, ἣν εἶχε συνομολογήσει μετὰ τοῦ Σουλτάνου τὸ 1771, μόνον καὶ μόνον δὲ διὰ τῆς εὐσυνειδήτου ἐφαρμογῆς τοῦ πολὺ προσφόρου δόγματος τῆς ἰσομοιρίας, κατέλαβεν ἡ Δύναμις αὕτη τὴν Βουκοβίνην, ὃ δὲ Σουλτάνος ἐδέησε νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν ἀρπαγὴν (1775), πεισθεὶς ὅτι ἡ Αὐστρία τὸν εἶχε σώσει κατὰ τὸ 1771 ἐξ ἀφεύκτου ὀλέθρου καὶ ὅτι εὐγνωμοσύνη ἦτο μεγάλη ἀρετή.

Πλὴν Αἰκατερίνη ἡ Β' εἰσῆγαγεν εἰς τὴν ἐν Καϊναρτζῆ συνθήκην καὶ ἄλλας ρήτρας, αἵτινες δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ ἔχωσιν ἀντιστάθμισμα. Ἡ Πύλη ὑπεχρεοῦτο νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς παραστάσεις εἰς ὅσας τυχὸν ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις ἤθελε προβῆ ὑπὲρ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, ν' ἀποδέχεται δὲ μετὰ τῆς προσοχῆς τῆς προσηκούσης εἰς τὰς μετὰ Δυναμίεων φίλων καὶ σεβαστῶν σχέσεις τὰ διαβήματα τῶν ρώσων πρεσβευτῶν ὑπὲρ τῶν ἡγεμονιῶν τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαυίας. Αἱ ἀόρισται αὗται ρῆτραι, παρέχουσαι στάδιον εἰς εὐρυτάτας ἐξηγήσεις καὶ ἐρμηνείας, ἀτελῶς ἀπέκρυπτον τοὺς ἐξῆς δύο σκοποὺς, οὓς ἐξείρετα ἐνόησαν οἱ διπλωματικοὶ πράκτορες τῆς Αὐστρίας, ὅτι δηλαδὴ ἡ Τσαρίνα πράγματι ἀνελάμβανε τὴν προστασίαν τῶν ρουμανικῶν ἡγεμονιῶν καὶ τὴν προστασίαν τῶν ἐν τῇ ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ Χριστιανῶν, ἧτοι ἐν ἄλλοις λόγοις ἐπετύγγανε τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπεμβαίνειν εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τοῦ εἰρημένου Κράτους. Ἄολόκληρον τὸ κατασκεύασμα τῶν ὄρων τῆς ἐν Καϊναρτζῆ συνθήκης, ἔγραφε τότε ὁ Θούγουτ, (Thugut), αὐστριακὸς πρέσβυς ἐν Κωνσταντινουπόλει, βραδύτερον δ' ἀρχιγραμματεὺς τῆς αὐτοκρατορίας, εἶναι μνημεῖον ἐπιδειξίτητος τῶν ρώσων διπλωματῶν καὶ σπάνιον παράδειγμα μωρίας τῶν Τούρκων ἀντιπροσώπων. Διὰ τοῦ ἐπιτηδείου συνδυασμοῦ

τῶν ἄρθρων τῆς εἰρημέλεις συνθήκης τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος καθίσταται ἀπὸ τοῦ νῦν οἰονεὶ ρωσικὴ ἐπαρχία.¹»

Ἡ Μαρία Θηρεσία καὶ ὁ Κάουνιτς ἐπτοήθησαν ὡς εἰκὸς σφόδρα ἐκ τοῦ κινδύνου τῆς μοσχοβιτικῆς φιλοδοξίας, ἀτελῶς καὶ προσκαίρως μόνον ἀποτραπείσης διὰ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Πολωνίας. Μέχρι τοῦ θανάτου τῆς Αὐτοκρατείας ἢ αὐστριακῆ Κυβέρνησις προσηνέχθη ἐπιφυλακτικῶς, ἐπιτηροῦσα ζηλοτύπως τὰς ἐνεργείας τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς καὶ μὴ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν γέννησιν νέων παρὰ τὸν Δούναβιν ταραχῶν, ἐξ ὧν ἀναποφεύκτως καὶ πάλιν ἤθελεν ἐπωφεληθῆ Ἀικατερίνη ἡ Β΄.

Πλὴν ἡ τοιαύτη φρόνησις δὲν ἦτο ἀρεστὴ εἰς τὸν υἱὸν τῆς Μαρίας Θηρεσίας, τὸν ταραξίαν Ἰωσήφ τὸν Β΄. Ἐν τῇ γενικῇ τῆς Εὐρώπης ἀναστατώσει περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἐπραξε τὰ πάντα ὅπως ἱκανοποιήσῃ τοὺς φιλοταράχους πόθους του, νομίζων δὲ ὅτι ἔρκει νὰ μὴ ἔχῃ τις δισταγμοὺς ἠθικοὺς ὅπως ἐπιτύχῃ καθάπερ οἱ Χοενζόλλερν, ἐπὶ δεκαετίαν κατέβαλλε τεραστίας προσπαθείας καὶ κόπους, ὧν ὁμως τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε μηδαμινόν. Ζώσης ἔτι τῆς μητρὸς του, ἦν ἐτρόμαζεν ὁ φιλοτάραχος αὐτοῦ χαρακτήρ, ἀπεπειράθη νὰ ἐπιθέσῃ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βαυαρικῦ θρόνου, προσκαίρως χηρεύσαντος ἡμποδίσθη ὁμως ὑπὸ τῆς γαλλικῆς διπλωματίας, μὴ ἐπιθυμούσης νὰ ἴδῃ τὴν Αὐστρίαν ἐνισχυομένην παρὰ τὸν Ρήνον, καὶ ἰδίως παρὰ τοῦ Φρειδεरिकοῦ τῆς Πρωσίας, ὅστις ὡσαύτως ἤθελε νὰ ὠθήσῃ τοὺς Ἀψβούργους πρὸς τὸν Δούναβιν. Ὅπως δὲ ἄλλοτε αἰ ἐν Βεστφαλίᾳ συνθῆκαι, οὕτω καὶ τότε ἡ ἐν Τέσσην συνθήκη τοῦ 1799 ἀπόθησε τὴν αὐστριακὴν φιλοδοξίαν πρὸς ἀνατολάς.

Ἰωσήφ ὁ Β΄ διενόηθη τότε νὰ ἐπωφεληθῆ πρὸς αὐτὴν τὴν διεύθυνσιν καὶ νὰ προσπορισθῆ λείψανά τινα τῆς ὀθωμανικῆς κληρονομίας. Αἰκατερίνη ἡ Β΄ ἀπήντησεν εἰς τὰς προτάσεις του χαίρουσα διὰ τὴν συμμετοχὴν του, τὴν ἐπιτρέπουσαν αὐτῇ νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα ἢ σύμπραξις αὐτὴ παρεῖχεν. Ἀπὸ πολλοῦ ἤρξατο διαμειβομένη ἀνταπόκρισις μεταξὺ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς Τσαρίνας ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, βαθμηδὸν δ' ἐπῆλθε πλήρης μεταξὺ των ὁμοφωνία. Συνεννοήθησαν νὰ ἐργασθῶσιν ἀπὸ κοινοῦ ὑπὲρ τῶν καταπιεζομένων ὑπὸ τῶν Τούρκων Χριστιανῶν ἀπὸ κοινοῦ, καθὼ ἔχοντες ἀμ-

¹ Sorel: La Question d' Orient au XVIII siècle, σ. :60—261.

φότεροι ὑπηκόους Σλαύους, ν' ανταποκριθῶσιν εἰς τὴν ἐπίκλησιν τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου Σλαύων· ἀπὸ κοινοῦ δὲ νὰ ἐνεργήσωσι τὴν κατὰ τῆς Ἡμισελήνου σταυροφορίαν. Καὶ προέβλεπον μὲν δυσχερείας τινὰς κατὰ τὴν ὥραν τῆς διανομῆς· πρὸ τούτου ὁμῶς ἤθελον εὐρύνει τὰ ὄρια τῶν ἑαυτῶν Κρατῶν, ἑκάτερος δὲ αὐτῶν ἠλπίζε νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν ἕτερον. Ἄλλως τε διὰ ν' ἀλιεύσῃ τις εἰς θολὰ ὕδατα, πρέπει πρῶτον νὰ θολώσῃ τὰ ὕδατα.

Οὕτως ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος βαθμηδὸν ἐγεννήθη καὶ ἐσχηματίσθη ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τῶν δύο μοναρχῶν τὸ περίφημον ἑλληρικὸν σχέδιον, τελευταία κοινοπραξία τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου, καὶ τὸ σαφέστατον ὡσαύτως δεῖγμα τῆς φιλοδοξίας τῶν δύο τούτων Δυνάμεων ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ διατύπωσιν, χρονολογουμένην ἀπὸ τοῦ ἔτους 1772, διὰ τοῦ σχεδίου τούτου ἀπεδίδετο εἰς τὴν Ρωσίαν τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἡ Μολδαυία, ἡ Βλαχία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Ρωμυλία καὶ ἡ Θράκη μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου. Εἰς δὲ τὴν Αὐστρίαν ἐλάγχανε τὸ δυτικὸν μέρος, ἤτοι ἡ Σερβία ἡ Βοσνία, ἡ Ἑρζεγοβίνη, ἡ Ἀλβανία καὶ ἡ Μακεδονία μέχρι Πελοποννήσου. Κατὰ δὲ τὴν ὀριστικὴν διατύπωσιν, γενομένην τὸ 1781, τὸ σχέδιον περιελάμβανε τὸν σχηματισμὸν δύο χριστιανικῶν Κρατῶν, τῆς Μολδο-Βλαχίας δηλονότι, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν ἐμελλε βραδύτερον νὰ ἐκλεχθῆ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, παλινορθουμένης μετὰ πρωτευούσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, χάριν τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ δευτεροτόκου τῶν ἐγγόνων Αἰκατερίνης τῆς Β', ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν ὅτι τὸ αὐτοκρατορικὸν τοῦτο στέμμα ἐμελλεν ἔσαι νὰ μὲν ἀποκεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τῆς Ρωσσίας στέμματος. Ἡ Τσαρίνα ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ μόνον τὸ Ὀτσακὼφ καὶ τὴν μικρὰν Ταρταρίαν, τὴν περιλαμβανομένην μεταξὺ τοῦ Βούγ καὶ τοῦ Δνῆστερ, προσέτι δὲ δύο τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου χάριν τῶν ἐμπορικῶν τῆς Ἐπικρατείας τῆς συμφερόντων. Ἡ δὲ Αὐστρία θ' ἀπέκτα τὴν Μικρὰν Βλαχίαν μέχρι τοῦ Ἀλούτα, τὸ Βιδίνιον, τὴν Ὀρσοβαν, τὸ Βελιγράδιον, πάσας περίπου τὰς κτήσεις τὰς περιελθούσας αὐτῇ ἄλλοτε διὰ τῆς ἐν Πασσάροβιτς συνθήκης, πρὸς δὲ πᾶσαν τὴν χώραν τὴν κειμένην κατὰ μῆκος τοῦ Ἀδριατικοῦ μέχρι τῆς μᾶλλον εὐθείας γραμμῆς, ἀπὸ Βελιγραδίου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δρίνου καὶ τῆς λίμνης τῆς Σκόδρας, τουτέστι τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην, ἃς κατέ-

λαβεν βραδύτερον. Ἡ Βενετία ἀπεζημιούτο διὰ πᾶσαν αὐτῆς ἐν Δαλματία ἀπίλειαν, καταλαμβάνουσα τὴν Πελοπόννησον, τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον.

Οἱ καταρτίσαντες τὸ Ἑλληνικὸν σχέδιον, προβλέποντες τὰ κωλύματα ὅσα ἠδύνατο νὰ παρεμβάλῃ αὐτοῖς ἡ Γαλλία, ἐν τῷ δικαιώματι τῶν ἀπ' αἰώνων προνομίων αὐτῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐθεώρησαν καλόν, νὰ προσδιορίσωσι καὶ αὐτῆς τὸ μερίδιον, μὲ τὴν ἀπόφασιν, ἐὰν αὐτὴ δὲν τὸ ἐδέχετο, νὰ παραβλέψωσι τὴν συγκατάθεσιν τῆς. Ὅθεν ἐγένετο λόγος νὰ παραχωρηθῇ αὐτῇ ἡ Αἴγυπτος μετὰ τῆς Συρίας. Τὸν ἐν Πετρούπολει πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας Σεγύρον προσεπάθησαν παντοιοτρόπως νὰ δελεάσωσιν οἱ ὑπουργοὶ τῆς Τσαρίνας· ἐνόησε δὲ οὗτος τί παρ' αὐτοῦ ἐζήτουν καὶ κατεγοητεύθη ἐκ τῆς ἰδέας περὶ μεγάλης συμμαχίας τῶν χριστιανικῶν ἔθνων, ἧτις ἤθελε τέλος ἀπωθήσει εἰς Ἀσίαν τὴν « μουσουλμανικὴν βαρβαρότητα » Ἀλλὰ τὴν γνώμην καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν αὐτοῦ δὲν συνεμερίσθη ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις, ἧτις ἐνέμεινεν εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Λουδοβίκος ὁ 15' περιεσπᾶτο τότε ὑπὸ ἀσχολιῶν μᾶλλον κατεπειγουσῶν αἰ οικονομικαὶ δυσχέρειαι, ἐξ ὧν ἐταλαιπωρεῖτο, τὸν ὑπεχρέωσαν μετ' ὀλίγον νὰ συγκαλέσῃ τὰς Γενικὰς Τάξεις καὶ ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1789 διέκοψεν ἀποτόμως τὸ μέγα σχέδιον τοῦ Σεγύρου.

Δὲν ἀνέκοψεν ὁμοίως αὕτη, τοῦλάχιστον ἐν ἀρχῇ, καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ σχεδίου. Ἰωσήφ ὁ Β' καὶ Αἰκατερίνη ἡ Β' ἐπεθύμουν νὰ μὴ προσεταρισθῶσι καὶ τρίτον συνεργὸν εἰς τὸν διαμελισμὸν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Ἦδη διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1774 ἡ Τσαρίνα παρεσκεύαζε τὴν ἐπίθεσιν καὶ οὐδεμίαν κατελείπετο εἰς τὸν Σουλτάνον ἀμφιβολία περὶ τῶν προθέσεων αὐτῆς. Ὁ Ποτέμκιν διορισθεὶς κυβερνήτης τῆς μεσημβρινῆς Ρωσσίας μετ' ἀπολύτου πληρεξουσιότητος ἀντιβασιλείας καὶ μὲ ἐξουσίαν ἀληθοῦς ἡγεμόνος, ἐνισχυομένην ἐκ τῶν ἀτομικῶν αὐτοῦ μετὰ Αἰκατερίνης τῆς Β' σχέσεων καὶ ἐκ τοῦ αὐταρχικοῦ του χαρακτῆρος, ἐπεχείρησε τὸν ἀποικισμὸν τῶν ἀπεράντων ἐκείνων καὶ γονίμων ἐπαρχιῶν. Τὸ ἔργον ἦτο γιγάντειον καὶ ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ ὡς πρὸς τὴν ἐπιβολὴν πρὸς τὸ ἔργον τοῦ ἐκγερμανισμοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρει κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Φρειδερίκος ὁ Β' ἐν ταῖς νέχαις κτήσεσι τοῦ βασιλείου του. Βεβαίως ὁ Ποτέμκιν δὲν ἤγαγεν αὐτὸ εἰς πέρας· μία μόνη ζωὴ δὲν ἐπῆρκει δι' αὐτό. Ἦρξιεν ὁμοίως τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἀποίκων εἰς τὴν χώραν, τὸν καθά-

ρισμόν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν στεπεπῶν, μεταβληθεῖσῶν κατόπιν εἰς ἐξαισίους σιτοφόρους ἀγρούς, προσείλκυσε αὐτόθι πληθυσμόν κατοίκων ὁσημέραι πυκνότερον καθιστάμενον, καὶ ὑπέδειξε τίνας ἀφθόλους πόρους ἠδύναντο ἐκεῖ νὰ εὕρωσι. Μετατόπισε λίαν ἐπαισθητῶς πρὸς νότον τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τοῦ ρωσικοῦ Κράτους, ὅπερ Πέτρος ὁ Μέγας ὤθει πρὸς τὴν Βαλτικὴν. Αὐτὸς τὸ ὤθησε πρὸς τὸν Εὐξείνιον καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Βοσπόρου, ἔκτοτε δὲ ὅσον μᾶλλον ἢ Ῥωσσία ἐξεμεταλλεύετο τὰ φυσικὰ πλοῦτη τῶν κτήσεών της ἐκείνων, τόσον μᾶλλον συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς διεξόδου αὐτῆς πρὸς τὴν Μεσόγειον.

Τούτου ἔνεκα ἡ κατοχὴ τῆς Κριμαίας ἦτο ἀπολύτως ἀναγκαία αὐτῇ. Τὸ 1784, παρὰ τὴν ἐν ἔτει 1774 συνθήκην τὴν ἐξασφαλίζουσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ἡ Τσαρίνα ἐκήρυξε τὴν χερσόνησον τῆς Κριμαίας ὡς προσαρτηθεῖσαν εἰς τὸ Κράτος της, ὁ δὲ τελευταῖος αὐτῆς τάρταρος ἡγεμὼν ἐκ τοῦ γένους τοῦ Τζίγκις - Χάν, κατέφυγε παρὰ τοῖς Τούρκοις, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε. Τὸ 1787 ἡ Αἰκατερίνη κατήλθεν ὅπως ἐπισκεφθῆται μεσημβρινὰς ἐπαρχίας της τὸ «Κράτος τῆς Ταυρίδος» ἐκεῖνο, ὅπερ διωργάνου ὁ Ποτέμκιν. Ἡ ὁδοιπορία της ἦτο θριαμβευτικὴ, ὁ δ' εὐνοούμενος παρέστησε μεγαλοπεποιημένα ἑ ἀποτελέσματα τῆς διοικήσεώς του, ἐγείρας κατὰ τὴν διάβασιν τῆς ἡγεμονίδος του κόμας πολυανθρώπους καὶ πόλεις βεμβούσας ἐκ φιλοπονίας ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀφώνου ἐρημίας. Ὡδήγησεν αὐτὴν εἰς Χερσῶνα ἵνα ἴδῃ ὀπλοστάσιον φοβερόν, προητοιμασμένον διὰ τὸν προσεχῆ ἱερόν πόλεμον καὶ εἰς Σεβαστούπολιν, ἧς ὁ φυσικὸς λιμὴν εἶχεν ἤδη διαρρυθμισθῆ καταλλήλως· ἔδειξεν αὐτῇ πολυάριθμα πολεμικὰ πλοῖα εἰς πάντα ἐκεῖνα τὰ παράλια καὶ τὴν ἔκαμε νὰ διέλθῃ ὑπὸ ἀψίδος φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν « ἡ ὁδὸς πρὸς τὸ Βυζάντιον. » Προηγῆθη αὐτῆς μέχρι τῶν ὀθωμανικῶν συνόρων, ὡσανεὶ ἤθελε νὰ δείξῃ εἰς τοὺς στρατιώτας τὴν ὁδὸν τῆς εἰσβολῆς. Ἡ αὐτοκράτειρα συνητήθη ἐν Χερσῶνι καὶ συνδιελέχθη μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωσήφ τοῦ Β' καὶ τὸ ἑλληνικὸν σχέδιον εἰσῆλθεν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐκτελέσεως.

Τὸ Διβάνιον ἐθεώρησεν ὡς ἀρκετὰς τὰς προκλήσεις τοῦ μέχρι Χερσῶνος ταξειδίου καὶ τῆς καταλήψεως τῆς Κριμαίας· Ὄθεν τὴν 13 Αὐγούστου 1787 ἐκήρυξε κατὰ τῆς Ῥωσσίας τὸν πόλεμον. Οἱ Τούρκοι ὁμως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐτοιμασθῶσι πρὸς ἐκστρατείαν πρὸ τοῦ ἐπομένου ἔαρος. Τότε ἐπιθετικοὶ γενόμενοι ἐφώρμησαν κατὰ τοῦ Κίν-

βουρν, όπου ο Σουβέρωφ απέκρουσεν αυτούς. Ὁ ρώσος στρατηγὸς ἐξακολουθῶν νικηφόρος τὴν πορείαν του, ἐκυρίευτε τὸ Ὀτζακὼφ καὶ ἐβάδισε πρὸς τὸν Δνῆστερ. Ἰωσήφ ὁ Β' ἐμποδισθεὶς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐξ αἰτίας τῆς ἐπικρασίας τῶν Βέλγων, ἐπέμψε τὸν Λάουδον κατὰ τῶν Τούρκων περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1789. Τὸ Βελιγράδιον ἐάλω καὶ οἱ Αὐστριακοὶ εἰσῆλθον εἰς Βοσνίαν. Αἱ παρὰ τὸν Δούναβιν πολεμικαὶ ἐργασίαι ἐπεβραδύνθησαν καὶ πάλιν ἐξ αἰτίας τοῦ ἐκ Σουηδίας ἀντιπερισπασμοῦ. Γουσταῦος ὁ Γ', πιστὸς εἰς τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας ἐν ἔτει 1740 συνομολογηθεῖσαν συνθήκην συμμαχίας, κυρίως δὲ ἐνδιαφερόμενος περὶ τῶν ἀληθῶν τῆς Σουηδίας συμφερόντων καὶ ἀνησυχῶν μὴ λάβῃ καὶ αὐτὴ τὴν τύχην τῆς Πολωνίας, ὠδήγησε τὸν στρατὸν του εἰς Φινλανδίαν, καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Πετρούπολεως, ἀνεχαιτίσθη δὲ μόνον ἐκ τῆς ἀντιπράξεως τῶν Σουηδῶν εὐπατριδῶν, ἐπιτηδείως ὑποκινηθείσης ὑπὸ τῆς Αἰκατερίνης καὶ ὑπέγραψε τὴν ἐν Βάρελε συνθήκην.

Φρειδερίκος ὁ Μέγας εἶχε τελευτήσει Ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Φρειδερίκος Γουλιέλμος ὁ Β' συνέχιζεν ὅσον ἠδύνατο τὴν πολιτικὴν του. Ὁ πρῶστος πρωθυπουργὸς βαρῶνος Χέρζβεργ, ἐμπνεόμενος ἐκ τῶν κατὰ τὸ 1772 συμβάντων, διενόηθη ἡ ἀρυσθῆ ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ περιπλοκῶν νέαν ἀφορμὴν αὐξήσεως τῆς χώρας του. Ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς ἐμπολέμους τὰς ἐπομένας προτάσεις: ἡ Ρωσσία νὰ λάβῃ τὸ Ὀτζακὼφ καὶ τὴν Βεσσαραβίαν μέχρι τοῦ Προύθου, νὰ παραχωρήσῃ ὅμως μέρος τῆς Φινλανδίας εἰς τὴν Σουηδίαν· ἡ Αὐστρία νὰ λάβῃ τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν, νὰ ἐπιστρέψῃ ὅμως τὴν Γαλικίαν εἰς τὴν Πολωνίαν· ἀντὶ τούτων δὲ ἡ Σουηδία καὶ ἡ Πολωνία νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τὴν Πρωσσίαν μέρος τῆς Πομμερανίας, τὴν Θόρν, τὴν Δάντζιγ καὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Βιστούλα. Ἡ ἐπὶ τοῦ σχεδίου τούτου διαπραγματεύσεις ἦσαν βραδύταται, ἀκολούθως δὲ διεκόπησαν ἐξ αἰτίας ἄλλων περιπλοκῶν.

Ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἐλάμβανε διαστάσεις σημαντικὰς. Ἀπὸ ὀχλαγωγίαν εἰς ὀχλαγωγίαν ἡ ἐξουσία τοῦ Λουδοβίκου ΙΣ' κατέρρευε, νέαι δὲ ἀρχαὶ προύκηρύσσοντο, ὧν ὁ γενικὸς χαρακτὴρ ἠπέιλει τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἄλλων ἡγεμόνων. Ἰωσήφ ὁ Β' ἀπέθανε τὴν 10 Φεβρουαρίου 1790. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Λεοπόλδος ὁ Β' ἦτο συνετώτερος· ἐφοβεῖτο ὅπως καὶ ἡ μήτηρ των τὴν φιλοδοξίαν τῆς Ρωσσίας, ἀνησυχεὶ διὰ τὴν ἐν Βελγίῳ κατάστασιν καὶ ἰδίως διὰ τὰ ἐν Γαλλίᾳ συμβαίνοντα σοβαρὰ γεγονότα. Συνεδέθη στενωτέρον μὲ τὴν Πρωσσίαν ἐν τῷ ἐν Ραϊχεμβάχ

συνεδρίω (1790), προβαίνων δ' ἔτι μᾶλλον μετ' οὐ πολὺ ἐν τῇ ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας ἀποστασίᾳ του, ὑπέγραψε μετὰ τῶν Τούρκων τὴν ἐν Γιουργέβω ἀνακωχὴν τῆς 19 Σεπτεμβρίου 1790 καὶ συνωμολόγησεν ὀριστικὴν μετὰ τοῦ Σουλτάνου εἰρήνην ἐν Σιστόβω (30 Δεκεμβρίου 1791). Ἀπέδωκε δὲ τὸ Βελιγράδιον καὶ δὲν ἐκράτησεν εἰμὴ τὴν Παλαιὰν Ὀρσοβαν καὶ τὴν μικρὰν ἐπαρχίαν τῆς Οὔννας.

Αἰκατερίνη ἡ Β', καίπερ κηρύττουσα στεντορείως τὸ μῖσος αὐτῆς κατὰ τῶν Ἰακωβίνων τῆς Γαλλίας καὶ τὴν προθεσὶν της ὅπως ἐξαποστείλῃ ἐναντίον αὐτῶν τὰ καλλίτερά της στρατεύματα, δὲν θὰ ἦτο δυσπρεστημένη, εἰὰν παρείχετο αὐτῇ ἕνεκα αὐτῶν καιρὸς ἐν τῷ μεταξύ, ὅπως φέρῃ εἰς πέρας τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν σχέδιά της. Ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τινὰς εἰσέτι μῆνας τὰς ἐχθροπραξίας. Ὁ Σουβάρωφ ἐκυρίευσεν τὴν Κίλιαν, τὸ Ἰσμαήλιον, ὅπου ἐθανάτωσε πάντας σχεδὸν τοὺς κατοίκους καὶ συνέτριψε τὰ τουρκικὰ τάγματα ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Φωξανίου. Ἄλλος ῥωσσοὺς στρατὸς κατέλαβε τὴν Ἀνάσαν, τὴν παρὰ τὸν Καύκασον καὶ ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου κειμένην. Πλὴν ἡ Τσαρίνα ἐπτοήθη ἐκ τῶν πολέμικῶν ἀπειλῶν τῆς Πρωσσίας, τῆς Αὐστρίας καὶ αὐτῆς τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἤρχισεν νὰ ἐννοῇ τὸν ἐκ τῶν ῥωσσοὺς ἐν Μεσογείῳ σχεδίων κίνδυνον. Ὅθεν συνήνευσε νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ἐν Ἰασσίῳ (9 Ἰανουαρίου 1792), δι' ἧς ἐτήρησε τὸ Ὀτζακὼφ καὶ τὴν χώραν τὴν περιλαμβανομένην μετὰ τοῦ Βούργου καὶ τοῦ Δνηστερ. Καὶ πάλιν δὲ ἡ Πολωνία κατέβαλε τ' ἀναλώματα ἀντὶ τῆς Τουρκίας· ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Ῥωσσία τὴν διεμέλισαν καὶ δευτέραν φορὰν τὸ 1793. Ἡ Αὐστρία συμμετέσχε κατὰ τὸν τρίτον διαμελισμὸν καὶ τὴν ὀλοσχερῆ κατάλυσιν τῆς Πολωνικῆς Δημοκρατίας, τὴν συντελεσθεῖσαν διὰ τῆς ἐν Πετροπόλει συνθήκης τῆς 3 Ἰανουαρίου 1795.

Ἡ συμφιλίωσις ὑπῆρξε καὶ αὐθις πλήρης μετὰξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας. Ἡ συναφθεῖσα κατὰ τὸ 1726 συμμαχία, ἀνανεωθεῖσα δὲ τὸ 1756 κατὰ τῆς Πρωσσίας, τὸ 1772 κατὰ τῆς Πολωνίας, καὶ τὸ 1781 κατὰ τῆς Τουρκίας, συνεσφίχθη ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τινὰ ἀκόμη ἔτη. Ἐμελλεν αὕτη ἐφεξῆς νὰ καταστῇ μᾶλλον εὐθραυστος ὡς ἐκ τῆς μᾶλλον ἐπαισθητῆς ἐπαφῆς τῶν δύο γειτνιαζουσῶν αὐτοκρατοριῶν. Διότι, καθ' ἣν ἀκριβῶς ἐποχὴν ἡ Αὐστρία ἤρχιζε νὰ κατανοῇ ὀρισμένως τὰ παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν συμφέροντά της, ἡ Ῥωσσία ἔστρεφεν ὡσαύτως ἐξ ἀνάγκης πρὸς τὰ ἐκεῖ τὴν προσοχὴν

της και καθίστατο κυρία τῶν βορείων παραλίων τοῦ Εὐξείνου. Ἡ συμμαχία καθίστατο ὑποπτος διὰ τὴν Αὐστρίαν ἦτο ἀπλῶς μέσον ἐπιτηρήσεως και συνοχῆς τῆς Ρωσσίας.

Γ'. ΕΝ ΑΣΙΑ — ΠΡΟΟΔΟΣ ΤΩΝ ΑΓΓΛΩΝ

Αἱ ἐπιτυχίαι τῶν Ρώσσων παρὰ τὸν Εὐξείνον δὲν ἠμπόδιζον αὐτοὺς νὰ παρασκευάζωσι τὸ μέλλον τοῦ ἀσιατικοῦ αὐτῶν Κράτους. Εἶχον καταλάβει τὴν Σιβηρίαν κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Κατὰ τὸ 1604 κατέλαβον τὴν Τόμσκη, κατὰ τὸ 1628 τὴν Κρασνογιάρσκη, κατὰ τὸ 1642 τὴν Ἰακρούτσκη, κατὰ τὸ 1645 ἔφθασαν μέχρις Ὀχότσκης· κατὰ τὸ 1648 ἱδρυσαν τὴν Νερτζίνσκη ἐπὶ τοῦ Γκίλκα, μιᾶς τῶν διακλαδώσεων τοῦ ποταμοῦ Ἀμούρ· κατὰ τὸ 1696 εὕρισκοντο εἰς Καμτσάτκα και ἐν ἔτει 1711 ἀπεπεράτωσαν τὴν κατάκτησιν. Ἐκτοτε μάλιστα αἱ ἀποικίαι αὐτῶν κατήρχοντο ἀπωτέρω πρὸς νότον· εἰς τῶν Ρώσσων περιηγητῶν, ὁ Στεπάνωφ, ἐξηρεύνησε τὸ Σενγγάρι κατὰ τὸ 1654, διάφοροι δ' ἀπόπειραι εἰσχωρήσεως πρὸς τὰς χώρας ἐκεῖνας ἐξήγειραν τὰς ἀνησυχίας τῶν Σινῶν. Ἦρχισαν οὗτοι λαμβάνοντες προφυλακτικὰ μέτρα και κατὰ τὸ 1689 κατῶρθωσαν τὴν συνομολόγησιν τῆς ἐν Νερτζίνσκη συνθήκης· δι' αὐτῆς ὡς ὄριον τῶν δύο κρατῶν, ὁμόρων ἤδη, ὠρίσθη ὁ Ἀργούν, ἡ νότιος διακλάδωσις τοῦ Ἀμούρ. Πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο τὸ ὄριον αὐτὸ δὲν μετεβλήθη ἔκτοτε· ἐτροποποιήθησαν ὁμῶς σημαντικῶς τὰ ὄρια πρὸς τὸ κατώτερον τοῦ ποταμοῦ λεκανοπέδιον. Πρὸς δυσμὰς τῆς Ἀράλης λίμνης, οἱ Ρῶσσοι προὔχωρον πρὸς τὰς στέππας τῶν Κιργιζίων, κατέλαβον δὲ τὸ Ὀμσι κατὰ τὸ 1716 και τὸ Σεμιπαλατίνσκ κατὰ τὸ 1718· ἀλλ' ὁμῶς ἐδέχθη ν' ἀναμείνωσι μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ὅπως προβῶσιν ἀποφασιστικῶς πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην. Πρὸς τούτοις δ' ἐπὶ τῆς βασιλείας Πέτρου τοῦ Μεγάλου ὑπερέβησαν τὸν Καύκασον, ἐκυρίευσαν τὴν Δερβέντ κατὰ τὸ 1722, εἶτα τὸ Βακού και δλον τὸ Μιζανδεράν, ἦτοι τὴν μεσημβρινὴν ἀκτὴν τῆς Κασπίας θαλάσσης. Παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην ταύτης ἐγκατεστάθησαν τὸ 1716 ἐν Κρασνοβόδσκ, οὐ μακρὰν τοῦ μέρους ἐνθα ἔμελλε βραδύτερον νὰ τοποθετηθῇ ἡ ἀφειτηρία τῆς πέραν τῆς Κασπίας σιδηροδρομικῆς γραμμῆς.

Καθότι μετὰ τὴν ἐνδοξὸν βασιλείαν Ἀββὰς τοῦ Μεγάλου, θανόν-

τος τὸ 1628, τὸ Κράτος τῶν Σοφφῆδων τῆς Περσίας διεμελίσθη πύραυτα εἰς πλείστα αὐτοκέφαλα Χανάτα. Ἰδίως δὲ ὑπῆρχεν ἀντίπαπραξις ἀσυμβίβαστος μεταξὺ τῶν Περσῶν, ὄντων Σιιτῶν καὶ τῶν Ἀφγανῶν, ὄντων Σουννιτῶν. Ἡ ἀδυναμία τῶν Περσῶν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὤφειλετο κυρίως εἰς τὸ ὅτι εὐρέθησαν περιεζωσμένοι μεταξὺ Σουννιτῶν τῆς Μεσοποταμίας καὶ τοῦ Ἀφγανιστάν. Ὁ Ἀφγανὸς Μιρ—Μαχμούδ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ III αἰῶνος ἐπεχείρησε μάλιστα τὴν κατάκτησιν τῆς Περσίας· ἐκυρίευσεν δὲ τὸ Κιρμάν, κατήγαγε τὴν ἐν Γουλναβάδ νίκην, παρὰ τὸ Ἰσπαχάν, τὸ 1722, εἰσήλασεν εἰς τὴν περσικὴν πρωτεύουσαν, θανατώσας δὲ ὑπὲρ τοὺς ἐκχτὸν γόνους τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἐξώντωσεν τὴν δυναστείαν τῶν Σοφφῆδων, ἣτις εἶχε διαρκέσει 223 ἔτη. Χάρις εἰς τὸν ἐξ Ἀφγανιστάν ἀντιπερισπασμὸν τοῦτον οἱ Ρῶσοι ἠδυνήθησαν νὰ διαβῶσιν τὸν Καύκασον, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Ταυρίδα, τὴν Ἐριβάν καὶ ὅλον τὸ Κουρδιστάν.

Οἱ Πέρσαι εὗρον ἐκδικητὴν ἀπροσδόκητον, τὸν σφετεριστὴν Ναδὶρ. Ὁ ἐκ Χορασσάν ποιμὴν οὗτος, εἰς ὃν ὁ πατὴρ του εἶχεν ἀφίσει ἀντιπάσης κληρονόμιας μίαν κάμηλον, ἐγένετο ληστὴς εἰς τὰ ὄρη καὶ μετὰ τινὰς ἀγόνους ἐπιχειρήσεις συνήθροισε περὶ αὐτὸν στίφη ἐπίφοβα. Γενομένης ἀρκετὰ ἰσχυρῶς, ἐπετέθη καὶ ἀπεδεκάτισεν κατὰ τὴν διάβασίν του, τὸν μετὰ τῶν λαφύρων ἐπανερχόμενον ἐξ Ἰσπαχάν ἀφγανικὸν στρατὸν τοῦ Μιρ—Μαχμούδ, ὅστις ἐξωλοθρεύθη ἀκολούθως ὑπὸ τῶν Βελουτχῆδων. Τότε δὲ ὁ Ναδὶρ εὐρέθη κύριος τῆς περσικῆς χώρας. Ἀναλαβὼν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ Σόφφη Θαμᾶσπ - Κουλι - Χάν, δι' ὠμοτήτων καὶ διωγμῶν τοιούτων, ὥστε νὰ θεωρηθῆ ὡς μανιώδης παράφρων ἐπεβλήθη εἰς πάσας τὰς πέριξ φυλάς, ἀνέκτησε τὴν Ταυρίδα ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἀπώθησεν αὐτοὺς μέχρι τοῦ Βαγδατίου καὶ τοῦ Τίγρητος· ἀνέκτησε δὲ καὶ τὴν Μαζανδερὰν, τὴν Γεωργίαν καὶ τὴν Ἀρμενίαν ἐκ τῶν Ρῶσων καὶ ἀπώθησεν αὐτοὺς πέραν τοῦ Καυκάσου.

Ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Σάχου κατὰ 1736, τότε δὲ ἐξηκολούθησεν τὰ ληστρικὰ του κατορθώματα ἐπὶ εὐρυτέρου σταδίου. Κατέκτησε καὶ ἐδήλωσε τὰς πόλεις Ἐράνην, Μέρβ, Κανδαχάρ καὶ Γάζναν, ἐν δὲ τῷ Τουρκεστάν τὴν Χίβαν, Βουχάραν καὶ Σαμαρκάνδην. Ἀκολούθως κύριος γενόμενος τοῦ Καμβοῦλ, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰνδικήν, ἐλαφυραγωγῆσεν τὴν Λαχώρην καὶ τὴν Δελχὴν, (1738) καὶ ἀπεκόμισεν ἀμύθητα ἐξ αὐτῶν πλοῦτη. Ὁ ληστὴς αὐτὸς τῆς ἐρήμου πρὸς στιγμὴν

ἐπανάδρυσε τὸ Κράτος τῶν Ἀχαιμενιδῶν ἀπὸ τοῦ Τίγρητος μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ· ἀλλὰ τὸ ἔργον του δὲν διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν, διότι ἐδολοφονήθη τὸ 1747. Ἡ Περσία καὶ πάλιν διεμελίσθη· τὸ Ἀφγανιστὰν ἔμενεν ἀποκεχωρισμένον ἀπ' αὐτῆς. Τὸ 1761 ὁ ἀρχηγὸς στίφους, καταγωγῆς τουρκομανικῆς, ἰδρύσεν ἐν Τεχεράνῃ τὴν δυναστείαν τῶν Χαδζάρων, ἣτις ἐξακολουθεῖ βασιλεύουσα μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Οἱ λαοὶ τοῦ Ἰράν ἐφαίνο· το λοιπὸν ἀνίκανοὶ νὰ ἰδρῦσωσι μετὰ τοῦς Μογγόλους πολιτικὸν ὀργανισμὸν διαρκῆ. Οἱ Ἄριοι ἐκεῖνοι ἐφαίνετο ὅτι εἶχον ἐξαντλήσει πᾶσαν αὐτῶν τὴν ζωτικότητα κατὰ τοὺς ἀρχικοὺς χρόνους, εἴμαρτο δ' ἕτερος λαὸς ἀριανός, ἐλθὼν ἐξ Εὐρώπης, νὰ διεξαγάγῃ τὸν πρὸς τὰς ξένας φυλάς ἀγῶνα.

Ὁ τελευταῖος κλεινὸς μονάρχης ἐκ τῆς δυναστείας τῶν Μεγάλων Μογγόλων τῆς Δελχῆς ἦτο ὁ Ἀουρέγκ — Ζέβ. Υἱὸς τοῦ Σάχ — Δζαχάν, ἀφοῦ ἀπηλλάγη τῶν ἀντιδραττόντων ἀδελφῶν του, ἐβασίλευσε ἀπὸ τοῦ 1660 μέχρι τοῦ 1707. Ὁ σύγχρονος οὗτος Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἦτο μουσουλμάνος μισαλλόθρησκος, ἀληθῆς ἅγιος διὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Μωάμεθ, «αὐτοκράτωρ δερβίσης» ὅπως ἀπεκλήθη. Ἠξίωσε ν' ἀποπερατώσῃ τὴν μογγολικὴν τῆς Ἰνδικῆς κατάκτησιν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰσλαμισμού. Κατέστειλε μετὰ σκληρότητος τοὺς Φακίρας ἀποστατήσαντας καὶ τοὺς ἐξεγερθέντας Ραδζιπουτάνα. Προσέβαλε τὸ ὄροπέδιον τοῦ Δεκκάν, ἐκυρίευσεν τὴν Γολκόνδην, ἐξέτεινε τὸ Κράτος του μέχρι τοῦ Τριτσινάπαλου παρὰ τὸν Καβέρν· ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας τῆς γερσονήσου.

Αὕτη ἦτο ἡ τελευταία προσπάθεια τῶν ἐν Ἰνδικῇ Μουσουλμάνων. Οἱ διαταχθέντες παρὰ τοῦ Ἀουρέγκ — Ζέβ θρησκευτικοὶ διωγμοὶ συνετέλεσαν νὰ ἐξάψωσι τὴν πίστιν τῶν Ἰνδῶν, νὰ ἐμβάλωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν συνείδησιν τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐθνικότητος καὶ νὰ παρασκευάσωσι τοιοῦτοτρόπως κρατερὰν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν Μογγόλων, ξένων καὶ τὴν καταγωγῆν καὶ τὴν θρησκείαν. Οἱ Μαχράτται ἤρχισαν νὰ ἐξανίστανται ὑπὸ τὸν ληστὴν Σιβάτζη. Οἱ Σείχαι ἐξεδήλωσαν φιλοπολέμους δεαθήσεις παρὰ τὸν Ἰνδόν. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Ἀχμέτ (1748-1759) οἱ Μαχράτται τῆς Πούνας παρὰ τὴν Βομβάην ἐγένοντο ἰσχυροὶ μέχρι τοῦ Γάγγου καὶ κατέστησαν οἱ προστάται τοῦ Μεγάλου Μογγόλου. Ὑπερασπιστὴς τοῦ Ἰσλαμισμού, ἐπίφοβος ὅμως αὐτὸς καθ' ἑαυτόν, παρουσιάσθη σφετεριστῆς τις Ἀφγανός, ὅστις προσδραμῶν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτόν στίφῶν, συνεκρό-

τησε ἐν Πανιπάτ, πρὸς βορρᾶν τῆς Δελχῆς μάχην κατὰ τῶν Μαχαρρατῶν (1761). Οἱ Μαχράτται ἠττήθησαν καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ἰνδῶν ἀνάκτησις τῆς χώρας ἀνεστάλη. Πλὴν οἱ Μογγόλοι δὲν ἐπωφελήθησαν. Ἡ αὐτοκρατορία διεμελίσθη εἰς πολυκρίθμους ναβαβίας καὶ σουβαβίας ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Γάγγου καὶ ἐν τῷ Δεκκάν· διεμελίσθη δὲ εἰς τὸ ἐπάπειρον πρὸς μεγίστην διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τῶν ἐγκαθισταμένων εἰς τὰ παράλια τῆς χερσονήσου εὐρωπαϊκῶν ἐταιριῶν.

Τὸ χρεῦον ἔκτοτε κράτος τῆς Ἰνδικῆς ἐφάνη κατ' ἀρχὰς προωρισμένον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἣτις εἶχε κάμει θαυμαστὰς αὐτόθι προόδους ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἐπομένου.

Τὸ 1671 ὁ Κολμπέρ ἐξώπλισε χάριν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης στόλον σημαντικὸν ὑπὸ τὸ ναύαρχον Λα Χαί (La Haye). Ἡ ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας Σουράτη κατελήφθη, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Γολκόνδης ἐδοκίμασεν ἐπὶ ζημίᾳ αὐτοῦ τὴν ἀνδρίαν τῶν Γάλλων στρατιωτῶν. Ὁ Φραγκίσκος Μαρτέν ἔλαβε κατὰ τὸ 1674 τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ ναβάβ τοῦ Καρνατικ νὰ ἰδρύσῃ ἐμπορεῖον ἐν Πονδισερύ. Ὡσαύτως καὶ ἡ Σανδερναγόρ κατελήφθη κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Ὁ Μαρτέν, ὅστις ἐχρημάτισεν ὁ πρῶτος γενικὸς διοικητῆς τῶν ἐν Ἰνδοστάν γαλλικῶν ἰδρυμάτων ἀπὸ τοῦ 1674 μέχρι τοῦ 1701, προὔτιμησε τὴν Πονδισερύ τοῦ Σανδερναγόρ, διαπράξας μεγιστον σφάλμα. Κατέστησε τὴν Πονδισερύ πρωτεύουσαν αὐτοῦ, προσεπόρισεν εἰς αὐτὴν ἐντὸς ὀλίγου μεγάλην εὐημερίαν, κατέλαβε πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως ταύτης τὴν Μαζουλπατάμ καὶ ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Μαλαβάρ τὴν Καλικούταν καὶ ἔθηκε τὰς πρώτας βάσεις τῆς γαλλικῆς κατακτήσεως ἐν Δεκκάν.

Ὁ Λενοάρ, ὅστις διεδέχθη αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνασύστασιν τῆς γαλλικῆς Ἑταιρίας ὑπὸ τοῦ Λῶ, ἱδρύσε τὴν Μαχὲ πρὸς βορρᾶν τῆς Καλικούτας. Ὁ Δυμᾶς ἀπὸ τοῦ 1735 μέχρι τοῦ 1741 ἔκτησε τὴν Καρικάλ πρὸς νότον τῆς Πονδισερύ καὶ ὠχύρωσε τοὺς λοιποὺς γαλλικοὺς σταθμούς, ὥστε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἀπορρήτους διὰ τ' ἀπειροπόλεμα τῶν Ἰνδῶν στίφη. Ὁ Δυπλέξ διεδέχθη αὐτὸν τὸ 1741. Ἐγένετο οὗτος, ὡς γνωστὸν, ὁ θεμελιωτῆς τῆς πολιτικῆς, ἣν οἱ Ἄγγλοι ἤγαγον εἰς πέρας κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα καὶ ἣτις συνίστατο ἰεὶς τὸ ἐπεμβαίνειν εἰς τὰς ἀδιαλλάκτους ἐριδας τῶν ἐγγχωρίων ἡγεμόνων καὶ ἀμείβεσθαι ἐπὶ τῇ ἐπεμβάσει ταύτῃ διὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν καλλιτέρων

τόπων, Περιττόν ν' αναγράψωμεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰς διπλωματικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἐνεργείας τοῦ Δυπλέξ, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ, τῆς Βεγούμ. Ἰωάννας, καὶ τοῦ ἐπιτηδίου τοποτηρητοῦ του Βουσσύ. Ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα μόνον τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν, ἔχον ὡς ἐξῆς. Ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐτῶν διὰ τῆς ἐπιτυχοῦς ἐκλογῆς τῶν προστατευομένων των καὶ τοῦ διὰ τῆς συνδρομῆς αὐτῶν θριάμβου των ἐπὶ τῶν ἀντιπάλων, ὁ Δυπλέξ κατέστη κύριος τοῦ πλείστου μέρους τοῦ Δεκκάν. Ὑπετάγη εἰς αὐτὸν ὁ νιζάμ. τῆς Χαϊδεραβάδης καὶ ἐτάχθη φρουρὰ εἰς Γολκόνδην. Ἐπέβαλε δὲ εἰδὸς τι προστασίας εἰς τοὺς Μαχράττας μέχρι Πούνας, πλησίον τῆς Βομβάκης. Εἰς ἀμοιβὴν δὲ αὐτῆς, κατέλαβεν ἀπευθείας, ἐπ' ὀνόματι τῆς γαλλικῆς Ἑταιρίας πᾶσαν τὴν παραλίαν τῶν Κιρκάρ μετὰ τοῦ Γιαναόν, σχεδὸν μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Γάγγου, τὴν χώραν τοῦ Καρνατικ καὶ τὴν παραλίαν τοῦ Κορουανδέλ, ἐκτὸς τοῦ Μιχδράς· δὲν ἠδυνήθη δὲ νὰ καταλάβῃ τὸ Τριτσιπανάλυ, ὅπου αἱ ἀγγλικαὶ ραδιουργίαι ἐματαίωσαν τὰς ἐνεργείας των. Οὐχ ἤττον ἐγένετο πλέον κύριος τοῦ μεγαλειτέρου μέρους τῆς χερσονήσου καὶ χάρις εἰς αὐτὸν ἐφαίνετο ὅτι ἡ Γαλλία ἦν ἡ προωρισμένη νὰ ὀδηγήσῃ κατὰ τῶν Μογγόλων τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴν κατάκτησιν.

Κατεῖχον ὁμοῦ καὶ οἱ Ἄγγλοι καλὰς θέσεις, ἦτοι τὸ Μαδράς, παρὰ τὴν Πονδισερύ, τὴν Βομβάην παρὰ τὴν Σουράτην καὶ ἰδίως τὴν Καλκούταν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Γάγγου, εἰς τὴν εἴσοδον τῆς θαυμασίας πεδιάδος τῆς Βεγγάλης, τῆς ἐκτεινομένης μέχρι τῆς Δελχῆς, μέχρι τῆς καρδίας τῆς μογγολικῆς κυριότητος. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἡ Ἄγγλια, κυρία τῶν τυχῶν αὐτῆς ὡς ἐκ τῆς νίκης τοῦ Κοινοβουλίου τῆς κατὰ τῆς βασιλικῆς ἀπολυταρχίας, εἶχε σαφεστάτην ἔννοιαν περὶ τῶν κατὰ θάλασσαν αὐτῆς συμφερόντων καὶ ἀφιέρου εἰς αὐτὰ πᾶσαν φροντίδα μετὰ ὀξυδερκείας καὶ δραστηριότητος καὶ καρτερίας, ὧν ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις τότε ὀλοτελῶς ἐστερεῖτο. Ἀπὸ τοῦ περὶ διαδοχῆς τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου πολέμου οἱ Ἄγγλοι ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Πονσιδερύ· ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Λαβουρδοναί, ὅστις κατέπλευσεν ἐκεῖ ἐκ τῆς νήσου τῆς Γαλλίας, ἄγων τὴν αὐτόθι παρ' αὐτοῦ ναυπηγηθέντα λαμπρὸν στόλον. Οἱ Ἄγγλοι ἀπώλεσαν μάλιστα καὶ τὸ Μαδράς, ἀποδοθὲν αὐτοῖς διὰ τῆς ἐν Ἀκυισγράνω συνθήκης τὸ 1748.

Ἡ Κυβέρνησις Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' ἀφείλεν αὐτῇ ἡ ἰδία τὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς ἐμπόδια. Οἱ μέτοχοι τῆς Γαλλικῆς Ἑταιρίας παρεπονοῦντο διὰ τὴν εὐτέλειαν τῶν μερισμάτων των, διακυβευθέντων ἐξ

αίτιας τῶν δαπανηρῶν ἐπιχειρήσεών του· διὰ τὰς ἰδίας ταύτας ἐπιχειρήσεις παρεπονούντο καὶ οἱ Ἕλληες ὡς ἐπαπειλούσας τὰ ἐμπορικὰ αὐτῶν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν συμφέροντα. Διὰ ν' ἀποφύγη τὰς ἐνοχλήσεις ταύτας Λουδοβίκος ὁ ΙΕ' ἀνεκάλεσε τὸν Δυπλέξ, ὅστις ἀπογυμνωθεὶς τῆς περιουσίας του, μετέβη καὶ ἀπεβίωσεν ἐν ἐνδείᾳ εἰς Παρισίους τὸ 1763, ἀρκετὰ βραδέως ὥστε νὰ ἴδῃ τὴν οἰκτρὰν τύχην τοῦ ἔργου του.

Ἄντεκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Γοδεχέ, ὅστις ὑπέγραψε μετὰ τῆς ἀγγλικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἰνδικῆς σύμβασιν δικαίως στιγματισθεῖσαν σὺν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, «ἐξουτελιστικὴν διὰ τὴν τιμὴν τῆς Γαλλίας», ὡς λέγει Ἕλληος τις, ὁ συνταγματάρχης Μάλλεσον. Ὑπεχρεώθη νὰ μὴ παρέμβῃ πλέον εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ἰθαγενῶν καὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἐπιστάσιαν τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων τῆς Ἑταιρίας. Διὰ μιᾶς ὑπογραφῆς παρέδιδε τὸ Κράτος τῶν Ἰνδιῶν εἰς τοὺς Ἕλληους. Καὶ ὄντως ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἡ Ἰνδικὴ ἀπώλεσθη διὰ τὴν Γαλλίαν. Ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροὴ ἐπεκράτησεν, ὡς εἰκός, τάχιστα παρὰ τοῖς ἡγεμόσι τῆς χώρας, τοῖς εἰθισμένοις ἐκ τοῦ Δυπλέξ νὰ προσφεύγωσιν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους. Ἡ ἀμέλεια τῆς Κυβερνήσεως Λουδοβίκου τοῦ ΙΕ' κατέστησεν εὐχερῆ κατόπιν καὶ αὐτὴν τὴν κατάργησιν τῶν εἰς τὴν παραλίαν γαλλικῶν ἐμπορειῶν. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου πᾶσαι αἱ αὐτόθι γαλλικαὶ πόλεις ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν Ἕλληων, ὁ δὲ Λαλλὺ Τολλανδάλ ἐσυνθηκολόγησεν ἐν Πονδισερύ. Διὰ τῆς ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1763 συνθήκης ἀπεδόθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν αἱ πέντε πόλεις, Σανδερνχόρ, Γιαναόν, Πονδισερύ, Καρικάλ καὶ Μαχέ, ἀλλὰ περιορισθέντος τοῦ ἀριθμοῦ τῆς διαμενούσης αὐτόθι φρουρᾶς καὶ ἀδυνάτου καθισταμένης πάσης τῆς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐπεκτάσεως. Ἡ τύχη ἐφάνη ἐξόχως μεροληπτικὴ πρὸς τοὺς Ἕλληους. Τὸ δὲ χεῖριστον εἶναι ὅτι ἐν Γαλλίᾳ οὐδεὶς τότε κατενόησε τὴν σοβαρότητα τῶν γεγονότων τούτων.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡ Ἕλληία ἐνεκαθίστατο ἀσφαλῶς ἐν Βεγγάλῃ, ὅπου καὶ πρὸ τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου οὐδαμῶς συνήντα τὴν ἀντιζηλίαν τῆς Γαλλίας. Ὀφείλεται δὲ ταῦτο εἰς τὸν Ροβέρτον Κλάιβ ἕνα «μάγκαν», ἀποπεμφθέντα ὑπὸ τῆς οἰκογενείας του καὶ ἀπελθόντα εἰς Ἰνδιάν, ὅπως διανύσῃ ἐλεῖ τὸν βίον· κατορθώσας ν' ἀποκτήσῃ κατώτερον τινα διοικητικὸν βαθμὸν ἐν Μαδράς, ἐστάλῃ εἰς Καλκούταν τὸ 1756, διὰ νὰ διοργανώσῃ αὐτόθι τὴν ἀντίστασιν κατὰ τοῦ σὺν

βάθ τῆς Μουρσιδαβίδ Σουραγιά - Δουλάχ. Οὗτος ἰδημονήσας διὰ τὴν γειτνίασιν τῶν Ἑγγλων παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Γάγγου, ἐκυρίευσεν τὴν Καλκούταν καὶ συλλαβὼν ἐν αὐτῇ Ἑγγλους τινὰς αἰγυμάλωτους αἰσχερῶς ἐκακοποίησεν αὐτούς. Ὁ Κλάιβ ὑπεκίνησεν ἐναντίον του ἓνα ἀνταγωνιστὴν, τὸν Μέρ - Ζαφέρ, εἰσῆλθεν αὐθις εἰς Καλκούταν, ὠδήγησε μικρὸν στράτευμα ἐναντίον τοῦ μεγάλου τοῦ σουβάθ στρατοῦ, συνεκρότησε μάχην κατ' αὐτοῦ ἐν Πλάσσεῦ (1757), ἦρε νίκην λαμπράν, ἧς ἡ ἀπήγησις ὑπῆρξε σημαντικὴ καθ' ἅπασαν τὴν μεσημερινὴν Ἰνδίαν, καὶ ἐνεκατέστησε τὸν προστατευόμενον του ἐν Μουρσιδαβίδ. Ὁ μογγόλος αὐτοκράτωρ τῆς Δελχῆς Ἀλάμ ὁ Β' ἐνόμισεν ὅτι ἦτο ἰκανὸς νὰ τιμωρήσῃ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στίφος τῶν Εὐρωπαίων, οἵτινες διέθετον κατὰ βούλησιν τὰς πλησιεστέρας εἰς τὴν πρωτεύουσάν του ἡγεμονίας. Ἐβιάδισεν αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν κάτω Γάγγην, ἀλλ' ἠττηθεὶς ἐν Πάτνχ (1761), ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν Βεγγάλην εἰς τοὺς Ἑγγλους. Διὰ νέας νίκης ἐν Βουζάχ κατέκτησεν τὸν μεσαῖον Γάγγην καὶ τὴν χώραν τοῦ Βεχάρ μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Βιναρές. Ἐκτοτε μάλιστα ἀνέλαβον οἰονεὶ προστασίαν ἐπὶ τοῦ σουβάθ τῆς Ἀούδας. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ὁ Κλάιβ ἐδωρήσατο εἰς τὴν Ἑγγλίαν Κράτος ἐξ 60 ἑκατομμυρίων κατοίκων. Ἦτο δὲ τοῦτο ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μεγάλου Μογγόλου. Καὶ ὑπῆρξε μὲν καὶ κατόπιν Μέγας Μογγόλος ἐδρεύων ἐν Δελχῆ μέχρι τοῦ δραματικοῦ ἐπεισοδίου τοῦ 1858· ἀλλ' οὗτος ἦτο ἀπλοῦν παίγιον, ὄργανον εἰς χεῖρας τῶν Ἑγγλων.

Μετὰ τὸν Κλάιβ, κατηγορηθέντα ἐπὶ νοσφίσει καὶ ἐκβιάσει, καὶ ἀθωωθέντα μὲν ἀλλὰ ἐπιπληγθέντα ὡς ἐπεξαιρέσαντα 6 ἕως 7 ἑκατομμύρια γράγκων παρὰ τῆς Ἑταιρίας, αὐτοκτονήσαντα δὲ κατὰ τὸ 1774, ὁ Οὐάρρεν Ἀστιγξ ἐγρημάτισεν ὁ πρῶτος γενικὸς διοικητὴς τῶν ἐν Ἰνδικῇ ἀγγλικῶν κτήσεων ἀπὸ τοῦ 1774 μέχρι τοῦ 1785. Ὀλίγον αὐστηρὸς ὡς πρὸς τὴν τιμιότητα ὅπως καὶ ὁ Ροθέρτος Κλάιβ, ὑπερεπλήρωσε τὰ ταμεία τῆς Ἑταιρίας, ἧς τὰ μερίσματα ὑπῆρξαν λαμπρά. Ὁ σουβάθ τῆς Βιναρές ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐφορολογεῖτο κατ' ἀρέσκειαν· ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη ἐδέησε νὰ καταβάλῃ 50,000 λιρῶν στερλινῶν, εἶτα 100,000 καὶ ἀκολούθως 500,000, χωρὶς νὰ περιληφθῶσιν εἰς ταῦτα τὰ πρὸς τὸν διοικητὴν φιλοδώρηματα. Ἀφοῦ δὲ ἐπτώχευσε, καθηρέθη, ἀφαιρεθείσης ἀπ' αὐτοῦ καὶ τῆς πρω-

τευούσης και τῆς χώρας του. Ὁ Ἄστιγξ κατόπιν συνεννοήθη μετὰ τοῦ ραγιᾶ τῆς Ἀούδης ἐν ἀπογνυμνώσει τὴν πενθερὰν καὶ τὴν μητέρα τούτου. Αἱ γυναῖκες ἐπολιορκήθησαν ἐντὸς τοῦ ἐν Φαίζαβὰδ ἀνακτόρου των, ἠπειλήθησαν διὰ λιμοκτονίας, παρέδωκαν δὲ τὸν ἐξ 1,200,000 στερλινῶν θησαυρόν των καὶ ἐπειδὴ εἶχον ἀντιστῆ, τὰ κτήματα αὐτῶν ἐδημεύθησαν. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Οὐάρρεν Ἄστιγξ ἦτο πολιτικὴ ληστρική. Εἶχεν ὁμως ἐνισχύσει τὴν ἐν Βεγγάλῃ ἀγγλικὴν κυριαρχίαν, παρασκευάσας τὸν προσεχῆ ἐναντίον τῶν Μυχραττῶν ἀγῶνα, διασπείρας ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς χερσονήσου τὸν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὀνόματος τρόμον, καὶ πλουτήσει τοὺς μετόχους τῆς Ἐταιρίας. Κατηγορηθεὶς ἐπὶ ἐκβιάσει καὶ ἐπὶ ποικίλοις ἐγκλήμασιν ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς Ἀγγλίας ρητόρων, τοῦ Βοῦρκε, τοῦ Φόξ, τοῦ Σέριδαν, ὑπερασπιζόντων τὰ ἱερὰ δικαιώματα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας, ἠθώθη οὐχ ἦττον παμφηφί. Ἐζήσεν ἐπὶ πολλὰ ἀκόμη ἔτη εἰς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ κτῆμα ἐν Δαίλυσφορδ καὶ ἀπέθνε τὸ 1818, φέρων τοὺς τίτλους τοῦ διδάκτορος τοῦ δικαίου τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ὁξωνίας, καὶ μέλους τοῦ ἰδιαιτέρου Συμβουλίου τοῦ Στέμματος, χαίρων μεγάλην δημοτικότητα καὶ ἔμπλεως τιμῶν. Οἱ φίλοι ὁμως δὲν κατώρθωσαν νὰ τῷ ἀπονεμηθῇ τὸ ἀξίωμα τοῦ λόρδου.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ παρακμὴ τῶν μουσουλμανικῶν ἐπικρατειῶν, τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ὀθωμανῶν, τῶν Μογγόλων τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῶν Περσῶν τοῦ Ἰράν ἐφαίνετο ἀνεπανόρθωτος. Ἀχθέντες ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τῆς μοιροδοξίας εἰς θαυμασίας κατακτήσεις, οἱ λαοὶ οὗτοι φαίνονται νῦν ὅλον ἐν ὑπέκοντες εἰς ἀντίθετον εἰμαρμένην καὶ αἱ πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ μοιραίου τούτου τέλους ἀπόπειραι αὐτῶν δὲν εὐημεροῦσι. Τὸ μέλλον διαφεύγει αὐτούς.

Ἐν Εὐρώπῃ ἡ Αὐστρία, ὁσημέραι περισσότερον στρεφόμενη πρὸς τὸν Αἴμον, ἀνέκτησε τὴν Οὐγγαρίαν ἔφθασεν εἰς Βελιγράδιον καὶ τὰς Σιδηρᾶς Πύλας, θὰ ὑπερβῆ δὲ μετ' ὀλίγον καὶ αὐτὸ τὸ ὄριον. Ἡ Ρωσσία ἔφθασεν εἰς τὸν Εὐξείνον, τὸν Καύκασον καὶ τὸν Δνῆστερ. Δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ θεωρῶμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπέκτασις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσσίας πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν περιωρίσθη ἤδη ἀμφοτέραι αὐταὶ φρονοῦσιν ὅτι μετ' οὐ πολὺ θὰ διαφιλονικήσωσιν ἢ θὰ διανεμηθῶσι τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος, πλουσίαν λείαν διὰ τὰς ἀντιζήλους αὐτῶν ἀπαιτήσεις.

Ἐν Ἀσίᾳ αἱ ἐδάφικαὶ τροποποιήσεις θὰ ἔχωσιν διάφορον σπουδαιότητα. Τὸ μάγγανον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὰ χριστιανικὰ Κράτη περικλείουσι τὸν Ἰσλαμισμὸν, ἀπέχει ἀκόμη ἀπὸ τοῦ νὰ κλεισθῇ ὀλοτελῶς. Οἱ Ρῶσοι δὲν κατέχουσιν εἰσέτι εἰμὴ τὴν μεγάλην σιβηρικὴν πεδιάδα· πλὴν εἶνε ἀφ' ἐτέρου ἀληθές ὅτι διατελοῦσιν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς κυριαρχίας τῶν Μογγόλων εἰς ἀδιάλειπτον συνάφειαν μετὰ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἀπὸ τοῦ Βόλγα μέχρι τοῦ Τουρκεστάν. Οἱ Ἄγγλοι κατέχουσιν εἰσέτι μόνον τὴν παραλίαν τοῦ Κιρκάρ, ἀφαιρέθησαν ἐκ τῶν Γάλλων, καὶ τὴν Βεγγάλην· ἦλθον ἤδη εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Μέγαν Μογγόλον τῆς Δελχῆς καὶ ἡ ἀδυναμία αὐτοῦ ὑπόσχεται καὶ ἄλλα κέρδη.

Ἡ Γαλλία ἐν τούτοις δὲν συναινεῖ νὰ ἀφίση αὐτοῖς ἐλευθέραν τὴν κατοχὴν τοῦ Κράτους ἐκείνου. Θὰ τοὺς ἀνησυχῆσῃ ἐπὶ μακρὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀμέσως. Οὐδὲ συγκατετέθη νὰ ἀδιαφορήσῃ περὶ τῶν ὀθωμανικῶν πραγμάτων καὶ νὰ παραιτηθῇ τῶν παλαιῶν αὐτῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ προνομίων. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ζήτημα τὸ Ἀνατολικόν, ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ περιπλοκῇ καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ ἀπεράντου θεάτρου, ἐφ' οὗ διαδραματίζεται, κατέστη ζήτημα κατὰ πάντα εὐρωπαϊκόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΟ ΜΕΓΑ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Α'. ΟΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ. Ο ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤῳ — ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΕΝ ΙΝΔΙΚῃ

Σχέσεις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως μετὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως. — Ὁ στρατηγὸς Ὠδὲρ Δυδαγέ. — Τὰ περὶ Ἀνατολῆς σχέδια τοῦ Ναπολέοντος. — Ἡ εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατεία. — Ἡ παρὰ τὸν Νεῖλον μάχη. — Τὸ Ἰνστιτούτον τοῦ Καίρου. — Ἀπώλεια τῆς Αἰγύπτου. Κλέβερ καὶ Μενού.

Ὁ Βοναπάρτης καὶ ὁ τσάρος Παῦλος. — Τὸ μέγα κατὰ τῆς Ἰνδικῆς σχέδιον. — Ἡ ἐν Ἀρμδιανῶν εἰρήνη (1802).

Οἱ Ἄγγλοι ἐν Ἰνδία. — Θάνατος τοῦ Ἰπώ - Σαχίβ. — Ἡ κατάκτησις τῆς Μυσόρης (1799) — Ἡ κυβέρνησις τοῦ μαρκησίου Βελλεσλέυ. — Ἡ ἤττια τῶν Μαγρρατῶν (1802—1805).

Β'. ΤΟ ΠΕΡΙ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΜΕΓΑ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Ἡ εἰς Ἀνατολὴν ἀποστολὴ τοῦ Σεβαστιάνη (1802). — Ὁ στρατηγὸς Δεκαν ἐν Ἰνδία. — Ἡ ἐν Πρεσβούργῳ συνθήκη (1805). — Ὁ Σεβαστιάνης ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Οἱ Ἄγγλοι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. — Ἀποτυχία αὐτῶν. (Φεβρουάριος 1807). — Οἱ Ἄγγλοι ἐν Αἰγύπτῳ. — Ἀποτυχία αὐτῶν (Σεπτέμβριος 1807). — Ἡ συνθήκη τοῦ Φινγκεστάιν μεταξὺ Ναπολέοντος καὶ Περσίας (Μαΐος 1807). — Ἡ ἐν Τιλσιτῶν συνέντευξις (Ἰούλιος 1807).

Ἡ ἐπανάστασις τῆς 29 Μαΐου 1807 ἐν Κωνσταντινουπόλει. — Πτώσις Σελίμ τοῦ Γ'. — Νεῖα ἐπανάστασις. Ἀναγόμενοι τοῦ Μαχμουτ (28 Ἰουλίου 1808). — Ἀποστασία ὀθωμανικῶν ἐπαρχιῶν. — Ὁ Δζεζάρ πασᾶς. Οἱ Οὐαχαβίται. Ὁ Πασβανόγλου. Τὸ Μαυροδούνιον. Ὁ Ἑλληὴν πατριώτης Ρήγας Ὁ Ἄλλης τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ Σερβία. Ὁ Καραγεώργης καὶ ὁ Μιλὸς Ὀδρένοβιτς.

Ἡ ἐν Τίλισσι συνθήκη. — Γαλλορωσικαὶ διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματός. — Ἡ ἐπιστολὴ τῆς 2 Φεβρουαρίου 1808. — Σχέδιον διανομῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Ἡ ἀγλῶσσα τῆς γαλῆς. — Τὸ μέγα περὶ τῆς Ἰνδικῆς σχέδιον.

Γ'. ἩΤΤΑ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Βάυλεν. — Ἡ ἐν Ἐρφούρτῃ συνέντευξις (Σεπτέμβριος 1808). Ἡ ἐν Βιέννῃ συνθήκη (1809). — Ἡ γαλλικὴ διοίκησις τῶν Ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν.

Ὁ ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος (1806 - 1812). — καὶ ἡ ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκη (28 Μαΐου 1812.) — Τὸ μέγα σχέδιον τοῦ Ναπολέοντος κατὰ τὸ 1812. — Ἡ ἦττα τοῦ Ναπολέοντος.

Ἡ Ἀνατολὴ κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἐν Βιέννῃ Συνεδρίου.

Τὸ πρόσωπον τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἐν Ἀνατολῇ ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ δεσπόζει τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ 19' αἰῶνος. Ἡ Ἀνατολικὴ Μεσόγειος, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Ἰνδία περιλαμβάνοντο εἰς τὰ σχέδιά του, ὅπως καὶ ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γερμανία. Ἀνησυχῶν περὶ πάντων τῶν προβλημάτων, ἀπεφάσισε νὰ λύσῃ τὸ Ἀνατολικόν καὶ ἀνεκίνησε πάντα τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ, ὑπέδειξε πάσας τὰς λύσεις καὶ κατέδειξε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν περιπλοκὴν.

Εἶνε βεβαίως ὑπερβολικὸν νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα ἀπετέλεσε τὸ κύριον μέρος τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ, καθότι ἐνησχολήθη περισσότερο περὶ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἢ περὶ τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου. Ἀκριβῶς ὅμως διὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐσκέφθη νὰ πλήξῃ τὴν ἀπρόσιτον αὐτοῦ πολέμιον, καὶ διὰ τοῦτο πάντοτε πρὸς τὰ ἐκεῖ εἶχεν ἐστραμμένον τὸ βλέμμα καὶ ἰθὺς αὐτόθι συνδυασμοὺς πολιτικοὺς λίαν παραβόλους ἀληθῶς, ἀλλ' ὅμως

εὐφρεστάτους. Ἐστρεψεν ἐκεῖ τὴν προσοχὴν του εὐθὺς μετὰ τὰς πρώ-
τας αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ νίκαις· ἐκεῖ κατεδίωξε τοὺς Ἀγγλοὺς ἀνὰ μέ-
σον τῆς παλαιᾶς ἠπείρου καὶ ἐκεῖ συνέτριψε τὴν τύχην του. Ὑπὸ
αὐτὴν τὴν ἔννοιαν πρὸς στιγμὴν συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς κοσμοκρα-
τορίας, τὴν Κωνσταντινούπολιν δ' ἐθεώρει ὡς κέντρον τοῦ κόσμου.

Ἐφαίνετο οἷονεὶ θεωρῶν ἑαυτὸν ἐξόριστον ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, καὶ
ὅτι πιστεύων ἑαυτὸν ἀνήκοντα εἰς τὸ γένος τῶν ἐν Ἀσίᾳ κατακτη-
τῶν, ἐπόθει διαρκῶς ἐκεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ. Δις εἰσεχώρησεν εἰς τὴν
μυστηριώδη ἐκείνην Ἀνατολὴν, διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν δόξαν καὶ δις
ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐκ Ρωσσίας ἀπεκρούσθη πρὸς τὴν Δύσιν. Τίς οἶδε
μήπως μεταξὺ τῶν μεγίστων θλίψεων αὐτοῦ ἦτο καὶ ἡ ἐπὶ τῇ ἀ-
δυναμίᾳ τοῦ νὰ παρακολουθήσῃ τὰ ἔγνη τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου;
Τὸ τοιοῦτο δὲν θὰ ἐξήγει ἄρά γε ἐν μέρει τὴν ἀκρέστον αὐτοῦφι-
λοδοξίαν;

Ἴσως, ἐάν ἡ πραγματικότης τῶν σχεδίων του δὲν ἐθολοῦτο
ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου ὑπὸ τῆς ὁμίχλης τῶν ὀνείρων φαντασίας ἀδια-
κόπως ἐργαζομένης, ἐν τῇ παρούσῃ ἱστορίᾳ ἠθέλομεν συναντήσῃ τὰ
λαμπρότατα τῶν δειγμάτων τῆς ἐξόχου πολιτικῆς νοημοσύνης του.
Τούλάχιστον ὁμως παρακολουθοῦντες αὐτὸν εἰς Δεκκὰν καὶ εἰς Ἀγ-
κῶνα, εἰς Κάϊρον καὶ εἰς Πτολεμαίδα, εἰς Βιέννην καὶ εἰς Μόσχαν,
πάντοτε πέριξ ἀλλὰ πάντοτε εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Κων-
σταντινουπόλεως καὶ τῆς δυτικῆς Ἀσίας, μαγευμένον ὡτε διὰ βα-
σκανείας καὶ πάντοτε ἀνίσχυρον, συναντῶμεν τὰς δραματικωτάτας
σκηνὰς τοῦ σταδίου του.

Α'. ΟΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ. Ο ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΣ ΕΝ ΑΙΓΥΠΤΩ.

ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΕΝ ΙΝΔΙΑ

Εὐθὺς ὡς ἡ ἔθνοσυνέλευσις ἀπηλευθέρωσε τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῆς
ξενικῆς εἰσβολῆς καὶ ἠδυνήθη νὰ ρίψῃ τὸ βλέμμα πέραν τῶν συνό-
ρων, ἐπανελάβεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὰς παραδόσεις τῆς πολιτικῆς τῶν
βασιλέων. Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Κοινῆς Σωτηρίας ἐγένετο ὁ ἄμεσος διά-
δοχος καὶ συνεχιστὴς τοῦ ἔργου τῶν διπλωματῶν τοῦ πρώην καθε-
στῶτος· κχτενόησε δὲ ὅτι ὁ μετὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος, ὅστις κατὰ
τὸ 1792 εἶχε περατωθῆ, ἀπήλλαξε τὴν Γαλλίαν ἀπὸ μεγάλου μέ-
ρους τῶν δυνάμεων τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσσίας.

Σελίμ, ὁ Γ', Σουλτάνος ἀπὸ τοῦ 1789, ἦτο ἡγεμὼν νέος καὶ φιλελεύθερος, διατεθειμένος ν' ἀναμορφώσῃ τὰ ἤθη τοῦ Κράτους του, ἱκανὸς θεωρούμενος νὰ ἐννοήσῃ καὶ ν' ἀγαπήσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ἐνωρὶς ἰδρύθη σύλλογος (club) ἐν Κωνσταντινουπόλει, μετ' ἐνθουσιασμοῦ δ' ἐγνώσθη ἐν Παρισίοις ὅτι οἱ μουσουλμάνοι «πατριῶται», φέροντες τὸ τρίχρουν ἐθνόσημον εἰς τὴν κίδαρὶν των, ἔφαλλον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου τὸ Ça ira, ὀρχούμενοι περὶ τῶν δένδρων τῆς ἐλευθερίας.

Ὁ τελευταῖος πρέσβυς Λουδοβίκου τοῦ ΙΣ' παρὰ τῆ Πύλῃ κόμης Σουαζέλ-Γκουφιέ ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του ἤδη ἀπὸ τοῦ 1790. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως κ. δὲ Σεμονβίλ δὲν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Διβανίου· αἱ ἰακωβινικαὶ ἰδέαι ἐφόβιζον ἀκόμη τὸν κόσμον. Ὁ μετ' αὐτὸν ἀποσταλεὶς Δεκὸρς, πρῶν μαρκήσιος Σαίντ-Κροά, ἠμποδίσθη καὶ συνελήφθη καθ' ὁδὸν παρὰ τὰ σύνορα τῆς Βοσνίας. Φθάσας ἀργὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1793, δὲν ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως, ἀλλ' ἦτο ἀπλῶς ἀνεκτός. Ἐπέτυχεν ἐν τούτοις, ἵνα ἡ Πύλη τηρήσῃ οὐδετερότητα ἐν τῷ πολέμῳ, ὃν ἡ μοναρχικὴ Εὐρώπη διεξῆγε κατὰ τῆς Γαλλίας, διατηρήσῃ δὲ αὕτη τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ παλαιὰ τῆς ἐμπορικῆς προνόμια καὶ ἐξασκῆ ὅπως καὶ πρότερον τὴν ἐπὶ τῶν Καθολικῶν προστασίαν τῆς.

Ἡ ἐν Βασιλείᾳ συνθήκη, συνομολογηθεῖσα μετὰ τῆς Πρωσίας κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1795, συνεπήγετο τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Πολωνίας, ἐθεωρήθη δὲ ὡς τεκμήριον τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ παλαιοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ προγράμματος τῆς γαλλικῆς διπλωματίας.

Ἐν τοσοῦτῳ ἡ Ἐθνοσυνέλευσις καὶ τὸ Διευθυντήριον ἐπανελάβον ἐν Τουρκίᾳ τὰς περὶ μεταρρυθμίσεων ἀποπείρας, αἵτινες εἶχον γείνει ἄλλοτε παρὰ τοῦ μαρκησίου Βελλενέβ καὶ τοῦ βαρῶνου Τόττ καὶ δι' ὧν ἀνεκαινίσθη καὶ ἐξήρθη ἡ μουσουλμανικὴ ἰσχὺς ἀπέναντι τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Ὁ Βερνιὰκ Σαίν-Μώρ, διορισθεὶς ἑκτακτος ἐπιτετραμμένος παρὰ τῷ Σουλτάνῳ ἐν ἔτει 1795, ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν συνοδευόμενος ὑπὸ ἀποσπάσματος γάλλων γρεναδιέρων, ἧ, καθὼς ἔλεγεν, «ὑπὸ τῆς φήμης τῶν δημοκρατικῶν νικῶν.» Ἐφάνη ὁμως ἀδέξιος, ἠξίωσε νὰ παραβῆ πάντας τοὺς αὐστηροὺς κανόνας τῆς ἀσιατικῆς ἐθιμοτυπίας καὶ νὰ «ἐπαναστατήσῃ τὴν Τουρ-

κίαν.» Δυσχερέστησε τὸν Σουλτάνον καὶ τοὺς πάντας καὶ περιήγαγεν εἰς δυσχερῆ θέσιν τὴν Κυβέρνησιν του.

Ὁ ἀναπληρώσας αὐτὸν μετ' ὀλίγον στρατηγὸς Ὁβέρ-Δυβαγέ ἐδείχθη ἐπιτηδειότερος. Λίαν εὐθύς καὶ λίαν εὐσταθῆς καὶ λίαν περισκεμμένος, ἔσχε μεγάλην παρὰ τῆ Πύλῃ ἰσχύν, ἐπέτυχε δὲ τὴν ἀκεραίαν ἀνανέωσιν τῆς περὶ προνομίων συμβάσεως τοῦ 1740. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο εἰς τῶν ἀρίστων τῆς Δημοκρατίας στρατιωτικῶν, διαπρέφας κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Μαγεντίας, ἐξήγειρε μέγαν θαυμασμόν. Ὁ Σουλτάνος ἠτήσατο παρ' αὐτοῦ μηχανικούς, ἀξιωματικούς ἐκγυμναστάς, τεχνίτας τοῦ πυροβολικοῦ, πυροβολητὰς καὶ τηλεβόλα, ἀνέθηκε δὲ αὐτῷ νὰ ἐκγυμνάσῃ τοὺς Τούρκους εἰς τὰς νέας στρατιωτικὰς μεθόδους. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ στρατηγοῦ ἐσχηματίσθη μετ' οὐ πολὺ σῶμα ἐξ 800 τούρκων πυροβολητῶν, ἰππικὸν τουρκικὸν ἐξησκημένον κατὰ τὴν γαλλικὴν μέθοδον, πεζικὸν ἐξωπλισμένον διὰ γαλλικῶν τουφεκίων καὶ ἐκτελοῦν γυμνάσια ὅπως οἱ γρεναδιέροι τοῦ διαμερίσματος τοῦ Σάμβιος - καὶ Μογέλλα. Τὸ πεζικὸν ἀπεκλήθη νιζάμ-γκεντίι, ἦτοι τοῦ νέου συστήματος.

Ἄλλὰ τὸ Διευθυντήριον ἠκολούθησε κατόπιν πολιτικὴν προκλητικὴν, ἐξερεθίσασαν τὴν Πύλῃν.

Ὁ Βοναπάρτης, κύριος γενόμενος τῆς Ἰταλίας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Μαντούης, διῶρκουσῶν τῶν διαπραγματεύσεων τῆς ἐν Κάμπω Φορμίω εἰρήνης, σκέπτεται περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ. Πρέπει νὰ καταβληθῇ ἢ Ἄγγλία, πρὸς τοῦτο δ' ἀπαιτεῖται νὰ κατακτηθῇ ἢ Μεσόγειος, νὰ κυριευθῶσι τὸ Γιβραλτάρ καὶ ἡ Μελίτη, νὰ καταληφθῇ ἢ Αἴγυπτος «καὶ νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ ὄνειρον, ὅπερ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Σταυροφοριῶν κατέχει τὴν φαντασίαν τῶν Γάλλων.»¹ — «Εἰς μάτην, ἔγραφε τότε πρὸς τὸ Διευθυντήριον, ζητοῦμεν νὰ ὑποστηρίξωμεν τὸ Κράτος τῆς Τουρκίας. Θὰ ἴδωμεν τὴν πτῶσιν του εἰς τὰς ἡμέρας μας.» Ὅθεν ἀπέδιδεν ἰδιάζουσαν σημασίαν εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Ἀγκῶνος καὶ τῶν Ἰονίων νήσων, «σταθμῶν φυσικῶν ἐν τῇ ὁδῷ τῆς Ἀνατολῆς.» Προὔβαινε δὲ μέχρι τοῦ νὰ λέγῃ, ὑπερθεματίζων ἴσως ἐφ' ὅσων πραγματικῶς ἐφρόνει, ὅτι: «Αἱ νῆσοι Κέρκυρα, Ζάκυνθος καὶ Κεφαλληνία εἶνε δι' ἡμᾶς σπουδαιότεραι ἢ πᾶσα συλλήβδην ἢ Ἰταλία.»

(¹) Sorel : Bonaparte et Hoche en 1797. σ. 93.

Ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν τὴν 30 Ἰουλίου 1797 πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Μανιατῶν, «τῶν ἀξίων αὐτῶν ἀπογόνων τῆς Σπάρτης, τοῦ μόνου λαοῦ ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅστις ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀνεξαρτησίαν». Μετὰ τινὰς μῆνας ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀλῆν πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων, ἀποκαλῶν αὐτὸν, «λίαν ἀξιοσέβαστον φίλον», ἔπεμπε δὲ αὐτῷ ἓνα τῶν ὑπασπιστῶν του, ὅπως ἀνακοινώσῃ αὐτῷ «τινὰς προτάσεις.»

Ἡ ἐν Κάμπω Φορμίω συνθήκη τῆς 17 Ὀκτωβρίου 1797, κατ' ἀπομίμησιν τῶν περὶ διανομῆς τῆς Πολωνίας συνθηκῶν, ἐνήργησε τὸν διαμελισμὸν τῆς δημοκρατίας τῆς Βενετίας. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἔλαβε τὴν Βενετιάν, τὴν Ἰστρίαν καὶ τὴν Δαλματίαν. Ἡ Γαλλία ἔσχε τὰς Ἰονίους νήσους καὶ τὰς ἐν Ἀλβανίᾳ βενετικὰς κτήσεις, ἧτοι τὸ Βουθρωτόν, τὴν Πάργαν, τὴν Ἄρταν, τὴν Πρέβεζαν, καθισταμένη παρὰ τὴν ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν κληρονόμος τῆς Βενετίας. Ὁ Σουλτάνος ἐδικαιούτο ν' ἀνησυχῆσῃ.

Πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης ὁ Βοναπάρτης εἶχεν ἐπιφορτίσῃ τὸν στρατηγὸν Γεντίλην νὰ καταλάβῃ τὰς νήσους καὶ νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ἵνα «προσεταιρισθῇ τοὺς κατοίκους.» — «Μὴ παραλείψῃτε εἰς τὰς διαφόρους προκηρύξεις σας ν' ἀναφέρητε τὴν Ἑλλάδα, τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Σπάρτην» ἔγραφεν αὐτῷ. Ὁ στρατηγὸς Γεντίλης ἔτυχε πράγματι ἀρίστης ὑποδοχῆς παρὰ τοῖς κατοίκους τῶν εἰρημένων νήσων. Ἐν Κερκύρᾳ εἰς τῶν προκρίτων τοῦ τόπου ἐνεφανίσθη κρατῶν βιβλίον εἰς τὴν χεῖρα. «Γάλλοι, εἶπε, θὰ εὔρητε ἐν ταῦθα λαὸν ἀμαθῆ περὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχναις, ὅστις ὁμως δύναται καὶ πάλιν ν' ἀποβῆ ὅ,τι καὶ πρότερον ἦτο μάθετε διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ βιβλίου τούτου νὰ τὸν ἐκτιμᾶτε.» Τὸ βιβλίον ἦτο ἡ Ὀδύσεια, ὃ δὲ Βοναπάρτης ἀναφέρων ταῦτα πρὸς τὸ Διευθυντήριον, προσέθετεν ἐμπνεόμενος ἐκ τῶν συγκεχυμένων ἀναμνήσεων τῶν κλασικῶν σπουδῶν του: «Ἡ νῆσος Κέρκυρα ἦτο, κατὰ τὸν Ὅμηρον, ἡ πατρίς τῆς ἡγεμονίδος Ναυσικάας... Ἡ τρίχρους σημαία θὰ πηχθῇ μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ὀδυσσεύς.» Τὸ ζήτημα τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ἤρχιζεν.

Ὁ Βοναπάρτης ἔστρεψε μετ' οὐ πολὺ τὸ βλέμμα ἐτι ἀπωγέρω, ἐκείθεν τῆς Μεσογείου. Μικρὰν σημασίαν ἔχει τὸ ἂν τὸ Διευθυντήριον διέταξε τὴν εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείαν, ὅπως ἀπαλλαγῇ τοῦ Βοναπάρτου, ἢ ἂν ὁ Βοναπάρτης ἐσκέφθη μόνον περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ

δόξης. Ἡ Γαλλία εἶχεν ἄρκετὰ καὶ σημαντικώτατα συμφέροντα ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ, ὥστε δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ τὸ Διευθυντήριο καὶ ὁ Βοναπάρτης ἐλάμβανον αὐτὰ ὑπ' ὄψει κατὰ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Χωρὶς ν' ἀνέλθωμεν μέχρι τῶν Σταχυροφοριῶν, οὔτε καὶν μέχρι Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', εἰς ὃν ὁ Λεϊβνίτιος προὔτεινε νὰ ἐκπέμψῃ εἰς τὸν Νεῖλον τὰς δυνάμεις, ἃς ἠτοιμαζε κατὰ τῆς Ὀλλανδίας, τὸ ζήτημα τῆς Αἰγύπτου ἦτο οἰκείον εἰς πολλοὺς τῶν Γάλλων κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ Σοαζέλ, ὡς βεβαιουσίτινες, ἐσκέπτετο νὰ εὔρῃ αὐτόθι ἀντιστάθμισμα διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐν Ἰνδικῇ γαλλικῶν κτήσεων. Ὁ Βολνέ, ὁ συγγραφεὺς τῶν *Ἐρειπίων*, ἔγραφε τὸ 1788: «Διὰ τῆς Αἰγύπτου θὰ φθάσωμεν εἰς Ἰνδιάν· θ' ἀποκαταστήσωμεν τὴν παλαιὰν διὰ τοῦ Σουέζ συγκοινωνίαν καὶ θὰ καταστήσωμεν ἄχρηστον τὴν διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἑλπίδος ὁδόν.»

Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα οἱ Πορτογάλλοι εἶχον περιπλεύσει τὴν Ἀφρικὴν ὅπως μεταβῶσιν εἰς Ἰνδιάν, καθότι οἱ Τούρκοι ἔφρασον τὴν παλαιὰν ὁδὸν τῆς προσθίου Ἀσίας· ἀφοῦ δὲ νῦν ἡ παρακμὴ τῶν Τούρκων ἦτο ἀνεπανόρθωτος, ἦτο φυσικὸν πάλιν ἡ συγκοινωνία ν' ἀποκατασταθῇ διὰ τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν ἐπρόκειτο περὶ σοβαρωτάτων συμφερόντων, οὐ μόνον δηλαδὴ περὶ προσαποκτήσεως μερῶς τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἰσορροπίας, ἣτις ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ διαταραχθῇ ἐκ τῆς παρακμῆς τοῦ Κράτους ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἐν τῇ Μεσογείῳ γαλλικῆς κυριαρχίας καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ θάλασσα αὕτη καθίστατο εἰς νέου τὸ κέντρον τοῦ παλαιοῦ κόσμου.

Τὴν 23 τοῦ Βλαστηφόρου (Germinal) μηνὸς τοῦ στ' ἔτους (12 Ἀπριλίου 1798) δι' ἀποφάσεως τοῦ Διευθυντηρίου ἐπεφορτίσθη ὁ Βοναπάρτης, διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς, νὰ καταλάβῃ τὴν Αἴγυπτον ὥφειλε προσέτι νὰ ἐνεργήσῃ τὴν τομὴν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ καὶ «νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐλευθέραν καὶ ἀποκλειστικὴν κατοχὴν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰς τὴν Γαλλικὴν Δημοκρατίαν». Ὁφείλε πρὸς τούτοις νὰ διατελῇ ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατὸν εἰς ἀγαθῆς σχέσεις μετὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν ἀμέσων αὐτοῦ ὑπηκόων.

Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματικοὶ πράκτορες τῆς Γαλλίας ἐπεφορτίσθησαν νὰ διερμηνεύσωσι πρὸς τὸν Σουλτάνον τὰ φι-

λικὰ αἰσθήματα τοῦ Διευθυντηρίου. Δὲν ἐσκόπευον οἱ Γάλλοι νὰ τοῦ ἀφαιρέσωσιν, ἔλεγον αὐτῷ, μίαν τῶν πλουσιωτάτων τοῦ Κράτους τοῦ ἐπαρχιῶν· ἤθελον μόνον νὰ τιμωρήσωσι τὸ στρατιωτικὸν τῶν Μαμελούκων σῶμα, τὸ ὁποῖον ἐφέρετο πρὸς αὐτὸν λίαν ἀπειθῶς. Δυστυχῶς ὁ στρατηγὸς Ὁβέρ-Δυβαγὲ εἶχε πρὸ ὀλίγου ἀποθάνει· ἴσως δὲ καὶ αὐτοῦ πᾶσα ἡ ἐπιρροὴ καὶ ἡ εὐγλωττία μόλις θὰ ἐπῆρκει ἵνα πεισθῇ ὁ Σουλτάνος ὅτι ἡ εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατεία ἦτο ἐνδειξις φιλίας, ἢ ἡ κυβέρνησις τῆς Δημοκρατίας δὲν εἶχε παύσῃ τρέφουσα πρὸς αὐτόν. Ὁ Σουλτάνος ἔσχε τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην νὰ ἰργισθῇ τῇ ὑποκινήσει τῶν Ἄγγλων, οἵτινες δὲν παρημέλησαν τὴν εὐκαιρίαν ταύτην, ὅπως βλάβῃ τοὺς Γάλλους καὶ ἀμυνθῶσι κατ' αὐτῶν.

Ἡ εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατεία ἦτο τὸ πρῶτον σημαντικὸν γεγονὸς τοῦ νέου καὶ φοβεροῦ ἀγῶνος, ὅστις ἤρχιζε μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας.

Ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀνεχώρησεν ἐκ Τουλῶνος τὴν 19 Μαΐου. Ὁ Βοναπάρτης τὸν ἀπεκάλεισεν εἰς προκήρυξίν τούτινα πρὸς τοὺς στρατιώτας τοῦ «μίαντῶν πτερύγων τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας στρατοῦ». Ὁ ἄγγλος ναύαρχος Νέλσον ἐνόμισεν ὅτι ἐμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἠτοιμάσθη νὰ τὸν ἐμποδίσῃ. Ἐν τούτοις ὁ γαλλικὸς στόλος ἐπλευσε πρὸς ἀνατολὰς καὶ προσήγγισεν εἰς Μελίτην. Ἡ νῆσος, κατεχομένη ὑπὸ τῶν ἰπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐκυριεύθη σχεδὸν ἀμαχητὶ τὴν 10 Ἰουνίου, ἀφέθη δ' ἐκεῖ ὁ Βωμποὰ μετ' εὐαρίθμου φρουρᾶς· ὁ Βοναπάρτης ἀπεβιβάσθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὴν 1 Ἰουλίου, ἡ δὲ πόλις ἐγκαταλειφθεῖσα, ἀφέθη αὐτῷ ἐλευθέρᾳ. Ἐβάδισε πάραυτα κατὰ τοῦ Καίρου, οἱ δὲ στρατιῶταί του φοβερὰς ὑπέστησαν κακουχίας κατὰ τὴν διάβασιν τῆς ἐρήμου τοῦ Δαμαγχοῦρ καὶ ὀλίγον ἐλείψε ν' ἀποθαρρυνθῶσι καὶ ν' ἀποδειλιάσωσι. Τινὲς αὐτῶν νῆτοκτόνησαν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιστρατήγου, κατηγοροῦντες αὐτὸν διὰ τὸν θάνατόν των. Οἱ Μαμελοῦκοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πορείαν των· ἀλλὰ τὸ ἰππικόν των ἀπεκρούσθη εἰς τὰς συμπλοκάς τῆς Ραμανίας καὶ τῆς Χεβρέϊς, τὴν δὲ 21 Ἰουλίου παρὰ τὰς Πυραμίδας οἱ Γάλλοι κατήγαγον ἀποφασιστικὴν νίκην· πᾶσαι αἱ ἐφοδοὶ τῶν Μαμελούκων συνετρίβησαν κατὰ τῶν τετραγῶνων τοῦ γαλλικοῦ πεζικοῦ, τινὲς δὲ συμπυροκροτήσεις τῶν τηλεβόλων μετὰ ζωηροῦ τουφεκοβολισμοῦ τοὺς ἀπεδεκάτισαν.

Οι κυριώτατοι αὐτῶν ἀρχηγοὶ ἀπέδρασαν, ὁ μὲν Μουράτ-βης εἰς Ἄνω Αἴγυπτον, ὁ δὲ Ἰβραήμ-βης εἰς Συρίαν. Ὁ Βοναπάρτης εἰσῆλθεν εἰς Κάϊρον καὶ οἱ στρατιῶταί του ἐλησμόνησαν τὰ παθήματα τῶν.

Ἐν τούτοις ὁ Νέλσων παραμείνας πλέον τοῦ δέοντος ἐν Γιβραλτάρ, ἐπελήφθη τῆς καταδιώξεως τῶν Γάλλων, τοὺς ἀνεζήτησεν εἰς Σικελίαν, εἰς Πελοπόννησον, εἰς Κρήτην, ὠρκίσθη δὲ νὰ τοὺς εὔρη, «ἀρκεῖ, ὡς ἔλεγεν, νὰ εὕρισκοντο ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης». Εὔρε τὰ πλοῖα τοῦ ναυάρχου Βρουῦς εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἄβουκίρ· κατέλαβεν αὐτὰ ἐξαίφνης εἰς θέσιν ἀνεπιτήδειον δι' αὐτά, ἐπετέθη ἐναντίον τῶν καὶ ἐπυρπόλησε τὸ μέγιστον μέρος αὐτῶν τὴν 1 Αὐγούστου. Ὁ Βρουῦς καὶ ὁ Δυπετί-Θουάρ ἐφονεύθησαν ἐπὶ τῶν πλοίων τῶν· ὁ Βιλλενέβ διέφυγε μετὰ δύο φρεγατῶν. Ἡ ναυμαχία αὕτη, ἣν οἱ Ἄγγλοι ἀποκαλοῦσι «μάχην τοῦ Νείλου», πολὺν προὔξενησε κρότον, εἰς τὸν Νέλσωνα δὲ ἀπενεμήθη ὁ τίτλος τοῦ βαρώνου τοῦ Νείλου. Οἱ Γάλλοι ἔμεινον ἀποκεκλεισμένοι ἐν Αἰγύπτῳ, ἡ δὲ Ἀγγλία ἐφαίνετο κατέχουσα εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἑνα τῶν ἀρίστων στρατῶν τοῦ Διευθυντηρίου. Δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν ὁ Βοναπάρτης μετὰ τὴν στέρησιν τοῦ στόλου του νὰ πράξῃ τι ἄξιον λόγου ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ἀπεφάσισεν οὗτος νὰ διοργανώσῃ τὴν κατακτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ χώραν. Ὁ Δεσαίξ πεμφθεὶς πρὸς καταδίωξιν τοῦ Μουράτ βης, ἐνίκησεν αὐτὸν ἐν Σεδιμᾶν καὶ κατέλαβε πᾶσαν τὴν Ἄνω Αἴγυπτον, γενόμενος ἀγαπητὸς παρὰ τοῖς ἐγχωρίοις. Ὁ Βοναπάρτης κατέστειλεν ἀνταρσίαν ἐκραγεῖσαν ἐν Κάϊρῳ καὶ ἐγκατέστησεν αὐτόθι ἰσχυρῶς τὴν ἐξουσίαν του. Προσεπάθησε νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς Μουσουλμάνους ἐπιδεικνύων μέγιστον σέβας πρὸς τὰς θρησκευτικὰς τῶν δοξασίας, προσπαθῶν ἐν ταῖς ἐπιδείξεσι ταύταις νὰ συνδυάσῃ ἀλλοκῶτως τὰ ἐδάφια τοῦ Κορανίου μετὰ τῶν ἄρθρων τῆς Ἀνακηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου· κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Νείλου ἐθεάθη φέρων ἀσιατικὴν ἔνδυμασίαν, μεταβὰς δὲ εἰς τὸ κυριώτατον τζαμίον ἀπήγγειλε μετὰ τῶν σεΐκων τὰς μουσουλμανικὰς εὐχὰς. Οἱ Αἰγύπτιοι τὸν ἀπεκάλεσαν Ἀλῆ-Βουναβερδῆ, πρόθυμοι ὄντες νὰ τὸν ἀναγνωρίσωσιν ὡς πασᾶν καὶ Σουλτάνον αὐτῶν.

Ἐπὶ πλέον ἱδρυσε μετὰ τῶν πολυαρίθμων ἐπιστημόνων, οὓς ἤγαγε σὺν αὐτῷ ἐκ Γαλλίας, τὸ Ἰνστιτούτον τοῦ Κάϊρου. Ὁ Μόνζ, ὁ

Βερβολλέ, ὁ Φουριέ, ὁ Γεοφφροά Σαιντ-Ίλαίρ, ὁ Κοντέ εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Αἰγύπτου. Ἦρξαντο ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων αὐτῆς μνημείων. Γάλλος ἀξιωματικὸς ἀνεκάλυψε τὴν τρίγωνσον ἐν Ῥοζέττῃ ἐπιγραφὴν, δι' ἧς ὁ Σαμπολλιὼν κατὰ τὸ 1822 ἀνεῦρε τὴν κλεῖδα τῶν ἱερογλυφικῶν. Ὁ Κοντέ ἰδιαιτέρως συνέστησε βιομηχανικὰ ἔργα, ἀνέλαβε νὰ διδάξῃ τοὺς κατοίκους τῆς κοιλάδος τοῦ Νεῖλου τὰς ἀρίστας γεωργικὰς μεθόδους καὶ κατέβαλε πάντα κόπον ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τὴν εὐημερίαν, τὴν ἀπολεσθεῖσαν ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως αὐτῆς. Ἦτο ὄντως θαυμαστὴ Ἀναγέννησις, ἣτις δὲν ἐβράδυνε ν' ἀποφέρῃ καρποὺς χάρις εἰς τὸ ἐν Καίρῳ Ἰνστιτούτον· ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νεωτέρα Αἰγύπτος ἐγένοντο στάδια ἐρεῦνης τῶν γάλλων σοφῶν· ἐγένοντο μελέται περὶ τῆς διώρυχος τοῦ Νεχῶ καὶ περὶ τῆς διατήσεως τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ.

Ὁ Βοναπάρτης ὅμως δὲν ἤρκειτο νὰ εἶνε ἀπλοῦς πασᾶς τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἰβραήμ βεης εἶχε καταφύγει εἰς Συρίαν. Ὁ Σουλτάνος δὲ κηρύξας ἐπισήμως τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, διέταξε τὸν πασᾶν τῆς Δαμασκοῦ νὰ προσβάλῃ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ Γάλλους, ἐνῶ στόλος ἀγγλοτουρκικὸς ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶν πασᾶν ἐμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ Βοναπάρτης, ὅστις προὔτιμα τὴν ἐπίθεσιν τῆς ἑμύνης, ἀπῆλθεν ἐξ Αἰγύπτου κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1799, διέβη τὸν ἰσθμὸν τοῦ Σουέζ, ἐκυρίευσεν τὸ Ἐλ-Ἀρίς, τὴν Γάζαν, τὴν Ἰόππην καὶ ἐπολιόρησεν τὴν Πτολεμαίδα. Ἀφίσας αὐτόθι τινὰ τῶν στρατευμάτων του, κατετρόπωσε μετὰ τῶν λοιπῶν τὸν πασᾶν τῆς Δαμασκοῦ ἐν Τιβεριάδι, παρὰ τὸ ὄρος Θαβῶρ καὶ ἐπανῆλθε πρὸ τῆς Πτολεμαίδος. Τὰ προερχόμενα ἐξ Ἀλεξανδρείας πολιορκητικὰ τηλεβόλα συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, καὶ ἐχρησίμευσαν πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ φρουρίου. Ἄλλως τε ὁ Δζεζάρ πασᾶς, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἀγγλοῦ ναυάρχου Σιδνεῦ Σμίθ, ἀντίστη κρατερῶς· ὅθεν ὁ Βοναπάρτης στερούμενος μέσων ἐπαρκῶν, ὑπεχρεώθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Ἡ ἀποτυχία αὕτη ἐφρασσεν αὐτῷ τὴν πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁδόν, δι' ἧς ὠνειροπόλησεν ἰσως νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Εὐρώπην καὶ νὰ ἐπιτεθῇ ἐκ τῶν νώτων κατὰ τοῦ δευτέρου συνασπισμοῦ, ὅστις εἶχεν ἤδη σχηματισθῆ κατὰ τῆς Γαλλίας.

Ἐπέστρεψεν εἰς Αἰγύπτου, ὅπως ἀντιταχθῆ κατὰ τῆς ἀποβάσεως

των ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου μεταβιβασθέντων τουρκικῶν στρατευμάτων. Τὴν 25 Ἰουλίου, ἐν ἔτος σχεδὸν μετὰ τὴν παρὰ τὸν Νεῖλον ναυμαχίαν, κατήγαγεν ἐν Ἀβουκίρ κατὰ τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ μεγάλην νίκην, ἀποκρούσας καὶ ρίψας τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὴν θάλασσαν. Νικητὴς, ἀλλὰ διατελῶν πάντοτε ἀποκεκλεισμένος εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν καὶ ἀσχάλλων, καθότι δὲν ἠδύνατο νὰ δράσῃ, ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ ἐξ Αἰγύπτου καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐν τῇ Δύσει θέσιν τοῦ προσεδῶκα ν' ἀρυσθῆ μείζον ὄφειλος ἐκ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου καὶ ἐκ τῆς ἀνυποληψίας εἰς ἣν εἶχε καταπέσει τὸ Διευθυντήριον. Ἐφυγε κρυφίως ἐξ Ἀλεξανδρείας τὴν 22 Αὐγούστου, ἀφίσας εἰς τὸν Κλέβερ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ, διέλαθε τὰ περιπολοῦντα ἀγγλικά καταδρομικά καὶ ἀπεβιβάσθη ἐν Φρεζούς τὴν 9 Ὀκτωβρίου. Τὸν ἐπόμενον μῆνα τὴν 19 Ὀμιχλαιῶνος (Brumaire) ἀνέτρεψε τὸ Διευθυντήριον καὶ ἀνηγορεύθη πρῶτος Ὑπατος.

Ἔσπευσε νὰ ἀποπερατώσῃ τὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας ἀγῶνα, διὰ νὰ δυνηθῆ ν' ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἀρνούμενης νὰ συνθηκολογήσῃ. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ 1800 ὑπῆρξεν ἐνδοξοτάτη ἐν τε τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Γερμανίᾳ. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἠττηθεὶς ἐν Μαρέγκω καὶ ἐν Χοχενλίνδεν, ὑπέγραψε τὴν εἰρήνην ἐν Λουνεβίλλῃ τὴν 9 Φεβρουαρίου 1801, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν Κάμπω Φορμίω συνθήκης καὶ ἐκράτησε μὲν τὴν Βενετικὴν χώραν, τὴν Ἰστρίαν καὶ τὴν Δαλματίαν, ἀλλ' ἐδέησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν Παράλπειον Δημοκρατείαν, τὴν Βαταβικὴν, τὴν Ἑλβετικὴν καὶ τὴν Λυγιστικὴν, ἤτοι τὴν ἐπιкуριαρχίαν τῆς Γαλλίας ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Κάτω - Χώραις.

Ἐν τούτοις οἱ Ἀγγλοὶ ἀπέκλειον στενώτερον τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ἀπομείναντας Γάλλους. Ὁ Κλέβερ, ἀπειλούμενος ὑπὸ ἰσχυροτέρων δυνάμεων, προερχομένων ἐξ Ἀγγλίας καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ προσέτι ὑπὸ στρατοῦ ἐκ δεκακισχιλίων Σιπαῦων ἐξ Ἰνδιῶν, οὗ ἡ ἀφιξίς μεγάλην ἐνεποίησεν αἰσθησιν, ἐπιθυμῶν δὲ νὰ ὑπάγῃ νὰ πολεμήσῃ εἰς Εὐρώπην, ὑπέγραψε μετὰ τοῦ Σίδνεϋ Σμιθ τὴν ἐν Ἑλ-Ἀρίς σύμβασιν, (24 Ἰανουαρίου 1800), δι' ἧς ἐγκατέλειπε τὴν Αἴγυπτον, ὑπὸ τὸν ὄρον τὰ στρατεύματα αὐτοῦ νὰ μετενεχθῶσιν εἰς Γαλλίαν. Ὁ ναύαρχος Κεῖθ ἀπήτησε κατόπιν νὰ παραδοθῆ ἄνευ ὄρων. «Εἰς τοιαύτην αὐθάδειαν πρέπει τις ν' ἀπαντᾷ διὰ νικῶν» εἶπεν ὁ Κλέβερ πρὸς τοὺς στρατιώτας του. Καὶ κατήγαγε κατὰ τῶν Ἀγγλων τὴν ἐν Ἡλιουπόλει νίκην τὴν 20 Μαρτίου, ἀπέμεινε δὲ ὁ ἀδιαφιλονίκητος κύριος τῆς Αἰ-

γύπτου. Ἀπεφάσισε τότε νὰ μείνῃ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νείλου καὶ νὰ ἰδρῶσῃ παγίαν αὐτόθι τὴν γαλλικὴν ἐξουσίαν. Συνδιηλλάγη μετὰ τοῦ Μουράτ βέη, ὅστις ἔκτοτε ὑπῆρξε δι' αὐτὸν φίλος εἰλικρινής, ἐγκατέστησε καθ' ἅπασαν τὴν χώραν ἐμφρονεστάτων διοικήσεων καὶ ἐξασφάλισεν εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ μέσου τούτου ἐπὶ τινα χρόνον εἰρήνην καὶ εὐημερίαν ἀνθηροτάτων. Φανατικός τις τὸν ἐφόνευσεν ἐν Καίρῳ διὰ μαχαίρας τὴν 14 Ἰουνίου 1800 καὶ κατέστρεψεν ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῶν τὰ ἐκ τῆς κυβερνήσεως ἐκείνης μέλλοντα ὠφελήματα.

Ὁ διαδεξάμενος αὐτὸν στρατηγὸς Μενού ἦτο ἀνίκανος λίαν πρὸς συνέχισιν τοῦ ἔργου του. Οἱ Ἄγγλοι ἄλλως τε δὲν ἐβράδυναν νὰ τὸν ἀποκλείσωσιν. Ἐκυρίευσαν τέλος τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1800 τὴν νῆσον Μελίτην, ἣν ἀπὸ εἴκοσιν ἕξ μηνῶν ἐπολιόρκουν, ἦτοι εὐθὺς περίπου μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Βοναπάρτου κατάληψιν αὐτῆς. Ἐκτοτε δὲ κύριοι γενόμενοι τῆς Μεσογείου, ἐξήσκησαν ἐπὶ πάντων καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐπιτῶν οὐδετέρων Ἐπικρατειῶν τυραννίαν, ἣτις πολλοὺς ἐδημιούργησεν ἐναντίον των καὶ ἐπιφόβους ἐχθροὺς.

Οὕτω δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1800 πρὸς τὸ 1801 ὁ Βοναπάρτης συνῆψε στενὴν συμμαχίαν μετὰ τοῦ Τσάρου Παύλου τοῦ Α'. ὅστις δυσαρεστηθεὶς ἐκ τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὸν δεύτερον συνομωτισμὸν, ἠσθάνετο πρὸς τὸν πρῶτον Ὑπατον ζωηρὸν θαυμασμὸν. Οἱ δύο φίλοι κατῆρτισαν τότε κατὰ τῆς Ἀγγλίας τὸ πρῶτον τῶν μεγάλων σχεδίων, ὧν ἡ πραγματοποίησις οὐδέποτε ἐπεδιώχθη, ἀλλὰ τὰ ὅποια ὀπομένουςιν ὡς φῶς λαμπρὸν κατχυγάζον τὸ μέλλον.

Κατενόουν ὅτι ἡ Ἀγγλία ἦτο τρωτὴ ἐν Ἰνδικῇ, ὅπου ἡ κυριαρχία της μόλις πρὸ μικροῦ εἶχεν ἐγκαταστή. Ὅθεν ἤθελον νὰ διοργανώσωσιν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐστρατείαν, ἣτις νὰ ἐξεγείρῃ κατὰ τὴν διάβασιν της πάντας τοὺς λαοὺς τοῦ Ἰρὰν καὶ τοῦ Τουρκεστάν καὶ νὰ ἐξωθήσῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰνδοῦ ἐν ὄγκῳ ἀκατασχέτῳ, ὅπως ἦσαν ἄλλοτε οἱ τῶν μογγολικῶν κατακτήσεων. Ὁ ναύαρχος Κνόρρικ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Κοζάκων τοῦ Τανάϊδος καὶ δεκακισχιλίων τακτικῶν, ἐμελλε νὰ ἐκκινήσῃ ἐξ Ὁρεμβούργου, νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Τουρκεστάν, τῆς Χίβας, τῆς Βουχάρας, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἄνω Ἰνδοῦ. 35,000 Γάλλοι ὑπὸ τὸν Μασσέαν ἐμελλον νὰ κατέλθωσι διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Εὐξείνου, ν' ἀποβιβασθῶσιν εἰς Ταϊγάνιον, νὰ μεταβῶσιν ἐκεῖθεν μέχρι τῆς Κασπίας

θαλάσσης μεθ' ἑτέρων 35,000 Ρώσων, νὰ φθάσωσιν ἐκεῖθεν εἰς Περσίαν, ἀκολούθως εἰς Ἐράτην καὶ Κανδαχάρ καὶ νὰ συνενωθῶσι μετὰ τοῦ Κνόριγκ παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς Ἰνδικῆς. Ἐμελλον δὲ νὰ συμπαραλάβωσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ πολυαρίθμους σοφοὺς καὶ ἐπιστήμονας πρὸς σχηματισμὸν Ἰνδικοῦ Ἰνστιτούτου, καὶ πρὸς ἀνανέωσιν δι' ἀναδρομῆς εἰς τὰς πηγὰς αὐτοῦ, τοῦ ἀρχαίου Ἰνδικοῦ πολιτισμοῦ. Πᾶσαι αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἐκστρατείας εἶχον κανονισθῆ. Ὁ Τσάρος ὑπελόγιζεν εἴκοσιν ἡμέρας διὰ τὴν κάθοδον τῶν στρατευμάτων διὰ τοῦ Δουνάβεως, πεντήζοντα πέντε κατόπιν διὰ τὴν μέχρι Περσίας ἀφιξίν καὶ τεσσαράκοντα πέντε ὕστερον διὰ τὴν μετάβασιν μέχρις Ἰνδοῦ· ἦτοι ἐν συνόλῳ τέσσαρας περίπου μῆνας. Οἱ Γαλλόρρωσοι ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κατάκτησιν τῆς Ἰνδικῆς περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1801. Ἦδη ὁ ναύαρχος Κνόριγκ εἶχε προσκαλέσῃ ὑπ' αὐτὸν πολυαρίθμους πατριὰς τῶν Κοζάκων καὶ διαβῆ τὸν Βόλγαν, ὅτε ἡ δολοφονία Παύλου τοῦ Α', συμβᾶσα τὴν 24 Μαρτίου 1801, ἐσταμάτησε τὰ πάντα.

Ὁ Βοναπάρτης δὲν ἠδυνήθη διὰ τοῦ γιγαντιαίου τούτου ἀντιπερισπασμοῦ νὰ σώσῃ τὴν Αἴγυπτον. Οἱ Ἄγγλοι ἀπεβίβασαν αὐτόθι εἰκοσακισχιλίους ἄνδρας· Ὁ Μενού ἠττήθη ἐν Κανόβω τὴν 21 Μαρτίου. Ὁ στρατηγὸς Βελλιάρ ἐσυνθηκολόγησεν ἐν Καίρῳ τὴν 25 Ἰουνίου καὶ ὁ Μενού αὐτὸς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν 5 Σεπτεμβρίου. Τὰ τελευταῖα γαλλικὰ στρατεύματα μετεκομίσθησαν εἰς τὴν πκτρίδα των.

Τοῦ Πίττ τὸ ὑπουργεῖον εἶχεν ἀνατραπῆ. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἄδδινγκτων ἐφαίνετο μᾶλλον διατεθειμένος ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ἣν ἡ Ἄγγλία νικηφόρος κατὰ θάλασσαν, ἠδύνατο νὰ συνομολογήσῃ ὑπὸ ἐντίμους ὄρους. Συνωμολογήθη τῷ ὄντι αὕτη ἐν Ἀμβιανῶ τὴν 27 Μαρτίου 1802. Ἡ Αἴγυπτος ἀπεδόθη εἰς τὸν Σουλτάνον· οἱ Ἄγγλοι ὑπεσχέθησαν ν' ἀποδώσωσι τὴν Μελίτην εἰς τοὺς Ἰππώτας τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου. Ἡ Γαλλία ὑπεχρεώθη νὰ ἐκκενώσῃ τοὺς λιμένας, οὓς κατεῖχεν ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Νεαπόλεως· παρητεῖτο ἐπίσης τῆς κατοχῆς τῶν Ἰονίων Νήσων, αἵτινες ἔμελλον ν' ἀποτελέσωσι τὴν Πολιτείαν τῆς Ἐπτανήσου, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Πύλης καὶ τῆς Ρωσσίας. Τὰ μεγάλα περὶ τῆς Μεσογείου σχέδια τοῦ Βοναπάρτου ἀνετρέποντο. Ἡ Ἀνατολὴ διέφυγε τῶν χειρῶν του. Δὲν εἶχεν ὁμως λάβῃ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀπόφασιν.

Ἀποσοθήσαντες λίαν ἐπιτυχῶς, ἀλλὰ καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν

περιστάσεων τὰς ἐναντίον αὐτῶν ἀποπείρας, ἤτοι τὴν εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείαν εἴτε τὸ γαλλορωσικὸν σχέδιον ἀφ' ἐνὸς καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ ἐν Βουλῶνῃ στρατοπέδου ἀφ' ἐτέρου, οἱ Ἕλληες δὲν ἠμέλησαν ταῦτοχρόνως νὰ ἐνισχύσωσι μετ' ἀκαταπονήτου δραστηριότητος καὶ τὰς ἐν Ἰνδικῇ κτήσεις των, ἐνήργουν δὲ αὐτόθι κατακτήσεις σημαντικὰς ἐπίσης καὶ διαρκεστερας παρ' ὅσον αἱ μᾶλλον θαυμασταὶ τῆς ναπολεόντικῆς ἐποποιίας.

Ὁ Οὐάρρεν Ἀστιγξ μέχρι τῆς ἐκ τοῦ ἀξιώματός του ἀποχωρήσεώς τοῦ 1785 εἶχεν ἀποπερατώσει τὴν καθυπόταξιν τοῦ Καρνάτικ καὶ τῆς παραλίας Κιρκάρ, προσφάτως ἀφαιρεθέντων ἐκ τῆς Γαλλίας, ἐπέξετεινε δὲ τὰ ὅρια τῆς Βεγγάλης μέχρι τοῦ Βεναρές. Ἀπὸ τῆς διπλῆς ταύτης ἀφετηρίας οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐξηκολούθησαν τὴν κατάκτησιν τοῦ Δεκκάν καὶ τὴν τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Γάγγου. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς διευθύνσεις ταύτας δὲν συνήνητησαν μόνους τοὺς ἐγγωρίους ἡγεμονίσκους, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς καὶ πολυαριθμούς ἀξιωματικούς καὶ τυχοδιώκτας Γάλλους, ἀκολουθοῦντας καὶ συνεχίζοντας τὰς ιδέας τοῦ Δυπλέξ καὶ τοῦ Βουσσύ. Ἐπισημότετος μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ ἐκ Σαβοΐας Βενέδικτος δὲ Βοάνιε, «ὁ μάγος ἐκεῖνος ὅστις κατεσκεύαζε τηλεβόλα ἐκ λίθων, ὄρουσαν ἐξ ἄμμου καὶ ἤρωας ἐξ Ἰνδῶν», καὶ ὅστις ὑπῆρξε μεταξὺ τοῦ 1785 καὶ τοῦ 1794, τὸ κύριον ὄργανον τῆς ἰσχύος τοῦ Σίνδια τῶν Μαχραττῶν, κυριάρχου τῆς χώρας τοῦ Ἄνω Γάγγου καὶ τοῦ Δζέμμα, προστάτου δὲ τοῦ Μεγάλου Μογγόλου τῆς Δελχῆς. Ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην οἱ πόλεμοι τῶν Ἑλλῶν ἐν Ἰνδία δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οἰονεὶ ὡς ἐπεισόδιον τοῦ μεγάλου αὐτῶν κατὰ τῆς Γαλλίας ἀγῶνος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀμερικανῶν πολέμου ὁ βαίλος τοῦ Σουφρεν¹, εὔρε σύμμαχον ἀφωσιωμένον τὸν ἡγεμόνα τῆς Μυσόρης, σφετεριστὴν Χαϊδερ Ἀλῆν ἢ κατεσπευσμένη δὲ συνομολόγησις τῆς εἰρήνης ἐν Βερσαλλίαις δὲν ἐπέτρεψεν ὅπως ἡ συμμαχία αὕτη ἀποδώσῃ πάντας αὐτῆς τοὺς καρπούς. Οὐχ ἦττον ὁ Χαϊδερ Ἀλῆς ἦτο γείτων ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς Ἕλληες. Μετ' αὐ-

(¹) Le bailli de Suffren, ἐπιφανὴς γάλλος ναυτικός, διαπρέψας εἰς τοὺς κατὰ θάλασσαν ἐναντίον τῶν Ἑλλῶν πολέμους, ἐν Ἰνδία πρὸ πάντων περὶ τὰ τέλη τοῦ III' αἰῶνος. Τὸν τίτλον βαίλος ἔφερον ὡς καταταχθεὶς εἰς τὸ τάγμα τῶν ἵπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Μελλάης, ὅπου προαχθεὶς ἔλαβεν αὐτόν. Σ. Τ. Μεταφ.

τόν ὁ υἱὸς τοῦ Τιπὺ Σαχίβ ὤμοσεν ἐναντίον των τὸ ἴδιον μῖσος καὶ ἐξηνάγκασε τὸν διάδοχον τοῦ Οὐάρρεν Ἀσιγξ λόρδον Κορνουάλλις νὰ πέμψη κατ' αὐτοῦ τὰς δυνάμεις του εἰς Μυσόρην. Κατὰ τὸν πρῶτον πρὸς αὐτὸν πόλεμον, ἀπὸ τοῦ 1790 μέχρι τοῦ 1792 οἱ Ἄγγλοι ἐκυρίευσαν τὴν Βεγκαλόραν, ἐνίκησαν αὐτὸν ἐν Ἀρικιέρα καὶ τὸν ἀπέκλεισαν εἰς τὸ πρωτεύον αὐτοῦ φρούριον Σεριγκαπατάμ. Ἐκεῖ δὲ ἐσυνθηκολόγησεν. Ὁ λόρδος Κορνουάλλις ἀφῆκεν εἰς αὐτὸν τὰ Κράτη του, ἐκ φόβου μήπως διὰ τῆς ἐξασθενήσεώς του ἤθελε διαταραχθῆ ἢ ἐν Δεκκάν ἰσορροπία πρὸς ὄφελος τῶν Μαχραττῶν, λίαν ἐπιφόβων ὡσαύτως ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὄροπεδίου.

Ὁ θρίαμβος τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Γαλλίᾳ ἔσχεν ἀπήχησιν καὶ μέχρι Μυσόρης. Πολλοὶ Γάλλοι μετέβησαν ἐκεῖ· εἰς δ' ἐξ αὐτῶν ὀνόματι Ριπὺ ἱδρυσεν σύλλογον Ἰακωβινῶν, ἐνθα τὰ μέλη ὠρκίσθησαν «μῖσος κατὰ πάντων τῶν βασιλέων, ἐξαιρέσει τοῦ πολίτου σουλτάνου Τιπὺ Σαχίβ». Ἐν τοσοῦτῳ ἀπὸ τοῦ 1793 ὁ ἄγγλος διοικητὴς Τζὼν Σόαρ κατέλαβε τὰς πέντε γαλλικὰς πόλεις τῆς Ἰνδικῆς, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ τὴν νῆσον τῆς Κεϋλάνης, ὅπου οἱ Ὀλλανδοὶ δὲν ἠδύναντο ν' ἀντισταθῶσι. Κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1799 ὁ Βοναπάρτης, ὅστις δὲν διανοεῖτο νὰ μείνῃ ἀποκεκλεισμένος ἐν Αἰγύπτῳ, ἦλθεν εἰς ἀνταπόκρισιν μετὰ τοῦ Τιπὺ Σαχίβ καὶ ἔγραφεν αὐτῷ : «Ἐμαθες ἤδη τὴν ἀφιξίν μου παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Ἐρυθρᾶς θάλασσης μετὰ στρατιᾶς ἀναριθμήτου καὶ ἀνικῆτου· κατέχομαι ὑπὸ τοῦ πόθου ὅπως σὰς ἀπελευθερώσω ἀπὸ τοῦ σιδηροῦ ζυγοῦ τῆς Ἀγγλίας.» Καὶ ἐπεχειρεῖ νὰ συνεννοηθῆ μετ' αὐτοῦ περὶ κοινῆς ἐνεργείας.

Οἱ Ἄγγλοι ἐφοβήθησαν τὸν κίνδυνον αὐτόν. Ὁ νέος διοικητὴς Ριχάρδος Οὐέλ्लεσλέϋ εὗρεν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἀφορμὴν ὅπως ἐπαναλάβῃ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Τιπὺ Σαχίβ. ἤρχισε καταλαμβάνων τοὺς ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ Μαλαβάρ λιμένας, δι' ὧν ὁ σουλτάνος τῆς Μυσόρης ἠδύνατο νὰ συγκινωνῆ πρὸς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος, τὴν Μαγκαλόραν, τὴν Καννανόραν τὸ Τελλιτσερύ, καὶ τὴν Καλικούταν. Περικυκλώσας τοιοῦτρόπως τὸν Τιπὺ Σαχίβ ἐκ δυσμῶν καὶ ἐξ ἀνατολῶν, ἐπέμψε κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Ἀρθούρον Οὐέλ्लεσλέϋ, ὅστις νικήσας ἐν Μαλβελλὺ τὴν 25 Μαρτίου 1799, ἀπέκλεισε ἐκ νέου τὸν σουλτάνον ἐντὸς τοῦ Σεριγκαπατάμ. Μετὰ τινων ἡμερῶν πολιορκίαν, ἐπεχείρησεν ἐφοδὸν κατὰ τῆς ἀκροπόλεως. Ὁ Τιπὺ Σαχίβ ἠμύνθη γενναίως παρὰ τὸ ῥῆγμα καὶ ἐφονεύθη ἐκεῖ.

(Ἀπρίλιος 1799). Ὁ Ἀρθούρος Οὐελλεσλέϋ ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον διοικητὴς τῆς πόλεως. Ἡ Μυσόρη διεμελίσθη, διαμερισθεῖσα μεταξὺ τῶν Ἀγγλων, τῶν Μαχρατῶν καὶ τοῦ Νιζάμ τῆς Χαϊδεραβάδ.

Ὁ μαρκήσιος Οὐελλεσλέϋ ἀπὸ τοῦ 1797 μέχρι τοῦ 1805 ὑπῆρξεν ὁ κατακτητικώτατος μεταξὺ τῶν Ἀγγλων μεγάλων διοικητῶν τῆς Ἰνδικῆς. Ἐνῶ ἐπετῆρει τὰ περίξ τῆς διοικησεὺς του, ἔπειπε ταυτοχρόνως Σιπαύους, ἤτοι ἰνδοὺς ἰθαγενεῖς εὐρωπαϊστὶ ἡσκημένους στρατιώτας, εἰς Αἴγυπτον, συνωμολόγει μετὰ τοῦ Σάχου τῆς Περσίας τὴν ἐν Τεχεράνῃ συνθήκην, καὶ κατεγίνετο πρὸ πάντων ἡ αὐξάνη πάντοτε τὸ κράτος τῆς Ἑταιρίας. Ἐγένετο ὁ ἐφευρέτης τοῦ συστήματος τῶν «ἐπικουρικῶν ἐπὶ μισθῶ δυνάμεων», ὑποχρεῶν τοὺς μικροὺς ἐγγχωρίους ἡγεμόνας νὰ δέχωνται εἰς τὸ Κράτος τῶν ἀγγλικῶν στρατεύματα ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ νὰ προστατεύωσιν αὐτοὺς καὶ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἐκδουλεύσεως ταύτης νὰ πληρώνωσι τὴν συντήρησίν των εἰς χρήματα· ἀναλόγως δὲ τῶν ἀναγκῶν ἤξανε τὴν δύναμιν τῆς φρουρᾶς καὶ ταυτοχρόνως εἰσέπραττε γενναιοτέραν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν. Ἐπιτηδειότερος τοῦ Δυπλέξ, ἐξηπνέρει ταυτοχρόνως καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας καὶ τὰ τῶν μετόχων τῆς Ἑταιρίας.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Νιζάμ ἀπώλεσε κατὰ τὸ 1800 τὰς κτήσεις ἃς κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος εἶχεν ἀποκτήσει ἐκ τῆς διανομῆς τῆς Μυσόρης· εἰς ὅσας δὲ διετήρησεν ὑπεχρεώθη νὰ δεχθῆ «ἐπικουρικὴν δύναμιν». Τὸ βασίλειον τῆς Ἀούδας διεμελίσθη, ἀπολέσαν διὰ τῆς ἐν Λουκνόβῃ συνθήκης (1801) τὸ Γκοραχπούρ πρὸς ἀνατολάς, τὸ Ἀλλαχαβάδ πρὸς νότον παρὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Γάγγου καὶ τοῦ Δζέμμα, τὸ Φαρουκχαβάδ τὸ Σαχδζαχανπούρ, τὸ Βαρεϊλλύ, καὶ τὸ Ροχιλχάνδ, πρὸς δυσμὰς. Εὐρέθη τοιοῦτοτρόπως ἐντελῶς περικυκλωμένος ἀπὸ τὰς ἀγγλικὰς κτήσεις καὶ προσωθισμένος εἰς τὰ Ἰμαλάια. Οἱ Ἀγγλοι ἠδύναντο νὰ περιμένωσι· ἡ ὑποταγὴ του ἦτο πλέον ζήτημα χρόνου.

Ἀλλὰ τὸ ἀγγλικὸν ἐν Ἰνδία Κράτος εὕρισκετο πάντοτε διηρημένον εἰς τρία τμήματα, τὴν Βεγγάλην τὴν Βομβάην καὶ τὴν παραλίαν τῆς Κορομανδέλ. Τὸ κέντρον τοῦ τριγώνου τοῦ ἀποτελουμένου ἐκ τῶν τριῶν τούτων σημείων κατείχετο ὑπὸ τῶν Κρατῶν τῶν Μαχρατῶν. Καίπερ διηρημένοι οὗτοι εἰς πολλὰς ἡγεμονίας, ἦσαν πάντοτε ἐπίφοβοι. Οἱ Μαχράτται εἶχον μεθ' ἑαυτῶν πολλοὺς Γάλλους, ἱκανοὺς περὶ τὸ διοργανοῦν στρατοὺς, ἀνδρείους δ' ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς

μάχης. Ἦσαν δὲ οἱ Μαχράτται οἱ κυριώτατοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἰνδικῆς ἀντιδράσεως κατὰ τῆς μουσουλμανικῆς κυριαρχίας καὶ κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀφγανῶν καὶ Περσῶν· καὶ εἶχον μὲν ἠττηθῆ, ἀλλὰ δὲν ἦτο βέβαιον ὅτι δὲν θὰ ἐπεχείρουν καὶ πάλιν ν' ἀναδημιουργήσωσι πρὸς ἴδιον αὐτῶν ὄφελος τὴν ἐνότητα τῆς Ἰνδίας. Οἱ Ἄγγλοι δὲ δὲν ἦσαν διατεθειμένοι ν' ἀφίσωσιν αὐτοῖς πᾶσαν πρὸς τοῦτο ἄνεσιν.

Ὁ Οὐλλεσλέϋ ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν, ἧ καὶ ἄνευ προφάσεως, διεξήγαγε κατ' αὐτῶν πόλεμον ἀδιάλειπτον καὶ βαθμηδὸν τοὺς ἀπεδεκάτισε. Κατὰ τὸ 1802 ὁ Πέσβας τῆς Πούνας, ἐγγὺς τῆς Βομβάης, ἐδέχθη τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν ἐπὶ πασῶν αὐτοῦ τῶν χωρῶν τῶν ἐκτεινομένων παρὰ τὴν θάλασσαν τοῦ Ὁμάν, ἀπὸ Σουράτης μέχρι Γόας. Ὁ Ναβάβ τῆς Σουράτης ἐξεθρονίσθη. Κύριοι δὲ ἤδη γενόμενοι νῆς παραλίας τοῦ Μαλαβάρ οἱ Ἄγγλοι, κατεῖχον ὡσαύτως καὶ ὅλα τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ Δεκκάν.

Ἀπὸ τοῦ 1802 μέχρι τοῦ 1805 διεξήχθη ὁ μέγας κατὰ τῶν Μαχραττῶν πόλεμος. Ὁ Ἀρθούρος Οὐλλεσλέϋ, ἐκκινήσας ἐκ Βομβάης, διέτρεξε πᾶσαν τὴν χώραν μέχρι τοῦ Δζέμμα, ἀνατρέπων κατὰ τὴν διάβασιν του πάντα τὰ ἐμπόδια. Ὁ στρατηγὸς Λέικ, ἐκκινήσας ἐξ Ἀλλαχαβάδ, κατέλαβε τὴν Ἄγραν τὴν 11 Σεπτεμβρίου 1802 συνῆψε μάχην ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Δελχῆς κατὰ τῶν Μαχραττῶν, βοηθουμένων ὑπὸ πολλῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, καὶ ἐνίκησεν αὐτόν. Ἦρατο προσέτι καὶ τὴν ἐν Λασβάρι νίκην. Φρουρὰ ἀγγλικὴ ἐγκατεστάθη εἰς Δελχὴν παρὰ τῷ Μεγάλῳ Μογγόλῳ, ὅστις παρίστατο ὡς μάρτυς ἄχρηστος τῶν περὶ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἀγώνων ἐκείνων.

Ἐκτοτε καταρρέει ἡ ἰσχὺς τῶν Γαλλο-Ἰνδῶν, ἧτις ἐφάνη πρὸς στιγμὴν ὡς ἱκανὴ νὰ σώσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἰνδίας, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις δὲν ἠδυνήθη ἢ δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποστηρίξῃ. Νικηταὶ τῶν κληρονόμων τοῦ μεγάλου Σίνδια οἱ Ἄγγλοι, ἠδύναντο νὰ παρουσιάζωνται ὡς προστάται τοῦ Μεγάλου Μογγόλου, ὡς νόμιμοι ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπικυριαρχίας αὐτοῦ καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον. Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἐξετέλεσαν εὐσυνειδήτως.

B'. ΤΟ ΜΕΓΑ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Ἡ Ἰνδικὴ ἦτο εἰς τὸ ἐξῆς παράγων οὐσιώδης ἐν τῇ γενικῇ πολι-

τικῆ, ἀπὸ τῆς εἰς Αἴγυπτον δὲ ἐκστρατείας οἱ Ἕλληες ἐπιμελῶς ἐφύλαττον πάσας τὰς εἰς αὐτὴν ἀγούσας ὁδοὺς καὶ ἰδίως τὴν τῆς Μεσογείου. Διὰ τὴν φθῆσθαι τὴν μέχρι τῶν Ἕλληων καὶ συντρίψῃ αὐτοὺς ἐν Ἰνδία, ὤφειλε πρότερον νὰ καταλάβῃ πάντα τὰ ἐπίκαιρα ἐν τῇ θαλάσῃ ταύτῃ, σημεία. Ἄλλὰ οἱ Ἕλληες μόλις κατὰ τὸ 1803 ἀπεφάσιον νὰ ἐκκενώσωσι τὴν Αἴγυπτον, ἠρνήθησαν δὲ νὰ ἐκκενώσωσι τὴν Μελίτην, διότι ὁ Ναπολέων ταυτοχρόνως παρεβίαζε κατ' ἄλλον τρόπον τὴν ἐν Ἀμβιανῶν συνθήκην. Ὅθεν ἔτος ἀκόμη δὲν εἶχε παρῆλθαι ἀπὸ τῆς συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης ὅτε, κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1803, ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη ἐκ νέου.

Ὁ Ναπολέων ἐγίνωσκεν ὅτι ἡ ρῆξις ἦτο ἀναπόφευκτος· ἤρκει αὐτῷ μόνον νὰ ἐξασφαλίσῃ χάριν τῶν ἐορτῶν τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀναβάσεώς του καὶ τῆς στέψεώς του τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὴν λαμπροτέραν αὐτῶν διεξαγωγὴν καὶ τὸ μεγαλεῖόν των εἰρήνην. Ἦδη ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1802 ἔπεμπε τὸν συνταγματάρχην Σεβαστιάνην εἰς «ἐμπορικὴν» ἀποστολὴν ἀνὰ τὴν Ἀνατολήν. Οὗτος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκρύψῃ ἐντελῶς τὸν στρατιωτικὸν χαρακτῆρα τοῦ ταξιδίου του. Διῆλθε διὰ Τριπόλεως, εἶτα δι' Ἀλεξανδρείας καὶ Καίρου ἐγένετο δὲ δεκτὸς μεθ' ὀμοθύμων ἐπευφημιῶν, αἵτινες κυρίως ἦσαν ἔκφρασις ὀργῆς κατὰ τῆς ἀφορήτου κατὰ θάλασσαν τυραννίας τῶν Ἕλληων. Ἐν Πτολεμαίδι ἐγένετο δεκτὸς μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ, διέτριψε δ' ἐπίσης ἐπ' ὀλίγον καὶ ἐν Σμύρνη καὶ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις. Ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς Γάλλίαν, ἡ ἐκθεσίς του ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν *Επίσημον Μηνύτορα* τῆς 30 Ἰανουαρίου 1803, ἦτο δὲ αὕτη πλήρης ἰδίως στρατηγικῶν παρατηρήσεων περὶ τῆς ἐν Ἀνατολῇ καταστάσεως καὶ περὶ τῶν πιθανοτήτων ἐπιτυχίας νέας τινὸς εἰς τὴν Μεσόγειον ἐκστρατείας. «Ἐξακισχίλιοι Γάλλοι, ἔγραφεν ἐν τῇ ἐκθέσει, θὰ ἤρξουν διὰ νὰ ἀνακτήσωσι τὴν Αἴγυπτον». Οἱ Ἕλληες ἐθεώρησαν φρόνιμον νὰ κρατήσωσι τὴν Μελίτην, οἱ δὲ Ρῶσοι ἐπέμψαν στρατεύματα εἰς τὰς Ἰονίους νήσους,

Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1802, ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἐν Ἀμβιανῶν συνθήκην, ὁ στρατηγὸς Δεκάν ἐζήτησε νὰ ἀποσταλῇ εἰς Ἰνδικὴν, «πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Ἕλληων». Κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπεφορτίσθη νὰ μεταβῇ, ὅπως ἀναλάβῃ κατοχὴν τῶν ἐν Ἰνδία πέντε γαλλικῶν πόλεων. Πλὴν συμπάρελαβε μεθ' ἑαυτοῦ χιλιάδας τινὰς ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν, ἔλαβε δὲ ἀκριβεστάτας ὁδηγίας

περί τῶν σχέσεων, ἃς ὄφειλε νὰ συνάψῃ πάλιν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν καὶ τῶν προπαρασκευῶν, ἃς ἐμελλε νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας. Ὅτε ἔφθασεν εἰς Πονδισερὺ, ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου ἐπέκειτο καὶ οἱ Ἄγγλοι ἠρνήθησαν νὰ παραδώσωσιν αὐτῷ τὴν πόλιν. Μάλιστα καὶ τὰ πλοῖά του ἔθηκαν ὑπὸ ἐπιτήρησιν, μετὰ πολλῆς δὲ δυσκολίας κατῶρθωσε νὰ διαφύγῃ ἐγκαίρως καὶ νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὴν νῆσον τῆς Γαλλίας. Ἐκείθεν μέχρι τοῦ 1811 δὲν ἔπαυσε διευθύνων ἐναντίον των τολμηρατάτας ἐκστρατείας, ἀνανεῶν τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἐπιφανεστάτων παλαιῶν πειρατῶν. Οὐδέποτε ἔλαβε πόρους ἐπαρκεῖς παρὰ τῆς Κυβερνήσεώς του, ὥστε νὰ ἐπιχειρήσῃ τι σοβαρὸν κατὰ τῆς Ἰνδίας. Ὁ Ναπολέων ἤξιου νὰ φθάσῃ εἰς αὐτὴν ὁ ἴδιος διὰ ξηρᾶς.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Ἀγγλίαν ἀποβάσεως, ἐστράφη κατὰ τῶν συμμάχων, τῶν μίσθοφόρων τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐχθρᾶς. Κατετρόπωσε τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ τοὺς Ρώσους ἐν Αὐστερλίτση καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς πρώτους τὴν ἐν Πρεσβούργῳ εἰρήνην (26 Δεκεμβρίου 1805). Ἡ Αὐστρία παρεχώρει τὴν Βενετιανὴν εἰς τὸ Βασίλειον τῆς Ἰταλίας, τὴν δὲ Δαλματίαν καὶ τὴν Ἰστρίαν, πλὴν τῆς Τεργέστης, εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀποδιωχθεῖσα δ' οὕτως ἐκ τῆς Ἰταλίας ἡ Αὐστρία, ἐξεδιώχθη μετ' ὀλίγον καὶ ἐκ τῆς Γερμανίας καὶ ἡ Ἁγία Ρωμαϊκὴ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐξέλιπε. Μὴ λαβοῦσα εἰς ἀντάλλαγμα ἀμοιβὴν τινὰ ἡ Αὐστρία, ἀπέμεινεν ἐχθρὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Ταλλεϋράνδος ἐν τούτοις ἀπηύθυνε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὑπόμνημα περίφημον¹, δι' οὗ συνίστα αὐτῷ νὰ δώσῃ εἰς τὴν Αὐστρίαν τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν μέχρι τοῦ Δουνάβειος, διότι οὕτω θὰ ἔφρασεν εἰς τοὺς Ρώσους τὴν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁδὸν καὶ θὰ τοὺς ἐξώθει πρὸς ἀνατολάς, πρὸς τὴν Ἀσίαν, ὅπου θὰ ἤρχοντο μετ' ὀλίγον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Ἄγγλους, πρὸς μέγιστον ὄφελος τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Γαλλίας ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Ἐν ταῖς σκέψεσι ταύταις ἀνευρίσκονται τινες τῶν ἰδεῶν τῶν ὑποστηρικθεισῶν κατὰ τὴν σύγχρονον ἡμῶν ἐποχὴν ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος Βίσμार्κ. Δὲν εἶνε ὁμως βέβαιον ὅτι ἡ Αὐστρία θὰ εἶχε κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν συνείδησιν τόσον σαφῆ

(¹) Δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Pierre Bertrand ἐν τῇ *Revue historique* (Ἰανουαρ. — Μάρτιος 1889). Paris, E. Alcan.

περί τοῦ «ἀνατολικοῦ αὐτῆς προορισμοῦ», οὔτε εἶνε εὐκόλον νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην ἤθελεν ἐγκαταλείψει ἄνευ ὑστεροβουλίας τὴν ἀπ' αἰῶνων πολιτικὴν της καὶ ἤθελεν εὐπειθῶς ὑποκούσει εἰς τὴν ὄθησιν τοῦ Ναπολέοντος,

Οὗτος λοιπὸν καὶ αὖθις τὸ 1805 κατελάμβανε θέσιν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, ἐπέξετεινε δὲ σημαντικῶς τὴν γραμμὴν τῶν παραλίων, ὅσα κατεῖχε, διαβλέπων εὐκρινέστερον τὴν πιθανότητα τοῦ ἵ ἀποκλείσῃ τὴν Εὐρώπην εἰς τοὺς Ἄγγλους. Μετ' ὀλίγον νικήσας τὴν Πρωσσίαν καὶ γενόμενος δικτάτωρ τῆς Παρραρηνείου Ὁμοσπονδίας προκληθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, οἵτινες ἐκήρυξαν τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν παραλίων τῆς Μάγχης, ὑπέγραψεν ἐν Βερολίνῳ τὴν 21 Νοεμβρίου 1806 τὸ διάταγμα τοῦ ἡπειρωτικοῦ ἀποκλεισμοῦ. Ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον ἐξεδήλωσε καὶ ἐπειράθη νὰ προγραμματοποιήσῃ τὸ ὄνειρον αὐτοῦ περὶ τῆς πανευρωπαϊκῆς κυριαρχίας, καὶ ἐξέσπασε τὸ μίσος του κατὰ τῆς ἀδιαλλάκτου ἐχθρᾶς του. Ἡθέλησε νὰ τελειώσῃ τὴν μετὰ τῆς Ρωσσίας διαφορὰν του, ὅπως ἀναλάβῃ κατὰ τῆς Ἀγγλίας γιγάντιόν τι ἐγχείρημα.

Ὁ στρατάρχης Λεφέβρ ἐκυρίευσε τὸ Δάντζιγ κατὰ Μάϊον τοῦ 1807. Ὁ Ναπολέων ἐνθαρρύνει τὰς πατριωτικὰς ἐλπίδας τῶν Πολωνῶν, οἵτινες ἔχουσι παρ' αὐτῷ ἰσχυρὰν συνήγορον τῶν δικαίων των, τὴν κόμησσαν Βαλεύσκιν, θέλει νὰ παρασύρῃ τοὺς Τούρκους εἰς πόλεμον. «Ἐπαυσεσ ἄρα νὰ βασιλεύῃς; ἔγραφε πρὸς τὸν Σουλτάνον ἤδη ἀπὸ τοῦ 1802. Ἐγέρθητι, Σελίμ, προσκάλεσον εἰς τὴν κυβέρνησιν τοὺς φίλους σου καὶ διώξον τοὺς προδότες... ἐμπιστεύθητι εἰς τοὺς ἀληθεῖς σου φίλους, εἰδ' ἄλλως θ' ἀπολέσῃς τὴν χώραν σου, τὴν θρησκείαν σου καὶ τὴν οἰκογένειάν σου.» Ὁ Σεβαστιάνης μεταβαίνει εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολυαριθμῶν ἀξιωματικῶν, παρορμᾷ τὸν Σουλτάνον νὰ ἐπωφεληθῇ τῶν περιστάσεων, ὅπως ἐκδικηθῇ κατὰ τῶν Ρώσων, προσφέρει αὐτῷ τὴν συνδρομὴν τοῦ ἐν Δαλματίας γαλλικοῦ στρατοῦ, ὅστις δύναται νὰ κατέλθῃ τὸν Δούναβιν ἅμα τῇ πρώτῃ προσκλήσει. Ὑποδεικνύει αὐτῷ τὰς ὑπόπτους ἐνεργείας τῶν ὀσποδάρων τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαυίας, Ὑψηλάντου καὶ Μουρούζη, ἀμφοτέρων ἀφωσιωμένων εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ κατὰγει τὴν πρώτην ἐπιτυχίαν, διότι ἀμφοτέροι οὗτοι ἀνακαλοῦνται. Ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσσίας πρίγκιψ Ἰταλίνσκη ζητεῖ περὶ τούτου ἐξηγήσεις καὶ δὲν λαμβάνει οὐδεμίαν· ὅθεν ζητεῖ τὰ διαπιστευτήριά του. Ὁ πρέσβυς τῆς

Ἄγγλιας λόρδος Ἄρβωθνοτ, ἀσθενῆς ὢν, πέμπει τὸν γραμματέα αὐτοῦ Γουλιέλμον Πῶλ παρὰ τῆ Πύλη εἰς τὸ Διβάνιον· ὁ Ἄγγλος σπεύδει ἐκεῖ ἔφιππος, παρουσιάζεται πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς ὑπουργοὺς κατερρωπυμένους ὑπὸ πηλοῦ, μὲ τὸ μαστίγιον ἀνὰ χεῖρας καὶ ἀπαιτεῖ ἐπιτακτικῶς τὴν ἄμεσον ἀποπομπὴν τοῦ Σεβαστιάνη. Ἐκατοντακισχίλιοι Ρῶσοι ὑπὸ τὸν Μίκελσον εἰσβάλλουσι καὶ καταλαμβάνουσι τὴν Μολδαυίαν. Ὁ Σουλτάνος κλονίζεται.

Ὁ Σεβαστιάνης ἐπιμένει. Ἄναπτεροὶ τὸ θάρρος τῶν Ὀθωμανῶν. ὑπένθυμιζει αὐτοῖς τὴν ἐποχὴν τοῦ 1739 καὶ τὴν πρεσβείαν τοῦ μαρκησίου Βιλλένβ. Εἰσακούεται καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπευθύνουσι κατὰ τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Ἄγγλιας κήρυξιν πόλεμου. (Δεκέμβριος 1806).

Οἱ Ἄγγλοι ἀπαντῶσι πάρχυτα. Ὁ πρέσβυς των ἀποσύρεται εἰς τὰ ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ἀγγλικά σκάφη, ἐπανέρχεται δὲ μετὰ τοῦ στόλου τοῦ ναυάρχου Δώκουορθ. Ὁ Ἑλλήσποντος καὶ ὁ Βόσπορος εἶχον κατεπειγόντως ὀχυρωθῆ ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου Ζυσερῶ δὲ Σαὶν-Δενί. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἰσχωρεῖ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον τὴν 19 Φεβρουαρίου 1807· τὰ τηλεβόλα τῶν φρουρίων τῆς τε εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς ἀσιατικῆς ἀκτῆς διασταυροῦσιν ἐπ' αὐτοῦ τὰ πυρὰ των, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον καταρρίπτοντι καὶ ἀποστομοῦνται· οἱ τοῦρκοι πυροβοληταὶ ἔντρομοι καταλείπουσι τὰς τηλεβολοστοιχίας των· ὁ πανικὸς μεταδίδεται εἰς ὅλα τὰ ἐπάκτια φρούρια, εἰσχωρεῖ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διασπείρει τὸν τρόμον εἰς τὸ Σεράγιον. Ὁ ναύαρχος Δώκουορθ εἰσέρχεται εἰς τὸν Βόσπορον καὶ ἀγκυροβολεῖ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, εἰς ἀπόστασιν δύο λευγῶν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς, ἀντικρὺ τοῦ σουλτανικοῦ ἀνακτόρου.

Ἡ στιγμή εἶνε κρίσιμος. Ὁ Σουλτάνος ἐκφράζει τὴν γνώμην νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἄγγλων. Ὁ Σεβαστιάνης καταπολεμεῖ τὴν ὀλιγοψυχίαν ταύτην, βεβαιῶν ὅτι εἶνε δυνατόν οἱ Ἄγγλοι ν' ἀποκλεισθῶσιν ἐντὸς τοῦ Βοσπόρου καὶ νὰ μεταμεληθῶσι διὰ τὴν παρατολμίαν των, ὅτι εἶνε εὐκόλον νὰ ἐξοπλισθῶσι τὰ φρούρια καὶ ν' ἀποκλεισθῆ αὐτοῖς ἡ ἐξοδος, ὅτι τέλος ἡ Κωνσταντινούπολις δὲν εἶνε πόλις δυναμένη νὰ κυριευθῆ οὕτω πως δι' ἐνὸς πραξικοπήματος. Ὁ Σεβαστιάνης ὑπερισχύει καὶ πάλιν, ἀναλαμβάνει δὲ τὰ πάντα. Συμφώνως πρὸς τὴν γνώμην του, τὸ Διβάνιον συγκατατίθεται νὰ ἐπιληφθῆ διαπραγματεύσεων μετὰ τοῦ ναυάρχου Δώκουορθ καὶ παρέλκει αὐτὰς ἐν χρονοτριβῇ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καὶ ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν.

Ἐν τούτοις ἡ Κωνσταντινούπολις καθίσταται ἀξιόμαχος πρὸς ἄμυναν. Ἐξαπτόμενοι ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ Σεβαστιάνη καὶ τῶν σὺν αὐτῷ Γάλλων, οἱ Τοῦρκοι ἐργάζονται δραστηριώτατα· πλοῖα καὶ πλοιάρια καὶ πυρπολικὰ παρατάσσονται πρὸ τοῦ Κερατίου κόλπου, φράσσοντα τὴν εἴσοδον αὐτοῦ. Πανταχοῦ τὰ ὄχυράματα ἐπισκευάζονται· ὁ Σουλτάνος καὶ οἱ ὑπουργοὶ του ἐπισκέπτονται πεζῆ τὰς ἐργασίας, καταληφθέντες καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ζωνοῦ φιλοπολέμου ὄργασμοῦ. Πανταχοῦ ἐγείρονται προχώματα, ὁ Βόσπορος δὲ καὶ ὁ Ἑλλήσποντος ἐφοδιάζονται διὰ πυκνοῦ πυροβολικοῦ. Τὸ Διβάνιον δὲν σπεύδει ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἀγγλικὴν πρόκλησιν. Ὁ Δώκουορθ ἀνυπομονεῖ, ἀνησυχεῖ· 1200 τηλεβόλα ἀνοίγουσι τ' ἀπειλητικὰ αὐτῶν στόμια κατὰ τῶν Ἀγγλων. Ὁ Δώκουορθ δὲν ἀναμένει τὴν ἀπόφασιν τοῦ Σουλτάνου· φοβεῖται μήπως ἐπέσειν αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς παγίδα· καὶ θὰ ἐμπέσῃ πράγματι, ἐὰν μείνῃ περισσότερο πρὸ τῆς πόλεως. Τὴν πρώτην Μαρτίου αἶρει τὰς ἀγκύρας καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον· κατὰ τὴν διάβασιν του προσβάλλεται ἔρρωμένως ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ τῶν φρουρίων, σπεύδει νὰ ἐξέλθῃ, ἀπόλλυσι δύο κορβέττας καὶ ἑξακοσίους ἄνδρας φονευθέντας καὶ γίνεται ἄφαντος πρὸς νότον, χαίρων διότι ἐσώθη ἀντὶ μικρᾶς σχετικῶς ζημίας.

Ἄλλ' οἱ Ἀγγλοι βρέως φέρουσι τὴν τοιαύτην ἀποτυχίαν. Μετὰ δεκαπέντε ἡμέρας ἀπροόπτως ὁ ναύαρχος Φραϊζερ ἐμφανίζεται παρὰ τὴν αἰγυπτιακὴν παραλίαν, ἀποβιβάζει αὐτόθι στρατεύματα καὶ ἐκπορθεῖ τὴν Ἀλεξάνδρειαν (17 Μαρτίου). Προσδοκᾷ νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς ἀναρχίας, τῆς ἐπικρατούσης πάλιν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νείλου ὑπὸ τὴν Κυβέρνησιν τῶν Μαμελούκων. Ἄλλ' αἱ περιστάσεις μετεβλήθησαν ἀπὸ τοῦ 1801. Ὁ Σουλτάνος ἐπεμφεν εἰς Αἴγυπτον πρὸς ἀντιστάθμισιν τῆς αὐτόθι ἰσχύος τῶν συχνάκις ἀποστατούντων Μαμελούκων, στρατεύματα ἄλβανικὰ, πειθηνιώτερα αὐτῶν, ὑπὸ ἀρχηγὸν νοήμονα καὶ ἀνδρεῖον, τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν. Ὁ πασᾶς τῆς Αἰγύπτου Χοσρέφ εἰς ἀπλοῦν παίγνιον εἰς χεῖρας τῶν Μαμελούκων. Ἀπαιτοῦσι παρ' αὐτοῦ ν' ἀποπέμψῃ τοὺς Ἀλβανούς, ἀλλ' ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς τὸν καθαιρεῖ καὶ τὸν ἀποστέλλει εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἐκ τούτου δημουργεῖται προσωπικὴ ἔχθρα, μέλλουσα νὰ ἔλῃ συνεπείας. Ὁ διάδοχος τοῦ Χοσρέφ κρεουργεῖται· ἕτερος καθαιρεῖται. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἐπιτηδεῖως προσεταιρίζεται τινὰς τῶν Μαμαλούκων, ἐκλέγεται πασᾶς παρ' αὐτῶν καὶ τῶν Ἀλβανῶν καὶ γίνεται κύριος τῆς Αἰγύπτου,

τὸ δὲ Διβάνιον ἐπικυροῖ τὴν ἐκλογὴν (Ἰούλιος 1805). Αὐξάνει τότε τὴν δύναμιν τῶν ἀλβανικῶν του στρατευμάτων, ἐφ' ὧν δύναται νὰ βασιζῆται. Οἱ Μαμελοῦκοι δυσχρεστοῦνται καὶ συνεννοοῦνται μετὰ τῶν Ἄγγλων· τούτου ἕνεκα ἡ Ἀλεξάνδρεια περιέρχεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ναυάρχου Φραῆζερ. Οὗτος, θέλει νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείαν πρὸς ἴδιον ὄφελος. Βαδίζει κατὰ τῆς Ροζέττης, ἀλλ' ἀποκρούεται· καταφεύγει εἰς Ἀλεξάνδρειαν, πολιορκεῖται αὐτόθι, συνθηκολογεῖ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1807 καὶ ἐπιβιβάζεται πάλιν εἰς τὰ πλοῖά του.

Αἱ ἦτται αὐταὶ τῆς Ἀγγλίας συνέσφιγγον ἔτι μᾶλλον τὴν μεταξὺ Σουλτάνου καὶ Ναπολέοντος συμμαχίαν, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ ἐπίστευσε ὅτι οἱ Τούρκοι, κινούμενοι παρὰ τὸν Δούναβιν, ἠδύνωντο νὰ ἐνεργήσωσιν ἀντιπερισπασμὸν ὠφέλιμον εἰς τὰς κατὰ τῆς Ρωσσίας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις του καὶ θ' ἀπνησχόλουν τοῦλάχιστον αὐτόθι μέγα μέρος τῶν στρατευμάτων τοῦ Τσάρου.

Εὔρε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ ἄλλους συμμάχους. «Ἡ Τουρκία εἶνε ἡ δεξιὰ μας πτέρυξ, ἡ δὲ Περσία εἶνε ἡ ἀκροτάτη δεξιὰ μας» εἶπεν. Οἱ Ρῶσοι διετέλουν εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Περσίαν ἀφ' ὅτου εἶχον ὑπερβῆ τὸν Καύκασον. Τὸ 1783 ὁ Τσάρος τῆς Γεωργίας Ἡράκλειος ἀνεγνώρισε τὴν προστασίαν αὐτῶν, τὸ δὲ 1801 θανῶν, ἐκληροδότησεν εἰς αὐτοὺς τὸ Κράτος του. Ὁ Σάχης τῆς Περσίας Φεθ-Ἀλῆ Χὰν ἀντέστη καὶ ἔπεμψε στρατεύματα πρὸς τὸν Κούραν, ἀλλ' οἱ Πέρσαι ἠττήθησαν καὶ οἱ Ρῶσοι κατέλαβον τὸ Δαγεστὰν καὶ τὸ Βακού.

Ὁ Φεθ-Ἀλῆς διανοήθη νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῆς συμμαχίας μετὰ τῶν Γάλλων· ὅθεν ἔπεμψε πρέσβεις πρὸς τὸν Ναπολέοντα, εὐρισκόμενον τότε ἐν Πολωνίᾳ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχθη αὐτοὺς ἐν Φίγκενσταῖν, καὶ ὑπέγραψε μετ' αὐτοῦ τὴν συνθήκην τῆς 4 Μαΐου 1807· δι' αὐτῆς ἐκηρύσσεται φιλία καὶ συμμαχία μεταξὺ Ναπολέοντος καὶ τοῦ Σάχου· ἡ Γαλλία ἠγγυᾶτο εἰς τὴν Περσίαν τὴν κατοχὴν τῆς Γεωργίας καὶ ὑπεχρεοῦτο νὰ χορηγήσῃ αὐτῇ ἄξιωματικούς, τηλεβόλα καὶ τουφέκια, δι' ὧν τὰ περσικὰ στρατεύματα θὰ ἐπολέμουν κατὰ τῶν Ρῶσων περὶ τὸν Καύκασον· τὰ γαλλικὰ στρατεύματα ἠδύναντο νὰ διέλθωσι διὰ τῆς Περσίας, οἱ δὲ γαλλικοὶ στόλοι νὰ καταφύγωσιν εἰς τοὺς λιμένας της, ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε κρίνει ἀναγκασίον νὰ πέμψῃ αὐτὰ πρὸς τὴν Ἰνδικήν. Ὡστε ἡ μετὰ

τῆς Περσίας συμμαχία ἦτο χρήσιμος εἰς τὸν κατὰ τῆς Ρωσσίας ἀγῶνα· ὁ Ναπολέων δὲ ἤλπιζε νὰ δυνηθῆ νὰ χρησιμοποίησῃ αὐτὴν καὶ κατὰ τῆς Ἀγγλίας, μετὰ τὴν ἐν Φιγκεστάιν δὲ συνθήκην ὁ στρατηγὸς Γαρδὲν ἐπέμφθη εἰς Περσίαν, διὰ νὰ μελετήσῃ αὐτόθι σχέδιον εἰσβολῆς εἰς Ἰνδίαν διὰ τοῦ Ἰράν.

Ὁ Ναπολέων ἐνίκησε τοὺς Ρώσους χωρὶς νὰ λάβῃ ἀνάγκην πάντων τούτων τῶν συμμάχων, δι' ὧν περιεκύκλου αὐτοὺς πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ καὶ τὰ νοτιοανατολικά. Ἡ ἐν Φρειδλάνδη νίκη αὐτοῦ τῆς 14 Ἰουνίου 1807 ἦτο ἀποφασιστικὴ. Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Α' ἐζήτησε νὰ λάβῃ μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν, ἣτις καὶ ἐγένετο ἐν Τίλσιττ, ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νῆμεν· οἱ δὲ αὐτοκράτορες ἔμειναν αὐτόθι ὁμοῦ ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας, συνῆψαν δέ, ἂν οὐχὶ στενὴν φιλίαν, τούλάχιστον συμμαχίαν κατὰ τὸ φαινόμενον στερεάν.

Ἐπελήφθησαν κατὰ τὸ δεκαπενθήμερον ἐκεῖνο διάστημα πολλῶν δυσχερῶν ζητημάτων· συνεζητήθη ἡ τύχη τοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα. Ὁ Ναπολέων ὡς πρὸς αὐτὸ διετέλει ἐν προῖξι τινὶ ἀμηχανίᾳ· εἶχεν ἐξεγείρει πάσας τὰς μουσουλμανικὰς δυνάμεις κατὰ τῆς Ρωσσίας καὶ τῶρα ἐστήριζε τὸ πολιτικὸν του σύστημα ἐπὶ τῆς ρωσικῆς συμμαχίας. Δύσκολον ἦτο νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὴν κινδυνώδη ταύτην ἀντίθεσιν.

Ἐσώθη δὲ ἐκ σειρᾶς αὐλικῶν συνωμοσιῶν, ἐξ ὧν ἀνεστατώθη τότε τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἐπὶ ἓν καὶ ἐπέκεινα ἔτος. Ἡ ἐκ τῆς Ἑσπερίας ἐπιρροή, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Γάλλων, δὲν ἤρρισκεν εἰς πάντα τοὺς ὀθωμανοὺς, τὸ κόμμα δὲ τῶν Παλαιοτούρκων, ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τῶν οὐλεμάδων ἢ ἐξηγητῶν τοῦ Κορανίου καὶ τῶν Γιαννιτσάρων, ἀνησυχούντων διὰ τὰ ἑαυτῶν προνόμια, ὁσημέραι περισσότερον ἠρεθίζετο ἐναντίον τοῦ Σελίμ, καθόσον τὰ στρατεύματα τοῦ νιζάμ-δζεδιδ, ἦτοι τοῦ νέου συστήματος, καθίσταντο πολυαριθμότερα καὶ ἱκανώτερα νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἀναμορφωτικὴν τοῦ Σουλτάνου πολιτικὴν. Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1805 Σελίμ ὁ Γ' ἐξέδωκεν ἐν χὰττι-σερίφ, ὀρίζον ὅπως εἰσαχθῶσιν εἰς τὸ σῶμα τῶν νιζάμ-δζεδιδ οἱ νέοι οἱ μᾶλλον εὐρωστοὶ καὶ οἱ μᾶλλον νοήμονες τῶν ἄλλων στρατιωτικῶν σωμάτων, καὶ αὐτῶν προσέτι τῶν Γιαννιτσάρων. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου συνεπληροῦτο ἡ στρατιωτικὴ ἀναδιοργάνωσις τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ ἀπεδεκατίζοντο τὰ παλαιὰ στρατεύματα. Οἱ Γιαννίτσαροι ἐστασίασαν· ὁ Σελίμ δὲ μὴ θεωρῶν

ἀκόμη ἑαυτὸν ἰκανὸν νὰ τοὺς καταδαμάσῃ, ἀνεκάλεσε τὸ διάταγμά του. Ἡ στάσις κατηνύσθη, ἀλλ' ἡ δυσπιστία ἔμενεν.

Κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1807, αἱ ἐκ τοῦ προχείρου κατάρτισθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Σεβαστιάνη τηλεβολοστοιχίαι ἐξυπηρετοῦντο ὑπὸ στρατιωτῶν συλλεχθέντων μετὰ σπουδῆς, καλουμένων «γιαμάκ ταμπιελή» ἤτοι βοηθῶν τῶν τηλεβολοστοιχιῶν. Μετὰ τὸ πάθημα τῶν Ἀγγλων, ἐχορηγήθησαν εἰς τοὺς πυροβολητὰς ἀμοιβαὶ καὶ προνόμια. Ἄλλ' οἱ Γιαννίτσαροι παρώργισαν αὐτούς, ἐνέπνευσαν αὐτοῖς τὸν φόβον ὅτι ἔμελλον νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸ σῶμα τῶν νιζάμ-δζεδίδ οἱ δὲ ἀρχηγοὶ τῶν ἤλθον εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν γιαμάκ, Καβαξή-ὀγλοῦ. Ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον οὗτος, ἐπανεστάτησε τῇ συνδρομῇ τῶν Γιαννιτσάρων, ὠδήγησε τοὺς στρατιώτας του εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ ὑπεχρέωσεν αὐτούς νὰ ὁμόσωσιν ἐπὶ τῆς γυμνῆς σπάθης του. Φθάσας πρὸ τῶν ἀνακτόρων, ἀπήτησε νὰ παραδοθῶσιν αὐτῷ δεκαεπτὰ ὑπουργοὶ ἢ ἀνώτεροι παρὰ τῷ Σουλτάνῳ λειτουργοὶ, αἱ δὲ ἀποκοπεῖσαι κεφαλαὶ τῶν ἐτοποθετήθησαν κατὰ σειρὰν ἔμπροσθεν τοῦ μετώπου τοῦ τάγματος τῶν γιαμάκ. Εἶτα ὁ Σουλτάνος ὑπεχρεώθη νὰ διατάξῃ τὴν κατάργησιν πάντων τῶν στρατευμάτων τῶν νιζάμ, τέλος δὲ καθηρέθη, ἐφυλακίσθη καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου του Μουσταφᾶ (29 Μαΐου 1807).

Τοῦτο διήρκεσεν ἐπὶ τινὰς μῆνας. Ὁ πασᾶς τοῦ Ρουτσουκίου Μουσταφᾶς Βαϊρακτάρης ἦτο πιστὸς ὑπήκοος τοῦ Σελίμ καὶ θερμὸς ὀπαδὸς τῶν μεταρρυθμίσεών του. Ὅθεν ὅταν ἐθεώρησεν ἐπικραεῖς τὰς δυνάμεις του πρὸς δρᾶσιν, ἐξεκίνησε μετὰ τοῦ στρατοῦ του βαδίζων πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Καβαξή-ὀγλοῦ συνελήφθη καὶ ἐθανατώθη ἐντὸς τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον πολυτελοῦς ἐπαύλεως, ἐνθα διέμενεν. Ὁ Βαϊρακτάρης ἀπήτησε τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Σελίμ ἐπὶ τοῦ θρόνου· πλὴν παρεδόθη αὐτῷ μόνον τὸ πτώμά του. Οὐχ ἦττον ὁ σουλτάνος Μουσταφᾶς καθηρέθη καὶ Μαχμουτ ὁ Β' ἀνηγορεύθη τὴν 28 Ἰουλίου 1808. Ὁ Βαϊρακτάρης ἐγένετό μέγας Βεζύρης, διέταξε δὲ τότε νὰ θανατωθῶσι μερικοὶ τῶν ἐπιφανῶν τοῦ ἀντιθέτου κόμματος· τινὲς δὲ τῶν γυναικῶν τοῦ χαρεμίου, αἵτινες εἶχον θορυβῶδῶς ἐκδηλώσει τὴν χαρὰν τῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Σελίμ, ἐκλείσθησαν ἐντὸς σάκκων ἐρραμμένων καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ νέος Βεζύρης ἦτο ἀνὴρ ὠμότατος, ὅθεν ἐξήγειρε σφοδρὰς δυσ-

ρεσκειάς. Ἡμέραν τινὰ καθ' ἣν μετέβαινεν εἰς τὸ τέμενος ὅπως προσευχηθῆ, ἐπειδὴ τὸ πλῆθος δὲν παρεμέριζε μετὰ πολλῆς σπουδῆς κατὰ τὴν διαβάσιν του, διέταξε τοὺς δορυφόρους του νὰ τύψωσιν αὐτό. Ἄλλὰ τότε τὸ πλῆθος ἐξηγέρθη ἀπειλητικόν. Ὁ Βαϊρακτάρης ἔφυγε καὶ ἐκλείσθη εἰς τὸ μεγαρόν του. Ἐν τούτοις ἡ ὀχλαγωγία ἔλαβε διαστάσεις καὶ ὁ λαὸς προσέδραμε νὰ ἐμπρήσῃ τὴν κατοικίαν του. Ὁ Βεζύρης κατέφυγεν εἰς τινὰ πύργον ἐντὸς αὐτῆς μετὰ τοῦ εὐνοουμένου δούλου του καὶ ἐνὸς εὐνούχου μαύρου· τοὺς ἀνεζήτησαν, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἀνεῦρον εἰμὴ μετὰ τρεῖς ἡμέρας πυρκαύστους. Ἐν τούτοις οἱ Γιαννίτσαροὶ ἀπήτουν τὴν πτώσιν τοῦ Μαχμούτ καὶ τὴν παλινόρθωσιν τοῦ Μουσταφᾶ. Ὁ Μαχμούτ διέταξε νὰ στραγγαλίσωσι τὸν Μουσταφᾶν, ἐπειδὴ δὲ τοιουτοτρόπως αὐτὸς πλέον ἦτο ὁ μόνος ἀπομένων ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ὁσμάν, τὸν ἐσεβόσθησαν· οἱ ἀντάρται ἐπραῦνθησαν, οἱ δὲ οὐλεμάδες προσῆλθον ἐν σώματι ὅπως τὸν συγχαρῶσι διὰ τὸν θρίαμβον τῆς θρησκείας καὶ τῶν παλαιῶν νόμων (4 Νοεμβρίου 1807).

Οὐ μόνον δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις συνεταράσσετο ὑπὸ ἀναστατώσεων ἱκανῶν νν ἀποθαρρύνωσι τοὺς ἀρίστους τῶν φίλων τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Κράτους ἀδιακόπως ἀνεστατοῦντο ὑπὸ ἐπαναστατικῶν ἀποπειρῶν, προϊόντων τῆς κυβερνητικῆς ἀδυναμίας, ἐν μέρει ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ ἀνεξαρτησίας ἰδεῶν τῶν ὑπὸ τῆς ἐπαναστατησάσης Γαλλίας διασπαρεισῶν παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς καὶ τῶν ἐλπίδων τῶν γεννωμένων ἐκ τῶν τεραστίων κατορθωμάτων τῶν στρατῶν τοῦ Ναπολέοντος. Εἶχον δ' αἱ τοιαῦται ἀπόπειραι χαρακτηῖρα ποικίλον καὶ διάφορον. Αἱ μᾶλλον ἀξιόλογοι αὐτῶν ἦσαν αἱ ἐξῆς :

Ὁ πασᾶς τῆς Βυρηττοῦ Δζεζάρ, ὁ κατασφάξας τοὺς χριστιανούς τοῦ Λιβάνου καὶ ὑπερασπισθεὶς ἐν ἔτει 1799 τὴν Πτολεμαίδα κατὰ τοῦ Βοναπάρτου, ἀνεκηρύχθη κατόπιν ἀνεξάρτητος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἀψηφῶν πᾶσαν τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου, μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος τὸ 1804.

Ἡ φυλὴ τῶν Οὐσαχιτιῶν κατηγορεῖ τοὺς Τούρκους ὡς ἀπίστους εἰς τὰ παραγγέλματα τοῦ Μωάμεθ, ἐξανίστατο δὲ ἐν τῇ κεντρῶν Ἀραβίᾳ καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Μέκκαν καὶ τὴν Μεδίναν κατὰ τὸ 1803 καὶ 1804.

Ὁ ἐκ Βοσνίας μουσουλμάνος Πασβάνογλου, γενόμενος κύριος τοῦ Βιδδινίου, ἀκολούθως δὲ ἀλληλοδιαδόχως τῆς Νικοπόλεως, Πλέβνας,

Σοφίας, Νύσσης, Σιστόβου και Ρουτσοκίου (1797—1798) ώνειροπόλει τήν άνδρυσιν τοῦ παλαιοῦ μεσαιωνικοῦ Κράτους τῶν Βουλγάρων μετὰ πρωτευούσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅθεν κηρύξας πόλεμον κατὰ τοῦ Σουλτάνου, κατετρόπωσε τοὺς Τούρκους, ἔφθασε μέχρις Ἀδριανουπόλεως, ἔλαβεν αὐτόθι παρὰ τοῦ Διβανίου τὸν διορισμὸν του, ὡς κυβερνήτου πάσης τῆς Βουλγαρίας καὶ διέμεινεν ἐκεῖ ἀνεξάρτητος μέχρι τοῦ 1807.

Τὸ Μαυροβούνιον ὑπὸ τὸν βλαδίκαν Πέτρον τὸν Α' κατῆγε νίκας ἐπὶ νικῶν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἠνάγκαζε τὸν Σουλτάνον νὰ διακηρύξη ὅτι «οὐδέποτε οἱ Μαυροβούνιοι ἐχρημάτισαν ὑπήκοοι τῆς Πύλης,» συνῆπτε σύμμαχίαν στενήν μετὰ τῆς Ρωσίας, δι' ἧς διεσώζετο τῇ Ὀρθοδοξίᾳ τὸ ὄρεινόν ἐκεῖνο τοῦ Μαυροβουνίου προπύργιον, περὶ τὸ ὁποῖον ἐμελλε βυθμηδὸν ν' ἀνακύψῃ, ὅπως ἄλλοτε περὶ τὰς Ἀστουρίας τῆς Ἰσπανίας, στοῖχος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πυκνός χριστιανικῶν Κρατῶν, ἀναστάντων διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς πόλεως τοῦ Κωνσταντινίου.

Ὁ ἐνθερμος πατριώτης Ρήγας ὁ ἐκ Φερῶν, ὁ προσκαλῶν τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐλευθερίαν διὰ φλογερῶν ἄσμάτων προσεπάθει νὰ συναθροίσῃ αὐτοὺς εἰς δραστήριον μυστικὴν ἐταιρίαν, χάριν τῆς προπαρασκευῆς τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Παραδοθεὶς ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν εἰς τοὺς Τούρκους, ἐπνίγη παρ' αὐτῶν εἰς τὸν Δούναβιν ἐν Βελιγραδίῳ τὸ 1798.

Ὁ Ἀλῆς, πρῶτος τῶν Ἰωαννίνων, πολλάκις ἐλθὼν εἰς ἀνταπόκρισιν μετὰ τοῦ Βοναπάρτου, ἐξουσιάζων τὴν Ἄρταν καὶ πᾶσαν τὴν Ἀκαρνανίαν, ἐπεκτείνων δὲ τὴν ἐξουσίαν του ἐπὶ ζημίᾳ τῶν πασάδων τῶν γειτονικῶν αὐτοῦ ἐπαρχιῶν, ἀπέκλειεν ἐπὶ τῶν βράχων τῶν 1803 καὶ ἀπέκτεινε τοὺς ὀρθοδόξους Σουλιώτας, ἵδρυε δὲ τὴν ἐνότητα τῶν Σκιπετάρων ἢ Ἀλβανῶν Μουσουλμάνων, ὑπενθυμίζων τὸν Πύρρον καὶ ἐφαίνετο ἱκανὸς ν' ἀναστήσῃ τὸ ἀρχαῖον βασιλεῖον τῆς Ἠπείρου.

Ἡ Σερβία ἀποκαμουῖσα ἀπὸ τῆς πιέσεως τῶν Γιαννιτσάρων, εἶχε συνταχθῆ περὶ τοὺς ἄξέστους ἀντιπροσώπους τῆς ἐθνικῆς τῆς ἀριστοκρατίας, κτηνοτρόφους χοίρων. Διετέλει λίαν ἐξηρηθισμένη μετὰ τὴν αὐστριακὴν κατοχὴν, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν ἐν Σιστόβῳ συνθήκην. Οἱ Τούρκοι διέβλεπον ἤδη ὅτι εἶχον μεταβληθῆ κάπως τὰ πράγματα ἐν Σερβίᾳ. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οἱ Γιαννίτσαροι κατέστησαν ὠμότεροι.

πολλοὶ Σέρβοι ἀτεγυμνώθησαν τῶν ὑπαρχόντων τῶν ἢ ἐθανατώθησαν καὶ πολλαὶ γυναῖκες ἀνηπάγησαν. Οἱ διωγμοὶ οὗτοι προῦκάλεσαν στάσεις· μάλιστα κατὰ τὸ 1804, Σκουψίνα ἦτοι γενικὴ συνέλευσις συνελθοῦσα ἐκήρυξεν «ἀρχηγὸν τῶν Σέρβων» εὐθαρσῆ τινὰ κύριον ἀγγελῶν χοίρων, τὸν Γεώργιον Πέτροβιτς ἐπονομαζόμενον Καραγεώργην. Ἰσχυρίσθη οὗτος ὅτι τὸν πόλεμον διεξῆγε κατὰ τῶν Γιαννιτσάρων καὶ οὐχὶ κατὰ τοῦ Σουλτάνου· ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία τὸν ἐνεθάρρυνεν, ὥστε ν' ἀπαιτήσῃ ὑπὲρ τῆς χώρας του τὴν αὐτονομίαν καὶ ν' ἀγωνισθῇ πρὸς τούτους ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς.

Ἦρατο νίκας λαμπρὰς κατὰ τῶν ἐκπεμφθέντων κατ' αὐτοῦ τούρκων πασάδων καὶ ἰδίως τὴν ἐν Χαβάτζ· ἐκυρίευσε τὸ Βελιγράδιον κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1806, οἱ δὲ Τούρκοι ὀλοτελῶς ἐδιώχθησαν. Ὁ Καραγεώργης προσεπάθησε νὰ προικίσῃ τὴν Σερβίαν διὰ τακτικοῦ ὀργανισμοῦ· ἤθελεν ὁμῶς νὰ διατηρῇ αὐτὸς τὴν ἐξουσίαν σχεδὸν ἀπόλυτον· ὅθεν προῦκάλεσε σφοδρὰν ἀντίστασιν καὶ πρὸ πάντων ἐκ μέρους τοῦ Μιλὸς Ὁβρένοβιτς, πλουσίου ὡσαύτως κτηνοτρόφου. Ἡ Σερβία διετέλει συνταρασσομένη ἐκ τῶν σπαραγμῶν τούτων, ἀλλ' ὁ ἐκραγεὶς κατὰ τὸ 1807 μεταξὺ Ρώσων καὶ Ὁθωμανῶν πόλεμος τὴν ὠφέλησεν· οἱ Σέρβοι ἐνήργησαν περίπου ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν ρωσικῶν στρατιῶν καὶ ὁ Καραγεώργης ἠδυνήθη νὰ ὀνειροπολήσῃ τὴν παλινόρθωσιν τῆς Μεγάλης Σερβίας τοῦ Δουσάν. Καὶ ἐκεῖ ἐπίσης ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν ἀνεγεννᾶτο τὸ ἐθνικὸν καὶ ὀρθόδοξον πνεῦμα.

Ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους ὁ Ναπολέων ἐσκέφθη ὅτι ἡ μετὰ τῶν Τούρκων συμμαχία δὲν ἠδύνατο νὰ ἰσοφάρισῃ ἐν τοῖς πολιτικοῖς αὐτοῦ σχεδίοις μετὰ τῆς συμμαχίας τῶν Ρώσων. Ἡμέραν τινὸς καθ' ἣν ἐν Τιλσιττ ἐπεθεώρει τὰ στρατεύματα μετὰ τοῦ Τσάρου, ἐνεχειρίσθησαν αὐτῷ γράμματα· ἀφοῦ τ' ἀνέγνωσεν, ἐστράφη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον : «Εἶνε ἀπόφασις τῆς Θείας Προνοίας, εἶπεν, ἥτις μοὶ ἀναγγέλλει ὅτι τὸ τουρκικὸν Κράτος δὲν πρέπει πλέον νὰ ὑπάρχῃ.» Διὰ τῶν γραμμάτων ἀνηγγέλλοντο αὐτῷ ἡ πτώσις Σελίμ τοῦ Γ' καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς 27 Μαΐου. Ἐφάνη πρὸς στιγμὴν ἔχων ἀπόφασιν νὰ ἐγκαταλίπη τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος εἰς τὴν τύχην του. Ἀφοῦ ἐπεχείρησε νὰ τὸ ἀναμορφώσῃ, νὰ τὸ ἀνακαινίσῃ διὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐσκέφθη νὰ τὸ διαμελίσῃ, νὰ κατενέγκῃ ἐπ' αὐτοῦ τὸ ὕστικτον θανάσιμον τραῦμα, ὡς νὰ ἤθελε νὰ δεῖξῃ εἰς τοὺς μέλλοντας διπλωμάτας τὰς

δύο ἀντιθέτους λύσεις, μεταξύ τῶν ὁποίων ἐμελλον ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ν' ἀμφιταλαντεύωνται.

Ἡ Πρωσσία ἠττηθεῖσα, εὐρίσκαρμένη δὲ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ δορικτήτορος, ἐσκέφθη νὰ σωθῆ, ἐπιρρίπτουσα τὸν κίνδυνον ἐπὶ τῆς Τουρκίας. Ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ βασιλέως Φρειδερίκου Γουλιέλμου τοῦ Β' Χάρδεμπεργ προὔτεινεν εἰς τὸν Τσάρον καὶ τὸν Αὐτοκράτορα σχέδιον ἐπινοηθὲν ὑπ' αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐφρόνει ὅτι ἐμελλε νὰ εὐχαριστήσῃ πάντας πλὴν ἐννοεῖται τοῦ Σουλτάνου. Κατ' αὐτὸ, ἡ Ρωσσία θὰ ἐλάμβανε τὴν Μολδαυίαν, τὴν Βλαχίαν, τὴν Βουλγυρίαν, τὴν Ρωμυλίαν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν δύο πορθιῶν. Ἡ Γαλλία θὰ ἐλάμβανε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ἡ δὲ Αὐστρία τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Σερβίαν. Ἡ Πολωνία θ' ἀνασυνίστατο καὶ θὰ παρεχωρεῖτο εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαξονίας, ἡ δὲ Σαξονία θὰ καθίστατο κτῆμα πρωσσικόν. Ὁ Ναπολέων δὲν ἠθέλησε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει, τοῦλάχιστον προσωρινῶς, τὸ σχέδιον ἐκεῖνο, καὶ «συνέτριψε, τὰς δύο πτέρυγας τοῦ μέλανος ἀετοῦ τῆς Πρωσσίας». Διὰ τῶν δυτικῶν αὐτῆς ἐπαρχιῶν ἐσχημάτισε τὸ βασίλειον τῆς Βεσφαλίας χάριν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰερωνύμου· διὰ δὲ τῶν ἀνατολικῶν ἀνεσῆστησε τὸ μέγα δουκάτον τῆς Βαρσοβίας, τεθὲν ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ βασιλέως τῆς Σαξονίας καὶ ἀποτελοῦν μέρος τῆς Παραρρηνείου Ὀμοσπονδίας.

Ἐν τούτοις ἐγένετο λόγος καὶ περὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους ἐν τῇ ἐν Τίλσιττ συνθήκῃ. Καὶ ἐν μὲν τῷ φανερῷ κειμένῳ ὅπως διὰ τοῦ ἄρθρου 13 καθωρίζετο ἡ μεσολάβησις τοῦ Τσάρου μεταξύ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας διὰ τὴν συνομολόγησιν ὀριστικῆς εἰρήνης, οὕτω καὶ τὰ ἄρθρα 22 καὶ 23 ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐκκένωσιν τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαυίας ὑπὸ τῶν Ρώσων καὶ τὴν μεσολάβησιν τοῦ Ναπολέοντος πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης μεταξύ Πύλης καὶ Ρωσσίας. Ἐκ τῶν χωριστῶν δὲ καὶ ἀποκρύφων ἄρθρων αὐτῆς, τὸ πρῶτον ἀπένεμεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ Στόμιον τοῦ Καττάρου ἐν Δαλματίας. Τέλος διὰ τῆς περι συμμαχίας συνθήκης ὁ Τσάρος ὑπέσχετο, ἐὰν ἡ μεσολάβησις του δὲν ἤθελεν ἀπολήξει εἰς εἰρήνην μέχρι τῆς 1 Νοεμβρίου, νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ νὰ βοηθήσῃ τὴν Γαλλίαν, ὅπως ἐφορμόσῃ πανταχοῦ τὸν ἠπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν. Ὡσαύτως ἐὰν δὲν ἤθελε συνομολογηθῆ συνθήκην εἰρήνης ἐντὸς τριῶν μηνῶν μεταξύ Ρωσσίας καὶ Πύλης, ἡ Γαλλία θὰ συνηνοῦτο μετὰ τῆς Ρωσσίας καὶ

καὶ δύο συμβαλλόμεναι Δυνάμεις θὰ συνεννοοῦντο, ὅπως ἀπαλλάξωσι πάσας τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἐπαρχίας τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ρωμυλίας ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ καὶ τῶν καταπίεσεων τῶν Τούρκων» (Ἄρθρον 8).¹

Οἱ δύο σύμμαχοι διεπραγματεύθησαν ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων ἐπὶ πολλὰ ἔτη, οὐδέποτε δ' ἄλλοτε ἴσως τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα ἐμελετήθη τόσον ἐπισταμένως. Ἐν πρώτοις ἀπεστάλη ἀμέσως ὁ στρατηγὸς Γλυγεμινὼ εἰς Βλαχίαν, ὅπως ἐνεργήτῃ τὴν συνομολόγησιν ἀνακωχῆς μεταξὺ τῶν τουρκικῶν καὶ τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων, ἧτις καὶ συνωμολογήθη τὴν 24 Αὐγούστου 1807 ἐν Σλοβόδζιε. Ἄλλ' οἱ Ρῶσοι δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ ἐκκινώσωσι τὰς Ἡγεμονίας, ἐδυσχέραινον δὲ ν' ἀποσυρθῶσιν· ἦτο ἀνάγκη τάχα ἢ μετὰ τῶν Γάλλων συμμαχίᾳ, ἧτις ἤδη δὲν ἦτο σφόδρα ἀριστὴ παρὰ τῇ ἀνωτέρᾳ τῆς Πιερουπόλεως κοινωνίᾳ, νὰ στοιχίσῃ τοιαύτην εἰς τὴν Ρωσσίαν θυσίαν; Τὸ τριούτον ἦτο ἀρκετὸν πρὸς ἀποτυχίαν αὐτῆς, ὁ δὲ ἀρχιγραμματεὺς τοῦ Τσάρου κόμης Ρουμιαντζῶφ καὶ ὁ Τσάρος αὐτὸς προσεπάθουν νὰ πείσωσι τὸν Σχβαρὺ, ἑκτακτὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ναπολέοντος εἰς Ρωσίαν, καὶ τὸν Ναπολέοντα ὅτι ἔπρεπε νὰ «ἐθνικοποιηθῇ» ἡ συμμαχία παρὰ τοῖς Ρώσοις, καταλειπόμενων εἰς τὸν Τσάρον τῶν Ἡγεμονιῶν. Ἄλλως τε Ἀλέξανδρος ὁ Α' ἐθεώρει εὐλογον, ὅπως τύχῃ καὶ ὁ Ναπολέων ἀναλόγου κτήσεως, λαμβάνων ἐπὶ παραδείγματι τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἀλβανίαν. Ἐν συντόμῳ ἡ ρωσικὴ διπλωματία προσεπάθει νὰ παρασύρῃ τὸν Ναπολέοντα εἰς τὸν κατήφορον τῆς διανομῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Ὁ Ναπολέων ὑπεξέφυγε, καθότι δὲν συνέφερεν αὐτῷ τὸ θέμα ἐκεῖνο τῆς συζητήσεως. Ἐφοβεῖτο ὅτι ἐὰν παρεδέχετο τὴν ἀρχὴν τοῦ διαμελισμοῦ, ἡ Ἀγγλία, κυρία ἤδη οὔσα τῆς Μεσογείου, θὰ προσεκτάτο πάραυτα τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰς νήσους. Συγκατετέθη ν' ἀφήσῃ τὰς Ἡγεμονίας εἰς τὴν Ρωσίαν, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι ὁ Τσάρος θ' ἄφινε καὶ αὐτὸς ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς Πρωσίας καὶ ἄλλην ἐπαρχίαν τὴν Σιλεσίαν. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀπέκρουσε τὴν δυσαρέσκειαν, ἣν ἡ τοιαύτη πρότασις προὔξενει αὐτῷ, ἡ δὲ συνέντευξις ἔληξε, ψυχραθέντος ὁπωσοῦν τοῦ Τσάρου.

Ὁ Ναπολέων ἔτρεφεν ἐλπίδας περὶ προσεχοῦς συνομολογήσεως

(¹) Ἴδε τὸ κείμενον τῶν συνθηκῶν τούτων ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ A. Vandal: *Napoléon et Alexandre 1er*, Τομ. Α'. (ἐν τῷ παραρτήματι).

ειρήνης μετὰ τῆς Ἀγγλίας προήρχετο ἄρα γε τὸ τοιοῦτον ἐκ κοπώσεως ἢ ἐκ προαισθήματος ἀπαισίον παρὰ τῷ νικητῇ; Κατὰ τὴν ἐναρξιν ὁμοῦ τῆς συνόδου τῶν βρετανικῶν Βουλῶν, ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ τοῦ 1808, ὁ βασιλικὸς λόγος ἦτο τόσοσ φιλοπόλεμος, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἐθεώρησεν αὐτὸν ὡς πρόκλησιν. Τὴν ἐδέχθη καὶ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν τσάρον Ἀλέξανδρον τὴν εὐγλωττοτάτην ἐπιστολὴν τῆς 2 Φεβρουαρίου 1808. Ἐν αὐτῇ οὐ μόνον ἐνεθάρρυνε τὴν ἰδέαν τῆς ἀφαιρέσεως τῆς Φινλανδίας ἀπὸ τῶν Σουηδῶν, ἀλλὰ ἐλάλει καὶ περὶ πορείας στρατοῦ γαλλοαυστρορρωσικοῦ πρὸς τὴν Ἀσίαν, πρὸς τὸν Ἰνδόν. «Πρέπει νὰ εἴμεθα μεγαλειότεροι παρὰ τὴν θέλησιν ἡμῶν, ἔγραφεν πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι οἱ ἐπιστάντες καιρὶ εἰσὶν ἐποχὴ μεγάλων μεταβολῶν καὶ μεγάλων συμβάντων.» Ὁ ἐν Πετροπόλει γάλλος πρεσβευτὴς Κωλαιγκοῦρ ἐξουσιοδοτήθη νὰ ἐπιληφθῇ πάραυτα διαπραγματεύσεων περὶ τῆς διανομῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Ὁ Τσάρος σφόδρα ἐχάρη ἐπὶ ταῖς νέαις ταύταις διαθέσεσι καὶ ἤρχισαν ἀμέσως συνδιασκέψεις μετὰξὺ Κωλαιγκοῦρ καὶ Ρουμιαντζῶφ. Πρὶν εἰσχωρήσωσιν εἰς τὸ Ἰράν καὶ τὴν Ἰνδικήν, ἡ Ρωσσία ἤθελε νὰ κανονίσῃ ἐν πρώτοις τὰ πράγματα τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ταχέως ἐπῆλθε συνεννόησις περὶ τῆς ἐδαφικῆς διανομῆς τῆς χώρας ταύτης. Ἡ Ῥωσσία ἔμελλε νὰ λάβῃ τὴν Μολδαυίαν, τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν, ἡ δὲ Γαλλία τὴν Βοσνίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ δὲ Αὐστρία ἔμελλε νὰ προεκταθῇ ἀναμέσον τῶν δύο, προσκτωμένη τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν μέχρι Θεσσαλονίκης. Δυσκολωτέρα ἀπέβη ὁμοῦς ἡ συνεννόησις ὡς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τοὺς Πορθμούς. Ὁ Τσάρος ἤθελε παντοιοτρόπως τὴν ἀπόκτησιν τῆς πόλεως ταύτης, δὲν παρεδέχετο δὲ τὴν διανομὴν ἄνευ αὐτῆς, διότι αὐτὴ ἦτο τὸ σπουδχιότατον θέμα. Ἐπίσης ἤθελε νὰ κατέχῃ καὶ τοὺς πορθμούς, οἵτινες εἶνε ἡ φυσικὴ, πύλη διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Μεσόγειον. Ὁ Κωλαιγκοῦρ ἐνέδωκεν ὡς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅπως ἡ Γαλλία κατέχῃ τὸν Ἑλλήσποντον. Δύο εἰσὶν αἱ κλειδες αἱ ἀνοίγουσαι τὸν Εὐξείνον, ὁ Βόσπορος καὶ ὁ Ἑλλήσποντος· δίκαιον ἦτο ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσσία νὰ κατέχωσιν ἀνὰ μίαν ἐξ αὐτῶν. Εἰς ταῦτα ὁ Ρουμιαντζῶφ ἀπῆντα παρατηρῶν ὅτι ὁ Εὐξείνιος ἀνῆκεν εἰς τοὺς Ῥώσους καὶ ὄχι εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅτι δὲ δὲν ἤρμοζε νὰ παραχωρήσωσι μίαν τῶν κλειδῶν τοῦ οἴκου των εἰς ξένον

ἔστω καὶ φίλον. Ἐν τῇ πολιτικῇ ἢ ἐμπιστοσύνη δὲν πρέπει νὰ φθάνη μέχρι τοιούτου βαθμοῦ ἀπλότητος.

Ἡ συζήτησις παρετάθη ἐπὶ πολὺ περὶ τῆς χερσονήσου ταύτης τοῦ Ἑλλησπόντου, ἦν ὡς ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς οἱ δύο συζητοῦντες διπλωμάται ἀπεκάλουν «γλῶσσαν τῆς γαλῆς». Ὁ Ρουμιαντζῶφ προσέφερεν εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς ἀντάλλαγμα τοῦ Ἑλλησπόντου τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τοὺς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ λιμένας. Ὁ Ναπολέων δὲν ἐπέειθετο ν' ἀφήσῃ ἀνοικτὴν τὴν Μεσόγειον εἰς τὴν Ρωσσίαν, κατανοῶν πληρέστατα τὴν σημασίαν τῆς τοιαύτης παραχωρήσεως· δὲν ἔστερξε δὲ μέχρι τέλους. Ἀπεφασίσθη ὅπως οἱ δύο μονάρχαι συναντηθῶσιν εἰς νέαν συνέντευξιν καὶ ἀποφασίσωσι κατ' αὐτὴν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς διανομῆς.

Ἡ δευτέρα αὕτη συνέντευξις ἀνεβλήθη ἔνεκα τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ συμβάντων. Οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ σπαραγμοὶ τῶν Βουρβόνων καὶ αἱ ἔριδες μεταξὺ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ Καρόλου τοῦ Δ' καὶ Φερδινάνδου τοῦ Ζ' ἐνεθάρρουν τὸν Ναπολέοντα, ὅπως ἀρπάσῃ καὶ τὸ στέμμα ἐκεῖνο. Ἐξηνάγκασεν ἐν Βαυόνη τοὺς δύο ἡγεμόνας νὰ παραιτηθῶσι καὶ προσδιώρισεν αὐτοῖς ὡς διαμονὴν τὰ ἐν Κομπιέγνη καὶ Βαλανσαὶ μέγαρα, ἐπέμψε δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωσήφ, ὅπως βασιλεύσῃ εἰς Μαδρίτην. Δὲν ἤλπιζε νὰ συναντήσῃ ἀξίαν λόγου ἀντίστασιν ἐκεῖθεν τῶν Πυρηναίων καὶ ἐσκέπτετο πάντοτε τὸ μέγα αὐτοῦ σχέδιον περὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἰνδιῶν.

Προητοίμαζε δὲ τὸν δρόμον του. Ὁ στρατηγὸς Γαρδὰν ἔφθασεν εἰς Τεχεράνην τὴν 24 Δεκεμβρίου καὶ ἔτυχεν ἐν ἀρχῇ ἐνθέρμου ὑποδοχῆς. Ἄλλ' ἡ εἰδήσις περὶ τῆς ἐν Τίλσιττ εἰρήνης δυσηρέστησε τὸν Σάχην, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι ἢ μετὰ τῶν Γάλλων συμμαχία θὰ ἦτο ὠφέλιμος αὐτῷ κατὰ τῶν Ρώσων, καὶ ὅστις σχεδὸν ἐθεώρει τὴν ἐν Τίλσιττ συνθήκην ὡς ἀληθῆ ἐναντίον του προδοσίαν, ἀφοῦ μάλιστα οἱ στρατοὶ τοῦ Τσάρου, ἀνωφελεῖς πλέον ἐν Πολωνίᾳ, ἐπανελάβον τὰς ἐχθροπραξίας παρὰ τὴν Καλπίαν. Ἡ θέσις τοῦ Γαρδὰν δὲν ἐβράδυνε νὰ γείνη δυσχερῆς, ὥστε κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1809 ὑπεχρεώθη ν' ἀπέλθῃ ἐκ Περσίας· εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του πρεσβεία ἀγγλικὴ ἀφίκετο εἰς Τεχεράνην καὶ συνυπέγραψε μετὰ τοῦ Σάχου συνθήκην συμμαχίας ἀγγλοπερσικῆς, ὀρίζουσης πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τὴν ἐξωσιν πάντων τῶν Γάλλων. Ὁ νέος ἀγγλὸς διοικητὴς τῆς Ἰνδικῆς Γεώργιος Ἐλλιὸτ ἢ Λόρδος Μίντο (1807—1813)

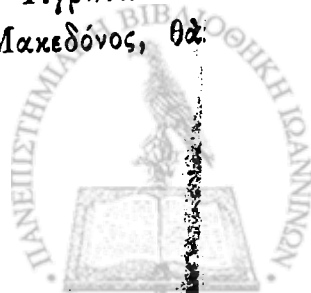

κατεγίνετο, ὅπως φράξη εἰς τοὺς Γάλλους τὴν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν ὁδὸν· συνεννοεῖτο πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ Ρουτζέτ-Σίγκ, τοῦ ἰσχυροῦ ἀρχηγοῦ τῶν Σεύκων τῆς Βεγγάλης καὶ μετὰ τοῦ ἀφγανοῦ ἀρχηγοῦ Σούτζα, νομίζων ὅτι ἔθετεν οὕτω πρὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐμπόδιον ἀνυπέρβλητον.

Ὁ Ναπολέων δὲν ἐταράσσετο ἐξ αὐτῶν· αὐτὸς ἤθελε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀγγλίαν ὑπὸ τοὺς πόδας του ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν καὶ συνέλαβε τότε τὸ μᾶλλον γιγάντειον σχέδιον, ἀφ' ὅσα ποτὲ διεννοήθη δορικτήτωρ. Ὁ ἐν Δαχματία στρατὸς ὑπὸ τὴν διοίκεισιν τοῦ Μαχμόντ, ἀδιαλείπτως ἐνισχυόμενος, μετὰ τὴν ἐν Τίλσιττ συνθήκην, ἔχων τὴν Κέρκυραν ὡς ὀρμητήριον ὄχυρον καὶ κέντρον ἐφοδιάσεως, ἐμελλε νὰ διασχίσῃ τὴν Βοσνίαν, νὰ συνενωθῇ δὲ ἐν Μακεδονίᾳ μετὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει μετὰ τῶν Ρώσων. Ἐκ τῆς τοιαύτης συγκρούσεως τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἤθελε διὰ μιᾶς καταρρεῦσει. Τότε δὲ ὁ τριμερὴς στρατὸς θὰ ἐπεραιουῖτο εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ θὰ παρετάσσετο παρὰ τὸν Εὐφράτην, ἔτοιμος, ἅμα τῷ πρώτῳ συνθήματι νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰ ἐμπρός.

Ταῦτοχρόνως ἀπὸ πάντων τῶν λιμένων τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Αὐστρίας ἀναρίθμητα σμήνη μικρῶν πλοίων θὰ ἐπέμποντο πρὸς παντοίαν διεύθυνσιν· ὁ ἐν Τουλῶνι στόλος θὰ κατελάμβανε τὴν Σικελίαν, ὁ ἐν Ταράντῳ θ' ἀπεβίβαζε στρατὸν εἰς Αἴγυπτον, ὁ ἐν Ροσεφόρ θὰ περιέπλεε τὴν Ἀφρικὴν· ὁ ἐν Βρέστη θὰ μετέφερε σῶμα ἀποβατικὸν εἰς κάποιον μέρος τῆς Ἀγγλικῆς παραλίας, εἰς Ἰρλανδίαν ἢ εἰς τὸν Τάμεσιν· τὰ ἐμπορικὰ τῆς Ἀγγλίας πλοῖα θὰ ἠχμαλωτίζοντο διὰ πολλαπλοῦ καὶ ἀκαταβλήτου πειρατικοῦ πολέμου. Ἡ Ἀγγλία πᾶσα θὰ περιεκαλύπτετο ὑπὸ φοβεροῦ ἀνεμοστροβίλου· θὰ ἐτιτρώσκετο παντοῦ καὶ ταῦτοχρόνως χωρὶς νὰ γινώσκῃ ποῦ καὶ χωρὶς νὰ δύναται ν' ἀμυνθῇ.

Ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ, μένων ἐν Ταράντῳ, ἐφορῶν ἐπὶ τῆς Μεσογείου καὶ ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου, ὡς ὁ τρομερὸς Θεὸς τοῦ πολέμου, κύριος τῶν κεραυνῶν, θὰ παρίστατο ἐκεῖθεν εἰς τὴν ταπεινῶσιν τῆς Ἀγγλίας, περιερχομένης εἰς τὰ ἔσχατα, ἐξηντλημένης, ἠττημένης χωρὶς νὰ πολεμήσῃ. Ἐὰν δὲ δὲν ἤθελε τυχὸν θελήσῃ νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀδυναμίαν της, τότε θὰ συνεπληροῦτο ἡ καταδίκη. Ὁ στρατὸς τῶν τριῶν ἐθνῶν θὰ διέβαινε τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγρητα καὶ διὰ τοῦ Ἰράν, βαδίζων ἐπὶ τὰ ἴχνη Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, θὰ

προέβαιναν, ὅπως ἀνατρέψῃ διὰ μιᾶς τὸ ἐν Ἰνδία ἁγγλικὸν Κράτος καὶ μεταβάλλῃ διὰ παντὸς τὴν ὄψιν τῆς γῆς.

Γ' ΗΤΤΑ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Ἐνῶ ταῦτα ὠνειροπόλει (ἀλλὰ μέχρι τίνος ἄρά γε σημείου ἐπλανᾶτο ὑπὸ τῆς φαντασίας;) ἔμαθε τὴν εἴδησιν τῆς ἐν Βάυλεν παραδόσεως· ἡ τιμὴ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐκηλιδοῦτο· ἡ φήμη αὐτοῦ ὡς ἀηττήτου ἠμαυροῦτο· ἡ Ἰσπανία ἐξανίστατο· ὁ Ἰωσήφ ἀπεδιώκετο ἐκ Μαδρίτης, πάντες οἱ προσφάτως ἠττηθέντες λαοὶ ἐσκίρτων ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς ἐκδικήσεως, τὸ μέλλον ἐζοφοῦτο. Ὁ Αὐτοκράτωρ πρὸς στιγμὴν ἔμεινε κατάπληκτος· μήπως ἦτο τοῦτο προμήνυμα τῆς ζηλοτύπου τύχης;

Συνῆλθε τάχιστα. Ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ εἰς Ἰσπανίαν· ἐκεῖ μετὰ ἐκστρατεῖαν ἐνὸς ἢ δύο τῶν πολῶν μηνῶν θὰ συνέτριβε τὴν ἐπανάστασιν, θ' ἀπεκαθίστα τὴν τάξιν καὶ μετ' ὀλίγον θὰ ἐπελαμβάνετο τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ μεγάλου του σχεδίου. Πλὴν ἐνόσω αὐτὸς θὰ εὐρίσκετο εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου, ἔπρεπεν ὅπως ἡ Εὐρώπη χαλιναγωγῆται καὶ μηδεὶς ἐπωφεληθῇ τῆς εὐκαιρίας, διὰ νὰ προβῇ εἰς ἀνταρτικόν τι κίνημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο σοβαρώτατον ἐν τοιαύταις περιστάσεσι. Ἐσκέφθη ὅτι ὁ Τσάρος ἦτο ὁ καταλληλότετος, ὅπως ἐξασκῆσθαι «τὴν ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν» ἐπὶ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ ἐπέσπευσε τὴν συνέντευξιν, περὶ ἧς εἶχε γείνη λόγος μεταξὺ τῶν.

Ἐγένετο αὕτη ἐν Ἐρφούρτῃ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1808. Αἱ τελεσθεῖσαι αὐτοῦ ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις ἦσαν λαμπραὶ, μεγαλοπρεπέστεραι καὶ τῶν ἐν Τίλσττ, ἐξ αἰτίας ὁμῶς τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ συμβάντων καὶ ἐξ αἰτίας ἐπίσης τῶν διαφωνιῶν, αἵτινες εἶχον ἤδη ἀναφυῆ μεταξὺ τῶν δύο συμμάχων ὡς πρὸς τὰ τῆς Ἀνατολῆς, αἱ συνδιαλέξεις ὑπῆρξαν πολὺ ὀλιγώτερον ἐγκάρδιοι. Ἐκάτερος αὐτῶν προσεπάθησε νὰ ὠφεληθῇ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἐκ τῆς συνεντεύξεως, αἱ δὲ πρώην εὐρεῖαι σκέψεις καὶ αἱ τολμηραὶ καὶ ἰλιγγιώδεις τῆς φαντασίας πτήσεις ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς ψυχρᾶς συζητήσεως ἐνὸς πρωτοκόλλου, ἐν ἧ σκοπίμως οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ τῶν φλογερῶν ζητημάτων τῶν ἀνακινήθτων διὰ τῆς κατὰ τὸν παρελθόντα Φεβρουάριον πεμφθείσης ἐπιστολῆς.

Ὁ Ναπολέων ἀπέσυρε μέρος τῶν στρατευμάτων του ἐκ τῶν πρωσικῶν πόλεων, ἐν αἷς διέμενον ἡ φρουρά. Ἦλπιζεν ὅτι ὁ Τσάρος θὰ ἠγγυᾶτο αὐτῷ τὴν ἡσυχίαν τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἐκδουλεύσεως ταύτης, ἦν ἄλλως τε ἔμελλε νὰ ἐνεργήσῃ μετὰ πολλῆς τῆς ἐλαφρότητος, Ἀλέξανδρος Α'. ἀπήτησε νὰ ἀναγνωρισθῇ ἢ παρ' αὐτοῦ γενομένη κατοχὴ τῆς Φινλανδίας, ἣν ἀφείλεν ἐκ τῆς Σουηδίας, καὶ πρὸ πάντων ἡ κατοχὴ τῶν Ἡγεμονιῶν τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας καὶ νὰ ὀρισθῇ ὁ Δούναβις ὡς σύνορον τοῦ Κράτους του. Ὁ Ναπολέων ἐζήτησε μόνον ὅπως ἡ σύμβασις ἐκείνη μὴ δημοσιευθῇ ἀμέσως.

Τοιοῦτοτρόπως ἠδυνήθη ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἰσπκνίαν καὶ ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Μαδρίτης τὸν ἀδελφόν του. Ἀλλὰ μόλις καὶ μετὰ βίας ἐπρόφθασε ν' ἀποπερατώσῃ τὴν ἐπιχείρησίν του ἐνῶ κατεδίωκε πρὸς τὴν Γαλλικίαν τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν τοῦ στρατηγοῦ Μούαρ καὶ πρὶν ἢ καταφθάσῃ αὐτόν, ἀνεκλήθη εἰς Παρισίους, ἕνεκα τῆς ἐν Γερμανίᾳ πατριωτικῆς ἐξεγέρσεως καὶ τῶν ἐξοπλισμῶν τῆς Αὐστρίας. Ἐδραμεν ἐκεῖ. Συνέταξεν ἐν τάχει τὸν στρατὸν του παρὰ τὸν ἄνω Δούναβιν καὶ ἐβάδισε πρὸς ὑπάντησιν τοῦ ἀρχιδουκὸς Καρόλου. Ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς συνδρομῆς τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων, ἀλλ' ἐκ Ρωσσίας ἔλαβε μόνον διαβεβαιώσεις περὶ φιλίας, ἄνευ τελεσφόρου ὑποστηρίξεως. Ἐνόησεν ἔκτοτε ὅτι οὐδὲν ἔπρεπε νὰ προσδοκᾷ ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Τσάρου συμμαχίας.

Οὕχ ἤττον ἐνίκησε τοὺς Αὐστριακοὺς περὶ τὴν Ρατισβόνην καὶ ἰδίως ἐν Βάγραμ τὴν 9 Ἰουλίου 1809 καὶ ἐπέβαλεν αὐτοῖς τὴν ἐν Βιέννῃ συνθήκην. Προσήρτησεν εἰς τὸ Κράτος του τὴν ἐπαρχίαν Βίλλαχ ἐν Καρινθίᾳ, ὀλόκληρον τὴν Κερνιόλην, τὴν Γκαϊριτζ, τὸ στρατιωτικὸν καὶ πολιτικὸν διαμέρισμα τῆς Κροατίας, τὴν Τεργέστην, τὴν Ράουσαν καὶ τὴν Φιούμην. Ἡ Αὐστρία οὐδένα πλέον ἐκέκτητο λιμένα ἐν τῷ Ἀδριατικῷ καὶ ὁ Ναπολέων ἠδύνατο νὰ ἐπιβλέπῃ αὐστηρῶς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἡπειρωτικοῦ ἀποκλεισμοῦ. Διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐπαρχιῶν, συνενωθεισῶν μετὰ τῆς Δαλματίας, ἦν κατεῖχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1805, ἐσχημάτισε τὴν Κυβέρνησιν τῶν ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν, ἣν ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν Μαρμῶν, δούκῃ τῆς Ρχούσης, ἔχοντα ἔδραν αὐτοῦ τὴν Λαύβαχ. Ἦτο καταλλήλως τοπιθετημένος ἐκεῖ παρὰ τὸν ἀνώτερον Σάον καὶ τὸ Στόμιον τοῦ Κατάρου, ὅπως δεσμεύη τὰς παρὰ τὸν Δούναβιν ρωσικὰς φιλοδόξους ὁρμάς.

Αἱ ἀναμνήσεις τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας εἰς τὰς χώρας ἐκείνας διασώζονται ζωηρόταται. Οἱ κάτοικοι παρετήρουν ὅτι οἱ Γάλλοι ἦσαν ἡκιστα εὐσεβεῖς· ἐθαύμαζον ὅμως τὴν εἰσχυθεῖσαν εἰς τὴν χώραν τῶν τάξιν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν φρολογικὴν ἰσότητα, τὰ πανταχοῦ ἐκτελούμενα μεγάλα δημόσια ἔργα, τὰς λιθίνας γεφύρας, τὰς δειδροφύτους ὁδοὺς. Λέγεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ὁ Α΄, ἐπισκεφθεὶς τὴν χώραν ἐκείνην μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ θυμάσας τὴν εὐημερίαν τῆς, εἶπε τὸ χάριεν τοῦτο λόγιον : «Κρίμα νὰ μὴ μείνωσιν οἱ Γάλλοι ἐδῶ περισσότερον !»

Χωρὶς τοῦ λοιποῦ νὰ φροντίσῃ πλέον ὅπως συννενοηθῇ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος περὶ τοῦ διακχονισμοῦ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πραγμάτων, ὁ Τσάρος ἐξηκολούθησεν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἠρνήθη νὰ ἐγκρίνῃ τὴν ἐν Σλόβοδζιε ἀνακωχὴν καὶ νὰ ἐκκενώσῃ τὰς ἡγεμονίας, καθότι ἦ ἐν Ἐρφούρτῃ σύμβασις ἠγγυᾶτο τὴν ἐπ' αὐτῶν κατοχὴν του. Ἄλλ' ὁ Σουλτάνος δὲν συγκατεύνευσε καὶ ἀπέκρουσε τὸ κομισθὲν αὐτῷ παρὰ τοῦ συνταγμακτάρχου Πασκιέβιτζ περὶ τούτου τελεσίγραφον.

Αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπανελήφθησαν, διήρκεσαν δὲ ἀραιῶς καὶ ἀπροθύμως ἐπὶ τρία εἰσέτι ἔτη· διότι οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ ἦσαν ἀνίκανοι βεβαίως πρὸς ἐρρωμένην ἐπίθεσιν, ὁ δὲ Τσάρος ἀδιακόπως ἀπησχολεῖτο ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντος.

Τὸ 1809 οἱ Ρῶσοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι τὰ παραδουνάβεια φρούρια, ἀποκρουσθέντες ἐν Βραίλα, ἐν Γιουργέβω καὶ ἐν Κραϊόβω. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1810 ὁ Τσάρος ἔπεμψεν αὐτόσε τὸν στρατηγὸν Καμένσκην, τὸν κατακτητὴν τῆς Φινλανδίας. Διέβη οὗτος τὸν ποταμόν, κυριεύσας τὴν Σιλίστριαν (κατὰ Ἰούνιον). ἔπειτα ἐξέπόρθησε τὰ τουρκικὰ χρακώματα τοῦ Ράτζγραδ καὶ προσέβαλε τὴν Σούμλαν. Μανιώδεις μάχαι συνεκροτήθησαν περιξ τῆς ὀχυρᾶς ἐκείνης πόλεως, σθεναρῶς ὑπερσπιζομένης. Οἱ Ρῶσοι κατήγαγον κυρίως τὴν ἐν Βατυνίᾳ νίκην (7 Σεπτεμβρίου), τὰ πλεῖστα δὲ τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν φρουρίων, ἡ Νικόπολις, τὸ Σίστοβον καὶ τὸ Ρουτσούκιον καὶ τὸ Γιούργεβον περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν. Ἐν τούτοις ἡ ἐκστρατεία ἔληξε χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ κυριεύσωσι τὴν Σούμλαν.

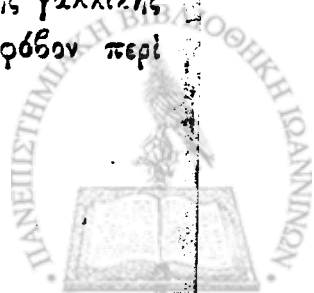
Ἀρχομένου τοῦ 1811, ὁ Καμένσκης ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀποφασιστικὴν ἐφοδὸν κατὰ τῆς πόλεως ταύτης· ἀνεκλήθη ὅμως μετὰ μέρους τῶν ὑπ' αὐτὸν μεραρχιῶν. Ὁ Τσάρος ἀνησυχῶν διὰ τοὺς ἐξο-

πλισμὸς τοῦ Ναπολέοντος, ἀποφασίσαντος τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον, ὅστις ὀλίγου δεῖν νὰ ἐκραγῆ κατ' Ἀπρίλιον αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ἔτους, συνήθροιζεν ὅσα ἠδύνατο περισσότερα στρατεύματα παρὰ τὰ σύνορα τοῦ μεγάλου δουκάτου τῆς Βαρσοβίας. Ὁ Καμένσκις ἀντεκατεστάθη παρὰ τὸν Δούναβιν διὰ τοῦ Κουτούζωφ, ἐντολὴν ἔχοντας νὰ πολεμήσῃ, ἀλλ' ἰδίως νὰ διαπραγματευθῆ ὅσον τάχιστα μετὰ τῶν Τούρκων, ἔστω καὶ ἐπὶ θυσίᾳ τῶν Ἡγεμονιῶν. Ὅπως διαπραγματευθῆ ἐπὶ εὐνοϊκοῖς ὅροις ὁ Κουτούζωφ ἠθέλησεν ἐν ἀρχῇ ν' ἄρῃ τινὰς νίκας κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων. Εἶχε παραιτηθῆ τῆς πολιορκίας τῆς Σούμλας καὶ διαβῆ ἐκ νέου τὸν Δούναβιν. Ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς τοιαύτης ὑποχωρήσεως ὁ μέγας Βεζύρης τὸν ἠκολούθησεν ἀφρόνως εἰς τὴν ἀριστερὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην, οὕτω δὲ οἱ δύο στρατοὶ εὐρέθησαν ἐκ νέου ἀπέναντι τῆς Σλοβόδζιε. Λίαν ἐπιτηδείως ὁ Κουτούζωφ πέμψας τὴν ἀριστερὰν τοῦ στρατοῦ του πτέρυγα κατὰ μῆκος τοῦ Δουνάβεως, ὅπισθεν τῶν Τούρκων, ἀπέκοψε τὴν γραμμὴν αὐτῶν τῆς ὑποχωρήσεως καὶ τοὺς ἀπέκλεισεν ἐντελῶς (Ὀκτώβριος τοῦ 1811).

Τότε συγκατετέθη νὰ συνθηκολογήσῃ· αἱ διαπραγματεύσεις διεξήχθησαν λίαν βραδέως, διότι οἱ πράκτορες τοῦ Ναπολέοντος προσεπάθουν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν εἰρήνην ἀλλ' ὁ Σουλτάνος δὲν τοὺς ἤκουε, μνήμων τῶν ἐν Τίλσττ συμβάντων. Ὁ Τσάρος ὠργίσθη διὰ τὴν χρονοτριβὴν ταύτην, ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην τοῦ παρὰ τὸν Δούναβιν στρατοῦ του, ἀνεκάλεσε τὸν Κουτούζωφ καὶ ἀντεκατέστησεν αὐτὸν διὰ τοῦ ναύρχου Τσιτσαγκώφ. Ὅτε ἀφίκετο οὗτος ἐκεῖ, εἶχον ἤδη συνταχθῆ οἱ προκαταρκτικοὶ ὅροι· τάχιστα συνετάχθη καὶ τὸ κείμενον τῆς ὀριστικῆς συνθήκης, ἣτις ὑπεγράφη ἐν Βουκουρεστίῳ τὴν 28 Μαΐου 1812. Ἦτο καιρὸς· διότι αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ Ναπολέων ἀπήρχετο ἐκ Δρέσδης, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τὸν πρὸς Νεϊμὲν βαδίζοντος στρατοῦ του.

Διὰ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης ὁ Τσάρος ἀπέδωκεν εἰς τὸν Σουλτάνον τὰς Ἡγεμονίας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ἀρκεσθεὶς εἰς μόνην τὴν προσάρτησιν τῆς Βεσσαραβίας, τουτέστι τῆς χώρας τῆς κειμένης μετὰ τοῦ Δνήστερ καὶ τοῦ Προύθου, σχεδὸν μέχρι τοῦ μεσημβρινωτάτου τῶν στομιῶν τοῦ Δουνάβεως. Ἠδύνατο οὕτω νὰ χρησιμοποιοῖται πάντα αὐτοῦ τὰ στρατεύματα κατὰ τῆς γαλλικῆς εἰσβολῆς· ἰδίως δὲ εἶχε τὸ μέγα κέρδος, ὅτι δὲν εἶχε ῥόθον περὶ

ἀντιπερισπασμοῦ ὑπὸ τῶν ὀθωμανῶν, παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν. Διότι πράγματι ἰὰν ὁ Μαρμὼν κατερχόμενος διὰ τοῦ Σάου ἤθελε συνενωθῆ μετὰ τῶν Τούρκων ἐν Ρουμανίᾳ, οἱ Ρῶσοι ἤθελον διατρέξῃ μέγιστον κίνδυνον. Ὁ Τσάρος ἐξετίμησε δεόντως τὴν σημασίαν τῆς τριαύτης τοῦ Σουλτάνου οὐδετερότητος· ὅθεν διὰ νὰ μὴ τὴν διακυβεύσῃ, συναισθνόμενος ἴσως ὅτι δὲν ἦτο καὶ πολὺ ἐξησραλισμένη, ἀπέρριψε τὸ σχέδιον τοῦ ναυάρχου Τσιτσαγκῶφ, ὅστις προὔτεινε ν' ἀνέλθῃ διὰ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Σάου, ἐξεγείρων τοὺς σλαυτικοὺς πληθυσμοὺς τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ συμπαρατύρων αὐτοὺς πρὸς τὴν Ἰλλυρίαν, Τεργέστην καὶ Βενετίαν. Ἦτο τοῦτο τὸ πρῶτον ἀτελὲς σχέδιον τοῦ Πανσλαυϊσμοῦ. Ὁ Τσιτσαγκῶφ διετάχθη νὰ ἐπαναφέρῃ τὰ στρατεύματά του πρὸς τὸν Βορυσθένην καὶ τὸν Βερεζιάν.

Ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων, διατελῶν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Ρώσους, ἐπειγόμενος νὰ τελειώσῃ τὸν πρὸς τοὺς Ἄγγλους ἀγῶνα καὶ ν' ἀποπερτώσῃ τὸ στάδιόν του δι' ἐκστρατείας θαυματοτέρας πασῶν τῶν ἄλλων, ὁ Ναπολέων κατήρτισε τὸ μέγα σχέδιον τοῦ 1812. Εἶνε δύσκολον νὰ διακρίνωμεν ἐν αὐτῷ τὰς πραγματικὰς τῆς πολιτικῆς του γραμμὰς ἀπὸ τὰ ὄνειροπολήματα τῆς φαντασίας του· ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πτώσιν τῆς μεγαλοφυίας του πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὰ ὄνειρά του εἶνε διδασκτικὰ.

Ἡθέλησεν, ὅπως καὶ κατὰ τὸ 1806, καθὰ τότε ὁ Ταλειυράνδος τὸν εἶχε συμβουλευσεῖ, νὰ διώξῃ τοὺς Ρώσους πρὸς τὴν Ἀσίαν· ἀφ' ἐτέρου ἀπεπειρᾶτο νὰ συνέχῃ τοὺς Ἄγγλους ἐν τῇ Δύσει. Προέβλεπεν ἄρα γε ὅτι ἡ Εὐρώπη θὰ συνετριβετο μετὰ τῶν δύο κολοσσῶν; Κληρονόμος τοῦ τίτλου τῶν Ρωμαίων Kaisάρων καὶ γαμβρὸς τοῦ τελευταίου ἀντιπροσώπου τῆς Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, συνέλαβε τάχα τὸ σχέδιον ὅτι μόνος αὐτὸς ἠδύνατο ἀκόμη ν' ἀποσπάσῃ τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τὰς αὐξούσας φιλοκτήμενας ἐπιθυμίας τῶν Γερμανῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν Σλαύων τῆς Ρωσσίας καὶ σώσῃ τὸν λατινικὸν πολιτισμόν;

Ἐὰν ἤθελε νικήσῃ τὴν Ρωσσίαν καὶ κυριεύσῃ τὴν Μόσχαν, πῶς θὰ ἐχρησιμοποιοῖ τὴν νίκην του; Μακρὰν, πέραν τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Κασπίας ἐνεφανίσθη ἴσως αὐτῷ ἡ τελευταία τῆς Ἀσίας ὄπτασις· διὰ τῆς διπλῆς ἐκείνης ὁδοῦ, ἣν οἱ Ρῶσοι ἠκολούθησαν κατόπιν, καθ' ὑπόδειξιν τῆς διαθήκης τοῦ Μεγάλου Πέτρου καὶ τῆς σθυναρᾶς

μεγκλοφύας τοῦ Ναπολέοντος, θὰ ἐπεμπε στρατιάν πρὸς τὴν Ἰνδικήν, καθάπερ Ἀλέξανδρος ὁ μέγας, ὅπως ἐπανεῖλθε δὲ Αἰγύπτου, καὶ ἐτέραν στρατιάν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα δι' ἐνὸς κυπήματος τῆς σπάθης του ὀρίσῃ τὰς μυστηριώδεις αὐτῆς τύχας ;

Λέγεται ὅτι μεταξύ τῆς ἀτελευτήτου σειρᾶς τῶν σκευαγωγῶν ἀμαξῶν τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ ὑπηρεσίας κατὰ τὴν εἰς Ρωσίαν ἐκστρατείαν, ἀμάξιόν τι ἐπιμελῶς κεκλεισμένον πάντοτε καὶ ἰδιαιτέρως ἐπιτηρούμενον, ἐνέκλειε τ' αὐτοκρατορικὰ ἐμβλήματα, τὸ στέμμα, τὸ σκῆπτρον καὶ τὴν σπάθην, τὴν βρεῖαν ἀλουργίδα καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν διάδημα. Ποῦ ἄρ' ἔτι ἐσκόπει, ἀποδύομενος τὴν πανοπλίαν, νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας τελετὴν ; — Ἐν Μόσχῃ ; Ἀλλὰ τοῦτο θὰ ἦτο σφετερισμός. Ἀπωτέρω ἴσως, πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς Βαβυλῶνος, τῆς Περσέπολεως, τῆς Σαμαρκάνδης, τῆς Δελχῆς, ἐνθα νικητῆς παντοδύναμος, ἔχων τὸν κόσμον ὅλον καθυποτεταγμένον ὑπὸ τοὺς πόδας του, κρατῶν εἰς τὴν μίαν χεῖρα τὴν χρυσοῦν σφαῖραν, θὰ ὠρθοῦτο ἐν ἀκτινοβόλῳ ἀποθεώσει. ¹

Ἐκυρίευσεν τὴν Μόσχαν, ἀλλ' οὐδὲν πλέον ἐπραξεν. Ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν διὰ μέσου τῶν φλογῶν τῆς πυρκαϊᾶς καὶ ἤρχισεν ἡ φοβερά ὑποχώρησις. Ὅπισθεν τῶν συντριμμάτων τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς οἱ ἠττηθέντες λαοὶ ἐξηγέρθησαν ὡς στίφη κυνῶν διψῶντες ἐκδίκησιν, καὶ παρηκολούθησαν αὐτὴν γρυλλίζοντες μέχρι Παρισίων. Οἱ μονάρχαι, νικηταὶ ἤδη ὄντες καὶ αὐτοί, ἀνιστάμενοι ἐκ μακρᾶς ταπεινώσεως, διεμερίσαντο τὰ πλούσια τοῦ κατακτητοῦ λάφυρα. Καὶ ἐγένετο ἀρπαγὴ καὶ σπαραγμὸς ἀσύστολος.

Ἀσήμαντος ἐγένετο λόγος ἐν τῷ συνεδίῳ τῆς Βιέννης περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, καθότι τοῦτο εἶχε σχεδὸν ἐντελῶς παραμερισθῆ ἐν ταῖς ἐπιχειρήσεσι τοῦ Ναπολέοντος. Καὶ ναὶ μὲν ὁ Τσάρος ἐζήτησε ν' ἀναγνωρισθῇ αὐτῷ παρὰ τῶν συμμάχων τὸ δικίωμα οἰονεὶ προστασίας ἐπὶ τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει Χριστιανῶν, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐξαιτούμενον ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Καθολικῶν· πλὴν τὸ τοιοῦτον δὲν συνέφερον οὔτε εἰς τὴν Αὐστρίαν οὔτε εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅθεν ἀπέστερξαν ν' ἀνακινήσωσι ζήτημα τόσον φλογερόν. Ἡ συνθήκη τῆς Ἰερᾶς Συμμαχίας μεταξύ τῶν τριῶν μοναρχῶν τῆς Ρωσσίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας,

(¹) Vandal Napoleon et Alexandre 1er ; tom. III p 345—346.

ἀντιπροσωπευόντων τοὺς τρεῖς κυρίους κλάδους τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἢ ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰλημμένη φρασεολογία της, αἱ ἐπικλήσεις αὐτῆς πρὸς ἀναζωπύρωσιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐφάνοντο προαναγγέλλουσαι σταυροφορίαν κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού, διὸ καὶ ὁ Σουλτάνος ὅπως αὐτὸν ἀνησύχησεν. Ἄλλ' ἦτο μόνη «ἀμοιβαία ἐξασφάλις τῶν βασιλείων κατὰ τῶν λαῶν», συνεννόησις ἀπλῶς περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν ἐφαρμοστέων λεπτομερειῶν ἐν τῇ σταυροφορίᾳ κατὰ τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν, τελευταία ἐκδήλωσις, πομπῶδης ἀλλὰ ματαία, τῆς ἀπολυταρχίας ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ δικαίου.

Ἐν τούτοις τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐν Βιέννῃ διασκέψεων ἦσαν ἐνδιαφέροντα ἐμμέσως τοῦλάχιστον διὰ τὴν Ἀνατολήν, νέας δὲ θέσεις κατέλαβον αἱ νικητρίαι Δυνάμεις παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Νέοι χαρακτῆρες ἐνεφανίσθησαν ἐν αὐτῷ τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει, οὓς αἱ ρηθεῖσαι Δυνάμεις δὲν εἶχον ἀκόμη λάβει ὑπ' ὄψει, ἀλλ' οἷτινες οὐχ ἥττον ἐμελλον νὰ τροποποιήσωσι τὸ ζήτημα περισσότερον ἢ πᾶσα ἡ λεπτὴ τέχνη τῆς διπλωματίας.

Ἡ Αὐστρία καὶ αὐτῆς ἐπελάθετο τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ προορισμοῦ της, ἐπὶ τῷ φόβῳ ἴσως μήπως πρᾶσχη ἀφορμὴν εἰς τὴν φιλοκτημοσύνην τῆς Ρωσσίας. Ἀνέκτησε μόνον τὰς ἀπολεσθείσας αὐτῆς ἐπαρχίας, τὴν Καρινθίαν τὴν Καρνιόλην καὶ τὴν Κροατίαν, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ παλαιοῦ βενετικοῦ Κράτους, τὸ λαχὼν αὐτῇ μετὰ τὴν ἐν Κάμπῳ Φορμίῳ συνθήκην, πρὸς δὲ τὸ βασιλεῖον τῆς Ἰλλυρίας καὶ τὸ βασιλεῖον τῆς Δαλματίας. Τούτου ἕνεκα δὲν ἀπησχολήθη ἐκ τῆς Δύσεως, ἐνθ' ἀνεζήτησε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀμοιβὴν τῆς νίκης της. Προσεκτῆσατο τὸ λομβαρδοβενετικὸν βασιλεῖον καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ἐπικράτησιν ἐν Ἰταλίᾳ· ἐπίσης τὴν προεδρείαν ἐν τῇ γερμανικῇ Ὁμοσπονδίᾳ καὶ τὰ πρωτεῖα ἐν Γερμανίᾳ.

Ἡ Ἀγγλία, ἀσχολουμένη πρὸ πάντων εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀγῶνα, διετῆρει ἐν Ἰνδικῇ τὰς κατακτήσεις τοῦ μαρκησίου Οὐελλεσλέϋ. Ἀρκουμένη δὲ εἰς αὐτά, ἤρκεσθη νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν μετὰ τῶν χωρῶν ἐκείνων ἐλευθέραν συγκοινωνίαν—ἀφοῦ δὲν εἶχεν πλέον αὐτόθι νὰ φοβηθῇ ἀντιπάλους—καὶ καταλάβῃ τὰς πρὸς αὐτάς ἀγούσας ὁδοὺς.

Ὅθεν κατέλαβε τὸ Εὐέλπι Ἀκρωτήριο, ἐπειδὴ δὲ ὁ Βοναπάρτης εἶχεν ἐπισύρει τὴν προσοχὴν της ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ, ἤρχισε νὰ καταλαμβάνῃ τὰ μᾶλλον ἐπίκαιρα ἐν Μεσογείῳ στρατηγικὰ

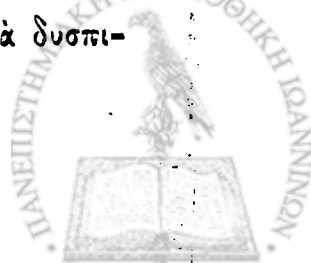
σημεία, πλήν δὲ τοῦ Γιβραλτάρ καὶ τῆς Μελίτης ἀνέλαβε καὶ τὴν προστασίαν τῶν Ἰονίων νήσων.

Ἡ Ρωσσία ἐπλησίαζε διὰ τοῦ βορρᾶ ὅπως ἡ Ἀγγλία διὰ τῆς μεσημβρίας. Ὁ μακρὸς αὐτῆς πρὸς τὴν Περσίαν πόλεμος εἶχε λήξει κατὰ τὸ 1813 τὴν 24 Ὀκτωβρίου διὰ τῆς ἐν Γκιουλιστάν συνθήκης. Δι' αὐτῆς ἀπέμενε κυρία τῆς Γεωργίας καὶ τῆς Τιφλίδος, προσήρτησε δὲ προσέτι εἰς τὸ Κράτος τῆς τὸ Δαχεστάν, τὸ Χιρβάν καὶ τὴν παραλίαν τῆς Κασπίας μέχρις Ἀράξου, καὶ ἀπέκτησε τὸ δικαίωμα τῆς ἐλευθεροπλοΐας ἐν τῇ εἰρημένῃ θαλάσῃ. Ἦρχιζεν ἐν Τεχεράνῃ ν' ἀμιλλάται πρὸς τὴν ἀγγλικὴν ἐπικράτησιν. Διὰ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης εἶχεν ἐγκατασταθῆ παρὰ τὰ στόμια τοῦ Δουνάβεως, καθὼ ἀποκτήσασα τὴν Βεσσαραβίαν. Καὶ ἐξηκολούθει νὰ ἐπεκτείνηται πρὸς τὰ νότια παράλια τοῦ Εὐξείνου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος, ὅπερ αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις δὲν ἐτόλμων νὰ ἐγγίωσι, φοβούμεναι ἀνυπολογίστους περιπλοκάς, ἐξηκολούθει νὰ ἐξαρθρῶται τῇ φυσικῇ ἐνεργείᾳ τῶν παλαιῶν αὐτοῦ ἐλαττωμάτων καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ὁ Ἀλῆς, πρῶτος τῶν Ἰωαννίνων, ἀφ' ἐνὸς καθίστατο ὁσημέραι μᾶλλον ἀνεξάρτητος. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἀφ' ἐτέρου ἐνίσχυε τὴν ἐξουσίαν του, κατέσφαζε τοὺς Μαμελούκους τὴν 1 Μαρτίου 1811, ἀφῆρει ἀπὸ τῶν Οὐχχαβιτῶν τὰς ἰσρὰς πόλεις τῆς Μεδίνας καὶ τῆς Μέκκας (1813) καὶ ἤρχιζε τὴν μεταρρύθμισιν τῆς Αἰγύπτου κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Βοναπάρτου. Ἦτο ὑποτελής δυνάμεινος νὰ εἶνε χρήσιμος εἰς τὸν Σουλτάνον, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξεγερθῆ κατ' αὐτοῦ.

Πρὸ πάντων ὅμως οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καθίσταντο ἡμέρα τῇ ἡμέρα ἄπληστοι περὶ τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας, ἐφ' ὅσον ἡ δύναμις τῆς μουσουλμανικῆς κυριαρχίας ἐξησθένει καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐπαναστατικῆς Γαλλίας προερχόμενα διδάγματα κατενοοῦντο κἄλλιον. Οἱ Ρουμάνοι, ἀπὸ καιροῦ διοικούμενοι ὑπὸ ἰδιαιτέρων ὀσποδάρων, σχεδὸν αὐτόνομοι, ἐμπεποτισμένοι ἐκ τῆς ρωσικῆς ἐπιδράσεως ὡς ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ 1806 μέχρι τοῦ 1812 διαρκεσάσης κατοχῆς, ἀνεύρισκον τὴν ἐθνικὴν των γλῶσσαν αἰσῆ ἐξαίσιον ρωμικὸν νόμισμα ὑπὸ πολυχρόνιον ἰόν», συνησθάνοντο δὲ ὅτι ἦσαν περισσότερον Λατῖνοι ἢ Ἕλληνες, καὶ ἤρχιζον ἤδη νὰ δυσπι-

στῶσι πρὸς τὴν ρωσικὴν φιλοδοξίαν, ἣτις εἶχεν ἀφαιρέσει ἐξ αὐτῶν τὴν Βεσσαραβίαν.

Οἱ Σέρβοι ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν Ρώσων διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, ἠρνήθησαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς Τούρκους, παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ Τσάρου, χαρακτηρίζοντες τὴν ρηθεῖσαν συνθήκην ὡς προδοτικὴν. Οἱ Τούρκοι ἐλεύθεροι ἤδη παρὰ τὸν Δούναβιν, ἐπεμψαν πολυάριθμα στρατεύματα εἰς Σερβίαν, ὃ δὲ ἦρως τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου Καραγεώργης, ἀποκαμῶν ἢ ἀπελπισθεὶς, κατέφυγεν εἰς Αὐστρίαν, συναποκομίζων πλουσίους θησαυρούς. Ὁ ἀνταγωνιστὴς αὐτοῦ Μιλὸς Ὁβρένοβιτς προσεπάθησε νὰ ἐπιτύχη παρὰ τοῦ μεγάλου Βεζύρου Χουρσιδ πασᾶ ἐντιμον εἰρήνην· ἀλλὰ δὲν ἐπῆλθε συμφωνία καὶ οἱ Γιαννίτσαροι ἐξηκολούθησαν νὰ σφάζωσι. Τὸ 1814 πᾶσα ἡ Σερβία ἐξηγέρθη μετὰ φλογεροῦ ἐνθουσιασμοῦ φιλοπατρῆς. Ὁ Μιλὸς ἀνεκηρύχθη ἀρχιστράτηγος ἐν Τακόβφ καὶ ἐπεχείρησε κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμον ἀμείλικτον. Οὗτοι ἐπτοήθησαν· ὁ δὲ Τσάρος, νικητὴς ἤδη τοῦ Ναπολέοντος, ἐνήργησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὁ Σουλτάνος συγκατετέθη εἰς συμβιβασμόν. Ὁρίσθη νὰ ἐδρεύῃ εἰς πασᾶς Τούρκος εἰς Βελιγράδιον, ἀλλ' ὅμως ὁ Μιλὸς ἀνεγνωρίσθη ὡς βρεβόδας μετ' ἐξουσίας κληρονομικῆς· τὰ δύο φρούρια τὸ τοῦ Βελιγραδίου καὶ τὸ τοῦ Κραγιούγεβατς ἀπεφασίσθη νὰ κατέχωνται ὑπὸ φρουρᾶς μικτῆς ἐξ ἰσαριθμῶν τούρκων στρατιωτῶν καὶ σέρβων ὀπλιτῶν. Οἱ φόροι ἔμελλον νὰ προσδιορίζωνται ὑπὸ τοῦ βρεβόδα καὶ τοῦ πασᾶ, νὰ κατανέμωται δὲ ὑπὸ τῆς Σκουψίνας, ἥτοι τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Ὑπὸ τὸ αὐτόνομον τοῦτο πολίτευμα ἡ Σερβία διήνυσεν ἔτη τινα ἐν ἡσυχίᾳ, διατρέφουσα τὴν ἐλπίδα περὶ πλήρους αὐτῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἦτο δυσχερὲς εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις ν' ἀναχαιτίσωσι τὸ κίνημα τῶν ἐν τῷ Αἴμφ χριστιανικῶν ἐθνῶν· μάλιστα ἠθικῶς ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ ἐνθαρρύνωσιν. Ἐν τούτοις αὐτὸ ἔμελλε νὰ περιορίσῃ τὰς ἑαυτῶν φιλοδόξους βλέψεις, διότι περιέκλειε πᾶσαν τὴν ἰσχὺν τῆς Ἐπαναστάσεως.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΙ ΑΥΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Α'. Η ΑΝΑΓΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΟΣ.

Ἐμποροί, κλέφται καὶ ναυτικοὶ νησιῶται. — Ἡ πολιτικὴ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Α'. — Προσέγγισις μεταξὺ τῆς Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ Ἀγγλίας. — Οἱ Φιλέλληνες, οἱ Φιλόμουσοι, αἱ Ἐταιρίαι.

Β'. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΑΥΤΗΣ.

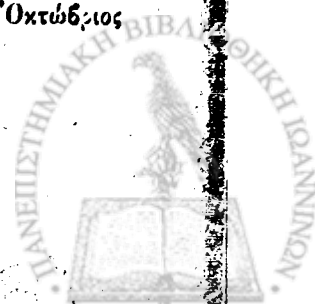
Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐν Μολδαυίᾳ (1821). — Ἡ ἐπανάστασις ἐν Ἑλλάδι. — Θάνατος τοῦ Ἀλῆ τῶν Ἰωαννίνων (1822). — Σφαγὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Χίῳ. — Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνέλευσις (Ἰανουάριος τοῦ 1822). — Ἡ ἐπέμβασις τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου.

Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ. — Ὁ Κάνιγγ. — Ὁ σουλτάνος Μαγμούτ προσκαλεῖ τὸν αἰγυπτιακὸν στρατὸν. — Ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ τῶν Ἑλλήνων. — Ὁ Ἰμβραήμ πασᾶς εἰς Πελοπόννησον. — Πολιορκία καὶ ἄλωσις τοῦ Μεσολογγίου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων (1825 — 1826).

Γ'. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ.

(1826-1829)

Καταστροφὴ τοῦ τάγματος τῶν Γεννιτσάρων (Ἰούνιος 1826). — Ἐναρξίς τῆς στρατιωτικῆς ἐν Τουρκίᾳ μεταρρυθμίσεως. — Ἡ ἐν Εὐρώπῃ φιλελληνικὴ κίνησις. — Σθεναρὰ ἐπέμβασις τοῦ τσάρου Νικολάου τοῦ Α'. — Ἡ ἐν Ἀκκερμαν σύμβασις (Ὀκτώβριος 1826).

Αἱ ἀνησυχίαι τῆς Ἀγγλίας — Ἡ ἐν Λονδίνῳ τριπλῆ συμμαχία (6 Ἰουλίου 1827). — Ἡ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχία (20 Ὀκτωβρίου).

Ἡ ἐν Τουρκμαντσάκῃ συνθήκη μεταξύ Ρωσίας καὶ Περσίας (Φεβρουάριος τοῦ 1828) — Ὁ στρατηγὸς Μαιζὼν (1828). — Οἱ Ρῶσοι ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου (1828 — 1829).

Ἡ ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκη (14 Σεπτεμβρίου 1829). — Τὸ νέον βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος. — Ἡ ἐν ἔτει 1828 — 1830 γαλλορωσικὴ συνεννόησις. — Τὸ σχέδιον τοῦ Πολινιάκ.

Α'. Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΟΣ.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν ἐθνικοτήτων, ἀπαύγασμα φυσικόν τῶν ἐκ Γαλλίας προερχομένων ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν, πολλῶ μᾶλλον δὲ τῆς παρακμῆς τῶν Ὄθωμανῶν, ἐμελλε νὰ γείνη ἢ μᾶλλον φυσικὴ καὶ ὁμῶς ἢ μᾶλλον ἀπρόοπτος διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν λύσις. Διότι ἡ ἐν λόγῳ διπλωματία, καθοδηγούμενη ὑπὸ τῶν μοναρχῶν τῶν βασιζομένων ἐπὶ τοῦ θείου δικαίου, ἐπὶ μακρὸν γρόνον ἦτο ἀνίκανος νὰ συμβιβασθῇ μὲ τὴν τοιαύτην λύσιν, τὴν ἀπαισίαν εἰς τὰ συμφέροντά της καὶ ἀντιβαίνουσαν εἰς τὰς ἀρχάς της. Μόλις περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος ἔδειξεν αὕτη πρὸς αὐτὴν εὐνοϊκὰς τινὰς διαθέσεις· τὰ δὲ χριστιανικὰ ἔθνη τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, νόμιμοι κληρονόμοι τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἢ μᾶλλον εἰπεῖν νόμιμοι ἰδιοκτῆται τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν Τούρκων χωρῶν καὶ ὑποχρεωμένα νὰ δουλεύωσι καὶ νὰ κακῶνται ἀθλίως ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ αἰῶνας, μόλις κατώρθωσαν ὅπως ἀναγνωρισθῇ τὸ ἑαυτῶν δικαίωμα τοῦ ζῆν διὰ πολλῶν φιλαύτων σκευωριῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ὀφείλουσι μᾶλλον εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῶν συμφερόντων τῶν δῆθεν προστατῶν αὐτῶν. Ἡ Ἑλλὰς ἔσχε πρώτη τὴν περὶ τούτου πείραν· εὐρε μὲν ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Ρωσίᾳ ζωντὰς συμπαθείας καὶ πράξεις γενναίας ἀφοσιώσεως· ἀλλ' ἐκ τῶν Κυβερνήσεων ἔτυχεν ὀφίας συνδρομῆς καὶ ἀτελοῦς ἰκανοποιήσεως.

Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἐκλελοιπότων ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν πίεσιν, τὸ πρῶτον ἀναβιῶσαν καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ μείζονος ἢ τὰ λοιπὰ ζωτικότητος χάρις εἰς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαιότητος, ἃς ὁ ἑσπέριος πολιτισμὸς εἶχε καλλιεργήσει, χάρις εἰς τὴν ἀπόστασιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, χάρις εἰς τὴν

παράλιον αὐτοῦ θέσιν, εὐνοϊκὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ πρὸ πάντων χάρις εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἀτομικότητα, τὴν σφόδρα ἐξειδικιασμένην ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη, πάντοτε δὲ ζῶσαν διὰ μέσου τῶν παραγομένων ἐν αὐτῷ γενεῶν. Ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἔτι ὁ στόλος Αἰκατερίνης τῆς Β' ἀνεζωογόνει τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων, ὁ Κοραῆς ἐφήρμοξε τοὺς ἀρχαίους τύπους τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν νέαν αὐτῆς προφορὰν, ἐδημιούργει τὴν νεωτέραν γραπτὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ καθίστα αὐτὴν γλῶσσαν φιλολογικὴν, ὡς νὰ ἤθελε δώσῃ φωνὴν εἰς τὸν λαὸν ἐκεῖνον τὸν ἐπιθυμοῦντα ν' ἀναζήσῃ. Ἡ καταστροφὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἡ παρακμὴ τῆς γαλλικῆς ἐπιρροῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἡ ρῆξις μεταξὺ Γαλλίας καὶ Πύλης κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείαν τοῦ Ναπολέοντος, ὁ μακρὸς πόλεμος μεταξὺ τούτου καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐπρομήθευσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας σημαντικὴν ἐμπορικὴν πελατείαν. Ἐγένοντο δραστήριοι καὶ εὐθαρσεῖς ἔμποροι ἀνεῦρον τὸ μυστικὸν τῶν ἐν Πειραιεῖ προγόνων των· ἀπέκτησαν εἰς ὅλας τῆς Ἀνατολῆς τὰς θαλάσσας πολυάριθμα πλοῖα ἐκ νέου ἀυλακοῦντα τὴν Μεσόγειον ἀπὸ Μασσαλίας μέχρις Ὀδησοῦ· συνήθως δὲ προστατευόμενοι ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς σημαίας, διὰ νὰ δύνανται νὰ διέρχωνται πανταχόθεν, ἐπλούτησαν. Εἰς τοὺς πλείστους τῶν ἐν τῇ Μεσογείῳ λιμένων ἔσχον ἐμπορικὰς παροικίας σφόδρα εὐημερούσας· ἢ ἐν Φαναρίῳ ἰδίως ἀπεθήκευσε θησαυροὺς διὰ τοὺς μέλλοντας ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας. Ἄλλως τε αὐταὶ ἀνεπτύσσοντο ἐν ἀνέσει, καθότι Σελὶμ ὁ Γ' ἐδείκνυε πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς μεγάλην εὐμένειαν καὶ ἦτο τοῦτο ἐν τῶν ἰδιαζόντων χαρακτηριστικῶν τοῦ τοῦ ἀναμορφωτικοῦ τοῦ πνεύματος.

Ἄλλ' αἰ χιλιάδες αὐταὶ τῶν ἐπιχειρηματιῶν καὶ πλουσιῶν Ἑλλήνων ἦσαν ἀνίσχυροι ἀκόμη ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτῶν διασποράς. Μόνον ἐν Ἑλλάδι ἡ φυλὴ αὐτῶν ἦτο συσσωματωμένη κατὰ πυκνὰ ἀθροίσματα, εἰς ἃ κατὰ τινὰ μέρη εἰσεχώρει καὶ ἡ μουσουλμανικὴ θρησκεία, εὐροῦσα αὐτόθι φιλοκερδεῖς ὀπαδοὺς, πανταχοῦ σχεδὸν διωργανωμένα εἰς μικρὰς δημοκρατικὰς κοινότητας, εἰς ἃς οἱ Τοῦρκοι εἶχον πάντοτε ἀφίσει ποιάν τινὰ ἐλευθερίαν. Ἦρκει μόνον ν' ἀποστέλλωσι τοὺς λίαν ἐπαχθεῖς καὶ λίαν αὐθαιρέτους φόρους των τακτικῶς πρὸς τὸν Σουλτάνον, καὶ κατὰ τ' ἄλλα αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις αὐτεδιοικοῦντο· προῖσταντο αὐτῶν οἱ πρόκριτοι, οἱ εἰς τὸ ὀρθόδοξον ἀνήκοντες θρήσκευμα, ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῶν ἑαυτῶν συμπολιτῶν καὶ

ἀνεγνωρισμένοι ὑπὸ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, μεσολαβοῦντες δὲ φυσικῶς μετὰ τῶν μὲν καὶ τῶν δέ. Κάποτε μάλιστα κατήρτιζον στρατιωτικὰ σώματα ἀρματωλῶν, ἐλευθέρως στρατολογουμένων καὶ ἐξοπλιζομένων Ἀνεκαθεν ἢ Ἑλλάς εἶχε προτιμήσῃ τὴν κοινοτικὴν ἀνεξαρτησίαν· οὐδέποτε δὲ ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ ἄλλον πολιτικὸν ὀργανισμόν.

Αἱ μικραὶ αὗται κοινωνίαι, αἱ ἀπομεμονωμέναι εἰς τὰ ὄρεινὰ αὐτῶν διαμερίσματα, πολλάκις δὲ καὶ ἀντίζηλοι πρὸς ἀλλήλας, ἦσαν τάχα ἱκαναὶ νὰ συνενωθῶσιν ἐναντίον τοῦ δεσπότη των; Ἡ ἐπαγρύπνησις τῶν τούρκων πασάδων ἀπέβαινεν ὁσημέραι μᾶλλον καχύποπτος καὶ ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ὑπονοίᾳ προθύμως καθίστατο ὤμῃ. Δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ αὐτὴν, εἰμὴ οἱ κατοικοῦντες τοὺς μᾶλλον ἀποκρήμους βράχους καὶ τὰς μᾶλλον παραμέρους νήσους, ὅπου κατ' οὐσίαν οὐδέποτε ἡ τουρκικὴ ἐξουσία εἶχεν ἀναγνωρισθῆ. Οὕτως ἡ Μάνη, ἡ χερσόνησος ἡ σχηματιζομένη ἐκ τοῦ Ταυγέτου κάτωθεν τῆς Σπάρτης καὶ παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Εὐρώτα ἦτο τὸ ἀπαρβίαστον καταφύγιον τῶν φιλοπολέμων ἐκ τῶν Ἑλλήνων τῶν δυσηνίων εἰς πᾶσαν Κυβέρνησιν. Ἐξίσου λησταὶ καὶ πολεμισταί, οἱ μὲν ἦσαν κύριοι τῶν ὀρέων ἐκείνων ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, οἱ δὲ κατέφευγόν εἰς τ' ἀντρα αὐτοῦ, ὅπως διαφύγῃ τὴν τουρκικὴν ἀστυνομίαν. Οἱ Κλέφται ἐκεῖνοι πολλάκις συνεκρούοντο μετὰ προθυμίας πρὸς τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, διήρπαζον τὰ γειτονικὰ χωρία καὶ ἐπλούτιζον ἐκ λῦτρων, εἰς δ' ἐπιτηδείως ὑπέβαλον τοὺς ἀπερισλέπτους ταξειδιώτας.

Τὸν αὐτὸν διῆγον βίον καὶ οἱ τολμηροὶ ναῦται τῶν νήσων, τῶν Ψαρῶν, παρὰ τὴν Χίον, καὶ ἰδίως τῆς Ἰδρύς καὶ τῶν Σπετσῶν παρὰ τὴν ἐσχατιὰν τῆς ἀργολικῆς χερσονήσου, αἱ Ναυτικαὶ νῆσοι ὅπως ἐλέγοντο, καταφύγιον τῶν ἠπειρατῶν, οἵτινες ἦσαν τὸ φόβητρον τῶν ὀθωμανικῶν πλοίων, δαπάναις τῶν ὁποίων ἐξησκούντο εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμον, καθὸ ὑπηρετοῦντες ἐπ' αὐτῶν, φόβητρον δ' ὡσχύτως ἐνίοτε καὶ τῶν χριστιανικῶν πλοίων, ὧν τὸ φορτίον ἐκέντα τὴν ὀρεξίν των.

Τὰ Ἰωάννινα, ἐνθα ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἠρνεῖτο νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν Σουλτάνον, ἡ Μάνη καὶ αἱ ναυτικαὶ νῆσοι ἦσαν αἱ τρεῖς ἐστίαί, ἐνθα ὑπέβασκε τὸ πῦρ τὸ μέλλον νὰ καταφλέξῃ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα.

Τοῦτο ἦτο γνωστὸν ἐν Εὐρώπῃ· παρετηρεῖτο μετ' ἐλπίδος ἢ μετ' ἀνησυχίας. Ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Α' ἦτο χαρακτῆρος ἀμφι-

ταλαντευομένου, ούτινος δύσκολον ἦτο τις νά μαντεύσῃ ἐμβυθίων τὰς προθέσεις. Ὑπέρμαχος νικηφόρος τοῦ ἀγῶνος τῶν ἡγεμόνων κατὰ τῶν ἐπαναστατικῶν δογματίων; φιλελεύθερος καὶ προθύμως ἐνίοτε δημοκρατίζων, ἀλλὰ πεπεισμένος ὅτι οἱ θεῖοι δικαίω βασιλεῖς γινώσκουσι κάλλιον ἢ οἱ ὑπήκοοί του τίνες ἐλευθερίαι ἀρμόζουσιν εἰς τοὺς λαοὺς των, ἤγετο ἐνῆκα τούτου ν' ἀποδέχεται τὰς σκέψεις τοῦ Μετερνίχου περὶ τῶν κινδύνων τῶν ἀπορρέοντων ἐν πάσης ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς καταπολεμήσεως αὐτῆς.

Ἀδύνατον οὐχ ἦτοον ἦτο αὐτῷ νά λησμονήσῃ τὸ μέγα σχέδιον τῆς προμήτορός του, καθότι ἄλλως θ' ἀπηνεῖτο τὸ ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα καὶ τὰς μᾶλλον δημοφιλεῖς ἐν Ρωσίᾳ παραδόσεις. Μήπως δὲν εἶχε προσπαθήσῃ ἐν τῷ ἐν Βιέννῃ συνεδρίῳ ν' ἀναγνωρισθῆ ὡς προστάτης τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει Χριστιανῶν; Μήπως ὁ Σουλτάνος δὲν δεῖδεν ἐν τῇ συνθήκῃ τῆς Ἰερῆς Συμμαχίας οἰοεῖ ἀπειλὴν τινὰ περὶ σταυροφορίας; Μήπως ὁ Τσάρος μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Νικολέοντος δὲν ἐτήρησεν ὀλόκληρον τὸν στρατὸν αὐτοῦ ὑπὸ τὰς σημαίας; Διατί ἄρα γε; Διότι ὁ τίτλος αὐτοῦ ὡς Τσάρου τὸν ὑπεχρέου ν' ἀναλάβῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὴν ὀρθοδοξίαν, τὴν τοιαύτην δὲ δρᾶσιν δὲν ἀπέστεργεν ὁ θεόληπτος αὐτοῦ χαρακτήρ.

Ἡ εὐκαιρία ἦτο ἀρίστη καὶ ἴσως μοναδική, ὅπως ἐξακολουθήσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν ὑποδεχθεῖσαν ὑπὸ τῆς Αἰκτερίνης πορείαν. Ἡ Εὐρώπη ἐφαίνετο ἀναγνωρίζουσα τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Τσάρου ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου· ἡ Γαλλία δὲν ἦτο πλέον ἐμπόδιον καὶ μάλιστα ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχιζε νά τηρῇ μετ' αὐτῆς σχέσεις περιποιητικὰς, καθὼ ἔχων ἀνάγκην αὐτῆς περὶ τὸν κλονισμὸν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Τὴν 19 Ἰουλίου 1821 ἔλεγε πρὸς τὸν γάλλον πρεσβευτὴν Δελὰ Φερρονάι: «Ἀνοιξατε τὸν διαβήτην ἀπὸ τοῦ Πορθμοῦ τοῦ Γ:βλαρτὰρ μέχρι τοῦ πορθμοῦ τοῦ Ἑλλησπόντου, σταθμίσατε καὶ ἴδετε τί συμφέρει ὑμῖν καὶ πεποιθατε οὐ μόνον ἐπὶ τὴν συγκρατήσιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν εἰλαρινῆ καὶ τελεσφόρον συνδρομὴν τῆς Ρωσίας». Προσέθετε δέ: «Πρέπει οἱ Τοῦρκοι νά διωχθῶσι πολὺ μακρὰν, ὥστε νά δυνηθῶσιν ὅλοι νά συμβίβασθῶσιν. Ἡ Γαλλία πρέπει νά ἔχῃ σήμερον σύμμαχον τὴν Ρωσίαν». Πρὸς τὸν αὐτὸν πρεσβευτὴν ἔλεγεν ἐπίσης: «Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσία ἴνωμέναι θὰ ἐπιβάλλωσι τὴν θέλησίν των εἰς τὴν Εὐρώπην.»

Ταῦτα δ' ἔλεγεν ὁ Τσάρος, διότι προσηθάνετο τὴν ἀντίδρασιν τῶν

δύο ἄλλων Δυνάμεων. Ἡ Αὐστρία δὲν ἤθελε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀνακίνησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζητήματος. Καὶ τότε πάλιν ἦτο ἡλαττωμένη ἐν ἑαυτῇ ἡ συνείδησις περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ προορισμοῦ τῆς καὶ ἐστρεφεν ἐκ νέου τὸ βλέμμα πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν· συνῆσθάνετο ὅμως ὅτι δὲν ἔπρεπε ν' ἀφίσῃ, ὅπως κλεισθῇ ἡ πρὸς τὸν Εὐξείνιον καὶ τὸ Αἰγαῖον ὁδός. Ὁ Μετερνίχος ἀπέκρυπτε τοὺς ἐθνικοὺς αὐτοὺς λόγους ὑπὸ τὴν πολιτικὴν θεωρίαν, ὅτι οὐδαμοῦ ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ ἐπαναστατικὸν ἐγχείρημα· διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος δὲ τούτου συνεκράτει τὸν Τσάρον. Ἡ Ἀγγλία, ἐκτὸς τῆς Ἰερᾶς Συμμοχίας διατελοῦσα, δὲν παρεκινεῖτο ὑπὸ τῶν αὐτῶν σκέψεων· δὲν ἤθελεν ὅμως οὐδ' αὐτὴ ν' ἀφίσῃ τοὺς Ρώσους νὰ κατέλθωσιν εἰς τὴν Μεσόγειον, διὰ νὰ μὴ διατρέξῃ κίνδυνον ἢ συντομωτέρα αὐτῆς πρὸς τὴν Ἰνδιαν ὁδός. Εὐρίσκειτο δὲ εἰς θέσιν ἐπιτήδειον, ὅπως ἐπιτηρῇ τὰ διαβήματα τῆς ρωσικῆς Κυβερνήσεως, καθὸ ἐξασκοῦσα ἀπὸ τοῦ 1815 τὴν προστασίαν τῆς ἐπὶ τῶν Ἰονίων νήσων. Ὡστε ἤδη τὰ λίαν φίλαυτα συμφέροντα τῶν Δυνάμεων περιέπλεκον τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ παρεκώλυον τὴν ἐλευθέραν ἐξέλιξιν τῶν ἐθνικοτήτων.

Ἡ κοινὴ γνώμη, ἀγνοοῦσα τ' ἀντικρουόμενα ταῦτα συμφέροντα, αἰσθηματικὴ καὶ τυφλῶς γενναϊοφρῶν, συμπαρέσυρε παρὰ τὴν θέλησιν τῶν τὰς Κυβερνήσεις. Καθότι οἱ Ἕλληνες πατριῶται ἀπηύθυνον πρὸς αὐτὴν συγκινητικὰς ἐπικλήσεις καὶ τὴν ἐξῆπτον διὰ ρωμαντικῶν περιπετειῶν, οἷαι ἤρεσκον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν τε τῇ πραγματικότητι καὶ τῷ φανταστικῷ κόσμῳ. Ἰδρυσαν πρὸ τοῦ 1815 διαφόρους συλλόγους καὶ ἐταιρίας, ὧν τὰ μέλη ἦσαν ἐκ τῶν πατριωτῶν τῶν δυσανασχετούντων διὰ τὴν δουλείαν τῆς Ἑλλάδος, ὠρίμου ἤδη πρὸς ἐλευθερίαν. Τοιαῦται ἦσαν ἡ Ἐταιρία τῶν Φιλελλήνων καὶ ἡ Ἐταιρία τῶν Φιλομυρῶν, ἧτις ἰδρυσεν πανταχοῦ ἐλληνικὰ σχολεῖα¹. Κατὰ τὸ ἐν Βιέννῃ Συνέδριον ὁ Κερκυραῖος Ἰωάννης Καποδίστριας, Ὑπουργὸς τοῦ Τσάρου, ἐπέτυχεν ὑπὲρ αὐτῶν γενναίας συνδρομᾶς ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων, οἵτινες προθύμως καὶ ἐλευθερίως ἤνοιξαν τὸ βαλάντιόν των, χαίροντες διότι ἀντὶ τῆς τι-

(¹) Ἀπορον ἀληθῶς πῶς ὁ κατὰ τ' ἄλλα εὐσυνείδητος συγγραφεὺς προκειμένου περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος περιέπεσεν εἰς τινὰς ἀνακριθείας. Ταύτας ἐκρίναμεν περιττὸν νὰ καταδείξωμεν, καὶ νὰ ἐλέγξωμεν, καθὸ καταφανεῖς εἰς πάντα Ἕλληνα ἀναγνώστην.

(Σ. Ι. Μεταφρ.).

μῆς ταύτης ἐξώφλουν τὸ πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα χρέος των. Ὁ αὐτὸς Καποδίστριας διελθὼν μετ' ὀλίγον διὰ τῶν Ἰονίων νήσων, ἐξήγειρεν αὐτόθι διὰ τῆς παρουσίας του καὶ τῶν ἐνθαρρύνσεών του ταραχάς, ἃς οἱ Ἄγγλοι τάχιστα κατέστειλαν.

Κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1815 τρεῖς Ἕλληνες ἐκ Φαναρίου, ὁ Σκουφᾶς, ὁ Ξάνθος καὶ ὁ Δικαῖος ἰδρυσαν τὴν Ἑταιρίαν τῶν Φιλικῶν, σωματεῖον μυστικόν, ὅπερ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προσέλαβε χαρακτηριστικῶς ἐπαναστατικόν, διένειμεν ὄπλα καὶ φιλοπολέμους προκηρύξεις, συνέλεξε σημαντικὰ ποσὰ καὶ παρεσκεύασε τὴν ἐξέγερσιν. Ἡ Ἑταιρία διεδόθη τάχιστα καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν, ἐν Σμύρνῃ, Χίῳ, Σάμῳ, καὶ πέραν ἔτι, ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐν Μόσχᾳ, ἐν Τεργέστῃ. Ἔσχεν ἀρχηγοὺς γενναιοτάτους, οἷος ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σουλιωτῶν Μάρκος Βότσαρης· ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, ὑπασπιστὴς τοῦ Τσάρου, ἀνέλαβε τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς διεύθυνσιν, κρατῶν τὸν Ἀλέξανδρον ἐνήμερον καὶ τυχῶν παρ' αὐτοῦ ἐνθαρρύνσεως.

Ἐκτοτε ὁ ἐρεθισμὸς ἐξεδηλώθη εἰς πολλὰ μέρη. Ὁ Καραγεώργης, καταφυγὼν εἰς Κίεβον ἀπὸ τοῦ 1814, ἐπανῆλθεν εἰς Σερβίαν τὸ 1817, ὅπως ἐξεγείρῃ αὐτὴν τῇ συναϊνέσει τοῦ Τσάρου, ὡς φαίνεται. Οἱ Ἑταιρισταὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐξανέστησαν εἰς Βλαχίαν καὶ εἰς Ἑλλάδα. Οἱ Τοῦρκοι δὲ ἀνίσχυροι ἢ ἀντιταχθῶσι κατὰ γενικῆς ἐπαναστάσεως, ἔτρεχον τὸν κίνδυνον ἢ ἀποδιωχθῶσιν εἰς Ἀσίαν καὶ ὁ σταυρὸς τῆς ὀρθοδοξίας παρ' ὀλίγον νὰ καθιδρυθῇ εἰς Ἀγίαν Σοφίαν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Καραγεώργης ἐδολοφονήθη ὑπὸ πρακτόρων τοῦ ἀντιζήλου του βοεβόδα Μιλός.

Τὴν 23 Μαρτίου 1820 ὁ Ἀλῆς τῶν Ἰωαννίνων ὀριστικῶς ἐστάσιασε κατὰ τοῦ Σουλτάνου, ὁ δὲ πασᾶς τοῦ Βερατίου διετάχθη νὰ βαδίσῃ ἐναντίον του. Ὁ Ἀλῆς προσεκάλεσεν εἰς βοήθειάν του τοὺς Χριστιανοὺς, οὓς τέως ἐπολέμει καὶ ἐδεκάτιζε διὰ θηριωδῶν σφαγῶν. βεβαιῶν ὅτι αὐτὸς θὰ ἦτο ὁ σωτὴρ τῶν Ἑλλήνων, μυηθεὶς δὲ τὰ τῆς Ἑταιρίας, ἐγένετο εἰς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς.

Τὴν 6 Μαρτίου 1821 ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, βασιζόμενος ἐπὶ τῶν ἐν Μολδαυίᾳ Ἑταιριστῶν καὶ τοῦ Τσάρου διαβαίνει τὸν Προῦθον ἐπὶ κεφαλῆς μικροῦ στρατιωτικοῦ σώματος, ἀπευθύνει δὲ πρὸς τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς προκήρυξιν ἔμπλεων ἀρχαϊκῶν ἀναμνήσεων.

«Οἱ Τοῦρκοι, ἔγραφεν, οἱ ἐκτεθλυμένοι οὗτοι ἀπόγονοι τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξου (;), θὰ νικηθῶσι πολὺ εὐκολώτερον ἢ ἄλλοτε οἱ

Πέρσαι. » Καταλαμβάνει μετ' οὐ πολὺ τὸ Βουκουρέστιον καὶ ἡ εἰδησις αὕτη δισπαρεῖται, προξενεῖ καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου σφοδροτάτην συγκίνησιν. Ὁ Τσάρος, εὐρίσκετο τότε ἐν Λαῦβαχ, ἔνθα οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας συνεσκέπτοντο περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς καταστολὴν τῆς ἐν Ἰταλίᾳ ἐπαναστάσεως. Μαθὼν τὴν ἀπόπειραν τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, κατ' ἀρχὰς ἀναφωνεῖ! «Εὖγε τοῦ γενναίου νέου!» καὶ διανοεῖται νὰ τὸν βοηθήσῃ. Ἀλλ' ὁ Μετερνίχος παρεμβαίνει, τὸν πτοεῖ διὰ τῆς ιδέας τῆς ἐπικυβερνήσεως, ὑπυχορθεύει αὐτῷ εἰδὸς τι ἀποκηρύξεως τοῦ ἐγγχειρήματος τοῦ Ὑψηλάντου. Γράφει δὲ ὁ Τσάρος πρὸς τοῦτον: «Θὰ ἦτο ἀνάξιον τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ὑπονομεύσῃ τὰ θεμέλια τῆς Τουρκίας διὰ τῆς ἐπικυβερνήσεως ἐνεργείας μυστικῆς ἐταιρίας.» Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς τῆς Ρωσσίας βαρὼν Στρογονώφ προσφέρει μάλιστα εἰς τὸν Σουλτάνον τὴν συνδρομὴν τῆς ρωσικῆς Κυβερνήσεως πρὸς καταστολὴν τῆς ἀνταρσίας. Οἱ σύγχρονοι Αἰκατερίνης τῆς Β' πρεσβύται κατεπλάγησαν ἐκ τούτων.

Ὁ Ὑψηλάντης μετὰ τοῦτο ἔμελλε ν' ἀποτύχῃ. Οἱ Ρουμάνοι ἐκέκτηντο ἤδη ἀρκετὰς ἐλευθερίας, ὥστε νὰ μὴ ριψοκινδυνεύσωσι πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Ἑλλήνων· οἱ ἀτολμότεροι παρήτησαν τὸν ἀγῶνα ὅτε ἔμαθον τὴν ἀπάντησιν τοῦ Τσάρου. Τὸ σῶμα τῶν ἐπαναστατῶν ἐδεκατίσθη ἐν Δραγατσανίῳ παρὰ τὸν Ἀλούταν (Ἰούνιος τοῦ 1821). Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης κατέφυγεν εἰς Οὐγγαρίαν, ὅπου συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη ἐν Μουνκάτς μέχρι τοῦ 1827. Μετ' ὀλίγους μῆνας ἐτελεύτησε.

Β'. Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ.

Καθ' ὃν ὁμοίως χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος διέβχινε τὸν Προῦθον, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος Ὑψηλάντης καὶ ὁ πρίγκηψ Καντακουζηνὸς ἀπεβιβάζοντο εἰς Πελοπόννησον. Κατὰ Μάρτιον δὲ τοῦ 1821 ἀνεπέτασαν αὐτόθι τὴν σημαίαν τῆς Ἐταιρίας, μέλαιναν τὸ χρῶμα εἰς ἔνδειξιν πένθους, φέρουσαν δὲ ἐν τῷ μέσῳ τὸν φοῖνικα, ἔμβλημα τῆς ἀναγεννήσεως. Εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτῶν οἱ ναῦται τῆς Ὑδρας καὶ τὰ παλληκάρια τῆς Μάνης ἀνταπεκρίθησαν πάραυτα· ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν Γερμανὸς προσεκάλεσε πάντας τοὺς Ἑλληνας εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα καὶ ἐπηξεν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῶν Καλαβρύτων τὴν σημαίαν τῆς ἀνεξαρτησίας:

Οἱ Μανιάται προσέδραμον· οἱ ναῦται τῆς Ὑδρας ἐξώπλισαν τὰ μικρά των πλοῖα καὶ παρεσκεύασαν τὰ πυρπολικά των. Εἰς πολλαπλᾶ σημεῖα τῆς χώρας ἀνεφάνησαν ἐστίαί ἐπαναστατικάι· αἱ τουρκικαὶ φρουραὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὰ φρούρια, καταλείπουσαι τὰς πεδιάδας καὶ τὰ ὄρη εἰς τοὺς ἐπαναστάτας· οὗτοι δὲ μετ' οὐ πολὺ ἀπετόλμησαν νὰ προσβάλωσι καὶ τὰ φρούρια, ἐκπορθήσαντές τινα ἐξ αὐτῶν, οἷον τὰς Πάτρας, τὴν Μονεμβασίαν, τὸ Ναυαρίνον, τὴν Τριπολιτσάν, τὸ Μεσολόγγιον, καὶ ἰδίως τὸ ὄχυρόν Ναύπλιον. Ἄπασα σχεδὸν ἡ Πελοπόννησος ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων ἀφῆρέθη ἐκ τῆς ἐξουσίας τῶν Τούρκων.

Ὁ Σουλτάνος πάντοτε μετεχειρίζετο τὸ σύστημα τοῦ τρόμου πρὸς καταστολὴν καὶ αὐτῶν τῶν ἐλαχίστων ἐξιγέρσεων. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶχεν ἐπὶ πολὺν χρόνον εὐδοκίμησιν κατὰ τὸ παρελθόν, ἀκόμη δὲ ἐνίστε νῦνδοκίμησι. Τὸ σύστημα τοῦτο συνηθίζει νὰ ἐφαρμόζη μετὰ πλείστης ὁσως πομπῆς· καταρτίζει περὶ τὸ θέατρον τῶν πολιτικῶν σφαγῶν σκηνοθεσίαν καὶ διασκευὴν ἐπιτήδειον χάρις εἰς τὴν μακρὰν ἀσκησιν, ἱκανὴν νὰ καταπλήσῃ τὸ βλέμμα, νὰ παράγῃ δὲ ἐπὶ τῶν ἐνόχων ἢ ἐπὶ τῶν ἀμφιρρόπων σωτήρια ἀποτελέσματα. Δύο ἢ τρεῖς σφαγαὶ εὐστόχως διωργανωμέναι καὶ καλῶς διεξαγόμεναι ἀρκοῦσι συνήθως ν' ἀποκαταστήσωσι τὴν τάξιν.

Ὁ Χουρσίτ πασσᾶς, πεμφθεὶς κατὰ τοῦ Ἄλῃ τῶν Ἰωαννίνων, ἐκυρίευσεν τὴν Πάργαν καὶ τὴν Πρέβεζαν παρὰ τὸ Ἰόνιον πέλαγος καὶ ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ του. Προὔτεινεν αὐτῷ συνέντευξιν, ἐπέπνευσεν αὐτῷ ἐλπίδας περὶ συμβιβασμοῦ μετὰ τοῦ Σουλτάνου, τὸν ἐδέχθη ἐν τῇ σκηνῇ του, διέταξε νὰ τὸν συλλάβωσι καὶ νὰ τὸν ἀποκεφαλίσωσι καὶ ἔπεμψε τὴν κεφαλὴν του εἰς Κωνσταντινούπολιν (Φεβρουάριος 1822). Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἐταιρίας, οἵτινες ἐξ Ἄρτης ἔσπευδον εἰς βοήθειαν τοῦ Ἄλῃ, περιεκυκλώθησαν, κατετροπώθησαν καὶ σχεδὸν ἕως ἐνὸς ἐφρονεύθησαν.

Ὁ Ἰουσοῦφ πασσᾶς, πεμφθεὶς εἰς Πελοπόννησον, ἐβάδισε κατὰ τῶν Πατρῶν, ἐκυρίευσεν αὐτάς καὶ ἔσφαξε πρὸς παραδειγματισμὸν δεκαπενταχισχιλίους κατοίκους.

Τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, τῇ διαταγῇ τῆς ἀρχῆς, αἱ οἰκίαι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλήνων ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τούρκων στρατιωτῶν, παρεβιάσθησαν ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην καὶ ἐσυλήθησαν. Οἱ ἐν αὐταῖς Ἕλληνες συνελήφθησαν καὶ ἐσφάγησαν ἀπηνῶς σὺν γυναῖξιν.

καὶ τέκνοις. Στίφη μανιώδη εἰσώρμησαν εἰς τοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς. Ὁ πκτριάρχης Γρηγόριος ἤρπάζη ἀπὸ τοῦ θυλιακτηρίου, ἀπήχθη ἔξω καὶ ἐκρεουργήθη. Ὁ Μέγας Βεζύρης ἔστη τερπόμενος ἐπὶ μίαν ὥραν παρατηρῶν τὸ σῶμα αὐτοῦ ὑβρίζομενον, συρόμενον ἐντὸς τοῦ βρβόρου, ὑπὸ τουρκικοῦ ὄχλου καὶ τέλο· ἀπαγγονισθὲν μετὰ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ ἀμφίων εἰς τὴν πύλην τοῦ μεγάρου του. Εἰς τὰ περίξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς Θράκην, εἰς Μικεδονίαν αἱ αὐταὶ ἐπηκολούθησαν σκηναί. Δύο ἀρχιεπίσκοποι καὶ ὀγδοήκοντα ἐπίσκοποι ἐθανατώθησαν· πρόκειται ἀληθῶς περὶ ἀγῶνος ἱεροῦ, περὶ φρικώδους ἐκρήξεως τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, τῆς φοβερωτάτης ἐξ ὧν ποτὲ συνέβησαν.

Ἐν Χίῳ 15,000 τούρκων στρατιωτῶν ἀπεβιβάσθησαν τὴν 22 Ἀπριλίου 1822. Συνέβησαν μὲν ταραχαὶ τινες, ἀλλὰ τότε εἶχον κοπήτη, οἱ κάτοικοι δὲ μετὰ τῶν ἱερέων καὶ τῶν νεανίδων ἐπορεύθησαν πρὸς ὑπάντησιν τῶν στρατιωτῶν, διὰ νὰ δεῖξωσι τὴν ὑποταγῆν των. Ἄλλ' ἐκεῖνοι τοὺς ἐδέχθησαν διὰ πυροβολισμῶν καὶ σπχιτισμῶν. Ἡ σφαγὴ ἤρξτε ἀμέσως· ὁ ναὸς ἐνεπρήσθη· οἱ ἄνδρες ἀνεσκολοπίσθησαν ἢ ἀπηχονίσθησαν· αἱ γυναῖκες διεσχίσθησαν τὴν καλιάν, τὰ παιδία κατεκόπησαν μεληδόν· οἱ δερβίται ἐνεθάρρουν τοὺς σφαγεῖς, οἵτινες δὲν εἶχον ἄλλως τε ἀνάγκην ἐνθαρρύνσεως. Ἐπὶ ἓνα μῆνα καὶ σκηναὶ αὐταὶ ἐξακολουθοῦσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, πικρετὸς διαλειμμάτων τινῶν ἀναπαύσεως, ἀναγκαίαι μετὰ τοιαύτην ἐργασίαν. Σειρικὶ ἀγχιονῶν, ἐξ ὧν ἀπαισιῶς κρέμανται πτώματα, πυραμίδες κεκομμένων κεφαλῶν, περὶ ἃς περιίπταντι μετὰ κρωγμῶν τὰ ὄρνεα, ἐγείρονται πανταχοῦ παρὰ τὴν παραλίαν καὶ περιβάλλουσι τὴν ὠραίαν νῆσον διὰ στεράνης μαρτύριου. Τέλος οἱ Τούρκοι ἀπέρχονται εἰς ἄλλα στάδια σφαγῆς, παραλκμβάνουσι δὲ μεθ' ἑαυτῶν 35,000 αἰχμαλώτων ἰδίως νεανίδων.

Δὲν ἀπῆλθον ὅμως ὅλοι. Σμήνη μικρῶν ἑλληνικῶν σκαφῶν διέσχιζον πανταχοῦ τὸ Αἰγαῖον, κταδιώκοντα τοὺς δημίους τοῦ Σουλτάνου. Ἐκυβερνῶντο δὲ παρὰ ναυτικῶν ἐπιφανῶν, τοῦ Κανάρη, τοῦ Ἀνδρέου Μιαοῦλη, τοῦ Μάρκου Βότσαρη, τοῦ Κολοκοτρῶνη, τοῦ Ὀδυσσεῖος· ἔφυρον ἐξόπισθεν των τὰ φοβερὰ πυρπολικά, ἠλειμμένα δι' ἐλαίου, θείου καὶ πησασφάλτου. Οἱ σφαγεῖς τῆς Χίου εἶχον ἐπὶ πολὺ ἀσχοληθῆ εἰς τὸ ἔργον των, ἡ εἶδησις δὲ διεσπάρη πρὶν ἢ προφθασοσι νὰ φύγωσιν. Ὁ Κανάρης κατέλαβεν αὐτοὺς ἐξαίφνης εἰς

τὸν λιμένα, τοὺς ἀπέκλεισεν, ἔπεμψε τὰ πυρπολικά του ἐν τῷ μέσῳ τῶν πλοίων των καὶ τὰ κατέστρεψε. Τρισχίλιοι Τούρκοι καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ Καπετὰν πασαῶς ἐπνίγησαν· ἀλλ' ἡ ἐκδίκησις ἦτο ἄνισος πρὸς τὸ ἔγκλημα.

Ἄλλα πυρπολικά ἐπλευσαν εἰς τὸν ὄρμον τῆς Μιτυλήνης, ἔνθα ἐναυλόχει ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Μωχαμέτ βέην τουρκικὸς στόλος· τὸ πλοῖον οὐ ἐπίβαινεν οὗτος ἀνετινάχθη καὶ διὰ τῆς φοβεραῶς ἐκρήξεως ἐθανατώθησαν χίλιοι περίπου Τούρκοι. Οἱ Ἕλληνες ναῦται περιεφερον ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον τὸ σύστημα αὐτὸ τοῦ ἐξολοθρευτικοῦ πολέμου. Οὐδαμοῦ οἱ Ὀθωμανοὶ ἠδυνήθησαν ἢ ἀντιστιῶσιν αὐτοῖς· ὅθεν ἀπώλεσαν διὰ παντὸς τὸ ἐν τῷ Αἰγαίῳ κράτος των. Κατὰ θάλασσαν ἐπίσης ἄλλοτε οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ Κίμωνος ἔσωσαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος.

Τὴν 1 Ἰανουαρίου 1822 ἐν τινι παρὰ τὴν Ἐπίδαυρον ἄλσει συνῆλθεν ἡ συνέλευσις τῶν ἐκλεγέντων παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν πληρεξουσίων, οἵτινες ἀνεκήρυξαν μεγαλοφώνως μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, ἔπεχείρησαν δὲ ἵνα διοργανώσωσι τακτικὴν κυβέρνησιν. Ἐξέλεξαν συμβούλιον ἐκτελεστικὸν ἐκ πέντε μελῶν, προεδρευόμενοι ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου, οὐ κυριώτεροι ὑπουργοὶ ἦσαν ὁ Νέγρης καὶ ὁ Κωλέττης. Συνειργάζετο δὲ μετ' αὐτοῦ νομοθετικὴ γερουσία ἐκ 59 πληρεξουσίων, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου. Μετ' ὀλίγον ἀνεφύησαν διαφωνίαι μεταξὺ τῶν διαφόρων τούτων ἀρχηγῶν· ἀλλ' ὁμως καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀντεπροσωπεύετο ἐπισήμως ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης, ἐπιβεβαιούσα τὴν ἑαυτῆς ὑπαρξίν.

Ἄκρως ἐταράχθησαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μαθόντες τὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ συνέλευσιν. Τὴν 25 Φεβρουαρίου 1822 ὁ σουλτάνος Μαχμουὺτ προήδρευεν ἐν τῷ Σεραγίῳ μεγάλου συνεδρίου, συγκειμένου ἐκ τῶν ὑπουργῶν του, τῶν οὐλεμάδων καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Γιαννιτσάρων. Αἱ διασκέψεις ὑπῆρξαν ἀναμφιβόλως ἐν αὐτῷ παραχωδίσταται. Ἐγένετο λόγος περὶ φρικωδῶν μέτρων βίας καὶ περὶ σφαγῆς πάντων τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει χριστιανῶν. Ἄλλ' ὁ πρεσβευτῆς τῆς Ἀγγλίας παρενέβη, προσεπάθησε νὰ κατευνάσῃ τὴν ἔξαψιν τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἀνέστειλε τὴν ἔκρηξιν τῆς ὀργῆς της καὶ ἐμέτριάσεν οὕτω τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς.

Σύμπασα ἡ Εὐρώπη ἤρχισε νὰ ἐνδιαφέρεται περὶ τῆς Ἑλλή-

νικῆς ἐπαναστάσεως, πλέον δὲ παντὸς ἄλλου συνετέλουν πρὸς τοῦτο αὐταὶ αἱ σφαγαί. Ἦτο δυνατόν ν' ἀφίσωσι νὰ ἐξοντωθῇ ὁλόκληρος λαὸς χριστιανικὸς ὑπὸ τῶν ἀπίστων; Δὲν ἦτο ἄρα καιρὸς νὰ τοὺς ἀποδιώξωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ νὰ τοὺς καταστήσωσιν ἀνικάνους νὰ βλάψωσι τοῦ λοιποῦ;

Ὁ Τσάρος μετὰ δυσκολίας ἐτήρει τὰς ὑποχρεώσεις του, ἃς ὁ Μετερνίχος εἶχε κατορθώσῃ νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ ἐν Λάυβαχ. Αἱ κρύφια κῦτόπρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπάθειαι, ἐξαπτόμεναι ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς κοινῆς ἀνὰ τὴν Ρωσσίαν γνώμης, δὲν ἠδύναντο ν' ἀποκρυβῶσιν. Ἐξήρχοντο ἐκ τοῦ στόματός του δημοσίᾳ οἰκτιρμοὶ καὶ ἀπειλαὶ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ κραυγαὶ ἀγανακτήσεως κατὰ τῶν σφαγέων. Ἐζήτηε μέσον τι διπλωματικόν, ὅπως ἐπέμβῃ, ἐν Κωνσταντινουπόλει χωρὶς νὰ ἐξερεθίσῃ πολὺ τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καὶ ἐνθυμείτο ὅτι τοὺς ὅρους τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης δὲν εἶχον σεβασθῆ πολὺ οἱ Τοῦρκοι καὶ ὅτι ἡ Σερβία, παραδείγματός χάριν, δὲν εἶχε τύχην τῶν ὑπεσχημένων ἐγγυήσεων. Ἡ δὲ ταραχὴ, ἣν πάντα τὰ γεγοιότα ταῦτα ἐνεποιοῦν αὐτῷ, ἐνέβαλλεν εἰς μείζονα ὀσημέραι ἀνησυχίαν τὴν αὐστριακὴν Κυβέρνησιν.

Τέλος μὴ ἀντέχων πλέον, παρασυρόμενος ἐκ τῶν παραδόσεων τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, ἐκ τοῦ διαθέρου χαρακτῆρός του καὶ ἐκ τῆς θρησκευτικῆς του ἐξάψεως, ἦτις τὸν καθίστα οὐ μόνον Χριστιανὸν ἀλλὰ καὶ Σταυροφόρον, ὁ Ἀλέξανδρος ἀπηύθυνεν αἴφνης πρὸς τὸν Σουλτᾶνον ἀγέρωχον τελεσίγραφον, δι' οὗ δριμύτως ἐλέγχων αὐτὸν διὰ τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Χίῳ σφαγὰς τὸν προσεκάλει νὰ ἀνοικοδομήσῃ τοὺς καταδαφισθέντας ναοὺς, νὰ σέβηται καθ' ἅπασαν αὐτοῦ τὴν ἐπικράτειαν τὴν ἐξάσκησιν τῆς χριστιανικῆς λατρείας καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ τοὺς ὅρους τῶν συνθηκῶν ἐν ταῖς παραδουναβείοις Ἡγεμονίαις ἀπήτησε δὲ ἄμεσον ἀπάντησιν. Ὁ Μαχμούτ δὲν ἀπήντησεν, ὁ δὲ ρώσος πρεσβευτὴς Στρογονώφ διετάχθη ν' ἀπέλθῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἄρα ἐπήρχετο ρῆξις, αἱ δὲ συνέπειαι αὐτῆς ἐμελλον νὰ ὦσι σοβαραί. Ἄλλ' ὁ Τσάρος δὲν ἐτόλμησε νὰ προβῇ περαιτέρω, καθὰ δεσμευόμενος ἐκ τῆς διεθνοῦς πρὸς τὸν Μετερνίχον ὑποσχέσεως δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τὸ μέσον τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου συμφερόντων καὶ αἰσθημάτων μετὰ τῆς μετὰ τῆς Αὐστρίας συμμαχίας ἐφοβεῖτο δὲ καὶ τὴν Ἀγγλίαν, περιεσπᾶτο ὑπὸ δισταγμῶν καὶ ἐχρονοτριβεῖ ἀμφιρρέπων.

Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπετήρει ἐγγύθεν τὰ ἐν τῇ ἀνατολῇ συμβαίνοντα, παραδοκοῦσα τὸ μέλλον μετὰ πλείονος ἐπιτηδειότητος. Τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς πολιτικὴν διηύθυνε τότε ὁ Κάνιγκ, ὅστις ἠμπόδισε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βιαίων μέτρων, ἅτινα ἤθελε νὰ λάβῃ ὁ Σουλτάνος, ἀπέτρεψε τὸν ὑπὸ τῶν Τούρκων βομβαρδισμόν τοῦ Ναυπλίου καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1823 ἀνεγνώρισε τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐμπόλεμον μέρος. Ἦθελεν ἄρα γε ἔκτοτε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος; Ἴσως ναί· πρὸ παντὸς ὁμοῦς ἤθελε νὰ διαφιλονικήσῃ πρὸς τὸν Τσάρον τὸ μονοπώλιον τῆς προστασίας τῶν Χριστιανῶν καὶ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν πρόφασιν πρὸς ἐπέμβασιν. Ἡδύνατο δὲ νὰ βασιζέται ἐπὶ τῆς Αὐστρίας καὶ ἦτο ἐπομένως ἰσχυρότατος. Πλὴν ἀφ' ἑτέρου δὲν ἤθελε νὰ ἐξωθήσῃ τὸν Τσάρον εἰς τὰ ἔσχατα ἐκ φόβου ῥήξεως ἀνεπανορθώτου καὶ μετ' ἄκρας ἐπιδειξιότητος ἐνεθάρρυνε ταύτοχρόνως τοὺς Ἕλληνας, συνέιχε τοὺς Τούρκους καὶ ἐδιδέαζε τοὺς Ῥώσους διὰ κολακειῶν καὶ ὑποσχέσεων· ἐγένετο δὲ κύριος τῶν πραγμάτων.

Ὁ ἐν Πετροπόλει βρεττανὸς πρεσβευτὴς ἔσχε μετὰ τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου μακρὰς συνεντεύξεις, δι' ὧν κυρίως προσεπάθει νὰ σαγηνεύσῃ αὐτὸν καὶ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τῆς δράσεως. Κατώρθωσε μάλιστα νὰ τὸν ἐξωθήσῃ εἰς ἀπερίσκεπτά τινα διαβήματα. Ὁ Ἀλέξανδρος τῷ ὄντι προὔτεινε νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ αὐτονομία τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Πύλης ἢ τῆς Ῥωσσίας, ἢ καὶ ἀμφοτέρων, διαιρουμένης δὲ τῆς χώρας εἰς τρεῖς τμηματικὰς πολιτείας, ἧτοι τὴν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, τὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, καὶ τὴν τῆς Πελοποννήσου. Ἀφῆκεν ἀφελῶς νὰ διαφανῇ ὅτι δὲν ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ ἰδρυόμενον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ τουρκικοῦ Κράτους ἔθνος λίαν ἰσχυρόν, ὅτι δέ, καίπερ προστατεύων τοὺς παρὰ τὸν Αἶμον χριστιανικοὺς λαοὺς, ἐπόθει ὁμοῦς νὰ διαμένωσιν οὗτοι ἀρκετὰ ἀσθενεῖς, ὥστε νὰ ἔχωσιν πάντοτε ἀνάγκην τῆς Ῥωσσίας. Μεγάλῃ ἐκ τούτου παρήχθη δυσαρέσκεια ἐν Ἑλλάδι, τὸ δὲ γόητρον τῆς Ἀγγλίας ἠῤῥησεν αὐτόθι ὑπερμέτρως ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ Τσάρου· ἐφθασε δὲ μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε μερὶς τις τῶν ἐπαναστατῶν παρεκάλεσε τὴν Ἀγγλίαν νὰ δεχθῇ, ὅπως προσαρτηθῇ ἡ Ἑλλάς εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς· ἀλλ' ὁ Κάνιγκ δὲν ἐτόλμησε νὰ τὸ πράξῃ.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέκαμιν ἐκ πασῶν τούτων τῶν δυσχερειῶν, ἠδῆ-

μόνησε διὰ τὰς ἀποτυχίας καὶ διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀδυναμίαν, καὶ ἐν στιγμῇ ἀποθαρρυντικοῦ παροξυσμοῦ, κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ βίου του, προέβη μέχρι τοῦ νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ὅπως κανονίσῃ αὐτὴ μόνη τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα. Ἐτελεύτησε τὴν 1 Δεκεμβρίου 1825, πρὶν ἢ ἡ τοιαύτη ἀδυναμία τῆς γενναιόφρονος καὶ συνελθούσης ἐκ τῆς πλάνης ψυχῆς του παραγάγῃ τὰ ἐαυτῆς ἀποτελέσματα.

Πᾶσαι αὗται αἱ σκευωρίαι κατηύφραινον, ἐννοεῖται, καὶ ὠφέλουν τὸν Σουλτάνον. Ποσάκις φεῦ, οἱ Τοῦρκοι ἐπωφελήθησαν ἐκ τῶν τοιούτων διπλωματικῶν ρήξεων μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων! Εἰς αὐτὰς ὀφείλεται πράγματι τὸ ὅτι παραμένουσιν ἀκόμη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ κατὰ τῶν Ἑλλήνων νίκη αὐτῶν ἦτο ἔκτοτε ἐξησφαλισμένη.

Ὁ Μιττερνίχος ἀνησυχῶν διὰ τὰς περιπλοκάς, ὅσαι ἦσαν ἐνδεχόμενον νὰ ἐπέλθωσιν, ἐὰν ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἤθελεν αἰφνης καταστῆ σαφεστέρα καὶ εὐθαρσεστέρα, διαβλέπων δὲ πρὸς τούτοις πιθανὴν καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, τοῦθ' ὅπερ ἀφ' ἐνὸς θὰ ἦτο ὀλέθριον διὰ τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν αὐστριακὰ συμφέροντα ἀφ' ἐτέρου δὲ θὰ ἐξεμυδένιζε τὰς συντηρητικὰς ἀρχὰς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, συνεβούλευσε τὸν Σουλτάνον νὰ προβῇ εἰς ταχῆϊαν καὶ δραστήριον καταστολὴν τῶν ἐπαναστατῶν, ἐξεγείρων κατ' αὐτῶν τὴν ὀργὴν τοῦ ὄθου εἰσηκούετο σφόδρα καὶ ἔχαιρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰσχὺν ἴσπιν πρὸς τὴν ἐπ' ἐσχάτων ἀποκτηθεῖσαν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ Ἀβδούλ-Χαμίτ τῷ Β' ὑπὸ τῆς Γερμανίας, ἐναντίον καὶ πάλιν τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἐμπορικῶν συμφερόντων τῶν Δυνάμεων τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης. Ὁ Σουλτάνος δὲ εἶχε τότε εἰς τὴν διάθεσίν του στρατεύματα ἀρκούντως ἰσχυρὰ, ὅπως καταβάλωσιν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν τὴν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων. Παρεσκεύαζε τὸν ὄλεθρον τῶν Γιαννιτσάρων καὶ δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐτοιμοὺς τοὺς ἀντικαταστάτας αὐτῶν. Βεβαιοῦται ὅτι τῇ συμβούλῃ τοῦ πρέσβους τῆς Αὐστρίας ὁ Μαχμούτ ἐζήτησε παρὰ τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν.

Διὰ φερμανίου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 16 Ἰανουαρίου 1824, ὁ Σουλτάνος ἀνέθηκεν τὴν ἐντολὴν ταύτην εἰς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν, ἀποκαλῶν ἐκ τῶν προτέρων αὐτὸν «ἐξολοθρευτὴν τῶν ἀπίστων», ὑπα-

σχόμενος δὲ αὐτῷ πρὸς ἀνταμοιβὴν τὰ πασαλίκια τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ πασᾶς ἠγαλλίασε, διότι ἐπληροῦτο ἡ φιλοδοξία του, εὑρίσκει δὲ ἀφορμὴν νὰ ἐπεκταθῆ ἡ ἰσχύς του ἐπὶ πασῶν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ θαλασσῶν.

Τὰ στρατεύματά του ἠτοιμάσθησαν ἐντὸς ὀλίγου. Ἀπὸ τοῦ ἐπομένου ἤδη μηνὸς Ἰουλίου 16,000 πεζοὶ καὶ 800 ἵππεις μετὰ πολυαριθμοῦ πυροβολικοῦ ἐπιβιβάσθησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ 60 πλοίων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ θετοῦ υἱοῦ τοῦ Μεχμέτ Ἰβραήμ πασᾶ, καὶ τοῦ Γάλλου Σέβ (Sèves), τοῦ ἀποκληθέντος Σουλεῦμάν βέη.

Ὁ Ἰβραήμ πασᾶς διηυθύνθη κατ' ἀρχάς εἰς Ρόδον, ὅπου συνήνωθη μετὰ τουρκικοῦ στόλου, μὴ τολμῶντος νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκεῖθεν ἐκ τοῦ φόβου τῶν Ἑλλήνων· ἀκολούθως περιέπλευσε τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπως προσλάβῃ καὶ ἄλλας ἐπικουρίας. Ἄλλ' ὁ ἀναζητῶν αὐτὸν Μιαούλης ἐφώρμησεν ἐναντίον του περὶ τὴν Σάμον καὶ κατέστρεψέ τινα ἐκ τῶν πλοίων του. Οἱ Αἰγύπτιοι καταδιωκόμενοι καὶ κατενοχλούμενοι ἀναμέσον τῶν Κυκλάδων, ἐνέπρισον παρὰ τὴν Νάξον εἰς τὰ πυρπολικά του Κανάρη, δι' ὧν ἀπωλέσθησαν ἑκατοστύες τινὲς ἐξ αὐτῶν. Κατέφυγον εἰς τινα ὄρμον τῆς Κρήτης· ἀλλ' ὁ Μιαούλης καὶ ὁ Κανάρης τοὺς παρηκολούθησαν, ἐξηκολούθησαν τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς καὶ ἠμπόδισαν τὸν Ἰβραήμ νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸ πέλαγος· ὅθεν ἐδέησε νὰ διαχειμάσῃ εἰς τὴν νῆσον, ὅπου ἀνεζωογονήθη διὰ τινων ἐπιτυχῶν λαφυραγωγῶν, προητοιμάσθη δὲ πρὸς τὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων πόλεμον διὰ πρώτης σειρᾶς σφαγῶν.

Κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον οἱ Ἕλληνας κατετρίβησαν εἰς ἐσωτερικὰς ἐριδας· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἤρχισαν ν' ἀπελπίζωνται ἐξ αἰτίας τῆς ἀδρανείας τῆς Ρωσσίας, τῶν ῥαδιουργιῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, ἐξ ὧν οὐδὲν ἐννόουν, καὶ ἐκ τῶν στέρησεων τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν σωματίων καὶ τῶν πληρωμάτων τῶν ἑαυτῶν στολίσκων. Οἱ προσκαιρῶς συνενωθέντες ὑπὸ τὴν δραστήριον ἀρχηγίαν τοῦ Μιαούλη στολίσκοι οὗτοι διελύθησαν ἐλλείψει πόρων. Ὁ Ἰβραήμ εἶδεν ὅτι ἦτο ἐλεύθερον τὸ Κρητικὸν πέλαγος καὶ ἅμα τῇ λήξει τοῦ χειμῶνος, ἀπέπλευσε, οὐδὲν δὲ κώλυμα συναντήσας, προσήγγισεν εἰς Μεθώνην τὴν 26 Φεβρουαρίου 1825.

Ἡ ἀπόβασις αὐτοῦ καὶ μόνη ἦτο φοβερὰ διὰ τοὺς Ἕλληνας ἦττα. Τὶ ἠδύναντο νὰ πράξωσιν αὐτοὶ ἐναντίον τῶν ἐμπειροπολέμων

καὶ πειθαρχούντων στρατιωτῶν τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου; Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Ἰβραήμ ἐπῆλθον γοργαί. Κατὰ τὰ ἔτη 1825 καὶ 1826 ἐπῆλθεν ἡ μεγάλη κρίσις τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Ἰβραήμ σπεύδει ἀμέσως πρὸς τὴν Κορώνην, πολιορκουμένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, διασκορπίζει τοὺς πολιορκητάς, ἀρχόμενος δὲ ἐκ τῆς νοτιοδυτικῆς ἄκρας τῆς ἀνακτήσεως τῆς Πελοποννήσου, ἐπολιόρκησε τὸ Ναυαρίνον, τὴν ἀρχαίαν Πύλον, κλεισθεῖσαν τὸ πάλαι ἐκ περιφήμων πολεμικῶν ἔργων. Γενικὸς τρόμος διεδόθη ἀνά τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῇ εἰδήσει ταύτῃ. Ὁ πλοίαρχος Τσαμαδὸς ὤμοσε ἢ ν' ἀποθάνῃ ἢ νὰ σώσῃ τὸ Ναυαρίνον καὶ ἀπέρχεται αὐτόθι μετὰ τοῦ στολίσκου του· κυριεύει τὴν πρὸ τοῦ Ναυαρίνου νησίδα Σφακτηρίαν, ὀχυροῦται δ' ἐκεῖ, ὅπως ἐμποδίσῃ τὸν ἀποκλεισμὸν καὶ βοηθῇ τοὺς πολιορκουμένους, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες ἦσαν κύριοι τῆς θηλάσσης. Τὸ πυροβολικὸν τοῦ Σουλεϊμάν βέη, τοποθετηθὲν ἐπὶ τῆς πλησίον παραλίας ἄνωθεν τῆς νήσου, καταπυροβολεῖ αὐτὴν καὶ καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἐπ' αὐτῆς παραμονήν· οἱ στρατιῶται τοῦ Τσαμαδοῦ ὑποχρεοῦνται νὰ φύγῃσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσι εἰς τὰ πλοῖά των· ἀλλ' ὁ Τσαμαδὸς, πιστὸς εἰς τὸν ὄρκον του, ἀρνεῖται ν' ἀπέλθῃ, φονεύεται δὲ αὐτόθι μετὰ δρακὸς ἀνδρείων, ἐν οἷς καὶ ὁ κόμης Σανταρόζας, πρῶην ὑπουργὸς τοῦ βασιλείου τῆς Σαρδηνίας. Ἐκτοτε τὸ Ναυαρίνον ἀπώλετο. Ὁ Μιαούλης ἐπιχειρεῖ ἀντιπερισπασμὸν, εἰσπλέει εἰς τὸν ὄρμον τῆς Μεθώνης μετὰ τινων πυρπολικῶν καὶ καταβυθίζει τινὰ τῶν αἰγυπτιακῶν πλοίων· ἀλλ' εἰς μάτην. Τὸ Ναυαρίνον παραδίδεται τὴν 18 Μαΐου, πάντες δὲ οἱ ἐν αὐτῷ κάτοικοι κρεουργοῦνται.

Ὁ Ἰβραήμ ἐξακολουθεῖ τὴν ἐξολοθρευτικὴν αὐτοῦ πορείαν· διασκορπίζει τὰ στίφη τοῦ Κολοκοτρώνη παρὰ τὰς Καλάμας καὶ τὴν Τρίπολιν, περιέρχεται δὴν καὶ σφάζων, πολιορκεῖ τὸ Ναύπλιον, πρωτεύουσαν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἀποφασίζει νὰ ἐκπορθῆσῃ αὐτὸ αἰφνιδίως· ἀλλ' ἐμπίπτει ὁ ἴδιος εἰς ἐνέδραν, στηθεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, ἀπόλλυσι μέρος τοῦ στρατοῦ του, ὀπισθοχωρεῖ, πυρπολεῖ ἀπομακρυνόμενος πάντας τοὺς ἐλαιῶνας τῆς πεδιάδος καὶ καταστρέφει τὸ Ἄργος. Πλὴν τοῦ Ναυπλίου, εἶνε κύριος πάσης τῆς Πελοποννήσου, ἀποσύρεται δὲ εἰς Τρίπολιν, ἐνθα διοργανοῖ τὴν κατακτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ χώραν, ἢ μᾶλλον τὴν δῆωσιν αὐτῆς καὶ τὸν φόνον τῶν νέων αὐτοῦ ὑπηκόων.

Αἱ δὲ τύχαι τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἦσαν αἰ-

σιώτεραι τῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἄνεκτῆθη καὶ αὕτη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τοῦ Ρεσίτ, ὅστις κατ' ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1825 ἐλθὼν ἐπολιόρησε τὸ Μεσολόγγιον. Τετρακισχίλιοι ἐκλεκτοὶ στρατιῶται εἶχον κλεισθῆ αὐτόθι ὑπὸ τὸν Νότην Βότσαρην. Τὰ πολιορκητικὰ ὄχυράματα κατεσκευάσθησαν τῇ ἐπιστάσει αὐστριακῶν μηχανικῶν, ὁ δὲ ὀθωμανὸς ναύαρχος Τοπάλ πασᾶς συνεπλήρωσε τὴν πολιορκίαν, ἀποκλείσας διὰ θαλάσσης τὴν πόλιν. Μετὰ τινα ρήγματα γενόμενα εἰς τὰ τεῖχη, ὁ Ρεσίτ πασᾶς διέταξεν ἐπανελημμένας ἐφόδους· ἀλλὰ πᾶσαι ἀπεκρούσθησαν. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν διὰ τοῦ λιμοῦ. Ὁ Μιαούλης καταφθάσας, διῆλθεν ἀναμέσον τῶν πλοίων τοῦ Τοπάλ, κατέκαυσέ τινα ἐξ αὐτῶν καὶ ἐπεσίτισε τὴν πόλιν. Μανιώδεις γενόμενοι οἱ Τοῦρκοι, ἐνήργησαν τὴν 21 Δεκεμβρίου φοβεράν ἔφοδον· πρὸς στιγμὴν ἐνόμισαν ὅτι ἐθριάμβευσαν, διότι ἀνῆλθον εἰς τὰ τεῖχη διὰ κλιμάκων ἢ εἰσεχώρησαν διὰ τῶν ρηγμάτων. Ἄλλ' αἴφνης τρομακτικὴ ἔκρηξις, παρασκευασθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀνετίναξε μέρος τῶν τειχῶν μετὰ δισχιλίων Ὀθωμανῶν. Ὁ Ρεσίτ ἀπελπισθεὶς νὰ κατισχύσῃ, προσεκάλεσε, εἰς βοήθειάν του τὸν Ἰβραήμ.

Οὗτος δὲ τυχὼν τῆς ἐγκρίσεως τοῦ πατρός του, καὶ λαβὼν ἐπικουρίαν ἐξ 8,000 ἀνδρῶν, ἀφίκετο μετὰ τινας ἑβδομάδας καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς πολιορκίας. Καὶ αὐτὸς ἐπεχείρησεν ἔφοδον ἀλλ' ἀπεκρούσθη, νέαι δὲ ἐκρήξεις ὑπονόμων ἐθανάτωσαν πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν του. Καὶ αὐτὸς ἠναγκάσθη ν' ἀναθήσῃ τὰς ἐλπίδας του εἰς τὸν λιμὸν, ὅπως δι' αὐτοῦ ἱξαναγκάσῃ τὴν πόλιν νὰ παραδοθῆ. Ὅθεν διωργάνωσεν αὐστηρὸν ἀποκλεισμόν. Ἐκυρίευσεν τὰ ἐν τῷ ὄρμῳ νησίδια τοῦ Βασιλαδίου καὶ τῆς Κλείσοβας καὶ ἔστησεν ἐπ' αὐτῶν τηλεβόλα, ὅτε δὲ ὁ Μιαούλης ἐνεφανίσθη καὶ αὕθις ὅπως ἐπισιτίσῃ τοὺς πολιορκουμένους, δὲν ἠδυνήθη νὰ διέλθῃ ἀναμέσον τῶν πυρῶν τοῦ αἰγυπτιακοῦ πυροβολικοῦ. Μετὰ δεκαπέντε μηνῶν θαυμασίαν ἄμυναν, οἱ κάτοικοι τοῦ Μεσολογγίου ἐδέησε ν' ἀποφασίσωσι νὰ παραδοθῶσι· τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀρνούμενοι νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν, ἀπεφάσισαν ν' ἀνατιναχθῶσιν· ἄλλοι, συσσωματωθέντες εἰς δύο φάλαγγας, προσεπάθησαν νὰ διασχίσωσι τὰς γραμμὰς τῶν πολιορκητῶν· ἀλλ' ἡ μία ἐξ αὐτῶν προσβληθεῖσα αἴφνης ὑπὸ τοῦ Ἰβραήμ ἀπεκρούσθη, κατοδιωχθεῖσα πρὸς τὴν πόλιν. Οἱ Αἰγύπτιοι εἰσῆλθον ταύτοχρόνως μετ' αὐτῆς, οἱ δὲ Ἕλληνες ἀντέστησαν ἀπὸ ὁδοῦ εἰς ὁδόν, καταστρέφοντες τὰς οἰκίας των, ἵνα συνθάψωσι μετ'

αὐτῶν ὑπὸ τὰ ἐρείπια των ὄσους ἠδύναντο περισσότερο, ἐχθρούς. Ὁ πρόκριτος Χρῆστος Καψάλης εἶχε καταφύγη μετὰ 2,000 γυναικῶν, παιδῶν καὶ γερόντων εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν πολεμεφοδίων. Οἱ Αἰγύπτιοι καταφθάνουσιν· ἀλλ' οἱ ἔσω κρατοῦσι τὰς θύρας κεκλεισμένας ἕως νὰ συσσωρευθῶσι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν· τέλος ἀνοίγονται αἱ θύραι καὶ οἱ ἐχθροὶ εἰσορμῶσιν ὡς χεῖμαρρος. Ὁ πρόκριτος τότε θέτει πῦρ εἰς τὰ βαρέλια τῆς πυρίτιδος, ἅτινα ἔχει τοποθετήσῃ εἰς τὸ μέσον, ἡ δὲ φοβερὰ ἔκρηξις συγκλονῆ πᾶσαν τὴν πόλιν. Πεντακισχίλιοι νεκροὶ θάπνονται ὑπὸ τὰ ἐρείπια, ἐξ ὧν τρισχίλιοι Αἰγύπτιοι. Οἱ 4,800 πειναλέοι, ἐξ ὧν συνίστατο ἡ διαφυγοῦσα τὸν Ἰβραῆμ φάλαγξ ἢ διασωθῆσα εἰς Ἀμφισσαν, ἦσαν οἱ μόνοι ἐπιζήσαντες ἐκ τῶν δεκαπεντακισχιλίων κατοίκων τοῦ Μεσολογγίου. (Ἀπρίλιος 1826).

Ὁ Ἰβραῆμ ἐπέτρεψεν εἰς Πελοπόννησον. Ὁ Ρεσίτ μεταβάς ἐπολιόρησε τὰς Ἀθήνας. (Αὐγούστος). Τὴν ἄμυναν διηύθυνεν αὐτόθι ὁ γάλλος συνταγματάρχης Φαβιέρου, ὅστις μόνον κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1827 ἐσυνθηκολόγησεν.

Οἱ Ἕλληνες ἠττήθησαν. Μόλις ὀλίγα τινὰ φρούρια ἀπέμενον εἰς τὴν κατοχὴν αὐτῶν. αἰνῆσοι καὶ ἡ πενιχρὰ των πρωτεύουσα, τὸ Ναύπλιον. Ἡ ἡττα φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπέτεινε τὰς διχονοίας των, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν διαφόρων κομμάτων ἐπέρριπτον κατ' ἀλλήλων τὴν εὐθύνην διὰ τὰ γινόμενα. Ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσις διεσπάσθη εἰς δύο ἀντιπάλους συνελεύσεις, τὴν τῶν Πελοποννησίων καὶ τὴν τῶν Στερεοελλαδιτῶν, ὧν ἡ μὲν ἠδρευεν ἐν Ἑρμιόνη, ἡ δ' ἐν Αἰγίνῃ. Οἱ στρατιῶται ἀνεμίγησαν εἰς τὰς ἔριδας ταύτας. Ἐν Ναυπλίῳ τὰ δύο κυριώτατα τῶν φρουρίων διφκοῦντο ὑπὸ δύο ἀρχηγῶν ἀντιθέτων φρονημάτων, οἵτινες ἤρχισαν τὸ πῦρ κατ' ἀλλήλων, ἐκανονιοβόλησαν τὴν πόλιν, κατῆλθον μετὰ τῶν ἀνδρῶν των εἰς αὐτὴν ὅπως συνάψωσι μάχην, καὶ διήρπασαν τὰς οἰκίας ἐπὶ ὀκτῶ ἡμέρας. Οἱ ναῦται, παραιτήσαντες τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν πειρατείαν. Ἡ Ἑλλὰς ἀπώλλυτο ἀφ' ἑαυτῆς, ἐκινδύνευε δὲ ν' ἀποξενώσῃ τὰς συμπαθείας τῶν ἀρίστων τῶν φίλων της.

Γ'. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ.

(1826-1829)

Οἱ πλοῖστοι ἐθεώρουν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1826 τὸν πόλεμον ὡς λήξαντα· οἱ ἐπικρασιῶντες ἐμελλον νὰ συλληφθῶσι πάντες καὶ κατὰ μέγα μέρος βεβαίως νὰ θανατωθῶσιν. Ὁ Σουλτάνος ἐθριάμβευσεν. Ἐδυσχέραινον ὅμως διότι ὄφειλε τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ καὶ τὴν νίκην εἰς τὸν ὑποτελῆ του Πατᾶν τῆς Αἰγύπτου. Ὅθεν ἐθεώρησεν ἐπιστᾶσαν τὴν στιγμὴν ὅπως ἀνακκινίσῃ τὸν στρατὸν του, καθὼς ἔπραξε καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς. Τότε θὰ ἦτο ἀληθῶς ὁ σωτὴρ καὶ ὁ κύριος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Χωρὶς νὰ βραδύνη ἐπὶ πλέον, ἐπελήφθη τοῦ ἔργου μετὰ τότον μᾶλλον μείζονος σπουδῆς, ὅταν ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Α΄ εἶχεν ἀποβιώσῃ πρὸ μικροῦ, ὁ δὲ ἀδελφὸς καὶ διδοχος αὐτοῦ Νικόλαος ὁ Α΄ δὲν ἐφαίνετο ἐμπορούμενος ἐξ ἀγαθῶν διαθέσεων· καὶ ὁ Μαχμούτ ἐφοβεῖτο μήπως λάβῃ ἀνάγκην πρὸς βορρᾶν στρατευμάτων καλῶς κατηρτισμένων.

Ὅπως ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἐξωλόθρευσε τὸ στρατιωτικὸν σῶμα τῶν Μαμελούκων, οὕτω καὶ ὁ Μαχμούτ ἤρχισε διὰ τῆς ἐξοντώσεως τοῦ ὀδζακίου τῶν Γιαννιτσάρων. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον· οἱ Γιαννιτσαροὶ εἶχον ἀποβάλλει πᾶσαν πολεμικὴν ἀρετὴν· εἰς τοὺς κατὰ τὸν ΙΗ΄ αἰῶνα πολέμους εἶχε καταδειχθῆ ἡ ἀνεπάρκεια αὐτῶν, Σελὶμ δὲ ὁ Γ΄ εἶχεν ἐπιχειρήσῃ νὰ διοργανώσῃ παρ' αὐτοὺς στρατεύματα νεώτερα· ἀλλ' ἐκεῖνοι τὸν ἐξεθρόνισαν καὶ τὸν ἀπέκτειναν. Ὅθεν ἔπρεπε πρῶτον νὰ κατασυντριφῇ αὐτοὺς, διότι οὐδέποτε ἤθελον συγκατατεθῆ οὐδ' εἰς τὰς ἐλαχίστας μεταρρυθμίσεις. Ἀπετέλουν οὗτοι πλέον φρουρὰν πραιτωριανήν, εἶδος τι εὐγενοῦς στρατιωτικῆς τάξεως, ζηλοτύπου πρὸς τὰ ἑαυτῆς προνόμια, ὧν δὲν ἦτο ἀξία, ἀποκλειστικῶς ἀσχολουμένης εἰς ἡδονὰς καὶ ἀκολασίας, ἐπιδεικνυούσης τὴν ἰσχὺν αὐτῆς μόνον περὶ τὰς συνωμοσίας τῆς Αὐλῆς, κυριωτάτης δ' ὑπευθύνου διὰ τὴν παραλυσίαν τοῦ Κράτους. Ὅθωμανὸς ἱστορικός, ὁ Ἐσσάτ βέης λέγει περὶ τούτου τὰ ἑξῆς: «Οἱ ὀρμητικοὶ αὐτοὶ κέλητες, οἱ σκιρτῶντες ἐλευθέρως ἐπὶ τῶν δοσκῶν τῆς ἀταξίας, ἐθεώρουν αὐτοὺς ὡς βασιλεῖς τῆς χώρας, συνεδάυλυσον τὸ πῦρ ὑπὸ τὸν λέβητα».

Ὁ Μαχμούτ προσεκάλεσεν ἐγκυμναστὰς Ἀραβας, Αὐστριακοὺς,

Πρώσους, οἷον τὸν λοχαγὸν Μόλτκε καὶ ἐνεπιστεύθη αὐτοῖς τὴν διοργάνωσιν νέου πεζικοῦ, ὅπερ ἀπεκάλεσε διὰ τοῦ ὀνόματος Μοναλλέμ 'Εσκινδζή, ἤτοι στρατιώτας ἐν ἐνεργείᾳ. Πρὸς στρατολογίαν δὲ κοὶ κατορτισμὸν αὐτοῦ διέταξε τοὺς Γιαννιτσάρους νὰ χορηγήσωσιν 150 ἄνδρας κατὰ ὀρτᾶν, ἤτοι κατὰ σύνταγμα αὐτῶν. Ἡ ὕβρις ἦτο σκληρὰ καὶ οἱ Γιαννίτσαροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὴν ἀνεχθῶσιν. Τὴν 16 Ἰουνίου 1826 ἐπανεστάτησαν· συνέρρευσαν πρὸ τοῦ Σεραγίου καὶ ἀνέτρεψαν τοὺς ἐαυτῶν λέβητας. Ὁ Μαχμουτ ὅμως δὲν κατεπλάγη· εἶχε συναθροίσῃ κρυφίως μέγαν ἀριθμὸν τηλεβόλων· ἀνέπετασε τὴν πρασίνην σημαίαν τοῦ Προφήτου, ἔκλεισε τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπήγγειλε τὸ ἀνάθεμα κατὰ τοῦ ὀδζακίου. Φρικώδης μυδραλλιοβολισμὸς ἐσάρωσε τὴν πρὸ τοῦ Σεραγίου πλατείαν· οἱ Γιαννίτσαροι ἀπωθοῦνται μέχρι τῶν στρατῶνων των, οἵτινες πυρπολοῦνται· 3,000 ἐξ αὐτῶν φονεύονται· 7,000 ἕως 8,000 ἀπαγχονίζονται τὰς ἰκολούθους ἡμέρας, 20,000 δὲ ἀποπέμπονται ἡμίγυμνοι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἀλῆται. Ἐντὸς ὀλίγων ὥρῶν ἡ στρατιωτικὴ μεταρρύθμισις συνετελέσθη. Τὴν 17 Ἰουνίου διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου ἐθεσπίσθη ἡ ὀριστικὴ κατάργησις τοῦ ὀδζακίου τῶν Γιαννιτσάρων.

Ἐκτοτε ὁ νέος στρατὸς ἐξεγυμνάσθη κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα. Ὁ Μαχμουτ ἀνεῦρεν ἐν τῷ Κορανίῳ τάπαιτούμενα διὰ τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην ἐπιχειρήματα. «Ὁ πόλεμος εἶνε παιγνίδιον, εἰς δὲ ὑπερτερεῖ ὁ ἐπιτηδειότερος, εἶπεν ὁ Προφήτης· πολεμεῖτε τὸν ἐχθρὸν διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀπλων.» Τὰ ἀποτελέσματα δὲν ὑπῆρξαν ἄμεσα· μεταβολὴ τοιαύτη δὲν ἐκτελεῖται τόσον ἀποτόμως, καὶ ὁ Μόλτκε ἐγλεύαζε τὸν στρατὸν αὐτόν, ὑπὲρ τοῦ διοργανισμοῦ τοῦ ὁποίου εἰργάσθη ἐπὶ δύο ἔτη. Ἡ μεταρρύθμισις, ἔλεγεν, συνίστατο πρὸ πάντων εἰς τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, εἰς τὰ ὀνόματα, καὶ εἰς σχέδια. Κατήρτισαν στρατὸν κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα μὲ ἀμπέχονα ρωσσικὰ μὲ κανονισμὸν γαλλικόν, μὲ τουφέκια βελγικὰ, μὲ κιδάρεις τουρκικὰς, μὲ ἐρίππια οὐγγρικὰ, μὲ ξίφη ἀγγλικὰ, μὲ ἐκγυμναστὸς παντὸς ἔθνους, στρατὸν ἀποτελούμενον ἐκ τιμαριωτῶν, ἐκ στρατιωτῶν ἐφ' ὄρου ζωῆς, ἐξ ἰθνοφρουρῶν διατελούντων ὑπ' ἀρίστον θειτείαν, ἔνθα οἱ ἀρχηγοὶ ἦσαν νεοσύλλεκτοι καὶ οἱ νεοσύλλεκτοι οἱ ἐχθροὶ τῆς προτεραίας.» Οὐχ ἦιτον ὑπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς· αὐτοὺς τύπους τὸ ἀντιπειθαρχικὸν πνεῦμα ἦτο νεκρὸν παντελῶς· ἢ πρὸς τὸν Παδισάχ ἀφοσίωσις

ἀνεζωογονεῖτο· ἡ ἀπομίμησις τῆς Εὐρώπης βαθμηδὸν κατέστη λίαν σπουδαία καὶ τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἔμελλε νὰ ἐπιδείξῃ μετὰ τινα ἔτη ἀληθῆ στρατιωτικὴν ἀναγέννησιν, ἱκανὴν νὰ περιπλέξῃ ἔτι μᾶλλον τὰ προβλήματα τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, καθὼ ἀναβάλλουσαν τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ καταστάντος ἤδη ἀξιωματος, ὅτι ἡ κληρονομία παρετίθετο πρὸς διανομὴν καὶ ὅτι ὁ Ὄσμανλῆς ἦτο ἐπιθάνατος, ἀνίκανος νὰ διασώσῃ τὰ ὑπάρχοντά του ἀπὸ τὴν ἀπληστίαν τῶν κληρονόμων του.

Ὡνειροπόλησεν ἄρά γε ὁ Μαχμούτ νὰ γείνη ὁ Μέγας Πέτρος τοῦ Ὄθωμανικοῦ Κράτους; Πρὸς τοιαύτην παραβολὴν ἀπαιτοῦνται λόγοι σοβαρώτεροι. Εἶνε ἀληθές ὅτι συνέτριψε τὴν ἀριστοκρατίαν τῶν δημοσίων λειτουργῶν, ὧν τὰ ἀξιώματα εἶχον κατὰ στήν σχεδὸν κληρονομικὰ καὶ ἠυδόκησε νὰ ἐμπιστευθῇ τὰς ἀνωτάτας θέσεις εἰς θεράποντας αὐτοῦ ἀφωσιωμένους, ταπεινοῦ γένους, οἵτινες ἦσαν ὑποταγμένοι ὡς ὀφείλοντες αὐτῷ τὸ πᾶν· ἠλάττωσε δὲ τὴν ἀπόλυτον σχεδὸν ἐξουσίαν τοῦ Διβανίου, ἦτοι τοῦ συμβουλίου τῶν ἀνωτάτων ὑπαλλήλων, συνεργαζόμενος μεθ' ἑκάστου τῶν ὑπουργῶν ἰδιαιτέρως. Μετὰ πολλοῦ σθένους ἀντέστη εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν οὐλεμάδων, κατεπολέμησε δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ἔθιμα, τὰ ὄντα ἰσχυρότερα τῶν νόμων. Ἐπινεν οἶνον καὶ ἠρέσκετο νὰ μεθύσκη τοὺς ἀξιωματικούς του ἢ τοὺς ὑπουργούς του. Ἐνεδύετο κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν ἔθος, φέρων ἐνδύματα βραχέα, γένειον κεκομμένον καὶ φέσιον ἀντὶ κιθάρεως· ἐκανόνισε δὲ τὴν κοπὴν καὶ τὸ ὕφασμα τῶν ἐνδυμάτων, ὡς καὶ τὸ μῆκος τοῦ μύστακος! Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται ἦσαν οὐχὶ πολὺ σημαντικαὶ καὶ ἐφήμεροι. Τὸ μόνον πάγιον ἔργον τοῦ Μαχμούτ ἦτο τὸ περὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Τούτου δ' ἔνεκεν ὁ Σουλτάνος οὗτος ὁ διεφθαρμένος, ὁ ἀκόλαστος ὅσον καὶ ἀνήμερος, ὅστις ἔμελλε νὰ καταλύσῃ τὸν βίον ἐπιληπτικὸς καὶ μαινόμενος, κατέλαβε θέσιν περιφανῆ μεταξὺ τῶν ὀθωμανῶν ἡγεμόνων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Ἀλλ' ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν ὠφελήθη αὐτὸς καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας του τὸ Κράτος αὐτοῦ ἐφάνη περιελθὸν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ ὀλέθρου.

Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐπαναστάσει, ἔνθα ἤλπιζε νὰ δρέψῃ τοὺς πρώτους θριάμβους, εἶδεν ἀπεναντίας τὸ πρῶτον συντριβομένης τὰς ἐλπίδας του· διότι ὀπισθεν τῶν Ἑλλήνων εὗρε τὴν Εὐρώπην, ἣν

δὲν ἠδύνατο τόσον εὐκόλως νὰ καταβάλλῃ. Καὶ εἶνε περίεργον ἀληθῶς ὅτι ἡ Εὐρώπη, ἣτις κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, ὅτε ἦτο ἐμπλεως θρησκευτικῆς πίστεως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐνωθῇ, ὅπως ἀντιστῆ κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς κατακτήσεως, ἠνώθη ἐνίοτε κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, ὅπως ἐπισπεύσῃ τὸν διαμελισμὸν τοῦ τουρκικοῦ Κράτους!

Ἄμα τῇ πρώτῃ ἀναγγελίᾳ περὶ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων ἡ Ἑσπερία συνεταράχθη. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ οἱ φιλελεύθεροι, οἵτινες ἐνόμισαν ὅτι εὐρον πρόσφορον εὐκαιρίαν ὅπως ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν, κατήρτισαν ἐπιτροπὰς φιλελληνικὰς· ἀκολούθως οἱ Καθολικοὶ καὶ οἱ ἐνθερμοὶ βασιλόφρονες συνεμερίσθησαν τὰ αἰσθήματα ταῦτα ὠθούμενοι ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως, οὕτως εἶπεῖν, τοῦ σταυροφορικοῦ πνεύματος. Πάντες δ' ἐνεπνέοντο ὡσαύτως καὶ ἐκ τῶν κλασικῶν ἀναμνήσεων, ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῶν συμπαθείας πρὸς τὰς Ἀθήνας, πρὸς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Σοφοκλείου καὶ τοῦ Δημοσθένους. Ἐπιφανεῖς ἔθειονται μετέβησαν, ὅπως συμμετάσχωσι τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος, ἐν οἷς ὁ πρῶν ἐν Πεδεμοντιῷ ὑπουργὸς Σάντα-Ρόζας, ὁ γάλλος συνταγματάρχης Φαβιέρος, ὁ λόρδος Βύρων, ὅστις ἐδωρήσατο ὑπὲρ αὐτοῦ μέρος τῆς περιουσίας του, ἐτελεύτησε δ' ἐν Μεσολογγίῳ τὸ 1824. Ἐρανοὶ χρηματικοὶ διωργανώθησαν διὰ συναυλιῶν, διὰ λαχείων, διὰ συλλογῆς βοηθημάτων· ἐξ ἰδιωτικῶν δωρεῶν συνήχθησαν ποσὰ σημαντικά. Ἀλλὰ καὶ ἐπιτήδειοι κερδοσκόποι ἐθεώρησαν τὴν περίστασιν εὐνοϊκὴν καὶ ἐπικερδῆ, ὅπως οἱ ἐν Λονδίῳ ἐκεῖνοι τραπεζίται, οἵτινες ἐκάλυψαν τὸ ἐξ 27 ἑκατομμυρίων δάνειον τὸ ἐκδοθὲν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, ἐκ τοῦ ποσοῦ δ' αὐτοῦ ἐκράτησαν προκαταβολικῶς 5 ἑκατομμύρια διὰ τοὺς τόκους καὶ 500 χιλιάδας φράγκων διὰ χρεωλύσιον καὶ παρέδωκαν τὸ ὑπόλοιπον εἰς εἶδη, ἧτοι εἰς παλαιὰ τουφέκια παλαιὰ τηλεβόλα καὶ παλαιὰ πολεμικὰ σκάφη, κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Ἀρπαγῶν τοῦ Μολιέρου.

Τὰ μέτρα ταῦτα δὲν ἦσαν ἐπαρκῆ πρὸς διάσωσιν τῆς Ἑλλάδος ἐὰν τὸν ἀγῶνα αὐτῆς δὲν ἀνελάμβανε νὰ ὑποστηρίξῃ τις τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας. Τὸν τσάρον Ἀλέξανδρον, ἀποθανόντα κατὰ Δεκεμβριον τοῦ 1825, διεδέχθη ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος ὁ Α'. Ἦτο ἀνὴρ ὅλως διόλου διαφόρου ἰδιοσυγκρασίας, χαρακτῆρος δραστηρίου καὶ εὐθαρποῦς, ἔχων μάλιστα τάσιν πρὸς παραβόλους ἐπιχειρήσεις, ὀρεγόμενος ὑπερμέτρως τῆς δόξης· βέβαιος δὲ ὦν ὅτι διὰ πάντα Τσά-

ρον ἡ δόξα εὐρίσκεται ἐν τῇ ὁδῷ τῇ ἀγούσῃ πρὸς τὸ Βυζάντιον. Τοιοῦτος ἀνὴρ διὰ τὴν Πύλην ἦτο πάντοτε ἐπίφοβος, τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ, ἐπεδὴ οἱ ὄροι τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης δὲν εἶχον ἀκριβῶς ἐκτελεσθῆ, παρείχετο αὐτῷ εὐκολοῦς ἀφορμὴ πρὸς ἐπέμβα- σιν, ὁ δὲ Σουλτάνος μετὰ τὸν ὄλεθρον τῶν Γιαννιτσάρων ἐκέκτητο ὀλίγα μέσα ἀμύνης.

Μόλις ἀναβάς εἰς τὸν θρόνον, ὁ Νικόλαος συνήθροισε τὰ ἐχυτοῦ στρατεύματα παρὰ τὸ σύνορον τοῦ Προύθου. Τὴν 17 Μαρτίου 1826 ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Πύλην βραχὺ τελεσίγραφον, δι' οὗ ἀπῆτει τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐγγυήσεων, περὶ ὧν ἐδόθη ὑπόσχεσις εἰς τὰς παραδουναβείους Ἡγεμονίας, τὴν διακανόνισιν τοῦ σερβικοῦ ζητήματος καὶ τὴν ἐντὸς ἕξ ἐβδομάδων ἀποστολὴν Τούρκων πληρεξουσίων εἰς τὰ ρωσικὰ σύνορα· «μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς προθεσμίας ταύτης, ἔλεγε τὸ τελεσίγραφον, εὐκολοῦν εἶνε εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου νὰ ὑπολογίσωσι τὰς συνεπείας τῆς ἐαυτῶν ἀρνήσεως » Καὶ ἀπέιχε μὲν ἀπὸ τοῦ ν' ἀναφέρει τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' ἐπὶ πόσον ἔμελλε διαρκέσῃ ἡ τοιαύτη ἐπιφύλαξις;

Ἡ Ἀγγλία ἀνησύχησεν· ὁ Οὐέλλικτων ἐπέμφθη εἰς Πετρούπο- λιν ἐπὶ ἐκτάκτῳ ἀποστολῇ, προσέφερε δὲ εἰς τὸν Τσάρον τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος· προηγεῖτο αὐτοῦ διὰ νὰ μὴ φανῇ ὑστερήσασα. Τὴν 4 Ἀπριλίου ὑπεγράφη ἐπὶ τούτου πρωτόκολλον, δι' οὗ ἡ Ἑλλὰς ἔμελλε νὰ κηρυχθῆ αὐτόνομος, ἀλλὰ διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ὑποτελείαν τῆς Πύλης καὶ καταβάλλουσα αὐτῇ ἐτήσιον φόρον. Ἡ δὲ Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσσία ἔμελλον νὰ προσφέρωσιν ἢ καὶ νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν μεσολάβησίν των, ἀπαγορεύουσαι ἀλλήλαις πᾶσαν ἰδιοτέλειαν.

Ἀλλὰ δὲν πρέπει ἡ Πύλη νὰ ἐρεθίσῃ τὸν Τσάρον καὶ νὰ προ- καλέσῃ διὰ τῆς ἐπιμονῆς τῆς φοβερᾶν τινὰ ἔκρηξιν τῆς ὀργῆς του. Ὁ ἄγγλος πρεσβευτὴς ἐνεργεῖ παρὰ τῷ Σουλτάνῳ, ὅπως δώσῃ ἱκα- νοποίησιν εἰς τὸν Νικόλαον περὶ τοῦ παραδουναβείου ζητήματος καὶ ὑποχρεοῖ αὐτὸν διὰ τούτου νὰ κρατῇ εἰς τὴν θήκην τὸ ἀνυπόμονον ξίφος του. Ὁ Σουλτάνος πειθόμενος, πέμπει πληρεξουσίου αὐτοῦ εἰς Ἀκερμαν παρὰ τὰ σύνορα. Οἱ Ρῶσοι ἀντιπρόσωποι ἐγχειρίζουσιν αὐτοῖς τὸ τελεσίγραφον, μὴ συγκατατιθέμενοι νὰ διαγράψωσι τι ἐξ αὐτοῦ οἱ Τούρκοι πρόσπχθοῦσι νὰ παρκατείνουσι τὰς διαπραγματεύ- σεις· ἀλλ' οἱ Ρῶσοι ἀπειλοῦσι καὶ ἀπέρχονται, οἱ Τούρκοι δὲ ἀνα-

καλοῦσιν αὐτοὺς ἐν σπουδῇ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀπειλῆς, ὑπογράφουσι τὴν 7 Ὀκτωβρίου τὴν ἐν Ἀκερμαν σύμβασιν, ὡς «ἐπικυρωτικὴν καὶ ἐπεξηγηματικὴν τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ συνθήκης.» Δι' αὐτῆς ἡ Ρωσία ἀποκτᾷ τὸ Σουκούμ - καλέ, τὴν Ἀνάκλιαν καὶ τὸ Ρεντούτ - καλέ ἐν Μιγγρελίᾳ παρὰ τὸν Καύκασον, ἐπιτυγχάνει δὲ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἐλευθεροπλοίας. Ἡ ἐπὶ τῆς Ρουμανίας ἐπικυριαρχία ὀρίζεται κοινῇ μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Πύλης. Οἱ Ὀσποδάροι, ἐκλεγόμενοι ἐπὶ ἑπταετίαν ὑπὸ τῶν εὐγενῶν τῆς χώρας τῇ συγκαταθέσει τοῦ Σουλτάνου, δὲν δύνανται νὰ καθαιρεθῶσιν εἰμὴ τῇ ἀδείᾳ τοῦ Τσάρου.

Θ' ἀρκεσθῆ ἄρα γε ὁ Νικόλαος εἰς τὴν τοιαύτην ἐπιτυχίαν; Ἀμφίβολον εἶνε. Φαίνεται μᾶλλον διατεθειμένος πρὸς δρᾶσιν δὲν ἀποσύρει τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Προύθου· προφανῶς ἐλπίζει ἐπὶ ἄλλας ἐπικειμένας περιπλοκάς. Διατηρεῖ καὶ ἄλλους στρατοὺς πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου· μήπως παρρησκευάζῃ ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας; Ἡδὴ ἀνεωῆθη ὁ μετὰ τῆς Περσίας ἀγὼν ἐξ αἰτίας τῶν νέων τῆς Ρωσσίας συνόρων ἐκεῖθεν τοῦ Καυκάσου. Ὁ Σάχης τῆς Περσίας Φέθ Ἀλῆς ἀρτίως εἶχε διοργανώσῃ ἐπίσης τὸν στρατὸν του κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα, ἰθεώρησε δ' ἑαυτὸν ἀρκετὰ ἰσχυρὸν, ὅπως ἀνακτήσῃ τὴν Γεωργίαν· ὁ υἱὸς του Ἀββάς Μιρζας διέβη τὸν Ἀράξην καὶ ἐβάδισε πρὸς τὸν Κούραν καὶ τὴν Τιφλίδα. Ὁ στρατηγὸς Πασκιέβιτς ἀνεχαίτισε καὶ κατετρόπωσε αὐτὸν ἐν Ἐλισαβετουπόλει (Σεπτέμβριος 1826). Ἐκ τῆς νέας ταύτης ρήξεως πολλὰ ἐνδέχεται νὰ προκύψωσιν ἀπρόοπτα· ὁ Τσάρος εἶνε ἰκανὸς νὰ συντρίψῃ τὴν Περσίαν καὶ νὰ ἐπιπέσῃ ἀκολούθως κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἀνάγκη πᾶσα παρίσταται νὰ διευθετηθῇ τάχιστα τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα. Ἡ Ἀγγλία, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, ἥτις ὑπὸ τῶν αὐτῶν πάσχει φόβων, προσφέρει τὴν ἑαυτῆς μεσολάβησιν πρὸς τὸν Σουλτάνον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀπὸ 4 Ἀπριλίου πρωτοκόλλου. Ὁ Σουλτάνος μὴ ἀπαντήσας εἰς τὴν διακοίνωσιν ταύτην, βιάζει τὸν Ρεσίτ πασᾶν νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας, αἵτινες εἰσέτι ἀνθίστανται. Αἱ ἐβδομάδες καὶ οἱ μῆνες παρέρχονται. Οἱ Ρῶσοι ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τοῦ Σουλτάνου, ἥτις θὰ καταστήσῃ ἀναγκαίαν τὴν χρῆσιν ἐτέρων μέτρων. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐπιμένουσι παρὰ τῇ Πύλῃ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν παρέρχεται πολὺς καιρὸς προδο-

κίας. Τέλος κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1827 ὁ Σουλτάνος ἀπαντᾷ εἰς τὰς Δυνάμεις· ἐλέγχει αὐτὰς διότι ἐνθαρρύνουσι διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν τὴν ἀντίστασιν τῶν ἀνταρτῶν· ὑπενθυμίζει αὐταῖς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τὰς στηριζομένας ἐπὶ τῆς ἀναγκαίας ὑπακοῆς τῶν ὑπηκόων εἰς τοὺς νομίμους αὐτῶν κυριάρχας· δὲν ἀναγνωρίζει αὐταῖς τὸ δικαίωμα τοῦ ν' ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ὅπως καὶ ἡ Ἀγγλία δὲν θ' ἀνεγνώριζεν εἰς οἰονδήποτε τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῆς Ἰρλανδίας, δηλοῖ δὲ αὐταῖς ὅτι εἰς τὸ μέλλον δὲν θ' ἀπαντήσῃ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἡ ἀπάντησις ἦτο ἀξιοπρεπῆς, δεξιὰ, ὁπωσοῦν εἰρωνικὴ, ἀλλὰ λίαν κινδυνώδης, δεδομένων τῶν τότε διαθέσεων τῆς Ρωσσίας.

Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὁ Τσάρος ἐπεδίωκε προφανῶς τὴν προσέγγισιν πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἣτις δὲν ἀπεποιεῖτο τὸ τοιοῦτον. Κάρολος ὁ Ι', πιεζόμενος ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης, ἦτο πρόθυμος, ὅπως καὶ ἡ Ρωσσία, νὰ ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τῆς ρωσσογαλλικῆς συμπράξεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἡ Ἀγγλία θὰ περιήρχετο εἰς ἀδυναμίαν καὶ τὸ γόητρον αὐτῆς θὰ ἐξεμηδενίζετο. Ὁ Καποδίστριας, πρῶτον ὑπουργὸς τοῦ Τσάρου, εἶχεν ἐκλεχθῆ ἄρτι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς προσωρινὸς Κυβερνήτης τῆς Πολιτείας αὐτῶν. Ἡ Ἑλλὰς ἀνεγεννᾶτο, παρὰ πάσας τὰς καταστρεπτικὰς ἥττας αὐτῆς, ἕνεκα μόνης τῆς μεταβολῆς τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς.

Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις εἶδεν εὐδιακρίτως τοὺς κινδύνους τούτους, διὰ νὰ μὴ παραγκωνισθῇ δὲ ὀλοτελῶς, συνηνώθη προθύμως μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας, ὑπέγραψαν δὲ καὶ αἱ τρεῖς Δυνάμεις τὴν 16 Ἰουλίου 1827 τὴν τριπλῆν ἐν Λονδίῳ συμμαχίαν, ἐπικυροῦσαν καὶ ἐπεκτείνουσαν τὸ ἀγγλορωσικὸν πρωτόκολλον τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1826, ἣτοι συνεφώνουν ὅτι, «ὁ πολιτικὸς χωρισμὸς» ἔπρεπε νὰ εἶνε πλήρης μετὰξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ἡ Ἑλλὰς δὲ εἰς οὐδένα θὰ ὑπεβάλλετο φόρον ὑποτελείας· ἡ Τουρκία ἐν τούτοις θὰ διετήρει τὴν ἐπικυριαρχίαν της. Ἡ Πύλη ὤφειλε ν' ἀπαντήσῃ ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ἀνακοινώσεως τῆς συμβάσεως ταύτης· ἐν ἐναντίῳ περιπτώσει, αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις θὰ ἐπέβαλλον καὶ διὰ τῆς βίας ἐν ἀνάγκῃ τὴν ἀνακωχὴν εἰς τὰ ἐμπόλεμα μέρη.

Ἡ ἀνακοίνωσις ἐγένετο πρὸς τὸν Σουλτάνον τὴν 16 Αὐγούστου. Αὐτὸς ὁμως ἔμενεν ἀνένδοτος ἐν τῇ ἀρνήσει, τῇ αἰτήσει του δὲ ὁ

Μεχμέτ Ἀλῆς ἔπεμψε καὶ ἄλλους τετρακισχιλίους ἄνδρας εἰς Πελοπόννησον, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Εὐρωπαίων Προξένων (Σεπτέμβριος). Ταῦτα δ' ἔπραττεν ἡ Πύλη μὴ πιστεύουσα εἰς τὴν ἑγκάρδιον σύμπνοιαν τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ κατὰ συνέπειαν εἰς κοινὴν ἐκ μέρους των πολεμικὴν ἐνέργειαν. Ἐβασίζετο ἐπὶ τῶν διχονοιῶν αὐτῶν, γινώσκουσα ὅτι ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ὑπέγραψε τὴν ἐν Λονδίῳ συνθήκην, ἐπὶ τῷ σκοπῷ μόνον ὅπως φράξῃ τὴν ὁδὸν εἰς τὴν Ρωσίαν, ἀποσοβήσῃ δὲ πάντα ἐκ τῆς γαλλορρωσικῆς συμφωνίας ἐπαπειλοῦντα τοὺς Ὀθωμανοὺς κίνδυνον.

Ἡ ἐλπίς αὕτη διεψεύσθη, ἀλλ' ἐκ συμπτώσεως. Προβλέποντες τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τοῦ Σουλτάνου οἱ τρεῖς σύμμαχοι, εἶχον προνοήσῃ κρυφίως καὶ ἐκ συνεννοήσεως ἀπεφάσισαν νὰ πέμψωσιν τινὰ τῶν πλοίων των εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια. Πρῶτα τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα ἔφθασαν ἔμπροσθεν τοῦ Ναυαρίνου ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ναυάρχου Κοδριγκτῶνος· μετ' ὀλίγον δὲ συνηνώθη μετ' αὐτῶν ὁ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δὲ Ρινὸ γαλλικὸς στόλος.

Ἀπὸ κοινοῦ οἱ δύο ναύαρχοι προέβησαν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ καὶ συνεφώνησαν μετ' αὐτοῦ τὴν 25 Σεπτεμβρίου ἀνακωχὴν, ἕως ὅτου ἐκκαθαρισθῶσι τὰ πράγματα. Ὁ Ἰμβραήμ ὑπέσχθη νὰ μὴ ἀπέλθῃ ἐκ Ναυαρίνου. Ὁ Κοδριγκτῶν τότε ἀποσύρεται εἰς Ζάκυνθον καὶ ὁ Δὲ Ρινὸ εἰς Μῆλον· οἱ Αἰγύπτιοι πάραυτα ἐπιχειροῦσι νὰ ἐξέλθωσι τοῦ λιμένος· ὁ Δὲ Ρινὸ ἐπιστρέφει ἐσπευσμένως καὶ οἱ Ἄγγλοι ἐπίσης· φθάνει τέλος καὶ ὁ ρῶσος ναύαρχος Χάϋδεν τὴν 18 Ὀκτωβρίου, καὶ μανθάνουσιν πάντες ὅτι ὁ Ἰμβραήμ, παρὰ τὰς ὑποσχέσεις του, περιέρχεται τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ κεφαλῆς πολλῶν χιλιάδων ἀνδρῶν θύων καὶ ἀπολλύων ὅ,τι ἀπέμεινεν ἐκ τῶν προηγουμένων αὐτοῦ καταστροφῶν, ἐμπαίζων οὕτω τὴν Εὐρώπην καὶ βέβαιος περὶ τῆς ἀδυναμίας της. Οἱ ναύαρχοι ἀποφασίζουσι νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ναυαρίνου, διὰ νὰ ἐπιβάλωσι σεβασμὸν εἰς τὴν ἀνακωχὴν.

Τὴν πρωίαν τῆς 20 Ὀκτωβρίου ὁ συμμαχικὸς στόλος παρατάσσεται παρὰ τὸ στόμιον τοῦ λιμένος ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως. Ἐν τούτοις πυροπολικά τινὰ τουρκικὰ πλησιάζουσιν ἀνθαδῶς εἰς τὰ δύο αὐτοῦ ἄκρα. Λέμβος μετὰ κήρυκος ἀποστέλλεται, ὅπως παραγγεῖλῃ αὐτοῖς νὰ ἀπομακρυνθῶσιν· ἀλλ' ἀπὸ τινος πλοίου αἰγυπτιακοῦ ἡ λέμβος πυροβολεῖται καὶ ἀνταπαντᾷ. Οἱ πυροβολισμοὶ παύουσιν· ἑτέρα λέμβος

καταβιβάζεται εἰς τὴν θάλασσαν, ἵνα μεταβιβάσῃ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους τὴν σύστασιν νὰ προσέχωσι περισσότερον καὶ νὰ δεικνύωσι μείζονα σεβασμόν· εἰς ἀπάντησιν ρίπτεται κατὰ τῆς γαλλικῆς φρεγάτας Σειρῆνος σφαῖρα τηλεβόλου. Ὀργισθεὶς ὁ ναύαρχος Δὲ Ρινὸ πυροβολεῖ δι' ὄλων αὐτοῦ τῶν τηλεβόλων· οἱ Αἰγύπτιοι ἀπαντῶσιν εἰς τὸ πῦρ· ἡ μάχη συνάπτεται. Ἐπὶ τρεῖς ὥρας ἐπικρατεῖ σύγχυσις ἀπερίγραφτος, κανονοβολισμὸς ἐμμανῆς μεταξὺ τῶν 110 πολεμικῶν πλοίων, τῶν συνωθουμένων ἐντὸς τοῦ μικροῦ ἐκείνου ὄρμου. Οἱ Αἰγύπτιοι εἰδείχθησαν λίαν ἄπειροι, ἢ παρεφέρθησαν ὑπὸ τῆς ὀργῆς· ἐπυροβόλουν κατὰ τύχην, χωρὶς νὰ σκοπεύωσι, βάλλοντες ἢ πολὺ ὑψηλὰ ἢ πολὺ χαμηλὰ· ἀλλὰ τὸ πῦρ τῶν συμμάχων ἦτο φονικώτατον. Περί τὴν ἐβδόμην ὥραν τῆς ἐσπέρας ὀλόκληρος ὁ τουρκοαἰγυπτιακὸς στόλος εἶχε πυρποληθῆ· οἱ Μουσουλμάνοι ἀπώλεσαν κατὰ τὴν μάχην 6,000 ἀνδρῶν, οἱ δὲ σύμμαχοι μόνον 140.

Αἱ συνέπειαι τῆς ἀπροόπτου ταύτης ναυμαχίας ἦσαν σημαντικαί. Γενικὸς ἐξεδηλώθη ἐνθουσιασμὸς ἐν Ἑλλάδι, ἐν Ρωσίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ· μεγάλη δὲ ὀργὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Σουλτάνος ἐκήρυξεν ὅτι διέκοπτε πᾶσαν σχέσιν μετὰ τῶν συμμάχων, οἱ πρεσβευταὶ αὐτῶν ἀπῆλθον ἐκ τῆς πόλεως. Ζωηρὰ ὁμως ἐξεδηλώθη δυσαρέσκεια ἐν Λονδίνῳ· ὁ δούξ τῆς Κλαρεντίας, μέγχις ναύαρχος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, παρητήθη· ἡ Κυβέρνησις ἐχαρακτήρισεν τὸ ἐν Νιχαρίνῳ γεόμενον ὡς «ἀπαίσιον συμβῆν» καὶ ἐν τῷ βασιλικῷ λόγῳ τῆς 29 Ἰανουαρίου 1828 ἡ Αὐτοῦ Βρεττανικῆ Μεγαλειότης ἐδήλωσεν ὅτι «ἠσθάνενο βαθυτάτην θλίψιν διὰ τὸ ἀπαίσιον γεγονός».

Ἡ Ἑλλὰς οὕτως ἐμέλλε νὰ μείνῃ εἰς τὴν διάκρισιν τῆς ὀργῆς τοῦ Ἰμβραήμ· ἀλλ' ἡ τοιαύτη σκέψις καὶ ἡ ἐπελθοῦσα μετὰ τῆς Πύλης ρῆξις ἐπέτρεπον εἰς τὸν Τσάρον νὰ προβῆ εἰς φιλοπολέμους ἀποφάσεις. Ὁ Πασκιεβιτς εἶχεν ἀποπερατώσῃ τὸν πρὸς τοὺς Πέρσας νικηφόρον ἀγῶνα· περὶ τὰ τέλη τοῦ 1827 εἶχε κυριεύσῃ τὰς πόλεις Ἐτσηιαδζίν, Ἀββάς, Σαρδαρ-ἀβάδ, ἐκπορθήσας δὲ καὶ τὴν Ἐριβάνην, ἀπέκτησε τὸν ἐνδοξον τίτλον τοῦ Ἐριβάνσκη· κατετρόπωσε τὸν υἱὸν τοῦ Σάχου παρὰ τὸν Ἀράξην, καὶ ἀπώθησε τὸν ἐχθρὸν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ. Τότε κατέλαβε τὴν Ταυρίδα, ἐβάδισε πρὸς τὴν Τεχεράνην καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸν Φέθ-Ἀλῆν τὴν ἐν Τουρκομαζντζαῖ συνθήκην (21 Φεβρουαρίου 1828), δι' ἧς ὁ Σάχης παρεχώρει εἰς τὴν Ρωσίαν τὰ Χανᾶτα τῆς Ἐριβάνης καὶ τῆς Ναχι-

σεβάνης καὶ ἔστεργε νὰ καταβάλλῃ ὑπέρογκον πολεμικὴν ἀποζημίω-
σιν. Τὴν 26 τοῦ ἐπομένου Ἀπριλίου Νικόλαος ὁ Α' ἐκήρυττε τὸν
κτὰ τῆς Πύλης πόλεμον· διέβη ὁ ἴδιος τὸν Προῦθον τὴν 7 Μαΐου
μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Οὐίγγκενστάιν καὶ κατέλαβε πᾶσαν τὴν ρου-
μανικὴν χώραν μέχρι τοῦ Δουνάβεως· ὁ δὲ ναύαρχος Χάϋδεν εἰσῆρ-
χετο μετὰ τοῦ στόλου του εἰς τὸν πορθμὸν τοῦ Ἑλλησπόντου.

Ἐμελλεν ἄρα διὰ μιᾶς νὰ καταρρεῦσῃ τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος·
Ἡ Ἀγγλία δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ ἐπιτρέψῃ· καὶ ἡ Γαλλία ὡσαύτως
συμφέρον εἶχε νὰ περιστείλῃ τὴν ἐπιφοβὸν τῆς Ῥωσσίας φιλοδο-
ξίαν, νὰ περιορίσῃ δὲ τὰ ποτελέσματα τοῦ πολέμου εἰς μόνην τὴν
ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν συμφώνησαν ὅπως ἐπισπεύσωσι
τὴν ἀποδίωξιν τῶν Αἰγυπτίων ἐκ Πελοποννήσου καὶ πρὸς τοῦτο ὑπέ-
γραψαν τὸ ἀπὸ 19 Ἰουλίου 1828 πρωτόκολλον. Ἡ γαλλικὴ Κυ-
βέρνησις ἠρνήθη ν' ἀναθέσῃ τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔνε-
κα τῆς ὑπ' αὐτῆς κατοχῆς τῶν Ἰονίων νήσων· ἡ δὲ ἀγγλικὴ Κυβέρ-
νησις ἔστερξε ν' ἀναλάβῃ αὐτὸ μόνη ἡ Γαλλία.

Μετὰ δεκαπέντε ἡμέρας τρεῖς ταξιαρχίαι, συγκείμεναι ἐκ 14,000
ἀνδρῶν, ἐπεβιβάσθησαν ἐν Τουλῶνι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατη-
γοῦ Μαιζών. Τὴν 29 δὲ Αὐγούστου εὐρίσκοντο πρὸ τοῦ Ναυαρίνου.
Ἄγγλος τις πρόξενος, ἐν ὀνόματι τῆς Κυβερνήσεώς του, ἠξίωσε ν'
ἀναβληθῆ ἡ ἀποβίβασις ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ἄγγλος ναύαρχος σὶρ
Πωλτενέϋ Μάλκολμ εἶχεν ἀπέλθῃ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπως πείρῃ
τὸν πασᾶν τῆς Αἰγύπτου ν' ἀνακαλέσῃ οἰκειοθελῶς τὸν υἱὸν του
Ἰβραήμ ἐξ οὗ θὰ καθίστατο περιττὴ ἡ γαλλικὴ ἐπέμβασις. Ὁ
πασᾶς δὲ τῷ ὄντι συγκατετέθη καὶ πρὸς τοῦτο ὑπέγραψε τὴν 6 Αὐ-
γούστου τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύμβασιν.

Ἐν τοσοῦτῳ ὁ στρατηγὸς Μαιζών, ἀποβλέπων εἰς μόνας τὰς
ὀδηγίας τῆς Κυβερνήσεώς του, ἀπεβίβασε τὰ στρατεύματά του εἰς
Μεθώνην. Ἦλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Ἰβραήμ, συνεννοή-
θη μετ' αὐτοῦ καὶ ἡ ἀναχώρησις τῶν Αἰγυπτίων προσδιωρίσθη νὰ
γείνῃ τὴν 9 Σεπτεμβρίου. Κτὰ τὰς ὀλίγας ταύτας ἡμέρας αἱ σχέ-
σεις ὑπῆρξαν φιλικώτατι μετὰξὺ Αἰγυπτίων καὶ Γάλλων, μετὰξὺ
Μαιζών καὶ Ἰβραήμ. Ἐγένετο οὗτος δεκτὸς εἰς τὸ γαλλικὸν στρα-
τόπεδον, παρέστη εἰς μεγάλην ἐπιθεώρησιν τῶν στρατευμάτων, καὶ
ἐθαύμασεν ἰδίως τὸ ἥθος τοῦ τρίτου συντάγματος τῶν ἐφίππων ἀκροβο-
λιστῶν, ἐδωρήσατο δὲ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σπάθην πρὸς τὸν συνταγμα-

τάρχην συνωμίλησεν οικείως μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν, ἐρωτήσας οὐχὶ ἄνευ τινὸς κακεντρεχείας, διατί οἱ Γάλλοι, ἀφοῦ ἐδημιούργησαν δούλους ἐν Ἰσπανίᾳ κατὰ τὸ 1823, ἤρχοντο τώρα εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ δημιουργήσωσιν ἄνδρας ἐλευθέρους.

Ἄλλ' ὅτε κατέλιπον τὰ ἐν Πελοποννήσῳ φρούρια οἱ Αἰγύπτιοι εἶχον παραδῶσθαι αὐτὰ εἰς τουρκικὰς φρουράς, αἵτινες ἠρνήθησαν νὰ τὰ παραδῶσωσιν ἄνευ διαταγῆς τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Μαιζὼν ἐδέησε νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς αὐτὸν τὸν μικρὸν του στρατόν. Ἄλλως τε, ἅμα τῆ πρώτῃ προσκλήσει, οἱ Τοῦρκοι παρέδωκαν τὰ φρούριά των· καὶ οἱ Γάλλοι κατέλαβον ἀμέσως τὸ Ναυαρίνον, τὴν Κορώνην, τὰς Πάτρας, τὴν Τρίπολιν. Ἐν τούτοις ὁμως ἐγένετο ἀνάγκη ν' ἀνοιχθῆ ρῆγμα διὰ τῶν τηλεβόλων εἰς τὰ τεῖχη τῆς Μεθώνης καὶ νὰ γείνη ἀπειλὴ ἐφόδου, ὅπως πεισθῶσιν οἱ Τοῦρκοι νὰ ἐξέλθωσιν αὐτῆς. Ἐφονεύθησαν δ' αὐτόθι 25 Γάλλοι. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν πᾶσα ἡ Πελοπόννησος ἀπηλευθερώθη. ἡ Κυβέρνησις τοῦ βασιλέως Καρόλου τοῦ Γ' κατηχαριστήθη ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπεμβάσεώς της καὶ ὁ Μαιζὼν προήχθη εἰς τὸν βαθμὸν στρατάρχου τῆς Γαλλίας.

Ἄλλὰ δὲν ἦτο ἐπίσης εὐκόλον ν' ἀναχαιτισθῶσι καὶ οἱ Ρῶσσοι, οἵτινες ἐθεώρουν τὴν περίστασιν κατάλληλον, ὅπως ἐπισπεύσωσι τὴν διακανόνισιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, χωρὶς δὲ νὰ φροντίζωσι πλέον περὶ τῆς Ἑλλάδος, διέσχίζον τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Εὐξείνου.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ 1828 ὑπῆρξε δι' αὐτοὺς καρποφόρος ἰδίως ἐν Καυκασίᾳ. Ὁ Πασκιέβιτς ἅμα τῆ κηρύξει τοῦ πολέμου ἐπετέθη κατὰ τῶν τουρκικῶν φρουρίων καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Κὰρς μετὰ τετραήμερον πολιορκίαν κατὰ Ἰούλιον. Ἡ πανώλης ἐνέσκηψε τότε εἰς τὸν στρατόν του καὶ παρεκώλυσεν ὀπωσοῦν τὰς κινήσεις του. Ἐν τούτοις ἐπολιόρκησε τὸ Ἀχαλτζικ καὶ ἐκυρίευσεν αὐτὸ τὴν 28 Αὐγούστου. Ἐκυρίευσεν προσέτι τὸ Πότι, τὸ Ἀρδαχάν, καὶ κατόπιν ἐν Ἀρμενίᾳ τὸ Βαγτασιδ καὶ τὸ Τόπρα-Καλέ. Ἐκπορθήσας δὲ καὶ τὴν Ἐρζερύμην, ἐβάδισε μετὰ σπουδῆς κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος.

Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε δυσχερέστερος παρὰ τὸν Δούναβιν, ἐνθα οἱ Τοῦρκοι εἶχον παρατάξῃ στρατεύματα πολυαριθμότερα. Ὁ Τσάρος καὶ ὁ Οὐίτγκενστάιν κατέλαβον ἐν ἀρχῇ τὴν Δόβρουτσαν, δι' ἧς καθίστατο αὐτοῖς ἀνετός ἡ εἰς Βουλγαρίαν εἰσοδος. Ἄλλ' ἡ Βραΐλα ἀντέστη αὐτοῖς ἐπὶ μακρὸν καὶ ἠρωϊκῶς, ἐδέησε δὲ νὰ παραμεινώσιν

ἐπὶ τρεῖς μῆνας πρὸ τῆς Βάρνης, ὅπου μόνον διὰ τῆς προδοσίας τοῦ Τούρκου φρουράρχου Γιουσούφ πασᾶ ἠδυνήθησαν νὰ εἰσελθῶσιν. Παρέμειναν ἐπίσης ἐπὶ τρεῖς μῆνας πρὸ τῆς Σούμλας, ἔνθα πᾶσαι αὐτῶν αἱ ἔφοδοι ἀπεκρούσθησαν. Πολλοὶ τῶν εἰδημόνων βεβατοῦσι μάλιστα ὅτι, ἂν οἱ Τούρκοι στρατηγοὶ ἐλάμβανον τότε στάσιν ἐπιθετικὴν, τὰ ρωσικὰ στρατεύματα ἤθελον περιέλθῃ εἰς δεινὴν θέσιν· ἀλλ' οὐδ' ἐσκέφθησαν τοιοῦτόν τι.

Ἡ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου κατὰ τὸ 1829 ἀνετέθη εἰς τὸν στρατηγὸν Διέβιτζ, ὅστις ἐκυρίευσεν κατ' ἀρχὰς τὴν Σιλίστριαν, καὶ κατετρόπωσε τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἐν Κουλέβτσα. Ἄλλ' ὅμως καὶ αὐτὸς ἀπέτυχε πρὸ τῆς Σούμλας καὶ ἠναγκάσθη ἐκεῖ ἐπὶ ματαίῳ νὰ χρονοτριβῆσῃ. Διὰ νὰ μὴ διακινδυνεύσῃ πλέον τὰ πολεμικὰ του ἔργα, ἐπεχείρησε τολμηρὰν ἀπόπειραν, τὴν διάβασιν τοῦ Αἴμου, ἣν οὐδεὶς ρωσικὸς στρατὸς εἶχε πρότερον ἐπιχειρήσῃ. Οἱ Τούρκοι δὲν ὑπερήσπισαν τὸ μέρος, θεωροῦντες αὐτὸ ἀδιάβατον. Ὁ Διέβιτζ εἰσεχώρησε διὰ δύο ὁδῶν, τῆς ἀπὸ Πραβάδια εἰς Ἄϊδον καὶ τῆς ἀπὸ Βάρνης εἰς Πύργον παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης. Οὐδὲν συνήντησε κώλυμα, καταπλαγεὶς δὲ καὶ αὐτὸς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του, συνεκέντρωσε τὸν στρατὸν του τὴν 24 Ἰουλίου ἐν Ρουμελίκοι, διατηρῶν δὲ συνεχῆ τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῆς παραλίας, ἠδύνατο νὰ τροφοδοτῆται παρὰ τοῦ ρωσικοῦ στόλου, ἄνευ κινδύνου ἀποκλεισμοῦ. Τοιοῦτρόπως ἠδυνήθη νὰ βαδίσῃ πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν, ὅπου εἰσῆλθε τὴν 14 Αὐγούστου ἀμαχητί· ἡ πρωτοπορεία του μάλιστα ἐξεκίνησε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔφθασε μέχρι Τσουρλοῦ καὶ Ραιδεστοῦ, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων λευγῶν ἀπὸ τῆς ὀθωμανικῆς πρωτεύουσος.

Ἐν τούτοις διέτρεχε σοβαροὺς κινδύνους· διότι ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατὸς συνεποσοῦτο εἰς 15 χιλιάδας ἀνδρῶν ἢ δὲ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσις θὰ ἦτο ἀφροσύνη. Ὁ μικρὸς του στρατὸς εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ ἐκτοπισθῇ ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ ἴσως νὰ παρικυκλωθῇ καὶ νὰ συντριβῇ, ἐὰν οἱ τούρκοι πασάδες τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἀλβανίας ἤθελον προσδράμῃ. Ἐν πῶσῃ δὲ περιπτώσει δὲν ἠδύνατο νὰ μένῃ ἐκεῖ ἐπὶ πολὺν χρόνον, ὑπῆρχον δὲ φόβοι ὅτι ἡ τολμηρὰ ἐπιτυχία τοῦ Διέβιτζ Ζαβαλκάνσκη ἠδύνατο ν' ἀπολήξῃ εἰς καταστροφὴν. Ἄλλ' εὐτυχῶς αἱ ἀρξάμεναι μετὰ τοῦ Σουλτάνου

διαπραγματεύσεις έπερατώθησαν ταχέως και την 14 Σεπτεμβρίου 1829 υπεγράφη ή έν 'Αδριανουπόλει συνθήκη.

Η ευρωπαϊκή διπλωματία δέι ανέμεινε τό άποτέλεσμα του ρωσοτουρκικού πολέμου, όπως προσπαθήση να θέση είς αυτόν τέρμα όσον τό δυνατόν έγκαιρότερον. Από τής διακοπής ήδη των σχέσεων μετά τής Πύλης, τήν έπαύριον τής ναυμαχίας του Ναυαρίνου οι έν Λονδίνω Πρόσβεις διεσκέπτοντο περί του μέσου, δι' ού ήδύνατο να κατευνασθῆ ή ρήξις. Έπειδή δέ ή όθωμανική Κυβέρνησις έδεικνυτο συμβιβαστικωτέρη έξ οίτίας των ήττων, ή έν Λονδίνω Συνδιάσκεψις κατέληξεν είς τό πρωτόκολλον τής 22 Μαρτίου 1829, δι' ού ώρίζετο βτι ή Έλλάς έμελλε να περιλαμβάνη τās Κυκλάδας, τήν Πελοπόννησον και τήν Στερεάν μέχρι των κόλπων τής Άρσπης και του Βόλου, να κυβερνάται δέ παρά ήγεμόνος χριστιανού, εκλεχθησομένου υπό των Δυνάμεων και ν' άποτίη φόρον έτήσιον ύποτελείας πρός τόν Σουλτάνον.

Τό πρωτόκολλον τουτο έχρησίμευσεν ως βάση τής έν 'Αδριανουπόλει είρήνης. Η Ρωσία εκράτησε τās νήσους των Όφρων, αίτινες άποτελοῦσι σταθμόν έπιτηρητικόν παρά τās εκβολάς του Δουναβέως και τινας των εκείθεν του Κοιλάσου κατακτηθεισών παρ' αύτής όχυρών πόλεων, τήν Άνάπαν, τό Πότι, τό Άγαλτσίκ και τό Άχαλκαλάκι: τά δικαιώματα τής Σερβίας, τής Μολδαβίας και τής Βλαχίας επεκυρώθησαν και μάλιστα ηύξήθησαν ως πρός τās δύο τελευταίας ταύτας ήγεμονίας, ών οι όσποδάροι έμελλον του λοιπού να εκλέγωνται έφ' όρου ζωής και ούχι επί έπταετίαν ως πρότερον. Διά Χάττι-σερίφ άνεκηρύχθη κατά Νοέμβριον του 1829 ή άυτονομία τής Σερβίας. Ως πρός τήν Έλλάδα δέ ή συνθήκη ανέγραφε τους όρους του πρωτοκόλλου τής 22 Μαρτίου.

Ο Τσάρος επέτυχε τήν διά των πορθμών έλευθέρην διάβασιν, τήν έλευθέρην έμπορίαν έν τῷ Ευξείνω και καθ' άπαν τό Όθωμανικόν κράτος διά τους ρώσους ύπηκόους, και πολεμικήν άποζημίωσιν έξ 137 εκατομμυρίων φράγκων, σὺν τῷ δικαιώματι όπως κατέχη τήν Βουλγαρίαν και τās ήγεμονίας μέχρις άποπληρωμής του ποσού τουτου.

Η πολιτική Νικολάου του Α' κατήγε νίκην λαμπράν. Συμφώνως πρός τās διπλωματικάς παραδόσεις των προκατόχων του, και ιδίως Αικατερίνης τής Β', ήδύνατο και αυτός να καυχηθῆ επί όλιγαρχείας: προσεπορίζετο όμως άντι των ύλικών ικανοποιήσεων

ἄλλα σημαντικὰ ὠφελήματα ὡς ἐκ τῆς ἐπιτήδευς ἀφεισίσης ἐλαστικότητις ἄρθρων τινῶν τῆς συνθήκης. Τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἔμεινεν ἀνυπεράσπιστον πανταχοῦ καὶ πρὸς τὸν Καύκασον καὶ πρὸς τὸν Δούναβιν· καθίστατο ὑποχείριον τῆς ἐμπορικῆς ἐπιδράσεως τῆς Ρωσσίας καὶ τῶν ἀορίστων προστατευτικῶν αὐτῆς δικαιωμάτων ἐπὶ τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, ἀφίετο δὲ εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς διὰ τοῦ κανονισμοῦ τῆς πληρωμῆς τῆς ὑπερόγκου πολεμικῆς ἀποζημιώσεως. Εἰς πάσας ταύτας τὰς ρήτρας εὐκόλον ἀπέβαινεν εἰς τὴν ρωσικὴν Κυβέρνησιν ν' ἀνευρίσκη ἀφορμὴν καὶ πρόφασιν πρὸς ἐπέμβασιν, ὅψεποτε συνέφερεν αὐτῇ. Ἄλλως τε μήπως τάχα ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ καθορίσαι ἀκριβέστερον μέρη τινὰ τῆς ἐν Βουκορεστίῳ συνθήκης δὲν εἶχεν ἐμφανισθῆ αἰφνιδίως ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἐπὶ τῆς σκηνῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1826; Αἱ τουρκορωσικαὶ συνθήκαι ἀπὸ τοῦ ΙΙ' αἰῶνος συνδέονται οὕτω δι' ἀλύσειας ἀδιαρρήκτου ρητρῶν, δι' ὧν τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος περισφιγγεται ὀσημέραι στενώτερον, καὶ ἐξ ὧν καταφαίνεται ἡ ἐπιτηδειότης καὶ ἡ ἀκαταπόνητος καρτερία τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Ὅθεν ἡ Κυβέρνησις τοῦ Τσάρου εὐλόγως ἐπήρето διὰ τὸν θρίαμβόν της, ὁ δὲ Νεσελρῶδ ἔγραφε τότε: «Ἡ Ρωσσία δύναται νὰ κατενέγκῃ τὸ τελευταῖον τραῦμα κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας· ἀλλ' ἡ διατήρησις τῆς Αὐτοκρατορίας ταύτης, εἰς ὃ σημεῖον ἔφθασε τοῦ νὰ μὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τῆς προστασίας τῆς Ρωσσίας, συνέφερε κάλλιον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ ἐμπορικὰ αὐτῆς συμφέροντα ἢ πᾶσα ἄλλη λύσις, ἥτις θὰ ἐξηνάγκαζεν αὐτήν, εἴτε νὰ ἐπικταθῆ μεγάλως διὰ κατακτήσεων, εἴτε ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος διὰ Κρατῶν ἄλλων, τὰ ὅποια δὲν θὰ ἐβράδυναν ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὴν Ρωσσίαν ὡς πρὸς τὴν δύναμιν, τὸν πολιτισμὸν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸν πλοῦτον.»

Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις εὔρηται εἰλικρινῆς ἡ ὁμολογία πολιτικῆς, ἥτις μέλλει ν' ἀναφανῆ καὶ αὐθις περὶ τὰ τελεθὰ τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἡ Ρωσσία δὲν ἀρέσκεται ν' ἀφίνη ὑπερβολικὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τὰ Κράτη τὰ σχηματιζόμενα ἐκ τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ὅπως μὴ ἐκ τούτου διαταραχθῇ ἡ ἰσορροπία τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλως τε ἐν πάσῃ τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ τῆς ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως δὲν καταφαίνεται ἀριδῆλως ὅτι αἱ πλείσται τῶν Κυβερνήσεων, ἵνα μὴ ἱπώμεν ὄλαι, ἐνεπνέοντο πολὺ περισσότερον ἐκ τῶν ἀλίσεων αὐτῶν

διαπραγματεύσεις έπερατώθησαν ταχέως και την 14 Σεπτεμβρίου 1829 υπεγράφη ή εν 'Αδριανουπόλει συνθήκη.

Η ευρωπαϊκή διπλωματία δέι ανέμεινε τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ὅπως προσπαθήσει νὰ θέσει εἰς αὐτὸν τέρμα ὅσον τὸ δυνατὸν ἐγκαιρότερον. Ἀπὸ τῆς διακοπῆς ἤδη τῶν σχέσεων μετὰ τῆς Πύλης, τὴν ἐπαύριον τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου οἱ ἐν Λονδίνῳ Πρέσβεις διεσκέπτοντο περὶ τοῦ μέσου, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ κατευνασθῆ ἡ ρῆξις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἐδείκνυτο συμβιβαστικωτέρη ἐξ οἰτίας τῶν ἡττῶν, ἡ ἐν Λονδίνῳ Συνδιάσκεψις κατέληξεν εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς 22 Μαρτίου 1829, δι' οὗ ὠρίζετο ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐμελλε νὰ περιλαμβάνη τὰς Κυκλάδας, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεάν μέχρι τῶν κόλπων τῆς Ἄρτης καὶ τοῦ Βόλου, νὰ κυβερνᾶται δὲ παρὰ ἡγεμόνος χριστιανοῦ, ἐκλεχθησομένου ὑπὸ τῶν Δυνάμεων καὶ ν' ἀποτίη φόρον ἐτήσιον ὑποτελείας πρὸς τὸν Σουλτάνον.

Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει εἰρήνης. Ἡ Ρωσσία ἐκράτησε τὰς νήσους τῶν Ὀφρων, αἵτινες ἀποτελοῦσι σταθμὸν ἐπιτηρητικὸν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δουνάβεως καὶ τινὰς τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Καυκάσου κατακτηθεισῶν παρ' αὐτῆς ὀχυρῶν πόλεων, τὴν Ἀνάπαν, τὸ Πότι, τὸ Ἀχαλτσίκ καὶ τὸ Ἀχαλκαλάκι· τὰ δικαιώματα τῆς Σερβίας, τῆς Μολδαυίας καὶ τῆς Βλαχίας ἐπεκυρώθησαν καὶ μάλιστα ηὔξήθησαν ὡς πρὸς τὰς δύο τελευταίας ταύτας ἡγεμονίας, ὧν οἱ ὀσποδᾶροι ἐμελλον τοῦ λοιποῦ νὰ ἐκλέγωνται ἐφ' ὄρου ζωῆς καὶ οὐχὶ ἐπὶ ἐπταετίαν ὡς πρότερον. Διὰ Χάττι-σερίφ ἀνεκηρύχθη κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1829 ἡ αὐτονομία τῆς Σερβίας. Ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα δὲ ἡ συνθήκη ἀνέγραφε τοὺς ὅρους τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22 Μαρτίου.

Ὁ Τσάρος ἐπέτυχε τὴν διὰ τῶν πορθμῶν ἐλευθέρην διάβασιν, τὴν ἐλευθέρην ἐμπορίαν ἐν τῷ Εὐξείνῳ καὶ καθ' ἅταν τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος διὰ τοὺς ρώσους ὑπηκόους, καὶ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐξ 137 ἑκατομμυρίων φράγκων, σὺν τῷ δικαιώματι ὅπως κατέχη τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὰς Ἠγεμονίας μέχρις ἀποπληρωμῆς τοῦ ποσοῦ τούτου.

Ἡ πολιτικὴ Νικολάου τοῦ Α' κατῆγε νίκην λαμπράν. Συμφώνως πρὸς τὰς διπλωματικὰς παραδόσεις τῶν προκατόχων του, καὶ ἰδίως Αἰκατερίνης τῆς Β', ἠδύνατο καὶ αὐτὸς νὰ καυχηθῆ ἐπὶ ὀλιγαρκείᾳ· προσεπορίζετο ὁμως ἀντὶ τῶν ὑλικῶν ἱκανοποιήσεων

ἄλλα σημαντικὰ ὠφελήματα ὡς ἐκ τῆς ἐπίτηδες ἀφεθείσης ἐλαστικότητις ἄρθρων τινῶν τῆς συνθήκης. Τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἔμεινεν ἀνυπεράσπιστον πανταχοῦ καὶ πρὸς τὸν Καύκασον καὶ πρὸς τὸν Δούναβιν· καθίστατο ὑποχείριον τῆς ἐμπορικῆς ἐπιδράσεως τῆς Ρωσσίας καὶ τῶν ἀορίστων προστατευτικῶν αὐτῆς δικαιωμάτων ἐπὶ τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, ἀφίετο δὲ εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς διὰ τοῦ κανονισμοῦ τῆς πληρωμῆς τῆς ὑπερόγκου πολεμικῆς ἀποζημιώσεως. Εἰς πάσας ταύτας τὰς ρήτρας εὐκόλον ἀπέβαινεν εἰς τὴν ρωσικὴν Κυβέρνησιν ν' ἀνευρίσκη ἀφορμὴν καὶ πρόφασιν πρὸς ἐπέμβασιν, ὅψέποτε συνέφερον αὐτῇ. Ἄλλως τε μήπως τάχα ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ καθορίσαι ἀκριβέστερον μέρη τινὰ τῆς ἐν Βουκορεστίῳ συνθήκης δὲν εἶχεν ἐμφανισθῆ αἰφνιδίως ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἐπὶ τῆς σκηνῆς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1826; Αἱ τουρκορωσικαὶ συνθήκαι ἀπὸ τοῦ ΙΙ' αἰῶνος συνδέονται οὕτω δι' ἀλύσεως ἀδιαρρήκτου ρητρῶν, δι' ὧν τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος περισφιγεται ὁσημέραι στενώτερον, καὶ ἐξ ὧν καταφαίνεται ἡ ἐπιτηδειότης καὶ ἡ ἀκαταπόνητος καρτερία τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Ὅθεν ἡ Κυβέρνησις τοῦ Τσάρου εὐλόγως ἐπήρετο διὰ τὸν θρίαμβόν της, ὁ δὲ Νεσελρῶδ ἔγραφε τότε: « Ἡ Ρωσία δύναται νὰ κατενέγκῃ τὸ τελευταῖον τραῦμα κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας· ἀλλ' ἡ διατήρησις τῆς Αὐτοκρατορίας ταύτης, εἰς ὃ σημεῖον ἔφθασε τοῦ νὰ μὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τῆς προστασίας τῆς Ρωσσίας, συνέφερε κάλλιον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ ἐμπορικὰ αὐτῆς συμφέροντα ἢ πᾶσα ἄλλη λύσις, ἥτις θὰ ἐξηνάγκαζεν αὐτήν, εἴτε νὰ ἐπεκταθῆ μεγάλως διὰ κατακτήσεων, εἴτε ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος διὰ Κρατῶν ἄλλων, τὰ ὅποια δὲν θὰ ἐβράδυναν ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὴν Ρωσίαν ὡς πρὸς τὴν δύναμιν, τὸν πολιτισμὸν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸν πλοῦτον. »

Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις εὔρηται εἰλικρινὴς ἡ ὁμολογία πολιτικῆς, ἥτις μέλλει ν' ἀναφανῆ καὶ αὐθις περὶ τὰ τελεθὰ τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἡ Ρωσία δὲν ἀρέσκειται ν' ἀφίνη ὑπερβολικὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τὰ Κράτη τὰ σχηματιζόμενα ἐκ τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ὅπως μὴ ἐκ τούτου διαταραχθῆ ἡ ἰσορροπία τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλως τε ἐν πάσῃ τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ τῆς ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως δὲν καταφαίνεται ἀριδῆλως ὅτι αἱ πλείεσται τῶν Κυβερνήσεων, ἵνα μὴ ἴπωμεν ὄλαι, ἐνεπνέοντο πολὺ περισσότερον ἐκ τῶν ἀλέσων αὐτῶν

συμφερόντων ἢ ἐκ τῶν γενναίων συμπαθειῶν πρὸς λαὸν πάσχοντα καὶ κατ' ἐξοχὴν ἄξιον τῶν συμπαθειῶν τούτων; Ὑπάρχει κατάφωρος ἀντίθεσις μεταξύ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν λαῶν καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ τῶν Κυβερνήσεων, ὡς πρὸς τὴν ἐλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο φυσικὸν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τὰ δίκαια τῶν λαῶν ἐθεωροῦντο ἀντικρυς ἀντίθετα πρὸς τὰ δίκαια τῶν ἡγεμόνων.

Οὐδὲν ἄπορον ἄρα, ἐὰν τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος ἐζητάσθῃσιν, μετὰ φειδοῦς αὐστηρᾶς καὶ ἐὰν ἡ ἐλευθερία ἐμετρήθῃ αὐτῇ μετὰ γλισχρότητος ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ ποιήσῃται σὺμφρονα αὐτῆς χρῆσιν, ἀλλὰ πράγματι διότι δὲν ἐπόθουν νὰ ἴδωσιν αὐτὴν οὔτε πολὺ μεγάλην, οὔτε πολὺ ἐλευθέραν.

Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία δὲν ἤθελαν νὰ μένῃ ἡ Ἑλλὰς ὑποτελὴς εἰς τὸν Σουλτάνον, διότι καθὼ πρεσβεύουσα τὴν ὀρθοδοξίαν, θὰ ὑφίστατο ὑπὲρ τὸ δέον τὴν αὐξουσαν τῆς Ρωσσίας ἐπίδρασιν. Εὕρισκεν ὁμως ἡ Ἀγγλία τὸ νέον Κράτος ἔχον πολὺ ἐκτεταμένα παράλια ἀπέναντι τῶν Ἰονίων νήσων. Ὅθεν ἐπέτυχεν τὰ βόρεια αὐτοῦ σύνορα νὰ περικοπῶσιν μέχρι τοῦ Ἀσπροποτάμου, τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου. Ταῦτα ἀπεφασίσθησαν διὰ τοῦ ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου 1830 πρωτοκόλλου.

Μεγάλη ὑπῆρχεν ἡ ἀπότασις μεταξύ τῆς κεκολοβωμένης ταύτης Ἑλλάδος, τῆς περιοριζομένης εἰς τινὰς βράχους ἀγόνους, στερουμένης δὲ πασῶν τῶν χωρῶν ὅσας ἠδύνατο νὰ προσπορίσῃσιν αὐτῇ εὐημερίαν, τῆς Κρήτης τουτέστι, τῶν Ἰονίων νήσων, τῆς Θεσσαλίας, καὶ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας, δηλονότι τοῦ ἀρχαίου ἀθηναϊκοῦ Κράτους τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς ὑπὸ μίαν πολιτείαν ἐνώσεως πασῶν τῶν χωρῶν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Οὐδὲ κἂν τὴν Σάμον παρεχώρησαν αὐτῇ, καίτοι αὕτη συνεμερίσθη τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὰς δοκιμασίας τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πολέμου. Οὐχ ἤττον αὕτη ἀπὸ τοῦ 1832 ἀπετέλεσεν ἡγεμονίαν ἡμιανεξάρτητον, ὑποτελῆ τῇ Πύλῃ, κυβερνωμένην ὑπὸ βέη χριστιανοῦ, διοριζομένου ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, παρεδρευούσης Βουλῆς τετραμελοῦς. Ἡὕμειρσε δὲ λίαν ἔκτοτε καὶ ἡ τάξις οὐδέποτε ἐν αὐτῇ διαταράχθη.

Διὸ οἱ Ἕλληνες κατενόησαν ὅτι αἱ Δυνάμεις ἔσωσαν αὐτοὺς οἰονεὶ ἀκουσίως καὶ ἐκ μόνῃς τῆς συμπτώσεως τῶν ἀντικρουομένων αὐτῶν συμφερόντων, καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν ἠσθάνοντο πρὸς αὐτὰς εὐγνωμοσύνην. Ἡ κοινὴ δυσἀρέσκεια πανταχοῦ δημιουργεῖ ἐριδας ἐμ-

φυλλους, διότι αἱ φατρίαι ἐπιρρίπτουσι κατ' ἀλλήλων τὰς εὐθύναις. Ἡ Ἑλλάς κατεσπαράχθη ἐξ αὐτῶν, τοῦτο δὲ παρέσχε νέαν λαβὴν εἰς τὰς Δυνάμεις, ὅπως κρατῶσιν αὐτὴν περιορισμένην καὶ ὑπὸ ἐπιβλεψίν. Τὸ ρωσικὸν κόμμα ἀντεπροσωπεύετο αὐτόθι ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τοῦ Καποδιστρίου, ὅστις εἶχε πολλοὺς ἐχθροὺς καὶ ἰδίως τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Μαυρομιχάλη, ἀρχηγοὺς τῶν Μανιατῶν, ἐχθροὺς ἀγανακτοῦντας διὰ τὴν ἀδυναμίαν, εἰς ἣν προδῆλως ἤθελον οἱ ἰσχυροὶ νὰ κρατῶσι δεσμευμένην τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὰς δολοπλοκίας ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἦτο ἠναγκασμένη νὰ ἐπαιτῇ ὀλίγας τινὰς σπιθαμὰς ἐδάφους ἐπὶ πλέον ἢ τινὰς ἐλευθερίας πολιτικοῦ βίου. Ὁ Καποδίστριας ἐπέσε θῦμα τῶν ἐρίδων δολοφονηθεὶς τὸ 1831· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο λύσις.

Ἡ τριαύτη τῶν πραγμάτων θέσις κατέστησε δυσχερεστέραν τὴν ἐκλογὴν βασιλέως διὰ τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκης ὠρίσθη, ὅπως ἀποτελέσῃ αὕτη βασιλείον χριστιανικόν· διὰ δὲ τοῦ ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου 1830 προσηνέχθη τὸ στέμμα πρὸς τὸν Λεοπόλδον τοῦ Σάξ-Κοβούργου Γόθα. Οὗτος, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν ἐδίστασεν, ἐζήτησεν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων καὶ ἐπειδὴ ἡ αἴτησις του ἀπερρίφθη, ἠρνήθη νὰ βασιλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τέλος εἰς τὸ ἔθνος τοῦτο, τὸ ἀπ' αἰῶνων εἰθισμένον εἰς τὴν φιλόπονον δρᾶσιν τῶν δημοτικῶν ἐλευθεριῶν, ἐπεβλήθη ὀργανισμὸς πολιτείας εὐρωπαϊκῆς, κατ' ἀπομίμησιν τοῦ τῆς Γαλλίας, μετὰ νομαρχῶν, ἐπάρχων καὶ δημάρχων. Εἰς τὸν λαὸν αὐτὸν τὸν αἰείποτε φιλελεύθερον καὶ ὑπερήφανον διὰ τὸ ὄνομά του καὶ τὸ κλέος τῆς φυλῆς του, ἰδόθη ὡς βασιλεὺς εἰς Βαυαρός, Καθολικὸς τὸ θρήσκευμα, ὁ Ὄθων, υἱὸς τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου. Ἐν τούτοις τὸ νέον βασιλείον ἀπέκτησε τοῦλάχιστον τὰ πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον σύνορα (Μάϊος 1832).

Πᾶσαι αἱ Δυνάμεις, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ Γαλλία ἢ μᾶλλον ἀφιλοκερδῆς μεταξὺ αὐτῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, ἐπεζήτησεν ἐξ αὐτῶν θετικόν τι ὄφελος. Καταλαβοῦσα καὶ αὐθις θέσιν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ὁμοφωνίᾳ ὡς ἐκτελέστρια τοῦ ἔργου τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἐν Ἰσπανίᾳ, ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις διεδραμάτισεν ἐν Ἑλλάδι πρόσωπον εὐγενέστερον. Ἐνήργησε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου καὶ δὲν ἀπήτησεν ἀντιμισθίαν. Εὖρεν ὁμως ἐν τῇ πράξει ἐκείνῃ τὴν εὐκαιρίαν τῆς προσεγγίσεως πρὸς τὴν ρωσικὴν Κυβέρνησιν.

Ὁ Τσάρος πράγματι εὐκόλως διέγνωσε τὴν κρυφίαν ἐχθροπά-

θειαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, συνηθάνετο δὲ ὅτι ἄνευ αὐτῆς, θ' ἀπελάμβανεν ἐκ τῶν νικῶν του πολλῶν μείζονα ὠφελήματα. Διὸ ἐπεζήτει τὴν ὑποστήριξιν τῆς Γαλλίας, βέβαιος ὢν ὅτι δὲν θὰ διεξῆγεν αὐτὴ τὴν αὐτὴν ὅπως καὶ κατὰ τὸ ἸΗ' αἰῶνα ἀντιδράσιν, διότι τὰ συμφέροντα αὐτῆς δὲν ἦσαν πλέον σημαντικὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἡ δὲ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐθεώρει τὴν μετὰ τῆς Ρωσσίας συμμαχίαν ὡς μέσον πρόσφορον, ὅπως ἐπεκτείνῃ τὰ πρὸς βορρᾶν ὅρια τῆς χώρας, θεραπείου δὲ οὕτω τὰ ἐκ τοῦ 1815 τραύματα. Ἰδίως οἱ ὑπεράγαν βασιλόφρονες ἐδόξαζον ὅτι ὁ θρόνος τῶν Βουρβῶνων ἤθελε τὰ μέγιστα παγιωθῆ ἐκ τῆς τοιαύτης δόξης, ἥτις θὰ ἐπεσκίαζε τὴν λάμπιν τῶν ναπολεοντικῶν κατορθωμάτων. Ὁ Σχτωβριάνος ἔγραψεν ὑπόμνημα περὶ τούτου. « Ἐπιθυμοῦμεν, ἔγραφε, ν' ἀποκτήσωμεν τὴν γραμμὴν τοῦ Ρήνου ἀπὸ Στρασβούργου μέχρι Κολωνίας. Οὐδέποτε ἡ Αὐστρία ἢ ἡ Ἀγγλία θὰ μᾶς τὴν παραχωρήσωσιν ἐπὶ μόνῃς τῆς Ρωσσίας πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν. »

Ὁ κ. δὲ Μαρτινιάκ τὸ 1828 ἐνεπιστεύθη τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν εἰς τὸ δὲ Λα Φερρναί, χρηματίζοντα πρέσβυν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Πετροπόλει, θερμὸν δὲ ὑπέρμαχον τῆς γαλλορωσικῆς συμμαχίας. Διεξήγαγεν εὐτος μετὰ τοῦ Τσάρου ἀδιακόπους διαπραγματεύσεις κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1829, ὁ στρατὸς τοῦ Διέβιτζ ἐβάδιζεν ἤδη κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τοῦ Αἴμου, περὶ τὸ τέρμα δὲ τοῦ ἔργου του εὕρισκόμενος Νικόλαος ὁ Α' ἐφοβεῖτο τὴν ἐπέμβασιν τῆς Αὐστρίας, δυναμένην νὰ ματαιώσῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν διπλωματικὴν καὶ πολεμικὴν ἐργασίαν. Κάρολος ὁ Ι' ὑπεσχέθη νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸν Ρήνον ἐπὶ κεφαλῆς 100,000 ἀνδρῶν εἰάν ἡ Αὐστρία ἤθελε κινήθῃ. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία δὲν ἐκινήθη καὶ ἡ ὑπογραφή τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκης ἐματαιώσῃ τὴν συνομολόγησιν τῆς ρωσσογαλλικῆς συμμαχίας.

Οὐχ ἥττον ἡ συμφωνία ὑπῆρχε καταφανῆς εἰς πᾶσαν τὴν Εὐρώπην, ἀπὸ τῆς στιγμῆς δ' ἐκείνης ἀπέβαιεν ἐπωφελῆς εἰς τὴν Γαλλίαν. Δὲν εἶνε βέβαιον ἂν ὁ Κάρολος Ι' ἤθελε τολμήσῃ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰ τοῦ Ἀλγερίου ἐκστρατείαν, εἰάν δὲν ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς φιλίας τοῦ Τσάρου. Ἐφοβεῖτο τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἀγγλίας, ἥτις τῷ ὄντι ἀνθίστατο σφόδρα· ἀλλ' ἐπίσθη ἀναλογιζόμενος ὅτι ἡ Ἀγγλία θὰ ἐδίσταζε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν γαλλορωσικὴν ἔνωσιν καὶ δημιουργήσῃ ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους νέαν ἐν τῇ Μεσογείῳ ρῆξιν. Ὑπὸ τοιαύτην ἔπο-

ψιν ἢ κατάληψις τοῦ Ἀλγερίου δύναται νὰ θεωρηθῆ οἶονεὶ ὡς ἀνταμοιβὴ τῆς εἰς Πελοπόννησον γαλλικῆς ἐκστρατείας, καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἢ Ῥωσσία ἀπώθει τὸν Ἰσλαμισμὸν πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου, ἢ Γαλλία περιέστελλεν ἐπίσης τὸ κράτος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἐν Ἀφρικῇ.

Ὁ συνταγματάρχης Πολινιάκ υἱὸς τοῦ ὑπουργοῦ Καρόλου τοῦ Γ'. βεβαιοῖ(1) ὅτι ἢ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Γαλλίας συμμαχία ἐβασίζετο ἔκτοτε ἐπὶ δύο ἰσοφαριζόντων ὠφελημάτων· ἢ μὲν Γαλλία ἀνεδέχετο νὰ βοηθήσῃ τὴν Ῥωσσίαν, ὅπως ἀφαιρέσῃ ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σουλτάνου τὴν Ῥωμυλίαν καὶ διοργανώσῃ αὐτὴν ὡς Κράτος ὑπὸ τὴν ἰδίαν τῆς προστασίαν· ἢ δὲ Ῥωσσία ὑπέσχετο νὰ βοηθήσῃ τὴν Γαλλίαν, ὅπως προσαρτήσῃ ἑαυτῇ τὸ Βέλγιον ὑφ' οἰονδήποτε τύπον. Φανερόν ἦτο ἤδη ἔκτοτε ὅτι τὸ Βέλγιον ἔμελλεν ὅσον οὔπω νὰ ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῆς Ὀλλανδίας, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει φυσικώτατα θὰ περιέπιπτεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς Γαλλίας. Ἀλλὰ Κάρολος ὁ Γ'. ἐξεθρονίσθη πρὶν ἢ τὸ σχέδιον αὐτοῦ λάβῃ ἀρχὴν ἐκτελέσεως.

Ὁ πρίγκιψ Πολινιάκ, ὁ ὑπουργὸς τοῦ 1830, ἐστήριζε μάλιστα ἐπὶ τῆς συμμαχίας ταύτης εὐρὺ σχέδιον ἀναρρυθμίσεως τοῦ χάρτου τῆς Εὐρώπης, δι' οὗ εὐθέως καὶ διὰ μιᾶς θὰ ἐκανονίζοντο πάντα, καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ ὀξύτατα, πολιτικὰ ζητήματα ἐν τε τῇ Δύσει καὶ τῇ Ἀνατολῇ. Συνίστατο δὲ τὸ σχέδιον τοῦτο εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων, δι' οὗ ἐξησφαλίζετο εἰς τὰ Χριστιανικὰ Κράτη ἢ διανομὴ καὶ ἢ διαρρυθμίσις χωρῶν ἰκανῶν νὰ παράσχωσιν αὐτοῖς πᾶσι δίκαια ἀνταλλάγματα. Ἐνεπνέετο βεβαίως ἐκ τῆς ἀξιεπαίνου ἐπιθυμίας, ὅπως ἐξομαλυνθῶσι πᾶσαι αἱ διὰ τῶν συνθηκῶν τοῦ 1815 δημιουργηθεῖσαι ἀφορμαὶ ρήξεων, προσπορισθῆ δὲ οὕτως εἰς τὴν Εὐρώπην περίοδος μακρᾶς εἰρήνης. Ἀλλ' ὅμως ὑπενθυμίζει τὰς χιμαίρας, δι' ὧν ὁ Σουλτὸν ἐκλήλει γενναιοφρόνως τὴν φαντασίαν Ἑρρίκου τοῦ Δ'.

Μετὰ τὴν ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων εἰς Ἀσίαν, κατὰ τὸ σχέδιον, εἰς τὴν Ῥωσσίαν θὰ ἐλάγχχανεν ἢ Μολδαυία καὶ ἢ Βλαχία, εἰς δὲ τὴν Αὐστρίαν ἢ Σερβία, ἢ Βοσνία καὶ ἢ Ἑρζεγοβίνη. Θ' ἀνιδρύετο ἢ ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία ἔχουσα πρωτεύουσαν μὲν τὴν Κωνσταντινούπολιν, αὐτοκράτορα δὲ τὸν βασιλεῖα τῶν Κάτω Χωρῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἠδύναντο νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς τὴν Πρωσσίαν ἢ Σαξονία καὶ αἱ Κάτω Χῶραι, εἰς τὸν βασιλεῖα τῆς Σαξονίας ἢ παραρρήνιος Πρωσ-

(1) E. DAUDET. Histoire Diplomatique de l'alliance Franco-Russe P: 27-28

σία, εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ Βέλγιον μετὰ τοῦ Λουξεμβούργου καὶ τέλος εἰς τὴν Ἀγγλίαν αἱ Ὀλλανδικαὶ Ἀποικίαι.

Ἄλλ' ἦτο τοῦτο εὐτοπία. Πῶς θὰ συγκατετίθετο ἡ Ρωσσία εἰς τὴν παρὰ τοὺς δύο πορθμοὺς ἐγκατάστασιν Κράτους νεαροῦ καὶ ἐπιχειρηματικοῦ, ὅπερ θὰ ἦτο πλέον ἐπίφοβον ἴσως ἢ τὸ Ὀθωμανικόν; Πῶς θὰ συγκατένευεν ἡ Ἀγγλία εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῆς Γαλλίας ἐν Ἀμβέρσῃ καὶ τῆς Πρωσσίας ἐν Ἀμστελοδάμῳ καὶ Ροττερδάμῳ; Ὑπῆρχον δὲ πλὴν τούτων καὶ ἄλλα πολλὰ ἀκατόρθωτα.

Ἐν τούτοις τὸ σχέδιον τοῦ Πολινιάκ παρέχει σαφῆ ἰδέαν περὶ τῶν πολιτικῶν σκέψεων καὶ δογμάτων τῆς ἐποχῆς του. Ἐξαιρέσει τοῦ Σουλτάνου, ἱκανοποιεῖ πανταχοῦ τὴν ἀρχὴν τῆς νομιμότητος, ἐξουρῖσκει δὲ καὶ ἓνα θρόνον δι' ἕκαστον μονάρχην. Στηρίζεται ὡς ἔγγιστα ἐπὶ τοῦ δόγματος τῶν φυσικῶν συνόρων, ἐπὶ τοῦ συστήματος ὅπερ ὁ Βίσμαρκ ἐμελλε ν' ἀποκαλέσῃ βραδύτερον ἀναγκαίαν στρογγύλωσιν». Σέβεται τὰ δικαιώματα τῶν ἐθνικότητων· ἀποδίδει εἰς τὴν Γαλλίαν πάσας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ Βέλγιον, εἰς τὴν Πρωσσίαν τὴν Ὀλλανδίαν· πλὴν παραχωρεῖ αὐτὰ παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ παραχωρεῖ τὰς Ἡγεμονίας εἰς τὰ γειτνιάζοντα μεγάλα χριστιανικὰ Κράτη. Οὐχ ἦττον ὁμως καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ συνηνοῦντο αἱ ἐθνικότητες μετὰ λαῶν συγγενῶν τὴν καταγωγὴν. Προνοεῖ μάλιστα ἐν τινι μέτρῳ καὶ περὶ τῶν οικονομικῶν ἀναγκῶν τῶν Κρατῶν τῆς Εὐρώπης, διὸ καὶ παρέχει εἰς τὴν Πρωσσίαν εὐρείαν διέξοδον πρὸς τὴν Βόρειον Θάλασσαν, εἰς τὴν Γαλλίαν τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σινάλδιος καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰς ἀποικίας.

Ἦτο ἐν συνόλῳ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος σχέδιον λογικώτερον κατὰ πολὺ τοῦ ἔργου τοῦ ἐν Βιέννῃ Συνεδρίου. Ἄλλ' οἷα χίμαιρα τὸ ἐπιζητεῖν τὴν διευθέτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ζητημάτων δια μόνης τῆς λογικῆς καὶ τὸ ἀξιοῦν νὰ περιορισθῶσι δι' αὐτῆς καὶ μόνης αἱ ἀντίζηλοι φιλοδοξίαι! Πᾶν Κράτος φαίνεται προτιμῶν μέλλον σκοτεινόν, ἀλλ' ἐμπλεων ἐλπίδων, ἢ θέσιν ἀσφαλεστέραν, ἀλλὰ λίαν ταπεινὴν. Ἀγαπᾷ διπλασίως τὸ ἀδέκα καὶ καρτέρειν, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, παρὰ τὸ ἀπέντε καὶ ἔς τὸ χέρι». Ἡ φιλοδοξία, ὁ περὶ ὑπάρξεως καὶ περὶ δόξης ἀγὼν ἔσται πάντοτε ὁ μόνος πόθος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἴσως δὲ καὶ τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν.

Τὸ σχέδιον τοῦ Πολινιάκ καθυπεβλήθη εἰς τὸν Τσάρον Νικόλαον τὸν Α', ὅστις βεβαίως μικρὰς θὰ ἤξιωσεν αὐτὸ προσοχῆς. Καὶ

ὁ γεννήτωρ αὐτοῦ καὶ ὁ μονάρχης του ἐξηφανίσθησαν μετ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὁ Σουλτάνος ἐξηκολούθησε νὰ βασιλεύῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὐχ ἤττον κατεπτοήθη, διότι καὶ ἡ ἐλάχιστη ἐπανάστασις ἐν τῷ Κράτει ἐκείνῳ, τῷ συγκειμένῳ ἐκ λαῶν καταπιεζομένων ἀποκτᾷ ταχέως σημασίαν εὐρωπαϊκὴν· διότι καὶ ὁ ἐλάχιστος αὐτόθι θόρυβος προκαλεῖ τὴν προσοχὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων· διότι αἱ ἀντιζηλῖαι αὐτῶν συγκρούονται αὐτόθι, οὔσαι δὲ λίαν ἐγγὺς ἀλλήλων, ἐξάπτονται ἀμοιβαίως ἐκ νευρικοῦ παροξυσμοῦ μέχρι πυρετοῦ· διότι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶνε ἡ φοβερωτάτη ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν εἰς τὸν κόσμον ἐστιῶν πυρκαϊᾶς. Ὁ 10^{ος} αἰὼν εἶνε πλήρης τοιούτων ἐξαφνικῶν φόβων, ὧν ἡ πραγματοποίησις ἤθελε θέσῃ ἐν τῇ Εὐρώπῃ διηρημένη καὶ διχονοοῦσα τὸ πῦρ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΜΑΧΜΟΥΤ ΚΑΙ ΜΕΧΜΕΤ — Η ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Τὸ Ταυξιμάτι. — Ἀνάγκη καὶ δυσχέρειαι τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. — Μαχμούτι.

Α΄. Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΣΑΣ — Ο ΜΑΧΜΟΥΤ ΚΑΙ Ο ΜΕΧΜΕΤ

Αἱ μεταρρυθμίσεις τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἐν Αἰγύπτῳ. — Ἡ γενικὴ δήμευσις. — Εὐημερία τῆς Αἰγύπτου. — Στρατιωτικαὶ καὶ ναυτικαὶ δυνάμεις τοῦ Πασᾶ. — Αἱ κατακτήσεις. Ἰδρυσις τοῦ Χαρτούμι. Ἐξάπλωσις τοῦ Ἰσλαμισμού ἐν Ἀφρικῇ.

Τὸ ζήτημα τῆς Συρίας. — Κατάκτησις τῆς Συρίας ὑπὸ τοῦ Ἰμβραήμ. — Νίκη αὐτοῦ ἐν Ἰκονίῳ (21 Δεκεμβρίου 1832). — Οἱ Ρῶσσοι ἐν Βοσπόρῳ (Φεβρουάριος 1833). — Ὁ ναύαρχος Ρουσσέν ἐν Κωνσταντινουπόλει. — Ἡ ἐν Κιουτάγια σύμβασις (5 Μαΐου 1833). — Ἡ ἐν Οὐνσκιάρ Σκελεσσί συνθήκη (8 Ἰουλίου 1833).

Β΄ Η ΚΑΤΑ ΤΟ 1840 ΚΡΙΣΙΣ

Μεγαλεῖον τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. — Ἰσχύς τῆς Γαλλίας ἐν Αἰγύπτῳ. — Ἀνησυχία τῆς Ἀγγλίας. — Νέος πόλεμος μεταξὺ Μαχμούτ καὶ Μεχμέτ. — Νίκη τοῦ Ἰμβραήμ ἐν Νεζιβ (24 Ἰουνίου 1839). — Παράδοσις τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὸν πασᾶν τῆς Αἰγύπτου.

Ἐπέμβασις τῆς Εὐρώπης. — Ἡ κοινὴ διακοίνωσις τῆς 27 Ἰουλίου 1839. — Θέσις ὑπέρογος τῆς Γαλλίας ἐν Ἀνατολῇ κατὰ τὸ 1839. — Προσέγγισις Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας κατὰ τῆς Γαλλίας. — Ἡ πολιτικὴ τοῦ Θιέρσου. — Ἡ ἐν Λονδίῳ τετραπλῆ συμμαχία (15 Ἰουλίου 1840). — Πολεμικαὶ παρασκευαὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ.

Ἰπταὶ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ — Ἡ ἀπὸ 8 Ὀκτωβρίου 1840 γαλλικὴ διακοίνωσις. — Τὸ ὑπουργεῖον Γκιζῶ. — Ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύμβασις (25 Νοεμβρίου 1840). — Τὸ ἀπὸ 1 Ἰουνίου 1841 Χάττι - σερίφ. — Ἡ περὶ τῶν πορθμῶν σύμβασις (13 Ἰουλίου 1841). — Διπλωματικὴ ἐπιτυχία τῆς Ἀγγλίας.

Γ'. Ο ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΓΚΙΟΥΛΑΧΑΝΕ

Αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἐγγυώμεναι τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους.— Συνέχεια τῆς ἐν Τουρκίᾳ ἀναμορφώσεως. — Ἀβδούλ Μεδζίτ. Ρεσίτ πασᾶς.— Ὁ χάρτης τοῦ Γκιουλ Χανέ (3 Νοεμβρίου 1830).— Ἀναδιοργάνωσις τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ.— Τὸ ἔργον τοῦ Ρεσίτ πασᾶ. — Ἀντιδράσις τῶν Οὐλεμάδων καὶ τῶν φανατικῶν Μουσουλμάνων — Ἐρεθισμὸς ἐν ταῖς Χριστιανικαῖς ἐπαρχίαις. — Ταραχαὶ ἐν Σερβίᾳ, ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ἐν Λιβάνῳ. — Διχόνοιοι ἐν Ἑλλάδι.— Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1843. — Τὸ Ὑπουργεῖον Κωλέττη. Ὁ Πισκατόρης καὶ ὁ σὶρ Ἐδμόνδος Λάϋονς.— Ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος εἶχε διατρέξῃ τὸν δεινότατον κίνδυνον. Οὐδέποτε πρότερον ἢ ἀνόμοιοι αὐτοῦ σύστασις, ἢ βαρβαρότης του, εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον φωραθῆ. Οὐδέποτε εἶχε φανῆ τόσον διάφορον τῆς Εὐρώπης κατὰ τὰ ἥθη, κατὰ τὴν θρησκείαν, καθ' ὅλους τοὺς οὐσιώδεις χαρακτῆρας. Ἐθεωρεῖτο παρὰ πάντων ὡς σῶμα ξένον, τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ ἐκδιωχθῆ τῆς ἡπείρου, ἢς διετάραττε τὴν εὐρυθμίαν.

Ὅπως ἡ Σινικὴ κατὰ τὴν σύγχρονον ἡμῶν ἐποχὴν, καὶ αὐτὸ ἐπίσης συνησθάνθη τὴν θέσιν του. Κατενόησε τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μεταρρυθμισθῆ, τοῦ ν' ἀνακαινισθῆ, ἢ τοῦλάχιστον τοῦ νὰ δανεισθῆ παρὰ τῶν δυτικῶν Δυνάμεων τὰ μέσα τῆς ἀμύνης. Τότε ἐγεννήθη παρὰ τοῖς Ὄθωμανοῖς τὸ κόμμα τῶν Νεοτούρκων, ἧτοι τῶν ὀπαδῶν τῆς Ἀναμορφώσεως· τότε ἤρχισε παρ' αὐτοῖς ἡ ἱστορία τοῦ Τανζιματ ἧτοι τοῦ ἀναδιοργανισμοῦ. «Εἶμαι πεπεισμένος, ἔλεγεν ὁ ἀρχιναύαρχος Χαλίλ πασᾶς τὸ 1830, ὅτι ἐὰν δὲν σπεύσωμεν νὰ μιμηθῶμεν τὴν Εὐρώπην, δεόν ν' ἀποφασίσωμεν νὰ διαβῶμεν πάλιν εἰς τὴν Ἀσίαν».

Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους οὐδ' ἀμῶς ἐπερατώθη περὶ τα τέλη τοῦ παρόντος αἰῶνος. Τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ συνέβη τὴν ἐπαύριον τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὑπὸ τοὺς σουλτάνους Μαχμούτ καὶ Ἀβδούλ Μεδζίτ· διεταράχθη ὑπὸ τῶν ἀναποφεύκτων ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν καὶ ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ὑπέροποτε ἀσχολουμένων περὶ τὸ ζήτημα τοῦ διαμελισμοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ἀπλήστως ὀρεγομένων νὰ πραγματοποιήσωσιν αὐτόν, ἀναχαιτιζομένων ὁμως ἐκ τοῦ δογματος περὶ τῆς ἀκεραιότητος αὐτοῦ, τοῦ μόνου προχώματος τοῦ ἱκανοῦ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς συγκρουόμενας αὐτῶν φιλοκτήμονας ὀρμάς, οὐδὲ διατεθειμένων τινῶν ἐξ αὐ-

τῶν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ, ὅπως ἐν ἡσυχίᾳ ἀνακτήσῃ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις.

Ὁ Μαχμούτ ἐν τῷ σεραγίῳ πρὸς τῆς ἀναβάσεώς του εἰς τὸν θρόνον, εἶχεν ἀκούσῃ καὶ ἀποδεχθῆ τὰς μεταρρυθμιστικὰς ιδέας τοῦ ἐξαδέλφου του Σελίμ τοῦ Γ', ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν δραματικῶν περιστάσεων τῆς ἀναρρήσεώς του εὐρεθείς, συνεμερίζετο τὸ μῖσος ἐκείνου κατὰ τῶν Γιαννιτσάρων, οἵτινες μόνον ἐπαναστάσεις εἰς τὸ ἐξῆς ἦσαν ἱκανοὶ νὰ δημιουργῶσιν. Ἐνῶ ἔτι εὐρίσκετο εἰς κρίσιμον σημείον ὁ κατὰ τῶν ἐλλήνων πόλεμος, ἔδραξε τὴν εὐκαιρίαν ὅπως τοὺς ἐξολοθρεύσῃ, μὲ κίνδυνον τοῦ νὰ διακυβεύσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἀσφάλειαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ διὰ τοῦ μέσου τούτου ἀνέτρεπε τὸ κυριώτατον ἐμπόδιον, καθ' οὗ θὰ προσέκρουεν ἡ πολιτικὴ τῶν μεταρρυθμίσεων.

Διότι, εἰ καὶ ἱκανὸς ἄφ' ἑνὸς νὰ προβῆ αἰφνιδίως εἰς εὐθαρσεῖς ἀποφάσεις ὁ Μαχμούτ, δὲν ἦτο ὅμως καὶ ἱκανὸς νὰ τηρήσῃ πολιτικὴν συνεπῆ ἐπὶ πολὺν χρόνον· ἐντούτοις συνηθάνετο, οἶονεὶ ἐκ τοῦ ὀρμεμφύτου τῆς συντηρήσεως τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ διετύπου αὐτὴν μετ' ἀρκετῆς εὐρύτητος σκέψεων καὶ μετὰ πολλῆς εὐστοχίας περὶ τὴν ἔκφρασιν.

Ἡ σφαγὴ τῶν Γιαννιτσάρων δὲν ἐπήρκει βεβαίως πρὸς τοῦτο. Τὸ ἀσυμβίβαστον τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους πρὸς τὴν Εὐρώπην κατεφάνετο πρὸ πάντων εἰς τὸ ζήτημα τῆς θρησκείας. Τὸ Κοράνιον ἦτο αὐτόθι ὁ νόμος τοῦ Κράτους καὶ ἡ θρησκεία ἅμα τοῦ λαοῦ. Ὁ Σουλτάνος ἦτο πρὸ παντὸς ὁ διάδοχος τοῦ Προφήτου καὶ τῶν Καλιφῶν, ὁ ἀρχηγὸς τῶν πιστῶν ἐν τῷ ἱερῷ πολέμῳ, ὅστις ἀκαταπαύστως ἔπρεπε νὰ διεξάγῃται κατὰ τῶν ἀπίστων, ὁ ὑπρέτης τοῦ Ἄλλοι. Πῶς λοιπὸν θὰ συνεβιβάζετο ἡ μουσουλμανικὴ αὐτοκρατορία μετὰ τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης; Τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν παρουσιάζετο, ἐνόσῳ τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἦτο ἀρκούντως ἰσχυρόν, ὅπως περιφρονῆ τοὺς ἀπίστους καὶ διατελῆ εἰς διηνεκῆ κατ' αὐτῶν πόλεμῳ· καθίστατο ὅμως ἐπιείγον, ἀφ' ἧς ἡμέρας δὲν ἦτο πλέον ἱκανὸν ν' ἀντιστῆ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀντίδρασιν· ἦτο ἠναγκασμένον ἢ νὰ καθυποβληθῆ εἰς τοὺς ὅρους τῆς νέας αὐτοῦ ὑπαρξέως, ἢ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἥτταν, εἰς τὴν εἰς Ἀσίαν ἀποχώρησιν καὶ εἰς τὸν ὄλεθρον τοῦ ἴσως.

Ἐπρεπεν ἄρα ν' ἀπολακτισθῆ τὸ πολεμικὸν δόγμα τοῦ Κορανίου,

ν' ἀποχωρισθῆ τὸ Κράτος ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ νόμου, νὰ ἐκλαϊκευθῆ τὸν τρόπον τινά, ν' ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῆς θεοκρατίας τῶν Οὐλεμάδων, καθὼς καὶ ἡ νεωτέρα Εὐρώπη εἶχεν ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῆς παπικῆς θεοκρατίας, νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν περίοδον τῶν πολέμων καὶ τῶν διωγμῶν, νὰ χειραφετήσῃ τοὺς ραγιαδες, νὰ ἐξισώσῃ τοὺς νικητὰς πρὸς τοὺς ἠττημένους, νὰ ἐπεκτείνῃ τέλος ρίζας βαθείας εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐκείνην γῆν, ἔνθα οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἕως τότε ἀπλῶς ἐστρατοπεδευμένοι ὡς νομάδες κατακτηταί. «Ἐπιθυμῶ, ἔλεγεν ὁ Μαχμούτ, ν' ἀναγνωρίζω τοῦ λοιποῦ τοὺς Μουσουλμάνους μόνον ἐκ τοῦ τζαμίου τοὺς Χριστιανούς μόνον ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοὺς Ἰουδαίους μόνον ἐκ τῆς συναγωγῆς. Ἐπιθυμῶ ὅπως, ὅταν εὐρίσκωνται ἐντὸς τῶν τόπων αὐτῶν, ἔνθα πάντες ἐξίσου προσφέρουσι λατρείαν πρὸς τὸ θεῖον, χαίρωσιν ἐν ὁμορρυθμίᾳ τὰ αὐτὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ τὴν πατρικὴν μου προστασίαν.

Τὸ ἔργον ἦτο δυσχερέστατον. Ἦτο ἄρα γε κατορθωτόν; Παρεβλήθη ἐνίοτε, ἀλλὰ προφανῶς μετὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ἐπιφυλάξεων ὁ Μαχμούτ πρὸς Πέτρον τὸν Μέγαν. Ἄλλ' οἱ Ῥῶσοί εἰσιν Εὐρωπαῖοι· ὁ Τσάρος ἐπρόκειτο νὰ ὀδηγήσῃ ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ πολιτισμοῦ λαὸν καθυστεροῦντα μὲν, ἀλλὰ παρεσκευασμένον ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς του ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδὸν ταύτην. Τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος εἶνε «πλοῖον οὐτινος δέον ν' ἀνανεωθῶσιν ἢ τρόπισ οἱ ἱστοὶ τὰ ἱστία καὶ τὸ πλήρωμα». (1) Καί τι πλέον μάλιστα· εἶνε ὡς νὰ ἐπρόκειτο, καθ' ἃ ἔλεγέ τις τῶν ὑπουργῶν τοῦ Μαχμούτ, «νὰ διδάξωμεν τοὺς λαοὺς μας ἄλλην γλῶσσαν». Καὶ οὔτε τοῦτο δὲν ἀρκεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ πρᾶγμα· εἶνε ὡς νὰ ἐπρόκειτο νὰ μεταβληθῆ ἡ φύσις αὐτῆ τῶν εἰρημένων λαῶν· τοιαύτη δὲ μεταβολὴ εἶνε ἄρα γε κατορθωτή; Δὲν θ' ἀποθάνωσιν ἄρα γε ἐκ τῆς τοιαύτης μεταγίσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ αἵματος; Ἄλλως τε μεταξὺ τῶν ἀσχολουμένων πρὸς τοῦτο χριστιανικῶν Δυνάμεων δὲν ὑπάρχουσιν ἄρα γε καὶ τινες φοβούμεναι τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ ἀσθενοῦς καὶ εὐχόμενοι μᾶλλον νὰ ἴδωσιν αὐτὸν ἐκπνέοντα κατὰ τὴν ἐγχείρησιν;

Α'. Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΣΑΣ—ΜΑΧΜΟΥΤ ΚΑΙ ΜΕΧΜΕΤ

Ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἄλῆς ἐφαίνετο τότε ὡς ἡ

(1) Engelhardt: La Turquie et le Tanzimat, tom I p. 5.

ζῶτα ἀπόδειξις τῆς ἐπιδεικτικότητος τῶν Μουσουλμάνων εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆ εὐρωπαϊκῆ συνεργείᾳ. Πλὴν παρεκτός τοῦ ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι δὲν εἶνε Τούρκοι, ἐξεδήλωσαν δὲ ἄλλοτε περιφανῶς τὴν ἐαυτῶν ἐπιδεικτικότητα περὶ τὸ πράττειν ἔργα βιώσιμα, δὲν πρέπει ἰὰ πιστεύωμεν ὅτι ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἀπλῶς ἀπεμιμήθη τὴν Εὐρώπην. Καθ' ἅπαν αὐτοῦ τὸ στάδιον παρατηροῦνται πράξεις πρωτότυποι, χαρακτῆρα ἔχουσαι γνησίως ἀσιατικόν. Ἐν Γαλλίᾳ ἰδίως ἐξήγειρεν ἔκτακτον ἐνδιαφέρον καὶ προκατάληψιν, ἐξ ὧν ὀλίγου δεῖν ἢ Κυβέρνησις τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου νὰ παρασυρθῇ εἰς μεγάλους κινδύνους. Τὸν ἐνεκωμιάζον μετ' ἐκφράσεων διθυραμβικῶν ὅτι εἶχεν ἀέκγαλλισή τὴν Αἴγυπτον», ὅτι «συνεζεύχθη τὴν σκέψιν τοῦ Ναπολέοντος». Ἄλλ' ὑπάρχει πολὺ τὸ ἀπατηλὸν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ πρῶτοῦ τῆς Αἰγύπτου. Ἐπίστρωσε τεχνηέντως τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ὀπισθεν τῶν προσχημάτων, ἐξ ὧν ἐδελεάσθη ἢ Γαλλία, ἐκυβέρνησε τὴν Αἴγυπτον ὡς ἀσιανὸς δεσπότης, ἢ ὡς ἀρχαῖος Φαραώ. Ἐκ δὲ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ Ναπολέοντος μόνην τὴν ἐγώστικὴν καὶ ἀκάθικτον φιλοδοξίαν εἶχεν.

Καταλαβὼν τὸ πασαλίκιον τοῦ Καίρου διὰ δόλου καὶ διὰ ψυχρᾶς ὠμότητος, κύριος δὲ ἀπόλυτος γενόμενος τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου μετὰ τὴν σφαγὴν τῶν Μαμελούκων, ἀπέστη ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον τῶν ἀρχῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Διὰ τῆς ἐξολοθρεύσεως τῶν Μαμελούκων καὶ τῆς ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτοῦ δημεύσεως τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐγένετο κάτοχος τῆς ἡμισείας γῆς τῆς Αἰγύπτου. Ἀπὸ τοῦ 1808 ἐδήμευσεν ἐπίσης τὰ πλουσιώτατα κτήματα τῶν τζαμίων καὶ πάντων τῶν ἱερῶν ἰδρυμάτων ἐπὶ προφάσει ὅτι κάλλιον θὰ τὰ διεχειρίζετο αὐτὸς καὶ θὰ τὰ συντηρῆι ὑπὸ κρείττονας ὁρους. Τὸ 1809 ἐπέβαλεν εἰς πάντας τοὺς ἰδιοκτῆτας τῆς χώρας ἔκτακτον φόρον ἐκ 40 ἑκατομμυρίων, κατ' ἀναλογίαν τῆς ἐκτάσεως τῶν γαιῶν των. Πολλὰ διευτυπώθησαν παράπονα· ὁ πασᾶς ὑπεκρίθη ὅτι ἦτο διατεθειμένος νὰ τὰ εἰσακούσῃ ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι θὰ ἰθασίζοντο ἐπὶ γνησίων τίτλων ἰδιοκτησίας, οἵτινες ἔδει νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τοὺς πράκτορας του. Μετὰ τοῦτο κατέσχε καὶ κατεκράτησε τοὺς τίτλους τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἡ ἀρπαγὴ ἐγένετο τοιοῦτοτρόπως ἐνχειροτέρα καὶ πληριστέρα.

Κατέστη ὁ μόνος ἐν Αἰγύπτῳ γαιοκτήμων, ὁ μόνος κύριος τῆς βιομηχανίας, ὁ μόνος καλλιεργητῆς καὶ κατὰ συνέπειαν ὁ μόνος ἐμ-

πορευόμενος. Διὰ μιᾶς ἐγένετο ζάπλουτος· διὰ τοῦ τεραστίου δ' ἐκείνου πλούτου ἠδυνήθη νὰ πλουτήσῃ ἔτι περισσότερο καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ φιλόδοξα σχέδιά του.

Εἶνε ὁμως ἀδιαφιλονίκητον ὅτι διεχειρίσθη λίαν δεξιῶς τὸν κακῶς ἀποκτηθέντα ἐκείνον πλοῦτον. Ἐξήγαγε τὴν γεωργίαν ἐκ τῆς ἀμαθείας, ἐν ἣ ἐσήπετο ἀπ' αἰώνων· εἰσήγαγεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου νέα εἶδη καλλιέργειας, ταχέως καρποφοροῦντα, οἷον τὸν βάμβακα, τὴν ἐλαίαν, τὸ ζακχαροκάλαμον· ἱδρυσεν πολυάριθμα βιομηχανικὰ καταστήματα· ἀπέστειλε νέους εἰς Εὐρώπην διὰ νὰ σπουδάσωσι τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας τῆς Ἑσπερίας καὶ ἱδρυσεν σχολὴν ἰατρικὴν, καὶ συμβούλιον ὑγειονομικόν, διευθυνόμενα ἀμφότερα ὑπὸ Γάλλου, τοῦ δόκτορος Κλώ-βέη.

᾽Ωκοδόμησε τὸ κάλλιστον ἐν Καΐρῳ τέμενος τὸ φέρον τὸ ὄνομά του, περιέχον δὲ τὸν τάφον του· ὅπως οἱ Φαραῶ οἱ ἀνεγείραντες τὰς Πυραμίδας, ἐστέγασε καὶ αὐτὸς πολυτελῶς τὸ φθαρτόν του σκῆνος. Ἀνήγειρεν εἰς εὐημερίαν τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀθλίαν τότε πολίχνην, κατοικουμένην ὑπὸ ἐξακισχιλίων μόλις ψυχῶν, κατωτέραν δὲ τῆς Ροζέττης, ἐννοήσας ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια ἦτο λιμὴν προτιμότερος, ὡς κειμένη μακρὰν τῶν προσχώσεων τοῦ Νείλου. Ἡθέλησε νὰ διοχετεύσῃ εἰς αὐτὴν ὕδωρ πόσιμον καὶ κατεσκεύασε τὴν διώρυγα Μαχμουδιέ· κατὰ τὰς ἐργασίας δὲ ταύτας, ἐν τῷ μέσῳ τῶν διακεκαυμένων ἐρήμων, δι' ὧν ἀποχωρίζεται ὁ Νεῖλος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἐν αἷς οἱ ὑπὸ τὸν Βοναπάρτην Γάλλοι τοσοῦτον ἑταλαιπωρήθησαν, χιλιάδες Φελλάγων ἀπέθανον ἐκ πυρετοῦ καὶ δυσεντερίας. Ἀλλὰ τί πρὸς τοῦτο; Ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων οὐδὲν σημαίνει διὰ τοὺς παρὰ τὸν Νεῖλον Φαραῶ. Ἡ διώρυξ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ἄφτεχ παρὰ τὴν διακλάδωσιν τῆς Ροζέττης, βαίνει παρὰ τὴν λίμνην Μαρρώτιδα, διέρχεται δι' Ἀλεξανδρείας καὶ καταλήγει εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐχει μῆκος μὲν 78 χιλιομέτρων καὶ πλάτος 30 μέτρων· παρὰ τὰς ὄχθας αὐτῆς ἐφυτεύθησαν δένδρα, κατέστη δὲ τὸ μέρος ἐκείνο λαμπρὸς περίπατος, ἔνθα ὑπὸ οὐρανὸν ὠραῖον καὶ αἴθριον ἐκτείνονται κατὰ σειρὰν ἐργοστάσια, κῆποι καὶ ἐπαύλεις. Ὁ πᾶς ἐξέτεινεν ὡσαύτως ἐπιτηδειότατα τὸ σύστημα τῶν διωρύγων τοῦ Φαγιούμ καὶ τοῦ Δέλτα. Οὕτω δὲ ἀπέδωκεν ἀξίαν μεγάλην εἰς τὸ ἔδαφος τῆς χώρας του.

Ἀφιέρωσε πρὸ πάντων πᾶσαν μέριμναν ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως

τῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Κεκτημένος παντοδυναμίαν δὲν ἐβράδυνε νὰ συντάξῃ στρατοὺς καὶ στόλους. Κατὰ Μάιον τοῦ 1826 εἶχεν ἀνάγκην 12,000 στρατιωτῶν ὅθεν διατάσσει τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν νὰ συλλέξωσι πάντας τοὺς ἱκανοὺς πρὸς στράτευσιν ἄνδρας καὶ νὰ πέμψωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἑλ - Καγκάχ. Οἱ διοικηταὶ ἐκτελοῦσι τὴν διαταγὴν μεθ' ὑπερβάλλοντος ζήλου καὶ πέμπουσι πρὸς τὸν δεσπότην μακροὺς στοίχους δυστυχῶν, δεδεμένων ἀνὰ δύο, φερόντων πέδας εἰς τὸν τράχηλον καὶ εἰς τὰς χεῖρας, τῶν πλείστων δὲ συνοδευομένων ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των. Οἱ πεμφθέντες ἀνείρχοντο ἐν συνόλῳ εἰς 70,000. Ὁ πασᾶς ἐκλέγει καὶ παραλαμβάνει δωδεκακισχιλίους ἐκ τῶν εὐρωστοτέρων, ἀποπέμπει δὲ τοὺς λοιπούς, οἵτινες πιθανώτατα ἐμελλον νὰ προσέλθωσιν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους εἰς προσεχῆ πρόσκλησιν!

Τὸ 1830 ὁ πασᾶς ἐξώπλισε τέσσαρα πλοῖα, εἶχε δὲ ἀνάγκην ναυτῶν· διατάσσει πάραυτα νὰ συλληφθῶσι πάντες οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὄνηλάται· οἱ στρατιῶται ἐνεργοῦσι καταναγκαστικὴν στρατολογίαν ἐν τοῖς χωρίοις μεταξὺ τῶν Φελλάχων. Ἐκλέγονται ἐξ αὐτῶν οἱ κρεῖττονες καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας τὰ πληρώματα εἶνε ἔτοιμα. Ἄλλως τε ἡ μέθοδος τὴν ὁποίαν πολλάκις μετεχειρίσθησαν οἱ Ἄγγλοι πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀπαιτουμένου διὰ τὰ πλοῖά των ἀριθμοῦ ναυτῶν δὲν διαφέρει πολὺ τῆς ἐπινοηθείσης ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ναυτολογίας.

Οἱ τε αὐταὶ καὶ οἱ στρατιῶται ἐξεγυμνάσθησαν παρ' Εὐρωπαίων. Μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος ἀνεσχηματίσθη ὑπὸ ναυπηγοῦ τινος ἐκ Τουλῶνος, τοῦ Δὲ Σεριζύ. Ἐτερος Γάλλος, ὁ συνταγματάρχης Σιέβ, βραδύτερον ἀποκληθεὶς Σουλεῦμάν βέης, ἐμόρφωτε τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ πασᾶ. Καὶ ἄλλοι δὲ Γάλλοι, οἷον ὁ ὑποπλοίαρχος Βεσσῶν, διηύθυναν τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν πλοίων καὶ τὰ γυμνάσια τῶν αἰγυπτίων ναυτῶν.

Τοιοτοτρόπως ἠδυνήθη ὁ πασᾶς νὰ δράσῃ μεγάλως ἐν τῇ πολιτικῇ. Καθυπέταξε τοὺς Οὐαχαβίτας χάριν τοῦ Σουλτάνου. Ἄλλ' ἀνέλαβε χάριν ἐαυτοῦ καὶ πρὸς ὄφελος τῆς ὑπ' αὐτὸν χώρας τὴν κατάκτησιν τοῦ Μέσου Νεῖλου. Ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1823 καθυπέταξε τὴν Νουβίαν καὶ τὸ Κορδοφάν, μετὰ περισσῆς δὲ ὀξυδερκειᾶς ἐν θέσει ἐπικαιροτάτῃ ἐκτίσε τὸ Χαρτούμ, τὴν πρωτεύουσαν

τοῦ αἰγυπτιακοῦ Σουδάν, ἣς γοργῇ ὑπῆρξεν ἡ ἀκμὴ καὶ ἣς τὸ μέλλον εἶσται πιθανῶς λαμπρότερον.

Διὰ τῶν στρατῶν αὐτοῦ ἐπεξετάθη ὁ Ἰσλαμισμός, καθ' ὃν δὲ χρόνον αὐτὸς ἀπωθεῖτο παρὰ τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων πρὸς τὸν Ἄτλαντα, τὸν Δούναβιν, τὸν Ἰνδὸν καὶ πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου, εὔρε διέξοδον πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν, πρὸς τὸν Ἄνω Νεῖλον καὶ τὴν Κεντρῶν Ἀφρικὴν ὑπὸ τὴν πίεσιν ταύτην. Τίς θὰ ἠδύνατο ν' ἀναμετρήσῃ καὶ σήμερον εἶτι τὰς συνεπείας τῆς τριαύτης ἀπροόπτου μουσουλμανικῆς ἀναγεννήσεως; Ἦτο οἶονεὶ ἡ ἐναρξίς δευτέρας περιόδου τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον, ὁ Μαχμούτ ἀνίκανος νὰ καταβάλλῃ τοὺς ἐπαναστατήσαντας Ἑλληνας, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τοῦ ὑποτελοῦς του. Οὗτος δὲ μετὰ χαρᾶς ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας, ἵνα ἐπεκτείνῃ καὶ πρὸς βορρᾶν τὴν ἰσχύν του, ὅπως εἶχεν ἐξαπλώσῃ αὐτὴν καὶ πρὸς μεσημβριαν. Ἡ Γαλλία ἀφῆρεσεν ἐκ τῶν χειρῶν του τὸ πασαλίκιον τῆς Πελοποννήσου· ἀλλ' ἡ φιλοδοξία του δὲν ἀπεθαρρύνθη ἐκ τούτου· τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα ὑπῆρξε δι' αὐτὸν γόνιμον εἰς εὐνοϊκὰ ἀποτελέσματα.

Δὲν ἦτο δυνατόν ὁ Μαχμούτ ν' ἀφίσῃ εἰς τὸν πασᾶν τῆς Αἰγύπτου τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἰσχύν, ἣν εἶχεν οὗτος ἀποκτήσῃ. Τὸ νέον ἐκεῖνο μεγαλεῖον τὸ ἀνιδρούμενον ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νεῖλου ὑπενεθύμιζε τοὺς διαμελισμοὺς τοῦ Κράτους τῶν Ἀββασιδῶν καὶ ὁ Σουλτάνος ὑπέβλεπε τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν, διότι εἶχε προσφέρῃ αὐτῷ τὴν συνδρομὴν του.

Ὁ Μεχμέτ, δυσηρεστημένος, διότι οὐδὲν ἐκέρδησεν ἐξ Ἑλλάδος, ἀπήτησε τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐπεμβάσεώς του, ἐζήτησε δὲ νὰ δοθῇ εἰς τὸν υἱὸν του Ἰμβραήμ τὸ πασαλίκιον τῆς Δαμασκῆς. Ἄλλ' ὁ Σουλτάνος ἤρνήθη. Ὁ πασᾶς εἶχεν ἀνάγκην τῆς Συρίας, ὅπως ναυπηγήσῃ ἐκ νέου τὸν καταστραφέντα ἐν Ναυαρίνῳ στόλον του, εἶχεν ἀνάγκην τῶν δασιῶν τοῦ Λιβάνου. Διὰ τοῦτο πάντες οἱ ἐξουσιασταὶ τῆς Αἰγύπτου ὠρέγοντο τῆς Συρίας, καὶ οἱ Φαραῶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ οἱ Πτολεμαῖοι οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῆς Συρίας ἡ κοιλάς τοῦ Νεῖλου συνεννοῦται μετὰ τοῦ λοιποῦ κόσμου· δὲν εἶχεν ἄλλον ὀρίζοντα ἐπεκτάσεως, ἐνόσῳ διέμενον ἄγνωστοι αἱ πρὸς τὸν Ἄνω Νεῖλον γῶραι. Τὸ 1831 Φελλάχοι τινὲς καταστραφέντες ἐκ τῆς ἐπαχθοῦς κυβερνήσεως τοῦ Μεχμέτ, κατέφυγον εἰς τὴν γῶραν τῆς Πτολεμαίδος. Ὁ πασᾶς τῆς Αἰγύπτου ἐζήτησε τὴν παράδοσιν των παρὰ τοῦ πασᾶ.

τῆς Δαμασκού Ἐβδουλλάχ· πλὴν οὗτος ἠρνήθη νὰ τοὺς παραδώσῃ, φρονῶν ὅτι πᾶς ὑπήκοος τοῦ Σουλτάνου ἠδύνατο νὰ διαμείνῃ εἰς οἶαν-δήποτε τοῦ Κράτους χώραν.

Ἄνευ ἄλλης τινὸς κηρύξεως πολέμου ὁ Μεχμέτ ἐπέμφε τὸν Ἰμβραήμ ἐπὶ κεφαλῆς 30,000 ἀνδρῶν πρὸς κατάκτησιν τῆς Συρίας. Ἐτρίφεν ἄρᾳ γε καὶ ἄλλα σχέδια; Μήπως διανοεῖτο νὰ προχωρήσῃ καὶ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως; Μήπως ὠνειροπόλει νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν τοῦ Σουλτάνου ἢ τοῦλάχιστον νὰ κυβερνήσῃ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ὡς ἑπαρχος τοῦ παλατίου τοῦ ἀδρανοῦς ἐκείνου μονάρχου, ἢ ὡς οἱ Τοῦρκοι Ἐμίραι τοῦ μεσαίωνα οἱ προστατεύοντες τοὺς Ἀβ-θασίδας τοῦ Βαγδατίου; Τὴν φιλοδοξίαν του ἐμελλον νὰ κανονίσωσι τὰ γεγονότα, δύσκολον δὲ ἦτο νὰ διακρίνῃ τις ἐκ τῶν προτέρων τοὺς σκοποὺς του· ἄλλως τε δὲν εἶνε ὀρθὸν ν' ἀποδίδωνται σχέδια αὐστηρῶς ὠρισμένα εἰς τὸν μοιρόδοξον ἐκείνον Ἀνατολίτην.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾔ, γοργαὶ ἐπηκουλούθησαν τοῦ Ἰμβραήμ αἱ ἐπιτυχίαι. Εὐτυχέστερος τοῦ Βοναπάρτου, διότι ἦτο κύριος τῆς θαλάσσης, ἐκυρίευσεν τὴν Πτολεμαίδα τὴν 27 Μαΐου 1832, τὴν Δαμασκὸν δὲ τὴν 14 τοῦ ἐπομένου Ἰουνίου. Τὴν 9 Ἰουλίου ὁ στρατὸς τοῦ πασᾶ τοῦ Χαλεπίου ἠττήθη μὲν ἐν Χόμς παρὰ τὸν Ὀρόντην καὶ εἶτα συνετρίβη τέλειον τὴν 11 ἐν Χάμα, κειμένην λεύγας τινὰς βορειότερον. Ὁ Μαχμούτ ἐπέμφε κατὰ τῶν Αἰγυπτίων ἄλλον στρατὸν ἰσχυρότερον ὑπὸ τὸν Χουσεῖν πασᾶν. Οἱ ἀντίπαλοι συνηντήθησαν ἐν Βεϋλάν, μεταξὺ Ἀντιοχείας καὶ Ἀλεξανδρέττας, ὀλίγον νοτιότερον τῆς Ἴσσοῦ, παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς στενοπορίας τοῦ Γαύρου. Οἱ Τοῦρκοι κατετροπώθησαν καὶ ὁ Ἰμβραήμ ἠδυνήθη νὰ εἰσελάσῃ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἀκολουθῶν ἀντιθέτως τὸ δρομολόγιον Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου.

Ἐντρομος γενόμενος ὁ Μαχμούτ, προὔτιμησε νὰ ἐπικαλεσθῇ μᾶλλον τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης, παρὰ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ὑποτελεῖ του. Ἡ Ἀγγλία ἦτο ὅλως ἀπασχολημένη εἰς τὴν ἐκλογικὴν αὐτῆς μετarrύθμισιν, ἡ δὲ Γαλλία διετέλει ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ θανάτου τοῦ Καζιμίρου Περριέ, ἦσαν δ' ἄλλως τε γνωσταὶ αἱ συμπάθειαι αὐτῆς πρὸς τὸν πασᾶν τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Ρωσία ἦτο ὁ φυσικὸς ἐχθρὸς τοῦ Σουλτάνου· πλὴν δὲν συνέφερεν αὐτῇ νὰ πείσῃ ἡ Κωνσταντινούπολις εἰς χεῖρας νέας καὶ ἰσχυρὰς ἐξουσίας, ἧτις θὰ ἦτο μᾶλλον ἐπίφοβος ἢ οἱ ἐξησθενημένοι Ὀθωμανοί. Ὅθεν ἐπτοήθη ἐκ τῶν θριαμβῶν τοῦ Ἰμβραήμ προσήνεγκεν εἰς τὸν Σουλτάνον τὴν στρατιωτικὴν

αὐτῆς ὑποστήριξιν καὶ προθύμως ἀνέλαβε νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν καὶ ν' ἀποκρούσῃ τοὺς Αἰγυπτίους· ἐγίνωσκε δὲ αὐτὴ πῶς θὰ ἡμείβετο κατόπιν.

Ὁ Μαχμούτ ἐθεώρησεν ὡς ὑπερβολικὴν τὴν γεναιοφροσύνην ταύτην καὶ ἐδίστασε νὰ τὴν δεχθῆ. Τὰς τελευταίας αὐτοῦ ἐλπίδας ἐναπέθετο εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ρεσίτ-Μεχμέτ, ὃν πρὸ μικροῦ εἰρηνεύσαντα τὴν Ἀλβανίαν, εἶχε πέμψῃ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Ἰμβραήμ συνῆψε μετ' αὐτοῦ μάχην ἐν Ἰκονίῳ τὴν 21 Δεκεμβρίου 1832, κατανικήσας δὲ ὀλοσχερῶς καὶ συλλαβὼν αὐτὸν αἰχμάλωτον, ἐβάδισε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ στιγμή ἦτο κρίσιμος. Ὁ πασᾶς τῆς Αἰγύπτου ἀπήτει πᾶσαν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν· ἀπήτει τὸ Βαγδάτιον, δι' οὗ θὰ διήνοιγε τὴν ὁδὸν τοῦ ἐμπορίου πρὸς τὴν Ἰνδικήν. Ὁνειροπόλοι νὰ γείνη ὁ Μέγας Βεζύρης τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ ν' ἀνακαινίσῃ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ. Ὁ Ἰσλαμισμὸς ὀλόκληρος συνεταράσσετο· ἐθεώρει τὸν Ἰμβραήμ ὡς ἐκδικητὴν τοῦ Κορανίου, ὃπερ ὁ Μαχμούτ δὲν ἐσέβετο πλέον· ἐθεώρει τὴν ἐνσκήψασαν τότε καὶ δεινῶς θερίζουσαν χολέραν ὡς τιμωρίαν ἐξ οὐρανοῦ· ἤλεγχε τὸν Σουλτάνον διὰ τὰς νεωτεριστικὰς αὐτοῦ ἰδίας, διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Γιαννιτσάρων, οἵτινες εἶχον χρηματίσῃ τὸ πάλαι ἐνδοξα ὄργανα τῆς μουσουλμανικῆς κατακτήσεως. Δερβίσης τις ἐσταμάτησεν ἡμέραν τινα τὸν Μαχμούτ καθ' ὁδόν: «—Γκιαούρ-Παδισάχ, ἐφώνησεν αὐτῷ, ἀκόμη δὲν ἐκορέσθης ἀνομιῶν; Καταστρέφεις τοὺς θεσμοὺς τῶν πατέρων σου, καταστρέφεις τὴν θρησκείαν καὶ ἐπισύρεις τὴν ἐκδίκησιν τοῦ προφήτου ἐπὶ σοῦ καὶ ἐφ' ἡμῶν.—Εἶνε παράφρων, εἶπεν ὁ Σουλτάνος. — Παράφρων! ὑπέλαβεν ἐκεῖνος· σὺ ἀπώλεσας τὸ λογικόν σου. Δράμετε, Μουσουλμάνοι! τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μ' ἐπνέει καὶ μὲ διατάσσει νὰ λαλήσω. Αὐτὸ μοὶ ὑπεσχεθῆ τὴν ἀνταμοιβήν τῶν ἀγίων.» Ὁ Δερβίσης συλληφθεὶς ἐθανατώθη· ἀλλ' οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ ἀνήγειραν αὐτῷ τύμβον, ἐνθα συνέρρεον ἄθροοι οἱ εὐσεβεῖς προσκυνηταὶ καὶ ἐνθα πολλὰ ἐτελοῦντο θύματα.

Ἀφίκετο τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰς τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Τσάρου, ὁ στρατηγὸς Μουράβιεφ, ὃστις ἐπανέλαβεν ἐκ νέου τὰς προτάσεις τοῦ κυρίου του. Ὁ Σουλτάνος κατεπτοημένος, βέβαιος ὅτι ἂν ὁ Ἰμβραήμ ἤθελε νικήσῃ, θὰ τὸν ἐξεθρόνιζε καὶ θὰ τὸν ἐθανάτωνεν, ὅπως εἶχε θανατωθῆ Σελίμ ὁ Γ' καὶ τόσοι ἄλλοι Σουλτάνοι, ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ρωσσίας, παρεκάλεσε δὲ τὸν Νικόλαον

νά πέμψη αὐτῷ στρατεύματα: α—Τί τὰ θέλετε; ἔλεγε πρὸς τοὺς συμβούλους του ὁ πιγιόμενος πιάνεται καὶ ἀπὸ τὸν ὄφιν διὰ νὰ σωθῆ, ἔστω καὶ ἂν γνωρίζῃ ὅτι μέλλει νὰ πιγῆ παρ' ἐκείνου κατόπιν». Ἴσως δὲ ἤλπιζεν, ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς Ῥώτσους, νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐπέμβασιν τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων.

Πράγματι δὲ οὐδ' ἡ Ἀγγλία οὐδ' ἡ Γαλλία ἠδύναντο ν' ἀφίσσωσι τὸν Τσάρον νὰ προστατεύσῃ μόνος τὸν Σουλτάνον. Ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος δὲν ἦτο, ὅπως Κάρολος ὁ Γ', συνδεδεμένος μετὰ τῆς ῥωσικῆς πολιτικῆς· ἀπὸ τῆς ἀναβάσεώς του εἰς τὸν θρόνον εὗρε κατ' αὐτοῦ σφοδρὰν καὶ διηνεκὴν τὴν ἐχθροπάθειαν Νικολάου τοῦ Α', ὅστις τὸν ἀπεχθάνετο ὡς βασιλέα τῶν ὁδοφραγμάτων». Πλὴν δὲ τῶν δυναστικῶν τούτων λόγων, δὲν ἐθεώρει ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφίσῃ τοὺς Ῥώτσους νὰ καταλάβωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Παρὰ τῷ Διδανίῳ εὕρισκετο τότε εἰς μόνος ἐπιτετραμμένος αὐτοῦ, ὁ Δὲ Βαρέν, ὅστις συνεβούλευσε τὸν Σουλτάνον νὰ διχπραγματευθῆ πρὸς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν· ὄντως δὲ ὁ Χαλίλ πασᾶς ἐπέμφθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, διὰ νὰ προτείνῃ πρὸς τὸν Πασᾶν τῆς Αἰγύπτου νὰ δεχθῆ τὴν μεσημβρινὴν Συρίαν, τουτέστι τὰ πασαλίκια τῆς Πτολεμαίδος, τῆς Νεαπόλεως ἢ Ναπλούσσης (Δαμασκοῦ), τῆς Σαίδος (Σιδῶνος) καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ. Πλὴν ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἀπῆτει τοῦλάχιστον ὀλόκληρον τὴν Συρίαν μετὰ τῆς ἐπαρχίας τῶν Ἀδάνων ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὁ δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρόξενος τῆς Γαλλίας Μιμῶ ἐνεθάρρυνε τὰς ἀπαιτήσεις του. Αἱ τουρκικαὶ προτάσεις ἀπερρίφθησαν, ὁ Ἰμβραῆμ διετάχθη νὰ προχωρήσῃ καὶ ἔφθασεν εἰς Κιουτάγιαν, ἡ δὲ ἐμπροσθοφυλακὴ του πρέβη μέχρι Ἱερουσσῆς (Φεβρουάριος 1833).

Ὁ Μαχμούτ προσεκάλεσε τὸν ῥωσικὸν στόλον, οὗτος δὲ ἠγκυροβόλησε τὴν 20 Φεβρουαρίου ἐν τῷ Βοσπόρῳ, πρὸ τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Σουλτάνου.

Ἐν τούτοις ἐν Γαλλίᾳ τὸ σχηματισθὲν τὴν 11 Ὀκτωβρίου 1832 ὑπουργεῖον ἤρχιζε νὰ κατανοῆ ἀκριθέστερον τὴν σοβαρότητα τῶν περιστάσεων. Ὁ δούξ τοῦ Βρόιλ ἐπεμψεν ὡς πρέσβυν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ναύαρχον Ῥουσσέν. Φθάσας οὗτος ἐκεῖ εὗρε τὰ ῥωσικὰ πλοῖα εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον· ὀργίζεται ἐκ τούτου, τρεχεὶ εἰς τὰνἄκτορα, προσκαλεῖ τὸν Σουλτάνον ν' ἀποπέμψῃ τοὺς στρατιώτας τοῦ Τσάρου, ἀπειλῶν αὐτὸν διὰ φοβερῶν περιπλοκῶν ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἀναδέχεται δὲ νὰ πείσῃ τὸν Μεχμέτ νὰ δεχθῆ τὰς

προτάσεις τῆς Τουρκίας. Οἱ λόγοι του εἰσακούονται τὰ ῥωσικὰ πλοῖα, τῇ παρακλήσει τοῦ Σουλτάνου, αἴρουν τὴν ἄγκυραν καὶ ἀπομακρύνονται τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ ναύαρχος Ρουσσέν προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν Μεχμέτ, ἀλλ' αὐτὸς ἀντιτάσσει κατηγορηματικὴν ἄρνησιν. Ὁ πασᾶς ἐπιμένει εἰς πάσας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις καὶ παραγγέλλει εἰς τὸν Ἰμβραήμ νὰ προχωρήσῃ μέχρι Σκουτάρεως (Χρυσουπόλεως) ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Σουλτάνος ἀναγκάζεται ν' ἀνακαλέσῃ τοὺς Ῥώσους καὶ ὑπὸ τὴν ὄψιν τοῦ γάλλου πρέσβεως 15,000 Ῥώσων ἀποβιβάζονται ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄχθων τοῦ Βόσπορου, ἐν Βουγιούκ Δερέ καὶ ἐν Θεραπειοῖς τὴν 5 Ἀπριλίου. Στρατὸς δὲ ἰσχυρότερος ἐτοιμάζεται νὰ διαβῇ τὸν Δούναβιν.

Ἄλλ' ἤδη ἡ κρίσις προσήγγιζεν εἰς τὴν λύσιν. Ὁ ἀφικόμενος πρὸ μικροῦ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας λόρδος Πόσονβυ ὑπεστήριξε τὸν ναύαρχον Ρουσσέν. Πλοῖα γαλλικὰ καὶ ἀγγλικὰ ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ὁ Μεχμέτ δὲν ἐπιθύμει νὰ περιπλακῇ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, φοβούμενος μὴ διακυβεύσῃ τὰ κέρδη του. Ὁ Σουλτάνος, χάρις εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας, ἐδέχθη τοὺς ὅρους τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου. Διὰ τῆς ἐν Κιουτάγια συνθήκης, ὑπὸ τύπον φερμανίου ἀπὸ 5 Μαΐου 1833, παρεχωρήθη εἰς τὸν Μεχμέτ ἡ κυβέρνησις πάσης τῆς Συρίας καὶ τῆς ἐπαρχίας τῶν Ἀδάνων, τουτέστι τῶν στενοποριῶν τοῦ Ταύρου.

Ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου ὁ Ἰμβραήμ ἐξεκένωσε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐνήργησαν, ὅπως ἐπισπεύσωσι καὶ τὴν ἀπέλασιν τῶν Ῥώσων. Ἀπῆλθον τέλος καὶ οὗτοι κατὰ τὴν 10 Ἰουλίου, καὶ πάντες ἐχάρησαν διὰ τὴν ἐπελευθούσαν λῆξιν τῆς κρίσεως.

Ἐγνώσθη μετ' ὀλίγον ὅτι τὴν 8 Ἰουλίου ὁ πρίγκηψ Ὀρλώφ, ἔμπιστος τοῦ Τσάρου, εἶχε συνυπογράψῃ μετὰ τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως τὴν ἐν Οὐγκιάρ Σκελεσι συνθήκην. Δι' αὐτῆς ἡμείβετο ἡ παρασχεθεῖσα ἐκδούλευσις. « Ἐμπνεομένη ἐκ τῆς εἰλικρινοῦς ἐπιθυμίας ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν παγιότητα καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ὑψηλῆς Πύλης », ἡ Ῥωσσία ἀνεδέχετο νὰ χορηγῇ αὐτῇ πᾶσαν συνδρομὴν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἣν ἐκείνη ἠθέλεν ἀπαιτήσῃ. Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπεχρεῖτο νὰ κλείσῃ τὸν Ἑλλήσποντον, ἥτοι νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ τὴν

διάβασιν αὐτοῦ εἰς οὐδὲν ξένον πολεμικὸν πλοῖον ἐφ' οἰαδήποτε ἀφορμῇ. Τοιουτοτρόπως ἡ Ῥωσσία ἀπέκτα, ὅπως ἄλλοτε ἐν Πολωνίᾳ, τὸ μέσον πρὸς διαρκῆ ἐπέμβασιν ἐπὶ τῇ τυχούσῃ προφάσει πρὸς δὲ καθίστατο ἀπρόσβλητος ἐν τῷ Εὐξείνῳ. Ἐν ἄλλοις λόγοις ἐπεφύλασεν ἑαυτῇ τὸ δικαίωμα νὰ δρᾷ κατὰ βούλησιν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει διὰ τινος οἰονεὶ προστασίας, ἀπειμύκρυνε δ' ἐξ αὐτοῦ τὴν δρᾶσιν τῶν ἄλλων Δυνάμεων.

Ζωηρὰ παρήχθη ἐκ τούτου ἐντύπωσις ἐν Λονδίῳ καὶ ἐν Παρισίοις. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις προὔτεινεν ἀμέσως εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ πέμψωσι τοὺς στόλους των, ὅπως πυρπολήσωσι τὸν ῥωσικὸν ἐντὸς τῆς Σεβαστουπόλεως. Γαλλικὰ καὶ Ἀγγλικὰ πλοῖα περιπέλουν ἐν τῷ Αἰγαίῳ. Ὁ πόλεμος ἐφαίνετο ἐπικείμενος, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ τσάρος Νικόλαος ἦτο ἥκιστα διατεθειμένος νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ἐπήρετο ἐπὶ τῷ κατορθώματι του διὰ λόγων προκλητικῶν. Ὁ δούξ τοῦ Βρόιλ δὲν θεωρῶσεν ὅτι ὁ θρόνος τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου ἦτο ἀρκετὰ ἐδραῖος, ὥστε ν' ἀψηφήσῃ ἀγῶνα, καθ' ὃν ἡ Ῥωσσία ἠδύνατο νὰ βασιθεῖ καὶ ἐπὶ τῆς συνδρομῆς τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας. Διότι συνέπεια τῆς κατ' Ἰούλιον τοῦ 1830 ἐπαναστάσεως ὑπῆρξεν ἡ ἐφήμερος ἄλλως τε ἀνασύστασις τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Ὁ ἐρεθισμὸς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας κατηναέσθη· ἠρκέσθησαν αὐταὶ μόνον νὰ δηλώσωσιν ὅτι δὲν ἀνεγνώριζαν τὰ ἐν Οὐγκιὰρ Σκελεσοὶ συμφωνηθέντα. Ἡ δὲ Ἀγγλία ἔλαβε καὶ ἄλλα τινὰ προφυλακτικὰ μέτρα. Προσῆγγισε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ ἠδυνήθη νὰ συνάψῃ μετ' αὐτῆς τὴν 3 Ἰουλίου 1838 σύμβασιν, δι' ἧς ἠγγυῶντο ἀμοιβαίως τὴν ἐλευθεροπλοῖαν τοῦ Δουναβίου καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν συμφερόντων ἐν τῷ Εὐξείνῳ.

Β'. Η ΚΑΤΑ ΤΟ 1840 ΚΡΙΣΙΣ

Ἐν τούτοις ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἦτο ὑπέρποτε κραταῖος. Ἐκ Συρίας εἶχεν ἀφθονον τὴν ξυλείαν τοῦ Λιβάνου, κεκτημένος ὡσαύτως ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ προπύργιον στρατηγικὸν κατὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ τὴν ἀφειτηρίαν τῆς εἰς Ἰνδικὴν διὰ ξηρᾶς ἀγούσης ἰδοῦ. Ἦτο ἀπὸ τοῦ Ταύρου μέχρι τοῦ Χαρτιύμ ὁ κύριος εὐρέος ἀραβικοῦ Κράτους, ὑπομιμνήσκοντος τὸ μεγαλεῖον τῶν Πτολεμαίων καὶ τοῦ Σαλαδίνου· ἐφαίνετο δ' ἱκανὸς ν' ἀναζωογονήσῃ τὸν Ἰσλαμισμόν διὰ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἰδρυτῶν του, τῶν μᾶλλον ἀτρομήτων κατακτητῶν.

Ἡ Γαλλία παρηκολούθει μετὰ τινος ἐπάρσεως τὴν πρόδοτον τῆς νέας ταύτης δόξης, ἧς τὴν τιμὴν ἀπέδιδε κατὰ μέγα μέρος εἰς ἐαυτήν. Αἱ συμπάθειαι τοῦ πασᾶ ἦσαν πρὸς αὐτὴν ἐστραμμέναι· διετήρει μετὰ τῆς Αἰγύπτου στενάς σχέσεις· τὴν ἐθεώρει ὡς «τὴν καλλίστην αὐτῆς ἀποικίαν» ἠρέσκετο νὰ βλέπῃ ἐν αὐτῇ θριαμβεύουσαν τὴν ιδέαν τοῦ Βοναπάρτου.

Ἡ Ἀγγλία ἀνησύχει διὰ τὴν ἰσχὺν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ διὰ τὸ γόητρον τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ἐθεώρει ἕνεκα τούτου κινδυνεύουσαν τὴν συγκοινωνίαν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἰνδικῆς, ἐκτεθειμένα δ' ὡσαύτως καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφέροντά της. Ὅθεν παρηκολούθητε τὰ γινόμενα μετ' αὐστηρᾶς προσοχῆς· συνῆψε δὲ μετὰ τοῦ Σουλτάνου τὴν 16 Αὐγούστου 1838 σύμβασιν ἀθῶαν κατὰ τὸ φαινόμενον, δι' ἧς ἀπηγορεύετο ἡ ἐξάσκησις παντὸς ἐμπορικοῦ μονοπωλείου ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τῇ Συρίᾳ. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου κατεπολεμοῦντο αἱ ἀξιώσεις τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου, αἵτινες ἐπέιζον τὸ εὐρωπαϊκὸν ἐμπόριον, ἡ δὲ Γαλλία συνῆνεσεν. Ἡ Ἀγγλία πρὸς τούτοις κατὰ τὸ 1839 κατέλαβε τὸ Ἄδεν, ἵνα ἐπιτηρῇ κάλλιον τὴν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν ὁδόν.

Ἡλπιζε δ' ἐγκαρτεροῦσα νὰ ταπεινώσῃ τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν, καὶ νὰ περιορίσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νεῖλου. Ὑπέθαλπε τὴν μνησικακίαν τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ ἐναντίον του· ὅθεν καὶ ἀπέκτησε μεγάλην ἰσχὺν παρὰ τῷ νέῳ μεγάλῳ Βεζύρη Χοσρέφ πασᾶ, ὅστις ἦτο αὐτὸς ἐκεῖνος, παρ' οὐ ὁ Μεχμέτ ἄλλοτε εἶχεν ἀφαιρέσῃ τὸ πασαλίκιον τοῦ Καίρου. Ἦτο πεπεισμένη ὅτι πρόσκαιρος ἔμελλε νὰ ἦνε ἡ διάρκεια τῆς ἐν Κιουτάγια συμβάσεως, καθὼς καὶ τῆς ἐν Οὐγκιὰρ Σκελεσσί συνθήκης, ἐκαραδόκει δὲ νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς νέας συγκρούσεως.

Ἡ προσδοκία της δὲν ὑπῆρξε μακρά. Ὁ νικητὴς Μεχμέτ ὅσημέραι καθίστατο ἀπαιτητικώτερος· ἤθελε νὰ χορηγηθῇ εἰς τὴν οἰκογένειάν του τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς ἐπὶ τοῦ ἀπεράντου Κράτους του, ἦτοι ἐν ἄλλοις λόγοις ἀληθῆ ἀνεξαρτησίαν. Πλὴν ὁ Μαχμούτ ὅστις δὲν συγκατετίθετο εἰς τὸν τοιοῦτον διαμελισμὸν, εἶχε δὲ ὑποχωρήσῃ ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὸ 1833, κηθόσον ἀναδιωργάνου τὸν στρατὸν του, τόσῳ μᾶλλον διανοεῖτο ν' ἀνακτήσῃ τὴν Συρίαν, ἀφαιρῶν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ ὑποτελοῦς του· καὶ πρὸς τοῦτο συνῆθροίζε πολυάριθμα στρατεύματα παρὰ τὸν Εὐφράτην.

Ἄφου παρεσκευάσθη, προέβη εἰς ἐχθροπραξίας. Τὴν 21 Ἀπριλίου 1839 ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Χαφίζ πασᾶ διέβη τὸν Εὐφράτην καὶ εἰσῆλασεν εἰς Συρίαν. Τὴν 7 Ἰουνίου ὁ Σουλτάνος κηρύττων τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν προδότην καὶ ἀποστάτην, ἐδημοσίευσεν ἐπισήμως τὴν ἐναντίον του κήρυξιν τοῦ πολέμου.

Τὰ πολεμικὰ ἔργα δὲν διήρκεσαν ἐπὶ πολὺ. Ὁ Ἰμβραήμ ἐβάδισε πρὸς ὑπάντησιν τῶν Τούρκων καὶ ἀπώθησεν αὐτοὺς ἐπιδεξίως πρὸς τὸν Εὐφράτην· συγκροτήσας δὲ μάχην τὴν 24 Ἰουνίου, ἐνίκησεν αὐτοὺς κατὰ κράτος ἐν Νεζίβ. Ἐβάδισε τότε πάραυτα πρὸς τὸν Ταῦρον καὶ ἐπρόκειτο νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν στενοπορίαν αὐτοῦ, νὰ διασχίσῃ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ νὰ φθάσῃ τὴν φορὰν ταύτην ἀσφαλῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἀλλ' ἀνεχαιτίσθη μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ, συμβάντα τὴν 30 Ἰουνίου. Διάδοχος αὐτοῦ ἐγένετο ὁ υἱὸς του Ἀβδούλ Μετζίτ, ἐκκαιδεκαέτης μόλις τὴν ἡλικίαν, ὁ Μεχμέτ δὲ ἤλπιζε νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῆς νέας Κυβερνήσεως. Ἐφοβεῖτο τὴν ἐπέμβασιν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ δὲν ἤθελεν ἰδίως νὰ παράσχῃ εἰς τὴν Ῥωσσίαν τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐφαρμόσῃ τὴν ἐν Οὐγκιὰρ Σκελεσιί συνθήκην. Ἡ γαλλικὴ διπλωματία συνίστα αὐτῷ φρόνησιν καὶ ὑπισχνεῖτο αὐτῷ τὴν φιλικὴν τῆς μεσολάβησιν.

Ἐκέκτετο δὲ ἀρκετὰ πλεονεκτήματα, ὥστε νὰ συνθηκολογήσῃ ὑπὸ εὐνοϊκοὺς ὅρους. Ἐφαίνεται ὅτι ἦτο κύριος τῶν τυχῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Ἀρχομένου τοῦ Ἰουλίου ὁ τουρκικὸς στόλος, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Καπετὰν πασᾶ Ἀχμέτ, ἀπέπλευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ τῷ σκοπῷ δῆθεν νὰ ἐνεργήσῃ ἀπόβασιν εἰς Αἴγυπτον. Συνωδεύετο ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς φρεγάτας, Προφυλακῆς, πολυάριθμοι δὲ ἄγγλοι ἀξιωματικοὶ ἐπέβαινον τῶν τουρκικῶν πλοίων· ἤλπίζον νὰ σωφρονίσωσι τὸν πασᾶν τῆς Αἰγύπτου, νὰ καταστρέψωσι τὸν στόλον του, νὰ ἐκμηδενίσωσι δὲ τοιοιυτοτρόπως τὸν ἐπικίνδυνον εἰς τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφέροντά των ἀνταγωνισμὸν καὶ νὰ καταρρίψωσι τὴν ὑπὲρ τὸ δέον αὐξήσασαν ἰσχύϊν τοῦ Μεχμέτ. Ὁ ναύαρχος Λαλάνδ, ὅστις διώκει τὸν ἐν τῷ Αἰγαίῳ γαλλικὸν στολίσκον, ἀπέφασκε νὰ κωλύσῃ τὸν πλοῦν τῶν τουρκικῶν πλοίων, παρὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν μέσων του. Ἐπιβαίνων τῆς Ἰένης, ὤρμησεν εἰς τὸ μέσον αὐτῶν καὶ διηυθύνθη κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν ναυαρχίδα τοῦ Καπετὰν πασᾶ, προσκαλὼν αὐτὸν νὰ σταματήσῃ. Ἐγένετο δεκτὸς ἐπ' αὐτῆς

μετά τῶν ἀξιωματικῶν του ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Ὀσμάν, εἰσῆχθη εἰς τὸν θάλαμον τούτου, αὐτοῦ δὲ, κεκλησμένων τῶν θυρῶν καὶ ταπεινῇ τῇ φωνῇ, ἐπληροφόρηθη διὰ τὸ Ἀχμέτ πᾶσι προτίθεται εἰς παραδῶσιν ἐλάλησαν τὸν ὑπ' αὐτὸν στόλον εἰς τὸν πᾶσαν τῆς Αἰγύπτου. Ὁ ναύτοχος ἀπεσώρεται· οἱ ἀξιωματικοὶ ἀνταλλάσσουσι γυδατὰ τινα φιλοφρονήματα ἐπὶ τοῖς Ἄγγλοι γελῶσι διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Γαλλίας· ἐπεὶ δὲ νὰ ἐμποδίτη τὸν ἐπιεικῆ ὄλεθρον τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξέκολε θεῖ τὸν πλοῦν του, ὀδηγούμενος πάντοτε παρὰ τῆς Προφυλακῆς. Μετὰ τινὰς ἡμέρας, ἐνώπιον τῶν ἐκθάμβων ἄγγλων ἀξιωματικῶν, ὁ τουρκικὸς στόλος κτεπέπλεεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας, τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἀνεμίγνυντο εἰρηνικῶς μετὰ τῶν τοῦ πᾶσα τῆς Αἰγύπτου, ἐντονακίζετο δὲ οὗτος τὸν Ἀχμέτ κώπτοντα ἐνώπιόν του. Φαντασθήτω ἕκαστος τὴν ὀργὴν τῶν Ἄγγλων, ἣτις κατεδείχθη μετ' ὀργῆν ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς Κυβερνήσεως τῶν πρὸς τὴν Αἰγύπτου, καὶ πρὸς τὴν Γαλλίαν.

Ἐστρεψε τὸ Διόργανον ἐφ' αὐτὴν εὐδιάθετον νὰ συζητολογήσῃ, προτιμῶν καὶ αὐτὸ τὸν συμβιβασμὸν μᾶλλον ἢ τὴν κινδυνώδη προστασίαν τῆς Ρωσσίας. Ὁ Μεχμέτ ἐξήτει ν' ἀναγνωρισθῆ ὡς κληρονομικὴ ἢ ἡγεμονία αὐτοῦ ὡς πρὸς πᾶσας αὐτοῦ τὰς κτήσεις, τῆς τε Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας. Οἱ Τούρκοι ἤθελον ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ιδιότητα ταύτην ὡς πρὸς μόνον τὴν Αἰγύπτου, σύγκατατιθέμενοι ν' ἀφίσωσιν αὐτῶ καὶ τὴν Συρίαν, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὄρου ζωῆς αὐτοῦ. Προφανῶς ὅμως τοῦτο δὲν ἦτο τὸ ἔσχατον ὄριον τῶν παραχωρήσεων τῶν, πλεονῶς δὲ ἤθελον υποκύψῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν νικητῶν, τοῦθ' ὅπερ ἔα ἦτο θριαμβὸς λαμπρὸς οὐ μόνον διὰ τὸν Μεχμέτ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γαλλικὴν διπλωματίαν τὴν ὑποστηρίζουσαν αὐτόν, σοβαρὰ δὲ ἦτο διὰ τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν.

Ὁ διευθύνων τότε προσωρινῶς τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον κάρδος Πάλμερστον, δὲν τὸ ἐπέτρεψεν. Ἦτο ἐκ τῆς τάξεως ἐκείνης τῶν ἄγγλων ὑπουργῶν, παρ' οἷς τὸ κατὰ τῆς Γαλλίας μῖσος ἀναπληροῖ τὴν μεγαλοφυίαν· ἐνεθαρρύνετο δὲ ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης τῆς πατρίδος του, διότι οἱ τοιοῦτοι ὑπουργοὶ ἐχρημάτισαν ἀείποτε οἱ δημοτικώτατοι ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὑπεστηρίζετο δὲ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ ἀρχιγραμματέως Μεττερνίχου, φοβουμένου μήπως ὁ Σουλτάνος προσκαλέσῃ καὶ αὐτὸς τὰ ῥωσικὰ στρατεύματα εἰς βοήθειάν του.

Ὁ Μεττερνίχος ἔσχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς κοινῆς διακοινώσεως, τῆς ἐπιδοθείσης τὴν 27 Ἰουλίου εἰς τὴν τουρκικὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τῶν πρέσβειων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. «Οἱ ὑποφαινόμενοι, ἔλεγεν αὕτη, συμφώνως πρὸς τὰς ὁδηγίας τῶν οἰκείων αὐτῶν κυβερνήσεων, λαμβάνουσι τὴν τιμὴν νὰ πληροφορήσωσι τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ὅτι ἐξησφαλίσθη ἡ ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν πέντε Μεγάλων Δυνάμεων ὡς πρὸς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, ἐνετάλησαν δὲ νὰ προτρέψωσιν αὐτὴν, ὅπως ἀπόσχῃ πάσης ὀριστικῆς ἀποφάσεως ἄνευ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν, ν' ἀναμείνῃ δὲ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ὑπὲρ αὐτῆς ἐνδιαφέροντός των». Τὸ διάβημα ἦτο ἐπιδέξιον ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ἡ Ῥωσσία δὲν ἠρνήθη νὰ προσχωρήσῃ, διότι ἄλλως θ' ἀπεκάλυπτε τὰ φιλόδοξα αὐτῆς σχέδια. Ἐν Γαλλίᾳ δὲ τὸ ὑπὸ τὸν Σουλτ ὑπουργεῖον δὲν ἐτόλμησε διὰ παραπλησίους λόγους ν' ἀποχωρισθῇ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας· ἤλπιζεν ἄλλως τε νὰ προτατεύσῃ, ἐπιτυχῶς τὰ συμφέροντα τῆς Αἰγύπτου, ἧς αἱ νίκαι ἐμελλόν βεβηλώσῃ νὰ βαρύνωσιν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἦγνῶει μέχρι τίνος ἡδύνατο νὰ προβῇ ἡ ἐχθροπάθεια τοῦ λόρδου Πηλμερστῶνος κατὰ τοῦ πασᾶ καὶ κατὰ τῆς Γαλλίας.

Ἀληθῶς εἰπεῖν, ἡ ἀναφεύσια ἔρις ἐξετείνεται πολὺ πέραν τῶν ὀρίων τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ἐνδιαφέρουσα αὐτὴν τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν. Ἡ Ἀγγλία ἤθελε νὰ βλάψῃ τὴν Γαλλίαν ὀπισθεν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ διὰ τοῦτο τὸ ζήτημα τοῦτο τότε ὑπῆρξε πολὺ περισσότερο σοβαρὸν ἢ κατὰ τὸ 1843.

Τὸ γόητρον τῆς Γαλλίας ἦτο τότε σημαντικὸν ἐν τῇ Μεσογείῳ. Ἡ Γαλλία ἐφαίνετο οὕσα εἰσέλθῃ ἢ προστάτις τῶν ἐν Ἰταλίᾳ φιλελευθέρων μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Ἀγκῶνος. Ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχε κόμμα γαλλικὸν ἰσχυρότατον, ὅπερ ἐμελλε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν. Ἡ κατάνησις τῆς Ἀλγερίας προέβαιεν ὀμαλῶς παρὰ τὰς ῥαδιουργίας καὶ τὰς δυστροπίας τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Κωνσταντῖνη ἐκυριεύθη, τὸ 1837· ἐγένετο λόγος περὶ ἐγκαταστάσεως τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας ἐν Τύνιδι. Οἱ Γάλλοι ὑπερίσχυον ἐν Αἰγύπτῳ, πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν ἦσαν σύμβουλοι τοῦ πασᾶ ἐκ τῶν μᾶλλον εἰσακουομένων. Ἐντεῦθεν ἡ δρᾶσις τῆς Γαλλίας ἐπεξετείνεται εἰς Παλαιστίνην, Συρίαν καὶ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας. Εὐλόγως ἡδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ Μεσόγειος πᾶσα ἐμελλεν ὅσον οὐκ νὰ καταστῇ λίμνη γαλλικὴ· οὐδεμίαν δὲ τῶν Μεγάλων

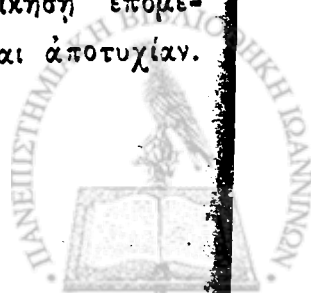

Δυνάμεων ἠνείχετο τοιοῦτόν τι. Νικόλαος ὁ Α' εἶχεν ἀπόφασιν νὰ καταπολεμήσῃ αὐτὴν μετὰ τῆς αὐτῆς ἐμπαθείας, μεθ' ἧς καὶ ὁ λόρδος Πάλμερστον.

Τοσοῦτῳ μᾶλλον δ' ἐξεγείρετο ἡ ἀντίδρασις τῶν εὐρωπαϊκῶν Κυβερνήσεων, ὅσῳ ἡ Γαλλία, συνειδυῖα ἤδη τὴν νέαν αὐτῆς ἀκυρὴν ἠγάλλετο καὶ ἐκαυχᾶτο δι' ἀδεξίων ἐνίοτε ἐκφράσεων. Ἦδη ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰουνίου τοῦ 1839 ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ἐν Συρίᾳ συμβάντων ὁ Ζουφφροὰ διὰ πομπῶδους αὐτοῦ ἐκθέσεως πρὸς τὴν Βουλὴν ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ Γαλλία προὔτιθετο νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν ἀγῶνα τῆς Αἰγύπτου. Ἐγένετο δ' ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῇ λόγος μετὰ φιλοπολέμων ἐκφράσεων περὶ ὀριστικοῦ σχηματισμοῦ ἰσχυροῦ ἀραβικοῦ Κράτους, προωρισμένου ν' ἀποτελῇ ἀντίρροπον ἢ ἐμπόδιον εἰς τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος, τὸ περιπεσὸν εἰς τὴν κηδεμονίαν τῆς Ρωσσίας. Τοιαύτη γλῶσσα ἐπόμενον ἦτο νὰ προκαλέσῃ τὴν μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τσάρου προσέγγισιν.

Ἐτι δὲ σοβαρώτερα συνέβησαν κατὰ τὴν ἀρξαμένην τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1839 τακτικὴν τῶν Βουλῶν σύνοδον. Ἀθημονία ἐπεκράτει διὰ τὴν παράτασιν τῶν περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων διαπραγματεύσεων. Ἡ Γαλλία συνεβούλευσε τὸν πασᾶν νὰ μὴ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὸν ἠμπόδισε δὲ μάλιστα νὰ ἐπωφεληθῇ πασῶν αὐτοῦ τῶν πλεονεκτημάτων. Ἀνέλαβεν ὡς ἐκ τούτου αὐτὴ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν συμφερόντων του, ἢ δ' ἐπέμβασις τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἠπειλεῖ νὰ καταστρέψῃ αὐτά· ὅθεν καὶ τινες τῶν βουλευτῶν ἐμέμφοντο τῆς Κυβερνήσεως, ὅτι δὲν ἐκήδετο ὅσον ἔπρεπε τῆς ἐθνικῆς τιμῆς. Ἡ ἀντίδρασις αὕτη ἐξεδηλώθη ἰδίως κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον.

Ὁ Θιέρσος ἰδίως, ὅστις ἤθελε ν' ἀνατρέψῃ τὸ ὑπὸ τὸν Σούλτ ὑπουργεῖον, διὰ νὰ καταλάβῃ αὐτὸς τὴν ἐξουσίαν, ἀπήγγειλε λόγον ἐμποιήσαντα πολλὴν ἐντύπωσιν. Ἐδήλωσε μὲν ὅτι ἐπεθύμει τὴν μετὰ τῆς Ἀγγλίας συμμαχίαν, ἐβεβαίωσεν ὅτι τὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσσίας ἦσαν ὅλως διάφορα, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ συνενωθῶσιν αὐταὶ ἐναντίον τῆς Γαλλίας, εἶπεν ὁμῶς ὅτι καὶ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ Γαλλία ὤφειλε χάριν τοῦ ἰδίου αὐτῆς συμφέροντος καὶ τῆς τιμῆς τῆς νὰ ὑποστηρίξῃ πάσῃ δυνάμει τὰ δίκαια τῆς Αἰγύπτου, ὅτι δ' ἄλλως τε ὁ πασᾶς ἦτο ἀρκούντως ἰσχυρὸς, ὅπως νικήσῃ· ἐπομένως ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις οὐδεμίαν ἔπρεπε νὰ φοβῆται ἀποτυχίαν.

Τοιαύτη δ' ἦτο ἢ ἐν Γαλλίᾳ συμπάθεια ὑπὲρ τῆς Αἰγύπτου καὶ τοιαύτη ἢ κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐχθροπάθεια, ὥστε καὶ αὐτοῦ τοῦ Θιέρσου ἐμέμφθησαν ὡς ἐμμένοντος εἰς τὸ σύστημα τῆς ἀεγκαρδίου συνενοήσεως». Ὁ κατ' ἐκείνων τὸν καιρὸν παρατηρούμενος πατριωτικὸς παραξυσμὸς ἦτο γέννημα τῶν μᾶλλον ἀλλοκότων στοιχείων τῶν φιλεκδίκων ὁρμῶν διὰ τὰ ἀτυχήματα τοῦ 1815, τῆς συνειδήσεως περὶ τῆς ἀναρρώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἀνακτῆσεως τοῦ ἠθικοῦ γοήτρου· συνεχῆς δ' ἦν τότε ὁ λόγος περὶ τῆς ἀνυψώσεως τῆς πατρίδος, περὶ τῶν ναπολεοντείων νικῶν καὶ περὶ τοῦ προτέρου μεγαλείου. Ἡ Κυβέρνησις ἔμελε μετ' ὀλίγον νὰ ικανοποιήσῃ τὰ τοιαῦτα αἰσθήματα, ἐπιτυχάνουσα παρὰ τῆς Ἀγγλίας τὴν ἀπόδοσιν τῶν λειψάνων τοῦ Ναπολέοντος. Ἐτρεφον δὲ πάντες μεγάλην ἐμπιστοσύνην πρὸς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν· ἐφρόνουν ὅτι οὐδὲν διεκύβευον ὑποστηρίζοντες τὸν «νέον Ἀλέξανδρον» αὐτόν, καθ' οὐ βεβαίως ἢ εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία θ' ἀποδειχθῆ οἰκτρῶς ἀνίκανος· αἱ Ρῶσσοι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ θὰ συντρίψωσιν ἐκεῖ τοὺς ἑαυτῶν ὀδόντας», εἶπεν αὐτὸς ὁ Θιέρσος. Μετ' ὀλίγον τὸ ὑπουργεῖον Σούλτ ἐπέσειεν ἔνεκα ζητήματος τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Ὁ Θιέρσος ἐγένετο πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν. Ἐκτοτε ἤρξατο ἐφαρμοζομένη ἡ «ἐθνικὴ πολιτικὴ».

Ὁ λόρδος Πάλμερστον ἠδύνατο εὐκόλως, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, νὰ ἐξεγείρῃ κατὰ τῆς Γαλλίας τὰς δυσαρρεσκείας τῆς Εὐπης. Προθύμως παρεχώρησεν εἰς τὴν γαλλικὴν Κυβέρνησιν τὴν ἄδειαν τῆς μεταφορᾶς ἐξ Ἀγίας Ἐλένης τῶν λειψάνων τοῦ Ναπολέοντος, ἧτις ἐξῆπτεν ἔτι μᾶλλον τὰς ἀνησυχίας τῶν Συμμάχων τοῦ 1815. ἦτο οἶονεὶ νέα ἐκ τῆς νήσου Ἐλβας ἐπάνοδος.

Ἐν τούτοις συμφώνως πρὸς τὴν ἀπὸ 27 Ἰουλίου 1839 διακοίνωσιν, αἱ διαπραγματεύσεις ἐξηκολούθουν ἐν Λονδίνῳ μεταξὺ τῶν πρέσβεων, ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἀπέληγον. Ὁ Γκυζὼ ἀντεπροσώπευεν αὐτόθι τὴν Γαλλίαν, χάρις δὲ εἰς τὰς ἀτομικὰς αὐτοῦ σχέσεις μετὰ τινων ἐκ τῶν ὑπουργῶν, τοῦ λόρδου Μέλβουρν τοῦ λόρδου Ἀδβερδην, ἐγίνωσκεν ἐν μέρει τὰς ἐχθρικὰς προθέσεις τοῦ λόρδου Παλμερστονός καὶ προειτρεψε τὴν Κυβέρνησιν του νὰ μεριμνήσῃ περὶ αὐτῶν.

Ἄλλ' ὁ Θιέρσος, ἐνῶ ἐδίδεν ἀφ' ἐνὸς ὁδηγίαν πρὸς τὸν Γκυζὼ διὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ Συνδιάσκεψιν, προσεπάθη ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐξομαλύνῃ τὴν τουρκοαιγυπτιακὴν ἔριδα διὰ συμβιβασμοῦ ἀπ' εὐθείας μεταξὺ

τῶν δύο ἐνδιαφερομένων μερῶν καὶ παρ' ὀλίγον νὰ θριαμβεύσῃ πληρέστατα. Κατὰ Μάϊον τοῦ 1840 ὁ Μέγας βεζύρης Χοσρέφ πασᾶς καθιρέθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Ὁ πασᾶς τῆς Αἰγύπτου, κατευχαριστηθεὶς ἐκ τούτου, ἐφάνη πρόθυμος νὰ συνθηκολογήσῃ ὀλίγου δεῖν δὲ ἐπῆλθε συμφωνία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος τῆς οἰκογενείας τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ πάσης τῆς Συρίας μέχρι τοῦ Ταύρου. Ἡ γαλλικὴ διπλωματία παρώτρυνε σφιδρῶς τὸν Σουλτάνον νὰ ἐκδώσῃ περὶ τούτου φερμάνιον. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει αἱ ἐν Λονδίῳ διαπραγματεύσεις θὰ ἐματαιοῦντο, ἡ Εὐρώπη θὰ ἠναγκάζετο ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ τετελεσμένον γεγονός καὶ ἡ Γαλλία θὰ ἐθριάμβευεν.

Τὸ μυστικὸν ὅμως ἀνεκαλύφθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν πρακτόρων, ὅπως ἦτο ἐπόμενον. Ὁ Πάλεμρεστον, δυσφορῶν διότι ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐξαπατηθῇ, ἠσθάνθη θιασιότερον ἐξαπτόμενον τὸ μῖσος αὐτοῦ ἦτο δὲ βέβχιος περὶ τῆς συμπράξεως τοῦ Τσάρου καὶ τοῦ νέου βασιλέως τῆς Πρωσίας Φρειδερίκου Γουλιέλμου τοῦ Δ'. ἀναγορευθέντος τὴν 7 περελθόντος Ἰουνίου.

Ἡ ἐκδίκησις αὐτοῦ δὲν καθυστέρησεν. Εἰς τὴν μονομερῆ ἐνέργειαν τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως ὑπὲρ τῆς Αἰγύπτου ἀντέταξε τὴν κοινὴν ἐνέργειαν τῶν τεσσάρων ἐτέρων Δυνάμεων κατὰ τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν 15 Ἰουλίου, χωρὶς νὰ εἰδοποιηθῇ ποσῶς ὁ γάλλος πρέσβυς, χωρὶς ποσῶς νὰ προσληθῇ, ὅπως συμμετάσχῃ, ἐπίτηδες, ὅπως τονισθῇ ἔτι μᾶλλον ὁ ἐχθρικός χαρακτήρ τῆς πράξεως, συνυπέγραψε μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Αὐστρίας, τῆς Πρωσίας καὶ τῆς Ῥωσίας τὴν ἐν Λονδίῳ συνθήκην.

Αἱ τέσσαρες Δυνάμεις δι' αὐτῆς συνεβάλλοντο ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους· ἀνελάμβανον ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐγγύησιν τὴν φύλαξιν τῶν πορθμῶν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου, ἀπηύθυνον δὲ πρὸς τὸν πασᾶν τῆς Αἰγύπτου τὸ ἐπόμενον τελεσίγραφον: ν' ἀποδώσῃ εἰς τὸν Σουλτάνον τὰς ἐν Ἀραβίᾳ ἱερὰς πόλεις, τὴν Κρήτην, τὴν ἐπαρχίαν τῶν Ἀδάων καὶ τὴν βόρειον Συρίαν, νὰ διατηρήσῃ δὲ μόνον τὴν κληρονομικὴν ἡγεμονίαν τῆς Αἰγύπτου, τὴν δὲ τῆς Συρίας μόνον ἐφ' ὄρου ζωῆς αὐτοῦ· ἐὰν δὲ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν δὲν ἤθελε δεχθῇ τοὺς ὅρους τούτους, αἱ συμβαλλόμεναι Δυνάμεις οὐδὲν πλέον ὑπὲρ αὐτοῦ ἠγγυῶντο. Τέ-

λος δὲ συμφώνουν καὶ περὶ τῶν στρατιωτικῶν μέτρων, δι' ὧν θὰ ἐξετελοῦντο ἐν ἀνάγκῃ τ' ἀποφασισθέντα.

Μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ ἐν Γαλλίᾳ ἐντύπωσις, ὅτε μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐγνώσθη ἡ εἰδησις αὕτη. «—Εἶνε νέα ἐν Σωμῶν συνθήκη» ἔλεγεν ὁ στρατάρχης Σούλτ. «—Εἶνε τὸ Βατερλώ τῆς διπλωματίας!» ἀνεφωνεῖ ὁ Λαμχετίνος. Ὁ Θιέρτος σφόδρα βεβαίως δυσηρεστήθη· ἀλλὰ δὲν ἐξεδήλωσε πολὺ τὴν δυσαρέσκειάν του, ἠρνήθη δὲ νὰ συγκαλέσῃ κατεπειγόντως τὰς Βουλὰς, ἀ ἐκ φόβου μὴ παρασυρθῇ ὑπ' αὐτῶν». Πράγματι ἡ κοινὴ γνώμη ἀνεξικρέτως σχεδὸν ὄργα πρὸς ἀποφασιστικὴν δράσιν, πᾶσαι δὲ σχεδὸν αἱ ἐφημερίδες ἤσαν φιλοπόλεμοι. Ὁ Ἑὐρώπη εἶνε πολὺ ἀνίσχυρος ἀπέναντί μας, ἔγραφεν ὁ Χρόνος· δύναται μὲν αὕτη νὰ προσπαθήσῃ, ὅπως παίξῃ μεθ' ἡμῶν τὸ φοβερὸν παιγνίδιον τοῦ πολέμου· ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς θὰ πικίζωμεν μετ' αὐτῆς τὸ τρομερὸν παιγνίδιον τῶν ἐπαναστάσεων». Ἡ Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων ἐκήρυξε τὰ ἐξῆς: «Ἡ συνθήκη εἶνε αὐθάδεια, ἣν ἡ Γαλλία δὲν θ' ἀνεχθῇ· ἡ τιμὴ αὐτῆς δὲν τὸ ἐπιτρέπει». Ἐπιστεύθη πρὸς στιγμήν ὅτι τὸ ὑπουργεῖον ἔμελλε ν' ἀπαντήσῃ πάραυτα εἰς τὴν συνθήκην διὰ κηρύξεως πολέμου. Αὐτὸς ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος ἐνέδωκε κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἀκράτητον ἐθνικὴν ὤθησιν. «Ἀπὸ δικαιοσύνης, ἐκήρυξεν, ἐπέχω τόπον προχώματος κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς δημοτικότητός μου καὶ τῆς ἡτυχίας μου καὶ ἐπὶ κινδύνῳ προσέτι τῆς ἰδίας μου ζωῆς. Ὁφείλουν εἰς ἐμὲ τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν θρόνων τῶν καὶ ὁμῶς ἰδοὺ ἡ εὐγνωμοσύνη των! Θέλουν λοιπὸν ἀμετακλήτως νὰ φορέσω τὸν ἐρυθρὸν σκουῶνον;» Πρὸς δὲ τοὺς πρέσβεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσίας ἔλεγεν: «Εἰσθε ἀχάριστοι. Πόλεμον θέλετε, πόλεμον θὰ ἔχητε καὶ ἐν ἀνάγκῃ θὰ λύσω τὸ δεσμευμένον στόμα τῆς τίγριδος. Αὐτὴ μὲ γνωρίζει καὶ γνωρίζω καὶ ἐγὼ νὰ πικίζω μαζύ της. Θὰ ἴδωμεν ἂν θὰ φεισθῇ καὶ ὑμῶν, ὅπως ἐμοῦ». Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοὺς λόγους τούτους δύσκολον εἶνε νὰ διαγνώσωμεν τίς ἀληθεῖς προθέσεις τοῦ βασιλέως. Ἦτο βεβαίως πολὺ ἠρηθισμένος, ἐλλ' ἐπεβλήτετο εἰς αὐτὸν νὰ λαλή τῶν αἰσθημάτων, ὅτι ἄλλως θὰ καθίστατο ὁ ἀντιδημοτικώτατος τῶν ἀνθρώπων· κατέειπε ὅτι, ὡς εἶχον αἱ περιπτώσεις, ἦτο ἐπάναγκε· ἀνὰ φωνάξῃ περισσότερον ἢ ὁ Θιέρτος, ἐκ αὐτοῦ μὴ κατακλυσθῇ καὶ ἀνατραπῇ ἐκ τοῦ κόματος τῆς κατὰ τὴν ὄργην. Ἦτο μὲν τὸ στόμα τῆς τίγριδος, ἀλλὰ δὲν ἤσχε τὸν κλωθὸν της.

δέλφων του Παλμερστώνος, διότι πάντες δὲν εἶνε ἡσυχοὶ ὅπως αὐτὸς, ὡς πρὸς τὰς συνεπείας τοῦ βιαίου αὐτοῦ πραξικοπήματος· ἠδύναντο δὲ αὐταὶ νὰ εἶνε φοβεραί.

Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐπισπεύδει τοὺς ἐξοπλισμούς. Προσκαλεῖ εἰς τὰ ὄπλα τοὺς διαθέσιμους ἄνδρας· σχηματίζει διὰ βασιλικῶν διαταγμάτων νέα συντάγματα πεζικοῦ καὶ ἵππικοῦ, περὶ πάντα ταῦτα δὲ εὕρισκεὶ στάδιον ἐνεργείας τὸ διοργανωτικὸν πνεῦμα τοῦ Θιέρσου. Ἀνοίγει ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν τῆς μελλούσης ὑπὸ τῶν Βουλῶν ἐγκρίσεως τὰς ἀναγκαίας πιστώσεις πρὸς ἀνέγερσιν τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Παρισίων. Εἶνε κατηυχαριστημένος ἐκ τῆς δράσεώς του· ἀσχολεῖται περὶ πάντα· προσοικειοῦται τὰ πάντα· φωρᾶται κατακεκλιμμένος πρηνῆς ἐπὶ μεγάλων χαρτῶν τῶν παρὰ τὸν Ῥήνον καὶ τὸν Πάδον χωρῶν, καὶ παρακολουθῶν διὰ καρφίδων μελαινῶν καὶ πρασίνων τὴν μέλλουσαν πορείαν τῶν γαλλικῶν στρατῶν. Ὁ ιστοριογράφος τῆς Ὑπατείας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας ἀναβαίνει τὸν πολεμικὸν ἵππον τοῦ Βυαπαρτου, μεταδίδει δὲ τὴν πατριωτικὴν του ἐξαψιν εἰς τὸν δοῦκα τῆς Αὐρηλίας, τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, ὅστις εἶπεν ἡμέραν τινά: «Προτιμῶ νὰ πέτω παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ῥήνου ἢ τοῦ Δουνάβεως, παρὰ εἰς ῥυάκιόν τι τῆς ὁδοῦ Ἁγίου Διονυσίου». Ἀμφότεροι μελετῶσι καὶ συζητοῦσι περὶ τοῦ ἀρίστου τῶν πρὸς ἐφαρμογὴν πολεμικῶν σχεδίων, συμφωνοῦσι δὲ ὅτι πρέπει νὰ ἐνεργήτῃ ἐρρωμένην ἐπιθεσιν ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐν Ἰταλίᾳ, ἐνῶ ὁ ἰσχυρὸς στόλος, ὃν κέκτηται ἡ Γαλλία εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον, θὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ στόλου τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ θὰ καταγάγῃ ἴσως λαμπρὰν κατὰ τῶν Ἀγγλων νίκην. Λοιπὸν ὀριστικῶς ἐπίκειται ὁ πόλεμος.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀγάλλονται. Ὁ τσάρος Νικόλαος μετὰ χαρᾶς ποθεῖ νὰ συνεχίσῃ κατὰ τῆς Γαλλίας τὴν μεγάλην σταυροφορίαν τῶν βασιλέων, ἣν ἄλλοτε ὠδήγησεν ὁ ἀδελφός του· θέλει νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν κοιτίδα της. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος ὁ Δ'. ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμφορῆται ἐκ τοῦ πατριωτικοῦ πνεύματος τοῦ 1813 καὶ περιπαθῶς διατηρεῖ τὰς ἀναμνήσεις τῆς νεότητός του· εἶχε δὲ γεννηθῆ κατὰ τὸ 1797. Πάντα τὰ μίση τῆς Γερμανίας ἀφυπνίζονται ὅπως ἐν ἔτει 1813 καὶ 1815, ἀναξίονται αἱ πληγαὶ καὶ ἀνευθυμίζονται αἱ ὕβρεις, δι' αἷς πρέπει νὰ ζητηθῇ λόγος ἀπὸ τὸν ἐθνικὸν ἐχθρόν· πρέπει νὰ ἐκδικήσῃ τὴν βασιλίσσαν Λουίζαν, ὕβρισθεισαν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος· πρέπει νὰ

ἐκδικήσωσι τὰς ἥττας τῆς Ἰένης καὶ τοῦ Βαλμύ· πρέπει νὰ ἐκδικήσωσι τὸν Κορραδῖνον Χοχενστάουφεν, ἀποκεφαλισθέντα ὑπὸ τοῦ Καρόλου τῆς Ἀνδεγαυίας· πρέπει ν' ἀποκτήσωσι τὴν Ἀλσατίαν καὶ τὴν Λωρραίνην· πρέπει νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς ἰσχὺν τὴν ἐν Βεροδούμφ συνθήκην. Ὁ ποιητὴς Βέκκεο ἔψαλλε :

Τὸν Ῥῆνον τὸν ἐλεύθερον, τὸν Ῥῆνον τὸν γερμανικὸν
Δὲν θ' ἀποκτήσωσι ποτέ.

Καὶ ὁ Μυσσὲ ἀπήντα αὐτῷ :

Ἐπῆρξε κτῆσίς μας ποτὲ ὁ Ῥῆνος ὁ γερμανικὸς
Ὅθεν δαίβη, ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς θὰ διαβῆ

Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἡ ὑπόθεσις τοῦ 1840 ἀνεζωογόνησε τὴν ἰδέαν καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς γερμανικῆς ἐνότητος, τῆς μεγάλης γερμανικῆς πατριδος. Ἡ ἐπέτειος τῆς ἐν Λειψία μάχης ἐπανηγυρίσθη ἐκεῖθεν τοῦ Ῥῆνου μετ' ἐκτάκτου ζωηρότητος. Γερμανὸς τις ἱστορικὸς λέγει ὅτι ἐρρίφθη τὸ σπέρμα τὸ δημιουργήσαν τὴν Γερμανίαν. Παραβάλλει δὲ εἰρωνικῶς τὸν Θιέρσον πρὸς τὸν Ναπολέοντα· ἡ μὲν βαρεῖα καὶ ἐπαχθὴς κυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορος ἔκαμε ν' ἀνασκιρτήσῃ τὸ νεαρὸν κωμικὸν ἔθνημα· ὁ δὲ ἐρεθισμὸς τοῦ γάλλου ὑπουργοῦ κατὰ τὸ 1840 ἀφύπνισε τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τοῦ ληθάργου της.

Ταῦτα ἦσαν τ' ἀποτελέσματα τῆς νέας τουρκοαιγυπτιακῆς ρήξεως, ἀσημάντου μὲν τὸ καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ἐπιδεινωθείσης ὡς ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως, ὡς ἐκ τῶν ἀντιθέτων φιλοκτημόνων τάσεων τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, πρὸς στιγμὴν συνασπισθεισῶν κατὰ τῆς ἀντιζήλου ἐπιρροῆς, ὡς ἐκ τῆς νευρικῆς ὑπερευαισθησίας τῆς ἐν Γαλλίᾳ κοινῆς γνώμης, ἀπλήστως ὀρεγομένης στρατιωτικῆς δόξης καὶ ποθοῦσης τὴν φιλέκδικον ἀνταπόδοσιν, πάντοτε δὲ εὐερεθίστου προκειμένου περὶ τιμῆς ἢ περὶ ἐθνικῆς φιλοτιμίας. Ὡσανεὶ ἐκέκτηντο ἰδιαιτέρον περὶ τοῦτο χάρισμα αἱ χῶραι τῆς Ἀνατολῆς, πᾶν ὅ,τι συμβαίνει αὐτόθι λαμβάνει ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τῶν ἐθνῶν καὶ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀνθρώπων καταπληκτικὰς διαστάσεις. Συμβάν τι μηδαμινὸν κυροφρεῖ συνεπειὰς μεγάλας, διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως δὲ ἀναριθμητῶν καὶ ποικίλων συμφερόντων ἐν τῷ κέντρῳ ἐκείνῳ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὁ ἐλάχιστος κρότος παράγει παράδοξον ἀπήχησιν. Οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἢ διπλωματία ὀφείλει νὰ δεικνύῃ τόσην μεγάλην εὐθυκρισίαν, καὶ πείραν· εἰς οὐδεμίαν ἄλλην περίστασιν εἶνε τόσον ἀναγκαῖον νὰ μὴ ἐφαρπάζηται τις ἀπὸ τὰς πρώτας ὁρμὰς καὶ ἀπὸ ἀπότμημα ἄλλατα τῆς κοινῆς γνώμης· οὐ-

δὲν δὲ μάθημα διδακτικώτερον διὰ τοὺς Γάλλους ἰδίως τοῦ δοθέντος αὐτοῖς κατὰ τὸ 1840.

Πᾶσαι αἱ ἐλπίδες τῆς τε Κυβερνήσεως καὶ τοῦ κοινοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἐβασίζοντο ἐπὶ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου. Ἄλλ' οὐδὲν ἀπατηλότερον τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δυνάμεων. Ὑπὸ προσχήματα φοβερὰ κρύπτουσιν ἐνίοτε ἔλλειψιν πάσης συνοχῆς καὶ διαλύονται ἅμα τῇ πρώτῃ ἐπαφῇ ὡς πομφόλυγες.

Τὴν 14 Αὐγούστου πλοιά τινὰ ἀγγλικά, αὐστριακὰ καὶ τουρκικὰ ὑπὸ τὸν σὶρ Κάρολον Νάπιερ ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῆς Βηρυττοῦ. Μετ' ὀλίγον ἐξεδηλώθησαν ἐπαναστατικὰ κινήματα κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ, προκληθέντα ἴσως ἐν μέρει καὶ ἐκ τῶν ἀγγλικῶν ἀργυρίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπαχθοῦς τοῦ πασᾶ διοικήσεως. Τὸ ὄρος τοῦ Λιβάνου κατοικούμενον ὑπὸ Δρούσων μουσουλμάνων τὸ θρήσκευμα, καὶ Μικρωνιτῶν χριστιανῶν, ἀπετέλει πρὸ καιροῦ χώραν αὐτόνομον, εἰδὸς τι πατριαρχικῆς δημοκρατίας, ἔχουσαν ἀρχηγὸν Ἐμίρην χριστιανόν, ὑπετελῆ τῇ Πύλῃ, ἐκλεγόμενον διερκῶς ἀπὸ ἑκατοντάδος ἐτῶν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Χεάβς, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας. Ὅτε ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἐγένετο κύριος τῆς Συρίας, κατήργησε τὰς τοιαύτας ἐλευθερίας, ἡ δὲ γαλλικὴ Κυβέρνησις, χάριν τῶν λίαν στενῶν μετ' ἐκείνου σχέσεων δὲν ἀντέστη. Ὁ Ἐμίρης τοῦ Ὄρους, Βεσίρ ὀνόματι, ἐστράφη τότε πρὸς τοὺς Ἄγγλους, συνήργησε δὲ τὰ μέγιστα κατὰ τὸ 1848 εἰς τὴν εὐδωσίαν τῶν σκιυωριῶν των. Εὐθὺς ὡς ἐγνώσθη ὁ εἰς Βηρυττὸν κατάπλους τοῦ σὶρ Καρόλου Νάπιερ, πᾶσα ἡ βόρειος Συρία ἀνεταράχθη καὶ ἐξηγέρθη. Πτοηθεὶς ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς προὔτεινε τότε ν' ἀποδώσῃ τὴν Κρήτην, ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐφ' ὄρου ζωῆς κυριαρχίαν τοῦ ἐπὶ τῆς Συρίας καὶ εἰς τὴν διαδοχικὴν ἡγεμονίαν τῆς Αἰγύπτου.

Ἄλλ' αἱ προτάσεις του δὲν ἰθεωρήθησαν ἐπαρκεῖς καὶ δὲν εἰσηκούσθησαν. Διὰ φερμανίου ἐκδοθέντος τὴν 14 Σεπτεμβρίου ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐκτρύχθη σαφῶς καὶ ἄνευ περιστροφῶν ἡ καθαίρεσις τοῦ πασᾶ. Τὴν 3 Ὀκτωβρίου ἡ Βηρυττὸς ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ἄγγλων. Ὁ Ἰμβραήμ ὑπεχώρησεν ἐσπευσμένως πρὸς νότον ἢ μουτουλμανικῇ μοιροδοξίᾳ συνέτριβε αἰφνης πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἐνεργητικότητά.

Ὅλα τὰ μέγιστα σχέδια τοῦ Θιέρσου κατέρρειον, παρασυρόμενα ἐκ τῆς ἀπροσδοκῆτος ἐκείνης ὑποχωρήσεως. Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις θέλει ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν διάσπασιν ταύτην· σοβαραὶ διασκέψεις γίνονται

έν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Κεραμεικοῦ ἐπί πολλὰς ἡμέρας. Ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος δηλοῖ ἐν αὐταῖς ὅτι δέν ἐπιθυμεῖ ποσῶς νά κηρύξη τόν πόλεμον, μὴ στέργων νά διακινδυνεύσῃ τόν θρόνον του καί τὰ σύνορα αὐτὰ τοῦ Κράτους του χάριν ἐνός πασᾶ, ὅστις ἀμύνεται τόσον ἀδεξίως καί ὑποχωρεῖ ἐπί τῇ θεᾷ ὀλίγων Ἀγγλων ναυτῶν. Αἱ ὑπουργικαί ἐφημερίδες ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη κλονίζεται, ἀρχίζει νά φοβῆται μήπως ἀπεπλανήθῃ. Δέν ἐπιτρέπεται ὁμως ν' ἀφεθῇ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς, ὅπως ἐκδιωχθῇ καί ἐγκυμνωθῇ ἐντελῶς· τὸ ὑπουργεῖον, σύμφωνον ἐπ' ὀλίγον εἰσέτι χρόνον μετὰ τοῦ βασιλέως, ἀπευθύνει πρὸς τὰς Δυνάμεις τὴν ἀπὸ 8 Ὀκτωβρίου διακοίνωσιν, δι' ἧς δηλοῖ ὅτι ἡ Γαλλία οὐδέποτε θά στέργῃ νά ἐκδιωχθῇ ὁ Μεχμέτ ἐξ Αἰγύπτου. Τὸ τοιοῦτον ἰσοδυνάμει πρὸς προσχώρησιν εἰς τὸν οὐσιώδη ὅρον τῆς ἐν Λονδίῳ συνθήκης. Ὁ Θιέρσον ἐν τούτοις δέν εἶχε παραιτηθῇ τῆς ιδέας τοῦ πολέμου, ἀνέμενε δὲ νέαν τοῦ Παλμερστῶνος πρόκλησιν, διὰ νά ἐξαναγκάσῃ τὸν βασιλέα. Τὴν 30 Ὀκτωβρίου ὑπέβαλεν εἰς τὸν Λουδοβίκον Φίλιππον σχέδιον βασιλικοῦ λόγου ἐπί τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν τοῦ Κοινοβουλίου, ὀρισθείσα διὰ τὴν 28 τοῦ μηνὸς ἐκείνου. Ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος ἐθεώρησε τὸ ὕψος τοῦ σχεδίου πολὺ φιλοπόλεμον καί ἠρνήθη νά τὸ ὑπογράψῃ, ἐδέχθη δὲ τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπὸ τὸν Θιέρσον ὑπουργεῖου. Ἡ νέα Κυβέρνησις ἐσχηματίσθη ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ στρατάρχου Σούλτ, ὁ δὲ Γκυζῶ, ἀνακληθεὶς ἐκ Λονδίνου, ἀνέλαβε τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ἐκτοτε ἡ ὀξύτης τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ζητήματος ἤρχισε νά παρέρχεται. Τὸ ὑπὸ τὸν Σούλτ καί Γκυζῶ ὑπουργεῖον ἀπέσυρε τὴν Γαλλίαν ἐκ τῆς ἀδιεξόδου ὁδοῦ, ἐνθα εἶχεν ἐμπέσῃ· καί μόνη ἡ ἐπί τὴν ἐξουσίαν ἀνοδος αὐτοῦ ἦτο παραχώρησις γενομένη πρὸς τὴν Εὐρώπην ὡς ἐχέγγυον εἰρήνης. Ὁ Γκυζῶ ἤλπισεν ὅτι αἱ Δυνάμεις θά ἠὺγνωμόνουν πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦτο καί θά ἐδείκνυτο συνδιαλλακτικά. Ἐμμένων ἐν τῇ ἀπὸ 8 Ὀκτωβρίου διακοινώσει, διανοήθη οὐχ ἦττον νά ἐπιτύχῃ ὑπὲρ τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου κάτι τι περισσότερον ἢ τὴν ἡγεμονίαν τῆς χώρας ἐκείνης, λόγου χάριν τὸ πασαλίκιον τῆς Πτολεμαίδος. Ἀλλὰ καί πάλιν πρὸς τοῦτο ἀπητεῖτο καί ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς νά πράξῃ τι ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ἐκεῖνος δ' ἐξ ἐναντίας ἀπώλεσε τὴν Πτολεμαίδα τὴν 2 Νοεμβρίου καί ἀνεκάλεσε τὸν Ἰμβραῆμ εἰς Αἴγυπτον, ἐνδίδων καί ὑποχωρῶν πανταχοῦ.

Διὸ ἐν τῇ Βουλῇ, ὅτε ἐπ' ἀφορμῇ τῆς ἀπαντήσεως εἰς τὸν βα-

σιλικόν λόγον ἤρξατο ἡ μεγάλη συζήτησις ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμβάντων, παρὰ πάσας τὰς ἐπιθέσεις μέρους τινὸς τοῦ τύπου, κατηγοροῦντος τὸ ὑπουργεῖον ὅτι ἐπέζητει τὴν εἰρήνην ἀντὶ πάσης θυσίας καὶ ἐπ' αὐτῇ ἔτι τῇ θυσίᾳ ἐπονειδίστων ταπεινώσεων καὶ παρὰ τὴν βιαιοπαθῆ ἀγόρευσιν τοῦ Θιέρσου, ἡ εἰρηνικὴ πολιτικὴ τοῦ Γκυζῶ ὑπέρισχουσε. Τὴν 15 Δεκεμβρίου ἡ τελετὴ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὸ μέγαρον τῶν Ἀπομάχων, οὐδεμίαν προῦκάλεσε ταραχὴν. Ἡ Γαλλία εἶχεν ἀνακτήσῃ τὴν ψυχραιμίαν της.

Ὁ Γκυζῶ δὲν ἐγκτελίμπανε τὸν ὑπὲρ τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου ἀγῶνα. Προῦτρεπεν αὐτὸν νὰ στέρξῃ πλέον εἰς μόνην τὴν ἐπὶ τῆς χώρας ἐκείνης ἡγεμονίαν, ἐβεβαίωσεν παρρησίᾳ, ὅτι εἶχεν ἀμετάστροφον περὶ τούτου ἀπόφασιν καὶ ἐξηκολούθει τοὺς ἐξοπλισμοὺς τοῦ προκατόχου του ὑπὸ τὸν Θιέρσον ὑπουργεῖου. Ἐνήργησεν ὅπως ψηφισθῇ τὴν 1 Φεβρουαρίου 1841 διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας τὸ περὶ ὀχυρώσεως τῶν Παρισίων νομοσχέδιον. Ἄλλ' ὅμως δὲν ἦτο εὐκολόν ν' ἀφαιρηθῇ ἀπὸ τοῦ λόρδου Παλμερστῶνος ἡ λεία, ἣν ἐκεῖνος ἐκράτει.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Πτολεμαίδος ὁ ναύαρχος Νάπιερ ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ ἠπειλήσεν αὐτὴν δι' ἀμέσου βομβαρδισμοῦ, ἐὰν ὁ Μεχμέτ δὲν καθυπετάσσειο. Οὗτος συγκατένευσε πάραυτα νὰ διαπραγματευθῇ καὶ ὑπέγραψε τὴν ἀπὸ 25 Νοεμβρίου σύμβασιν, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ παραιτηθῇ τῆς Συρίας καὶ ν' ἀποδώσῃ τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς τὸν Σουλτάνον· ἀντὶ τούτου αἱ Δυνάμεις θὰ προσεπάθουν νὰ ἐπιτύχωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῆς Πύλης τὴν κληρονομικὴν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου ἡγεμονίαν. Καθ' ὑποκίνησιν ὁμοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄγγλου πρεσβευτοῦ λόρδου Πόσομβυ, ἡ Πύλη ἠξίωσε κατόπιν νὰ μὴ παραχωρήσῃ αὐτῷ εἰμὴ τὴν ἐφ' ὄρου ζωῆς του κατοχὴν τῆς Αἰγύπτου. Τὸ τοιοῦτον ὑπερέβαινε τὰ ὄρια· ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία, ἀπαυδῆσασαι ἐκ τῶν συνεχῶν προκλήσεων τοῦ Παλμερστῶνος, ἤρνοῦντο νὰ ἐξακολουθήσωσιν ἐπὶ πλέον συμμετέχουσαι τοῦ ἐπικινδύνου παιγνιδίου. Τὴν 31 Ἰανουαρίου διὰ διακοινωνώσεως τῶν τεσσάρων συμμάχων Δυνάμεων προσεκλήθη ἡ Πύλη νὰ ὑποσχεθῇ εἰς τὸν Μεχμέτ Ἄλῆν, ὅτι οἱ κατ' ἀρρενογονίαν διάδοχοι αὐτοῦ θὰ διωρίζοντο κληρονομικῶς ἀντιβασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Σουλτάνος ὑπέγραψε περὶ τούτου τὸ ἀπὸ 13 Φεβρουαρίου Χάτι-σε-

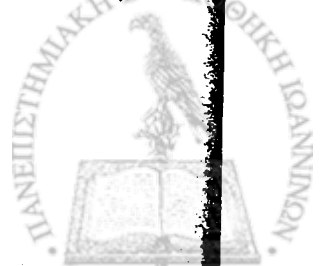

ρίφ· εισηγάγεν ὁμως εἰς αὐτό τινες ἐπιφυλάξεις ἀπαρδέκτους, οἷον κατὰ πᾶσαν χηρείαν τοῦ πασαλικίου νὰ ἐκλέγη αὐτὸς κατ' ἀρέσκειαν τὸν νέον πασᾶν μεταξύ τῶν ἀπογόνων τοῦ Μεχμέτ, ν' ἀποδίδεται εἰς τὴν Πύλην τὸ τέταρτον τῶν ὑπὸ τοῦ πασᾶ εἰσπραττομένων ἐσόδων, νὰ περιορισθῇ ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς εἰς 18,000 ἄνδρας, πάντες δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνωτέρων βαθμῶν νὰ διορίζωνται ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου.

Ὁ Μεχμέτ ἀπέριψε τοὺς ὅρους τούτους· ὁ Μεττερνίχος δ' ἐδέησε νὰ ἐπέμβῃ καὶ αὐθις ἀπ' εὐθείας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Πύλη ἐχορήγησε τέλος τὸ ἀπὸ 1 Ἰουνίου 1841 Χάττι-σερίφ, ὅπερ ὁ Μεχμέτ ἀπεδέχθη ἐπισήμως τὴν 10 Ἰουλίου. Ὁ στρατὸς του περιορίσθη εἰς 18,000 ἄνδρας· αὐτὸς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διορίζῃ τοὺς ἀξιωματικούς μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ συνταγματάρχου· ὑπέσχετο νὰ μὴ ναυπηγήσῃ οὐδὲν πλοῖον ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Σουλτάνου, νὰ πληρώνῃ δὲ εἰς τὴν Πύλην ἐτήσιον φόρον 10 ἑκατομμυρίων. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους ἀνεγνωρίζετο τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Αἰγύπτου εἰς τοὺς ἀπογόνους του κατὰ τάξιν πρωτοτοκίας.

Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀνέλαβε τότε τὴν θέσιν τῆς ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ ὁμοφωνίᾳ. Δὲν ἔσπευσε νὰ πράξῃ τοῦτο κατεπειγόντως. Ἄνεμεινε πρότερον, ἕως νὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ δημιουργηθεῖσα τῷ Μεχμέτ Ἀλλῆ θέσις. Τινὲς μάλιστα ἐν τῇ Βουλῇ παρώτρυνον αὐτὴν νὰ ἐμμείνῃ ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς ἡρέμου καὶ ἀξιοπρεποῦς ἀπομονώσεως, ἀπέναντι τῆς ὁποίας αἱ Δυνάμεις ταχέως ἤθελον ἀποκάμῃ· τότε δὲ ἡ Γαλλία ἤθελε τηρήσῃ πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐνεργείας, ἡ ἀποχὴ δὲ αὐτῆς ἐκ τῶν προτέρων θὰ ἠκύρου πᾶν μέτρον καὶ πᾶσαν ἀπόφασιν ληφθεῖσαν παρὰ τῶν Δυνάμεων περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἢ περὶ ἄλλων πραγμάτων (1). Ἄλλ' ὁ Γκυζὼ ἐθεώρει τὸ τοιοῦτον ἄτοπον. Ἐγίνωσκε τὴν ἐχθροπάθειαν τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Ἰουλιανὴν μοναρχίαν, εἶχε δὲ κλίσιν ἀτομικὴν ὑπὲρ τῆς ἀνανεώσεως τῆς μετὰ τῆς Ἀγγλίας συμμαχίας. Εἶχε πολλοὺς ἐξαιρέτους φίλους μεταξύ τῶν μᾶλλον ἐπιφανῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Ἀγγλίας καὶ ἠλπίζεν ὅτι ὁ Πάλμερστον

(1) Duvergier de Hauranne: «La Convention du 13 Juillet 1841 et la situation actuelle de la France. (Revue des Deux Mondes, 1er Septembre 1841).

δὲν ἐμελλε νὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺ ἀκόμη εἰς τὴν ἐξουσίαν. Πράγματι δὲ ἀπεχώρησεν αὐτῆς μετὰ τινὰς ἑβδομάδας.

Ἡ Γαλλία ἄλλως τε ἐπανελάθε λίαν ἐντίμως τὰς σχέσεις μετὰ τῶν ὑπογραψασῶν τὴν συνθήκην τοῦ 1840 Δυνάμεων. Ἄφισε νὰ τὴν παρακαλέσωσιν ἐπὶ τινὰ χρόνον, ἐπέτυχε δὲ πολλὰς ἱκανοποιήσεις κατὰ τὴν σύναψιν τῶν νέων συμβάσεων. Αἱ τέσσαρες Σύμμαχοι ὑπέγραψαν ἐν πρώτοις κατ' ἰδίαν πρωτόκολλον περὶ τῆς λήξεως τοῦ αἰγυπτιακοῦ ζητήματος, κηρύσσον ὡς ἐξηντλημένους πάντας τοὺς ὅρους τῆς κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος συναφθείσης συνθήκης, ἐπομένως διαρρηγνύον τὴν τετραπλῆν συμμαχίαν. Εἶτα ἡ Γαλλία συνυπέγραψε μετ' αὐτῶν τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἧτοι τὴν 13 Ἰουλίου 1841, τὴν περὶ τῶν Πορθμῶν σύμβασιν· δι' αὐτῆς ἐτίθετο ὁ ὅρος τῆς διαρκοῦς ἀπαγορεύσεως τοῦ εἰς τοὺς πορθμοὺς τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Βοσπόρου εἰσπλου τῶν πολεμικῶν στόλων πασῶν τῶν Δυνάμεων. Ὁ Σουλτάνος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐξαιρέσῃ τοῦ γενικοῦ τούτου μέτρου τινὰ τῶν μικρῶν πλοίων, προωρισμένα νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς φυλακίδες παρὰ ταῖς πρεσβείαις.

Τοιαύτη λοιπὸν ἦτο ἡ γενικὴ κατάστασις τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος μετὰ τὴν κρίσιν τοῦ 1839—1841. Ἡ Γαλλία ἐξήρχετο ἐξ αὐτῆς μᾶλλον τετρωμένη τὴν φιλοτιμίαν ἢ πράγματι ἠττημένη καὶ ταταπεινωμένη· διότι ἐπὶ τέλους ἴσχυσε νὰ παγιώσῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἐν Αἰγύπτῳ διὰ τῆς διαδοχῆς, ἐμελλε δὲ νὰ ἐξακολουθήσῃ κερκτημένη σημαντικὴν ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἰσχύιν. Ἡ Ῥωσσία ἐβλάπτετο πολὺ περισσότερον. Ὡσανεὶ ὁ Τσάρος εἶχε τυφλωθῆ ἐκ τοῦ κατὰ τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου μίσους του, ἐθυσίασε πάντα τὰ πλεονεκτήματα τὰ ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Οὐγκιάρ Σκελεσσῆ πηγάζοντα, ἐξήσκει δ' ἐν ἰσομοιρίᾳ μετὰ τῶν λοιπῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους προστασίαν. Ἡ Ἀγγλία ἤρθετο τὸ μέγιστον ὄφελος ἐκ πάσης ταύτης τῆς ὑποθέσεως· εἶχεν ἀπωθήσῃ τὸν Μεχμέτ καὶ τὴν Γαλλίαν πρὸς νότον, τὴν δὲ Ῥωσσίαν πρὸς βορρᾶν καὶ εἶχεν ἀποθήσῃ τὸν ἐξισωθῆναι εἰς τὸ μέλλον τὴν διὰ ξηρᾶς εἰς Ἰνδικὴν ὁδὸν διὰ Μεσοποταμίας· ἐξησφάλιζε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιρροῆς της ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, εἰς ἣν ἐμελλε νὰ καταγάγῃ καὶ ἄλλας ἐπιτυχίας. Εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς καθίστατο ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην κραταιά.

Γ'. Ο ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΓΚΙΟΥΛΧΑΝΕ

Τὸ Ὄθωμανικὸν Κράτος διετέλει εἰς τὸ ἐξῆς ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, εἵμαρτο δ' ἔκτοτε μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων νὰ μὴ διαφύγῃ πλέον τὴν κοινὴν κακοδαιμονίαν ἣτο νέος καὶ σοβαρὸς σταθμὸς τῆς ἑαυτοῦ παρακμῆς. Ἡ Τουρκία κατέστη πλέον ἀνίκανος καὶ ὑπάγεται εἰς δικαστικὸν συμβούλιον.

Ἄλλ' εἰς τὴν Εὐρώπῃν ἀποβαίνει ἀδύνατον νὰ δεχῆ τὴν εὐθύνην τῶν ἀδικιῶν καὶ τῶν βιαιοπραγιῶν τῶν διαπρατομένων ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως κατὰ τῶν χριστιανῶν αὐτῆς ὑπηκόων. Ἀναλαμβάνουσα τὴν προστασίαν αὐτῆς, ἀναλαμβάνει καὶ τὸ ἔργον τ' ἀναμορφώσῃ αὐτὴν ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως αὐτῆς, τῇ συναινέσει τῆς ἢ διὰ τῆς βίας. Δὲν δύναται νὰ παραδεχῆ ὅτι αἱ σημαῖαι τῶν Δυνάμεων χρησιμεύουσι μόνον εἰς τὸ νὰ καλύπτωσι τὰς ἀνομίας αὐτῆς. Ὅθεν ὅσον ἀποτελεσματικώτερα εἶνε ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, τόσον μᾶλλον τοῦτο θ' ἀναμορφωθῇ. Τὸ Τανζιματ εἶναι τὸ ἀπαραίτητον ἐξαγόμενον τῆς ἐγγυήσεως τῶν Δυνάμεων.

Οὕτω δὲ εὐθὺς μετὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1840 ὁ Σουλτάνος προέβη εἰς εἰλικρινῆ ἀναμφιβόλως πρὸς ἐπίτευξιν τούτου προσπάθειαν. Ὁ Ἀβδὺλ Μεδζίτ ἦτο νέος· ἀλλὰ διὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Μαχμούτ καὶ τῆς ἀναμνήσεως Σελίμ τοῦ Γ' εἶχε σχηματισθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει νέα σχολὴ πολιτικῶν ἀνδρῶν νέων καὶ νοημόνων, ἱκανῶν νὰ κατανοήσωσι τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ κύριος δὲ πράκτωρ τῆς ἀποπειρας ταύτης ἐγένετο ὁ Ῥεσίτ-πασᾶς, πρῶην πρεσβευτῆς ἐν Λονδίνῳ.

Τὴν 3 Νοεμβρίου 1839, ἐβδομάδης τινᾶς μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Ἀβδὺλ Μεδζίτ καὶ κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν διαπραγματεύσεων περὶ τῶν τῆς πρὸς τὴν Αἴγυπτον διαφορᾶς, ἴσως δὲ καὶ χάριν προσεταιρισμοῦ τῶν συμπαθειῶν τῆς Εὐρώπης, ἐγένετο ἐν τῷ περιπτέρῳ Γικουλχανὲ ἐπιβλητικὴ τελετὴ ἐνώπιον τῶν ἀνωτέρων ἀξιοματικῶν, τῶν ὑπουργῶν, τῶν οὐλεμάδων, τῶν ἀντιπροσώπων τῶν λοιπῶν ἐν τῷ Κράτει θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, μεθ' οὗ παρευρίσκετο καὶ ὁ πρίγκηψ Ζοαμβίλ. Ἡ ἑναρξις ἀνηγγέθη δι' ἑκατὸν καὶ ἐνὸς κανονιοβολισμῶν, προηγήθη δὲ τῆς τελετῆς προσευχὴ καὶ ἐπισκόπησις τοῦ οὐρχνοῦ ὑπὸ τινος ἀστρολόγου. Ἀκολούθως ὁ Σουλτάνος διέταξε ν' ἀναγνωσθῆ ἐν Χάττι σερίφ, ἀποτελοῦν πραγματικὸν συνταγματικὸν χάρτην. Παρεῖχε τὴν ἐγγύησιν του εἰς

πάντας τοὺς ὑπηκόους τοῦ παντός θρησκευματος, ὡς πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τῆς ἰδίας αὐτῶν ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς παρουσίας των ὑπέσχετο δὲ τὴν κατάργησιν τῆς ἐκμισθώσεως τῶν φόρων, τῶν δημεύσεων καὶ τῶν μονοπωλίων. Ὁλίγον βραδύτερον ἐν Μιτυλήνῃ, ἐνώπιον τοῦ ὀρθοδόξου, τοῦ ἀρμενικοῦ καὶ τοῦ ἰσραηλιτικοῦ κλήρου τῆς Σμύρνης, Χίου καὶ Καββάλας εἰς τῶν ὑπουργῶν τοῦ Σουλτάνου, ὁ Ριζά πασᾶς, ἔλεγεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ : « Μουσουλμάνοι, Χριστιανοί, Ἰσραηλίται, εἰσθε πάντες ὑπήκοοι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος, τέκνα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς. Ὁ μονάρχης ὑμῶν κρατεῖ τὴν πλάστιγγα ἰσόρροπον ὑπὲρ ὅλων.»

Πάντα ταῦτα ἦσαν ἐνδείξεις ἀόριστοι. Ἄλλ' ὁ Ρεσίτ - πασᾶς ἐνεπνεύσθη ἐξ αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν νέαν μέθοδον τοῦ κυβερνᾶν καὶ ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη, ὑποπίπτων ἐκ περιτροπῆς ἀπὸ εὐνοίας εἰς δυσμένειαν, ἐξετέλεσεν ἔργον λίαν ἐπαινετόν. Κατεδίωξε τὰς καταχρήσεις τῆς διοικήσεως, τὰς αὐθαιρέτους πράξεις τῶν ὑπαλλήλων τῶν διαφόρων βαθμῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ τιμωρήσῃ καὶ τινὰς ἐκ τῶν σημανόντων, κατεδίκασε δὲ τὸν Χοσρέφ πασᾶν ὡς καταχραστήν.

Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1843 ἐφηρμόσθη ὀριστικῶς τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα τῆς στρατολογίας. Ὁ στρατὸς διηρέθη εἰς δύο κατηγορίας: εἰς τοὺς Νιζάμ στρατὸν ἐνεργόν, ἐνθα ἡ θητεία ἦτο πενταετής καὶ εἰς τοὺς Ρεδίφ, ἧτοι ἐφεδρείαν, ἧς ἡ διάρκεια ἦτο ἐπτὰ ἐτῶν. Ἐσχηματίσθησαν τότε πέντε στρατιαί, ἧτοι ἡ τῆς φρουρᾶς, ἡ ἐδρεύουσα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ αἱ μεραρχίαι τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἀραβίας.

Κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1845 δι' ἐτέρου Χάττι σερῖφ ἐθεωρήθη ὡς κατεπείγουσα ἡ ἴδρυσις σχολῶν ἀναγκαίων πρὸς ἐκμάθησιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἡ Κυβέρνησις προσεπάθησε νὰ ἐκλαϊκεύσῃ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀφαιροῦσα αὐτὴν, ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς διευθύνσεως τῶν τζαμιῶν. Εἰδικαὶ σχολαὶ ἰδρύθησαν ἢ ἀνεδιοργανώθησαν, σχολὴ ἰατρικῆς, σχολὴ στρατιωτικῆς, σχολὴ πολυτεχνικῆς, ἐν ἧ τρεῖς ἢ τέσσαρες γάλλοι ἀξιωματικοὶ προσεκλήθησαν ὅπως προΐστανται τῶν σπουδῶν.

Ταῦτοχρόνως ἐνῶ οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Σουλτάνου συνελθόντες διεβουλεύοντο, ὁ Ἀβδούλ Μεδζίτ αἰφνιδίως φθάσας, ἐνεφανίσθη ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, ἀνήγγειλε δὲ ὅτι κατήργει τὴν ἀγορὰν τῶν μαγύρων δούλων, ὅτι δὲ ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ καὶ ὑφ' οἰονδήποτε τύπον ἔστειργε τοῦ

λοιποῦ νὰ εἰσπράττη τὸ Κράτος εἰσοδήματα προερχόμενα ἐκ τῶν ἐργασιῶν ἰδρύματος, οὕτως τὸ ἐξουτελιστικὸν θέαμα ἐξήγειρε τὴν ἀπέχθειαν μᾶλλον ἢ τὴν περιέργειαν τῶν ξένων¹. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἤρκει ἵνα τιμῆσῃ τὴν Βασιλείαν του.

Ἀνακρίσεις ἐγένοντο ὑπὸ ἐκτάκτων ἐπιτρόπων περὶ τῆς ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ καταστάσεως, τὸ 1852 δὲ διὰ τοῦ ἀπὸ 28 Νοεμβρίου φερμανίου μετερρυθμίσθη τὸ σύστημα τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν. Ἔως τότε ἐκάστη ἐπαρχία ἐπόλειτο τρόπον τινὰ εἰς τὸν διοικητὴν, ἀληθῆ ἐκμισθωτὴν, ὅστις ἐξησφάλιζε τὴν εἴσπραξιν τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Κράτους εἰσοδήματος, κατὰ τὰ λοιπὰ δὲ μετεχειρίζετο κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς ὑπ' αὐτοῦ διοικουμένους. Ἐνεπιστεύετο τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων ὑφ' ὅρους ὅσον τὸ δυνατόν ὠφελίμους δι' ἑαυτὸν, εἰς τραπεζίτην τινά, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ Ἀρμένιον, ὅστις καθὼς οἱ τελῶναι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ῥωμαίοις, ἐνήργει οὕτως ὥστε νὰ πορισθῇ καὶ αὐτὸς σημαντικὰ κέρδη. Ἡ κατανομή τοῦ φόρου ἦτο τότε ἐντελῶς αὐθαίρετος. Ὁ διοικητὴς ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, κύριος δὲ τῆς περιουσίας καὶ τῆς ζωῆς προσέτι τῶν ὑπηκόων του. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ τῆς πενίας καὶ τῆς ἀθλιότητος τῶν ὑποκειμένων εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ Ρεσίτ πασᾶς προσεπάθησε νὰ ἐπενέγκῃ θεραπείαν τινά. Διένειμε τὴν ἐξουσίαν τοῦ διοικητοῦ μεταξὺ τριῶν λειτουργῶν, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἀλλήλων, τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ ἢ μουσαβίρ, τοῦ πολιτικοῦ διοικητοῦ ἢ βαλῆ καὶ τοῦ εἰσπράκτορος τῶν ἐσόδων ἢ δεφτερδάρ. Πάντες δ' οὗτοι ἦσαν ὑπόλογοι ἀπέναντι τοῦ Διβανίου, λαμβάνοντες μισθοὺς ὠρισμένους καὶ παγίους, διὰ νὰ μὴ ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ πληρώνωνται ἀπογυμνοῦντες τοὺς ὑπ' αὐτῶν διοικουμένους.

Βεβαίως καὶ κατόπιν ἐγένοντο καταχρήσεις καὶ θανατώσεις ἄνευ δίκης καὶ δημεύσεις ἄνευ ἀποφάσεως. Ἐν τούτοις ὅμως τ' ἀδικήματα αὐτὰ ἐνηργοῦντο ὀλιγώτερον ἐπιδεικτικῶς, σπανιώτερον καὶ μετὰ προσποιήσεων. Ὁ στρατιωτικὸς τιμαριωτισμὸς, ἐπαχθῆς ὅσον καὶ ὁ τῶν Γιαννιτῶρων, εἰς τὸ ἐξῆς κατέστη ἥττον ἰσχυρὸς.

Πλὴν πᾶσαι αὗται αἱ μεταρρυθμίσεις ἦσαν ἀτελέσταται καὶ ἀνεπαρκέσταται, λίαν δὲ δυσχερεῖς περὶ τὴν ἐφαρμογὴν. Οἱ οὐλμάδες

(¹) Engelhardt: La Turquie et le Tanzimat, t. I p. 84.

κατήγγελλον ἀδιακόπως τὴν παράβασιν τῶν παρχγγεμάτων τοῦ Κορανίου καὶ προῦμήνυον τὴν ὄργην τοῦ Κυρίου. Ἀπεκάλουν τὸν Ῥεσίτ πασὰν γκιαούρ, πωληθέντα εἰς τοὺς ἀπίστους. Ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κόμματος τῶν Παλαιοτούρκων, τοῦ προσκεκολλημένου εἰς τὸ παρελθόν, ἐχθρευομένου πάντα νεωτερισμόν, φανατικοῦ, κηρύσσοντος ὅτι οὔτε οἱ νόμοι οὔτε τὰ ἥθη τῆς Εὐρώπης ἤρμοζον εἰς τοὺς Μουσουλμάνους.

Ἰσχυρίζοντο πρὸς τούτοις ὅτι τὸ Ταντζιμάτ εἰς οὐδὲν ἄλλο θὰ συνετέλει ἢ εἰς τὴν ἐπικίνδυνον χειραφέτησιν τῶν ῤαγιαδῶν· ὅτι εἰς πολλὰς τῶν ἐπαρχιῶν ἢ ὑπεροχὴ τῶν Μουσουλμάνων, ὀλιγαριθμοτέρων ὄντων, ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς ἰσχύος, παραχωρουμένων δὲ εἰς τοὺς Χριστιανούς τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, παρείχετο αὐτοῖς ἡ ἰσχύς καὶ ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐξετίθετο εἰς ἦτταν. Προτιμότερον ἐπομένως ἦτο νὰ διαβῶσι πάλιν τὸν Βόσπορον καὶ νὰ παραδώσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τοὺς ἀπίστους. Ἄλλ' ἄρά γε οἱ ταῦτα λέγοντες παρελογίζοντο καθ' ὀλοκληρίαν;

Τὸ ἀληθές εἶνε ὅτι οἱ Χριστιανοὶ συνεταράσσοντο ἤδη ὀσημέραι περισσότερον. Αἱ ἀπαιτήσεις αὐτῶν ἠϋξάνον καθόσον ἐπετύγχανον πλείονας παραχωρήσεις. Αἱ θρησκευτικαὶ κοινότητες τῶν διαφόρων δογμάτων ἀπήτουν αἱ μὲν μετὰ τὰς δὲ καὶ νέα ἐκάστοτε ὠφελήματα, διεφαίνοντο δὲ αἱ ζηλοτυπίαὶ αὐτῶν ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῶν προνομίων. Ἀπηυθύνοντο δὲ πρὸς τὰς ὁμοδόξους Δυνάμεις, οἱ Ὀρθόδοξοι πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, οἱ Καθολικοὶ πρὸς τὴν Γαλλίαν, οἱ δὲ νεοφώτιστοι ἢ οἱ τελευταῖον ἐγκαταστάντες Διαμαρτυρόμενοι εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Αἱ ἀντιζηλίαὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐξεδηλοῦντο ὑπὸ νέαν μορφήν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, μυρίαὶ δ' ἀφορμαὶ παρείχοντο αὐταῖς νῦν πρὸς ἐπέμβασιν. Ἡ Ῥωσσία, δυσηρεστημένη ἐκ τοῦ βοεβόδα τῆς Σερβίας Μιλός, ἐπιβάλλει αὐτῷ τὸ Σύνταγμα, καὶ τὸν ἐξαναγκάζει νὰ παραιτηθῇ, κατὰ τὸ 1839. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Μιχαὴλ ἐκθρονίζεται ὡσαύτως κατὰ τὸ 1842 καὶ ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἤρωος τοῦ 1806 Ἀλεξάνδρου Καραγιώργεβιτς. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ ἀφ᾽ ἑτραρία τῶν ἐρίδων μετὰ τῆς οἰκογενείας ταύτης καὶ τῆς τῶν Ὁβρένοβιτς, τῶν παρεχουσῶν στάδιον εἰς τὰς μετὰ τὴν Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας ἀντιζηλίαν.

Ἄλλαχού ἡ Ῥωσσία εἶνε ἀντιζηλὸς τῆς Γαλλίας. Ἐν Παλαι-

στίνῃ διαμφοσθητεῖ αὐτῇ τὴν προστασίαν τῶν Ἀγίων Τόπων, ἔπαι-
 τεῖ δὲ ὑπὲρ τῶν Ὀρθοδόξων τὰ αὐτὰ πρὸς τοὺς Καθολικοὺς πλεον-
 νεκτῆματα. Ἐν τῷ Λιβάνῳ ἢ Πύλῃ, γενομένη καὶ αὐθις κυρίαρχος
 τῆς χώρας κατὰ τὸ 1840, δὲν ἐπικνήγαγεν εἰς ἰσχὺν τὰ προ-
 νόμια τοῦ Ὄρους, τὰ καταργηθέντα ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ, ἀντε-
 κατέστησε δὲ τὸν χριστιανὸν ἐμίρην διὰ πασᾶ τούρκου, ἐδρεύον-
 τος ἐν Δεῖρ ἐλ Καμάρ. Οἱ Μαρωνῖται δεινοπκθοῦντες, ἐπικαλοῦνται
 τὴν συνδρομὴν τῆς Γαλλίας. Ὁ Γκυζῶ ἐπιτυχᾶνει συμβιβασμὸν
 τὴν 7 Δεκεμβρίου 1842 ἢ Πύλῃ ὑπισχνεῖται νὰ διχοτομήσῃ τὴν
 διοίκησιν τοῦ Λιβάνου καὶ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Δρούσους μὲν ἄρχοντα
 μουσουλμάνον, εἰς τοὺς Μαρωνίτας δὲ ἄρχοντα χριστιανόν. Ἀλλ'
 ὅμως αἱ ὑποσχέσεις αὐταὶ μένουσιν ἀνεκπλήρωτοι. Οἱ τούρκοι πασά-
 δες καταδιώκουσι τοὺς Μαρωνίτας, ὅπως τιμωρήσωσιν αὐτοὺς διὰ τὰ
 παράπονά των· ὁ ἐμφύλιος πόλεμος λυμάνεται ἤδη τὸ Ὄρος καὶ
 φρικώδεις διαπράττονται ἀθεμιτουργίαι. Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις
 ἐπεμβαίνει καὶ αὐθις. Διορίζονται τέλος οἱ δύο καίμακχάμαι, ὁ εἰς
 Δρούσος καὶ ὁ ἕτερος Μαρωνίτης, τάσσονται ὅμως ἀμφότεροι ὑπὸ
 τὴν ἐξουσίαν τοῦ μουσουλμάνου πασᾶ τῆς Σιδῶνος. Οὕτω συνήθως
 οἱ Τούρκοι ἐκτελοῦσι τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν ἀναλαμβάνουσιν. Ὁ Γκυζῶ
 ἀπαιτεῖ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ προτέρου καθεστῶτος· ἢ Πύλῃ συγ-
 κατατίθεται νὰ μελετήσῃ τὸ ζήτημα καὶ μελετᾷ αὐτὸ ἐπὶ τοσοῦτω
 πολὺν χρόνον, ὥστε ὁ Γκυζῶ καὶ ὁ Λουδοβίκο, Φίλιππος ἔπεσον
 πρὶν ἢ ἐπιτύχωσι ὀριστικὴν τινα λύσιν.

Ἀλλοχρῶ πάλιν ἢ Γαλλία εὐρίσκει ἀντιμέτωπον τὴν ἀντι-
 ζηλίαν τῆς Ἀγγλίας. Ἦτο κυρία τῆς Ἀλγερίας καὶ ἐπικρα-
 τοῦσα ἐν Αἰγύπτῳ, τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ δὲ γόητρον αὐτῆς δὲν εἶχε
 ζημιωθῆ πολὺ ἐκ τῶν συμβάντων τοῦ 1840. Ἰδίως ἀγωνίζεται ἐπι-
 τυχῶς ἐν Ἑλλάδι κατὰ τῆς ἀγγλικῆς ἐπιρροῆς, τοῦτο δὲ κατὰ τὴν
 ἐποχὴν ἀκριβῶς τῆς ἐγκαρδίου μεταξὺ αὐτῶν συνεννοήσεως. Οἱ
 Ἕλληνες εἶχον ἀπαλλαγῆ μὲν τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ἀλλ'
 οὐχὶ καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀναμίξεως. Διηρέθησαν εἰς πολλὰ κόμματα,
 ἀναλόγως τῶν Δυναμῶν, ἐξ ὧν ἠλπιζον τὴν ὑποστήριξιν· ὑπῆρχε
 τὸ κόμμα τὸ ῥωσσοῖκον, ἀντιπροσωπευόμενον πρὸ πάντων ὑπὸ τοῦ
 ὀρθοδόξου κλήρου· ὑπῆρχε τὸ κόμμα τὸ γαλλικόν, δημοτικόν καὶ
 φιλόπατρι, περιλαμβάνον τοὺς πλείστους τῶν ἀγωνιστῶν· ὑπῆρχε
 καὶ τὸ ἀγγλικόν κόμμα, ἀντιπροσωπευόμενον μόνον παρά τινων

ατόμων, όρεγομένων ἀπλήστως τῆς ἐξουσίας, «ἐπιτελεῖον ἄνευ στρατιωτῶν», κόμμα περιέχον εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα καὶ οὐχὶ φουττανέλλας. Ἐκ τῶν φατριῶν τούτων προῦκυψαν ταραχαὶ καὶ σκευωρίαι τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ὅθων δὲν ἦτο ἀγαπητός, ἐκυβέρνησα δὲ διὰ Βαυαρῶν, ὡς μονάρχης ἀπόλυτος. Πλὴν τούτου δὲ δέον νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι μετὰ πολλοὺς αἰῶνας δουλείας καὶ μετὰ πολλὰ ἔτη ἐπαναστάσεως δὲν εἶνε συνήθως παρασκευασμένοι οἱ λαοί, ὥστε νὰ ἀποκτήσωσι πολιτικὰ ἦθη.

Διὰ τοῦτο ἡ Ἑλλάς ἦτο πεδίον πρόσφορον εἰς τὴν ἐπέμβασιν τῶν ξένων Δυνάμεων. Τὴν Γαλλίαν ἀντεπροσώπευσεν αὐτόθι ἀπὸ τοῦ 1843 πρεσβευτῆς δραστηριώτατος καὶ νοήμων, ὁ Πισκατόρου. Ὅλιγον μετὸ ταῦτα, τὴν 15 Σεπτεμβρίου, στάσις στρατιωτικὴ ἐξερράγη, ὁ δὲ βασιλεὺς Ὅθων ἐδέησε νὰ ὑποσχεθῆ τὴν παραχώρησιν Συντάγματος φιλελευθέρου καὶ νὰ συγκαλέσῃ ἐθνικὴν συνέλευσιν. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία συνεφώνησαν νὰ μείνωσιν οὐδέτεραι, οὕτω δὲ νὰ διευκολύνωσι τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου πολιτεύματος. Ἡ ἐπανάστασις διεξήχθη καὶ ἀπέληξεν ἡσύχως, ἡ δ' ἀπολυταρχία ἔληξεν ἄνευ κλονισμοῦ. Μετὰ τοῦ βασιλείως τοῦ λοιποῦ συμπαρήδρευον ὑπουργεῖον ὑπεύθυνον καὶ δύο Βουλαί, ἦτοι Γερουσία διοριζομένη παρ' αὐτοῦ καὶ Βουλὴ ἀντιπροσώπων αἰρετὴ κατὰ τριετίαν διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας. Τῇ φυσικῇ ἐνεργείᾳ τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπείας τὸ πρῶτον συνταγματικὸν ὑπουργεῖον συνέστη ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀρχηγοῦ τοῦ ἀγγλικῦ κόμματος. Ὁ Πισκατόρου ὑπεστήριξεν αὐτὸ εἰλικρινῶς· ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπακολουθησάσας γενικὰς ἐκλογὰς τὸ ὑπουργεῖον ἠττήθη, διεδέχθη δὲ αὐτὸ ἕτερον περιλαμβάνον τὸν Κωλέττην, ἀρχηγὸν τοῦ γαλλικοῦ κόμματος καὶ τὸν Μετξᾶν ἀρχηγὸν τοῦ ρωσικοῦ. Ὁ πρεσβευτῆς τῆς Ἀγγλίας σὶρ Ἐδμόνδος Λάϋονς δυσηρεστήθη καὶ περιῆλθεν εἰς ἔριδα μετὰ τοῦ Πισκατόρου. Φαίνεται ὅτι ἡσμενίζετο μὲν εἰς τὴν οὐδετερότητα, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἔρον νὰ παραμένωσι πάντοτε οἱ φίλοι του εἰς τὴν ἐξουσίαν.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ λόρδος Πάλμερστον τὸ 1846 συνεμερίσθητὰ αἰσθήματα τοῦ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτοῦ του καὶ προσεπάθησε νὰ παρεμβάλῃ δυσχερείας εἰς τὸ ὑπὸ τὸν Κωλέττην ὑπουργεῖον. Ἡ οικονομικὴ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἦτο θλιβερά· ἡ Κυβέρνησις ὑπεχρεοῦτο νὰ ζητῆ ἀναβολὴν προθεσμίας διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν τόκων τοῦ δανείου τῷ 60 ἑκατομμυρίων, τοῦ συνα-

φθέντος εὐθὺς μετὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμον. Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1847 ὁ Πάλμερστον ἀπήτησε τὴν ἄμεσον πληρωμὴν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους ἐξαμηνίας. Ἐπεμψε πλοῖα εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια, ὑπεστήριξε δὲ τὰς σκευωρίας τοῦ Λουδοβίκου Ναπολέοντος Βοναπάρτου, ὅστις ἀναζητῶν πανταχοῦ θρόνον τινα, ὠνειροπόλει τότε ἀκόμη πῶς ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν βασιλέα Ὅθωνα. Ὁ Κωλέττης παρέκαμψε μετὰ πολλῆς δεξιότητος πάντας τούτους τοὺς σκοπέλους, ἀλλ' ἀπεβίωσε τὴν 12 Σεπτεμβρίου 1847. Ὁ Πάλμερστον καὶ ὁ σὶρ Λάιονς ἠθέλησαν νὰ ἐπιβάλωσι τὸν Μαυροκορδάτον, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν Βουλῶν· ἀλλ' ὁ Ὅθων ἀφῆκε τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κωλέττη, ἡ δὲ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐξεδήλωσε διὰ τοῦτο πᾶσαν αὐτῆς τὴν δυσθυμίαν. Ἀπήτησε νὰ χορηγηθῇ ἀποζημίωσις εἰς τὸν Πατσίφικον, Ἰουδαῖον ἐκ Πορτογαλλίας, ἄγγλον προστατευόμενον, οὕτινος ὁ ἐμπορικὸς οἶκος διηρπάγη κατὰ τινα ὀγλαγωγίαν, μὴ ἀρκεσθεῖσα δὲ εἰς τὰς προτάσεις τῆς Ἑλλάδος ἠπειλήσε τὸν Πειραιᾶ. Ἡ Ῥωσσία ἐταράχθη ἐκ τούτου· ὁ δὲ Λουδοβίκος Ναπολέον Βοναπάρτης, γενόμενος πρόεδρος τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας, ἀνεκάλεσε τὸν ἐν Λονδίῳ πρέσβυν τῆς Γαλλίας, καὶ πρὸς στιγμὴν ἐπεκράτησε φόβος περὶ σοβαρᾶς συγκρούσεως. Ἄλλ' ὁ Πάλμερστον ἐν τέλει ἐνέδωκεν.

Οὕτω πανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ἀπὸ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Νείλου καὶ ἀπὸ τῆς Ἀλγερίας μέχρι τοῦ Εὐφράτου αἱ φιλοδοξίαι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων διασταυροῦνται, οἱ δὲ Μουσουλμάνοι ἀμύνονται κατὰ τῶν πολλαπλῶν τούτων ἐπεμβάσεων, αἰτινες συμφωνοῦσι μόνον ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ καταπνίξωσιν αὐτούς. Οἱ πολλοὶ τῶν Ὁθωμανῶν τότε ἤρχισαν νὰ θεωρῶσι τὸ Τανζιμὰτ ὡς ἕνα ἀπλῶς τῶν τρόπων τοῦ ἐπιφυλασσομένου αὐτοῖς ἀφεύκτου θανάτου. Συναισθάνονται πλέον σαφῶς ὅτι δὲν εἶνε πλέον κύριοι τῆς χώρας τῶν τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος εἶνε τοῦ λοιποῦ στάδιον διαγωνισμοῦ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας.

Εἰς τὸν ἀγῶνα δὲ τοῦτον ἡ Αὐστρία εἰσέτι δὲν εἶνε σοβαρῶς ἀναμειγμένη, οὐδὲ βαρύνει πολὺ παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ τὸν Σάον, διότι ἔχει ἀκόμη ἐπὶ τινα ἔτη συγκρατοῦντα αὐτὴν μεγάλα πολιτικὰ συμφέροντα ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ.

Ἡ Ῥωσσία ὁμως ἔχει ὑπογράψῃ μετὰ πολλῆς δυσθυμίας τὴν περὶ τῶν Πορθμῶν σύμβασιν· δὲν ἐλησμόνησε τὰ σχέδια Αἰκατερίνης τῆς Β'

καὶ τὴν ἐν Οὐγκιὰρ Σαίλεισι συνθήκην. Διψᾷ ἐκδίκησιν καὶ ἀποζημίωσιν.

Ἡ Ἀγγλία εἶνε ὑπὲρ ποτε ἰσχυρὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὁσημέραι δὲ συγκεντρώνει αὐτόθι περισσότερον τὴν ζηλότυπον αὐτῆς προσοχὴν. Διότι νῦν κέκτηται αὐτόθι μεγάλα ἐμπορικὰ συμφέροντα, δὲν λησιμονεῖ δὲ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸ ἐν Ἰνδικῇ Κράτος της.

Ἡ Γαλλία ἐξακολουθεῖ νὰ κατέχη θέσιν ὑπέροχον, εἰ καὶ περισπᾶται ὑπὸ ἀντιθέτων παραδόσεων. Ἀπ' αἰῶνων προστάτις τῶν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανῶν, εἶχε καταστῆ πρὸς τούτους, ὡσεὶ συνεχίζουσα τὴν συμμαχίαν Φραγκίσκου τοῦ Α' μετὰ Σολιμάνου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, μεγάλη μουσουλμανικὴ Δύναμις· ἐντελῶς ἀποπερατώσασα τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀλγερίας, ἀσκεῖ μεγίστην ἐπίδρασιν ἐν Αἰγύπτῳ. Ἀρχίζει νὰ κατανοῇ ὅτι πρὸς τὸ συμφέρον της, συμπίπτον μετὰ τοῦ συμφέροντος τῆς γενικῆς ἰσορροπίας, εἶνε ἀνάγκη νὰ προστατεύῃ τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος κατὰ τῶν Ῥώσων καὶ τὴν Αἰγυπτον κατὰ Ἀγγλων καὶ πρὸς τοῦτο πρέπει νὰ ἐνισχύσῃ καὶ τὰς δύο χώρας διὰ σοβαρῶν μεταρρυθμίσεων. Ἀλλὰ περὶ τοῦτο εὐρίσκεται ἀπέναντι σοβαροῦ καὶ περιπλόκου προβλήματος· πρέπει ν' ἀποκρούσῃ τὰς φιλοκτημόνους ὀρέξεις τῶν γειτόνων, νὰ ἐνεργῇ ὥστε νὰ διάγωσιν ἐν ἀρμονίᾳ λαοὶ διαφέροντες τοσοῦτον τὴν καταγωγὴν καὶ τὸ θρησκεῦμα, οἵτινες προκαλοῦσιν ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους ἀδιακόπους κρίσεις, νὰ συμβιβάσῃ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ Κράτους τούτου μετὰ τῶν πόθων καὶ τῶν ἀξιώσεων τῶν χριστιανικῶν ἐθνικοτήτων. Τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθῶς ἀδύνατον;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ο ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΔΑΙ ΑΥΤΟΥ. — ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΙ.

Α'. ΓΑΛΛΙΑ, ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ ΡΩΣΣΙΑ. — Ο ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.

Ἡ Ἀγγλικὴ ἐπιρροή ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Γαλλία καὶ Ῥωσσία ἐν τῇ Ἀνατολῇ. — Τὸ ἀπὸ 9 Φεβρουαρίου 1852 φερμάνιον περὶ τῶν Ἀγίων Τόπων. — Ὁ τσάρος Νικόλαος. — Αὐστρία καὶ Πρωσσία. — Ἐξέγερσις τοῦ Μαυροβουνίου. — Ὁ τσάρος καὶ ὁ σὴρ Ἀμιλτων Σέϋμυρ. — Ἡ πρεσβεία τοῦ Μεν-

τζικώφ (Μάρτιος τοῦ 1853). — Τὸ ρωσικὸν τηλεσίγραφον. — Ἀντιστασις τῆς Πύλης. — Ἀχαριστία τῆς Αὐστρίας. — Ἡ πρωσικὴ πολιτικὴ. — Φιλοπόλεμος ἐνθουσιασμός ἐν Ῥώσσιᾳ καὶ ἐν τῇ γερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. — Καταστροφὴ τοῦ ρωσικοῦ στόλου ἐν Σινώπῃ (30 Νοεμβρίου 1853). — Τὸ ἀγγλογαλλικὸν τηλεσίγραφον. — Ὁ πόλεμος (Μάρτιος 1854).

Οἱ Ἀγγλογάλλοι ἐν Καλλιπόλει, ἐν Βάρωνη καὶ Δοβρούτσα. — Κατάληψις τῶν Ἡγεμονιῶν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας. — Ἐν Κριμαίᾳ: Μάχαι τοῦ Ἄλμα, Βαλακλαβά καὶ Ἰγκερμαν. — Ἡ πολιορκία τῆς Σεβαστουπόλεως (ἀπὸ Σεπτεμβρίου 1854—Σεπτεμβρίου 1855). — Ἐπέμβασις τοῦ Πεδεμοντίου. — Θάνατος τοῦ τσάρου Νικολάου (2 Μαρτίου 1855). — Ἄλωσις τῆς Σεβαστουπόλεως. — Ἄλωσις τοῦ Κάρς (27 Νοεμβρίου 1855).

Διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης. — Τὸ ἐν Παρίσις Συνέδριον (Φεβρουάριος καὶ Μάρτιος 1856). — Ἡ ἀπὸ 30 Μαρτίου συνθήκη.

Β'. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ

Ἡ γαλλικὴ ἐπιρροὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει. — Ἀνεπαρκὴς ἐφαρμογὴ τοῦ χάρτου τοῦ Γκιουλχανέ. — Ἡ στρατιωτικὴ μεταρρυθμίσις. — Τὸ ἀπὸ 18 Φεβρουαρίου 1856 Χάττι-χουμαγιούν. — Ἀνάβασις εἰς τὸν θρόνον τοῦ Ἀβδούλ Ἀζίζ (1861). Οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ Ἀλῆς πασᾶς καὶ Φουὰτ πασᾶς. — Ὁ περὶ βιλαετιῶν νόμος (1864). — Γαλλικὴ διακοίνωσις περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Χάττι χουμαγιούν (Ἰανουάριος 1867). — Τὸ γαλλικὸν λύκειον τοῦ Γαλατᾶ-Σεράϊ. — Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ τὸ ἀνώτατον δικαστήριον (1868). — Σχέδιον περὶ κατασκευῆς σιδηροδρόμων. — Ὁ πόλεμος τοῦ 1870.

Γ'. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ.

Ἀντιστάσεις κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. — Αἱ μεταρρυθμίσεις ἀνεκτελεστοί. — Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ. Ἀνάγκη διαμελισμοῦ. Αὐτονομία διαφόρων ἐπαρχιῶν.

Ἰδρύσις τῆς Ρουμανικῆς Ἡγεμονίας διὰ τῆς συνενώσεως τῆς Μολδαβίας μετὰ τῆς Βλαχίας (1859—1862). — Ἡ Σερβία. Μιλὸς Ὀβρένοβιτς. Ἀναχώρησις τῶν τελευταίων τουρκικῶν φρουρῶν. — Ταραχαὶ ἐν Λιδάνῳ. Σφαγαὶ τῶν χριστιανῶν Μαρωνιτῶν. Σφαγαὶ ἐν Δαμασκῷ (ἀπὸ Ἀπριλίου — Ἰουλίου 1860). — Ἐπέμβασις τῆς Γαλλίας. Ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βωφόρ δ' Ὠπούλ. — Οἱ Γάλλοι ἐν τῷ Ὄρει. — Ἀναχώρησις τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων (Ἰούνιος 1861). — Νέος ὄργανισμός τοῦ Λιδάνου διὰ τοῦ ἀπὸ 9 Ἰουνίου 1861 κανονισμοῦ. — Τὰ ἐν Ἑλλάδι: Πτώσις τοῦ βασιλέως Ὀθωνος (1862). Ἀνάρρησις Γεωργίου τοῦ Α' καὶ ἔνωσις τῶν Ἰονίων Νήσων μετὰ τῆς Ἑλλάδος (1863). — Ἐπανάστασις τῆς Κρήτης (1866—1869). — Καταστολὴ τῆς Ἐπαναστάσεως. — Τὸ ἀπὸ 10 Ἰανουαρίου 1868 φερμάνιον. — Ἐριδες μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Οἱ Ὀύνιται. — Τὸ βουλγαρικὸν σχίσμα (11 Μαρτίου 1870).

Α'— ΓΑΛΛΙΑ, ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ ΡΩΣΣΙΑ. — Ο ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος, περιπεσὸν ἤδη εἰς τὴν κηδεμονίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, σπαρασσόμενον πανταχοῦ ὑπὸ τῶν ἀκαταπαύ-

στων και ὁσημέραι αὐξανουσῶν ἀξιώσεων τῶν ἐν αὐτῷ Χριστιανικῶν λαῶν ἐμελλε ν' ἀποβῆ τὸ στάδιον ἐμπαθῶν διενέξεων και ἀμφισβητήσεων. Διότι οἱ προστάται τοῦ Σουλτάνου δὲν ἦσαν πάντες ἀφιλοκερδεῖς· οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἦσαν ὑπέρμαχοι τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Κράτους του, μόνον ἐφ' ὅσον ἀπηλπίζοντο νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ διαμελισμοῦ ἢ ἐφοβοῦντο ν' ἀφίσωσι τὰ ὠφελήματα εἰς τοὺς ἄλλους. Ἡ Ῥωσσία, ἡ Ἀγγλία και ἡ Γαλλία ἰδίως ἐπέβλεπον ἀλληλας ζηλοτύπως· προσεπάθουν δὲ νὰ διατηρῶσι τὴν μεταξὺ αὐτῶν ἰσορροπίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλ' ἐκάστη και μάλιστα αἱ δύο πρῶται, ἐνεφοροῦντο ἐκ τῆς ὑστεροβουλίας ὅπως διαρρήξῃ αὐτὴν ἐπ' ἰδίᾳ ὠφελείᾳ.

Ἡ Ῥωσσία δὲν εἶχεν ἀπαρνηθῆ τὰ σχέδια Αἰκατερίνης τῆς Μεγάλης. Ἴσως δὲν προῦβαλλε πλέον φανεράν τὴν ἀξίωσιν ὅπως καταλάβῃ πάραυτα τὴν Κωνσταντινούπολιν και ἐγκυκταστήσῃ αὐτόθι ἡγεμόνα ἐκ τοῦ γένους τῶν Τσάρων· ἀλλ' ὅπως ἄλλοτε ἐν Πολωνίᾳ, ἤθελε και ἐκεῖ νὰ παγιώσῃ τὴν ἐπιρροήν της ἐξασκοῦσα ποιᾶν τινα προστασίαν, ἐπὶ τῷ προσχῆματι δι προστατεύει τοὺς Χριστιανούς τῆς Λύτοκρατορίας κατὰ τῆς μισαλλοθρησκείας τῶν Μουσουλμάνων. Δὲν ἠπέλει δι' ἀποτόμου ἀκρωτηριασμοῦ, ἀλλὰ διὰ βραδείας δηλητηριάσεως τοὺς Τούρκους· οὗτοι δὲ ἐκ τῶν δύο αὐτῶν τρόπων προὔτιμων τὸν δεύτερον, κατὰ τοῦ ὁποίου ἤλπιζον νὰ εὑρισκον δραστικὸν ἀντίδοτον. Ἦδη ἡ Ῥωσσία εἶχεν ἀπολέσῃ κατὰ μέγα μέρος τὰ ἐκ τῶν συνθηκῶν τοῦ Καϊναρτζῆ και τοῦ Οὐγκιὰρ Σκελιστῆ εὐεργετήματα. Εἶχε δὲ ὑποχρεωθῆ κατὰ τὸ 1841 νὰ συναναλάβῃ μετὰ τῶν λοιπῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὴν περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους ἐγγύησιν. Ἡ Ἀγγλία ἐκέκτητο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν Κωνσταντινουπόλει θεσιν ὑπέροχον, ὡς προασπίσασα τὸν Σουλτάνον κατὰ τῆς Γαλλίας και τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου, πρὸς ἐπιμετρον δὲ ἀποσπάσασα αὐτὸν ἀπὸ τῆς κινδυνώδους τῆς Ῥωσσίας φιλίας. Ἀντεπροσωπιύετο δὲ παρ' αὐτῷ ὑπὸ ἰκανοῦ και δραστηρίου πρέσβεως, τοῦ σὶρ Στράτφορντ δι Ρέδκλιφ ὅστις αὐτόχρομα ἐκυβέρνησεν τὸ Κράτος διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὑπουργῶν. Καταβαλοῦσα τὴν Γαλλίαν ἐν ἔτει 1840 ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, κατεγίνετο ἑκτοτε ν' ἀπωθῆσῃ τὴν Ῥωσσίαν πρὸς βορρᾶν και νὰ στερεώσῃ ἀκλονήτως τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπεροχὴν αὐτῆς.

Ἡ Γαλλία ἐπὶ τινα χρόνον εἶχε ταπεινωθῆ ἐκ τῆς ἀποτυχίας της

καὶ εἶχεν ἀπολέσῃ πᾶσαν ἰσχὺν παρὰ τῷ Συμβουλίῳ τοῦ Σουλτάνου. Εἶχεν ὅμως τόσα συμφέροντα καὶ τοιαύτας παραδόσεις νὰ προστατεύσῃ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ μὲνη παρηγκωνισμένη, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἀνέκτα τὴν θέσιν τῆς καὶ τὰ ἐαυτῆς δικαιώματα.

Ὁ Λουδοβίκος Ναπολέον Βοναπάρτης δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς Γάλλους ὅπως στέρξωσι τὴν δικτατωρίαν του, εἰμὴ ἱκανοποιῶν τὴν πολεμικὴν αὐτῶν δόξαν, ἧς εἶχον στερηθῆ ἐπὶ χρόνον πολὺν τὸ ὄνομά του ἦτο σύμβολον πρὸς τοῦτο. Ὅτε ἐθεμελίωσε βαθμηδὸν τὴν ἐξουσίαν του καὶ ἀνήρχετο πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, εἶχεν ἀνάγκην τοῦ στηρίγματος τοῦ κλήρου· ὅπως ἀνταποκριθῆ δὲ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀνάγκην, ἐνήργησε τὴν εἰς Ῥώμην ἐκστρατείαν ὑπὲρ τῆς Παπῶσύνης· διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ἐπροστάτευσε καὶ τ' ἀρχαῖα ἐν τῇ Ἀνατολῇ δικαιώματα τῆς Γαλλίας.

Ἀπὸ τῶν Σταυροφοριῶν, ἀπὸ τοῦ 15' αἰῶνος ἡ Γαλλία ἦτο ἡ φυσικὴ προστάτις τῶν ἐν Παλαιστίνῃ Χριστιανῶν· εἶχεν οἶονεὶ τὸ μονοπώλιον τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς ἐποπτείας τῶν τόπων τῶν ἱερῶν ἐκ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Σωτῆρος. Τὰ παμπάλαια ταῦτα προνόμια ἐπισήμως ἀνενεώθησαν καὶ ἀνεγνωρίσθησαν αὐτῇ διὰ τῶν συμβάσεων τοῦ 1740. Λουδοβίκος ὁ 16'. ὅμως ἀφῆκε νὰ διακυβευθῶσι τὰ προνόμια ταῦτα, τὸ δ' ἄρθρον Ζ' τῆς ἐν Καϊναρτζῆ συνθήκης ἀπένεμεν εἰς τὸν Τσάρον τὴν προστασίαν τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν καθ' ὅπαν τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν, ἐπὶ Ναπολέοντος καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐτι τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου τὰ δικαιώματα τῆς Γαλλίας παρημελήθησαν, βαθμηδὸν δὲ οἱ Ὀρθόδοξοι ἔτυχον παρὰ τοῦ Διβανίου τῆς ἀδείας ὅπως ἐπισκευάσωσι τινα τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων, καταλάβωσι δὲ θέσεις ἀνηκούσας ἕως τότε εἰς τοὺς Λατίνους. Δὲν ἀπῆρεσκε δὲ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους νὰ συνδουλιζῶσι τὰς τοιαύτας ἐριδας μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων.

Ὁ Λουδοβίκος Ναπολέον Βοναπάρτης, πρόεδρος τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τοῦ 1848, ἀνέλαβεν ἐντόνως ἀπὸ τοῦ 1850 τὴν προστασίαν τῶν Καθολικῶν. Πρὸς τοῦτο δ' ἐπελήφθη συνεχοῦς διπλωματικῆς ἐνεργείας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ διέταξε τὸν αὐτόθι πρέσβυν του Λαβαλὲτ νὰ διεξαγάγῃ αὐτὴν εὐσταθῶς καὶ ν' ἀπαιτήσῃ τέλειον καὶ εἰλικρινῆ σεβασμὸν πρὸς τὰ ἀποκτηθέντα ἀπὸ τοῦ 1740 προνόμια. Ὁ ἀγὼν ἐκηρύσσεται ἐκ τούτου φανερὸς μεταξὺ Λατίνων

καὶ Σλαύων, Καθολικῶν καὶ Ὁρθοδόξων. Ἦτο ἀνταγωνισμὸς δύο φυλῶν καὶ δύο θρησκευμάτων, κατάφωρος ἐκδήλωσις τῆς μεταξύ Γαλλίας καὶ Ρωσίας ἀντιζηλίας, τῆς μὲν ἐρειδομένης ἐπὶ τῶν παλαιῶν αὐτῆς προνομίων, τῆς δὲ ἐλαυνομένης ὑπὸ φιλοδοξίας νεαρᾶς, βασιζομένης ἐπὶ τοῦ κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού μίσους καὶ τῶν ἀρχαίων παραδόσεων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἦτο νέα ἐκστρατεία τῶν Λατίνων κατὰ τῶν Ὁρθοδόξων, ὅπως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατὰ τὸν II' αἰῶνα Σταυροφορίας.

Ὁ Σουλτάνος Ἀβδούλ Μεδζίτ ἐταράχθη καὶ περιέστη εἰς ἀμηχανίαν περὶ τὸν συμβιβασμὸν τῶν τοιούτων ἀπαιτήσεων. Ἐν πρώτοις προσεπάθησε νὰ παρελκύσῃ τὸ ζήτημα διὰ παντοίων ὑπεκφυγῶν ἢ Ὑψηλὴ Πύλη περὶ τὰ τοιαῦτα εἶνε ἀνεξάντλητος· ἐπροφασίσθη ἐν ἀρχῇ τὸ Ῥαμαζάνιον, ἔπειτα τὸ Βαϊράμιον, ἀκολούθως τὴν ἀπουσίον τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Ἀλῆ πασᾶ. Κατόπιν ὑπεσχέθη νὰ καταρτίσῃ ἐπιτροπὴν πρὸς ἐξέτασιν τῆς ὑποθέσεως. Οὕτω δὲ ἐκέρδησε μερικῶν μηνῶν καιρὸν. Ἀλλὰ ὁ Γάλλος πρεσβευτῆς ἐπίγετο, καὶ ἠδημόνει καὶ ἠπείλει, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὰ δίκαια ὑπὲρ ὧν συνηγόρει ἦσαν ἀναμφισβήτητα, βασιζόμενα ἐπὶ παλαιῶν συμβάσεων πολλάκις ἀνανεωθείσων.

Τέλος διὰ φερμανίου ἀπὸ 9 Φεβρουαρίου 1852 ἀνεγνωρίσθη τὸ ἐγκυρον τῶν ἀξιώσεων τῆς Γαλλίας ἐπὶ τοῦ μνημείου τοῦ Ἀγίου Τάφου ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ τοῦ ἄνωθιν αὐτοῦ μεγάλου τρούλλου, ὃν εἶχον σφιτερισθῆ οἱ Ὁρθόδοξοι κατὰ τὸ 1808, μετὰ πυρκαϊάν, ἧς αὐτοὶ ἐπινώρθωσαν τὰς βλάβας, ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν τάφων τῶν φράγκων βασιλέων ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀδάμ, ὑπὸ τὸν Γολγοθᾶν, ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Γεθσημανῆ καὶ ἐπὶ τοῦ ἄνω ναοῦ τῆς Βηθλεέμ. Ἡ Ῥωσικὴ Κυβέρνησις διεμαρτυρήθη ἐντόνως, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ἄρθρου Ζ' τῆς ἐν ἔτει 1774 συνθήκης, ὃ δὲ πρεσβευτῆς τοῦ Τσαροῦ ἀνέκραξε πρὸ τῶν ὑπουργῶν τοῦ Σουλτάνου: «Βλέπω ὅτι ἡ Πύλη δέχεται τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας!» ἐπέριψε δ' ἐπ' αὐτῶν τὰς συνεπίας, ἃς ἠδύνατο νὰ ἔχη ἢ ἔνεκα τούτου δυταρέσκεια τοῦ μονάρχου του. Παρὰ τὸν συμβιβαστικὸν χαρακτῆρα τῶν ὀδηγιῶν τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως, ἡ Ῥωσικὴ ἐπέμενεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καὶ ἐξηκολούθησε μετὰ τινος κακοπιστίας τὴν οἰονεὶ «μεταξὺ σκευοφυλάκων» ἔριδα ταύτην, ἐξ ἧς ἠλπιζε νὰ καρπωθῆ ὄφελος.

Ὁ τσάρος Νικόλαος δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῆ τὴν παγίωσιν τῆς ἐπ.

κρατήσεως τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει. Ἦτο ἀπολυτάρχης κραταίος, ἀποκκλούμενος «σιδηροῦς Τσάρος»· εἶχε συντρίψῃ τὴν Πολωνίαν καὶ καταβάλλῃ τ' ἀπανταχοῦ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης ἐπαναστατικὰ κόμματα· ἐξεπροσώπει τὸ ἐκ Θεοῦ δικαίωμα μετ' ἐκτάκτου μεγαλείου. Αὐτὸς ἀπέσπασε τὴν Ῥωσσίαν ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἑσπερίας, ἀντενήργησε κατὰ τῆς αἰσθηματικῆς φιλευθερίας τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου καὶ ἐνέπνευσεν εἰς τὸ ρωσικὸν ἔθνος τὴν συνείδησιν τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοῦ πρωτοτυπίας. Διὰ τοῦτο συνεχέντρωσε καὶ ἐξῆψε πάσας τὰς θρησκολήπτους δυνάμεις τῆς Ἀγίας Ῥωσσίας, ἀπέδωκεν δ' εἰς αὐτὴν τὸ παλαιὸν σταυροφορικὸν πνεῦμα. Ὡφειλε δὲ νῦν νὰ τὴν ἱκανοποιήσῃ, ἐξεγείρων αὐτὴν κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμού, τοῦ πατροπαραδότου ἐχθροῦ της.

Ἄλλως τε πῶς ἠδύνατο ν' ἀφίση τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ν' ἀναμορφωθῇ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ ἐν εἰρήνῃ; Ἠδύνατο τάχα ν' ἀπαρνηθῇ αἰφνης τὴν ἐθνικὴν πολιτικὴν τῆς Ῥωσσίας; Ἐὰν ἐχρονοτριβεὶ ἀκόμη, θὰ εὔρισκε παρὰ τοὺς πορθμοὺς καὶ παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Εὐξείνου Κράτος ἀνακκινισθὲν καὶ ὑπέροπε κραταίον. Ἐπρόκειτο περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ τῆς Ῥωσσίας. «Ἐνόσω τὸ δένδρον ἦτο ἀκόμη ἀσθενές, θὰ ἦτο εὐκολώτερον νὰ συντριβῇ».

Ἐπειτα καὶ αἱ περιστάσεις ἦσαν εὐνοϊκώταται. Τὰ ἐπαναστατικὰ κόμματα εἶχον καταβληθῇ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, συντελοῦντος εἰς τοῦτο τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου ὑπὲρ πάντα ἄλλον. Ἰδίως εἶχε βοηθήσῃ τὴν Αὐστρίαν νὰ νικήσῃ τοὺς Οὐγρούς, ἥτις τούτου ἔνεκεν ἦτο ἠθικῶς κἂν ὑπόχρεως ν' ἀνταμείψῃ τὴν Ῥωσσίαν διὰ τῆς φιλόφρονος διαγωγῆς της. Ὑπῆρχον μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας πολυάριθμοι συγγενεῖς του, ἀληθεῖς ὑποτελεῖς αὐτοῦ, προθύμως ὑπακούοντες εἰς τὰς ἐκ Πετροπόλεως διαταγὰς· ἦτο δὲ γυναικὶς ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσίας Φρειδερίκου Γουλιέλμου τοῦ Δ'. Ὡστε ἐπιδιδόμενος εἰς μέγα τι ἐπιχείρημα, ἐνόμιζεν ὅτι ἠδύνατο νὰ βασιζῆται ἐπὶ τῆς διπλωματικῆς ὑποστηρίξεως καὶ ἰσως ἐπὶ τῆς πραγματικῆς συμμαχίας τῶν γερμανικῶν Δυνάμεων.

Καὶ ἦτο μὲν ἐνδεχομένη ἡ ἀντίπραξις τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ τὴν περιεφρόνει. Εἶχεν ἐπιδοκιμάσῃ τὸ πραξικόπημα τῆς 2 Δεκεμβρίου 1852, δι' οὗ πρὸς καιρὸν ἐξηφανίσθη τὸ ἐν Γαλλίᾳ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα· πλὴν κατόπιν μετὰ δυσκολίας ἀνεγνώρισε τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον Ναπολέοντος τοῦ Γ', ὑπέμνησεν αὐτῷ ἀγερώχως τὰς

ὕποχρεώσεις αἰτινες ἐπέβαλλοντο ἑαυτῷ ἐκ τῶν συνθηκῶν, ἀπεκάλει δὲ αὐτὸν ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ τοῦ «ἀγαπητὸν φίλον» καὶ οὐχὶ «ἀδελφόν», ὡς ἐθίζεται μεταξὺ ἡγεμόνων. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τούτου ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐζήτησεν ἐξηγήσεις, ὁ ἐν Παρισίοις πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσσίας ἀπήντησεν ὅτι τὸ ἐκ Θεοῦ δικαίωμα, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἐβασίλευεν ὁ κύριός του, ἠμπόδιζεν αὐτὸν νὰ ἀναγνωρίσῃ ὡς ἀδελφοὺς ἡγεμόνας, ὧν τὰ δικαιώματα ἀπορρέουσιν ἐξ ἄλλης ἀρχῆς, τῆς τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας. Νικόλαος ὁ Α' συνῆσθάνετο ὅτι δυσκόλως Ναπολέων ὁ Γ' ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὴν τοιαύτην προσβολήν· ἀλλὰ δὲν ἐφροεῖτο, νομίζων ὅτι ἐκράτει τὴν Γαλλίαν ἐν ἀπομονώσει. Καθότι δὲν ἐθεώρει δυνατὴν τὴν μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας συνεννόησιν, ἀφοῦ τὸ ὄνομα μόνον τοῦ Ναπολέοντος Γ' ἀναμφίβολως ἀφύπνιζε τὸ μῖσος τῆς Ἀγγλίας καὶ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Βατιρλώ· θὰ ἦτο ἐπομένως πάντῃ διατεθειμένη ἡ Ἀγγλία νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Τσάρου, διὰ νὰ ματαιώσῃ ὅπως ἄλλοτε τὰ σχέδια τοῦ ἄρπαγος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου. Μήπως μόνῃ αὐτοῦ ἡ ἀνάρρησις δὲν ἦτο παράβασις τῶν συνθηκῶν τοῦ 1815 καὶ δὲν ἐδικαιολογεῖ νέον εὐρωπαϊκὸν συνασπισμόν; Ἄλλως τε ὁ Τσάρος συνεδέετο διὰ προσωπικῆς φιλίας μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας λόρδου Ἀβερδὴν, ἐξελάμβανε δ' εὐχερῆ τὴν μεταξὺ τῶν αὐλῶν τῆς Πετροπόλεως καὶ τοῦ Λονδίνου συνεννόησιν.

Ὅθεν ἠδύνατο θαρραλέως νὰ προβῇ εἰς τὸ ἔργον. Ἦτο δὲ καιρὸς νὰ τὸ πράξῃ ἂν ἤθελε νὰ καταλίπη ὄνομα μέγα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ῥωσσίας καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν κατὰ τὸ 1841 ἀποτυχίαν.

Κατ' ἀρχὰς ὑπεστήριξε τὴν ἐξέγερσιν τοῦ Μαυροβουνίου κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἡ χώρα αὕτη ἀπ' αἰῶνων ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἐπισκόπων ἢ βλαδικῶν, ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν εὐγενεστάτων μαχητῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀρχαίαν οἰκογένειαν Νιέγκος. Τὸ 1852 ὁ βλαδίκας Δανιὴλ ἠθέλησε νὰ νυμφευθῇ καὶ νὰ ἰδρύσῃ δυναστείαν, ἔτυχε δὲ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Τσάρου· ὅπως δ' ἐξίλωθῃ διὰ τὸν σφιτερισμὸν οἰονεὶ τοῦτον καὶ τὴν ἐκλείψεσιν του, ἐκίνησε πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐπετίθη κατὰ τινων πηρὰ τὰ σύνορα πόλεων. Ὁ Σουλτάνος ἐπέμψεν ἐναντίον του στρατὸν ἐκ 30,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν Ὁμέρ πασᾶν· ὁ Τσάρος τότε συνήθροισε στρατεύματα ἐν Βεσσαραβίᾳ. Ἄλλ' ἡ Αὐστρία, ἀνησυχήσασα διὰ τὰς ἐνδεχομένας περιπλοκάς καὶ διὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ Τσάρου, συνεβούλευσε

Ἄλλ' ὁ Νικόλαος ἐπέσπευσεν ἀποτόμως τὰ πράγματα. Τὴν 23 Φεβρουαρίου 1853 ἀνηγγέλθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ προσεχὴς ἀφίξις ἐκτάκτου ῥώσσου πρέσβευς, τοῦ πρίγκιπος Μεντσικώφ, φέροντος τίτλον Γαληνοτάτης Ὑψηλότητος, ναυάρχου τῶν ἐν Βαλτικῇ στόλων ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν, γενικοῦ διοικητοῦ τῆς Φινλανδίας. Πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἐκ Ρωσσίας, ἐπεθεώρησε τὸν στόλον τοῦ Εὐξείνου καὶ τὸν ἐν Βεσσαραβία ῥωσικὸν στρατὸν. Ἀπεβιβάσθη τὴν 1 Μαρτίου παρὰ τὸν Κεράτιον, μετὰ πολυαριθμοῦ καὶ λαμπρᾶς ἀκολουθίας, ἀποτελουμένης ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Γαλίτζιν, τοῦ κόμητος Δημητρίου Νεσελρῶδ, τοῦ Ναυάρχου Κορνήλωφ, ὑπουργοῦ τοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ στολοῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Νικαποτσίνσκη, ἀρχηγοῦ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατοῦ τῆς Βεσσαραβίας. Τὴν 2 Μαρτίου ὁ ἑκτακτος πρεσβευτὴς ἐπισκέπτεται τοὺς ἐν τέλει, φέρων ἀπλὴν ἱστικὴν ἐνδυμασίαν· ἐπισκέπτεται τὸν Μέγαν Βεζύρην, ἀλλ' ἀρνεῖται νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν Φουάτ ἐφένδην, ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν· προφανῶς οὗτος δὲν διετέλει ὑπὸ τὴν εὐνοίαν τοῦ Τσάρου· ὅθεν πάραυτα παύεται καὶ ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ Ῥιφαάτ πασᾶ.

Εἰς τοὺς διπλωματικοὺς κύκλους ἐμπνέει ἀνησυχίας ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ· τίνων ἄρά γε ἐκτάκτων ἀξιώσεων εἶνε κομιστῆς ὁ τόσον ἐπιφανὴς τὸν βαθμὸν καὶ τόσον ἀλαζῶν πρέσβυς; Ἐρωτώμενος ἀπαντᾷ διὰ χριεντισμῶν: «Ἐρχομαι νὰ διαπραγματευθῶ τὸ συνοικέσιον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐνὸς τῶν ῥώσσων πριγκίπων». Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας προτεκάλισε τὰ ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δῶνδας πολεμικὰ πλοία. Τὴν 20 Μαρτίου στόλος γαλλικὸς ἐξέπλευσεν ἐκ Τουλῶνος.

Πιστεύουσιν ὅτι ὁ πρίγκιψ Μεντσικώφ θέλει μόνον νὰ ἐπιτύχῃ πλήρη ἱκανοποίησιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν Ἀγίων Τόπων, ἡ δὲ γαλλικὴ Κυβέρνησις χάριν τῆς εἰρήνης, στέργει εἰς νέας τινὰς ἐπ' αὐτοῦ παραχωρήσεις· διὰ φερμανίου ἀπὸ 4 Μαΐου χορηγοῦνται εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους τὰ ζητούμενα ὑπὲρ αὐτῶν παρὰ τῆς Ῥωσσίας πρόνοια.

Ἀλλὰ τότε ὁ ἑκτακτος ἀπεσταλμένος ὑποχρεοῦται ν' ἀφέλῃ τὸ προσωπεῖον. Τὴν 5 Μαΐου διατυπεῖ δ.κ. τηλεσιγράφου τὰς προτάσεις ἃς εἶχεν ὑποβάλῃ εἰς τὸ Διβάνιον καὶ αἰτίνας εἶχον μείνῃ ἕως τότε ἀπόκρυφοι. Δι' αὐτῶν προφέρεται εἰς τὸν Σουλτάνον ἡ συμμαχία τῆς Ῥωσσίας ὑπὸ τὸν ὄρον ν' ἀναγνωρισθῇ ὁ Τσάρος ὡς νόμιμος πρῶτος

της τῶν ὀρθοδόξων ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι συμπο-
σοῦνται εἰς 12 περίπου ἑκατομμύρια ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει καὶ
ιδίως ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, ὄντες πολυπληθέστεροι τῶν μου-
σουλμάνων ὑπηκόων, ὁ Τσάρος ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ Σουλτάνου νὰ
ὑπογράψῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ παραίτησιν.

Οἱ ὀθωμανοὶ ὑπουργοὶ ζητοῦσι συμβουλὰς καὶ ὑποστήριξιν παρὰ
τῶν πρέσβων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, οἵτινες ἐνθαρρύνουσιν
αὐτοὺς ν' ἀντιστῶσι κρατερῶς. Τότε ὁ Ῥιφαὰτ ἀπορρίπτει τὰς
ῤωσικὰς προτάσεις ὡς ἀπαραδέκτους. Τὴν 13 Μαΐου ὁ Μεντσικῶφ
ζητεῖ νὰ ἴδῃ τὸν Σουλτάνον, ὅστις ἀπολέσας προσφάτως τὴν μη-
τέρα του καὶ ἀποσυρθεὶς εἰς τὰ ἰδιαίτερα αὐτοῦ δωμάτια, ἀρνεῖται
νὰ τὸν δεχθῆ. Ὁ ἀπεσταλμένος ἀπειλεῖ, ὁ δὲ Ῥιφαὰτ παραιτεῖται
καὶ ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ Ρεσίτ πασαῖ. Προήδρευεν οὗτος τὴν
20 Μαΐου μεγάλου Συμβουλίου, ἀποτελουμένου ἐκ τῶν ὑπουργῶν
καὶ τῶν ἀνωτάτων λειτουργῶν τῆς Πύλης, διὰ ψήφων δὲ 42 ἐπὶ
44 τὸ τελεσίγραφον ἀπορρίπτεται. Τὴν 22 Μαΐου ὁ Μεντσικῶφ
καταβιβάζει τὰ ἐμβλήματα καὶ τὴν σημαίαν ἀπὸ τοῦ κτιρίου τῆς
ῤωσικῆς πρεσβείας καὶ ἀναχωρεῖ. Τὴν 31 Μαΐου ὁ κόμης Νεσελ-
ρόδ, υἱὸς τοῦ ἀρχιγραμματέως τῆς ῤωσσίας ἐπιχειρεῖ τελευταῖον διά-
θημα παρὰ τῷ Διβανίῳ, ἀλλ' ἀποτυχὼν ἀπέρχεται, δηλῶν ὅτι ἡ
ῤωσικὴ Κυβέρνησις θὰ καταλάβῃ ὡς ἐνέχυρα τὰς ἡγεμονίας τῆς
Βλαχίας καὶ τῆς Μολδαυίας. Πράγματι δὲ ὁ ῤωσικὸς στρατὸς ὑπὸ
τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πασκιέβιτς ἐγκαθίσταται ἐν αὐταῖς μετὰ τινὰς
ἡμέρας καὶ καταλαμβάνει πάσας αὐτῶν τὰς πόλεις μέχρι τοῦ Δου-
νάβεως.

Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἀνέλαβον φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν ὑπερά-
σπισιν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Οἱ στόλοι αὐτῶν ἠγκυροβόλησαν ἐν
Βεσικίοις, παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ πορθμοῦ τοῦ Ἑλλησπόντου. Διὰ νὰ
προλάβῃ ἐνδεχόμενον ἐρεθισμὸν ἕνεκα τοῦ ῤωσικοῦ τελεσιγράφου παρὰ
τοῖς ἐν τῷ Κράτει χριστιανοῖς, ὁ Σουλτάνος ἐξέδοτο τὸ ἀπὸ 6 Ἰου-
νίου Χάττι σερίφ, δι' οὗ ἐθέσπισε τὴν ἀρχὴν τῆς ἄκρας καὶ ἀπολύ-
του θρησκευτικῆς ἐλευθερίας.

Ὁ Τσάρος δὲν ἐπτοήθη ἐκ τῶν τοιούτων κινδύνων. Ἦλπιζεν
ἐπὶ τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Πρωσίαν, φρονῶν ὅτι αὗται ἐμελλον νὰ
κινηθῶσι παρὰ τὸν Ῥῆνον καὶ ν' ἀναχαιτίσωσι τὴν Γαλλίαν. Ἄλλ'
ἡ Αὐστρία, ἐπιλήσμων τῆς πρὸ μικροῦ γενομένης αὐτῇ παρὰ τῆς

Ῥωσσίας ἐκδουλεύσεως, ἀνησύχει διὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ ἀπῆλθε παρὰ τοῦ Τσάρου νὰ ὑποσχεθῇ αὐτῇ ὅτι ὁ στρατός του δὲν θὰ διεβαινὲ τὸν Δούναβιν. Ἄλλὰ τότε καθιστᾶτε ἡμῖν τὸν πόλεμον ἰδύνατον, εἶπεν ὁ πρίγκιψ Ὀρλώφ, πρεσβευτῆς τοῦ Τσάρου· προτιμότερον νὰ τὸν κηρύξῃτε σεις καθ' ἡμῶν». Ὁ αὐστριακὸς ἀρχιγραμματεὺς Βουὸλ διενοεῖτο νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν μεσολάβησιν του εἰς τοὺς διαμαχομένους καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ ἐπιτύχῃ ἐδαφικάτινα πλεονεκτήματα· δὲν ἔστεργεν ἄφισῃ τὴν Ῥωσσίαν, ὅπως διαθέτῃ μόνῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἡ Πρωσσία διετέλει ἀκόμη συνεσταλμένη μετὰ τὴν ἐν Ὀλμύτζ σύμβασιν· ἡ Αὐστρία ὑπεχρέωσεν αὐτὴν τραχῶς νὰ σεβασθῇ τὸ καταστατικὸν τῆς Γερμανικῆς Ὀμοσπονδίας, ἣτο δὲ κατησχυμένη διότι συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ ἐματαιώθη ὁ φιλόδοξος σκοπὸς τῆς. Ἐν τοσοῦτῳ ἐσχηματίζετο ἤδη νέον κόμμα περὶ τὸν βασιλέα Φρειδερίκον Γουλιέλμον τὸν Δ', τὸ κόμμα τοῦ Σταυροῦ, ὡς πρόγραμμα ἔχον τὴν στενὴν μετὰ τῆς Ῥωσσίας συμμαχίαν χάριν τοῦ θριάμβου τῆς πρωσικῆς πολιτικῆς ἐν Γερμανίᾳ. Καὶ πράγματι ἡ τοιαύτη συμμαχία ἔμελλε ν' ἀποβῇ ἐπιφειεστάτη ἰδίως διὰ τὴν Πρωσσίαν· δὲν ἦτο ὅμως ἀκόμη ὄριμος καὶ ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ' δὲν ἦτο ἀρκετὰ τολμηρὸς ὥστε νὰ προβῇ κατὰ τῆς Αὐστρίας. Οὐχ ἦττον ἔμελλε νὰ παράτῃ σπουδαίας ἐκδουλεύσεις εἰς τὸν Τσάρον καθ' ἅπασαν τὴν διάρκειαν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ κρίσεως.

Ἐν τούτοις αἱ συνέπειαι τῆς μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Πύλης ρήξεως ἤρχισαν ἐπακολουθοῦσαι. Ὁ Τσάρος ἐκάλεισε τὸν λαόν του εἰς πόλεμον ὡς εἰς ἀληθῆ σταυροφορίαν· αἱ ἱεραὶ εἰκόνες ἐξήχθησαν ἐκ τῶν ναῶν καὶ ἐξετέθησαν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ πλήθους. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἦτο γενικὸς, μετεδόθη δὲ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ βασιλεὺς Ὀθων, καὶ ἰδίως ἡ βασίλισσα Ἀμαλία ἡ ἐξ Ὀλδεμβούργου, ἐκηρύχθησαν φανερὰ ὁπαδοὶ τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς, ὑπέθαλψαν τὰς ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ ταραχὰς καὶ ἐπεμφαν αὐτόσε ἐνοπλα στίφη. Ἡ κατάστασις καθίστατο κρισιμωτέρη· διότι ἂν παντες οἱ χριστιανοὶ ἐμιμοῦντο τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξηγείροντο κατὰ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ὁ Σουλτάνος καὶ αὐτοὶ προσέτι οἱ σύμμαχοί του, θὰ ἦσαν ἀρά γε ἱκανοὶ νὰ καταστείλωσι τοιαύτην τεραστίαν ἐξέγερσιν; Εἰς ποίαν δὲ θέσιν ἤθελον εὔρεθῇ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ὑποστηρίζουσαι τοὺς Μουσουλμάνους ἐναντίον μεγάλης χριστιανικῆς σταυροφορίας;

Ἐν τοσοῦτω αὐταὶ ἐπέσπευσαν τὰ γεγονότα καὶ ἐνεθάρρουν τὴν Πύλην νὰ προβῆ εἰς λίαν ἀποφασιστικὰ μέτρα. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1853 οἱ στόλοι αὐτῶν διέβησαν τῶν Ἑλλήσποντον. Τὴν 4 Ὀκτωβρίου ὁ Σουλτάνος ἀπηύθυνε τὸ κύρυγμα τοῦ πολέμου, ἔπεμψε δὲ τὸν κύριον αὐτοῦ στρατὸν ὑπὸ τὸν Ὅμερ πασᾶν νὰ προστατεύσῃ τὴν γραμμὴν τοῦ Δουνάβεως. Οὗτος προσεκάλεσε τὸν Γορτζακῶφ νὰ ἐκκενώσῃ τὰς Ἡγεμονίας καὶ ἐπὶ τῇ ἀρνήσει αὐτοῦ διέβη τὸν Δούναβιν καὶ κατέλαβεν τὴν μικρὰν Βλαχίαν, ἀποχωρίζων ἐπιτηδείως τὸν ρωσικὸν στρατὸν ἀπὸ τῆς Σερβίας. Ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ δὲ ἕτερος τουρκικὸς στρατὸς ἐκυρίευσεν τὸ ὑπὸ τῶν Ῥώσων κατεχόμενον φρούριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου παρὰ τὸν Εὐξείνον.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Νοεμβρίου στόλος τουρκικὸς ἐξ ἑπτὰ φρεγατῶν καὶ τριῶν κορβετῶν, διοικούμενος ὑπὸ τοῦ Ὄσμᾶν πασᾶ παρέπλεε τὰ βόρεια παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐπὶ σκοπῶ νὰ τροφοδοτήσῃ τὸ Βατούμ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀντίστασιν τοῦ Σιαμὺλ ἐν τῷ Καυκάσῳ. Ὁ ναύαρχος Ναχίμωφ κατεδίωξεν αὐτὸν μετὰ ἐξ πλοίων τῆς γραμμῆς καὶ δύο φρεγατῶν, συναντήσας δὲ τὸν ἐχθρὸν ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς Σινώπης, ἐπειέθη κατ' αὐτοῦ· μετ' ὀλίγας ὥρας ὁ τουρκικὸς στόλος ἐντελῶς κατεστράφη (30 Νοεμβρίου).

Ὁ πόλεμος ἤδη ἤρξατο· ὁ ἀγγλογαλλικὸς στόλος διῆλθε τὸν Βόσπορον, καταδιώκων πάντα τὰ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Ῥωσικὰ πλοία. Ὁ Πειραιεὺς ἀπεκλείσθη καὶ ὁ βασιλεὺς Ὁθων ἠναγκάσθη ν' ἀνακαλέσῃ τὰ παρὰ τὰ ὀθωμανικὰ σύνορα ἄτακτα ἑλληνικὰ σώματα. Τὴν 27 Φεβρουαρίου 1854 ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων ὁ Γ' καὶ ἡ βασίλισσα Βικτωρία ἀπηύθυναν πρὸς τὸν Τσάρον τελεσίγραφον, προσκαλοῦντες αὐτὸν νὰ σεβασθῇ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, νὰ ἐκκενώσῃ κατὰ συνέπειαν τὰς Ἡγεμονίας, ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τοῦ Σουλτάνου ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτοῦ μετὰ τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων του, ἥτοι νὰ πραιτηθῇ οἰασδήποτε ἐπ' αὐτῶν προστασίας. Εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην, κοινοποιηθεῖσαν τὴν 19 Μαρτίου ἐν Πετροπόλει, ὁ Τσάρος οὐδόλως ἀπήντησε καὶ αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρχισαν.

Στρατὸς ἀγγλογαλλικὸς ἐπέμφθη εἰς τὸν Εὐξείνον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σαιντ - Ἀρνῶ καὶ τοῦ λόρδου Ῥάγκλαν, συνενωθεὶς ἐν Καλλιπόλει, ἥτις ἐξελέγη ὡς ἀφετηρία τῆς ἐκστρατείας. Ὁ ὀργανισμὸς ὁμως αὐτῆς ἐγένετο μετὰ πολλῆς ἀταξίας· εἰς τινὰ τῶν σωμάτων ὑπῆρχε σπάνις τροφίμων, ἐνῶ ὑπῆρχε δαψείλια εἰς ἄλλα· τὰ τηλεβόλα

μετεκομίσθησαν δι' ατμοπλοίου, ἐνῶ οἱ ἵπποι αὐτῶν καὶ τὰ πολεμει-
φόδια ἐφθασαν βραδύτερον δι' ἰστιοφόρου.

Ἐν τούτοις οἱ Ῥῶσοι κατέλαβον τὴν Δοβρούτζαν καὶ ἐπολιόρ-
κουν τὴν Σιλίστριαν· πρὸς στιγμὴν ὑπῆρξε φόβος μήπως ἐπιχειρή-
σωσι τολμηρὰν προέλασιν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρὸς χλεύην
τῶν εἰσέτι ἀνισχύρων συμμάχων, ὁ δὲ Ὁμέρ πασᾶς ἠπειλήθη σοβα-
ρῶς ἐν Σούμλα.

Ὁ Σαιντ - Ἀρνὼ καὶ ὁ λόρδος Ράγκλαν, πρὶν ἢ παρασκευα-
σθῶσιν ἐντελῶς, ἐσπευσαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Βάρναν, διὰ νὰ προλάβω-
σαι τὸν κίνδυνον. Τοιοῦτοτρόπως ὁ συμμαχικὸς στρατὸς εὐρίσκετο
παρὰ παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τῶν Ῥώσων, ἠδύνατο δὲ νὰ ὑπερ-
φαλαγγίσῃ τὴν παρ' αὐτῶν κατεχομένην γραμμὴν τοῦ Δουνάβεως.
Πράγματι οἱ Ῥῶσοι ὑπεχώρησαν, λύσαντες τὴν πολιορκίαν τῆς Σι-
λιστρίας (Ἰούνιος 1854) καὶ ἀνῆλθον πρὸς βορρᾶν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι
τοῦ νὰ πεισθῇ ἡ Αὐστρία, ὅπως συμμαχήσῃ μετὰ τῆς Ῥωσσίας,
μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν Ἡγεμονιῶν, ὑπὲρ ἧς πάντοτε ἐκείνη ἐπέ-
μενε, νὰ προσελκυσθῶσι δὲ οἱ Ἀγγλογάλλοι ἐντὸς τοῦ ρωσικοῦ ἰδά-
φους καὶ νὰ πάθωσιν ἐκεῖ ὄλεθρον παρεμφερῆ πρὸς τὸν τοῦ Ναπο-
λέοντος ἐν ἔτει 1812.

Ἡ Αὐστρία δὲν συνηνώθη μετὰ τῆς Ῥωσσίας· ἠρνήθη ὁμως νὰ
συνενωθῇ μετὰ τῶν Συμμάχων. Ἐν τούτοις ἐπεφορτίσθη νὰ κατα-
λάβῃ προσωρινῶς τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν καὶ πρὸς τοῦτο
ὑπέγραψε σύμβασιν μετὰ τῆς Πύλης τὴν 14 Ἰουνίου. Οὕτω κατέ-
στη αὕτη φύλαξ τοῦ Δουνάβεως κατὰ τε τῶν Ἀγγλογάλλων καὶ
κατὰ τῶν Ῥώσων, ἐξασκούσα πραγματικὴν δρᾶσιν μεσαζούσης. Ἐν
τοιαύτῃ θέσει δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν Ῥωσσίαν παρείχεν ὠφέλειαν παρὰ
εἰς τοὺς Συμμάχους, καθότι οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύσωσι
παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν ἀνευ τῆς στρατιωτικῆς συνδρομῆς τῆς Αὐ-
στρίας, ἣν αὕτη ἠρνεῖτο.

Ὅθεν μὴ δυνάμενοι νὰ προσβάλωσι τὴν Ῥωσσίαν εἰς τὰ καίρια,
ἠναγκάσθησαν νὰ προσβάλωσιν αὐτὴν εἰς τὰ ἄκρα, χωρὶς ὁμως νὰ
δυνηθῶσι νὰ τὴν βλάψωσι σοβαρῶς. Ὁ Βαραγκαὶ δ' Ἰλλιέρ ἐκυρίευ-
σε τὴν Βορμανσοῦδην ἐν ταῖς νήσοις Ἀλάνδ (τῆς Βαλτικῆς) τὴν 16
Αὐγούστου 1854, ἠμείφθη δὲ προχθελὶς εἰς στρατάρχην τῆς Γαλλίας.
Ὁ Σαιντ - Ἀρνὼ ἔμενεν ἄπρακτος ἐν Βάρνῃ· ὁ ἐχθρὸς ἀπεσύρετο
ἀθιάτος. «Ὁ Πασκέβιτς μὲ κλέπτει ἀποσυρόμενος» ἔλεγεν Ἄλλως

τε ὁ κατεσκηνωμένος ἐκεῖ στρατός του ἔπασχε τὰ πάνδεινα· ἡ ὑπὸ τὸν Κανροβέρ μεραρχία διαταχθεῖσα νὰ καταδιώξη στίφη τινὰ Κοζάκων διὰ τῆς Δοβρούτσας, μόλις συνήνητηεν αὐτόθι μεμονωμένους τινὰς ἱππεῖς, οἵτινες ἐγένοντο ἄφαντοι ἐπὶ τῇ θείᾳ αὐτῆς· ἔδεκατίσθη δὲ φρικωδῶς ὑπὸ τῆς χολέρας, ἀπολέσασα τὸ τέταρτον τῆς δυνάμεώς του. (Ἰούλιος καὶ Αὐγούστος).

Ἐν τούτοις ἦτο ἐπάναγκες νὰ γείνη ποιά τις ἐνέργεια. Οἱ Ἄγγλοι προὔτειναν ὅπως μεταβῶσι καὶ καταστρέψωσι τὸν πολεμικὸν λιμένα Σεβαστουπόλεως· διὰ τούτου ἡ Ῥωσσία καθίστατο ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀνίκανος νὰ ἐπιτεθῆ ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἢ οὐδετερότης τῆς θαλάσσης ταύτης ἐξησραλιζέτο καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐτώζετο, ἀπωθουμένων τῶν Ῥώστων πρὸς βορρᾶν.

Τὴν 7 Σεπτεμβρίου τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, συγκείμενα ἐκ 30,000 Γάλλων, 20,000 Ἄγγλων καὶ 7,000 Τούρκων, ἐπεβιβάσθησαν εἰς Βόρναν, ἀπὸ τῆς 14 δὲ μέχρι τῆς 18 ἰδίου μηνὸς ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Κριμαίας, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βορείου μέρους τῆς Σεβαστουπόλεως, ἐν Ὀλδ-Φόρτ.

Ὁ ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Μεντσικῶφ Ῥωστικὸς στρατὸς παρετάχθη μεταξὺ τοῦ σημείου τούτου καὶ τῆς Σεβαστουπόλεως, παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ μικροῦ ποταμοῦ Ἄλμα. Ὁ Σαίντ-Ἄρνῶ συνεκρότησε πρὸς αὐτὸν μάχην τὴν 20 Σεπτεμβρίου καὶ κατήγαγε νίκην λαμπράν. Αἱ ὑπὸ τοὺς Κανροβέρ καὶ Βοσκέ μεραρχίαι ἐκυρίευσαν μετὰ μεγάλης ἀνδρείας τὰς ἀποτόμους ἕχθας τοῦ Ἄλμα, ἐδίωξαν τοὺς Ῥώσσοις ἐκ τῶν χαρακωμάτων αὐτῶν καὶ ἐγένοντο κύριοι οὕτω τῆς πρὸς τὴν Σεβαστούπολιν ὁδοῦ.

Ἡ πόλις αὕτη κεῖται παρὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν βραχίονος θαλάσσης, λίαν ἐπιμήκουσ, στενωτάτου δὲ παρὰ τὴν εἴσοδον. Οἱ Σύμμαχοι περιῆλθον τὸν βραχίονα τοῦτον καὶ τὴν πόλιν ἐξώθεν καὶ κατεσκήνωσαν πρὸς νότον τῆς Σεβαστουπόλεως, ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τῆς χερσονήσου, τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν μᾶλλον προτεταμένην γωνίαν τῆς Κριμαίας πρὸς τὸν Εὐξείνῳ.

Ἡδύναντο εὐχερῶς νὰ ἐκπορθήσωσιν ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν, ἥτις ἦτο ἀτελῶς τότε ὠχυρωμένη. Ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν νὰ τὸ ἐπιχειρήσωσιν. Ἐν τοσοῦτῳ ὁ Σαίντ-Ἄρνῶ ἀπέθανε τὴν 29 Σεπτεμβρίου, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Κανροβέρ ἦτο χαρακτηρὸς ἀναπορασίστου. Ἐπομένως ἀπωλέσθη πολύτιμος χρόνος καὶ οἱ Ῥῶσοι ἠδυνήθησαν

νά εκτελέσωσι θαυμάσια ἀμυντικὰ ἔργα ὑπὸ τὴν δραστήριον ἀρχηγίαν τῶν ναυάρχων Ναχίμωφ καὶ Κορνήλωφ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιτηδειοτάτην διεύθυνσιν τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Τοτλέβεν. Ἐβύθισαν τὸν ρωσικὸν στόλον εἰς τὴν εἰσοδὸν τοῦ βραχίονος τῆς θαλάσσης, ὅθεν ἡ Σεβαστούπολις, καθὸ κειμένη εἰς τὸ βάθος, παρέμενεν ἀπρόσβλητος ἀπὸ τῶν τηλεβόλων τοῦ συμμαχικοῦ στόλου. Ἀνήγειραν ὀχυρώματα πρὸς νότον τῆς πόλεως, ἐφημίθη δὲ μετ' ὀλίγον ἡ ἀντοχὴ τοῦ πύργου τοῦ Μαλακώφ καὶ τοῦ Πρασίνου Λόφου. Ἄλλως τε ἀδύνατον ἐγένετο εἰς τοὺς Ἄγγλους καὶ Γάλλους ν' ἀποκλείσωσιν ἐντελῶς τὴν Σεβαστούπολιν· ἀπέμεινεν αὕτη ἐλευθέρα ἀπὸ τοῦ βορείου μέρους καὶ συγκοινωνοῦσα μετὰ τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἐνθα ὁ πρίγκιψ Μεντζικώφ, ἡγούμενος στρατοῦ ἀδιακόπως ἐνισχυομένου, ἐκινεῖτο ἐλευθέρως καὶ κατηνώγει τοὺς πολιορκητὰς. Συνῆψε δὲ μετ' αὐτῶν τὴν 25 Ὀκτωβρίου τὴν ἐν Βαλακλάβα μάχην, ὅπου ἐξωλοθρεύθη κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν αὐτῆς ἐπέλασιν ἡ ταξιαρχία τοῦ ἀγγλικοῦ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν κόμητα Κάρδιαν. Ἐπεχείρησε καὶ αὖθις νὰ ἐπιτεθῇ ἐξαπίνης κατὰ τῶν Ἄγγλων ἐν Ἰγκερμαν τὴν 5 Νοεμβρίου, ἐσώθησαν δ' οὗτοι μόλις διὰ τῆς ἐγκαίρου ἀφίξεως τῶν ζουάβων τοῦ στρατηγοῦ Βοσκέ, ὑποστάντες οὐχ ἦττον μεγάλας ἀπώλειας· ἐν ὀχύρωμα ἰδίως, περὶ ὃ συνήφθη λυσσώδης συμπλοκή, ἀπεκλήθη ἔκτοτε ἀπυροβολεῖον τοῦ Σφαιρίου». Ἐὰν οἱ Σύμμαχοι δὲν ἦσαν κύριοι τῆς θαλάσσης θὰ μετεβάλλοντο αὐτοὶ εἰς πολιορκουμένους. Ἡ τοῦλάχιστον ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους ἡ πολιορκία τῆς Σεβαστούπολεως ἐμελλε νὰ εἶνε μακρὰ καὶ ἀπαιτοῦσα σημαντικὰς θυσίας.

Ἐπρεπεν ἐν πρώτοις νὰ διοργανωθῶσι τὰ τῆς διαχειμάρσεως, ὃ δὲ χειμῶν ὑπῆρξε δριμύτατος. Ὁ σίφων τῆς 13 Νοεμβρίου ἐξ οὗ ἀπώλεσθη ἡ φρεγάτα Γοργή, ναυαγήσασα κατὰ τῶν βράχων τῆς Κορσικῆς, μεγάλας προὔξενησε βλάβας μεταξὺ τῶν ἐν Κριμαίᾳ στρατευμάτων. Πολλοὶ ἄνδρες ἠσθένησαν· τινὲς αὐτῶν παρέμειναν νοσηλευόμενοι εἰς τὸ στρατηγεῖον ἐν Καμίες, πόλει προχείρῳ κατακλυσθείσῃ ὑπὸ πλῆθος Ἑλλήνων, Ἰουδαίων καὶ Ἀνατολιτῶν, οἵτινες πολλὰ ἐκέρδησαν ἐκμεταλλευόμενοι τὰς ἀνάγκας τῶν στρατιωτῶν. Οἱ πλείστοι τῶν ἀσθενῶν μετεκομίσθησαν εἰς τὰ νοσοκομεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἧς ὁ εὐρωπαϊκὸς πληθυσμὸς ἠὔξησε τεραστίως. Καὶ οἱ Τούρκοι ἔλεγον: «Οἱ Γάλλοι δὲν κυρίευσαν τὴν Σεβαστούπολιν, ἀλλ' εἰς ἀποζημίωσιν ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν».

Ἡ κατάληψις αὕτη ὑπερίμνησκε τὴν ἐν ἔτει 1833 ἐγκατάστασιν τῶν Ῥώσων παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου. Ἦτο οἶονεὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσις τῆς νέας φάσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἦσαν πλέον κύριοι τῆς χώρας τῶν τῶ ὀθωμανικῶν Κράτος διέτελει εἰς τὸ ἐξῆς ὑπὸ τὴν προστασίαν πασῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης καὶ οὐχὶ μόνως τῆς Ῥωσσίας.

Κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον καὶ ἡ διπλωματία εἰργάσθη δραστηρίως. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἀμηχανοῦσαι σφόδρα καὶ λίαν δισταζουσαι περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς πολιορκίας τῆς Σεβαστουπόλεως, ἐπανελάβον τὰς παρὰ τῆ αὐστριακῆ Κυβερνήσει ἐνεργείας τῶν, αὕτη δὲ κυρία οὔσα ἐπὶ τοῦ παρόντος τῶν Ἡγεμονιῶν, προθύμως ἐζήτηε νὰ διαπραγματευθῆ· ὅθεν καὶ θὰ συγκατένευεν ἴσως, προκειμένου νὰ διατηρήσῃ τὸ εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς ἐνέχυρον, ὅπως χορηγήσῃ εἰς τοὺς Συμμάχους στρατιωτικὴν ἐπικουρίαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεγάλην ἢ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν δι' Αὐστρίας ἐλευθέραν διάβασιν γαλλικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἀνεχαιτίσθη περὶ τὰς τοιαύτας προθέσεις, αἵτινες ἄλλως τε ἦσαν ἀμφίροποι, ἐκ τῆς μᾶλλον δεδηλωμένης στάσεως τῆς Ῥωσσίας, ἣτις ἤρχιζεν ἤδη ἐμφανέστερον νὰ ἐκδηλοῖ τὰς φιλικὰς αὐτῆς πρὸς τὴν Ῥωσίαν διαθέσεις, καὶ νὰ συγκεντροῖ μάλιστα ἐν τῇ παραρρηνείῳ Ῥωσσίᾳ στρατεύματα ὀλονέν πολυαριθμότερα, ἐτοιμῆ ἤδη ν' ἀναζητήσῃ εἰς τὰς ἐν Ἀνατολῇ περιπλοκὰς τὴν ἀναγκαιοῦσαν αὐτῇ πρόφασιν, ὅπως ἐπιδιώξῃ καὶ αὖθις τὴν πραγμάτων τοῦ σχεδίου αὐτῆς περὶ τῆς κυριαρχίας τῆς ἐν Γερμανίᾳ. Διὸ ἡ Αὐστρία ἔμεινεν οὐδέτερα καὶ ἀπέμεινεν αὐτῇ ἄνευ κέρδους ὀλόκληρον τὸ ὄνειδος τῆς πρὸς τὸν τσάρον Νικόλαον ἀχαριστίας τῆς.

Τοιαύτης οὔσης τῆς περιστάσεως, ἡ πεδεμοντικὴ Κυβέρνησις, ἵνα ἐπισύρῃ ἐπὶ τοῦ ἰταλικοῦ ζητήματος τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης καὶ κταστῆ ἀξία τῆς ὑποστηρίξεώς τινος τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, προσέφερε τὴν συμμαχίαν τῆς εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Αὗται ἀπεδέχθησαν τὰ πρῶτα περὶ τούτου διαβήματά τῆς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπισπεύσωσι διὰ τοῦ μέσου τούτου τὴν συναίνεσιν τῆς Αὐστρίας πλὴν ταύτης ἀποφευγούσης, συγκατένευσαν, διὰ τῆς ἀπὸ 26 Ἰανουαρίου 1855 συνθήκης, νὰ πέμψῃ τὸ Πεδεμόντιον εἰς Κριμαίαν στρατὸν ἐπικουρικὸν ἐκ 15,000 ἀνδρῶν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνδεχόμενον ἦτο ἡ τοιαύτη βοήθεια νὰ εἶνε ἀνεπαρκὴς, ἐδέησε νὰ ληφθῶσι μέτρα πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ πρὸ τῆς Σε-

βαστουπόλεως άγώνος. Οί Άγγλοι και οί Γάλλοι δέν ήνείχοντο νά ήττηθώσι, διότι διεκυβεύετο ού μόνον ή λύσις του Άνατολικού ζητή-
 μοσ, αλλά και τό έν Εύρώπη γόητρον αύτων. Νέον δάνειον συνήφθη
 ύπό τής γαλλικής Κυβερνήσεως· ή δύναμις του πολιορκητικού στρα-
 του ηύξήθη μέχρις 130,000 άνδρων, δι' έπικουριών ληφθεισών ιδίως
 έξ Άλγερίας. Ό στρατός Νιέλ επέμφθη εκεί, όπως διευθύνη μετ'
 ειδικής πληριξουσιότητος τά πολιορκητικά έργα. Ό δέ διοικητής
 τής Άλγερίας, στρατηγός Πελισσιέ, άνήρ ένεργητικώτατος, διωρίσθη
 άρχιστάτηγος άντι του Κανροβέρ.

Ό αύτοκράτωρ Ναπολέον ο Γ' διανοήθη μάλιστα νά ύπάγη αυ-
 τοπροσώπως εις Σεβαστούπολιν, διά νά θέση τέρμα εις τάς προσω-
 πικάς άντιζηλίαις. έξ ών παρελύετο ή διοίκησις και διά νά έπισπεύση
 τό τέλος τής ύπέρ τό δέον διαρκούσης ήδη πολιορκίας εκείνης. Περι-
 τούτου πολύς έγένητο λόγος εις τός εύρωπαϊκάς αύλάς· ή πρωσική
 Κυβέρνησις έφοβήθη· ό κόμησ Βίσμαρκ απέδιδεν εις τόν Ναπολέοντα
 Γ' τήν πρόθεσιν όπως καταλάβη τήν Κωνσταντινούπολιν και έπανι-
 δρύση αύτόθι Κράτος παρεμφερές πρός τήν Λατινικήν Αύτοκρατορίαν.
 «Ή έπιχείρησις είνε γελοία, έλεγε, και δι' αύτό φαίνεται όμοια-
 λήθης».

Ή άγγλική Κυβέρνησις άπέτρεψε τόν Ναπολέοντα άπό τής τοι-
 αύτης ιδέας, φοβουμένη μήπως ή έν Άνατολή παρουσία του στε-
 ρεώση πολύ τήν ύπόληψιν τής Γαλλίας και έκμηδενίση τήν πρό τής
 Σεβαστουπόλεως δρασιν τών άγγλικών στρατευμάτων. Και έμά-
 χοντο μέν ταύτα γενναίως, άλλ' ήσαν πολύ όλιγαριθμότερα τών
 γαλλικών, ή δέ άνδρεία των ώχρία πρό τής τών συμμάχων των.
 Άφ' έτέρου οί σύμβουλοι Ναπολέοντος του Γ' παρέστησαν αύτφ
 τόν κίνδυνον όστις θα ίπήγαζεν έκ τής άπομακρύνσεως αύτου έκ τής
 Γαλλίας, τό θάρρος όπερ θα άνέκτων τά μόλις καταβληθέντα έχθρικά
 πρός αύτόν κόμματα, τάς σοβαράς συνεπειάς, άς ένδεχόμενον ήτο νά
 έχη έν Παρισίοις ή ειδησις, έστω και ψευδής, περι ήττης τινός έν Κρι-
 μαία, ή έπίτηδες διςπειρομένη φήμη περι του θανάτου του αύτο-
 κράτορος. Αυτό τό μέλλον τής νέας και μόλις παγιωθείσης δυνα-
 στείας διεκυβεύετο. Ό αύτοκράτωρ πεισθείς, δέν άνεχώρησε.

Νικόλαος ο Α' έτελεύτησε τήν 2 Μαρτίου 1855. Ήτο κεκμη-
 κώς έκ βασιλείας εργώδους, καθ' ήν ούκ όλίγας έδοκίμασεν άνίας,
 καρπούς πενιχρούς άποκομισάμενος αναλόγως πρός τήν καταβληθει-

σαν δραστηριότητα. Ἦτο πρὸς τούτοις καταβεβλημένος ἐκ τοῦ ὑφισταμένου πολέμου, ὅστις μόνον διὰ τῆς ἥττης τῆς Ῥωσσίας ἐμελλε νὰ περατωθῆ. Ὅσον οὐπω θὰ ἠναγκάζετο νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην, καὶ δὲν ἠσθάνετο ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν νὰ πράξῃ τὸ τοιοῦτον. «Ὁ σιδηροῦς Τσάρος δὲν ἠδύνατο νὰ καμφθῆ καὶ συνετρίβῃ». Τὴν 21 Φεβρουαρίου πυρέτσων ἐτι, ἐξῆλθεν ὑπὸ ψῦχος 23 βαθμῶν ὑπὸ τὸ 0, ὅπως ἐπιθεωρήσῃ σύνταγμα τι μέλλον νὰ μεταβῆ εἰς Κριμαίαν. Ὁ ἰατρός του, θέλων νὰ τὸν ἐμποδίσῃ, ὤρμησε πρὸ τοῦ ἵππου του «—Μεγαλειότατε, εἶπε, αὐτὸ εἶνε πλέον ἢ θάνατος· εἶνε αὐτοκτονία». — Ἐκτελεῖτε τὸ καθῆκον σας αὐτὴν τὴν στιγμήν, ἀπηντησεν ὁ Τσάρος· ἀφίσετέ με νὰ ἐκτελέσω καὶ τὸ ἰδικόν μου.» Ἡ νόσος του ἐπεδεινώθη καὶ ἀπέθανε μετὰ τινος ἡμέρας, ἀφοῦ ὑπηγόρευεν ὁ ἴδιος τὴν ἐξῆς τελευταίαν ἀγγελίαν πρὸς τοὺς ὑπηκόους του: «Ὁ αὐτοκράτωρ θνήσκει».

Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος ὁ Β' ἠδύνατο νὰ εἶνε μᾶλλον διατεθειμένος πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης. Ἄλλ' ἔπρεπε πρότερον οἱ Σύμμαχοι νὰ κυριεύσωσι τὴν Σεβαστούπολιν, καθότι ἄλλως πῶς θὰ εὐρίσκοντο εἰς θέσιν, ὥστε νὰ ἐπιβάλωσιν ὄρους εἰς τὴν Ῥωσίαν;

Μετὰ πολλῶν ἐβδομάδων πολιορκητικᾶς ἐργασίας ὁ στρατηγὸς Πελισσιέ ἐπανελάβε τὸν βομβαρδισμόν τὴν 6 Ἰουνίου. Τὴν 7 διέταξε τὴν ἐφοδον. Ὁ Πράσινος Λόφος ἐκυριεύθη, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ κατὰ τοῦ πύργου τοῦ Μαλακῶφ ἐφοδοὶ ἀπεκρούσθησαν. Τὴν 18 Ἰουνίου μετὰ φοβερὰν συμπλοκὴν ὁ πύργος ἐάλω· ἀλλ' ἀνεκτῆθη ὑπὸ τῶν Ῥωσσων, προξενησάντων δεινὴν τοῖς Συμμάχοις βλάβην. Ἡ εἰδησις τῆς ἀποτυχίας ταύτης παρήγαγε σφοδρὰν ἐν Παρισίοις συγκίνησιν· ὁ αὐτοκράτωρ πρὸς στιγμήν ἀπεφάσισε νὰ καθαιρέσῃ τὸν Πελισσιέ. Ἄλλ' ὁμως καὶ τῶν πολιορκουμένων αἱ δυνάμεις εἶχον ἐξαντληθῆ. Ὁ Κορνήλωφ καὶ ὁ Ναχίμωφ εἶχον φονευθῆ. Ὁ Τυτλέβεν εἶχε τραυματισθῆ βαρέως· ἡ πόλις κατὰ μέγα μέρος εἶχε καταρρέυσῃ· τὸ φιλοπόλεμον μένος ἤλαττοῦτο· ἐγένετο ἤδη σκέψις περὶ ὑποχωρήσεως. Ὁ Τσάρος διέταξε τὸν Γορτσακῶφ, ἀντικαταστήσαντα τὸν Μεντζικῶφ εἰς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐπικουρικοῦ στρατοῦ, νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν Συμμάχων. Ἄλλ' ἀπεκρούσθη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Τρακτίρ, παρὰ τὸν Τσερνάϊαν ποταμόν, ἐνθα οἱ Πεδεμόντιοι ἐπολέμησαν ἀνδρείως.

Τότε ὁ Πελισσιέ ἐπέχειρησε τελευταίαν καὶ ἀπειγνωσμένην προσπάθειαν. Συνέτριψε τὴν Σιβαστούπολιν διὰ τρομεροῦ βομβαρδισμοῦ, ἀπὸ τῆς 17 μέχρι τῆς 22 Αὐγούστου. Χίλιοι Ῥῶσοι ἐφονεύοντο ἢ ἐτραυματίζοντο καθ' ἐκάστην, οἱ δὲ πολιορκηταὶ ἠδυνήθησαν οὕτω νὰ προσεγγίσωσιν εἰς τὴν πόλιν. Τὴν 5 Σεπτεμβρίου ἐπανελήφθη ὁ βομβαρδισμός, ἐξακολουθήσας καὶ τὴν ἐπιούσαν. Τὴν 8 κατὰ τὴν μεσημβριαν ὁ κανονιοβολισμὸς διπλασιάζεται καταχθονίως· πυρκαϊὰ ἐκρήγνυται εἰς διάφορα τῆς πόλεως σημεῖα· δύο φρεγάται φέρουσαι φορτίον πυρίτιδος ἀνατινάσσονται ἐντὸς τοῦ λιμένος· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν φλογῶν, ἐξ ὧν πανταχοῦ ἐπυρπολεῖτο ὁ ὀρίζων, καὶ τῶν ὑπονόμων τῶν Ῥώσων, τῶν ἀναφλεγόμενων μετὰ πατάγου περὶ τὰ τεῖχη, ὁ Πελισσιέ διατάσσει τὴν ἐφοδον. Ἡ συμπλοκὴ ἐξηκολούθησεν ἐπιτινας ὥρας λυσσώδης, ἐπὶ πολὺ δὲ ἡ ἐκβασὶς ἐφάνη ἀμφίροπος. Περὶ τὴν ἐσπέραν τὰ ὄχυρά μιν τῶν Ῥώσων ἐκυριεύθησαν. Τὴν ἐπαύριον ὁ Γορτζακώφ ἰλθὼν, ἐπίσθη περὶ τοῦ ἀνωφελοῦς τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως. Ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς προμάχους τῆς πόλεως νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς Σιβαστουπόλεως, ὁ διοικητὴς δὲ αὐτῆς Ὅσθεν-Σάκεν ἐξῆλθε τελευταῖος, ὡς ὁ πλοίαρχος ὅστις καταλείπει τελευταῖος πάντων τῶν ἀνδρῶν τοῦ πληρώματος τὸ καιόμενον αὐτοῦ πλοῖον, περιλυπὸς ἕως θανάτου. Οἱ Ῥῶσοι δὲν ἐσυνθηκολόγησαν. Τὴν 10 Σεπτεμβρίου μετὰ 332 ἡμερῶν πολιορκίαν, μετὰ τρεῖς αἰματηρὰς μάχας καὶ δύο ἐφόδους αἱματηροτέρας ἔτι, ὁ στρατηγὸς Πελισσιέ, ὁ γενόμενος κατόπιν στρατάρχης τῆς Γαλλίας, ἐπῆξε τὴν τρίχρουν σημάχην ἐπὶ τῶν ἐγκαταλελειμμένων εἰρειπίων τῆς Σιβαστουπόλεως.

Ἡ τόσον ἀκριβῶς ἐξαγορασθῆσα νίκη αὕτη οὐδεμίαν ἔσχεν ἄλλην συνέπειαν εἰμὴ τὴν κατάληψιν τῆς Κίνβουρν, παρὰ τὴν Ὀδησόν. Ἀφ' ἑτέρου καὶ οἱ Ῥῶσοι ἤραναν νίκας τινάς. Πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου κατετρόπωσαν ἀλλεπαλλήλως τοὺς Τούρκους ἐν Βαγιανδουρί, Ἀγατζίκ καὶ Μπάς - Καδικλάρ, οἱ δὲ θρίκμβοι αὐτῶν ἀπέλιξαν εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ σημαντικοῦ φρουρίου Κάρς (27 Νοεμβρίου 1855). Ὅθεν αἱ διαπραγματεύσεις ἦσαν ἐπιτετραμμέναι.

Οἱ Ἄγγλοι ἐν τούτοις ἐκθύρυσσοντο ὑπὲρ ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου, χάριν τοῦ ὁποίου ὁ λόρδος Πάλμερστον, ἀρτίως ἐπανεληθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν, εἶχεν ἐνεργήσῃ σημαντικὰς παρασκευὰς ὑπὸ τὸν ὁμόθυμον ἐνθουσιασμὸν τῶν συμπολιτῶν του. Ἐπιθύμουν νέαν κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐστρατείαν εἰς τὴν Βαλτικὴν, διὰ νὰ καταστρέ-

φωσι και τὸ Κρόνσταδ, ὅπως και τὴν Σεβαστούπουλιν και βομβαρδίσωσι τὴν Πετρούπολιν, ὅπως καταστήσωσι τὴν Ρωσσίαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνίσχυρον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνωμολόγησαν κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1855 συνθήκην συμμαχίας μετὰ τῆς Σουηδίας, δελεασθείσης διὰ τῆς ὑποσχέσεως περὶ ἀποδόσεως εἰς αὐτὴν τῆς Φινλανδίας. "Ἦθελον ν' ἀναγκάσωσι τὴν Αὐστρίαν ὅπως ὀριστικῶς συνταχθῆ μετ' αὐτῶν, ἀπειλοῦντες αὐτὴν ἄλλως νὰ ἐνθαρρύνωσιν ἐναντίον τῆς τοῦς ἐν Ἰταλίᾳ φιλελευθέρους· ἔπεμψαν βοηθήματα πρὸς τὸν Σιαμὺλ ἐν Καυκάσῳ, ὅπως εἶχον πέμψῃ τοιαῦτα πρὸς τὸν Ἀβδὲλ Καδέρ, ἐν τοῖς ὄρεσι τοῦ Ἄτλαντος. Διανοοῦντο μάλιστα νὰ ὑποκινήσωσιν ἐναντίον τοῦ Τσάρου γιγαντικίαν ἐξέγερσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος, ἐξηρηθισμένου ἤδη ἐνεκὰ τοῦ δεσποτισμοῦ τοῦ Νικολάου, τυχόντος δὲ μετ' ὀλίγον παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' σημαντικῆς ἱκανοποιήσεως διὰ τῆς καταργήσεως τῆς δουλείας και τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἐπαρχιακῶν ἐλευθεριῶν.

Ὁ Ναπολέων Γ' δὲν ἐπεθύμει ποσῶς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, ὅστις ἐστοίχιζεν ὑπέρογκον δαπάνην· εἶχεν ἐξ αὐτοῦ προσπορισθῆ ἀρκετὴν δόξαν χάριν τοῦ γοήτρου τοῦ ὀνόματός του και οὐδὲν πλέον προσεδόκα νὰ κερδήσῃ· οὐδ' ἠρέσκετο νὰ θυσιάσῃ τοὺς πόρους τῆς Γαλλίας χάριν τῶν συμφερόντων τῆς Ἀγγλίας. Εἰς τὰς παραστάσεις τῶν συμμάχων του ἀπήντησεν ὅτι ἐὰν ἤθελον νὰ ἐξακολουθήσωσιν αἱ ἐχθροπραξίαι, ἔπρεπε νὰ καταφύγωσιν εἰς μέσα τελεσφόρα, νὰ ἐξεγείρωσιν ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης τὰς ἐθνικότητας, νὰ ὑποκινήσωσι τὴν Πολωνίαν κατὰ τῶν Ῥώσων, τὴν Οὐγγαρίαν και τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῆς Αὐστρίας, νὰ ἐκμηδενίσωσι τέλος τὸ ἔργον τῶν συνθηκῶν τοῦ 1815 και ἀναρρυθμίσωσιν ἄρδην τὸν χάρτην τῆς Εὐρώπης. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς τοιαύτης γενικῆς ἀναστατώσεως, ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἦτο πολὺ ἀδέξιός ἐὰν και αὐτὸς δὲν ἐσφετερίζετο τὴν ἀριστερὰν ὄχλην τοῦ Ῥήνου και τὴν Βελγικὴν. Ἡ Ἀγγλίᾳ ἐφοβήθη, ἔκρινε δὲ ὅτι προτιμότερον ἦτο νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τῆς Ρωσσίας, ἔστω και ὑπὸ ὄρους ἀνεπαρκεῖς, παρὰ νὰ ὑποκινήσῃ τοιαῦτα ζητήματα. Ὅθεν, εἰ και ἀθύμως, συγκατένευσεν εἰς τὴν ἐναρξιν τῶν διαπραγματεύσεων.

Ἐπειδὴ ἐπανελημμένως ἐγένετο ἀπόπειρα ἐν Βιέννῃ πρὸς συνενόησιν, αὐτόθι ἐπανελήθησαν αἱ διαπραγματεύσεις κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1855. Ἡ Αὐστρία, εἰς λίαν ἀμήχανον διατελοῦσα θέσιν, ἐχθρὰ ἤδη πλέον πρὸς τὴν Ρωσσίαν, ἐνοχλουμένη ὑπὸ τῆς Πρωσσίας

ἐν Γερμανίᾳ καὶ ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἐν Ἰταλίᾳ, ἐπείγετο νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς δυσχεροῦς ἐκείνης θέσεως, τῆς ἐγκυμονούσης ἐπικειμένους κινδύνους. Ὅθεν τὴν 16 Δεκεμβρίου κατόπιν παρατεταμένων συνδιασκέψεων μετὰ τῶν πρέσβων τῶν δυτικῶν Δυνάμεων, ἀπηύθυνε τηλεσίγραφον, κοινοποιηθὲν παραχρῆμα πρὸς τὸν Τσάρον, δι' οὗ καθίστα αὐτῷ γνωστὸν ὅτι ἐὰν μέχρι τῆς 17 Ἰανουαρίου δὲν ἤθελεν ἀποδεχθῆ τοὺς ἐν αὐτῷ ὅρους, αὐτὴ θὰ συνεμάχῃ μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Οἱ δὲ περιεχόμενοι ἐν τῷ τηλεσίγραφῳ ὅροι εἶχον ὡς ἐξῆς· ἡ Τουρκία εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θὰ διετῆρει φρουρὰς ἐν ταῖς παραδουναβείοις ἡγεμονίαις τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, ὧν ὁ ἐσωτερικὸς ὀργανισμὸς ἐμελλε νὰ κανονισθῆ ὑπὸ τὴν κοινὴν ἐγγύησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων· ὁ ἀνεγνωρίζετο ἡ ἐλευθεροπλοία τοῦ Δουναβέως· θὰ ἐκηρύσσεται ὁ Εὐξείνους θάλασσα οὐδετέρα, ἐπεκτεινομένης τρόπον τινὰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τῆς περὶ τῶν Πορθμῶν συμβάσεως τοῦ 1841· τὰ δικαιώματα τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει Χριστιανῶν θὰ ἐπεκυροῦντο, ἀλλ' ἄνευ ζημίας τινὸς τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου.

Πλὴν ἐλαχίστων τινῶν ἐπιφυλάξεων, ὁ Τσάρος ἀπεδέχθη τοὺς ὅρους τούτους.

Διὸ συνῆλθεν ἐν Παρισίοις καὶ ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ τὴν 25 Φεβρουαρίου Συνέδριον πρὸς ὀριστικὴν σύνταξιν τῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης. Ἀπετέλει δὲ τοῦτο ὀμήγυριν σπουδαιοτάτην, ἧς ὁμοία δὲν εἶχε φανῆ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἐν Βιέννῃ Συνεδρίου. Ὁ κόμης Βαλεΐσκης, ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, μετὰ τοῦ βαρῶνου δὲ Βουρκεναί, ἀντεπροσώπευον αὐτόθι Ναπολέοντα τὸν Γ'. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ἀγγλίας ἦσαν ὁ λόρδος Κλάρενδων καὶ ὁ λόρδος Κοούλεϋ οἱ τῆς Αὐστρίας ὁ κόμης Βουὸλ καὶ ὁ βαρῶνος Χύβερ· οἱ τῆς Ῥωσσίας ὁ πρίγκιψ Ὀρλώφ καὶ ὁ βαρῶνος Βρυνώβ· οἱ τοῦ Πεδεμοντίου ὁ κόμης Κεζούρ καὶ ὁ μαρκήσιος Βελλαμαρίνας, οἱ δὲ τῆς Τουρκίας ὁ Ἀλῆς πασῆς καὶ ὁ Δζεμμιλ ἐφένδης· ἦτο ἡ πρώτη φορά καθ' ἣν ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἐγένετο δεκτὴ εἰς τοιοῦτου εἶδους συνεδριάσεις.

Αἱ διασκέψεις καὶ ἀποφάσεις τῶν ἐπιφανῶν τούτων ἀνδρῶν ἦσαν ταχεῖαι καὶ εὐχερεῖς· ἡ δὲ συνεννόησις ὑπῆρχεν ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφαλισμένη. Διηκολύνθησαν δ' ἔτι μᾶλλον αἱ ἐργασίαι ἐκ τῶν λίαν καταφώρων συμπαιθῶν, ἃς ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέον ὁ Γ' ἐξεδήλωσε

πρὸς τοὺς ῥώσους ἀντιπροσώπους. Ἐφέρετο πρὸς αὐτοὺς μετ' ἰδιαιτέρας φιλοφροσύνης, τόσον ὥστε δὲν θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἡττηθέντος ἔθνους· αἱ ἀποτεινόμεναι πρὸς αὐτοὺς περιποιήσεις ἐζωογόνησαν παρὰ πολλοῖς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Τίλισιττ. Ὁ πρίγκιψ Ὀρλώφ, ἀπόμαχος τῶν νεαπολεοντικῶν πολέμων, διέπρεπε διὰ τὰ προσωπικά του χαρίσματα παρὰ τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ καὶ ἡ κόμησσα Δαμρεμὸν ἔγραφεν ἐπὶ τὸ ἀστειότερον πρὸς τὸν Θουβενέλ, πρέσβυν ἐν Βιέννῃ : «Ἐπιθεωρηθεῖσα καὶ διορθωθείσα ἡ Ῥωσία μοι φαίνεται ἀκόμη λαμπρὰ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ κόμητος Ὀρλώφ». ¹

Θαυμασταὶ ἑορταὶ ἐτελέσθησαν πρὸς τιμὴν τῶν πληρεξουσίων.

Ὁ αὐτοκρατορικὸς πρίγκιψ ἐγεννήθη τὴν 16 Μαρτίου, διὰ τὸ γεγονός τοῦτο δέ, δι' οὐ ἐπαγιοῦτο ἡ δυναστεία, ὁ Ναπολέων Γ' ἐδέχθη τὰ συγχαρητήρια πάντων τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Τὸ ἐν Παρισίοις Συνέδριον ὑπῆρξεν ἀναφιβόλως τὸ λαμπρότατον σημεῖον τοῦ σταδίου του.

Τῇ ὑψηλῇ αὐτοῦ ἐπιδράσει εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα ἐδόθη νέα λύσις διὰ τῆς ἀπὸ 30 Μαρτίου συνθήκης.

Διὰ τοῦ ἄρθρου Ζ' αἱ συμβαλλόμεναι Δυνάμεις ὑπεχρεοῦντο νὰ σεβασθῶσι τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Εἰς ἀντάλλαγμα δὲ ὁ Σουλτάνος ἀνεκοίνου αὐταῖς οἰκειοθελῶς νέον φερμάνιον, δι' οὗ τῇ κυριαρχικῇ αὐτοῦ θελήσει ἡγγυᾶτο εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους του τὸν σεβασμὸν τῶν οἰκείων αὐτῶν δικαιωμάτων. Διὰ τοῦ ἄρθρου Θ' ἐξαίρουσι τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς τοιαύτης ἀνακοινώσεως, ἥτις ἄλλως τε «ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει παρῆεν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα ν' ἀναμιχθῶσιν εἴτε ἀπὸ κοινοῦ εἴτε κατ' ἰδίαν εἰς τὰς σχέσεις τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου μετὰ τῶν ὑπηκόων του, εἴτε εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας».

Τὰ ἄρθρα Ι'—ΙΔ' ἐπικυροῦσι τὴν οὐδετερότητα τῶν Πορθμῶν καὶ ἀνακηρύττουσι τὴν ἐλευθεροπλοῖαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, παρὰ τὰ παράλια τοῦ ὁποίου οὐδεὶς νῆυσταθμὸς δύναται νὰ ἰδρυθῇ οὔτε παρὰ τῶν Τούρκων, οὔτε παρὰ τῶν Ῥώσων.

(¹) Le Congrès de Paris, d'après la correspondance de M. de Thouvenel (Revue de Paris, 1er Décembre 1896).

Τὰ ἄρθρα ΙΕ' — ΙΘ' ἐξασφαλίζουν τὴν ἐν τῷ [Δουνάβει ἐλευθεροπλοῖαν. Τ' ἀναγκαῖα πρὸς τοῦτο ἔργα καὶ ἡ γενικὴ τοῦ πλοῦ ἐποπτεία ἀντίθετο εἰς διεθνῆ Ἐπιτροπὴν.

Διὰ τῶν ἄρθρων Κ' — ΚΘ' ἡ Μολδαυία, αὐξανομένη τῇ προσθήκῃ μέρους τῆς ῥωσικῆς Βεσσαραβίας, καὶ ἡ Βλαχία ἀνακτῶσι τ' ἀρχαῖα αὐτῶν δικαιώματα, ὑπὸ τὴν κοινὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων. Ὁ ἐσωτερικὸς αὐτῶν ὄργανισμὸς θὰ καθορισθῇ συμφώνως πρὸς τοὺς πόθους τῶν Διβανίων, ἢ τῶν ἔθνικῶν αὐτῶν συνελεύσεων καὶ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐν Παρισίοις πρέσβειων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Εἰς τὰς δύο ταύτας Ἡγεμονίας, κηθῶς καὶ εἰς τὴν Σερβίαν, ἡ Πύλη ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δικαιουῖται νὰ πέμψῃ στρατεύματα, εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν Δυνάμεων.

Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἡ ἀκεραιότης τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ ἡ αὐτονομία τῶν παραδουναβείων Ἡγεμονιῶν, ἀμφότερα ταῦτα ὑπὸ τὴν συλλήβδην ἐγγύησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἦσαν οἱ θεμελιώδεις ὅροι τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης ὡς πρὸς τ' ἀφορῶντα εἰς τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα. Ἦτο ἡ ἐπίσημος ἰδρυσις τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας, ἧς ἡ ἱστορία ἐμελλε βραδύτερον ν' ἀποβῇ τόσον περίπλοκος καὶ περιέργος.

Ἡ Ῥωσσία ὑφίσταται νέαν ἤτταν. Ὁ Τσάρος δὲν ἦτο πλέον ὁ ἰνδεδειγμένος διάδοχος τοῦ Σουλτάνου, τοῦ ἀσθενοῦς, οὐτινος πρὸς στιγμὴν ἐχρημάτισεν ὁ τοποτηρητής. Οὐχ ἤττον δὲν εἶχε τρωθῆ καίρως ἡ οὐδετερότης ἐκείνη τοῦ Εὐξείνου, δι' ἧς ἐθεωρεῖτο ὅτι συνετριβετο ἡ φιλοκτημοσύνη της, ἡδύνατο νὰ μὴ εἶνε ὀριστικὴ. Μεγάλη Δύναμις, οἷα ἡ Ῥωσσία, ἡδύνατο τάχα ν' ἀνεχθῇ ἐπὶ μακρὸν οὐδετερότητα, παρομοίαν πρὸς ἐκείνην δι' ἧς προστατεύεται ἡ ἀδυναμία τῶν μικρῶν Κρατῶν, οἷον τοῦ Βελγίου καὶ τῆς Ἑλβετίας; Δὲν ἡδύνατο νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶνε πάντοτε γείτων τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, νὰ ἔχῃ δ' ἐν αὐτῷ ἑκατομμύρια ἀδελφῶν ὁμοφύλων καὶ ὁμοθρήσκων, ἐφ' ὧν νὰ ἐξασκῆ, ἔπτω καὶ μακρόθεν, σημαντικὴν πολιτικὴν τε καὶ θρησκευτικὴν ἐπιρροήν. Βεβαίως ἡ Εὐρώπη ἐλάμβανεν ὑπὸ σημείωσιν τὰς φιλελευθέρους προθέσεις τοῦ Σουλτάνου· ἀνωμολόγει τὴν μεγάλην σημασίαν τῶν ἀνακοινώσεων, ἃς κηδύκει περὶ τούτου νὰ ποιήσῃται πρὸς αὐτὴν· ἀλλ' ὁμως θὰ ἐφαίνετο γελοία, εἰάν δὲν ἐφρόντιζε νὰ λάβῃ μέτρα, ὅπως αἱ τοιαῦται ὑποσχέσεις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης μὴ μείνωσι γράμμα νεκρὸν καὶ χρησιμεύ-

σωσι μόνον ὡς μέσον ἀφοπλισμοῦ καὶ ἀπάτης. Δὲν ἦτο ἡ πρώτη φορά καθ' ἣν ὁ Σουλτάνος υπέσχετο χωρὶς νὰ τηρῇ τὰς υποσχέσεις του· ἔμελλε δὲ νὰ παράσχη ἀφορμὴν καὶ πρὸς ἄλλας ἐπεμβάσεις τῆς Εὐρώπης. Διότι ἡ δραματικὴ αὕτη ἱστορία τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, διὰ τῆς ἐπαναλήψεως τῶν πράξεών του, διὰ τῆς σκοπίμου βραδύτητος τῆς τουρκικῆς διπλωματίας, διὰ τῆς φυσικῆς καὶ ἀσυνειδήτου αὐτῆς δολιότητος καὶ παρανομίας, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἶνε κατάλληλος νὰ ἐξαντλῇ τὴν ὑπομονὴν τῶν τε ἱστορικῶν καὶ τῶν διπλωματῶν.

Β'. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ.

Ἡ περίοδος αὕτη ἡ ἀρχομένη μετὰ τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην εἶνε καθ' ἐξοχὴν καθ' ἅπαντα τὸν ΙΘ' αἰῶνα περίοδος τῆς γαλλικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιρροῆς. Ἐξεδηλώθη δὲ διὰ πολιτικῆς ἢ ἀρμόζει σήμερον ἰδίως ν' ἀναζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν. Βεβαίως ἡ ἐνέργεια αὐτῆς διεταράχθη ὑπὸ ποικίλων ἀντιδράσεων, ὑπὸ ἀδιακόπων περιπλοκῶν, ἐπίσης δὲ καὶ ὑπὸ παραδόσεων ἀντιφατικῶν. Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐπεθύμει νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὴν ἀπ' αἰῶνων μετὰ τῆς Πύλης συμμαχίαν αὐτῆς, τὴν συντελέσασαν εἰς τὰς λαμπροτάτας διπλωματικὰς ἐπιτυχίας τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας. Ἦθελεν ἐπίσης νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὰς ἐτι ἀρχαιοτέρας συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Χριστιανούς, ἐνισχυθεῖσας ἐτι μᾶλλον ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν ἐκ τοῦ μίσους πρὸς πᾶσαν τυραννίαν καὶ ἐκ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν ἐθνικοτήτων. Ἐντεῦθεν ὁ διπλοῦς χαρακτήρ τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης, ἣτις ἀφ' ἐνὸς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐξασφαλίσῃ τοῖς ἐν τῷ Κράτει τούτῳ Χριστιανοῖς τὰς ἀπαραιτήτους ἐλευθερίας. Δὲν δύναται τις νὰ διαβεβαιώσῃ ὅτι ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις κατῴρθωσε νὰ συμβιβάσῃ τοὺς δύο ἀσυμβιβάστους ἴσως ὄρους, παρὰ πᾶσαν δὲ εὐλάβειαν αὐτῆς πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος, ἡ Γαλλία ἐδέησε πολλάκις νὰ ἐγκρίνῃ τὴν αὐτονομίαν τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Σουλτάνου διαφόρων ἐθνῶν.

Ἡ δυσχέρεια περὶ τὸ ἐξασφαλίσαι μεταρρυθμίσεις σοβαρὰς ἐν τῷ εἰρημένῳ Κράτει ἤθελε καταπονήσῃ καὶ ἀηδιάσῃ συμμάχους ἥτιον ἀποφασιστικούς καὶ ἥτιον ὑπομονητικούς. Ἀκαταπαύστως αἱ εὐρω-

παίκαί Δυνάμεις προτεπάθουν νὰ καταστήσωσιν αἰσθητὸν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην ὅτι ὤφειλε νὰ μεταρρυθμίση τὴν διοίκησιν αὐτῆς, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τῶν ὑπηκόων της· ἀδιαλείπτως ἠναγκάζοντο νὰ ππραπονῶνται διὰ τὴν πρὸς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς λήθην, διὰ τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἐπιτυγχανομένων ἀποτελεσμάτων, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ σήμερον ἔτι, μετὰ ἐνὸς αἰῶνος προσπαθείας, νὰ συλλογίζωνται, μήπως τὸ ἐπιχείρημα προσκρούῃ κατὰ τοῦ ἀπολύτως ἀδυνάτου. Οὐδέποτε, οὐδ' ἴσως κατ' αὐτοὺς τοὺς συγχρόνους ἡμῶν καιροὺς, ἢ πολιτικῆ τῶν μεταρρυθμίσεων, ἢ τοῦ Τανδζιμάτ, ἐπεδιώχθη μετὰ μείζονος καρτερίας καὶ ὑπὸ ὄρους τόσον εὐνοϊκοῦς, ὅσον κατὰ τὰ μετὰ τὸ ἐν Παρισίοις Συνέδριον ἔτη, χωρὶς νὰ θέλωμεν δὲ νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῶν τότε συμβάντων ὀριστικὰ συμπεράσματα, δυνάμεθα τούλάχιστον ν' ἀρυσθῶμεν χρήσιμα διδάγματα.

Αἱ περιστάσεις ἄλλως τε ἦσαν πρόσφοροι διὰ τὸ πείραμα. Ἡ ρωσικὴ φιλοδοξία εἶχεν ἀποκρουσθῆ, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Σουλτάνου εἶχον παρακαθίση διὰ πρώτην φοράν εἰς μέγα εὐρωπαϊκὸν Συνέδριον, ἢ δὲ κυριαρχία αὐτοῦ εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ἐπισημότατα ἀπρόσβλητος. Ἔτσι ἦτο δυνατὸν ν' εἰδείη ἡ Κυβέρνησις ἐκείνη τί ἦτο ἱκανὴ νὰ πράξῃ.

Ὁ μέγας χάρτης τοῦ Γκιουλχανέ εἶχε κακῶς ἐφαρμοσθῆ. Ἡ μεταξὺ ραγιαδῶν καὶ Μουσουλμάνων ἰσότης ποσῶς δὲν εἶχεν ἐξασφαλισθῆ· πρὸς τοὺς πρώτους προσεφέροντο πάντοτε ὡς πρὸς ἠττημένους· εἶχεν ἐπανεέλθῃ εἰς ἰσχὺν τὸ πρότερον σύστημα τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων, οἵτινες ἦσαν πάντοτε αὐθαίρετοι, πάντοτε ἐπαχθεῖς διὰ τοὺς Χριστιανούς, ἐπιβαρύνοντο δὲ δι' ἐκβιάσεων καὶ καταπιέσεων· τὸ προσωπικὸν τῆς διοικήσεως τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο πάντοτε πλημμελές· ὁ Σουλτάνος δὲν εἶχε τὸν καιρὸν, ἢ τὴν δύναμιν ἢ καὶ τὴν θέλησιν, ὅπως μεταβάλλῃ τὰς προαιωνίους ληστρικὰς καὶ τυραννικὰς εἴξεις τῶν διοικητῶν. Ἡ Πύλη δὲν ἐπροστάτει δεόντως τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων της.

Μόνη ἡ στρατιωτικὴ μεταρρύθμισις ἦτο σοβαρά, τούλάχιστον ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ἰσχύος τοῦ Κράτους. Ὁ νέος στρατός, ὁ δημιουργηθεὶς διὰ τοῦ νόμου 1843, εἶχε τεθῆ ὑπὸ δοκιμασίαν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1854—1855 καὶ εἶχε εἰδείη πολλὰ προσόντα, γενναίως πολεμήσας παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ ἐν Κριμαίᾳ. Ὑπελεί-

ποντο ὁμως πολλὰ νὰ γείνωσιν ἐν αὐτῷ· τὰ στελέχη ἦσαν οἰκτρά· μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἦσαν ἀνδρείοι, καὶ τῶν στρατηγῶν, οἵτινες ἦσαν πολλάκις ἱκανοί, δὲν ἐμεσολάβουν καλοὶ ἀξιωματικοί. Ἡ ἐπιμελητεία αὐτοῦ ἦτο ἀξιοθρήνητος· οἱ ἀρχηγοὶ ἐσχημάτιζον ἐπονείδιστα πλούτη, κλέπτοντες τὴν τροφὴν τῶν στρατιωτῶν καὶ κατακρατοῦντες τὸν μισθὸν αὐτῶν, λίαν ἀτάκτως πληρωνομένων. Ἰδίως δὲ δὲν ἐγένετο δυνατὸν, νὰ γείνη ἐν τῷ στρατῷ συγχώνευσις Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων· οἱ μὲν Χριστιανοὶ δὲν ἤθελον νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸν στρατὸν, φοβούμενοι τὰς κακώσεις ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων ἀξιωματικῶν· οἱ δὲ Μουσουλμάνοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἠνεύχοντο τὴν ιδέαν τοῦ νὰ διοικῶνται ὑπὸ χριστιανῶν ἀνωτέρων. Οἱ Χριστιανοὶ ἐπεζήτησαν ὡς χάριν τὴν διὰ χρημάτων ἐξαιρέσειν ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· τὸ τοιοῦτον ἐπετρέπετο καὶ οἱ ὀθωμανοὶ στρατηγοὶ εὔρισκον νέαν πηγὴν κερδοσκοπίας ἐπὶ τῆς τοιαύτης ἐξαγορᾶς. Ὁ στρατὸς ἦτο ἰσχυρότερος ἢ ἄλλοτε· πλὴν συνέκειτο ἀποκλειστικῶς ἐκ Μουσουλμάνων. Ἡδύνατο νὰ καταστῆ ὄργανον φοβερὸν εἰς χεῖρας δεσπότης τινός.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις δὲν παρέλειψαν νὰ ἐπιστήσωσι τὴν προσοχὴν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐπὶ τῆς τοιαύτης καταστάσεως· ἤδη δὲ ἀπὸ τῆς 6 Ἰουνίου 1853, τὴν ἐπαύριον τῆς πρεσβείας τοῦ Μεντζικῶφ, δὲ ἐνὸς χάρτι σερίφ ἐκ νέου ἐθεσπίσθη ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία τῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν ἦτο ἐπαρκές, νέα πράξις μᾶλλον ρητὴ καὶ σαφὴς συνετάχθη ὑπὸ τῶν τούρκων ὑπουργῶν καὶ ἀνεκοινώθη εἰς τὰ μέλη τοῦ ἐν Παρισίοις Συνεδρίου, ἅτινα ἀνωμολόγησαν τὴν «μεγάλην αὐτῆς σημασίαν».

Ἡ πράξις αὕτη ἦτο τὸ ἀπὸ 18 Φεβρουαρίου 1856 χάρτι χουμαγιούν¹. Αἱ κυριώτεραι αὐτοῦ διατάξεις ἦσαν αἱ ἐξῆς, ἐπανάληψις ὑπὸ ὄρους σαφεστέρους ὅπως οὖν τοῦ χάρτου τοῦ Γκιουλχανέ.

«Αἱ ἐγγυήσεις αἱ ὑφ' ἡμῶν χορηγηθεῖσαι εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους τῆς Αὐτοκρατορίας διὰ τοῦ χάρτι χουμαγιούν τοῦ Γκιουλχανέ καὶ τῶν νόμων τοῦ Ταντζιμάτ, ἄνευ διακρίσεως τάξεως ἢ θρησκευματος, διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν καὶ τὴν προστασίαν τῆς τιμῆς των, ἐπικυροῦνται σήμερον καὶ ἐνισχύον-

(1) Ἴδε τὸ κείμενον αὐτοῦ ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Engelhardt: La Turquie et le Tanzimat I. ap. N° 2.

ται, μέτρα δὲ τελεσφόρα θέλουσι ληφθῆ, ὅπως πληρέστατα καὶ κατὰ γράμμα ἐκπληρωθῶσιν».

Ἀκολούθως τὸ θέσπισμα ὑπισχνεῖτο τὴν ἰσότητα πάντων ἐνώπιον τοῦ νόμου, τὸ σέβας πρὸς τὴν ἀτομικὴν καὶ τὴν κοινὴν ἰδιοκτησίαν, τὴν συμμετοχὴν πάντων τῶν ὑπηκόων εἰς τὰ δημόσια ὑπουργήματα καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, τὴν ἐλευθερίαν τῶν θρήσκευμάτων, τὴν φορολογικὴν ἰσότητα, τὴν ἄμεσον εἰσπραξίν τοῦ φόρου ὑπὸ τοῦ Κράτους, τὴν ἰσότητα τῶν μαρτύρων ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης, τὴν ἰδρυσίν μικτῶν δικαστηρίων διὰ πάσας τὰς μικτὰς ἐμπορικὰς καὶ ποινικὰς ὑποθέσεις, τὴν ἀναθεώρησιν τῶν προνομίων καὶ τὴν ἀσυδοσίαν τῶν μὴ μουσουλμανικῶν κοινοτήτων, τὴν ἀνάλογον ἀντιπροσωπείαν τῶν κοινοτήτων τούτων ἐν τοῖς δημοτικοῖς καὶ ἐπαρχιακοῖς συμβουλίοις καὶ ἐν τῷ ἀνωτάτῳ δικαστικῷ συμβουλίῳ, τὴν ἐν τοῖς ἐπίσημοις ἐγγράφοις κατάργησιν πάσης ἐξυβριστικῆς προσαγορεύσεως τῶν Χριστιανῶν, τὴν κατάργησιν τῆς ἐξωνήσεως τῶν εὐνοιῶν καὶ χαρίτων καὶ τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων κατὰ τῆς διαφθορᾶς, τῶν παρανόμων εἰσπράξεων καὶ τῶν νοσησίων.

Καὶ ταῦτα μὲν πάντα καλῶς εἶχον ἦσαν ὅμως ἀπλῶς δόγματα θεωρητικά, ἅτινα ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν εἰς πρακτικὴν ἐφαρμογὴν διὰ συνόλου νέων νόμων, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, δι' ἐπαναστάσεως ριζικῆς ἐν τῇ διοικήσει καὶ ἐν τοῖς ἥθεσιν. Ἦτο τοῦτο δυνατόν;

Ὅτε ἐτελεύτησεν ὁ Ἀβδούλ Μετζιτ τὴν 25 Ἰουνίου 1861, ἐλάχιστα εἶχε προβῆ εἰς τὴν νέαν ταύτην ὁδόν. Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἀβδούλ Ἀζίζ εἶδειξε κατ' ἀρχὰς διαθέσεις ἐπίσης εὐμενεῖς καὶ διετήρησε συχνότατα εἰς τὴν ἐξουσίαν τοὺς δύο κυριωτάτους ἐργάτας τῆς μεταρρυθμίσεως, τὸν Ἀλῆν πασᾶν καὶ τὸν Φουὰτ πασᾶν.

Κατέβαλον οὗτοι νέαν ἀξιεπάεινον προσπάθειαν, διὰ τῆς δημοσιεύσεως ἐν ἔτει 1864 τοῦ περὶ βιλαετίων νόμου, ὅστις παρέχει ἰδέαν ἀρκετὰ σαφῆ περὶ τοῦ ὀρίου τῶν παραχωρήσεων μέχρι τοῦ ὁποῦ ἐννοεῖ νὰ προβῆ ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις. Τὸ βιλαέτιον διοικούμενον παρ' ἐνὸς γενικοῦ διοικητοῦ ἢ βαλῆ — ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ — διαιρεῖται εἰς ἐπαρχίας ἢ σανδζάκια, εἰς περιοχὰς καὶ εἰς δημοῦς. Ἐν ἑκάστη περιφερείᾳ ἐδρεύει διοικητικὸν συμβούλιον καὶ δικαστήριον κατὰ τὸ πλεῖστον αἰρετὰ· ἀλλ' ὅμως οἱ ἐκλογεῖς, λίαν εὐάριθμοι δημόσιοι ὑπάλληλοι ἢ ἀρχηγοὶ τῶν μὴ μουσουλμανικῶν κοινο-

τήτων ὄντες, ἐκλεγόμενοι δὲ καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν ὁμοδόξων των, προτείνουν μόνον τὰ ὀνόματα, ἐφ' ὧν ὁ βαλῆς ἀποφασίζει ὀριστικῶς. Αὐτὸς πράγματι, τουτέστι ὑπάλληλος μουσουλμάνος σχεδὸν ἀνεύθυνος, διορίζει τὰ μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου καὶ τοῦ δικαστηρίου, προωρισμένων ἀμφοτέρων νὰ ἐλέγχωσι τὰς πράξεις του· τὸ δημοκρατικὸν δόγμα τῆς ἐκλογῆς ἀναγνωρίζεται μὲν καὶ ἐπίσημως ἀναγράφεται εἰς τὸν νόμον, ἀλλ' ὅμως ἐφαρμόζεται τοιοῦτοτρόπως, ὥστε ἡ ἐπικράτησις ν' ἀνήκῃ πάντοτε εἰς τὸ μουσουλμανικὸν στοιχεῖον. Ἐπὶ παραδείγματι τὸ σανδζάκιον Ἀδριανουπόλεως, περιλαμβάνει 1,000 Μουσουλμάνους καὶ 60,000 Χριστιανῶν, εἶχε δὲ διοικητικὸν συμβούλιον συγκείμενον ἐξ 11 Μουσουλμάνων καὶ 3 Χριστιανῶν. Τὸ τοιοῦτον δὲ θὰ ἐθεωρεῖτο καθαρῶς ἐμπαιγμός, ἐὰν δὲν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψει ἡ ἀνάγκη εἰς ἣν εὕρισκετο ἡ Κυβέρνησις ν' ἀποφεύγῃ τὴν δυσἀρέσκειαν τῶν Μουσουλμάνων. Τὶ νὰ εἴπωμεν ὅμως διὰ τὴν τοιαύτην μεταρρύθμισιν, ἥτις ἐθεωρήθη παρατόλμως φιλελεύθερος!

Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐπέμενε εἰς τὰς ἐνθαρρύνσεις της· συνησθάνετο ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ὁ μόνος δεσμὸς ὁ ἰκανὸς νὰ ἐμποδίσῃ πάντα τὰ φύλα τῆς Αὐτοκρατορίας τοὺς Σλαύους, τοὺς Ἑλληνας, τοὺς Ἀραβας ἀνὰ διασκορπισθῶσιν ὡς κονιορτὸς ρωσικὸς, αὐστριακὸς, ἀγγλικὸς». Συνησθάνετο ὅμως κρεῖττον ἔτι τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μεταβάλῃ τὰ ἦθη τῶν Μουσουλμάνων, τοῦ νὰ ἐξαφανίσῃ ἐξ αὐτῶν τὸν προχιώνιον φανατισμὸν, ὅστις ἦτο τὸ μέγα κώλυμα τῆς συγχωνεύσεως τῶν φυλῶν καὶ τοῦ διοργανισμοῦ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Βοσπόρου νεωτέρου λαϊκοῦ Κράτους. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἔργον χρόνου μακροῦ. Ἐπρεπε πρὸς τοῦτο νὰ μεταβληθῇ ἡ ἀνατροφή τῶν νεοεισερχομένων καὶ ἡττημένων, νὰ ἐμπνευσθῇ αὐτοῖς ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τὸ ἀγνωστον εἰς τοὺς μὲν καὶ εἰς τοὺς δὲ αἶσθημα τῆς ἀν-ἐπιθρησκείας. Θὰ ἦτο βεβχίως πράξις λαμπρά, ἀντάξιος τοῦ μεγάλου κλέους τῆς Γαλλίας, ἐὰν δὲν ἦτο χίμαιρα.

Ἐγένετο καὶ τις ἀπόπειρα σοβαρωτέρα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας Ναπολέοντος τοῦ Γ'. Ὁ σουλτάνος Ἀβδουλ Ἀζίζ μετέβη εἰς τὴν ἐν Παρισίοις παγκόσμιον Ἐκθεσιν τοῦ 1867, αἱ δὲ γενόμεναι πρὸς αὐτὸν περιποιήσεις δυσηρέστησαν τὸν τσάρον Ἀλέξανδρον τὸν Β', ἀνησυχούντα διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰσχὴν τῆς Γαλλίας καὶ διὰ τὴν πιθανὴν ἀνυγέννησιν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Ἦδη ἀπὸ τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἡ γαλλικὴ Κυ

βέρνησις είχε καταστήσει γνωστὰς τὰς σκέψεις της εἰς τὴν Πύλνν διὰ τῆς διακοινώσεως αὐτῆς περὶ τοῦ χάττι χουμαγιούν τοῦ 1856. Συνίστα πρὸ πάντων δι' αὐτῆς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ συστήματος τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἰπαλλασσομένης ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῶν διδασκάλων τοῦ Ἰσλαμισμού, τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς οἰκονομικῆς ὑπηρεσίας, τὴν κατασκευὴν μεγάλων δημοσίων ἔργων καὶ μεγάλων ὁδῶν συγκοινωνίας, τέλος δὲ ἐκμετάλλευσιν τακτικὴν καὶ συστηματικὴν τῶν προϊόντων τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν ὑπὸ τὸ ἔδαφος.

Συμφώνως πρὸς τὰς σκέψεις ταύτας ἐγένετο ἡ ἀπόπειρα τῆς ἐφαρμογῆς διδασκαλίας ἀπηλλαγμένης ἀπὸ πάσης θρησκευτικῆς ἀναμίξεως, προσιτῆς δὲ καὶ κοινῆς εἰς τοὺς παῖδας πασῶν τῶν φυλῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Φουάτ πασᾶ καὶ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας καὶ συμφώνως πρὸς τὸ καταρτισθὲν ὑπὸ τοῦ Βίκτωρος Δουρουῦ πρόγραμμα ἰδρύθη μεγάλη σχολὴ τῆς μεσαιᾶς ἐκπαιδεύσεως, προσιτὴ εἰς πάντας τοὺς ὀθωμανοὺς ὑπηκόους καὶ διευθυνομένη ὑπὸ καθηγητῶν εὐρωπαϊῶν, διδασκόντων γαλλιστί. Ἦτο οἶονεὶ ὁ συμβολισμὸς τοῦ ἔργου τῆς Γαλλίας, προσπαθοῦσης νὰ διδάξῃ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς γλώσσης τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐσπερίου πολιτισμοῦ. Τοιοῦτον ἦτο τὸ λύκειον τοῦ Γαλατᾶ Σεράϊ, τοῦ ὁποίου ἡ λειτουργία ἤρξατο τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1868. Τὸ ἴδρυμα ἐξήγειρε παρευθὺς σφοδρὰν ἀντίδρασιν, οὐ μόνον τὴν φυσικὴν, τὴν ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς μισαλλοδοξίας ἀπορρέουσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν Ῥώσων, οἵτινες ἐχλεύαζον τὴν σχολικὴν ἐκείνην Βαβέλ, ἐνθα οἱ ἴδρυται ἤξιον νὰ παραγάγωσιν ἐναρμόνιον συναυλίαν διὰ πασῶν τῶν γλωσσῶν, τῆς σλαυικῆς, τῆς ἑλληνικῆς, τῆς τουρκικῆς.

Οὐχ ἦττον τὸ λύκειον τάχιστα καὶ μεγάλως εὐημέρησεν· ἤδη τὸ 1869 ἠρίθμει πλείονας τῶν 600 μαθητῶν, οἵτινες συνέζων ἐν ὁμονοίᾳ, λησμονοῦντες τὰς προπαραδό.ους αὐτῶν ἐριδας καὶ παρέχοντες ζῶσαν εἰκόνα τῆς καταστάσεως, εἰς ἣν τὸ Κράτος ἐμελλε νὰ περιέλθῃ ἡμέραν τινά. Ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐμελλε τὸ ἴδρυμα ἐκεῖνο ν' ἀποβῇ διὰ τὸ Κράτος φυτώριον ἐντίμων ὑπαλλήλων, ἱκανῶν καὶ ἀνεξιθρήσκων πρὸς πᾶσαν δοξασίαν, διενοεῖτο δὲ ἡ Κυβέρνησις νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ ἴδρυμα, συνιστῶσα ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀνάλογα ἐπὶ τοῦ ὑποδείγματος ἐκείνου ἐκπαιδευτήρια.

Ἦτο αὕτη ἡ λαμπροτάτη ἐποχὴ τοῦ Τανζιμάτ. Τὸ αὐτὸ ἔτος

1868 ὁ Σουλτάνος ἰδρύσει τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, εἰς ὃ ἐχορήγησε δικαιοδοσίαν διοικητικὴν καὶ νομοθετικὴν, μέρος τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας, καταστήσας οὕτως αὐτὸ εἶδος τι ἀρχεγόνου κοινοβουλίου. Διόρισεν εἰς αὐτὸ ἐν μεγάλῃ ἀναλογίᾳ συμβούλους Χριστιανούς. ἐγκαινίζων δὲ τὰς συνεδριάσεις αὐτοῦ τὴν 10 Μαΐου, ἐνεπιστεύθη αὐτῷ τὴν ἀποστολὴν ὅπως «ἐξασφαλίσῃ διὰ τῆς ἐνώσεως ὅλων τὴν κοινὴν εὐημερίαν καὶ τὴν πρόοδον τῆς δημοσίας ἐκπαιδύσεως». Τὸ ἔργον τοῦτο ἀπεδέχθησαν μετὰ ζωηροτάτης εὐχαριστήσεως οἱ Χριστιανοί, προέπεμψαν δὲ μετ' ἐνθουσιωδῶν ἐπευφημιῶν τοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπερχομένους ὁμοθρήσκους τῶν συμβούλους. «Σκοπεύω, ἔλεγεν ὁ Σουλτάνος, νὰ ἐπικαλῶ τὴν συνδρομὴν πάντων τῶν ἱκανῶν καὶ πασῶν τῶν ἐθνικοτήτων· οἱ Σύροι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Βόσνιοι θὰ εὐρίσκονται ἐδῶ ὡσεὶ ἐν κοινῷ κέντρῳ καὶ θὰ γίνωσιν οἱ βοηθοὶ τῶν ὑπουργῶν μου».

ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἰδρύθη καὶ Ἀνώτατον Δικαστήριον, συγκείμενον ὡσαύτως ἐκ Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν, ἀνταποκρινόμενον δὲ εἰς τὸ δόγμα τοῦ χωρισμοῦ τῆς δικαστικῆς ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας. Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας ἦτο ὁ Μιδάτ πασᾶς, ἀνὴρ πεφωτισμένος, πεπεισμένος δὲ ἀκραδάντως ὅτι αἱ μεταρρυθμίσεις ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς σωτηρίαν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Τέλος ἐπὶ σκοπῷ στρατηγικῷ, ἀλλὰ πρὸ παντὸς οἰκονομικῷ, καθηρτίσθη τὸ σχέδιον μεγάλου σιδηροδρομικοῦ δικτύου, μέλλοντος νὰ ἐπεκταθῇ ἐφ' ἀπάσης τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Κυρίως συνίστατο ἐκ δύο μεγάλων γραμμῶν, αἵτινες ἀναχωροῦσαι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Θεσσαλονίκης, συνηνοῦντο μετὰ τῶν παρὰ τὸν μεσαῖον Δούναβιν ὁδῶν. Ἐγένετο ἐν ἔτει 1868 σύμβασις μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τινος ἐταιρίας, λεγομένης Γαλλοβελγικῆς, συγκειμένης κυρίως ἐκ γάλλων κεφαλαιούχων, ἤρξαντο δὲ μετ' ὀλίγον αἱ ἐργασίαι ἐν Δεδε-Ἀγάτζ, παρὰ τὸ Αἰγαῖον, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Τὸ ἔργον ἠδύνατο νὰ ἔχη σημαντικὰς συνεπείας, καθότι ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς τῶν θέσεως αἱ εἰρημέναι χῶραί εἰσι προωρισμέναι νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἡ ὁδὸς τῆς μεγάλης ἀναμέσον Εὐρώπῃ καὶ Ἰνδικῆς συγκοινωνίας. Ἰδίως δὲ οὐδὲν ἄλλο θὰ συνέτεινε τόσῳ πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ὅσον ἀνάμιξις καὶ συγχώνευσις τῶν διαφόρων φυλῶν καὶ τῶν διαφέ-

ρων συμφερόντων. Καί ναι μὲν οἱ φανατικοὶ Μουπουλμάνοι, ἐξέφραζον ἀνησυχίας, φοβούμενοι μήπως ἢ ἀτμομηχανὴ ἢ προερχομένη ἐκ Παρισίων καὶ ἐκ Βιέννης, ὅπως ὁ Δούρειος ἵππος εἰς Τροίαν, κομίση ἐντὸς τῶν στέρνων αὐτῆς τὸν ὄλεθρον καὶ τὸν θάνατον· ἀλλ' οἱ νοήμονες ἐπίειθοντο ὅτι οἱ σιδηρόδρομοι θὰ συνήρουν μᾶλλον ἢ τὰ ραβδωτὰ τηλεβόλα εἰς τὴν λύσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος.

Ποῖον θὰ ἦτο ἄρα γε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς ταύτης τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον τόσοσ θαρραλέας, εἰάν ἐξηκολούθει ἐπὶ πολλὸν χρόνον καὶ εἰάν ἡ γαλλικὴ ἐπιρροή δὲν διεκόπτετο τόσοσ ἀποτόμως ὑπὸ τοῦ πολέμου τοῦ 1870; Μάταιον εἶνε νὰ τὸ ἐξετάσωμεν.

Γ'. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ.

Πλὴν ὅμως τῆς καταστροφῆς ταύτης, καθ' ἣν ὁμοῦ μετὰ τῆς τύχης τῆς Γαλλίας ἐναυάγησε καὶ ἡ γενναία ἀπόπειρα ἦν αὐτῇ ἐπέδιδωκεν, ἡ ἐν Τουρκίᾳ μεταρρυθμίσις ἐκινδύνευε καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων ἀντιδράσεων.

Διηνεκῶς ἠνωχλιέτο ὑπὸ ταραχῶν καὶ ἐπαναστάσεων. Οἱ Μουπουλμάνοι ἀνησυχοῦντες διὰ τὴν στέρησιν τῶν προνομίων αὐτῶν ὡς κατακτητῶν, καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τῶν ἐπιτευχθέντων πλεονεκτημάτων καὶ προβαίνοντες εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ ἄλλων ἀξιώσεων, διετέλουν σχεδὸν πανταχοῦ εἰς ἀδιάκοπον ῥῆξιν, ἥτις ὁσημέραι καθίστατο ὀξυτέρα. Τοῦτο ἦτο ἐν τῶν ἀναποφεύκτων ἀποτελεσμάτων τῆς μειαρρυθμίσεως, ἐξεδηλώθη δὲ κατὰ τὴν συγχρονον ἡμῶν ἐποχὴν, ἐπιτρέπον εἰς τοὺς μὲν νὰ βεβαιῶσιν ὅτι ἡ μεταρρυθμίσις εἶνε ἀδύνατος, εἰς τοὺς ἄλλους δὲ ν' ἀξιῶσιν ὅτι μόνον ἐκ τῶν ταραχῶν παρειωλύθη. Ἐντὸς τοῦ φαύλου τούτου κύκλου περιωρίσθη ἀκολούθως ὁλόκληρον τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα.

Ἡ Ῥωσσία ἐνεθάρρυνε τὰς ταραχὰς ταύτας, ἀκολουθῶς δ' ἐφίστα τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς Πύλης καὶ ἐπὶ τοῦ ματαίου τῶν ὑποσχέσεών της. Ἐζήτηει ἐπὶ τούτου ἀνακρίσεις διεθνεῖς, ὁπερὶ τοῦ Σουλτάνου ν' ἀναθίσῃ κατὰ τὸ 1860 εἰς τὸν μέγαν Βεζύρην Μεχμέτ Κυπρισλῆ πασᾶν ἑκταχτον ἀποστολὴν ἀνὰ τὰς παραδουλαβείους ἐπαρχίας, διεμαρτύρητο κατὰ τῆς ἀνεπαρκείας τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἐνήργει αὐτῇ ἡ ἴδια ἀνακρίσεις ἐπὶ ἀνακρίσεων διὰ τῶν προξένων καὶ τῶν πρέβεων της, ἐσημείου πάντα τ' ἀνεφάρμοστα

ἄρθρα τοῦ προγράμματος τοῦ 1856, κατήγγελε τὴν δολιότητα τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἣς καὶ αὐταὶ αἱ ἐπισημότεραι πράξεις ἦσαν ἀπατηλὰ τεχνάσματα προωρισμένα νὰ θαμβώσωσι τὴν Εὐρώπην καὶ ἰδίως τὴν Γαλλίαν, συνεπέβαινε δὲ ὅτι ἦτο ἀνίκανος νὰ προβῆ ἀφ' ἑαυτῆς εἰς βελτίωσιν τινα, «ὁμοία πρὸς ἐκκρεμές, τὸ ὅποιον ῥέπει ἀπαύστως πρὸς τὴν ἀκίνησίν καὶ τοῦ ὁποίου χεῖρ ἄγρυπνος συντηρεῖ ἀδιαλείπτως τὴν κίνησιν καὶ ἀποκρύπτει τὴν ἀδράνειαν».

Διότι ἐπισταμένως ἐξετάζοντες τὰ πράγματα καὶ ἀποτρέποντες τὰ λαμπρὰ προσχήματα, ὁποίας πράγματι ἔσχε συνεπειὰς τὸ χάρτι χουμαγιὸν τοῦ 1856; Μήπως τὴν μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν ἰσότητα; Ἄλλ' οἱ Μουσουλμάνοι ἐξακουλουθοῦσι νὰ εἶνε ἐξίσου φανατικοὶ καὶ θεωροῦσι πάντοτε τὸ δικαίωμα τοῦ κυβερνᾶν ὡς προνόμιον αὐτῶν ἀναφαίρετον, ἀπορρέον ἐκ τῆς κατακτῆσεως καὶ ἐκ τῶν νόμων τοῦ Κορανίου. Οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἀποβλέπουσιν εἰς μόνην τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν αὐτονομίαν καὶ δὲν φροντίζουν περὶ ἰσότητος, ἣτις ἂν ἐξέθετεν αὐτοὺς εἰς κινδύνους. Μήπως ἐπῆλθεν ἡ συμμετοχὴ πάντων εἰς τὰ δημόσια ὑπουργήματα; Ὑπάρχουσι καθ' ὅλον τὸ Κράτος δύο μόνον πασάδες χριστιανοὶ καὶ οὗτοι ἄνευ θέσεως, καθότι οἱ μὲν Μουσουλμάνοι ἀρνοῦνται νὰ ὑπακούσωσιν εἰς αὐτούς, ἡ δὲ Κυβέρνησις οὐδεμίαν δεικνύει πρὸς αὐτούς ἐμπιστοσύνην. Μήπως ἡ δικαιοσύνη εἶνε ἴση δι' ὅλους; Ὁ Χριστιανὸς ἐν γένει, λέγουσιν οἱ ἄγγλοι πρόξενοι, δὲν δύναται νὰ τύχῃ δικαιοσύνης ἀπέναντι Μουσουλμάνου. Μουσουλμάνος ἔστω καὶ φονεὺς ὑπάρχει πᾶσα πιθανότης ν' ἀπολυθῆ, ἐὰν οἱ κατηγοροῦντες αὐτὸν μάρτυρες εἶνε Χριστιανοί. Οἱ Χριστιανοὶ φοβοῦνται τοὺς τούρκους χωροφύλακας ὅσον καὶ τοὺς κλέπτας, μεταξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ἐκείνων δὲν ἔχουσι λόγον νὰ εὐρίσκωσι διαφορὰν. Μήπως ὑπάρχει κοινὴ ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία; Ἄλλ' οἱ Μουσουλμάνοι δὲν ἀναγνωρίζουσιν εἰς τοὺς Χριστιανούς τὸ δικαίωμα τοῦ διοικεῖν· οἱ δὲ Χριστιανοὶ δὲν ἐπιθυμοῦσι νὰ εὐρεθῶσιν εἰς θέσιν, ὥστε νὰ πολεμήσωσι κατὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀδελφῶν, ἀφοῦ ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς εἶνε πάντοτε ὄργανον καταδιώξεως καὶ φανατισμοῦ. Μήπως κατεσκευάσθησαν δημόσια ἔργα; Ἄλλὰ ταῦτα δὲν εἶνε δυνατόν, εἰμὴ ὁσάκις τὰ οἰκονομικὰ εὐρωστοῦσιν, ἡ δὲ Ὑψηλὴ Πύλη διατελεῖ πάντοτε ἐν καταστάσει χρεωκοπίας· διότι ἡ καταπιεστικὴ αὐτῆς διοικήσις παραλύει πᾶσαν τακτικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν προσόδων τῆς χώρας, πολλαπλαπιάζει δὲ τὰ ἐσωτερικὰ τελωνεῖα καὶ τὰς ἀυθαίρετους

δεκάτας· οὐδὲ κἄν κατώρθωσε, παρὰ τὰς ὑποσχέσεις της, νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σύστημα τῆς ἡμέσου φορολογίας· ἐπανῆλθε καὶ αὖθις εἰς τὸ καταθλιπτικὸν σύστημα τῆς ἐκμισθώσεως τῶν φόρων· βασιζεται ἐπὶ τοῦ δόλου· ἡ ἐξουσία εὐρίσκεται εἰς χεῖρας ἐν γένει ὑπαλλήλων ἀνικάνων καὶ φαύλων· ἡ ὑπηρεσία εἶνε διωργανωμένη μόνον πρὸς ὄλεθρον τοῦ τόπου, ὃν λυμαίνεται. Τὴν μεταρρύθμισιν, περὶ ἧς ἐγένετο τόσος λόγος, κατενόησαν καὶ ἐπιθύμησαν μόνον ὀλίγα ἄτομα, πρᾶγματι δὲ μὴ ὑποστηριζόμενα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως. Ἀναμφιβόλως ὁ Ὀθωμανὸς εἶνε ἀσθενής, εἶνε μάλιστα ἐπιθάνατος· οὐδεμία ἐλπίς δι' αὐτὸν ὑπάρχει· εἶνε ματαιοπονία, εἶνε ἀπάτη τὸ ζητεῖν τὴν ὑποστήριξιν καὶ τὴν ἀναζωογόνησιν αὐτοῦ. Οἱ Μουσουλμάνοι δὲν θέλουσι τὴν μεταρρύθμισιν, ἰσχυριζόμενοι ὅτι θὰ ζημιωθῶσιν ἐξ αὐτῆς. Τοῦρκοι ἦσαν καὶ Τοῦρκοι θὰ μείνωσιν.

Ἐξ οὗ ἡ Ῥωσσία ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ μόνη πολιτικὴ ἡ ἀντάξιός της Εὐρώπης καὶ τῶν Χριστιανικῶν Δυναμειῶν ἦτο ν' ἀπελευθερώσωσιν ἐκ τοῦ ὑπὲρ τὸ δέον διαρκέσαντος ἐκείνου ζυγοῦ τὰ χριστιανικὰ ἔθνη, ὅσα ἦσαν ὑποτελῆ εἰς τὴν Τουρκίαν, ν' ἀποδώσωσιν αὐτοῖς βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὴν ἐλευθερίαν διὰ τῆς συνεχοῦς ἀποκεντρώσεως. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἤθελε τὸν διαμελισμὸν, ἐξ οὗ ἤλπιζε νὰ ὠφεληθῇ.

Ἀφοῦ οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἐπέκεινα αἰῶνας κυριαρχίας εἶχον ζηλοτύπως διατηρήσῃ τὰς ἀποστάσεις μεταξὺ νικητῶν καὶ ἡττημένων, εἶχον θεμελιώσῃ δὲ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐπὶ τῆς διακρίσεως τῶν φυλῶν καὶ διατηρήσῃ μάλιστα μέχρι τοῦ 10' αἰῶνος τὰς μεγάλας ἐθνικὰς διαίρεσεις τὰς ἀντιστοιχοῦσας εἰς τὰς διαφοροὺς ὑποτελεῖς ἐθνικότητας, ἀποκαλοῦντες αὐτὰς Ἑρμενιστάν, ἦτοι Ἀρμενίαν, Βόσναν, Βουλγαριστάν, Ρούμελην ἢ Ρωμυλίαν, ἦτο χίμαιρα νὰ θεωρῶνται ὡς ἱκανοὶ ὅπως συγχωνευθῶσι μετὰ πάντων τῶν ἐχθρῶν τῶν καὶ ἀποτελέσωσι μετ' αὐτῶν μίαν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν μονάδα, Κράτος νεώτερον. Ἦτο τὸ τοιοῦτον ἱστορικὴ ἀντινομία.

Ἐτι μᾶλλον δὲ παραδοξότερα χίμαιρα ἦτο τὸ πιστεῦειν ὅτι ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τῶν Τούρκων ἦτο δυνατὴ ἡ ἀνόρθωσις τῶν οἰκονομικῶν τῆς χώρας ἐνθα κυριαρχοῦσιν. Μήπως αἱ μόναι εὐημεροῦσαι τῆς Ἐπικρατείας ἐπαρχίαι δὲν ἦσαν ἀκριβῶς ἐκεῖναι, αἵτινες εἶχον τύχην ἐπαρκῶν ἐλευθεριῶν, ἀνεξαρτησίαν κατὰ τὸ μᾶλλον, καὶ ἦττον πλήρη, ὅπως αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους, αἱ ἀνέκαθεν προνομιοῦχοι ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των αὐτῆς, ὅπως ἡ Σάμος, ἐλευθέρᾳ ἤδη ἀπὸ

τοῦ 1832, ὅπως ἡ Αἴγυπτος τέλος; «Ἡ Αἴγυπτος, εἶπεν ὁ Φερδινάνδος Λεσσέψ, ἔχει πληθυσμὸν ἴδιον, ὅστις δὲν εἶνε οὔτε τουρκικὸς, οὔτε ἐλληνικὸς, οὔτε ἀραβικὸς. Εἶνε ὁ λαὸς τῶν Φαραῶ. Ὅσακις δὲ ἡ χώρα αὕτη ἐξέπεσεν ὥστε νὰ γείνη ἀπλῆ ἐπαρχία, ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς γενικοὺς νόμους, ἢ ἀπώλεσε τὴν εὐημερίαν αὐτῆς ἢ ἐζήτησε, ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν της».

Ἐπὶ τῇ βάσει τούτων πάντων ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις ἰσχυρίζετο ὅτι αἱ δυτικαὶ Δυνάμεις ἠπατώντο ἀναζητοῦσαι τὴν λύσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ προβλήματος ἐν τῇ συγκεντρώσει, βασιζομένη, ἐπὶ τῆς ἰσότητος. Καθότι τὸ σύστημα τοῦτο ἐμελλε νὰ συναντήσῃ προσκόμματα ἀνυπέροβλητα, οὐ μόνον ἐκ μέρους τῶν Μουσουλμάνων, ὧν ἐπιτρώσκετο ἡ φιλαυτία καὶ αἱ προλήψεις, ἀλλὰ καὶ ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν, οἵτινες διὰ τοῦ παρελθόντος συστήματος εἶχον διασώσῃ τὴν ἀτομικότητά των, καὶ οἵτινες ἐβλεπον ὅτι ἠπειλοῦντο διὰ τῶν νέων θεσμῶν ν' ἀπολέσωσι τὴν ἐξάρτησιν τῶν ἀπ' αἰῶνων πολιτικῶν αὐτῶν προνομίων, τῶν συνδεομένων μετὰ τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν ὀργανισμοῦ¹.

Τὰ γεγονότα δ' ἐπεκύρουν τότε τοὺς λόγους τῆς Ῥωσσίας καὶ ὑπεχρέουν τὴν Γαλλίαν νὰ φανῇ ἀσυνεπής, ὑποστηρίζουσα τὸν διαμελισμὸν τοῦ Κράτους καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σουλτάνου. Παρὰ τὰς νίκας τῶν ἑαυτῆς συμμάχων καὶ τὴν ἐπίσημον ἀνακήρυξιν τῆς ἀκαιριότητος καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, τὸ δόγμα τῆς αὐτονομίας τῶν Χριστιανῶν αὐτῆς ὑπηκόων ἀνεπτύχθη ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς δυνάμεως τῶν πραγμάτων.

Αἱ Μολδοβλαχικαὶ Ἡγεμονίαι ἐξεκενώθησαν ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν τὴν 30 Μαρτίου 1857. Κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης, ἡ ἐκ τοῦ Σουλτάνου ἐξάρτησις αὐτῶν ἐνεφαίνετο μόνον ἐκ τῆς καταβολῆς ἐτησίου φόρου ὑποτελείας ἢ δὲ ἐσωτερικῆ αὐτῶν διοίκησις ἐμελλε νὰ διοργανωθῇ ὑπὸ δύο ἐκλεχθησομένων διβανίων.

Ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν κατοίκων ἐπόθει τὴν ἔνωσιν τῶν δύο Ἡγεμονιῶν, αἵτινες ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν ρουμανικὴν φυλὴν καὶ γλῶσσαν. Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ὑπεστήριζεν αὐτὰς ἐν ὀνόματι τοῦ δικαίου τῶν ἐθνικοτήτων ἢ ρωσικὴ Κυβέρνησις ἐπίσης ἐν ὀνόματι

(¹) Engelhard: La Turquie et le Tanzimat I, 227.

τοῦ αὐτοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ δημιουργήτῃ Ρουμανίαν ἰσχυράν, σθεναρὸν προπύργιον παρὰ τὸν Κάτω Δούναβι κατὰ τε τῆς Πύλης καὶ τῆς Αὐστρίας. Ὁ καίμακάμης Βογορίδης διηύθυνε καὶ ἐνόθευσε τόσον ἐπιτηδεύσας τὴν ἐκλογὴν τοῦ μολδαυικοῦ διβανίου, ὥστε ἡ πλειονοψηφία αὐτοῦ ἐκπύχθη ἀντίθετος πρὸς τὴν ἔνωσιν. Αἱ ἐν Παρισίοις καὶ Πετροπόλει Κυβερνήσεις διεμαρτυρήθησαν καὶ ἀνεκάλεσαν μάλιστα τοὺς πρέσβεις αὐτῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ναπολέων ὁ Γ' ἐπεχείρησε τότε ταξείδιον εἰς Ἀγγλίαν (Αὐγούστος 1857) ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἀπασχολημένη τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐκ τῆς ἀνταρσίας τῶν Σιπαῦων ἐν Ἰνδικῇ, δὲν ἤθελε νὰ ἐξερεθίσῃ τὴν Ῥωσσίαν, ἥδη ἰσχυράν ἐν Τουρκεστάν· ὁθεν ὑπεσχέθη νὰ μεσολαβήσῃ πρὸς διακανόνισιν τοῦ Ρουμανικοῦ ζήτηματος.

Αἱ μολδοβλαχικαὶ ἐκλογαὶ ἠκυρώθησαν καὶ ἐνηργήθησαν ἐκ νέου μετ' εἰλικρινείας· κατὰ Δεκέμβριον δὲ αἱ δύο συνελεύσεις ἀπέφάνθησαν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἡγεμονιῶν εἰς ἓν καὶ μόνον Κράτος. Ἡ ἐν Παρισίοις σύμβασις, ὑπογραφείσα ὑπὸ τῶν πρέσβων τὴν 19 Αὐγούστου 1859, ὥρισεν ὅπως αἱ δύο ἡγεμονίαι ἔχωσι μὲν δύο κοινοβούλια χωριστά, ἀλλὰ τὰ κοινὰ αὐτῶν συμφέροντα θὰ διεχειρίζετο κεντρικὴ ἐπιτροπὴ δεκαεξαμελῆς, συγκειμένη ἐκ βουλευτῶν ἀμφοτέρων τῶν κοινοβουλίων. Ἦδη εἶχον ἀναγορευθῆ κοινὸν αὐτῶν ἡγεμόνα τὸν συνταγματάρχην Κούζαν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξάνδρου Α'. Κατὰ τὸ 1862 τὰ δύο κοινοβούλια συνεχωνεύθησαν εἰς ἓν καὶ τὰ δύο ὑπουργεῖα ἀντικατεστάθησαν παρ' ἑνὸς καὶ μόνου· τὸ Βουκουρέστιον ἐγένετο πρωτεύουσα τοῦ νέου Κράτους· τὸ ρουμανικὸν ἔθνος ἀνέζη Ἀλέξανδρος ὁ Α' ἐκυβέρνησεν ὡς δεσπότης ἀπόλυτος· ἐπειδὴ ἡ Συνέλευσις ἀπῆτει σεβασμὸν πρὸς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, τὴν διέλυσε διὰ πραξικοπήματος (1854) καὶ ἐθέσπισε Σύνταγμα θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ ἐπὶ τῆς λειτουργίας δύο βουλῶν, τῆς Γερουσίας καὶ τῶν Ἀντιπροσώπων. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἐξέφαινον συνωμοσίαν, τὸν ἠνάγκασαν νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου, συνεκάλεσαν δὲ τὰς Βουλὰς πρὸς ἐκλογὴν νέου ἡγεμόνος. Ὡς τοιοῦτον ἐξέλεξαν γερμανὸν πρίγκιπα ἐκ τοῦ καθολικοῦ κλάδου τῶν Χοενζόλλερν, ὅστις προηγορεύθη Κάρολος Α' ἡγεμὸν τῆς Ρουμανίας, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος Γ'. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα βαθμηδὸν ἐφηρμόσθη εἰς τὴν χώραν. Μετὰ τινῶν ἐτῶν πολιτικούς σπαραγμοὺς, ἡ ἡγεμονία ἤρχισε τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ φυσικοῦ

της πλούτου και εισηλθεν εις περιόδον ειρήνης και ευημερίας.

Και ἄλλαι χριστιανικαὶ ὑπὸ τὸν Σουλτάνον ἐπαρχίαι ἠθέλησαν νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τοῦτο. Ἡ Βοσνία και ἡ Ἐρζεγοβίνη παρεπονήθησαν διὰ τὴν ὀθωμανικὴν διοίκησιν και ἐφείλκυσαν ἐπ' αὐτῶν τὴν προσοχὴν τῶν Δυνάμεων. Τὸ Μαυροβούνιον ἐξηγέρθη και πάλιν τὸ 1858, κατετρόπωσε τουρκικὸν στρατὸν ἐν Γραχόβω, ἐπέτυχε δὲ χάρις εἰς τὴν Ῥωσσίαν νέαν τῶν συνόρων του διαρρυθμισιν. Ἐν Σερβίᾳ ὁ Ἀλέξανδρος Καραγεώργεβιτς κατέστη ἀντιδημοτικὸς ἕνεκα τῆς εὐπειθείας αὐτοῦ πρὸς τὴν Αὐστρίαν και τὴν Πύλην. Ὁ αὐστριακὸς πρόξενος, ὡς ἐλέγετο, ἔφθανε μέχρι τοῦ νὰ ἐξκοντίζη τὸν καπνὸν τοῦ σιγάρου του κατὰ τοῦ προσώπου του. Ἡ Σκουπτσίνα, ἐν ἣ ὑπερίσχυε τὸ ῥωσικὸν κόμμα, τὸν καθήρσε και ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν γηραιὸν Μιλὸς Ὀθρένοβιτς (Ἰανουάριος 1859). Μετὰ τὸν θάνατόν του (1860) διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς του Μιχαήλ, ὅστις κατὰ τὸ 1857 ἐπέτυχε τὴν ἐκκένωσιν ὑπὸ τῶν τουρκικῶν φρουρῶν τῶν τελευταίων φρουριῶν, ὅσα ἀκόμη κατεῖχον ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ· μεθ' οὗ οἱ τοῦρκοι ὑπήκοοι ἐδέησε ν' ἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν. Πρὸς καιρὸν μάλιστα ἀνετέθη αὐτῷ ἐπὶ πληρωμῇ φόρου ὑποτελείας ἡ κυβέρνητις τῆς Βοσνίας. Τοιοῦτοτρόπως ἀνεσύστησε τὴν Μεγάλην Σερβίαν. Οἱ Καραγεώργεβιτς, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, τὸν ἐδολοφόνησαν κατὰ τὸ 1868· ἀλλ' ἤδη πλέον ἡ δυναστεία τῶν Ὀθρένοβιτς ἦτο δημοτικὴ και ἔθεωρεῖτο ἡ ἐθνικὴ δυναστεία· ὅθεν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μιχαήλ Μιλάνος ἐξελέγη ἡγεμῶν, ἐρύφηρμσθη δὲ Σύνταγμα τακτικὸν εἰς τὸ Κράτος και ἡ Σκουπτσίνα κατέστη ὁμήγυρις ἀντιπροσώπων, ἐκλεγομένη διὰ καθολικῆς σχεδὸν ψηφοφορίας. Ἐκτοτε ἡ Σερβία ἔσχον ἀνεξάρτητον πολιτικὸν βίον.

Ἐτεραι ταραχαὶ συνέβησαν ἀλλαχοῦ. Ὁ Λίβανος ἐταράσσετο σφόδρα ἐκ τῆς ἀντιζηλίας τῶν Δρούσων Μουσουλμάνων και τῶν Μαρωνιτῶν Χριστιανῶν, ὧν οἱ μὲν τελευταῖοι ἐπροστατεύοντο ὑπὸ τῆς Γαλλίας, ὅπως πάντες οἱ ἐν Ἀνατολῇ Καθολικοί, οἱ δὲ πρῶτοι ἠλπιζον περισσότερον ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας. Ἴσως ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις οὐδὲν ἔπραξε πρὸς παρεμπόδισιν τῶν συγκρούσεων, ὑστεροβούλως διανοουμένη ν' ἀρυσθῇ ἐς αὐτῶν τὴν πρόφασιν διὰ τὴν μὴ ἐφαρμογὴν τῶν μεταρρυθμίσεων· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει προσηνέχθη βεβαίως μετὰ τινος κακοπιστίας. Τούλάχιστον ὁ πασᾶς τῆς Βηρυτου Χουρσίτ και ἄλλοι ἀνώτεροι λειτουργοὶ ἔδειξαν διαγωγὴν λίαν

έμφαντικὴν τῶν διαθέσεων τοῦ προσωπικοῦ τοῦ ἐν τῷ Κράτει διοικητικοῦ κλάδου. Τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα ἐπανελήφθησαν κατόπιν μετ' ἐκπληκτικῆς ὁμοιότητος.

Τὴν 27 Ἀπριλίου 1860 τρεῖς Μαρωνίται ἐδολοφονήθησαν ἐν Κατούλῃ, τὴν δὲ 16 Μαΐου ἕτεροι τέσσαρες, ἐξ ὧν εἷς ἱερεύς, ἐν τῇ ἀπὸ Δεῖρ ἐλ Καμάρ εἰς Δζεζζίν ὁδῷ. Ὁ γάλλος πρόξενος μετέβη πρὸς τὸν Χουρσίτ πασᾶν, οὗτος δὲ ἀπήντησεν ὅτι τὴν εὐθύνην τῶν δυστυχημάτων αὐτῶν φέρει τὸ ἐν Βηρυττῷ Κομιτάτον τῶν χριστιανῶν τὸ κηρύττον τὸ κατὰ τῶν Μουσουλμάνων μῖσος. Ἐπομένως οὗτοι διετέλουν ἐν νομίμῳ ἀμύη. Τὴν 29 Μαΐου ἡ χριστιανικὴ κωμόπολις Βεῖτ Μερί, εἶτα δὲ αἱ κωμοπόλεις Χαδὰτ καὶ Βααδβὰ ἐπυρπολήθησαν· οἱ τοῦρκοι στρατιῶται καὶ βασιβουζοῦκοι συνήρουν εἰς τοὺς φόνους καὶ τοὺς ἐμπρησμούς. Νεαὶ ἐγένοντο παραστάσεις τότε πρὸς τὸν πασᾶν καὶ νέα τότε διετύπωσιν ἐκεῖνος παράπονα κατὰ τοῦ ἐπισκόπου καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κομιτάτου. Οἱ φεύγοντες Χριστιανοὶ ζητοῦσι καταφύγιον εἰς Σιδῶνα· ἀλλ' οἱ Μουφτῆδες ἐξεγείρουσι τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, ἐξοπλίζουσι αὐτοὺς καὶ τοὺς ὁδηγοῦσιν εἰς τὴν σφαγὴν αὐτῶν ἀνά τὰ περίξ δάση. Προστρέχουσι καὶ οἱ Δρούσοι τοῦ Χουαράν· ἐν Ῥασέγια φονεύουσι 700 Χριστιανούς· ἐν Ζαχλέ καταστρέφουσι τὸ γαλλικὸν λύκειον τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ φονεύουσι ἓνα ἱερωμένον μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄλλων θυμάτων. Ἐν Χασβέγια, ἐν Δεῖρ ἐλ Καμάρ τὴν 22 Ἰουλίου οἱ Τοῦρκοι διοικηταὶ παρέχουσι ἄσυλον εἰς τοὺς χριστιανούς ἐντὸς τοῦ σεραγίου των, ἀσφαλίζουσι αὐτούς, κατόπιν ἀνοίγουσι τὰς θύρας καὶ τοὺς παραδίδουσι εἰς τοὺς Δρούσους. Ὁ Χουρσίτ φθάνει τὴν ἰδίαν ἐκείνην ἑσπέραν εἰς Δεῖρ ἐλ Καμάρ, μένει δὲ κεκλεισμένος καὶ ἀθίατος μέχρι τῆς ἐπιούσης· τότε δὲ μόνον διατάσσει τὴν λῆξιν τῆς σφαγῆς· ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχον πλέον Χριστιανοὶ διὰ νὰ σφαγῶσιν. Δισχίλιοι ἀτυχεῖς, διαφυγόντες ἀνὰ μέσον τῶν ὄρέων, ἠδυνήθησαν νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν παραλίαν καὶ περισυνελέχθησαν ὑπὸ εὐρωπαϊκῶν πλοίων.

Αἱ εἰδήσεις αὗται ζωνηρὰν παρήγαγον αἰσθησιν. Ὁ ἐν Βηρυττῷ γάλλος πρόξενος Βεντιβόλιος, ὑπέβαλε τὴν ἐκθεσίν του πρὸς τὸν Θουβενίλ, ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν. Οὗτος δὲ προὔτεινε πρὸς τὸν λόρδον Κοούλεϋ, πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας ἐν Παρισίοις, τὴν σύστασιν εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς.

Μετ' ὀλίγον ἐγνώσθησαν καὶ ἕτερα συμβάντα. Ἐν Δαμασκῷ οἱ

Χριστιανοί ἦσαν περίφοβοι, διότι συνεποσοῦντο εἰς 20,000 ἀπέναντι 130,000 Μουσουλμάνων. Τὴν 9 Ἰουλίου, μετὰ τινῶν ἡμερῶν δυσθυμίαν, ἐξέσπασε τῶν τελευταίων τούτων ὁ φανατισμὸς καὶ ἤρχισεν ἡ σφαγὴ ἐν τῇ χριστιανικῇ συνοικίᾳ, ἐπηκολούθησε δὲ μέγας ὄλεθρος καὶ δῆλωσις ἐμμανῆς. Οὐδ' αὐτὰ τὰ προξενεῖα ἔμειναν σεβαστά· ὁ διερμηνεὺς τοῦ ρωσικοῦ προξενείου ἐφονεύθη. Ὁ πασᾶς Ἀχμέτ ἔμεινεν ἀπαθής· ἐδήλωσεν ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἔπραξεν. Ὁ φόνος ἐξηκολούθησε τὴν 10 καὶ τὴν 11· ἡ μονὴ τῶν Φραγκισκανῶν ἐνεπρήσθη ὀκτῶ μοναχοὶ ἐφονεύθησαν, εἰς πολλὰς δὲ ἐκατοντάδας ἀνήλθον τὰ θύματα. Διὸ ὁ Ἀβδὲλ Καδέρ, ἀγανακτήσας διὰ τὴν ἀνανδρον ἐκείνην θηριωδίαν, ἤνοιξε τὰς πύλας τοῦ μεγάρου του καὶ ἔσωσε 1500.

Τὴν 16 Ἰουλίου τὰ ἐν Δαμασκῷ συμβάντα ἐγνώσθησαν ἐν Παρισίοις. Ὁ Θουβενέλ ἔδραμεν εἰς Σαὶν Κλου παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι. Ἀπεφάσισαν ἀμέσως τὴν ἐνοπλον ἐπέμβασιν, εἰδοποιήσαντες περὶ τούτου τὴν Ἀγγλίαν, δηλώσαντες δ' ἅμα ὅτι ἐπρόκειτο νὰ καταστήσωσι σεβαστοὺς τοὺς Χριστιανούς, συμφώνως πρὸς τὰς συνθήκας καὶ ὅτι ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις οὐδεμίαν ἡξίου δι' αὐτὴν ὑλικὴν ὠφέλειαν. Ἐντὸς τοῦ μηνὸς Αὐγούστου 6,000 ἀνδρῶν ἠτοιμάσθησαν καὶ ἐπεβιβάσθησαν ἐν Τουλῶνι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Βωφόρ· δ' - Ὠπούλ.

Τότε ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις προσεποιήθη γενναίαν ἀγανάκτησιν διὰ τὰς ἐπελθούσας συμφοράς. Αὐτὸς ὁ Σουλτάνος ἔγραψε πρὸς τὸν Ναπολέοντα τὸν Γ' καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας ἐπιστολὰς λίαν συγκινητικὰς, ὑπεσχέθη τὴν ταχεῖαν καὶ αὐτηρὰν τιμωρίαν τῶν ἐνόχων, διώρισε δὲ τὸν Φουὰτ πασσᾶν ἑκτακτον ἐπίτροπον ἐν Λιβάνῳ. Ἀπῆλθεν οὗτος ἀμέσως, διέταξε συνοπτικὴν διαδικασίαν, ἐνώπιον δικαστηρίου, ἐπίσης ἐκ τοῦ προχείρου συστηθέντος — διότι ἡ δικαιοσύνη τῆς Πύλης εἶνε πολὺ γοργή, ὅταν θέλῃ — 111 ἐτουφεκίσθησαν, 57 δὲ πολῖται ἀπηγχονίσθησαν· 325 ἔνοχοι κατεδικάσθησαν εἰς τὸ κάτεργον, 145 δὲ εἰς ἐξορίαν. Ὁ Ἀβδὲλ Καδέρ ἐπαρσημοφορήθη διὰ τῆς μεγάλης ταινίας τοῦ τάγματος τοῦ Μετζιτιέ. Ὁ πασᾶς Ἀχμέτ κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ἐτουφεκίσθη ἅ εὐ μαρτύρων πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, πολλοὶ δ' ἐπίστευσαν ὅτι ἐπιτηδείως ἐγένετο τοῦτο, διὰ νὰ διευκολυνθῇ ἡ ἀπόδρασις του.

Ὅτε οἱ Γάλλοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Βηρυττῶν, οὐδὲν εἶχον πλέον

να πράξωσιν· ἡ ἡσυχία εἶχεν ἀποκατασταθῆ. Προσεκλήθησαν νὰ περιέλθωσι τὸ Ὅρος ὁμοῦ μὲ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, διὰ νὰ βεβαιωθῶσιν ὅτι ἡ τάξις ἦτο πλήρης αὐτόθι καὶ διὰ νὰ συλλάβωσι τοὺς τελευταίους τῶν ἐνόχων. Τοῦρκοι καὶ Γάλλοι περιεκύκλωσαν τοὺς μᾶλλον ἀπροσίτους βράχους· οἱ Τοῦρκοι ἤνοιξαν τὰς τάξεις των καὶ ἀφῆκαν νὰ διαφύγωσιν οἱ πλείστοι τῶν σφαγέων. Οὐδεὶς αὐτῶν συνελήφθη. Οἱ Γάλλοι τὸ μόνον ὅπερ ἠδυνήθησαν νὰ πράξωσιν ἦτο νὰ ἴδωσι μετ' οἴκτου τὰ εἰρήπια τῆς καταστροφῆς καὶ νὰ διανείμωσι τὰ μᾶλλον κατεπείγοντα βοηθήματα. Ἐν τοσοῦτῳ ἡ ἐπιτροπὴ τῶν εὐρωπαϊῶν προξένων, ἐνεργοῦσα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν τούρκων λειτουργῶν, καθώρισε τὴν ἐκθεσιν καὶ τὰς συνεπείας τῶν ταραχῶν. Ὑπελόγησεν ὅτι εἰς 6,000 ἀνήρχοντο οἱ φονευθέντες Χριστιανοὶ καὶ ὅτι οἱ ἐπιζήσαντες ὑπέστησαν ζημίας πολλῶν ἑκατομμυρίων. Ὁ Χουρσίτ πασᾶς καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἀξιωματικοὶ κατεδικάσθησαν εἰς ἰσόβιον εἰρκτὴν· μετηνέχθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου βεβαίως ἡ κάθειρξις των δὲν ὑπῆρξεν αὐστηρά. Οἱ ἄλλοι ἐνοχοὶ ἐξωρίσθησαν καὶ μετηνέχθησαν εἰς Τρίπολιν· κατὰ τᾶλλα ὅμως προσηνέχθησαν πρὸς αὐτοὺς λίαν φιλανθρώπως. Ὡς πρὸς τὰς χρηματικὰς ἀποζημιώσεις, οἱ πρόξενοι προὔτειναν νὰ καλυφθῶσι δι' ἐκτάκτου φόρου, ἐπιβληθησομένου εἰς τοὺς Δρούσους. Ἄλλ' ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἐδήλωσεν ὅτι ἀνελάμβανεν αὐτὴ τὴν ἀπότισίν των. Ἐννοεῖται ὅτι ἐξεπλήρωσε τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ὅσον τὸ δυνατόν συμφορώτερον διὰ τὸ δημόσιον ταμεῖόν της, τὸ ὅποιον ἄλλως τε ἦτο πολὺ ἐνδεές.

Ἐν τούτοις δὲν συνέφερεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ παράτασις τῆς ἐν Συρίᾳ γαλλικῆς κατοχῆς· ἐνεθυμεῖτο τὴν ἐκστρατείαν τοῦ πρώτου Βοναπάρτου εἰς Αἴγυπτον· ἐφοβεῖτο μήπως καταληφθῆ ἢ εἰς Ἰνδίαν ἀγούσα ὁδός· δὲν ἐπίστευεν ὅτι ἡ πράξις ἦτο ἀφιλοκερδής, διότι αὐτὴ ἡ ἰδία ἦτο ἀνίκανος νὰ πράττῃ τοιαύτας. Τὴν 10 Ἰανουαρίου ὁ λόρδος Κουόλεϋ ἐζήτησε παρὰ τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως ν' ἀνακαλέσῃ τὸν στρατὸν της. Ὁ Ναπολιὼν Γ' ἀπήντησεν ὅτι εἶχον μὲν κοπάσῃ αἱ ταραχαί, ἀλλ' ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἐπαναληφθῶσι. Δὲν ἐπεθύμει ὅμως νὰ περιστῆ εἰς ἐρίδα πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ἔχων ἄλλα σχέδια κατὰ νοῦν. Συγκατένευσε νὰ καθυποβληθῆ τὸ ζήτημα εἰς συνδιάσκεψιν τῶν πρέσβειων, ἧτις ὤρισε τὴν 5 Ἰουνίου ὡς ἡμέραν ἀναχωρήσεως τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων. Ἔως τότε πολυάριθμα

ἀγγλικά πλοῖα παρέπλεον τὰ παράλια τῆς Συρίας, διὰ νὰ προλάβωσι καὶ ἐμποδίσωσι τὴν ἔκρηξιν νέων ταραχῶν, αἵτινες θὰ παρεῖχον εἰς τοὺς Γάλλους τὴν ἀφορμὴν, ὅπως παραμείνωσιν. Τὴν 5 Ἰουνίου τὸ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βωφόρ μικρὸν στράτευμα ἐπεβιβάσθη εἰς τὰ πλοῖα καὶ ἀπῆλθεν.

Ἡδύνατο νὰ πράξῃ ἄλλως ἢ Γαλλίᾳ; Ἀπώλεσεν ἄρα γε μοναδικὴν εὐκαιρίαν ὅπως ἐνισχύσῃ παγίως τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ θέσιν της, ταύτοχρόνως δὲ προστατεύσῃ τὴν ἀσφάλειαν τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν εὐημερίαν τῆς χώρας ἐκείνης; Ἐν παρομοίαις περιστάσεσιν οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον καὶ ἐτήρησαν ἔκτοτε τὴν Αἴγυπτον. Ἄλλὰ τοῦτο ἴσως δὲν εἶνε παράδειγμα ἀξιομίμητον. Τοῦλάχιστον ἢ Γαλλία δὲν μετεμελήθη διὰ τὴν ἐπέμβασίν της, ὅσον βραχυχρόνιος καὶ ἂν ἦτο· ἢ προστασία αὐτῆς παρέμεινεν ἀδιαφιλονίκητος, τὸ δὲ γόητρόν της ἀνεζωγονεῖτο.

Ἡ διοίκησις τοῦ Λιβάνου ἀνεδιοργανώθη διὰ τοῦ ἀπὸ 9 Ἰουνίου 1861 κανονισμοῦ, συνταχθέντος ὑπὸ τῶν πρέσβειων τῇ ἐγκρίσει τῆς Πύλης. Ἀνετέθη δὲ εἰς χριστιανὸν διοικητὴν, ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῶν πασάδων τῆς Βηρυττοῦ καὶ τῆς Δχμασκού. Τὸ ὄρος διηρέθη εἰς ἕξ διαμερίσματα, συνέστη δ' ἐν ἐκάστῳ αὐτῶν διοικητικὸν συμβούλιον, ἐκλεγόμενον ὑπὸ τῶν διαφόρων κοινοτήτων. Ἰδρύθησαν δικαστήρια μικτά, ἢ δὲ διατήρησις τῆς τάξεως ἀνετέθη εἰς σῶμα ἀστυνομικὸν μικτόν. Ὁ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων προταθεὶς νέος διοικητὴς ἦτο καθολικὸς τις Ἀρμένιος, ὁ Δαουδ πασᾶς· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διωρίσθη διὰ τρία ἔτη, ἀλλ' ἢ διάρκεια τῆς ἐξουσίας του κατόπιν παρετάθη ἐπὶ ἄλλα ὀκτῶ ἔτη. Ἐκτοτε ἐν τῷ Λιβάνῳ ἐπικρατεῖ ἡσυχία, ἀνεπτύχθη δὲ καὶ ἠύξησε ἢ εὐημερία αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς Γαλλίας.

Τὸ δῆγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας νέας ὑπέστη βλάβας. Ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο ἠύχαριστημένη ἀπὸ τὴν κατάστασιν της· ἤλπιζε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὄρια της χάρις εἰς τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον, ἀλλ' ἢ ἠμποδίσθη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ὅθεν ἀπέμεινε δυσηρεστημένη διὰ τοῦτο καὶ ἐπέρριπτε τὴν εὐθύνην ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. Ἐνῶ δὲ ὁ βασιλεὺς εὕρισκετο ἐν περιοδείᾳ, οἱ στρατιῶται ἐπαναστατήσαντες διήρπασαν τὸ ἀνάκτορόν του· ἢ συνελθοῦσα δ' ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐψήφισε τὴν ἐκθρόνισίν του (1862). Ὁ θρόνος προσηνήχθη τότε παρ' αὐτῆς πρὸς τὸν δούκα Νικόλαον τοῦ Λούχτεμπεργ,

πρῶτον ἐξάδελφον τοῦ Τσάρου καὶ ἕγγονον τοῦ Εὐγενίου Βωαρναί. Ἡ Ἀγγλία ἔπτοθηεῖσα, προὔβαλε τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Δανίας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν καταστήσῃ ἀποδεκτὴν εἰμὴ διὰ τῆς παραχωρήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν Ἰονίων νήσων, ἃς κατεῖχεν ἀπὸ τοῦ 1815. Γεώργιος ὁ Α' ἐξελέγη τὴν 30 Μαρτίου 1863, ἐνυμφεύθη δὲ τὸ 1867 τὴν Μεγάλην δούκισσαν Ὀλγαν, ἀνεψιὰν Ἀλεξάνδρου τοῦ Β'. Τὸ ἐπόμενον ἔτος τὸ Σύνταγμα ἐτροποποιήθη διὰ τῆς καταργήσεως τῆς Γερουσίας, πᾶσα δὲ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀπόκειται εἰς τὴν Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων, ἐκλεγομένην διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας.

Αἱ ἐλπίδες τῆς Ἑλλάδος ἐξήφθησαν διὰ τῆς ἀποκτῆσεως τῶν Ἰονίων Νήσων. Τὸ ἐθνικὸν κόμμα ὠνειροπόλει τὴν πραγματοποιήσιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τουτέστι τὴν δημιουργίαν ἑλληνικοῦ Κράτους διὰ πασῶν τῶν χωρῶν ἐνθα ἐπεκράτει ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα. Διανοήθη δὲ νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ νέας ἐν Κρήτῃ ἐπαστάσειως.

Ἡ κατάστασις τῆς Κρήτης ἦτο παρόμοιος πρὸς τὴν τοῦ Λιβάνου. Κατωκεῖτο ὑπὸ Χριστιανῶν ἐν πλειονότητι, καὶ Μουσουλμάνων ἐν μειοότητι. Ἡ διοίκησις καὶ ἡ ὑπαλληλία φυσικῶ τῶ λόγῳ ἀνήκον εἰς τοὺς Μουσουλμάνους. Ἐντεῦθεν ἐριδὲς συχναί, κηθιστάμεναι συχνότεραι καθ' ὅσον ἕτεραι ἐπαρχίαι τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους ἀπέκτω τὴν ἑαυτῶν αὐτονομίαν. Οἱ Κρήτες εἶχον συμμετάσχει τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλλανεξαρτησίας ἀγῶνος, ἐπὶ τινὰ δὲ μάλιστα εἶη διετέλισαν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Καποδιστρίου. Οἱ Αἰγύπτιοι τοῦ Ἰμβραῆμ ἐκάκωσαν αὐτοὺς δεινῶς ἐν τούτοις μετὰ τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει εἰρήνην ἀπεδόθη πάλιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, διὰ τῆς κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1832 συμβάσεως. Ἐξηγήθησαν κατὰ τὸ 1841, ὅτε ἤκμαζεν ἡ αἰγυπτιακὴ κρίσις καὶ κατὰ τὸ 1852, ὅτε ἀνεφύη τὸ ζήτημα τῶν Ἀγίων Τόπων. Μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν Γεωργίου τοῦ Α', ὅτε ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ συνοικισμοῦ αὐτοῦ μετὰ τῆς Μεγάλης δούκισσης Ὀλγας, διεδόθη ὅτι ἡ Ῥωσσία ὑπισχνεῖτο αὐτῶ τὴν Κρήτην ὡς προίκα. Οἱ χριστιανοὶ Κρήτες ἐξηγήθησαν κατὰ Μάιον τοῦ 1866 καὶ ἠγωνίσθησαν ἐπὶ τῶν ἑαυτῶν βράχων κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων. Ἐθελονταὶ ἐσπευσαν πανταχόθεν εἰς βοήθειάν των, ἐκ τῶν Γάλλων δὲ ἦτο σὺν τοῖς ἄλλοι καὶ ὁ Γουσταῖος Φλουράνης. Ἐξέλεξαν ἐθνικὴν

Συνέλευσιν, ἐσχημάτισαν προσωρινὴν Κυβέρνησιν καὶ ἐκήρυξαν τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα προσάρτησίν της. Τὸ ἐν Ἀθήναις ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου ἐφάνη διατεθειμένον ν' ἀποτολμήσῃ τὰ πάντα χάριν τῆς τοιαύτης λύσεως. Ἡ Ῥωσσία εὐνοοῦσα τὰς τοιαύτας προθέσεις, ἤλπιζεν ἐπὶ τῶν ἐν Ἀνατολῇ περιπλοκῶν, ἐπὶ τοῦ αὐστροπρωσικοῦ πολέμου καὶ τῶν συνεπειῶν αὐτοῦ.

Ἡ Πύλη πιεζομένη ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐχορήγησεν εἰς τὴν Κρήτην τινὰς ἐλευθερίας διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Ἰανουαρίου 1868 φερμανίου. Ἄλλ' ἢ Ἑλλάς δὲν ἠρκέσθη εἰς αὐτάς καὶ ἐξηκολούθησε τοὺς ἐξοπλισμούς. Τὴν 2 Δεκεμβρίου 1868 ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις διέκοψε πᾶσαν μετ' αὐτῆς σχέσιν· ὁ πόλεμος ἐπέκειτο. Ἡ ἐν Παρισίοις συνδιάσκεψις τῶν πρέσβων διὰ τῆς ἀπὸ 9 Ἰανουαρίου 1869 ἀνακοινώσεως ἀπηγόρευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν σχηματισμὸν ἐνόπλων σωμάτων καὶ τὴν ἀποστολὴν πλοίου πολεμικοῦ εἰς Κρήτην. Οἱ Κρητὲς ἐγκαταλειφθέντες εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν δυνάμεις, ἐπάλλαισαν ἐπὶ τινὰς εἰσέτι μῆνας· ἀλλ' ἢ ἐπανάστασις ἐν τέλει κατεστάλη.

Ἡ Κρήτη ἐξηκολούθησε διοικουμένη συμφῶνας πρὸς τὸ περιχόμενον ἐν τῷ φερμανίῳ τοῦ 1868 πολίτευμα¹. Ἴδου δὲ τίνες ἦσαν αἱ κύριαι αὐτοῦ βάσεις. Ἡ γενικὴ διοίκησις τῆς νήσου ἀνετίθετο εἰς ἓνα Βαλῆν, ἢ γενικὸν διοικητὴν, διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου· ἢ δὲ διοίκησις τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς εἰς ἓνα στρατιωτικὸν ἀρχηγόν· αἱ δύο αὐταὶ θέσεις ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων. Ὁ Βαλῆς ἔχει ὡς συμπαρέδρους δύο συμβούλους, διοριζομένους παρὰ τοῦ Σουλτάνου, τοῦ μὲν ἐκ τῶν Χριστιανῶν, τοῦ δὲ ἐκ τῶν Μουσουλμάνων ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους. Ἡ νῆσος διηρεῖτο εἰς σανδζάκια, ἢ διαμερίσματα, ὧν τὰ ἡμίση διωκοῦντο ὑπὸ χριστιανῶν καὶ τὰ ἕτερα ἡμίση ὑπὸ μουσουλμάνων διοικητῶν καὶ οἱ μὲν μουσουλμάνοι διοικηταὶ εἶχον παρ' ἑαυτοὺς παρέδρους χριστιανούς, οἱ δὲ χριστιανοὶ μουσουλμάνους πάντας διοριζομένους ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Παρὰ τῷ Βαλῆϊ ἤδρευε διοικητικὸν Συμβούλιον, συγκείμενον ἐκ τῶν ἀνωτάτων λειτουργῶν σχεδὸν πάντων Μουσουλμάνων καὶ ἐξ ἀντιπροσώπων αἰρετῶν, ἐξ ὧν τρεῖς Μουσουλμάνοι καὶ τρεῖς Χριστιανοί. Τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ

(¹) Ἴδε τὴν Κιτρίνην Βίβλον περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ συμβάντων ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου 1894 μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1897.

τὸ διοικητικὸν συμβούλιον ἐκάστου σενδζακίου, ἀλλ' εἰς τ' ἀποκλειστικῶς χριστιανικὰ σενδζάκια καὶ οἱ ἐξ ἐκλεγόμενοι ἀντιπρόσωποι ἦσαν Χριστιανοί. Ὑπῆρχε τέλος παρὰ τῇ ἔδρᾳ τῆς κυβερνήσεως τῆς νήσου γενικὸν συμβούλιον ἐκλεγόμενον κατ' ἀναλογίαν δύο ἀντιπροσώπων ἐξ ἐκάστου καζᾶ, ἢ περιοχῆς· ἕκαστος καζᾶς ἀποκλειστικῶς μουσουλμανικὸς ἐξέλεγε δύο ἀντιπροσώπους Μουσουλμάνους, ἕκαστος καζᾶς ἀποκλειστικῶς χριστιανικὸς δύο ἀντιπροσώπους Χριστιανούς καὶ ἕκαστος καζᾶς μίκτος ἓνα μόνον ἀντιπρόσωπον Μουσουλμάνον. Τὸ γενικὸν τοῦτο συμβούλιον ὤφειλε νὰ μεριμνᾷ περὶ τῶν δημοσίων ἔργων, περὶ τῆς ὁδοποιίας περὶ τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας τῆς γεωργίας καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Πᾶσαι αὗται αἱ παραχωρήσεις ἦσαν διατεταγμέναι οὕτως, ὡς βλέπουσιν οἱ ἀναγνώσται, ὥστε νὰ ἐξασφαλιζῆται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ στοιχείου, καίτοι ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀπετελεῖτο ἐξ 150,000 Χριστιανῶν καὶ 50,000 Μουσουλμάνων.

Μεχρι τοῦδε ἡ μόνη ἐπακολουθήσασα ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους σύγκρουσις ἦτο ἡ μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δύο ἀντιμετώπων θρησκειῶν, τῶν Χριστιανῶν δηλονότι ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Μουσουλμάνων ἀφ' ἑτέρου. Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι ἀναφαινόνται καὶ μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν ἱριδις καὶ ἀντιζηλίαι, ἐγκυμονοῦσαι νέας περιπλοκάς. Ὁ ὀρθόδοξος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις ἐκλέγεται παρὰ τῶν ὀρθοδόξων κοινοτήτων καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἐκλογὴ ἐπικυροῦται ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ἦτο ὁ ἀνεγνωρισμένος ἀρχηγὸς τῶν ἐν Κρήτῃ Χριστιανῶν. Ἐκέκτητο δὲ καὶ ἤσκει μεγάλην ἐξουσίαν, ὡς ἐκ τῆς αὐτονομίας ἦν ἡ κυβερνήσις εἶχε πάντοτε ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς μὴ Μουσουλμάνους περὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν διοίκησιν. Αὐτὸς διώριζε τοὺς ἐπισκόπους, πανισχύρους ἐπίσης ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἄλλ' ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπίσκοποι εἰσγάζοντο, ὅπως ἐξελληνίσωσι τοὺς εἰς διφόρους φυλάς ἀνήκοντας ὀρθοδόξους, ἰδίως δ' ἐν Βουλγαρίᾳ ἱδρυσαν ἑλληνικὰ σχολεῖα προνομιούχα, ἀντικατεστησαν δ' ἐν τῇ λειτουργίᾳ τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν διὰ τῆς ἑλληνικῆς.

Ἐλθόντες εἰς ἐπικρῆν μετὰ τῶν Ῥώσων κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1828 κατοχὴν οἱ Βούλγαροι, ἀνέκτησαν τὴν συνείδησιν τῆς ἑαυτῶν ἐθνικότητος, καὶ ἤρχισαν νὰ διαμαρτυρῶνται κατὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ ἀντίδρασις ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος πῦξεν, ὑποθαλαπμομένη ὑπὸ τῆς ρωσικῆς Κυβερνήσεως, φρονούσης ὅτι ἡ αὐτονομία,

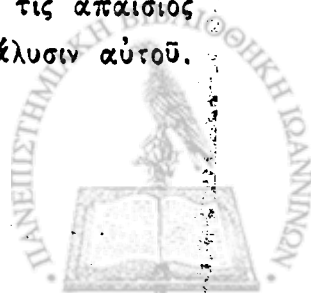

ἢ μόνον ἐν ἀρχῇ θρησκευτικῆ ἔστω, τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Σλαύων, ἐμελλε πάντως νὰ εἶνε εἰς αὐτὴν συμφέρουσα. Τὸ 1860 πρεσβεία βουλγάρων Ὀρθοδόξων ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Πύλην καὶ ἐδήλωτεν ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει πλέον τὴν πνευματικὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἑλλήνος Πατριάρχου. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος παρητήθη, αἱ δὲ βουλγαρικαὶ κοινότητες ἠρνήθησαν νὰ συμμετάσχωσι τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ.

Τότε οἱ ἀποσκιρτήσαντες ἐμνήσθησαν καὶ ὑπενεθύμισαν ὅτι ἡ πρώτη βουλγαρικὴ ἐκκλησία ἰδρύθη ὑπὸ τῶν ἀγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καὶ ὑπεστηρίχθη ἐν τῇ πίστει παρὰ τοῦ πάπα Νικολάου τοῦ Α', οὕτως ὥστε εἶχε θεμελιωθῆ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῆς τοῦ Βυζαντίου. Προσῆγγισα δὲ εἰς τὴν Παπικὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις ἐφάνη ἐν ἀρχῇ εὐδιάθετος νὰ τοὺς δεχθῆ, στέργουσα ὅπως διατηρήσωσιν ἐν τῇ ἱερουργίᾳ τὸν σλαυικὸν τύπον καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἀπετέλεσαν δὲ τὴν κοινότητα τῶν Οὐνιτῶν καὶ ἐπεκαλέσθησαν τὴν προστασίαν τῶν ἐν τῇ Δύσει Καθολικῶν καὶ ἰδίως τῆς Γαλλίας, ἐλπίζοντες διὰ τοῦ τρόπου τούτου νὰ διαφύγωσι τὸν τε πανελληνισμόν καὶ τὸν πανσλαυισμόν.

Ἡ Ῥωσσία ἀνησύχησε διὰ τὸ κίνημα τοῦτο, ἐνήργησε δὲ ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ὀριστικὴν μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ρώμης ἔνωσιν. Τῇ ὑποκινήσει αὐτῆς ἡ Πύλη ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Βουλγάρους νὰ ἐκλέξωσιν ἐπισκόπους ὁμοφύλους καὶ ὁμοδόξους, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἀναγνωρίζωσι τὴν πνευματικὴν ἀρχηγίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ νέος πατριάρχης Γρηγόριος ἠρνήθη νὰ στέρξῃ τὴν τοιαύτην παραχώρησιν. Τότε τὴν 11 Μαρτίου 1870 διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας, ἐχούσης ἀνώτατον ἀρχηγὸν τὸν Ἐξάρχον τῶν Βουλγάρων, ἐδρεύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη αὐτονομία τῆς Βουλγαρίας δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ προοίμιον τῆς πολιτικῆς αὐτῆς αὐτονομίας. Ἄλλ' εἶνε ἐν τούτοις ἀλλόκοτον τὸν θέαμα Σουλτάνου ἰδρύοντος χριστιανικὰς Ἐκκλησίας!

Ἐν συνόψει, ἐνῶ ἡ Γαλλία προστατεύει τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ μεταβάλῃ αὐτὸ εἰς Κράτος νεώτερον, ἀπηλλαγμένον ἀπὸ παντὸς θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς ὁμονοίας τῶν ἐν αὐτῷ διαφόρων φυλῶν, ἐργαζομένων ἀπὸ κοινῆς ὑπὲρ τῆς γενικῆς εὐημερίας, ποιά τις ἀπαίσιος μοῖρα παρασύρει τὸ μουσουλμανικὸν Κράτος εἰς τὴν διάλυσιν αὐτοῦ.

Ὁ κύκλος τῶν αὐτονόμων καὶ ὁσημέραι μᾶλλον ἀνεξαρτήτων ἔθνων περισφίγγεται περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τὴν Ἑλλάδα, ἢ Ῥουμανία, ἢ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἐγένοντο ἤδη ἐλεύθεραι σχεδὸν Πολιτεῖαι· ἀφ' ἑτέρου καὶ αὐτὴ ἡ Βοσνία συνταράσσεται· αἱ χριστιανικαὶ κοινότητες τοῦ Λιβάνου, τῆς Κρήτης, τῆς Βουλγαρίας κατορθοῦσι ν' ἀπολύσωσι τινῶν δικαιωμάτων, ἀπαιτοῦσι δὲ καὶ νέα τοιαῦτα. Τὸ δόγμα τῶν ἐθνικότητων, ὅπερ ἄλλαχού συμπήγνυσιν εἰς ἰσχυρὰ Κράτη τοὺς ὁμοφύλους λαούς, ἐν Τουρκίᾳ, καθὼς καὶ ἐν Αὐστρίᾳ, κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῆς τῆς Γαλλίας, φέροι εἰς διάστασιν τοὺς ἑτερογενεῖς λαούς. Πρόδηλον εἶνε ὅτι μέλλει νὰ λάβῃ καὶ ἄλλας ἐφαρμογὰς· διότι παρουσιάζεται ὡς δύναμις ἀκαταμάχτος, ἱκανὴ νὰ συμπερχασύρῃ ὡς χεῖμαρρος πᾶσαν ἀντίστασιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ο ΕΝ ΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΩ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ ΠΟΛΕΜΟΣ

(1877 - 1878).

Α΄ Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΙΣ

(1871).

Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Γορτζακώφ (29 Ὀκτωβρίου 1870). — Ἡ ἐν Λονδίῳ Συνδιάσκεψις καὶ ἡ ἀπὸ 13 Μαρτίου 1871 σύμβασις. — Ἡ νία ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Αὐστρουγγαρίας καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πρωσσιακῆς Γερμανίας. — Ἡ συμμαχία τῶν τριῶν Αὐτοκρατόρων. — Ὁ ἀρχιγραμματεὺς Γορτζακώφ καὶ ὁ πανσλαυϊσμός. — Τὸ ἐν Μόσχᾳ Συνέδριον τῶν Φιλοσλαύων (1867). — Ὁ πανισλαμισμός καὶ ἡ νία Τουρκία. — Ἡ μουσουλμανικὴ Ἀναγέννησις.

Β΄ ΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΙΣ (1875 - 1877).

Ἐπανάστασις τῆς Ἐρζεγοβίνης (1875). — Ἡ διακοίνωσις τοῦ Ἀνδράσσου (30 Ἰανουαρίου 1876). — Ἐπανάστασις τῆς Βοσνίας. — Ἐπανάστασις τῆς Βουλγαρίας. — Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Βερολίνου. — Καθαίρεισι καὶ θάνατος τοῦ Ἀβδούλ Ἀζίζ. Ἀνάρρησις τοῦ Μουράτ (30 Μαΐου 1876). — Ἀνάρρησις τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ Β΄. — Πόλεμος τῆς Τουρκίας κατὰ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου (Ἰούλιος 1876). — Αἱ ἐν Βουλγαρίᾳ «φρικαλεότητες». — Ἦτται τῶν Σερβων. — Ὁ στρατηγὸς Ἰγνάτιεφ ἐν Κωνσταντινουπόλει (Ὀκτώβριος 1876). Ἀνακωχὴ χορηγηθεῖσα εἰς τὴν Σερβίαν. — Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνδιάσκεψις (ἀπὸ Δεκεμβρίου 1876 μέχρι Ἰανουαρίου 1877). — Ἐπί-

σημος ἀνακήρυξις τοῦ ὀθωμανικοῦ Συντάγματος (24 Δεκεμβρίου 1876). — Ἀποτυχία τῆς εὐρωπαϊκῆς Συνδιασκέψεως. — Αὐστρορωσσικὴ συνεννόησις. — Ἡ ἀπὸ 31 Μαρτίου 1877 κοινὴ διακοίνωσις. — Ἀντίστασις τῆς Πύλης. — Στρατιωτικὴ σύμβασις μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Ρουμανίας. — Ὁ πόλεμος.

Γ'. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ

Σοβαρότης τῶν περιστάσεων. — Ἡ διάβασις τοῦ Δουνάβεως. — Προλασις τοῦ στρατηγοῦ Γούροκου διὰ τοῦ Αἴμου. — Ὁ στρατὸς τοῦ Σουλεϊμάν πασᾶ πρὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως.

Ὁ Ὄσμάν πασᾶς ἐν Πλεύνα. — Ἀποτυχία τῶν Ῥώσων ἐν Ἀσία. — Δραστηριότης τοῦ Τούρκου ἀρχιστρατήγου Μεχμέτ Ἀλῆ παρὰ τὴν γραμμὴν τοῦ Λόμ.

Συγκέντρωσις ρωσικῶν στρατευμάτων πρὸ τῆς Πλένας. — Ὁ Τοτλέβεν. — Παράδοσις τῆς Πλένας (28 Νοεμβρίου). — Ἄλωσις τοῦ Κάρς (18 Νοεμβρίου). — Διάβασις τοῦ Αἴμου. — Οἱ Ῥῶσοι ἐν Ἀδριανουπόλει. — Οἱ Ῥῶσοι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν Ἁγίῳ Στεφάνῳ. — Ἡ ἐν Ἀδριανουπόλει ἀνακωχή.

Δ'. Η ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝῶ ΣΥΝΘΗΚΗ ΚΑΙ Η ΕΚΤΕΛΕΣΙΣ ΑΥΤΗΣ.

Ἡ ἐν Ἁγίῳ Στεφάνῳ συνθήκη (3 Μαρτίου 1878). — Ἡ Μεγάλῃ Βουλγαρία. — Διαμαρτυρίαι τῆς Ἀγγλίας. — Ἡ πολιτικὴ τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ. — Τὸ ἐν Βερολίνῳ Συνέδριον (Ἰούλιος - Ἰουνίου 1878). — Ἡ ἀπὸ 13 Ἰουλίου συνθήκη. — Ἡ ἀπὸ 4 Ἰουνίου 1897 μυστικὴ συνθήκη μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Πύλης. Οἱ Ἄγγλοι ἐν Κύπρῳ. — Ἡ νέα ἡγεμονία τῆς Βουλγαρίας.

Ἐξασθένεισις τῆς Τουρκίας. — Τὰ νέα βασίλεια τῆς Ῥουμανίας καὶ τῆς Σερβίας (1881 - 1882). — Οἱ Αὐστριακοὶ ἐν Βοσνία καὶ Ἑρζεγοβίνη. — Τὸ Μαυροβούνιον καὶ ἡ γραμμὴ τῆς Ἀλβανίας. — Τὰ νέα σύνορα τῆς Ἑλλάδος (1881). — Ἡ ἡγεμονία τῆς Βουλγαρίας. Ρῆξις μετὰ τῆς Ῥωσσίας (1883). — Ἡ ἐν ἔτει 1885 ἐπανάστασις. — Ἐνωσις τῆς Βουλγαρίας καὶ Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας. — Ὁ εἰρηνικὸς ἀποκλεισμός τῆς Ἑλλάδος (1886). — Πόλεμος μεταξὺ Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. — Ἀρπαγὴ τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου τῆς Βουλγαρίας (Αὐγούστος 1886). — Ἡ ἀπὸ τοῦ θρόνου παραίτησις του. — Ὁ Φερδινάνδος τοῦ Σάξ - Κοβούργου ἐκλέγεται ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας (Ἰούλιος 1887).

Α'. Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝῶ ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΙΣ (1871).

Τὴν 29 Ὀκτωβρίου 1870, καθ' ἃς ἡμέρας ἔπιπτε τὸ Μιτζ, ἡ δὲ προσοχὴ τῆς Εὐρώπης ἦτο πᾶσα συγκεντρωμένη εἰς τὸ φοβερὸν δρᾶμα τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου, ὁ Ῥῶσος ἀρχιγερματεὺς Γορτσακὼφ ἀπηύθυνε πρὸς τὴν ἀνακτοβούλια τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐγκύκλιον λίαν ἐλευθερόστομον· δι' αὐτῆς ἡ Κυβέρνησις τοῦ Τσαύρου ἐδήλου ὅτι κατήργει αὐτεπαγγελτικὰς τὰς ὑποχρεώσεις, ἀ

είχεν ἀναγκασθῆ ν' ἀναλάβῃ διὰ τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης κατὰ τὸ 1856 : « Ἡ Αὐτοῦ Αὐτοκρατορική Μεγαλειότης, ἔλεγε, δὲν δύναται νὰ θεωρῇ ἑαυτὸν ἐπὶ πλείον ὑπόχρεων, ὅπως τηρῇ τὰς διατάξεις τῆς εἰρημένης συνθήκης, τὰς περιορίζουσας τὰ δικαιώματα τῆς ἐπικυριαρχίας αὐτοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ». Ἡ τοιαύτη κακοπιστία κατεδικάσθη μετὰ σφοδρᾶς ἀγανακτήσεως.

Ἦτο πολιτικὴ ἀξιοπεριφρόνητος τὸ ἐπωφελεῖσθαι τῶν ἡττῶν τῆς Γαλλίας πρὸς ἀθέτησιν τῶν πανδήμως ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης ἀναληφθεισῶν ὑποχρεώσεων. Ὁ ἀρχιγραμματεὺς Γορτσακῶφ ἠθέλησε βεβαίως νὰ δείξῃ, ὅτι ἦτο ἐφάμιλλος περὶ τὴν εὐστροφίαν καὶ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ. Οἱ δισταγμοὶ τῆς εὐσυνειδησίας ἐφαίνοντο αὐτῷ ὄχληροί.

Ἄλλὰ διὰ τοῦτο ἴσως δὲν πρέπει ν' ἀγανακτῶμεν. Ἡ πολιτικὴ, καθὰ βιβαιοῦσι, δυσκόλως συμβιβάζεται μετὰ τῆς χρηστότητος. Ἡ ἐν Παρισίοις συνθήκη εἶχεν ἤδη παραβιασθῆ διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν μολδοβλαχικῶν ἡγεμονιῶν εἰς ἓν καὶ μόνον Ρουμανικὸν Κράτος· ὁ δὲ Σουλτάνος δὲν εἶχεν ἐφαρμόσῃ τὰς μεταρρυθμίσεις, ὧν τὴν ἐκτέλεσιν εἶχεν ἀναλάβῃ. Ἡ Ῥωσσία, ἀφωπλισμένη οὕσα ἐν τῷ Εὐξείνῳ, δὲν ἤθελε νὰ διατελῇ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν τουρκικῶν στόλων τῶν ἐξοπλιζομένων εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Αἰγαίου. Δύναμις μεγάλη ὡς αὐτὴ ἠδύνατο νὰ μένῃ οἰκειοθελῶς μὲ τὰς χεῖρας δεσμευμένας; Ὡστε φουσιωτάτη ἐφαίνετο ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Γορτσακῶφ. Ἴσως μάλιστα ἡ Ῥωσσικὴ Κυβέρνησις δὲν ἔδειξεν ὅσῃν ἔδει εὐτολμίαν. Διότι, τί τάχα θὰ ἔλεγεν ἡ Εὐρώπη ἔαν, ἐπωφελουμένη των περιστάσεων, ὑπεκίνει τινὰ τῶν τόσων εὐκόλων δι' αὐτὴν περιπλοκῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διὰ νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Τουρκίας, ὅπως ἡ Πρωσσία κατὰ τῆς Γαλλίας;

Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἴσως ἐφοβήθη. Διεμαρτυρήθη σφόδρα κατὰ τῆς Ῥωσσικῆς ἐγκυκλίου, προέβη εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ Βίσμαρκ, εὐρισκομένου τότε ἐν Βερσαλλίαις, καὶ ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν περὶ κηρύξεως πολέμου κατὰ τῆς Ῥωσσίας. Ἡ αὐτροουγγρικὴ Κυβέρνησις ἐπίσης ἐταράχθη. Ὁ Βίσμαρκ δὲν ἀνησύχησε, καθότι εἶχε τὴν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τῆς Ῥωσσίας διὰ νὰ περιστείλλῃ τὴν Αὐστρίαν, εὐδιάθετον ὅπως συμμαχήσῃ μετὰ τῆς Γαλλίας· δὲν ἤθελε δὲ ἀφ' ἐτέρου νὰ δυσαρεστήσῃ τὴν Ἀγγλίαν, καθὸ δυναμένην τότε νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τῆς Γαλλίας. Ὅθεν προὔτεινε τὴν συγκρότησιν Συνδια-

σκέψεως πρὸς ἐξέτασιν τῆς ῥωσικῆς ἐγκυκλίου ὑπὸ τῶν ὑπογραψασῶν τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην Δυναμέων. Διὰ τοῦ μέσου τούτου προεῖχεν ἀρκετὸν καιρὸν εἰς τὰ πάθη, ὅπως κατευνασθῶσιν, εἰς δὲ τὴν Πρωσσίαν καιρὸν, ὅπως ἀποπερατώσῃ τὴν νίκην τῆς. Ἡ πρότασις τοῦ αὐτῆ ἐγένετο δεκτὴ καὶ ἐν Πετροπόλει καὶ ἐν Λονδίῳ.

Ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης, προσκληθεῖσα ὅπως ἀντιπροσωπευθῆ εἰς τὴν ἐν λόγῳ Συνδιάσκεψιν, ἀπήτησεν ὅπως συζητηθῆ κατ' αὐτὴν καὶ τὸ ζήτημα τῆς Ἀλσατίας καὶ Λωρραίνης. Ὁ Βίσμαρκ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀντίστη σφοδρότατα. Ἐκτοτε ἡ Γαλλία ἐράνη ἤκιστα διατεθειμένη νὰ ἐνδιαφερθῆ περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων καὶ νὰ συμμετάσχῃ τῶν συνεδριάσεων τῆς Συνδιασκέψεως, παρὰ τὰς παρακελεύσεις τῆς Ἀγγλίας. Ἀναβληθεῖσα ἀπὸ ἐβδομάδος εἰς ἐβδομάδα ἕνεκα τῆς τοιαύτης ἀποχῆς, ἡ Συνεδρίασις ἤρξατο συνεδριάζουσα μόλις κατὰ τὴν 17 Ἰανουαρίου 1871 καὶ πάλιν ἀνεβλήθη διὰ τὴν 24. Αἱ ἐργασίαι αὐτῆς διεξήχθησαν ἀδραχνῶς, κατέληξαν δὲ εἰς τὴν ἀπὸ 13 Μαρτίου 1871 σύμβασιν, ἣν ἐπὶ τέλους ὑπέγραψε καὶ ὁ δούξ Βροῦγι ἐξ ὀνόματος τῆς Γαλλίας. Δι' αὐτῆς ἐπεκυροῦτο μὲν ἡ συνθήκη τοῦ 1856 καθόσον ἀφεώρα εἰς τὴν ἐλευθεροπλοίαν τοῦ Δουναβέως καὶ τὸ δικαίωμα τῆς Πύλης τοῦ ἐπιτρέπειν ἢ παρακωλύειν τὴν διὰ τῶν Πορθμῶν διάβασιν, ἀλλ' ὅμως ἡ οὐδετερότης τοῦ Εὐξείνου κητηγεῖτο. Αὐτὸ τοῦτο ἐπόθει καὶ ἡ Ῥωσικ.

Ἐκτοτε ἐπνευλαθε τοὺς ἐν τῇ θαλάσῃ ἐκείνῃ ἐξοπλισμούς τῆς. Ἀνωκοδόμησε τὴν Σεβαστούπολιν καὶ τοὺς ναυστάθμους τῆς. Ἐναυπήγησε πολεμικὰ πλοῖα, ἠύξησε τὸν «Ἐθελοντικὸν στόλον,» ὅστις εἶχε σχηματισθῆ δι' ἔθνικοῦ ἐράνου κατ' ἣν ἐποχὴν ἡ Κυβέρνησις δὲν εἶχε τοιοῦτον δικαίωμα. Οὕτω δὲ παρεσκευάσθη διὰ τὰ γεγονότα, ἅτινα ἀναποφεύκτως ἐμελλον νὰ ἐπέλθωσιν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Ἐβασίλειτο μετὰ τινος εὐπιστίας ἐπὶ τῆς φιλικῆς συνδρομῆς τῆς γερμανικῆς Κυβερνήσεως, εἰς ἣν εἶχεν ἐπιτοέψῃ νὰ συντρίψῃ τὴν Γαλλίαν, ἀναχαιτίζουσα αὐτὴ τὴν Αὐστρίαν διὰ τῆς ἀπειλῆς ἐπεμβάσεως. Δὲν ἐγίνωσκεν ὅτι οἱ μετὰ τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ συναλλασσόμενοι ἔπρεπε νὰ ζητῶσι καὶ νὰ λαμβάνωσιν ἀμέσως τὴν διὰ τὴν συνδρομὴν τῶν ὀφειλομένων ἀμοιβήν, διὰ ν' ἀπαλλάττωσιν αὐτὸν ἀπὸ παντὸς πειρασμοῦ ἀχαριστίας. Δὲν ἐνόει τὰς διπλωματικὰς ἀνάγκας τῆς νέας Γερμανίας. Ἡ διάστασις τῆς Αὐстроουγγαρίας

πρὸς τὴν Γερμανίαν, ἀπετέλει διὰ τὴν πρωσικὴν Κυβέρνησιν σοβαρὸν κίνδυνον, ἐὰν δὲν ἐλάμβανε καὶ ἐκείνη ἄλλην τινὰ ἀποζημίωσιν. Ἐπρεπε ὁ Βίσμαρκ νὰ τὴν βοηθήσῃ, ὅπως ἐντείνῃ τὸν πολιτικὸν αὐτῆς προσανατολισμὸν πρὸς τὸ ἀντίθετον τοῦ Ῥήνου μέρος, πρὸς τὸν Κάτω Δούναβιν καὶ τὸν Αἰμον. Διὰ νὰ μὴ εἶνε πλέον γερμανικὴ, ἔπρεπε νὰ γείνη δουνάβιος· ἦτο δὲ αὕτη πολιτικὴ καὶ ἰδαφικὴ ἐξέλιξις, εἰς ἣν παρεσύρετο ἡλὴ πρὸ δύο αἰῶνων, ἔπρεπε δὲ νὰ δευκολυνθῇ αὐτῇ ἡ πραγματοποίησις τῆς ὅπως παύσῃ οὕσα ἡ ἀντίζηλος τῆς Πρωσσίας. Ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης ἐμπορούμενος ὁ Βίσμαρκ, λίαν ἐχάρη διὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἀρχιγραμμακτέως τῆς Αὐστρίας κόμητος Βόυστ καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τοῦ κόμητος Ἀνδράσσου, λίαν εὐθαρσῶς διατεθειμένου νὰ παραιτηθῇ πάσης ἐν Γερμανίᾳ ἀναμίξεως καὶ νὰ ἐπιτηρῇ τὰς ἐνεργείας τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ (14 Νοεμβρίου 1871). Ἡ ἔλευσις τοῦ Ἀνδράσσου μετὰ τοῦ Βόυστ εἶνε ἡ κατάφωρος ἀπόδειξις τῆς νέας αὐστριακῆς πολιτικῆς.

Ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις ἐφάνη ὅπως οὐκ ἀνησυχήσασα περὶ τοῦτου. Ὁ Βίσμαρκ—καὶ αὕτη εἶνε μία τῶν σημαντικῶν ἐπιτυχιῶν του—κατώρθωσε νὰ τὴν καθησυχάσῃ. Ἄλλως τε ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Β' ἦτο διὰ στενῆς φιλίας συνδεδεμένος μετὰ τοῦ θεοῦ του Γουλιέλμου τοῦ Α' καὶ δὲν ἤθελε ν' ἀμφισβῆλῃ περὶ τῆς εἰλικρινείας του. Ἡ ἐν Βερολίνῳ γενομένη τριπλῆ συνέντευξις (κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1872) ἐφάνη ἐπισφραγίζουσα ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν συμμαχίαν τῶν τριῶν Αὐτοκρατόρων. Συνεφώνησαν τὴν ἐν Εὐρώπῃ διατήρησιν τοῦ ἰδαφικοῦ καθεστῶτος, τοῦ δημιουργηθέντος ἐκ τῶν τελευταίων συνθηκῶν, τὴν ἀπὸ κοινοῦ μεταξὺ αὐτῶν λύσιν τῶν διαφορῶν δυσχερειῶν, ὅσαι ἠδύνατο νὰ γεννηθῶσιν ἐκ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, καὶ τὴν ἀπὸ καινοῦ καταπολέμησιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος. Τὸ μηδενιστικὸν κίνημα σφόδρα ἐφόβιζε τὸν Τσάρον.

Ὁ πρίγκηψ Πορτσάκωφ ἐφρόνει ἄρα ὅτι ἡ γερμανικὴ Κυβέρνησις θὰ ὑπιστήριζε τὰ περὶ τῆς Ἀνατολῆς σχέδιά του· ἦσαν δὲ ταῦτα φιλόδοξα· γηράσας ἤδη, ἐτέρπετο ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ τοῦ νὰ ἐπιπέψῃ τὸ στάδιόν του διὰ μεγάλου τινὸς ἔργου. Αἱ δάφναι τοῦ Βίσμαρκ οὐκ εἶων αὐτὸν καθεύδειν. Ἐθεώρει ἐκυτὸν ἀρκετὰ ἐπιδέξιον, ὥστε ν' ἀποδεχθῇ καὶ νὰ υλοθετήσῃ ὅπως ἐκεῖνος καὶ δι' ἴδιον αὐτοῦ λογαριασμὸν τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνικοτήτων, τὴν τόσον τότε τοῦ σур-μοῦ, ὥστε νὰ θεωρῆται ὅτι οὐδὲν μέγα ἠδύνατο νὰ γείνη ἄνευ αὐτῆς.

Ἐν αὐτῇ διέβλεπε λαμπρὰ ὠφελήματα διὰ τὴν Ῥωσσίαν· οἱ σλαυτικοὶ πληθυσμοὶ εἶνε πολυάριθμοι ἐν τῇ Αὐστροουγγαρίᾳ, ἔτι μᾶλλον δὲ πολυάριθμοι καὶ πυκνοὶ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου· ὅθεν, ἐὰν ἡ Ῥωσσία ἐν ὀνόματι τῆς ὁμοφυλίας ταύτης ἤθελε κατορθώσῃ νὰ τοὺς συγκεντρώσῃ περὶ αὐτήν, θὰ καθίστατο ἡ πρώτη δύναμις τῆς Εὐρώπης. Οὕτω δὲ χάρις εἰς τὸν ἀρχιγραμματέα τῆς Αὐτοκρατορίας ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ λαμβάνει νέαν μορφήν· οὐχὶ πλέον ἐν ὀνόματι τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας ὁ Τσάρος ἤθελε νὰ διευθύνῃ τὰς τύχας τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ δόγματος τῶν ἐθνικοτήτων, ἐν ὀνόματι τοῦ Πανσλαυτισμοῦ.

Πολλοὶ ἐκ τῶν μᾶλλον συνετῶν συμβούλων τοῦ Τσάρου ἐδυσπίστουν πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο, προβλέποντες δὲ τοὺς ἐξ αὐτοῦ κινδύνους, ἀμφέβαλλον ἂν πάντες οἱ σλαυτικοὶ πληθυσμοὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἦσαν εὐδάθετοι νὰ μεταβῶσιν ἀπλῶς ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου εἰς τὴν τοῦ Τσάρου, ὑπώπτευον δὲ αὐτοὺς ὡς θέλοντας ἀπλῶς νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς ρωσικῆς ἰσχύος καὶ κατόπιν νὰ διαφύγωσιν αὐτήν, ἔστω καὶ ἂν ἤθελον χαρακτηρισθῆ ὡς ἀχάριστοι. Καὶ διελογίζοντο τί ἄρά γε ἡ Ῥωσσία θὰ ἐκέρδιζεν, ἐὰν ἤθελεν ἀντικαταστήσῃ τὸ ἐτοιμόρροπον ὀθωμανικὸν Κράτος διὰ τῶν νεαρῶν καὶ ριψοκινδύνων χριστιανικῶν Κρατῶν.

Ἄλλ' ἡ κοινὴ γνώμη κατεφρόνει τὰς ὀρθὰς ταύτας σκέψεις, ἀσπαζομένη ἐνθέρμως τὴν ἰδεάν τοῦ πανσλαυτισμοῦ· ἦτο αὐτὸς τὸ νέον ἄρθρον πίστεως, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ἔδει ν' ἀπελευθερωθῶσιν οἱ παρὰ τὸν Αἴμον ἀδελφοί. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1867 οἱ Φιλόσλαυοι εἶχον συγκαλέσῃ ἐν Μόσχᾳ πάντας τοὺς Σλαύους τῆς Εὐρώπης εἰς τὸ συνέδριον τῆς Ἐταιρίας τῶν Φίλων τῆς ρωσικῆς ἱστορίας. Ἦτο αὕτη ἡ πρώτη δημοσίᾳ ἐκδήλωσις τοῦ Πανσλαυτισμοῦ, ταύτην δ' ἐπηκολούθησε φλογερὸς προσκλυτισμὸς ἐν ταῖς παρὰ τὸν Αἴμον χώρσις. Κεντρικὸν κομιτᾶτον συνέστη ἐν Μόσχᾳ, ὑποκομιτᾶτον δὲ ἐν Βουκουρεστίῳ· ἐπεμφθησαν βιβλία εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Σερβίας καὶ Βουλγαρίας· προσεκλήθησαν οἱ τῶν χωρῶν τούτων νεανίαι δασυασπυδάτωσιν εἰς τὰ ρωσικὰ πανεπιστήμια· σημαντικὰ χρηματικὰ ποσὰ διενεμήθησαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐλέους· πρακτορεῖα πολυριθμα, ὅμοια πρὸς τὰς ἄλλοτε ἑταιρίας, προσειλκυσαν καὶ προσεπρῆσαν εἰς τὸν πανσλαυτισμὸν ὁσπδοὺς ἀφωσιωμένους, ἀνα τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος δὲ εἰσέδυσσε βαθύτατα ἡ ρωσικὴ ἐπιρροή· ὅθεν

πρίγκηψ Γορτζακώφ εὐλόγως διενοεῖτο νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τούτου καὶ νὰ στηρίξῃ ἐπὶ τῆς πανσλαυστικῆς ἐνεργείας μεγάλην πολιτικὴν ἐπιχείρησιν. Εἶχε πέμψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν παρὰ τῷ σουλτάνῳ Ἄβδούλ Ἀζιζ ἐπιτηδειότατον καὶ ρέκτην πρέσβυν, δεδηλωμένον πανσλαυστὴν, τὸν στρατηγὸν Ἰγνάτιεφ. Οὗτος ἀπήλαυε πολλῆς ὑπολήψεως παρὰ τῷ Διβανίῳ, ἐφαίνετο δὲ συνδεόμενος διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ μεγάλου Βεζύρου Μαχμούτ Νεζιμ πασᾶ, καὶ ἔσχυε μεγάλως ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως. Ἡ Ῥωσσία ἐφαίνετο κεκτημένη πάντα τὰ μέσα καὶ πάσας τὰς πιθανότητας τῆς ἐπιτυχίας.

Ἄλλ' οἱ Μουσουλμάνοι προσθάνοντο τὸν κίνδυνον, ὑποψιασθέντες ἤδη ἐκ τῆς ἀπὸ 13 Μαρτίου 1871 συμβάσεως. Αἱ νέαι περιστάσεις γεννῶσι τὰ νέα πολιτικὰ καθεστῶτα. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν διελογίζοντο, τίνα ἄρᾳ γε ὠφέλειαν εἶχεν ἀρυσθῆ ἡ Πύλη ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως. Ἀπὸ ἡμίσεος ἤδη αἰῶνος αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀνεκήρυσσον τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους διὰ σοβαρῶν μεταρρυθμίσεων. Ἄλλ' αἱ μεταρρυθμίσεις ἐχρησίμευον μόνον εἰς τὴν ἐνθάρρυνσιν τῶν Χριστιανῶν. Τὸ δὲ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος μήπως ἠμπόδισε τάχα τὴν Εὐρώπην νὰ ὑποστηρίξῃ μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος τὴν αὐτονομίαν τῆς Ῥουμανίας, τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου; Κατ' οὐσίαν αἱ εὐχαι φράσεις τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ἐφαίνοντο ψεύδη. Τὸ Κράτος ἐξηκολούθει νὰ διαμελίζηται, εὐρίσκετο δὲ ἤδη εἰς τὸ χεῖλος τοῦ ὀλέθρου. Προτιμότερα ἀπέβαιναν ἢ εἰλικρινῆς ἔχθρα παρὰ ἡ ὀλέθριος ἐκείνη φιλία.

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γαλλικὴ ἐπίδρασις δὲν ἐπέζησε τῶν συμφορῶν τοῦ 1871, μετ' αὐτῆς δὲ συναπωλέσθη καὶ ὁ ἀγὼν ὑπὲρ τοῦ Τανζιμάτ, πρὸς ὃ ἄλλως τε οἱ Μουσουλμάνοι οὐδεποτε ἔπαυσαν δυσπιστοῦντες. Ἐκτοτε δ' ἐσχηματίσθη παρ' αὐτοῖς, πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν ἀπειλῶν τοῦ πανσλαυτισμοῦ, κόμμα ἐθνικόν, τὸ κόμμα τῆς Νέας Τουρκίας, ὡς βᾶσιν ἔχον τὴν κατὰ τῆς Εὐρώπης ἀντίδρασιν καὶ τὴν παλινόρθωσιν τοῦ Ἰσλαμισμού. Ἐπρεπε ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν ἡ συνείδησις περὶ τοῦ ἐκυτοῦ μεγαλείου, ν' ἀναστυλωθῆ τὸ κῆρυκος τοῦ Κορανίου καὶ ἐν αὐτῷ ἀναζητηθῶσιν αἱ πηγαὶ νέας εὐρωπαϊκῆς, νὰ συνταχθῶσι περὶ τὸν Πανδιστᾶχ πάντες οἱ λαοὶ τοῦ Μωάμεθ, ν' ἀποτελέσῃ κατὰ τῶν χριστιανικῶν ἐθνικοτήτων δέσμη, λογισμπαγῆ ἐξ 150 ἑκατομμυρίων Μουσουλμάνων καὶ νὰ συνεχίσῃς τοῦ πᾶς ἀλκίμους παρεδόσεις τῶν παρεληλυθότων αἰώνων. Ὁ τοιοῦτος

Πανισλαμισμὸς εἶχεν ὡς ἀρχηγὸν τὸν Μιδάτ πασάν, ὡς ἐπιτελεῖον τοὺς οὐλεμάδες ἢ διδασκάλους τοῦ Κορανίου, ὡς στρατιώτας τοὺς σοφτάδες, ἢτοι φοιτητὰς τῆς θεολογίας, ὡς μέσον δ' ἐνεργείας τὸν τύπον, οὗ ἡ ἰσχὺς ἤρχιζεν ἤδη νὰ εἰσδύῃ εἰς πάσας τὰς χώρας τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας· εἶχε δὲ ὀπαδοὺς σχεδὸν πάντας τοὺς Ὀθωμανοὺς, οἵτινες διέβλεπον ἐν αὐτῷ τὴν μόνην ἀγκυραν τῆς σωτηρίας των, ἴσως δὲ καὶ τὸ μέσον τῆς πολεμικῆς αὐτῶν ἀνχεννήσεως. Ἡ Ἡμισέληνος ἐξηγείρετο κατὰ τοῦ Σταυροῦ.

Ἄφοῦ δὲ οἱ ἀντίπαλοι εὗρισκοντο ἀντιμέτωποι, τὰ γεγονότα ἐμελλον νὰ ἐπιτοχύνωσι τὴν ῥῆξιν. Ὁ Ἀβδούλ Ἀζίζ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1861 ἀνάρρησίν του, ἦτο καθυποτεταγμένος εἰς τὴν θέλησιν τῆς Εὐρώπης, διότι πρόσφατος ἦτο ἀκόμη ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος. Ἦτο ὁμῶς πνεύματος ἀσθενοῦς, χαρακτῆρος δὲ ἀμαυρωθέντος ἐκ παντοσιδῶν καταχρήσεων. Ἄλλως τε εἶνε περίεργον ἀληθῶς τὸ φαινόμενον τῆς διοικητικῆς καὶ ἠθικῆς ἀνικανότητος πάντων αὐτῶν τῶν κατὰ τὸν 10' αἰῶνα Σουλτάνων. Νομίζει τις ὅτι τὸ αἷμα τοῦ Ὄσμαν ἐξηντλήθη. Εἰς τοὺς περιστοιχιζόντας αὐτὸν ἦτο εὐκόλον νὰ θέσῃσι τέρμα εἰς τὴν περίοδον τῶν μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἄλλως οὐδέποτε ὑπῆρξαν σοβαραί. Ἡ διοικητικὴ ἀταξία ἐξηκολούθει οὔσα ἡ αὐτή, ἡ διοικήσις τῶν βεληδίων ἦτο πάντοτε ἀυθαίρετος καὶ τυραννικὴ, οἱ φόροι καθίσταντο ὀσημέραι ἐπαχθέστεροι, τὰ βάρη ἀφόρητα, ἡ δυσθυμία γενικὴ καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον ὀλονέν ἐκενοῦτο. Ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἐχρεωκόπησε κατὰ τὸ 1875, δηλώσασα ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τοὺς πιστωτὰς αὐτῆς, κατὰ τὸ πλεῖστον Εὐρωπαίους καὶ διὰ τοῦτο ἤκιστα συμπαθεῖς εἰς τὸ ἔθνικόν κόμμα. Τὴν νέαν δὲ ταύτην αἰτίαν ἡ Ῥωσσία ἔσπευσε νὰ λάβῃ ὑπὸ σημείωσιν.

Β'. Αἱ ἐπαναστάσεις καὶ ἡ ἐν Κων]πολεὶ σὺνδιασκεψίς. (1877 - 1878).

Καθ' ὑπὸκίνησιν τῆς μουσουλμανικῆς ἀντιδράσεως, εἰς ἣν πάντες σχεδὸν οἱ ὑπάλληλοι τῆς Πύλης εἶχον προσχωρήσῃ, οἱ ἐν τῷ Κράτει Χριστιανοὶ ἤρχισαν νὰ ἐνοχλῶνται, νὰ κακοποιῶνται, καὶ νὰ ἐπιβαρύνωνται δι' ὑπερογκῶν φόρων. Ὁ ὀθωμανικὸς ζυγὸς κατέστη βαρύτερος ἐπὶ τοῦ τραχήλου των, καθ' ἣν ἀκριβῶς ἐποχὴν ὁ πανσλαυισμὸς ἐξῆπτε τὰς ἐλπίδας των. Ἐκ τούτου δ' ἐξηγείται ἐπαρκῶς ὁ

έρεθισμός ο συνταράξας πᾶσαν τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν. Ὅπως συνέβη καὶ κατὰ τὸ 1820, ἡ προβλεπομένη κρίσις ἤρχισε δι' ἐπαναστάσεων καὶ σφαγῶν.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1875 οἱ κάτοικοι τῆς Ἐρζεγοβίνης ἐπανεστάτησαν. Ἠρνήθησαν τὴν πληρωμὴν τῶν φόρων καὶ τὴν ἀγγαρείαν, ἐπιτέθησαν κατὰ τῶν ὀργάνων τῆς Πύλης καὶ συνῆψαν ἀψιμαχίας τινὰς ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ναρέντα κατὰ τῶν τουρκικῶν φρουρῶν. Ὁ διοικητὴς Δερβίς πασᾶς, ἐβάδισε κατ' αὐτῶν μετὰ στρατοῦ, ἀλλ' ἠττήθη ἐν Νεβεσίγνη τὴν 24 Ἰουλίου. Ἐπαναστατικὰ σώματα Χριστιανῶν ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ ἀρχηγούς εὐθαρσεῖς, οἱοὶ ὁ Πέκο-Παύλοβιτς, ὁ Λουβίβρατιτς καὶ ἄλλοι, ἔχοντα ὡς στρατηγεῖον τὴν ὀρθόδοξον μονὴν τῆς Δούγας· πολυάριθμοι κῶμαι ἐπυρπολήθησαν, Σέρβοι δὲ καὶ Μαυροβούνιοι προσέδραμον εἰς βοήθειαν τῶν Χριστιανῶν.

Οἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκεῖνη εὐρωπαῖοι πρόξενοι παρενέβησαν καὶ εἶπον εἰς τοὺς ἐπαναστάτας νὰ διατυπώσωσι τὰ αἰτήματά των. Ἀπήτησαν δὲ αὐτοὶ θεοσκευτικὴν ἐλευθερίαν, τὸ δικαίωμα τοῦ ὀμνύειν ἐπὶ δικαστηρίου, πολιτοφυλακὴν ἐπιτόπιον, συγκειμένην ἐξ ἰθαγενῶν, καὶ τακτικὸν ὄρισμὸν καὶ εἰσπρᾶξιν τῶν φόρων. Οἱ πρόξενοι ἀνεκοίνωσαν τὰ αἰτήματ' αὐτὰ εἰς τὴν Πύλην, ἣτις δι' ἰραδὲ ἀπὸ 2 Ὀκτωβρίου ὑπεσχέθη τὴν καθ' ἅπαν τὸ Κράτος ἐφαρμογὴν νέου σχεδίου μεταρρυθμίσεων.

Ἐν τούτοις αἱ ταραχαὶ ἐξηκολούθουν. Οἱ Τοῦρκοι ἠττήθησαν ἐν Μουράτοβιτς τὴν 12 Νοεμβρίου καὶ ἐν Πλάνα τὴν 2 Δεκεμβρίου, ἐνθά χίλιοι αὐτῶν ἐφονεύθησαν. Διὰ νέου ἰραδὲ ἀπὸ 12 Ὀκτωβρίου ἐδόθη ὑπόσχεσις περὶ ὀργανισμοῦ συμβουλίων αἰρετῶν, δι' ὧν καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἠδύναντο νὰ συμμετάσχωσι τῆς διοικήσεως τῆς χώρας, ἔχοντες πρὸς τούτοις καὶ χωροφυλακὴν ἐγχώριον. Ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται μὴ πεισθέντες, ἐβάδισαν κατὰ τοῦ Νιξίτς, φρουρίου κειμένου παρὰ τὰ μεσημβρινὰ μαυροβουνιωτικὰ σύνορα, κατέκοψαν μικρὸν ἐχθρικὸν στρατὸν ἐν τῇ στενοπορίᾳ τῆς Δούγας καὶ ἀπέκλεισαν τὴν ἀπὸ Ραούσας εἰς Τρεβίγνην ὁδόν, ὅπως ἐμποδίσωσι τὴν ἄφιξιν τουρκικῶν ἐπικουριῶν (Ἰανουάριος 1876). Αἱ εἰδήσεις αὗται συνετάραττον καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Οἱ ἐκ τῆς χώρας ταύτης νέοι μετηνάστευον ἄθροισ πρὸς ἀναζήτησιν ὀπλων εἰς Σερβίαν καὶ εἰς Ρωσίαν. Ἡ πυρκαϊὴ ἠπειλεῖ νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς πᾶσαν τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου, φόβος

δ' ἦτο μήπως ἀκουσθῆ εἰς ἀπάντησιν ἔκρηξις τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ.

Ἡ αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἐφοβεῖτο διὰ τὰς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει συνεπειάς, ὧν πρώτη ἐμελλε νὰ εἴνε ἡ ἐπέμβασις τῆς Ρωσσίας. Ὅθεν ἠθέλησε νὰ προλάβῃ καὶ τῇ συναινέσει τῶν ἀνακτοβουλίων τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Πετροπόλεως ἀπηύθυνε πρὸς τὸ Διβάνιον τὴν ἐξῆς ἀπὸ 30 Ἰανουαρίου 1876 διακοίνωσιν τοῦ Ἀνδράσσου: « Αἱ Δυνάμεις ἐπιθυμοῦσι νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὸν καταστρεπτικὸν καὶ αἱματηρὸν ἀγῶνα διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Πρέπει ἡ χριστιανικὴ θρησκεία νὰ τεθῆ κατὰ τύπους τε καὶ κατ' οὐσίαν ἐν ἰσομοιρίᾳ πρὸς τὸν ἰσλαμισμόν, ἡ ἐκμίσθωσις τῶν φόρων νὰ καταργηθῆ ὀριστικῶς, νὰ παύσῃ ἀφινομένη καὶ ἐγκαταλειπομένη ἡ ἐκτέλεσις τῶν μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πασάδων, πρὸς τοῦτο δὲ δέον ὁ ἔλεγχος τῆς διοικήσεως αὐτῶν ν' ἀνατεθῆ εἰς ἐγχώριον συνέλευσιν, συγκειμένην ἐξ ἡμισείας ἐκ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων ».

Τὸ Διβάνιον ἀπεδέχθη τὰς πρώτας τῶν προτάσεων τούτων, ἀλλ' ἀπέρριψεν ἐν ὀνόματι τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου τὸ νὰ καθυποβληθῆ ἡ διοίκησις τοῦ Κράτους ὑπὸ ἔλεγχον. Ἄλλως τε οὐδὲν ἔπραξε καὶ ὡς πρὸς τὰς λοιπὰς ὑποσχέσεις.

Ἐξ Ἑρζεγοβίνης ἡ ἐπανάστασις μετεδόθη εἰς Βοσνίαν. Ὁ ἀρχηγὸς Δουκίρ ἐκυρίευσε τὴν κώμην Δούμποβιτς καὶ ἐδίωξεν ἐξ αὐτῆς τοὺς Τούρκους. Ὁ Σελίμ πασᾶς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἡ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἐξωπλίσθησαν καὶ ἠτοιμάσθησαν πρὸς ἐπέμβασιν. Ὁ ἡγμὼν Μιλάνος τῆς Σερβίας ἐφάνη πρόθυμος νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς εὐρείας σλαβικῆς ἐξεγέρσεως, καθὼς ἄλλοτε ὁ βασιλεὺς τοῦ Πεδεμοντίου ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἰταλῶν πατριωτῶν. Ὁ ῥώσσοσ στρατηγὸς Τσερνίεφ ἐτάχθη ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ἐνετάλη δὲ κατὰ πρῶτον νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὰ παραμεθόρια φρούρια.

Οἱ μουσουλμάνοι Ἀλβανοί, ἀνησυχοῦντες διὰ τὰς προόδους τοῦ Μαυροβουνίου, ἐπανέστησαν. Ἡ Βουλγαρία ἐξανέστη κατὰ Μάιον· τὸ κέντρον τοῦ ἐρεθισμοῦ ἔκειτο ἐν Τατάρ Παζαρτζικ μεταξύ Σόφιας καὶ Φιλιππουπόλεως· οἱ τοῦρκοι ἀστυνομικοὶ ὑπάλληλοι ἐφονεύθησαν ἐν Στατιτζη. Οἱ Μουσουλμάνοι προέβησαν εἰς ἀντεκδικήσεις, δύο δὲ πρόξενοι, ὁ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἐφονεύθησαν ἐν Θεσσαλονίκῃ τὴν 7 Μαΐου. Οἱ Βούλγαροι ἐσχημάτισαν μυστικὴν

Ἐθνικὴν Κυβέρνησιν καὶ κατέστρεψαν τὴν μικρὰν πόλιν Ρακοβίτζαν. Ἡ Πύλη συνεκέντρωσε πολυάριθμα στρατεύματα μεταξύ Ῥουχτσουκίου, Βιδδινίου καὶ Σόφιας.

Οἱ τρεῖς αὐτοκράτορες ἀπεφάσισαν νὰ προβῶσιν εἰς νέα διαβήματα. Τῇ προτάσει τοῦ Γορτζακὼρ συνετάχθη τὸ ἐν Βερολίνῳ ὑπόμνημα, πολὺ ἀπειλητικώτερον διὰ τὴν Τουρκίαν ἢ ἡ ἀπὸ 30 Ἰανουαρίου διακοίνωσις. Αἱ τρεῖς Δυνάμεις ἀπήτησαν διὰ τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίην τὸν σχηματισμὸν ἐπιτροπῆς ἐκ χριστιανῶν προκρίτων, τὴν ἐξουσιοδοτήσιν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ παραμένωσιν ἔνοπλοι μέχρι τῆς ἐντελοῦς ἐκπληρώσεως τῶν ἐκδοθέντων κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἱραδέδων καὶ τὸ δικαίωμα τῶν προξένων ἢ τῶν ἐπιτρόπων τῶν μεγάλων Δυνάμεων περὶ τὸ ἐξελέγχειν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεταρρυθμίσεων· κατέληγε δὲ τὸ ὑπόμνημα διὰ τῆς ἐπομένης δηλώσεως: «Ἐὰν δὲ ἐντὸς δύο μηνῶν αἱ Δυνάμεις δὲν κατορθώσωσιν νὰ ἐπιτύχωσιν τὸν σκοπὸν εἰς ὃν ἀποβλέπουσιν, αἱ τρεῖς αὐτοκρατορικαὶ Κυβερνήσεις φρονοῦσιν ὅτι θὰ παραστῇ ἀνάγκη νὰ προσθέσωσιν εἰς τὴν διπλωματικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν καὶ τὸ κῦρος συνεννοήσεως πρὸς λήψιν τῶν τελεσφόρων μέσων, ὅσα φαίνονται ἀπαιτούμενα πρὸς τὸ συμφέρον τῆς γενικῆς εἰρήνης, διὰ νὰ σταματήτῃ τὸ κακὸν καὶ ἐμποδισθῇ ἢ περαιτέρω αὐτοῦ ἐξάπλωσις.»

Ἦτο φυσικὸν οἱ Μουπουλμάνοι τοῦ Ἐθνικοῦ κόμματος ν' ἀποδεχθῶσιν δυσαρέστως τὰς τοιαύτας ἀπειλάς. Ἐν τούτοις ἀπήντησαν κατὰ τρόπον ἀπροσδόκητον¹. Ὁ Ἀβδούλ Ἀζίζ δὲν ἔχαιρε τὴν ἐμπιστοσύνην των. Κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαΐου πεντακισχίλιοι ἢ ἑξακισχίλιοι σοφτάδες ὀπλοφοροῦντες ὑπὸ τὰ ράκη των, πηρουσιάζθησαν εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἀπαιτοῦντες τὴν καθάρεισιν τοῦ μεγάλου Βεζύρου Μεχμούτ, ὡς ἠρωτιωμένου εἰς τὴν ρωσικὴν πολιτικὴν. Ὁ Σουλτάνος ἐνέδωκε καὶ διώρισε τὸν Μεχμέτ Ρουσδῆ μέγαν Βεζύρην καὶ τὸν Χαϊρουλλάχ ἐφέντην Σειχ-οὐλ-Ἰσλάμην· ἀλλ' ἐμνησικακεὶ σφόδρα, ἐξεφράζετο δὲ ὅτι ἐσκόπει νὰ ἐξολοθρεύτῃ τοὺς φιλοταράχους σοφτάδες, καθὼς ὁ πατὴρ του εἶχεν ἐξολοθρεύτῃ τοὺς Γιαννιτσάρους.

Τὸν προέλαβον ὅμως οἱ ἐχθροὶ του. Συντάγματά τινα ἐκ Χρυ-

(1) Ἴδε L'Angleterre et la Russie en Orient, Revue d'histoire diplomatique, p. 78—88.

σουπόλεως (Σκούταρι) έπεραιώθησαν διά νυκτός εἰς τήν ἀντικρῦ ὄχθην τοῦ Βοσπόρου. Ὁ διευθυντής τῆς ἐν Πέραν Στρατιωτικῆς Σχολῆς Σουλεῦμάν πασᾶς κατέλαβεν, ἡγούμενος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ μετὰ τεσσάρων πυροβόλων, τὸν λόφον τὸν δεσπόζοντα τοῦ Δολμᾶ Μπαχτζέ, ἐνθα διέμενεν ὁ Σουλτάνος. Ἄλλα στρατεύματα συνεπλήρωσαν τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ ἀνκτόρου. Ὁ ὑπουργός τῶν στρατιωτικῶν μεταβᾶς, παρέλαβεν ἐκ τοῦ σεραγίου τὸν Μουράτ ἐφέντην, ἀνεψιὸν τοῦ Ἄβδουλ Ἀζίζ. Ὁ ἀτυχῆς πρίγκιψ ἠρνεῖτο ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς θέλοντας ν' ἀνυψώσωσιν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον ἀντὶ τοῦ θείου του. Τὸν παρέσυραν διὰ τῆς βίας ἐν ὥρᾳ θυέλλης· βροχὴ ραγδαία κατέπιπτεν, ἐμυκάτο ἡ βροντὴ καὶ αἱ ἀστραπαὶ ἐσελάγιζον πανταχοῦ τοῦ ὀρίζοντος. Ὁ Μουράτ διάβροχος μέχρις ὀστέων, κατεχόμενος ὑπὸ τρόμου ἀπεριγράπτου, φοβούμενος τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Ἄβδουλ Ἀζίζ, ἐπανελάμβανεν ἀδιακόπως μετὰ λυγμῶν: «Τὶ σᾶς ἔκαμα καὶ θέλετε νὰ μὲ καταστρέψῃτε;»

Ὅτε ἔφθασαν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν, οὗ ἡ μεγάλη αἴθουσα εἶχε μεταβληθῆ εἰς αἴθουσαν θρόνου, ὁ Σεῖχουλ-ισλάμης ἀνέγνωσε φετῶν, χαρακτηρίζοντα ὡς συνάδουσαν μὲ τὸ Κοράνιον τὴν καθίρεσιν τοῦ Ἄβδουλ Ἀζίζ. Ἀκολουθῶς ὁ Μουράτ ἀνηγορεύθη Σουλτάνος ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν, τοῦ Σεῖχουλ-ισλάμη, τῶν κυριωτάτων οὐλεμάδων, τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ὑπαλλήλων.

Τότε μετεβησαν εἰς τ' ἀνάκτορα. Εἰς ἀξιωματικὸς τῆς φρουρᾶς ἐπεφορτίσθη ν' ἀναγγεῖλῃ εἰς τὸν Ἄβδουλ Ἀζίζ ὅτι διὰ διαταγῆς τοῦ σουλτάνου Μουράτ διετάσσεται νὰ ἐγκαταλίπη παραχρῆμα τὸ ἀνάκτορον τοῦ Δολμᾶ Μπαχτσέ καὶ νὰ μεταβῆ οἰκογενειακῶς εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Τὸπ-Καπού. Ὁ ἀξιωματικὸς ἔφθασε μέχρι τοῦ ἀρχιευνοῦχου, ὅστις ἰδὼν ἐκ τοῦ παραθύρου τὰ περίξ συνηθροισμένα στρατεύματα, ἐφοβήθη καὶ ἔδραμε πρὸς τὴν βασιλομήτρα. Ἐντρομος τότε αὐτὴ ἔσπευσε πρὸς τὸν υἱόν της. Ὁ Ἄβδουλ Ἀζίζ ἐκοιμάτο. Τὸν ἀρύπνισαν, ὅτε δὲ ἔμαθε τὰ διατρέχοντα, κατεληφθῆ ὑπὸ σφοδρᾶς ὀργῆς. Ἄλλ' ἡ μήτηρ του τὸν καθικέτευσε, παριστῶσα αὐτῷ τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχεν· ἦτο βέβαιον εἶνε ὅτι θὰ τὸν ἐφόνευον, ἂν ἀνθίστατο. Ἐφοβήθη ἄρα γε καὶ αὐτός; Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι ἐπραῦνθη καὶ τὴν παρηκολούθησε ἡμίγυμνος διὰ τῶν κλιμάκων, αὐτὴ δὲ τὸν ὠδήγησεν εἰς Τὸμ-Καπού, ἀγαλλιωμένη διότι διέσωσε τὴν ζωὴν του.

Ὁ νέος Σουλτάνος Μουράτ εἰσῆλθεν εἰς Δολμᾶ Μπαχτζέ, μετὰ μεγάλης πομπῆς καὶ ὑπὸ τὰς ἀτελευτήτους ἐκπυρσοκροτήσεις τῶν τηλεβόλων, καὶ τὰς ἐξάλλους ἐπευφημίας, δι' ὧν ἀνηγγέλλετο εἰς τοὺς κατοίκους ἡ ἀνάρρησις (30 Μαΐου 1876).

Πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν τὴν 4 Ἰουνίου ὁ Ἀβδούλ Ἀζίζ ἠτύοκτονήθη, κατὰ τὴν ἐκφρασιν ἐνὸς τῶν ἐφηγηθέντων τὰ γεγονότα ταῦτα. Ἐν τούτοις οὐδ' ὁ Μουράτ ἦτο ὁ Σουλτάνος ὁ ἀρέσκων εἰς τὸ ἐθνικὸν κόμμα· ἐκ φύσεως εἶχε τὴν διάνοιαν ἀσθενῆ καὶ τὸ δράμα τῆς νυκτὸς τῆς 30 Μαΐου ἐπεδείνωσε τὴν νόσον τῶν φρενῶν του. Ἐδέησε δὲ νὰ καθαιρεθῆ μετὰ τρεῖς μῆνας καὶ ν' ἀντικατασταθῆ διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀβδούλ Χαμίτ τοῦ Β'. Οἱ μουσουλμάνοι «πατριῶται» ἐφρόνουν ὅτι ἠδύναντο νὰ στηρίζωσιν ἐπ' αὐτοῦ βασίμους ἐλπίδας· ἄλλως τε δὲ ἔλαβον μέτρα, ὅπως περιστοιχίζεται ὑπὸ τῶν καταλλήλων ἀνδρῶν.

Ἡ βασιλεία τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ Β' ἤρχισεν ὑπὸ αἱματηρότατους οἰωνούς. Ἡ ἐπανάστασις τῆς 30 Μαΐου ἐφάνη οὕσα τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς διασπάσεως τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐξῆψε δὲ τὰς ἐλπίδας τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Ὁ ἡγεμὼν Μιλάνος τῆς Σερβίας ἀπῆλθεν ἐκ Βελιγραδίου τὴν 29 Ἰουνίου καὶ ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Σουλτάνου τὴν 1 Ἰουλίου, ὁ δὲ ἡγεμὼν τοῦ Μαυροβουνίου Νικόλαος ἐπραξε τὸ αὐτὸ τὴν 2 Ἰουλίου. Ὁ σερβικὸς καὶ ὁ μαυροβουνιωτικὸς στρατὸς δὲν ἐνήργησαν ἀπὸ κοινοῦ, ὅπως ἦτο πρέπον. Μεταξὺ Μιλάνου καὶ Νικολάου ὑπελάνθανε ἀντιζηλία τις, καθοτι ἐπὶ τῆς ἐπικειμένης, κατὰ τὴν πεποίθησίν των διανομῆς εἶχον ἀξιώσεις ἀντικεινομένης καὶ ἰδυσπίστου πρὸς ἀλλήλους. Ὁ Νικόλαος κατέλαβεν ἤδη ἀπὸ τῆς 11 Ἰουλίου ἅπαν τὸ ὄροπέδιον τοῦ Γάτζκου, ἐβάδισε κατὰ τοῦ Μοστάρ καὶ κατετρόπωσε τοὺς Τούρκους ἐν Βουτσιδολ τὴν 28 Ἰουλίου, φονεύσας τρισχιλίους ἐξ αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ Μουχτάρ πασᾶς κατέφθασε μετ' ἐπικουριῶν καὶ διευθυνθεὶς πρὸς τὴν Κεττίγνην, ἠνάγκασε τοὺς Μαυροβουνίους νὰ ἐπανεέλθωσιν εἰς τὰ ὕρη των. Ὁ στρατηγὸς Τσερνάιεφ, ἀρχιστράτηγος τῶν σερβικῶν στρατευμάτων, διέβη τὸν ἄνω Μοραύαν, ἐκυρίευσε δι' αἰφνιδίου ἐπιθέσεως τὸ ἐν Βαβίνα Γλάβα τουρκικὸν στρατόπεδον, ἐπέπεσε δὲ καὶ κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Ἄκ - Παλάγκας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ κυριεύσῃ αὐτήν.

Ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῶν Τούρκων ἦτο πολὺ σθενρωτέρη ἀφ'

ὅσον ἐνομιζέτο. Ὁ Ὀσμὰν πασᾶς ἐκ Βιδδινίου ἀνεχαίτισε τοὺς Σέρβους ἐν τῷ διαμερίσματι τοῦ Ζαϊτσάρ, ἀπειλῶν δὲ τὴν ἀριστερὰν αὐτῶν πτέρυγα, παρέλυσε τὴν ἐπίθεσιν τῶν. Οἱ Σέρβοι ἀπώλεσαν τὸ Κνιάζεβατς τὴν 6 Αὐγούστου· ὁ ὀθωμανὸς ἀρχιστράτηγος Ἀβδούλ Κερίμ διέβη καὶ αὐτὸς τὰ σύνορα καὶ ἐβάδισε κατὰ τοῦ σερβικοῦ φρουρίου τοῦ Ἀλεξινάτς, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐνίκησε τὸν Τσερνάιεφ τὴν 1 Σεπτεμβρίου. Ὁ ἡγεμὼν Μιλάνος ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ ἀναχωρῆν δεκαήμερον, ἐπωφελήθη δὲ τοῦ διαστήματος, ὅπως ἐπικαλεσθῆ τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων.

Αἱ ἐκατέρωθεν τῶν σερβοτουρκικῶν συνόρων συναφθεῖσαι μάχαι αὐταὶ παρέσχον ἀφορμὴν εἰς παντοειδεῖς βιαιοπραγίας καὶ ὠμότητας. Οἱ ἄτακτοι Τοῦρκοι, Βασιβουζοῦκοι καὶ Κιρκάσιοι, ὑπέκοντες εἰς τὸ φυσικὸν αὐτῶν ληστρικὸν ὀρμέμφυτον, διέσπειραν τὸν τρόμον εἰς τὰ πέριξ. Κατέστρεψαν πλείονα τῶν ἐξήκοντα χωρίων, ἐφόνευσαν δὲ, πλὴν τῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, δεκακισχιλίους περίπου Χριστιανούς.

Συνέβη τότε τὸ στυγερώτατον τῶν ἐπεισοδίων τῶν ἀγῶνων ἐκείνων, τὸ ὑπενθυμίζον τὴν ἐν Χίω σφαγὴν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως· ἦτο δὲ τοῦτο ἢ ἐν Βουλγαρίᾳ σφαγή. Ἡ Πύλη διεξήγουσα τὴν κατὰ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου πόλεμον, ἐφοβεῖτο μήπως ἢ ἐκρηξῆς ἐπαναστάσεως ἐν Βουλγαρίᾳ ἐμβάλη εἰς κίνδυνον ἐκ τῶν νῶτων τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἀληθεύει ἄρα γε ὅτι ὁ διοικητὴς τῆς Βουλγαρίας Σεφκέτ πασᾶς διετάχθη νὰ «καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν, χωρὶς ν' ἀποβλεψῇ εἰς τα μέσα;» Φαίνεται πιθανὸν· στιφῆ Βασιβουζοῦκων καὶ Κιρκασίων, προσκληθέντων ἐξ Ἀσίας, ἀπελύθησαν κατὰ τῆς Βουλγαρίας, ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἡμερῶν πᾶσα ἡ χώρα διήλθε διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ἐκόρεσαν τὰ ἄγρια αὐτῶν πάθη· ἐνέπρησαν κώμας, ἐκροούρηταν ἄνδρας διὰ φρικωδεστάτων βασάνων, ἐβίασαν γυναῖκας καὶ διέσχισαν τὰς γαστέρας αὐτῶν καὶ κατέκοψαν μεληδὸν νήπια. Τὰ θύματα ἀνῆλθον εἰς 25 μέχρι 30,000. Ἡ ἐπανάστασις κατεστλη ὀλοσχερῶς. Ὁ Σεφκέτ ἠξιώθη πολλῶν τιμῶν καὶ εὐνοίας καὶ διωρίσθη γενικὸς διοικητὴς Ἐρζερούμης.

Ἐκτοτε οἱ Σέρβοι ὑπέστησαν νέας ἥττας, παρὰ τὴν ἀδάμαστον ἐγκαρτέρησιν τοῦ στρατηγοῦ Τσερνάιεφ καὶ τὴν συνδρομὴν πολυαριθμῶν ῥώσων ἐθελοντῶν· κατ' Ὀκτώβριον εὕρισκοντο ὑποχρεωμένοι

νά ἐκκενώσωσι τὸ φρούριον τοῦ Ἀλεξινάτς καὶ νά ἐγκαταλίπωσιν εἰς τοὺς Τούρκους ὀλόκληρον τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς ἡγεμονίας. Ἦδη οἱ ὀθωμανοὶ στρατηγοὶ ἐνηθύνοντο ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι ἔμελλον νά βαδί-σωσι κατὰ τοῦ Βελιγραδίου, ὅπερ ὑπῆρξέ ποτε ἡ λεία Σολιμάνου τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, διεννοοῦντο δὲ βεβαίως νά τιμωρήσωσι καὶ τοὺς Σέρβους, ὅπως καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη ἠδύνατο νά ἐγκαταλείψῃ πάντας τοὺς παρὰ τὸν Αἶμον Χριστιανούς εἰς τὴν διάκρισιν τῶν σφαγῶν; Ἐδέησε νά παρασκευασθῇ πρὸς νέαν ἐπέμβασιν.

Σφοδρότατη πανταχοῦ ἦτο ἡ ἐκ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ γεγονότων ἐντύπωσις. Ὁ Γλάδστων ἔγραψε περὶ «τῶν φρικαλεοτήτων» ἐκείνων φράσεις πλήρεις ἀγανακτήσεως, αἵτινες ἀντήχησαν καθ' ὅλην τὴν ἡπειρον καὶ ἐξηνάγκασε τὸ ὑπὸ τὸν Βήκονσφιλδ ὑπουργεῖον νά δεῖξῃ ποιάν τινα ἐπιφύλαξιν περὶ τὴν ὑποστήριξιν, ἣν παρεῖχεν εἰς τὴν Πύλην κατὰ τῆς Ῥωσσίας. Ὁ Τσάρος ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσιν ὅπως ἐνεργήσῃ αὐτὸς δραστηρίως, καὶ ἐὰν ἐτι αἱ ἄλλαι Δυνάμεις ἐδίσταζον. Ἦτο δὲ δύσκολον νά τὸν ἀναχαιτίσωσιν, ὅπως ἦτο δύσκολον καὶ εἰς αὐτὸν ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν πίεσιν τῆς ἐν τῷ Κράτει του κοινῆς γνώμης.

Ἡ στιγμή ἦτο κρίσιμος. Οἱ Μουτουλμάνοι ἐνόησαν τὸν κίνδυνον καὶ ἐσκέφθησαν διὰ τίνος μέσου νά χορηγήσωσιν ἱκανοποιήσιν τινα εἰς τὴν Εὐρώπην, ἢ τοῦλάχιστον εἰς τινὰς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅπως διασπάσωσι τὴν εὐρωπαϊκὴν ὁμοφωνίαν. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἰδέας προῦκυψε τὸ σχέδιον περὶ ἐγκαταστάσεως ὀργανισμοῦ συνταγματικοῦ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει. Τὴν 12 Ὀκτωβρίου δι' ἐγκυκλίου τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Πύλης Σερβέρ πασᾶ ἀνηγγέλθη ἡ πρόθεσις περὶ συστάσεως Γενικῆς Συνελεύσεως, ἐκλειγομένης παρὰ τῶν κατοίκων τῶν βιλαετιῶν, συνεργομένης δὲ ὅπως ψηφίζῃ καθ' ἕκαστον ἔτος τοὺς νόμους, τοὺς φόρους, καὶ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους. Παρ' αὐτὴν ἤδρευε καὶ ἄλλη Συνέλευσις, διοριζομένη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐκτελοῦσα χρέη Γερουσίας. Τοιαύτη ἀρα σπουδαία μεταρρυθμίσις, μελλούσα νά ἐφαρμοσθῇ εἰς πάσας τὰς χώρας τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ἀπορρέουσα δ' ἐκ τῆς θιλήσεως τοῦ Σουλτάνου, καθίστα φυσικῶ τῷ λόγῳ περιττὰς τὰς ἰδιαιτέρας μεταρρυθμίσεις, ἃς αἱ Δυνάμεις ἀπῆτουν ὑπὲρ τῆς Ἐρζεγοβίνης καὶ τῆς Βουλγαρίας.

Μεχρι τίνος ἀρὰ γε σημείου αἱ τοιχῦται τῶν συμβούλων τοῦ

Σουλτάνου φιλελεύθεροι διαβεβαιώσεις ἦσαν εἰλικρινεῖς; Δυσχερῶς δυνάμεθα νὰ τὸ προσδιορίσωμεν. Ὅτε τοῦ νέου πολιτεύματος ὁ ὄργανισμὸς ἀπεπερατώθη, ἐφάνη πολὺ ὀλιγώτερον τοῦ προσδοκωμένου ικανοποιητικὸς. Καὶ εἰς τὸ κόμμα τῶν Νεοτούρκων συνέφερε νὰ περιορισθῇ ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία τοῦ Σουλτάνου· διότι αὕτη, καθ' ὄλον τὸν 10' αἰῶνα εἶχε χρησιμεύσῃ ὡς ὄργανον τῆς ἐπιρροῆς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς παρακμῆς τοῦ Κράτους· δὲν ἀπῆρθε δὲ εἰς τοὺς πατριώτας ἡ περιστολὴ αὐτῆς δι' ἐγγυήσεων χάριν τῶν Μουσουλμάνων καὶ οὐχὶ χάριν τῶν Χριστιανῶν· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι αἱ λαμπραὶ ὑποσχέσεις ἀπέβλεπον προπάντων εἰς τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Εὐρώπης. Διὰ τοῦτο δὲν ἐλήφθησαν ὑπὸ σοβαρὰν ἐποψίν, γνωστῆς οὔσης καὶ συχνάκις δεδοκιμασμένης τῆς δολιότητος τῆς Πύλης. Πρὸς τούτοις δὲ ἡ ῥωσικὴ Κυβερνησις, χωρὶς οὐδ' αὐτῆ νὰ πράσῃ πιστὴν εἰς τὰς ὑποσχέσεις, ἐφάνη δυσαρεστηθεῖσα καὶ προσβεβλημένη, διότι ὁ Σουλτάνος ὠμίλει περὶ Συντάγματος· διέβλεπεν ἐν τούτῳ χλευασμὸν ἀπευθυνόμενον πρὸς αὐτήν, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω οἱ φιλελεύθεροι ἐν Ρωσίᾳ συνεταράχθησαν ὅπως οὖν, ὁ δὲ Τσάρος ἠναγκάσθη νὰ τιμωρῆσῃ αὐστηρῶς πολλὰς ἐφημερίδας.

Ἐκτοτε ἡ ῥωσικὴ διπλωματία ἐνέτεινε τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς, ἐννοοῦσα νὰ θέσῃ τέρμα εἰς πάσας τὰς κωμωδίας τῆς Πύλης. Ὁ καιρὸς ἐπέειγεν. Ἡ Σερβία ἠπληεῖτο ὑπὸ αἱματηρᾶς καταδίκης. Ὁ Τσάρος ἐπεμφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν στρατηγὸν Ἰγνάτιεφ, κομιστὴν πραγματικοῦ τελεσιγράφου. Παρουσιάσθη εἰς τὴν Πύλην τὴν 15 Ὀκτωβρίου, πᾶρυτα δὲ ἀπῆρθε παρ' αὐτῆς τὴν ὑπόσχεσιν περὶ τῆς αὐτονομίαις τῆς Βοσνίας, τῆς Ἑρζεγοβίνης καὶ τῆς Βουλγαρίας, τὴν ἀποδοχὴν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐλέγχου ἐπὶ πάντων τῶν ἀναγκαιῶν μεταρρυθμίσεων, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἀνακωχὴν μετὰ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου. Ἡ ὀθωμανικὴ Κυβερνησις ἀπεπειραθὴ νὰ παρελκύσῃ τὸ ζήτημα. Τῆς 30 Ὀκτωβρίου ὁ Ἰγνάτιεφ ἀπέθυσεν αὐτῇ τὴν πρόσκλησιν ὅπως συνομολογήσῃ τὴν ἀνακωχὴν ἐντὸς τεσσαράκοντα ὀκτὼ ὡρῶν· ἄλλως ἢ ἀπῆρθε παραχρῆμα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δὲ Τουρκίᾳ ἐγίνωσκε ὅποιος θὰ εἶχε τοῦτο δεινὰς συνεπειάς. Ἐντρομος ἐκ τῆς ἰταμότητος ταύτης ὁ Σουλτάνος, παρεχώρησε τὴν ἀνακωχὴν τὴν 2 Νοεμβρίου. Ἡ Σερβία ἐσώζετο. Ὁ Ἰγνάτιεφ ἐπανέλαβεν ὅτι εἶχε πράξῃ ἄλλοτε ὁ Μεντζικῶφ, ἀλλὰ μετὰ πλείονος ἐπιτυχίας.

Τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον πτοηθὲν, διέταξε τὸν ἀγγλικὸν στόλον νὰ καταπλεύσῃ καὶ ν' ἀγκυροβολήσῃ εἰς Βεσίκια, παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Ἑλλησπόντου, ὁ δὲ λόρδος Βήκονσφιλδ ἐν ἐπισήμῳ γεύματι ἀγορεύσας, ἀπήγγειλε λόγον σφόδρα φιλοπόλεμον¹ «Ὁ πόλεμος ἡμπορεῖ νὰ κηρυχθῆ, εἶπε· δὲν ἀνησυχοῦμεν διὰ τοῦτο· δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ χώρα παρεσκευασμένη κρεῖττον ἢ ἡ ἡμετέρα ὅπως ὑποστῇ αὐτόν». Ὁ Τσάρος ἀπήντησε διὰ τῆς πρὸς τοὺς εὐπατρίδας τῆς Μόσχας προσφωνήσεώς του, δηλώσας ὅτι: «Ἐὰν δὲ ἤθελεν ἐπιτύχῃ τῇ συνδρομῇ τῆς Εὐρώπης τὰς ἐγγυήσεις, ἀεὶ δικαιοῦτο ν' ἀπαιτῆ παρὰ τῆς Τουρκίας, ἀπόφασιν εἶχε νὰ ἐνεργήσῃ μόνος, εἶχε δὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι εἰς τοιοῦτον ἀγῶνα ἡ χώρα πᾶσα ἤθελε τὸν παρακολουθήσῃ.»

Ἄλλ' ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο νὰ βασιθεῖ ἐπὶ τῆς Γαλλίας, ὅπως κατα τὸ 1853· παρεκτος δὲ τοῦ ὅτι ὁ ὑπὲρ τῆς Τουρκίας ἀγὼν ἦτο ἥκιστα συμπαθὴς, ἀπεβλεπε μετὰ τινος δέους εἰς ἐνδεχομένην μετὰ τῆς Ῥωσσίας συγκρούσιν. Ἐθεώρησε προσηγορευτοτερον ν' ἀποπειραθῆ καὶ αὐτίς τον συμβιβασμόν, ἐφάνη δ' εὐδικαιητος νὰ συμμετάσχη Συνδιασκεψέως, ἐχούσης πᾶσαν πληρεξουσιότητα ὅπως κανονίσῃ τὰ ἐκκρεμῆ ζητήματα.

Μεταβαινων εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς λόρδος Σῶλσβαρου, διῆλθεν ἐκ Βερολίνου. Ὁ Βισμαρκ ἐδήλωσεν αὐτῷ ὅτι ἡ κατάληψις τῆς Βουλγαρίας ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας θα ἐφαίνετο αὐτῷ δικαία, ὅτι ἡ γερμανικὴ Κυβέρνησις προσπαθεῖ μόνον ὅπως διατηρήσῃ τὴν ἀρμονίαν μετὰ τῶν συμμάχων τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, ὅτι οὐδὲ ἀπολύτως εἶχε συμφέρον εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὅτι κατ' αὐτὸν αὐτὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα δὲν ἤξιζε τὰ ὅσα ἐνὸς πομμερανοῦ ἐπιλέκτου».

Ἡ πρώτη συνεδρίασις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνδιασκεψέως ἐγένετο τὴν 11 Δεκεμβρίου. Ἡ Ἀγγλία κντεπροσωπεύθη ἐν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ λόρδου Σῶλσβαρου καὶ τοῦ λόρδου Ἑλλιοτ· ἡ Γερμανία ὑπὸ τοῦ βαρῶνου Βερθερ· ἡ Αὐστρουγγαρία ὑπὸ τοῦ κόμητος Ζιχου καὶ τοῦ βαρῶνου δὲ Κάλιτσι· ἡ Γαλλία ὑπὸ τοῦ βαρῶνου Βουργοὲν καὶ

(¹) ἴδε Debidour: Histoire diplomatique II, p. 497 Paris, F. Alcan.

τοῦ κόμητος Σωδορδύ· ἡ Ἰταλία ὑπὸ τοῦ κόμητος Κόρτη καὶ ἡ Ῥωσσία ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἰγνάτιεφ.

Μετά τινας ἐπιπόνους συνεδριάσεις ἡ Συνδιάσκεψις κατέληξεν οὐχ ἦττον εἰς τὸν καταρτισμὸν προγράμματος σαφεστάτου. Ἀπήτητε ἐδαφικὰς τινας αὐξήσεις ὑπὲρ τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, διοικήσιν αὐτόνομον ὑπὲρ τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης μετὰ διοικητοῦ διοριζομένου ἐπὶ πενταετίαν παρὰ τοῦ Σουλτάνου, ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν Δυνάμεων, πολίτευμα ἀνάλογον διὰ τὸ μέρος τῆς Βουλγαρίας τὸ κείμενον πρὸς νότον τοῦ Αἴμου, διὰ τὴν λοιπὴν δὲ χώραν ἐκείνην θεσμοὺς κανονικοῦς, ἱκανοῦς νὰ ἐξασφαλίζωσι τοὺς κατοίκους ἀπὸ πάσης αὐθαιρεσίας. Αἱ ἐπαρχίαι αὗται ἔμελλον νὰ καταληφθῶσιν ὑπὸ βελγικῶν στρατευμάτων μέχρι συμπληρώσεως τῆς μεταρρυθμίσεως, ἣτις θὰ ὑπέκειτο ὑπὸ τὸν ἔλεγχον διεθνοῦς ἐπιτροπῆς.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὰ θελήματα τῶν Δυνάμεων ἀνεκοινώθησαν εἰς τὴν Πύλην, ὁ Μιδάτ πασᾶς, ὅστις εἶχεν ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Βεζύρου, ἐδημοσίευσεν καὶ ἐθέσπισεν ἐπίσημως τὸ κατ' Ὀκτώβριον προαγγελθὲν Σύνταγμα. Οἱ κρότοι τῶν τηλεβόλων ἐχαίρετισαν τὴν ἀνακήρυξιν καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν κόσμον τὸ μέγα γεγονός, «τὸ ὁποῖον ἀνέγραφεν εἰς τὰ χρονικά τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας σελίδα ἀνεξάλειπτον». Αὗται ἦσαν αἱ φράσεις τῆς ἐγκυκλίου τῆς ἀπευθυνθείσης ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν εἰς τοὺς παρὰ ταῖς εὐρωπαϊκαῖς αὐλαῖς ἀντιπροσώπους τῆς Πύλης. Ὁ ὑπουργὸς ἐβεβχίου ἐν αὐτῇ ὅτι οἱ νέοι θεσμοὶ ἔμελλον «νὰ θεμελιώσωσι διὰ παντὸς τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας, τῆς δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἰσότητος, ἥτοι τὸν θρίαμβον τοῦ πολιτισμοῦ». Προσέθετε δὲ ὅτι τὸ Σύνταγμα δὲν ἦτο ἀπλῆ ὑπόσχεσις, «ἀλλὰ σύμβασις πραγματικὴ καὶ ρητὴ, ἣτις καθίστατο κτῆμα πάντων τῶν Ὀθωμανῶν, τῇ θελήσει τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου».

Διὰ τοῦ περιβοήτου τούτου Συντάγματος, τῆς 24 Δεκεμβρίου 1876 συνίστατο Συμβούλιον ἐξ ὑπουργῶν ὑπευθύνων, Γενικὴ Συνέλευσις συγκειμένη ἐκ δύο Βουλῶν, ἥτοι Γερουσίας, διοριζομένης ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ Βουλῆς τῶν Ἀντιπροσώπων, ἐκλεγομένης παρὰ πάντων τῶν κατοίκων τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπροστατεύετο ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ ἡ τοῦ συνέρχεσθαι· ἐθεσπίζετο ἡ ἰσοβιότης τῶν δικαστῶν καὶ τὸ ὑποχρεωτικὸν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως.

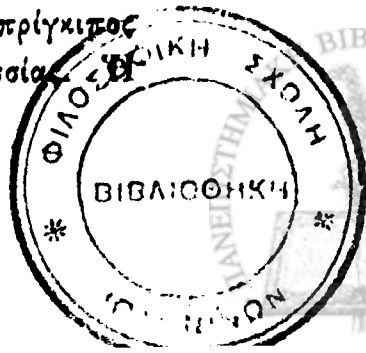
Εἶνε τάχα ἄξιον νὰ ἐξετασθῇ τὸ Σύνταγμα αὐτὸ ἐμβριθῶς, μετὰ προσοχῆς καὶ ἐνδιαφέροντος; Ἡ ἐφαρμογὴ ἧς ἔτυχεν ἐπιτρέπει ἡμῖν ν' ἀπαντήσωμεν ἀρνητικῶς. Σημειοῦμεν μόνον ὅτι ἐν αὐτῷ ἀνεγράφητο ὅτι ὁ Ἰσλαμισμὸς παρέμενε ὡς θρησκεία τοῦ Κράτους, ὅτι αἱ ἐκλογαὶ τῆς τε Βουλῆς καὶ τῶν ἐν τοῖς βιλαετίοις Συμβουλίων ἐξηρτῶντο ἐκ τῆς αὐθαίρεσις τῶν πασάδων, ὅτι ἡ Γερουσία συνέκειτο ἀποκλειστικῶς ἐκ Μουσουλμάνων, καὶ ὅτι ἡ Εὐρώπη θὰ ἐδεικνύετο πολὺ μωρόπιστος ἐὰν ἤθελεν ἀποδώσῃ εἰς τὸν χάρτην αὐτὸν πᾶσαν τὴν σημασίαν, ἣν ἤλπιζεν ἡ Πύλη.

Ὅπωςδὴποτε ἐὰν τὸ Σύνταγμα δὲν ὑπῆρξε χλευη, ὑπῆρξε διὰ τὸν Σουλτάνον μία ἀποφυγὴ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἀπῆλθον αὐταὶ μεταρρυθμίσεις τινὰς μερικὰς, αὐτὸς δι' ἐχορήγει Σύνταγμα ἀκέραιον, φιλελεύθερον ὅσον τὰ φιλελευθερώτατα τῆς Εὐρώπης. Τί κάλλιον ἠδύνατο νὰ πράξῃ;

Ἡ Συνδιάσκεψις δὲν ἐπλανήθη ἐκ τῆς καίμωδιος ταύτης. Οὐχ ἤττον ἐδείξε εἰλικρινῆ θέλησιν καὶ προθυμίαν, περιώρισε δὲ τὰς ἐαυτῆς ἀπαιτήσεις εἰς τὸ ἐλάχιστον ὄριον· ἐγκαταλιποῦσα τὴν ἰδέαν τῆς ἐδαφικῆς αὐξήσεως τῆς Σερβίας καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, ἐζήτησε τὴν ἀναγνώρισιν τῆς αὐτονομίας τῆς Βοσνίας, Σερβίας καὶ Βουλγαρίας, ὑπὸ τὸν ἔλεγχον διεθνῶς ἐπιτροπῆς.

Οἱ ὀθωμανοὶ ὑπουργοὶ οὐδένα ἔστεργον ἔλεγχον, ἐξ οὗ θὰ ἐτίθεντο ὑπὸ κηδεμοίαν ἢ κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Περὶ τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο ἔμειναν πάντοτε ἀδιάλλακτοι. Ὁ Σουλτάνος συνεκάλεσεν ἑξακτον Διβάνιον ἐξ 180 ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ Κράτους, ἡ ὁμήγουρις δ' αὕτη ἀπῆντησε διὰ κατηγορηματικῆς ἀκρίβειας. Ἡ ἀπόφασις ἀνεκοινώθη τὴν 20 Ἰανουαρίου εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων, οἵτινες τὴν μεθεπομένην ἀπῆλθον πάντες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Μετὰ τινὰς ἡμέρας, τὴν 5 Φεβρουαρίου ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ ἀφῆρει τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου Βεζύρου ἀπὸ τοῦ πρωτοβουλοῦ τῆς μεταρρυθμίσεως, τοῦ Μιδάτ πασᾶ. Ἐκ τούτου ἐφαίνετο ἐπαρκῶς ὁποῖαν σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν Σύνταγμα!

Ὁ πόλεμος ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἡ Ῥωσσία ἐπέσπευσε τοὺς ἐξοπλισμοὺς αὐτῆς ἐν Βεσσαραβία. Ὁ πρίγκιψ Γορτζακὼφ ἠρώτησε τὰς Δυνάμεις τίνα μέτρα προτίθεντο νὰ λαβῶσι διὰ νὰ σωφρονίσωσι τὴν ὀθωμανικὴν Κυβέρνησιν. Τῇ μεσολαβήσει τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ ὑπεγράφη σύμβασις μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας.

Ἀυστρία ὑπέσχετο νὰ τηρήσῃ οὐδετερότητα, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἡ Ῥωσσία δὲν ἤθελεν ἐγκαταστήσῃ τὴν ἀποκλειστικὴν αὐτῆς προστασίαν ἐπὶ τινος τῶν ὀθωμανικῶν ἐπαρχιῶν, ὅτι πᾶσαι αἱ Δυνάμεις αἱ ὑπογράψασαι τὰς ἐν Παρισίοις καὶ Λονδίῳ συνθήκας τοῦ 1856, καὶ 1871 ἤθελον προσκληθῆναι νὰ γνωμοδοτήσωσιν ἐπὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πολέμου, ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει ἡ Ῥωσσία ἤθελεν ἀπαιτήσῃ ἐδαφικὴν αὐξήσιν παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως καὶ ὅτι δὲν θὰ ἤγγιζε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Ῥωσσικὴ Κυβέρνησις ἐσκέπτετο βεβαίως ὅτι αἱ περιπέτειαι τοῦ πολέμου ἠδύναντο νὰ μεταβάλλωσι τὴν σύμβασιν ταύτην· τὸ σπουδαιότερον ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦτο νὰ τὴν ἀφίση ἢ Εὐρώπῃ νὰ πολεμήσῃ.

Ἡ Ἀγγλία κατέβαλεν ὑστάτην προσπάθειαν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν πόλεμον τοῦτον, οὗτινος ἐφοβεῖτο τὰς συνεπείας. Τὴν 1 Μαρτίου κατώρθωσε νὰ συνομολογηθῆ εἰρήνη μεταξὺ Σερβίας καὶ Τουρκίας. Εἶτα δὲ προὔτεινε τὴν συγκρότησιν νέας Συνδιασκέψεως ἐν Λονδίῳ. «Διὰ τῆς ἀπὸ 31 Μαρτίου κοινῆς διακοινώσεως, ἐγγράφην ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἡ Πύλη ὑπεχρεώθη νὰ ἐκτελέσῃ τὰς αἰτηθείσας μεταρρυθμίσεις καὶ νὰ παύσῃ τὴν ἐπιστράτευσιν· εἶχεν εἰδοποιηθῆ ὅτι αἱ Δυνάμεις ἐμελλον νὰ ἐπιτηρώσιν ἀγρύπνως διὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπροσώπων των τὸν τρόπον καθ' ὃν θὰ ἐξεπλήρου τὰς ὑποσχέσεις τῆς· τέλος εἰάν ἡ νοσηρὰ κατάστασις, ἐξ ἧς ἐπάσχειν ἡ Ἀνατολή, ἤθελε παραταθῆ, αἱ εὐρωπαϊκαὶ Κυβερνήσεις ἐπεφυλάχοντο νὰ συσχεφθῶσι περὶ τῶν μέσων, ἅτινα ἤθελον θεωρήσῃ ὡς καταλληλοτάτα, ὅπως ἐξασφαλίσωσι τὴν εὐημερίαν τῶν χριστιανικῶν λαῶν καὶ τὰ συμφέροντα τῆς γενικῆς εἰρήνης».

Ἡ Ῥωσσία ἐφουβήθη μήπως ἡ Πύλη ἐνδώσῃ. Ὅθεν προσέθηκεν εἰς τὴν κοινὴν διακοίνωσιν τὴν ἐξῆς ἰδιαιτέραν πρόσκλησιν: «Ἐχὴν ἡ Πύλη δεχθῆ τὰς συμβουλὰς τῆς Εὐρώπης καὶ τοὺς ὅρους τῆς ἐν Λονδίῳ Συνδιασκέψεως, δεον νὰ πεμψῇ πρέσβυν εἰδικὸν εἰς Πετρούπολιν, ὅπως διαπραγματευθῆ τὰ τοῦ ἀφοπλισμοῦ.»

Ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις καθυπεβχλε τὰς ἀλαζόνας ταύτας ἀξιώσεις εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Ἀντιπροσώπων, συνελθοῦσαν κατὰ τὸ Σύνταγμα. Ἐννοεῖται ὅτι αὕτη ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς ἀσυζητητῆ ἀπορριψέως αὐτῶν. Τότε διὰ γνώσεως λιαν ἀγερώχου ἐδήλωσεν ὅτι ἡ ψῆφος τῆς ἐθνικῆς ἀντιπροσωπίας ὑπεδείκνυεν αὐτῇ τὸ καθῆκον τῆς. «Θὰ ἐκτελεσωμεν τὰς ὑποσχρμένας μεταρρυθμίσεις, ἐγράφην, ἄνευ διακρίσεως

ἐπαρχιών, θρησκείματος ἢ τάξεως. Θ' ἀφοπλισθῶμεν, εἴαν καὶ ἡ Ρωσσία ἀφοπλισθῇ· διαμαρτυρόμεθα ὁμως κατὰ τῆς ταπεινωτικῆς κηδεμονίας, ἣν θέλει νὰ μᾶς ἐπιβάλη ἡ Εὐρώπη, ἀντιθέτως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης καὶ κατὰ παράβασιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου. (9 Ἀπριλίου).

Τὴν 16 Ἀπριλίου ἡ Ρωσσία συνῆπτε μετὰ τῆς Ρουμανίας στρατιωτικὴν σύμβασιν, δι' ἧς ἀντὶ τῆς ἐλευθέρως διαβάσεως τῶν στρατευμάτων τῆς ὑπισχνεῖτο αὐτῇ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας τῆς. Τὴν 24 ὁ Τσάρος διατάσσει τὸν στρατὸν του νὰ ὑπερβῇ τὰ ὀθωμανικὰ σύνορα, ἀδπως κατορθώσῃ διὰ τῆς βίας ὅ,τι αἱ ὁμόθυμοι προσπάθειαι τῶν Δυνάμεων δὲν εἶχον κατορθώτῃ διὰ τῆς πειθοῦς».

Ἡ Ἀγγλία καὶ αὐτὴς ἐπέχειρσεν ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν Ρωσσίαν. Ἐρνήθη αὐτῇ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐνεργεῖν ἐν ὀνόματι τῆς Εὐρώπης, ἠλεγξεν αὐτὴν διότι κατέστησε τὴν εἰρήνην ἀδύνατον διὰ τῶν ἐξοπλισμῶν τῆς καὶ τῆς σφοδρότητος τῆς γλώσσης τῆς, ἐκήρυξεν αὐτὴν ἀπόβλητον ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας, ἐνίσχυσε δὲ τὰς ἐν Γιβρατὰρ καὶ Μελίτῃ φρουράς τῆς καὶ τοὺς ἐν τῷ Αἰγαίῳ στόλους τῆς. Πλὴν ἀδυνατοῦσα νὰ ἐμποδίσῃ τὴν σύρραξιν, ἤρκεσθη νὰ ζητήσῃ κατόπιν παρὰ τοῦ Τσάρου νὰ σεβασθῇ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀγγλικὰ συμφέροντα· αὐτὸς δὲ προθύμως ἑστερξε νὰ ὑποσχεθῇ ὅτι θὰ σεβασθῇ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν διώρυχα τοῦ Σουέζ καὶ ὅτι δὲν θὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τοὺς Πορθμοὺς (8 Ἰουνίου). Αἱ ἐχθροπραξίαι εἶχον ἤδη ἀρχίσῃ ἀπὸ τινων ἐβδομάδων.

Γ'. Ο ΠΟΛΕΜΟΣ

(Μάιος 1877 μέχρι Φεβρουαρίου 1878).

Περιστάσεις σοβαρώτεραι ποτὲ δὲν εἶχον παρουσιασθῇ καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Οὐδέποτε ἡ Ῥωσσία εὐρέθη ἔχουσα τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος τόσον τελείως ὑπὸ τὴν διάκρυσιν τῆς. Κατὰ τὸ 1829 ὤφειλε νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει τῆς καὶ τὰ συμφέροντα τῆς Τριπλῆς Συμμαχίας, εἰς ἣν ἀνῆκε· τὸ δὲ 1853 ἀνεχαιτίσθη παρὰ τῶν κατὰ τὸ 1829 συμμάχων τῆς. Τὸ 1877 δὲν ἀφοβεῖτο πλέον τὴν ἀντιδρασίαν τῆς Γαλλίας καὶ ἀνευ τῆς Γαλλίας ἡ Ἀγγλία ἦτο ἀνίσχυρος. Τέλος ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς Γερμανίας, ἥτις ἦτο ἱκανὴ νὰ συγκατατῇ τὴν Αὐστροουγγαρίαν. Καθίς ἐπιστεῖεν ὅτι

ἐπρόκειτο περὶ τῆς ὀριτικῆς τύχης τῆς Τουρκίας· οἱ ῥωσικοὶ στρατοὶ ἔμελλον βεβαίως νὰ διαβῶσι τὸν Δούναβιν, νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, νὰ προσκαλέσωσι πάντας τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς χερσονήσου εἰς ὑστάτην Σταυροφορίαν, νὰ κρημνίσωσι τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου καὶ νὰ πηξῶσι τὸν Σταυρὸν ἐπὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας. Μεθ' ὅλας τὰς διπλωματικὰς ἐπιφυλάξεις καὶ τὰς ὑποσχέσεις προσέτι, ἃς ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ ὁ Τσάρος, δὲν ὠνειροπόλησεν ἄρα γε τὴν θριαμβευτικὴν αὐτοῦ εἰσοδὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Τσάριγραδ, ὡς τὴν ἑποκαλοῦσιν οἱ Ῥῶσοι, ἤτοι τὴν αὐτοκρατορικὴν Πολιν; Ἄνευ δὲ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Εὐρώπης τὸ ὄνειρον τοῦτο δὲν θα μετεβάλλετο εἰς πραγματικότητα; Διότι καὶ πάλιν ἡ χριστιανικὴ Εὐρώπη ἀπέσπασε τὸν Σουλτάνον ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Τσάρου

Δὲν ἦσαν βεβαίως οἱ Τσῦρκοι λεία εὐχλωτος διὰ τοὺς ῥωσικοὺς στρατοὺς. Ὑπῆρξαν μάλιστα ἀνταγωνισταὶ δεινοὶ καὶ ἐπὶ πολὺ διάστημα ἡ τύχη τῶν ὀπλῶν ἔμενεν ἀμφίροπος κατὰ τὴν διχρεῖαν τοῦ πολέμου. Ὅτε ὁμως ἡ Ῥωσσία συνήθροισε καὶ ἐπενέβη μετὰ πασῶν αὐτῆς τῶν διαθέσιμων δυνάμεων, συνετρίβησαν

Οἱ Ῥῶσοι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξωσι δια τοῦ Εὐξείνου, τοῦτο δ' ἔνενα τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης, ἧς τ' ἀποτελέσματα ἄκόμη δὲν εἶχον ἐξλειφθῆ. Τὰ τουρκικὰ σκάφη ἐδέσποζον αὐτόθι, ἐνωρὶς δ' ἐπέδοθησαν εἰς τὸν βομβαρδισμὸν τοῦ Πότι καὶ Σουκούμ-καλὲ καὶ ἀπέκλεισαν τὰ ῥωσικὰ παράλια. Ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῶσι κάλλιον τῶν πλεονεκτημάτων αὐτῶν· ἄλλὰ καθ' ἅπαντα ἐκείνον τὸν πόλεμον οἱ Τσῦρκοι ἐφάνησαν ἐντελῶς ἀίκανοι πρὸς ἐπίθεσιν. Ἡμυνηθησαν γενναίως καὶ περὶ τοῦτο μόνον ἠρκέσθησαν.

Οἱ Ῥῶσοι ἦσαν ὡς ἐκ τῆς μετὰ Ρουμανίας συμμαχίας τῶν κύριοι τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Δουναβέως· ὁ ῥουμανικὸς δὲ στρατός, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡγεμόνος Καρόλου, ἀπετέλει τὴν ἐκροτάτην αὐτῶν δεξιάν πρὸς τὴν Κραϊόβαν καὶ τὸ Καλαράτιον, ἐνθα διετήρει ἀνεξερτησίαν ἐνεργείαν, ὅπως οἱ Πεδιμόντιοι πρὸς τοὺς Γάλλους κατὰ τὸ 1859. Ἡ διάβασις τοῦ Δουναβέως ἦτο δυσχερής, διότι ἡ ἀριστερὰ ὄχθη εἶνε χθαμαλοτέρα, ἢ ἡ δεξιὰ ἐπίπεδος, ἀναπεπταμένη καὶ πολλὰ χροῦ τελματώδης· ὥστε καὶ αἱ ἐλάχισται τῶν κινήσεων εὐκόλως κατοπτρεύονται. Τα ὕδατα δὲ τοῦ ποταμοῦ ἦσαν βαθέα· τορπίλαι εἶχον σπαρῆ ἐν αὐτῷ, ἐφρούρει δ' ἐκεῖ ὀλόκληρος τουρκικὸς στολίσκος,

καθ' οὗ οἱ Ῥῶσοι οὐδὲν εἶχον ν' ἀντιτάξωσιν. Ἡ δεξιὰ ὄχθη ἐπροστατεύετο ὑπὸ ἰσχυρῶν φρουρίων καὶ 220,000 Ὀθωμανῶν, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ Ἀχμέτ Ἐγιοῦπ πασᾶ· χάρις δ' εἰς τὴν κακοδιοίκησιν τῆς Πύλης αἱ ἐν Βουλγαρία ὁδοὶ ἦσαν σχεδὸν ἀδιάβατοι, καὶ ὁ εἰσβάλλων εἰς αὐτὴν στρατὸς θὰ συνήντα παντοῖα κατὰ τὴν πορείαν του προσκόμματα. Οἱ Ῥῶσοι ἐν τούτοις ἦσαν ἠιαγκασμένοι νὰ διαβῶσι τὸν Δούναβιν περὶ τὸ μέσον τῆς Βουλγαρίας· ἡ Σερβία ἔκειτο πολὺ μακρὰν, δὲν συνέφερε δὲ εἰς αὐτοὺς νὰ καταλίπωσι τὰς συγκοινωνίας των εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Αὐστριακῶν. Ἀνίσχυροι δὲ ὄντες κατὰ θάλασσαν, δὲν ἠδύνατο ἀφ' ἐτέρου νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῆς παραλίας. Οὐχ ἦττον, μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ ἐμπόδια, διέβησαν τὸν ποταμὸν σχεδὸν ἀκόπως, τοῦτο δὲ ἦτο τὸ πρῶτον καὶ σοβαρώτατον σφάλμα τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐφάνησαν ἀνίκανοι ν' ἀντισταθῶσιν.

Ὁ ῥωσικὸς στρατὸς διετέλει ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ μεγάλου δουκὸς Νικολάου, ἀδελφοῦ τοῦ Τσάρου. Ἀλέξανδρος ὁ Β' κατῆλθεν αὐτοπροσώπως εἰς Ῥουμανίαν μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν ὑπουργῶν του, ἐγκα-εστάθη δὲ ἐν τῇ μικρᾷ πόλει τοῦ Πλοῖστίου, πρὸς βορρᾶν τοῦ Βουκουρεστίου. Πεοὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου οἱ Ῥῶσοι παρέταξαν καθ' ἅπασαν τὴν ἀριστερὰν ὄχθην δίκτυον στρατευμάτων, ἐξ ἰσου περίπου πυκνὸν πανταχοῦ, ὅπως ἀποκρύπτωσι τὸ μέρος ἐξ οὗ ἤθελον ἐπιχειρήσῃ τὴν διάβασιν. Κατὰ τὰς προπαρασκευαστικὰς ταύτας ἐργασίας, ἀποσπάματα τινὰ Κοζάκων ἠδυνήθησαν νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς τὴν βουλγαρικὴν ὄχθην καὶ ἐμβάλωσιν εἰς ἀταξίαν τοὺς Τούρκους· πυρβολοαρχαίαι τινὲς προσφόρων τοποθετημέναι, κατεπυροβόλουν τὰ μικρὰ τουρκικὰ πολεμικὰ σκάφη. Ἐξ αὐτῶν τὸ ἀξιολογώτατον, τὸ Λουφτὴ—Δζελλὶ εἶχε βυθισθῆ ἤδη ἀπὸ τῆς 10 Μαιου. Ἀκολούθως τὸ Σεϊφὴ καὶ Χιφζ-οὐλ-Ραχμὰν κατεστράφησαν ἀμφοτέρω ὑπὸ ῥωσικῶν τορπιλλῶν. Ὁ ὀθωμανικὸς δὲ στόλος οὕτω πως περιέστη μετ' ὀλίγον εἰς πλήρη ἀδυναμίαν.

Τὴν 22 Ἰουνίου οἱ Ῥῶσοι ἐφάνησαν βαδίζοντες κατὰ πυκνὰς φίλαγγας, πρὸς τὴν ἀριστερὰν των, πρὸς τὴν Βραβλαν καὶ τὸ Γαλάζιον. Ὁ στρατηγὸς Ζίμμερμαν διέβη τὸν ποταμὸν διὰ μέσου τῶν τελμάτων καὶ διέσπειρε τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα ἀνὰ τὴν Δόβρουτσαν· οἱ Τούρκοι ὑπεχώρησαν μέχρι τοῦ προχώματος τοῦ Τραϊανοῦ καὶ συνεκέντρωσαν αὐτόθι πολυάριθμα στρατεύματα, νομίζοντες ὅτι τὸ κυριώτατον μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ἐμελλε νὰ παρακο-

λουθήση τὸν στρατηγὸν Ζίμμερμαν. Πλὴν ἡ κίνησις ἐκείνη ἦτο ἐπίπλαστος.

Ἐν τοσούτῳ ὁ μέγας δούξ Νικόλαος εἶχεν ἐκλέξῃ ὡς κύριον σημείον τῆς διαβάσεως τὴν Σιμνίτσαν, ἀντικρὺ τῆς Σιστόβης, εἰς τὸ μέρος ὅπου ὁ ποταμὸς προσεγγίζει περισσότερον εἰς τὸν Αἶμον. Ὅπως ἐξαπατήσῃ τὸν ἐχθρόν, ὁ Τσάρος μετέβη εἰς Πλοῖστιον καὶ Τοῦρνον Μαγουρέλιον, ἀντικρὺ τῆς Νικοπόλεως, οἱ δὲ πρκακολουθοῦντες τὸ ῥωσικὸν ἐπιτελεῖον ξένοι στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι ἐπλανήθησαν πάντες. Ὁ στρατὸς παρετάχθη ἐν σιγῇ ὀπισθεν τῆς Σιμνίτσης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν στρατηγῶν Δραγομίρωφ καὶ Ρίχτερ. Ἦρχισε τὴν διάβασιν διὰ σχεδίων τὴν νύκτα τῆς 26 πρὸς τὴν 27 Ἰουνίου· εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην συνήνητησεν ὀλίγα μόνον τουρκικὰ τάγματα, ἅτινα ὁ στρατηγὸς Σκοβέλεφ, ἐκ τῶν πρώτων διαπεραιωθεὶς, εὐχερῶς διεσκόρπισεν. Ἡ διάβασις ἐξετελέσθη τοσοῦτον ἀνέτως, ὥστε ὁ στρατηγὸς Δραγομίρωφ ἐφοβήθη μήπως εἶχε στηθῆ αὐτῷ παγίς καὶ ἔσπευσε νὰ συνενωθῆ μετὰ τοῦ Σκοβέλεφ. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐγκαταλίπη τὴν Σίστοβαν· ἡ πόλις αὕτη κατελήφθη ἀμαχητὶ τὴν 27 Ἰουνίου, τὰς ἐπομένους δ' ἡμέρας ὁ ῥωσικὸς στρατὸς διέβη τὸν Δούναβιν ἡσυχῶς σχεδὸν τόσον, ὡς νὰ εὐρίσκετο ἐν φιλικῇ χώρᾳ. Ὁ Τσάρος ἐλθὼν εἰς Σίστοβαν τὴν 28, ἐπεθεώρησε τὰ στρατεύματα, καὶ πορευθεὶς ἐν τῷ μέσῳ ζωηροῦ ἐνθουσιασμοῦ διὰ τῶν ἀνθοστρώτων ὁδῶν εἰς τὸν ναόν, ἠκροάσθη τὴν τελεσθεῖσαν δοξολογίαν καὶ ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Τὴν 2 Ἰουλίου τὸ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Γουῆρνον ἵππικὸν εἰσῆλθεν εἰς Βιέλαν, παρὰ τὸν Γιάντραν, ἀνιχνευταὶ δ' ἐξεπέμφθησαν πανταχοῦ ἀναμέσον τῆς Βουλγαρίας, μέχρι τοῦ Βιδ πρὸς δεξιάν, τοῦ Λόμ πρὸς ἀριστεράν καὶ τοῦ Αἶμου πρὸς νότον. Ταῦτα πάντα ἐξετελέσθησαν μετ' ἀξιοθαυμάστου εὐφυίας καὶ ικανότητος.

Τί ἐμελλον νῦν νὰ πράξωσιν οἱ Ῥῶσοι; Τὸ κύριον σῶμα τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ εὐρίσκετο συγκεκεντρωμένον εἰς τὸ τετράπλευρον Ῥουτσουκίου, Σιλιστρίας, Βάρνης καὶ Σούμλας, ἀντικρὺ τοῦ στρατηγοῦ Ζίμμερμαν καὶ παρὰ τὴν ἀριστεράν πλευράν τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ. Ἐμελλεν ἄρα νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκπόρθησιν πάντων τῶν φρουρίων; Τὸ τοιοῦτον θ' ἀπῆτει χρόνον μακρόν. Ἄλλως τε τὸ ἔργον δὲν εἶχε τι τὸ ἐπιβλητικόν, ἦτο δὲ χρεῖα, ὅπως ἀνταποκριθῆ εἰς τὴν προσδοκίαν τῶν χριστιανικῶν λαῶν, νὰ ἐπιτεθῆ

έρρωμένως και ταχέως. Τὸ ῥωσικὸν ἐπιτελεῖον ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ προέλασιν ταχείαν διὰ τοῦ Αἴμου πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ ἐπιχείρησις ἀνετέθη εἰς τὸν θαυμαστὸν στρατηγὸν τοῦ ἱππικοῦ Γουῦρκον· ἐνῶ δὲ θὰ ἐξετελείτο αὕτη, τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν μέγαν δοῦκα Νικόλαον ἐμελλε νὰ καταλάβῃ ὄχυρως τὴν γραμμὴν τοῦ Γιάντρα, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὰς κινήσεις τῶν Τούρκων καὶ διατηρῇ τὰς συγκοινωνίας μετὰ τοῦ Δουνάβεως καὶ τῆς Ῥουμανίας.

Ὁ Γουῦρκος ἐξεκίνησεν ἐκ Βιέλας τὴν 3 Ἰουλίου καὶ ἐβάδισε πρὸς τὸν Τύρναβον, ἡ τουρκικὴ δὲ φρουρὰ τῆς πόλεως ταύτης ἀπεσύρθη πρὸς ἀνατολάς, πρὸς τὸ Ὁσμάν-παζάρ καὶ τὴν Σούμλαν. Κυριεύσαντες τὸν Τύρναβον τὴν 7 Ἰουλίου οἱ Ῥῶσοι, εἰσεχώρησαν εἰς τὰ ὄρη. Αἱ ὁδοὶ ἦσαν σχολαί· αἱ ἀνωφέρειαι δυσδιάβατοι διὰ τοὺς ἵππους· τὰ τηλεθόλα καὶ τὰ ἀμάξια τῶν πυρομαχικῶν ἐφέροντο, οὕτως εἶπεν, ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν στρατιωτῶν. Ὁ Γουῦρκος ἀπέφυγε τὴν διὰ τῆς Σίπκας διάβασιν, ἥτις βεβαίως θὰ ἐφυλάσσετο κάλλιον ἢ αἱ λοιπαὶ παρεκκλίνας ὅπως οὖν πρὸς δεξιάν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν στενοπορίαν τοῦ Χαίνκιοι, μὴ συναντήσας δὲ ποσῶς τὸν ἐχθρὸν αὐτόθι, εἰσῆλθε τὴν 13 Ἰουλίου 1818 εἰς Καζανλίκ, παρὰ τὸν Τούντζαν καὶ ἐπετέθη ἐκ τῶν νώτων κατὰ τοῦ ὑψώματος τῆς Σίπκας. Ἡ αὐτόθι τουρκικὴ φρουρὰ ἐπρόφθασε νὰ φύγῃ· ἀλλ' ὁ Γουῦρκος συνηνώθη μετὰ τοῦ ὑπολοίπου τοῦ μικροῦ τοῦ στρατοῦ· ἦτο ἤδη κύριος τῶν δύο σπουδαιοτάτων διόδων τοῦ ὄρους. Ἡ πρὸς τὴν Θράκην ὁδὸς ἦτο ἀνοικτή. Οἱ πρόσκοποι αὐτοῦ διέτρεχον κατὰ μῆκος τὴν ὄχθην τοῦ Τούντζα μέχρι τοῦ Ἐβρου καὶ μέχρι τοῦ σιδηροδρόμου τῆς Γιάμπολης (20 Ἰουλίου). Ἐμελλε λοιπὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἀδριανούπολιν διὰ τοῦ ἱππικοῦ του καὶ νὰ προβῇ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως;

Μετὰ τινὰς ἡμέρας προσέκρουσε κατὰ σημαντικῶν δυνάμεων, καθ' ὀλοκλήρου νέας τουρκικῆς στρατιᾶς, ἀναφύσεως αἰφνης πρὸ τῆς Ἀδριανουπόλεως. Ἦτο ὁ στρατὸς τοῦ Σουλιῦμάν πασᾶ. Τὴν 11 Ἰουλίου εὐρίσκειτο ἀκόμη ἐν Μαυροβουνίῳ· ἐπιβίβασθεις τὴν 16 ἐν Ἀντιβάρη, ἀπεβίβασθη τὴν 19 ἐν Δεδι-Ἀγάτζ, σιδηροδρομικῶς δὲ συνεκentrώθη μετ' ἀπαραμίλλου καὶ θαυμαστῆς ταχύτητος καὶ ἀκριθείας μεταξὺ Καραβουνάρ καὶ Τυρνάβου. Ἡ δεξιὰ αὐτοῦ πτέρυξ, ἀνωθεν τοῦ Αἴμου καὶ διὰ τῆς στενοπορίας Δεμίρ Καπού, συνηνοῦτο μετὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς ἐν τῷ τετραπλεύρῳ κυριωτάτης τουρκικῆς στρα-

τιᾶς. Μετ' ὀλίγον ἐπεχείρησε κίνησιν ἐπιθετικὴν, ἀπώθησε τοὺς ἰππεῖς τοῦ Γούρκου, προξενήσας εἰς αὐτοὺς μεγάλην βλάβην, ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ διαβῶσι πάλιν τὴν στενοπορίαν τοῦ Χαίνκιου καὶ ἀνέκτησε τὸ Καζανλίκ. Οἱ Ῥῶσοι δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντισταθῶσιν εἰμὴ παρὰ τὸ μεσημβρινὸν ὕψωμα τῆς Σίπκας, ὅπου ἀνήγειραν ἰσχυρὰ ὀχυρώματα, φρουρούμενα παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Ῥαδέτζκη.

Ἄλλως καὶ ἕτερα συμβάντα ὑπεχρέουν τοὺς Ῥώσους νὰ φέρωνται σωφρονέστερον, ματαιώσαντα τὴν κατεσπευσμένην αὐτῶν ἐπιθεσιν. Τὸν γηραιὸν Ἀχμέτ Ἐγιούπ πασᾶν ἀντικατέστησεν ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ τῶν ἐν τῷ τετραπλεύρῳ Τούρκων ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς. Γάλλος οὗτος τὴν καταγωγὴν, ἀπόγονος τῶν μεταναστευσάντων ἄλλοτε εἰς Γερμανίαν Διαμαρτυρομένων, ἦτο υἱὸς μουσικοῦ τινος ἐκ Μυχδεμβούργου, τὸ χριστιανικὸν δὲ αὐτοῦ ὄνομα ἦτο Κάρολος Δετροά. Καταταχθεὶς εἰς τὸν ὀθωμανικὸν στρατὸν καὶ ἀσπασθεὶς τὴν μωαμεθνικὴν θρησκείαν, ἀνῆλθεν εἰς τ' ἀνώτατα ἀξιώματα. Ἦτο δὲ ἄξιος τῆς τοιαύτης προαγωγῆς. Προσβληθείσης τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ πτέρυγος ὑπὸ τῶν Ῥώσων, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πρίγκιπος Διαδόχου, ἐν τῇ ἀπὸ Ῥουτσουκίου εἰς Σούμλαν γραμμῇ, ἀντέστη, γενναίως ἠνάγκασε δὲ καὶ τὸν στρατηγὸν Ζίμμερμαν νὰ παραμείνῃ ἐν Δοβρούτση, ἔνθα τὰ στρατεύματα αὐτοῦ πολλὰ ὑπέστησαν ἐκ τῶν νόσων.

Ἰδίως ἡ δεξιὰ τῶν Ῥώσων πτέρυξ συνήνητησεν ἀντίστασιν ὅλων ἀπροσδόκητον. Τὴν πτέρυγα ταύτην διώκει ὁ στρατηγὸς Κρούδενερ. Κυριεύσας τὴν 16 Ἰουλίου τὴν Νικόπολιν, ἐπεφόρτισε πάραυτα τὸν στρατηγὸν Σίλδερ νὰ καταλάβῃ τὴν Πλεύναν, σημαντικὴν ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της, κειμένην κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν ἀπὸ Νικοπόλεως εἰς Λόβατζ καὶ ἀπὸ Σιστόβης εἰς Σοφίαν. Ὁ Σίλδερ εὗρεν αὐτόθι τὸν Ὀσμᾶν πασᾶν, ὅστις μεταβὰς ἐκ Βιδδινίκου μετὰ 40,000 ἀνδρῶν καὶ 90 τηλεβόλων, ὠχυρώθη ἐπὶ τῶν λόφων τῶν δεσποζόντων τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Βίδ. Οἱ Ῥῶσοι ἐφώρμησαν κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τούτων, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν καὶ ἐδιώχθησαν ἐν ἀταξίᾳ μέχρι Βιέλας καὶ Νικοπόλεως (20 Ἰουλίου). Ὁ στρατηγὸς Κρούδενερ προσέδραμε, πέμψας δὲ τὸν Σκοβέλεφ πρὸς νότον, διὰ νὰ κυριεύσῃ τὴν Λόβατζ καὶ φράξῃ εἰς τοὺς Τούρκους τὴν πρὸς τὴν Σοφίαν ὁδόν, ἐπετέθη κατὰ τῆς Πλεύνας μεθ' ὅλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων, ἀλλ' ἠττήθη κατὰ κράτος τὴν 30 Ἰουλίου, ἀπώλεσεν 8,000 ἀνδρῶν καὶ ὑπεχώρησέ μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Τὸ τοιοῦτον

προύξηνεσε δεινὴν καὶ θλιθεράν ἐκπληξιν εἰς τοὺς Ῥώσους, ἐπήνεγκε δὲ ἀλγεινὴν εἰς τὸ ἔργον τῶν ἀναχαίτισιν. Ὀλίγου δεῖν μάλιστα τὸ κύριον τοῦ στρατοῦ αὐτῶν σῶμα ἀποσυνετέθη ἐκ πανικοῦ ἢ ἥττα αὐτῶν ἀνεκοινώθη μετὰ τῶν συνήθων ὑπερβολῶν εἰς Σίστοβαν, Βουκορέστιον καὶ ἐκείθεν εἰς πᾶσαν τὴν Εὐρώπην. Καὶ ἐφάνη πανταχοῦ ἀποκαλυφθεῖσα διὰ μιᾶς ἡ στρατιωτικὴ ἰσχὺς τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἡ μεγαλοφυα τοῦ Ὀσμᾶν πασᾶ.

Οἱ Ῥῶσοι δὲν ἠθέλησαν ν' ἀφίσωσιν ὥστε νὰ παγιωθῇ ἡ τοιαύτη ἐντύπωσις. Ὁ ἀρχιστράτηγος μέγας δούξ Νικόλαος, ἀφίσας ἀπλοῦν ἐπιτηρητικόν σῶμα ἐν τῇ τετραπλεύρῳ, ἤγαγε πάντα αὐτοῦ τὸν στρατόν, ἐξ 70,000 ἀνδρῶν πρὸ τῆς Πλεύνας καὶ ἔστησε τὸ στρατηγεῖον αὐτοῦ ἐν Πελισιάτ. Τάξας τὸν ρουμανικόν στρατόν εἰς τὸ δεξιὸν αὐτοῦ κέρας, πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως καὶ τὸν Σκοβέλεφ εἰς τὸ ἀριστερόν, ἐν Λόβατζ, παρεσκεύασε τὴν ὀριστικὴν ἐφοδὸν διὰ τὴν 11 Σεπτεμβρίου, ἐπέτειον τῶν γενεθλίων τοῦ Τσάρου. Ἡ ἐκ τῶν Ῥουμάνων συγχειμένη δεξιὰ πτέρυξ ἐπολέμησεν ἀνδρείως, κυριεύσασα τὰ πρὸ αὐτῆς τουρκικὰ ὄχυρά μιν. Ὁ Σκοβέλεφ ὡσαύτως ἐπραξέ θάυματα ἀνδρείας μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν ἀριστερᾶς πτέρυγος, ἀπωθήσας τὸν ἐχθρὸν μέχρι τῆς Πλεύνας. Ἀλλὰ τὸ κέντρον τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ, συντριβὲν ὑπὸ τὰ πυρὰ τῶν ὀθωμανικῶν τηλεβόλων, ὑπέστη δεινὴν βλάβην, ἀπέτυχεν ἐν πάσαις αὐτοῦ ταῖς προσπαθείαις καὶ ἀπώλεσε 16,000 ἀνδρῶν. φονευθέντων ἢ τραυματισθέντων. Ὁ μέγας δούξ Νικόλαος ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν ὑποχώρησιν, ὃ δὲ Σκοβέλεφ κατηγανακτημένος ἐγκατέλιπε τὰς παρ' αὐτοῦ κυριευθείσας θέσεις. Τὸ συμβᾶν ἦτο ὀλίθριον. Ὅχι διότι ὁ Ὀσμᾶν πασᾶς, ἐξασθενήσας ἐκ τῆς μάχης καὶ στερούμενος ἐπικουριῶν, ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὴν ἐπίθεσιν· ἀλλὰ διεκυβεύετο ἡ ἐπιτυχία τῆς εἰσβολῆς· δὲν ἠδύναντο βεβαίως οἱ Ῥῶσοι νὰ ἐπαναλάβωσι τὴν διὰ τοῦ Αἴμου προέλασιν, ἔχοντες τὴν Πλεύναν πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τὸ τετράπλευρον, ἰσχυρῶς ὑπερασπιζόμενον, πρὸς τ' ἀριστερά.

Καὶ ἄλλαι δὲ ἦνται τῶν Ῥώσων ἐν Ἀσίᾳ ἐπεδείνωσαν τὴν κατὰστασιν. Πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου ὁ μέγας δούξ Μιχαὴλ καὶ ὁ στρατηγὸς Λόρις Μελίκωφ εἶχον ἀπέναντι αὐτῶν τὸν Μουχτάρ πασᾶν, ἐπὶ κεφαλῆς ἑκατοντακισχιλίων ἀνδρῶν. Ῥωσικὴ φάλαγξ, πολλὰς ὑποστάσα βλκχας ἐκ τῶν τηλεβόλων τῶν τουρκικῶν πλοίων παρὰ τὸ παράλιον τοῦ Εὐξείνου, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπορθήσῃ τὸ Βατούμ.

Ἡ κυρία στρατιὰ ἐκυρίευσε τὸ Ἀρδαγάν, ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ εἰσῆρχετο εἰς Βαγιαζίδ. Τὸ Κάρς, εἰς οὐ τὴν ἐκπόρθησιν κυρίως ἀπέβλεπεν ἡ ἐκστρατεία, ἐπολιορκήθη. Ἄλλ' ὁ Μουχτάρ πασᾶς κατήγαγε τὴν 21 Ἰουνίου ἐν Ἀλιζᾷ νίκην κατὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, τὴν 25 δὲ τὴν νέαν νίκην ἐν Ζεβὶν κατὰ τοῦ κέντρου τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ. Ὁ Μελικὼφ ἠττήθη καὶ πάλιν τὴν 25 Αὐγούστου ἐν Κυσίλ - Ταπά, ὁ δὲ Σουλτάνος ἀπένειμεν εἰς τὸν Μουχτάρ πασᾶν τὸν ἐνδοξὸν τίτλον τοῦ Γαζῆ, ἧτοι Τροπαιοῦχου. Οἱ Ῥῶσοι ἐπέστρεψαν ἐντὸς τῶν συνόρων των, ἄγοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ πολυαριθμούς Ἀρμενίους, φθουμένους τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων. Οἱ ἀνυπότακτοι παρὰ τὸν Καύκασον μουσουλμανικοὶ πληθυσμοὶ συνεταράχθησαν, ἐδέησε δὲ ν' ἀποσταλῶσι στρατεύματα, ὅπως ἀποκαταστήσωσιν ἐκεῖ τὴν τάξιν.

Οἱ Ῥῶσοι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐλπίζωσιν ὅτι θὰ εὐωδοῦτο πρόχειρος κατὰ τῶν Τούρκων καὶ οἰονεὶ ἐξ ἐφόδου ἐκστρατεία. Ἐδέητε νὰ ἐπαναλάβωσι τὴν πολεμικὴν αὐτῶν ἐνέργειαν ἐπὶ νέων σχεδίων, ἔχοντες τὰ πάντα προὑπολελογισμένα, χωρὶς ν' ἀφίσωσι το πικραμικρὸν εἰς τὴν τύχην καὶ τὴν σύμπτωσιν, προσκαλέσαντες δὲ πάσας αὐτῶν τὰς διαθέσιμους δυνάμεις, ὡς καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Αἱ ἀποφάσεις αὗται ἐλήφθησαν εἰς τὸ γενόμενον κατὰ τὴν 15 Σεπτεμβρίου μέγα πολεμικὸν συμβούλιον. Ἐν τοσοῦτῳ δὲ μέχρι τῆς ἀφίξεως τῶν νέων στρατευμάτων, ὄφειλον νὰ συνέχωσι τοὺς Τούρκους εἰς τὸ τετράπλευρον, καὶ ἐπὶ τινὰς ἐβδομάδας ἐπιστεύθη ὅτι ὁ Μιχμέτ Ἀλῆς ἐμελλε νὰ καρπωθῆ πάσας τὰς συνεπείας τῶν νικῶν τοῦ Ὀσμάν πασᾶ καὶ συμπληρώσῃ τὴν ἡτταν τῶν εἰσβαλόντων. Ἦθελε δὲ ἴσως τὸ κατορθώσῃ, ἐὰν δὲν παρεκωλύετο ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ἄλλων τούρκων στρατηγῶν, τῶν ζηλοτυπούντων, διὰ τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐξουσίαν. Διετέλει εἰς διαστάσιν ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν Ἀχμέτ Ἐγιοῦπ, τὸν πρῶτον ἀρχιστράτηγον, ὅστις ἔγενετο ὑπαρχηγὸς αὐτοῦ, διοικῶν τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἧτο δὲ προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Σουλεῦμαν πασᾶ, ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν Θράκῃ στρατοῦ.

Κατέβαλεν οὐχ ἧττον λίαν ἀξιεπαίνους προσπαθείας. Ἦθέλησε νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὸν Αἶμον, διὰ νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ Σουλεῦμάν· ἀλλ' ὁ Ἀχμέτ Ἐγιοῦπ προὔτιμα τὴν γραμμὴν τοῦ Δουνάβεως, διὰ ν' ἀποκόψῃ τὴν ὁδὸν τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Ῥῶσ-

σων. Μεθ' ὅλας δὲ ταύτας τὰς διαφωνίας καὶ μεθ' ὅλην τὴν χαυνότητά τινων στρατηγῶν, οἷον τοῦ Αἰγυπτίου πρίγκιπος Χασάν, ὅστις ἦγε μεθ' ἑαυτοῦ δυσκινήτους πολυτελεῖς ἀποσκευάς, ὁ Μεχμέτ Ἄλῃς ἐνίκησε τοὺς ὑπὸ τὸν Διάδοχον τοῦ ρωσικοῦ θρόνου Ρώσους ἐν Κασελγιέβω τὴν 6 Σεπτεμβρίου, ἐν Βερβόκῃ Κάρκιοι τὴν 21 καὶ ἀνέκτησε πᾶσαν τὴν γραμμὴν τοῦ Λόμ. Τότε δὲ ὑποχωρῶν ὅσον ἠδύνατο εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀχμέτ Ἐγιοῦπ, ἤθελε νὰ προβῇ ἔτι περαιτέρω, νὰ βυθίσῃ πρὸς τὴν Βιέλαν, νὰ συνενωθῇ μετὰ τοῦ Ὀσμάν πασᾶ, ἰσως δὲ ν' ἀπωθήσῃ τοὺς Ρώσους πρὸς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Δουιάβεως καὶ οὕτω ν' ἀποπερατώσῃ τὸν πόλεμον. Ἄλλ' ἡδραστηριότης αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἠλεκτρίσῃ τοὺς ἀδρανεῖς ἀντιζήλους του, οὐδὲ ν' ἀποδιώξῃ ἐκ τῶν στρατευμάτων τὴν πρὸς τὴν ἐπίθεσιν ἀποστροφὴν. Μετ' ὀλίγον ἐγένετο θῦμα τῶν ραδιουργιῶν τῆς Αὐλῆς, καθρέθη ἐκ τῆς ἀρχηγίας καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Σουλεῦμάν πασᾶ. Οὗτος ἀφῆκε τὸν ὑπ' αὐτοῦ στρατὸν πρὸ τῆς Σίπκας καὶ ἐέλθων ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῷ τετραπλεύρῳ στρατευμάτων· διὰ νὰ μὴ φανῇ δὲ μιμούμενος τὸν μισητὸν αὐτοῦ προκάτοχον, ὠδήγησε πάλιν τοὺς Τούρκους παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Λόμ καὶ ἀνέμεινεν ἐκεῖ τὰ γεγονότα. Τίς οἶδε ποῖα θὰ ἦτο ἡ τύχη τοῦ πολέμου, ἐὰν οἱ Ὀθωμανοὶ εἶχον ἰκανωτέρους ἀρχηγούς.

Οἱ Ρώσοι ἔσχον τὸν καιρὸν νὰ συγκεντρώσωσι 300,000 ἀνδρῶν περὶ τὴν Σίπτοβαν, νὰ παρασκευάσωσι δὲ τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς Πλεύνας. Δὲν ἐπρόκειτο πλέον νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ ν' ἀναγκάσωσιν αὐτὴν νὰ παροδοθῇ διὰ τῆς πείνης. Διότι εἰς τὰ προχείρως ἀνεγερθέντα ἐκεῖνα ὄχυράματα ὁ Ὀσμάν πασᾶς δὲν εἶχε κατορθώσῃ νὰ συναθροίσῃ πολλὰς ζωτροφίας. Ἡ διεύθυνσις τῆς πολιορκίας ἀνετέθη εἰς τὸν Τοτλέβιν, τὸν ἀμύντορα τῆς Σεβαστουπόλεως κατὰ τὸ 1855. Περιεκύκλωσεν οὗτος τὴν πόλιν διὰ πολιορκητικῶν ἔργων, ἀφειδῶς ἐρωδιασμένων διὰ τηλεβόλων. Ὁ Γουρκος ἐπανελθὼν ἐκ Ρωσσίας ἐπὶ κεφαλῆς μικροῦ ἐλαφροτάτου στρατοῦ, ἐκυρίευσεν τὴν Λόβιτς πρὸς μισημβρίαν καὶ τὴν Τέλις πρὸς τὰ μισημβρινοδυτικά, διεκοψε πάσας τὰς μετὰ τῆς Σόφιας συγκοινωνίας, διεσκόρπισεν τοὺς ἰππεῖς του ἀνά τὴν πεδιάδα, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ πᾶσαν τροφοδότησιν καὶ ἀπέκλεισεν ἐντελῶς τὴν Πλεύναν ἐντὸς ἀδιαπράστου φραγμοῦ. 120,000 Ρώσων περιέσφιγγον τοὺς Τούρκους παρὰ τὰς δύο ἑχθὰς τοῦ Βιδ, ὁ μὲν μέγας δούξ Νικόλαος καὶ οἱ

Ρουμάνοι ἐκ δεξιῶν, ὁ δὲ στρατηγὸς Γαντζέκης ἐξ ἀριστερῶν. Ἐν τούτοις ὁ Τοτλέβεν, βέβαιος ὦν περὶ τοῦ ἐπιστημονικῶς παρασκευασθέντος ἀποτελέσματος, ἐμερίμνα ἤδη περὶ τοῦ μέλλοντος, ἐξηρεῦνα δι' ἀνιχνευτῶν τὴν ὁδὸν τοῦ Τραϊανοῦ καὶ τὴν τῆς Γαβρόβης πρὸς τὸν ΑἼμον καὶ συνεχέντρου πάντα τὰ ἐλαφρὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν Γοῦρκον. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, οἱ Ρῶσσοι ἀκρατήτως πλέον ἐμελλον νὰ βαδίσωσι διὰ τῶν ὁρέων πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ κατενέγκωσι κατὰ τῆς Τουρκίας τὸ καίριον τραῦμα.

Τὰ τρόφιμα τοῦ Ὀσμὴν πασᾶ ἤρκεσαν πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ του μόνον μέχρι τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Δεκεμβρίου. Δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τὴν αἰχμηλωσίαν εἰμὴ δι' ἐξόδου. Ὁ Τοτλέβεν προβλέπων τὸ τοιοῦτον, εἶχε λάβῃ τὰ κατάλληλα μέτρα. ἐν δεδομένῳ συνθήματι, σύμπας ὁ ῥωσσικὸς στρατὸς ἐμελλε νὰ εὐρεθῇ συνθηροισμένος εἰς ἓν σημεῖον καὶ νὰ κατασυντρίψῃ τοὺς πολιορκουμένους. Αὕτη δ' ἐμελλε νὰ εἶνε ἡ κρίσιμος στιγμή καὶ ἀνεμένετο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος εἶχε μεταβῆ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολιορκητῶν.

Τὴν 28 Νοεμβρίου ὁ τοῦρκος στρατηγός, ἐνεργήσας πλαστὴν ἐπιθεσιν πρὸς ἀνατολὰς, ὅπως ἐξαπατήσῃ τὸν ἐχθρόν, ἐφώρμησε μετὰ 30,000 ἀνδρῶν κατὰ τῶν στρατευμάτων τοῦ στρατηγοῦ Γκαντζέκη πρὸς δυσμὰς, διέβη τὸν Βιδ καὶ ἐπετέθη μεθ' ὅλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων κατὰ τῶν παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην ῥωσσικῶν χαρακωμάτων. Ἀλλὰ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ προσπάθειαι ἀπέβησαν μάταιαι· εἰς μάτην ἠγωνίσθη αὐτοπροσώπως· ἐτραυματίσθη εἰς τὸν μηρὸν καὶ ἀπεκρούσθη πρὸς τὴν δεξιὰν ὄχθην. Ἐν τοσοῦτῳ οἱ Ρῶσσοι, κυριεύσαντες τὰ ἐγκαταλειφθέντα ὀχυρώματα πρὸς ἀνατολὰς τῆς Πλεύνας, εἶχον εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, διῆλθον δι' αὐτῆς τροχάδην καὶ περιεκύκλωσαν τὸν ὀλιγάριθμον ὀθωμανικὸν στρατὸν κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ. Ἡ περαιτέρω ἀντίστασις θὰ ἦτο ἀφροσύνη. Ὁ Ὀσμὴν πασᾶς παρεδόθη εἰς τοὺς νικητὰς μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ του.

Τὴν νικηὴν ταύτην συνεπλήρωσαν ἕτεροι συμβᾶσαι ἐν Ἀσίᾳ Ὁ στρατηγὸς Λόρις Μερίκωφ ἐνισχυθεὶς δι' ἐπικουριῶν ἐπανελάβε τὴν ἐπιθεσιν κατὰ τοῦ Μουκτάρ πασᾶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου. Κατετρόπωσεν αὐτὸν τὴν 15 ἐν Βενσικιῶφ καὶ ἠνάγκασε μέρος τῶν στρατευμάτων του νὰ παραδοθῶσιν. Ὁ στρατηγὸς Λαζχεφ, ἐντε-

ταλμένος τὴν πολιορκίαν τοῦ Κάρς, ἐκυρίευσεν αὐτὸ διὰ τολμηροῦ πραξικοπήματος τὴν 18 Νοεμβρίου, συλλαβὼν ἐν αὐτῷ 17,000 αἰχμαλώτων. Ὁ Μελίκωφ διευθύνθη πρὸς τὴν Ἐρζερούμην, οἱ δὲ ἀνιχνευταὶ τοῦ ἐνεφανίσθησαν εἰς τὰ περίξ τῆς Τραπεζοῦντος.

Διὰ τελευταίας, σχεδὸν θριαμβευτικῆς, πορείας οἱ Ῥῶσοι ἔφθασαν ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Σέρβοι ἐκήρυξαν ἐκ νέου τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Σουλτάνου τὴν 14 Δεκεμβρίου, ἀπεπειράθησαν δὲ νὰ καταλάβωσι τὸν σιδηρόδρομον πρὸς τὴν Νύσσαν καὶ τὴν Μητροβίτσαν· κατῆλθον ἀκολούθως κατὰ τῆς Πρισρένης, τῆς ἀρχαίας σερβικῆς πρωτεύουσας, ἐξηνάγκασαν εἰς παράδοσιν μίαν τουρκικὴν μεραρχίαν καὶ ἐκαμψαν πρὸς δυσμὰς τὴν γραμμὴν τοῦ Αἴμου. Τοῦ Τσάρου ἐπανακάμψαντος εἰς Ῥωσίαν, ὅπως ἐπαγρυπνῆ ἐπὶ τῶν διπλωματικῶν περιπλοκῶν, ὁ Γοῦρκος ἐπανελάβε μετὰ πολυαριθμοτέρων δυνάμεων τὴν κατ' Ἰούλιον ἀνακοπεῖσαν προέλασιν αὐτοῦ. Ἢδη ἀπὸ τῆς 24 Νοεμβρίου εἶχε κυριεύσει τὴν Ἐτρόπολιν, πρὸς βορρᾶν τῆς Σοφίας. Ὁ Σουλεϊμάν πασᾶς ἀνακληθεὶς ἐκ τοῦ τετραπλεύρου, εὕρισκετο μετὰ τοῦ μείζονος μέρους τῶν ὑπ' αὐτὸν δυνάμεων ἐξ 130,000 ἀνδρῶν, πρὸς νότον τοῦ Αἴμου, ἔχων τὸ στρατηγεῖόν του ἐν Τατάρ Παταρτζίκ. Ἐνῶ ὁ Ραδέτζκης μετὰ νέων καὶ ἀκμαίων στρατευμάτων ἐπανελάμβανε τὴν ἐπίθεσιν ἐμπροσθεν τοῦ ὑψώματος τῆς Σίπκας, ὁ Γοῦρκος κατέλαβε τὸ Βουγάροβον τὴν 1 Ἰανουαρίου 1878, τὴν Σόφιαν τὴν 5, ἀπώθησε τοὺς Τούρκους πρὸς τὴν Φιλιππούπολιν καὶ συνῆψε πρὸς αὐτοὺς πεισματώδη μάχην τὴν 15 καὶ 16 Ἰανουαρίου. Ὁ Σκοβελεφ καὶ ὁ Ραδέτζκης ἠνάγκασαν 25,000 ἐχθρῶν νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα παρὰ τὴν Σίπκαν. Ὁ Σουλεϊμάν εὐρεθεὶς μετὰ τοῦ Γοῦρκου καὶ Ῥαδέτζκη, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Τὸ Ῥωσικὸν στρατηγεῖον ἐγκατεστάθη μετ' ὀλίγον ἐν Καζανλίκ. Ἡ Θράκη ἦτο ἐκ νέου ἀνοικτὴ, ὁ δὲ Γοῦρκος εἰσῆλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν τὴν 20 Ἰανουαρίου. Ὁ Μέγας δούξ Νικόλαος ἐδέχθη αὐτόθι δύο τῶν ὑπουργῶν τοῦ Σουλτάνου, πεμφθέντας εἰς αὐτὸν πρὸς συνομολόγησιν ἀναχωχῆς.

Ἐμελλον ἄρά γε νὰ σταματήσωσιν ἐκεῖ οἱ Ῥῶσοι; Δὲν θὰ προέβαινον μέχρι τῆς ὀθωμανικῆς πρωτεύουσας; Ἢδη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἀνεγράφετο εἰς τὰ σχέδια τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτελείου ὅτι ἀέπρεπε νὰ τρωθῆ εἰς τὰ καίρια ἢ ὀθωμανικὴ ἰσχύς, νὰ βυθίσωσι δὲ οἱ Ῥῶσοι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ

ἐπιβάλωσιν αὐτόθι εἰρήνην διαρκῆ»¹. Περὶ τούτου ἀνεφέρετο λόγιόν τι τοῦ Μεγάλου δουκὸς Νικολάου: «Ἐχω διαταγὴν, εἶπε, νὰ μὴ σταματήσω πρὸ οὐδενός, νὰ βαδίσω κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ θὰ βαδίσω». Ἄλλ' ὁ Γορτζακὼφ ἐφοβεῖτο τὴν Ἀγγλίαν, ἧς ὁ στόλος εὕρισκετο ἐν Βεσίκιαις, ἕτοιμος νὰ διαβῆ τὸν Ἑλλήσποντον· ἐθεώρει ἑαυτὸν δεσμευμένον διὰ τῆς ἀπὸ 8 Ἰουνίου 1877 συμβάσεως· εἶχεν ὑποσχεθῆ νὰ μὴ καταλάβῃ οὔτε τὴν Κωνσταντινούπολιν, οὔτε τὸν Ἑλλήσποντον· αἱ αὐταὶ ὑποσχέσεις εἶχον δοθῆ καὶ πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Γερμανίαν. Ὡφειλε τάχα ν' ἀψηφήσῃ τὴν εὐρωπαϊκὴν ῥῆξιν, ἀφοῦ μόλις καὶ μετὰ δυσκολίας εἶχε νικήσῃ μόνους τοὺς Τούρκους;

Ὅτε ἔφθασεν εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ ἠ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁδὸς ἠνοιγετο ἐλευθέρα, ὁ Νικόλαος διενόηθη νὰ μὴ λάβῃ ποσῶς ὑπ' ὄψει τοὺς φόβους τοῦ ἀρχιγραμματέως «γέροντος μωροῦ καὶ παλιμπαιδός, ὅστις εἶχε κατανήσῃ ὅλως διόλου παράφρων», ὡς ἔλεγον εἰς τὸν στρατηγεῖον. «Ἐὰν ὁ Θεὸς θελήσῃ, ἀνεφώνει ὁ ἀρχιστράτηγος, θὰ προσαρμόσω εἰς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν θυρεὸν μὲ τὰ ἐμβλήματα τῆς Ῥωσσίας». Φαίνεται δὲ ὅτι τοιαύτη ἦτο καὶ ἡ ἀπόκρυφος τοῦ Τσάρου ἐλπίς. «Ἀφοῦ τοιαύτη εἶνε ἡ ἀπόφασις τῆς εἰμαρμένης, ἃς πῆξῃ ὁ μέγας δοῦξ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας!» ἔλεγεν. Ἄλλ' ὑπὲρ τὸ δέον ἐνεπιστεύοντο εἰς τὸ πεπρωμένον, λησμονοῦντες τὴν ἀρχαίαν παροιμίαν: Σὺν Ἀθηνᾶ καὶ χεῖρα κίνει. Ὁ Νικόλαος, πρὶν ἢ ὀριστικῶς ἀποφασίσῃ, ἐζήτησεν ἐκ Πετροπόλεως τὴν ἐξουσιοδότησιν ὅπως καταλάβῃ τὴν Καλλιπόλιν, διὰ νὰ φράξῃ τὴν διέβασιν τῶν ἀγγλικῶν πλοίων. Ἡρνήθησαν αὐτῷ τὴν τοιαύτην ἄδειαν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι αὐτὸς ἤθελε παραβλέψῃ τὴν ἄρνησιν. Πλὴν αὐτὸς δὲν ἐτόλμησε. Λιαν προσηλωμένος εἰς τὴν πειθρχίαν, ἢ πτοηθεὶς ἐκ τῶν συεπεῶν, ὑπήκουσεν εἰς τὰς ἐγγράφους διαταγὰς καὶ οὐχί εἰς τὰς ἀπορρήτους ἐπιθυμίας τῆς Κ. βερ ἡσ-ως του.

Εἶδεν ὅτι διετελεῖ εἰς θεσιν κρισίμον· οἱ Ἀγγλοὶ εὕρισσοντο εἰς Βεσίκια, οἱ Τούρκοι, ἐξηκολούθουν νὰ εἶνε κύριοι τοῦ τετραπλεύρου,

(¹) Ἴδε *Le Russes devant Constantinople*, ἄρθρον ῥώσσου ἀνωνύμου, ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων τοῦ κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολέμου, τῶν γραφέντων καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ μεγάλου δουκὸς Νικολάου ἀπὸ τῆς ἐκ Πετροπόλεως ἀναχωρήσεως (19 Ἰανουαρίου 1877) μέχρι τῆς ἐξ Ἀγίου Στεφάνου ἀναχωρήσεως (18 Ἀπριλίου 1878). *Revue de Paris*, 15 Ἰουλίου 1897.

ἡ Ρουμανία ἦτο δυσχερομένη καὶ ἀπηυδνηκυῖα ἐκ τοῦ πολέμου, ἡ Αὐστρία ἦτο ἀπληρειακὴ, αὐτὸς δὲ ὁ ῥωσικὸς στρατὸς ἦτο κεκμηκὼς καὶ ἐξηντλημένος. Ἡ Ἀδριανούπολις ἠδύνατο νὰ εὐρεθῇ ἐν τῷ μέσῳ κύκλου ἐχθρῶν καὶ πᾶσαι αἱ νίκαι αὐτοῦ νὰ ματαιωθῶσιν. Ὁθεν ὑπέγραψε τὴν ἀνακωχὴν ἐν Ἀδριανουπόλει (30 Ἰανουαρίου).

Οἱ Ἄγγλοι ὁμως, ἐκ προνοίας, διέβησαν τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἠγκυροβόλησαν παρὰ τὰς Πριγκιποννήσους, παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Βοσπόρου καὶ ἀντικρὺ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Τσάρος ὀργισθεὶς, ἀπέδωκεν εἰς τὸν μέγα Δοῦκαν πᾶσαν ἐλευθερίαν περὶ τὸ ἐνεργεῖν καὶ ἐξουσιοδότησεν αὐτὸν νὰ ὀδηγήσῃ τὰ στρατεύματά του εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀεστω καὶ διὰ τῆς βίας», ἐὰν οἱ Ἄγγλοι ἤθελον προχωρήσῃ. Ὁ Μέγας δούξ, ἐγκατασταθεὶς εἰς Ἅγιον Στέφανον, προάστειον τῆς πρωτεύουσας, παρεσκεύασε τὴν ἐπίθεσιν. Ὁ Σουλτάνος τότε ἐκέτευσεν τοὺς Ἄγγλους ν' ἀποσυρθῶσιν· αὐτοὶ ἦσαν τὰς ἀγκύρας καὶ ἀπέπλευσαν, οὕτω δὲ οἱ Ῥῶσοι δὲν εἰτῆλλον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἴσως ἐσφαλαν μὴ ἐπωφεληθέντες τῆς μοναδικῆς ταύτης περιστάσεως· ἐβασίσθησαν ἐπὶ τῆς ἐπιτηδειότητος τῆς ἐχυτῶν διπλωματίας, ἐπὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ πρίγκιπος Βισμαρκ καὶ ἤλπισαν νὰ ἐπιτύχωσι διὰ τῶν διαπραγματεύσεων, χωρὶς νὰ ἐκτεθῶσιν εἰς τὸν κίνδυνον εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, τὰ ὀφέλη ὅσα ἠδύνατο ν' ἀρυσθῶσιν ἐκ τῆς καταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν τῇ ἐν Ἀδριανουπόλει συνομολογητῆσῃ συμβάσει ἐνεδεικνύοντο αἱ βάραι τῆς μελλούσης ὀριστικῆς συνθήκης· ἦσαν δὲ αὐταὶ ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἡ ἑδαφικὴ ὑξήσις τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς Σερβίας, ἡ ἑδαφικὴ αὐξήσις τοῦ Μυροβουνίου, ἡ ἀνακήρυξις τῆς Βουλγαρίας ὡς αὐτονόμου ἡγεμονίας, ἡ παροχὴ διοικήσεως αὐτονόμου εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ Ἐρζεγοβίνην καὶ τὰς ἄλλας χριστιανικὰς ἐπαρχίας καὶ ἡ καταβολὴ πολεμικῆς ἀποζημιώσεως εἰς τὴν Ῥωσσίαν. Οἱ ὅροι οὗτοι ἦσαν ἐν συνόλῳ σύμφωνοι πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνδιασκεψέως καὶ τοῦ ἀπὸ 31 Μαρτίου, 1877 πρωτοκόλλου. Οὐχ ἦττον ἀπέμενε νὰ γνωσθῇ μέχρι τίνων ὀρίων ἐννοεῖ ἡ Ῥωσσία νὰ ἐπικτείνῃ τὴν νεαν ἡγεμονίαν τῆς Βουλγαρίας· περὶ ταῦτο συνεκτροῦτο ἡ προσοχὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀνακτοβουλιῶν. Το βουλγαρικὸν ζήτημα ἄλλως τε ἦτο τὸ κυριωτάτον κεφάλαιον τῶν ἐπακολουθησασῶν μετὰ τὸν πόλεμον διαπραγματεύσεων.

Ἡ Ἄγγλια ἀνήσυχος ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπέμβῃ. Ἐνίσχυε τὰς ἐν

Γιβραλτάρ και Μελίτη φρουράς της, ἐξέφραζε δὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἐπιβιάσῃ εἰς τὰ πλοῖα της μέρος τοῦ ἐν τῇ Ἰνδικῇ στρατοῦ. Ἡ Αὐστροουγγαρία ἐπεστράτευεν ὡσαύτως τὸν παρὰ τὰ μεσημβρινὰ της σύνορα στρατόν, ἐζήτει δὲ τὴν συγκρότησιν εὐρωπαϊκῆς Συνδιασκέψεως. Ὁ δὲ Βίσμαρκ πανηγυρικῶς ἐδήλου ἐν τῷ Ράιχσταγ ὅτι ἐπόθει μόνον νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰρήνην και ἰδίως νὰ διατηρήσῃ ἀγαθὰς σχέσεις μεταξὺ Αὐστρίας και Ρωσσίας, ὅτι αὐτὸς ἤθελεν ἀπλῶς νὰ εἶνε ὁ «ἐντιμος μεσίτης» μεταξὺ τῶν συμβαλλομένων, ὅτι δὲ ἡ Γερμανία οὐδὲν ἡξίου ἰδιαίτερον ὄφελος. Ὁ πρίγκιψ Γορτζακῶφ, ὅστις οὐδένα εἶχε λόγον νὰ δυσπιστῇ πρὸς τὴν Γερμανίαν, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐβασίζετο ἐπὶ τῶν φιλικῶν της διαβεβαιώσεων, ἐδέχθη τὴν συγκρότησιν Συνεδρίου ἐν Βερολίῳ.

Δ'. Η ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝῶ ΣΥΝΘΗΚΗ ΚΑΙ Η ΕΚΤΕΛΕΣΙΣ ΑΥΤΗΣ.
(1878 - 1887).

Ἡ ἐν Ἀδριανουπόλει σύμβασις διεσαφηνίσθη τὴν 3 Μαρτίου διὰ τῆς ἐν Ἀγίῳ Στεφάνῳ συνθήκης, κατὰ πολὺ σαφεστέρας ἦτο αὐτῇ ἡ ἀμείλικτος καθιέρωσις τῆς νίκης τῆς Ρωσσίας, θὰ ἦτο δὲ πραγματικῶς «ὁ θάνατος τῆς Τουρκίας,» ἐὰν καταγράμμα ἐξετελεῖτο. Ὁ Σουλτάνος ὑπεχρεοῦτο δι' αὐτῆς νὰ πληρώσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐκ πέντε δισεκατομμυρίων και ἡμίσεος φράγκων, ἐν ἀδυναμίᾳ δέ, νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ρωσίαν ἐν μὲν τῇ Ἀσίᾳ τὸ Βατούμ, τὸ Ἀρδαχάν, τὸ Κάρς και τὸ Βαγιαζίδ, ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ τὴν Δόβρουτσαν, ἣν ὁ Τσάρος θὰ παρεχώρει εἰς τὴν Ρουμανίαν ἀντὶ τῆς Βεσσαραβίας, οὕτω δὲ τὰ ὅρια τῆς Ρωσσίας κατήρχοντο μέχρι τοῦ Δουνάβειος. Ἡ Ρουμανία, ἡ Σερβία και τὸ Μαυροβούνιον ἐκηρύσσοντο Κράτη ἀνεξάρτητα· ἡ Σερβία ἠϋξάνετο διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν διαμερισμάτων τῆς Νύσσης και τῆς Μητροβίτζης· εἰς τὸ Μαυροβούνιον ἐπίσης προσηρτῶντο γαῖαι τινες τῆς Βοσνίας και δύο λιμένες ἐν τῷ Ἀδριατικῷ, τὸ Ἀντίβαρι και Δουβρίνιον¹. Ἡ Βοσνία δὲ και ἡ Ἑρζεγοβίνη θὰ ἐπροικίζοντο διὰ φιλελευθέρων θεσμῶν, ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Αὐστροουγγαρίας και τῆς Ρωσσίας.

Ἰδίως δ' ἐσχηματιζέτο ἡγεμονία αὐτόνομος τῆς Βουλγαρίας, ἐκτη-

(¹) Ἴδε: Atlas historique Schrader, carte 54.

νομένη ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Αἰγαίου, περιλαμβάνουσα δὲ τὰς ἐπαρχίας τῆς καθυπὸ Βουλγαρίας, τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, εἰς τρόπον ὥστε ἡ Εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ἐτέμνετο εἰς δύο τμήματα, δηλαδὴ εἰς τὴν περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν χώραν πρὸς ἀνατολὰς καὶ εἰς τὴν Ἀλβανίαν πρὸς δυσμὰς. Ἡ Βουλγαρία αὕτη ἐμελλε νὰ ἔχῃ ἡγεμόνα ἐκλεχθσομένον παρ' αὐτῆς, συνέλευσιν δ' αἰρετήν, ἣτις ἐμελλε νὰ καταρτίσῃ τὸ πολίτευμα ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν ῥώσσου ἐπιτρόπου, κεκτημένου πᾶσαν πληρεξουσιότητα ἐπὶ διετίαν, ἔχοντος δὲ παρ' αὐτῷ στρατὸν ῥωσικὸν κατοχῆς ἐκ 50,000 ἀνδρῶν.

Τέλος πάντα τὰ παραδουνάβεια φρούρια κατεδαφίζοντο. Τὸ πολίτευμα τοῦ 1868 ἐμελλεν αὐστηρῶς νὰ ἐφρμωσθῆ ἐν Κρήτῃ, εἰς δὲ τὰς λοιπὰς χριστιανικὰς ἐπαρχίας θὰ παρεχωρεῖτο ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἀνάλογον πολίτευμα ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Ρωσσίας. Ἐπίσης δὲ εἰς τὴν Ἀρμενίαν θὰ παρεχωροῦντο ὑπὸ τὴν ῥωσικὴν προστασίαν ἴδιοι θεσμοὶ, ἐξασφαλίζοντες τὴν ἡσυχίαν αὐτῆς.

Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἡ Τουρκία ἀκατεκόπτετο, διεμελίζετο, χωρὶς κἂν νὰ ἔχῃ ἐλευθέραν τὴν χρῆσιν τῶν διεσπαρμενων μελῶν της.»¹. Ὅτι ἀπέμενε αὕτῃ ἦτο καθυποτεταγμένον εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῆς Ρωσσίας.

Ἡ Αὐστρία δὲν ἠδύνατο νὰ συγκατατεθῆ· αὕτῃ ἤθελε νὰ καταλάβῃ τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην, νὰ ἐξασκῆ ἐπὶ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας ποιάν τινα προστασίαν, ἀνάλογον πρὸς τὴν τῆς Ρωσσίας ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας, νὰ διατηρῆ δὲ ἐλευθέραν καὶ εἰς τὴν διάθεσιν αὐτὴν τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ εἰς τὸ Αἶγαϊον. ἤθελε νὰ δύναται νὰ ἀποτελῆ ἀντίρροπον τῆς ῥωσικῆς κυριαρχίας ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Ἡ Ἀγγλία ἐπίσης ἀντίεστη εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου. Ἦλπιζεν εἰς τὸ ἐξῆς ἐπὶ τὴν συνδρομὴν τῆς Γαλλίας, ἐνθὰ τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον διηύθυνεν ὁ κ. Οὐάδδινγκτων, οὐ αἰ ὑπὲρ αὐτῆς συμπάθειαι ἦσαν κατάδηλοι. Ἐγίνωσκε δὲ ὅτι ἠδύνατο νὰ βασισθῆ καὶ ἐπὶ τῆς Αὐστρίας· Ὁ λόρδος Βήκονσφιλδ μάλιστα προὔτεινεν εἰς τὸν κόμητα Ἀνδράσσου τὴν ἐγκατάστασιν αὐστροαγγλικῆς προστασίας ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους· ἀλλ' ὁ κόμης ἐπτοήθη ἐκ τῆς προτάσεως ταύτης, ἣτις πράγματι ἠδύνατο πολλὰς νὰ δη-

(¹) Engelhardt: La Turquie et le Tanzimat II, 90.

μιουργήση περιπλοκάς. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις προσέφερεν ἐκ νέου τὴν συνδρομὴν τῆς εἰς τὸν Σουλτάνον, ἠγγυᾶτο δὲ αὐτῷ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεών του, ἐὰν ἤθελεν ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν νὰ καταλάβῃ τὴν Κύπρον, ὅπως ἐπιτηρῇ κάλλιον τὰς ἐνεργείας τῆς Ρωσσίας πρὸς νότον τοῦ Κουκάσου. Τούτων δ' οὕτως ἔχόντων, ὁ λόρδος Βήκονσφιλδ καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς αὐτοῦ λόρδος Σώλσβαρου ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἱκανοὺς νὰ λαλήσωσιν ἀγερώχως πρὸς τὴν Ρωσίαν.

Τὴν 1 Ἀπριλίου ἐπεμψαν σφοδροτάτην διακοίνωσιν, δι' ἧς θεωροῦντες ὅτι διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ὁ Εὐξείνους περιήρχετο εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τῆς Ρωσσίας καὶ εἰς τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ὑπελείπετο χιμαιρικὴ ἀνεξαρτησία, ἐκήρυττον τὴν σύμβασιν αὐτὴν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰ νόμιμα συμφέροντα τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Ἦτο τοῦτο πρόκλησις ἀπότομος, ῥιπτομένη κατὰ πρόσωπον τοῦ Τσάρου.

Ἐὰν ἦτο μόνη ἡ Ἀγγλία ἐναντίον του, ὁ Τσάρος ἴσως θ' ἀπέδεχτο τὴν πρόκλησιν· ἀλλ' ἐφοβεῖτο τὴν ἐνοπλον ἐπέμβασιν τῆς Αὐστρίας, δὲν ἐθεώρει δὲ ἑαυτὸ ἐπαρκῆ ὅπως ἀγωνισθῇ κατὰ τῶν δύο ἐκείνων ἐχθρῶν. Ἐζήτησε τότε παρὰ τῆς Γερμανίας νὰ συγκρατήσῃ τὴν Αὐστρίαν, ὅπως τὴν εἶχε συγκρατήσῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος κατὰ τὸ 1870. Ἀπήτησε δηλαδὴ τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς τότε προσεγεθείσης παρ' αὐτοῦ ἐκδουλεύσεως.

Ἄλλ' ὁ Βίσμαρκ ἀπάντησεν ὅτι ἡ Γερμανία εἶχεν ἀνάγκην πινσῶν αὐτῆς τῶν δυνάμεων, ὅπως ἐπιτηρῇ τὴν Γαλλίαν, ἰδύνατον δὲ ἦτο αὐτῇ ν' ἀποσπάσῃ μέρος ἐξ αὐτῶν, ὅπως ἐπιβλέπῃ τὴν Αὐστρίαν. Τὸ ἀληθὲς ὅμως ἦτο ὅτι συνέφερεν αὐτῇ ὅπως ἡ Αὐστρία ἐπεκταθῇ καὶ ἀναπτυχθῇ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου καὶ συγκρουσθῇ αὐθι μετὰ τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἀσφαλείας τῆς Πρωσσίας ἐν Γερμανίᾳ. Μετὰ τοῦτο ἐντελῶς ἀδύνατον ἀπεβαινεῖν εἰς τὴν ρωσικὴν Κυβέρνησιν ν' ἀποδεχθῇ τὰς ἀπειθυνομένας αὐτῇ προκλήσεις· ὅθεν ἐδέησε νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὰ καυδὰνὰ δικρανα τοῦ ἐν Βερολίῳ Συνεδρίου «Αὕτη δὲ κυρίως εἶνε ἡ μεγάλη προδοσία, δι' ἣν ἡ Ῥωσσία δὲν ἐσυγχώρησεν οὐδὲ θα συγχωρήσῃ βεβαίως ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι χρόνον τὴν Γερμανίαν» (1).

(1) Debidour: Histoire diplomatique de l'Europe, II, 517.

Τὸ Συνέδριον συνήλθεν ἐν Βερολίῳ τὴν 13 Ἰουνίου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ. Ἐν αὐτῷ τὴν Γερμανίαν ἀντιπροσώπευσεν αὐτὸς μετὰ τοῦ βαρῶνου Βέρθερ καὶ τοῦ πρίγκιπος Χοχενλόχε· τὴν Αὐστροουγγαρίαν ὁ κόμης Ἀνδράσσυ, ὁ κόμης Κάρουλ καὶ ὁ βαρῶνος Χαύμερλε· τὴν Γαλλίαν ὁ Οὐάδδινγκτων, ὁ Σαιν Βαλλιέ καὶ ὁ Δεπρέ· τὴν Ἀγγλίαν ὁ λόρδος Βήκονσφιλδ, ὁ λόρδος Σώλσβαρυ καὶ ὁ λόρδος Ὅδδο Ῥώσσελ· τὴν Ἰταλίαν ὁ κόμης Κόρτης καὶ ὁ κόμης Δὲ Λωνά· τὴν Ρωσσίαν ὁ πρίγκιψ Γορτζακῶφ, ὁ κόμης Σουθάλωφ καὶ ὁ βαρῶνος Δ' Οὐβρίλ· τέλος τὴν Τουρκίαν ὁ Καραθεωδωρῆς πασᾶς, ὁ Σαδουλλάχ βέης καὶ ὁ Μιχμέτ Ἀλῆς πασᾶς. Διὰ τῶν ὀριστικῶν ἀποφάσεων, ὑπογραφεισθῶν μετὰ ἓνα μῆνα, τὴν 13 Ἰουλίου, ἐπηνέχθησαν, πρὸς τὰς προσπάθειαις τῶν ῥώσσων πληρεξουσίων σημαντικαὶ τροποποιήσεις εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου· κύριος δὲ αὐτῶν σκεπδός ἦτο νὰ ἐξασφαλισθῇ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ ἰσορροπία, ἣν ἡ Ρωσσία ἤθελε νὰ διαταράξῃ ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὴν Τουρκίαν ἦσαν περισσότερον εὐνοϊκαί, ἐξῆψαν δὲ τὸν περὶ ταῦ λείψανα αὐτῆς ἀταγωνισμὸν τῶν ἀντιζήλων Δυνάμεων.

Ἡ Ῥωσσία ἠναγκάσθη ν' ἀρκεσθῇ εἰς μόνην τὴν Βεσσαραβίαν, μέχρι τοῦ βορείου στομίου τοῦ Δουνάβειου, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ εἰς τὸ Κερς καὶ τὸ Βατούμ· ἐπέτυχε δὲ νὰ παραχωρηθῇ καὶ εἰς τὴν Περσίαν τὸ διαιρέσιμα τοῦ Χοτούρ, πρὸς ἀνατολὰς τῆς λίμνης Βάν.

Ὅπως ἐξασφαλισθῇ ἡ εἰρήνη ἐν ταῖς ἐπιρραϊαῖς τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, ἀπερριπίθη ἐπὶ ἀόριστον χρόνον διάστημα νὰ καταληφθῶσι καὶ κυβερνῶνται ὑπὸ τῆς Αὐστροουγγαρίαις, ἢ εἰς ἠδύνατο, ὅψεποτε ἤθελε κρίνῃ τοῦτο καταλληλον, νὰ ταξὶ φρουρὰν καὶ ἐν τῷ διαμερίσματι τοῦ Νόβι Παζάρ.

Ἡ Ἀγγλία τότε ἀνεκοίωσεν ὅτι ἀπὸ τῆς 4 περὶθόντος Ἰουνίου, διὰ μυστικῆς συνθήκης ὁ Σουλτάνος εἶχεν ἀναθίσῃ αὐτῇ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσιών του, εἶχεν ὑποσχεθῆν νὰ μεταρρυθμίῃ, ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν ἐπίβλεψιν, τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων, εἶχε δ' ἐπιτρέψῃ αὐτῇ νὰ καταλάβῃ τὴν νῆσον Κύπρον. Οὕτω θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ τὴν Ῥωσσίαν, διὰ τῆς ἐπισήμως δὲ παροχομένης παρ' αὐτῆς εἰς τὸν Σουλτάνον προστασίας, ἐπηξανε τὸ ἴδιον γόητρον ἀπέναντι τῶν ἐν τῇ Ἰνδικῇ πενήκοντα ἑκατομμυρίων μουσουλμάνων ὑπηκόων τῆς. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου

ἐθεώρει αὐτὴ ὅτι διετήρει τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰσορροπίαν. Μετ' ὀλίγον ἐμελλε νὰ ἐπιθέσῃ χεῖρα ἀσπαγῆς καὶ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως.

Ὡς καὶ αὐτὴ ἡ Ἰταλία καὶ αὐτὴ ἡ Γαλλία ἐσκέφθησαν νὰ συμμετάσχωσι τοῦ σπαραγμοῦ καὶ νὰ λάβωσιν ἐλώρια. Ἡ Ἰταλία προῦθῃσεν ἀορίστους τινὰς ἀξιώτους ἐπὶ τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Τριπολίτιδος. Ἡ δὲ Γαλλία ἔλαβε τὴν ἐξουσιοδότησιν ὅπως καταλάβῃ ἐν ἐνδομῆν περιπτώσει τὴν Τύνιδα. Μόνῃ ἡ Γερμανία δὲν ἐζήτησέ τι ὑπὲρ αὐτῆς· περέττηεν εἰς τὸν Σουλτάνον τὴν ἀφιλοκέρδειαν τῆς καὶ ἤτησε κατόπιν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπίδρασιν διαρκῶς ἔκτοτε αὔξουσας.

Ἀναμέσον τῶν σφοδρῶν τούτων ἀρπακτικῶν ὀρέξεων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εὐρεθέντα τὰ μικρὰ χριστιανικὰ τοῦ Αἵμου Κράτη, δὲν ἐπέτυχον τὴν πλήρωσιν πασῶν αὐτῶν τῶν ἐλπίδων.

Ἡ Ἑλλὰς ἀπῆτει δικαίωματι τῆς ὁμοφυλίας τὴν Κρήτην, τὴν Ἡπειρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέρος τῆς Μακεδονίας, τοῦλάχιστον τὴν Χαλκιδικήν. Ἡ Ρωσία, οὔσα ἀλόγη προστάτης τῶν Σλαύων, δὲν ἦτο εὐνοϊκῶς διατεθειμένη πρὸς αὐτήν. Ἐν τούτοις κατόπιν ζωηρῶν παραστάσεων τῆς Γαλλίας, οἱ πόθοι τῆς ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει ἐξουσιοδοτήθη νὰ διαπραγματευθῇ ἀπευθείας μετὰ τῆς Πύλης περὶ διαρρυθμίσεως τῶν συνόρων μέχρι τῆς γραμμῆς τοῦ Πηνειοῦ καὶ τοῦ Θυάμιδος· αἱ Δυνάμεις δὲ ὑπεσχέθησαν τὴν ἑαυτῶν μεσολάβησιν, ἐὰν δὲν ἤθελεν ἐπέλθῃ συμφωνία μεταξὺ τῶν δύο διαπραγματευομένων μερῶν. Ἡ Κρήτη ἀφέθη εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅστις ὑπεσχέθη νὰ ἐφαρμότῃ ἐν αὐτῇ τὸ φερμάνιον τοῦ 1868, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ προσδιορίσῃ κάλλιον τοὺς ὅρους τοῦ πολιτεύματος.

Τὸ Μαυροβούνιον δὲν ἔλαβε πάσας τὰς ἐπιδικασθείσας αὐτῷ διὰ τῆς ἐν Ἀγίῳ Στεφάνῳ συνθήκης γαίας· παρεχωρήθησαν αὐτῷ μόνον ἐκ μὲν τῆς Ἐρζεγοβίνης τὰ διαμερίσματα τοῦ Νίζιτζ καὶ τῆς Πίβας, ἐν δὲ τῇ Ἀδριατικῇ δύο λιμένες, ὁ τοῦ Ἀντιβάρεως καὶ ὁ τοῦ Δουβρινίου.

Ἡ Σερβία ἔλαβεν, ἐκτὸς τῆς Νύσσης, τὸ βουλγαρικὸν διαμέρισμα τοῦ Πιρότ, ἧτοι περίπου πᾶσαν τὴν κοιλάδα τοῦ Νισάβα.

Ἡ Ρουμανία ἀπώλεσε τὴν μεσημβρινὴν Βεσσαραβίαν, ἀλλ' ἔσχεν ὡς ἀντάλλαγμα τὰ στόμια τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν Δόβρουτζαν μέχρι τοῦ ἀντικρῦ τῆς Σιλιστρίας σημείου.

Τὰ τρία δὲ ταῦτα Κράτη ἀνεκηρύχθησαν καθ' ὁλοκληρίαν ἀνεξάρτητα.

Ἄλλὰ τὸ κύριον σημεῖον τῶν ἐν Βερολίῳ διαπραγματεύσεων ἦτο τὸ ἐξῆς. Ἡ νέα ἡγεμονία τῆς Βουλγαρίας περιορίσθη εἰς τὴν χώραν τὴν κειμένην μεταξύ τοῦ Δουνάβειος καὶ τοῦ Αἴμου μετὰ τῆς Σοφίας, καὶ τῶν πηγῶν τοῦ Ἴσκερ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Στρουμῶνος ἀφ' ἑτέρου. Οἱ πολιτικοὶ αὐτῆς θεσμοὶ θὰ κατηρτιζοντο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν οὐχὶ ἀποκλειστικῶς τῆς Ῥωσσίας, ἀλλ' ἐπιτροπῆς εὐρωπαϊκῆς, θὰ ἔμενε δὲ ὑποτελῆς εἰς τὴν Πύλν. Ἐτέρα ἐπαρχία, ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, κειμένη πρὸς νότον, κατέχουσα πᾶσαν τὴν ἀνωτέραν κοιλάδα τοῦ Ἐβρου, μετὰ τῆς Φιλιππουπόλεως ὡς πρωτεύουσας, ἀπεφασίσθη νὰ ἔχη διοικήσιν αὐτόνομον μετὰ διοικητοῦ Χριστιανοῦ, διοριζομένου ἐπὶ πενταετίαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, τῇ συναινέσει τῶν Δυνάμεων.

Ἡ Μακεδονία ἀπεδόθη εἰς τὴν Τουρκίαν, εἰς ἣν ἀπέμενεν οὕτως ἑκτασις γῆς στενῆς βεβαίως ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἀλλ' ὁμως συνεγῆς μεταξύ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀλβανίας.

Ἡ Πύλη ἐξέφρασεν μίαν ἔτι φορὰν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ περιφρουρήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῶν ὑπηκόων της, «παρέχουσα αὐτῇ ὅσα τὸ δυνατόν εὐρυτέραν ἑκτασιν.» Τὸ Συνέδριον ἔλαβεν ὑπὸ σημείωσιν τὴν δῆλωσιν ταύτην, ἔταξε πάντα τὰ ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει θρησκευτικὰ ἰδρύματα ὑπὸ τὴν κοινὴν προστασίαν πασῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐπιφυλασσομένων τῇ Γαλλίᾳ τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῆς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ δικαιωμάτων, ἅτινα ἐπεκυρώθησαν. Ὅτε δὲ ὁ πρίγκιψ Γορτζακῶφ ἠρώτησε διὰ τίνων μέσων τὸ Συνέδριον ἐννόει νὰ ἐξασκήσῃ τὴν τοιαύτην προστασίαν, δὲν ἠδυνήθησαν οἱ πληρεξούσιοι νὰ συμφωνήσωσι· διότι δὲν προσῆκε νὰ περιορίσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου ἐν τῇ διοικήσει τοῦ Κράτους του.

Ἐκ τῆς κατὰ τὸ 1877-1878 κρίσεως τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἐξήρχετο λίαν ἐξησθενημένον· οἱ ὀθωμανικοὶ πληθυσμοὶ ἤρχισαν νὰ μεταναστεύωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν ἀθρόοι. Τὸ περὶ τῆς ἀκεραιότητος αὐτοῦ δόγμα, τὸ τοσάκις ἤδη καὶ κατ' αὐτὴν ἐκείνην προσέτι τὴν περιστάσιν ἀνακηρυχθέν, ὑβριστικῶς παρεβιάζετο· ὁ διαμελισμὸς ἐξηκολούθει. Οἱ Τοῦρκοι ἄλλοτε εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ δυσπιστῶσι πρὸς πᾶσαν ξενικὴν ἐπέμβασιν· ἀπέδωκαν τὴν ἀρχὴν τῆς καταστροφῆς των εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἥτις ὑπὸ τὸ πρό-

σχημα τῶν μεταρρυθμίσεων εἶχον ἐκνευρίση τοὺς εὐρωστοτάτους τῶν θεσμῶν αὐτῶν. Ἐδείκνυντο εἰς τὸ ἐξῆς ἀπειθεῖς καὶ παρήκοοι, μὴ εἰσακούοντες τὰς παρατηρήσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, εἰμὴ ὡσάκις ἦτο ἐπικίνδυνον νὰ τὰς παρακούσωσιν, ἢ δὲ κακοπιστία των, ἣτις προήρχετο μόνον ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἀμύνης, παρεσκεύασεν εἰς τοὺς διπλωμάτας καὶ ἄλλας δυσχερείας.

Αὕτη ἡ ἐν Βερολίῳ συνθήκη δὲν ἐξετελέσθη ἀκωλύτως. Ὁ ἡγεμὼν Κάρολος τῆς Ρουμανίας ἔλαβε τὸν τίτλον βασιλέως ἐν ἔτει 1881· ὁ ἡγεμὼν Μιλάνος ἔπραξε τὸ αὐτὸ ἐν Σερβίᾳ ἐν ἔτει 1882 ἀμφοτέρω δ' ἔκτοτε κατέστησαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι ὀνόματι καὶ πράγματι.

Οἱ Βόσνιοι δυσφόρως ἐδέχθησαν τὴν αὐστριακὴν κατοχὴν. Ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τοῦ Τσάρου, ἀντέταξαν μακρὰν ἀντίστασιν. Ἡ ἐν Βιέννῃ αὐλὴ συνέσφιξεν ἔτι μᾶλλον τὴν μετὰ τῆς Γερμανίας φιλίαν της, ἐξ οὗ κατέστη αὐτῇ δυνατὸν νὰ καταλάβῃ τὸ Νόβι Παζάρ μετὰ τὴν Βοσνίαν (Σεπτέμβριος 1879). Κατὰ τὴν ἐν Γαστάιν συνέντευξιν αὐτῶν, γενομένην τὸν προηγούμενον μῆνα, οἱ δύο ἀρχιγραμματεῖς Βίσμארκ καὶ Ἀνδράσσυ, συῆψαν συμμαχίαν ρητὴν, ὅπως καταστήσωσι σεβαστὰς τὰς ὑπαρχούσας συνθήκας, ἣτοι τὴν ἐν Φραγκφούρτῃ καὶ τὴν ἐν Βερολίῳ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Τσάρος δὲν ἤθελε διστάσῃ τότε νὰ ἔλθῃ εἰς ρῆξιν μετὰ τῆς Γερμανίας, ἐὰν δὲν ἐφοβείτο τὴν πρόοδον τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος· ὁ μηδενισμὸς δεξῆγε κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν φανερὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν ῥωσικὴν Κυβέρνησιν, αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Α' ἔμελλε νὰ θανατωθῇ παρ' αὐτοῦ, τὴν 1 Μαρτίου 1881.

Μετὰ μεγάλου κόπου ἠδυνήθη τὸ Μυροβοούνιον νὰ καταλάβῃ τὰς ἐπιδικασθείσας αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἐν Βερολίῳ συνθήκης γαίας. Οἱ παραμεθόριοι τουρκικοὶ πληθυσμοὶ καὶ ὁ «Ἀλβανικὸς Σύνδεσμος», δολίως ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ἦσαν τὰ ὅπλα, ἐδέησε δὲ νὰ ἐνεργηθῇ ναυτικὴ ἐπίδειξις ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅπως ὁ ἡγεμὼν Νικόλαος δυνήθῃ νὰ ἐγκαταστήσῃ φρουρὰν ἐν Ἀντιβάρει καὶ Δουβρινῷ (1880).

Ὡσαύτως ἡ Πύλη μετῆλθε πολλὴν δυστροπίαν ὅπως παραχωρήσῃ τὴν Ἠπειρὸν καὶ τὴν Θεσσαλίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τ' ἀποφασισθέντα ἐν Βερολίῳ. Αἱ Δυνάμεις ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιβίλωσι τὴν μεσολάβησιν των, ἢ δὲ Τουρκία ἠρνήθη νὰ παραιτηθῇ

τῶν Ἰωαννίνων. Τὰ νέα σύνορα ὠρίσθησαν διὰ τῆς ἀπὸ 22 Μαΐου 1881 συνθήκης εἰς τὴν Ἄρταν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς γραμμὴν διήκουσαν πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου. Οἱ Ἕλληνες ἐπεφυλάξαντο διὰ τὸ μέλλον καὶ ἄλλας ἀξιώσεις.

Οἱ Βούλγαροι δὲν ἐβράδυναν νὰ παραβῶσι ἀπλούστατα καὶ καθάρωτα τὴν ἐν Βερολίῳ συνθήκην. Τὸ νεογενὲς αὐτῶν ἔθνος ἀνεδείχθη ἐν τάχει ἀλκιμώτατον καὶ λίαν ὑπερήφανον διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ. Τὸ ψηφισθὲν κατὰ τὸ 1876 Σύνταγμα ὑπὸ Ἔθνοσυνελεύσεως ἐμπνεομένης ὑπὸ τοῦ προσωρινοῦ ῥώσσου διοικητοῦ, ἴδρυσεν ὑπουργεῖον ὑπεύθυνον, καὶ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἣ Σοβράνιε, ἧς τὰ μέλη κατὰ τὰ τρία τέταρτα ἐξελέγοντο διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας καὶ κατὰ τὸ ἐν τέταρτον διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος. Τὴν 29 Ἀπριλίου 1879 ἡ Σοβράνιε ἐξέλεξεν ὡς ἡγεμόνα τῆς Βουλγαρίας τὸν Ἀλέξανδρον Βάττεμπεργ, συγγενῆ τοῦ Τσάρου. Τὰ βουλγαρικὰ στρατεύματα διωργανώθησαν ἐπὶ στελεχῶν ῥωσικῶν μετὰ ῥώσπων ἀξιωματικῶν. Ἡ ῥωσικὴ Κυβέρνησις ἠθέλησε νὰ διατηρήσῃ τὴν προστασίαν τῆς ἐπὶ τοῦ νέου Κράτους.

Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι δὲν ἠνέχθησαν τὴν τοιαύτην ὑποτελείαν. Ἐσχηματίσθη παρ' αὐτοῖς καὶ ἐν τῇ Σοβράνιῃ ἐθνικὸν κόμμα ἐχθρικὸν πρὸς τὴν ῥωσικὴν ἐπιρροήν, ὃ δὲ πρίγκιψ Βάττεμπεργ ἠναγκάσθη ἐπὶ ποινῇ ἐκθρονίσσεως νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ. Ἐριδες ὁσημέραι σφοδρότεραι ἐξερράγησαν μεταξὺ Ῥώσων καὶ Βουλγάρων. Οἱ δύο ῥώστοι ἀξιωματικοί, Σοβόλιφ καὶ Κόουλβαρ, οὓς ὁ ἡγεμὼν εἶχε διορίσῃ ὑπουργοὺς, παρητήθησαν τὴν 19 Σεπτεμβρίου 1883, ὃ δὲ Κόουλβαρ ἐξῆλθεν ὡχισμένος ἐκ τῆς αἰθούσης τῶν συνεδριάσεων τῆς Σοβράνιῃ, κράζων πρὸς τὴν πλειονοψηφίαν: «Κτήνη! ἀχρεῖοι! ψεύσται!» Οἱ Βούλγαροι ἀπήντησαν αὐτῷ διὰ φρενιτιωδῶν οὐρῶν! Ἡ πρὸς τὴν Ῥωσίαν ῥῆξις συνετελέσθη.

Ἐν τούτοις καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία διωργανοῦτο ὡσαύτως εἰς ἡγεμονίαν αὐτόνομον, ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς. Ἔσχε στρατὸν ἐγγώριον, συνέλευσιν ἰδίαν αἰρετὴν, διοικητὴν δὲ χριστιανόν, διοριζόμενον παρὰ τοῦ Σουλτάνου, τῇ συναινέσει τῶν Δυναμειῶν. Ὁ πρῶτος διορισθεὶς ἦτο Ἀλέκος πασᾶ Βογορίδης, ὅστις μετ' ὀλίγον ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ πασᾶ. Οἱ Βούλγαροι τῆς Ῥωμυλίας ἠθέλον τὴν μετὰ τῆς Βουλγαρίας εἶωσιν. Δι' αὐτοὺς ἦτο τὸ μόνον μέσον ὅπως διαφύγωσιν ὀλοτελῶς τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν.

Ἐνθερμός τις πατριώτης, ὁ Στράνσκη, ἀνέλαβε τὴν ἡγεσίαν τοῦ κινήματος τὸ ὁποῖον καθὸ ἀκράτητον καὶ μοιραῖον, ἐξηπλώθη μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸ μέγιστον μέρος τῆς χώρας.

Τὴν 18 Σεπτεμβρίου 1885 ἐπανάστασις ἐξερράγη ἐν Φιλιππούπολει, ὅπως εἰρηνικὴ καὶ διὰ τοῦτο διεξαχθεῖσα ἄνευ τῆς ἐλαχίστης αἱματοχυσίας. Ὁ Γαβριήλ πασᾶς συλληφθεὶς, ἐστάλη ὑπὸ συνοδίαν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Προσωρινὴ Κυβέρνησις σχηματισθεῖσα ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Στράνσκη, ἀνηγόρευσε τὸν Ἀλέξανδρον Βάττεμπεργ διιοικητὴν τῆς Ρωμυλίας. οὗτος δὲ πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ ἐθνικοῦ κόμματος, παρὰ τὴν ἀντίστασιν τῆς Ρωσσίας, ἐδέχθη, μετέβη εἰς Φιλιππούπολιν, ἐγένετο δεκτὸς θριαμβευτικῶς καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ «ἡγεμόνος τῶν Δύο Βουλγαριῶν.»

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς τοιαύτης παραβάσεως τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, παραβάσεως σοβαρᾶς τῷ ὄντι, διότι ὄντως τοιουτοτρόπως τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ἐστερεῖτο τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς τοῦ Αἴμου, ἣν ἤθελον νὰ καταλείπωσιν αὐτῷ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ νέα Βουλγαρία διέφευγε φανερὰ τὴν ῥωσικὴν ἐπιρροήν, ἡ ἀντίστασις αὐτῶν ἔμεινε πλατωνικὴ. Ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Γ' διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους ἐφάνη λίαν ὠργισμένος. ἀνεκάλεσε τοὺς εὐρισκομένους ἔτι ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος Βάττεμπεργ ῥώσους ἀξιωματικούς, ἐδήλωσε δὲ ὅτι δὲν τὸν ἀνεγνώριζεν ὡς ἡγεμόνα τῶν Δύο Βουλγαριῶν. Οἱ ὅροι εἶχον ἀνατραπῆ. Ἡ Ῥωσσία νῦν ἐπολέμει τοὺς Βουλγάρους, ἡ δ' Εὐρώπη τοὺς ὑπεστήριζεν ἢ κἂν ἄφινεν αὐτοὺς νὰ πράττωσιν ὅ,τι ἤθελον.

Οἱ Ἕλληνες διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς διαταράξεως τῆς ἰσορροπίας τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀπήτησαν ἰδαφικὰ ἀντισταθμίσματα καὶ ἐπεμψαν στρατεύματα εἰς τὰ θεσσαλικά σύνορα. Ἡ Εὐρώπη τοὺς προσεκάλεσε ν' ἀφοπλισθῶσιν, ἐπειδὴ δὲ τὸ τηλεσίγραφον αὐτῆς οὐδόπως εἰσηκούσθη, στόλος διεθνῆς, ἀποτελούμενος ἐκ πολεμικῶν πλοίων γερμανικῶν, αὐστριακῶν, ἀγγλικῶν, ἰταλικῶν καὶ ῥωσικῶν, ἐπέμφθη εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια, τὰ ὁποῖα ἐκηρύχθησαν «εἰς κατάστασιν εἰρηνικοῦ ἀποκλεισμοῦ». Τῇ φιλικῇ ἐπεμβάσει τῆς Γαλλίας, ἐπίσθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ὁ ἀποκλεισμὸς ἤρθη τῇ 8 Ἰουνίου 1886.

Καὶ οἱ Σέρβοι ὡσαύτως διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς αὐξήσεως τῆς Βουλγαρίας. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις δὲν ἠδύναντο νὰ ἐφαρμόσωσι κατ'

αὐτῶν τὸ ἴδιον μέτρον. Ὁ βασιλεὺς Μιλάνος, ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ του, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Σόφιας. Ὁ Ἀλέξανδρος Βάττεμπεργ ἐνίκησεν αὐτὸν ἐν Σλιβνίτζα τὴν 19 Νοεμβρίου 1885, μετὰ τινὰς ἡμέρας δὲ καὶ ἐν Τσάριβραδ, εἰσέβαλε δὲ τότε εἰς Σερβίαν καὶ νικήσας ἐκ τρίτου ἐν Πιρότ, ἐβάδισε κατὰ τῆς Νύσσης. Ἀπέναντι τῆς διπλωματικῆς ἐπεμβάσεως τῆς τῆς Εὐρώπης συγκατέλειψε νὰ σταματήσῃ. Ὁ Μιλάνος ἐγένετο ἐκτοτε ἀντιδημοτικώτατος ἐν Σερβίᾳ. Ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ναθαλία θυγάτηρ ῥώσσου ἀξιωματικοῦ, ἡξίου νὰ διευθύνῃ αὐτὴ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ τῆς Ἀλεξάνδρου, κόμμα δὲ ἐθνικόν, ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἐπειδὴ ἡ Αὐστρία δὲν ἤθελε νὰ προστατεύσῃ τὰς ἀξιώσεις τῆς Σερβίας, ἐσχηματίσθη κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Μιλάνος παρητήθη τὴν 6 Μαρτίου 1889 καὶ ὁ υἱὸς του Ἀλέξανδρος ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Σερβίας.

Ἡ Βουλγαρία ἔμεινε καθ' ὀλοκληρίαν ἠνωμένη μετὰ τῆς Ῥωμυλίας. Ἐνθαρρυνθεῖσα ἐκ τῆς ἐπιτυχίας, ἀπηλλάγη τέλος ὀριστικῶς τῆς ἀπαιτητικῆς κηδεμονίας τῆς Ῥωσσίας. Τὸ ῥωσικὸν κόμμα, ἀντιπροσωπευόμενον εἰσέτι ὑπὸ τινῶν ἀξιωματικῶν, ἰποίησεν ὑστάτην προσπάθειαν. Τὴν νύκτα τῆς 21 Αὐγούστου 1886, συνωμόται εἰσῆλθον εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου καὶ ἀπειλοῦντες διὰ πιστολίων, τὸν ἐξηνίχκασαν νὰ ὑπογράψῃ τὴν παραίτησίν του. Αὐτὸς δ' ὑπέγραψε, προσθεὶς κατόπιν τῆς ὑπογραφῆς του τὰς λέξεις: «Ὁ Θεὸς σώζοι τὴν Βουλγαρίαν!» Τότε τὸν ἀπήγαγον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Φράντζ, τὸν ὠδήγησαν ἀνὰ μέσων τῶν δασῶν εἰς τὸν Δούναβιν, καὶ θέσαντες αὐτὸν ἐντὸς λέμβου, ἀφῆκαν αὐτὸν νὰ κατέλθῃ τὸν ποταμὸν μέχρι Ρενίου παρὰ τὸ Γαλάζιον, ἐπὶ ῥωσικοῦ ἰθάφους. Ἐκεῖθεν ἀνωτέρα διαταγῇ οἱ δύο πρίγκιπες ἀπεπέμφθησαν εἰς Λεμβέργην τῆς Αὐστρίας, συνοδευόμενοι ὑπὸ χωροφυλάκων.

Οἱ Βούλγαροι ἀγανακτοῦντες διὰ τὴν τοιαύτην πρᾶξιν τοῦ διεθνoῦς δικαίου, ἐξεδίωξαν τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ῥωσικοῦ κόμματος, τὸν Ζάγκωφ καὶ τὸν μητροπολίτην Κλήμεντα, ἐσχημάτησαν προσωρινὴν Κυβερνήσιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Σταμπούλωφ, ἀνεκάλεσαν δὲ τὸν Βάττεμπεργ τηλεγραφικῶς. Ἐπέστρεψε τῷ ὄντι οὗτος μετὰ τινὰς ἡμέρας ἐν τῷ μέσῳ ὁμοῦμων ἐπευφημιῶν, ἀπηύθυνε δὲ πρὸς τὸν Τσάρον τηλεγράφημα ταπεινοφρονεστατον, μὴ ἀπαιτῶν ἄλλο παρ' αὐτοῦ εἰμὴ τὴν ἀποκήρυξιν τῆς συνωμοσίας. Ὁ Τσάρος ἀπήντησεν

ἀπειλῶν αὐτὸν διὰ τῆς ἐκδικήσεώς του. Ὅθεν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Βουλγαρίας ὁ ἡγεμὼν ὑπεχώρησεν ἀπέναντι τοῦ ἑμμανοῦς ἐκείνου μισοῦς ἐσχημάτισεν ἀντιβασίλειαν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Σταμπούλωφ, ἀπεχαιρέτισε μετὰ συγκινήσεως τὸν λαὸν του καὶ ἀπεμακρύνθη ὀριστικῶς (7 Σεπτεμβρίου 1886).

Οὐχ ἦττον τὸ ῥωσικὸν κόμμα εἶχε νικηθῆ. Ὁ ἀντιβασιλεὺς Σταμπούλωφ παρεσκύαζε τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου ἡγεμόνος. Ὁ Βάλδεμαρ τῆς Δανίας ἠρνήθη τὸ στέμμα, ἡ δὲ Σαβράνιε ἐξέλεξε τὴν 7 Ἰουλίου 1887 τὸν πρίγκιπα Φερδινάνδον τοῦ Σάξ-Κοβούργου Γόθας ἑγγονον τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου ἐκ μητρὸς, ἀξιωματικὸν ἐν τῷ αὐστροουγγρικῷ στρατῷ, ὑποστηριζόμενον ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἡ τοιαύτη ἐπέμβασις τοῦ πρίγκιπος Βίσμαρκ, ἣτις δὲν ἔμεινεν ἀπόκρυφος, ἔπεισε τὸν Τσάρον νὰ διαρρήξῃ τὴν μετὰ τῆς Γερμανίας ἔνωσιν καὶ νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ὁ Φερδινάνδος καὶ ὁ κυριώτατος αὐτοῦ ὑπουργὸς Σταμπούλωφ ἐπάλαισαν ἐπὶ τινα ἔτη κατὰ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν σκευωριῶν τοῦ ῥωσικοῦ κόμματος. Ὁ Σταμπούλωφ ἀπέκτησεν ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ φήμην ὠμότητος ἐν μέρει δικαιολογημένην ἐξήγειρεν ἰδίως σφοδρὰ μίση διὰ τῆς θανατώσεως τοῦ ταγματάρχου Πανίτσα ἐν ἔτει 1890.

Καὶ ὅμως ὁ βάρβαρος αὐτὸς ἐγένετο ἄξιος τῆς εὐγνωμοσύνης τῆς Βουλγαρίας. Αὐτὸς τὴν ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ξένης ἡγεμονίας. Αὐτὸς ἐνέπνευσεν αὐτῇ τὴν συνειδησιν τῆς ἀτομικότητός της· τὴν ἔκαμε νὰ ζῆσῃ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων καὶ ἐξήσκησε γενναίως τὴν ῥώμην τῆς καὶ τὴν ἐνέργειάν της ἀντὶ τῶν ἐμποδίων, δι' ὧν διήλθον τὰ πρῶτα αὐτῆς ἔτη. Τὴν ἐξώθησεν ἐνωρίτατα καὶ λίαν ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ, δι' αὐτοῦ δ' ἐγένετο τὸ μᾶλλον εὐημεροῦν καὶ τὸ μᾶλλον εὐρωστον Κράτος τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

Μικρὸν κατὰ μικρὸν τὰ πάθη κατηνύσθησαν. Ὁ Φερδινάνδος ἀπεχωρίσθη τοῦ Σταμπούλωφ, ὅστις ἐδολοφονήθη τὸ 1895 ὑπὸ τῶν ἐκδικητῶν τοῦ Πανίτσα. Ἡθέλησε νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὴν Ρωσίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ' ἐβόησεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βόρις ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ θρησκείᾳ, ὁ δὲ τσάρος Νικόλαος Β' ἐδέχθη νὰ γείνη ἀνάδοχος τοῦ παιδίου. Ἡ θέσις τοῦ ἡγεμόνος Φερδινάνδου φίνεται πλέον παγιωθεῖσα. Ὁ Σουλτάνος, οὐ ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν, διατελεῖ εἰς ἀρίστas μετ' αὐτοῦ σχέσεις. Ἡ Βουλγαρία δέ,

πράγματι ανεξάρτητος, προάγει τὰ συμφέροντα και τὸν πλοῦτον αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ.

Ὁ πόλεμος τοῦ 1877 παρεσκεύασε τοιοῦτοτρόπως διὰ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, λύσιν, ἣν οὐδεὶς προέβλεπε πρὸ ἐνὸς αἰῶνος. Ἡ διαδοχὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους ἐφαίνετο τότε ἀποκειμένη εἰς τὴν Αὐστρίαν και πρὸ πάντων εἰς τὴν Ρωσίαν. Ἐκτοτε δύνανται μὲν αὐται νὰ περισφίγγωσι τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου, ἢ μὲν ἐκ Βοσνίας ἢ δὲ ἐκ Βεσσαραβίας και νὰ βαρύνωσι δι' ὅλου τοῦ βάρους τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς. Πλὴν μεταξὺ αὐτῶν και τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠγέρθησαν νέα ἔθνη, εἰς ἃ ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου, μᾶλλον ἐκ τῶν περιπετειῶν τοῦ μεταξὺ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀνταγωνισμοῦ ἢ ἐξ ὑπαγορεύσεως ἐπαινετῆς γενναιοφροσύνης, ἐχρηγήσει τὸ δικαίωμα τοῦ ζῆν. Ὅπως οἱ Τοῦρκοι ἀπηύδθησαν ἐκ τῶν ἐπεμβάσεων τῆς Εὐρώπης, οὕτω και τὰ χριστιανικὰ τοῦ Αἴμου Κράτη, ἀπλήστως ὀρεγόμενα τῆς ἐλευθερίας, διότι ἐπὶ μακρὸν ἐδυναστεύθησαν, ἀξιοῦσι ν' αὐξήσωσι και νὰ εὐημερήσωσι διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν δυνάμεων. Ἐρχισαν δὲ ἤδη ν' ἀντιδρῶσι κατὰ τῆς φιλοκερδοῦς προστασίας τῶν γειτονικῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Θὰ διαφύγωσιν ἄρα γε αὐτὴν ἐξ ὀλοκλήρου; Ἡ Εὐρώπη θὰ εὐρῆ και πάλιν βεβαίως ἐν τῷ μέλλοντι ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ μεταξὺ Χριστιανῶν και Μουσουλμάνων, Ἑλλήνων και Σλαύων, τῶν Σλαύων ἀναμεταξὺ αὐτῶν, προφάσεις πρὸς διπλωματικὴν ἐπέμβασιν. Οὐχ ἤττον ἐπειδὴ τὰ ζητήματα περὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν συνόρων ἔχουσι σημασίαν δι' αὐτοὺς και μόνους, φαίνεται ὅτι ταῦτα δὲν θὰ ὦσιν ἱκανὰ ὅσον ἄλλοτε νὰ διαταράξωσι τὴν γενικὴν εἰρήνην.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

ΤΑ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ, ΑΡΜΕΝΙΑ, ΚΡΗΤΗ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Α'. Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ ΑΒΔΟΥΛ ΧΑΜΙΤ Β'.

Οι Παλαιότουρκοι και οί Νεότουρκοι. — Οί περιστοιχίζοντες τόν Σουλτάνον. — Οί τρόμοι τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ. — Σχέσεις τοῦ Σουλτάνου μετὰ θρησκευτικῶν ἀδελφοτήτων. — Στρατιωτική, διοικητική καί οικονομική ἀναδιοργάνωσις.

Β'. ΑΙ ΕΝ ΑΡΜΕΝΙΑ ΣΦΑΓΑΙ (1894 — 1896).

Ἡ ἀρμενική πολιτική — Ἡ γρηγοριανή ἐκκλησία τῆς Ἀρμενίας. — Τὸ ἀρμενικὸν Σύνταγμα τοῦ 1860. — Οί εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σουλτάνου Ἀρμένιοι.

Αἱ ἐν Ἀγίῳ Στεφάνῳ καὶ Βερολίῳ συνθήκαι. — Ῥήτραι εἰδικαὶ περὶ Ἀρμενίας. — Ἡ ἀγγλικὴ ἐπέμβασις ὑπὲρ τῶν Ἀρμενίων. — Τὰ παράπονα τῶν Ἀρμενίων. — Ἡ νέα ῥωσικὴ πολιτικὴ κατὰ τῶν Ἀρμενίων. Ἡ συγκέντρωσις ἐπὶ τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ'. — Τὰ ἐπαναστατικὰ κομιτάτα.

Ὁ διωγμὸς τῶν Ἀρμενίων ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. — Ἡ πολιτικὴ τῶν σφαγῶν. —

Αἱ ἐν Σασσὸν σφαγαὶ (Αὐγούστος — Σεπτέμβριος 1894). — Ἡ ἐπέμβασις τῆς Εὐρώπης. — Ἡ πρώτη ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγὴ, (Ὀκτώβριος 1895). — Ὁ ἀπὸ 20 Ὀκτωβρίου 1895 ἱσραδῆς. — Ἡ μεγάλη σφαγὴ (Νοέμβριος — Δεκέμβριος 1895). — Τὸ ζήτημα τῶν διπλῶν φυλακίδων. — Αἱ ἐν Βάν σφαγαὶ (Ἰούνιος 1896). — Τὸ συμβῆναι τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς. Δευτέρα σφαγὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει (Αὐγούστος 1896). — Ὁ « δολοφόνος Σουλτάνος » καὶ ὁ « ἐρυθρὸς Σουλτάνος ».

Ἡ εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ. — Αἱ Ἀγγλικαὶ προτάσεις. — Ἡ ὑπὸ τῆς Γαλλίας διατύπωσις περὶ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Γ'. ΤΑ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΣΥΜΒΑΝΤΑ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1895 — 1897),

Ἡ Κρήτη καὶ τὸ φερμάνιον τοῦ 1868. — Ἡ ἐν Βερολίῳ συνθήκη καὶ ἡ ἐν Χα

λέπα σύμβαισι (1878). — Τὸ ἀπὸ 26 Ὀκτωβρίου 1889 φερμένιον. — Παράπονα τῶν Κρητῶν. — Διορισμὸς Χριστιανοῦ διοικητοῦ, τοῦ Καραθεοδωρῆ πασᾶ. — Παράπονα τῶν Μουσουλμάνων.

Αἰματηραὶ συγκρούσεις μεταξύ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Μουσουλμάνοι εἰς τὰς πόλεις καὶ Χριστιανοὶ εἰς τὰ ὄρη. — Ἡ συγκίνησις ἐν Ἀθήναις. — Παραχωρήσεις γενόμεναι ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. — Ὁ Γεώργιος Βέροβιτζ πασᾶς χριστιανὸς διοικητὴς Κρήτης. — Ὁ ἀπὸ 25 Αὐγούστου 1896 συμβιβασμὸς. — Ἐλπίδες καὶ πρῶτα μέτρα εἰρηνοποιήσεως. — Ἐξέγερσις τῶν Μουσουλμάνων. — Ὑποπτα μέτρα τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως. — Ταραχαὶ ἐν Χανίοις (Ἰανουάριος 1899). — Ἐπέμβαισι τῆς Ἑλλάδος. Ὁ συνταγματάρχης Βάσσος ἐν Κρήτῃ (Φεβρουάριος 1897). — Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐν Ἀθήναις. Ἀφύπνισις τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας. — Ἀνησυχίαι τῶν ἐν τῷ Αἴμα Σλαύων. — Ἀγκυρήσις τῆς αὐτονομίας τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Δυνάμεων. — Πρόσκλησις τῆς Ἑλλάδος ὅπως ἀνακαλέσῃ τὰ στρατεύματά της ἐκ Κρήτης.

Μεγάλῃ ἐξαφισ τῶν πατριωτικῶν παθῶν ἐν Ἀθήναις. — Συγκέντρωσις τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς τὰ Θεσσαλικά σύνορα. — Νεαὶ ταραχαὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. — Ἐκρηξις θρησκευτικοῦ μίσους. — Κήρυξις πολέμου μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. — Ἡ πολιτικὴ τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας. — Ὁ πόλεμος (Ἀπρίλιος—1897). — Πρώτη νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἡπείρῳ. — Εἰσβολὴ Τούρκων εἰς Θεσσαλίαν. Τύρναβος, Λάρισα, Φάρσαλα. — Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβαισις. — Θέσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. — Ἡ ἤγητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. — Ἀνόρθωσις τοῦ γοήτρου τοῦ Σουλτάνου παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις.

Δ'. — ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 1898.

Ἡ Θράκη. — Οἱ Ἀλβανοί. — Ἀλβανικαὶ φυλαί. Γέγκαι καὶ Τόσκοι. — Πνεῦμα τυχοδιωκτικῶν καὶ ριψοκίνδυνον καὶ χαρακτήρ μισθοφορικός. — Οἱ Ἀλβανοὶ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Σουλτάνου. — Ὁ Ἀλβανικὸς σύνδεσμος (1878-1879). — Αἱ ληστεΐαι τῶν Ἀλβανῶν. — Οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς Μακεδονίας. — Οἱ Τούρκοι. — Οἱ Ἕλληνας. — Αἱ θέσεις αὐτῶν. — Οἱ ἐν τῇ Ἄθωνι ρώσσοι μοναχοί. — Ἡ ἑλληνικὴ προπαγάνδα ἐν Μακεδονίᾳ. — Ὁ Πανελληνισμὸς καὶ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέα. — Οἱ Κουτσόδραχοι καὶ ἡ ἐργασία τοῦ Ἀποστόλου Μαργαρίτη. — Ἡ ἀνάμνησις τῆς Μεγάλῃς Βλαχίας. — Οἱ Σέρβοι. — Συμφέροντα αὐτῶν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἄξιου. — Ἡ ἀνάμνησις τῆς Μεγάλῃς Σερβίας τοῦ Στεφάνου Δουσάν. — Ἡ σερβικὴ προπαγάνδα ἐν Μακεδονίᾳ. — Οἱ Βούλγαροι. — Τὸ σχίσμα τῆς ἐκκλησίας αὐτῶν (1870). — Ἡ Μεγάλῃ Βουλγαρία καὶ ἡ ἐν Ἄγιῳ Στεφάνῳ συνθήκη. — Ἡ βουλγαρικὴ προπαγάνδα. — Τὰ ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων βεράτια ἐν Μακεδονίᾳ.

Αἱ ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ὀρέξεις. — Ἡ Ρωσσία. — Ἀνάπτυξις αὐτῆς ἐν Ἀσίᾳ. — Ἡ Αὐστρία. — Κατάληψις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης. — Τὸ αὐστριακὸν ζήτημα. — Οἱ Σλαβοὶ τῆς Αὐστρουγγρικῆς αὐτοκρατορίας. — Ἡ πολιτικὴ τῶν ἐθνικοτήτων ἐν τῇ γερσονήσῳ τοῦ Αἴμου. — Δυσχέρειαι περὶ τὴν λύσιν. — Ἡ Μακεδονία εἰς τοὺς Μακεδόνας. — Ἡ πολιτικὴ τῆς αὐτονομίας.

Α'. Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΟΥΛΤΑΝΟΥ ΑΒΔΟΥΛ ΧΑΜΙΤ ΤΟΥ Β'.

Τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος, ἰδίως ἀπὸ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, εἶχε κερθῆ ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Εὐρώπης· ἀλλ'

οὐδὲν ὠφελήθη ἐκ τούτου. Ἡ Εὐρώπη ἀφῆκε τὴν Τουρκίαν ν' ἀγωνισθῆ μόνη κατὰ τῆς Ρωσσίας, τὴν ἀφῆκε νὰ ὑποστῆ διαμελισμὸν φρικώδη καὶ σχεδὸν θανάσιμον, μόλις δέ, χάρις εἰς τὰς ἐριδας τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων, διέφυγεν τὸν ὀλεθρὸν, ὅστις ἄλλως τε προσωρινῶς μόνον ἀπεσοβήθη, κατὰ τὴν γνώμην πολλῶν.

Ταχέως ἤρχισαν καταλείποντες τὸ Εὐρωπαϊκὸν ἔδαφος οἱ Μουσουλμάνοι. Αἱ ἐν Ἀσίᾳ ὁδοὶ ἦσαν πλήρεις τῶν ἀθλίων αὐτῶν φυγάδων. Ἐξετέλουν ἀντιθέτως τὴν πορείαν τῶν ἑαυτῶν προγόνων, οἵτινες ἄλλοτε ὑπὸ Βαγιαζήτ τὸν Κεραυνὸν καὶ Μωάμεθ τὸν Β' τὸν Πορθητὴν, διέδραμον θριαμβευτικῶς ἀπὸ τῆς μεμακρυσμένης Ἀνατολῆς μεχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ. Τι εἶχε λοιπὸν συμβῆ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ὁσμάν; Εἶχεν ἐπισύρῃ ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν δυσμένειαν τοῦ Ὑψίστου; Ἐτιμωρήθη διότι ἤκουσε τὰς ἐπιβούλους συμβουλὰς τῶν ἀπίστων; Ἀφοῦ δὲ ἡ σκέπη τῆς θείας χειρὸς ἀπεσύρθη ἐξ αὐτοῦ, ἔπρεπε τάχα ν' ἀφεθῆ ἐπὶ πλέον εἰς τὸν οἶκον ἐκεῖνον ἢ ὑπερτάτη ἀρχή; Ἦτο ἄρα γε ἱκανὸς ὅπως ἐξακολουθήσῃ ἐφορῶν ἐπὶ τῶν τυχῶν τοῦ Ἰσλάμ;

Εἰς τὴν ὁμόθυμον σχεδὸν ταύτην δυσπιστίαν κατέληγον ἀπὸ κοινοῦ καὶ οἱ φανατικοί, οἱ αὐστηροὶ τηρηταὶ τοῦ νόμου τοῦ Κορανίου, φλεγόμενοι ἐξ ἱεροῦ μίσους κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ οἱ Νεότουρκοι, ὅπαδοὶ τῆς ἐγκαταστάσεως εἴδους τινὸς συνταγματικοῦ πολιτεύματος, κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα. Σύμπας ὁ μουσουλμανικὸς κόσμος συνεταράσσετο· εἰς τὸ κέντρον δὲ τῆς Ἀφρικῆς αἱ θρησκευτικαὶ ἀδελφότητες διωργάνουν, παραπλεύρως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σουλτάνου, εἶδος τι λαϊκῆς θεοκρατίας.

Ἀβδούλ Χαμίτ ὁ Β' διέσωσε τὸ γόητρον τῆς ἐξουσίας του. Ὁ Ἰσλαμισμὸς εἶχε καὶ αὐτὸς καταληφθῆ ὑπὸ σφοδροῦ παροξυσμοῦ φανατισμοῦ, ἰδιαιτέρως ἐπιδεινωθέντος ἐκ τῆς ἀπελπισίας· ἡ δὲ ἡγεμονικὴ ἐξουσία τοῦ Σουλτάνου διέτρεχε τὸν κίνδυνον νὰ καταποθῆ ἐντὸς τοῦ σάλου ἐκεῖνου. Ὅθεν ἀπεφάσισεν αὐτὸς νὰ μὴ προβῆ εἰς οὐδεμίαν πραγματικὴν πλέον ὑποχώρησιν πρὸς τὴν Εὐρώπην, σώζων ὅσον ἠδύνατο κάλλιον τὰ προσχήματα. Ἀπηνήθη τὴν πολιτικὴν τῶν μεταρρυθμίσεων, ἐδίωξεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἢ ἔδεκάτισε διὰ τῆς εἰρκτῆς καὶ τῶν συνοπτικῶν θανατώσεων τὸ κόμμα τῶν Νεοτούρκων, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε ἤρχισε νὰ ἐκδηλοῖ τὰ παράπονα καὶ τὰς ἀπειλάς του διὰ μέσου τοῦ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ τύπου. Ἐγένετο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ φανατικοῦ κόμματος, ἠδυνήθη δ' οὕτω ν' ἀνακτήσῃ τὸ διακινδυνεύον

κῦρος αὐτοῦ καὶ νὰ παλινρθώσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ἀτομικὴν τοῦ ἔξουσιαν. Ἐκτοτε οἱ ὑπουργοὶ εἰσὶν ἀπλᾶ ὄργανα τῆς θελήσεως τοῦ κυρίου καὶ δεσπότου των· αἱ διατάξεις των γίνονται ἀπλῶς πρὸς τὸ θεαθῆναι καὶ πρὸς ἐξαπάτησιν τῆς Εὐρώπης· πράγματι δὲ αὕτη ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἠγνῶει τὴν νέαν ταύτην πολιτικὴν· βραδέως ἐνίστησεν ὅτι τὸ ἀληθὲς κέντρον τῆς Κυβερνήσεως δὲν εὑρίσκετο πλέον ἐν τῇ Πύλῃ, ἀλλ' ἐν τῷ Ἀνακτόρῳ, ἐν τῷ Γιλδιζ Κιόσκ, ὅπου διαμένει ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ. Ὁ Σουλτάνος ἀφῆκεν αὐτὴν ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον εἰς τὴν πλάνην τῆς. Ἐν τούτοις αἱ συνεχεῖς καὶ ἀπότομοι μεταβολαὶ ἐν τοῖς διορισμοῖς τῶν ὑπουργῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ Μεγάλου Βεζύρου ὑπεδήλουν τὴν παρουσίαν ἐξουσίας καχυπόπτου, ἰδιοτρόπου ἰσως, ἣτις ἔδει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψει. Ἐπὶ δεκάδα ἐτῶν ἡ φυσιολογία τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ διετήρησε τὴν ὑπόκρισιν, ὡς νὰ ἐσκεπάζετο ὑπὸ πέπλου ἀδιαπεράστου, ἔμεινε δέ, μακρόθεν ὀρωμένη, συμπαθῆς· διότι ἐλέγετο ὅτι εἶχε μὲν λάβῃ ἀτελεῖ ἐκπαιδεύσιν, ἀλλ' ἦτο φιλαναγνώστης, ἀνεπίληπτος εἰς τὰ ἦθη του, ὀλιγαρκῆς εἰς τὰς τέρψεις του, ὅλως διάφορος τῶν νεωθῶν Σουλτάνων τῶν παρελθόντων καιρῶν, οἵτινες ἐβασίλευον μόνον ἐν τῷ γυναικωνίτη, ἀποβάλλοντες αὐτόθι προῶρως πᾶσαν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ῥώμην.

Δὲν ἐθεωρεῖτο διὰ τοῦτο μονάρχης ἐκτάκτου ἀξίας, οὐδ' ἀξιωματικῶς διὰ τὸν χαρακτῆρά του. Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον δι' ἐπαναστάσεως, ἐξ ἧς ὁ μὲν ἀδελφὸς αὐτοῦ Μουράτ ἀπώλεσε τὸ στέμμα, ὁ δὲ θεῖος αὐτοῦ Ἀβδούλ Ἀζίζ τὴν ζωὴν, φαίνεται ὅτι ἔμεινε ἔκτοτε διατελῶν ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τρόμου ἀκατανοήτου καὶ ἰσως λίαν φυσικοῦ, ὑπέικων ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολιτικῆς ὑστεροβουλίας, εἰς τοὺς περιστοιχίζοντας καὶ διαρκῶς ἀπειλοῦντας αὐτὸν διὰ τῆς καθαιρέσεως ἢ τοῦ θανάτου καὶ ὑποχρεοῦντας αὐτὸν ἐπομένως νὰ δρᾷ. Μέχρι τίνος ἄρᾳ γε σημείου εἶνε ἐλεύθερος καὶ ὑπεύθυνος διὰ τὰς πράξεις του; Ἄδηλον. Εἶνε ὅμως βέβαιον ὅτι ἐκὼν ἄκων ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ κατέστη ὁ ἀρχηγὸς τῶν φανατικῶν Μουτουλμάνων.

Ἡ τοιαύτη δρᾶσις εἶνε ἐπικίνδυνος οὐχὶ ἔνεκα τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἔνεκα αὐτῶν τῶν ὑπηκόων του, τοσούτῳ μᾶλλον καθισταμένων ἀπαιτητικωτέρων ὅσῳ περισσότερο κερδίζουσι καὶ ὅσῳ εὐοδοῦται ἡ πολιτικὴ των. Ὅθεν ὁ Σουλτάνος δὲν τολμᾷ νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα τῶν μᾶλλον πρὸς αὐτὸν ἀφωσιωμένων ὑπουργῶν του, ἀπὸ καιροῦ δὲ εἰς καιρὸν διαδίδεται ἡ φήμη

περὶ μυστηριώδους συνωμοσίας ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ, περὶ τῆς δυσμενείας εἰς ἣν ὑπέπεσεν αἴφνης τις τῶν ἕως τότε ἐμπειπιστευμένων γραμματέων του, περὶ τῆς ἐξαφανίσεως συμβούλου τοῦ τινος, χαίροντος πᾶσαν τὴν ἐμπιστοσύνην του.

Διότι ζῆ ἐν διηνεκεῖ καὶ ἀνιάτῳ φόβῳ περὶ ἐπιβουλῆς κατὰ τῆς ζωῆς του. Αἰσθάνεται περὶ αὐτὸν τὸ μῖσος τῶν Νεοτούρκων. Φοβεῖται, καθὸ ἀνυχκαζόμενος ἐνίοτε νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὰς συμβουλάς τῆς Εὐρώπης, τὴν ἐκδίκησιν τῶν Παλαιοτούρκων. Σπανιώτατα καὶ ἐπ' ἐλάχιστον χρόνον ἐμφανίζεται εἰς τὸ κοινόν· ὁσάκις μεταβαίνει εἰς τὸ ἐν Σταμποῦλ μέγα τζαμίον, διὰ ν' ἀσπασθῇ, κατὰ τὸ θρησκευτικὸν χρέος, τὸν μανδύκν τοῦ Προφήτου, καθὼς κχι εἰς ἐκάστην ἑορτὴν τοῦ Βαῖραμίου προσκαλεῖ παρ' ἑαυτῷ διὰ νὰ παρακαθίσωσιν εἰς τὴν ἄμαξάν του τὸν νεώτατον αὐτοῦ υἱὸν καὶ τὸν Γαζῆ Ὁσμάν πασᾶν, τὸν ἥρωα τῆς Πλεύνας, ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι ἡ ἀθώτης τοῦ ἐνὸς καὶ ἡ δημοτικότης τοῦ ἄλλου παρέχουσιν αὐτῷ ἀπαραβίαστον προστασίαν. Ἐν τοῖς ἀνακτόροις αὐτοῦ τοῦ ΓιλδίζΚιδσκ περιστοιχίζεται ὑπὸ ἐπιλέκτου φρουρᾶς Κούρδων καὶ Ἀλβανῶν, εἰς ἣν ἀπένειμε τὸ τιμητικὸν ὄνομα Χαμιτιέ. Καίπερ δὲ ἀγνύπνως φρουρούμενος παρ' ἀνδρῶν, οὓς ἀδρῶς ἀμείβει, φοβεῖται ἀκόμη, δὲν τολμᾷ δὲ νὰ κατακλιθῇ δύο νύκτας κατὰ συνέχειαν εἰς τὸν αὐτὸν κοιτῶνα⁽¹⁾. Ὁ βίος του εἶνε διαρκῆς ἐκ τοῦ θανάτου τρόμος, ὁ δὲ τρόμος οὗτος τὸν παραδίδει ἔρμαιον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν εὐνοουμένων του τῆς στιγμῆς, ὑπαγορεύει δὲ αὐτῷ φρικαλέας βιαιοπραγίας καθ' ὅσων αὐτὸς ὁ ἴδιος ἤκατ' εἰσήγησιν ἄλλων ὑποπτεύει.

Ἀφ' ἑαυτοῦ ἡ ὑπέικων εἰς κρυφίας ἐπιδράσεις, προσηλώθη ἐκ νέου εἰς τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς ἀρχηγοῦ τῆς θρησκείας. Δέχεται μετ' εὐσεβάστου εὐμενείας τοὺς Χατζῆδες, τοὺς ἐκ Μέκκας ἐπιστρέφοντας προσκυνητάς, δι' ὧν περιφρουρεῖ τὸν θρόνον του, ὡσεὶ διὰ φρουρᾶς ἐπουρανίου. Συμβουλευέται τοὺς πλέον σεβασμίους Σείκας, οἷον τὸν Ἀβούλ-Χουδὰ ἐκεῖνον, δερβίσην φανατικόν, ἐλθόντα ἐκ Συρίας, χαίροντα φήμην ἀγίου καὶ σοφοῦ, κηρύσσοντα καθ' ὁδὸν ἐναντίον τῆς χλιαρότητος τῶν πιστῶν καὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ Σουλτάνου ἀπέναντι τῶν ραγιαδῶν. Ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ ἀπέκτησε τὸ τὸ μονοπώλιον τῶν ἐναρέτων τοῦ ἀνδρὸς συμβουλῶν. Διατηρεῖ δ'

(1) A. Vandal: Les Massacres d' Arménie. p. 21.

ἐπίσης οχέσεις στενάς μετὰ τῶν θρησκευτικῶν σωματείων τῆς Τριπολίτιδος, μετὰ τῶν Σενοσίγια πρὸ πάντων, οἵτινες καὶ ἀντιπροσωπεύονται παρ' αὐτῶν· θεραπεύουσιν ὁμοῦ τὸ ὄνειρον τοῦ πανισλαμικοῦ, ἐλπίζουσι δὲ νὰ δημιουργήσωσιν ἐκ νέου τὴν ἐνότητα καὶ νὰ συνδέσωσιν ἐντεῦθεν καὶ ἐκείθεν τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον (2).

Διὰ τὴν πολιτικὴν ταύτην ἀπαιτοῦνται ὄργανα ἐργασίας καὶ ὁ Σουλτάνος εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς πλήρους διοργανώσεως τοῦ στρατοῦ του. Προσεκάλεσε τὸ 1883 στρατηγούς Ἠρώσσους εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, οἵτινες ἐτελειοποίησαν τὸν ὅπλισμόν καὶ τὴν πειθαρχίαν τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων. Πλὴν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ἰδιαίτερώς ἐπεμελήθη τοῦ σχηματισμοῦ καὶ τῆς συντηρήσεως εἰδικῶν σωμάτων, τῶν Χαμιτιέ, προωρισμένων εἰς τὴν ταχείαν καὶ ἀσφαλῆ ἐκτέλεσιν τῶν θελήσεών του. Ἐξ αὐτῶν πολλοὶ στρατιῶται διαμένουσιν εἰς τ' ἀνάκτορα· δύνανται νὰ δρῶσιν ἐν ἀνάγκῃ εἰς τὰς μᾶλλον ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας, καὶ τούτου ἕνεκα ἀμειβόμενοι καὶ δελεαζόμενοι ἐκ τῶν προτέρων, ἀπολαύουσι προνόμια, δι' ἃ οἱ λοιποὶ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ ζηλοτυποῦσιν. Ἀπαιτοῦνται χρήματα καὶ ὁ Σουλτάνος συσσωρεύει ἐν Γιλδιζ Κιόσκ Ὀθσαυρόν, ἀπορρέοντα ἐκ τῶν πτενοχωριῶν τοῦ δημοσίου ταμείου, ἐκ τῆς παύσεως τῶν δημοσίων ἔργων, ἐκ τῆς ἀθαιρέτου ἀυξήσεως πάντων τῶν φόρων, ἐκ τῆς ἐφευρίσεως νέων ἐπιπροσθέτων τελῶν, ἐκ τῆς ἐξαντλήσεως πασῶν τῶν γαιῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐκ τῆς ἰνδείας καὶ τῆς πείνης τῶν κατοίκων. Ἐνίοτε οἱ βαλῆδες διατάσσονται νὰ εἰσπράξωσι νέους φόρους ἐκ τῶν κατοίκων τῶν παρ' αὐτῶν διοικουμένων ἐπαρχιῶν· οἱ φόροι ἔχουσι πληρωθῆ ἤδη, ἀλλ' ἀδιάφορον πρέπει νὰ καταβληθῶσι καὶ πάλιν. Ἐὰν δὲν στέργωσιν ἢ δὲν δύνανται, οἱ Χαμιτιέ διέρχονται, σφάζουσι καὶ διαρπάζουσι.

Ἡ Εὐρώπη, περὶ ἄλλα τυρβαζομένη, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου βλέπει ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ κυβέρνησιν ἀσθενῆ, ἰδιότροπον, ἀσύστατον, νωθρὰν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεταρρυθμίσεων ὅς ὑπεσχέθη, ἀλλὰ τόσον φιλοφρόνως πρόθυμον πρὸς τὰς συμβουλὰς της, ὥστε θεωρεῖ ἀπᾶλλον νὰ ἐκδηλώσῃ τραχύτερον τὰς ἀπαιτήσεις

(2) Engelhard: La Turquie et le Tunzimat. II, p. 164. — Bégard: La politique du Sultan, p. 100

της, σεβομένη τὴν ἄκραν ἀδυναμίαν της. Μόλις ἀμυδρῶς διέκρινε, εἰ καὶ ἀκόμη διστάζει νὰ τὸ παραδεχθῆ, τὴν συντελουμένην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπανάστασιν ὑπὸ τὴν λάμψιν τῶν τελευταίων συμβάντων.

B'. — ΑΙ ΕΝ ΑΡΜΕΝΙΑ ΣΦΑΓΑΙ (1894—1896).

Ἡ Ἀρμενία εἶνε ἡ χώρα ἧς δεσπόζει τὸ Ἀραράτ. Εὐρῆται δὲ τανῦν διηρημένη καὶ ἀνήκουσα εἰς τρία κράτη, τὴν Περσίαν, τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Τουρκίαν. Οἱ Ἀρμένιοι ἔμειναν Χριστιανοὶ ἐν τῷ μέσῳ Μουσουλμάνων· ἀλλ' εἰς οὐδὲν βιλαέτιον τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀποτελοῦσι τὴν πλειονότητα τῶν κατοίκων. Ζῶσιν ἐν τῷ μέσῳ τῶν φυλῶν τῶν Κούρδων, οἵτινες ἀσπασθέντες τὸν Ἰσλαμισμὸν, δικαιοῦνται νὰ καταδιώκωσι τοὺς ραγιαδες, νὰ τοὺς ἀναγκάζωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν παντοειδῶν φόρων, νὰ τοὺς ληστεύωσι προσέτι τῇ συνενοχῇ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Οἱ Ἀρμένιοι εἶνε πολυάριθμοι ἰδίως πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον τῆς λίμνης Βάν, ἐν Σασσοῦν, ἥτοι μεταξὺ Τίγρητος καὶ τοῦ Ἄνω Εὐφράτου, περὶ τὰς πόλεις Ἐρζερούμην, Μούχ, Βίτλες, Διαρβεκίρ, τέλος δ' εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου τῆς Ἀλεξανδρέττας, ἐν Ζεϊτούν, περίξ τοῦ Μαράχ. Ἔτεροι κοινότητες μᾶλλον μεμονωμένοι, εὐρίσκονται ἐν ταῖς κυριωτάταις πόλεσι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἰδίως δὲ παρὰ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου ἀπὸ Τραπεζοῦντος μέχρι Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ Ἀρμενία διετέλεσεν ἐπὶ πολὺ τὸ πεδῖον τῆς μάχης μεταξὺ Τούρκων καὶ Περσῶν, εἶτα δὲ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ρώσων. Ἐγκαρτεροῦσα ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, ὑφίστατο αὐτὸν μεθ' ἥττονος ὑπομονῆς ἀφότου οἱ Ρῶσοι ἐγένοντο κύριοι τῆς χώρας τῆς Τυφλίδος καὶ τῆς Ἐριβάνης καὶ κατέλαβον τὴν Ἐτζμιαδζίν, ἔδραν τοῦ ἀρμενίου πατριάρχου. Οἱ Ρῶσοι ἔσχον ἐν Ἀνατολῇ, ὅπως οἱ Γάλλοι ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, τὸ πλεονέκτημα τοῦ ν' ἀφυπνίζωσι τὴν συνείδησιν τῶν ἐθνικοτήτων. Τὸ ἀρμενικὸν ἔθνος ἦτο ἰδιαζόντως ζωηρόν. Εἶχε δοκιμασθῆ καὶ ἐνισχυθῆ ἐν ταῖς συμφοραῖς ὡς ὑπέστη καὶ ἐν ταῖς ἐπαναστάσεσι δι' ὧν διῆλθε· δὲν εἶχε δὲ στέρησιν, ὅπως αἱ πλείσται τῶν παρὰ τὸν Καύκασον φυλῶν, νὰ ἐξαφανισθῆ ἐντὸς τῆς μάχης τῶν κατακτητῶν. Εἶχεν ἀποκτήσῃ ὑπὸ τὴν πίεσιν πρωτοτυπίαν μᾶλλον ἀξιοσημείωτον καὶ ἀθύπαρξιαν.

Οι Ἀρμένιοι ἔχουν τὴν ἐκκλησίαν των χωριστὴν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν, ἰδρυθεῖσαν κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ. Ἔχουσι τὸν ἀνώτατον αὐτῶν ἀρχιερέα, τὸν Καθολικὸν τοῦ Ἐτζμιαδζίν, τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν, οἵτινες εἶνε ἔγγαμοι, τοὺς μοναχοὺς των ζῶντας ἐντὸς τεπτῶν μονῶν, τὰ σχολεῖά των, περὶ ὧν ἐπιστατεῖ ὁ κληρὸς διευθύνων τὴν ἐκπαίδευσιν, τοὺς ποιητὰς των, οἵτινες συλλέγουσι τὰς παραδόσεις καὶ τὰ δημοτικὰ ἄσματα τῶν ὁρέων καὶ ἐπικαλοῦνται τὰς ἀναμνήσεις τῆς παρωχημένης δόξης. Ὑπάρχουσι μετὰξὺ τῶν Ἀρμενίων Καθολικοί, ἢ Ἀρμένιοι Οὐνίται, ἀναγνωρίζοντες τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης καὶ διὰ τοῦτο ἀπ' εὐθείας προστατευόμενοι ὑπὸ τῆς Γαλλίας. Καὶ οὗτοι δὲ ἐμμένουσι πιστοὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν, προσφέρουσι πρὸς ἐξυπηρέτησιν αὐτῆς τὴν ἐργασίαν των καὶ τὴν περιουσίαν των, καὶ δὲν παραδέχονται μὲν τὸν Καθολικὸν ὡς πνευματικὸν ἀρχηγόν, τὸν ἀναγνωρίζουσιν ὁμῶς ὡς ἀντιπρόσωπον τῆς «πατρίδος» (1).

Τὸ ἀρμενικὸν ἔθνος ἐξεδήλωσε ἀριδῆλως τὴν ἀναγέννησιν του διὰ τοῦ καταρτισμοῦ τοῦ Συντάγματος τοῦ 1860. Ἐν αὐτῷ ἐν πρώτοις ὠρίζοντο τὰ καθήκοντα τῶν ἀτόμων, ἀἴτινα ὀφείλουσι νὰ συντρέχωσι τὸ ἔθνος εἰς τὰς δαπάνας αὐτοῦ, νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτὸ καθεὶς κατὰ δύναμιν, νὰ ὑπακούωσιν εἰς τοὺς νόμους του, καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ὀφείλει ἀνα ἐπαγρυπνῆ ἐπὶ τῶν ἠθικῶν, πνευματικῶν καὶ ὑλικῶν ἀναγκῶν τῶν ἀτόμων, νὰ διατηρῆ τὰς παραδόσεις καὶ τὴν πίστιν τῆς ἐθνικῆς γρηγοριανῆς Ἐκκλησίας, νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἀνευ διακρίσεως τάξεως ἢ φύλου, νὰ συντελῇ ἀπαύστως εἰς τὴν γενικὴν πρόοδον». Ἀκολουθῶς ἀνέγραψε τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν διὰ τὴν ἐκλογὴν εἰς πάντα τ' ἀξιώματα, καθίστα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐθνικὴν ἀρμενικὴν συνέλευσιν ἐκ 400 μελῶν, ἐκλεγομένην ἐπὶ δεκαετίαν, ἐντολὴν δ' ἔχουσαν νὰ ἐξελέγῃ τὰ τῆς διαχειρίσεως τῶν ἐθνικῶν ἐν γένει ὑποθέσεων. Ἀνετίθετο δὲ ἡ ἐξουσία εἰς τὸν Καθολικόν, ἔχοντα παρ' αὐτῷ δύο συμβούλια, τὸ ἐν θρησκευτικῶν καὶ τὸ ἕτερον λαϊκόν, ἀμφότερα δὲ διοριζόμενα παρὰ τῆς Συνελεύσεως (2).

(1) P. Morgan: Au seuil de l'Europe, les Arméniens du Caucase. correspondance du 10 Avril. 1897.

(2) V. Bérard: La politique du Sultan, p. 138 - 137.

Τὸ σύνταγμα τοῦτο ἐπεκυρώθη ὑπὸ τῆς Πύλης τὴν 17 Μαρτίου 1863. Κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ὁ Σουλτάνος, ὅστις δὲν ἦτο Ἀβδούλ Χαμίτ ὁ Β', ἐθεώρει τοὺς Ἀρμενίους ὡς τοὺς πιστοτάτους τῶν ὑπηκόων του· μεταξύ αὐτῶν ἐξέλεγε τοὺς νοημονεστάτους τῶν ὑπαλλήλων του. Κατεῖχον ἐν ταῖς νομαρχίαις, ἐν τοῖς δικαστηρίοις θέσεις ἐμπιστευτικὰς· ἀῆ σπάθη εἰς τοὺς Ἀλβανούς, ἡ γραφίς εἰς τοὺς Ἀρμενίους»· τοῦτο ἦτο τότε καὶ μέχρι τοῦ 1890 τὸ ρητὸν τῆς ὀθωμανικῆς διοικήσεως. Καθ' ἣν ὥραν ἡ Ῥωσσία ἀνερριχάτο τὰς βορείους κλιτύς τοῦ Ἀραράτ, ἡ Πύλη ἐφαίνετο θέλουσα νὰ διαμφισβητήσῃ πρὸς αὐτοὺς τὴν ἀγάπην τῶν Ἀρμενίων. Διότι καὶ ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Β' ἐπλήρου αὐτοὺς τιμῶν καὶ εὐνοιῶν· ὁ κύριος ἀρχηγὸς τῶν πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου στρατευμάτων του κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1877, ὁ μᾶλλον εἰσακουόμενος ἐκ τῶν συμβούλων του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του, ἦτο Ἀρμένιος, ὁ στρατηγὸς Λόρις Μελίκωφ, ἐκάλει δὲ τὴν Ἀρμενίαν, ὡς καὶ τὴν Βουλγαρίαν, ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ νὰ συμπράξῃ εἰς κοινὴν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων σταυροφορίαν. Οἱ Ἀρμένιοι ὅμως δὲν παρεσύρθησαν τότε εἰς μεγάλην ἐθνικὴν ἐπανάστασιν. Ἐφοβήθησαν ἄρα γε τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων; Ἡ ἠλπίζον ἐπὶ τὴν εὐμένειαν τοῦ Σουλτάνου;

Ἄλλ' ὅμως ἡ Ῥωσσία δὲν ἔπαυσε φροντίζουσα περὶ τῶν συμφερόντων των· ἡ συνθήκη δὲ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου εἶνε ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως ὑπὲρ τῆς Ἀρμενίας. «Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη, ἔγραφε τὸ 16 ἄρθρον, ὑποχρεοῦται νὰ πραγματοποιήσῃ ἀνευ περαιτέρω ἀναβολῆς τὰς βελτιώσεις καὶ τὰς μεταρρυθμίσεις τὰς ἐνδεικνυομένας ἐκ τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταῖς κατοικουμέναις ὑπὸ Ἀρμενίων καὶ νὰ προστατεύσῃ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν κατὰ τῶν Κούρδων καὶ τῶν Κιρκασίων». Ἡ Ἀγγλία ἀνησύχησε διὰ τοῦτο· ἐφοβήθη μήπως ἡ Ῥωσσία, γινομένη προστάτις τῶν Ἀρμενίων, δεσπόσῃ πάσης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας· διὰ τῆς ἀπὸ 4 Ἰουνίου 1878 συμβάσεως, σπεύδουσα καὶ αὐτὴ διακαῶς νὰ προστατεύσῃ τοὺς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου, ἐπέτυχεν ὅπως, «ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς βρετανικῆς Κυβερνήσεως» ἡ Πύλη εἰσαγάγῃ εἰς τὰς ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ κτήσεις αὐτῆς πάντας τοὺς θεσμούς τοὺς συντελοῦντας εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν χριστιανικῶν καὶ τῶν μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν· ἵνα δὲ δύνηται

νά βοηθῆ πρὸς τοῦτο τελειορωτέρον τὸν Σουλτάνον, ἐξουσιοδοτεῖτο ὅπως καταλάβῃ καὶ διοικῆ τὴν νῆσον Κύπρον (').

Τέλος τὸ ἄρθρον 16 τῆς ἐν Ἀγίῳ Στεφάνῳ συνθήκης ἀνεγράφη μετὰ τῶν αὐτῶν ὄρων ἐν τῇ Βερολινεῖῳ συνθήκῃ, ἐν τῷ ἄρθρῳ 61, μετὰ τῆς ἐξῆς προσθήκης: α' Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη θ' ἀνακοινοῖ ἐκάστοτε εἰς τὰς Δυνάμεις τὰ ἀποφασίζόμενα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρ' αὐτῆς μέτρα, αὐταὶ δὲ θὰ ἐπαγρυπνῶσιν ἐπὶ τῆς ἐφαρμογῆς των».

Τοιουτοτρόπως αἱ Δυνάμεις ἀνελάμβανον ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν των τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης τῶν Ἀρμενίων. Ὁ Σουλτάνος ἠσθάνετο τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ τιτρωσκομένην· ἤρχισε νὰ φέρηται πρὸς αὐτοὺς μετ' ὀλιγωτέρας εὐνοίας, καθ' ὅσον δὲ ἠῦξανεν ὀσημέραι ἢ προσωπικὴ αὐτοῦ πολιτικὴ, τόσον μᾶλλον ἐμνησικακεῖ κατ' αὐτῶν διότι διετέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Εὐρώπης, ἀπέδειξε δὲ αὐτοῖς ὅτι θὰ ἦσαν πολὺ ἀσφαλέστεροι ἐὰν ἐστεροῦντο τῆς προστασίας ταύτης.

Οἱ μῆνες καὶ τὰ ἔτη παρήρχοντο, οὐδεμία δὲ μεταρρυθμίσις ἐγένετο. Οἱ φόροι εἰσεπράττοντο ὀσημέραι μᾶλλον αὐθαιρέτως. Οἱ Κυβερνοὶ ἐγένοντο ὑπέρποτε τολμηρότεροι καὶ ἀρπακτικώτεροι· ἡ Κυβέρνησις ἄφινεν αὐτοὺς ἀνενοχλήτους, ἢ μάλιστα καὶ τοὺς ἐνιθάρρυνεν. Ὅπως δικαιολογήσῃ τὴν ἐν Κύπρῳ παρουσίαν της ἢ Ἀγγλίας ἐπειέβη, ὑπομιμνήσκουσα τὴν ἐν Βερολίνῳ συνθήκην· δυσαρεστηθεῖσα δὲ διὰ τὰς δοθείσας αὐτῇ ἀορίστους ὑποσχέσεις, ἐπεμψε στόλον εἰς τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης. Ὁ Σουλτάνος τότε ἔδωκε διαβεβαίωσιν περὶ αὐτῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ καὶ σταθερᾶς μερίμνης ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῶν ὑπηκόων του», ἥτις δὲν θὰ ἐβράδυνε νὰ «καταδειχθῇ δημοσίᾳ διὰ βεβαίων καὶ πολυκρότων συμβάντων». Τότε τ' ἀγγλικὰ πλοῖα ἀπέπλευσαν ἐκ Σμύρνης.

Μετὰ ἐν ἔτος ὃ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας σὶρ Ἑρρίκος Λουάρδος, βεβαίου ἐν τῇ ἐπισήμῳ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν του ἐκθέσει ὅτι «οὐδεμία τῶν ἀποφασισθεισῶν ἐν Ἀσίᾳ μεταρρυθμίσεων εἰλικρινῶς ἐξετελέσθη». Προσέθετε δὲ τὰ ἐπόμενα· «Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ πολέμου τὸ κόμμα τῶν Φανατικῶν κατάρθωσε νὰ πείσῃ τὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα ὅτι τὰ πειράματα τὰ γινόμενα παρὰ τῶν προκατόχων Αὐτῆς περὶ ἐγκληματίσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν θείσμων ἐν Τουρκίᾳ δὲν εὐωδώθησαν. Μίλλει δὲ

(') Engelhardt: La Turquie et le Tanzimat. II 209—211,

αὕτη νῦν νὰ ἐνεργήσῃ ἄνευ τῆς Εὐρώπης, κατὰ τὴν τουρκικὴν καὶ μωαμεθανικὴν μέθοδον». Ὁ πρέσβυς κατέληγεν εἰς τὸ συμπέρασμα περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς καθαρᾶς ἐπεμβάσεως τῶν Δυνάμεων. Τὴν 22 Ἰουλίου 1880 ὁ Γλάδστον, ἀκολουθῶν πολιτικὴν ἢ ἡ Ἀγγλία ἐπανελάβε κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἐποίου τὴν ἐξῆς σθεναρὰν δῆλωσιν πρὸς τὴν τὴν Ὀθωμανικὴν Κυβέρνησιν: «Ὅσον καὶ ἂν ἐπιθυμῶμεν ν' ἀποφύγωμεν τὰς ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ τουρκικοῦ Κράτους περιπλοκάς, ἢ ἐκπλήρωσις τῶν καθηκόντων τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ὑπηκόους αὐτῆς δὲν εἶνε πλέον δι' ἡμᾶς ζήτημα δευτερεῦον· εἶνε τὸ πρῶτιστον ζήτημα, εἶνε ὁ κύριος σκοπός, πρὸς ὃν τείνουσι πᾶσαι ἡμῶν αἱ ἐνέργειαι. Ἐὰν ἡ Τουρκία δὲν ἀποφασίσῃ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ τοιαῦτα καθήκοντα, ἢ ἀνεξαρτησίᾳ της καὶ ἡ ἀκεραιότης της ἄς προσπαθῆσωσι νὰ σωθῶσιν ἄφ' ἑαυτῶν καὶ ὅπως καὶ ἂν δύνανται».

Οἱ Ἀρμένιοι, ἀπαυδήσαντες πλέον ν' ἀναμείνωσι τὰς ἀποδείξεις τῆς ὑπὲρ αὐτῶν μερίμνης τοῦ Σουλτάνου, καθυπέβαλον πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριάρχην των καὶ τοὺς πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὴν περίληψιν τῶν αἰτημάτων των. Ἐζήτουν πολίτευμα ἀνάλογον πρὸς τὸ τῆς Κρήτης καὶ τοῦ Λιβάνου, βαλῆν χριστιανόν, ἔχοντα ὑπ' αὐτὸν πράκτορας χριστιανούς ἢ μουσουλμάνους, ἀναλόγως τῶν διαμερισμάτων, καθορισμὸν τακτικὸν τοῦ φόρου, οὗτινος μέρος θὰ καθιεροῦτο πρὸς κατασκευὴν ὁδῶν καὶ σχολείων, καὶ χωροφυλακὴν ἐγγῶριον, ἱκανὴν νὰ προστατεύῃ τὰ χωρία ἐκ τῶν ληστειῶν τῶν Κούρδων. Ἐζήτουν ἐπίσης τὴν ἰδρυσιν ἐπαρχιακοῦ συμβουλίου, ἐπιτετραμμένου ἰδίως τὴν κατανομὴν τῶν φόρων καὶ τὸν καταρτισμὸν σχεδίου τῶν δημοσίων ἔργων. Τέλος ἐζητοῦντο τὴν ἰδρυσιν εὐρωπαϊκῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς.

Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις δὲν τοὺς ἐνεθάρρυνε νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὸ αἶτημα περὶ ἐκλογῆς συνελεύσεως, καθότι ἡ ἀνάμιξις τῶν φυλῶν καὶ τῶν θρησκείων καθίστα δυσχερῆ καὶ ἴσως ἐπικίνδυνον, τούλάχιστον διὰ τὸ παρόν, τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος. Ὁφείλον νὰ μείνωσιν ἠὲ χαριστήμενοι ἐὰν ἤθελον κατορθώσῃ ν' ἀπαλλαγῶσι τοῦ τριπλοῦ ζυγοῦ, τοῦ νομάρχου, τοῦ εἰσπράκτορος καὶ τοῦ ἐκβιαστοῦ δικαστοῦ. Ὑπὸ τὰς ἐπιφυλάξεις ταύτας ἐπελήφθη μετὰ τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν Κυβερνήσεων διαπραγματεύσεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος, πλὴν αὐταὶ εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν. Ἡ Ἀγγλία εἶχε βεβαίως

πράξη αρκετά ὅπως νομιμοποίησιν τὴν κατάληψιν τῆς Κύπρου.

Ἡ Ρωσσία ἐφαίνετο ἤδη δυσμενῶς διατεθειμένη πρὸς τὴν Ἀρμενίαν. Ἐφοβεῖτο μήπως οἱ Ἄγγλοι εἰς τὸ ἐξῆς θελήσωσι νὰ τὴν ἀνεγείρωσιν ὡς φραγμὸν κατὰ τῆς περαιτέρω πορείας της. Εἶχε καταστῆ ἐχθρική πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν ἐθνικοτήτων ὅσον εὐνοϊκὴ εἶχε φανῆ κατ' ἀρχάς. Ἐβλεπε τὴν Βουλγαρίαν ἐγειρομένην κατ' αὐτῆς καὶ ἐφοβεῖτο τὸν αὐτὸν κίνδυνον ἐκ τῆς Ἀρμενίας ἀπηλευθερωμένης ἢ καὶ ἀπλῶς αὐτονόμου, πλάσματος δὲ καὶ οἰονεὶ ὑποτελοῦς τῆς Ἀγγλίας. « Δὲν θέλομεν τὴν ὑπαρξιν βουλγαρικῆς Ἀρμενίας », ἠρέσκετο νὰ λέγῃ ὁ ῥώσσοσ ἀρχιγραμματεὺς πρίγκηψ Λοβάνωφ. Ἡ Ρωσσία ἤθελεν ἐλευθέραν τὴν ὁδὸν πρὸς νότον, πρὸς τὸν Εὐφράτην καὶ τὴν Περσίαν, ἐφήρμοσε δὲ εἰς τοὺς παρὰ τὸν Καύκασον Ἀρμενίους, ἀλλὰ μεθ' ἧττονος βαιότητος, τὴν φοβερὰν πολιτικὴν τῆς συγκεντρώσεως, ἣν εἶχεν ἐφαρμόσῃ ἐν Πολωνίᾳ καὶ ἦτις ἰσοπέδου ἀνηλεῶς πάντας τοὺς ὑπηκόους αὐτῆς ὑπὸ τὸν αὐτὸν ζυγὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς διοικήσεως. Πῶς θὰ εἰργάζετο λοιπὸν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς τουρκικῆς Ἀρμενίας;

Οἱ Ἀρμένιοι ἐν γένει εἶχον καταστῆ λίαν ἰσχυροὶ ἐν τῇ παρὰ τὸν Καύκασον ρωσικῇ ἐπαρχίᾳ καὶ διὰ τοῦτο ὑπεβλέποντο ὑπὸ τῶν Ῥώσσω. Ἐπιτηδειότατοι καὶ ἐπιχειρηματικώτατοι, οἱοὶ εἰσι πανταχοῦ, ἐγένοντο οἱ πλουσιώτατοι τῶν ἐμπορῶν τῆς Τυφλίδος. Αὐτοὶ ἐξεμεταλλεύοντο τὰς πλέον ἀφθόνας πηγὰς τοῦ πετρελαίου ἐν τῷ διαμερισματι τοῦ Βακού· αἱ ἀνθηρόταται τράπεζαι εὐρίσκοντο εἰς χεῖράς των. Οἱ ἀχριστιανοὶ αὐτοὶ Ἰουδαῖοι συνήθροζον ὑπερογκὰ πλοῦτη· αὐτοὶ ἠγόραζον τὰ ἄριστα τῶν κτημάτων ἐν ταῖς ἐξοχαῖς καὶ τὰ ἀξιολογώτατα τῶν ἀκινήτων ἐν ταῖς πόλεσι. Ἔνεκα τούτου κατίσχυον εἰς τὰς ἐκλογάς, ἐν δὲ τῇ Δούμα, ἦτοι ἐν τῷ ἐπαρχιακῷ συμβουλίῳ Τυφλίδος, ἀπέκτησαν μέγαν πλειονοψηφίαν, ὅντις 67 Ἀρμένιοι κατὰ 13 Ῥώσσω. Τὸ ἀρμενικὸν κῦμα, προερχόμενον ἐκ τῆς Τουρκίας καὶ κατερχόμενον τὰς κλιτῦς τοῦ Ἀραράτ, ἠπειλεῖ νὰ κατακλύσῃ πᾶσαν τὴν Καυκασίαν. Αἱ ρωσικαὶ ἐφημερίδες κατήγγελλον τὸν ἀρμενικὸν κίνδυνον.

Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Γ' ἔλαβε κατ' αὐτῶν τὰ πρῶτα ἐξαιρετικὰ μέτρα, τὰ σκοπεύοντα νὰ συγχωνεύσωσιν αὐτούς, νὰ τοὺς πνίξωσι μᾶλλον ἐντὸς τῆς ῥωσικῆς καὶ ὀρθοδόξου μάζης. Ἀφήρσε δι' ἐκλακτικτικοῦ τινος δῆθεν μέτρου τὰ ἀρμενικὰ σχολεῖα ἀπὸ

τῆς διευθύνσεως τοῦ Καθολικοῦ καὶ δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὰ εἰμὴ τὴν χρῆσιν τῆς ῥωσικῆς γλώσσης. Ἀπήτησε παρὰ τῶν ἀρμενίων ὑπαλλήλων ἢ νὰ παραιτηθῶσιν, ἢ ν' ἀσπασθῶσι τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἀπεμάκρυνε διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου τοὺς ἀρμενίους φοιτητὰς ἐκ τῶν ῥωσικῶν πανεπιστημίων. Ἐβουλήθη δὲ νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν γρηγοριανὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκέκτητο ἤδη τὸ δικαίωμα τοῦ ὑποδεικνύειν τὸν Καθολικὸν ἐκ τῶν δύο πατριαρχῶν, οἵτινες ἐτύγγανον κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ μεγαλειτέρου ἀριθμοῦ τῶν ψήφων τῶν ὁμοθρήσκων των· ἦτοι ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ καὶ τὸν ὑποψήφιον τῆς μειονοψηφίας, καθιστάμενον τοιοῦτοτρόπως ὑποχείριον εἰς τὴν θέλησίν του. ἠδύνατο προσετι νὰ θέσῃ τὴν ἀρμενικὴν σύνοδον ὑπὸ τὴν προεδρίαν λαϊκοῦ τινος, πολλάκις δὲ καὶ τινος στρατηγοῦ. Πέτρος ὁ Μέγας τὰ αὐτὰ ἐπραξεν, ὅτε ἠθέλησε νὰ καταστῇ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας. Ἀλέξανδρος ὁ Γ' ἠθέλησε πρὸς τούτοις νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν Καθολικὸν ἀπὸ τὴν ἐν Ἐτζμιαδζίν ἔδραν του καὶ νὰ τὸν ἐγκαταστήσῃ πλησιέστερον αὐτοῦ, ἐν Πετροπόλει· ἀλλ' ἐφοβήθη μήπως οἱ Ἀρμένιοι ἐκλέξωσι τότε ὡς ἔδραν τῆς θρησκευτικῆς των ἀρχῆς μονὴν τινα ἐν Τουρκίᾳ ἢ ἐν Περσίᾳ, ἀπεβίωσε δὲ πρὶν ἀποπερατώσῃ τὸ ἔργον τῆς ἐνοποιήσεως.

Ἐν τοσοῦτῳ ἀσθενῶς ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἀπειλούμενοι ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, μισούμενοι ἕκτοτε ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὅστις ἀφῆκε τοὺς Κούρδους ἀγαλινώτους, οὕτω δὲ ὀσημέραι εἰς ἀθλιωτέραν κατάστασιν περιπίπτοντες οἱ Ἀρμένιοι, παρεσύρθησαν εἰς ἐπαναστατικὰς ἀποπειράς. Οἱ μᾶλλον ἐξημμένοι ἐξ αὐτῶν ἐσχημάτισαν κομιτάτα ἐνεργείας, ἰδίως δὲ τὸ Χινδιζάκ, ἦτοι τὸν Κώδωνα, ἰδρυθέντα τὸ 1887. Ἀπεφάσισαν νὰ ἐφελκύσωσι διὰ τῆς βίας τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης, διὰ προκηρύξεων διὰ σειρᾶς δημοσιευμάτων, δι' ἐπαναστατικῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ δι' ἐρεθισμοῦ, ὅστις θὰ συνετάραττε πᾶσαν τὴν Ἀρμενίαν καὶ θὰ ὑποχρέωνε τὰς Δυνάμεις καὶ τὸν Σουλτάνον νὰ ἐνθυμηθῶσι τὸ ἄθρον 61 τῆς ἐν Βερολίῳ συνθήκης. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἐγίνοντο τολμηρότεροι, τόσοσιν ἡ ὀργὴ τοῦ Σουλτάνου ἐξήπτετο κατ' αὐτῶν. Ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμὸς ἀπέκτησε νέαν ζέσιν διὰ τῶν μοχαδζιῶν, ἦτοι τῶν ἐξορίστων Μουσουλμάνων, τῶν ἀθρόως ἐπανακαμπτόντων ἐκ Βουλγαρίας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν τῇ γενικῇ δ' ἐκείνῃ ἐξάψει τῶν ἀντιθέτων παθῶν αἱ ῥήξεις ἦσαν ἀναπόφευκτοι, καὶ ἐὰν ἐτι δὲν ὑπεκινουῖντο ὑπὸ τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ καὶ τῶν περιστοιχοῦντων αὐτόν.

Ἡ ἀτομικὴ πολιτικὴ τοῦ Σουλτάνου, ἡ ἐνέργεια τῶν ἀρμενικῶν κομιτάτων καὶ ἡ ἀδιαφορία ἢ ἡ κακοπιστία τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐβύθισαν τὴν Ἀρμενίαν εἰς φρικῶδεις καταστροφάς.

Ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἠξίωσε ἀνὰ λύσιν τὸ ἀρμενικὸν ζήτημα διὰ τῆς καταργήσεως τῶν Ἀρμενίων, κατὰ τὴν ἀποδιδόμενην εἰς τὸν μέγαν βεζύρην Σαῖτ πασᾶν ἔκφρασιν. Ἦτο αὕτη ἡ πρώτη, μέχρι τοῦδε δὲ καὶ ἡ προδηλοτάτη ἐφαρμογὴ τῆς προσωπικῆς πολιτικῆς τοῦ Σουλτάνου. Προσεπάθησεν ἐν πρώτοις νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ἀθρόον προσηλυτισμὸν, οἱ δὲ Κοῦρδοι ἐνήργησαν τὸ 1892 καὶ τὸ 1893 χιλιάδας πολλὰς περιτομῶν. Ἀκολούθως διηκούλυνε τὴν μετανάστευσιν, πράγματι δὲ πολυάριθμοι Ἀρμένιοι ἐγκατέλειψαν τὴν χώραν τῶν πλὴν μεταβάντες οὗτοι ἐγκατεστάθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἰδημιούργησαν δὲ οὕτω νέαν διὰ τὴν Κυβέρνησιν ἀμηνανίαν. Τὰ πρῶτα ταῦτα μέτρα συνετέλεσαν μόνον εἰς τὴν ἀνύψωσιν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἐπαναστατικῶν κομιτάτων, ἐξώθησαν δὲ αὐτὰ εἰς παρακεκινδυνευμένα διαβήματα. Τοῦτο δ' ἐμελλε νὰ δώσῃ λαβὴν εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅπως μεταχειρισθῆ ἄλλην μέθοδον.

Ἦδη τὴν 26 Φεβρουαρίου 1890 εἶχε διατάξῃ νὰ ἐνεργηθῆ ἔρευνα εἰς τοὺς ἀρμενικοὺς ναοὺς, πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν αὐτόθι δῆθεν κρυπτομένων ὀπλων καὶ πολεμοφοδίων. Ἐκ τῆς ἐρέυνης οὐδὲν ἀνεκαλύφθη. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Ἀρμένιοι ἀντέστησαν εἰς τὴν βεβήλωσιν, ἐφονεύθησαν ἐξ αὐτῶν 20 καὶ ἐτραυματίσθησαν πλείονες τῶν 300.

Πλὴν ἡ μεγάλη περίοδος τῆς πολιτικῆς τῶν σφαγῶν ἄρχεται ἀπὸ τοῦ 1894. Οἱ Κοῦρδοι εἶχον ἀνάκαθεν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν καὶ εἰσπράττειν ἐπὶ τῶν ἀρμενικῶν χωρίων φόρους σχεδὸν τακτικούς, ὡς τὸ Χαλίφ, εἰδός τι δεκάτης ἐπὶ τῆς ἐσοδείας, καὶ τὸ Χαλά, τουτέστι μέρος τῆς προικῆς τῶν νιονύμφων. Ἐνεθαρρύνθησαν ὅπως πολλαπλασιάσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των, ἀπεδέχθησαν δὲ προθύμως τὴν παραίνεσιν ὅθεν ἀφόρητος ἐγένετο ἡ κατάστασις ἐν τῇ ἀρμενικῇ χώρᾳ. Οἱ Χριστιανοὶ περιελθόντες εἰς τὰ ἔσχατα, ἠμύνθησαν, ἠρνήθησαν νὰ πληρώσωσιν ὅ,τι δὲν ὤφειλον, ἀντεπετέθησαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἐτιμώρησαν τοὺς Κούρδους δι' αὐστηρῶν τιμῶν μαθημάτων. Οὗτοι ἐπανῆλθον μετ' ἱπικουριῶν, ἐνισχυθέντες διὰ στρατιωτῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, τῶν Χαμιτιέ, μετὰ διαταγῶν ἐκ τῶν ἀνακτόρων, καὶ προέβησαν εἰς τὴν καταστολὴν τῆς ἀρμενικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἀπὸ τῆς 12 Αὐγούστου μέχρι τῆς 5 Σεπτεμβρίου 1894 τὰ ἀρμενικὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Σασσούν, Μούχ, Ταλόρι, Σενίχ, Σεμάν, Γκελιεγκουζάν, Ἄγπι, Σπαγκάπ καὶ πολλὰ ἄλλα, κατεστράφησαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Οἱ Χαμιτιέ καὶ οἱ Κοῦρδοι εἰσῆλθον εἰς τὰ χωρία, ἐβίασαν τὰς οἰκίας, ἐλεηλάτησαν καὶ ἐφόνευσαν τοὺς κατοίκους. Οἱ Ἀρμένιοι, ὅσοι δὲν ἠμύνοντο, ἀλλ' ἐπεκαλοῦντο τὸ ἔλεος τῶν δημίων, ὑπεχρεοῦντο νὰ ὀρύσσωσι τάφους διὰ νὰ θάπτονται τὰ πτώματα τῶν ἀμυνομένων· μεθ' ὃ ἐρρίπτοντο κατόπιν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι. Τὸ αἷμα ἐμέθυσκε τοὺς φονεῖς· ἐπενόουν ἀνηκούστους μεθόδους ὠμότητος· ἐξέδερων ζῶντας ἱερεῖς ἢ κατέκοπτον αὐτοὺς μεληδόν· διέσχίζον τὰς γαστέρας τῶν γυναικῶν καὶ διέφθειρον τὰς κόρας, ἐδιχοτόμουν παιδία πολλάκις ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ πατρὸς ἢ τῆς μητρός, χρησιμευόντων ἀντὶ ἐπιζήνου. Οἱ σείχαι καὶ οἱ ἱράμαι συνώδευον τοὺς φονεῖς καὶ καθωδήγουν αὐτοὺς εἰς τὸ ἔργον των. Ὁ στρατάρχης Ζεκκί πασᾶς διοικητῆς τῆς ἐπαρχίας, ἀρχιστράτηγος δὲ τῆς 4ης στρατιᾶς, διηύθυνε τὰ στρατεύματα εἰς τὴν σφαγὴν καὶ ἤμειβε τὰς προσενεχθείσας παρ' αὐτῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἐκδουλεύσεις, εἰς ἀμοιβὴν δὲ τῶν ἀγώνων του ἐτιμήθη καὶ αὐτὸς μετὰ τινὰς ἡμέρας διὰ τῆς μεγάλης ταινίας τοῦ Ἰμτιάζ· τὸν δ' ἐπόμενον Νοέμβριον, ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Σουλτάνος ἀπένειμεν αὐτῷ προσέτι τὸ χρυσοῦν μετάλλιον τὸ εἰδικὸν διὰ τὰς πρὸς τὴν γεωργίαν ἐκδουλεύσεις (1). Τριάκοντα χωρία ἐπυρπολήθησαν· 7 ἕως 8,000 ἐφονεύθησαν· 400 γυναῖκες ἀπήχθησαν, ἐξ ὧν 200 ἐπνίγησαν ὅπως ἀποφύγωσι τὸ ῥοῦνδος. Ἡ ἐπαρχία τοῦ Σασσούν ἦτο πλέον σωρὸς ἐρειπίων (2).

Αἱ εὐρωπαϊκαὶ Κυβερνήσεις ἐπενέβησαν. Ἡ Ἀγγλία ἐζήτησε νὰ σχηματισθῇ ἀνακριτικὴ ἐπιτροπὴ. Ἡ Πύλη προῦλαβε καὶ διώρισε τὴν 20 Νοεμβρίου 1894 ἐπιτροπὴν ἐξ Ὁθωμανῶν « πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων τῶν διαπραχθεισῶν ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων ληστών ». Τρεῖς ἀντιπρόσωποι, εἰς Ρῶσσοι, εἰς Γάλλοι καὶ εἰς Ἀγγλοί, προσεκολλήθησαν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην. Αἱ ἐργασίαι αὐτῆς διεξήχθησαν μετὰ βραδύτητος καὶ μετὰ μεροληψίας ἀηδοῦς, κατέληξαν δὲ εἰς τὴν ἐξῆς ἀπόφασιν· ὁ βαλῆς τοῦ Βετλῖς Βαχρὴ πασᾶς ἀνε-

(1) Κιτρῖνη Βίβλος 1895, Α', 45 - 46.

(2) Κιτρῖνη Βίβλος. Περὶ τῶν ἀρμενικῶν, ἀριθ. 10. Ὁ κ. Μιριέ, πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Ἐρζερούμη πρὸς νὸν κ. Ἄνοτώ, 5 Ὀκτωβρίου 1894.

κλήθη, ἀπενεμήθη δὲ αὐτῷ τὸ παράσημον τοῦ Ἰμτιάζ. Οἱ Εὐρωπαϊοὶ ἐπίτροποι πᾶσιν ἀπήντησαν δυσχερείας περὶ τὴν συλλογὴν πληροφοριῶν· ἠδυνήθησαν ἐν τούτοις νὰ ἐξακριβώσωσιν ὅτι αἱ σφαγαὶ ἐξετελέσθησαν παρὰ στρατιωτῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ κατὰ διαταγὴν τῶν ἀνωτέρων των, ὅτι οἱ ἄμεσοὶ πράκτορες τῶν ἀνακτόρων ἦσαν οἱ ὑπεύθυνοὶ αὐτουργοί. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Σουλτάνου ἤρχιζε νὰ διαφαίνεται.

Πρὸς πρόληψιν παρομοίων συμβάντων οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις ἀπήνθουναν πρὸς τὴν Πύλην τὴν 11 Μαΐου 1895 ὑπόμνημα περιλαμβάνον τὰς ἀναγκαιούσας μεταρρυθμίσεις, ἅς ἄλλως εἶχε προηγουμένως ὑποσχεθῆ ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις. Ἐζήτησαν ὅπως ὁ διορισμὸς τῶν βαλλήδων ἐξηλέγχηται ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, ὅπως οἱ φόροι τακτικῶς καθορίζωνται καὶ εἰσπράττωνται, ὅπως ἡ χωροφυλακὴ καταρτιζοῖται ἐξ ἀνδρῶν εἰλημμένων ἐκ πασῶν τῶν τάξεων τῶν κατοίκων, ὅπως χαραχθῶσιν ὄρια διὰ τὴν κατασκήνωσιν καὶ τὴν βοσκήν τῶν κτηνῶν τῶν Κούρδων, ὅπως δὲ αἱ μεταναστεύσεις αὐτῶν ἐνεργῶνται ὑπὸ ἐπιτήρησιν. Ἡ Πύλη ἀντέταξεν εἰς τὰς προτάσεις ταύτας τὴν 3 Ἰουνίου ἀντισχέδιον, περὶ οὗ ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας Παῦλος Καμπὼν ἔγραψεν ἀμέσως ὅτι δὲν ἀπετέλει οὔτε κἂν βάσιν πρὸς συζήτησιν. Ἀπέριπτε δὲ τὸ ἀντισχέδιον συλλήβδην τὸ σχέδιον τῶν πρεσβειῶν, ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι πᾶς εὐρωπαϊκὸς ἔλεγχος ἦτο προσβολὴ κατὰ τῆς κυριαρχικῆς ἐξουσίας τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἐνοχλήσωσιν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς ἀτομικῆς του πολιτικῆς. Αἱ δὲ Δυνάμεις, μετ' ἀξιεπαίτου ὑπομονῆς ἀνεζήτησαν νέαν βάσιν συζητήσεως.

Ἦττον ὑπομονητικὰ τὰ ἀρμενικὰ κομιτάτα προειδοποίησαν τοὺς πρέσβεις, ὅτι τὴν 28 Σεπτεμβρίου 1895 ἐμελλε νὰ γείνη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰρηνικὴ διαδήλωσις, ὅπως ἐξαναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ μεριμνήσωσι περὶ αὐτῶν καὶ ὅπως ἀάφυπνίσωσι τὸ σταυροφορικὸν πνεῦμα. Ἡ διαδήλωσις τότε ἐγένετο τὴν 30 Σεπτεμβρίου, συνίστατο δὲ εἰς τὴν διὰ τῆς πόλεως διέλευσιν ἑκατοστῶν τινῶν Ἀρμενίων, ζητούντων μεταρρυθμίσεις. Ἡ τουρκικὴ ἀστυνομία ἔσπευσε τότε ἐπὶ πᾶσι συγκρούσεσι, εἰς δὲ ἀξιωματικὸς ὀθωμανὸς ἐφονεύθη. Τότε κατὰ διαταγὴν ἐκ τῶν ἀνακτόρων, ἡ ἀστυνομία καὶ οἱ στρατιῶται ἐπέπεσον κατὰ τῶν ἀρμενικῶν συνοικιῶν, μέχρι δὲ τῆς 2 Ὀκτωβρίου καὶ κατόπιν πάλιν τὴν 8 καὶ τὴν 9 Ἰσφαζαν καὶ ἔλε-

λάτησαν μετὰ ἐντελοῦς μεθοδικότητος, ἐθανάτωσαν περὶ τὰ ἑκατὸν θύματα καὶ ἀπεκόμισαν πλεῖστα λάφυρα. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας οἱ ναοὶ ἐπλήσθησαν προσφύγων, γυναικῶν ἰδίως, αἵτινες δὲν συγκατετέθησαν ν' ἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν εἰμὴ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν πρέσβειων. Ταυτοχρόνως, καὶ ἰδίᾳ τὴν 8 Ὀκτωβρίου, ἐν Τραπεζοῦντι ἐνηργεῖτο παρομοίᾳ χίματοχυσία· περὶ τοὺς 300 ἢ 400 αὐτόθι ἐφονεύθησαν.

Αἱ Δυνάμεις ἀπήτησαν τὴν ἐφαρμογὴν μεταρρυθμίσεων, ὅπως μὴ προσκρούσῃ δ' ἐκ νέου κατὰ τοῦ ἀπαραδέκτου, ἐμετρίασαν κατὰ πολὺ τοὺς ὅρους τοῦ ἀπὸ 11 Μαρτίου ὑπομνήματος. Ἀφῆκαν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Κυβέρνησιν πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν βαλῆδων, ἐσεβάσθησαν δὲ αὐστηρῶς τὴν κυριαρχικὴν αὐτῆς ἐξουσίαν. Μετὰ τοῦτο αὐτὴ ἠυδόκησε νὰ δεχθῆ τὰς προτάσεις των, καὶ ὁ ἐκδοθεὶς τὴν 20 Ὀκτωβρίου 1895 ἰραδὲς ἐφάνη παρέχων εἰς τοὺς Ἀρμενίους τὰς κυριωτάτας ἐγγυήσεις. Ἐν τούτοις ὁ λόρδος Σῶλσβαρν ἐξέφρασεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Σουλτάνου.

Μαθόντες τὰς γενομένας παρὰ τῆς Κυβερνήσεως παραχωρήσεις, οἱ Μουσουλμάνοι σφόδρα ἐξωργίσθησαν. Ἐπίστευσαν ἢ προσεποιήθησαν ὅτι ἐπίστευσαν, ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς οἱ Χριστιανοὶ ἔμελλον νὰ γείνωσι δεσπότηται των καὶ τοὺς κατασφάζωσι καὶ αὐτοὶ—καθότι δι' αὐτοὺς ἡ ἐλευθερία σημαίνει σφαγὴν,—εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἀπὸ 20 Ὀκτωβρίου ἰραδὲς ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς κατὰ τὸν Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον μεγάλης σφαγῆς. Τα θύματα δὲ κατ' αὐτὴν ἀριθμοῦνται πλέον κατὰ χιλιάδας καὶ οὐχὶ κατ' ἑκατοντάδας· τὸ πρόσταγμα δίδεται ἀνωθεν παρὰ τῶν μουεζίνιδων, οἵτινες καλοῦσι τοὺς πιστοὺς εἰς τὸν φόνον⁽¹⁾ καὶ οἵτινες κατερχόμενοι κατόπιν εἰς τὰ χριστιανικὰ χωρία, ἐξερεθίζουσι τοὺς φονεῖς. Ἡ σφαγὴ διεξήχθη ἐπιτυχῶς παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Σουλτάνου καὶ ἰδίᾳ παρὰ τοῦ στρατάρχου Σακὴρ πασαῖ, ἀναγγέλλοντος ὅτι «ὁ Αὐθέντης ἐπέτρεψε τὸν φόνον τῶν Ἀρμενίων». Ἐπὶ τρεῖς ὡς ἔγγιστα μῆνας πάντα τὰ κατοικούμενα ὑπὸ Ἀρμενίων μέρη φρικωδῶς καθημάχθησαν· 3,000 ἐφονεύθησαν ἐν Διαρβεκίρ, ἔνθα οἱ κρεοπῶλαι ἐξέθεντο εἰς τὰ ἐργαστήριά των σάρκες ἀρμενίων μὲ τὴν ἐπιγραφὴν: «Σκύλλοι Χριστιανοὶ πρὸς πώλησιν». 4 ἕως 5,000 ἐσφάγησαν ἐν Ἐρζερούμη, ἔνθα οἱ δῆμιοι ἐπε-

¹ Vandal Les massacres d' Arménie, p. 11.

νόησαν ν' αλείφωσι διὰ πετρελαίου τούς χριστιανούς ζῶντας καὶ νὰ τούς καίωσιν ὡς πυρσούς. Αἱ αὐταὶ φρικαλεότητες συνέβησαν κατὰ διαφόρους ἐποχάς, ἀναλόγως τῆς ἀφίξεως τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁδηγιῶν, ἐν Μούχ, Βίτλις, Χαρεσύρ, Σεβαστεία, Καισαρεία, Μολατία. Παντοχοῦ δὲ μετὰ τὴν σφαγὴν, ἐπεκράτησε τρομερὰ ἔνδεια, ἐξ ἧς ἀπωλέσθησαν οἱ πλείστοι τῶν ἐπιζώντων. Οἱ νεκροὶ ἀνῆλθον τοῦλάχιστον εἰς 100 χιλιάδας.

Διότι ἡ σφαγὴ ὑπῆρξε τότε γενικὴ· τὸ ἔργον ἐφηρμόσθη εἰς πᾶσαν τὴν ἀρμενικὴν χώραν καὶ εἰς αὐτὸ ἔτι τὸ Ζεϊτούν, παρὰ τὴν γειτνίασιν τῆς θαλάσσης, ὁπόθεν ἦτο φόβος νὰ φανῆ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων. Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι ἐφαίνοντο ὀλίγον φροντίζοντες περὶ τῆς ἐν Εὐρώπῃ κοινῆς γνώμης: « Πήγαίνε νὰ παραπονθῆς εἰς τὸν πρόξενον ! » ἔλεγον χλευαστικῶς εἰς τὰ θύρατά των, ἐνῶ τὰ ἐκρεοῦργουν. Ἐν Μαράχ τοῦ Ζεϊτούν σχολεῖον καθολικόν, ἐπομένως διχτελοῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας, ἀπετεφρώθη· ὁ μοναχὸς Σαλβατόρε, ὑπήκοος ἰταλὸς ἀπήχθη μεθ' ἑνδεκα ἄλλων ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Μαχζάρ βέη, καθ' ὁδὸν δέ, εἰς τινα ἀπόστασιν ἐσφάγη καὶ ἔπειτα ἐκάη μετὰ τῶν συντρόφων του. Ἡ ἀνακριτικὴ ἐπιτροπὴ ἀνεῦρε τὴν θέσιν τοῦ ἐγκλήματος, τὰ κεκαυμένα ὄσπᾶ καὶ τὰ σχοινία καὶ τὸ ἔδαφος ἀκόμη λιπαρὸν ἐκ τῶν καεισῶν σαρκῶν. Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις κατώρθωσε νὰ καταδιωχθῇ ποινικῶς ὁ ὀθωμανὸς συνταγματάρχης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ τιμωρηθῇ.

Τί λοιπὸν ἔπραττον αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις βλέπουσαι τὰ τοιαῦτα ἀναιουρηγήματα ; Ἐν πρώτοις κατεγίνοντο νὰ μετριάσωσι τὴν ἐκ τῆς ἀπηχῆσεως αὐτῶν ἐντύπωσιν καὶ ἐπὶ πολλοὺς μῆνας αἱ σφαγαὶ σχεδὸν ἠγνοοῦντο ἐν τῇ Δύσει. Ἐζήτησαν πρὸς τούτοις παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὴν ἄδειαν ὅπως πέμψωσιν εἰς τὸν Κεράτιον ἐκάστη καὶ δευτέραν φυλακίδα, πρὸς προστασίαν, ἐν περιπτώσει νέων ταραχῶν, τῶν ὁμοειθῶν των. Ἄλλως τε δὲ ὑπενοεῖτο ὅτι οὐδόλως προϋτίθεντο νὰ ἐξασκήσωσιν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐλάχιστην πίεσιν. Ἄπαγε τῆς ιδέας τοῦ νὰ ζημιώσωσι τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν ! Αἱ περὶ τούτου γενόμεναι διαπραγματεύσεις διήρκεισαν ἐπὶ τινὰς ἐβδομάδας, μεθ' ὧ οἱ πρέσβεις ἐπανελάβον εὐσυνειδήτως τὴν μελέτην τῶν μεταρρυθμίσεων τῶν προωρισμένων νὰ βελτιώσωσι τὰς τύχας τῶν ὑπηκόων τῆς Πύλης.

Ἐν τούτοις ὁ Σουλτάνος ἀπεπεράτω τὸ ἔργον του εἰς τὰ μέρη ὅπου εἶχε μείνη τοῦτο ἡμιτελές. Τὸ διαμέρισμα τοῦ Βὰν εἶχε μείνη

ἕως τότε ἄθικτον. Ὁ στρατάρχης Σααδεδδίν πασᾶς ἐπέμφθη ἐκεῖσε· ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ εἶχε μεγίστην ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἱκανότητά του. Ἐξώπλισεν αὐτὸς τοὺς Κούρδους δι' ὄπλων τελειοποιημένου συστήματος, ἐκόμισε πρὸς αὐτοὺς τηλεβόλα, μεθ' ὃ ἤρχισεν ἡ σφαγὴ καὶ ἡ διαρπαγὴ. Ἐννοεῖται ὅτι διὰ τοιούτων μέσων ὁ ὄλεθρος συνετελέσθη ταχέως. Ἀπὸ τῆς 15 μέχρι τῆς 25 Ἰουνίου 1896, τὸ Βάν καὶ πάντα τὰ κύκλω ἐν τῇ πλουσίᾳ πεδιάδι χωρία ἐπυρπολήθησαν· ἐν τῷ μέσῳ τῶν φλογῶν οἱ φεύγοντες Χριστιανοὶ κατεपुरοβολοῦντο διὰ τηλεβόλων καὶ τουφεκίων. Πᾶσαι αἱ γυναῖκες ἀπήχθησαν, ὑποστᾶσαι φρικτὰς ἀτιμώσεις· πάντες οἱ ἄρρενες τῶν Ἀρμενίων, οἱ ἔχοντες ἡλικίαν ἀνωτέραν τῶν δέκα ἐτῶν, συμφώνως πρὸς τὸ σύνθημα, ἐθανατώθησαν. Πάντες οἱ ναοὶ καὶ αἱ μοναὶ, καὶ ἰδίως τὸ περίφημον μοναστήριον τοῦ Βαράκ, ἐσυλήθησαν καὶ κατεστράφησαν. Οἱ νεκροὶ ἀνήλθον εἰς εἰκοσακισχιλίους, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν θυμάτων τῆς ἐνδείας, ἣτις ἔκτοτε ἐπηκολούθησε καὶ ἀκόμη ἐπικρατεῖ ἐκεῖ. Ὁ Σααδεδδίν πασᾶς ἔλαβε τὸ παράσημον τῶν ἀνωτέρων Ταξιαρχῶν τοῦ Ὀσμανιέ, ἐν τῶν μᾶλλον τιμημένων ἐξ ὧν ἀπονέμει ὁ Σουλτάνος.

Πρὸς συμπλήρωσιν, ὁ Σουλτάνος ὑπεχρέωσε τὸν Ἀρμένιον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἰσμυρλιὰν νὰ παραιτηθῇ, ἀπειλῶν αὐτόν διὰ φοβερᾶς ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ λαοῦ του, ἐὰν ἠρνεῖτο. Ἀντικατεστάθη δ' οὗτος ὑπὸ ἀναξίου ἱεράρχου, Βαρθολομαίου τινός, διορισθέντος κατὰ παράβασιν τῶν ἀπ' αἰῶνων ἐπικρατούντων κανόνων, οὓς αἰέποτε ἡ Πύλη εἶχε σεβασθῆ. Περιελθόντες εἰς τὸ ἔπακρον τῆς ἀπελπισίας οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀρμένιοι ἠθέλησαν νὰ ὑποχρεώσωσι τὴν Εὐρώπην διὰ νέας αὐτῶν διαδηλώσεως, ὅπως παραιτήσῃ ἐπὶ τέλους τὴν ἀδράνειαν. Τὴν 26 Αὐγούστου 1896, περὶ τοὺς εἴκοσιν ἐξ αὐτῶν ὀπλισμένοι διὰ πολυκρότων, εἰσῆλθον εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζίτης, ἠχμαλώτισαν τοὺς ἐν αὐτοῖς εὐρισκομένους 120 ὑπαλλήλους, ἔμειναν ἐπὶ τινὰς ὥρας κύριοι τοῦ καταστήματος, οὐδεμίαν ὅμως διαπράξαντες ἀρπαγὴν. Πολιορκηθέντες αὐτόθι, ἐξῆλθον ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς των καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Εὐρωπαϊῶν πρέσβων ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τοῦ εἰς Μασσαλίαν ἀποπλέοντος γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου *Γιρόνδης*· ἠθέλησαν μόνον ν' ἀποδείξωσιν ὅτι πάντες οἱ Ἀρμένιοι δὲν ἦσαν νεκροὶ ἢ ὑποτεταγμένοι.

Φοβερά υπήρξεν ἡ ὄργη τοῦ Σουλτάνου. Ἡ ἀστυνομία αὐτοῦ ἀνεκάλυψε βόμβας καὶ δυναμίτιδα εἰς τινὰς οἰκίας καὶ ἰδίως ἐντὸς παρθυναγωγείου, ἀργοῦντος ἕνεκα τῶν διακοπῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ αὐτοῦργοι τοῦ κατὰ τῆς Τραπεζῆς τολμήματος εἶχον διαφύγη τὴν ἐκδίκησίν του, ἐστράφη αὕτη κατὰ τῶν ἀθῶων. Στίφος Μουσουλμάτων θρησκολήττων, ὀπλισμένων διὰ ροπάλων, ἀγομένων δὲ ὑπὸ ἀξιωματικῶν καὶ ἀστυνομικῶν ὑπαλλήλων, ἐπέπεσε κατὰ τῆς ἀρμενικῆς συνοικίας Χάσκιοι καὶ μετέβαλεν αὐτὴν ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν εἰς ἀνθρώπινον σφαγεῖον. Ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας, τὴν 27 καὶ 28 Αὐγούστου οἱ σφαγεῖς εἰργάσθησαν· διήρπασαν τὰς ἀρμενικὰς οἰκίας, χωρὶς οὔτε μίαν κἄν ἐξ αὐτῶν νὰ παραλίπωσι· καὶ ἐφείσθησαν μὲν τῶν γυναικῶν, καθὼ ἐύρισκόμενοι πολὺ πλησίον τῆς Εὐρώπης καὶ μὴ θέλοντες νὰ σχηματισθῆ κακὴ περὶ αὐτῶν γνώμη, ἀλλ' ἠρκέσθησαν νὰ φονεύωσι τοὺς ἄνδρας, πλόντες αὐτοὺς διὰ ροπάλων, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἐξετέλεσαν λίαν εὐσυνειδήτως. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἄλλο τι δὲν ἐφαίνετο ἐν τῇ συνοικίᾳ εἰμὴ γυναῖκες, νέαι ἢ πρεσβύτιδες, ἀλλοφρονοῦσαι ἕνεκα τῶν φρικτῶν θεαμάτων εἰς ἃ εἶχον παραστῆ, χεῖρες Ἀρμενίων κεκομμέναι καὶ ἐκτεθειμέναι εἰς τὰ κρεωπωλεῖα μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: ἀπόδες χοίρων πρὸς πώλησιν», εὐρεῖαι δὲ κηλίδες αἵματος εἰς τὰς ὁδοὺς. Ἀπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Κερατίου ἐξεβράσθησαν εἰς τὸν Βόσπορον ἑκατοντάδες πολλαὶ πτωμάτων Ἀρμενίων. Οἱ νεκροὶ ἐμετρήθησαν εἰς 6,998 περίπου, ὅσοι τουτέστι θὰ ἐπιπτον εἰς μεγάλην μάχην.

Διὰ τοῦτο ὁ Γλάδστων εὐλόγως ἀπεκάλεσεν Ἀβδούλ Χαμίτ τὸν Β' «Σουλτάνον δολοφόνον». Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἶνε ἱπαρκές· καθότι ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς τῶν θυμάτων ἀνέρχεται εἰς 150 χιλιάδας περίπου ὧστε ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ κατὰ τὸ 1870—1871 γαλλογερμανικὸς πόλεμος δὲν υπῆρξε περισσότερον φθοροποιός. Ὁ κ. Βανδάλ ἐνεκλόλαψε διὰ παντὸς εἰς τὸ μέτωπον τοῦ ἐργάτου τῶν ἀποτροπαίων αὐτῶν πράξεων τὸ ἐπίθετον: «Ἐρυθρὸς Σουλτάνος».

Πῶς ἡ Εὐρώπη ἐπέτρεψε νὰ συντελεσθῆ τοιοῦτο ἔγκλημα, οὔτινος ἡ ἱστορία, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεσαιῶνος, δὲν μνημονεύει παρόμιον; Οἱ μεταγενέστεροι λίαν θ' ἀπορήσωσιν ἐπὶ τούτῳ. Ἴσως ὁ πελθὼν κατὰ τὸ 1884 θάνατος Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ' καὶ ὁ κατὰ τὸ 1896 τοῦ πρίγκιπος Λοβάνωφ, ἐξηγοῦσιν ἐν μέρει τὴν ἀδράνειαν τῆς Ρωσίας, δισμηνῶς ἄλλως τε διατεθειμένης κατὰ τῶν Ἀρμενίων.

δὲν προκύπτει ὁμως ὅτι, ἔνεκα τῆς ἀκαταστάσις ταύτης τῆς ῥωσικῆς Κυβερνήσεως, ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἔλαβεν αὐτὴ τὴν προτοβουλίαν περὶ τῶν ἀναγκαιούτων μέτρων, οὐδ' ὅτι ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας ταύτης ὅπως ἐκδηλώσῃ ἐμπράκτως τὴν γαλλορωσικὴν σύμπραξιν. Μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ κοινὴ γνώμη διὰ θορυβωδῶν συλλαλητηρίων ἐξέφρασε τὴν ἀγανάκτησίν της. Ἡ βρετανικὴ Κυβέρνησις ἐπέχειρσε νὰ πείσῃ τὰς Δυνάμεις ὅπως ἐπεμβῶσι τελεσφόρως. Τὴν 16 Σεπτεμβρίου προὔτεινε νὰ δηλωθῇ εἰς τὸν Σουλτάνον ὅτι «ἡ ἐπὶ πλέον πρᾶξις τῆς κακοδιοικήσεως τοῦ Κράτους του θὰ συνεπήγετο δι' αὐτὸν τὴν ἀπώλειαν τοῦ θρόνου του».

Τὴν 21 Ὀκτωβρίου ἀνεκοίνωσεν εἰς τὰς λοιπὰς Κυβερνήσεις ὑπόμνημα, ὑπεθυμίζον τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ἀναληφθείσας ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ περιεχομένας ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Βερολίνου, ὑποδεικνύον δὲ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποσκορακίσεως, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίης χρείας τυχούσης, τῶν ἐλαττωμάτων, ὧν ἔνεκα κατέρρει τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος (1). Ἀλλὰ τὸ ὑπόμνημα οὐδόλως ἐτελεσφόρησε. Καὶ ὁμως καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐφρόνει ὅτι ἡ περίοδος τῶν προφορικῶν ἢ γραπτῶν παραστάσεων εἶχεν ὀριστικῶς παρέλθῃ, μόνη δὲ «ἡ ἀποστολὴ θωρηκτῶν εἰς τὸν Κεράτιον κόλπον παρὰ τῶν ἐξ Μεγάλων Δυνάμεων ἠδύνατο νὰ καταστήσῃ εἰς τὸν Σουλτάνον αἰσθητὴν τὴν εὐρωπαϊκὴν ὁμοφωνίαν». Πλὴν ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐδυσπίστει πρὸ τὴν πολιτικὴν τοῦ λόρδου Σώλσβαρου· βλέπουσα αὐτὸν ἐπιδιώκοντα τὸν διαμελισμὸν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, τὸν ὑπώπτευεν ὡς ζητοῦντα ἀφορμὴν νὰ κρατήσῃ ὀριστικῶς τὴν Αἴγυπτον.

Εἰς τὴν πολιτικὴν τὴν ἀντιπροσωπευομένην ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις, μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ρωσσίας εἰς Παρισίους, ἀντέταξε τὴν πολιτικὴν τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, κατώρθωσε δὲ νὰ καθιερώσῃ αὐτὴν ὡς ἐν τῶν θεμελιωδῶν δογμάτων τοῦ συγχρόνου εὐρωπαϊκοῦ δικαίου καὶ νὰ θέσῃ αὐτὴν ὑπὸ τὴν κοινὴν ἐγγύησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Συνεπλήρωσε δὲ αὐτὴν διὰ τῆς ἐξῆς διπλῆς ρήτρας, ὅτι ἀπαγορεύεται πᾶσα συγκυριαρχία καὶ πᾶσα ὁπουδήποτε μεμονωμένη ἐνέργεια. Ἡ Εὐρώπη εἰς τὸ ἐξῆς ἀναλαμβάνει ὑπὸ τὴν

(1) Ἴδε Κιτρὶνην Βίβλον, περὶ τῶν ἐν Ἀρμενίᾳ, σ. 277.

κηδεμονίαν αὐτῆς τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος. Ἐκ τούτου δ' ἀναλαμβάνει ἠθικῶς τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως μὴ ἐπιτρέψῃ πλέον νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη διαπραχθεῖσαι ἀθεμιτουργίαι. Ἄλλ' ἄρα γε θὰ κατορθώσῃ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ Κράτος αὐτὸ τὰς ἀπαραιτήτους μεταρρυθμίσεις, παρὰ τὸν τρόμον ἐξ οὗ κατέχεται ὁ Σουλτάνος, παρὰ τὸν φανατισμὸν τῶν ἐμπεπιστευμένων αὐτοῦ συμβούλων καὶ τὸν ἐρεθισμὸν τὸν ἐξεγερθέντα καθ' ἅπαντα τὸν Ἰσλαμισμὸν;

ΤΑ ΕΝ ΚΡΗΤῃ ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ¹ (1895 - 1897).

Ἡ Κρήτη μετὰ τὴν Ἀρμενίαν, παρέσχε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Εὐρώπην νέας ἀφορμὰς μεριμνῶν, καθ' ἃς ὑπέστησαν τὴν πρώτην καὶ δυσχερῆ δοκιμασίαν τὰ δόγματα τὰ καθιερωθέντα ὑπὸ τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως.

Ἀληθῶς εἰπεῖν ἡ νῆσος αὕτη οὐδέποτε κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων· οἱ Χριστιανοὶ διετήρησαν αὐτόθι ὅποτε ἐπὶ τῶν ὀρέων πραγματικὴν ἀνεξαρτησίαν, κατήρχοντο δὲ κατὰ περιόδους σχεδὸν τακτικὰς εἰς τὰ πεδινὰ μέρη, ὅπως συμπλακῶσι μετὰ τῶν Μουσουλμάνων. Μετὰ τὴν μεγάλην ἐν ἔτει 1867 ἐπανάστασιν διὰ τοῦ ἀπὸ 10 Ἰανουαρίου 1868 φερμανίου ἐπῆλθε συνδιαλλαγή μετὰ τοῦ μονάρχου καὶ τῶν ὑπηκόων του, διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως Συνελεύσεως αἰρετῆς ὑπὸ διοικητὴν διοριζόμενον παρὰ τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλὰ διὰ τοῦ μέτρου τούτου δὲν ἐκόπασαν αἱ ταραχαὶ τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνελεύσεως δὲν ἐσέβετο ὁ διοικητής, ἤρυστο δ' οὕτως ἐκ τοῦ φερμανίου ἐλευθερίας, καθ' ὧν ἡ Συνέλευσις σφοδρῶς διεμαρτύρετο, ὅσακις ἐπιτράπη αὐτῇ ὑπὸ τῆς Πύλης, καὶ τοῦτο σπανιώτατα, νὰ συνεδριάσῃ. Ἡ ῥῆξις κατέστη ἀναπόφευκτος μετὰ ταύτης καὶ ἐκείνου, μετὰ τῆς πλειονοψηφίας τῶν Χριστιανῶν καὶ τῆς προνομιούχου μειονοψηφίας τῶν Μουσουλμάνων, παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς δὲ ἐσχηματίσθη κόμμα ριζοσπαστικόν, ἔτοιμον νὰ προβῇ εἰς νέας ἐπαναστάσεις, διὰ ν' ἀποσπασθῇ ἡ νῆσος ἀπὸ τῆς μουσουλμανικῆς κυριαρχίας καὶ προσαρτηθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

¹) Ἴδε ἐν ταῖς Κιτρίνοις Βίβλοις: Α' Περί τῶν ἐν Κρήτῃ (Ἰούνιος 1894 — Φεβρουάριος 1897). Β' Περί Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου πολέμου. Ἡ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ κρᾶτει κατάστασις (Φεβρουάριος — Μάϊος 1897).

Τὸ ἄρθρον 23 τῆς ἐν Βερολίῳ συνθήκης, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ παραγράφῳ, ἐπέβαλεν εἰς τὸν Σουλτάνον τὴν εἰλικρινῆ ἐφαρμογὴν τοῦ φερμανίου τοῦ 1868, ὑποχρεοῦν αὐτὸν μάλιστα ὅπως ὑποσχεθῆ νὰ ἐπενέγκῃ εἰς αὐτὸ εὐλόγους τροποποιήσεις. Ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐν Κρήτῃ εὐρωπαϊῶν προξένων καὶ ἐν Χαλέπα, ὅπου ἐδρεύουσι, παρὰ τὰ Χανία, ὑπεγράφη ἡ ἀπὸ 12 Ὀκτωβρίου 1878 σύμβασις. Ὁ βαλῆς, ἦτοι ὁ Γενικὸς Διοικητὴς διορίζετο, κατ' αὐτὴν, ἐπὶ πενταετίαν, παρήδρευσε δὲ αὐτῷ μουσαβίρ (μουτεσαρίφης), ἦτοι πάρεδρος χριστιανός. Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις συνέκειτο ἐκ 49 Χριστιανῶν καὶ 31 Μουσουλμάνων, ὧφειλε δὲ νὰ συνέρχεται κατ' ἔτος ἐπὶ 40 τοῦλάχιστον ἡμέρας, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ πλέον τῶν 60. Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐπικυροῖ τὰς ἀποφάσεις τῆς, «ἐάν αὐταὶ δὲν προσέκρουον κατὰ τῶν δικαιωμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως καὶ κατὰ τῶν ἀρχῶν τῆς νομοθεσίας τοῦ Κράτους». μέρος τῶν προσόδων ἀφιεροῦτο ὑπὲρ ἔργων κοινῆς ὠφελείας, οἷον ἀνεγέρσεως σχολείων καὶ νοσοκομείων καὶ κατασκευῆς ὁδῶν καὶ λιμένων (1).

Ἄλλ' οἱ Γενικοὶ Διοικηταὶ ἐξηκολούθησαν ν' ἀθετῶσι, τῇ συναινεσει τοῦ Σουλτάνου, τὰς παρὰ τούτου ληφθείσας ὑποχρεώσεις· οἱ δὲ Κρήτες ἐξηκολούθησαν νὰ ἐξανίστανται περιοδικῶς μέχρι τοῦ 1888. Ἐπὶ τῇ προφάσει τῆς τελευταίας ταύτης ἐπαναστάσεως καὶ πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ πολιτικῆς ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ ἐξέδοτο νέον φερμάνιον, τὸ ἀπὸ 26 Ὀκτωβρίου 1889 (2), δι' οὗ ἠῤῥξανε τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ βαλῆ, οὗ ἡ ἐξουσία εἰς τὸ ἐξῆς εἶχε διάρκειαν ἀπεριόριστον, ἐτοποθέτει δὲ παρ' αὐτῷ καὶ στρατιωτικὸν διοικητὴν. Εἰς τὸν Γενικὸν Διοικητὴν ἀπενεμήθη τὸ δικαίωμα τοῦ προεδρεύειν τῆς Συνελεύσεως, τοῦ διευθύνειν τὰς συζητήσεις αὐτῆς καὶ ἀπορρίπτειν πᾶσαν πρότασιν «ἐπὶ ζητημάτων διαφευγόντων τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς». Ἡ Συνέλευσις προσεκλήθη νὰ ψηφίσῃ νέους πόρους «χάριν τῶν τόσων ἀναγκαίων κοινωφελῶν ἔργων». Ὁ βαλῆς διετάχθη νὰ καταστήσῃ ὅσον ἠδύνατο γνωστότερον τὸ φερμάνιον τοῦτο, «ἵνα γνωρίσωσιν οἱ ἐν τῇ νήσῳ κατοικοῦντες ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου τὰς δι' αὐτοῦ ἐπιδαψιλευομένας αὐτοῖς χάριτας καὶ εὐεργεσίας». Πράγματι ὅμως τὸ νέον φερμάνιον κατῆργεῖ τὰ παραχωρη-

(1) Κιτρίνη Βίβλος Α' σ. 5.

(2) Κιτρίνη Βίβλος Α' σ. 9.

θέντα πρότερον εἰς τοὺς Κρήτας προνόμια, ἐξεμηδένιζε τὴν ἐν Χαλέπα σύμβασιν καὶ διέψευδε τὰς δοθείσας πρότερον ὑποσχέσεις. Ἄλλως τε ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Μαχμούτ Δζελλαλεδίν πασᾶς ἀνέλαβε νὰ καταστήσῃ αἰσθητὸν εἰς τοὺς παρ' αὐτοῦ κυβερνωμένους ὅτι ὁ καιρὸς τῶν παραχωρήσεων εἶχε παρέλθῃ καὶ ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις εἶχε μεταβάλλῃ ἀρχάς.

Ἡ δυσἀρέσκεια κατέστη σφοδρότερη καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ ἀποπειραι συχνότεραι. Ἡ νῆσος περιέπεσεν εἰς ἀναρχίαν καὶ εἰς ἔνδειαν· τοιαύτη δὲ κατάστασις ἐπόμενον ἦτο ν' ἀπολήξῃ εἰς φοβερὰν ἐπανάστασιν, παρέχουσαν εἰς τὸν Σουλτάνον τὴν εὐκαιρίαν ὅπως κανονίσῃ τὸ Κρητικὸν ζήτημα κατὰ τρόπον αἱματηρόν. Ἀδύνατον ὁμῶς ἀπέβη αὐτῷ ν' ἀποκρύψῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἀπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὰ ἐν τῇ νήσῳ συμβαίνοντα. Τὰ παράπονα τῶν Χριστιανῶν ἐπέσυραν ἐν τέλει τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης.

Κατ' Ἰούνιον τοῦ 1894 ἡ Κρητικὴ Συνέλευσις ἐζήτησε παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὸν διορισμὸν βαλῆ Χριστιανοῦ, τακτικὸν δὲ διοργανισμὸν τοῦ φορολογικοῦ συστήματος. Τὰ αἰτήματα ταῦτα ὑπεστηρίχθησαν ὑπὸ τῶν πρέσβειων τῶν Δυνάμεων, ὁ δὲ Ἀβδούλ Χαμίτ ἔδειξε προθύμους διαθέσεις. Ἐνέδωκε μετὰ τινος μῆνας εἰς τὰς παραστάσεις τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ καὶ τὴν 5 Μαΐου 1895 διώρισε διοικητὴν τῆς νήσου τὸν Χριστιανὸν Καραθεοδωρῆν πασᾶν. Ὡστε ἡ ὁμόνοια ἐμελλε βεβαίως νὰ ἐπέλθῃ μεταξὺ τοῦ διοικητοῦ καὶ τῆς Συνελεύσεως ἐπὶ μεγίστῃ ὠφελείᾳ τῆς τάξεως καὶ τῆς εὐημερίας τῆς χώρας.

Ἄλλ' οἱ ἐν Κρήτῃ Μουσουλμάνοι διεμαρτυρήθησαν σφοδρῶς· ποία θὰ ἦτο ἡ τύχη αὐτῶν ἐὰν διωρίζετο βαλῆς Χριστιανός ἀφοῦ ἦτο ἤδη χριστιανικὴ ἡ ἐν τῇ Συνελεύσει πλειονοψηφία; Ἀπέμενον πλέον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἀπίστων. Ὁ Σουλτάνος δὲν ἐπόθει βεβαίως τοιοῦτο σκάνδαλον· εἶχε προφανῶς ἐκβιασθῆ ἢ θέλησις του καὶ ὁ καλλίτερος τρόπος ὅπως φανῶσιν αὐτῷ εὐχάριστοι ἦτο νὰ μὴ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς διαταγὰς του. Τὸ ἐν Χανίοις μουσουλμανικὸν κομιτᾶτον ἐπεκαλίσθη τὴν ἀντίστασιν, τὸ κατὰ τῶν Ῥωμαίων μῖσος, τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Χριστιανοὶ τινες ἐφρονεύθησαν εἰς διάφορα τῆς νήσου μέρη· πόλεμος ἀληθῆς ἐκηρύχθη κατὰ τοῦ νέου διοικητοῦ καὶ ἐγένοντο ἀποπειραι ἰναντίον του. Ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς Ἐμὶν πασᾶς ἐκηρύχθη φανερῶς κατὰ τοῦ Καραθεοδωρῆ· οἱ

χωροφύλακες ἤρνούντο νὰ ὑπακούσωσιν εἰς αὐτόν. Φαίνεται δὲ βέβαιον ὅτι ἡ Πύλη ἐνεθάρρυνε τὰς ἐπίδειξεις ταύτας· εἶχε διορίσῃ βαλῆν χριστιανὸν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ δὲν ἐπεθύμει ὅπως αὐτὸς εὐδοκιμήσῃ· ἤθελε νὰ ἔχῃ λόγους ὅπως τὸν ἀνακαλέσῃ τάχιστα, ν' ἀποδώσῃ δὲ ἰσχυροτέραν τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς μουσουλμάνους ὑπαλλήλους.

Αἱ προκλήσεις τῶν Μουσουλμάνων ἐπήνεγκον τὰς ἀντεδικήσεις τῶν Χριστιανῶν. Αἱ ἀταξίαι ἐξηκολούθησαν ὁσημέραι σοβαρώτεραι. Ὁ Καραθεοδωρῆς ἀδονατῶν νὰ καταπαύσῃ αὐτὰς, ἀνεκλήθη καὶ ἀντικατεστάθη τὴν 8 Μαρτίου 1896 παρὰ Μουσουλμάνου, τοῦ Τουρχὰν πασᾶ, οὐτινος πρώτη φροντίς ἦτο ν' ἀναβάλλῃ ἐπ' ἀορίστῳ τὴν σύγκλησιν τῆς Συνελεύσεως.

Ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τούτου οἱ Μουσουλμάνοι, ἐπέπεσον κατὰ τῶν Χριστιανῶν, προκαλοῦντες αἰμακτηρὰς ὀχλαγωγίας εἰς τὰς κυρίας τῆς νήσου πόλεις, ἐνθα εἰσὶ πολυαριθμότεροι, εἰς Χανία, εἰς Ἡράκλειον, καὶ Ρέθυμον. Τὴν 24 Μαΐου σύγκρουσις ἐγένετο ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Χανίων, οἱ δὲ καθάσῃδες τῶν προξενίων τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐφρονεύθησαν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων. Ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐζήτησεν ἐκ Παρισίων νὰ ἀποσταλῇ ἐκεῖ πολεμικὸν πλοῖον πρὸς προστασίαν τῶν ὁμοεθνῶν του, ἐπέμφθη δὲ ὄντως τὸ *Κοσμάον*, ἀκολούθως δὲ ὁ *Ποσειδῶν*. Μετ' ὀλίγον καὶ ἡ Ἰταλία ἀντεπροσωπεύετο ἐν τῇ Σούδα παρὰ τὰ Χανία ὑπὸ τοῦ θωρηκτοῦ *Πεδεμοντίου*. Πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα εὐρωπαϊκὰ πλοῖα κατέπλευσαν ἀπὸ ἐβδομάδος εἰς ἐβδομάδα παρὰ τὰ κρητικὰ παράλια.

Ὁ μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ Χριστιανῶν πόλεμος μετεδόθη εἰς πᾶσαν τὴν νῆσον. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι συγκεντροῦνται εἰς τὰς πόλεις, ἐνθα ἡ διαμονὴ ἀποβαίνει ἀδύνατος εἰς τοὺς ἐχθροὺς των, οἱ δὲ δευτεροὶ ἀποσύρονται ἐνοπλοὶ εἰς τὰ ὄρη, ὧν διαμένουσι κύριοι καὶ ὅπου διοργανοῦσι τὴν Ἐπαναστατικὴν Ἐπιτροπὴν αὐτῶν. Τὰ κύρια αὐτῶν κέντρα εἶνε τὸ τῶν Σφακίων, τὸ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου καὶ τὸ τῶν Ἀποκορώνων, ἀνωθεν τῶν Χανίων. Ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις πέμπει κατ' αὐτῶν στρατεύματα, ἅτινα ἠττῶνται εἰς τὰ ὄρη τῶν Σφακίων κατὰ Νοέμβριον. Ἐν νεᾷ συμπλοκῇ κατὰ Δεκέμβριον ἐκ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων φονεύονται 15 ἄνδρες ἐξ ὧν 2 ἀξιωματικοί. Ἡ τουρκικὴ φρουρὰ τοῦ Βάμου πολιορκεῖται, μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας ἀπηλευθερώθη τὴν 30 τοῦ ἐπομένου Μαΐου. Ὡστε ὑπε-

ρίσχουν μὲν οἱ Μουσουλμάνοι εἰς τὰς πλείστας τῶν πόλεων, ἀλλ' οἱ Χριστιανοὶ ἐθριάμβευον εἰς πᾶσαν τὴν λοιπὴν νῆσον.

Τὰ συμβάντα ταῦτα παρήγαγον ἀμέσως ζωντὴν ἐν Ἀθήναις σύγκλησιν. Ἀείπτετε ἢ Ἑλλάς καὶ ἢ Κρήτη ἔσχον τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, καθὼ διελθοῦσαι διὰ τῶν αὐτῶν δοκιμασιῶν, κοινὸν δ' ἔχουσαι τὸ κατὰ τῶν Τούρκων μῖσος. Πᾶν ὅ,τι ἦτο Κρητικὸν οὐδέποτε ὑπῆρξε ξένον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Αἱ Ἐταιρίαι καὶ τὰ πατριωτικὰ Κομιτάτα, τὰ ἐμπνεόμενα ἐκ τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ἐγκαίρως ἐξαπέστειλαν εἰς Κρήτην ἑράνους, ὄπλα, ἐθελοντάς. ὧν οἱ πλείστοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς Κίσσαμον. Ἡ ἐφημερὶς *Παλιγγενεσία* ἔγραφε κατὰ Δεκέμβριον. « Τὸ προτεχὲς ἔαρ πιθανὸν νὰ ἐμφανισθῶσιν καὶ ἄλλο τι ἢ χελιδόνες ». Καὶ ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, ὠθούμενος ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης τῆς παρακολουθούσης ἐν ἐξάψει τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ « ἀδελφῇ νήσῳ », ἔλεγε πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας κ. Βουρέ: « Ἐμάθατε ὅτι οἱ Τούρκοι πέμπουσι πέντε τάγματα εἰς Κρήτην· ἐὰν τὰ πράγματα τραπῶσι πρὸς αὐτὴν τὴν διεύθυνσιν, δηλῶ ὑμῖν ὅτι οὐδαμῶς πλέον ἐγγυῶμαι περὶ τῶν ἐδῶ καὶ ὅτι τὰ γεγονότα θὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν εἰμαρμένον ροῦν » (1). Πράγματι δὲ ὁ Σουλτάνος ἐπέμπευεν εἰς Κρήτην ἐπικουρίας, ἢ δ' Ἑλλάς ἐθελοντάς· ἡ νῆσος ἐμελλε νὰ μεταβληθῇ εἰς πεδῖον μάχης μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, τὸ τοιοῦτον δ' ἠδύνατο νὰ γείνη, τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως πασῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἰδίως τῆς Μακεδονίας· ἠδύνατο ἐπομένως νὰ προκύψωσι περιπλοκαὶ σοβαρώταται καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν (2).

Ἡ Εὐρώπη ἐπενέβη. Συνεπεῖα διαβημάτων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεων, ὁ βαλῆς τῆς Κρήτης διετάχθη νὰ συγκαλέσῃ παραγρῆμα τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν. ἀλλ' ὁμῶς αἱ ὁδοὶ ἦσαν τόσον ὀλίγον ἀσφαλεῖς, οἱ Χριστιανοὶ πληρεξούσιοι τόσον δύσπιστοι, τινὲς δ' ἐξ αὐτῶν τόσον ἀπρόθυμοι, ὥστε παρῆλθε καὶ πάλιν χρόνος πολὺς πρὶν ἢ ἐπαναληφθῶσιν αἱ συνεδριάσεις αὐτῆς. Ἀκολουθῶς, τῇ προτάσει τῆς ῥωσικῆς Κυβερνήσεως, αἱ Δυνάμεις ἐπέδωκαν εἰς τὴν Πύλην τὴν ἀπὸ 24 Ἰουνίου κοινὴν διακοίνωσιν, δι' ἧς ἐζήτουν τὸν διορισμὸν Γενικοῦ Διοικητοῦ χριστιανοῦ, τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐν Χαλέπα συμβάσεως καὶ γενικὴν ἀμνηστίαν.

(1) Κιτρίνη βιβλος Α'. σφ. 26. Ὁ Βουρέος πρὸς τὸν Berthelot, 21 Δεκεμβρίου 1896.

(2) Κιτρίνη βιβλος Α' σφ. 113. Ὁ Καμπὸν πρὸς τὸν Ἀνωτῶ, 7 Ἰουνίου 1896.

Ὁ Σουλτάνος ὑπεσχέθη τὰ πάντα· ὁ βαλῆς ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου προκήρυξιν, δι' ἧς προσεκάλεσε τοὺς ἐπαναστάτας νὰ ὑποταχῶσι, πεποιθότες εἰς τὴν εὐμένειαν τοῦ κυριάρχου των. Εἶτα ὁ Τουρχὰν πασᾶς ἀντικατεστάθη ὑπὸ Χριστιανοῦ, τοῦ Γεωργίου Βέροβιτζ πασᾶ, ἡγεμόνος τῆς Σάμου (28 Ἰουνίου 1896)· δι' ἱραδὲ δὲ ἀπὸ 4 Ἰουλίου ἐδόθη ὑπόσχεσις περὶ ἐπαναφορᾶς ἐν ἰσχύϊ τῆς ἐν Χαλέπᾳ συμβάσεως καὶ περὶ ἀμνηστίας.

Ἄλλ' ἡ κατὰστασις εἶχε περιέλθῃ εἰς ἀδιέξοδον· πᾶσα παραχώρησις γενομένην πρὸς τοὺς Μουσουλμάνους ἐξηρέθιζε τοὺς Χριστιανούς καὶ πᾶσα παραχώρησις πρὸς τοὺς Χριστιανούς ἐξηρέθιζε τοὺς Μουσουλμάνους. Ὁ Βέροβιτζ οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ, ὅπως καὶ ὁ Καραθεοδωρῆς· οἱ μουσουλμάνοι ἀξιωματικοὶ τοῦ τὸν ἄφιναν νὰ διατελῆ εἰς παντελῆ ἄγνοιαν. οἱ ὑπάλληλοι τοῦ ἐλάμβανον ὁδηγίας παρὰ τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ, Μουσουλμάνου φυσικῶ τῷ λόγῳ, τοῦ στρατάρχου Ἀβδουλλάχ πασᾶ. Κινήσεις τινὲς τοῦ στρατοῦ, διαταχθεῖσαι παρὰ τοῦ τελευταίου τούτου, ἐφάνησαν ὑποπτοὶ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους προξένους, οἵτινες μάτην προσεπάθησαν νὰ τὰς ἐμποδίσωσιν. Οἱ Τούρκοι προσέβαλον τὰ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν κατεχόμενα ὑψώματα τῶν Ἀποκορώνων· ἀλλ' ἠττήθησαν. Οἱ Μουσουλμάνοι πανταχοῦ ἔλαβον στάσιν λίαν ἀπειλητικὴν. Ἡμέραν τινὰ ἐφώρμησαν κατὰ τοῦ χωρίου Ἀνίπολις καὶ ἐφόνευσαν αὐτόθι 13 μοναχοὺς, 13 γυναῖκας, 2 παιδιά καὶ 24 ἄνδρας, ἐτραυμάτισαν πολλοὺς ἄλλους, ἐπυρπόλησαν δὲ πάσας τὰς οἰκίας. Οἱ ἐν τῇ Συνελούσει μουσουλμάνοι πληρεξούσιοι διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς ἐπαναφορᾶς ἐν ἰσχύϊ τῆς ἐν Χαλέπᾳ συμβάσεως, δι' ἧς θὰ ἐξηρτῶντο πλέον ἐκ τῆς θελήσεως τῶν Χριστιανῶν, ὄντων πολυαριθμοτέρων· ἀπήτουν νὰ ἐξασφαλισθῇ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰ δικαιώματα τῆς μειονοψηφίας, «θυσιαζομένης χάριν τῶν ὑπερβολικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν ἀπαιτήσεων τῆς πλειονοψηφίας» (1).

Πλὴν αὕτη ἐθεώρει ἀπεναντίας τὴν ἐν Χαλέπᾳ σύμβασιν ἀνεπαρκῆ, ἀφ' οὗ δι' αὐτῆς δὲν παρεκωλύθη ἡ ἐπάνοδος τῶν καταχρήσεων, ὅθεν ἀπήτει ἄλλας ἐγγυήσεις. Ἦθελεν ὅπως ὁ Γενικὸς Διοικητὴς εἶνε πάντοτε Χριστιανός, διοριζόμενος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐπὶ πενταετίαν τῇ συναινέσει τῶν Δυνάμεων· νὰ ἔχῃ οὗτος τὸ δι-

(1) Κιτρίνη Βιβλος, Α', ἀρ. 213, 30 Ἰουνίου 1896.

καίωμα τῆς ἀρνησικυρίας ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνελεύσεως· νὰ διορίζῃ πάντας τοὺς ἐν τῇ νήσῳ ὑπαλλήλους· νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ τὸν στρατὸν τῆς φρουρᾶς, νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ Ἑλληνικὴ ὡς μόνη ἐπίσημος γλῶσσα τῆς χώρας· νὰ δύναται ἡ Κρήτη, πλὴν τοῦ καταβαλλομένου παρ' αὐτῆς πρὸς τὴν Πύλην τέλους, νὰ διαθέτῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰς προσόδους αὐτῆς πρὸς βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς συμφερόντων· πᾶσαι δὲ αὐταὶ αἱ τροποποιήσεις τῆς ἐν Χαλέπα συμβάσεως νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν Δυνάμεων (1).

Τινὲς διέβλεπον ὡς μόνην σωτηρίαν τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα προσάρτησιν, τὰ δ' ἐν Ἀθήναις Κομιτᾶτα ἐνεθάρρυνον αὐτοὺς νὰ μὴ στέρξωσιν οὐδένα συμβιβασμόν. Πολυάριθμοι Ἕλληνες ἐθελονταὶ ἐξηκολούθουν νὰ κατέρχωνται πρὸς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατῶν, φέροντες ὅπλα καὶ πολεμφοδία. Οἱ εἰς τὰ ὄρη Χριστιανοὶ μετὰ τῶν πληρεξουσίων ὅσοι δὲν εἶχον ἐτι μεταβῆ εἰς Χανία, ἀπετέλουν ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν καὶ διωργάνωσαν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος καὶ οἱ ὑπουργοὶ τοῦ πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ὀσημέραι περισσότερον ἐξαπτομένης κοινῆς γνώμης, ἐξέφραζον τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως πέμψωσι πολεμικὸν πλοῖον εἰς τὰ Κρητικὰ παράλια. Πολυάριθμοι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ ἐγκατελίμπανον τὰς τάξεις των, προέβαινον δὲ εἰς τὴν ἀήρωϊκὴν λιποταξίαν ταύτην, ἥτις βεβαίως θὰ ἔμενεν ἀτιμώρητος, ὅπως μεταβῶσιν εἰς Κρήτην πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἔτεροι δὲ συσσωματούμενοι εἰσαᾶτακτα στήρῃ παρὰ τὰ τουρκικὰ μεθόρια, εἰσῆρχοντο εἰς Ἡπειρον καὶ εἰς Μακεδονίαν καὶ προσεπάθουν νὰ ἐξεγείρωσι πάντας τοὺς αὐτόθι ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς κατὰ τῶν δυναστῶν Μουσουλμάνων. Ὁσημέραι ἀπέβαινε δυσχερεστέρα ἢ παρεμπόδισις τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ρήξεως.

Ἐν τούτοις οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις τῶν Δυνάμεων κατέβαλον νέαν πρὸς τοῦτο προσπάθειαν. Τὴν 25 Αὐγούστου 1896 ἐπέτυχον παρὰ τῆς Πύλης νὰ διευθετηθῇ ἡ διαφορὰ κατὰ τρόπον περιέχοντα ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν ἱκανοποίησιν εἰς τὰ αἰτήματα τῶν ἐν Κρήτῃ Χριστιανῶν. Ὁ Σουλτάνος ὑπεσχέθη νὰ διορίσῃ τὸν Βέροβιτζ πατᾶν ὡς Γενικὸν Διοικητὴν ἐπὶ πενταετίαν, μάλιστα δὲ ὅπως ἐκδηλώσῃ ἰδιαζόντως τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις του, νὰ προβιβάσῃ αὐτὸν

(1) Αὐτόθι, Α', ἀρ. 224, 15 Ἰουλίου 1896.

εἰς τὸν βαθμὸν Βεζύρου. Οἱ πρέσβεις, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς νέας συμβάσεως, ἐπελήφθησαν τῆς μελέτης τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς χωροφυλακῆς καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς δικαιοσύνης ἐν Κρήτῃ. Καὶ ναὶ μὲν ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις παρενέβαλέ τινας δυσκολίας καὶ χρονοτριβάς, διὰ τῶν συνήθων αὐτῆς ἀναβολῶν, ἀρνούμενη νὰ ἐγκρίνη τὴν κατάταξιν τῶν ξένων εἰς τὴν κρητικὴν χωροφυλακὴν, ἀπαιτοῦσα δὲ τὴν διατήρησιν τῶν ὑπαρχόντων δικαστηρίων. Ἄλλ' ἐδέησε ταχέως νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς θελήσεις τῶν Δυνάμεων, ἐνέκρινε δὲ τὴν 28 Δεκεμβρίου 1896 τὸ σχέδιον τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς κρητικῆς χωροφυλακῆς καὶ τὴν 26 Ἰανουαρίου 1897 τὸ σχέδιον τῆς δικαστικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ ἐπιτροπὴ τῶν ἐν Χανίοις προξένων ἀνέλαβε τ' ἀνατεθέντα αὐτῇ καθήκοντα, συντελοῦσα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου πολιτεύματος, τοῦ μέλλοντος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐημερίαν τῆς νήσου. Οἱ χριστιανοὶ πληρεξούσιοι ἦσαν νύχαριστημένοι ἐπὶ τῇ συμβάσει τῆς 25 Αὐγούστου, ἐξέφραζον πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὴν ζῶηράν αὐτῶν εὐγνωμοσύνην, προσεκάλουσαν πάντα τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς νήσου νὰ παράσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ νέου κανονισμοῦ, νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα καὶ νὰ θεωρῇ τοῦ λοιποῦ τοὺς Μουσουλμάνους ὡς ἀδελφοὺς. «Τέκνα τῆς αὐτῆς πατρίδος, ἔλεγεν ἡ προκήρυξις των, ἀνήκοντες εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν, ἐξίσου μέλλοντες νὰ ὠφεληθῶμεν ἢ νὰ ζημιωθῶμεν ἐκ τῆς εὐδαιμονίας ἢ ἐκ τῆς συμφορᾶς τῆς χώρας, Χριστιανοὶ καὶ Μουσουλμάνοι, ἄς παύσωμεν εἰς τὸ ἐξῆς νὰ καταστρεφώμεθα καὶ νὰ σφαζώμεθα ἀμοιβαίως. Ἄς ρίψωμεν εἰς τὴν λήθην τὰ πρόσφατα δεινά, ἀποβλέποντες εἰς τὸ γενικὸν καλόν· ἀποῦ δὲ πάσχομεν τ' αὐτὰ παθήματα, ἄς βοηθήσωμεν ἀλλήλους πρὸς θεραπείαν τῶν κοινῶν πληγῶν. Ἡ εἰρηνικὴ ἐργασία ἔστω τοῦ λοιποῦ ὁ μόνος ἡμῶν ἀγών». Τὰ πάντα λοιπὸν ἔβαινον αἰσίως καὶ τὸ Κρητικὸν ζήτημα ἐφαίνετο λελυμένον.

Πλὴν ὅ,τι ἤρεσκεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀρέσκη εἰς τοὺς Μουσουλμάνους. Ὁ ἐπελθὼν συμβιβασμὸς ἐξήγειρε παρ' αὐτοῖς νέαν ἔκρηξιν φανατισμοῦ. Ἦδη ἀπὸ τῆς 29 Αὐγούστου ὑπῆρχον ἐν Ἡρακλείῳ φόβοι περὶ ἐπικειμένης σφαγῆς τῶν Χριστιανῶν. Ἐν Χανίοις οἱ Μουσουλμάνοι ἐφόνευσαν ἕνα ἱερέα εἰς τὴν ὁδόν, ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ· στίφος δὲ ἐκ τρισχιλίων ἐξ αὐτῶν, ἐξελθὼν τῆς πόλεως, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ χωρίου Πλατανιά, ἐφόνευσεν ὀκτῶ Χριστιανοὺς, ἐτραυμάτισε πέντε καὶ ἐνέπρησε πολλὰς οἰκίας. Οἱ πρόξενοι προεῖδον ὅτι διὰ τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Μουσουλμάνων καθίστατο καὶ

αὐθις ἐκκρεμές τὸ περί τὸ πέρας αὐτοῦ εὐρισκόμενον εἰρηνευτικὸν ἔργον τῶν Δυνάμεων. Διὰ προκηρύξεων τοιχοκολληθεισῶν ἐν Χανίοις προσεκαλοῦντο οἱ Μουσουλμάνοι ν' ἄρῳσι τὰ ὄπλα χάριν τῆς προστασίας τῶν ἑαυτῶν δικαιωμάτων. Ὁ στρατιωτικὸς δὲ διοικητὴς ἐδήλωσεν ὅτι δὲν εἶχε λάβῃ διαταγὴν νὰ ἐμποδίσῃ τὰς τοιαύτας ἐπιδείξεις. Οἱ Μουσουλμάνοι συρρέουσι καὶ αὐθις εἰς τὰς πόλεις, καταλαμβάνουσι τὰς οἰκίας. ἔνθα οἱ ἐν τοῖς ὄρεσι Χριστιανοὶ δὲν εἶχον ἀκόμῃ ἐπανέλθῃ. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν συμποσοῦται εἰς 30,000 ἐν Ἡρακλείῳ, εἰς 20,000 δὲ ἐν Χανίοις. ἀΠρέπει ν' ἀρχιωθῶσι τὰ πλήθη ταῦτα, λέγουσιν οἱ πρόξενοι, καθότι ἡ συγκέντρωσις αὐτῶν ἀποτελεῖ κίνδυνον φοβερὸν καὶ δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰρήνευσιν τῆς νήσου».

Ὁ Σουλτάνος πέμπει εἰς Κρήτην ἀνώτατον αὐτοκρατορικὸν ἐπίτροπον ἕνα Μουσουλμάνον, τὸν Ζιχνῆ πασᾶν, οὗτινος ἡ ἐξουσία ἐπόμεινον ἤτο νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν τοῦ χριστιανοῦ βαλῆ. Ἡ ἀποστολὴ αὕτη εἶνε ἀτυχῆς, ἔγραφεν ὁ κ. Καμπῶν, καὶ θὰ ἐπιβραδύνη τὴν εἰρηνικὴν λύσιν». Τὸν Ζιχνῆ πασᾶν παρηκολούθησε μετ' ὀλίγον ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ ἐκτάκτου ἐπιθεωρητοῦ τῶν τουρκικῶν φρουρῶν ὁ Σααδεδδὶν πασᾶς, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις κατὰ τὸν παρελθόντα Ἰούνιον εἶχε τόσον ἐπιτυχῶς ἐργασθῆ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σουλτανικῶν διαταγῶν ἐν τῷ ἀρμενικῷ διαμερίσματι τοῦ Βάν. Οἱ πρέσβεις διεμαρτυρήθησαν κατὰ τοῦ διορισμοῦ τούτου καὶ ὁ Σααδεδδὶν ἀνεκλήθη μετὰ τινὰς ἡμέρας. ἐπρόφθασεν ὁμως ἐν τῷ μεταξύ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς Μουσουλμάνους εἰς ἀντίστασιν. Διότι κατενοήθη ὅτι ἡ ἀναρχία αὕτη, ἣν ἡ Εὐρώπη ἠδυνάτει νὰ θεραπεύσῃ, ἦτο ἔργον Μουσουλμάνων τινῶν ἐγκρίτων, ἐκ τῶν περιστοιχιζόντων τὸν Σουλτάνον, οἵτινες ἀκαταπαύστως ἔγραφον πρὸς ἐν Κρήτη Μουσουλμάνους ὅτι αἱ μεταρρυθμίσεις ἦσαν χάριτος ἄγραφος καὶ ὅτι οὐδέποτε ἐμελλον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν» (1). Ἐχρειάζετο μάλιστα ν' ἀποδειχθῇ διὰ διαρκῶς ἀύξανουσῶν [ταραχῶν ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων δὲν ἦτο δυνατὴ. Ταῦτα πάντα εἴμαρτο ν' ἀπολήξωσι κατὰ Ἰανουάριον καὶ Φεβρουάριον τοῦ 1897 εἰς δράμα παρόμοιον πρὸς τὸ ἐν Ἀρμενίᾳ.

Κατὰ Ἰανουάριον ὀχλαγωγία φοβερωτέρα τῶν προηγουμένων ἐκρήγνυται ἐν Χαίοις. Οἱ Μουσουλμάνοι καταδιώκουσι τοὺς Χριστιανούς εἰς τὰς ὁδοὺς. Ὁ βαλῆς καὶ εὐρωπαῖοι πρόξενοι θέλουσινὰ πα-

(1) Κιτρῖνη Βίβλος, Α', ἀρ. 469. Ὁ Βλαπε πρὸς τὸν Ἄνωτῶ.

ρεμβῶσιν ἀλλ' ἀποκρούονται διὰ χαλάζης σφαιρῶν. Ἐγκαταλείπουσι τὴν ἐν Χαλέπῳ, εἰς τὰ περίχωρα τῆς πόλεως διαμονὴν των, ἐπιβιβάζουσι τὰς οἰκογενείας των καὶ ὅσας πλείονας χριστιανικὰς οἰκογενείας δύνανται ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ πολεμικοῦ Συσέ, ἄλλαι δὲ οἰκογένειαι πολυαριθμότεραι συνωθοῦνται εἰς τὴν παρχίαν μετὰ σπουδῆς, ἐπειγόμεναι νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν ἀφιλόξενον ἐκείνην γῆν. Ἐν τοσοῦτῳ μέρος τῆς πόλεως πυρπολεῖται, ὀλόκληρος δὲ σχεδὸν διατελεῖ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Μουσουλμάνων· πυρπολεῖται καὶ τὸ μέγαρον τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ, ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας οἱ ναῦται τοῦ Συσέ ὑπερασπίζοντο τὰ καθολικὰ ἰδρύματα κατὰ τῶν Μουσουλμάνων. Ἄρτος δὲν ὑπάρχει πλέον ἐν τῇ πόλει· οἱ ἄρτοποιοὶ ἐφονεύθησαν καὶ τὰ ἐργαστήριά των διηρπάγησαν· τὰ δύο τρίτα τῶν χριστιανικῶν οἰκιῶν κτεστράφησαν.

Ὁ πανικός μεταδίδεται καὶ εἰς τὰ ὄρη. Ἀφοῦ τοιαῦτα συμβαίνουσιν ἐν Χανίοις, ἄρα οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων τὰ ἐπιτρέπουσιν! Ὡστε δὲν δύναται πλέον νὰ βασιζωνται ἐπ' αὐτῶν! Οἱ ἄνωθεν τῆς Χαλέπας ἐστρατοπεδευμένοι χριστιανοὶ ἐπαναστάται ἀναπετανύουσι τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν καὶ κηρύττουσι τὴν προσάρσιν τῆς πατρίδος των εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ ἐν Χανίοις γενικός πρόξενος τῆς Ἑλλάδος κ. Γεννάδης πέμπει πρὸς τὴν Κυβέρνησιν του τὸ ἐξῆς τηλεγράφημα: «Οὐδεμία ἐλπίς· πάντες οἱ Χριστιανοὶ θὰ σφαγῶσι». Τὸ ὑπὸ τὸν κ. Δηλιγιάνην ὑπουργεῖον ἀνακοινοῖ τὸ τηλεγράφημα τοῦτο εἰς τὸν Βασιλέα, πάντες δ' οἱ βουλευταὶ ἐγείρονται ἐν βιαίᾳ ἐκρήξει ὀργῆς καὶ φιλοπατρίας. Ἡ Ἑλλάς εἰς τοιαύτην περίστασιν ὀφείλει νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐν Κρήτῃ ἀδελφούς της. Ἡ ἀποχὴ αὐτῆς θὰ ἦτο ἀνανδρία καὶ αὐτοκτονία. Ἡ Κυβέρνησις ἀναγγέλλει εἰς τὰς Δυνάμεις ὅτι προτιθεται νὰ πέμψῃ ἐκεῖ τὸ καταδρομικὸν *Μιαούλην* καὶ δύο ἕτερα πλοῖα, ἀνταποκρινόμενα εἰς τὰς ἐπικλήσεις τῶν ἐν τῇ νήσῳ Χριστιανῶν. Τὸ *Λαύριον*, φέρον φορτίον πολεμοφοδίων, ἐκπλέει πάραυτα. Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος, δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως, ἀπέρχεται ἐξ Ἀθηνῶν, ἐν τῷ μέσῳ ἐνθουσιωδεστῶν διαδηλώσεων, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου, ἀποπλέοντος εἰς τὰ κρητικὰ παράλια καὶ ἐμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν τῶν ἐκ Σμύρνης πεμπομένων πρὸς ἐπικουρίαν τουρκικῶν στρατευμάτων. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἔπραξε τὸ ἄξιον λόγου. Ἑλληνικὸν θωρηκτὸν καταδιώκει τὸ τουρκικὸν ὀπλιταγωγὸν Φουάτ, πλέον ἐξ Ἡρακλείου εἰς Σιτειάν καὶ ἀναγκάζει αὐτὸ νὰ ἐπιστρέψῃ.

Τὴν 13 Φεβρουαρίου ὁ συνταγματάρχης Βλσος, ἡγούμενος τριῶν ταγμάτων, διατάσσεται ὅπως μεταβῆ νὰ καταλάβῃ τὴν Κρήτην ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωργίου, ἐκδιώξῃ δ' ἐκεῖθεν τὰς τουρκικὰς φρουράς. Ἀποβιβάζεται εἰς Κρήτην τὴν 16 καὶ ἀμέσως προβαίνει εἰς ἐγθροπραξίας εἰς τὰ περίξ τῶν Χανίων. Πάντα τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα κηρύσσονται εἰς ἐπιστράτευσιν. Αἱ προσκληθεῖσαι ἐφεδρεῖαι συγκεντροῦνται εἰς Θεσσαλίαν· ὁ πρίγκιψ Νικόλαος, τρίτος υἱὸς τοῦ βασιλέως, μεταβαίνει αὐτόσε, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ ὑπ' αὐτὸν συντάγματος τοῦ πυροβολικοῦ.

Ἀντικρῦ, ἐκεῖθεν τῶν συνόρων, οἱ Τοῦρκοι συναθροίζουσι σημαντικὰς δυνάμεις ὑπὸ τὸν στρατάρχην Ἐτέμ πασᾶν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἔχουσιν ἀκράδαντον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ δίκαιόν των καὶ ἐλπίζουν ἐπὶ τὴν εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεώς των, ἧς ἡ πατριωτικὴ ζέσις ἐξομαλύνει ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτῶν τὰς δυσχερείας. Ἐλπίζουν ἐπὶ τὴν ἐξέγερσιν τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου, ἰσως δὲ καὶ τῆς Ἀλβανίας. Οἱ διαμένοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει 300,000 Ἕλληνες εἶνε ἔτοιμοι, καὶ αὐτοὶ νὰ θέσωσι τὸ πῦρ εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τῆς πόλεως, νὰ καταρρίψωσι τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου καὶ νὰ ἐκδικήσωσι τοὺς ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ Κρήτῃ μάρτυρας. Ὁ Ἕλληνισμὸς μέλλει νὰ ἐξεγερθῇ σύσσωμος καὶ νὰ ἐξωθήσῃ τέλος τὴν μεγάλην σταυροφορίαν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Τοιοῦτος εἶνε ὁ ἐπικρατῶν ἐν Ἀθήναις ἐνθουσιασμὸς, τόσοσ ἐκτακτος ὁ παροξυσμὸς, τόσοσ ἐξηρηθισμένον τὸ πατριωτικὸν πάθος, ὥστε φαίνεται ὅτι πάντα ταῦτα εἶνε ἱκανὰ ν' ἀναπληρώσωσι τὴν ἔλλειψιν τὴν πολυαριθμῶν στρατιῶν καὶ νὰ ἐπιτελέσωσι θαύματα. Οἱ παρὰ τὸν Αἶμον ἀντίζηλοι τῶν Ἑλλήνων καταπτοοῦνται, φοβοῦνται τὸν θρίαμβον αὐτῶν καὶ λαμβάνουσι τ' ἀνάλογα προφυλακτικὰ μέτρα. Ἡ σερβικὴ Κυβέρνησις ποιεῖται τὴν ἐξῆς δήλωσιν: «Εἶμεθα ὑπὲρ τοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ τοῦ καθεστῶτος δι' ὅλους. Ἐὰν παραχωρηθῶσι πλεονεκτήματα εἰς τὸν μὲν ἢ τὸν δὲ, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἀπαιτήσωμεν καὶ ἡμεῖς ἴσα ἀντισταθμίματα». Ἐν Σκοπελοῖς καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἐκρήγνυνται ταραχαί, οἱ Ἀλβανοί, οὓς ὁ Σουλτάνος καλεῖ παρὰ τὰ ἑλληνικὰ μεθόρια, ἐνσπείρουσι τὸν τρόμον κατὰ τὴν διάβασίν των. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος τῆς Σερβίας μεταβαίνει εἰς Σόφριαν καὶ τυγχάνει ἐγκαρδίου ὑποδοχῆς παρὰ τῷ βουλγαρικῷ λαῷ, ὁ δὲ ἡγεμὼν Φερδινάνδος συνεννεῖται μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς ἐνεργείας

ἐπὶ τῇ ἐνδεχομένῃ περιπτώσει τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Μακεδονίαν. Καὶ ὄντως τις τάχα θὰ ἦτο ἱκανὸς, εἰάν οἱ Ἕλληνες ἐνίκων, νὰ ἐντοπίσῃ τὸν πόλεμον;

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας παραφέρεται ἐναντίον αὐτῶν ὑπὸ σφοδρᾶς ὀργῆς. Σπεύδει πρὸς τὸν ἐν Λονδίῳ πρέσβυν τῆς Γαλλίας κ. Νοάιγε καὶ προτείνει τὸν ἄμεσον ἀποκλεισμόν τοῦ Πειραιῶς, τῶν ἐλληνικῶν παραλιῶν· δὲν θὰ συμμετάσχη οὐδενὸς ἄλλου μέτρου καὶ δὲν ἐγκρίνει νὰ μετέρχωνται ἐπιφυλάξεις πρὸς λαόν, ὅστις μὲ τόσῃν ἐπιπολαιότητά προκαλεῖ τοὺς γείτονάς του καὶ ταράσσει τὴν γενικὴν εἰρήνην. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐξ ἐναντίας ἀναζητεῖ τὰ μέσα, δι' ὧν θὰ ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ν' ἀνακαλέσῃ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ καὶ τὰ πλοῖα ἐκ Κρήτης, χωρὶς νὰ ἐξερεθίσῃ τὸν λαόν του. Τὴν 17 Φεβρουαρίου προὔτεινε ὅπως κηρυχθῇ ἡ Κρήτη αὐτόνομος ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Τὸ τοιοῦτον δὲ θὰ ἦτο ἀπλῶς ἡ ὀριστικὴ ἐπικύρωσις τῶν περὶ τῆς νήσου προθέσεων τῶν Δυνάμεων, διότι διὰ τοῦ ἀπὸ 25 Αὐγούστου 1896 κανονισμοῦ παρείχετο αὐτῇ πράγματι ἐλευθερία σχεδὸν ἀπόλυτος. Τότε δὲ ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις οὐδένα θὰ εἶχε πλέον λόγον νὰ διατηρῇ τὰ στρατεύματά της ἐπὶ ποδὸς πολέμου, καὶ μάλιστα θὰ ἠδύνατο νὰ χαίρῃ διότι ἀπέκτησε τὸ τοιοῦτον ἀποτέλεσμα. Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀπεδέχθη ἐν τῷ ἅμα τὰς σκέψεις ταύτας καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς κ. Ἀνοτῶ ἐδήλωσε τὴν 22 Φεβρουαρίου ἐν τῇ Βουλῇ τῶν ἀντιπροσώπων ὅτι ἡ Κρήτη «θὰ παραδοθῇ ὡς παρακαταθήκη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου εἰς χεῖρας τῆς Εὐρώπης, ὅτι δὲ θ' ἀπολαύσῃ τοῦ λοιποῦ αὐτονόμου διοικήσεως ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Πύλης».

Τότε ἡ Ἑλλάς προσεκλείθη ν' ἀνακαλέσῃ τὰ στρατεύματά της· πλὴν αὐτὴ ἀπήντησεν ὅτι τὸ αὐτόνομον πολίτευμα δὲν θὰ εἶνε τελεσφορώτερον τῶν προηγουμένων διαφόρων συστημάτων, τῶν ἕως τότε ἐφαρμοσθέντων ἄνευ εὐδοκιμήσεως εἰς τὴν νῆσον, ὅτι ἡ ἀναρχία θὰ ἐξακολουθῇ νὰ λυμαίνεται αὐτήν, ὅτι ὁ μόνος τρόπος πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς εὐημερίας εἶνε ἡ προσάρτησις αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν συνήνει ν' ἀνακαλέσῃ τὰ στρατεύματά της καὶ ἐγκαταλίπη οὕτω τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Κρήτης ἔρμαιον τοῦ τουρκικοῦ φανατισμοῦ, ὅτι θὰ μείνῃσι ταῦτα ἐκεῖ, ἕως ὅτου αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς νήσου δηλώσωσιν ἐλευθέρως διὰ δημοψηφίσματος πῶς θέλουσι νὰ διοικηθῶσιν.

Αἱ Δυνάμεις ἐκήρυξαν τὴν Κρήτην ὑπὸ ἀποκλεισμόν, ὅπως ἐμποδίσωσι πᾶσαν ἀπόβασιν νέων στρατευμάτων. Οἱ ναῦται τοῦ διεθνοῦς στόλου κατέλαβον τοὺς κυρίους τῆς νήσου λιμένας, τὰ Χανία, τὴν Ρέθυμνον, τὸ Ἡράκλειον, τὴν Σιτείαν, ἐνισχύθησαν δὲ μετ' οὐ πολὺ διὰ νέων ταγμάτων πεμφθέντων παρὰ πασῶν τῶν Κυβερνήσεων. Ἡ νῆσος περιήρχετο ὡς παρακαταθήκη εἰς χεῖρας τῆς Εὐρώπης. Ἐπειδὴ δὲ καθίστατο ἀναγκαῖα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως ἢ αὐξήσις τῶν αὐτόθι στρατιωτικῶν δυνάμεων, δὲν ἦτο δὲ ἀπαραίτητον ὅπως πᾶσαι αἱ Κυβερνήσεις ὑποχρεωθῶσιν ἐξίσου καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἀναλογίᾳ εἰς τοιοῦτόν τι, ἀφοῦ, ἐπὶ παραδειγματι, ἦτο δύσκολον εἰς τὴν Γερμανίαν νὰ διατηρῇ στρατεύματα ἐν τῇ Μεσογείῳ, ἢ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις προὔτεινεν ὅπως ἡ Κρήτη καταληφθῇ ἐν ὀνόματι τῆς Εὐρώπης ὑπὸ δύο Δυνάμεων, οἷον τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ἢ ὑπὸ μιᾶς μόνης, οἷον τῆς Γαλλίας. Ἡ ῥωσικὴ Κυβέρνησις ἦτο διατεθειμένη νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς προτάσεις τῆς Ἀγγλίας. Ἄλλ' ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις δὲν τὰς ἐδέχθη, θέλουσα βεβαίως νὰ ἔχῃ τὰς χεῖρας καθαρὰς, ὅπως μὴ παράσχη εἰς τὴν Ἀγγλίαν πρόφασιν περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Γαλλία εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὅρου τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας ἐνέμενε καθ' ὃν ἀπηγορεύετο ἡ συγκυριαρχία καὶ ἡ μεμονωμένη ἐνέργεια. Ἡ Κρήτη λοιπὸν ἐξηκολούθησε κατεχομένη ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν σωματίων τῶν ἐξ Μεγάλων Δυνάμεων. Τὴν 22 Μαρτίου οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐπαναστατῶν ἐπληροφορήθησαν ἐπισήμως διὰ προκηρύξεως τῶν ναυάρχων ὅτι ἡ Κρήτη διατελεῖ τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τὴν πραγματικὴν ἐγγύησιν τῆς Εὐρώπης καὶ ὅτι ἡ αὐτονομία αὐτῆς τοιοῦτοτρόπως ἐξησφαλίθη. Ἡ εἰρήνη ἀποκατέστη ἐν τῇ νήσῳ.

Ἡ Ἑλλάς ὅμως δὲν ἠθέλησε ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, τὸ μὴ παρέχον αὐτῇ ἄμεσον κέρδος. Θέλει τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης· ἀλλ' οὕτως ἀπόλλυσι τὸ πλεονέκτημα τῆς πραγματικῆς ἢ κατὰ προσποίησιν ἀφιλοκερδοῦς ἀφοσιώσεως αὐτῆς ὑπὲρ δικαίας ὑποθέσεως· ἀπεσπᾶσθη ἐξ αὐτῆς τὸ προσωπεῖον τοῦ ἱποτισμοῦ, καὶ δὲν προκαλεῖ πλέον ζωντὰς συμπαθείας.

Ἐννοεῖ νὰ ἐξέλθῃ, ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης, ἥτις ἐστοίχισεν αὐτῇ λίαν ἀκριβᾶ, καὶ ἐπήνεγκε σοβαρωτάτην διατάραξιν εἰς τὰ οἰκονομικά της, μετ' ἀναλόγων πρὸς τὰς ζημίας ὠφελημάτων· πρέπει ὁ ἑλληνισμὸς νὰ θριαμβεύσῃ· προέβη πολὺ καὶ δὲν δύναται νὰ

ὀπισθοχώρησι. Ὁ βασιλεὺς ἐξωθείται ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ἐὰν ἀντιστῆ, κινδυνεύει ν' ἀπολέσῃ τὸν θρόνον του. Ὁ κίνδυνος εἶνε μικρότερος ἐὰν ἀντιστῆ πρὸς τὰς Δυνάμεις.

Ἐπὶ τῇ εἰδήσει τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης, τῆς ἀποβιβάσεως διεθνῶν στρατευμάτων εἰς Χανία καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λιμένας, τῆς ἀρνήσεως τῆς Εὐρώπης ὅπως ἀφίση τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐν τῇ νήσῳ, ἡ ὀργὴ καὶ ἡ ἀπογοήτευσίς ἰδίως ἐκδηλοῦνται ἐν Ἀθήναις διὰ σφοδρῶν ταραχῶν. Ἀφοῦ δὲν δύνανται νὰ πολεμήσωσι πρὸς τοὺς Τούρκους ἐν Κρήτῃ, θὰ πολεμήσωσιν ἐν Μακεδονίᾳ. Ἡ Εὐρώπη δὲν δύναται νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ, θὰ ὑπερβῶσι τὰ σύνορα, θὰ ἐξεγείρωσι τὴν χώραν ἐκείνην, θὰ διοργανώσωσι μεγάλην σταυροφορίαν. Πέμπονται ἀμέσως πλοῖα πρὸ τῆς Πρεβέζης, εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, ὅπως προκαλέσωσι τὴν ἐπανάστασιν ἐν Ἠπειρῷ καὶ ἐν Βόλῳ πρὸς τροφοδοτήσιν τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ στρατευμάτων. Ὁ πρίγκηψ Κωνσταντῖνος, ὁ πρωτότοκος τοῦ βασιλέως υἱός, ὄνομα ἐνέχον αἰσίους οἰωνούς, τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ παρὰ τὰ σύνορα στρατοῦ ἤδη δὲ στίφη ἐπαναστατῶν εἰσέρχονται εἰς τὴν ἐχθρικὴν χώραν.

Οἱ Τούρκοι ἀμύνονται. Ὁ στρατάρχης Ἐτέμ πασᾶς διοικεῖ 150,000 ἀνδρῶν ἀπέναντι τοῦ εὐαρίθμου ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Καθ' ἅπασαν τὴν τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν ὁ φανατισμὸς τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἐξεγείρεται, ἐξηρηθισμένος ἐκ τῆς αὐτονομίας τῆς Κρήτης καὶ τῶν ἐξοπλισμῶν τῶν Ἑλλήνων. Νεαὶ ταραχαὶ συμβαίνουσιν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Τὴν 20 Μαρτίου 89 Ἀρμένιοι φονεύονται ἐν Τοκάτ καὶ 37 ἕτεροι ἐν διαφόροις πλησιοχώροις κώμαις. Οἱ Τούρκοι, συνεννοημένοι μετὰ τῆς διοικήσεως, φαίνεται ὅτι ἀναμένουσι μόνον τὸ σύνθημα διὰ νὰ προβῶσιν εἰς νέας σφαγὰς. Τὴν 26 Μαρτίου εἰς Σκούταρι, τουρκικὸν τέμενος ἐβεβηλώθη διὰ νυκτός ὑπὸ Χριστιανῶν, οἵτινες ἔσφαξαν ἐντὸς αὐτοῦ ἓνα χοῖρον καὶ τὸν ἐρέμασαν ἄνωθεν τοῦ Μιχράβ, ἧτοι τοῦ ἱεροῦ τόπου τῆς προσευχῆς, διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐχάραξαν πολλοὺς σταυροὺς εἰς τοὺς τοίχους, ἀφῆκαν δὲ τὴν κεφαλὴν τοῦ ζώου, φέρουσαν κίδαριν, εἰς τὸ μέσον τοῦ τεμένου. Τὴν πρωτὴν οἱ Μουσουλμάνοι μανιώδεις ἐπέπεσον κατὰ τῆς χριστιανικῆς συνοικίας, ἐφόνευσαν τὸν φύλακα τοῦ νεκροταφείου τῶν Καθολικῶν, εἰσῆλθον εἰς αὐτὸ καὶ συνέτριψαν πάντας τοὺς σταυρούς. Ἐξ Ἀδάνων, ἐξ Ἀγκύρας τῆς Καισαρείας, οἱ πρόξενοι ἀναγγελλουσι γενικὸν ἐρεθισμὸν παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, προβλέπουσι δὲ μεγάλας

συμφοράς. Οι πρέσβεις τῶν Δυνάμεων προβαίνουν εἰς ἐντόνους παραστάσεις πρὸς τὴν Πύλην, ἐπικαλοῦνται τὴν προσοχὴν τῆς ἐπὶ τῆς σοβαρότητος τῶν περιστάσεων καὶ ὑποδηλοῦσιν αὐτῇ ὅτι νέαι ταραχαὶ θὰ εἶχον διὰ τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος καταστρεπτικὰς συνεπίεις. Ὁ ἀναβρασμὸς ἐκόπασε τότε καὶ ἡ τάξις ἀποκατέστη.

Ἐν τούτοις παρὰ τὰ Θεσσαλικά σύνορα τὰ τουρκικὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἴστανται ἀντιμέτωπα. Αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπίκεινται. Αἱ Δυνάμεις ἀποπειρῶνται νὰ τὰς σταματήσωσι. Συγκρατοῦσι τὰ σλαβικὰ Κράτη, ἅτινα ἤδη ἐπιστρατεύονται, διακηρύττουσι δὲ ὅτι ἐὰν ἐξαγῆ ὁ πόλεμος, ὁ πρῶτος ἐπιτεθεὶς οὐδὲν, ἐν πάσῃ περιπτώσει, θὰ ἀρυσθῆ ὄφελος. Προσπαθοῦσι νὰ χαράξωσι ζώνην οὐδετέραν, μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὅπως προλάβωσι πᾶσαν αἰφνίδιον σύγκρουσιν· συνεννοοῦνται ὅπως διοργανώσωσι τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Πειραιῶς καὶ τοῦ Βόλου. Ὁ κ. Καμπῶν προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνα πρεσβευτὴν ὅτι ἡ Ἑλλάς θὰ ἠττηθῆ καὶ ὅτι τὸ τραῦμα τοῦτο θὰ ἦτο ἰσως ἀνεπανόρθωτον διὰ τὸν Ἑλληνισμόν.

Ἄλλ' ἀποβαίνει πλέον ἀδύνατον εἰς τὸν βασιλέα Γεώργιον νὰ ὀπισθοχωρήσῃ· οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε ἤθελον τὸν συγχωρήσῃ· εἶνε ἠναγκασμένος νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων, ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον συμφορᾶς, διὰ νὰ σώσῃ τὸν θρόνον του. Παρασύρεται ὑπὸ τῶν γεγονότων καὶ ἀφίνεται εἰς τὴν τύχην.

Τὴν 10 Ἀπριλίου ἄτακτα ἑλληνικὰ σώματα διαβαίνουν τὰ σύνορα καὶ καταλαμβάνουσι τὰ χωρία Βελτινὸν καὶ Κρανιά, διώκοντα ἐκίθιν τὰς τουρκικὰς φρουράς. Ἔτερα δὲ σώματα ἀποβιβάζονται εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης καὶ ἀποπειρῶνται ν' ἀνατινάξωσι τὴν γραμμὴν τοῦ ἀπὸ Δεδὲ Ἀγάτζ εἰς Θεσσαλονίκην σιδηροδρόμου, ὅπως διακόψωσι τὰς συγκοινωνίας τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις, ἀφοῦ προσηκόντως ἐβεβαιώθη ὅτι τὰ στίφη ταῦτα διωκοῦντο ὑπὸ ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, συνέκριντο δ' ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν ὑπὸ τακτικῶν στρατιωτῶν, διατάσσει τὸν Ἐτέμ πασᾶν νὰ ἐπιτεθῆ, πέμπει δὲ τὰ διαβατήριά του πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος κ. Μαυροκορδάτον. Ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη· ἡ Γερμανία ἀναλαμβάνει τὴν προστασίαν τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀθωμανῶν ὑπηκόων. Ἡ Γαλλία ἀναδέχεται ἀπὸ κοινού μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ Ἀγγλίας

τὴν προστασίαν τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει πολυαριθμῶν ἐλλήνων ὑπηκόων. Αἱ Δυνάμεις παραιτοῦνται τοῦ σχεδίου περὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Βόλου καὶ τοῦ Πειραιῶς καὶ τηροῦσιν αὐστηρὰν οὐδετερότητα. Φροντίζουσι μόνον ὅπως μὴ ἐπεκταθῇ ὁ πόλεμος, ἀναμένουσαι τὴν εὐκαιρίαν ὅπως παρεμβῶσιν ὡς μεσολαβεῦσαι.

Οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι ἔστεργον νὰ μὴ παρεμβάλωσιν ἄλλας δυσχερίας εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν. Ἐζήτουν ὅμως ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν εἰρηνικὴν τῶν διαγωγῶν καὶ παρεκίνουσαν τὰς ἑαυτῶν Κυβερνήσεις νὰ ἐπωφεληθῶσιν τῶν περιστάσεων καὶ ἀποκτήσωσι προνόμια ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει. Ἡ βουλγαρικὴ Κυβέρνησις ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχεν παρὰ τῆς Πύλης τὴν ἰδρύσιν τριῶν νέων βουλγαρικῶν ἐπισκοπῶν ἐν Μακεδονίᾳ, ἧτοι ἐν Μελενίκῳ, Στρουμνίτζῃ καὶ Κροσσόβῳ, καθὼς καὶ τὴν ἄδειαν ὅπως διατηρῇ πρᾶκτορας ἐμπορικῶν ἐν Βιτωλίαις. Ἡ σερβικὴ Κυβέρνησις, ἐνθαρρυνομένη ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου, ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχεν τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ἐν Σκοπεῖοις Ἑλλήνου μητροπολίτου, τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ μητροπολίτου Σέρβου καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἰδρύσεως σερβικῶν σχολείων καθ' ὅλα τὰ βιλαέτια τῶν Βιτωλίων καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Μετὰ τὰς ληφθείσας ταύτας προφυλάξεις κατὰ ἐνδεχομένου θριάμβου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, παρηκολούθησαν τὰ γεγονότα μὲ τὸ ὄπλον παρὰ πόδας.

Οἱ Τούρκοι ἀνέλαβον νὰ καταστήσωσιν αὐτοὶ μόνοι τὸν Ἑλληνισμόν ἀβλαβῆ.

Ὁ ἐλληνοτουρκικὸς πόλεμος διήρκεσε μόνον ἐπὶ τρεῖς ἐβδομάδας. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος οὐδόλως ἐπωφελήθη τῆς ἐντελαῦς κατὰ θάλασσαν ἀδυναμίας τῶν Τούρκων. Αἱ ἐχθροπραξίαι διεξήχθησαν εἰς δύο κύρια στάδια, τὴν Ἠπειρὸν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν Ἠπειρῷ οἱ Ἕλληνες ἐβομβάρδισαν ἐπὶ μακρὸν τὴν Πρέβεζαν, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ κυριεύσωσιν αὐτήν. Ἐν σύνταγμα ἐξ Ἀλβανῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἐλιποτάκτησε· οἱ κάτοικοι τῆς χώρας προσεκάλεσαν τοὺς Ἕλληνας. Πάντα ταῦτα προξένησαν σύγχυσιν εἰς τὰς τάξεις τῶν Τούρκων καὶ τὸ μικρὸν ἐλληνικὸν στράτευμα προέβη σχεδὸν μέχρι τῶν Ἰωαννίνων. Ἠλπίζε νὰ εἰσελάσῃ αὐτόσε, εἶτα δὲ κάμπτον ἀμέσως πρὸς τὰ δεξιὰ, διὰ τοῦ Πίνδου, νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ ὑποχωρήσῃ ἢ καὶ νὰ κατατροπώσῃ αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐλληνικὸς στρατὸς ἀντίτασσε παρὰ τὰ μεθόρια κρατερὰν

ἀντίστασιν κατὰ τῶν πολυαρίθμων δυνάμεων τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ, ἐπιστεύθη πρὸς στιγμὴν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἠδύναντο ν' ἀναφανῶσι νικηταί. Ἡ Πύλη ἀνησυχήσασα, ἀπεφάσισε πρὸς στιγμὴν ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἐτέμ πασᾶν καὶ ἀντικαταστήσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ ἥρωος τῆς Πλεύνας Γαζῆ Ὁσμᾶν πασᾶ, ὅστις πράγματι μετέβη εἰς Θεσσαλονίκην. Ἄλλ' αἱ ἐλπίδες καὶ οἱ φόβοι οὗτοι μικρὸν διήρκεσαν. Ὁ ἐν Ἡπίρῳ τουρκικὸς στρατὸς ἀναδιωργανώθη, ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὴν ἐπίθεσιν, ἀνέκτησε τὰς παρὰ τῶν Ἑλλήνων καταληφθείσας θέσεις, ἀπώθησεν αὐτοὺς πρὸς τὴν παραλίαν καὶ τοὺς ἠνάγκασε ν' ἄρῃσι τὴν πολιορκίαν τῆς Πρεβέζης.

Τὴν ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν διεξήγαγε μετὰ τάχους ἐν Θεσσαλίᾳ ὁ Ἐτέμ πασᾶς, βοηθὸν ἔχων στρατηγὸν Γερμανὸν, τεθέντα παρὰ τοῦ Γουλιέλμου Β' εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Γκρούμπκωβ πασᾶ. Τὴν 24 Ἀπριλίου οἱ Τούρκοι ἐκυρίευσαν μετὰ πολυμέρους πεισματώδεις μάχας τὴν σημαντικὴν θέσιν τοῦ Τυρνάβου, δεσπόζουσαν τῶν στενοποριῶν τῶν συνόρων· οὕτω δὲ ἐγένοντο κύριοι τῆς πρὸς τὴν Λάρισσαν ὁδοῦ. Τὴν ἐπαύριον ἐκυρίευσαν τὴν πόλιν ταύτην ἀμαχητί. Οἱ Ἕλληνες τὴν ἐγκατέλιπον ἀτάκτως, ὑποχωροῦντες πρὸς τὰ Φάρσαλα.

Βραδύτατα, ἀλλὰ διὰ μεθόδου ἀσφαλοῦς, ὁ τούρκος ἀρχιστάτηγος παρῆσκεύασε τὴν πρὸς τὰ Φάρσαλα προέλασιν τοῦ στρατοῦ του, ἐκτείνων ἐν ταυτῇ τὴν ἀριστερὰν του πτέρυγα πρὸς τὸ Βελεστῖνον καὶ τὸν Βόλον, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν νέων ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Κατέκτα ἔδαφος ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, σφοδρὰ δὲ συγκίνησις κατέλαβε τὰς Ἀθήνας ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἀκατασχέτου ταύτης εἰσβολῆς. Τὸ ὑπὸ τὸν Δηλιγιάννην ὑπουργεῖον ἀνετράπη, ἀντικατασταθὲν δι' ἑτέρου ὑπουργεῖου ὑπὸ τὸν Ράλλην. Ὁ νέος πρωθυπουργὸς παρίστατο ὡς νέος τις Γαμβέττας, ἀπόφασιν ἔχων νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον μέχρι ἐσχάτων, καὶ ὡς ἀνὴρ δραστηριώτατος, ἱκανὸς νὰ μεταβάλλῃ τὸν ροῦν τῶν πραγμάτων. Τοῦλάχιστον αἱ ἐπ' αὐτοῦ στηριζόμεναι ἐλπίδες συνετέλεσαν, ὥστε ν' ἀποτραπῇ ἡ θύελλα, ἣτις τότε ἴσως θὰ συμπαρίσσυρε τὸν βασιλικὸν θρόνον.

Ἄλλὰ τοῦτο δὲν ἠμπόδισε τοὺς Τούρκους νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸς νίκας των. Ἐκυρίευσον πάσας τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένας θέσεις, ἐν πρώτοις τὸ Βελεστῖνον, τὴν 6 Μαΐου, τὰ Φάρσαλα μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν καὶ τὴν 8 Μαΐου τὸν Βόλον, ἐνθα ἐπίσης

οὐδεμία σχεδὸν ὑπῆρξεν ἀντίστασις. Ἡ πρωτοπορεία αὐτῶν ἀμέσως προέβη τότε μέχρι Δομοκοῦ, παρὰ τὰς ὑπωρείας τῆς Ὁρθρουοῦ, ὅπου ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχεν ὀχυρωθῆ.

Οἱ Ἕλληνες συνησθάνθησαν ὅτι ἦτο ἀνίκανοι πλέον νὰ νικήσωσι καὶ ὅτι βαρεῖα ἀνέμενει αὐτοὺς τιμωρία, Ὁ ἐνθουσιασμός των ἐψυχράνθη τάχιστα· ἐγκατέλιπον τὴν Μεγάλην Ἰδέαν διὰ νὰ σκεφθῶσι περὶ τῆς σωτηρίας τῆς μικρᾶς πατρίδος. Τὸ ὑπουργεῖον Ράλλη ἐζήτησε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Εὐρώπης, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῶν Τούρκων. Αἱ Δυνάμεις ἀπήτησαν πρὶν ἢ στέρξωσι νὰ μεσολαβήσωσι, νὰ ὑπογραφῆ ἀνακωχή, ἢ ἀνακληθῆ ὁ ἐν Κρήτῃ εἰσέτι εὐρισκόμενος συνταγματάρχης Βάσος καὶ ἀναγνωρισθῆ ἡ κρητικὴ αὐτονομία ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Μετὰ τινῶν ἡμερῶν δισταγμοὺς ἡ Ἑλλὰς ἐδέχθη τοὺς ὅρους τούτους, χάρις δ' εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεων, ὁ Σουλτάνος συγκατένευσε νὰ διατάξῃ τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, Τὴν 21 Μαΐου αὗται διεκόπησαν καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν πρὸ τοῦ Δομοκοῦ τὴν 26 Μαΐου δὲ οἱ τελευταῖοι Ἕλληνες στρατιῶται καὶ τὰ τελευταῖα τηλεβόλα ἐπεβιβάσθησαν καὶ μετηνέχθησαν εἰς Πειραιᾶ ἐκ Κρήτης. Πάραυτα οἱ τελευταῖοι ἀρχηγοὶ τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως ἀνεγνώρισαν τὴν ἐξασφαλισθεῖσαν αὐτονομίαν τῆς πατρίδος των. Ἡ Ἑλλὰς δὲ ἀνέθηκε τὴν τύχην της εἰς χεῖρας τῶν ἑξ Μεγάλων Δυνάμεων.

Αἱ εὐρωπαϊκῆς Κυβερνήσεις εἰσέτι δὲν συνεφώνησαν ὀριστικῶς περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς κρητικῆς αὐτονομίας, ἡσχολήθησαν πολὺ περισσότερο περὶ τῶν ὄρων τῆς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων εἰρήνης. Μακραὶ ἐγένοντο διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ διορισμοῦ Γενικοῦ διοικητοῦ. Ἀνεζητήθη ἐν Βελγίῳ, ἐν Ἑλβετίᾳ, ἐν Λουξεμβούργῳ ὁ ἀνὴρ ὁ κατάλληλος πρὸς κατάπαυσιν τῆς ἐν τῇ νήσῳ προαιωνίου ἀναρχίας. Ἡ Ἀγγλία ἐφάνη πρόθυμος νὰ δεχθῆ Βελγον ἢ Ὀλλανδόν, ὑποδεικνυόμενον ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἢ ἔστω καὶ Γάλλον στρατηγόν. Ἄλλ' ἡ ἐν Παρισίοις Κυβέρνησις ἀπέκρουσε τὰς προτάσεις ταύτας, δυσπιστοῦσα εὐλόγως ἴσως πρὸς τὰ βρεττανικὰ δῶρα. Ἐν τοσοῦτῳ μέχρι τῆς ὀριστικῆς λύσεως αἱ Δυνάμεις ἐργάζονται περὶ τὴν ὀριστικὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, σχηματίζουσιν αὐτόθι χωροφυλακὴν, συγχειμένην ἐξ ἰθαγενῶν καὶ ξένων, ἰδίως Μαυροβουνίων, ἀπηλλαγμένων τῶν θρησκευτικῶν ἢ τῶν πολιτικῶν παθῶν τῶν κα-

τοίκων τῆς νήσου. Ἀναδιοργανοῦσι τὸ δικαστικὸν σύστημα, τὸν τρόπον τοῦ καταλογισμοῦ καὶ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων καὶ παρασκευάζουσι τὴν τελείαν ἐφαρμογὴν τῆς αὐτονομίας. θ' ἀφίσωσιν ἄρα γε πάλιν νὰ ὑπάρχωσι φρουραὶ τουρκικαὶ εἰς τὰς κυριωτάτας πόλεις; Θὰ ἐνδηλοῦται ἄρα γε διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἡ ὀθωμανικὴ ἐπικυριαρχία; (1). Ὅπως δὴποτε δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι πλέον τὴν ἐπανάληψιν τῶν προτέρων ταραχῶν καὶ τὰς ἀυθαιρέτους ἐνεργείας τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Ἡ Κρήτη εἶνε ἐλευθέρα, πεπρωκισμένη δὲ διὰ πολιτεύματος ἐξασφαλίζοντος αὐτῇ τὴν εὐημερίαν.

Ἡ Ἑλλάς, θῦμα τῆς θεωρίας περὶ τῆς ἐν τῷ Αἴμῳ ἰσοροπίας, δὲν θ' ἀποκτήσῃ τὴν Κρήτην ἀεὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, κατὰ τὴν φράσιν τῆς ὑπουργικῆς δηλώσεως τοῦ κ. Ἀνοτῶ πρὸς τὴν Βουλὴν, τὴν 18 Μαρτίου 1897. Διότι δὲν εἶνε ἀπηγορευμένον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡμερᾶν τινὰ ἴσως ἡ Κρήτη θ' ἀποδοθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμανία ἀπεδόθη εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅπως ἡ Μολδαυία εἰς τὴν Βλαχίαν, ἡ δ' Εὐρώπη καὶ πάλιν θὰ τὸ ἐπιτρέψῃ.

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπὸ 9 Νοεμβρίου 1897 συνθήκη, ἣν μετὰ κόπου ἐπέτυχον παρὰ τῆς Πύλης αἱ Δυνάμεις, εἶνε βαρεῖται διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Θεσσαλία ἀποδίδεται αὐτῇ, πλὴν μεταρρυθμίσεων τινῶν τῶν συνόρων, γενομένων ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν νικητῶν. Θὰ καταβάλλῃ ὁμως πολεμικὴν ἀποζημίωσιν· ἐπειδὴ δὲ ἡ οἰκονομικὴ αὐτῆς θέσις ἦτο καὶ πρότερον δεινὴ καὶ λίαν ἀνησυχητικὴ διὰ τοὺς πιστωτάς της, ὑπεχρεωθὲν νὰ δεχθῇ εὐρωπαϊκὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τοῦ προϋπολογισμοῦ της, οὕτω δὲ θὰ ὑφίσταται μέχρι τῆς ἐπανόδου τῆς παγίας αὐτῆς εὐημερίας, ποιᾶν τινα κηδεμονίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἄ'Επὶ τοῦ παρόντος ὁ Ἑλληνισμὸς ἠττήθη. Ἡ αὐτονομία τῆς Κρήτης εἶνε βεβαίως δι' αὐτὴν ἱκανοποίησις, εἰς ἣν λαὸς σωφρονέστερος τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἤθελεν εἶξ ἀρχῆς ἀρκεσθῆ. Ἀλλὰ θ' ἀναγκασθῇ ἐπὶ μακρὸν ἀναμφιβόλως χρόνον νὰ παραιτηθῇ τῆς διαδόσεως τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας ἐν Μακεδονίᾳ. Εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα τὰ σλαυικὰ Κράτη ἐπωφελοῦνται τῆς ἥττης τῶν ἀντιπάλων των, καὶ ἐὰν ὁ Σουλτάνος τηρήσῃ τὰς ὑποσχέσεις του, ὁ πόλεμος τοῦ 1897 θὰ σημειώσῃ, διὰ

(1) (1) Ἡ ἀναγνώστατι δὲν νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψει ὅτι τὸ παρὸν σύγγραμμα ἐδημοσιεύθη πρὸ διετίας, ὅτε ἀκόμη ἦσαν ἐκκρεμμῆ, πολλὰ ζητήματα (Σ. 1. Μετ.)

τῶν γενομένων πρὸς τοὺς Σέρβους καὶ τοὺς Βουλγάρους παραχωρήσεων, νέαν πρόοδον τοῦ Σλαυϊσμοῦ.

Ἄλλὰ δὲν εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ τηρήσῃ ὁ Σουλτάνος τὰς ἐαυτοῦ ὑποσχέσεις· τοῦτο καλὸν εἶνε νὰ λαμβάνηται πάντοτε ὑπ' ὄψει. Ἴσως ἐθαμβώθη ἐκ τῆς νίκης αὐτοῦ κατὰ τῶν Χριστιανῶν, νίκης εὐκόλου ἄλλως τε καὶ μᾶλλον φαινομενικῆς ἢ πραγματικῆς — διότι ἀπώλεσεν ἤδη τὴν Κρήτην, οἰοιδήποτε καὶ ἂν εἶνε οἱ ὄροι δι' ὧν θ' ἀποκρυβῆ ὁ νέος αὐτὸς διαμελισμὸς τοῦ Κράτους του, ἠναγκάσθη δὲ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ν' ἀφίση τὴν ἑλληνικὴν λείαν — ἀλλὰ τὴν ὁποίαν οἱ περιστοιχίζοντες αὐτὸν ἐξαίρουσιν ἐν θριάμβῳ καὶ ἀλαλαγμῷ καὶ τῆς ὁποίας ἡ ταχύπτερος φήμη διαλαλεῖ τὴν δόξαν ἀναμέσον παντὸς τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου. Μήπως τάχα ἡ συνήθεια τοῦ ἠττᾶσθαι κατέστησε τοὺς Μουσουλμάνους ὀλιγαρχεστέρους περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν νικῶν; Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι προσπαθοῦσι νὰ πείσωσιν ἐαυτοὺς ὅτι αἱ νίκαι τοῦ Ἐτέμ πασᾶ εἶνε ἡ ἔναρξις τῆς πολεμικῆς αὐτῶν ἀναγεννήσεως, αἱ πρῶται δάφναι νέου ἱεροῦ πολέμου. «Ὁ Θεὸς ἐκάμφθη πλέον, λέγουσι, καὶ ἐπανέρχεται πρὸς τοὺς πιστοὺς του, ἀφ' ὧν εἶχεν ἀπομακρυνθῆ· ἡ δοκιμασία ἐπερατώθη καὶ δὲν ἀφίσταται πολὺ ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ὁ Ἰσλαμισμὸς θ' ἀναλάβῃ τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν του» (1).

Ἄφ' ἐνὸς ἤδη καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐθεωρεῖτο ὡς καρατομηθεὶς, ἡ δὲ ὑποταγὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν Καλίφην τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο δόγμα λησμονηθὲν καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μᾶλλον ἐνθέρμων πιστῶν. Ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ νῦν κατέστη διὰ μιᾶς ὁ ἐνδοξος, ὁ νικητὴς «Σουλτάν Ἀζίζ, Σουλτάν Μανσοῦρ», ὁ ἀνίκητος Παδισάχ. Ἡ νίκη του κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ σφραγὴ τῶν Ἀρμενίων περιβάλλουσι τὸ μέτωπόν του διὰ φωτεινῆς στεφάνης δόξης. Τίς ἀναλογίζεται τὰς ἀνυπολογίστους συνεπειάς, ἃς θὰ εἶχε σήμερον ἡ προσκύνησις τοῦ Σουλτάνου εἰς Μέκκαν, ἐὰν ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐπιχειρήσῃ τολμηρῶς τὸ τοιοῦτον ταξείδιον;

Οὕτως ἐχόντων δὲ τῶν πραγμάτων, δὲν θὰ ἐμμείνη τάχα ἰσχυρογνωμόνως εἰς τὴν προσωπικὴν πολιτικὴν του, ἣν θεωρεῖ ὡς ἀποβᾶσαν αἰσίαν μέχρι τοῦ νῦν καὶ εἰς ἣν τὸν ἐνθαρρύνει τὸ στρατιωτικὸν κόμμα, τὸ ὁσημέραι θορυβωδέστερον ἐν Γιλδιζ Κιόσκ; Καὶ

(1) Ἴδε Revue de Paris τῆς 15 Αὐγούστου 1897 ἐν ἀρθρῳ: Péril possible.

τότε δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι θ' ἀρνηθῆ νὰ ἐκτελέσῃ οἰανδήποτε μεταρρυθμίσειν, ἔστω καὶ ἐὰν τὸ ὑπεσχέθῃ; Δὲν θὰ κουράσῃ τὴν διπλωματίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων διὰ τῶν συνήθων ἀναβολῶν καὶ τῶν ἀκάρπων συμβιβασμῶν; Δὲν θὰ ἐπωφεληθῆ τῆς ἀσταθείας τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας, ὅπως διαφύγῃ τὸν ἐξευτελιστικὸν ἔλεγχον; Ἡ ἐν Ἀρμενίᾳ κατάστασις εἰσέτι ὀριστικῶς δὲν ἐξησφαλίσθη. Ἡ Κρήτη ἐσώθη, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἐν αὐτῇ δυσχέρειαι δὲν ἐλύθησαν εἰσέτι. Ἡ Μακεδονία, φοβεῖται ἔνδεχομένην τινὰ ἐκρηξιν τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ καὶ ἀπαιτεῖ καὶ αὐτὴ ἐλευθερίας. Τὸ ἔργον τῆς Εὐρώπης δὲν ἐπερατώθη· πότε δὲ τάχα μέλλει νὰ περατωθῆ ἐν τῷ ἀτέρμονι τούτῳ καὶ διαρκῶς μεταβαλλομένῳ Ἀνατολικῷ ζήτηματι;

Δ' ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΕΝ ΕΤΕΙ 1898.

Ὁ Σουλτάνος βασιλεύει ἐν Εὐρώπῃ ἐπὶ τριῶν κυρίων ἐπαρχιῶν, τῆς Θράκης, τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Μακεδονίας.

Πλὴν τῶν παραλίων, ἀτινά εἰσιν ἑλληνικά, ἡ Θράκη κατοικεῖται ὑπὸ μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ πυκνοτάτου. Ἀπὸ τινων ἐτῶν ὑπῆρξεν αὕτη τὸ σημεῖον τῆς συγκεντρώσεως τῶν ἐκ Βουλγαρίας, Βοσνίας ἢ Θεσσαλίας μεταναστευόντων Ὀθωμανῶν. Ἡ Ροδόπη, ἡ ἀποτελοῦσα τὸ πρὸς δυσμὰς φυσικὸν σύνορον, κατοικεῖται ὑπὸ Βουλγάρων μουσουλμάνων ἢ Πομάκων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ σημερινὸν προπύργιον τοῦ Ἰσλαμικοῦ κατὰ τῶν ἀπωθούντων αὐτὸν χριστιανικῶν λαῶν. Ἄδηλον ἐπὶ πόσον χρόνον θὰ διατηρήσωσι τὰς νέας ταύτας θέσεις· ἀλλὰ μέχρι τοῦδε ζήτημα θρακικὸν δὲν ἐδημιουργήθη.

Τὸ ἀλβανικὸν ζήτημα εἰσέτι δὲν ὠρίμασεν. Ἡ Ἀλβανία κατέχει ἐκείθεν τοῦ Πίνδου θέσιν ὅλως ἰδιόζουσαν. Διασχιζομένη πανταχόθεν, ὅπως τὸ Μαυροβούνιον, ὑπὸ ἀποκρήμνων ὀρέων, διαιρουμένη ἔνεκα τούτου εἰς πολυαριθμούς κοιλιάδας, ἀποτελοῦσας ἰσάριθμα διακεκριμένα διαμερίσματα, διευκολύνει ὡς ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς της ἀνεκάνειν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν κατοίκων της, οἵτινες διετήρησαν ἀναμίσειν τῶν αἰῶνων πρωτοτυπίαν λίαν ἀξιωσημείωτον. Εἰσὶν οὗτοι, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἄνδρες ὑψηλοὶ καὶ ὀστεώδεις, μορφὴν ἔχοντες ἰσχνὴν καὶ ἀγέρωχον, μὲ παρειὰς κοίλας, μὲ μύστακας ὑπερμεγέθεις, κνήμας μακρὰς κρεμαμένας ἐπὶ ἰσχνῶν καὶ εὐκινήτων ἱππαρίων, φέ-

ροντες δὲ ὀλόκληρον ὄπλοστάσιον πιστολίων καὶ φυσιγγίων εἰς τὴν ζώνην τουφέκια καὶ κρεμάμενα ἐπὶ τοῦ ἐφιππίου. Ὁ ἐθνικὸς ἥρωσ τῶν Σκιπετάρων αὐτῶν, ἤτοι αὐτῶν ἀπετῶν» εἶνε ὁ Πύρρος, ὡς αὐτὸς δὲ ὑπερχαπῶσι καὶ ἐκεῖνοι τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα, τὰ ἀνδραγαθήματα, τὰς ῥωμαντικὰς περιπετείας, ζῶντες βίον παράδοξον ἐν τῷ ἥκιστα ἐπικῷ ἡμῶν αἰῶνι. Οὐδέποτε καθυπετάγησαν ὑπὸ δεσπότης. Ὁ Σκενδέρβης ἐπὶ χρόνον πολὺν ἔκαμε τοὺς Ὀθωμανοὺς νὰ αἰσθανθῶσι τὴν βαρεῖάν του χειρᾶ· ὑπετάγησαν μὲν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ διότι ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλευθέρους νὰ ἱκανοποιῶσι πάσας αὐτῶν τὰς ἰδιοτροπίας, ἔστω καὶ ἐπὶ ζημίαν τῶν ἄλλων ὑπηκόων. Ὁ Ἀλῆς Τεπελενλῆς τοὺς συνεκέντρωσε περὶ αὐτὸν, τοὺς ἐξήγειρε κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, διότι ἦτο δι' αὐτοὺς οἶονεὶ νέος τις Σκενδέρβης, ἢ νέος τις Πύρρος·

Οὐδεὶς πολιτικὸς ὄργανισμὸς ἦτο δυνατὸς εἰς χώραν τόσον ἀνώμαλον καὶ παρὰ λαῶν τόσον τραχεῖ. Ὑπάρχουσιν ἐν Ἀλβανίᾳ δύο διακεκριμέναι φυλαί, χωριζομέναι ἀλλήλων διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Γενοῦσου· πρὸς βορρᾶν εἶνε οἱ Γκέγκηδες, πρὸς νότον δὲ οἱ Τόσκηδες, ἐχθροὶ πολλάκις πρὸς ἀλλήλους. Ὁ Ἀλῆς τῶν Ἰωαννίνων δὲν ἔσχεν ἐχθροὺς ἀσπονδοτέρους τῶν Γκέγκηδων. Οὗτοι δ' εἶνε οἱ ἀρχαῖοι Ἰλλυριοί, οἱ μὲν πεπολιτισμένοι, πάντοτε ζῶντες ἐκ ληστείας· εἰσὶ δὲ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη σχεδὸν πάντες Μουσουλμάνοι. Ὑπάρχουσι μεταξὺ αὐτῶν καὶ τινες φυλαὶ καθολικαί, ἐφ' ὧν δυνάμει τῶν συνθηκῶν ἀσκει ἡ Αὐστρία ποιᾶν τινὰ προστασίαν. Πολλαὶ πατριαὶ διατηροῦσι σχέσεις στενάς μετὰ τῆς Σερβίας καὶ μετὰ τοῦ Μαυροβουνίου. Παρὰ τοῖς Μιρδίταις πρὸς τὴν Σκόδραν, ὑπάρχει ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια τῶν Βιβ Δόδχ, ἣτις σεμνύνεται ἐπὶ τῇ προστασίᾳ τῆς Γαλλίας.

Οἱ Τόσκηδες διατελοῦσιν εἰς πολὺ μεγαλειτέρας σχέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν θὰ ἔστεργον ν' ἀναγνωρίσωσιν ὡς βασιλέα τὸν Γεώργιον, οὗ ἡ εἰκὼν ἀνήρτηται ἐν τιμητικῇ θέσει, ἄνωθεν τῆς οἰκιακῆς ἐστίας. Οἱ Σουλιῶται πρὸς νότον, ἀπέναντι τῆς Κερκύρας, παρέσχον πλείστους ἥρωας εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα. Ὡστε ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ εὕρισκε καθ' ἅπασαν ἐκείνην τὴν χώραν ἐνθέρμους ὀπαδοὺς, ἡ δὲ ἐλληνικὴ ἀποικία τοῦ Ἑλβασάν, παρὰ τὸν Γενοῦσον εἶνε ἐν προφυλακῇ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς βορρᾶν.» Τὰ Ἰωάννινα εἶνε πόλις ἑλληνικὴ. Οἱ Τόσκηδες ἀντέστησαν περισσότερον τῶν Γκέγκηδων εἰς τὸν μουσουλμανικὸν προσηλυτισμὸν, ὃν ἐπροστάτευσεν παρ' αὐτοῖς κυρίως ὁ Ἀλῆς

τῶν Ἰωαννίνων· τὸ ὀρθόδοξον δόγμα ἀπέμεινεν ἐπικρατοῦν παρ' αὐτοῖς.

Πάντες δέ, μὴ κεκτημένοι τὰ κατάλληλα προσόντα πρὸς ἰδρυσιν ἰσχυρᾶς ἐθνικότητος, προθύμως μισθοφοροῦσιν, ἀπλήστως ποθοῦντες νὰ ποιήσωνται χρῆσιν τῶν ὀπλων των καὶ νὰ κατακτήσωσι τὴν δόξαν. Ὑπὸ τὸν Πύρρον διετέλεσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Τάραντος· ἐπὶ μείζον διάστημα, εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους διετέλεσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Βουρβώνων τῆς Νεαπόλεως, οἵτινες παρ' αὐτοῖς ἰστρατολόγουν τὸ κρατερῶ-ατον τῶν συνταγμάτων τῆς φρουρᾶς των, τὸ λεγόμενον Βασιλικὸν Ἀλβανικόν. Ὑπῆρξε πάντοτε ἐπικοινωνία ἀδιάλειπτος μεταξὺ τῶν δύο ὄχθων τοῦ μεσημβρινοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου. Οἱ Ἕλληνες δὲν ὑπερέβαινον προθύμως τὰ παρᾶλια τοῦ Ἴονίου πελάγους. Ἡ Ἐπίδαμνος ἐθιωρεῖτο παρ' αὐτῶν ἀάπωτάτη». Ἡ Ἡπειρος ὑπῆρξεν ἄλλοτε σχεδὸν ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, οἱ δὲ σύγχρονοι Ἰταλοὶ προσεπάθησαν ν' ἀνανεώσωσι τὰς παλαιὰς ταύτας παραδόσεις. Αἱ σκευωρίαὶ τῶν Μακαρουνάδων, ὅπως τοὺς ἀποκαλοῦσιν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, καὶ ἰδίως τὰ ἡχηρὰ αὐτῶν ἀργύρια, διανεμόμενα κατὰ συντάξεις ἑτησίους εἰς οἰκογενεῖας ἐπιτηδεύειας ἐκλεγόμενης ἀνὰ 100 καὶ 150 φράγκα, προῦκάλεσαν ἐν Δυρραχίῳ ἄρκετὰ σφοδρὸν ἐρεθισμόν, ὅστις ἐκόπασεν ὀπωσοῦν μετὰ τὰ ἐν ἐν Ἀβυσσινίᾳ συμβάντα.

Οἱ Ἀλβανοὶ εἶνε ἀκόμη πιστοὶ ὑπήκοοι τῶν Τούρκων· ἠγωνίσθησαν κατ' αὐτῶν, ἰδοκίμασαν τὴν ἰσχύον των, κατὰ μέγα μέρος δὲ ἀπεδέχθησαν τὴν θρησκείαν των. «Ὅπου ἡ σπάθη ἐκεῖ καὶ ἡ πίστις». Ἀλλ' ὅμως οἱ ἰξισλαμισθέντες Ἀλβανοὶ δὲν εἶνε λίαν εὐλαβεῖς Μουσουλμάνοι· προσικόλλησαν ἀπλῶς τοὺς μιναρῆδες παρὰ τὰς χριστιανικὰς τῶν ἐκκλησίας, δὲν ἀπεχθαίονται τὸ κρέας τοῦ χοίρου, ὃν ἀποκαλοῦσι ἀπρόβατον τῆς Ἀλγερίας», ἐνίοτε δ' ἐν τῇ ἐπιθανατίῳ αὐτῶν κλίνη προσκαλοῦσι τὸν σπαπᾶν καὶ κατὰ τὴν ὑστάτην ὥραν ἐπιστρέφουσιν εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των, συμβιβάζοντες οὕτως ἐπιτηδειότατα τὰ συμφέροντα τοῦ παρόντος κόσμου πρὸς τὰ τοῦ ἄλλου.

Ἀλλ' ὅμως εἰς τὸν παρόντα κόσμον εἶνε ἄρκετὰ γιήσιοι Μουσουλμάνοι ὥστε νὰ φοβῶνται τὴν πρόδον τῶν γειτόνων ὀρθοδόξων Σλαύων. Μήπως ἀρὰ γε θέλουσι νὰ διασώσωσι τὰ προνόμια τῆς ἀρνησθηρσκειᾶς των; ἢ εἶνε τοῦτο ἐκδήλωσις τῆς ἰδιαίτερας αὐτῶν φι-

λοπατρίας; Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, εἶνε πρὸς τοὺς Σλαίους ἐχθροὶ ἄσπονδοι.

Ὅτε κατὰ τὸ 1878 διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου νῦξήθη τὸ Μαυροβούνιον μέχρι τοῦ Ἀδριατικοῦ, χορηγηθέντων αὐτῷ δύο λιμένων, τοῦ Ἀντιβάρεος καὶ τοῦ Δουλείνου, αὐτοὶ ἠθέλησαν ν' ἀντισταθῶσιν. Ἐσχημάτισαν τὸν Ἀλβανικὸν Σύνδεσμον, οὗ τὸ κεντρικὸν κομιτᾶτον ἠδρευεν ἐν Πρισρένη, καὶ ὅστις ἐξώπλισε περὶ τοὺς ἑκατοντακισχιλίους μαχητάς. Ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ἠκροβολίζοντο εἰς τὰ ὄρη μετὰ τῶν Μαυροβουνίων, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς ὅθεν ἐδέησε νὰ γείνη ναυτικὴ διαδήλωσις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὄρων τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐνεθαρρύνοντο κρυφίως κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες ὄνειροπολοῦσι νὰ καταλάβωσιν ἐν τῷ μέλλοντι τὴν χώραν ταύτην μέχρι τοῦ Πίνδου. Ὑπεστηρίχθησαν ὡσαύτως μᾶλλον φανερώς παρὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες οὐδόλως διστάζουσι νὰ παραβῶσι τὴν δοθείσαν ὑπόσχεσιν. Οἱ Ἀλβανοὶ ἄλλως τε ὑπερησπίζοντο τὴν ἀκεραιότητα τῶν ὀθωμανικῶν συνόρων· ἔκτοτε ἐγένοντο οἱ στρατιῶται τοῦ Σουλτάνου.

Ὅπως οἱ Ἀρμένιοι ἐπὶ τινα ἔτη, ὑπῆρξαν καὶ αὐτοὶ καὶ ὑπάρχουσιν ἔτι οἱ μᾶλλον πιστοὶ καὶ ζηλωταὶ ὑπάλληλοι τῆς Πύλης, καὶ ἰδιαιτέρως τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ. Αἱ ἐπαρχιακαὶ ἐφορῖαι, αἱ νομαρχῖαι, τὰ ὀθωμανικὰ δικαστήρια βριθοῦσιν Ἀλβανῶν. Ὁ στρατὸς ἰδίως περιλαμβάνει μέγαν ἀριθμὸν ἀξιωματικῶν ἐκ τῆς ἐθνικότητος ταύτης, ἡ δὲ ἰδιαιτέρα σωματοφυλακὴ τοῦ Σουλτάνου σύγκειται ἀποκλειστικῶς ἐξ Ἀλβανῶν. Χαίρουσι τὴν ἐμπιστοσύνην του, ἐφ' ὅσον ὁ φιλύποπτος αὐτὸς ἀνὴρ εἶνε ἱκανὸς νὰ ἔχη ἐμπιστοσύνην πρὸς τινα. Ὅθεν τὸν ἀγαπῶσι καὶ τρέφουσι πρὸς αὐτὸν ἄκραν εὐλάβειαν· εἶνε δι' αὐτοὺς ὁ Σουλτάνος ὁ σοφὸς, ὁ Σουλτάνος ὁ εὐσεβής, ὁ ἅγιος. Διότι προστατεύει τὴν Ἀλβανίαν, πληρῶνει ἀδρῶς τοὺς φρουροὺς του διὰ ποσῶν ἄτινα ἀφαιρεῖ ἐξ ἄλλων κονδυλίων, διὰ τῶν μᾶλλον ἐκτάκτων αὐθαιρεσιῶν ἐξ ὧν ποτὲ μονάρχης ἀπετόλμησε νὰ πράξη. Πρὸς τοὺς μένοντας εἰς τὰ ὄρη φέρεται ἐπιεικῶς ὡς πρὸς κακοσυνειθισμένα παιδιά, διότι ἐνδέχεται ποτε νὰ λάβῃ ἀνάγκην αὐτῶν· διατάσσει τοὺς νομάρχας νὰ παραβλέπωσι τὰς παρεκτροπὰς των, νὰ μὴ τοὺς περιορίζωσιν, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἀφίνωσι νὰ διαρπάζωσιν.

Εἶνε δὲ πράγματι λησται ἀδιόρθωτοι. Ἡ ληστεία, τὸ δικαίωμα

τοῦ ἀρπάζειν, πρὸς τοῦ γείτονος τὴν σύζυγον ἢ τὴν περιουσίαν εἶνε δι' αὐτοὺς ἢ θεμελιώδης ἔννοια τῆς ἀνεξαρτησίας. Εἰσπράττουσιν αὐθαιρέτως παρὰ τῶν σλαύων χωρικῶν τῆς πεδιάδος εἰσοδήματα τακτικώτατα, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴν τῆς εἰσπράξεως. Πᾶσα ἡ χώρα τῆς Πριστίνης εἶνε τοιοιουτρόπως ἰδιοκτησία των· νομίζει τις ὅτι ὅλοι οἱ γεωργοὶ αὐτόθι εἶνε ἐκμισθωταὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅτι οὗτοι δικαιούνται νὰ λάβωσι μέρος τῆς ἐσοδείας· περὶ τούτου αὐτοὶ εἶνε πεπεισμένοι σοβαρώτατα. Καθ' ἕκαστον ἔτος, τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, κατέρχονται ἐκ τοῦ ὄρους καὶ προσδιορίζουν τὸ ἀνήκον αὐτοῖς, ἀναλόγως τῶν ἐλπίδων ἃς παρέχει ἡ ἐσοδεία καὶ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν των· κατὰ δὲ τὴν ἑορτὴν τῶν Ἑλλήνων κατέρχονται πάλιν καὶ τὸ εἰσπράττουσι⁽¹⁾. Τοῦτο καλεῖται τσέτελ, ἤτοι καταναγκαστικὸς φόρος. Οἱ Ἑλλήνοι ἐκτελοῦν ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ἐργασίαν των, ἀνεὺ εἰσπρακτῶρων, οὕτω δὲ διεξάγεται αὕτη καλλίτερον.

Ὁ Σουλτάνος προσπορίζει καὶ ἄλλα ἐπαγγέλματα οὐχ ἥττον ἐπικερδῆ εἰς τοὺς προσφιλεῖς τοῦ Ἑλλήνου. Συγκατατίθενται οὗτοι νὰ ἐργάζωνται εἰς τὴν ὁδοποιίαν, ἀλλ' ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὄρους: τὴν ἡμέραν κοιμῶνται ἢ καπνίζουσιν ἐν τῇ σκιᾷ ὑπὸ σκιάδας καλαμίνους, ἢ ψήνουσι τὰ ἀρνία των, τὰς χῆνας καὶ τὰς νήσας, ἃς ἐκλεψαν τὴν παρελθούσαν νύκτα· τὴν νύκτα δὲ κλέπτουσι τὰ ἀρνία, τὰς χῆνας καὶ τὰς νήσας, ἃς θὰ ψήσωσι τὴν ἐπιούσαν. Εἰς βαλῆς ποτε ὄργισθεις, ἰδήλωσεν ὅτι θὰ τοὺς ἀφίσῃ νὰ μείνωσιν ἐκεῖ ἐφ' ὅσον ἡ κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ δὲν ἐπερατοῦτο. Αὐτὸ τοῦτο ἐπόθουν καὶ ἐκεῖνοι· διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἴσως ἡ κατάστασις τῶν ὁδῶν διατελεῖ εἰς τοιοῦτο οἰκτρὸν σημεῖον καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου⁽²⁾

Οἱ Ἑλλήνοι εἶνε, καθὼς καὶ οἱ Κοῦρδοι εἰς τὸν ἕτερον πόλον τῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ ἐκτελεσται τῶν διαταγῶν ἢ τῶν θανατικῶν ἀποφάσεων τοῦ Σουλτάνου· καὶ ὡς τ' ἀρπακτικὰ ὄρνεα ἀνωθεν τῶν πεδιάδων ἀποτελοῦσι διαρκῆ ἀπειλὴν ἐπικρεμαμένην ἐπὶ τῆς Μακεδονίας.

Ἡ Μακεδονία ἔσται βιβαίως — καὶ ἤδη εἶνε — μετὰ τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Κρήτην ἡ χώρα ἡ μέλλουσα ν' ἀπασχολήσῃ τὴν εὐ-

(1) Bérard: La Macédoine p. 116.

(2) Bérard: La Turquie et l' hellénisme contemporain, σ. 106.

ρωπαϊκὴν διπλωματίαν. Οὐσα μεταξύ τῆς Θράκης, ἣτις εἶνε σχεδὸν καθ' ὅλοκληρίαν τουρκικὴ, καὶ τῆς Ἀλβανίας, ἣτις εἶνε ἐξ ὅλοκληρου μουσουλμανικὴ, μόλις περιλαμβάνει αὐτὴ δεκάδας ἢ τινὰς χιλιάδων Ὀθωμανῶν. Ἐπὶ τοῦ ἐθνογραφικοῦ χάρτου τῆς χώρας τὰ σημεῖα τὰ δεικνύοντα τὰς θέσεις τῶν Τούρκων καθίστανται ὁσημέραι ἀραιότερα καὶ μικρότερα, ἐξαλείφονται δὲ τὰ μὲν μετὰ τὰ δέ. Τοιαῦτά εἰσιν ἐπὶ παραδείγματι, τὸ Γενιτζέ, ἐκεῖθεν τοῦ Ἀξιού, τὸ Διμίρ Χισσάρ καὶ ἡ Δράμα, ἐντεῦθεν τῆς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁδοῦ. Εἶνε οὕτως εἰπεῖν οἱ τελευταῖοι ἀπομεμονωμένοι φρουροὶ τοῦ Ἰσλαμισμού, ἐγκατεσπαρμένοι κατὰ μῆκος τῶν δύο νέων σιδηροδρομικῶν γραμμῶν τῆς ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Βιτώλια καὶ τῆς Θεσσαλονίκης εἰς Σέρρας καὶ Δεδὲ Ἀγάτζ· ὑποχωροῦσι δὲ βαθμηδὸν πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀφίνοῦσι τὴν θέσιν των εἰς φρουρὰς ἀλβανικὰς.

Οἱ τοῦρκοι ὑπάλληλοι, ἰδίως οἱ βαλῆδες, εἶνε ἀκόμη ἰσχυροὶ εἰς πᾶσαν τὴν ἐπαρχίαν ἐξ αἰτίας τῶν σπαραγμῶν τῶν ὑφισταμένων μετὰ τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων, σλαυικῶν ἢ ἑλληνικῶν, ἐκάστης πόλεως. Τὸ ἔργον τῶν αὐτόθι εἶνε λίαν ἐπικερδές. Διότι δὲν παραμελοῦσι νὰ πληρώνωνται διὰ πᾶσαν αὐτῶν ἐπίσημον παρέμβασιν ὑπὲρ τῶν μὲν, ἢ ὑπὲρ τῶν δέ, ἢ καὶ ὑπὲρ τῶν δύο συγχρόνως. Πέραν τούτου, μικρὸν ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ συμβαίνοντα περὶ αὐτοὺς γεγονότα· κλείονται ἐντὸς τοῦ γυναικωνίτου των καὶ διατάσσουσι τὰ δέοντα μόνον ἀφοῦ παρακληθῶσι καὶ ἐπὶ χρηματικῇ ἀμοιβῇ, ἀκροῶνται δὲ τοῦ θορύβου τῶν ἀντιζήλων παθῶν μετὰ εἰρωνικῆς ἀδιαφορίας, μετὰ μοιροδόξου κοπώσεως, ὥσπερ ξένοι. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ εἶνε ἤδη ξένοι. Ἡ Μακεδονία εἶνε λεία ἀφιεμένη εἰς τὰς ἀντικρουόμενας ὀρέξεις τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὴν χριστιανικῶν Κρατῶν.

Οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἐν ἀρχῇ οἱ μόνοι ὑποψήφιοι τῆς ὀθωμανικῆς κληρονομίας ἐν Μακεδονίᾳ, καθὼς καὶ πάσης τῆς ἄλλης ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Διότι θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ὡς νομίμους κληρονόμους τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, μέχρι δὲ τοῦ 1860 πάντες οἱ ἔχθροὶ τῶν Τούρκων ἐκαλοῦντο Ἕλληνες. Ἀπετέλουν πάντες μίαν ὁμάδα, ἠδελφωμένοι ἐν τῇ εὐρείᾳ μονάδι τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἀκολούθως, ἀφοῦ ἀνεπτύχθη περισσότερον ἡ ἱστορικὴ καὶ ἐθνογραφικὴ ἀνάλυσις, ἐντὸς τῆς μονάδος ταύτης ἀνεφάνησαν αἱ πολιτικαὶ ποικιλίαι· τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα διεδέχθη τὸ ζήτημα τῶν φυλῶν καὶ τῶν ἐθνικοτήτων, ἐκ-

τοτε δὲ ἡ πραγματικὴ θέσις τῶν Ἑλλήνων λίαν ὑπελείφθη τῶν φιλοδόξων αὐτῶν ἀξιώσεων.

Πρὸς βορρᾶν τῶν θεσσαλικῶν συνόρων οἱ Ἕλληνες κέκτηνται τὸ Ῥουμλούκ, ἤτοι τὴν χώραν τῶν Ῥωμαίων, παρὰ τὸν Ἀλιάκμονα, καὶ τὰς μεσημβρινὰς κλιτύς τοῦ Ὀλύμπου, μετὰ τῶν μικρῶν πόλεων Βερροίας, Καστορίας, Βοδενῶν. Ἐπίσης κέκτηνται ἐκείθεν τῆς Θεσσαλονίκης τὴν Χαλκιδικὴν μὲ τὰς τρεῖς αὐτῆς ἄκρας, πλὴν τῆς περιφημοτέρας αὐτῶν, τῆς τοῦ Ἄθω ἢ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἡ στενὴ αὕτη χερσόνησος εἶνε οἶονεὶ τὸ ἁγιαστήριον τῆς ὀρθοδόξου θρησκείας· καλύπτεται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ μονῶν λίαν σιπτῶν καὶ πλουσιῶν ἐκ δωρεῶν· δεκακισχίλιοι μοναχοὶ ζῶσιν αὐτόθι ἐν ὄκνηρίᾳ καὶ εὐμαρείᾳ· πάντες οὗτοι περίπου εἶνε Ῥῶσσοι, οἵτινες, ὡς λέγεται, μόλις ἀποκρύπτουσιν ὑπὸ τὸ ῥάσον τοῦ μοναχοῦ τὴν στολὴν τῶν στρατιωτῶν τοῦ Τσάρου. Δι' αὐτῶν τὸ ὄρος Ἄθως κατίστη πρὸς βορρᾶν τοῦ Αἰγαίου οἶονεὶ τὸ Ῥωσικὸν Γιβραλτάρ.

Πέραν ἐκείθεν, πρὸς ἀνατολὰς, τὰ παράλια εἶνε ἐπίσης ἑλληνικά, ἀπὸ τοῦ Ὀρφانوῦ, τῆς Καβάλλας, μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἧ ζῶσι 300 χιλιάδες Ἑλλήνων. Ἀκολουθῶς καθ' ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν τὰ παράλια εἶνε ἑλληνικά, ὁ μέγας δὲ κύκλος ὃν ἀποτελεῖ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος περὶ τὸ Αἶγαϊον ἀπολήγει εἰς Ῥόδον καὶ Κρήτην. Αὕτη εἶνε ἡ ἀληθὴς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἔκτασις.

Ἀπὸ τῆς παραλλίου ταύτης ζώνης ἧς ἡ συνέχεια οὐδαμῶς σοβαρῶς διακόπτεται, οἱ Ἕλληνες ἐπιχειροῦσιν ἀποπειράς εἰσδύσεως εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Ἐνθυμοῦνται ὅτι ἄλλοτε Φίλιππος ὁ Μακεδῶν διὰ Ῥωμαλέων σπαθισμῶν διέρρηξε τὸ ἱλαφρὸν δίκτυον τῶν θρακικῶν αὐτῶν ἀποικιῶν, ἐπιτηροῦσι δὲ τὰς γειτονικὰς κοιλάδας. Πρὸς δυσμὰς, ἐν Βιτωλίῳ, ὑπάρχει πλεουσία ἑλληνικὴ παροικία, ἰσχυρῶς ἐρειδομένη ἐντεῦθεν καὶ ἐκείθεν ἐπὶ τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ἀξιοῦ. Πρὸς ἀνατολὰς ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἐκτείνεται ἀπὸ Ὀρφانوῦ, κατὰ μῆκος τοῦ Στρυμῶνος, μέχρι Σερρῶν, ὅπου ἔκειτο ἄλλοτε ἡ ἰσχυρὰ ἀθηναϊκὴ ἀποικία τῆς Ἀμφιπόλεως.

Διὰ τῶν δύο τούτων ὁδῶν καὶ διὰ τῆς Χαλκιδικῆς εἰ Ἕλληνες διατηροῦσιν ἀκόμη τὴν ἐλπίδα νὰ κατακτήσωσι καὶ αὐθις τὴν Μακεδονίαν κατὰ τρόπον ἀντίθετον πρὸς τὸν τοῦ Φιλίππου. Αὕτη θὰ ἦτο ὁ σιτοβολῶν των. Ὁ γεωργικὸς αὐτῆς πληθυσμὸς, ὁ εὐρωστον ἔχων

τὴν σύνεσιν, θ' ἀπετέλει, πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον, ἀντίρροπον εἰς τὴν ἐπιπολαιότητα τῶν ναυτικῶν τῶν νήσων. Αὕτη θὰ ἦτο τὸ ἐχέγγυον τῆς παλινρθώσεως τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας· εἶνε τὸ σημεῖον εἰς ὃ συγκεντροῦται ἡ Μεγάλη Ἰδέα.

Αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες ἐνεργοῦσι καθ' ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν δραστηριώτατον προσηλυτισμὸν, ὑπὸ τὴν ὅτε μὲν ἰταμὴν, ὅτε δὲ καρτερικῆς διεύθυνσιν τῶν προξένων τῆς ἐν Ἀθήναις Κυβερνήσεως. Αἱ ἐμφύλιοι ῥήξεις ἐνίοτε ἀποβαίνουσιν αὐταῖς ὀλέθριοι· συχνάκις ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις, ὅπως ἄλλοτε ἐν ταῖς ἀρχαίαις δημοκρατίαις, ὑπάρχουσι κόμματα ἀδιαλλάκτως ἀγωνιζόμενα πρὸς ἄλληλα, τὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν κατὰ τοῦ τῶν δημοκρατικῶν τὸ τῶν πλουσίων κατὰ τοῦ τῶν πτωχῶν, τὸ τῶν ἀρχαιοτέρων κατὰ τοῦ τῶν νεηλῦδων, τὸ τῶν εὐπατριδῶν κατὰ τοῦ τῶν λαϊκῶν, καὶ τὸ τοῦ ἀρχιερέως κατὰ τοῦ τοῦ προξένου. Ἡ εὐδόωσις τοῦ προσηλυτισμοῦ διακυβεύεται πολλάκις ἔνεκα τούτου. Ἀλλ' οὐχ ἦττον τὰ ἑλληνικὰ χολεῖα καθ' ἅπασαν τὴν μεσημβρινὴν Μακεδονίαν εὐδοκιμοῦσι καὶ ὑπερασπίζονται καλῶς τὰς θέσεις των. Οἱ Ἕλληνες μάλιστα ἐνόμισαν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ὅτι εἶχεν ἐπιστῆ ἡ στιγμή ὅπως ἐπισπεύσωσι τὰ γεγονότα καὶ ἐπιχειρήσωσι τὴν μακεδονικὴν ἐπανάστασιν. Κατὰ τὸ 1894 καὶ 1895 πολυάριθμα ἑλληνικὰ ἄτακτα σώματα προέβησαν μέχρι τοῦ Ἀξιῶ καὶ μέχρι τοῦ Στρυμῶνος, καὶ ἔμειναν ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον μαχόμενα, περιφρονοῦντα δὲ τοὺς στρατιώτας καὶ τὴν ἀστυνομίαν τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ 1886 ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐνηλικιότητος τοῦ βασιλόπαιδος Κωνσταντίνου, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ βασιλέως Γεωργίου, ὁ πατριώτης Ἰωάννης Καλοστύπης, ἀφιερῶν αὐτῷ τὸ περὶ Μακεδονίας βιβλίον του, ὑπεμίμησεν ὅτι καὶ μετὰ τὴν προσάρτησιν τῶν Ἰονίων Νήσων καὶ τῆς Θεσσαλίας «τὸ ἔθνικόν ὄνειρον κατὰ τὸ πλεῖστον μένει ἀτέλεστον. Ἡ δὲ δούλη Ἑλλάς, ἐξακολουθεῖ ὁ συγγραφεὺς ἀπστεινόμενος πρὸς τὸν Διάδοχον, ἐξόχως δὲ ἡ Μακεδονία προσατενίζει πρὸς τὴν πάτριον βασιλείαν, ἧς ἔσται ὁ ἀδαμάντινος κρίκος ὁ συνδέων τὸ παρὸν πρὸς τὸ μέλλον. Εἴθε τὸ ἑλληνικόν, ὅπερ ἀγαλλόμενον πανηγυρίζει τὴν ἀξιομνημόνευτον ταύτην ἡμέραν νὰ ἐνίδη ἐν ὑμῖν τὴν πλήρωσιν τῶν μυχιῶν αὐτοῦ πόθων, ἡ δὲ Μεγάλη Ἰδέα νὰ τύχη παρὰ τῷ λατρευτῷ Διαδόχῳ τὸν Ἱεροφάντην αὐτῆς».

Οἱ Ἕλληνες γινώσκουσιν ὅτι ἔχουσιν ἐχθροὺς ἐπιφύβους· ὅτι οἱ

Τούρκοι εἶνε ἀκόμη ἰσχυροὶ καὶ ὅτι οἱ Σλαῦοι εἶνε πολυαριθμότεροι αὐτῶν ἐν Μακεδονίᾳ. Ἄλλ' ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν εἶνε ζήτημα κτηνῶδες φυλῆς· εἶνε ἰδέα, εἶνε δύνამις πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ, πηγάζουσα ἐκ τῆς λελογισμένης προσχωρήσεως ἀνδρῶν ἐλευθέρων εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς δημιουργησάσας τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀποτελούσας δὲ τὴν κυριωτάτην πηγὴν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες δὲν πτοοῦνται ἐκ τῶν παροδικῶν ἐπιτυχιῶν τῶν ἀντιζήλων των. Ἡ ὑλικὴ ἰσχύς κάποτε ἐπικρατεῖ καὶ θριαμβεύει· ὁ Ξέρξης κατεσκήνωσεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, ὁ δὲ Παρθενὼν ἐμιάνθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων καὶ τῶν ἀπίστων. Ἄλλ' αἱ ἡμέραι τοῦ θριάμβου αὐτῆς εἰσιν ὠρισμέναι παρὰ τῆς θείας δικαιοσύνης καὶ ἡ ἰδέα θ' ἀναγεννηθῆ ἰσχυροτέρα, διότι εἶνε ἀθάνατος. Οἱ Ἕλληνες ἔχουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰς κλεινὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν ἀνίκητον ἐλπίδα. « Ἄλλους καὶ ἄλλους ἡμεῖς ἐφάγαμεν! » λέγουσιν (1).

Ἐν τούτοις αἱ κατὰ τὸ 1897 ἦτται ἦσαν βαρεῖαι διὰ τὴν φιλοτιμίαν των καὶ ἀπαισιοὶ διὰ τὰς ἐλπίδας των. Ὁφέλησαν δὲ τοὺς Σλαῦους τῆς Μακεδονίας τοῦλάχιστον ὅσον καὶ τοὺς Τούρκους καὶ προῦκάλεσαν τὴν ἀποστασίαν φίλων τινῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ σημαντικωτάτη ἐξ αὐτῶν ἦτο ἡ τῶν Κουτσοβλάχων. Οἱ Βλάχοι ἢ Ρουμάνοι κατέλαβον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μεσαιῶνος πᾶσαν τὴν χώραν τὴν κειμένην μεταξὺ τοῦ Αἴμου καὶ τῶν Καρπαθίων. Ἐ τῆς σλαυικῆς εἰσβολῆς συνετρίβησαν εἰς τρία τμήματα· οἱ πρὸς βορρᾶν κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη τῆς Τρανσυλβανίας καὶ κατῆλθον βραδύτερον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Δουνάβεως. Οἱ πρὸς δυσμὰς ἐξωσθέντες μέχρι τῆς Ἰστρίας, ἀπερροφήθησαν σχεδὸν παντελῶς αὐτόθι ὑπὸ τῶν ἐξ Ἰταλίας ὁμοφύλων αὐτῶν Λατίνων· οἱ δὲ πρὸς νότον ἐκρύβησαν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Αἴμου ἢ τοῦ Πίνδου, καὶ ἔμειναν αὐτόθι ἄγνωστοι μέχρι τοῦ παρόντος αἰῶνος.

Ὅτε οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν ἀποσειόντες τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν, οἱ πρὸς νότον Βλάχοι, οἱ λεγόμενοι Κουτσόβλαχοι, βέγκται καὶ εὐτολμῶτατοι, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα μικρὰ ἔθνη, ὧν ἡ ἰδιοτυπία ὀξύνεται ἔτι μᾶλλον καὶ ἐνισχύεται ἐν τῇ πρὸς τοὺς ξένους ἐπαφῇ, ὑπῆρξαν ἐκ τῶν μᾶλλον ἀτρομήτων ἐργατῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Βραδύτερον καὶ μέχρι σήμερον ἔτι ἐξυπηρέτησαν διὰ τοῦ ζήλου αὐτῶν καὶ διὰ τοῦ πλοῦτου τὸν ἑλληνικὸν προσηλυτισμὸν, μέχρι τοῦ σημείου ὥστε

(1) Αὐτόθι, σ. 350.

συναναμιγέντες, δὲν διακρίνοντο πλέον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ συνόλου τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἄλλὰ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὅστις ὑπῆρξεν ἡ ἐποχὴ τῶν ἐθνικοτήτων, ἀνέκυψεν οὐ μόνον ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν ἀνακτήσας ὑπόστασιν, ἀλλὰ καὶ αἱ διάφοροι χριστιανικαὶ ἐθνικότητες, αἱ ἀναμεμιγμέναι ἐντὸς τοῦ μεγάλου «Ἑλληνικοῦ ἔθνους».

Οἱ Κουτσόβλαχοι ἀνέκτησαν τὴν συνείδησιν τῆς ἑαυτῶν ὑποστάσεως χάρις εἰς ἐνθερμόν τινα ἀπόστολον, τὸν Μαργαρίτην. Κατὰ τὸ 1881 οὗτος διεμαρτυρήθη εὐγλώττως κατὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ τοῦλάχιστον βλαχικῶν τινῶν διαμερισμάτων τῆς ἐπαρχίας ταύτης. Ἐκτετε χρονολογεῖται ἡ εἰς τὴν ἱστορίαν ἐμφάνισις τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐθνικότητος.

Τὸ ἔργον τοῦ Ἀποστόλου Μαργαρίτη ὡς ἐκ τοῦ ζήλου αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ περὶ τὸ ρηδιουργεῖν εὐφυΐας, ὡς ἐκ τῆς ποικιλίας τῶν παρ' αὐτοῦ τιθεμένων εἰς ἐνέργειαν μέσων καὶ τῶν ἐπιδιωκομένων προστασιῶν θὰ ἦτο ἀναντιρρήτως μεγαλειότερον, εἴαν ἐφηρμόζετο εἰς λαὸν σημαντικώτερον καὶ εἴαν ἐκέκτητο οὗτος τὰ στοιχεῖα πραγματικοῦ ἔθνους. Ἄλλ' οἱ Κουτσόβλαχοι εἶνε εὐάριθμοι, μόλις συμποσούμενοι εἰς εἰκοσακισχιλίους περίπου, ἴσοι δηλαδὴ πρὸς τὸν πληθυσμὸν μικρᾶς πόλεως. Κατοικοῦσι τὰς κλιτῆς τοῦ Πίνδου τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τοῦ Μετζόβου πρὸς νότον μέχρι τῶν Βιτωλιῶν. Ἐν τούτοις ἔχουσιν εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀλλαγῶν τὰ ἰδιαίτερά των σχολεῖα, συναγωνιζόμενοι πρὸς τὰ σλαυικὰ ἢ τὰ ἑλληνικά.

Τὸ μικρὸν τοῦτο ἔθνος ὠνειροπόλησε μέγала. — Ἡ Μακεδονία εἶνε σήμερον ἡ χώρα τῶν εὐρειῶν ἰδεῶν, ὄντως δὲ ἡ πνευματικὴ ζωτικότης τῶν λαῶν αὐτῆς εἶνε τεραστία. — Ἐμνήσθη ὅτι κατὰ τὸν ΙΒ' καὶ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ὑπῆρξε Μεγάλῃ Βλαχία, ἐκτεινομένη ἐπὶ τοῦ μεγαλειότερου μέρους τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀπὸ τοῦ Δουνάβειως μέχρι τοῦ Αἰγαίου. Πρόκειται περὶ τοῦ δευτέρου βουλγαρικοῦ Κράτους, ὅπερ πράγματι λίαν νῆυμέρει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τετάρτης Σταυροφορίας καὶ καθ' οὗ οἱ Λατίνοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνετριβήσαν, ἀντὶ ν' ἀποτελέσωσι μετ' αὐτοῦ, ὡς ἐκ τῆς συγγενείας τῆς φυλῆς, κοινὸν καὶ ἠνωμένον κράτος, τὸ ὅποιον ἠδύνατο ν' ἀποβῆ γόνιμον. Οἱ Βλάχοι τῆς σήμερον ὠνειροπολοῦσι νὰ συνενώσωσι τὰ λειψάνα τῆς ἑαυτῶν ἐθνικότητος ἀπὸ τοῦ Πίνδου

μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ παλινορθώσωσι τὸ Μακεδονορρουμανικὸν κράτος.

Ἄλλ' ἡ Μεγάλη αὕτη Βλαχία, ἐφ' ἧς προσηλοῦσι τὰς ἐλπίδας των, ἦτο πράγματι Βουλγαρία, κυβερνωμένη ὑπὸ ἀρχηγῶν Βλάχων. Σήμερον φαίνεται ὅτι οἱ Βλάχοι τοῦ Αἴμου ὀλοτελῶς ἐξηφανίσθησαν, ἴσως ἐπιστρέψαντες πρὸς βορρᾶν τοῦ Δουνάβεως — διότι οἱ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου λαοί, μετακινοῦνται ἀδιακόπως εἰσέτι καὶ ὡς στρατιαὶ φιλεργῶν μυρμῆκων ἀναζητοῦσι πλούσια ἐδάφη πρὸς ἐργασίαν, διασταυροῦνται κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν ἐν ταῖς μεταναστεύσεσιν αὐτῶν. Ἄλλως τε τὸ Βουκουρέστιον κεῖται πολὺ μακρὰν τοῦ Πίνδου· οἱ Ρουμάνοι δὲν μεριμνῶσι πολὺ περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Κουτσοβλάχων, φροντίζουσι δὲ πολὺ φυσικώτερον πρὸς τοὺς ἀποκεχωρισμένους ἐν Τρανσυλβανίᾳ ἀδελφούς των.

Ὁ Μαργαρίτης ἀνεζήτησεν ἀλλαχοῦ συνδρομὴν, ἐπικαλεῖται δὲ τὸ Ἄλβανικὸν ἔθνος. «Οἱ Ἕλληνες εἶνε ξένοι, γράφει, ἐξόριστοι ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐκ Φοινίκης. Οἱ Ἄλβανοὶ καὶ οἱ Βλάχοι εἶνε οἱ ἀληθεῖς ἀπόγονοι τῶν Πελασγῶν, ἐπομένως ἀδελφοὶ καὶ νόμιμοι κύριοι τῆς χώρας». Ἐπικαλεῖται προσέτι τοὺς τούρκους ὑπαλλήλους, οἵτινες ἔχουσι δι' αὐτὸν τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ἀπομακρύνουσι ταυτοχρόνως καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Σλαύους, ὑποδαυλίζουσι δ' εὐχαρίστως τὰς τοιαύτας ἐριδας, ἐξ ὧν πορίζονται καὶ γόητρον καὶ ἀργύρια. Ἐν ἀνάγκῃ θὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ τοὺς Λατίνους, ἀδελφούς τῶν Βλάχων, τοὺς Καθολικοὺς τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρώμης καὶ θὰ ἐξαιτήσῃται τὴν εὐλογίαν τοῦ Λέοντος II'. Τέλος πάντων ὁ Ἀπόστολος Μαργαρίτης πολὺ θορυβεῖται· ἀλλὰ τὸ μέγα αὐτοῦ ὄνειρον φαίνεται ὅτι εἶνε χίμαιρα. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὸ ἔργον του παντελῶς θὰ ἐκλίπῃ.

Τῶν Σλαύων ἡ θέσις ἐν Μακεδονίᾳ εἶνε διάφορος, ἀλλοῖον δὲ εἶνε αὐτῶν τὸ μέλλον. Προερχόμενοι ἐκ τῆς ἠπείρου, κατέρχονται ἀκράτητοι πρὸς τὸν κάτω Ἄξιόν καὶ τὸν Στρυμῶνα, πρὸς τὰ ἑλληνικὰ παράλια.

Ἐξ αὐτῶν οἱ Σέρβοι δὲν εἶνε οἱ πολυαριθμότεροι, ὅθεν οὔτε καὶ οὐδὲν ἰσχυρότεροι. Εὐρίσκονται ἀρκούντως ἀπομεμακρυσμένοι τῆς Μακεδονίας, καθότι τὸ κέντρον τῆς ἐθνικότητος αὐτῶν εἶνε ἡ κοιλάς τοῦ Σάου, ἕνεκα αὐτῆς δὲ καὶ ἕνεκα τῶν πρὸς τὰ δεξιὰ παραποταμίων τοῦ Σάου, ἡ κάθοδος αὐτῶν φυσικὸν εἶνε νὰ στραφῇ πρὸς τὴν Βοσνίαν,

ὀμόφυλον καὶ ὀμόθρησκον αὐτῶν καὶ πρὸς τὸ Ἀδριατικόν, τὸ πλησιέστερον πέλαγος πρὸς ἐξαγωγήν τῶν προϊόντων των. Πράγματι δὲ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἤλπισαν νὰ προσαρτήσωσι τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἐρζεγοβίην.

Ἄλλ' ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου, ἡ παραδοῦσα εἰς τὴν Αὐστρίαν τὰς δύο ταύτας ἐπαρχίας ὑπῆρξε τραῦμα δεινὸν κατὰ τοῦ μέλλοντος τῶν Σέρβων, «ρίζηδὸν θερίσασα τὰς ἐλπίδας των» (1) Ἀποκεχωρισμένοι ἀπὸ πάσης γειτονικῆς παραλίας, διατελοῦντες εἰς τὴν διακρίσιν τῆς Αὐστρίας, ἥτις φρουρεῖ ἀπὸ τὰ ὕψη τῶν δυτικῶν αὐτῆς συνόρων, φέρονται πρὸς τὸ Αἰγαῖον διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ ἀπὸ Βελιγραδίου εἰς Θεσσαλονίκην σιδηροδρόμου. Ἐλλείπει τῆς Φιούμης, ὀνειροπολοῦσι νὰ καταστήσωσι τὴν Θεσσαλονίκην ἐπίγειον τοῦ Βελιγραδίου.

Αἱ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις προσεῖλκυσαν αὐτοὺς πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην. Τὰ παρὰ τὸν ἄνω Ἀξιὸν κείμενα Σκόπεια ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἡ πρωτεύουσα τῆς Μεγάλης Σερβίας, ἀκόμη δὲ διατηροῦνται αὐτόθι τὰ εἰρηπια τῶν πύργων τῶν ἀνεγερθέντων παρὰ τοῦ κραταιοῦ τσάρου Στεφάνου Δουσάν. Πρὸς τούτοις δὲ παρὰ τῷ σλαυικῷ πληθυσμῷ τῆς Μακεδονίας πιθανὸν νὰ ὑπάρχωσι καὶ Σέρβοι· δυνατὸν μάλιστα δι' ἐπιτηδείου χειρισμοῦ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν πορισμάτων τῆς γλωσσολογίας νὰ εὑρεθῶσι πολὺ περισσότεροι καὶ νὰ παραταθῇ ἡ Μακεδονία ὡς περιέχουσα τεραστίαν πλειονότητα Σέρβων. Δημοσιογράφος τις Σέρβος ὁ κ. Γόπτσεβιτς διὰ τῆς μεθόδου ταύτης κατήντησε νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ ἐπὶ 1,250,000 κατοίκων, ὑπάρχουσι περίπου 200,000 Σέρβοι. Πολλοὶ τῶν Σέρβων τούτων εἶνε ἀναντιρρήτως Βούλγαροι.

Ὅπως δῆποτε ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τῶν ἱστορικῶν τούτων ἀναμνήσεων καὶ τῶν ἐθνολογικῶν ἀνακαλύψεων, οἱ Σέρβοι διωργάνωσαν καὶ αὐτοὶ ἐν Μακεδονίᾳ δραστηριώτατον προσηλυτισμὸν. Κέντρον αὐτοῦ εἶνε ἡ Παλαιὰ Σερβία, ἥτοι ἡ ἀπὸ Πρισρένης καὶ Πριστίνας μέχρι Σκοπέων διήκουσα χώρα, τουτέστι κατὰ μέγα μέρος τὸ ὄροπέδιον τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ὅπου ἐκρίθησαν πολλάκις αἱ τύχαι τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰμοῦ, ἐτάφη δὲ ἡ σερβικὴ ἐθνικότης, πεσοῦσα ὑπὸ τὰ ὄπλα τῶν Ὀθωμανῶν. Οἱ Σέρβοι ὀφείλουσι νὰ ὑπερασπιζῶνται

(1) L. Léger: La Save, le Danube et le Balkan, p. 143.

τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀλβανῶν ἢ θέσις τῶν προξένων τῆς Σερβίας αὐτόθι καθίσταται λίαν κινδυνώδης ἐξ αἰτίας τῶν δηωτῶν ἐκείνων, εἰς δ' ἐξ αὐτῶν, ὁ κ. Μαρτίνοβιτς ἐσχάτως ἐδολοφονήθη παρὰ τῶν Ἀλβανῶν, ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ εἰς τινα ὁδὸν τῆς Πριστίνας. Ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν Σκοπειῶν, ὡσεὶ ἀπὸ ἀπομεμακρυσμένου προμαχῶνος, τοῦ Κομανόβου πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τοῦ Κοσσοφοπεδίου πρὸς τ' ἀριστερά, οἱ Σέρβοι ἐνσφηνοῦνται ἰσχυρῶς πρὸς τὸν μέσον Ἀξιόν. Πρὸ μικροῦ ἐπέτυχον παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Ἑλλήνος μητροπολίτου Σκοπειῶν διὰ μητροπολίτου Σέρβου, καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἰδρύειν σχολεῖα καθ' ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν.

Κέκτληται δὲ ἀπέναντι τῶν ἐπιφοβωτάτων αὐτῶν ἐχθρῶν, τῶν Βουλγάρων, τὸ πλεονέκτημα τοῦ ὅτι δὲν εἶνε σχισματικοί, ἀλλ' ἀπέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ἀγνήν ἑλληνικὴν ὀρθοδοξίαν. Ἐνεκα τούτου ὑποστηρίζονται σήμερον ὑπὸ τῆς μεγάλης ῥωσικῆς ἐπιρροῆς. Οἱ Ῥῶσοι δὲν ἐπιθυμοῦσι πρὸς τούτοις τὸν σχηματισμὸν μεγάλης Βουλγαρίας, ἥτις καθισταμένη ποτὲ ἴσως κυρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θὰ ἔρρασεν αὐτοῖς διὰ παντὸς τὴν πρὸς νότον κατάβασιν. Συμφέρον ἔχουσι νὰ διατηρῶσι παρὰ τὸν Αἰμον ἰσορροπίαν τῶν δυνάμεων.

Οἱ Βούλγαροι οὐχ ἦττον εἶνε λίαν ἰσχυροί. Δὲν εἶνε γνήσιοι Σλαῦοι· φαίνεται μᾶλλον ὅτι εἶνε Τάρταροι ἐκσλαυϊσμένοι. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἰδιουτυπία των εἶνε σθεναρωτέρη μεταξὺ τῆς τῶν ἄλλων φυλῶν. Κατέχουσι πᾶσαν τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Αἰγαίου καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τοῦ Πίνδου κατὰ πυκνὰς ομάδας. Ὁ πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας σύγκειται κατὰ τὰ δύο τρίτα περίπου ἐκ Βουλγάρων⁽¹⁾.

Ἡ ἐθνικότης αὐτῶν διεκριθῆ καὶ προέκυψεν ἀναμέσον τῆς μάχης τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος. Ἡ νέα Ἐκκλησία ἀνεγνωρίσθη, διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου ἀπὸ 10 Μαρτίου 1870 ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ἀποτελούντων περίπου σήμερον τὴν

(1) Προδήλως ὁ Engellhardt, εἰς ἓν παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς, (La Turquie et le Tanzimat. II p^o 235) ἠρύσθη τοὺς ἀριθμοὺς τούτους ἐκ βουλγαρικῶν πηγῶν ἀλλὰ καὶ ὁ κ. Driault δὲν ἀποκρύπτει τὰς πρὸς τοὺς Βουλγάρους συμπαιθείας αὐτοῦ. (Σ. τ. Μετ.)

Βουλγαρίαν μετὰ τῆς Ῥωμυλίας. Τὸ φερμάνιον πρὸς τούτους ὑπισχνεῖτο ὅτι ἐὰν τὰ δύο τρίτα τῶν κατοίκων διαμερίσματός τινος ἤθελον ἐπιθυμήσῃ νὰ ἐξαρτηθῶσιν ἀπὸ τοῦ βουλγαρικοῦ Ἐξαρχείου, ἢ αἰτησίς των θὰ ἐγένετο δεκτή. Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ νόμιμος πρόφασις τοῦ βουλγαρικοῦ προσηλυτισμοῦ ἐν Θράκῃ καὶ ἰδίως ἐν Μακεδονίᾳ.

Καὶ παρ' αὐτοῖς προσέτι αἱ ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, ὅπως πρόσφατοι, ἐσημείουσι ἀκριβῶς τὴν πορείαν ἣν ὤφειλον ν' ἀκολουθήσωσι. Διὰ τῆς ἐν Ἀγίῳ Στεφάνῳ συνθήκης εἶχεν ἰδρυθῆ μεγάλη Βουλγαρία, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Αἰγαίου, ἐφ' ἀπάσης τῆς χώρας τῆς κατεχομένης ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς φυλῆς. Καὶ περιεκόπη μὲν ἀρκετὰ διὰ τῆς ἐν Βερολίῳ συνθήκης, ἀλλ' ὅμως ἡ Σόφια, ἡ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ὀσκίου, εἶνε οἷον τὸ κέντρον, περὶ ὃ γενήσεται ἢ συνάθροισις. Ἡ Βουλγαρία ἄλλως τε εἶνε ἔτοιμος νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὀνείρου, τοῦ ἐμπνευσθέντος αὐτῇ διὰ τῆς ἐν Ἀγίῳ Στεφάνῳ συνθήκης. Ἡδὴ εὐήμερῆ λίαν καὶ ἀναπτύσσει τὰ ἑαυτῆς συμφέροντα μετ' ἄκρας φρονήσεως. Οἱ Σλαῦοι αὐτοὶ οἱ βραχύσωμοι καὶ βαρεῖς, μὲ τὰ πλατέα φυσίγνωθα πρόσωπα, οἱ περιετυλιγμένοι τὰ τριχωτὰ αὐτῶν ἐνδύματα, οἱ φοροῦντες τὸν ἐκ μηλωτῆς σκουφὸν των καὶ ἔχοντες τοὺς πόδας των κεχωσμένους ἐντὸς τῶν ἐκ μαλακοῦ δέρματος ὑψηλῶν αὐτῶν ὑποδημάτων, βαδίζουσι βραδέως, ὀδηγοῦντες τὰ κτηνη των, ἢ καπνίζουσι συνεσπειρωμένοι, ὡς κοιμώμενοι, ἐπὶ τοῦ ἀμαξίου των, ἀποτελουμένου ἐκ κιβωτίου ξυλίνου, ἀποτεθειμένου ἐπὶ ἄξονος ξυλίνου καὶ τροχῶν ἐκ ξύλου συμπαγοῦς, ὅπερ ἀποκαλοῦσιν ἀραμπᾶν κα' σύρουσι μικρόσωμοι μέλανες βόες⁽¹⁾. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἡκιστα ἠρωϊκῆς ταύτης πομπῆς ἀκολουθοῦσιν οὐχ ἥττον τὸν δρόμον των, καλλιεργοῦσι τὴν γῆν των, περιποιοῦνται καλῶς τὰ κτήνη των, ἐκμεταλλεύονται καὶ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ τὰ ὑπόγεια στρώματα τῆς χώρας των, ἐξοπλίζουσι καλῶς τοὺς στρατιώτας των, δημιουργοῦσι πολεμικὸν ναυτικόν, κατασκευάζουσι λιμένας παρὰ τὸν Εὐξείνον, ἀνεγείρουσι διὰ τῶν λίθων τῶν παλαιῶν τουρκικῶν φουρῶν σχολεῖα καλῶς φωτιζόμενα καὶ ἐφωδιασμένα διὰ παντός χρεώδους, ἐργάζονται καὶ ἀποθηκεύουσι διὰ τὸ μέλλον.

Ὁ οὕτως ὑποστηριζόμενος προσηλυτισμὸς των ἐκτείνεται καρ-

(2) Bérard: La Turquie et l'hellénisme contemporain, p. 97

τερικός και ισχυρός καθ' ἅπασαν τὴν Μεγάλην Βουλγαρίαν. Ἀφ' ἐνὸς διὰ τοῦ Ἀξίου κατέρχεται κατὰ τῶν Σέρβων ἤδη ἀπὸ τοῦ 1872 ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Σουλτάνου βεράτια πρὸς ἀναγνώρισιν βουλγάρων ἐπισκόπων ἐν Σκοπεΐοις, Ἀχρίδι καὶ Βελεσοῖς, ἀλλὰ δὲν τὰ ἐπέτυχον. Κατὰ τὸ 1890 ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι· τὴν 4 Αὐγούστου ἡ Πύλη παρεχώρησεν αὐτοῖς βεράτια διὰ τὰ Σκόπεια, Βελεσά, Στιπάλιαν, Περλεπέ καὶ Ἀχρίδα. Τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν εἶνε λίαν σημαντικόν· ἡ Ἀχρίς ἐχρημάτισεν ἀπὸ τοῦ 1019 μέχρι τοῦ 1767 ἡ μητροπολικὴ ἔδρα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, ἔχοντας κανονικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ἐπισκόπων Καστορίας, Σερβίων, Βιτωλίων Πρισρένης καὶ Ἰωαννίνων, ἤτοι μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Οἱ ἀνταγωνισταὶ τῶν Βουλγάρων ἐνόησαν τὴν σημασίαν τῆς τοιαύτης ἐπιτυχίας· ὁ νέος ἐπίσκοπος Ἀχρίδος ἀδυνατεῖ νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως αὐτοῦ εἰμὴ ὑπὸ ἔνοπλον φρουράν. οἱ νεαροὶ αὐτοὶ λαοὶ τοῦ Αἵμου εὐρίσκονται ἀκόμη εἰς τὴν ἠρωϊκὴν τῶν ἐποχῆν.

Ἀφ' ἑτέρου ἡ βουλγαρικὴ ἐπιρροὴ κατέρχεται πρὸς τὸ Αἶγαϊον. Τὸ τοιοῦτον δι' αὐτὴν εἶνε ἀπαραίτητον· διότι ὁ Εὐξείνιος διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ρώσων, οἱ δὲ πορθμοὶ οἱ ἄγοντες εἰς αὐτὸν κατέχονται ὑπὸ τῶν Τούρκων· δι' ἐνὸς λιμένος παρὰ τὸ Αἶγαϊον θὰ ἐξησφαλίζετο ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Βουλγάρων. Ἀποβλέπουσι, κατερχόμενοι παρὰ τὸν Νέστον, πρὸς τὴν Καβάλαν· προχωροῦσι πυκνότερον ὁσημέραι πρὸς τὴν παραλίαν, καθὼς δ' ἄλλοτε Φίλιππος ὁ Μακεδών, περιέρχονται εἰς ῥῆξιν πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας. Ὅθεν δὲν ἐλείψαν νὰ ἐπωφεληθῶσι καὶ τοῦ κατὰ τὸ 1897 ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ἐπιτυχόντες παρὰ τοῦ Σουλτάνου τρία νέα βεράτια ἐν Μελενίκῳ, Στρωμνίτση καὶ Κρουσόβῳ· ἐπετρέπη δὲ αὐτοῖς νὰ διατηρῶσι ἐν Μακεδονίᾳ ἐμπορικοὺς πράκτορας, εὐκόλως μεταπρεπομένους εἰς πολιτικούς. Τὰ σχολεῖά των εἶνε αὐτῶν πολυάριθμα καὶ πλουσίως συντηρούμενα. Ἡ πρόδοός των εἶνε βραδεία, ἀλλὰ φαίνεται ἀσφαλής. Μία παριμμία λέγει: «Ὁ Βούλγαρος μὲ τὸν ἀραμπᾶν πιάνει τὸν λαγόν».

Ἐπεταὶ ἄρ' ἔτι γε ἐκ τούτου ὅτι θὰ κυριεύσῃ τὴν Μακεδονίαν; Ἄς δυσπιστῶμεν πρὸς πᾶσαν πρόρρησιν. Ὁ κύριος χαρακτήρ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος εἶνε ἡ ἀβεβαιότης τῆς λύσεώς του. Τόσαῦτα ὑποδειχθεῖσαι λύσεις αὐτοῦ διεψεύσθησαν ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ὥστε ὁ

ιστορικός ὀφείλει νὰ δεικνύηται περὶ τοῦτο εἰς ἄκρον περιεσκεμμένος, εὐτυχῆς θεωρούμενος ὡσάκις κατορθοῖ μετ' ἀκριβείας νὰ διακρίνη καὶ νὰ διαστέλλῃ τὰς περιπλόκους αὐτόθι σκευωρίας, ἀλλ' ἀδυνατῶν νὰ προΐδῃ τὸ τυχαῖον περιστατικόν, ὅπερ ἐνδέχεται νὰ μεταβάλλῃ καθ' ὀλοκληρίαν τὸν ροῦν τῶν πραγμάτων,

Καὶ ἐν πρώτοις ἐξακολουθεῖ τάχα νὰ εὐρίσκηται ἐπὶ τάπητος ἡ τουρκικὴ κληρονομία; Τὸ τοιοῦτον φαίνεται ἀναμφισβήτητον μετ' ὅλας τὰς φαινόμενας ἐπιτυχίας τῆς προσωπικῆς πολιτικῆς τοῦ Σουλτάνου. Ὅπωςδὲποτε ὁ Ἀἰδουὺλ Χαμίτ εἶνε ὁ ἐπιθάνατος· ὁ θρόνος του διατηρεῖται μόνον ἕνεκα τῆς ἀντιρρόπου φορᾶς τῶν πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ καταβαλλομένων προσπαθειῶν καὶ τῆς φρονήσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, ἥτις δὲν κατέστρωσεν εἰσέτι τὸ συμβόλαιον τῆς διανομῆς.

Διότι εἰς τίνα ἀνήκει ἡ κληρονομία; Ἐν τούτῳ ἀκόμη καὶ πάντοτε ἔγκειται τὸ ζήτημα. Πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἐφαίνετο ἀποκειμένη εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ἥτοι αἱ μὲν ἡπειρωτικαὶ ἐπαρχίαι εἰς τὴν Ῥωσσίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν, αἱ δὲ παράλιοι, ἡ Κρήτη δηλαδὴ, ἡ Αἴγυπτος, ἡ Συρία, εἰς τὴν Γαλλίαν ἢ τὴν Ἀγγλίαν. Καὶ ὄντως σήμερον ἡ μὲν Ἀγγλία κατέχει τὴν Κύπρον καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἡ δὲ Γαλλία τὴν Ἀλγερίαν, τὴν Τύνιδα καὶ μεγάλα συμφέροντα ἐν Συρίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν παραλίαν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τινος ἡ Ῥωσσία στρέφεται πρὸς τὴν Ἀσίαν, πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολήν, παραιτοῦσα τὴν Βουλγαρίαν, πτοηθεῖσα διότι τὴν ἀνήγειρεν ἔμπροσθέν της, ὅπως ἡ Γαλλία ἐπτοήθη καὶ μετεμελήθη διότι ἐδημιούργησε μεγάλην τὴν Ἰταλίαν. Ἀρκεῖται σήμερον νὰ ἐξασκῇ ἐπιρροὴν τινὰ ἀόριστον ἐπὶ τῶν παρὰ τὸν Αἴμον κρατιδίων καὶ νὰ καταπολεμῇ αὐτόθι τὴν ἐνέργειαν τῆς Αὐστρίας, ἐπιδιώκουσα, λόγου χάριν, τὴν κατασκευὴν σιδηροδρόμων μεταξὺ Βιδινίου, Νύσσης, Κοσσόβου, Κεττίγνης καὶ Ἀντιβάριος, οἰοεὶ δικτύου συνδέοντος πάντας τοὺς Σλαύους. Διατηρεῖ ἐπίσης μετ' αὐτῶν σχέσεις, ἃς καθιστῶσιν ἐγκαρδίους τὸ ὁμόθησκον καὶ τὸ ὁμόφυλον. Ἀλλὰ πέραν τούτου τὸ ὄνειρον Αἰκατερίνης τῆς Β' θεωρεῖται χίμαιρα.

Ἡ Αὐστρία ἐπὶ χρόνον πολὺν συνεχομένη πρὸς βορρᾶν τοῦ Σιάου, προωρισμένη δέ, καθὰ φαίνεται, εἰς ἐπιτυχίας ἥττονας τῶν τῆς

Ῥωσσίας, ἐστράφη ὀριστικῶς, ἰδίως μετὰ τὴν ἐν Σαδόβα μάχην, πρὸς ἀνατολὰς, ἐκεῖ δὲ ἐπορίσθη ἀπρόοπτα ὠφελήματα. Κατέλαβε τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Ἑρζεγοβίνην, εὐτυχεστέρα δὲ τῆς Ῥωσσίας μετὰ τὴν Βουλγαρίαν, διεκράτησε τὰς ἐπαρχίας ταύτας. Ἐντεῦθεν δεσπόζει τῆς Παλαιᾶς Σερβίας καὶ τῆς γραμμῆς τοῦ Ἄξιου πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Ἐν τῇ διευθύνσει ταύτῃ δέ, ἀπέναντι τῆς διώρυχος τοῦ Σουέζ καὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν πρόσθιον Ἀσίαν καὶ τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολήν, ἀντιπροσωπεύει τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα ὁλοκλήρου τοῦ γερμανικοῦ κόσμου, δι' ὃν ὁ Ἄξιός εἶνε ἡ ἀληθὴς ἐμπορικὴ ἐκβολὴ τοῦ Δουνάβεως.

Ἄλλὰ δὲν εἶνε ἀπαραίτητον ὅπως ἡ Αὐστρία κατέχη τὸν Ἄξιόν, ὅπως δὲν ἔχει ἀνάγκην τοῦ Κάτω Δουνάβεως καὶ τοῦ Γαλαζίου. Διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ ἡ Ῥωσσία θὰ εἴχεν ἀνάγκην ν' ἀποκτήσῃ τὸ Δάντζιγ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἡ Γαλλία τὴν Ἀμβέρσην. Ἡ Αὐστρία κέκτηται τὴν Φιούμην, τὴν Τεργέστην καὶ πᾶσαν τὴν Ἀδριατικὴν παραλίαν. Ταῦτα δὲ εἰσὶν αἱ ἀληθεῖς ἐκβολαὶ τῆς ἐμπορικῆς αὐτῆς ἐξαπλώσεως.

Πράγματι δὲ διὰ νὰ ἐπεκταθῇ μέχρι τοῦ Αἰγαίου ἡ Αὐστρία, πρέπει νὰ παύσῃ οὔσα αὐστριακὴ, ἢ τοῦλάχιστον οὔσα γερμανικὴ· πρέπει νὰ μεταρρυθμισθῇ πρότερον δι' ἐπαναστάσεως, ἐχούσης ἀνυπολογίστους συνεπειάς, νὰ λύσῃ δὲ τὸ ὑπάρχον ἤδη Αὐστριακὸν καλούμενον ζήτημα. Ὁ αὐστριακὸς δυνασμός δὲν ἀρέσκει εἰς τοὺς πλείστους τῶν λαῶν τῆς μοναρχίας. Οἱ σλαυικοὶ πληθυσμοί, ἧτοι περὶ τὰ 20 ἑκατομμύρια κατοίκων ἐπὶ 40 ἐν συνόλῳ, ἐπιθυμοῦσι νὰ μεταβληθῇ ὁ δυνασμός εἰς ὁμοσπονδίαν. Παραλείποντες τοὺς Τσέχους τῆς Βοημίας, τοὺς Ρουθηνοὺς καὶ τοὺς Γαλλικανούς, οἱ Σλοβηνοὶ τοῦ Βίτλαχ καὶ τοῦ Λάυβαχ, δι' ὧν ἀποχωρίζονται οἱ Γερμανοὶ ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ, οἱ Δαλμάται, οἱ Κροάται οἱ ἔχοντες τὴν Διαίταν αὐτῶν ἐν Ἄγραμ καὶ ὑπουργὸν ἐγχώριον αὐτῶν ἐν Βούδα - Πέστη τὴν ἰθνηκὴν τῶν Ἀκαδημίων ῥωμαλέως διοργανωθεῖσαν παρὰ τοῦ σέβασμ. Στροσμάγερ, τὴν ἡμιαυτονομίαν τῶν, ἧτις κινεῖ τὴν ὄρεξιν αὐτῶν πρὸς ἀπόκτησιν πλήρους αὐτονομίας, πάντες οὗτοι οἱ λαοί, αἵτινες κατὰ τὰ ἐπίσημα πρωτόκολλα ἀποτελοῦσι συλλήβδην τὸ τριμερὲς βασιλεῖον τῆς Σλαβωνίας, Δαλματίας καὶ Κροατίας, ἀποτελοῦσι τὸ σλαυικὸν ἔθνος, τὸ τῶν Ἰουγκο - Σλαύων, ἧτοι τῶν Νοτίων Σλαύων, ὅπερ ὁσημέραι ἀποκτᾷ μείζονα περὶ ἑαυτοῦ συνείδησιν.

Βεβαίως οἱ Σλαῦοι οὗτοι τῆς Αὐστροουγγαρίας εἶνε πιστοὶ Καθολικοί, λίαν ἀφρωσιωμένοι ἕνεκα τούτου εἰς τοὺς Ἀψβούργους, ἀποκεχωρισμένοι δὲ ἀπὸ τῶν ὀρθοδόξων Σλαύων τοῦ Αἴμου. Ἀλλὰ τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα δὲν ἔχουσι σήμερον τὴν αὐτὴν ἢ ἄλλοτε σπουδαιότητα. Ὁ σεβασμ. Στροσμαγερ, ὅπως καὶ ὁ Λέων ΙΓ', ἐπιθυμεῖ νὰ κατορθώσῃ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς λατινικῆς, τοῦλάχιστον εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τῆς Εὐρώπης, συνδέων οὕτως αὐτὴν μετὰ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου καὶ ἀναδημιουργῶν διὰ τῆς ἀδελφικῆς ἐνώσεως πάντων τῶν μεσημβρινῶν Σλαύων τὴν Μεγάλην Ἰλλυρίαν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Σάου, τοῦ μεγάλου σλαβωνικοῦ ποταμοῦ⁽¹⁾. Τοῦτο δὲ θὰ ἤρκει ὅπως φράξῃ εἰς τὴν Αὐστρίαν τὴν πρὸς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου κἀθοδον.

Ἡ προσάρτησις τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης ἠύξησε τὴν ὑπάρχουσαν ἐν τῷ διμερεῖ Κράτει ἀναλογία τῶν Σλαύων. Οἱ Οὐγγροὶ ἀνησυχοῦσιν· οἱ Γερμανοὶ τῆς Αὐστρίας βλέπουσι πρὸς τὸ Βερολίνον καὶ ὄνειροπολοῦσι μίαν καὶ μεγάλην Γερμανίαν. Οἱ Σλαῦοι, πεποιθότες ἐπὶ τῆς ἰσχύος των, ἐπιθυμοῦσι τὴν αὐτονομίαν. Ὅπως ἐξακολουθήσῃ κατερχομένη περαιτέρω πρὸς τὸ Αἰγαῖον ἡ αὐστροουγγρική Αὐτοκρατορία, πρέπει νὰ παύσῃ οὔσα αὐστριακὴ καὶ οὐγγρική καὶ νὰ μεταβληθῇ εἰς Σλαβικὸν κράτος, οὐ τὰς τύχας, οἱ ἐκ Σουηβίας καταγόμενοι Ἀψβούργοι δὲν εἶνε παρεσκευασμένοι καὶ ἀρμόδιοι νὰ διευθύνωσιν.

Τὴν λύσιν τὴν ἐπιζητουμένην διὰ τῶν μεγάλων χειτονικῶν Δυνάμεων τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους διεδέχθη κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἡ ἐπιζητουμένη διὰ τῶν μικρῶν χριστιανικῶν ἐθνικοτήτων, τῶν Ρουμάνων, τῶν Ἑλλήνων, τῶν Σέρβων, τῶν Βουλγάρων. Ὁ ἐθνογραφικὸς χάρτης τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου κατέστη ἔκτοτε ἄλλοκότως ποικίλος. Ἀλλὰ καὶ σταθερὰ ἂν θεωρηθῇ ἡ τοιαύτη κατάστασις, δύναται τάχα νὰ παράσῃ τὴν λύσιν; Κατὰ τὴν νεωτέραν ταύτην ἐκδοχὴν, οἱ Τούρκοι θ' ἀπωσθῶσι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἕως ὅτου ἡ Εὐρώπη τοὺς καταδιώξῃ διὰ τῆς ὁδοῦ τῶν Σταυροφόρων καὶ κατόπιν διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Πλὴν πολλοὶ τότε θὰ προκύψωσιν ἀγῶνες. Τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου μετὰ τοῦ Βυζαντίου

(1) L. Léger: La Save, le Danube et le Balkan p. 87.

Θ' ἀποδοθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα· θ' ἀνασχηματισθῆ δ' οὕτως τὸ ἑλληνικὸν Κράτος, τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν Κράτος τῆς ἐν Δήλῳ ὁμοσπονδίας, τὸ βυζαντινὸν Κράτος τοῦ Μεσαιῶνος ἐντὸς τῶν φυσικῶν αὐτοῦ αὐτοῦ ὁρίων. Οἱ Ἕλληνες ἔμποροι σήμερον ἐπικρατοῦσιν ἐφ' ὅλων ἐκείνων τῶν παραλίων. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν εἶνε βέβαιον ὅτι ἡ ἱστορία θὰ ἐπαναληφθῆ, θὰ καταλάβωσιν ἄρα γέ ποτε τὸ Βυζάντιον — τὴν Κωνσταντινούπολιν — τὸ Σταμποῦλ — τὸ Τσαρίγραδ, τὴν πόλιν ἧς τὰ πολλαπλᾶ ταῦτα ὀνόματα μαρτυροῦσι πάσας τὰς ἀπλήστους ἐπιθυμίας ἅς ἐξεγείρει; — Τὸ ρουμανικὸν Κράτος θ' αὐξηθῆ διὰ τῆς Τρανσυλβανίας. Ἄλλ' ἡ Οὐγγαρία θὰ συγκατατεθῆ ἄρα γε εἰς τοῦτο; Τὸ σερβικὸν ἢ σερβοκροατικὸν Κράτος θὰ συχωνευθῆ μετὰ τῆς παλαιᾶς Ἰλλυρίας τοῦ Σάου καὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ, ἣν ὁ Μαρμών διωργάνωσε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ὑπὸ τὴν σθεναρὰν ἐμπνευσίν τοῦ Ναπολέοντος. Ἄλλὰ τί γενήσεται μετὰ τοῦτο ἡ Αὐστρία; — Τὸ βουλγαρικὸν Κράτος θὰ ἐκταθῆ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Αἰγαίου· ἀλλὰ, καθὼς ὁ Φίλιππος ἄλλοτε, θὰ συναντήσῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν παραλίαν, τοὺς λαοὺς δὲ τοῦ Μοραῦα καὶ τοῦ Σάου ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τοῦ Κοσσυφοπεδίου. Θ' ἀπορροφήσῃ ἄρα γε πάντας αὐτοὺς, διὰ τὴν ἐξοντώσῃ τῆ βοήθειᾳ αὐτῶν τὸν Ἰσλαμισμόν, ὅπως ἐπραξεν ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τὴν Περσίαν τῶν Ἀχαιμενιδῶν;

Ὡστε ἡ ἔνωσις τῶν ὁμαίμων φυλῶν, ἡ ἀνασύστασις τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν τῶν λαῶν δὲν θεωρεῖται σήμερον ὡς ἡ παγκόσμιος πανάκεια, ὡς ἡ ἰκρίθης διατύπωσις τοῦ διεθνoῦς πολιτικοῦ δικαίου, καθότι πολλάκις ἐν Εὐρώπῃ ἐν ὀνόματι τῆς ἀρχῆς ταύτης ἐπιτρέπη ἡ ἐξάσκησις τῆς βίας. Ὁ προσδιορισμὸς αὐτῆς εἶνε ἀδύνατος, ἡ δὲ ἀνάλυσις καὶ ἡ ἐξακρίβωσις σχεδὸν πάντοτε ἀβέβαιος, ἰδίως ἐν χώρᾳ ἐπὶ τοσοῦτον μακρὸν χρόνον συνταρασσομένη οἷα ἡ Μακεδονία.

Πρέπει ὁσημέραι περισσότερον νὰ εἶνε σεβαστὴ ἡ θέλησις τῶν λαῶν, διότι καὶ περισσότερον ὁσημέραι αὕτη ἐκδηλοῦται ἐρρωμένως, ὅπως ὑπάρχει πασίδηλον. Εἰδικῶς δὲ ὡς πρὸς τὴν Μακεδονίαν, ἥτις τανῦν εἶνε τὸ κέντρον πασῶν τῶν ἐγγυτέρων καὶ ἀπωτέρων φιλοκτημόνων τάσεων, διότι αὕτη εἶνε ὁ κόμβος τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος ἐν Εὐρώπῃ, εἶνε ἄρα γε ἀνάγκη νὰ γείνη αὕτη ἑλληνικὴ ἢ σερβικὴ, ἢ βουλγαρικὴ ἔστω, νὰ θυσιασθῶσι δύο τῶν ἐθνῶν ὑπὲρ τοῦ τρίτου; Ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ πρωτεύουσα καὶ ἡ μόνη ἀληθῶς σημαν-

τική πόλις αὐτῆς εἰς οὐδενὸς αὐτῶν τὰς χεῖρας εὐρίσκεται· δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς Τούρκους, διότι αὐτοὶ δὲν ἀντιπροσωπεύονται αὐτόθι εἰμὴ διὰ τῶν ὑπαλλήλων τῶν· δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες μετέρχονται αὐτόθι τὰ ταπεινότερα ἐπαγγέλματα· δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς Σέρβους, ἐξ ὧν μόνον ὀλίγα ἑκατοστύες εὐρίσκονται αὐτόθι· ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐτῆς καλῶς ἐξεταζόμενος δὲν εἶνε οὔτε βουλγαρικός. Ἡ πόλις εἶνε ἰουδαϊκή κατοικεῖται ὑπὸ πολυαρίθμων Ἰουδαίων, διωχθέντων ποτὲ ἐξ Ἰσπανίας καὶ λαλούντων γλῶσσαν ἰσπανικὴν· κατέχουσιν αὐτόθι πᾶσαν τὴν ἀκίνητον περιουσίαν· συντηροῦσι τὰ κράτιστα τῶν σχολείων, δι' ὧν ἡ γαλλικὴ κατέστη σήμερον ἡ μᾶλλον διαδεδομένη ἐν Θεσσαλονίκῃ γλῶσσα. Ἄρα γε ἔσται αὕτη ἡ νέα Ἱερουσαλήμ; Ἔσται λιμὴν οὐδέτερος, ἢ δημοκρατία ἐμπορικὴ, καθὼς ἄλλοτε ἡ Γένουα ἢ ἡ Βενετία, ὁ μέγας σταθμὸς μεταξύ Γερμανίας καὶ Σουέζ; Ἢ ἀφεθῆ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, καλυπτομένη ὑπὸ τοῦ ἄμμου καὶ θνήσκουσα ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων προσχώσεων τοῦ Ἀξιού; (1).

Ἐπάρχει σήμερον τὸ κόμμα τῆς «Μακεδονικῆς Μακεδονίας». Ὅτε ἐδημιουργήθη ἡ Βουλγαρία διὰ τῆς Βερολινείου συνθήκης, πολλοὶ τῶν Μακεδόνων μετέβησαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Σοφίαν. Ὅπως συμβαίνει πολλάκις παρὰ τοῖς ἐπὶ ἡλίωσιν, ἐγένοντο οὗτοι τὸ ἐνεργητικώτατον κέντρον τοῦ πολιτικοῦ βίου· αὐτοὶ ὑπῆρξαν οἱ κυριώτατοι πράκτορες τῆς κατὰ τὸ 1885 ῥωμυλιωτικῆς ἐπαναστάσεως, διαβλέποντες βεβαίως ἐν αὐτῇ τὸ προοίμιον τῆς μακεδονικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ὀριστικῆς παλινορθώσεως τῆς Μεγάλῃς Βουλγαρίας.

Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι τῆς Σοφίας καὶ οἱ Ῥωμυλιῶται τῆς Φιλιππουπόλεως ἐν τέλει ἐδυσφόρησαν διὰ τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν ξένων ἐκείνων. Τοῦτο κατέστη αἰσθητὸν αὐτοῖς καὶ ὑπὸ τὴν δικτατωρίαν τοῦ Σταμπούλωφ κυρίως οἱ Μακεδόνες ἀπειλείσθησαν τῶν ὑπουργημάτων καὶ τῶν δημοσίων θέσεων. Ὅθεν ἐξεδικήθησαν σκληρῶς κατὰ τοῦ Σταμπούλωφ. Ἄλλ' εἰς τί ἔμελλον τοῦ λοιποῦ ν' ἀσχοληθῶσιν; Ἀπηνήθησαν τὴν Βουλγαρίαν, μὴ ἀναγνωρίζουσιν αὐτοὺς ὡς τέκνα τῆς καὶ καταστᾶσαν δι' αὐτοὺς μητριάν. Ἀπηνήθησαν τὸ ὄνειρον τοῦ ἐκβουλγαρισμοῦ τῆς Μακεδονίας· ἐπόθησαν νὰ ἰδῶσι τὴν Μακεδονίαν ἀνεξάρτητον μετὰ Κυβερνήσεως ἴσης πρὸς

(1) V. Bérard: La Macédoine: Salonique.

πάσας τὰς φυλάς, σεβομένης πάντα τὰ θρησκείματα, ἀδιαφόρου δὲ καὶ ἀνωτέρας καὶ πρὸς τὰς μὲν καὶ πρὸς τὰς δέ. Πρὸς ἀποσόβησιν πάσης ἀντιζηλίας περὶ τὴν ὑπερίσχυσιν διανοοῦνται νὰ καταστήσωσι τὴν γαλλικὴν ἐπίσημον γλῶσσαν τοῦ νέου Κράτους. Ἡ ἐλευθερία Μακεδονία μέλλει νὰ καταστῇ ἴσως χάρις εἰς τὴν θέσιν τῆς τοῦ κέντρον τῆς μελλούσης ὁμοσπονδίας τῶν Κρατῶν τοῦ Αἴμου. αὐτὴ θὰ ἐνεργήσῃ, ὅπως ἄλλοτε ὁ Φίλιππος, τὴν ἔνωσιν πάντων τῶν ὁμόρων Κρατῶν. Δι' αὐτῆς δὲ ἴσως, ὡς ἄλλοτε οἱ Ἕλληνες, οἱ Σλαῦοι τῆς μεσημβρίας, πολυάριθμοι, φίλεργοι, ἰσχυροὶ, θὰ μεγαλοουργήσωσιν ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἐν τοσοῦτῳ οἱ Μακεδόνες ἐπὶ τοῦ παρόντος ζητοῦσι τὴν αὐτονομίαν τῆς χώρας των. θὰ τὴν ἐπιτύχωσι δὲ βεβαίως, διότι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καταγίνονται περὶ τοῦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Διότι καὶ ἡ πολιτικὴ αὕτη, ὅπως καὶ ἡ ἐφαρμοσθεῖσα ἐν Κρήτῃ, δὲν θὰ διετάρασσε τὴν σημερινὴν παρὰ τὸν Αἴμον ἰσορροπίαν, οὐδὲ θὰ ἐξέθετεν εἰς κίνδυνον, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ φαινόμενον, τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1896 μάλιστα ὁ Σουλτάνος ὑπέγραψε τὸ πρῶτον περὶ μεταρρυθμίσεων φερμάνιον, δι' οὗ παρείχοντο εἰς τοὺς ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ Χριστιανοὺς τινὲς τῶν μᾶλλον ἀπαραιτήτων ἐγγυήσεων. Τὸ φερμάνιον τοῦτο ἔσχε τὴν τύχην πολλῶν ἐκ τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ. Οὐδ' ἀρχὴ κἄν ἐκτελέσως ἐγένετο.

Οἱ Μακεδόνες μάλιστα φοβοῦνται μήπως ὁ Σουλτάνος ἐκδικηθῇ κατ' αὐτῶν, ὅπως καὶ κατὰ τῶν Ἀρμενίων, διότι ἠναγκάσθη νὰ παράσῃ εἰς αὐτοὺς ἐλευθερίας. Φοβοῦνται μὴ τοὺς κατασφάξῃ διὰ τῶν Ἀλβανῶν του· φοβοῦνται, ὡς λέγουσι, μὴ ἡ Εὐρώπη τοὺς ἀφίση νὰ σφαγῶσι, ἀδιότι ἡ Μακεδονικὴ Μακεδονία δὲν θὰ συνέφερεν εἰς τὴν Αὐστρίαν, ὅπως δὲν θὰ συνέφερεν εἰς τὴν Ἑρσσίαν Ἀρμενικὴ Ἀρμενία ». (1)

Ἡ Εὐρώπη δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ νὰ σφαγῶσι· δὲν θὰ ὑποστῇ ἐκ νέου τὸ ἀρμενικὸν πάθημα· δὲν θὰ τολμήσῃ νὰ τὸ παρίδῃ ἂν οὐχὶ ἐξ εἰλικρινοῦς εὐσπλαγχνίας, τοῦλάχιστον ἐξ αἰδοῦς καὶ κηδομένη τῆς ἰδίας αὐτῆς ὑπολήψεως. Δὲν δύναται νὰ παραδεχθῇ τις ὅτι ὁ ἀνεχθῇ τὴν ἐπανάληψιν τοιούτων αἰσχῶν ἐπὶ τοῦ ἰδάφους τῆς.

(1) V. Bérard: La Macédoine, p. 253.

Οὐδ' ὁ Σουλτάνος θὰ τολμήσῃ νὰ τοὺς σφάξῃ. Γινώσκει ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς στυγεραῆς αὐτοῦ πολιτικῆς, ἀποκαλυφθείσης ἤδη, δύναται νὰ ἔχῃ, κατὰ τὴν συνήθη διπλωματικὴν ἔκφρασιν, «τὰς βραχυτάτας τῶν συνεπειῶν διὰ τὸ Κράτος του, διὰ τὸν θρόνον του καὶ δι' αὐτὸν τὸν ἴδιον». Ὁ φόβος, ὁ σύμβουλος τῶν ἐγκλημάτων του ἔσται εἰς τὸ ἐξῆς δι' αὐτὸν ἡ ἀρχὴ τῆς φρονήσεώς του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΕΝ ΑΣΙΑ. — ΑΓΓΛΟΙ ΚΑΙ ΡΩΣΣΟΙ

Α'. ΤΟ ΟΡΟΠΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΙΡΑΝ

Ἡ ὑποχώρησις τοῦ Ἰσλαμισμού πρὸς τὴν Ἀσίαν.

Τὸ ὄροπέδιον τοῦ Ἰράν. — Ἀναρχία ἐν Ἀφγανιστάν. — Ἡ Περσία, ἡ πρωτοτύπια αὐτῆς μεταξὺ τῶν μουσουλμανικῶν λαῶν. — Ἡ τουρκομανικὴ δυναστεία τῶν Χαδζάρων Νάσρ-ἔδ-διν (1848-1896). — Ὁ Βαδισμός. — Ὁ ἐθνικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ.

Β'. ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ ΡΩΣΣΙΑ ΕΝ ΑΣΙΑ.

Αἱ πρῶται προσεγγίσεις. — Οἱ Ἀγγλοὶ ἐν Ἰνδία. — Τέλος τῆς κατακτήσεως τῆς Χερσονήσου. — Ὁ περὶ τοῦ ὀπίου πόλεμος (1840-1842).

Οἱ Ρῶσσοι ἐκείθεν τῶν Οὐραλίων. — Πρῶτα σχέδια Πέτρου τοῦ Μεγάλου καὶ Αἰκατερίνης τῆς Β'. — Οἱ Κιργίζιοι λησταί. — Ὁ Χάνης τῆς Χίβας. — Οἱ Ρῶσσοι πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου.

Γ'. Η ΚΑΤΑ ΤΟ 1840—1841 ΚΡΙΣΙΣ.

Καταστροφὴ τῶν Ἀγγλων ἐν Ἀφγανιστάν (1842). — Ἡ ὑποταγὴ τῶν Σεύχων τοῦ Πενδζάμπ (1848-1848). — Ἡ ἀνταρσία τῶν Σιπαύων (1857). — Ἡ διοίκησις τῆς Ἀγγλικῆς Ἐταιρίας. — Ἡ ἐπανάστασις. Νανὰ-Σαχίβ. — Ἀνάκτησις τῆς Δελχῆς. — Σιρ Κόλιν Κάμπβελλ. — Ἀνάκτησις εἰς Λουκνώβης. — Ἀῆξις τῆς ἐπαναστάσεως. — Νέος διοργανισμὸς τῆς ἐν Ἰνδία Κυβερνήσεως. — Ἡ Βικτωρία αὐτοκράτειρα τῆς Ἰνδίας (1877).

Ὁ γενικὸς ἐρεθισμὸς τοῦ Ἰσλαμισμού περὶ τὸ 1850. — Οἱ ἐν Καυκάσῳ Μουσουλμάνοι. — Ὁ ἱμάτης Σιαμύλ. — Εἰκοσιπενταετείς ἀγῶνες. — Ἀλωσις τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Δάργου. — Ἡττα τοῦ Σιαμύλ (25 Αὐγούστου 1859). — Ἡ ὑποταγὴ Κιρκασίων.

Δ'. Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΤΩΝ ΡΩΣΣΩΝ

Ἐπέκτασις τῆς Ρωσσίας ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. — Ἡ ἐν Ἀϊγῶν

συνθήκη (1858). Οι Ρώσοι παρά τὸν Ἀμούρ. — Αἱ ἐν Τσέν-Τσιν καὶ Πεκίνω συνθήκαι. — Οἱ Ρώσοι ἐν Κούλτζα (1871). — Ἐν Τουρκεστάν. — Τσερνάιφ. — Ἀλωασις τῆς Τασκέντ. — Ὁ στρατηγὸς Κάουφμαν διοικητὴς τοῦ ἑωσσιακοῦ Τουρκεστάν. — Ἀλωασις τῆς Σαμαρκάνδης. — Ὑποταγὴ τοῦ Χάνου τῆς Βουχάρας (1868), — Ὑποταγὴ τοῦ Χάνου τῆς Χίβας (1873).

Οἱ Ἄγγλοι κύριοι τῆς Βερμανίας (1885). — Ἐν Ἀφγανιστάν (1879-1880).

Νεαὶ προσπάθειαι τῆς Ρωσίας μετὰ τὸν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Ἀΐμου πόλεμον. — Ἐν τῇ Κασπίᾳ. — Οἱ Τεκκέ. — Ὁ στρατηγὸς Σκοβέλεφ. — Ἀλωασις τοῦ Γεδκ-Τεπέ (1881). Κατάληψις τοῦ Μέρβ, τῆς Σαράς καὶ τῆς Πενδζέχ (1884-1886).

Ε'. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΕΤΕΙ 1898.

Οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Ρώσοι ἀντιμέτωποι. — Τὸ ἐν τῷ Ἰνδικῷ Ὠκεανῷ ἀγγλικὸν Κράτος. — Αἱ στρατηγικαὶ αὐτοῦ γραμμαί. — Ὁ σινοϊαπωνικὸς πόλεμος (1894-1895). —

Ἡ ἐν Σιμονοσίκ συνθήκη (Ἀπρίλιος 1895). — Ἡ ἑωσσιακὴ ἐπιπορὴ ἐν Κορέᾳ καὶ ἐν Σινικῇ. — Τὰ σχέδια περὶ σιδηροδρόμων ἐν τῇ προσθίῳ Ἀσίᾳ. — Ἡ ἐν Ἰνδία κατάστασις.

Τὸ ἑωσσιακὸν Κράτος. — Ἡ κατάβασις πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν. — Ἡ ἑωσσιακὴ στρατιωτικὴ ἰσχὺς. — Οἱ ἐν τῷ ἑωσσιακῷ Κράτει σιδηρόδρομοι.

Α'. ΤΟ ΟΡΟΠΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΙΡΑΝ.

Καὶ ἐν Ἀσίᾳ ὡσαύτως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ἰδίως κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ὁ Ἰσλαμισμὸς ὑποχωρεῖ πρὸ τῆς προόδου τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων. Αἱ κατὰ τὸν Μισαιῶνα μεγάλαι μουσουλμανικαὶ αὐτοκρατορίαι ἐθρυμματίσθησαν, συνεστάλησαν, ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τῆς ἐξαπλώσεως τῶν Εὐρωπαίων, ἱκαναὶ μὲν ἀναδειχθεῖσαι νὰ συνενώσωσι ποτε ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν εὐρείας χώρας, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ ἐκμεταλλεύωνται αὐτὰς ἐπικερδῶς καὶ νὰ τὰς ἐκπολιτίζωσιν. Ἡ τοιαύτη δρᾶσις ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ καιρὸς ἐπίστη καθ' ὃν, ὡς ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν πάλαι κατακτητῶν, οἱ διάδοχοι αὐτῶν, οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Ρῶσοι, ἰδίως, ἐπλησίασαν ἐπὶ τοσοῦτον πρὸς ἀλλήλους, ὥστε νὰ ἐγγίζωνται καὶ νὰ βλάπτωνται ἀμοιβαίως.

Διὸ αἱ περὶ ὧν πρόκειται χῶραι κέκτληται μεγίστην σημασίαν. Μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἰνδίας ἡ μεγάλη ὁδὸς δεσποζεται ὑπὸ τοῦ Ἰράν. Μεταξὺ τοῦ Ἀραράτ, τοῦ ἱεροῦ ὄρους τῶν Ἑβραίων, καὶ τοῦ Παμίρ, τοῦ καλουμένου Στέγη τοῦ Κόσμου, ἀνωθεν τῶν παρά τὴν Ἀράλην λίμνην χθαμαλῶν πεδιάδων, τῆς Μεσοποταμίας καὶ τοῦ Ἰνδοῦ ἐγείρεται τὸ ὀροπέδιον τὸ δεσπόμενον τῶν ὁδῶν τῆς συγ-

κοινωνίας. Τὸ Ἴρὰν ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς τῶν πρώτων Κρατῶν τῆς ἀρχαιότητος, τῶν συμπηξάντων ὑπὸ μίαν δυναστείαν πάσας τὰς χώρας τῆς προσθίου Ἀσίας ἀπὸ τοῦ Ἰνδοῦ μέχρι τοῦ Αἰγαίου, τῶν χαρᾶξαντων δὲ τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ὁδοὺς μεταξύ τῆς Μεσογείου καὶ τῆς χώρας τοῦ Γάγγου. Εἰς τὸ ὄροπέδιον ἐκεῖνο ἀνελθὼν Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας, ἐθεωρήθη κοσμοκράτωρ. Ἡ Περσία ὑπῆρξεν αἰ λεωφόρος τῶν φυλῶν, τῶν θρησκειῶν καὶ τῶν πολιτισμῶν⁽¹⁾, φαίνεται δὲ ὅτι τοιαύτη καθίσταται καὶ αἴθις· αἱ ἀντίζηλοι φιλοδοξίαι συνωθοῦνται περὶ αὐτήν. Τίς οἶδε μὴ ἡ τύχη τοῦ κόσμου κριθῆ καὶ πάλιν ἐκεῖ;

Οἱ κατοικοῦντες τὸ ὄροπέδιον ἐκεῖνο λαοὶ εἶνε ἐντελῶς ἀνίκανοὶ τὴν σήμερον ὅπως ἀναλάβωσι τὸ πάλαι αὐτῶν μέγα ἔργον. Ἀσπασθέντες τὸν Ἰσλαμισμόν, συμμετέσχον τοῦ πολεμικοῦ αὐτοῦ κλέους, ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀνικανότητος. Διεμελίσθησαν εἰς Κράτη ἐχθρὰ πρὸς ἄλληλα, ἀδιακόπως παλαιόντα καὶ ἐξαντλούμενα. Διαιροῦνται συνήθως ὑπὸ τῶν γεωγράφων αἱ χῶραι αὗται εἰς τρία Κράτη, ἧτοι τὸ Βελουτχιστάν, τὸ Ἀφγανιστάν καὶ τὴν Περσίαν. Ἀλλὰ τὸ Βελουτχιστάν, ἀύχμηρὸν κατὰ μέγα μέρος, μόλις κατοικεῖται ὑπὸ νομάδων τινῶν φυλῶν, μὴ ἔχουσῶν κοινὸν ἀρχηγόν, οὔτε τακτικὴν Κυβέρνησιν.

Τὸ Ἀφγανιστάν, προπύργιον τὸ πάλαι τῶν κλεινῶν κατακτητῶν, διαιρεῖται εἰς τρία τοῦλάχιστον Κράτη· τὸ Καβούλ εἶνε ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἰσχυροτέρου Ἐμίρου, ἀλλ' ὅμως αἱ φυλαὶ τοῦ Κανδαχάρ, τῆς Ἐράτης καὶ ἄλλαι δὲν ὑποτάσσονται αὐτῷ. Ἡ ἀναρχία καὶ ἡ ληστεία λυμαινόμεναι νῦν τὴν χώραν ταύτην, ἧς τὴν κατοχὴν διαφιλονικοῦσιν οἱ λαοὶ τοῦ Ἰνδοῦ ἢ τῆς Περσίας καὶ οἱ πολυάριθμοι αὐτῆς ἀρχηγοί. Ὁ Χάνης Μαχμούτ ἐξεθρονίσθη τὸ 1803 ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Σάχ—Σούδζα. Οὗτος δὲ ἐξεθρονίσθη ὡσαύτως, κατέφυγε παρὰ τῷ κραταιῷ μαχαραγιᾶ τῶν Σείχων τοῦ Ἰνδοῦ Ρουνζέτ - Σίγκ, ἐκρατήθη παρ' αὐτοῦ αἰχμάλωτος, εἶτα ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν Ἀγγλων. Ὁ ἰσχυρὸς βεζύρης τοῦ Μαχμούτ, Φετί-Χάν ἐτυφλώθη, ἀπεκεφαλίσθη, κατεκόπη εἰς τεμάχια κατὰ διαταγὴν τοῦ κυρίου του· ἀλλ' ἐξεδίκησεν αὐτὸν ἀκοθούθως ὁ ἀδελφός του Δόστ - Μωχαμέτ, γενόμενος Χάνης τοῦ Καβούλ. Οἱ Ἀγγλοὶ ἐμελλον νὰ εὔρωσιν ἐν τῇ ἀναρχίᾳ ταύτῃ ἀφορμὴν πρὸς ἐπέμβασιν.

(1) J. Darmesteter.

Ἡ Περσία δὲν διατελεῖ εἰς τοιοῦτον οἰκτρὸν σημεῖον, καὶ δὲν ὑπόκειται εἰς τοιοῦτους σπαραγμοὺς κατὰ τὸ φαινόμενον· ἀλλὰ δὲν εἶνε ἰσχυροτέρα. Διέσωσεν οὐχ ἦττον ἐν τῷ μέσῳ τῶν μωαμεθανικῶν λαῶν τὴν πρωτοτυπίαν τῆς. Ὡμοσεν ἰδίαν λατρείαν πρὸς τὸν Ἀλῆν, τὸν σύζυγον τῆς Φατμέας, θυγατρὸς τοῦ προφήτου, καὶ θεωρεῖ τοὺς πρώτους Καλίφας ὡς σφετεριστάς. Οἱ Πέρσαι παρέμειναν Σιῦται καὶ τρέφουσι πρὸς τοὺς λοιποὺς Μουσουλμάνους, τοὺς Σουνίτας, θεωρουμένους παρ' αὐτῶν ὡς αἰρετικούς, μῖσος φλογερώτερον ἢ κατὰ τῶν ἀπίστων. Εἶνε δὲ τοῦτο ἡ ἐκδήλωσις τῆς θρησκευτικῆς ἀνεξαρτησίας, ἣν διετήρησαν, διότι καὶ ὑπὸ τὴν μουσουλμανικὴν κατάκτησιν, παρέμειναν πιστοὶ πρὸς τὰς παλαιὰς αὐτῶν παραδόσεις. Ἡ αἵρεσις τοῦ Σιῦτισμοῦ εἶνε δι' αὐτοὺς νέα ὑπόστασις τῆς ἐθνικότητός των.

Ἄλλ' ὅμως ὑπέστη οὐχ ἦττον καὶ ἡ Περσία τὴν ἐκνευριστικὴν ἐπίδρασιν τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Ἡ ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος βασιλεύουσα ἐν αὐτῇ δυναστεία τῶν Χαδζάρων δὲν εἶνε ἐθνικὴ· εἶνε τουρκομανικῆς καταγωγῆς· διὰ τοῦτο ἔχει καὶ τὴν ἐδρὰν αὐτῆς ἐν Τεχεράνῃ, εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς χώρας, μακρὰν τῆς κυρίως Περσίας. Φέρουσα κατάδηλα, ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι τουρκικαὶ δυναστεῖαι, τὰ ἴχνη τῆς παρακμῆς ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἤδη αἰῶνος, καὶ ἡ δυναστεία αὕτη, ἴσως δὲν ἠδυνήθη νὰ ριζοβολήσῃ βαθέως εἰς τὴν χώραν, ἐστηρίχθη δ' ἐπὶ τῆς ξενικῆς ὑποστηρίξεως καὶ ἰδίως τῆς Ρωσσίας, ἥτις εἶνε ὁμορος καὶ οἰονεὶ ἐνδεδειγμένος κληρονόμος τῶν τουρκομανῶν ἡγεμόνων. Ὁ ἐγγονὸς τοῦ Φέθ - Ἀλῆ, Μωχαμέτ - Χὰν ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1834 μέχρι τοῦ 1838 ἐν τῇ ὀκνηρίᾳ ἐν ἣ ἀρέσκονται οἱ ἄσιανοὶ ἐκεῖνοὶ δεσπότες, ὡσάκις δὲν δύνανται νὰ ὀδηγήσωσι τοὺς μαχητάς των εἰς θορυβώδεις ἐπιδρομὰς δηώσεως. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νάσρ - ἰδ - δίν (1848—1896) ἐδειξε πνεῦμα προσιτὸν πρὸς τὸν δυτικὸν πολιτισμὸν, τοῦ ὁποῦ ἄλλως τε ἐθαύμαζε μόνον τὰ μᾶλλον ἀσήμαντα μέρη, ἐπισκέφθη πολλάκις τὴν Εὐρώπην, ἐδέχετο εἰς τὴν Αὐλὴν του περιηγητὰς καὶ ἐπιστήμονας, ἰδίως Γάλλους, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν κύριον καὶ τὴν κυρίαν Διελαφοῶ νὰ ἐνεργήσωσιν ἀνασκαφὰς πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Περσίας καὶ ἀναζωογόνησιν τῶν περὶ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς ἀναμνήσεων. Ἄλλ' ὅμως διὰ τούτου οὐδὲν ἄλλο κατώρθωσεν ἢ νὰ ἐξεγείρῃ τὸν φανατισμὸν

τῶν μουσουλμάνων μολλάδων καὶ δερβισῶν, καθὼς καὶ τὸ μῖσος τῶν Περσῶν κατὰ τῆς ξένης δυναστείας.

Ἐκ τῆς διπλῆς ταύτης θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἀντιδράσεως ἐγεννήθη περίεργος φατρία, παρεμφερῆς ὅπως οὖν τὸν σχηματισμὸν πρὸς τὸ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς κόμμα τῶν Νεοτούρκων. Εἶνε δὲ αὕτη ὁ Βαβισμὸς.

Ὁ ἰδρυτὴς αὐτοῦ Ἀλῆς Μωχαμέτ, ἐγεννήθη ἐν Χεράζ, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Περσίας τὸ 1812 καὶ διετείνεται ὅτι ἦτο ἀπόγονος τοῦ Ἀλῆ. Σοφώτατος ὢν καὶ εὐσεβέστατος, ἀπέκτησε μεγάλην ὑπόληψιν παρὰ τοῖς ὁμοεθνεῖσιν αὐτοῦ μετὰ τὸ εἰς Μέκκαν προσκύνημά του. Διὰ τῶν διδαχῶν καὶ τῶν δημοσίων ἢ κρυφίων διαλεξεῶν του ἀπέκτησε πολυαρίθμους ὀπαδοὺς, ἐθεωρήθη δὲ μετ' οὐ πολὺ ὡς Μαχδῆς, ἦτοι ὡς νέα ἐνσάρκωσις τοῦ Μεσσίου κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Κορανίου, καὶ ἀπεκλήθη Βάβ, ἦτοι Πύλη, δι' ἧς καὶ μόνῃς ἠδύνατό τις νὰ φθάσῃ εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οἱ διασπαρέντες τάχιστα ἀνὰ πᾶσαν τὴν Περσίαν κηρύσσοντες τὴν νέαν πίστιν, ἀπεκλήθησαν βάβυ.

Διατηρῶν τὸ θεμελιῶδες δόγμα τοῦ Ἰσλαμισμού, τὴν πίστιν δηλαδὴ εἰς ἓνα καὶ μόνον Θεὸν καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀμειβομένης ἢ κολαζομένης, ὁ βαβισμὸς καταδικάζει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραγγέλματα τοῦ μωαμεθανικοῦ βίου. «Ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ εἶνε ἐπαναστατικὴ· εἶνε αὐτὴ ἡ ἠθικὴ τῆς Δύσεως. Καταργεῖ τὰς ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ νόμου προσδιοριζομένας ἀκαθαρσίας, τὸν μέγαν τοῦτον φραγμὸν τὸν ἀποχωρίζοντα τὸν Ἰσλαμισμόν ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου χριστιανικοῦ κόσμου· καταργεῖ τὴν πολυγαμίαν τὴν μεγάλην πηγὴν τῆς ἐν Ἀσίᾳ παρακμῆς καὶ ἐκπτώσεως· ἀνασχηματίζει τὴν οἰκογένειαν καὶ ἀνυψοῖ τὸν ἄνδρα, συνανυψῶν ἐξ ἴσου πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν γυναῖκα» (1).

Ὁ βαβισμὸς διεδόθη ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ κόλπου μέχρι τῆς Κασπίας μετ' ἀνηκούστου ταχύτητος. Τόσον ὥστε ἡ κυβέρνησις ἀνησύχησε, ἐξερεθιζομένη ἄλλως τε ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου. Οἱ Βάβυ ἐξανέστησαν ἐν Μαζανδερὰν· ἀλλ' ἡ ἐξέγερσις των ἐδαμάσθη καὶ πολλοὶ αὐτῶν ἐσφάγησαν. Ὁ Βάβ ἠρπάγει ἐκ τῆς ἐν Χεράζ οἰκίας του καὶ ἤχθη ἐνώπιον συμβουλίου σοφῶν καὶ μολλάδων. Καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ἐκρέμάσθη ἐκ τῶν μασχαλῶν παρὰ τινα

(1) J. Darmesterer: Coup d'oeil sur l'histoire de la Perse p. 61.

τοιχόν, εἰς ὕψος δύο μέτρων ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἀπέναντι λόχου στρατιωτῶν, ἐντεταλμένων νὰ πυροβολήσωσι κατ' αὐτοῦ. Κατὰ τὸν πρῶτον πυροβολισμόν δὲν ἐτραυματίσθη κἄν· τὸ σχοινίον τοῦ ἐκόπη ὑπὸ τῶν σφαιρῶν, ἔπεσε κατὰ γῆς καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν. Τὸ πλῆθος ἐνόμισεν ὅτι θαῦμα συνέβη καὶ ἀφῆκεν « ὠρυγὴν θαυμάσμου »· ἀλλὰ τὸν προφήτην κατέφθασεν εἰς ἓκ τῶν ἀξιωματικῶν τῶν διωκόντων αὐτόν, ὅστις τὸν ἀπέκτεινε διὰ τοῦ ξίφους του (1852).

Ὁ βασιμὸς ἐπέζησε τοῦ θανάτου τοῦ ἀρχηγοῦ του, εὐρῶν καὶ ἄλλους ἀρχηγούς. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Νάσρ-ἔδ-διν μικροῦ δεῖν ἐδολοφονεῖτο παρ' αὐτῶν· τὸ 1896 ἔπεσε τῷ ὄντι δολοφονηθεὶς. Διότι ἡ νέα πίστις, ἐνισχυθεῖσα διὰ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων, ὅπως συνήθως συμβαίνει, διεδόθη μεθ' ὅλους τοὺς διωγμούς ἐν τῇ σιγῇ καὶ τῇ μονώσει· ἀριθμεῖ δὲ χιλιάδας πιστῶν, λίαν ζηλωτῶν, προθύμων νὰ προβῶσιν εἰς ὅ,τι δήποτε, ἐτοιμῶν νὰ θυσιάσωσι καὶ αἷμα καὶ ἀργύρια ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. « Ἐὰν εἶνε δυνατὸν ἡ Περσία ν' ἀναγεννηθῇ, μόνον δι' αὐτῶν θ' ἀναγεννηθῇ », λέγει συγγραφεὺς τις (1). Ἡ δὲ τοιαύτη ἀναγέννησις ἐστὶ νέος θρίαμβος τῆς ἀρυσανῆς φυλῆς.

Ἐν τούτοις μέχρι τοῦδε οἱ διάδοχοι τοῦ Βάβ ἀποτελοῦσι μόνον αἵρεσιν ἐπαναστατικὴν· ἡ δὲ Περσία, ὅπως καὶ τὸ Ἀφγανιστάν καὶ ἡ Τουρκία εἶνε λεία ἀποκειμένη εἰς τὴν ξενικὴν πολιτικὴν ἐπίδρασιν.

Β'. ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ ΡΩΣΣΙΑ ΕΝ ΑΣΙΑ. ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.

Οἱ κληρονόμοι τοῦ Ἰσλαμισμού ἦσαν ἤδη ἔτοιμοι κατὰ πάντα καὶ ἐνέτεινον ἤδη τὰς προσπάθειάς των ἀπ' ἀρχῆς τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ἡ Ἀγγλία κυρία ἤδη τῆς Ἰνδικῆς, ἀνέπτυσσεν αὐτόθι τὴν ἰσχύν της ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ. Ἀνησυχήσασα ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὡς ἐκ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις ἐλαυνόμενος ἐξ ὄνείρων φαντασίας κατὰ τὸ φαινόμενον τεταραγμένης, ἰστρέφετο πρὸς τὴν Ἀνατολήν, διετέλει ἤδη ἀπὸ χρόνου μακροῦ ἡσυχος ἀπὸ πάσης ἐν Εὐρώπῃ περιπλοκῆς καὶ ἠδύνατο νὰ ἐργασθῇ ἐν μονώσει, ὥστε νὰ παγίωσῃ τὸ κράτος της, ἐπιτηροῦσα τὰς εἰς αὐτὸ ἀγούσας ὁδοὺς. Ἡ μεγάλη Ἑταιρία, ἡ διευθύνουσα ἀκόμη τὰς ἐν Ἰνδία ὑποθέσεις, ἤρθετο κέρδη τεράστια· χωρὶς νὰ μεριμνᾷ ποσῶς περὶ τῶν συμπε-

(1) J. Darmosteter.

ρόντων τῶν ἐγχωρίων, διακυβεύουσα τὸ μέλλον διὰ τῆς ἐμπορικῆς τῆς ἀπληστίας.

Ἡ Ῥωσσία ἦτο ἀκόμη μακράν· ἀλλ' ἔμελλε νὰ προσεγγίση. Ἐν Εὐρώπῃ εἶχεν αὐξήσῃ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἀλλ' εἶχε συναντήσῃ ἐμπόδια, τὰ ὅποια κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ἀπεδείχθησαν ἀνυπέβλητα. Καθ' ὅσον δὲ συνησθάνετο κάλλιον τὴν δυσχέριαν, τὴν ἀδυναμίαν τοῦ νὰ καταστήσῃ αὐτὰ ἐκποδῶν, τοσοῦτον μᾶλλον κατέβαλλε δραστηριωτέραν ἐνέργειαν καὶ μᾶλλον συνεχῆ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου ὁ Ναπολέων εἶχε δείξῃ αὐτῇ θαυμαστὸν ἀντικατοπτρισμὸν ἀπαραμίλλου μέλλοντος. Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὡσαύτως, ὅπως πάντες οἱ ἐν Ἀσίᾳ κατακτηταί, ἐπωφθαλμία τὰ πλούτη τῆς Ἰνδικῆς, ἐξ ὧν ἐπεθύμει νὰ λάβῃ καὶ αὐτὴ τὸ μέρος τῆς πρὸς τοῦτοις δὲ χάριν τοῦ ἰδίου αὐτῆς πλούτου εἶχεν ἀνάγκην ἐκβολῶν εἰς θαλάσσας ἐλευθέρας. Συνησθάνετο ἐπιτακτικὴν τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ θραύσῃ τοὺς φραγμοὺς, οἵτινες τὴν ἀπέκλειον καὶ τὴν ἀπέπνιγον, παρεσύρετο δὲ ἐξ αὐθορμήτου ἰσχυροῦς ὠθήσεως πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν, ὡς χεῖμαρρος ἀκαταπαύστως ἐξογκούμενος, ὅστις συνεχόμενος εἰς σημεῖόν τι ὑπὸ προχωμάτων, στρέφει ἀλλαχοῦ τὸ ἀκράτητον ρεῦμά του. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπέκειτο ὁ ἐργώδης καὶ ἀχάριστος κλῆρος τοῦ νὰ σταματήσῃ αὐτόν.

Ἡ Ἑταιρία τῆς Ἀγγλικῆς Ἰνδίας ἦτο κατὰ τὸ 1815 κυρία τῆς Βεγγάλης, τοῦ ἡμίσεος βασιλείου τῆς Οὐδης, τῆς χώρας τῆς Μπούρας καὶ τῆς λαμπρᾶς νήσου Κεϋλάνης, τῆς κατεχομένης τέως ὑπὸ τῶν Ὀλλανδῶν. Εἶχε καταλύσῃ πρὸ μικροῦ τὴν ἰσχυρὰν ὁμοσπονδίαν τῶν Μαχρατῶν, τὴν κατέχουσιν κατ' εὖρος πᾶσαν τὴν χερσονήσον ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Βεγγάλης μέχρι τῆς θαλάσσης τοῦ Ὀμάν, ἀπεχώριζε δὲ τὴν Καλκούτταν ἀπὸ τῆς Βομβάης καὶ τοῦ Μαδράς. Ὁ μαρκήσιος Ἀστιγξ προσήρτησε τὸ πλεῖστον τῆς χώρας αὐτῶν εἰς τὰς ἀγγλικὰς κτήσεις καὶ ὑπέβαλε τοὺς ἡγεμόνας τῶν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν. Ἀπώθησεν ὡσαύτως πρὸς τὸ Νεπὼλ, παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Ἰμαλαίων τὰς μαχίμους φυλὰς τῶν Γούρκας, ἐπέβαλεν αὐτοῖς τὴν ἐν Σεγκούλι συνθήκην τῆς 3 Μαΐου 1815, διὰ τῆς ἀλώσεως δὲ τῆς Σίμλας πρὸς δυσμὰς καὶ διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας ἐν Σιχιμ πρὸς ἀνατολὰς, μεταξὺ Νεπὼλ καὶ Βουτάν, ἐξήσκει ἐπ' αὐτῶν αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν.

Ἐδέσποζε τοιοιτοτρόπως πάσης τῆς ἡπειρωτικῆς Ἰνδίας, ἂν μὴ εἶχε καθυποτάξῃ καὶ ἂν μὴ ἔκαρπουτο αὐτὴν εἰσέτι καθ' ὀλοκληρίαν. Νικήσασα τὴν Γαλλίαν, καὶ ἀποκτήσασα χάρις εἰς τὰς νίκας ταύτας τὰ λάφυρα τῶν ἠθνῶν, ἅτινα ὁ Ναπολέων εἶχε νικήσῃ, ἡ Ἀγγλία ἠδύνατο νὰ δράσῃ ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ ἐν τῷ Ἰνδικῷ Ὠκεανῷ. Τὸ 1826 ἐπέτεθη πρὸς ἀνατολὰς τῆς Καλκούτας κατὰ τοῦ Βιρμανικοῦ Κράτους καὶ ὁ λόρδος Ἄμχερστ, διὰ τῆς ἐν Γιανδαβου ἀπὸ 24 Φεβρουαρίου 1826 συνθήκης, περιέκοπτε ἐξ αὐτοῦ καὶ προσήρτα εἰς τὰς ἀγγλικὰς κτήσεις τινὰς τῶν παραθαλασσιῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Κράτους ἐκείνου, τὸ Ἀρρακὰν καὶ τὸ Μέργι καὶ ἐγκαθίστα ἄγγλον τοποτηρητὴν ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει τῆς Ἄβας.

Ἡξίωσεν ὅπως καὶ τὸ σινικὸν Κράτος ἀνοιχθῇ εἰς τὸ ἐμπόριόν τῆς. Ἡ Βεγγάλῃ παράγει ἄφθονον ὄπιον, καταναλισκόμενον κυρίως ἐν Σινικῇ. Τὸ 1840 ὁ ἐν Πεκίνῳ αὐτοκράτωρ, ὅπως ἀπομακρύνῃ τὴν ξενικὴν ἐπιρροήν, ἐνταυτῷ δὲ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ὑπηκόων του, ἀπηγόρευσε τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὀπίου. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐπέμψεν ἐναντίον τοῦ μικροῦ στρατὸν ἐκ δεκαπεντακισχιλίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ σίρ Γεωργίου Ἐλλιου. Οἱ ἄγγλοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰς νήσους Χουσὰν, ἀπέκλεισαν τὸν ποταμὸν τῆς Καντῶνος καὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς Σίνας νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ὀπίου, νὰ παραχωρήσωσιν αὐτοῖς τὴν νῆσον Χόγκ-Κόγκ καὶ ν' ἀποτίσωσι πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐκ 30 ἑκατομμυρίων φράγκων. Ὁ αὐτοκράτωρ ἠρνήθη νὰ ἐπεκυρώσῃ τὴν συνθήκην ταύτην ὅθεν τ' ἀγγλικὰ στρατεύματα ἐπανάλαβον τὰς ἐχθροπαξίας καὶ ἐκυρίευσαν τὰς πόλεις Σαγκάι, Νίγκ-πό, Φου-Τσέου, Ἀμού, Καντῶνα, ἐνεφανίσθησαν δὲ πρὸ τοῦ Ναγκίγκ. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε υπέγραψε τὴν ἐν Ναγκίγκ συνθήκην (1842), ἀπεδέχθη τὰ ἐν Καντῶνι συμφωνηθέντα, ἐπλήρωσεν ἀποζημίωσιν ἐξ 105 ἑκατομμυρίων καὶ ἐκήρυξε προσιτοὺς εἰς τοὺς ἄγγλους ἐμπόρους τοὺς πέντε λιμένας, Σαγγάι, Νίγκ-Πό, Φου-Τσέου, Ἀμού καὶ Καντῶνα ὧστε ἡ Ἀγγλία ἐμελλε μόνῃ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τοὺς τεραστίους πόρους τῆς Σινικῆς καὶ νὰ συσσωρεύσῃ αὐτοὺς ἐπὶ τῶν τῆς Ἰνδίας. Τουλάχιστον δὲν ἐφαίνετο ὅτι ἐμελλε νὰ συναντήσῃ ἐκεῖ σοβαρὸν ἀνταγωνισμόν.

Ἐν τούτοις ἡ Ρωσσία ἰβάνιζεν ἤδη ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ τὰ πρῶτα βήματα τῆς πορείας, δι' ἧς ἐμελλε νὰ εὕρεθῃ ἀντιμέτωπος τῶν Ἀγγλων. Πέτρος ὁ Μέγας εἶχε χαράξῃ τὴν διεύθυνσιν καὶ προσ-

διωρίση τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Εἶχε συνομολογήσῃ μετὰ τῆς Σινικῆς τὴν ἐν Κερβέχι συνθήκην καὶ ἰδρύσῃ παρὰ τὰ σύνορα τῆς Σιβηρίας τὸν ἐμπορικὸν λιμένα τῆς Κιάχτας, παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς Μογγολίας. Διεξῆγε διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ τουρκομάνου ἀρχηγοῦ Χόδζα Νεφές πρὸς διευθέτησιν τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ Ἀμού-Δαρία, τοῦ ἀρχαίου Ὠξου, πρὸς τὴν Κασπίαν. Εἶχε πέμψῃ μάλιστα εἰς Τουρκεστάν 6,000 ἀνδρῶν διοικουμένων ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Βόκοβιτζ, ὅπως ἐπιχειρήσῃ ν' ἀνοίξῃ τὴν πρὸς τὴν Ἰνδικὴν ὁδὸν· ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία ἀπέβη ἀτυχής, διότι προδοθεὶς ὑπὸ τῶν Κιργιζίων ὁ μικρὸς στρατὸς, ἀπεπλανήθη καὶ σχεδὸν ἀπωλέσθη ὁλόκληρος ὑπὸ τὰς ἄμμους.

Ὁ τσάρος Πέτρος ἐκυρίευσεν καὶ ἀπὸ τῆς Περσίας τὸ Δερβέντ καὶ τὸ Βακού, πρὸς βορρᾶν καὶ νότον τοῦ Καυκάσου, παρὰ τὴν Κασπίαν θάλασσαν. Ἀλλ' ἐδέησε κατόπιν νὰ τ' ἀποδώσῃ,

Αἰκατερίνη ἡ Β', κατὰ τὴν βασιλείαν τῆς ὁποίας ἡ Ρωσσία κατέβαλε τὰς μεγίστας τῶν προσπαθειῶν τῆς πρὸς δυσμὰς, δὲν ἠμέλησεν οὐχ ἦττον καὶ τὰς καταλειφθείσας αὐτῇ προηγουμένως παρὰ Πέτρου τοῦ Μεγάλου ὁδηγίας. Κατὰ τὸ 1776 ἐπεχείρησε τὴν ἀνέγερσιν παρὰ τὰς βορείους ὑπώρειας τοῦ Καυκάσου γραμμῆς φρουρίων, ἣτις ἦτο ἡ ἀφετηρία καὶ ἡ βάση τῶν πολεμικῶν ἐνεργειῶν τῶν διαδόχων τῆς διὰ τοῦ ὄρους καὶ πρὸς νότον αὐτοῦ. Ταυτοχρόνως ὁ Βερναρδῖνος Σαιμπιέρρος ἐκόμισεν αὐτῇ σχέδιον ἐκπονηθὲν ὑπὸ τοῦ Βολταίρου περὶ κατακτήσεως τῆς Χίβας. Παράδοξος ἀληθῶς ἡ ἀνάμιξις τῶν ὀνομάτων τῶν δύο ποιητῶν εἰς τοιαύτην ἐπιχείρησιν. Εἶνε ἀληθές ὅτι ἡ ἐν Ἀσίᾳ ἐξάπλωσις τῆς Ρωσσίας τότε, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἀκόμη τοῦ Ναπολέοντος, εὐρίσκετο εἰς τὴν περιόδον τῶν ὄνειροπολημάτων. Ἀλλ' ἡ πραγματικότης δὲν ἐμελλε νὰ εἶνε ἀνάξια τῶν ὀνειρῶν τούτων. Ἐν τούτοις ὁ Βερναρδῖνος Σαιμπιέρρος δὲν συνεννοήθη μετὰ τοῦ ῥώσσου στρατηγοῦ Δυ-Βοσκέ καὶ τὸ σχέδιον ἐγκατελείφθη. Τὸ ἀληθές ὅμως εἶνε ὅτι ἡ Αἰκατερίνη ἡ Μεγάλη ἐπέδωκε τότε μετὰ ζέσεως ἄλλα σχέδια.

Ἐν τοσοῦτῳ τὸ μεταξὺ Σινικῆς καὶ Ῥωσσίας ἐμπόριον διὰ τῆς μεγάλης ὁδοῦ ἀναμεσον τῆς Σιβηρίας καθίστατο ὁσημέραι ζωηρότερον. Δι' αὐτοῦ ἐκτίζοντο καὶ ἀνεπτύσσοντο πόλεις σημαντικαί, οἷον ἡ Αἰκατερινεμβούργη, παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Οὐραλίων καὶ ἀπωτέρω ἡ Τσκόλσκη ἡ Τόμπσκη, ἡ Ἰρκούσκη. Ἀλλ' οἱ ἐμποροὶ

οι ὁδοιποροῦντες μεταξύ Γόμοκης, καὶ Ἰρκούτσκης, ἀντικρὺ τῆς μεγάλης τουρκομανικῆς πεδιάδος, κατηνωχλοῦντο ἀκαταπαύστως καὶ ἐλθστεύοντο ὑπὸ τῶν Κιργιζίων τῶν στεππῶν· ἡ δὲ ῥωσικὴ Κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο ν' ἀφίση τὴν μεγάλην αὐτὴν ὁδὸν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ληστῶν. Ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἀρχηγῶν τῶν φυλῶν τούτων, ἅμα δὲ καὶ ὁ ἐπιφοβώτατος εἰς τοὺς ῥώσσους ὁμόρους, ἦτο ὁ Χάνης τῆς Χίβας. Τὸ παρὰ τὴν Κασπίαν φρούριον αὐτοῦ, ὅπως ἄλλοτε τὸ ὄχυρὸν στρατόπεδον τῶν Μογγόλων, περιεῖχε πλοῦτον μέγαν ἐκ τῶν λαφύρων τῶν ἐμπορικῶν συνοδιῶν, ἐβριθὲν αἰχμαλώτων, κομιζομένων ἐξ Ἰράν ὑπὸ ταρτάρων ἰππέων, ἐφαίνετο δὲ ὅτι ἠδύνατο ν' ἀψηφῆ διὰ παντὸς τὴν ἐκδίκησιν τῶν θυμάτων του. Τὸ 1819 ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος ἐπέμψεν εἰς Χίβαν τὸν λοχαγὸν Μουράβιεφ, διὰ νὰ πρυσπαθῆσῃ νὰ συνάψῃ μετὰ τοῦ Χάνου, Μωχαμέτ Ραχίμ, σχέσεις κανονικώτερας. Ῥώσσοι ἀξιωματικὸς συνελήφθη καὶ ὑπεβλήθη εἰς δεινοπαθήματα ὡς αἰχμάλωτος, κατεδικάσθη δὲ νὰ ἐκδαρῆ ζῶν· ἀλλὰ τέλος ὁ Χάνης, φοβούμενος ἴσως τὰς συνεπείας τῆς τοιαύτης ἀνωφελοῦς βαρβάρου πράξεως, τὸν ἐξαπέστειλεν εἰς Ῥωσσίαν μετὰ δώρων.

Αἱ ληστεῖαι δὲν ἔπαυσαν, ἰπειδὴ δὲ τὸ ῥωσικὸν ἐμπόριον ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος καθίστατο σημαντικώτερον, ἔπρεπε νὰ γείνη σκέψις πρὸς τελεσφορωτέραν προστασίαν καὶ ἐξασφάλισιν αὐτοῦ. Τὸ 1834, σχολαζούσης τότε τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, ὁ τσάρος Νικόλαος ἐκτίσῃ γραμμὴν φρουρίων παρὰ τὰ Οὐράλια, τὸ 1836 δὲ, ἀπόφασιν ἔχων νὰ ἐνεργήσῃ, συνέλαβε πάντας τοὺς Χιβαίους, τοὺς μεταβαίνοντας εἰς τὴν ἐν Νιζνι-Νοβογορόδ πανήγυριν. Διὰ τινῶν ἐκστρατειῶν καλῶς διεξαχθεισῶν ἀναμέσον τῶν στεππῶν, ἐξηναγκάσθησαν αἱ περισσότεραι τῶν φυλῶν τῶν Κιργιζίων νὰ καθυποταγῶσιν, ἢ νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸς μεσημβρίαν (1838-1844). Ὁ στρατηγὸς Περόβσκης διετίχθη μάλισα νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ κατὰ τῆς Χίβας, ἄγων 5,000 ἀνδρῶν, 10,000 καμήλων διὰ τὰ τρόφιμα καὶ 2,000 Κιργιζίων, διὰ νὰ ὀδηγῶσι τὰς ἐφοδιοπομπάς. Ἀλλ' ἔνεκα τοῦ δριμυτάτου χειμῶνος ἐματαιώθησαν πάντα τὰ ληφθέντα μέτρα. Τὸ θερμόμετρον κατῆλθε κάτω τοῦ 30^{ου} βαθμοῦ· ὁ οἶνος καὶ τὸ οἶνόπνευμα μετ' ὀλίγον ἐπάγωσαν· αἱ κάμηλοι ἐθάνον ἀθρόαι, πολλοὶ δὲ Κοζάκοι ἐτάφησαν ὑπὸ τὰς χιόνας. Ὁ στρατηγὸς Περόβσκης ὑπεχώρησεν, ἐπαναφέρων εἰς Ὀριμβουργὸν τὸ τρίτον μὲν τῆς μικρᾶς στρατιᾶς

του (1841). Ὁ Χάνης τῆς Χίβας ἐγένετο ὑπέροπτε αὐθαδέστερος. Ἡ ῥωσικὴ Κυβέρνησις τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη νὰ πράξῃ ἦτο ν' ἀποπερατώσῃ τὴν ἀνεγερσιν τῶν φρουρίων Ὁρεμβούργου, Ὁρσκ, Τουργκάϊ, Ἰργλιζ καὶ ν' ἀνεγείρῃ τὸ φρούριον Ἀράλσκ, παρὰ τὴν Ἀράλην λίμνην, εἰς τὸ στόμιον τοῦ ποταμοῦ Σὺρ-Δαρία.

Πρὸς νότον τοῦ Καυκάσου γνωστὸν ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Τυφλίδος Γεώργιος ὁ ΙΓ', πιεζόμενος ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων, ἐκληροδότησε τὸ βασίλειόν του εἰς τὸν τσάρον Παῦλον. Ἐκ τούτου προέκυψαν πόλεμοι ἀλλεπάλληλοι μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Περσίας. Ἡττηθεῖσα αὕτη ἰδίως ὑπὸ τοῦ Πασκιέβιτς Ἐριβάνσκη, ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ τὰς ἐν Γκουλιστάν (1813) καὶ Τουρκμαντσαί (1828) συνθήκας. Παρεχώρησεν ὀριστικῶς τὸ Δαγεστάν μετὰ τοῦ Δερβέντ, τὸ Χιρβάν μετὰ τοῦ Βακού, τὴν Ἐριβάνην καὶ τὰς βορείους κλιτύς τοῦ Ἀραράτ, εἰς τὴν Ῥωσίαν· ἐπίσης κατέλιπεν εἰς αὐτὴν τὸ μονοπώλιον τῆς ναυτιλίας ἐν τῇ Κασπίᾳ, ἣτις κατέστη οἰονεὶ λίμνη ῥωσικὴ.

Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἡ Περσία ἔπαυσε ἐκτοτε ν' ἀγωνίζεται πρὸς τὴν Ῥωσίαν· ἀπερροφήθη σχεδὸν ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας ταύτης (1). «Ἀπὸ τῆς ἐν Τουρκμαντσαί συνθήκης, γράφει ὁ κ. Δαρμειστέτερ, ὁ πρέσβυς τοῦ Τσαρου ἐν Τεχεράνῃ ὑποδέεται τὸ πρόσωπον ἄγγλου τοποτηρητοῦ παρὰ τινι ραγιᾶ τῆς Ἰνδικῆς». Τῇ ὑποκινήσει τῆς Ῥωσσίας καὶ τῇ συνδρομῇ ῥώσων ἀξιωματικῶν ὁ σάχης Μωχαμέτ κατὰ τὸ 1837 ἐπολιόρκησε τὴν Ἐράτην· οἱ Ἄγγλοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ μόνον διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ Βενδέρ-Βουσίρ ἐν τῷ Περσικῷ κόλπῳ. Καὶ αὖθις χάριν τῆς Ῥωσσίας ὁ Νάσρ-ἔδ-διν κατὰ τὸ 1855 ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Ἐράτης καὶ ἐκυρίευσεν αὐτήν· οἱ δὲ Ἄγγλοι ἐβομβάρδισαν τὸ Βενδέρ Βουσίρ καὶ τὸ Βενδέρ Ἀββᾶς, διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσωσι ν' ἀποδώσῃ τὴν πόλιν εἰς τοὺς Ἀφγανούς. Οὕτως οἱ Ῥῶσοι ἀνερριχήθησαν εἰς τὸ ὄροπέδιον τοῦ Ἰράν διὰ τῶν δυτικῶν αὐτοῦ κλιτύων, καθ' ὃν χρόνον ἐπεδίωκον τὴν διὰ μέσου τοῦ Τουρκεστάν προσέγγισιν.

Γ'. Η ΚΑΤΑ ΤΟ 1840 — 1860 ΚΡΙΣΙΣ

Οἱ Ἄγγλοι ἀνησύχησαν ἐκ τῆς προερχομένης ταύτης ἐκ βορρᾶ

(1) Coup d'oeil sur l'histoire de la Perse, p. 59.

Ουέλλης, ἐσκέφθησαν δὲ νὰ λάβωσι τὰς ἀπαραιτήτους προφυλάξεις. Ἐπρεπε νὰ προλάβωσι τοὺς Ῥώσους ἐπὶ τοῦ ὄροπέδιου καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐκεῖ, διὰ νὰ τοὺς ἀναχαιτίσωσιν, ἢ διὰ νὰ τοὺς ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τῆς ἰδέας τοῦ νὰ μεταβῶσιν. Τοιοῦτος ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς ἐνεργηθείσης τὸ 1841 ἐκστρατείας ὑπὸ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ λόρδου Ἀουκλανδ. Αἱ προφάσεις πρὸς τοῦτο δὲν ἔλειπον.

Ὁ βασιλεῦν ἐν Καβούλ Δόστ Μωχαμέτ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς σφετεριστής· διότι εἶχε διώξῃ ἐκ τοῦ θρόνου τὸν Σάχην Σούδζαν, ἀδελφὸν τοῦ προκατόχου μονάρχου Μαχμούτ. Οἱ Ἄγγλοι ἀκριβῶς εἶχον παράσχῃ ἄσυλον εἰς τὸν διωχθέντα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Δόστ-Μωχαμέτ ἐξεδήλου φανερὰ τὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν συμπαιθείας του καὶ αἰσθήματα ἐχθρικά πρὸς τοὺς Ἄγγλους, εἰσέβαλον εἰς τὸ Ἀφγανιστάν (1838), φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸν Σαχ-Σούδζαν. Ὁ μικρὸς αὐτοῦ στρατὸς ἐκυρίευσεν τὸ Κανδαχάρ καὶ τὸ Καβούλ, ὅπου ἐγκατέστησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Σαχ-Σούδζαν, ἠνάγκασε δὲ τὸν Δόστ-Μωχαμέτ νὰ καταφύγῃ παρὰ τῷ Ἐμίρη τῆς Βουχάρας. Ἀνεφάνη μετ' ὀλίγον πάλιν καὶ ἐνίκησε τὸν ἀνταγωνιστὴν του, ἀλλ' ἀδυνατῶν νὰ θριαμβεύσῃ καὶ κατὰ τῶν Ἄγγλων, παρεδόθη εἰς αὐτοὺς καὶ ἀπεστάλη εἰς Καλκούταν. Φρουρὰ ἐξ 8,000 Ἄγγλων, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ λόρδου Ἐλφινστων, κατέλαβε τὸ Καβούλ, διὰ νὰ προστατεύῃ αὐτόθι τὸν γηραιὸν Σαχ-Σούδζαν ἀπὸ τῆς περιφρονήσεως τῶν ὑπηκόων του.

Μετὰ δύο ἐτῶν προσπεποιημένην ὑποταγὴν οἱ Ἀφγανοὶ ἐξηγέρθησαν ἐν φοβερᾷ ἀνταρσίᾳ, ἀγόμενοι ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Δόστ Μωχαμέτ Ἀκχβάρ-Χάν. Ἄγγλοι τινες ἀξιωματικοὶ ἐσφάγησαν καὶ ἰδίως ὁ τοποτηρητής σὶρ Μακνάχτεν, φονευθεὶς παρὰ τοῦ Ἀκχβάρ ἰδιοχείρως. Ὁ μικρὸς ἀγγλικὸς στρατὸς ἀπεκλείσθη εἰς τοὺς στρατῶνάς του, κινδυνεύων δὲ ν' ἀπολεσθῆ διὰ τῆς πείνης, προσεκλήθη δὲ νὰ παραδοθῆ. Ὁ λόρδος Ἐλφινστων ὑπέγραψεν ἐπονείδιστον συνθηκολογίαν, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ ἐκκενώσῃ τὸ Ἀφγανιστάν, ἐγκατέλιπε τὸ ταμίειον τοῦ στρατοῦ μετὰ τῶν πλείστων αὐτοῦ τηλεβόλων καὶ παρέδωκεν ὁμήρους.

Ἡ ὑποχώρησις ἤρχισε τὴν 6 Ἰανουαρίου 1842· ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς ἐβάδιζεν ἐν τῷ μίσῳ πυκνῶν χιόνων, παρακολουθούμενος κατὰ πόδας ὑπὸ τῶν ἀφγανικῶν σιφῶν, κρεουργούντων πάντας τοὺς καθυστεροῦντας ἐν τῇ πορείᾳ. Μετὰ κόπου ἔφθασεν εἰς τὴν στενοπορίαν τοῦ Κούρδ - Καβούλ. Αἰφνης οἱ εἰς τὰ ὑψώματα ἐνεδρεύοντες Ἀφγανοὶ

διασταυροῦσι κατὰ τοῦ μικροῦ στρατοῦ πῦρ ραγδαίον. Τὸ δράμα κατέστη τότε φρικῶδες· ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γενικοῦ τρόμου καὶ τῆς συγχύσεως 3,000 ἄνδρες ἐφονεύθησαν ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν· ὀλίγοι τινὲς φεύγοντες διὰ τῶν ἀτραπῶν, περιέπεσον κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν.

Τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης μετὰ τὴν φοβερὰν νύκτα, ἐνεφανίσθη ὁ Ἀκχβάρ, ἀπχιτῶν νὰ παραδοθῆ εἰς αὐτὸν ὁ στρατηγὸς καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, διὰ νὰ ἐπιτραπῆ εἰς τοὺς λοιποὺς ἢ διάβασις. Ὁ Ἐλφινιστων παρεδόθη σιδηροδέσμιος καὶ ὁ στρατὸς ἐξεκίνησε καὶ πάλιν. Κατὰ τὴν διόδον τοῦ Δζαγδαλάκ ἡ ὁδὸς καὶ πάλιν εὐρέθη πεφραγμένη καὶ τὰ ὑψώματα φρουρούμενα ὑπὸ τῶν Ἀφγανῶν· ἡ σπαγὴ δ' ἤρχισεν ἐκ νέου μέχρι σχεδὸν παντελοῦς ὀλέθρου. Ἐξ ἄλλοι ἀνδρες διέφυγον, ἐξ ὧν πέντε ἐφονεύθησαν κατὰ τὰς ἐπομένους ἡμέρας ἐπὶ τοῦ ὄρους. Εἰς μόνος, ὁ δόκτωρ Βράϋδον, ἔφθασεν εἰς Δζαλαλαβάδ, ἄγγελος τῆς ἐπελθούσης συμφορᾶς.

Οἱ Ἀγγλοὶ ἐξεδικήθησαν. Νέος στρατὸς κατέκτησεν καὶ αὖθις τὸ Ἀφγανιστάν, κατετρόπωσε τὸν Ἀκχβάρ, ἐκυρίευσεν τὸ Καβούλ καὶ κατηδάφισε τὰ κυριώτατα φρούρια τῆς χώρας. Ἄλλ' ὁ Σάχ - Σουδζας εἶχεν ἤδη σφαγῆ ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν. Ὁ Δόστ Μωχαμέτ ἐπανῆλθεν εἰς Καβούλ· οἱ Ἀγγλοὶ παρητήθησαν τῆς κατοχῆς τοῦ Ἀφγανιστάν καὶ ἤρκεσθησαν εἰς τὴν δοθεῖσαν παρὰ τοῦ Χάνου τοῦ Καβούλ ὑπόσχεσιν, ὅτι δὲν θὰ ὑπαχθῆ ὑπὸ τὸν ῥωσσικὴν ἐπιρροήν. Ὁ Δόστ-Μωχαμέτ ἐτήρητέ τὴν ὑπόσχεσίν του καὶ συνωμολόγησε μάλιστα μετὰ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ σὺρ Τζῶν Λάουρενς κατὰ τὸ 1855 συνθήκην φιλίας, δι' ἧς οἱ συμβαλλόμενοι ἠγγυῶντο ἀμοιβαίως τὴν ἀκεραιότητα τῶν ἑαυτῶν χωρῶν. Ἐὰν αἱ συνθῆκαι πάντοτε ἐτήροῦντο, ὁ ὄρος οὗτος θὰ ἤρκει νὰ καθησυχάσῃ τοὺς Ἀγγλοὺς ὡς πρὸς τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς Ῥωσσίας. Πρὸς πλείονα δὲ ἀσφάλειαν εἶχον ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν των κατὰ τὸ 1843 ἐπὶ τῶν πλείστων φυλῶν τοῦ Βελουτχιστάν, ὅπως δύνανται ἐν ἀνάγκῃ νὰ ὑπερφαλαγγίσωσι τὸ Ἀφγανιστάν ἀπὸ τῆς μεσημβρίας, ἐπιτιθέμενοι ἐκ τῶν νώτων κατὰ τῶν στενοποριῶν τοῦ Καβούλ. Ἦρκει ἄρα γε τοῦτο; Δὲν ἀπώλεσαν τάχα τότε τὴν εὐκαιρίαν τοῦ ν' ἀναχαιτίσωσι τοὺς Ῥώσσοις διὰ σοβαροῦ διοργανισμοῦ τῆς χώρας;

Ἡ ἐξάπλωσις των πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ λαμβανόμενα παρ' αὐτῶν προφυλακτικὰ μέτρα δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε ἀσ-

φαλῆ ἰνόσω δὲν κατελάμβανον τὸ Σινδ καὶ τὸ Πενδζάπ, τούτεστι πᾶσαν τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰνδοῦ. Ἀπεφάσισαν νὰ τὸ πράξωσιν εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1842 καταστροφὴν. Ἦρχισαν ἐκ τοῦ Σινδ, ἤτοι τῆς κατωτέρω λεκάνης τοῦ ποταμοῦ. Τὸ 1843 ὁ λόρδος Ἐλ-λένβορου ἐπεμφεν ἐκεῖ τὸν σὶρ Κάρολον Νάπιερ μετὰ στρατοῦ, διὰ ν' ἀπαιτήσῃ παρά τῶν κατοίκων φόρον ὑποτελείας ὑπέρογκον, τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς καρπώσεως τῶν ἑαυτῶν δασῶν, καὶ τὴν ἀναγνώ-ρισιν ἀρχηγοῦ διοριζομένου παρὰ τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως. Οἱ κά-τοιικοὶ ἀπέριψαν τὰς προτάσεις ταύτας, ἐξωπλίσθησαν, ἀλλ' ἠτ-τήθησαν ἐν Μιάνη καὶ Δούββα, ἡ δὲ χώρα τοῦ Σινδ προσηρητήθη εἰς τὰς κτήσεις τῆς μεγάλης Ἑταιρίας. Οἱ νικηταὶ διενεμήθησαν τὰ ἐκ 12,500,000 φράγκων λάφουρα, ἐξ ὧν, 1,500,000, ἐδόθησαν εἰς τὸν στρατηγόν.

Ἄνερχόμενοι τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ οἱ Ἄγγλοι, προσέβαλον τὸν Πενδζέπ. Ἡ κατάκτησις αὐτοῦ ἦτο ἐλκυστικώτερα, καθότι ἡ χώρα ἦτο μᾶλλον κατωκνημένη καὶ πλουσιωτάτη, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν στενοποριῶν τῶν Σολιμάνων μέχρι τῶν προθύρων τοῦ Ἀφγανιστάν. Αἱ περιστάσεις ἦσαν εὐνοϊκαί. Μετὰ τινῶν ἐτῶν ἰσχυρὰν ἀκμὴν, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ὁποίας ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις δὲν ἐσκέφθη νὰ ἐπέμ-βῃ, αἱ φυλαὶ τῶν Σιύχων εἶχον περιπέσῃ εἰς ἀναρχίαν. Ἐπί τινα χρόνον ἀπετέλουσαν οἰονεὶ θρησκευτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ὁμοσπονδίαν, ὑπὸ τὴν ἰξουσίαν τοῦ περιφήμου μαχαραγιᾶ Ρουντζέτ - Σιγκ, ατοῦ γραιοῦ Λέοντος τοῦ Πενδζάπ. Τῇ συνδρομῇ εὐρωπαϊκῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἰδία τοῦ στρατηγοῦ Ἀλλὰρ, πρῶην ὑπασπιστοῦ τοῦ στρατάρχου Βρύν, εἶχε σχηματίσῃ κραταιὸν στράτευμα ἐξ 70,000 ἀνδρῶν, κα-λῶς ἡσκημένων, μετὰ 400 τηλεβόλων. Οἱ Ἄγγλοι ἐφόσον ἐζῆ, ἐσε-βήσθησαν τὸ Κράτος του. Μετὰ τὸν θάνατόν του, τὸ 1839, ἡ ἰσχὺς τῶν Σιύχων εὐθὺς ἐξησθένησεν.

Ὁ υἱὸς τοῦ Κουρροῦκ Σίγκ, ἀσθινης τὸν νοῦν, ἐφρονεύθη παρὰ τῶν οἰκείων του μετὰ τινας μῆνας. Ὁ δ' ἐγγονὸς αὐτοῦ Νεο - Νεάλ ἐφρονεύθη ὑπὸ δοκοῦ περσούσης κατὰ τὴν τελετὴν τῆς κηδείας τοῦ πα-τρός του Ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ρουντζέτ ἀπέμεινε μόνον ἓν παιδίον ἐξαε-τίς, ὁ Δουλφί - Σίγκ. Ὁ στρατὸς τῶν Σιύχων διελύθη εἰς ληστρι-κὰ στίφη, ἅτινα διήρχοντο συχνάκις τὸν Σουτλέδζε καὶ ἐλυμαίνοντο τὰς ὁμόρους ἀγγλικὰς κτήσεις.

Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς λόρδος Χάρδιγκ, ἐξωλόθρευσε τὰ στίφη

ταῦτα μετὰ λυσσώδεις συμπλοκάς, τ' ἀπεδίωξεν ἐντὸς τῶν συνόρων τῆς χώρας των, χωρὶς δὲ νὰ προσαρτήσῃ εἰσέτι τὸ Πενδζάπ, ἐγκατέστησεν ἐν Λαχώρη βρεττανὸν τοποτηρητήν, τὸν συνταγματάρχην Λάουρενς, μετὰ 10,000 ἀνδρῶν (1844).

Μετὰ δύο ἔτη ἐξεργάγη ἐπανάστασις. Εἰς ἀρχηγὸς τοῦ Μουλτάν, παυθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀγγλων, ἐκάλεσε τοὺς Σεύχους εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας πόλεμον, ἐσχημάτισε δὲ ἰσχυρὸν στρατόν. Ὁ λόρδος Γκόουφ ἐπέμφθη πρὸς καταστολὴν τοῦ κινήματος μετὰ 25,000 ἀνδρῶν. Ἐνίκησε τοὺς Σεύχους ἐν Τσιλλιανβάλλα (Δεκέμβριος 1848), ἐκυρίευσεν τὸ Μουλτάν, συνέτριψε τὰ τελευταῖα ἐχθρικά στρατεύματα ἐν Γκουλιράτ (Φεβρουάριος 1849), ὁ δὲ νέος Γενικὸς Διοικητῆς, λόρδος Δωλχάουζι ἐκήρυξε τὴν προσάρτησιν τοῦ Πενδζάπ· οἱ κυριώτεροι τῆς χώρας ἀρχηγοὶ καθείρχθησαν, ὁ δὲ νεαρὸς μαχαραγιᾶς περιωρίσθη εἰς Πάτναν.

Μόλις εἶχον τοιοῦτοτρόπως οἱ Ἀγγλοὶ ἀποπερατώσῃ τὴν κατάκτησιν πάσης τῆς χερσονήσου τοῦ Ἰνδοστάν μέχρι τῶν φυσικῶν αὐτῆς συνόρων, ὅτε τὸ κράτος αὐτῶν ἐκινδύνευσεν ἕνεκα τῆς κατὰ τὸ 1857 φοβερᾶς ἐπαναστάσεως. Τὰ περιστατικὰ ταῦτα δέον μετ' ἀκριβείας νὰ μελετηθῶσι, διότι χαρακτηρίζουσι τὴν θέσιν τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἰνδικῇ, δεικνύουσι τὰ τρωτὰ τῆς ἐξουσίας αὐτῆς μέρη, ἐξ ὧν παρὰ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν αὐστηρὰν ἐπαγρύπνησιν, δὲν ἐξέλιπεν εἰσέτι πᾶς κίνδυνος.

Ἡ ἐπανάστασις δὲν διεδόθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἰνδίαν ἐμεινεν ἐντετοπισμένη εἰς χώραν οὐ πολὺ ἐκτεταμένην. Ὁ ἀνώτερος Γάγγις καὶ τὰ παραποτάμια αὐτοῦ Δζέμμας καὶ Γόγρας, διέρχονται διὰ χώρας εὐδιακρίτως χωριζομένης, ἥτις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ προμαχὼν ὀλοκλήρου τοῦ Ἰνδοστάν, τὸ μέρος ἀκριβῶς ἐνθα κατὰ καιροὺς ἐκρίθη ἡ τύχη αὐτοῦ. Ὑπῆρξεν ἡ χώρα αὕτη ἡ κοιτὶς τοῦ βραχμανισμοῦ καὶ ἀπέμεινεν οἷον τὸ ἀγιαστήριον αὐτοῦ. Ἐκεῖ καὶ ὁ προφήτης Σάκια-Μοῦνι ἱδρυσεν τὸν βουδδισμόν, μεταδοθέντα εἰς Κεϊλάνην, εἰς Θιβῆτ καὶ Σινικήν. Ἐκεῖθεν τέλος οἱ Μεγάλοι Μογγόλοι τῆς Δελχῆς ἐκράτησαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας πᾶσαν σχεδὸν τὴν χερσονήσον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Τὸ δυτικὸν μέρος τῆς χώρας ταύτης ἢ Ἀλλαθαβάδη, ἢ Ἀγγρα, ἢ Δελχί, εἶχον καταληφθῆναι ὑπὸ τοῦ μαρκησίου Οὐελλέσλεῦ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος· τὸ ἀνατολικὸν μέρος, μεταξὺ Γάγγου καὶ Γόγρα, ἦτοι τὸ βασι-

λειον τῆς Οὔδης μετὰ τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ Λουκνιώθης προσηρ-
τήθη ὑπὸ τοῦ λόρδου Δωλχάουζι τὸ 1855, ἡ νέα δὲ αὕτη κατὰ-
κτησις τῆς Βρεττανικῆς Ἑταιρίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξέγερσιν τῶν
γειτονικῶν πληθυσμῶν.

Ἡ βρεττανικὴ διοίκησις εἶχε καταστῆ κατὰ τοὺς τελευταίους
ἐκείνους χρόνους λίαν ἐπαχθῆς. Τὸ 1833 ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις
ἀνοίξασα τὴν Ἰνδικὴν εἰς τὸ ἐμπόριον πάντων τῶν ἔθνων καὶ ἀφε-
λουῖσα οὕτως ἀπὸ τῆς Ἑταιρίας τὸ μονοπώλιον, εἰς ἀντιστάθμισμα
ἠγγυήθη εἰς τοὺς μετόχους τόκον 10 τοῖς $\frac{0}{10}$. Ἐκτοτε οἱ πράκτορες
τῆς Ἑταιρίας μὴ ἐνδιαφερόμενοι πλέον περὶ τῆς εὐημερίας αὐτῆς
διέπραττον συνεχεῖς ἐκβιασμούς, φροντίζοντες μόνον πῶς νὰ πλουτή-
σωσι διὰ παντός μέσου καὶ βασιζόμενοι ἐπὶ τῆς ἐγκαρτερήσεως τῶν
κατοίκων. Ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς συνέκειτο ἐκ 50,000, συμ-
πληρούμενος διὰ 250,000 Σιπαύων, κατὰ μέγα μέρος Μουσουλ-
μάνων, πρὸς οὓς προσεφέροντο λίαν τραχέως οἱ ἄγγλοι ἀξιωματικοί.
Τοὺς ἐθεώρουν ἀνικάνους πρὸς ἀντίστασιν, διότι δὲν ἐτόλμων νὰ πα-
ραπονηθῶσιν.

Ἐν τούτοις τὸ πνεῦμα τῆς ἀνταρσίας ὑπέβασκεν εἰς πολλὰ τῶν
συνταγμάτων, ὑποκινούμενον ὑπὸ τῶν ἐνθαρρύνσεων τῶν προρρήσεων.
Πολυάριθμοι πράκτορες, ἰδίως Μουσουλμάνοι, διέτρεχον τὴν χώραν,
διανέμοντες διάφορα μυστηριώδη σύμβολα, εἰς μὲν τὸν λαὸν πλα-
κούντια ἐξ ἀλεύρου, εἰς δὲ τοὺς στρατιώτας ἄνθη λωτοῦ κυανοῦ, τοῦ
ιεροῦ φυτοῦ, ἐξ οὗ ἐξῆλθεν ἡ πρώτη τοῦ Βράχμα ἐνσάρκωσις. Πρόρ-
ρησις τις ἦτο διαδεδομένη μετὰ πολλῆς πίστεως παρὰ τοῖς ἰθαγενέσιν,
ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυριαρχία ἢ ἰδρυθεῖσα τὸ 1757 ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς
μάχης τοῦ Πλασσέ, ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ ἓνα μόνον αἰῶνα. Τὸ
1857 ἡ Ἑταιρία διένειμεν εἰς τοὺς Σιπαύους τὴν νέαν καρὰβίαν
Μινιέ, μετὰ φυσιγγίων ἠλειμμένων διὰ λίπους ἀγελάδος ἢ χοίρου.
Οἱ ὑποκινηταὶ ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν ἱεροσυλίαν ταύτην, δι' ἧς ἐχρη-
σιμοποιεῖτο χάριν φονικοῦ ὄργανου τὸ λίπος ἀγελάδος, ζῶου ἱεροῦ
παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς ἐπαναστάσεως.
Εἰς Ἰνδὸς μεγιστάν, ὁ Νανὰ-Σαχίβ, εἰς ὃν οἱ Ἄγγλοι ἠρνήθησαν
νὰ χορηγήσωσι τὸν τίτλον τοῦ ραγιᾶ, ἐγένετο ὁ κύριος αὐτῆς ἀρ-
χηγός.

Τὸ κίνημα ἤρχισεν ἐκ Μερούτ. Τὴν 11 Μαΐου 1857 οἱ Σι-
πάυοι ἵστασίασαν, ἐφόνευσαν τοὺς ἀξιωματικούς των, ἐλεηλάτησαν

τὰ ἐμπορικὰ των κατοστήματα, ἐδίωξαν τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἔμειναν κύριοι τῆς πόλεως. Ἐβάδισαν εἶτα κατὰ τῆς Δελχῆς καὶ ἡ φρουρὰ συνηνώθη μετ' αὐτῶν. Ἐξήγαγον τοῦ ἀνακτόρου ἔνθα ἔζη διὰ συντάξεως χορηγουμένης αὐτῷ ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας, τὸν τελευταῖον ἀπόγονον τῶν Μεγάλων Μογγόλων, πρεσβύτην 84 ἐτῶν καὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα.

Ὁ Νανὰ - Σαχίβ ἐπίσης ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν ἐν Κάουνπουρ καὶ ἐχάρισε τὴν ζωὴν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, οἵτινες ἐπεβιάσθησαν εἰς πλοίαρια, ὅπως ἀποσυρθῶσι διὰ τοῦ Γάγγου εἰς Καλκούτταν. Εἷς τινα ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν αἱ λέμβοι προσεβλήθησαν ὑπὸ πυρὸς φονικοῦ σφαιρῶν καὶ μυδραλλίων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ὀχθῶν· εἰκοσιεννέα ἐκ τῶν τριάκοντα πλοιαρίων ἐβυθίσθησαν, τριακόσια δὲ περίπου γυναικόπαιδα ἐκρατήθησαν αἰχμάλωτα ἐν Κάουνπουρ. Οὕτω καὶ ἡ Ἀλλαχάβādη ἀπέσειε τὴν ἀγγλικὴν ἐξουσίαν. Ἐν Λουκνώβη ὁ συνταγματάρχης Ἑρρίκος Λάουρενς ἐπολιορκήθη ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως μετὰ 700 στρατιωτῶν.

Οὐδέποτε ἡ ἀγγλικὴ κυριαρχία διέτρεξε παραπλήσιον κίνδυνον. ἡ Ἑταιρία ἀντεμετώπισεν αὐτὸν μετὰ πολλῆς εὐψυχίας. Τὸ Πενδζάπ, συνεταράσσετο· ἀλλ' οἱ ἄγγλοι ἀξιωματικοί, ὁ σὶρ Τζῶν Λάουρενς, ὁ συνταγματάρχης Νίκολσον διετήρησαν αὐτόθι τὴν τάξιν. Τὰ ἰθαγενῆ στρατεύματα ἀπελύθησαν καὶ ἀφωπλίσθησαν. Αἱ ἐλάχισται ἀπόπειραι ἐξεγέρσεως κατεστάλησαν μετ' ἀδυσωπήτου ἀυστηρότητος. Ἑκατοντάδες Σιπαῶν ἐπνίγησαν, ἀπηγχονίσθησαν, ἐτουφεκίσθησαν, προσεδέθησαν εἰς τὰ στόμια τῶν τηλεβόλων καὶ διεμελίσθησαν. Οἱ λοιποὶ πτοηθέντες, δὲν ἐκινήθησαν.

Τότε ὁ μικρὸς ἀγγλικὸς στρατὸς τοῦ Πενδζάπ ἠδυνήθη νὰ παράσχη συνδρομὴν εἰς τὰ παρὰ τὸν ἄνω Γάγγην στρατεύματα. Ὁ συνταγματάρχης Νίκολσον κατήγαγε κατὰ τῶν ἀπλῶς διοικουμένων ἀνταρτῶν τὴν λαμπρὰν ἐν Νουγιουφγκούρ νίκην τὴν 25 Αὐγούστου. Βαδίσας εἶτα κατὰ τῆς Δελχῆς, ἐκυρίευσε τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου· ἐδέησε δὲ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς αὐτὴν κυριεύων ἀνὰ μίαν ἐκχέστην τῶν ὁδῶν· ὅθεν ἡ ἄλωσις συνετελέσθη μετὰ ἐπταήμερον ἀγῶνα· ἀλλὰ καὶ πάλιν περὶ τὸν μικρὸν ἀγγλικὸν στρατὸν ἀπέμεινεν ὁ ἰθαγενῆς πληθυσμὸς τῆς πόλεως, ἠρεθισμένος καὶ φρυάττων. Ὁ γηραιὸς μογγόλος αὐτοκράτωρ ἐζωγρήθη ὑπὸ τῶν Ἀγγλων· ἀλλ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἄβου - Βέκρ μετὰ τῶν δύο ἐξαδέλφων του καὶ 5-6,000 ὀπαδῶν

είχεν ὀχυρωθῆ ἑντὸς τοῦ μαυσωλείου τοῦ αὐτοκράτορος Χομαγιούν. Ὁ ταγματάρχης Χόδσων ἐπορεύθη ἐκεῖ μετὰ ἑκατὸν περίπου ἀνδρῶν θαρραλέων καὶ προσεκάλεσε τοὺς πρίγκιπας νὰ παραδοθῶσιν ἄνευ ὄρων· πτοηθέντες δ' ἐκείνοι ἐκ τόσης τόλμης, ὑπήκουσαν. Ὁ ταγματάρχης διατάσει αὐτοὺς ν' ἀνέλθωσιν ἐπὶ ἀμάξιου καὶ ὀδηγεῖ αὐτοὺς διὰ τῆς Δελχῆς. Τὸ πλῆθος συμπυκνοῦται· ἡ θέα τῶν αἰχμαλώτων ἐξάπτει αὐτό, καθίσταται ἐχθρικὸν καὶ ἀπειλεῖ νὰ τοὺς ἀρπάσῃ. Ὁ Χόδσων τότε πλησιάζει εἰς τὸ ἀμάξιον, ἐξάγει τὸ πολύκροτον καὶ ἰδιοχείρως ἐκ τοῦ συστάδην φονεύει τοὺς τρεῖς πρίγκιπας. Τὸ πλῆθος ἔντρομον δὲν τολμᾷ νὰ τοὺς ἐκδικήσῃ καὶ ἡ Δελχὴ μένει εὐπειθῆς ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν νικητῶν.

Τῆς Οὔδης οἱ ἀντάρται ἀντέστησαν περισσότερον. Ὁ στρατηγὸς Χάβελωκ ἐκκινήσας ἐξ Ἀλαχαβάδης, κατήγαγε νίκας τινὰς κατὰ τοῦ Νανὰ-Σαχίπ ἐν Φουττεῦπούρ, πρὸ τῆς Καουνπούρ. Ἐμμανεῖς γενόμενοι οἱ Σιπάῦοι, ὤρμησαν κατὰ τῶν κρατουμένων αἰχμαλώτων γυναικῶν καὶ παιδῶν ἐν τῇ πόλει. 180 τῶν δυστυχῶν αὐτῶν πλασμάτων ἐκρεουργήθησαν διὰ σπαθισμῶν, ἰθνατώθησαν διὰ τοῦ κοπάνου τοῦ ὄπλου, συνετρίβησαν κατὰ τῶν τοίχων, ἀναμιξ δὲ ὁ σωρὸς ἐκείνος τῶν ζώντων καὶ νεκρῶν ἱρρίφθη ἑντὸς φρέατος. Ὁ Χάβελωκ μόλις κατὰ τὴν 17 Σεπτεμβρίου ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ πρὸ τῆς Λουκνώθης. Ὁ Ἑρρίκος Λάουρενς εἶχεν ἀποθάνῃ· ἀλλ' ὁ συνταγματάρχης Ἰγκλις ἐξηκολούθει ἀνδρείως ἀνθιστάμενος. Ὁ Χάβελωκ εἰσήλασεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἔσωσε τὴν φρουράν· ἀλλ' ὑποδέσπετος τοῦ ἐχθροῦ ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς μεσημβρίαν.

Εἰς ἀποφασιστικὴν ἐνέργειαν προέβη ὁ ἀρχιστράτηγος σὶρ Κόλιν Κάμπβελλ μόνον ἀφ' οὗ ἔλαβεν ἐξ Εὐρώπης ἐπαρκεῖς ἐπικουρίας, κατὰ Νοέμβριον. Οἱ Ἄγγλοι ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῆς Καουνπούρ ἐκ νέου καὶ κατήγαγον νίκην τελείαν τὴν 6 Δεκεμβρίου. Ἐνίκησαν καὶ αὐθις ἐν Φουτεῦγκορ τὴν 3 Ἰανουαρίου 1858, ἐβάδισαν κατὰ τῆς Λουκνώθης, ἐκυρίευσαν αὐτὴν μετὰ φοβεράν ἐφοδὸν καὶ μάχην ἑνδεκαήμερον ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, καὶ κατέπιζαν αὐτόθι τὴν ἐπανάστασιν διὰ φοβερὰς σφαγῆς (27 Φεβρουαρίου-15 Μαρτίου 1858). Κατὰ τοὺς ἐπομένους μῆνας τὰ τελευταῖα στήρη τῶν ἀνταρτῶν ἀπεκρούσθησαν πρὸς τὰ ὄρη του Νεπῶλ.

Τὰ γεγονότα ταῦτα ὑπεχρέωσαν τοὺς Ἄγγλους νὰ μεταβάλωσιν

ἐκ θεμελίων τὸ ἐν Ἰδίᾳ πολιτικὸν καθεστῶς. Διὰ νόμου τοῦ 1858 τὸ Κοινοβούλιον κατήργησε τὴν Ἐταιρίαν καὶ ἀνέθηκε εἰς τὸ Στέμμα τὴν διοίκησιν τῆς Ἀποικίας. Ἰδρύθη ὑπουργεῖον εἰδικὸν τῆς Ἰνδικῆς, ἔχον παρ' αὐτῷ συμβούλιον δεκαπενταμελές, ὅπερ διορίζει τὸν Γενικὸν διοικητὴν, ἢ Ἀντιβασιλέα, καὶ τοὺς κυριωτάτους ἀξιωματικούς. Οἱ ἰθαγενεῖς εἰσῆχθησαν εἰς τὰ δημόσια ὑπουργήματα. Οἱ Σιπαύου ἀναδιωργανώθησαν μετὰ πολλαπλῶν προφυλακτικῶν μέτρων καὶ κατετάχθησαν εἰς τὰ στελέχη στρατοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολυαριθμοῦ.

Πρὸς παγίωσιν τῆς ἀγγλικῆς κυριαρχίας ὁ πρίγκηψ τῆς Οὐαλλίας ἐπεσκέφθη τὴν Ἰνδικὴν κατὰ τὸ 1875—1876. Οἱ ραγιαδες, ἥτοι οἱ ἰθαγενεῖς ἡγεμόνες ἐφάνησαν λίαν φιλόφρονες πρὸς αὐτὸν καὶ ἐπεδαψίλευσαν αὐτῷ εἰς τὰ θαυμάσιά των ἐνδαιτήματα ἀφειδῶς τὰς ἐνδείξεις τῆς ὑποταγῆς των· προσήνεγκον αὐτῷ πλούσια δῶρα, ἀληθῆ φόρον ὑποτελείας καὶ τὸ γόητρον τοῦ ἀγγλικοῦ ὀνόματος ἐλαμπρύνθη ἔτι μᾶλλον καθ' ἅπασαν τὴν Ἀποικίαν. Τὴν 1 Ἰανουαρίου 1877 ἐν Δελχῆ ἡ βασίλισσα Βικτωρία ἀνηγορεύθη αὐτοκράτειρα τῆς Ἰνδικῆς, οἶονεὶ ὅπως παλινρθωθῆ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν Ἄγγλων ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία τῶν Μεγάλων Μογγόλων. Ἡ ἀγγλικὴ ἐξουσία ἔκτοτε ἐφάνη διὰ παντὸς παγιωθείσα· πράγματι, μέχρι σήμερον ἡ Ἰνδικὴ διάγει εἰρηνικῶς παρὰ τὰς δεινὰς αὐτῆς τάλαιπωρίας, τὰ δ' ἔχνη τῆς μεγάλης τοῦ 1857 ἐπαναστάσεως φαίνεται ἐντελῶς ἀποσβεσθέντα. Ἐμorfώθη δὲ κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰρήνης ἀποικία ἀσύγκριτος. Οἱ Ἄγγλοι ἐξησφάλισαν αὐτόθι πλούτη θαυμαστά· κατέστη τὸ θεμέλιον τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ μεγαλείου των καὶ κατὰ συνέπειαν αὐτῶν πάσης αὐτῶν τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς».

Ἀπορίας ἄξιον φαίνεται πῶς ἡ Ρωσσία δὲν ἐπωφελήθη τῆς ἀνταρσίας τῶν Σιπαύων, ὅπως προχωρήσῃ περαιτέρω πρὸς τὸ Ἰράν. Ἄλλ' ὁ λόγος εἶνε ὅτι περισπᾶτο καὶ αὐτὴ ὑπὸ σοβαρῶν φροντίδων. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19' αἰῶνος γενικὸς ἐσημειώθη ἀναβρασμὸς παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις. Παρεκτὸς τοῦ βαθισμοῦ ἐν Περσίᾳ καὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ἰνδικῆ, δέον νὰ μνησθῶμεν καὶ τὸν ἀπελπιν ἀγῶνα τοῦ Ἀβδὲλ Καδὲρ κατὰ τῶν Γάλλων, εἴτα δὲ τῶν ἐπαναστάσεων τῶν Καβύλων. Πρὸς τούτοις καὶ οἱ παρὰ τὸν Καύκασον Μουσουλμάνοι κατέβαλον ὑστάτην προσπάθειαν κατὰ τῆς ρωσικῆς κυριαρχίας. Εἶνε

σπάνιον ἄλλως τε ἢ ἐνέργεια τοῦ Ἰσλασμοῦ εἰς ἓν σημεῖον νὰ μὴ ἔχη ἀντίκτυπον μέχρις αὐτῶν τῶν ἀπωτάτων ὀρίων τῆς ἐκτάσεώς του.

Διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Ρώσων ἐν Τυφλίδι καὶ παρὰ τὸ ὄρος Ἀραράτ κατεκόπτοντο εἰς μικρὰ τμήματα οἱ τὰς χώρας ἐκεῖνας οἰκοῦντες μουσουλμανικοὶ πληθυσμοί, ἤτοι ἡ Τουρκία καὶ ἡ Περσία πρὸς νότον, οἱ Τσετσηνοὶ καὶ οἱ Λαζοὶ ἐν τῷ Δαγεστάν, παρὰ τὴν Κασπίαν καὶ οἱ Κιρκάσιοι ἐν τῷ δυτικῷ Καυκάσῳ, παρὰ τὸν Εὐξείνιον. Οἱ ὄρεινοὶ οὗτοι ἀντέταξαν κατὰ τῆς Ρωσσίας πολυχρόνιον ἀντίστασιν, προσωποποιηθεῖσαν ἐν τῷ ὀνόματι ἐνὸς ἥρωος, τοῦ ἱμάμου Σιαμὺλ-Ἀλῆ, ὅστις ὑπῆρξεν, ὡς ὁ Ἀβδὲλ Καδὲρ παρὰ τοῖς Ἀραψι, προφήτης σεβαστὸς καὶ μαχητὴς ἀτρόμητος.

Περὶ τῷ 1830 ὁ ἐνάρετος καδῆς, ὁ Μολλᾶς Μωχαμέτ, κηρύσσωσιν πρὸς τοὺς Μωαμιθανοὺς τοῦ Καυκάσου τὴν παῦσιν τῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων πατριῶν ἐχθροπαθειῶν καὶ τὴν ἔνωσιν πάντων τῶν πιστῶν ἐναντίον τῶν γκιαούρ, προσεκάλει αὐτοὺς εἰς ἱερὸν πόλεμον, τῇ συνδρομῇ δύο ἀρχηγῶν τοῦ Δαγεστάν, τοῦ Γαζῆ Μολλᾶ καὶ Σιαμὺλ, ἀμφοτέρων ἐκ τοῦ χωρίου Χίμρι. Μετὰ δύο ἐτῶν ταραχάς, περικυκλώθησαν μετὰ τῶν ὀπαδῶν των ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ, ὅπου ἠμύνθησαν ἀπεγνωσμένως. Καὶ ὁ μὲν Γαζῆς Μολλᾶς ἐφονεύθη· ὁ δὲ Σιαμὺλ ἐσώθη, πηδῆσας δι' ἐνὸς ἄλματος ἄνωθεν τῶν ἐτοιμῶν νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν στρατιωτῶν, μὲ τὸ στῆθος δὲ καὶ τὰ νῶτα διέτρητα ἐκ πληγῆς λόγχης καὶ τὴν ὠμοπλάτην καὶ τὰς πλευράς συντετριμμένας ἐξ ὑπερμεγέθους λίθου, ἐγένετο ἄφαντος μεταξὺ τῶν βράχων. Ἰαθεῖς ἐκ τῶν τραυμάτων του μετὰ τινὰς μῆνας, ἐπανῆλθεν ἡγούμενος τῶν ὀπαδῶν του κατὰ τὸ 1832. Ἐπειδὴ εἶχεν ἐκληφθῆ ὡς νεκρὸς, ἡ ἐμφάνισίς του ἐθεωρήθη ὡς ἀληθὲς θαῦμα, οἱ δὲ ποιηταὶ τοῦ Δαγεστάν ἐξύμνησαν καὶ αὐθις τὸν νέον ὑπερσπιστὴν τῆς πίστεως, τὸν ἐκλεκτὸν τοῦ Κυρίου. Μετ' οὐ πολὺ δὲ μία ἤκούετο γενικὴ καθ' ἅπαντα τὸν Καύκασον κραυγὴ: «Ὁ Μωάμεθ εἶνε ὁ πρῶτος προφήτης τοῦ Ἀλλάχ· ὁ Σιαμὺλ εἶνε ὁ δεῦτερος Μωάμεθ!» (1).

Περιστοιχούμενος ὑπὸ ἐκλεκτῆς σωματοφυλακῆς ἐκ 200 ἀνδρῶν, διωργάνωσεν ἰσχυρῶς τὰ στρατευματὰ του, ἀπαιτῶν παρ' αὐτῶν ἀπόλυτον ὑπακοὴν ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Προφήτου, ἐξήσκησεν

(1) G. J. Créhanço: Histoire contemporaine de la Russie, p. 167.

καθ' ὅλον τὸ ὄρος ἀληθῆ δικτακτωρίαν καὶ διεξήγαγε τὸν ἱερὸν πόλεμον ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν μετ' αὐστηρᾶς μεθοδικότητος. Οἱ Ρῶσσοι ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσιν ἐναντίον του μέχρι 200,000 ἀνδρῶν, ἀλλ' ὑπέστησαν ἥττας αἱματηράς. Ἐν ἀρχῇ, διανοήθησαν νὰ τὸν κατασυντρίψωσι διὰ μιᾶς καὶ ὁ στρατηγὸς Γκράββε κατώρθωσε νὰ τὸν ἀποκλείσῃ ἐντὸς τοῦ φρουρίου τοῦ Ἀκούλχου. Ὁ Σιαμὺλ διένειμεν ἐγχειρίδια εἰς τὰς γυναῖκας, παραγγέλων αὐταῖς ν' ἀμυνθῶσιν καὶ νὰ σφαγῶσιν ἰδιοχείρως, ἐὰν ὁ ἐχθρὸς ἤθελε κυριεύσῃ τὸ φρούριον. Ἡ ἐφοδος ὑπῆρξε φοβερά· κατὰ τὴν συμπλοκὴν δὲ, ἥτις ἦτο αὐτόχρημα σφαγὴ, ὁ Σιαμὺλ κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ· οἱ σύντροφοὶ του ἐφονεύθησαν μέχρις ἑνός, διὰ νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὸν καιρὸν ὅπως δραπέτευσῃ· ἡ δὲ ἀδελφὴ του Φατμὰ ἐρρίφθη εἰς τὸν χεῖμαρον τοῦ Κοῖσοῦ, διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Ρώσσω (1839). Ἡ παράδοξος δραπέτευσις τοῦ προφήτου, ἐξῆψεν ἔτι μᾶλλον τὸν φανατισμὸν τῶν ὀρεινῶν, ἀνεράνη δὲ πάλιν μετ' ὀλίγον ὑπέρποτε κραταιός, ὀχυρωθεὶς εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ ἔδραν, τὸ Δάργον. Ὁ στρατηγὸς Γκράββε ἠθέλησε νὰ καταστρέψῃ καὶ αὐτὴν, ἀλλ' ἐνέπεσεν εἰς παγίδα ἐν τῷ μέσῳ τῶν δασῶν, καὶ ὁ μικρὸς στρατός του σχεδὸν ἐξολοθρεύθη (1842). Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνέβαινε καὶ ὁ ὀλέθρος τῶν Ἀγγλῶν ἐν ταῖς στενοπορίαις τοῦ Καβούλ.

Ἐπὶ δύο ἔτη οἱ Ρῶσσοι ἐτήρησαν στάσιν ἀμυντικὴν, ἐπιτρέποντες εἰς τὸν Σιαμὺλ νὰ διοργανώσῃ πᾶσαν τὴν χώραν, νὰ συγκεντρώσῃ περὶ αὐτὸν ἐκουσίως ἢ διὰ τῆς βίας πάσας τὰς ὀρεινὰς πατριάς, καὶ ν' ἀσκήσῃ πάντας τοὺς κατοίκους περὶ τὰ ὅπλα. Ἡ ῥωσικὴ Κυβέρνησις ἐδέησε νὰ καταβάλλῃ νέας προσπαθείας. Ὁ στρατηγὸς Βορόντζωφ κατὰ τὸ 1845 παραιτῶν τὰς μεμονωμένας ἐκστρατείας καὶ τὰς τολμηράς, ἀλλ' ἐπικινδύνους ἐπιδρομάς, δι' οὐ ἄλλως τε οὐδὲν ἄλλο κατωρθοῦτο ἢ ἡ μετατόπισις τῆς ἐπαναστάσεως, ἠκούλουθησεν ἕτερον εὐρὺ σχέδιον ἐνεργείας. Περιεκάλυψεν ὀλόκληρον τὸ Δαγεστὰν διὰ στρατηγικῶν γραμμῶν ἀνυπερβλήτων, βῆμα δὲ πρὸς βῆμα ἀναρριχώμενος εἰς τὰς ἀτραπούς, περισφίγγων τὴν ζώνην τῶν ὀχυρωμάτων του, ἀπώθησε τοὺς ἐπαναστάτας πρὸς τὰς κορυφάς. Τὸ Δάργον ἐκυριεύθη τὸ 1845, πᾶσα δὲ πολεμικὴ ἐπιχείρησις ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος συνέτεινεν εἰς τὴν πρόοδον τῶν Ρώσσω, τὴν βραδυτάτην μὲν, ἀλλ' ἀσφαλῆ.

Ἡ ἀποφασιστικὴ ἐνέργεια καθυστέρησεν ἕνεκα τοῦ Κριμαϊκοῦ

πολέμου. Πλὴν ὁ Σιαμὺλ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῆ αὐτοῦ, δὲν κατώρθωσε νὰ θραύσῃ τὸν περικλείοντα αὐτὸν σιδηροῦν κύκλον. Μετὰ τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων ὁ πρίγκηψ Βρατίνσκης ἐξηκολούθησε τὴν ἐκτέλεισιν τοῦ σχεδίου τοῦ Βορόντζωφ. Ὁ στρατηγὸς Γεβδοκίμωφ ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τὸ φρούριον τοῦ Βέδεν καὶ ἔφραξε τὴν στενοπορίαν τοῦ Ἀργούν. Ὁ ἰμάμης ἀπεσύρθη ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τοῦ Γουνίβ, βράχου στενοῦ, ἔχοντος ἕυρος τεσσάρων ἕως πέντε χιλιομέτρων, περιρρομένου ὑπὸ τοῦ χειμάρρου τοῦ Κοϊσού. αὐτόθι ἐθεώρει, ἑαυτὸν ἀπρόσβλητον, ἀπῆντα δὲ εἰς τὰς προσκλήσεις περὶ παραδόσεως τοῦ πρίγκιπος Βαραντίσκη: «Τὸ Γουνίβ εἶνε ὑψηλόν, ὁ Ἀλλάχ εἶνε ἀκόμη ὑψηλότερος, σὺ δὲ εἶσαι κάτω». Νύκτα τινὰ μερικοὶ ῥώσσοι ἐθελονταὶ κατώρθωσαν ν' ἀναρριχθῶσιν ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου διὰ κρημνωδιστάτων ἀτραπῶν, προσήρμοσαν εἰς τοὺς βράχους ἀρπάγας σιδηρᾶς, προσίδισαν εἰς αὐτὰς σχοινία καὶ δι' αὐτῶν ἠδυνήθησαν ν' ἀνέλθωσιν ἑκατοστύες τινὲς στρατιωτῶν, φερόντων ἐπὶ τῶν νώτων τὰ ὄπλα. Λυσσώδης ὑπῆρξεν ἡ ἐσχάτη μάχη· οἱ ὄρεινοὶ ἠμύνθησαν μετ' ἀπελπισίας. 47 ἐξ αὐτῶν μόνοι διέφυγον τὸν θάνατον, συνωθούμενοι ἀπειλητικοὶ ἀκόμη περὶ τὸ σπήλαιον, παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ ὁποίου ἴστατο ὄρθιος ὁ ἰμάμης. Ὁ ῥώσσοι στρατηγὸς διέταξε τὴν παῦσιν τοῦ πυρός· ὁ Σιαμὺλ παρεδόθη (25 Αὐγούστου 1859)

Ὁ αἰχμάλωτος ἐπέμψθη εἰς Πετρούπολιν, ὅπου ὁ Τσάρος τὸν ἰδέχθη μετὰ τιμῆς, ἰχορήγησεν αὐτῷ γενναίαν ἐτησίαν σύνταξιν καὶ ἀνετὸν διαμονὴν ἐν Κηλούγα, ὅπου ἐτελεύτησεν ἐν εὐσεβείᾳ κατὰ τὸ 1871. Ἐκτοτε οἱ κάτοικοι τοῦ ἀνατολικοῦ Καυκάσου ὑπετάγησαν.

Οἱ Κιρκάσιοι τοῦ δυτικοῦ Καυκάσου ἠγωνίσθησαν ἐπὶ τινα εἰσέτι χρόνον. Ἄλλ' οὐδέποτε ὑπῆρξαν τόσοι ἐπιφοβοὶ ὅσον οἱ ὄρεινοὶ τοῦ Σιαμὺλ. Διὰ τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκης εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τοὺς Ῥώσσους τὸ διαμέρισμα τῆς Ἀνίπας καὶ ἡ ἀνατολικὴ παραλία τοῦ Εὐξείνου. Ὁ δὲ ῥώσσοι στρατηγὸς Ῥαγιέβσκης ἐνετάλη νὰ ἐγκαταστήσῃ αὐτόθι τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἡγεμόνος του. «Ὁ Σουλτάνος σᾶς ἐδώρησεν εἰς τὸν Τσάρον, εἶπε εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῆς χώρας. — Ἀληθῶς; ἀπῆντησεν εἰς ἐξ αὐτῶν· ἔστω! βλέπεις ἐκεῖνο τὸ πτηνὸν ἐκεῖ ἐπάνω εἰς τὸν κλῶνα τοῦ δένδρου; σοῦ τὸ χαρίζω, πιᾶσέ το!» Ἐδέησε νὰ γείνη χρῆσις τῶν ὀπλων πρὸς καθυπόταξιν τῶν Κιρκασίων. Ἡ πρῶτος ἀπεκλείσθη στενωῶς, ὅπως διακοπῆ πᾶσα μετὰ τῶν ἐξω συκοινωνία· ἀλλ' ἡ μεγάλη κατ' αὐτῶν προσπάθεια κα-

τεβλήθη μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Σιαμύλ. Αἱ διάφοροι τοῦ ὄρου φυλαί, ἠττηθεῖσαι εἰς αἱματηρὰς μάχας, ὑπετάγησαν κατὰ τὸ πλεῖστον· ἀλλ' ἀντὶ νὰ ζήσωσιν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν χριστιανῶν νικητῶν, προὔτιμησαν νὰ μεταναστεύσωσιν ἄθρόοι: «Θέλομεν νὰ ζήσωμεν καὶ ν' ἀποθάνωμεν, ἔλεγον, μεταξὺ τῶν μουσουλμανικῶν ἀδελφῶν μας· θέλομεν τὰ ὅστ' αὐτὰς ν' ἀναπαυθῶσι μίαν ἡμέραν εἰς γῆν ἡγιασμένην». Ἐδέησε νὰ χορηγηθῶσιν εἰς αὐτοὺς πλοῖα, ὅπως μετακομισθῶσιν εἰς Τραπεζοῦντα, εἰς Σαμφοῦντα, εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰς Βουλγαρίαν. Μεθ' ὅλας τὰς ὑπὲρ αὐτῶν χρηματικὰς θυσίας τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, πολλοὶ ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν μετανάστευσιν ταύτην. Οἱ ἐπιζήσαντες, ἐξαφθέντες ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν κακουχιῶν ἃς ὑπέστησαν, ἐχρημάτισαν, τὰ φοβερώτατα ὄργανα τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ κατὰ τὸ 1876 σφαγῶν.

Δ' Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΤΩΝ ΡΩΣΣΩΝ

Πάντα ταῦτα τὰ γεγονότα ἠμπόδισαν τὸν τσάρον Νικόλαον νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν εἰμαρμένην ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐξάπλωσιν τῆς Ρωσσίας. Ἄλλως τε καθὼς κληρονόμος τῶν σχεδίων τῆς προμήτορος αὐτοῦ Αἰκατερίνης τῆς Β', ἠσθάνετο κλίσιν μείζονα πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν. Ἀγέρωχος ἐπὶ τῇ ἀπολύτῳ αὐτοῦ ἐξουσίᾳ, ἐγένετο ὁ προστατὴς τῶν βασιλέων κατὰ τῶν ἐπαναστατικῶν ιδεῶν, ἀφελῶς δέ, ὡς τις Δὸν Κιχώτης τῆς ἀπολυταρχίας, εἶχε θέσῃ τοὺς στρατοὺς του εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Αὐστρίας, κατὰ τῆς Οὐγγρικῆς Δημοκρατίας. Ἄλλ' ἐπέζησεν ἄρκετὰ ὥστε νὰ μεταμεληθῇ.

Ἐπὶ πλέον δέ, ἐπόθει ν' ἀποκτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Συνήντησεν ὁμῶς ἀπέναντι του τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, ἠττήθη ἐν Κριμαίᾳ, συναισθανόμενος δὲ ὅτι καὶ ἐκεῖ χιμαίρας ἐπεδίωκεν, ἐπεζήτησε τὸν θάνατον καὶ ἀπεκόμισεν εἰς τὸν τάφον τὸ μέγα σχέδιον τῆς ἀνιδρύσεως τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀποκρουσθεῖσα τότε ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου ἡ Ρωσσία, ἐστράφη ὀριστικῶς πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀνεζήτησεν εἰς Ἀσίαν τὰ τρόπαια, ἅτινα διεύφευγον αὐτὴν ἐν Εὐρώπῃ.

Ὅντως δὲ ἡ μεγάλη προσπάθεια τῆς Ρωσσίας πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀσίαν ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τοῦ Κριμαϊμοῦ πολέμου, οὗσα οἰοῦνται συνέπεια αὐτοῦ φυσικῆ. Ἐπεκτείνεται δὲ αὕτη καθ' ὅλον

τὸ πλάτος τῶν μεσημβρινῶν συνόρων του Κράτους, ἀπὸ τοῦ Εἰρη-
νικοῦ μέχρι τῆς Κασπίας. Τὸ 1847 ὁ Τσάρος διώρισε τὸν στρα-
τηγὸν Μουράβιεφ διοικητὴν τῆς Ἀνατολικῆς Σιβηρίας· οἱ ὀπλαρχη-
γοὶ αὐτοῦ ἐξηρέυνησαν τὰ παράλια τῆς θαλάσσης τοῦ Οὐχότσκ ἀνεῦ-
ρον καὶ προσδιώρισαν τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀμούρ ὀπέναντι τῆς Σαγκα-
λινῆς νήσου, ἰδρυσαν αὐτόθι τὴν πόλιν Νικολαϊέβσκη, κατέλαβον δὲ
ἐν ἡσυχίᾳ, τὴν ἀριστερὰν τοῦ ποταμοῦ ὄχθην. Ὁ Μουράβιεφ ἐπε-
φορτίσθη νὰ πείσῃ τοὺς Σίνας ὅπως στέρξωσι τὴν προσάρτησιν ταύ-
την, μετὰ πολλὰς δὲ καὶ ἐπιπόνους διαπραγματεύσεις, καθ' ἃς ἡ δρα-
στηριότης τοῦ ῥώσσου στρατηγοῦ κατίσχυσεν ἐν τέλει, οἱ Σίνας
ὑπέγραψαν τὴν 16 Μαΐου 1858 τὴν ἐν Ἀϊγούν συνθήκην, δι' ἧς
παρεχώρουν εἰς τὴν Ἀσίαν πᾶσαν τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἀμούρ.
Ἡ εἰδησις τῆς ἐπιτυχίας ταύτης ἐγνώσθη ἐν Πετροπόλει μετ' ἐν-
θουσιασμοῦ, ὁ δὲ Τσάρος ἀπένειμε εἰς τὸν Μουράβιεφ τὸν τίτλον
τοῦ κόμητος Ἀμούρσκη. Ἔτεροι δὲ ἐπιτυχίαι συνεπλήρωσαν σχεδὸν
ἀμέσως τὰ σπουδαῖα ταῦτα ἀποτελέσματα. Μετὰ τινὰς ἡμέρας ὁ
ναύαρχος Πουτιάτιν διὰ τῆς ἐν Τσιεντσίν συνθήκης ἐπέτύγχανεν ὑπὲρ
τῶν Ῥώσσων τὸ δικαίωμα τοῦ ταξειδεύειν καὶ ἐμπορεύεσθαι ἐλευθέ-
ρως ἐντὸς τοῦ Σινικοῦ κράτους, τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν
τελωνιακῶν δασμῶν ἐν Μογγολίᾳ καὶ τὴν ἐλευθέραν περιοδεῖαν τῶν
ἐμπορικῶν καραβανίων μεταξὺ Κιάχτας καὶ Τιεντσίν. Ἡ Σιβηρία
καὶ ἡ Μογγολία καθίσταντο ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ ὁδὸς μεταξὺ τῆς
ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Σινικῆς. Μόνιμος πρέσβυς Ῥώσσοις ἐγ-
κατεστάθη ἐν Πεκίνῳ, ἐπαγρυπνῶν ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν νέων τού-
των συμφερόντων.

Τὸ 1860 ὁ στρατηγὸς Ἰγνάτιεφ, πρέσβυς ἐν Σινικῇ, ἐπέτυχεν
αὐθις τὴν συνομολόγησιν τῆς ἐν Πεκίνῳ συνθήκης. Ῥωσικὸν προ-
ξενεῖον συνέστη ἐν Οὐργα, τῇ κυριωτάτῃ πόλει τῆς Μογγολίας· ἡ
δὲ χώρα ἡ περιλαμβανομένη μεταξὺ τοῦ Οὐσσούρι καὶ τῆς θαλάσ-
σης μετὰ τῆς μακρᾶς παρὰ τὴν Ἰαπωνίαν παραλίας, μεταξὺ τῶν
ἐκβολῶν τοῦ Ἀμούρ καὶ τῶν συνόρων τῆς Κορέας, παρεχωρήθη εἰς
τὴν Ῥωσσίαν. Ἡ Βλαδιβοστόκ, ἧς τὸ ὄνομα σημαία «Κυριαρχία
τῆς Ἀνατολῆς», ἐκτίσθη πρὸς νότον τῶν συνόρων τούτων, παρὰ τὰ
μεθόρια τῆς Κορέας καὶ τῆς Μανδσουρίας, ἀντικρὺ τῆς Ἰαπωνίας,
εἰσχωρεῖ δὲ ὡς σφὴν ἐκεῖθεν πρὸς τὰς μεσημβρινὰς θαλάσσας. Τὸ
1875 οἱ Ῥῶσοι ἠγόρασαν παρὰ τῶν Ἰαπόνων τὴν Σαγκαλιανὴν

νήσον, ἐπ' ἀνταλλαγῇ τῶν νήσων Κουρίλων· εἶχον ἤδη πρότερον, κατὰ τὸ 1867 παραχωρήσῃ τὴν Ἀλάσκαν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας. Τὰ σύνορα τοῦ Κράτους τῶν Τσάρων δὲν μετεβλήθησαν ἔκτοτε πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα. Ἀλλ' ἄνωθεν τῶν συνόρων ἡ ἐπίδρασις τῆς Ρωσσίας δὲν ἔπαυσε βαρύνουσα ὁσημέραι περισσότερον ἐπὶ τῆς Σινικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας.

Ἀφ' ἐτέρου ἐπεχείρησε νὰ εισδύσῃ εἰς τὸ ῥωσικὸν Τουρκεστάν, εἰς τὰς κοιλάδας τὰς ἀνοιγομένας πρὸς τὴν Δζουγκαρίαν καὶ τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Ταρέμ, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῶν ὀρέων Τιάν-Χάν, ὅπως χαράξῃ νέαν ὁδὸν πρὸς τὸ Πεκίνον. Μετὰ τὸ 1860 καὶ τὴν ἀγγλογαλλικὴν ἐκστρατείαν, τὴν ἀπολήξασαν εἰς τὴν νίκην τοῦ Παλικάο καὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Πεκίνου, χάρις εἰς τὴν φοβερὰν ἀνταρσίαν τῶν Ταίπιγκ, ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Γιαγκ-Τσέ-Κιάγκ αἱ παρὰ τὰ δυτικὰ σύνορα σινικαὶ ἐπαρχίαι ἐπανεστάτησαν ὡσαύτως. Ἡ Κασγαρία, ἥτοι ἡ ἀνωτέρα κοιλάς τοῦ Ταρῖμ, ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὸν Χάνην Μωάμεθ-Γιακούβ, συνάψαντα ἀμέσως σχέσεις φιλικὰς μετὰ τῆς Ῥωσσίας. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἄγγλοι ἐπεμψαν πρὸς αὐτὸν πρεσβείαν ὑπὸ τὸν Φόρσυθ, καὶ αἱ δύο ἀντίζηλοι ἐπιρριαι ἠτοιμάσθησαν νὰ διαμφισβητήσωσι τὸ ἔδαφος. Πλὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γιακούβ, οἱ Σῖναι κατώρθωσαν νὰ ἐγκαταστήσωσι καὶ αὐτοὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐν Κασγάρ (1877).

Ταυτοχρόνως ἡ Κούλτζα, ἥτοι ἡ κοιλάς τοῦ Ἰλι, ῥέοντος πρὸς δυσμὰς καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὴν λίμνην Βαλκὰς, ἐπανεστάτησεν ἐπίσης κατὰ τῆς Σινικῆς (1865), εἶτα δὲ παρεδόθη εἰς τὴν Ῥωσίαν (1871). Οἱ Σῖναι διεμαρτυρήθησαν καὶ οἱ Ῥῶσοι ἀπέδωκαν τὴν Κούλτζαν, ἀλλ' ἐκράτησαν τὸ δυτικὸν μέρος τῆς ἐπαρχίας. Ἐγένοντο τοιοῦτοτρόπως κύριοι τοῦ μεγίστου μέρους τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Ἰλι καὶ ἀπέκτησαν νέαν γραμμὴν εἰσχωρήσεως πρὸς τὴν Σινικὴν.

Ἡ ἐνέργεια τῶν Ῥώσων ὑπῆρξε συνέχης καὶ καρποφόρος ἰδίως ἐν τῇ λεκανοπεδίῳ τῆς Ἀράλης λίμνης, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Ἰράν. Ἐντὸς εἰκοσαετίας, κατὰ μῆκος τῶν ὀρέων Γιάν-Χάν καὶ ὑπερβαίνοντες τὸν Σὺρ-Δαρίαν, ἔφθασαν εἰς τὰ σύνορα τοῦ Ἀφγανιστάν, παρὰ τὰς ὑπώρειας αὐτοῦ ἀκριβῶς, διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν χανάτων τῆς Βουχάρος καὶ τῆς Χίβας. Τὸ 1852 ὁ στρατηγὸς Περόβσκις ἐξηκολούθησε τὴν ἀνέγερσιν τῶν φρουρίων,

δι' ὧν ἐμελλε νὰ προστατευθῆ ἡ γραμμὴ τοῦ Σὺρ-Δαρία. Κατετρόπωσε τὰ στρατεύματα τοῦ χάνου τῆς Χοκάνδης, ἐκυρίευσε τὸ κατεχόμενον παρ' αὐτῶν φρούριον Ἄκ-Μετζεδί, ὠχύρωσεν αὐτὸ κάλλιον καὶ τὸ ἀπεκάλεισε διὰ τοῦ ὀνόματός του.

Ὁ περιδοξότατος ἥρως τῆς κατακτήσεως τοῦ Σὺρ-Δαρία ἐγένετο ὁ συνταγματάρχης Τσερνάιεφ. Τὰ κατορθώματα αὐτοῦ ὑπενομιζοῦσι τὰ μυθικὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἱπποτῶν τῆς «Κιανῆς Σημαίας» κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ζέγκις-Χάν καὶ τοῦ Ταμερλάνου. Κατὰ τὸ 1864 ἐκυρίευσε τὴν Ἄουλιέ-Ἄτα καὶ τὴν Τσιμκέντ, ἀπέφραξε δὲ οὕτω τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Τασκέντ, τὴν ἐπισημοτάτην πόλιν τοῦ Τουρκεστάν. Ἐκ φόβου μὴ δυσαρεστηθῆ ἡ Ἀγγλία, ἡ ῥωσικὴ Κυβέρνησις τὸν διέταξε νὰ ἐπιστρέψῃ· ἀλλ' αὐτὸς ἐνεθυλάκωσε τὴν διαταγὴν καὶ ἐκυρίευσε τὴν Τασκέντ (Ἰούνιος 1865). Καὶ αὐτὸς μὲν ἀνεκλήθη διὰ τὴν παρακοὴν του· ἀλλ' ὁμως ἡ Ῥωσσία ἐκράτησε τὴν πόλιν. Κατέλιπε φήμην μυθώδη παρὰ τῷ στρατῷ καὶ τῷ λαῷ, οἱ δὲ στρατιῶται ἐπὶ χρόνον μακρὸν ἔψαλλον τὰ περιβόητα αὐτοῦ κατορθώματα. Οἱ Κιργίζιοι, ἐν τοῖς ποιήμασιν, ἄτινα οἱ βάρδοι αὐτῶν συνθέτουσι πρὸς τιμὴν τῶν ἀνδρείων, ἀπεκάλεισαν αὐτὸν «ἱππότην» των. Οἱ δὲ Τουρκομάνοι τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετέβαλον εἰς Τσίρ-Ναίπ, ἧτοι «ὁμοιον πρὸς λέοντα».

Ὁ διάδοχος αὐτοῦ στρατηγὸς Ῥωμανόβοκης, ἐδέησε ν' ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις τοῦ χάνου τῆς Βουχάρας, Μουζαφέρ. Ἐχων ὑπ' αὐτὸν μικρὸν στρατὸν ἐκ 3,600 ἀνδρῶν, ἐνίκησε τὸν χάνην ἐν Ἰρδζάρ (Μάιος 1866) καὶ ἐκυρίευσε τὴν Χονδζέντ. Αἱ νεωστὶ κατακτηθεῖσαι χώραι διοργανώθησαν ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν «Ῥωσικὴ Κυβέρνησις τοῦ Τουρκεστάν» καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ Κάουφμαν (1867). Ὁ Μουζαφέρ καὶ πάλιν ἠττήθη ἐν Ζέρα-Βουλέχ, παρὰ τὸν Ζεραφκάν. Οἱ Ῥῶσοι ἐκυρίευσαν τὴν Σαμαρκάνδην, τὴν μεγάλην τοῦ Ζεραφκάν πόλιν, τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τοῦ Ταμερλάνου, ἐνταφιασθέντος αὐτόθι, ἡ δὲ κατάκτησις αὕτη ἐφημίσθη πολὺ πλέον ἢ αἱ προηγούμεναι νίκαι. Ὁ χάνης τῆς Βουχάρας ὠμολόγησεν ἑαυτὸν ἠττηθέντα (Ἰούλιος 1868), ἐπλήρωσε βαρεῖαν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ ἔσπερξε νὰ εἶνε ὑποτελὴς τοῦ Τσάρου. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἡ χώρα τῆς Χοκάνδης ἔσχε τὴν αὐτὴν τύχην. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης εἶχον διώξῃ τὸν χάνην αὐτῆς, Χουδαγιάρ, οὐ ἐμίμνοντο ὅτι ἦτο κατὰ πάντα ἀφωσιωμένος εἰς τοὺς Ῥώσους,

οὗτος δὲ κατέφυγεν εἰς Ὀρεμβούργον. Μικρὰ ῥωσικὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν Σκοβέλεφ ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας ἐν Μακράμ (1875) καὶ κατέλαβε τὴν Χοκάνδην καὶ τὰς πλησιοχώρους πόλεις, ἐξ αὐτῶν δ' ἐσχηματίσθη ἡ νέα ἐπαρχία τῆς Φεργγάνης. ἡ πλουσιωτάτη τῶν τοῦ ῥωσικοῦ Τουρκεστάν.

Αὐτὸς ὁ Χάνης τῆς Χίβας ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ. Ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ διὰ πρώτην φοράν εἶχε καταληφθῆ, εἶτα δ' ἐκκινωθῆ κατὰ τὸ 1854. Κατὰ τὸ 1871 ἀνησυχῶν διὰ τὴν προέλασιν τῶν Ρώσων, ἐξήγειρε κατ' αὐτῶν τὰς φυλάς τῶν Κιργιζίων. Ἀποτυχῶν τὴν πρώτην φοράν κατὰ τὸ 1872 ὁ στρατηγὸς Κάουρμαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς Χίβας ἐκ τριῶν διαφόρων μερῶν. Τρία σώματα στρατοῦ ἐξεκίνησαν ἐξ Ὀρεμβούργου, ἐκ Τασκέντ καὶ ἐκ Κρασνοβοδόσκ τοῦ παρὰ τὴν Κασπίαν. Ἡ ἐξ Ὀρεμβούργου ἐκκινήσασα φάλαξ ἐδεκατίσθη ὑπὸ τοῦ κλίματος καὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ θυελλῶν, ὑπέστη τὰ πάνδεινα καὶ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπωλέσθη. Αἱ δύο ἄλλαι, ὑπὸ τὸν Κάουρμαν καὶ τὸν Σκοβέλεφ, πολλὰς ὡσαύτως ὑποστάσαι κακουχίας, ἔφθασαν ὁμως πρὸ τῆς Χίβας καὶ ἀφοῦ τὴν ἐβομβάρδισαν, εἰσῆλθον διὰ τοῦ ρήγματος. Ὁ Χάνης ἐσυνθηκολόγησε. Παρεχώρησε πᾶσαν τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀμοῦ-Δαρία, ἐπέτρεψεν εἰς τὰ ῥωσικὰ πλοῖα τὴν ἐλευθεροπλοῖαν τῆς λίμνης Ἀράλης, κατέβαλε πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ ἔστερξε νὰ κτισθῆ ἄνωθεν τῆς Χίβας, καὶ δεσπόζον τῆς πόλεως τὸ φρούριον Ἀλεξανδρόβσκ, κατεχόμενον ὑπὸ φρουρᾶς ῥωσικῆς.

Οἱ Ἄγγλοι διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως κατὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων προσαρτήσεων τῆς Ρωσσίας. Ἐν τούτοις ὁ Γλάδστων ἐφάνη ἀρκεσθεὶς εἰς τὰς διαβεβαιώσεις περὶ τοῦ μέλλοντος, τὰς δοθείσας παρὰ τοῦ πρίγκιπος Γορτζακώφ, προέβη δὲ καὶ μέχρι τῆς ἐξῆς πρὸς τὴν Βουλὴν τὴν Κοινοτήτων δηλώσεως: «Τὸ ἐπ' ἐμοὶ οὐδαμῶς ἀνησυχῶ ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἐδαφικῶν ἐπεκτάσεων τῆς Ρωσσίας· οὐδενὸς εἶδους ἀνησυχίαν αἰσθάνομαι. Φρονῶ δὲ ὅτι οἱ τοιοῦτοι φόβοι εἶνε γελοῖοι καὶ ἀνυπόστατοι» Ἦτο ἄρα γε ὀλιγώτερον ἤσυχος παρ' ὅ, τι ἐβεβλίου; Ἡ ἤθελε νὰ καθησυχάσῃ τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ κοινὴν γνώμην; Ἐπέτυχε παρὰ τῆς ῥωσικῆς Κυβερνήσεως τὴν συνομολόγησιν συμβάσεως πρὸς ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν συνόρων τῶν ἀποκτηθειῶν προσφάτως ὑπὸ τῆς Ρωσσίας χωρῶν. Ὡς νέον σύνορον ὠρίσθη ὁ ποταμὸς Ἀμοῦ-Δαρία, ἀφέθησαν δὲ εἰς τὸ Ἀφγανιστάν αἱ χῶραι τῆς

Ουακχάν, Βαδακχάν, Κουντούζ, Βάλκχ και Μαϊμενέ. Ἀπωτέρω, πρὸς δυσμὰς, τὸ σύνορον ἔμενον ἀόριστον, οἱ δὲ Ρῶσοι βεβαίως δὲν θὰ παρέλιπον νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τούτου. Κατ' οὐσίαν, εἰς τὰς χώρας ἐκείνας, ἡ Ἀγγλία, στερουμένη συμμάχων, ἦτο ἠναγκασμένη νὰ ἐπικυροῖ διὰ τῆς ὑπογραφῆς τῆς τὴν αὐξήσιν τῆς ἀνταγωνιστρίας τῆς.

Προσεπάθησε καὶ αὐτὴ ν' αὐξήσῃ τὸ κράτος τῆς καὶ ν' ἀντιτάξῃ κατακτήσεις κατὰ τῶν κατακτήσεων ἀλλὰ δὲν ἠτύχησε ν' ἀπολήξῃ εἰς παραπλήσια ἀποτελέσματα.

Ὅπως διατηρήσῃ τὰ ἑαυτῆς πλεονεκτήματα ἐν τῇ σινικῇ ἀγορᾷ, εἰς ἣν εἰσέδουον ἡ μὲν Ρωσσία διὰ τοῦ Ἀμούρ, ἡ δὲ Γαλλία διὰ τοῦ Τογκίνου, ἡ Ἀγγλία ἐπετίθη κατὰ τῆς Βερμανίας. Ἦδη εἶχεν ἀφαιρέσῃ ἐξ αὐτῆς κατὰ τὸ 1852 τὴν τελευταίαν αὐτῆς παραθαλάσσιον ἐπαρχίαν, τὸ Πιγού μετὰ τῶν πόλεων Ραγκούν καὶ Μαρταβάν. Κατὰ τὸ 1885 ἀπήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως Θιβῶ νὰ χορηγήσῃ αὐτῇ τὸ μονοπώλιον τῆς καρπώσεως τῶν ἐκ τέκ (δένδρων παραγόντων ξυλείαν ναυπηγήσιμον) δασῶν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸς ἠρνήθη, ὁ ἀντιβασιλεὺς τῶν Ἰνδιῶν λόρδος Δῶφφεριν ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον, ἐξέπεμψε δὲ κατ' αὐτοῦ τὸν στρατηγὸν Πρενδεργᾶστ μετὰ 15,000 ἀνδρῶν. Ὁ βασιλεὺς ἠττήθη πανταχοῦ καὶ συνελήφθη ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αὐτοῦ Μανδαλέ· ἡ ἐπικράτειά του προσηρτήθη εἰς τὸ Ἰνδοστάν, οὗ τὰ σύνορα τοιοῦτοτρόπως μετετοπίσθησαν πρὸς ἀνατολὰς μὲν μέχρι τοῦ Μεκόνγκ, πρὸς βορρᾶν δὲ ἄνωθεν τοῦ Βάμου, παρὰ τὰ μεθόρια τοῦ σινικοῦ Γιού-νάμ.

Πρὸς τὴν δύσιν, ἐν Ἀφγανιστάν ὁ Δόστ Μωχαμὲτ εἶχεν ἀποβιώσῃ κατὰ τὸ 1863. Ἐπὶ πέντε ἔτη οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐπάλαιον περὶ τῆς καταλήψεως τῆς ἐξουσίας, ἥτις ἀπέμεινε τέλος εἰς τὸν Σέρ-Ἀλῆν· Ὁ ἀνεψιὸς τούτου Ἀβδ-ἔρ-ραχμάν κατέφυγεν εἰς Σχμαρκάνδην, ἐνθα ἔζη διὰ συντάξεως παρεχομένης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Τσάρου. Ὁ Ἀλῆς, φοβούμενος τὴν ρωσικὴν ἰσχύν, συνῆψε σχέσεις στενάς, μετὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Τουρμεστάν, στρατηγῶ Κέουφμαν, ἐδέχθη δ' ἐν Καβούλ πρεσβευτὴν τοῦ Τσάρου. Ὁ ἐν Καλκούττῃ ἀντιβασιλεὺς λόρδος Λύττων ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον (Νοέμβριος 1878) 35,000 Ἀγγλων εἰσεβάλον εἰς Ἀφγανιστάν, ἐκυρίευσαν τὴν Κανδαχάρ καὶ τὸ Καβούλ, ἐδίωξαν τὸν Σέρ-Ἀλῆν καὶ ἀντικατέστησαν αὐτὸν διὰ τοῦ υἱοῦ του Γιακούβ, ὅστις ὑπέγραψε τὴν ἐν Γανδαμάκ συνθήκην (5 Μαΐου 1879). Ὁ νέος ἡγεμὼν ἔλαβε παρὰ τῆς ἀγγλί-

κῆς Κυβερνήσεως ἔτησίαν χορηγίαν ἐξ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἑκατομμυρίου φράγκων, ἀντὶ δὲ τούτων ἐδέχθη νὰ ἐδρεύῃ βρεττανὸς τοποτηρητὴς ἐν Καβούλ καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν νὰ καταλάβῃ τὰς σιωνίους τῶν Σολιμάνων ὁρέων.

Μετὰ τινὰς μῆνας, ὅπως συνέβη καὶ κατὰ τὸ 1842, οἱ Ἀφγανοὶ ἐπανεστάτησαν. Ὁ Ἄγγλος τοποτηρητὴς ταγματάρχης Καβανιάρης ἐφονεύθη. Ὁ ἄγγλικὸς στρατὸς ἐπανῆλθεν εἰς Καβούλ καὶ ἐξεθρόνισε τὸν Καβούλ, ὅστις ἐκρατήθη ὑπὸ περιορισμὸν ἐν Σίμλα. Ὁ ἐγγονὸς τοῦ Δόστ-Μωχαμέτ Ἀβδ-έρ-ραχμάν ἀνεφάνη εἰς τὴν χώραν καὶ ἀπήτησε τὸν θρόνον του. Εἰς υἱὸς του Σερ-Ἀλῆ, ὁ Ἀγιούβ, ἀνηγορεύθη ἡγεμὼν ἐν Ἐράτῃ, ἐβάδισε κατὰ τῶν Ἄγγλων, κατετρόπωσε τὸν στρατηγὸν Βώρρσους ἐν Μαίρβουδ καὶ ἀπέκλεισε τὸν στρατηγὸν Πρίμρωζ ἐν Καδαχάρ. Ὁ στρατηγὸς Φρειδερίκος Ρόβερτς προσέδραμεν, ἐνίκησε τὸν Ἀγκιούβ, τὸν ἠνάγκασε νὰ φύγῃ εἰς Περσίαν, καὶ εἰσῆλθεν θριαμβευτικῶς εἰς Κανδαχάρ. Ἡ χώρα ἐξηκολούθει νὰ διατελῇ ἐν ἀναερασμῷ. Ὅθεν ὁ ἄγγλικὸς στρατὸς περιεκύκλωσε τοὺς δυσμενεῖς διακειμένους πληθυσμούς. Ὁ ἀντιβασιλεὺς ἔσπευσε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κρίσιν, ἀποφασίσας ν' ἀναγνωρίσῃ τὸν Ἀβδερραχμάν ὡς ἐμίρην τοῦ Καβούλ. Συνωμολόγησε μετ' αὐτοῦ τὴν ἐν Ραβάλ-Πινδι (1880) συνθήκην, δ' ἧς εἰς τὸν ἐμίρην ὠρίζετο ἐτήσιον χορήγημα ἐκ τριῶν ἑκατομμυρίων φράγκων· τὰ ἄγγλικά στρατεύματα ὑπεχρεοῦντο ν' ἀπέλωσιν ἐκ τοῦ Ἀφγανιστάν, ἡ Ἀγγλία δὲ παρητείτο τῆς ἀξιώσεως τοῦ διατηρεῖν τοποτηρητὴν αὐτόθι. Παρεχωρήθη ὁμως αὐτῇ τὸ δικαίωμα τῆς κατασκευῆς τοῦ σιδηροδρόμου ἐκ Σικαρπούρ παρὰ τὸν Ἰνδὸν εἰς Κουέτταχ, ἧται μέχρι τοῦ ἡμίσεος τῆς εἰς Κανδαχάρ ὁδοῦ. Ἄλλως τε δὲν τρέφει πολλὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν πίστιν τοῦ Ἀβδ-έρ-Ραχμάν, χρηματίσαντος ἄλλοτε ἀσπόνδου αὐτῆς ἐχθροῦ, ζήσαντος δὲ δέκα ἔτη τῆς νεότητός του ἐν τῷ μέσῳ τῶν ῥώσων ἀξιωματικῶν τοῦ Τουρκεστάν.

Ἄλλὰ τίνα σημασίαν ἔχουσι τ' ἀποτελέσματα ταῦτα, τὰ μετὰ κόπου ἀποκτηθέντα καὶ πρόσκαιρα, παραβαλλόμενα πρὸς τὰς πολυκρότους νίκας τῆς Ρωσίας ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις; Αἱ ἦνται ὡς ὑπέστησαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸν κατ' αὐτῆς ἀγῶνα ἐν ἔτει 1877, τὰ μέγιστα ηὔξησαν τὸ γόητρον αὐτῆς καὶ τὸν φόβον τῆς δπλων καὶ παρὰ τοῖς μουσουλμανικοῖς λαοῖς· ἡ δὲ ματαίωσις τῶν ἐλπίδων ἠναγκάσθη νὰ ὑποστῇ διὰ τῆς Βερολινείου συνθήκης τὸ 1878, ἐξῆ-

ψεν ἔτι μᾶλλον τὸν ζῆλόν της πρὸς ἐπιδιώξιν ἄλλων θριάμβων, ὧν ἡ Εὐρώπη δὲν θὰ ἠδύνητο νὰ διαφιλονικήσῃ αὐτῇ τοὺς καρπούς.

Καὶ πράγματι τὴν ἐπιούσαν τοῦ παρὰ τὸν ΑἼμον πολέμου ἀπεπεράτωσε τὴν κατάκτησιν τοῦ Τουρκεστάν. Ἀπέμεινεν αὐτῇ νὰ καταλάβῃ τὴν χώραν τὴν κειμένην μεταξὺ τοῦ Ἄμου - Δαρία καὶ τῆς Κασπίας. Κατεῖχεν ἤδη ἐν τῇ θαλάσῃ ταύτῃ ὀρμητήριον πολεμικῆς ἐνεργείας ἀξιόλογον, διότι κατὰ τὸ 1841 εἶχε καταλάβῃ τὴν νῆσον Ἀσουράδαν, ἀντικρὺ τῆς περσικῆς πόλεως Ἀστεραβάδ καὶ πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀτρέκ. Ἀκολούθως κατέλαβε κατὰ τὸ 1854 τὸ Ἀλεξανδρόβσκ, τέλος δὲ κατὰ τὸ 1869 τὸν λαμπρὸν κόλπον τοῦ Κρασνοβόδσκ, ἀντικρὺ τοῦ Βακοῦ, εἰς τὸ μέρος ὅπου ἡ θάλασσα εἶνε στενωτέρα· ὁ στρατηγὸς Στολιέτωφ κατεσκεύασε μετ' ὀλίγον ἐν τῷ κόλπῳ ἐκείνῳ τὸν λιμένα Μιχαηλόφσκ, συμπληρωθέντα κατόπιν, διὰ τοῦ ἐν προσφορωτέρῃ θέσει κειμένου ἑλιμένου τοῦ Οὐζούμ Ἀδά.

Οἱ Τουρκομάνοι Τεκκέ, οἱ εἰς τὰ περίξ κατοικοῦντες δὲν ἔπαυον κατενοχλοῦντες τοὺς ῥώσους ἀποίκους τῶν νέων ἐκείνων μερῶν καὶ καθιστῶντες ἀδύνατον πᾶσαν ἐμπορικὴν σχέσιν μετὰ τῶν πόλεων τοῦ Ἄμου Δαρία. Ἦσαν δ' ἄλλως τε οὗτοι λησταὶ φοβεροί, ἀποζῶντες ἐκ λεηλασίας. Ἐπιβαίνοντες τῶν γοργῶν ἵππων των, εἰσέρχοντο νύκτωρ εἰς τὰς ἀφρουρήτους κώμας, ἐσφαζον τοὺς ἄνδρας, ἐφόρτωνον τὰς γυναῖκας καὶ τὰς νεάνιδας ἐπὶ τῶν νώτων τῶν ἵππων των, προέδενον τοὺς αἰχμαλωτιζομένους διὰ κλοιοῦ ἀπὸ τοῦ ἐφιππίου των, καὶ ὠδήγουν διὰ μαστιγώσεων τὰ λάφυρα ταῦτα εἰς τὰ ὄχυρά των διαιτήματα, δεκτοὶ γενόμενοι δι' ἐπευφημιῶν ὑπὸ τῶν κατοίκων, οἵτινες προσέτρεχον εἰς τὴν διανομὴν τῆς λείας. Ἦσαν ἰδίως ὁ τρόμος τῶν πλησιοχώρων περσικῶν ἐπαρχιῶν.

Ἡ ῥωσικὴ Κυβέρνησις ἀπεράσισε νὰ καταστρέψῃ τὴν φωλεάν ταύτην τῶν ληστῶν. Μετὰ πολλὰς προσκλήσεις πρὸς ὑποταγὴν, ὧν οἱ κομισταὶ ἐσφάγησαν, ὁ στρατηγὸς Λομάκιν κατὰ τὸ 1876 ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Κουσίλ Ἀρβάντ καὶ κατέλαβεν αὐτό, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸ διατηρήσῃ. Κατὰ τὸ 1879, ἄγων στρατὸν ἰσχυρότερον, κατέλαβε τὴν ὄασιν τοῦ Ἄκ-Τεπέ καὶ προσέβαλε τὸ φρούριον Δεγκιλ-Τεπέ, ὅπου οἱ Τουρκομάνοι εἶχον συγκεντρωθῆ, ἀνεγείροντες ἰσχυρὰ ὄχυράματα, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἄγγλου ταγματάρχου Βούττλερ. Πᾶσαι αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ῥώσων ἀπεκρούσθησαν καὶ ὁ Λομάκιν ὑπεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀτρέκ.

Ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Φεργγάνης, τοῦ κλεισθέντος ἔτι μᾶλλον κατόπιν μετὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Πλεύνας στρατηγοῦ Σκοβέλεφ, Χρησιμοποιοῦν τὰ πρῶτα τμήματα τοῦ ἀπὸ Μιχαηλόφσκ εἰς Κεζίλ Ἀρβάτ σιδηροδρόμου, ὠδήγησεν οὗτος τὸν εὐάριθμὸν στρατὸν του μέχρι τοῦ κέντρου τῆς χώρας τῶν Τεκκέ καὶ ἐπολιορκήσῃ τὸ μᾶλλον σημαντικὸν αὐτῶν φρουρίον, Γεὸκ-Τεπέ, μετὰ 800 ἀνδρῶν καὶ 58 τηλεβόλων. Ἡ ὄχυρὰ αὕτη πόλις κατωκεῖτο ὑπὸ 30,000 κατοίκων, ἡ δὲ φρουρὰ αὐτῆς συνέκειτο ἐξ 7,000, ὑπὸ τὸν περιφημότετον τῶν τουρκομάνων ἀρχηγῶν, τὸν Τοκμὰ Σαδάρ. Ὁ Σκοβέλεφ περιεκύκλωσε τὴν πόλιν διὰ χαρακωμάτων, μεθ' ὅλας τὰς μακρινὰς ἐξόδους τῶν πολιορκουμένων, προσπαθούτων νὰ τὸν ἐμποδίσωσιν. Ἀφοῦ δὲ τὰ πολιορκητικὰ ἔργα ἐπερατώθησαν, ἡ ἐφοδος ὠρίσθη διὰ τὴν 12 Ἰανουαρίου 1881. Τὰ ρωσικὰ τηλεβόλα ἤνοιξαν εἰς τὰ ἐξ ἀργίλλου τεῖχη τοῦ φρουρίου εὐρέα καὶ βαθέα ρήγματα. Ὁ Σκοβέλεφ ἐξέπεμψεν ἐκεῖ τοὺς στρατιώτας του, ἐν τῷ μέσῳ τῶν Τεκκέ, ἐντρόμων ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν ὄχυρωματικῶν τῶν ἔργων. Μετὰ φοβερὸν ἀγῶνα ἐκ τοῦ συστάδην οἱ Κοζάκοι ὑπερίσχυσαν καὶ κατεδίωξαν τοὺς ἠττηθέντας ἀνηλεῶς, σπαθίζοντες αὐτούς. Τὴν ἐσπέραν ἀπεκομίσθησαν ἐξακισχίλια πτώματα ἐχθρῶν ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ἡ νίκη αὕτη ἔσχε μεγίστην ἀπήχησιν καὶ φήμην. Πᾶσα ἀντίστασις κατέπεσε παρὰ ταῖς τουρκομανικαῖς φυλαῖς· οἱ ἀρχηγοὶ τῶν χωρίων καὶ αὐτὸς ὁ Τοκμὰ-Σαδάρ προσελθόντες, ὠρκίσθησαν πίστιν εἰς τὸ στρατηγεῖον.

Τ' ἀποτελέσματα δὲν ἐβράδυναν. Ὁ δόκτωρ Λέσσαρ ἐξηρεύνησε τὰ πλησιόχωρα ὄρη, ἐχάραξεν ἐν αὐτοῖς τὴν ἐκ Σαράκς εἰς Ἐράτην ὁδὸν, διερχομένην διὰ τῆς στενοπορίας τῆς Ζουλφικάρ, ἐμελέτησε δὲ τὸ διάγραμμα τῶν δύο παλαιῶν βραχιόνων τοῦ Ἀμοῦν Δαρία πρὸς τὴν Κασπίαν. Ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις συνῆψε μετὰ τῆς Περσίας τὸ 1882 σύμβασιν, δι' ἧς αὕτη παρεχώρει πρὸς τὴν Ρωσσίαν τὰ κυριαρχικὰ ἐπὶ τῆς Μερβ̄ δικαιώματά της. Ἡ Μερβ̄ εἶνε μία τῶν ἀρχαιοτάτων πόλεων τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, ἱερὸν δὲ προσκῆνυμα σεπτὸν παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις· ἡ γεωγραφικὴ αὐτῆς θέσις εἶνε σπουδαιοτάτη, καθότι κεῖται παρὰ τὸν Μοῦργ-Ἀβ, τὸν κατερχόμενον ἀπὸ τὰ ὑψώματα τοῦ Ἀφγανιστάν, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Χέρι-ρούδ, τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἐράτης. Κειμένη ἐν τῷ μέσῳ εὐφόρου ὁάσεως, ἀπεκλήθη, ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον βεβαίως, ὁ σι-

τοβολῶν τῆς κεντρικῆς Ἀσίας. Οἱ μογγόλοι κατακτηταὶ ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς κλεῖδα τῆς Ἰνδικῆς. Πάντα ταῦτα ἐπαρκῶς ἐξηγοῦσι τὴν παρά τοῖς Ῥώσοις ἐπιθυμίαν τῆς κατοχῆς αὐτῆς.

Ὁ Σκοβέλεφ ἐπεμφεν ἐκεῖ μετημφισμένον ὡς Τουρκομάνον ἓνα τῶν ἀξιωματικῶν του, τὸν ταγματάρχην Ἀλιχάνωφ, διὰ νὰ μελετήσῃ τ' ἀμυντικὰ ἔργα. Δὲν ἐπρόφθασεν ὅμως ν' ἀποκτήσῃ καὶ τῆς κατακτήσεως αὐτῆς τὴν δόξαν, διότι ἀπεβίωσε κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1882. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ στρατηγὸς Κομάρωφ, ἠρεθισμένος ἕνεκα ληστρικῶν πράξεων γενομένων παρὰ τῶν ἱππέων τῆς Μέρβ, ἐπεμφεν αὐτόσε τὸν Ἀλιχάνωφ, κομιστὴν τηλεσιγράφου, ἀπαιτοῦντος τὴν ἄμεσον ὑποταγὴν τῆς πόλεως. Οἱ κάτοικοι πτοηθέντες ἐκ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Ῥώσου ἀξιωματικοῦ, προαναγγέλλοντος τὴν ἄφιξιν ἰσχυροῦ στρατοῦ, ἐξέλεξαν τοὺς ἀντιπροσώπους των, ὅπως μεταβῶσι καὶ προσφέρωσιν εἰς τὸν Κομάρωφ τὴν ὑποταγὴν των. Εἰσῆλθεν οὗτος ἄνευ δυσχερείας εἰς τὴν πόλιν μετὰ τινὰς ἡμέρας (Φεβρουάριος 1894). Κατὰ τὸν ἐπόμενον μῆνα Ἀπρίλιον ἐκυριεύθη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ Σαράκς, κειμένη παρὰ τὴν εἰς Ἐράτην ἄγουσαν ὁδόν.

Οἱ Ἄγγλοι καὶ πάλιν διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως. Ἡ Ῥωσικὴ Κυβέρνησις ἐδέχθη τὴν σύστασιν ἐπιτροπῆς ἀγγλορωσικῆς πρὸς καθορισμὸν τῶν συνόρων· ἀλλ' ὅμως αἱ ἐργασίαι αὐτῆς παρειλύσθησαν ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν Ἄγγλων. Τῇ ὑποκινήσει αὐτῶν οἱ Ἀφγανοὶ κατέλαβον τὸ μικρὸν φρούριον τοῦ Πενδζέχ, παρὰ τὸν Μοῦργ-Ἄβ, πρὸς νότον τῆς Μέρβ. Ὁ στρατηγὸς Κομάρωφ, παρὰ τὰς ἀπειλάς τῶν Ἄγγλων ἀξιωματικῶν, ἔσπευσε, κατετρόπως τοὺς Ἀφγανούς, ἐφόρευσε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἔταξε φρουρὰν εἰς τὴν πόλιν.

Ἐπιστεύθη τότε ὅτι πόλεμος ἐμελλε νὰ ἐκραγῇ μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Ἀγγλίας, αἰτίνας ἀμφοτέραι ἐπέσπευσαν τοὺς ἐξοπλισμούς των. Ἀλλὰ χάρις εἰς ἱσχυρὰς εἰρηνικὰς διαθέσεις τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ' καὶ τοῦ ὑπὸ τὸν Γλάδστωνα ὑπουργείου ἡ ἔρις κατηναύσθη καὶ ἡ ὀροθετικὴ ἐπιτροπὴ ἀπεπεράτωσε τὸ ἔργον της. Οἱ Ῥῶσοι ἐδέχθησαν ὡς σύνορον γραμμὴν, δι' ἧς ἀφίνοντο εἰς τὸ Ἀφγανιστὰν αἱ στενοπορείαι τοῦ Ζουλφικάρ πρὸ τῆς Ἐράτης, ἀλλ' ἦτις ἐξησφάλιζεν αὐτοῖς τὴν ἀδιαφιλονίκητον κατοχὴν τῆς Σαράκς, Μέρβ καὶ Πενδζέχ. Καὶ ἐκεῖ ἐπίσης ἡ Ἀγγλία ἠναγκάσθη ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ τετελεσμένον γεγονός.

Καὶ δὲν ἦτο τοῦτο μόνον. Δι' οὐδεμιᾶς συμβάσεως προσδιωρίζοντο τὰ Ῥωσικὰ σύνορα πρὸς τὸ μέρος τοῦ Παμίρ, παρὰ τὰς ἐκ-

βολὰς τοῦ Ἀμουρ-Δαρία. Οἱ Ῥῶσσοι δ' ἐπωφελήθησαν τῆς ἐπικρατοῦσης ἐν Ἀφγανιστάν διαρκοῦς ἀναρχίας. Κατὰ τὸ 1891 ἐπέχειρησαν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐκστρατεῖαν καὶ ἐνίκησαν τοὺς Ἀφγανοὺς ἐν Σοματὰχ (Ἰούλιος 1892). Διὰ νέας ἀγγλορωσσοικῆς συμφωνίας ἐγένετο κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1895 διανομὴ τοῦ ὄροπεδίου ἐκείνου μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας, οὕτω δὲ τὸ Ἀφγανιστάν ὑπερεφαλαγγίσθη ἐκ δυσμῶν καὶ ἐξ ἀνατολῶν. Τὸ ἐν Πείσαβερ ὠχυρωμένον ἀγγλικὸν στρατόπεδον ἀπειλεῖται. Οἱ πρόσκοποι τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Ῥώσων εὐρίσκονται ἀντιμέτωποι ἀλλήλων.

Ε'. Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΕΤΕΙ 1898.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ λήγοντος αἰῶνος περὶ τὸ ὄροπεδιον τοῦ Ἰράν, τὸ πολὺ σημαντικώτερον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Ἀγγλοὶ δὲν κατῴρθωσαν νὰ καταλάβωσιν ἰσχυρῶς τὸ Ἀφγανιστάν. Οἱ Ῥῶσσοι δὲ κατέκτησαν ὀλόκληρον τὸ Τουρκεστάν, καὶ διήνυσαν πάντα τὸν ἀπαιτούμενον δρόμον, ὅπως συναντηθῶσι μετὰ τῶν ἀνταγωνιστῶν των. Δὲν θέλομεν νὰ εἰπώμεν διὰ τούτου ὅτι θὰ προβῶσιν ἀσφαλῶς καὶ περαιτέρω καὶ ὅτι θὰ νικήσωσιν ἀσφαλῶς τοὺς Ἀγγλοὺς ὅπως τοὺς χάνας τῆς Βουχάρας καὶ τῆς Χίβας ἢ τοὺς τουρκομάνους ληστές. Πρέπει πρὸς τοῦτο νὰ ἐξετάσωμεν τὴν κατάστασιν τῶν δύο ἀντιπάλων κρατῶν καὶ τὰ ἰδιαιτέρα ἐκάστου πλεονεκτήματα, χωρὶς ὅμως νὰ ἐκφέρωμεν τὴν ἐλαχίστην προφητείαν.

Οἱ Ἀγγλοὶ εἰσὶ κύριοι ἰσχυροῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ Εὐέλπιδος Ἀκρωτηρίου μεχρις τῆς Αὐστραλίας, διὰ τῶν πορθμῶν τοῦ Βάβ-ἐλ-Μανδέβ καὶ τῆς Σιγγαπούρης, κυριαρχοῦσιν ἐπὶ πασῶν τῶν παραλίων τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ. Ἐσχημάτησεν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν Αὐστραλίαν ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἀνέλαβον τὴν κατάκτησιν τῆς ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς. Διωργάνωσαν θαυμασίως τὸ Ἰνδοστάν καὶ καρποῦνται τοὺς πόρους τοῦ μετὰ μεγίστης ἐπιτηδειότητος ἀρυόμενοι ἐξ αὐτῶν ἀμύθητα πλούτη. Τὸ εὐρύχωρον τῆς Ἰνδικῆς Κράτος διασχίζεται κατὰ πᾶσαν τὴν διεύθυνσιν καὶ ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου ὑπὸ μεγάλων σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, μετὰ παντοίων διακλαδώσεων ἀπὸ Καλκούττας εἰς Βομβάην, ἀπὸ Βομβάης εἰς Μαδράς. Ἔτεροι δὲ ἔδοι συγκοινωνίας καὶ εἰσχωρήσεως κατασκευάζονται πρὸς τὰς γειτονικὰς χώρας διὰ τῆς Βιρμανίας πρὸς τὴν Σινικὴν, διὰ τοῦ Ἰνδοῦ πρὸς τὸ Ἀφγα-

νιστάν. Ἡ τελευταία αὕτη γραμμὴ κέκτεται μεγάλην στρατηγικὴν ἀξίαν διὰ τοὺς ἐνδεχομένους κατὰ τῆς Ρωσσίας ἀγῶνας. Ἀποσπωμένη τῆς ἀπὸ Καλκούττας εἰς Βομβάνη γραμμῆς ἐν Ἀλλαχαβάδ, καὶ ἀνερχομένη τὸν Δζέμμαν διὰ τῆς Ἄγρας καὶ τῆς Δελχῆς, διασχίζει τὸ Πενδζάπ διὰ τῆς Λαχώρης, τέμνει τὸν Ἰνδὸν ἐν Ἀττόκ, ἀνέρχεται πρὸς τὸ Καβούλ, προστατευομένη ἀπὸ τὸ ἐν Πείσαβερ ὠχυρωμένον στρατόπεδον, σταματᾷ δὲ παρὰ τὸν λόφον τοῦ Καϊβέρ, παρὰ τὴν εἴσοδον τῶν ἀγρυσῶν εἰς Καβούλ στενοποριῶν. Ἐξυπηρετεῖται δὲ ἐπὶ τῷ αὐτῷ συμφέροντι ὑπὸ τῆς ἀπὸ Βομβάης μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ γραμμῆς, τῆς προωρισμένης κυρίως διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἐξ Εὐρώπης προερχομένων στρατευμάτων. Περᾶ ἡ γραμμὴ αὕτη τὸν Ἰνδὸν ἀνατολικῶς τῆς Σικαρπούρ, ὅπου ἐνοῦται μετὰ τῆς γραμμῆς τῆς προερχομένης ἐκ Κουρατζι, λιμένος τὰ μάλα σήμερον ἐπιμεμελημένου, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ. Ἐκεῖθεν κάμπτεται πρὸς τὰ μεσημβρινὰ τῶν Σολιμάνων ὀρέων, διέρχεται διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Βαλάν καὶ ἀπολήγει εἰς Κουεττάχ. Ἡ ἀπὸ Κουεττάχ εἰς Κανδαχάρ ἀπόστασις εἶνε σχεδὸν ἡ αὐτὴ τῆς ὑφισταμένης μετὰ Πείσαβερ καὶ Καβούλ. Ἐντεῦθεν ἐπιταί ὅτι τ' ἀγγλικὰ στρατεύματα δύνανται νὰ καταλάβωσι ταχέως ἅπαν τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ Ἀφγανιστάν.

Ἡ Ἀγγλία μεριμνᾷ περὶ τῆς ἀμύνης τοῦ Κράτους της, ὅπερ ἄλλοτε ἀπομεμονωμένον ἦν καὶ μακρὰν πάσης ἐπιθέσεως ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, συνορεύει τὴν σήμερον μετὰ φοβερῶν ἀντιζήλων, τῆς Γαλλίας τουτέστι παρὰ τὸν Μεκόνγκ καὶ τῆς Ρωσσίας παρὰ τὰς κλιτύς τοῦ Παμίρ καὶ τοῦ Ἰνδοῦ-Κούς. Ἀπώλεσε τὰ πλεονεκτήματα τῆς νησιωτικῆς θέσεως τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ἐξ ἧς τοσάκις ἐξηρτήθη ἡ σωτηρία αὐτῆς· κατέστη τρωτὴ ὅπως πᾶσαι αἱ ἡπειρωτικαὶ Δυνάμεις, περισσότερον ἔτι ἢ ἡ Ρωσσία. Τὸ ναυτικόν της, ὅσον μέγα καὶ ἂν εἶνε, ἴσται ἀνεπαρκές ὅπως προστατεύσῃ τόσας ἐκτεταμένας χώρας, ἐσπαρμένας ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς ὑδρογείου σφαίρας. Ὅθεν πᾶσα ἡ ἰσχὺς αὐτῆς στηρίζεται ἐπὶ τῆς φήμης του. Ἀπὸ ἐνὸς ἤδη αἰῶνος αὕτη δὲν ἐτέθη ἐν δοκιμασίᾳ. Τίς οἶδε ἐὼν θ' ἀποδειχθῆ ἱκανὸν ἢ ἀναπληρῶσθαι τὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ;

Ἐπίσης ἡ Ἀγγλία ἔπαυσε νὰ κατέχῃ ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Ἀσίᾳ τὸ ἐμπορικὸν καὶ πολιτικὸν μονοπώλιον, ἐξ οὗ τοιαῦτα ἤρυστο ὀφέλη ἄλλοτε. Τότε ἐπέβαλλεν αὐτὴ τὴν θέλησίν της· σήμερον κατήντησε νὰ εἶνε ὑποχρεωμένη ὥστε νὰ παραχωρῇ εἰς τοὺς ἄλλους τὴν

πρώτην θέσιν. Ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὁ πρόσφατος μεταξὺ Σινικῆς καὶ Ἰαπωνίας πόλεμος εἶνε διδακτικός. Ἡ Ἰαπωνία, ἀποδεχθεῖσα μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1868 κρίσιν πάσας τὰς εὐρωπαϊκὰς προόδους, οὐχὶ ἐκ συμπαθείας πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ὅπως ἀμυνθῆ κατ' αὐτῆς διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς δυνάμεων, λίαν φιλοκτῆμων καὶ αὐτὴ καταστάσα καὶ συναισθανθεῖσα τὴν ἰδίαν δύναμιν, ἠμφισβήτησε πρὸς τὴν Σινικὴν τὴν κατοχὴν τῆς Κορέας. Κατήγαγε δὲ κατ' αὐτῆς νίκας λαμπράς· ἐνίκησεν ἐν Πίγκ-Γιάγκ, ἐπὶ τοῦ Γιαλού (Ἰούλιος Σεπτέμβριος 1894)· ὁ ἰαπωνικὸς στρατὸς ἠπειλήσει τὴν Μοῦκδεν πρωτεύουσαν τῆς Μαντζουρίας· ὁ δὲ ἰαπωνικὸς στόλος κατέλαβε τὸν λιμένα Ἀρθούρου καὶ τὸ Βεϊ-Χάι-Βεϊ (Νοέμβριος 1894—Φεβρουάριος 1895), ἀποκλείσας οὕτω τὸν κόλπον τοῦ Πέ-τσι-λῆ καὶ ἀπειλῶν τὸ Πεκίνον διὰ λιμοκτονίας. Οἱ Σῖναι συνωμολόγησαν τὴν ἐν Σιμονοσάκ εἰρήνην (16 Ἀπριλίου 1895). Ἡ Κορέα ἀνεκηρύχθη ἐπικράτεια ἀνεξάρτητος· ἡ δὲ Φορμόζα, αἱ νῆσοι Πεσκαδόραι καὶ ἰδίως ἡ χερσόνησος τοῦ Λιμένος-Ἀρθούρου, δεσπόζουσα τοῦ κόλπου Πέ-τσι-λῆ, παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Ἰαπωνίαν.

Τοιοιουτρόπως ἡ Κορέα περιέπιπτε πράγματι εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἰαπόνων, ἡ δὲ Σινικὴ διετέλει πάντοτε ὑπὸ τὴν διακρίσιν των. Ἐμελλον ἄρα γε νὰ μεταρρυθμίσωσι καὶ τὴν χώραν ταύτην ὅπως μετερρύθμισαν καὶ τὴν ἰδικὴν των, νὰ ἐκμεταλλευθῶσι τοὺς ἀνυπολογίστους αὐτῆς πόρους, νὰ ἐξοπλίσωσι δι' ἴδιον αὐτῶν λογαριασμὸν τὰ 500 ἑκατομμύρια τῶν κατοίκων τῆς διὰ πάντων τῶν μέσων καὶ ἐργαλείων τοῦ πολιτισμοῦ, προτάξωσι δ' οὕτω πρὸ τῆς Εὐρώπης τὸν φοβερῶτατον τῶν κινδύνων, οὓς διέτρεξεν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Μογγόλων; Καὶ ἐν βραχυλογίᾳ, ἦτο ἄρα γε ἐπικείμενος ὁ «ἐκ τῶν Κιτρίνων κίνδυνος;»

Αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἐπενέβησαν· ἡ Ἀγγλία ὁμως ἠρνήθη, προφασιζομένη ὅτι τὰ βρετανικὰ συμφέροντα οὐδόλως παρεβλάπτοντο. Αἱ παρεμβᾶσαι ἦσαν ἡ Γαλλία, ἡ Ῥωσσία καὶ ἡ Γερμανία, αἵτινες προσεκάλεσαν φιλικῶς τὸν Μικάδον τῆς Ἰαπωνίας νὰ παραιτηθῆ τοῦ Λιμένος Ἀρθούρου. Ἡ Ἰαπωνία ὑπεχώρησε καὶ ἐκράτησε μόνας τὰς Πεσκαδόρας καὶ τὴν Φορμόζαν. Ἡ Σινικὴ, ἱκανοποιηθεῖσα ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως, παρεχώρησε κατόπιν ἰδιαίτερα προνόμια εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀνέθηκεν δὲ εἰς γάλλους μηχανικοὺς τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ ἐν Φου-Τσέου ναυσταύθμου, καταστραφέντος τὸ

1884 ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Κουρμπέ, καὶ τὴν μελέτην τῶν σιδηροδρόμων τοῦ Κράτους.

Ἡ δὲ Ῥωσσία ἐκέρδησεν ἔτι μᾶλλον. Ἡ Κορέα διέφυγε τὴν κατοχὴν τῶν Ἰαπόνων, συνεδέθη δὲ περισσότερο καὶ ὑπετάγη ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν αὐτῆς. Κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1896, ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως ἐξ αὐλικῆς συνωμοσίας, ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ διάδοχος τῆς Κορέας κατέφυγον εἰς τὴν ἐν Σεούλ Ῥωσσικὴν πρεσβείαν, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ἰαπωνικὴν κυριαρχίαν, καὶ ἡ πόλις κατελήφθη ὑπὸ Ῥώσων ναυτῶν. Ἐκ τούτων δ' ἐπαρκῶς ἐμφαίνεται ὅτι ἡ Ῥωσσία νέας ἐποιήσατο προόδους ἐν τῇ Ἀπωτάτῃ Ἀνατολῇ· δὲν ἠδύναται νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν Ἰαπωνίαν ὅπως ἀποκλείσῃ αὐτὴν ἐν Βλαδιβοστόκ, καταλαμβάνουσα τὴν Κορέαν ἢ τὸν λιμένα Ἀρθούρου. Ἐνίσχυσε καὶ αὐτὴ ἐπίσης τὴν ἐν Σινικῇ ἐπιτροπὴν τῆς καὶ ἐπέτυχε τὴν παραχώρησιν νέων ἐμπορικῶν πλεονεκτημάτων ἐν ταῖς βορείοις ἐπαρχίαις τοῦ εἰρημένου Κράτους. Ἡ Σινικὴ ἄρά γε, ὅπως καὶ ἡ Τουρκία, θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ κύπτῃ κλονιζομένη καὶ ἐπιθανάτος ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν φιλαρπάγων αὐτῆς γειτόνων, καὶ τὸ ζήτημα τῆς Ἀπωτάτης Ἀσίας θὰ παρουσιάσῃ τὰς αὐτὰς φάσεις οἷας καὶ τὸ Ἀνατολικόν; Δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν τοιοῦτό τι. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶνε ὅτι ἤδη ἀρχίζει τὸ ζήτημα τοῦτο νὰ λαμβάνῃ ἀλλοίαν ὑπόστασιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς διπλωματίας. Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1897 δύο καθολικοὶ ἱεραπόστολοι Γερμανοὶ ἐσφάγησαν εἰς τὴν χώραν τοῦ Τσάν-Τούγκ, πλοῖον δὲ πολεμικὸν γερμανικὸν ἀπεβίβασε ναύτας ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Κιάο-Τσέου, ἡ γερμανικὴ Κυβέρνησις ἐζήτησεν ἀποζημίωσιν καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀεμίσθωσιν τῶν σινικῶν παραλίων ἀπὸ τοῦ σημείου ἐκείνου μέχρι τοῦ κόλπου τοῦ Πέ-τσι-λῆ καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ Τσάν-Τούγκ ἀνθρακωρυχείων. Ἡ Ῥωσσικὴ Κυβέρνησις προέβη πάραυτα εἰς τὴν κατάληψιν τῆς χερσονήσου τοῦ Λιάο-Τούγκ, κειμένης εἰς τὴν ἀντίθετον ἄκρην τοῦ κόλπου τοῦ Πέ-τσι-λῆ, ὃ δ' αὐτοκράτωρ τῆς Σινικῆς ἐχορήγησεν αὐτῇ ἀνάλογα προνόμια καὶ ἰδίως τὸ δικαίωμα τῆς μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου προεκτάσεως τοῦ σιδηρικοῦ σιδηροδρόμου. Ἀγγέλλεται δὲ ὅτι καὶ οἱ Ἄγγλοι θὰ καταλάβωσιν ὑπὸ τὰς αὐτὰς περιστάσεις τὸ Βεϊ-χάι-βέι, ἐκεῖ που κείμενον, καὶ ὅτι ἡ Γαλλία θὰ καταλάβῃ ἕτερον κόλπον εἰς τὰ μεσημβρινὰ πα-

ράλια τῆς Σινικῆς, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ ἐγκατασταθῇ βραδύτερον ἐν τῇ νήσῳ Χαϊ-νάν.

Ἦρχισε λοιπὸν ἄραγε ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπιδρομὴ εἰς τὴν ἀπέραντον τῆς Σινικῆς ἀγοράν; Ἡ μήπως οἱ Σῖναι, οἱ τόσον πολυάριθμοι καὶ τόσον δραστήριοι πανταχοῦ, θ' ἀντιδράσωσι κατὰ τῆς ξενικῆς ἐπιδρομῆς, θὰ κάμωσι τὴν Εὐρώπην νὰ μετανοήσῃ διότι τοὺς ἐξήγαγεν ἐκ τῆς προαιωνίου αὐτῶν νάρκης; Εἰσὶ ταῦτα ζητήματα ὧν ἡ λύσις ἀποκείται καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὸ μέλλον. Ἄλλ' ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον φαίνεται ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν θὰ κυριαρχήσῃ μόνη κατὰ τὴν ἀρχομένην ταύτην ἤδη ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων.

Ἀρκούντως θ' ἀπασχολήσῃ αὐτὴν ἡ μέριμνα περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἰδίου αὐτῆς κράτους. Καθότι, ἐφόσον τὰ εὐρωπαϊκὰ Κράτη σπεύδουσι νὰ καταλαμβάνωσι τὰς εἰσέτι ἐλευθέρως ἀπομενούσας χώρας, παρακινούμενα ἀπὸ τὴν διάδοσιν τοῦ ἀποικιακοῦ πυρετοῦ, ἐξ οὗ πάντα σχεδὸν κατελήφθησαν, ἐπὶ τοσοῦτον αἱ ὁδοὶ αἱ ἄγουσαι ἐκ Μεγάλης Βρεττανίας εἰς Ἰνδικὴν καθίστανται ἥττον ἀσφαλεῖς. Ἡ διὰ τοῦ Εὐέλπιδος Ἀκρωτηρίου ὁδός, ἡ μακροτάτη ἀλλὰ καὶ ἡ ἀσφαλεστάτη, ἀπειλεῖται σήμερον ἕνεκα τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας ἐν Μαδαγασκάρῃ. Ἡ Ἀγγλία λίαν ἐπιτηδεύεις ἐκυρίευσεν τὴν ὁδὸν τῆς διώρυχος τοῦ Σουέζ· ἀλλὰ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ θέσιν αὐτῆς δὲν ἀνεγνώρισαν αἱ ἄλλαι εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις· τὸ ζήτημα αὐτῆς δύναται κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ τεθῇ ἐπὶ τάπικτος· θὰ ἐτόλμα δὲ τάχα ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἀπὸ τοῦδε νὰ παραβιάσῃ τὴν οὐδετερότητα τῆς διώρυχος καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ πᾶσας τὰς συνεπείας τοιαύτης τινὸς πράξεως; Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ρωσικοῦ Κράτους πρὸς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὸ Τουρκεστὰν ἐξησφάλισεν ἤδη αὐτῷ τὴν κατοχὴν τῶν συντομωτάτων ἐξ Εὐρώπης εἰς Ἰνδικὴν ὁδῶν, ἐνδέχεται δὲ μετ' ὀλίγον νὰ καταστήσῃ ὑποχείριον αὐτῇ πᾶσαν ἐν τῇ προσθίῳ Ἀσίᾳ ἐμπορικὴν συναλλαγὴν. Διὸ οἱ Ἀγγλοὶ μεριμνῶσι περὶ τῆς κατασκευῆς ὁδοῦ συντομωτέρας ἔτι τῆς διὰ τῆς διώρυχος τοῦ Σουέζ, ἥτοι σιδηροδρόμου, φθάνοντος μέχρις Ἰνδικῆς διὰ τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Περσίας, ἀποφευγομένου οὕτω τοῦ περίπλου τῆς Ἀραβίας. Ἡ σιδηροδρομικὴ αὕτη γραμμὴ θὰ ἤρχιζεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐξ Ἀλεξανδρείας καὶ θὰ ἔφθανεν εἰς Βαγδάτιον· ἐκεῖθεν διὰ Ἰσπαχάν, Γέζδ, Βενδερ-Ἀββάς θὰ ἠκολούθει τὴν παραλίαν τῆς θαλάσσης τοῦ Ὀμάν καὶ θ' ἀπέληγεν εἰς Κουρατζί, παρὰ

τάς ἐκβολὰς τοῦ Ἰνδοῦ. Καθὸ θαλασσοκρατοῦντες οἱ Ἄγγλοι, θὰ ἦσαν κύριοι καὶ τῆς γραμμῆς ταύτης, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι, νὰ καταστρέψωσιν ἢ νὰ προστατεύσωσι, καὶ διὰ τῆς ὁποίας μεγάλην θ' ἀπέκτων ἰσχὺν ἐν Περσίᾳ. Πλὴν ἡ ὁδὸς αὕτη εἶνε δυσχερεστάτη· τὴν ἠκολούθησεν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν, ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ Ἰνδοῦ, γνωστὸν δὲ εἶνε πόσας δοκιμασίας ὑπέστη ὁ στρατὸς του· μετὰ τὸ Βενδὲρ-Ἀββάς διέρχεται διὰ χώρας ἐρήμου, σιδηρόδρομος δὲ τοιοῦτος δὲν θὰ εἶχε μεγάλην οἰκονομικὴν σπουδαιότητα.

Ἡ ἀγγλικὴ κυριαρχία ἐφθασε, κατὰ τὰ φαινόμενα εἰς τὴν περίοδον τῶν δυσχερειῶν. Καὶ αὕτη ἡ Ἰνδικὴ ἐνίοτε συνταράσσεται ὑπὸ ἀνησυχητικῶν ὀχλαγωγῶν. Διότι ἡ ἄμεσος ὑπὸ τοῦ Στέμματος διοικήσις δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ἐπαχθῆς τῆς ἄλλοτε ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας. Οἱ Ἄγγλοι ἠρύσθησαν ἐκεῖθεν ἀμυθῆτους θησαυρούς. Ἡ Ἰνδικὴ δὲ αὐτοὺς ὑπῆρξεν ἐξαισιος πρὸς ἐκμετάλλευσιν ἀποικία. Δὲν ἠδυνήθησαν ὁμῶς οὔτε ἠθέλησαν νὰ ἐπισύρωσι τὰς συμπαθείας τῶν ἑαυτῶν ὑπηκόων· ἀπέφυγον πάντοτε νὰ ἔλθωσιν εἰς συνάφειαν μετὰ τῶν Ἰνδῶν, φυλῆς περιφρονημένης παρ' αὐτῶν, ἔμειναν δὲ ὡς μειονότης κατακτητῶν, ἐπιβεβεβλημένη ἄνευ τινὸς συγχωνεύσεως ἐπὶ τῆς φυλῆς τῶν ἠττημένων. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι πάσχουσιν ἐνδεῖαν δεινὴν καὶ ὁ λιμὸς καὶ αἱ ἐπιδημῖαι ἀποδεκατίζουσιν αὐτοὺς συχνάκις κατὰ ἑκατομμύρια, ἡ δὲ πρόοδος τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀφ' ἐτέρου ἀφυπνίζει αὐτοὺς βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς προαιωνίου αὐτῶν ἀδρανείας, καὶ ἐπειδὴ ἰδίως οἱ εἰς πενήκοντα ἑκατομμύρια συμποσούμενοι μουσουλμάνοι τοῦ Πενδζάπ ἀποτελοῦσιν ἐπίφοβον φιλοτάραχον στοιχεῖον, ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ὀφείλει ἀγρύπνως καὶ ἀδιαλείπτως νὰ ἐφορᾷ, ὅπως προλάβῃ κατατροπὴν, ἥτις θὰ ἦτο πολὺ σοβαρωτέρα τῆς τοῦ 1857.

Ἡ γειτνίασις τοῦ ρωσικοῦ Κράτους καθιστᾷ τὴν τοιαύτην κατάστασιν κρισιμωτέραν. Ἀποτελεῖ πρὸς βορρᾶν τοῦ ἐν Ἀσίᾳ ἀγγλικοῦ Κράτους, ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἀσίας, ὄγκον συμπαγῆ ἐξ 130 ἑκατομμυρίων κατοίκων, οἵτινες θὰ γίνωσι 200 ἑκατομμύρια πρὶν ἢ παρέλθῃ ἡμῖς αἰὼν. Ὁ ρωσικὸς ἀποικισμὸς ἐν τῇ Κεντρῷᾳ Ἀσίᾳ ποιεῖται λίαν ταχείας προόδους· ἡ ὑπεροχὴ τῆς σλαβικῆς φυλῆς αὐτόθι ἐξησφαλίθη ἤδη καὶ θὰ διατηρήσῃ τὴν σθεναρὰν αὐτῆς ἐνότητα.

Τὸ Κράτος αὐτὸ κέκτηται ἄφθονα πλοῦτη ἐν τῇ Καυκασίᾳ, ἐν Ἀλτάι, ἐν Οὐραλίοις, ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τοῦ Ταναΐδος, ἅτινα σή-

μερον δραστηρίως ἐκμεταλλεύεται καὶ διὰ τὰ ὅποια ἀπαιτεῖται διέξοδος πρὸς ἐμπορίαν. Ἐχει ἀνάγκην θαλάσσης· τοῦτο δι' αὐτὴν εἶνε ζήτημα ὑψίστης σπουδαιότητος. Τὴν ἀνεζήτησεν ἐν Κωνσταντινουπόλει· τὴν ἀποκτᾶ νῦν ἐν Κορέα· ἀλλ' ἡ Κορέα καὶ ἡ Ἰαπωνικὴ θάλασσα κεῖται πολὺ μακρὰν τοῦ κέντρου τοῦ Κράτους. Διὸ προσεγγίζει διὰ τοῦ Τουρκεστάν εἰς τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανὸν, μίαν τῶν μεγίστων ἐμπορικῶν λεκανῶν τοῦ κόσμου. Τὸ Τουρκεστάν εἶνε ὁ τόπος τῆς κανονικῆς αὐτοῦ ἐπεκτάσεως, εὐρισκόμενον εἰς ἴσην ἀπόστασιν ἐκ τῆς Μόσχας καὶ ἐξ Ἰρκούτσκις, ἐκ τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης, καὶ τῆς Ἰαπωνικῆς καὶ ἐκ τοῦ Περσικοῦ κόλπου. «Θὰ ἦτο τοῦλάχιστον περιέργον, γράφει συγγραφεὺς τις, νὰ ἐπιχειρήσῃ ἡ Ρωσσία τὴν κατάκτησιν τοῦ Τουρκεστάν πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ κυριαρχῇ ἐπὶ τινῶν ὁάσεων, ὧν ἡ κατοχὴ ἀπαιτεῖ ἐτησίαν δαπάνην 23 ἑκατομμυρίων» (1). Τὸ Τουρκεστάν δι' αὐτὴν δὲν εἶνε σκοπός. ἀλλ' ὁδὸς πρὸς τὴν Ἰνδίαν, τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας.

Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐθνικῆς, ἢ μᾶλλον ζωτικῆς, ταύτης πολιτικῆς συντηρεῖ στρατοὺς τεραστίους. Κέκτηται, πλὴν τῶν τακτικῶν συνταγμάτων τοὺς Κοζάκους καὶ τοὺς Τουρκομάνους ἰππεῖς. Διότι χάρις εἰς τὸ γόητρον τῆς ἰσχύος της, τῆς ἀπαύστου αὐτῆς ἐνεργητικότητος καὶ τῶν ἀπὸ πεντηκονταετίας θριάμβων της προσήλκυσε τὴν πρὸς τοὺς στρατοὺς της κατάταξιν τῶν διαφόρων ἰθαγενῶν, ὑπερηφάνων ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι μάχονται ὑπὲρ τοῦ μεγάλου λευκοῦ Τσάρου. Χάρις εἰς Κυβέρνησιν πατρικὴν ἐν ταυτῷ καὶ εὐσταθῇ, χάρις εἰς προαιωνίους συμπαθείας, εἰς τὴν ἐκατέρωθεν ἀπλότητα τῶν ἠθῶν, ἅτινα παρέμειναν ἄξεστα καὶ πρωτογόνα, νικηταὶ καὶ ἠττημένοι στενωῶς συνανεφύρησαν. Ἡ ὑποταγὴ τῶν τουρκομανικῶν φυλῶν ἐγένετο τόσον πλήρης, ὅσον ἡ ἀντίστασις αὐτῶν ὑπῆρξεν ἠρωικὴ· φλέγονται ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἐπαναλάβωσιν ὑπὸ τοὺς Ρώσσους τὰς ἄλλοτε πολεμικὰς ἰππηλασίας. Δὲν ἀπόκειται ἡμῖν νὰ προβῶμεν εἰς τεχνικὰς λεπτομερείας ἐπὶ τῆς ἀντιπαραβολῆς τοῦ ρωσικοῦ πρὸς τὸν ἀγγλικὸν στρατόν, μεταξὺ τοῦ ἀναριθμήτου καὶ μαχίμου ἰππικοῦ τοῦ μὲν καὶ τοῦ πλήρους ἐπάρσεως ἐπιτελείου καὶ τῶν καρτερικῶν Σιπαύων τοῦ δέ. Ἀλλὰ νομίζομεν εὐκολώτερον εἶνε διὰ τοὺς Ρώσσους ἢ διὰ τοὺς Ἄγγλους νὰ συναθροίσωσιν ἐν τῷ Ἀφγανιστάν πολλὰς ἑκατοστῆς χιλιάδων ἀνδρῶν.

(1) L. de Beylié: L' Inde sera-t-elle russe ou anglaise? p. 6.

Πρὸς τὸν σκοπὸν ἄλλως τε τοῦτον ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις κατεσκεύασεν ἐν τῇ Ἐπικρατείᾳ τῆς σιδηροδρόμους, οἵτινές εἰσιν ἐν τῶν μᾶλλον καταπληκτικῶν ἔργων τοῦ τέλους τοῦ παρόντος αἰῶνος. Ὁ σιβηρικὸς σιδηρόδρομος ἀπὸ Μόσχας εἰς Βλαδιβοστόκ ἀποπερατοῦται μετὰ τινα ἔτη. Δὲν θὰ βραδύνη νὰ συνενωθῇ μετὰ τῶν σινικῶν σιδηροδρόμων, ἔσεται δὲ τὸ συντομώτατον τῆς μεταβάσεως μέσον ἀπὸ Εὐρώπης εἰς Σινικὴν. Τῆς κατασκευῆς τοῦ Ὑπερκασπικοῦ σιδηροδρόμου, ὅηλαδὴ τῆς πέραν τῆς Κασπίας γραμμῆς τοῦ Ὑπερκαυκασίου, ἐπεστάτησεν ὁ στρατηγὸς Ἀνέγκωφ, μετ' ἐκτάκτου δραστηριότητος καὶ ταχύτητος ἀγαγὼν αὐτὴν εἰς πέρας. Συνδέει ἡ γραμμὴ αὕτη τὴν Οὐζούμ-ἀδὰ παρὰ τὴν Κασπίαν, μετὰ τῆς Μέρβ, Βουχάρας, Σαμαρκάνδης· θὰ προεκταθῇ κατόπιν μέχρι Τασκέντ, ἰσως δὲ βραδύτερον καὶ πρὸς τὸ σινικὸν Τουρκεστάν, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Πεκίνου. Ἐξυπηρετεῖ ἤδη τὰς εὐφόρους ὁάσεις τῆς Φερχάνας καὶ τοῦ Ζεραφχάν, καὶ παρέχει εὐημερίαν εἰς τὰς χώρας, ἃς ἐπὶ μακρὸν ἔλυμαίνοντο καὶ ἠρήμον οἱ λησταί.

Ἡ Ρωσσία ποθεῖ νὰ ἐγκαταστήσῃ νέαν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν διὰ τῆς Περσίας, ἐκκινουῦσαν εἴτε ἐκ Τυφλίδος εἴτε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ τοιαύτη γραμμὴ, ἣτις θὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Ταυρίδα, τὴν Τεχεράνην, τὴν Μεσέδ, τὴν Ἐράτην καὶ τὸ Καβούλ ἢ τὸ Κανδαχάρ, θὰ ἦτο πολὺ προσφορωτέρα ἢ ἡ γραμμὴ διὰ τῆς μεσημβρινῆς Περσίας, διότι θὰ διήρχετο διὰ χωρῶν πλουσιωτάτων. Θὰ καθίστατο ὁ μέγας κεντρικὸς διὰ τῆς Ἀσίας σιδηρόδρομος, συνδεόμενος δὲ διὰ τοῦ Ὑπερκασπικοῦ καὶ μετὰ τῶν ἰνδικῶν σιδηροδρόμων, θ' ἀπέβινεν ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ ἀρτηρία τῆς ἀρχαίας ἠπείρου.

Διὰ πασῶν τῶν ὁδῶν τούτων, τῶν κατασκευασθεισῶν ἤδη ἢ κατασκευασθησομένων, ἡ Ρωσσία καθίσταται ἡ πρώτη ἐν Ἀσίᾳ Δύναμις. Κατέρχεται ἀκράτητος πρὸς νότον, ὥσει ὠθυμένη ὑπὸ νόμου φυσικοῦ. Ἐμφανίζεται ἐνταυτῷ καὶ ὡς ἡ κληρονόμος τῶν μογγόλων κατακτητῶν, ὡς ὁ ἀπόστολος τῆς χριστιανικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς ἀντιδράσεως, ὡς ὁ ἐργατικὸς καὶ νικηφόρος σκαπανεὺς τοῦ πολιτισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΝ ΑΦΡΙΚΗ.—ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ ΝΕΙΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ
ΤΟΥ ΝΙΓΗΡΟΣ

Α'. Ο ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΕΝ ΑΦΡΙΚΗ.

Ἡ ἀραβικὴ κατάκτησις κατὰ τὸν Ζ' καὶ Η' αἰῶνα — Ἡ παρακμὴ τῆς ἀραβικῆς κυριαρχίας. — Οἱ Γάλλοι ἐν τῇ δυτικῇ Ἀφρικῇ. — Διάτρησις τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ.

Ἡ ἐξάπλωσις τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἐν Ἀφρικῇ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. — Ἡ ἀπλότης τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ δόγματος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ. — Ὁ Ἰσλαμισμὸς καὶ ἡ δουλεμπορία. — Ἡ ἰσχὺς τῶν δουλεμπόρων. — Αἱ μουσουλμανικαὶ ἀδελφότητες. — Οἱ Σενουσίγια. — Ἐξάπλωσις καὶ μέθοδος ἐνεργείας τῶν Σενουσίγια.

Β'. Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥ 1850.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἐν Αἰγύπτῳ. — Αἱ αἰγυπτιακαὶ κατακτήσεις. — Κτίσις τοῦ Χαρτοῦμ (1823). — Ἀνεύρεσις τῶν πηγῶν τοῦ Νεῖλου. — Ὁ Κεδίβης Ἰσμαήλ πασᾶς (1863—1879). — Ἡ κατάκτησις τοῦ αἰγυπτιακοῦ Σουδάν. — Πόλεμος μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Ἀβυσσινίας. — Ἡ ἀνεύρεσις τῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου. — Ὁ Ἀβγουστος Μαριέτ καὶ οἱ γάλλοι αἰγυπτιολόγοι. — Ἡ διώρυξ τοῦ Σουέζ. — Ἡ ἀντίστασις τῆς Ἀγγλίας. — Ἡ Ἐταιρία τῆς διώρυχος. — Τὰ ἐγκαίνια (17 Νοεμβρίου 1869).

Καταστρεπτικὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ. — Πώλησις εἰς Ἀγγλίαν τῶν μετοχῶν τῆς διώρυχος (1875). — Ὁ ἀγγλογαλλικὸς οἰκονομικὸς ἔλεγχος (1878). — Δυσσάρεια τῆς Αἰγύπτου. Ἀντιδράσις τοῦ Κεδίβου κατὰ τῶν Εὐρωπαίων. — Καθαίρεσις τοῦ Ἰσμαήλ καὶ ἀναγόρευσις τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἐβφίχ (Ἰούνιος 1879).

Τὸ ἐθνικὸν αἰγυπτιακὸν κόμμα, — Ὁ συνταγματάρχης Ἀραμπῆς — Αἱ στάσεις τοῦ στρατιωτικοῦ κόμματος (1881—1882). — Ὁ Ἀραμπῆς πασᾶς ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν. — Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνδιάσκεψις. — Ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὀχλαγωγία (11 Ἰουνίου 1882). — Ἀποχὴ τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως. — Βομβαρδισμὸς τῆς Ἀλεξανδρείας. — Παραβίασις τῆς οὐδετερότητος τῆς διώρυχος τοῦ Σουέζ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων Ἡ ἐν Τελ-ἐλ-Κεδρ μάχῃ. Ἀλωσις τοῦ Καίρου. — Οἱ Ἀγγλοὶ κύριοι τῆς Αἰγύπτου.

Γ'. Ο ΕΝ ΣΟΥΔΑΝ ΠΟΛΕΜΟΣ

Μουσουλμανικὸς ἀναβρασμὸς ἐν Σουδάν. — Ὁ Μαχδῆς Μωχαμέτ - Ἀγμέτ. — Ἡ κήρυξις τοῦ ἱεροῦ πολέμου (1881). — Νίκαι τοῦ Μαχδῆ. — Γόρδων πασᾶς. — Ἀλωσις τοῦ Χαρτοῦμ (Ἰανουάριος 1885). — Ἐκκίνωσις τοῦ Σουδάν ὑπὸ τῶν Ἀγγλοαἰγυπτίων.

Δ'. Η ΑΙΘΙΟΠΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ.

Ἡ Αἰθιοπία. — Τὰ πρῶτα αὐτῆς ἔτη. — Ἡ τιμαριωτικὴ ἀναρχία ἐν Αἰθιοπίᾳ. — Ὁ νέγους Θεόδωρος. — Πόλεμος αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἀγγλων. — Ἡττα καὶ θάνατος αὐτοῦ (1868). — Ὁ νέγους Ἰωάννης (1872—1899). — Μενελικ Β'. βασιλεὺς τῆς Σῶας (1865). Ἰσχὺς καὶ εὐημερία τοῦ βασιλείου του.

Αἱ ἰταλικαὶ ἀποικίαι εἰς τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. — Ἡ Μασσαῦα. — Ἀγῶνες τῶν Ἰταλῶν κατὰ τοῦ Ἰωάννου. — Συμμαχία αὐτῶν μετὰ τοῦ Μενελίκ. Ἡ ἐν Οὐτσιαλῆ συνθήκη (Μάϊος 1889) Ἀναγνώρισις τῆς ἰταλικῆς προστασίας ἐπὶ τῆς Ἀθιοπίας. Κατάληψις τῆς Κασσάλας παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Βαρατιέρη (Ἰούλιος 1894). — Ἥτται τῶν Μαχδιστῶν. — Τὸ ἰταλικὸν Κράτος ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἀφρικῇ.

Συνδιαλλαγή τοῦ νέου Μενελίκ μετὰ τῆς Ρᾶς Μαγκάσια. — Καταγγελία τῆς συνθήκης τοῦ Οὐτσιαλῆ ὑπὸ τοῦ Μενελίκ (1893). — Ἀποστολή τοῦ Κοζάκου Ἀτσινιωφ. — Πόλεμος μετὰ τῶν Ἰταλῶν καὶ Μενελίκ. — Νίκαι τοῦ στρατηγοῦ Βαρατιέρη κατὰ τοῦ Ρᾶς Μαγκάσια. — Ἡ κατάκτησις τοῦ Τιγρέ (1895). — Νίκαι τοῦ Μενελίκ ἐν Ἀμπά-Ἀλλαγκί, Μακαλί, Ἀδούα (Δεκέμβριος 1895—Μάρτιος 1896). — Ἡ ἐν Ἀδδῆς — Ἀμπέμπα περὶ εἰρήνης συνθήκη (Ὀκτώβριος 1896).

Ε'. ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΕΝ ΤΗ ΔΥΤΙΚῃ ΑΦΡΙΚῃ.

Οἱ Ἰσπανοὶ ἐν τῇ Μαυριτανικῇ παραλίᾳ. — Τὸ Μαρόκον. — Τὰ εὐρωπαϊκὰ συμφέροντα ἐν Μαρόκῳ.

Ἡ Γαλλία ἐν τῇ Μαυριτανικῇ παραλίᾳ. — Πρώται σχέσεις τῆς Γαλλίας μετὰ τῆς Ἀλγερίας. — Ἀλωσις τοῦ Ἀλγερίου (Ἰούλιος 1830). — Ἀῆξις τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐν Ἀλγερίᾳ. — Γάλλοι καὶ Ἀραβίαι. — Βυζῶ καὶ Ἀδδὲλ Καδέρ. — Ὁ ἐν Ἀλγερίᾳ γαλλικὸς ἀποικισμὸς Ὑποταγή τῶν Βερβέρων τῆς Καβυλίας (1857). — Ὁ Φαϊδερβ ἐν Σενεγάλῃ (1854—1865).

Ἡ γαλλικὴ ἐξάπλωσις μετὰ τὸ 1880. — Ἐγκατάστασις τῆς γαλλικῆς προστασίας ἐν Τύνιδι. — Ὁ Σαβοριάν δι Μπρατζά ἐν Κόγκῳ.

Ἡ μεγάλη προσπάθεια τοῦ γαλλικοῦ ἀποικισμοῦ μετὰ τὸ 1892. — Ὁ Βιγκέρ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Νίγηρος. — Ὁ Βοννιέ ἐν Τομποκτού. — Ὁ Δόδδς ἐν Δαχσμέῃ. — Ὁ Μιζών, ὁ Κρομπέλ ὁ Μαίτρ ἐν τῷ λεκανοπεδίῳ τῆς λίμνης Τσαδ. — Ἡ ὑπεροχὴ τῶν Γάλλων ἐν τῇ δυτικῇ Ἀφρικῇ.

Σ'. ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΝ ΤΗ ΚΟΙΛΑΔΙ ΤΟΥ ΝΕΙΛΟΥ.

Αἱ τελευταῖαι πρόοδοι τῶν Εὐρωπαίων ἐν Ἀφρικῇ. — Θέσις τῶν Ἀγγλίων ἐν Αἰγύπτῳ. — Ἀποτυχία τῆς κατὰ τὸ 1887 συμβάσεως. — Ἡ κατὰ τῆς Δογγόλας ἀγγλικὴ ἐκστρατεία (1896). — Ἡ κατὰ τοῦ Βερβέρ (1897). — Οἱ Ἰταλοὶ ἐν Μασσαῦα. — Ἡ δρᾶσις τῆς Ἀθιοπίας. — Ἡ Γαλλία ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ὄβδῳ. — Τὰ συμφέροντα καὶ ἡ δρᾶσις τῆς Γαλλίας ἐν τῇ μουσουλμανικῇ Ἀφρικῇ.

Α'. Ο ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΕΝ ΑΦΡΙΚῃ

Ὅτε ἡ θεράπεινα τοῦ Ἀβραάμ Ἀγαρ ἐδιώχθη ἀπὸ τῆς οἰκίας τοῦ κυρίου τῆς, φέρουσα εἰς τὰς ἀγκάλας τὸν υἱὸν αὐτῆς Ἰσμαήλ, περιπλανήθη πολὺ ἀνά τὴν ἔρημον. Ὑπέστη τὰ πάνδεινα καὶ ἀπηλπίσθη πολλάκις περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ υἱοῦ τῆς. Ἡμέραν τινὰ, στερουμένη ὕδατος, ἐνόμισεν ὅτι ἐμελλε νὰ ἴδῃ τὸ τέκνον τῆς θνήσκον ἐκ τῆς δίψης. Ἀΐξελιπε δὲ τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ ἀσκοῦ καὶ ἔρριψε τὸ

παιδίον ὑποκάτω μιᾶς ἐλάτης. Ἀπελθούσα δὲ ἐκάθητο ἀπέναντι αὐτοῦ μακρότερον, ὡσεὶ τόξου βολήν· εἶπε γάρ· οὐ μὴ ἴδω τὸν θάνατον τοῦ παιδίου μου· καὶ ἐκάθητο ἀπέναντι αὐτοῦ μακρόθεν· ἀναβοῆσαν δὲ τὸ παιδίον ἔκλαυσεν. Εἰσήκουσε δὲ ὁ Θεὸς τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου ἐκ τοῦ τόπου οὗ ἦν· καὶ ἐκάλεσεν ἄγγελος Θεοῦ τὴν Ἄγαρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἶπεν αὐτῇ· τί ἐστίν, Ἄγαρ; μὴ φοβοῦ· ἐπακήκοε γὰρ ὁ Θεὸς τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου σου ἐκ τοῦ τόπου οὗ ἐστίν· Ἀνάστηθι καὶ λάβε τὸ παιδίον καὶ κράτησον τῇ χειρὶ σου αὐτό· εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτό» (1).

Καὶ ὄντως ὁ Ἰσλαμισμὸς ὁ ἐξεληθὼν ἐκ τῆς γενεᾶς τοῦ Ἰσμαήλ, ἐξηπλώθη ἐπὶ τῆς γῆς ὅπως καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, ὁ ἐξεληθὼν ἐκ τῆς γενεᾶς τοῦ Ἰσαάκ. Ὁ Θεὸς ἠύλόγησε τὸν γόνον τῆς θεραπαίνης ὅσον καὶ τὸν τῆς δεσποίνης (2). Ἄλλ' οἱ κατὰ θρησκείαν ἀπόγονοι τοῦ Ἰσαάκ δὲν ἔπαυσαν καταδιώκοντες τοὺς ἀπογόνους τοῦ δούλου ἐν τῇ ἐρήμῳ.

Ὁ Ἰσλαμισμὸς διεδόθη κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ ὅπως καὶ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἀσίαν, παρὰ τὸν Τροπικὸν καὶ πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ. Αἱ τύχαι του δὲν ἦσαν ἐνδοξοὶ ἐν Ἀφρικῇ ὅπως ἐν Ἀσίᾳ· ἀλλ' ἴσως ἡ διάρκειά του ἔσται αὐτόθι μεγαλειτέρα.

Οἱ κατακτηταὶ τοῦ Η' αἰῶνος διέτρεξαν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, ἐπὶ τῶν καλπαζόντων ἵππων των, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Τριπολίτιδα, τὰς Μαυριτανικὰς χώρας, ὑπερέβησαν τὰς Ἡρακλείους Στήλας, διῆλθον τὴν Ἰσπανίαν καὶ ὑπερβάντες τὰ Πυρρηναῖα, εἰσέβαλον εἰς Γαλατίαν. Ἄλλ' ἀποτόμως προσέκρουσαν ἐν Ποατιέ κατὰ τῶν μαχητῶν Καρόλου τοῦ Μαρτέλου καὶ ὑπεχώρησαν πρὸς νότον, καταδιωκόμενοι ἐγγύθεν ὑπὸ τῆς χριστιανικῆς ἀμπώτιδος. Δὲν ἤρκεσε μόνη ἡ ἐν Ποατιέ μάχη νὰ συντρίψῃ καὶ ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν τεραστίαν φορὰν τῆς ἐπελάσεώς των· ἀλλὰ αὐτοὶ οὗτοι, καθὸ νομάδες, ἦλθον καὶ παρῆλθον χωρὶς νὰ ἰδρῦσωσιν εἰς τὸ σταθερόν. Ἐνίκησαν τοὺς λαοὺς, ἀλλ' ἄφινον εἰς αὐτοὺς τὰ ἦθη των καὶ τὴν ἐγχώριον αὐτῶν διοίκησιν, εὐχαριστούμενοι μόνον νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν βαρεῖαν δεκάτην ἐπὶ τῶν εἰσοδημάτων των καὶ τὸν φόρον τοῦ αἵματος ἐπὶ τῶν τέκνων των πρὸς στρατολογίαν ὑπὲρ τῶν στρατῶν

(1) Γένεσις ΚΑ, 15 — 18.

(2) H. de Gastries: L'Islam, p. 206.

τοῦ Προφήτου. Οἱ δ' ἠττημένοι λαοί, διασώζοντες τὰ πολιτικὰ αὐτῶν στελέχη, διετήρουν ἐν αὐτοῖς ἀσβεστον τὸ κατὰ τῶν κατακτητῶν μῖσος καὶ παρεσκιάζον τὴν ἐκδίκησίν των. Τὸ ἀραβικὸν Κράτος διεμελίσθη μετ' ἄκρας ταχύτητος. Εἶνε πιθανὸν ὅτι οἱ Ἴσπανοὶ ἰδίως, ὧν τόσοι ἐγένοντο ἀποστάται παρὰ τὴν ἀφεθείσαν αὐτοῖς ἐλευθέραν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξάσκησιν, θὰ ἐγένοντο Μουσουλμάνοι, ἐὰν οἱ κατακτηταὶ των προσεφέροντο πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς αὐτῆς αὐστηρότητος μεθ' ἧς προσηνέχθησαν οἱ Χριστιανοὶ κατακτηταὶ πρὸς τοὺς Σάξονας καὶ Βένδους⁽¹⁾. Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ διὰ τοὺς παρὰ τὸν Αἴμον λαοὺς. Αἱ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα περὶ προνομίων συμβάσεις, αἱ ἐμπνεόμεναι ἐκ τοῦ ἀνεξιθρήσκου πνεύματος τῶν Ὀθωμανῶν, δὲν ἐχρησίμευσαν ἄρα γε ὡς τὸ πρῶτον ὄργανον τῆς ἐπιμβάσεως τῶν Χριστιανικῶν Δυνάμεων εἰς τὰ τοῦ Κράτους των, συνεπῶς δὲ καὶ τοῦ ὀλέθρου αὐτοῦ;

Οἰαδὴποτε καὶ ἂν ἦσαν τὰ αἷτια, τὸ ἀληθές εἶνε ὅτι ἡ παρακμὴ τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀράβων ἐπῆλθε τάχιστα μετὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς κατακτησεῶς των. Οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ Χριστιανοὶ ἐξῆλθον ἐκ τοῦ ἐν Ἀστουρίᾳ κρησφυγέτου των, ἐξηκολούθησαν ἐπὶ αἰῶνας τὴν σταυροφορίαν αὐτῶν καὶ ἀπώθησαν τὸν Ἰσλαμισμὸν εἰς Ἀφρικὴν. Ἄν δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν συνεπλήρουν οἱ Ἴσπανοὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἑαυτῶν χώρας, οἱ Τούρκοι, οἰονεὶ λόγῳ ἰσορροπίας, ἐγκαθίσταντο ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους, καὶ οὗτοι μετ' οὐ πολὺ ἐπαρουσίασαν σημεῖα παρακμῆς καὶ ὑπεχώρησαν πρὸ τῶν Χριστιανῶν. Ἐν Ἰνδικῇ, ἐν Τουρκεστάν, ἐν τῷ Αἴμῳ, ἀπ' αἰῶνος εἰς αἰῶνα ἀπεκλείσθησαν στενῶς καὶ ἠπειλήθησαν ὑπὸ ἐξώσεως· καὶ νῦν εὐρηνται ἀποκεκλεισμένοι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπως οἱ Μαῦροι ἄλλοτε ἐν Γρενάδῃ.

Οὐδ' ἐν Ἀφρικῇ ὁ Ἰσλαμισμὸς εὐρίσκεται ἐν ἀσφαλείᾳ. Οἱ Γάλλοι, ὁ κατ' ἐξοχὴν λαὸς τῶν Σταυροφοριῶν, ἐπηξάν πρωτοὶ τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ τῆς Ἀφρικῆς ἐδάφους. Ἐκυρίευσαν τὸ εἰς τοὺς Τούρκους ἀνήκον Ἀλγέριον, ἐκεῖθεν δὲ βαθμηδὸν ἐξέτειναν τὴν ἰσχύν των μέχρι τῶν ὀρέων καὶ πέραν τῶν ὀρέων, μέχρι τῶν συνόρων τῆς Σαχάρας. Ἀφ' ἐτέρου ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σενεγάλη καὶ τοῦ Κόγκου, ἔτοιμοι νὰ ἐνσφηνωθῶσιν ἀπωτέρω πρὸς

(1) H. de Casdriés: L'Islam, p. 104.

τὸν Νίγηρα, πρὸς τὴν λίμνην Τσάδ, περισφίγγοντες ἐκ βορρᾶ καὶ νότου τὸν ἀφρικανικὸν Ἰσλαμισμὸν μεταξὺ τῶν δύο σιαγόνων φοβερᾶς σχευδύλης.

Ἐσχημάτιζεν οὗτος εἰσέτι μᾶζαν συμπαγῆ καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀδιαπέραστον ἀπὸ τῆς λίμνης Τσάδ μέχρι τοῦ ὄροπεδίου τοῦ Ἰράν, ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἐρήμων, τῶν διηκουσῶν διὰ τῆς Ἀραβίας ἀπὸ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ μέχρι τοῦ Παμίρ καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐξεδήλουν ἀληθῶς λίαν ἀνησυχητικὰς τάσεις πρὸς τὸν Νεῖλον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βοναπάρτου. Ἄλλ' ἢ Αἴγυπτος ἐφαίνετο ἰσχυρὰ καὶ ἀναγεννηθεῖσα ἐν τῷ Ἰσλαμισμῷ διὰ τῆς δυναστείας τοῦ Μεχμέτ Ἄλῃ ἐθεωρεῖτο δὲ ἰκανὴ νὰ διαφύγῃ πᾶσαν ξενικὴν ἐπιρροήν. Μήπως ὀλίγου δεῖν δὲν ἀνεζωογόνησεν αὐτὴ τὴν μουσουλμανικὴν ἰσχύϊν, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος, ἀπὸ τῆς Νουβίας μέχρι τῆς Μεσοποταμίας; Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ἦτο αὕτη ἡ σθανερά ἐνωτικὴ γραμμὴ μεταξὺ τῆς μωαμεθανικῆς Ἀσίας καὶ τῆς μωαμεθανικῆς Ἀφρικῆς, ἐφρούρει δὲ μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης τὴν μεγάλην ὁδὸν τοῦ προσκυνήματος καὶ τῆς δουλεμπορίας.

Αἰφνης ὁ ἰσθμὸς τοῦ Σουέζ διατέμεται διὰ διώρυχος. Ἡ κυριωτάτη σημασία τῆς διώρυχος ταύτης ἦτο ὅτι ἔτεμνε νέαν ὁδὸν, βραχυτέραν, πρὸς τὴν Ἰνδικήν· κωμικὸν δ' ἄλλως θὰ ἦτο τὸ νὰ θεωρηθῆ ὁ Φερδινάνδος Λεσσέψ ὡς εἶδος τι Σταυροφόρου, ἐξακολουθῶν, ὡς ὁ Χριστόφορος Κολόμβος καὶ ἔτι τολμηρότερον, τὴν κατὰ τῶν ἀπίστων Σταυροφορίαν. Ἐν τούτοις τὸ ἔργον αὐτοῦ συνέτριψεν ἀνεπανορθώτως τὸν Ἰσλαμισμὸν· διότι παραπλεύρως τῆς διώρυχος καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπενέργεια ὑπῆρξεν ἔκτοτε κραταῖα καὶ κατ' ἀνάγκην ὀλέθριος διὰ τὰς τύχας τῶν Μουσουλμάνων, ὅσον ἠδύνατο νὰ εἶνε καὶ ἡ ἐκ τῶν Τούρκων ἕξωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ μωαμεθανικοὶ λαοὶ συνησθάνθησαν τὸν κίνδυνον, ἐπιτεινομένον ἔτι μᾶλλον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἕνεκα τοῦ ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου πολέμου καὶ ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ρωσσίας εἰς τὸ Τουρκεστάν. Ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης ἡ πίστις αὐτῶν ἐφάνη ἀναλάμψασα, ἰκανὴ εἰς νέον προσηλυτισμὸν. Ἀνέλαβε δὲ τὴν κατάκτησιν τῆς Σινικῆς καὶ τινες θεωροῦσιν αὐτὴν ὡς μέλλουσαν ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν Βουδισμόν. «Ὁ Μωαμεθανισμὸς, λέγει συγγραφεὺς τις, φαίνεται νῦν βέβαιον ὅτι θὰ κατισχύσῃ ἐπὶ τῶν θρησ-

κειών, αίτινες ἤδη ἐπικρατοῦσιν ἐξ ἴσου, ἢ ζητοῦσι νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὴν σιικὴν χώραν» (1). Ἄλλ' ἢ κατ' ἐξοχὴν χώρα τοῦ Ἰσλαμισμού ἀπομένει πάντοτε ἡ Ἀφρική· ἐκεῖ ἡ ἐξάπλωσις αὐτοῦ κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν ὑπῆρξεν μᾶλλον γοργή καὶ γόνιμος· κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα κατέκτησε σχεδὸν ὀλόκληρον τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἠπείρου ταύτης, ἐνῶ οἱ Εὐρωπαῖοι τὴν ἐπολιόρκουν πανταχόθεν.

Δυσχερὲς ἀποβαίνει νὰ παρακολουθήσωμεν ἐγγύθεν τὴν σημαντικὴν ταύτην ἐργασίαν. Διεξήχθη αὕτη ὑπὸ κρυφίων ἐτχιριῶν, ὧν ἡ ἐνέργεια φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς ἀνάλυσιν· ἀναφαίνεται δι' ἐκδηλώσεων μεμονωμένων, ὡσάκισ οἱ Εὐρωπαῖοι εἰσχωροῦσι πολὺ εἰς τὴν χώραν ἐνθα ἐπικρατεῖ ἡ τοιαύτη ἐνέργεια. Μόνα τὰ ὄρια αὐτῆς καθίστανται στενωτέρα, καθόσον ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς ἔρχεται εἰς συνάφειαν μετ' αὐτῆς.

Εἶνε ἐν τούτοις σήμερον ἐξηκριβωμένον ὅτι ὁ μωαμεθανικὸς προσηλυτισμὸς διεδόθη παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς ἀφρικανικοῖς λαοῖς μέχρι τοῦ Κόγκου, μέχρι τοῦ Ζαμβέζη, ὅτι κατέλαβε πᾶσαν σχεδὸν τὴν ἠπειρον, ὀλίγιστοι δὲ λαοὶ τέως φειχισταί, ἠδυνήθησαν νὰ τὸν διαφύγωσιν. Ὑπῆρξε δὲ γοργή ἡ διάδοσις χάρις εἰς αὐτὸν τὸν χαρακτηριστῆρα τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ἣτις εἶνε ἰδίως ἐπεικῆς. Δὲν μεταρσιοῖ τοὺς πιστοὺς αὐτῆς πρὸς ἰδιῶδες ἀπρόσιτον· εἶνε συγκαταβατικὴ μεγάλως πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας· δὲν ἐπιβάλλει τὸν βασιανισμὸν τοῦ σώματος καὶ τὴν καθυπόταξιν αὐτοῦ. Τὸ ἐπιζητεῖν τὴν τελειότητα σημαίνει τὸ ἐπιζητεῖν τὴν ἐξίσωσιν τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς θεότητος. Ὅποια ἀσέβεια! Ἐξαίρεσις τῆς χρήσεως τοῦ οἴνου καὶ τῶν πνευματωδῶν ποτῶν, δὲν ἐπιβάλλει τὴν ἐγκράτειαν εἰς τὰς αἰσθήσεις· οὐδὲ κἂν ἀπαγορεύει, ἀλλὰ περιορίζει μόνον τὴν πολυγαμίαν. Τέλος οὐδὲν εὐκολώτερον τοῦ εἶναι τινα πιστὸν Μουσουλμάνον· ἡ συνειδησις αὐτοῦ εὐχερῶς συμβιβάζεται μετὰ τὰ θεῖα παραγγέλματα. Ὑπόσχεται εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ εὐδαιμονίαν σφόδρα καταληπτὴν, ὑπόσχεται ἡδονὰς ὑλικὰς εἰς τοὺς ἀπλοικοὺς ἐκείνους λαοὺς, τοὺς ζῶντας ἀποκλειστικῶς τὴν ζωὴν τῶν σωματικῶν ἀπολαύσεων, ὑπόσχεται ἕαρ ἀειθαλὲς καὶ

(1) Montet: Les Missions musulmanes au XIX siècle (Revue de l'histoire des religions, Mai-Juin 1883. Πρὸς καὶ Dabry de Thiersant: Le Mahométisme en Chine et dans le Turkestan oriental. H de Castries: L' Islam p 184.

σκιερά ἄλλη εἰς τοὺς νομάδας ἐκείνους, δι' οὓς τὸ ὕδωρ εἶνε θησαυρὸς πολύτιμος.

Οὐδὲν ἐπίσης σαφέστερον τοῦ δόγματος τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας. Διδάσκει αὕτη τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ κάτοικοι τῶν ἐρήμων ἔχουσι περὶ τούτου ἐξ ὀρμεμφύτου συνείδησιν, ταλαιπωρούμενοι συνεχῶς ἐκ τῶν καταδρομῶν τοῦ κλίματος, αἵτινες ἐπιβάλλουσιν αὐτοῖς τὴν γνῶσιν περὶ ὑπερφυσικῆς τιнос καὶ ἀνηλεοῦς δυνάμεως. Ἄφ' ἐτέρου δέ, καθ' ὃν τρόπον ἐξοβελίζει ἀπὸ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς πᾶν ὄκληρὸν παράγγελμα, οὕτω καὶ ἀπαγορεύει τὰ μυστήρια, ὧν ἔνεκεν ἐν ἀρχῇ τὸ Εὐαγγέλιον καθίσταται ἀπροσπέλαστον. Θεραπεύει εὐκόλως τὸ πνεῦμα καὶ τὴν σάρκα, καὶ ἐὰν δὲν προτίθεται νὰ ἐξυψώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα μέχρι διηνεκοῦς ὑψηλοτέρας τελειότητος, εἶνε ὅμως διὰ τοῦτο ἢ μᾶλλον ἀρεστὴ εἰς τοὺς ἐν ἀρχηγόνῳ καταστάσει εὐρισκομένους ἔτι λαοὺς, οἵτινες ἀποστρέφονται τὰς στερήσεις καὶ τὰς ἀπαιτήσεις, ἃς ἐπιβάλλει ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία. Καὶ ταῦτα εἶνε ἀρκετὰ πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἐπιτυχιῶν καὶ τῆς ταχύτητος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἐν Ἀφρικῇ.

Ἐν τοῖς ἐρήμοις μάλιστα ἔλαβε χαρακτῆρα συμφωνότερον πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ Κορανίου. Ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀσίᾳ περὶ τοὺς Καλίφας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰδίως, ἐπέδρασεν ἐπ' αὐτοῦ ἡ ἐπιρροὴ τῆς Δύσεως, καὶ αἱ ἀνέσεις τοῦ ἐν ταῖς ἀύλαις βίου, προβαίνει δὲ εἰς συγκαταβάσεις σκανδαλιζούσας τοὺς ἀληθεῖς πιστοὺς. Ἐν Ἀφρικῇ παραμένει ἀγνὸς ἀπὸ παντὸς μιάσματος· περιορίζεται εἰς τὴν κυρίαν καὶ αὐστηρὰν τήρησιν τῶν παραγγελμάτων τοῦ Μωάμεθ. Ὁ Μωαμεθανισμὸς ὑπῆρξεν αἰείποτε ἡ θρησκεία τῶν ἐρήμων, γεννηθεῖσα ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ ἀρμόδιος διὰ τοὺς λαοὺς τοὺς ἐν αὐτῇ ζῶντας.

Διὰ τοῦτο αἰείποτε συνεβιβάσθη μετὰ τῆς δουλεμπορίας. Αἱ ἀγέλαι τῶν ἀνδραπόδων εἶνε ἀπ' αἰώνων ἐν Ἀφρικῇ τὸ κυριώτατον τοῦ ἐμπορίου εἶδος. Διεξάγεται ὑπὸ στιφῶν ἐμπόρων, ἰσχυρῶς διωργανωμένων, ἅτινα περιέρχονται πρὸς ἰχνηλασίαν καὶ ἀρπάζουσι τὸ θῆραμα ἐκ τῶν πασσαλοφράκτων περιβόλων. Οἱ μουσουλμάνοι δουλεμποροὶ οὐδεμίαν αἰσθάνονται τύψιν διὰ τὸ ἔργον των, ἐπειδὴ τοὺς μαύρους θεωροῦσιν οὐχὶ ὡς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὡς «δαίμονας», ἢ τοῦλάχιστον ὡς εἰδωλολάτρας, πιστεύουσι δὲ ὅτι εἶνε θεάρεστον νὰ ἐξοντώνωσιν αὐτοὺς ἢ νὰ τοὺς μεταχειρίζωνται ὡς κτήνη. Αἱ ἀγέλαι αὗται συγ-

κεντροῦνται βαθμηδόν, μετὰ σημαντικῆς ἐν τέλει ἀπωλείας τοῦ ἀρχικοῦ ἀριθμοῦ των, τοῦθ' ὅπερ ὁμως δὲν ἐμποδίζει τὸ πάντοτε ἐπικερδές τῆς πωλήσεως ἐν ταῖς κεντρικαῖς ἀγοραῖς, τῆς Ταβόρας, παρὰ τὴν λίμνην Ταγκανίκαν, τοῦ Τομποκτοῦ καὶ Κούκας, τοῦ Ἑλ-᾽Οβειδ καὶ τοῦ Χαρτούμ. Ἐκεῖθεν αἱ μακραὶ σειραὶ τῶν δούλων, σιδηροδεσμίων καὶ ἀνὰ δύο προσηρμοσμένων εἰς βαρὺν κύφωνα, διευθύνονται πρὸς τοὺς λιμένας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, τὴν Ζεϊλαν, τὴν Μασσαύαν ἢ τὸ Σουακίμ. Διότι τὸ ἐμπόριον τοῦ « ἐβένου » εὕρισκε ἀκόμη πλουσίας ἀγορὰς ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἰδίως ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει.

Οἱ Εὐρωπαῖοι εἶνε οἱ μισητοὶ ἐχθροὶ πάντων τούτων τῶν θηρευτῶν τῶν μαύρων, πάντων τῶν σείκων τῶν ἰδιοκτητῶν ποιμνῶν ἀνδραπόδων, ὅχι διότι εἶνε Χριστιανοί, ἀλλὰ διότι εἶνε ἐναντίοι τῆς δουλεμπορίας, ἡ ἀνάπτυξις δὲ τῆς ἰσχύος αὐτῶν ἔσται ὁ οικονομικὸς ὄλεθρος τῶν κυρίων τῆς ἐρήμου.

Ἦθεν ἐφόσον προχωρεῖ ἡ κατακτῆσις αὐτῶν, ὑπὸ τὴν μόρσιμον αὐτῶν ἐπαφὴν ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμὸς ἐξανίσταται ἀπεγνωσμένος, κατὰ τὰ τελευταῖα δὲ ταῦτα ἔτη ὁ προσηλυτισμὸς ἐνεργεῖται μετὰ δραστηριότητος καὶ μετὰ ζήλου, οἷος ἀπ' αἰώνων δὲν εἶχε καταβληθῆ. Ὁ Σουλτάνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἐπίσημος ἀρχηγὸς πάντων τῶν πιστῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ὁ ἀμέσως ἐμπνέων τὴν τοιαύτην θρησκευτικὴν ἐνέργειαν· διότι οὐ μόνον εἶχεν ἀπολέσῃ τὴν πίστιν τῶν χρόνων τῆς κατακτῆσεως, ἀλλὰ καὶ εἰσήκουσε τὰς συμβουλάς τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐπεχείρει πρὸς εὐαρέσκειαν αὐτῶν τὰς δῆθεν μεταρρυθμίσεις ἐν τῷ Κράτει του. Καὶ ὄντως δὲν ἐκέκτητο πλέον ἐλευθερίαν θελήσεως καὶ ἐνεργείας καὶ διὰ τοῦτο ὅσῳ μᾶλλον ἡ πολιτικὴ του καθίστατο ἀριστοτέρα εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, τόσῳ μᾶλλον οἱ ἀληθεῖς Μουσουλμάνοι ἀπεξενούντο ἀπ' αὐτοῦ. Τὸν ἐθεώρουν οὗτοι τρόπον τινὰ δεσμώτην εἰς χεῖρας τῶν ἀπίστων, τούτου δ' ἕνεκα δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃσι πρὸς αὐτὸν πίστιν καὶ ὑπακοήν.

Ἦθεν ἡ ἰσλαμικὴ ἐνέργεια συνεκεντρώθη ἔκτοτε εἰς χεῖρας τῶν μελῶν τῶν ἀδελφοτήτων, αἵτινες ἐν ἀρχῇ ἰδρυθεῖσαι ἐπὶ σκοπῷ καθαρῶς θρησκευτικῷ, μετεβλήθησαν βαθμηδόν καὶ κατέστησαν ἰσχυρὰ πολιτικά ὄργανα. Κηρύττουσι καὶ αὐτοὶ μετὰ πάθους, ὅπως καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Ἰσλαμισμού, τὸν δζεχὰδ, ἦτοι τὸν ἱερὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀπίστων, πόλεμον ἀκαθέκτου ἔξοντώσεως. Ὑπεν-

Ουμίζουσι τὰς ἀμοιβὰς ἃς ὑπόσχεται τὸ Κοράνιον εἰς τοὺς ἀνδρείους μαχητὰς τῆς Ἡμισελήνου· ἀπειλοῦσι δὲ τοὺς δειλοὺς καὶ τοὺς λιποτάκτας διὰ τῶν φοβερῶν βασάνων τοῦ Ἄδου· προαναγγέλλουσι τὴν προσεχῆ ἄφιξιν εἰδους τινὸς Μεσσίου, ὅστις ἔσται ὁ βραχίων ὁ ἀκατανίκητος τοῦ Ὑψίστου πρὸς ὀριστικὴν ἐξολόθρευσιν τῶν Χριστιανῶν· ἐπειδὴ ἤγγικεν ὁ χρόνος, καθ' ὃν ὁ Θεὸς ἐπηγγείλατο τὸν θρίαμβον τοῦ Ἰσλαμισμού.

Αἱ τοιαῦται ἀδελφότητές εἰσι πολλαί. Αἱ κυριώταται αὐτῶν εἶνε ἐν τῇ βορείῳ Ἀφρικῇ ἢ τῶν Σιδι-Ἀβδ-ἐλ-Καδέρ-ἐλ-Δζιλανή, τῶν Σι-Μουλαί-Ταέβ, τῶν Ἀϊσσάουα, τοῦ Σιδ-Μωχαμέτ-βέν-Ἀϊσσέ, τῶν Σιδι-Γιουσέφ-ἐλ-Χανσαλῆ καὶ τῶν Σιδι-Ἀχμέτ-Τιδζάνι.

Ἡ πρώτη εἶνε κατὰ πολὺ ἰσχυροτέρα πασῶν τῶν ἄλλων. Ἰδρῦθη ἄλλοτε παρά τινος ἀγίου μαραμποῦ, οὗ τὸ ὄνομα ἀπέμεινε διάσημον ἐν ἀπάσαις ταῖς μουσουλμανικαῖς χώραις. Ἀναδιωργανώθη ὁμῶς κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα παρά τοῦ σείχου Μωχαμέτ-βέν-Ἀλῆ Ἐς Σενουσι καὶ κατέστη γνωστοτέρα ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ἀδελφότητος τῶν Σενουσίγια. Ὁ Σιδι-Ἐς-Σενουσι ἐγεννήθη εἰς τὰ πέριξ τοῦ Μοσταγανέμ περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Μετέσχε μετὰ ζέσεως εἰς τὴν ἀμυναν τῆς πατρίδος αὐτοῦ κατὰ τῶν Γάλλων, ἐξωρίσθη ἐξ Ἀλγερίας τὸ 1849 καὶ ἐγκατέστη ἐν Δζαρβούβ, ἐν τῇ Κυρηναικῇ, μεταξὺ Σιούας καὶ βέν-Γαζῆ, εἰς 200 περίπου χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν τῆς Μεσογείου. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐτελεύτησεν ἐκεῖ· οἱ δὲ ἀπόγονοί του ἐγένοντο οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀδελφότητος καὶ ἐξηκολούθησαν τὸ κήρυγμα κατὰ τῶν «Ρουμί».

Ἡ ἐξουσία αὐτῶν εἶνε ἀνεγνωρισμένη καθ' ἅπαντα τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον, ἀπὸ τῆς λίμνης Ἰσαδ μέχρι τοῦ Εὐξείνου. Ἔχουσι πρακτορεῖα ἐν Βουλὰκ τῆς Αἰγύπτου, ἐν Μέκκα, ἐν Μαρόκω, ἐν Ἀλγερίᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρά τῷ Σουλτάνῳ. Ὀλόκληρον τὸ Οὐαδάϊ εὐρηται ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των. Αἱ διαταγαὶ αὐτῶν ἀνακοινοῦνται εἰς τοὺς εἰς Μέκκαν προσκυνητὰς, οἵτινες τὰς μεταφέρουσιν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν χώραν, ἢ δὲ μεταβίβασις ἐκτελεῖται μετ' ἀσφαλείας καὶ ταχύτητος τοιαύτης, ὥστε πολλάκις κατεπλάγη ἡ Εὐρώπη· ἐκ τούτου δ' ἐξηγεῖται τὸ ταυτόχρονον τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῶν χωρῶν ἐν αἷς ἐπικρατεῖ. Οἱ Σενουσίγια τοιοῦτοτρόπως διατηροῦσι διαρκῆ ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῆς Μέκκας, τοῦ Δζαρβούβ, τοῦ Σταμπούλ ἢ τοῦ Βαγ-

δατίου και τοῦ Φέζ, Τομπουκτού, Καίρου, Χαρτούμ, Καλκούττας ἢ 'Ιάβας. Πρωτεῖς μυριόμορφοι, ἐκ περιτροπείς ἔμποροι, Ιεροκήρυκες, σπουδασταί, γόητες, ἀκροβάται, ἰατροί, ἐργάται, ἐπαῖται, ὑποκρινόμενοι τοὺς φρενοβλαβεῖς, ἢ τοὺς ἐμπνευσμένους καὶ ἀσυνειδήτως ἔχοντες περὶ τῆς θείας αὐτῶν ἀποστολῆς, οἱ ὁδοιπόροι οὗτοι πανταχοῦ καὶ πάντοτε τυγχάνουσιν ἐξαιρέτου ὑποδοχῆς παρὰ τοῖς πιστοῖς τηλεσφόρον δ' εὐρίσκουσι προστασίαν κατὰ τῶν φιλοπόπτων ἐρευνῶν τῶν Κυβερνήσεων (1). Προσκαλοῦσιν εἰς τὴν ἔρημον τῆς Λιβύης τοὺς πιστοὺς τοὺς μὴ θέλοντας νὰ ζήσωσιν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐνεργοῦσιν ἐκ διαλειμμάτων μεταναστεύσεις κατὰ τὸ φαινόμενον ἀνεξηγήτους τῶν νομαδικῶν φυλῶν τῆς Σαχάρας. Ἐπωφελοῦνται καὶ τῶν ἐλαχίστων περιστάσεων, ὅπως ἀναζωπυρῶσι τὸν ζῆλον τῶν ἑαυτῶν ὀπαδῶν διότι τρέφουσιν πίστιν ἀκμαίαν ἐπὶ τὸ μέλλον τοῦ 'Ισλαμισμού διὰ τῆς ἐνώσεως πάντων τῶν πιστῶν Μουσουλμάνων. καθ' ὃν δὲ χρόνον ἀκμάζει πανταχοῦ ἡ ἰσχὺς τῶν χριστιανικῶν Κρατῶν, ὄνειροπολοῦσι κλέη πολύκροτα κατακτήσεων, προλέγουσι τὴν προσεχῆ ἐπικράτησιν τοῦ Πανισλαμισμού, τὴν ἦτταν τῶν ἀπίστων καὶ τὴν ὑποταγὴν ὁλοκλήρου τῆς οἰκουμένης εἰς τοὺς νόμους τοῦ Μωάμεθ. Φαίνονται δ' οὕτως ἐκπροσωποῦντες τὴν ὑστάτην προσπάθειαν τῆς ἀντιστάσεως τοῦ 'Ισλαμισμού κατὰ τῆς εἰσβολῆς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ (2).

Α'. Η ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟ 1850.

Ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ κοιλάς τοῦ Νείλου ἐγένοντο τὸ κέντρον τῆς νέας ταύτης ἱστορίας τῶν μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων σχέσεων. Ἡ σπουδαιότης τῶν χωρῶν τούτων κατέστη σημαντικὴ, καθότι αὐταὶ ἐγένοντο ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ ὁδὸς τῆς ἀρχαίας ἡπείρου καὶ ἐν τῶν κυριωτάτων μερῶν τῆς ἀναπτύξεως τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιδράσεως ἐν Ἀφρικῇ.

Ὁ Μεχμέτ 'Αλῆς ἀπεβίωσε τὸ 1848· ὁ θετὸς αὐτοῦ υἱὸς 'Ιβραῆμ ἐπέζησεν αὐτοῦ ἐπὶ τέσσαρας μόνον μῆνας. Ὁ 'Αββάς-πασσᾶς ἐγ-

(1) H de Castries: I. Islam, p 221.

(2) Duveyrier: La compérie musulmane de Sidi-Mohammed-bon Ali - Es - Senoussi et son domaine géographique. — D'Estouznuel de Constant: Les sociétés secrètes chez les Arabes

γονός τοῦ Μεχμέτ, ἡγεμόνευσεν ἀκολουθῶς ἐπὶ ἕξ ἔτη (1848-1854), ἐφάνη δὲ φανατικὸς Μουσουλμάνος, ἐχθρὸς πρὸς πᾶσαν εὐρωπαϊκὴν ἐπέμβασιν. Μετ' αὐτὸν ὁ Μωχαμέτ Σαΐδ πασᾶς (1854-1863) ἀνε- νέωσε τὰς πατροπραδότους μετὰ τῆς Γαλλίας σχέσεις. Ὑπῆρξε φίλος τοῦ Φερδινάνδου Λεισσέψ καὶ παρεχώρησεν αὐτῷ τὴν ἄδειαν τῆς ἐνάρξεως τῆς διατρήσεως τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Σουέζ. Ἰδίως ὁμως ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ ἀνεψιοῦ του, Ἰσμαήλ πασᾶ, ἔφθασεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς εὐημερίας τῆς ἡ δυναστεία τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ· τότε δὲ ἤρχισε καὶ ἡ παρακμὴ τῆς.

Τὸ αἰγυπτιακὸν κράτος ἔφθασε τότε εἰς τὸ ὑψιστον ὄριον τῆς ἀναπτύξεώς του, καλύψαν ὀλόκληρον σχεδὸν τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Νείλου, χαράσσον ἐκ τῶν προτέρων τὴν ὁδόν, ἣν ἔμελλον ἴ ἀκο- λουθήσωσι βραδύτερον αἱ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι καὶ τὰ ὄπλα τῶν Εὐρωπαίων. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς εἶχε πέμψη κατὰ τὸ 1821 τὸν Ἰβραήμ πρὸς κατάκτησιν τῆς Νουβίας. Καθυπέταξεν οὗτος ταχέως τὴν Δογγόλαν, τὸ Βερβέρ, τὸ Σενδύ, τὸ Κορδοφάν, τὸ Σεναάρ, εἰσεχώρησεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Λευκοῦ Νείλου μέχρι τοῦ παραπο- ταμίου αὐτοῦ Σοβάτ, καὶ εἰς τὴν τοῦ Κυανοῦ Νείλου μέχρι τῶν συνόρων τῆς Ἀβυσσινίας, καὶ ἔκτισε τὸ 1823 παρὰ τὴν συμβολὴν τῶν δύο ποταμῶν τὸ μέγα φρούριον τοῦ Χαρτούμ. Ἐπὶ τριάκοντα κατόπιν ἔτη οὐδὲν νεώτερον ἐγένετο πρὸς ἐξερεύνησιν τοῦ Νείλου, καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοῦ ἔμειναν ἄγνωστοι.

Ἄγγλοι ἀξιοματικοὶ τοῦ στρατοῦ τῶν Ἰνδιῶν ἐπεχείρησαν τὴν ἀνακάλυψιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ. Τὸ 1858 οἱ Σπήκ καὶ Γράντ ἀνεκάλυψαν τὴν λίμνην Οὐκερουέ, ἣν ὠνόμασαν Βικτωρίαν Νυάνζαν, ἐξέλαβον δὲ ὅτι αὐτὴ θὰ ἦτο ἡ ἀρχικὴ δε- ξαμενὴ, ἡ τροφοδοτοῦσα τὸν μέγαν ποταμόν. Κατὰ τὸ 1864 ὁ σὶρ Σαμουήλ Βαϊκερ, ἐκκινήσας ἐκ τῆς Κάτω Αἰγύπτου, κτώρθωσε νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς Λούτα Νζιγκέ, ἣν ὠνόμασε λίμνην Ἀλβέρτου, οὕτω δ' εὗρε τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, ἧς πᾶσα ἡ τιμὴ ἀνήκει εἰς τοὺς Ἄγγλους.

Ὁ σὶρ Σαμουήλ Βαϊκερ ἀνέλαβεν ὑπηρεσίαν ὑπὸ τὸν πασᾶν τῆς Αἰγύπτου Ἰσμαήλ, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ δὲ τὴν δουλεμπο- ρίαν, τὸν ἐνεθάρρυνε νὰ καταλάβῃ τὰς νεωστὶ ἀνακαλυφθείσας χῶ- ρας. Ἡ ἐντολὴ ἀνετέθη εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ἐγκατασταθεὶς ἐν τῷ μικρῷ φρουρίῳ τῆς Φασόδας, παρὰ τὸ παραποτάμιον Σοβάτ, ἰδρυσε

σειράν ἐμπορικῶν σταθμῶν, βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καταλαμ-
βανομένων ὑπὸ αἰγυπτιακῶν φρουρῶν, ἤτοι τὸ Σαμπί, τὸ Λάδον
καὶ Γονδοκόρον, τὸ Φατίκον, εἰσέδυσσε δὲ μέχρι τοῦ Οὐγκάνδη,
μεταξὺ τῶν λιμνῶν Ἀλβέρτου καὶ Βικτωρίας. Ὁ συνταγματάρχης
Γόρδων πασᾶς ἀπεπεράσῃ μετ' αὐτὸν τὸν ὄργανισμὸν τῆς ἐπαρ-
χίας τοῦ Ἰσημερινοῦ, ἐπεκτείνας οὕτω μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου
τὰ σύνορα τοῦ αἰγυπτιακοῦ Κράτους (1871 - 1875).

Ταυτοχρόνως ὁ Ἰσμαήλ προσήρτα εἰς τὸ κράτος του τὰς χώρας
τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Νείλου, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς λίμνης
Τσαᾶδ. Τυχοδιώκτης τις ὀνόματι Ζίβερ-Ραχάμα, γερμανικῆς κατα-
γωγῆς, ἀναχωρήσας πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη πρὸς εὐρεσιν τύχης, ἐδη-
μιούργησεν εἰδὸς τι ἡγεμονίας καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ σουλτάνου
τοῦ Δᾶρ-Φερτίτ. Ἦγούμενος ἀτάκτου στίφους, ἐκυρίευσσε παρὰ τῆς
φυλῆς τῶν Βαγάρας τὴν θέσιν Σέγγα, ἣτις εἶνε ἡ κυρία ἀποθήκη τῆς
δουλεμπορίας κατ' ἐκείνας τὰς χώρας. Ἐπετέθη κατὰ τοῦ Βραχίμ,
σουλτάνου τοῦ Δᾶρ-Φούρ, καὶ νικήσας ἐφόνευσεν αὐτὸν ἐν Μοναούασι
(Ὀκτώβριος 1874), ἐξέλεξε δὲ ὡς τακτικὴν αὐτοῦ ἔδραν τὴν Τόρ-
ραν. Κατόπιν αὐτοῦ στρατὸς τακτικὸς ἐκ δεκακισχιλίων Αἰγυπτίων,
διοικούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ πασᾶ Ἀγιούπ, ἐλθὼν ἀνέλαβε τὴν
φρούρησιν τῆς νέας ἐπαρχίας.

Καθ' ἅπαν τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Νείλου μόνη ἡ Ἀβυσσινία διέ-
φυγε τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἰσμαήλ. Ὅθεν ἠθέλησε νὰ κυριεύσῃ καὶ
αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ἠτύχησεν ἐξ ἴσου. Ὁ Μύνζινγκερ πασᾶς εἰσήλασε
νοτιόθεν εἰς τὴν χώραν τῆς Σόας· πλὴν ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ βασι-
λέως Μενελίκ. Βορειόθεν ὁ συνταγματάρχης Ἀρενδραπ προὔχωρησε
πρὸς τὸ Τιγρέ, μέχρι τοῦ ποταμοῦ Μαρῆβ· ἀλλ' ὁ νέγους Ἰωάννης
περικυκλώσας δύο αἰγυπτιακὰς φάλαγγας, τὰς ἐξωλόθρευσε ἐν Γούδα-
Γούδι καὶ Γουνδέτ (1876). Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ πρίγκηψ Χασάν υἱὸς
τοῦ Ἰσμαήλ, ἠττήθη ἐκ νέου ἐν Γούρᾳ, ἠχμαλωτίσθη καὶ ἐδέησε νὰ
καταβάλλῃ σημαντικὰ λύτρα. Ἡ Ἀβυσσινία διέφυγε τὴν πλειονεξίαν
τῶν Αἰγυπτίων καὶ διετήρησε κατ' αὐτῶν φλογερὸν μῖσος, ἐκδη-
λούμενον διὰ συνεχῶν δηλώσεων, αἰτινες ἐπὶ χρόνον μακρὸν διατά-
ραξαν τὰ σύνορα τῶν δύο κρατῶν. Οὐχ ἤττον εἶχεν ἀποκλεισθῆ
πρὸς τὰ ὄρη, μακρὰν τοῦ Λευκοῦ Νείλου, περιζωσμένη παντα-
χόθεν, ὡς νησίς χριστιανικὴ ἐν τῷ μέσῳ τῶν μουσουλμάνων Αἰγυ-
πτίων. Διότι ὁ Σουλτάνος παρεχώρησεν εἰς τὸν Ἰσμαήλ κατὰ τὸ

1868 πάντα τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης μέχρι τοῦ πορθμοῦ τοῦ Βάβ-ἐλ-Μανδέβ μετὰ τῶν λιμένων τοῦ Σουακειμ καὶ τῆς Μασσαύας· πρὸς νότον δὲ τοῦ πορθμοῦ τούτου ἡ αἰγυπτιακὴ κυριαρχία εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν χώραν τῶν Σομαλῆ καὶ καθ' ὅλην τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ κόλπου τοῦ Ἄδεν. Ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς, ὅστις κατὰ τὸ 1867 εἶχε λάβῃ τὸν τίτλον τοῦ Κεδίβου, ἦτοι ἀντιβυσσιλέως, ἐδέσποζεν ἐπικρατείας ἐκ 2,250,000 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων, ἦτοι πεντάκις καὶ ἐπέκεινα μείζονος τῆς Γαλλίας.

Ἡ ἡγεμονία αὐτοῦ ἐλαμπρύνθη ἐπίσης διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου καὶ ἰδίως διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Λυγούστου Μαριέτ, ἀφιερῶσαντος εἰς αὐτὰς ὀλόκληρον τὸν βίον του. Ἡ Αἴγυπτος τῶν Φαραῶ εἶχε καλυφθῆ ὀλόκληρος ὑπὸ τῶν ἄμμων καὶ οἱ ἐκ γρανίτου ναοὶ αὐτῆς εἶχον τέλειον ἐξαφανισθῆ. «Ἐνόμιζέ τις ὅτι ὁ Νεῖλος, παρατείνων ἐπὶ ἑκατοντάδας ἐτῶν τὴν συνήθως ἐπ' ὀλίγους μῆνας διαρκουσαν πλημμύραν αὐτοῦ, εἶχε καλύψῃ τὴν χώραν ἐπὶ αἰῶνας ὑπὸ τὰ ἐκχειλίσαντα ὕδατά του»⁽¹⁾. Ὁ Μαριέτ συνήντησεν ἀπείρους δυσχερείας, ἀλλὰ καὶ ἀπαραμίλλους τέρψεις καὶ ἱκανοποιήσεις. Τὴν 12 Νοεμβρίου 1852 εἰσέδυσεν εἰς τὰς αἰθούσας τοῦ Σεραπέλου καὶ εὗρεν αὐτόθι τὰ ἴχνη τῶν τελευταίων βημάτων ἅτινα ἐπὶ αἰῶνας πλέον δὲν εἶχον πατήσῃ τὴν νεκρόπολιν τοῦ Ἄπιος. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη καὶ μέχρι τοῦ θανάτου, συμβάλλων τὸ 1881, ἐξηκολούθησε τὰς ἐρεῦνας του, ἐξηρεύνησε τὰς Πυραμίδας καὶ ἱδρυσεν τὸ ἐν Βουλᾶκ μουσεῖον, οὗ ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς τὸν διώρισε διευθυντήν. Μετ' αὐτὸν ὁ Γάστιον Μασπερὼ συνέχισε τὸ ἔργον του, ἀνεῦρε τὰς ἀρχαίας πόλεις τῆς Ἄνω Αἰγύπτου καὶ τοὺς ναοὺς τῶν ἑκατομπύλων Θεῶν, χάρις δ' εἰς αὐτὸν ἡ Γαλλία διετήρησε τὰ πρωτεῖα ἐν ταῖς αἰγυπτιολογικαῖς σπουδαῖς. Διότι, ὡς γράφει ὁ κ. Ι. Δαρμεστέτερ, «ὁ βουλόμενος ἄς ἀποκτήσῃ τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐκμεταλλεύεσθαι τὴν σημερινὴν Αἴγυπτον καὶ ἀπογνυμνοῦν τοὺς Φελλάχους· ἀλλ' ἡ Αἴγυπτος μετὰ τῶν τεσσαράκοντα αὐτῆς αἰῶνων ἀνήκει εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Σαμπολλιὼν καὶ τοῦ Μαριέτ καὶ διὰ τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς σοφίας τοῦ Μασπερὼ».

Δὲν εἶνε δ' αὕτη ἡ μεγίστη τῶν ἐκδουλεύσεων ἡ γενομένη παρὰ τῆς Γαλλίας ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Νεῖλου. Οἱ Γάλλοι διέτρησαν τὸν ἰσθμὸν τοῦ

(1) G. Charmes: L' Egypte, p. 75.

Σουέζ και επανήγαγον, οὕτως εἶπεν, τὴν Αἴγυπτον εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν ὁδὸν τῆς ἀρχαίας ἡπείρου. Ἦδη ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἡ Μεσογείος ἠνοῦτο μετὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διὰ τοῦ Νείλου. Ἡ διώρυξ τοῦ Νεκῶ, ἡ ἀποπερατωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Β', συνήνου τὸν ποταμὸν μετὰ τοῦ κόλπου τοῦ Σουέζ· και μετὰ τὴν καταστροφὴν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἄραβος κατακτητοῦ Ἀμρού, κατὰ διαταγὴν τοῦ καλίφου Ὁμάρ, ὁ Ἀββασίδης καλίφης Ἀλμανζόρ και πάλιν ἐπέχωσεν αὐτήν. Ἐἶτα διὰ τῆς ἐγκταστάσεως τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐν τῇ προσθίῳ Ἀσίᾳ και τῶν ταξειδίων τοῦ Βάσκου δὲ Γάμα ἡ Εὐρώπη ἤρχισε νὰ συγκοινωνῇ πρὸς τὴν Ἰνδικὴν διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Εὐέλπιδος Ἀκρωτηρίου.

Ὁ Βοναπάρτης κατὰ τὸ 1798 ἐπεφορτίσθη παρὰ τοῦ Διευθυντηρίου νὰ ἀνανεώσῃ τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τῆς Ἐρυθρᾶς και τῆς Μεσογείου. Σχέδιον διώρυχος ἰχαράβχη παρὰ τοῦ Λεπέρ, ἐνὸς τῶν σοφῶν τοῦ ἐν Καίρῳ Ἰστιτούτου, ὅπερ ἐλησμονήθη κατόπιν. Οὐχ ἦτον ἔνεκα τῆς ὀθωμανικῆς παρακμῆς και τῆς προσηλώσεως τῆς προσοχῆς τῆς Εὐρώπης πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα κατέστη ἡ μεγάλη πρὸς τὴν Ἰνδικὴν ὁδός. Ἀπὸ τοῦ 1837 ἤδη οἱ Ἄγγλοι διωργάνωσαν γραμμὴν τακτικὴν ἀτμοπλοίων ἀπὸ Ἰνδίας εἰς Σουέζ, λεωφορεῖα δὲ ἐξετίλουν τὴν συγκοινωνίαν ἐκεῖθεν μέχρις Ἀλεξανδρείας, ἀντικαταστηθέντα διὰ σιδηροδρόμου κατὰ τὸ 1851. Ἡ ἀνάγκη θαλασσίου διώρυχος καθίστατο ἐπιτακτικὴ.

Ὁ Φερδινάνδος Λεσσέψ εἶχε χρηματίσῃ πρόξενος τῆς Γαλλίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπὸ τοῦ 1831 μέχρι τοῦ 1838, καταστάς αὐτόθι δημοτικώτατος ὡς ἐκ τῆς ἀφοσιώσεώς του κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1835 ἐπιδημίαν τῆς πανώλους· ἦτο φίλος τοῦ Σαῖδ πασᾶ, εὐθύς δὲ ὡς διεδέχθη οὗτος τὸν Ἀββᾶς πασᾶν κατὰ τὸ 1854, καθυπέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὑπόμνημα περὶ κατασκευῆς τῆς διώρυχος ἀπευθείας ἐκ Μεσογείου εἰς τὴν Ἐρυθρὰν. Τὸ περὶ ἀδείας φερμάνιον ὑπεγράφη τὴν 15 Νοεμβρίου 1854.

Ἐπειδὴ τὸ ἔργον προήρχετο ἐκ γαλλικῆς πρωτοβουλίας, ἐξήγειρε τὴν ἀντίδρασιν και τὴν ὀργὴν τῆς Ἀγγλίας. Ἐφοβεῖτο μήπως ἴδῃ περιερχομένην τὴν κατοχὴν τῆς ὁδοῦ τῆς Ἰνδικῆς εἰς τὴν Γαλλίαν· ὁ Φερδινάνδος Λεσσέψ ἀνιένιου δι' αὐτὴν τοὺς φόβους, οὓς εἶχεν ἐμπνεύσει αὐτῇ ἄλλοτε ὁ Βοναπάρτης. Ἐπὶ μακρὸν διεμαρτυρήθη και ἐπὶ μακρὸν ἐνήργησε ν' ἀναβληθῇ ἡ ζητηθεῖσα παρὰ τοῦ

Σουλτάνου ἔγκρισις, μέχρι τῆς τελευταίας δὲ στιγμῆς ἤλπιζε νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐπιχείρησιν. Ὁ λόρδος Πάλμερστον εἰς τὸ Κοινοβούλιον ἐχαρακτήρισε τὸ ἔργον ὡς «φυσικῶς ἀκατόρθωτον» καὶ προσέθηκεν ὅτι ἔπρεπε καὶ αὐτὸ νὰ καταταχθῇ μετὰ τῶν «παγίδων ὅσαι ἐκ διαλειμμάτων στήνονται πρὸς τὴν εὐπιστίαν τῶν μωροπίστων κεφαλαιούχων». Ὁ Λεσσέψ μετέβη καὶ ἠύχαρίστησεν αὐτὸν διὰ τὴν θορυβώδη διαφήμισιν ἣν ἐνήργει ὑπὲρ τῆς ἐπιχειρήσεώς του οὕτως φερόμενος, καὶ τόσον περὶ αὐτῆς μεριμνῶν, εἰς δὲ βουλευτῆς ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων, ὁ κ. Ρέμπωκ, ἀνακαλῶν βραδύτερον τοὺς συμπατριώτας του εἰς τὴν φρόνησιν, ἐστιγμάτησε δι' ἐντόνου ὕφους τὴν διαγωγὴν ἣν ἐτήρησε τότε ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις. «Πρόκειται περὶ τῆς τιμῆς καὶ τοῦ συμφέροντος τῆς Ἀγγλίας, εἶπε. Νομίζω ὅτι ἡ τιμὴ τῆς Ἀγγλίας ἐθυσιάσθη, ὅτι τὸ μέγα της ἔνομα ἐσύρθη εἰς τὸν βόρβορον καὶ ὅτι προσηνέχθημεν ἐγωϊστικῶς καὶ ταπεινῶς εἰς τὸ ζήτημα τῆς διώρυχος τοῦ Σουέζ».

Ἐν τούτοις τὸ ἔργον ἐξηκολούθει· ἰδρύθη ἡ Ἐταιρία τῆς Διώρυχος τοῦ Σουέζ, ἐπέτυχε δὲ παρὰ τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου τὴν παραχώρησιν τῶν γαιῶν τὴν 5 Ἰανουαρίου 1856. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1858 ἤρchiσεν ἡ δημοσία ἐγγραφὴ τῶν μετοχῶν. 400,000 μετοχαὶ πρὸς 500 φράγκα ἐκάστη, ἐξ ὧν 220,000 ἐλήφθησαν ἐν Γαλλίᾳ, 176,000 δὲ ἐκρατήθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντιβασιλέως διὰ λογαριασμὸν τῆς αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως, ἐχορήγησαν εἰς τὴν Ἐταιρίαν τ' ἀναγκαιούντα 500 ἑκατομμύρια. Ὁ Μωχαμέτ Σαΐδ καὶ κατόπιν ὁ Ἰσμαήλ παρεχώρησαν εἰς τὴν Ἐταιρίαν εἰκοσακισχιλίους στρατιώτας πρὸς ἐπίσπευσιν τοῦ ἔργου, ἐχορήγησαν αὐτῷ πᾶσαν ἐπιθυμητὴν εὐκολίαν καὶ κατεσκευάσαν ἐξ ἰδίων τοὺς φάρους καὶ τοὺς λιμένας. Διότι πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ Αἴγυπτος συνετέλεσεν τὰ μέγιστα εἰς τὴν εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Τὸ πρῶτον τῆς σκαπάνης κτύπημα κατηνέχθη τὴν 25 Ἀπριλίου 1859. Τὸ πρῶτον τμήμα τῆς διώρυχος ἀπὸ τῆς Μεσογείου μέχρι τῆς λίμνης Τιμσὰχ ἐπισήμως ἐνεκαίνισθη τὴν 18 Νοεμβρίου 1862 ἐνώπιον τοῦ Σαΐδ πασᾶ. Τὴν 17 Νοεμβρίου 1869 ἐγένοντο τὰ ὀριστικὰ ἐγκαίνια ἐνώπιον τῆς αὐτοκρατείας τῶν Γάλλων, τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου Ἰωσήφ τῆς Αὐστρίας, τοῦ πρίγκιπος διαδόχου τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκου, τοῦ πρίγκιπος καὶ τῆς πριγκιπίσσης τῶν Κάτω Χωρῶν, τοῦ Κεδίβου Ἰσμαήλ καὶ τοῦ Ἐμίρου

Ἄβδ-ελ-Καδέρ. 130 πλοῖα, ἐξ ὧν 50 πολεμικά, ὧν προηγείτο ἡ μεγάλη γαλλικὴ θαλαμηγός Ἄετός, φέρουσα πάσας τὰς σημαίας τῆς Εὐρώπης, διέπλευσαν ἀκωλύτως ἐκ Πόρτ-Σαῖδ εἰς Σουέζ, χαιρετιζόμενα κατὰ τὴν διάβασιν ὑπὸ τῶν ἐπευφημιῶν τῶν Αἰγυπτίων καὶ μυριάδων Εὐρωπαίων. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις δὲν ἀντεπροσωπεύετο.

Ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς ἰθαμβώθη ἐκ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔργου, ἐθεώρησε δὲ τὸν πλοῦτον τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸ ἐξῆς ἀνεξάντλητον. Διέσωζεν ἄλλως τε τὰς οἰκονομικὰς παραδόσεις τῶν Τούρκων καὶ τῶν Μαμελούκων. Ἐδαπάνησε χρήματα ἀφειδῶς διὰ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἰδιοτροπίας του, ὅσον καὶ διὰ τὰ χρήσιμα ἔργα, χωρὶς νὰ φροντίζῃ περὶ ἰσοζυγίου μεταξὺ ἐσόδων καὶ ἐξόδων. Κατεσκεύασεν ὀλόκληρον δίκτυον σιδηροδρόμων διὰ τοῦ Δέλτα, ἐργοστάσια, προτύπους γεωπονικοὺς σταθμούς· ἀλλὰ καὶ ἐπολλαπλασίασε τὰ ἀνάκτορα καὶ τοὺς κήπους πρὸς τέρψιν αὐτοῦ καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του. Ἦθελε νὰ ἐξωραίσῃ τὸ Κάιρον καθ' ὃν τρόπον ἐξωράισεν ὁ Ὄσμὰν τοὺς Παρισίους. Ἐχάραξεν αὐτόθι νέας συνοικίας, ἐκδομήσῃ θέατρον τοῦ Μελοδράματος, ἐν αὐτῷ δὲ τὸ πρῶτον παρεστάθῃ ἡ Ἄϊδα τοῦ Βέρδη. Πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν τούτων ἐδανείσθη ἐφ' οἰψδήποτε τόκῳ μέχρι δύο καὶ ἡμίσεως δισεκατομμυρίων φράγκων. Ἄλλ' ἡ Αἰγύπτος δὲν εἶχεν εἰσέτι φθάσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν εὐημερίας, ὥστε νὰ ὑποστῇ τὸ βάρος τοιούτου χρέους.

Ἡ χρεωκοπία κατέστη ἀναπόφευκτος. Ὁ πασᾶς δὲν εὔρισκε πλέον δανειστάς. Προὔτεινεν εἰς τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν νὰ πωλήσῃ τὰς μετοχὰς του τῆς διώρυχας τοῦ Σουέζ· ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον τῆς 24 Μαΐου ἠρνήθη. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1875 λίαν κρυφίως ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἐπωφελουμένη τοῦ σφάλματος τούτου ἠγόρασεν ἀντὶ 100 ἑκατομμυρίων τὰς 176 χιλιάδας τῶν μετοχῶν ἃς κατεῖχεν ἡ Αἰγύπτος. Ἐκτοτε ἀπέκτησιν ἴσον σχεδὸν περίπου πρὸς τὴν Γαλλίαν δικαίωμα τοῦ ἐπιμβαίνειν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην.

Ἠράγματι δὲ ἔπριπε νὰ ληφθῇ πρόνοια περὶ τῶν συμφερόντων τῶν πιστωτῶν τοῦ Κεδίβου, τὰ ὅποια ἐκινδύνευον τὰ μέγιστα ἐνεκα τῶν οἰκονομικῶν τούτων περιστάσεων. Ἡ ἀγγλικὴ καὶ ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Ἰσμαήλ ἐγγύησιν διὰ τὰ πιστώματα τῶν ὁμοεθνῶν των. Ἐδέησε νὰ ὑπογράψῃ διάταγμα περὶ τούτου, δι' οὗ ἅπαν τὸ χρέος ἠνοποιεῖτο, εἰσοδήματά δὲ τινὰ τοῦ

Σουλτάνου ἔγκρισις, μέχρι τῆς τελευταίας δὲ στιγμῆς ἤλιπιζε νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐπιχείρησιν. Ὁ λόρδος Πάλμερστον εἰς τὸ Κοινοβούλιον ἐχαρακτήρισε τὸ ἔργον ὡς «φυσικῶς ἀκατόρθωτον» καὶ προσέθηκεν ὅτι ἔπρεπε καὶ αὐτὸ νὰ καταταχθῇ μετὰ τῶν «παγίδων ὅσαι ἐκ διαλειμμάτων στήνονται πρὸς τὴν εὐπιστίαν τῶν μωροπίστων κεφαλαιούχων». Ὁ Λεσσέψ μετέβη καὶ νῦν χαρίστησεν αὐτὸν διὰ τὴν θορυβώδη διαφήμισιν ἣν ἐνήργει ὑπὲρ τῆς ἐπιχειρήσεώς του οὕτω πως φερόμενος, καὶ τόσον περὶ αὐτῆς μεριμνῶν, εἰς δὲ βουλευτῆς ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων, ὁ κ. Ρέμπωκ, ἀνακαλῶν βραδύτερον τοὺς συμπατριώτας του εἰς τὴν φρόνησιν, ἐστιγμάτησε δι' ἐντόνου ὕφους τὴν διαγωγὴν ἣν ἐτήρησε τότε ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις. «Πρόκειται περὶ τῆς τιμῆς καὶ τοῦ συμφέροντος τῆς Ἀγγλίας, εἶπε. Νομίζω ὅτι ἡ τιμὴ τῆς Ἀγγλίας ἐθυσιάσθη, ὅτι τὸ μέγα της ὄνομα ἐσύρθη εἰς τὸν θόρβρον καὶ ὅτι προσηνέχθημεν ἐγωϊστικῶς καὶ ταπεινῶς εἰς τὸ ζήτημα τῆς διώρυχος τοῦ Σουέζ».

Ἐν τούτοις τὸ ἔργον ἐξηκολούθει· ἰδρύθη ἡ Ἐταιρία τῆς Διώρυχος τοῦ Σουέζ, ἐπέτυχε δὲ παρὰ τοῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου τὴν παρεχώρησιν τῶν γαιῶν τὴν 5 Ἰανουαρίου 1856. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1858 ἤρχισεν ἡ δημοσία ἐγγραφὴ τῶν μετοχῶν. 400,000 μετοχαὶ πρὸς 500 φράγκα ἐκάστη, ἐξ ὧν 220,000 ἐλήφθησαν ἐν Γαλλίᾳ, 176,000 δὲ ἐκρατήθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντιβασιλέως διὰ λογαριασμὸν τῆς αἰγυπτιακῆς Κυβερνήσεως, ἐχορήγησαν εἰς τὴν Ἐταιρίαν τ' ἀναγκαιούντα 500 ἑκατομμύρια. Ὁ Μωχαμέτ Σαῖδ καὶ κατόπιν ὁ Ἰσμαήλ παρεχώρησαν εἰς τὴν Ἐταιρίαν εἰκοσακισχιλίους στρατιώτας πρὸς ἐπίσπευσιν τοῦ ἔργου, ἐχορήγησαν αὐτῷ πᾶσαν ἐπιθυμητὴν εὐκολίαν καὶ κατεσκεύασαν ἐξ ἰδίων τοὺς φάρους καὶ τοὺς λιμένας. Διότι πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ Αἴγυπτος συνετέλεσεν τὰ μέγιστα εἰς τὴν εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως.

Τὸ πρῶτον τῆς σκαπάνης κτύπημα κατηνέχθη τὴν 25 Ἀπριλίου 1859. Τὸ πρῶτον τμήμα τῆς διώρυχος ἀπὸ τῆς Μεσογείου μέχρι τῆς λίμνης Τιμσάχ ἐπισήμως ἐνεκαίνισθη τὴν 18 Νοεμβρίου 1862 ἐνώπιον τοῦ Σαῖδ πασᾶ. Τὴν 17 Νοεμβρίου 1869 ἐγένοντο τὰ ὀριστικὰ ἐγκαίνια ἐνώπιον τῆς αὐτοκρατείας τῶν Γάλλων, τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου Ἰωσήφ τῆς Αὐστρίας, τοῦ πρίγκιπος διαδόχου τῆς Πρωσίας Φρειδερίκου, τοῦ πρίγκιπος καὶ τῆς πριγκιπίσσης τῶν Κάτω Χωρῶν, τοῦ Κεδίβου Ἰσμαήλ καὶ τοῦ Ἐμίρου

Ἄβδ - ἰλ - Καδέρ. 130 πλοῖα, ἐξ ὧν 50 πολεμικὰ, ὧν προηγεῖτο ἡ μεγάλη γαλλικὴ θαλαμηγός Ἀσιός, φέρουσα πάσας τὰς σημαίας τῆς Εὐρώπης, διέπλευσαν ἀκωλύτως ἐκ Πόρτ-Σαῖδ εἰς Σουέζ, χαιρετιζόμενα κατὰ τὴν διάβασιν ὑπὸ τῶν ἐπευφημιῶν τῶν Αἰγυπτίων καὶ μυριάδων Εὐρωπαίων. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις δὲν ἀντεπροσωπεύετο.

Ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς ἐθαμβώθη ἐκ τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔργου, ἐθεώρησε δὲ τὸν πλοῦτον τῆς Αἰγύπτου εἰς τὸ ἐξῆς ἀνεξάντλητον. Διέσωζεν ἄλλως τε τὰς οικονομικὰς παραδόσεις τῶν Τούρκων καὶ τῶν Μαμελούκων. Ἐδαπάνησε χρήματα ἀφειδῶς διὰ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἰδιοτροπίας του, ὅσον καὶ διὰ τὰ χρήσιμα ἔργα, χωρὶς νὰ φροντίζῃ περὶ ἰσοζυγίου μεταξὺ ἐσόδων καὶ ἐξόδων. Κατεσκεύασεν ὀλόκληρον δίκτυον σιδηροδρόμων διὰ τοῦ Δέλτα, ἐργοστάσια, προτύπους γεωπονικοὺς σταθμούς· ἀλλὰ καὶ ἐπολλαπλασίασε τὰ ἀνάκτορα καὶ τοὺς κήπους πρὸς τέρψιν αὐτοῦ καὶ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του. Ἦθελε νὰ ἐξωραίσῃ τὸ Κάιρον καθ' ὃν τρόπον ἐξωράισεν ὁ Ὄσμὰν τοὺς Παρισίους. Ἐχάραξεν αὐτόθι νέας συνοικίας, ἐκδομήσθη θέατρον τοῦ Μελοδράματος, ἐν αὐτῷ δὲ τὸ πρῶτον παρεστάθη ἡ Ἀῖδα τοῦ Βέρδη. Πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν τούτων ἐδανείσθη ἐφ' οἰωδῆποτε τόκῳ μέχρι δύο καὶ ἡμίσεως δισεκατομμυρίων φράγκων. Ἄλλ' ἡ Αἰγύπτος δὲν εἶχεν εἰσέτι φθάσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν εὐημερίας, ὥστε νὰ ὑποστῇ τὸ βᾶρος τοιοῦτου χρέους.

Ἡ χρεωκοπία κατέστη ἀναπόφευκτος. Ὁ πασᾶς δὲν εὗρισκε πλέον δανειστάς. Προὔτεινεν εἰς τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν νὰ πωλήσῃ τὰς μετοχὰς του τῆς διώρυχας τοῦ Σουέζ· ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον τῆς 24 Μαΐου ἠρνήθη. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1875 λίαν κρυφίως ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις, ἐπωφελουμένη τοῦ σφάλματος τούτου ἠγόρασεν ἀντὶ 100 ἑκατομμυρίων τὰς 176 χιλιάδας τῶν μετοχῶν ἃς κατεῖχεν ἡ Αἰγύπτος. Ἐκτοτε ἀπέκτησιν ἴσον σχεδὸν περίπου πρὸς τὴν Γαλλίαν δικαίωμα τοῦ ἐπεμβαίνειν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην.

Ἠράγματι δὲ ἔπρεπε νὰ ληφθῇ πρόνοια περὶ τῶν συμφερόντων τῶν πιστωτῶν τοῦ Κεδίβου, τὰ ὅποια ἐκινδύνευον τὰ μέγιστα ἔνεκα τῶν οικονομικῶν τούτων περιστάσεων. Ἡ ἀγγλικὴ καὶ ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Ἰσμαήλ ἐγγύησιν διὰ τὰ πιστώματα τῶν ὁμοεθνῶν των. Ἐδέητε νὰ ὑπογράψῃ διάταγμα περὶ τούτου, δι' οὗ ἅπαν τὸ χρέος ἠνοποιεῖτο, εἰσοδήματά δὲ τινὰ τοῦ

Κράτους καὶ ἄλλα ἰδιαίτερα τοῦ Κεδίβου ὠρίσθησαν ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἐν λόγῳ χρέους. Οὕτω δὲ ἰδρύθη εἰδικὸν ταμεῖον ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν δύο γενικῶν ἐλεγκτῶν, τοῦ μὲν διοριζομένου παρὰ τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως, τοῦ δὲ παρὰ τῆς ἀγγλικῆς· διορίσθησαν δὲ τοιοῦτοι ὁ Βλινιέρ καὶ ὁ σὶρ Ρίβερς Οὐίλσον. Ἀμφότεροι συμμετεῖχον τοῦ αἰγυπτιακοῦ ὑπουργείου, προεδρευομένου παρὰ τοῦ Νουβάρ πασᾶ, ὁ μὲν πρῶτος ὡς ὑπουργὸς τῶν δημοσίων ἔργων, ὁ δὲ δεύτερος ὡς ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν (1878).

Ἡ διαχείρισις τῶν δύο ἐλεγκτῶν ἦτο ἐπιτηδειοτάτη· ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἀποκατέστησαν τὴν τάξιν εἰς τὸν προϋπολογισμόν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθωθῆ χωρὶς νὰ δημιουργήσῃ περὶ αὐτοὺς πολλὰς δυσαρεσκείας. Οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἠνείχοντο τὴν ἀνάγκην τοῦ ν' ἀπαρνηθῶσι τὰς οἰκονομικὰς αὐτῶν ἕξεις, νὰ παύσωσι τὴν προτέραν ἐπικερδῆ σπατάλην. Ἐμνησικάκησαν πρὸς τοὺς ξένους διότι ἔκαμον ὥστε νὰ διαδεχθῶσι τὰ ἔτη τῆς ἀφορίας τὰ τῶν παχειῶν ἀγελάδων, διότι ἐπέφερον οἰκονομίας εἰς ὅλα τὰ κονδύλια, διότι ἔκαμον νὰ στεριεύσῃ ἡ πηγὴ τῶν ἐλευθεριοτήτων τοῦ Κεδίβου, καὶ διέκοπτον τὰς ἥμιστα εὐσυνειδήτους συναλλαγὰς, δι' ὧν τόσον ἀνέτως ἐπλούτου. Ὁ στρατός, δι' ὃν τοσοῦτον ἐπέροντο, περιωρίσθη εἰς 11,000 ἀνδρῶν· οἱ μισθοὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠλαττώθησαν· 2,500 ἐξ αὐτῶν ἐτέθησαν εἰς διαθεσιμότητα. Ὁ Κεδίβης, ὅστις ἕως τότε συνέχεε λίαν προθύμως τὸ ἰδικόν του ταμεῖον μὲ τὰ τοῦ Κράτους, δὲν συνήνεσε μετ' ἐγκατεργήσεως νὰ λαμβάνῃ εἰς τὸ ἐξῆς ὠρισμένην ἐπιχορήγησιν, ἀλλ' ἐνεθάρρυνε διὰ τῆς συμπεριφορᾶς του καὶ δι' ἀφρόνων λόγων τὸν γενικὸν ἐρεθισμόν.

Τὴν 18 Φεβρουαρίου 1879, ἡμέραν τοῦ δοσσέχ, ἦτοι τῆς ἐνιαυσίου ἑορτῆς τῆς πανηγυριζομένης ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ τάπητος ἐκ Μέκκας, ὁ Νουβάρ πασᾶς καὶ ὁ σὶρ Ρίβερς Οὐίλσον, ἐξυβρισθέντες ὑπὸ πολλῶν ἑκατοντάδων ἀξιωματικῶν, ζητούντων τὴν πληρωμὴν τῶν μισθῶν των, ἠναγκάσθησαν νὰ κλεισθῶσιν ἐντὸς τοῦ ὑπουργείου τῶν οἰκονομικῶν, ὅπου ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τοῦ πλήθους. Ὁ Κεδίβης μετέβη ἐπὶ τόπου καὶ κατέστειλε τὴν ὀχλαγωγίαν τῇ συνδρομῇ τοῦ στρατοῦ. Ἄλλως τε ἦτο δημοτικός, διότι ἦτο γνωστὸν ὅτι ἦτο ἐναντίος εἰς τὰ μέτρα τὰ ληφθέντα παρὰ τῶν ἐλεγκτῶν.

Τὴν ἐπαύριον ὁ Νουβάρ ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ, ὁ δὲ Κεδίβης ἐδήλωσεν ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ἐμελλε νὰ προεδρεύῃ αὐτὸς τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου. Ὅποιον ἀνεξαρτησίαν θὰ εἶχε τὸ συμβούλιον αὐτό, παρόντος τοῦ Ἰσμάηλ; Ὁ Βλινιέρ καὶ ὁ Οὐίλσον διεμαρτυρήθησαν. Δύο πολεμικὰ πλοῖα, ἀγγλικὸν καὶ γαλλικόν, ἐπέμφθησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Ὁ Κεδίβης ἐπέμεινε. Συνεκάλεσε συνέλευσιν προκρίτων, διὰ νὰ φανῆ ὅτι διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος τῆς βίας. Ἀλλὰ τὴν τοιαύτην συνέλευσιν εἶχε διορίσῃ αὐτὸς καθ' ὀλοκληρίαν. Ἐνήργησε νὰ υποβληθῶσιν αὐτῷ παρ' αὐτῆς, παρὰ τῶν πασάδων, παρὰ τῶν ὑπαλλήλων τῆς Κυβερνήσεώς του ἀναφοραὶ ζητοῦσαι ὅπως ἡ Αἴγυπτος ἀποδοθῆ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους. Τὴν 1 Ἀπριλίου, κατόπιν διαβήματος τῶν προκρίτων, ἐδήλωσεν ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἐπεθύμει καὶ ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τοὺς πιστωτάς της, ἀλλὰ δὲν ἔστεργε νὰ τεθῆ ὑπὸ κηδεμονίαν. Ὅθεν ἀπέπεμπε τοὺς δύο ἐλεγκτὰς «καθότι ἡ προσθήκη τοῦ ξενικοῦ στοιχείου εἰς τὸ ὑπουργεῖον εὐλόγως ἐτίτρωσκε τὴν φιλοτιμίαν τοῦ ἔθνους εἰς τὰ καίρια».

Ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἀπήντησαν προσκαλοῦσαι τὸν Κεδίβην νὰ παραιτηθῆ παραग्रῆμα, ἐπὶ τῇ ἀπειλῇ στρατιωτικῆς ἐπεμβάσεως. Αὐτὸς ἀντέστη· τότε αἱ δύο Δυνάμεις ἐνήργησαν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ καὶ ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ τὸν καθήρεσε τὴν 26 Ἰουνίου 1879. Ὁ Ἰσμάηλ ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ, ἀπεσύρθη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Τεβφίκ.

Ὁ Σουλτάνος ἐσκέφθη νὰ ἐπωφεληθῆ τῆς παρουσιαζομένης αὐτῷ εὐκαιρίας, ὅπως ἀναστυλώσῃ τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἐξουσίαν. Ἐν τῷ φερμανίῳ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Τεβφίκ ὡς Κεδίβου ἐδήλωσε μὲν ὅτι ἀνεγνώριζε τὴν διοικητικὴν αὐτονομίαν τῆς χώρας, ἀλλ' ἠξίου νὰ ὀρίσῃ μετ' ἀκριβείας τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας τοῦ νέου Κεδίβου, ἰπαιτῶν οἱ φόροι νὰ εἰσπράττωνται ἐν ὀνόματι τοῦ Σουλτάνου, τὰ νομίσματα νὰ φέρωι τὴν προτομὴν αὐτοῦ, νὰ μὴ δύναται ὁ Κεδίβης νὰ προβιβάξῃ οὐδένα ἀξιωματικὸν πέραν τοῦ βαθμοῦ τοῦ συνταγματάρχου, νὰ μὴ ναυπηγῆ πλοῖα θωρηκτὰ ἀνευ τῆς ἐξουσιοδοτήσεως τῆς Πύλης, ἐν περιπτώσει δὲ χρεῖος τοῦ θρόνου, νὰ ἔχῃ ὁ Σουλτάνος τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τὸν Κεδίβην μετὰ τῶν μιλῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀντέστη εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας, δι' ὧν διημφισβητοῦντο

τὰ προνόμια τὰ χορηγηθέντα εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ τῶν ἐν ἔτει 1841 συμβάσεων. Ὁ Ἀβδοῦλ Χαμίτ ἐδέησε καὶ αὐθις ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ δικαίωμα τῆς διαδοχῆς τῆς ἀντιβασιλείας κατὰ σειράν πρωτοτοκίας.

Ἡ κρίσις ἐθεωρεῖτο λήξασα. Ὁ Τεβφικ ἐδέχθη τὸν ἀγγλογαλλικὸν ἔλεγχον, τὸν ἐξασκούμενον παρὰ τοῦ Βλινιέρ καὶ παρὰ τοῦ σὶρ Ἑβεριγκ Βαϊριγκ, ἀντιπροσώπου τῆς Ἀγγλίας, ἀντικαταστήσαντος τὸν σὶρ Ρίβερς Οὐίλσον.

Ἄλλ' ἡ γαλήνη δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι αἱ αἰτίαι τῆς ταραχῆς δὲν εἶχον παρέλθῃ, ἡ δ' εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις εἶχε καταστῆ ἔτι μᾶλλον ἀντιδημοτικὴ ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ θριάμβου της. Τὸ αἰγυπτιακὸν ἔθνικὸν κόμμα ἐθεώρησεν ἑαυτὸ προσβληθὲν ἐκ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ἰσμαήλ πασσᾶ, ὅστις καὶ μακρόθεν δὲν ἔπαυσε ῥαδιουργῶν, ἕως ἐλπίζων τὴν μετὰ δόξης παλινόρθωσιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν πατριωτῶν τῆς χώρας του.

Καὶ συνεταράσσοντο οὗτοι πράγματα. Οἱ ἀξιοματικοὶ ἰδίως ἐξεδήλουν ἐρεθισμὸν ὁσημέραι ζωηρότερον, ἐπειδὴ οἱ ἐλεγκταὶ ἐξηκολούθουν κατ' ἀνάγκην τὴν πολιτικὴν τῶν οἰκομιῶν· συνταγματάρχαι τινές, καὶ πρὸ πάντων ὁ Ἀχμέτ Ἀραβῆς-βέης ἐγένοντο οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κινήματος. Ἐνήργησαν θορυβώδη διαδήλωσιν, ὅπως ἐπιτύχωσι τὴν εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν ἐπάνοδον τῶν ἐν διαθεσιμότητι ἀξιοματικῶν. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν Ἀραβες τὸ γένος, παρεπονοῦντο διὰ τὰς εὐνοίας τὰς παρεχομένας κατὰ προτίμησιν εἰς τοὺς ἀνωτέρους ἀξιοματικούς τοὺς ἐκ Κιρκασίων ἢ Τούρκων καταγομένους. Ὁνειροπόλουν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰ δικαιώματά των, καταλαμβάνοντες τὴν ἀρχήν, ἐγκαθιδρύοντες ἐν αὐτῇ ποιάν τινα στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, ὁμοίαν πρὸς τὴν τῶν Μαμελούκων βέηδων, καταργοῦντες ἐν ἀνάγκῃ τὴν ἀντιβασιλείαν, ἀφοῦ ἦτο ἀνίκανος αὕτη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ξενικὴν ἀνάμιξιν. Ὑπεστηρίζοντο ὑπὸ τοῦ πολλοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ, ἐξερεθιζομένου κατὰ τῶν Εὐρωπαίων ὑπὸ τινων φανατικῶν Μουσουλμάνων καὶ ὑπὸ τῶν μεγαλεμπόρων, οἵτινες ἐπλούτουν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον κρυφίως ἐκ τῆς δουλεμπορίας. Πᾶσαι αὗται αἱ αἰτίαι τῆς ὀργῆς κῦξανον καὶ ἐνίσχουν ἀλλήλας, ἐκδηλούμεναι διὰ σφοδρῶν μεταφορικῶν ἐπιθέσεων: «Ὁ βρεττανικὸς λέων, ὁ γηραιὸς λέων, τεραστίως πεινᾷ, ἀνέκραξε σεβάσμιός τις προσκυνητῆς ἐκ Μέκκας. Πάντοτε ζητεῖ λείαν καὶ οὐδέποτε κορέννεται. Τί ἄρά γε μέλλει νὰ καταβροχθίσῃ; Οἱ χαλύβδινοι ὄνυχές του

σχιζουσι βαθέως τὰς σάρκας, ἀλλὰ δὲν θανατώνουσι. Τὰ θύματά του εἶνε καταδικασμένα νὰ ζῶσι. Πρέπει νὰ δύναται νὰ τὰ ἐκμυζᾷ ἐν ἀνέσει, καὶ νὰ τὰ ἀφχιμάσῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον, νὰ ροφᾷ μικρὸν κατὰ μικρὸν τὸν μυελὸν καὶ τὸ αἷμά των Ἐλλὰ εἶνε τάχα βίος αὐτός; Προτιμότερος ἔ θάνατος. Τοιοῦτον ἄθλιον βίον ζῶσιν οἱ ἐν Ἰνδία ἀδελφοί μας, ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ ροδονέρου! Εἰς τοιοῦτον διατελοῦσι καταδεδικασμένοι μαρασμὸν οἱ ἐν Κύπρῳ πιστοί. Τοιουτοτρόπως θὰ φαγωθῇ καὶ ἡ ἀτυχῆς Αἴγυπτος . . . Ἄλλ' ὄχι! Ἄς ἐγερθῶμεν ὅλοι οἱ δούλοι τοῦ Κυρίου! Ἡ Αἴγυπτος ἀνήκει εἰς τοὺς Αἰγυπτίους! » (1).

Κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1881 ἐπὶ τῷ διορισμῷ συνταγματάρχου Κιρκασίου ἀντὶ ἐτέρου Ἄραβος ὡς διοικητοῦ συντάγματος ἰππικοῦ, πολυάριθμοι στρατιωτικοὶ ἀπήτησαν παρὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ Ριάζ πασᾶ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ διορισμοῦ τούτου καὶ τὴν καθαιρέσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, Κιρκασίου ἐπίσης, τοῦ Ὁσμάν πασᾶ. Τρεῖς συνταγματάρχαι συνελήφθησαν· σύμπασα ἢ ἐν Καίρῳ φρουρὰ ἐφάνη ἕτοιμος νὰ στασιάσῃ πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν. Ὁ Τεβφίκ ἐντρομος, ἀντικατέστησε τὸν Ὁσμάν πασᾶν δι' Ἄραβος, τοῦ Μαχμούτ πασᾶ, ἀπέλυσε καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὰ ἑαυτῶν συντάγματα τοὺς τρεῖς συλληφθέντας συνταγματάρχας, ἠύξησε δὲ τὸν μισθὸν τῶν ἐν διαθεσιμότητι ἀξιωματικῶν. Ἐκ τούτου οἱ προβάλλοντες τὰς ἀξιώσεις φιλοπάτριδες ἀξιωματικοὶ ἀνεθάρρησαν.

Τὴν 9 τοῦ ἐπομένου μηνὸς Σεπτεμβρίου ἐξερράγη στάσις. 4,000 ἄνδρες, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ συνταγματάρχου Ἀραβῆ βέη περικύκλωσαν τὸ ἀνάκτορον τοῦ Κεδίβου, καὶ ἐπέτυχον δι' ἀπειλῶν τὴν ἀποπομπὴν τοῦ ὑπὸ τὸν Ριάζ πασᾶν ὑπουργοῦ καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τούτου διὰ τοῦ Σερῖφ πασᾶ. Συνελευσίς προκρίτων συνελθοῦσα ἐν τῷ ἅμα, ἀπεφάνητο ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνήκειν ἡ ψήφισις παντὸς οἰκονομικοῦ νόμου, ἐξ οὗ ἐξεμηδενίζετο ἡ δικαιοδοσίᾳ τῶν εὐρωπαϊῶν ἐλεγκτῶν. Ὁ Σερῖφ πασᾶς δὲν ἐτόλμησε νὰ ὑποστηρίξῃ πάσας τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἐθνικοῦ κόμματος.

Τὴν 3 Φεβρουαρίου 1882 νέα ἐγένετο διαδήλωσις ὑπὸ τῶν συνταγματάρχων. Ὁ Κεδίβης ἠναγκάσθη νὰ διορίσῃ πρωθυπουργὸν μὲν τὸν Μαχμούτ πασᾶν, ὑπουργὸν δὲ τῶν στρατιωτικῶν τὸν Ἀραβῆν.

(1) Hennebert: Les Anglais en Egypte, p. 27.

Οι «πατριῶται» κατεῖχον τὴν ἐξουσίαν. Παρεχώρησαν οὗτοι εἰς τοὺς συνταγματάρχας πάντων τῶν συνταγμάτων τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἀξιωματικούς των καὶ ἀπῆρτησαν τὴν αὐξήσιν τῶν δυνάμεων τοῦ στρατοῦ. Ἡ κρίσις καθίστατο ὁσημέραι σοβρῶτερα. Ὁ Γαμβέττας, πρωθυπουργὸς τότε καὶ ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, προὔτεινεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν κοινὴν ἐπέμβασιν. Ἄλλ' αὕτη ἐφάνη ἀπρόθυμος· δὲν ἠύχαριστεῖτο νὰ δράσῃ, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Γαλλία εἶχεν ἀπόφασιν νὰ πράξῃ τοῦτο· ἀνέμενεν ἄλλην εὐκαιρίαν, προσφορωτέραν διὰ τοὺς σκοποὺς της. Ὁ Γαμβέττας παρητήθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας καὶ ἀντεκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Φρεσινέ.

Ἐν τούτοις τὰ γεγονότα ραγδαίως ἐπῆρχοντο ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ Ἀραβῆς βέης, γενόμενος Ἀραβῆς πασᾶς, ἦτο πανίσχυρος ἐν Καίρῳ, δὲν ἀπέκρυπτε τὸ κατὰ τῶν Εὐρωπαίων μῖσός του, ἐξῆπτε δὲ τὸν φανατισμὸν τῶν Αἰγυπτίων δι' ἀπαύστων προκηρύξεων καὶ διὰ δημοσίᾳ ἐκφερομένων σχολίων ἐπὶ τῶν ρητῶν τοῦ Κορανίου. Ἐθεωρεῖτο ὡς σοφός· ἐλάλει πρὸς αὐτοὺς περὶ τοῦ μεγαλείου τῆς χώρας των, ἣτις ἦτο τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, καὶ ἀποκαθίστα τὴν θεότητα τοῦ Νείλου, τοῦ πρώτου καὶ μόνου ποταμοῦ τῆς οἰκουμένης, «διότι δὲν ἐκβάλλει οὗτος εἰς τὴν Μεσόγειον, κατὰ τὴν κοινὴν δοξασίαν· ἀλλὰ βυθίζεται εἰς σήραγγα ὑποβρύχιον καὶ ἀναφαίνεται εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Μισσισιπῆς». Οἱ Σείχαι συνέτρεχον αὐτὸν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν πιστῶν Μουσουλμάνων· ὁ σείχης Οὐλεῖχ τὸν ἀνεκῆρυττε αἰωτήρα τοῦ Ἰσλαμισμού». — «Εἶσαι σημειωμένος εἰς τὸ μέτωπον διὰ τοῦ γράμματος Γ! ἀνέκραζε πρὸς αὐτόν, σὺ εἶσαι ὁ προαγγελθεὶς Μεσσίας!»

Κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 1882 πάντες οἱ ἐν τῇ αἰγυπτιακῇ ὑπηρεσίᾳ εὐρωπαιοὶ ὑπάλληλοι ἐπαύθησαν. Τοῦτο ἰσοδυναμεῖ πρὸς κήρυξιν πολέμου κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ ἀγγλικὸς καὶ ὁ γαλλικὸς στόλος κατέπλευσαν καὶ ἠγκυροβόλησαν πρὸ τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν 20 Μαΐου. Ἄλλ' ἐν τούτοις ὁ Φρεσινέ δὲν εἶχε στερρὰν ἀπόφασιν περὶ ἐπεμβάσεως στρατιωτικῆς. Διὰ νὰ κερδήσῃ καιρόν, εἶχε προτείνῃ τὴν συγκρότησιν Συνδιασκέψεως ἐν Κωνσταντινουπόλει, προσεπάθει δὲ νὰ ἐπιτύχῃ κοινὴν συνενόησιν μεταξὺ πασῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἡ Συνδιάσκεψις συνῆλθε πολλάκις καὶ διεσκέφθη, ἀλλ' αἱ διασκέψεις της ἀπέβησαν ἀνωφελεῖς.

Ἐν τοσοῦτῳ ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἀπηύθυναν εἰς τὸν Κεδίβην τὴν ἀπὸ 25 Μαΐου διακοίνωσιν, ἀπαιτοῦσαι τὴν πρόσκιρον ἀπομάκρυνσιν τοῦ Ἀραβῆ πασᾶ, τὴν ἐξορίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Αἰγύπτου τῶν δύο ἐτέρων ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνεχομένων συνταγμα-
ταρχῶν, τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ-Φιχμῆ, δηλαδὴ καὶ τοῦ Ἀβδ-έλ-Ἀλ-
πασᾶ, καὶ τὴν ἀποπομπὴν τοῦ ὑπὸ τὸν Μαχμούτ πασᾶν ὑπουρ-
γείου. Τὸ αἰγυπτιακὸν ὑπουργεῖον παρητήθη τὴν 26 Μαΐου. Ὁ λαὸς
ἐξηγέρθη. Οἱ Εὐρωπαῖοι πανταχοῦ ἐκακοποιήθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν
νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὰς οἰκίας των. Ὁ Κεδίβης ἠπειλήθη ὅθεν ἀνε-
κάλεσε πάλιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τὸν Ἀραβῆν.

Ὁ θρίαμβός οὗτος ἐγένετο τὸ σύνθημα φοβερᾶς ἐκκρήξεως τοῦ
μουσουλμανικοῦ φανατισμοῦ. Τὴν 11 Ἰουνίου, ἐνεκὰ ρήξεως μεταξὺ
Ἀράβων καὶ Εὐρωπαίων, ἐπηκολούθησε γενικὴ σύγκρουσις. Οἱ Ἀραβες
ἐφώρμησαν κατὰ τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἐθανάτωσαν πολλοὺς διὰ ρο-
πάλων ἢ διὰ μαχαιρῶν, διήρπασαν δὲ τὰς οἰκίας των· πολλοὶ κα-
τέφυγον εἰς τὰ γαλλικὰ καὶ ἀγγλικὰ πλοῖα. Ὁ Ἀραβῆς πασᾶς ἤρ-
χισεν ἀνεγείρων περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὄχυράματα διὰ τὸν ἀναπό-
φρευκτον πόλεμον.

Τὴν 5 Ἰουλίου ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν γαλ-
λικὴν ὅτι ὁ ναύαρχος σὶρ Βῶτσαμπ Σέϋμωρ ἐπεφρτίσθη ν' ἀπευ-
θύνη πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους τελεσίγραφον, ὅπως παύσωσι τὴν κατα-
σκευὴν ἀμυντικῶν ἔργων, ἐν ἧ δὲ περιπτώσει τὸ τελεσίγραφον δὲν
ἤθελεν εἰσακουσθῆ, ν' ἀρχίσῃ τὸ πῦρ κατὰ τῶν ὄχυρωμάτων. Ἡ
ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἠρώτησεν ἂν καὶ ὁ γάλλος ναύαρχος Κονράδ
θὰ ἐλάμβανε παρομοίως ὁδηγίας.

Οἱ γάλλοι ὑπουργοὶ διασκεφθέντες ἀπεφάσισαν ὅτι ἡ Γαλλία δὲν
ᾔφειλε νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὸ ἀγγλικὸν τελεσίγραφον. Ὁ γάλλος
ναύαρχος Κονράδ διετάχθη νὰ μὴ προβῆ εἰς οὐδεμίαν ἐνέργειαν.

Τὴν 10 Ἰουλίου τὸ ἀγγλικὸν τελεσίγραφον ἀνεκοινώθη εἰς τὴν
αἰγυπτιακὴν Κυβέρνησιν· ἀλλ' οὐδεμίαν ἰδῶθη ἀπάντησις. Τὴν 11
κατὰ τὴν ἐβδόμην πρωϊνὴν ὥραν ἤρχισεν ὁ βομβαρδισμός τῆς Ἀλε-
ξανδρείας· τὸ πῦρ τῶν αἰγυπτιακῶν φρουρῶν τάχιστα κατεσιγάσθη.
Τὴν τετάρτην καὶ ἡμίσειαν δύο θωρηκτὰ ἀγγλικά εἰσέπλευσαν εἰς
τὸν ἐξώτερον λιμένα. Ὁ στρατός τοῦ Ἀραβῆ ἀπεσύρθη ἐκτὸς τῆς
πόλεως, στίφος δὲ Βεδουίνων ἐπυρπόλει καὶ διήρπαζε τὰς κυριωτέρας
αὐτῆς συνοικίας.

Οι Αιγύπτιοι ὠχυρώθησαν ὀπισθεν τῆς Ἀλεξανδρείας προστατευόμενοι ὑπὸ τῶν ἐν Κάφρ-Δουὰρ ὀχυρωμάτων. Ὁ Ἀραβῆς ἐνεθάρρυνε τοὺς στρατιώτας του διὰ τῶν συνήθων αὐτῷ καυχησολογιῶν· τὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γενόμενα παρίστα ὡς λαμπρὰν νίκην κατὰ τῶν Ἑγγλων. Ἐλεγεν αὐτοῖς ὅτι ὁ ναύαρχος Σιέυμουρ ἐζωγρήθη καὶ ὅτι περιήγετο αἰχμάλωτος ἀπο κώμης εἰς κώμην. Ἐκάστη αἰγυπτιακὴ ὄβις εἶχε καταβυθίσῃ καὶ ἐν ἀγγλικὸν θωρηκτὸν· ἡ μόνη δὲ ὄβις ἣτις εἶχεν ἀστοχίση, ἔπεσεν ἐπὶ τῆς νήσου Κύπρου καὶ ἐδεκάτισε τὴν αὐτόθι ἀγγλικὴν φρουράν.

Τὰ ἐν Κάφρ Δουὰρ ὀχυρώματα ἦσαν πράγματι ἀρκετὰ ἰσχυρὰ ὥστε ν' ἀναχαιτήσωσι τοὺς Ἑγγλους, ἐὰν ἤθελον ν' ἀκολουθήσωσι τὸν κατὰ τὸ 1798 δρόμον τοῦ Βοναπάρτου. Ὁ σὶρ Γάρνερ Οὐολσελεύ, διορισθεὶς ἀρχηγὸς τῶν ἐνισχυθέντων ἀγγλικῶν στρατευμάτων, ἀπεφάσισε νὰ κυκλώσῃ τοὺς Αἰγυπτίους διὰ τῆς διώρυχος τοῦ Σουέζ. Τὸ ὑπουργεῖον Φρεσινὲ ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Γαλλίας ἐξασφαλίζον τὴν προστασίαν τῆς διώρυχος ἀπέναντι τῶν διαμαχομένων, ἐζήτησε δὲ παρὰ τῆς βουλῆς πίστωσιν ἑκατομμυρίων τινῶν πρὸς κατάληψιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ πίστωσις ἀπερρίφθη διὰ ψήφων 416 κατὰ 75· καὶ τὸ ὑπουργεῖον παρητήθη.

Ὁ Φερδινάνδος Λεσσέψ ἐφοβήθη μήπως ὁ Ἀραβῆς, ἀπειλούμενος ἐκ τῆς διώρυχος, ἐνεργήσῃ τὴν πρόσχωσιν αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ ἦτο εὐκολὸν καὶ καθίστα βεβαία τὴν ἀποτυχίαν τῶν Ἑγγλων Ὅθεν μετέβη καὶ συνωμίλησε μετ' αὐτοῦ. Ὁ Ἀραβῆς ὑπεσχέθη νὰ σεβασθῇ τὴν οὐδετερότητα τῆς διώρυχος, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι ὁ Οὐολσελεύ θὰ πράξῃ τὸ αὐτό. Ὁ κ. Λεσσέψ ἀνεδέχθη νὰ ἐπιτύχῃ τὸν ὄρον τοῦτον· ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε. Τὴν 20 Αὐγούστου, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας του, ὁ ἄγγλος στρατηγὸς ἀπεβίβασε τὰ στρατεύματά του εἰς Πόρτ-Σαΐδ, κατέλαβε στρατιωτικῶς τὰ καταστήματα τῆς Ἐταιρίας καὶ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἀπηγόρευσε τὸν διὰ τῆς διώρυχος πλοῦν. Ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς ἐβάδισε πρὸς τὸ Δέλτα.

Ὁ Ἀραβῆς ὠδήγησε τοὺς στρατιώτας ἐκ Κάφρ Δουὰρ πρὸς ἀνατολάς, ἀλλ' οὐχὶ ἄνευ ἀταξίας. Οὐχ ἦττον βέβαιος περὶ τῆς πληρεσιότητος νίκης του, ἔδωκεν εἰς ἕκαστον τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν περὶ αὐτὸν ἰκανὸν νὰ φονεύσῃ 25 ἄγγλους, καὶ ἐν αὐτῷ ἔτι τῷ Λονδίνῳ, ἐὰν οἱ ἐν Αἰγύπτῳ εὐρισκόμενοι ἤθελον φύγῃ ταχέως. Οἱ ἄγγλοι, ἔλεγον εἶχον φέρῃ μεθ' ἑαυτῶν χιλιάδας μολοσσῶν· ἀλλ' εἶχε

και αυτός έτοιμάση έναντίον των τόν αυτόν ακριβώς αριθμόν βλωμών δηλητηριασμένων.

Τήν 23 οι Άγγλοι έκυρίευσαν τὸ Ἐλ-Μαγκφάρ, παρά τήν διώρυγα τοῦ γλυκέος ὕδατος. Τήν 25 οι Αἰγύπτιοι έγκατέλιπον τὰς ἐν Τέλ-Ἐλ-Μαχούτα θέσεις των. Ὁ Ἀραβῆς συνεκέντρωσε τ' ἄριστα τῶν ταγματῶν αὐτοῦ ἐν Τέλ-έλ-Κεβίρ. Τήν 13 Σεπτεμβρίου τὸ Τέλ-έλ-Κεβίρ έκυριεύθη τήν πέμπτην ὥραν τῆς πρωῆς ἐντὸς εἴκοσι λεπτῶν· οι Ἄγγλοι ἀπώλεσαν 200 μόνον ἄνδρας· ὁ δ' Ἀραβῆς ἐτρέπη εἰς φυγήν. Τήν 15 οι Ἄγγλοι εἰσῆλθον εἰς Κάϊρον. Μετά τινος ἡμέρας ὁ Κεδίβης ἐπανῆλθεν ἐξ Ἀλεξανδρείας, πρὸς τιμὴν δὲ αὐτοῦ ὁ στρατηγὸς Οὐολσελεύ ἐπιθεώρησε τ' ἀπελευθερώσαντα αὐτὸν στρατεύματα. Οι Ἄγγλοι ἦσαν κύριοι τῆς Αἰγύπτου.

Γ'. Ο ΕΝ ΣΟΥΔΑΝ ΠΟΛΕΜΟΣ.

Ἄλλ' οι ἄγγλοι δὲν έκυρίευσαν σύμπαν τὸ αἰγυπτιακὸν Κράτος. Ὡς ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ Δαρφούρ διετέλει αὐτὸ εἰς συνάφειαν πρὸς τὰς χώρας, τὰς ἀπ' εὐθείας ἐξαρτωμένας ἐκ τῶν μουσουλμανικῶν ἀδελφοτήτων και ἰδίως τῶν Σενουσίγια. Οι ὑπάλληλοι τοῦ Ἰσμαῆλ πασᾶ δὲν ἦταν ἐπίφοβοι εἰς τοὺς δουλεμπόρους, μεθ' ὧν ἐνίοτε διεμερίζοντο τὰ κέρδη και ὧν διευκόλυνον τὸ ἔργον. Ἐν τούτοις ἐνεκα τὸν σχέσεων αὐτῶν μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων και τῆς παρουσίας τῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Κεδίβου ἄγγλων ἀξιωματικῶν, ὑπεχρεοῦντο νὰ τηρῶσι τινὰς ἐπιφυλάξεις και ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐκήρυττον ἐπισήμως τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς δουλεμπορίας. Τούτου ἕνεκα οι ἄραβες δούλεμποροὶ ἠσθάνοντο ποῖαν τινὰ ἀνησυχίαν.

Τὰ πράγματα ἐπεδεινώθησαν ὅτε ἡ Αἰγυπτος μετὰ τὸ 1879, ὑπέπεσεν εἰς τὸν οἰκονομικὸν ἀγγλογαλλικὸν ἔλεγχον, και ἰδίως τὸ 1882, μετὰ τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν. Οι θρησκευτὰι τῶν δούλων ἐθεώρησαν ἀπειλούμενα τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα, οι δὲ φανατικοὶ Μουσουλμάνοι ἐθεώρησαν ἀπειλουμένας τὰς πολιτικάς των δοξασίας. Ὁ προσηλυτισμὸς ὑπὸ τῶν δερβισῶν τῶν θρησκευτικῶν σωματείων ἐγένετο φλογερώτερος και τὸ κήρυγμα αὐτῶν ἐπιτακτικώτερον. Πᾶσα ἡ Σαχάρα και τὸ Σουδάν συνιταράχθησαν, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ οι Τοῦρκοὶ εἶχον ἠττηθῆ προσφάτως ὑπὸ τῶν Ρώσων και ὀλίγον ἐλειψε ν' ἀπολεσθῆ ἡ Κωνσταντινούπολις. Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὁ γάλ-

λος συνταγματάρχης Φλαττέρς, εξερευνῶν τὸ κέντρον τῆς Σαχάρας, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τουαρέγγ-Χογγάρ καὶ ἡ μεσημβρινὴ Ἀλγερία συνεταράχθη ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Βοῦ-Ἀμαμά τῆς φυλῆς τῶν Οὐλάδ-σιδι-σεύχ. Ὁλόκληρος οἰονεὶ ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐν ἐξάψει διατελῶν, ἦρε τὰ ὄπλα.

Ἀπὸ τοῦ 1868 οἱ Βαγάρς, δουλέμποροι ἐν Δαρφούρ, ἐσέβοντο ὡς «Κύριον τῆς ἕρας» χουάνον τινὰ Νουβιανόν, ἐκ Δογγόλας, ὀνόματι Μωχαμέτ-Ἀχμέτ, ἐκπαιδευθέντα ὑπὸ τῶν δερβισῶν τοῦ Χαρτούμ καὶ τοῦ Βερβέρ, ἀνήκοντα δ' εἰς τὴν ἀδελφότητα τῶν Σενουσίγια. Ἐπὶ δωδεκαετίαν ἔζησε βίον ἐρημικὸν ἐν τινὶ νησίδι τοῦ Νεῖλου, λεγομένη νησίδι τοῦ Ἀββά. Ἀσκητεύων εἰς σπήλαιον ἐν τῷ μέσῳ τῶν βράχων, ἀφιερῶτο εἰς ἔργα ὑπερβολικῆς εὐσεβείας, προσευχόμενος, νηστεύων, κακουχούμενος, ζῶν διὰ τοῦ ἐλείους. Φειδωλὸς περὶ τὸ λέγειν καὶ ὁμιλῶν δι' ἀποφθιγμάτων, διήρχετο ἡμέραν καὶ νύκτα ὀρηνῶν ἐπὶ τῇ διαφορᾷ καὶ τῇ ἀμαρτίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ φήμη δὲ τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ ἐξηπλώθη ἀπὸ τοῦ Ἀσσουάν μέχρι τοῦ Χαρτούμ.

Κατὰ τὸ 1881 οἱ Βαγάρς ἐπεμψαν πρὸς τὸν Μωχαμέτ ἑκτακτον πρεσβείαν. Προσῆνεγκαν αὐτῷ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἐναντίον τῶν ἀπίστων. Αὐτὸς ἀπήντησεν, ὅτι εἶχεν ὁμολογήσῃ νὰ ζήσῃ μακρὰν τῶν ταραχῶν τοῦ κόσμου, «ἐκτὸς ἐὰν ὁ Θεὸς ἤθελε διατάξῃ ἄλλως». — «Ἄλλ' ὁ Θεὸς τὸ θέλει, ὑπέλαβον οἱ πρέσβεις. Σὺ εἶσαι ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ. Ὁ Σεδι-ἰς-Σενουσί τό γινώσκει. Ὁ Θεὸς τοῦ τὸ ἀπεκάλυψε· αὐτὸς σὲ ἀνεκήρυξε Μαχδῆν. Δὲν δύνασαι ν' ἀποφύγῃς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ».

Ἐξελθὼν τότε ἐκ τοῦ σπηλαίου του ὁ Μαχδῆς, ὠπλίσθη διὰ μεγάλης κυρτῆς σπάθης, αἰρων δὲ τὰς χεῖρας πρὸς οὐρανόν, ἐφώνησεν: «Αἶνος τῷ Θεῷ! Ἴδου ἐγὼ προστάτης τῆς πίστεως. Ὁ Θεὸς ἄς με θέσῃ ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν ἀπίστων καὶ ἄς ἀποστείλῃ τὴν εὐλογίαν του ἐφ' ἡμῶν». Ἀνήγγειλε μετ' αὐτὸν ὅτι ὁ Μωάμεθ ἐνεφανίσθη καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ τὴν ἐντολὴν νὰ ἰδρῦσῃ τὸ Κράτος τοῦ Ἰσλάμ. Προσεκάλεσε πάντας τοὺς Μουσουλμάνους εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἐβδομάδων συνήχθησαν περὶ αὐτὸν πολυάριθμα στρατεύματα.

Ταχεῖαι ἐπηκολούθησαν αἱ νίκαι του ἀπὸ τοῦ 1881 μέχρι τοῦ 1885 καὶ οἱ Ἀγγλοὶ αὐτοὶ ἠσθάνθησαν τὴν ἰσχύν του βραχίονός του.

Ὁ διοικητὴς τοῦ αἰγυπτιακοῦ Σουδάν Ρεούφ-πασᾶς ἠττήθη τὴν 7 Δεκεμβρίου 1881. Τρεῖς ἕτεροι αἰγυπτιακοὶ στρατοὶ ἀλλεπαλλήλως κατεστράφησαν κατὰ Ἰανουάριον, Ἰούνιον καὶ Ἰούλιον τοῦ 1882 περὶ τὸ Χαρτούμ. Μὴ θεωρῶν εἰσέτι ἑαυτὸν ἰκανὸν πρὸς ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης, ὁ Μαχδῆς συνεκέντρωσε τὸν στρατὸν του ὅπως αὐτὸν δυτικώτερον καὶ ἐκυρίευσεν τὸ Ἐλ-Ὀβεῖδ, ὅπερ κατέστησε πρῶτην αὐτοῦ πρωτεύουσαν. Ἀπέκρουσεν αὐτόθι τὰς γενομένας ἐναντίον του ἐπιθέσεις καὶ μεθ' ἐκάστην νίκην τὰ στρατεύματά του ἠύξανον πληθυνόμενα ἐκ τῶν πολυαριθμῶν λιποτακτῶν καὶ αὐτομόλων ἐκ τῶν ἐναντίων. Διότι ἡ φήμη του διεδίδετο ὅλον ἐν εἰς πάσας τὰς ἰσλαμικὰς χώρας, ἀπὸ τῆς λίμνης Τοῦδ μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ὁ δᾶκτυλος δὲ τοῦ Κυρίου ἐφαίνετο ὁδηγῶν αὐτόν.

Ὅτε οἱ Ἀγγλοὶ ἐγένοντο κύριοι τῆς Αἰγύπτου, ἐπεμψαν ἐναντίον του στρατὸν ἐκ 10,000 ἀνδρῶν, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Χιξ-πασᾶ. Ἀναχωρήσας οὗτος ἐκ Σουέζ καὶ ἀποβιβάσθεις εἰς Σουακίμ, κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1882, ἔφθασεν εἰς Βερβέρ καὶ Χαρτούμ καὶ ἐβάδισε κατὰ τοῦ Ἐλ-Ὀβεῖδ. Ἐκεῖ δ' ἐφάνη ὡσεὶ βυθισθῆς εἰς τὰ σκότη. Ἐπὶ πολλοὺς μῆνας οὐδὲν ἠκούσθη περὶ αὐτοῦ. Ἐπικουρία ἐκ 500 ἀνδρῶν ἀποσταλῆσα πρὸς αὐτόν διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, κατεσφάγη τὴν 6 Νοεμβρίου εἰς τὴν φάραγγα τοῦ Τοκάρ, παρὰ τὸ Σουακίμ. Ἐγνώσθη τότε ὅτι τὴν προηγουμένην 3 Νοεμβρίου ὁ Χιξ-πασᾶς περιπεσὼν εἰς ἐνέδραν ἐν στενοπορίᾳ ὁμίᾳ πρὸς τὴν περιβόητον τοῦ Πιλέκιως, ἐνθα ἄλλοτε ὁ Ἀμίλκας Βάρκας ἐξωλόθρευσε τοὺς τετρακισμυρίας τῆς Καρχηδόνας μισθοφόρους, καὶ περικυκλωθεὶς ὑπὸ δυνάμεων ἀνωτέρων, δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ ἄλλο τι εἰμὴ ν' ἀμυνθῆ μετὰ τὴν γενναϊότητα τῆς ἀπειλπίσας, ὅτι δὲ ὁ στρατὸς του ἐξωλόθρευθῆ καθ' ὁλοκληρίαν, ἐπίσει δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀνδρείως μαχόμενος, μετὰ τὸ πολὺκροτον ἀνά χειρας. Τὸ Χαρτούμ μετὰ τοῦτο σοβαρῶς ἠπειλεῖτο.

Μοῖρα τῶν Μαχδιστῶν ὑπὸ τὸν Ὀμὰν Δίγμα ταυτοχρόνως ἐβάδισε πρὸς τὴν εἰσόδον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ ἐπολιόρησε τὸ Σιγκάτ εἰς ἀπόστασιν 60 χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς παραλίας. Ὁ Βαϊκνερ-πασᾶς, ἀποβιβάσθεις ἐν Τριγκιτάτ, συνετρίβη καὶ ἀπώλεσε τὰ δύο τρίτα τοῦ στρατεῦ του τὴν 4 Φεβρουαρίου 1884. Ὁ στρατηγὸς Γράχαμ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Τὴν 13 Μαρτίου συνεκρότησε πρὸς τοὺς Σουδαναίους τὴν ἐν Ταμανιέχ, παρὰ τὸ Σουακίμ μάχην, καθ' ἣν ὁ

Ὁσμάν Δίγμα ἠττήθη, τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐπυρπολήθη, ἡ σημαία αὐτοῦ καὶ αἱ ἀποσκευαὶ ἐκυριεύθησαν, 5,000 δὲ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν ἐφονεύθησαν. Τὸ Σουακείμ ἐζώθη καὶ οἱ Δερβίσαι ἀπεκρούσθησαν μακρὰν τῆς παραλίας.

Ἐν τούτοις ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐπεμψεν εἰς Χαρτούμ τὸν Γόρδωνα πατᾶν, τὸν ἄλλοτε διοικητὴν τοῦ Σουδάν. Οὗτος μετ' ὀλίγον περιεκυκλώθη ὑπὸ πολυαριθμῶν στιφῶν πεζῶν καὶ ἰππέων, αἱ συγκοινωνίαι τοῦ διεκόπησαν πρὸς βορρᾶν διὰ ἀλώσεως τοῦ Βερβέρ καὶ τοῦ Σενδὺ καὶ ἡ θέσις του κατέστη ἀπεγνωσμένη. Κατ' Ὀκτώβριον ὁ συνταγματάρχης Στηουᾶρτ, ἀποσταλεὶς εἰς βοήθειάν του, ἐφονεύθη μεθ' ὄλων τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν. Τότε ὁ λόρδος Οὐολσελεύ ἐπεφορτίσθη νὰ μεταβῇ πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ Γόρδωνος μετὰ στρατοῦ ἐκ δεκακισχιλίων ἀνδρῶν καὶ μετὰ σημαντικῶν ἐφοδίων. Ἡ πορεία του ὑπῆρξε βραδεία καὶ λίαν περιεσκεμμένη· ἐφρόντιζε πάντοτε νὰ ἔχη ὡς στήριγμα τὸν Νεῖλον, καὶ ἡ ἐπιτυχία του ἐφαίνετο ἐξησφαλισμένη. Τὴν 16 Ἰανουαρίου 1885 οἱ Σουδανοὶ ἠττήθησαν ἐν Ἀβού-Κλέα. Τὴν 21 ἔφθασε τὸ ἐξῆς ἄγγελμα τοῦ Γόρδωνος: «Τὰ πάντα ἔχουσι καλῶς ἐν Χαρτούμ· δύναμαι νὰ ἀντιστῶ ἐπὶ ἔτη 29 Δεκεμβρίου», Τὴν 28 Ἰανουαρίου αἱ κανονιοφόροι τοῦ σίρ Οὐίλσονος ἔφθασαν πρὸ τῆς πόλεως· στρατεύματα οὐδόλως ἐφαίνοντο εἰς τὰ περίξ· μήπως ὁ Μαχδῆς εἶχε δραπετεύσει εἰς τὴν ἔρημον; Αἱ κανονιοφόροι ἐπλησίασαν καὶ ἐγένοντο δεκταὶ διὰ κανονιοβολισμῶν. Πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἡ ἐν Χαρτούμ φρουρὰ ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ τῶν πρακτόρων τοῦ Μαχδῆ, εἶχε στασιάσει, ἤνοιξε τὰς πύλας εἰς τοὺς πολιορκητὰς καὶ ἐφόνευσε τὸν Γόρδωνα. Ὁ Μαχδῆς εὕρισκετο ἐντὸς τῆς πόλεως μεθ' ἅπαντος τοῦ στρατοῦ του.

Ὁ Οὐολσελεύ δὲν ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ Χαρτούμ, διότι ἀναμφιβόλως θὰ συνετρίβετο. Διέταξε τὴν ὑποχώρησιν, καὶ προσεπάθησεν ὑποχωρῶν νὰ κυριεύσῃ τὸ Βερβέρ, διὰ νὰ καταστήσῃ αὐτὸ βάσιν μεταγενεστέρων πολεμικῶν ἐργασιῶν. Ὁ στρατηγὸς Ἔρλ ἀπέτυχε κατὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην καὶ ἐφονεύθη παρὰ τὸ Κερβικάν. Ὁ στρατηγὸς Γράχαμ ἐβάδισεν ὡσαύτως ἐκ Σουακῆμ κατὰ τοῦ Βερβέρ, συνῆψε δὲ μετὰ τῶν ἐχθρῶν τὴν 18 καὶ τὴν 20 Μαρτίου 1885 λυσσώδεις μάχας περὶ τὸ Ταμάι· ἀλλ' ἐδέησε νὰ ὑποχωρήσῃ, ὑποστάς μεγάλας ἀπωλείας. Οἱ Μαχδισταὶ ἐκυρίευσαν καὶ τὴν Κασσάλαν τὴν 30 Ἰουλίου 1885 μετὰ μακρὰν καὶ ἠρωϊκὴν ἀντίστασιν.

Ἀνάγκη ἐγένετο νὰ ἐκκενωθῇ ὁλόκληρον τὸ Σουδάν καὶ τὰ ὄρια τῆς Αἰγύπτου ὑπεχώρησαν μέχρι τῶν πρώτων καταρρακτῶν τοῦ Νείλου πρὸς τὸ Οὐάδου Χάλφα καὶ τὸ Ἀσσουάν. Ὁ Μαχδῆς ἀπεβίωσε τὴν 21 Ἰουνίου 1885· οἱ Δερβίσαι ἐξέλεξαν ὡς διάδοχον αὐτοῦ τὸν αἰθίοπα Ἀβδουλλάχ, ὅστις κατέστησε πρωτεύουσαν αὐτοῦ τὸ Ὀμδουρμάν παρὰ τὸν Νεῖλον, ἀντικρὺ τοῦ Χαρτούμ. Ὁ Ὀσμάν Δίγμα ἐξακολουθεῖ νὰ περιφέρεται ἀνά τὴν Νουβίαν.

Οἱ Ἄγγλοι ἀνέβαλον δ' ἄλλους καιροὺς τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἐλπίζοντες ἐπὶ τὴν ταχεῖαν διάλυσιν τοῦ ἐν Σουδάν μουσουλμανικοῦ Κράτους, ἀφοῦ ἡ λῆξις τοῦ ἱεροῦ πολέμου ἤθελεν ἐξαντλήσῃ τὸν φανατισμὸν, ἐφ' οὗ τοῦτο ἐστηρίζετο.

Δ'. Η ΑΙΘΙΟΠΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ.

Ἡ Ἀβυσσινία, ἢ μᾶλλον ἡ Αἰθιοπία⁽¹⁾, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της προωρισταὶ σημαντικῶς νὰ δράσῃ κατὰ τοῦ μέλλοντος ἐναντίον τοῦ Ἰσλαμισμού ἀγῶνος καὶ κατὰ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ πολιτισμοῦ ἀνά τὴν ἡπειρον τῆς Ἀφρικῆς. Κειμένη παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Νείλου καὶ Ἀτβάρα, ἀντικρὺ τοῦ Χαρτούμ, ἰσητὴν ἔκτασιν πρὸς τὴν Γαλλίαν, κατοικουμένη, ὑπὸ 10 περίπου ἑκατομμυρίων κατοίκων, δεσπόζει ἀπὸ τῶν ὀρέων της, στηριζομένη ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ, ὁλοκλήρου τοῦ μεσαίου λεκανοπεδίου τοῦ Νείλου. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπῆρξε μεγάλη, ἐκτεινομένη ἐκεῖθεν τοῦ Νείλου πρὸς δυσμὰς καὶ ἀπὸ τῆς νήσου Μερόης, κέντρου τῆς ἰσχύος των μέχρι τοῦ παραποταμίου τοῦ Ἀτβάρα καὶ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, οἱ ἱερεῖς τῶν Αἰθιοπῶν ἐπέβαλλον τὴν ἐξουσίαν των καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Αἴγυπτον.

Πολὺ βραδύτερον, μετὰ πολλῶν αἰῶνων ἀσημότητα, προσεχώρησεν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἔμεινεν ἀφωσιωμένην πρὸς αὐτόν· ἀπειχωρίσθη ὅμως μετ' ὀλίγων τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν Κρατῶν διὰ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως. Ἐν τούτοις ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας οὐδέποτε ἔπαυσε διορίζων τοὺς ἀβούνας, ἤτοι τοὺς πατριάρχας τῆς

(1) Οἱ Ἀραβες πρὸ πολλοῦ ἀπίδιον περιφρονητικῶς εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ τοὺς κατοίκους της τὸ ὄνομα Ἀ μ π ῖ ο η ἤτοι Μιγάδας Ἀκαθάρτους· Ἐκ τούτου παρήχθη τὸ ὄνομα Ἀβυσσινία.

Αιθιοπίας. Κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ κατὰ τὸν ΙΣ' αἰῶνα, οἱ Πορτογάλλοι ἀναζητοῦντες τὴν εἰς Ἰνδίαν ὁδόν, ἔπεμψαν ἐκεῖ πολλοὺς ἱεραποστόλους. Κατὰ τὸ 1541 ὁ Χριστόφορος δὲ Γάμας, υἱὸς τοῦ μεγάλου θαλασσοπόρου, ἀπεβιβάσθη ἐκεῖ μετὰ 400 ἀνδρῶν, διὰ νὰ προστατεύσῃ αὐτὴν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐπεκράτησε παρὰ τὸν κάτω Νεῖλον καὶ κατερχόμενος διὰ τοῦ ποταμοῦ ἔφθασε μέχρι τοῦ ὀμφαλοῦ τῆς ἠπείρου, ἡ χώρα ἔμεινε πάλιν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀπομονωμένη καὶ λησμονημένη.

Κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, ὅτε ἤρχισαν αἱ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν ἐξερευνήσεις καὶ ἡ ἐγκατάστασις ἀποικιῶν ἐν Ἀφρικῇ, ἡ Ἀβυσσινία ἀνευρέθη πάλιν. Γάλλος περιηγητὴς, ὁ Ροσέ δ' Ἐρικούρ, ἐζησεν αὐτόθι ἔτη πολλὰ καὶ ὑπέγραψε μάλιστα μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σόας Σαχάλλα - Σελλασιέ συνθήκην, ἣτις εἶνε τὸ πρῶτον γνωστὸν ἔχνος τῶν μετὰ τῆς Γαλλίας σχέσεων τῆς χώρας ταύτης. Ἐπετρέπετο δι' αὐτῆς εἰς τοὺς Γάλλους νὰ ἐμπορεύωνται ἐν τῇ Σόα καὶ ν' ἀγοράζωσιν αὐτόθι οἴκους καὶ γαίας, ἐν περιπτώσει δὲ πολέμου κατὰ τῶν Μουσουλμάνων, ἡ Γαλλία ὄφειλε νὰ θεωρῇ ὡς ἰδίους αὐτῆς ἐχθροὺς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ βασιλέως τῆς Σόας. Ἄλλ' ἡ συνθήκη αὕτη δὲν ἐφηρμόσθη· ἄλλως τε πάντες οἱ περιηγηταὶ παρίστων τὴν Αἰθιοπίαν ὡς χώραν ἀδιακόπως περισπωμένην ὑπὸ τῆς ἀναρχίας καὶ ὄντως αἱ κοιλάδες αὐτῆς, αἱ κεχωσμένα ἀναμείσον τῶν ὄρεων, σχηματίζουσι αὐτόθι πολλὰ διαμερίσματα σφόδρα διακεκριμένα καὶ ἰδίως τὸ Τιγρέ πρὸς βορρᾶν, τὴν Ἀμβάραν καὶ τὸ Γοδζᾶμ εἰς τὸ κέντρον καὶ τὴν Σόαν πρὸς νότον, ὧν οἱ ἀρχηγοὶ ἢ ρᾶς, εἶνε ἀνεξάρτητοι, ἀνυπότακτοι εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐκείνου ἐξ αὐτῶν ὅστις περιεβάλλετο τὸν τίτλον τοῦ νέγου, ἥτοι βασιλέως τῶν βασιλέων. Ἡ ἀναρχία αὕτη περιῆγε τὴν Αἰθιοπίαν εἰς ἀδυναμίας, καθίστα ἀδύνατον πᾶσαν ἐμπορικὴν συναλλαγὴν, ἐξήγει δ' ἐπαρκῶς τὴν μακρὰν ἱστορικὴν αὐτῆς ἀφάνειαν.

Ἐν τούτοις μετ' ὀλίγον τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης προσείλκυσε ὁ γενόμενος περὶ τὸ ὄνομα τοῦ νέγου Θεοδώρου θόρυβος. Ἦτο οὗτος ἀρχηγὸς τῆς Κουάρας, ὀνομαζόμενος Κάσσα, κατορθώσας νὰ κατακτήσῃ τὴν Ἀμβάραν, νὰ ἐπιβίλῃ τὴν θέλησίν του εἰς τοὺς ρᾶς τοῦ Τιγρέ καὶ τῆς Σόας, νὰ λάβῃ τὸν τίτλον τοῦ νέγου, ὑπὸ τὸ ὄνομα Θεοδώρου τοῦ Β' καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὴν Ἀβυσσινίαν ποιὰν τινα ἐνότητα (1855). Εἶχε κατὰ νοῦν σχέδια μεγαλεπή-

βολα, όνειροπολών να καταστρέψη τόν 'Ισλαμισμόν και να έκστρατεύση προς άπελευθέρωσιν τής 'Ιερουσαλήμ.

Οι 'Αγγλοι έπεμψαν προς αυτόν πολλές πρεσβείας, καθότι ήρχιζον τότε έπιτηροῦντες τήν προς τήν 'Ινδικήν όδόν διά τής 'Ερυθράς θαλάσσης. Κατά Φεβρουάριον του 1862 πρόξενός τις, ό Κάρολος Δωγκαν Κάμερων, έκόμισε προς τόν νέγους έπιστολήν και δώρα τής βασιλίσσης Βικτωρίας. Αύτός δε άπήνητησεν άναγγέλλων ότι προσεχώσ έμελλε να πέμψη πρεσβείαν εις Λονδίνον. 'Η διαγωγή όμως του άγγλου προξένου έφάνη αύτῳ ύποπτος. Φύσει φιλύποπος εις άκρον, έλεγεν ήμέραν τινά προς τόν γάλλον Γουλιέλμον Λεζάν: «Γνωρίζω τήν τακτικήν των εύρωπαϊκῶν Κυβερνήσεων. Στέλλουσι κατ' άρχάς Ιεραποστόλους, ακολουθῶς προξένους προς ύποστήριξιν των Ιεραποστόλων, και κατόπιν τάγματα προς ύποστήριξιν των προξένων. Δέν είμαι έγώ κανείς των ραγιαῶ, των ήγεμονίσκων τής 'Ινδίας, διά να έμπαίζωμαι τοιουτοτρόπως. Προτιμῶ εύθύς έξ άρχής ν' άντιμετωπίσω τά τάγματα».

Συλλαβών έπιστολάς περιεχούσας περι αύτου κρίσεις δυσμενείς, συνέλαθε τόν Κάμερον και τόν έφυλάκισε μετ' άλλων πολλῶν Ευρωπαϊών εν τή άκροπόλει τής Μαγδάλας. Αί παραστάσεις τής 'Αγγλίας δέν εισηκούσθησαν. 'Αγγλική πρεσβεία, έχουσα επί κεφαλής τόν σιρ Χόρμωδζ Ράσσαμ, άπεβιβάσθη εν Μασσαύα τόν Αύγουστον του 1864 και άπήτησε τήν άπελευθέρωσιν των κρατουμένων. 'Ο Θεόδωρος συνήνεσε να δεχθῆ τόν Ράσσαμ, είτα όργισθείς διά τούς λόγους του, τόν έφυλάκισε και αυτόν.

'Η άγγλική Κυβέρνησις εκήρυξε κατ' αύτου τόν πόλεμον. 12,000 άνδρες, διοικούμενοι ύπό του σιρ Ροβέρτου Νάπιερ, άπεβιβάσθησαν εν Ζούλλα, επί τή έμφανίσει δε αύτων οι άβυσσινοι ράς ένθαρρυνθέντες, επανεστάτησαν έναντίον του νέγους. 'Ο τής Σόας Μενελίκ, έγγονός του Σοχάλα-Σελασιέ, όν ό Θεόδωρος ειχεν εκθρονίση, ήρνήθη να φέρη προς αυτόν τά στρατεύματά του. 'Ο του Τιγρέ, Κασσάι, συνεμάχησε μετὰ των 'Αγγλων και επέτρεψεν αυτοίς να διέλθωσι διά τής χώρας του. Προήλθσαν ούτοι έντός τής όρεινής ζώνης διά του Σιναφέ, 'Αδιγκράτ και 'Αντάλου, και έφθασαν σχεδόν άμαχητί πρό των φρουρίων τής Μαγδάλας, όπου ό νέγους ειχεν όχυρωθῆ μετὰ του μικρού στρατού του, λίαν έλαττωθέντος εκ των άνταρσιῶν. Τήν 10 'Απριλίου 1868 ήττήθη κατὰ κράτος πρό τής

ρηθείσης πόλεως. Ἀνέθηκεν εἰς τὸν Ράσσαμ. νὰ διαπραγματευθῆ τὴν εἰρήνην· ἀλλ' ὁ σὶρ Ροβέρτος Νάπιερ ἀπήτησε παράδοσιν ἄνευ ὄρων. Ὁ Θεόδωρος ἔπεμψε τοὺς δεσμώτας εἰς τὸ ἀγγλικὸν στρατόπεδον, ἀπέλυσε τοὺς πλείστους τῶν στρατιωτῶν του, αὐτὸς δὲ ἀνέμενε τὴν ἔφοδον μετὰ 16 στρατιωτῶν εἰς τὸ ἀποτομώτατον τοῦ φρουρίου μέρος. Τὴν 13 Ἀπριλίου οἱ Ἄγγλοι ἐξεπόρθησαν τὴν Μαγδάλαν, ὅτε δὲ ὁ νέγους τοὺς εἶδε πλησιάσαντας, ἔθηκε τὸν σωλῆνα τοῦ πιστολίου ἐντὸς τοῦ στόματός του καὶ διέρρηξε τὸ κρανίον του.

Ἰκανοποιηθεῖσα διὰ τῆς ἐκδικήσεως ταύτης ἡ Ἀγγλία, ἀνεκάλεσε τὸν στρατὸν της. Αἱ περιστάσεις εἶχον εὐνοήσῃ τὴν ἐπιτυχίαν της, ἀλλὰ δὲν ἐθέρει ἑαυτὴν ἱκανὴν νὰ κρατήσῃ τὴν χώραν, γινώσκουσα ὅτι πρὸς τοῦτο ἀπητεῖτο καὶ στρατὸς πολυάριθμος καὶ δαπάνη σημαντικὴ. Ἡ Αἰθιοπία περιῆλθε καὶ πάλιν εἰς ἀναρχίαν· οἱ ῥὰς διημφισβήτουν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ὁ τῆς Ἀμβάρας, Γοβεσιέ, ἀνηγορεύθη νέγους ἐν Γονδάρ· ἀλλ' οἱ τοῦ Τιγρέ καὶ τῆς Σόας ἠρνήθησαν νὰ ὑποταχθῶσιν αὐτῷ. Μετὰ τετραετεῖς ἀγῶνας ὁ Κασσάι, ῥὰς τοῦ Τιγρέ, κατετρόπωσε καὶ ἐφόνευσε τὸν Γοβεσιέ καὶ ἐν τῷ ναῶ τοῦ Ἀξούμ, τῆς θρησκευτικῆς πρωτεύουσος τῆς χώρας, ἐστέφθη ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννης (Ἰανουάριος 1872).

Ἡ ἐξουσία του δὲν ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν ἀντιζήλων του· ἡ βασιλεία του διεταράχθη ὑπὸ τῶν μείσβολῶν τῶν Αἰγυπτίων καὶ κατόπιν τῶν Μαχδιστῶν. Οὗτοι ἐνέπρησαν τὴν Γονδάρ, πρωτεύουσαν τῆς Ἀμβάρας. Ὁ νέγους ἐξεστράτευσε κατ' αὐτῶν καὶ ἐφονεύθη ἐν τῇ μάχῃ τῆς Μετεμέχ (10 Μαρτίου 1889) Πρὶν ἀποθάνῃ ὑπέδειξεν ὡς διάδοχόν του τὸν νόθον αὐτοῦ υἱὸν ῥὰς Μαγκάσιαν.

Ἐν τούτοις ὑπὸ Μενελικ τοῦ Β' ἡ Σόα ἔμεινεν ἀνεξάρτητος καὶ καθίστατο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἰσχυροτέρα. Ἡ καταγωγὴ αὐτοῦ ἀποδίδεται μυθωδῶς εἰς τὴν περίφημον βασιλίссαν τῆς Σαβά, ἐξ ἧς ὁ Σολομῶν ἔσχεν υἱὸν Μενελικ τὸν Α' αὐτοκράτορα τῆς Αἰθιοπίας. Τὸ ἀληθὲς εἶνε ὅτι ὁ πάππος αὐτοῦ Σαχάλα-Σελασιέ, ἠττηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου, ἤχθη εἰς Γονδάρ καὶ διετέλεσεν αἰχμάλωτος αὐτόθι ἐπὶ δώδεκα ἔτη· κατορθώσας δὲ νὰ δραπετεύσῃ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ Ἀγκοβέρ καὶ ἀνηγορεύθη αὐτόθι βασιλεὺς (1865). Ἀνεξάρτητος ὢν ἐν Σόα, ἐνίσχυε τὴν ἐξουσίαν του, ἐπεξέτεινε τὰ ὄρια τοῦ Κράτους του πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς ἀνατολὰς διὰ τῆς

υποταγῆς τῶν Γάλλας τῆς Κάφρας καὶ διὰ τῆς κατακτῆσεως τοῦ Χαρρὰρ, κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν κατέρρευσε τὸ αἰγυπτιακὸν Κράτος. Κατήργησε τὴν δουλείαν εἰς τὴν χώραν του, ἐπεζήτησε νὰ συνάψῃ σχέσεις μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν διὰ ν' ἀγοράσῃ ὄπλα, ἔγραψε τὸ 1882 πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ὅτι ἐπεθύμει ἀν' ἀνοίξῃ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐπιστήμης, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας τὰς ὁδοὺς τὰς ἀγούσας ἐκ Σόας εἰς τὰς πλουσίας πρὸς νότον χώρας. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς τριακονταετοῦς αὐτοῦ βασιλείας, κατέστησε τὸ βασιλεῖον αὐτοῦ τὸ ἰσχυρότατον καὶ τὸ μᾶλλον εὐήμερον τῆς Αἰθιοπίας.

Ἡ Γαλλία δὲν ἀπήντησεν εἰς τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως τῆς Σόας. Εἶχεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1859 ἀγοράσῃ τὴν Ζούλλαν, κειμένην παρὰ τὸν κόλπον τῆς Ἀδουλίδος μετὰ τῶν Δεσσίων νήσων, κατὰ δὲ τὸ 1862 καὶ τὴν χώραν τοῦ Ὁβόκ. Ἀλλὰ διὰ τούτου ἤθελεν ἀπλῶς νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἀποθήκας γαιανθράκων διὰ τὰ πλείοντα ἐν τῷ Ἰνδικῷ Ὠκεανῷ πλοῖα της.

Ἡ Ἰταλία ἐπιζητοῦσα ἀποικίας ὅπως στρέψῃ πρὸς αὐτὰς τὸ ρεῦμα τῆς σημαντικῆς τῶν κατοικίων της μεταναστεύσεως, ἀπολέσασα τὰς φιλοδόξους περὶ τῆς Τύνιδος ἐλπίδας της, προσεπάθει νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς ἑτέραν τινὰ ἀφρικανικὴν παραλίαν. Ἐνθαρρυνομένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἣτις ἤλπιζε νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν Σουδαναίων, ἐπέμφεν ἐξερευνητὰς εἰς πάντα τὰ παράλια τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Πολλοὶ ἐκ τούτων ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν ἀγρίων Δανακίλ, οἷον ὁ Γκιουλέττης κατὰ 1881, ὁ Βιάγκης κατὰ τὸ 1884 καὶ ὁ κόμης Πόρρος κατὰ τὸ 1886. Ὁ κόμης Ἀντιόρης ἠὺδοκίμησε περισσότερον· ἐγένετο δεκτὸς παρὰ τοῦ Μενελίκ, ἔζησεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη παρ' αὐτῷ, ἐγκατέστησε σχέσεις λίαν φιλικὰς μετὰ αὐτοῦ καὶ τῆς Κυβερνήσεως του, ἐμεσολάβησε δὲ διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ νέγου ἀγορὰν ὀπλων τελείου συστήματος, ὧν εἶχεν ἀνάγκην. Μετ' αὐτὸν ὁ κόμης Πέτρος Ἀντωνέλλης ἐγένετο ὁ ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τῆς Ἰταλίας παρὰ τῷ Μενελίκ, ἀπέκτησεν ἐπ' αὐτοῦ μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ ἐγένετο ὁ τακτικὸς αὐτοῦ σύμβουλος.

Οὕτω τὸ ἔδαφος εἶχε καλῶς παρασκευασθῆ. Οἱ Ἰταλοὶ ἐγκατέστησαν ἀποικίαν ἐν Ἀσσάβ, ἐγγύτατα τοῦ πορθμοῦ Βάβ-ἔλ-Μανδιβ (1882). Κατὰ τὸ 1885, ὅτι ἠλώθη τὸ Χαρτούμ ὑπὸ τοῦ Μαχδῆ, ἡ Ἀγγλία, κυρία οὖσα τῆς Αἰγύπτου, ἀφῆκεν αὐτοὺς νὰ

καταλάβωσι τὴν Μασσαάαν, ὑπόθεν ἀπισύρθη ἡ αἰγυπτιακὴ φρουρά. Ἡ Γαλλία, παρὰ τὰ κικτημένα αὐτῆς δικαιώματα ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Ἀδούιδος, οὐδόλως ἀντίστη. Κατόπιν ἀνεζήτησαν ὀπισθεν τῆς Μασσαάας γαίας ὑψηλότερας πρὸς Ἴδρυσιν παγιωτέρας ἀποικίας· ἀλλὰ τότε εὖρον ἀντιμέτωπον τὴν ἔχθραν τοῦ νέγους Ἰωάννου. Φάλαγξ ἰταλικὴ ἐξωλοθρεύθη ἐν Δόγαλι τὴν 26 Ἰανουαρίου 1887 ὑπὸ τοῦ ρᾶς Ἀλοῦλα· ἑτέρα δὲ φάλαγξ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ὑπέστη ζημίαν τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὴν 8 Αὐγούστου 1888 ἐν Σαχανέτι.

Ἐνεκα τῶν ἀτυχημάτων τούτων ἠναγκάσθησαν νὰ συσφιγῶσι τὰς σχέσεις των μετὰ τοῦ Μενελίκ, οὗτινος ἐξήγειραν τὴν ἐναντίον τοῦ νέγους δυσμένειαν. Ὁ θάνατος τοῦ Ἰωάννου ἐφάνη αὐτοῖς ἐπιωφελέστατος διὰ τὰ συμφέροντά των· ὅθεν ἐξηκολούθησαν τὰς ἐγχοπραξίας κατὰ τοῦ υἱοῦ του, ρᾶς Μαγκάσια, πρὸς μέγα ὄφελος τοῦ Μενελίκ, ἐν παρικίνησαν ν' ἀναλάβῃ τὸν τίτλον τοῦ νέγους. Οὗτος δὲ συνωμολόγησε μετ' αὐτῶν τὴν 22 Μαΐου 1889 τὴν ἐν Οὔτσιαλῃ συνθήκην⁽¹⁾.

Διὰ ταύτης ἀνεγνωρίζετο ὁ Μενελίκ βασιλεὺς τῶν βασιλείων τῆς Αἰθιοπίας, ἐκηρύσσετο εἰρήνη διερκῆς καὶ σταθερὰ φιλία μεταξύ Αἰθιοπίας καὶ Ἰταλίας, προσδιωρίζοντο ὡς σύνορα τῆς ἰταλικῆς ἀποικίας ὁ Μαρέκ καὶ ἡ Βελέσα, παρὰ τὰ βόρεια μεθόρια τοῦ Τιγρέ καὶ ἐξησφαλίζοντο ὑπὲρ ἑκατέρου τῶν Κρατῶν ἰμοίβατα ἐμπορικὰ προνόμια. Διὰ τοῦ ἄρθρου 17 ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλείων τῆς Αἰθιοπίας συγκατετίθετο ν' ἀναθήσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας τὰς διαπραγματεύσεις ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων ἃς ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἔχῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων καὶ Κυβερνήσεων. Ἡ τοιαύτη ρήτρα ἐφαίνετο καθιερούσα τὴν Ἰταλικὴν προστασίαν ἐπὶ τῆς Αἰθιοπίας. Ὁ Μενελίκ ἀφῆκεν αὐτὴν ἀσχολίαστον· ἦτο συντεταγμένη οὕτω πως ὥστε νὰ παρέχῃ στάδιον εἰς ἀμφισβήτησιν, αὐτὸς δὲ εἶχεν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τῆς Ἰταλίας διὰ τὸν ἐναντίον τοῦ ρᾶς Μαγκάσια ἀγῶνα, διότι πολὺ ἐπίφοβος θὰ ἦτο δι' αὐτὸν ἡ συμμαχία τῶν Ἰταλῶν μετὰ τοῦ ἀντιζήλου του.

Ἡ σύμβασις αὕτη συνεπληρώθη διὰ ἀποστολῆς πρεσβείας ὑπὸ τὸν ρᾶς Μακόνεν, ἐξάδελφον τοῦ Μενελίκ, ἀποσταλείσης εἰς Ἰταλίαν

(¹) Ἦκε τὸ κείμενον ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ C. de la Jonquière: Les Italiens en Erythrée, σ. 108—111.

διὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης. Ἐτυχεν αὐτόθι πομπώδους ὑπο-
 ῥοχῆς, ἐγένοντο πρὸς τιμὴν τῆς ἑορταί καὶ στρατιωτικαὶ παρατάξεις
 ἐν τέλει δ' ὑπεγράφη συμπληρωτικὴ συνθήκη, δι' ἧς ὁ Μενελίχ ὤφει-
 λε νὰ κόπῃ νομίσματα ἐν Ἰταλίᾳ, συνῆπτε δὲ πρὸς τοῦτο δάνειον
 ἐκ τεσσάρων ἑκατομμυρίων μετὰ ἰταλικῆς τραπέζης τῇ ἐγγυήσει τῆς
 ἰταλικῆς Κυβερνήσεως. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας ἔκοψε νόμισμα αἰ-
 θιοπικὸν φέρον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προτομὴν, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας δὲ τοῦ
 κύκλου ἀντὶ τοῦ συνήθους τριπλοῦ FERT τὴν φράσιν: Ἡ Ἰταλία
 προστατεύει τὴν Αἰθιοπίαν. Τὴν 11 Ὀκτωβρίου ἡ Ἰταλία ἀνεκοίνω-
 σεν εἰς τὰς Δυνάμεις τὸ ἄρθρον 17 τῆς ἐν Οὐτσιαλῇ συνθήκης, πα-
 ριστῶσα αὐτὸ ὡς βεβαίωσιν τῆς ἐπὶ Αἰθιοπίας προστασίας της, πᾶ-
 σαι δὲ αἱ Δυνάμεις, πλὴν τῆς Ρωσσίας, ἀπήντησαν ὅτι ἔλαβον γνῶ-
 σιν αὐτοῦ.

Ἐκτοτε οἱ Ἰταλοὶ ἐνόμισαν ὅτι εὐχερῶς εἰς τὸ ἐξῆς ἠδύναντο
 νὰ καρπῶνται τὰς συνεπειὰς τῶν γενομένων μετὰ τοῦ Μενελίχ συμ-
 φωνιῶν ἐν πλήρει ἐξασκήσει τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ. Ὁ ρᾶς Μαγ-
 κάσιας, ἐχθρὸς πρὸς αὐτοὺς ὅπως καὶ ὁ πατὴρ του, ἀφοῦ μάλιστα
 ἠρνοῦντο ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς νέγους, δὲν ἤθελε ν' ἀφίσῃ αὐ-
 τοῖς τὰς χώρας τὰς παραχωρηθείσας πρὸς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐν Οὐ-
 τσιαλῇ συνθήκης. Οἱ Ἰταλοὶ ἠδύναντο, συμβιβάζομενοι μετ' αὐτοῦ,
 νὰ καταβάλωσι τὸν βασιλέα τῆς Σόας, νὰ ἔχωσι δὲ ὑποχειρίους
 ἀμφοτέρους. ἀλλ' ἐνόμισαν ὅτι ἐνίσχουον τὴν θέσιν των ἐνίσχύοντες
 τὴν τοῦ προστατευομένου των ὅθεν δὲν ἐφείσθησαν τοῦ ρᾶς τοῦ Τι-
 γρέ. Ἐκυρίευσαν τὸ Κερὲν τὴν 2 Ἰουνίου 1889, τὴν Ἀσμάραν τὴν
 3 Αὐγούστου, διενήργησαν τὴν ἀποστασίαν ἐνδὲς τῶν κυριωτάτων
 ἀρχηγῶν τοῦ Μαγκάσια, τοῦ ρᾶς Σεβᾶθ καὶ ἠπέιλησαν αὐτὸν παρὰ
 τὰ σύνορα τοῦ Τιγρέ. Κατέλαβον μάλιστα πρὸς στιγμὴν καὶ τὴν
 Ἄδουαν, πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου, τὴν 26 Ἰανουαρίου 1898,
 ἀλλὰ δὲν παρέμειναν ἐν αὐτῇ.

Μετ' ὀλίγον ἐγκατεστάθησαν παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ Ἰνδικοῦ
 Ὠκεανοῦ, ἐνήργησαν ὥστε ν' ἀναγνωρισθῇ ἢ παρ' αὐτῶν κατοχὴ
 τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς χώρας τῶν Σομαλῆ, διὰ συμβάσεων δὲ
 συναφθεισῶν μετὰ τῆς Ἀγγλίας κατὰ Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον τοῦ
 1891 ἀνεγνωρίσθη ὡς ὑποκειμένη εἰς τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν πᾶσα ἡ
 ἑσωτερικὴ χώρα τῆς ἠπείρου ἀπὸ τοῦ Σουακίμ μέχρι τῆς Δζούβας,
 παρὰ τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανόν· ἰπίσης δὲ ἀνεγνωρίσθη αὐτοῖς τὸ δι-

καίωμα τῆς προσκαίρου καταλήψεως τῆς Κασσάλας· ἀντι τούτου συγκατετίθεντο οἱ Ἴταλοι νὰ συμμετάσχῃ τοῦ παρὰ τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῶν Δερβισῶν παρασκευαζομένου πολέμου. Ὀντως δὲ μετ' ὀλίγον ἐξεπλήρωσαν ἀνδρείως τὴν τοιαύτην των ὑπόσχεσιν· ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οἱ Δερβῖται ἐλεηλάτουν ἀκαταπαύστως τὴν χώραν τῶν Βενί-Ἀμέρ, ὧν οἱ ἀρχηγοὶ ἐζητοῦντο τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἰταλίας, ὁ συνταγματάρχης Ἀριμόνδης ἐβάδισε κατ' αὐτῶν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Ἀγόρδαν, τὴν 22 Δεκεμβρίου 1893. Ὁ στρατηγὸς Βαρατιέρης ἔφθασεν ἐξ Ἰταλίας ἄγων νέα στρατεύματα καὶ διηύθυνεν αὐτοπροσώπως τὴν κατὰ τῆς Κασσάλας ἐπίθεσιν, ἣ δὲ πόλις τὴν 7 Ἰουνίου 1894. μετὰ αἱματηρὰς συμπλοκάς, ἐκυριεύθη. Ἦτο αὕτη ἡ πρώτη σοβαρὰ ἥττα ἣν ὑφίσταντο οἱ Μαχδισταί· οἱ Ἀγγλοὶ ἔκριναν ἐπιστᾶσαν τὴν στιγμὴν ὅπως ἐπωφεληθῶσι καὶ ἠτοιμάσθησαν ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐπίθεσιν.

Οἱ Ἴταλοι κατεῖχον τοιοῦτοτρόπως ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἀφρικῇ, ἐκτὸς τῶν παραλίων σημεῖων τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἀγγλων, λαμπρὸν ἀποικιακὸν Κράτος παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανόν, μετὰ γραμμῶν εὐνοϊκῶν πρὸς εἰσχώρησιν πρὸς τὸ ἔσωτερικὸν τῆς ἡπείρου, δυνάμενοι νὰ δράσωσι περὶφανῶς κατὰ τὸν προσεχῆ ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ μουσουλμανικοῦ κράτους τοῦ Σουδάν. Ἡδύνατο νὰ εὐφραίνωνται, διότι ἡ χώρα των κατετάσσετο μεταξὺ τῶν μεγάλων ἀποικιακῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Ὁ Κρίσπης ἠδύνατο νὰ σεμνύνηται ὅτι παρέσχεν εἰς τὴν πατρίδα του τὰς αὐτὰς ἐκδουλεύσεις, ἃς παρέσχεν ὁ Ἰούλιος Φερρὺ εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τῆς κατοχῆς τῆς Τύνιδος καὶ τοῦ Τογκίνου.

Ἐν τούτοις δυσχέρειαι ἀνεφύησαν μετὰ τοῦ Μενελίκ, καθιστάμεναι ὁσημέραι σοβαρώτεραι, Ὁ ρὰς Μαγκάσιας, ἠττηθεὶς παρ' αὐτῶν, συνεφιλιώθη μετὰ τοῦ Μενελίκ καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἐπικυριαρχίαν του· ἦτο τὸ μόνον μέσον δι' οὗ ἠδύνατο νὰ διασώσῃ μέρος κἂν τῆς πατρικῆς κληρονομίας. Ἐλαβε παρὰ τοῦ νέγου τὴν διοίκησιν τοῦ Τιγρὲ ἐφ' ὅρου ζωῆς του, μετὰ τῆς ἐξουσίας ἀντιβασιλέως, ὁ δὲ Μενελίκ κατέστη τότε ὁ ἀδιαφιλονίκητος κύριος πάσης Αἰθιοπίας. Ἐπετέλεσε δεξιώτατα τὴν ἔνωσιν αὐτῆς, ἔκοψε νομίσματα φέροντα τὴν προτομὴν του, κυκλοφοροῦντα καθ' ἅπαν τὸ Κράτος, καὶ ἐστέφη ἐπισήμως ἐν Ἐντόττῳ, τῇ νέᾳ αὐτοῦ πρωτεύουσιν.

Πανίσχυρος ἤδη, ἔχων ὑπ' αὐτὸν πολυάριθμα καὶ καλῶς ἔξω-

πλισμένα στρατεύματα, ἤκιστα ἐπιθύμει νὰ ὑφίσταται τὴν προστασίαν τῆς Ἰταλίας· καθ' ὃ μὴ ἔχων πλέον ἀνάγκην αὐτῆς.

Μετὰ τὴν στέψιν του, ἀνεκοίνωσεν ἐπισήμως εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις, τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάρρησίν του. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γερμανία ἀπήντησαν ὅτι ἡ τοιαύτη ἀνακοίνωσις ἔδει νὰ γείνη διὰ τῆς Ἰταλίας, ὃ δ' αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας εἶτι μᾶλλον ἐτόνισε τὴν γνώμην του ταύτην, ἀπονέμων εἰς τὸν νέγους τὸν ἀπλοῦν τίτλον τῆς Ὑψηλότητος. Ὁ Μενελίκ παρεπονέθη εἰς τὴν Ἰταλικὴν Κυβέρνησιν διὰ τὴν γενομένην πρὸς αὐτὸν προσβολὴν, καθορίζων δ' ἐν ἀκριβείᾳ τὴν ἔννοιαν ἣν ἀπέδιδεν ἐν τῇ πατρίᾳ αὐτοῦ γλώσσῃ εἰς τὸ ἄρθρον 17 τῆς ἐν Οὐτσιαλῇ συνθήκης, προσέθετο: «Τὸ ἄρθρον 17 λέγει ὅτι δύναμαι νὰ μεταχειρισθῶ ὡς μεσάζουσιν τὴν Ἰταλίαν, ὅχι ὅμως ὅτι καὶ στέργω τοῦτο καθόσον ἀφορᾷ εἰς πάσας τὰς ὑποθέσεις ἐφ' ὧν πρόκειται νὰ διαπραγματευθῶ μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων». Παρεκκλίνει δὲ τὸν βασιλέα Οὐμβέρτον, νὰ ἀνακοινώσῃ τὴν διόρθωσιν τοῦ λάθους τούτου πρὸς τὰς φίλας αὐτῷ Δυνάμεις. Τοιουτοτρόπως ἐτίθετο καὶ αὐθις ἐπὶ τοῦ τάπητος τὸ ζήτημα τῆς Ἰταλικῆς προστασίας.

Ὁ Κρίσπης δὲν ἠδύνατο νὰ δεχθῆ τοιοῦτό τι. Ἴσως θὰ παρεδέχετο νέαν ἐρμηνείαν τοῦ ἄρθρου 17, δικαιολογοῦσαν καὶ ἐπιβεβαίουσαν τὴν κατ' οὐσίαν, ἀν οὐχὶ κατὰ τύπους ἀνάμιξιν τῆς Ἰταλίας. Πρὸ παντὸς ὅμως ἐνδιεφέρετο ν' ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τῆς Αἰθιοπίας πᾶσαν ἄλλην ξενικὴν ἐπέμβασιν. Ἐφοβεῖτο δὲ τὴν γειτνίασιν τῆς Γαλλίας, ἣτις ἐκ τοῦ Ὀβόκ, χάρις εἰς τὸν ἐπιτήδειον αὐτοῦ διοικητήν, τὸν κ. Λαγάρδ, διετήρει ἤδη μετὰ τοῦ Μενελίκ ἐγκαρδίους καὶ καρποφόρους σχέσεις. Ἐτι μᾶλλον δ' ἐφοβεῖτο τὰς ἀξιώσεις τῆς Ρωσίας ἣτις ἐξεδήλου ἤδη προθέσεις ὅπως συνάψῃ σχέσεις σταθερὰς μετὰ τῆς Αἰθιοπίας, ἐξασκοῦσα ἐπ' αὐτῆς θρησκευτικὴν προστασίαν. Κατὰ τὸ 1889, ἀποστολὴ ἀνεπίσημος συγκειμένη ἐξ 150 περίπου ἀτόμων, στρατιωτικῶν, ιερέων, τεχνιτῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Κοζάκου Ἀτσίνωφ, φλογεροῦ ἀποστόλου τῆς σλαυϊκῆς ἰδέας καὶ τῆς ὀρθοδοξίας, προσεπάθησε νὰ εἰσδύσῃ εἰς Αἰθιοπίαν, διερχομένη διὰ τοῦ ἰδάφους τῆς γαλλικῆς κτήσεως τοῦ Ὀβόκ· ἀλλ' ἀν. γαιτίσθη ἐν Σαγκάλφ μόλις διὰ τῶν τηλεβόλων τοῦ γαλλικοῦ καταδρομικοῦ Σενικαί, τὴν 17 Φεβρουαρίου. Τὸ ὑπὸ τὴν Γοβλέ ὑπουργεῖον δὲν ἤθελε νὰ ἐκτεθῆ εἰς σοβαρὰν πρὸς τὴν Ἰταλίαν διπλωματικὴν ρῆξιν.

Πάντα ταῦτα ἐνίσχουν παρά τῇ ἰταλικῇ Κυβερνήσει τὴν ἀπόφασιν ὅπως προστατεύσῃ τὴν ἀποκλειστικὴν αὐτῆς ἐπίδρασιν ἐν Αἰθιοπία. Ἐπεμψε πρὸς τὸν νέγους τὸν κόμητα Ἄντωνέλλην, ἀλλ' οὐδεμία ἐπῆλθε συνεννόησις. Ὁ Μενελίκ ἀπήτει τὴν ἀπόλυτον κατάργησιν τοῦ ἄρθρου 17 καὶ ἤθελε μάλιστα νὰ τεθῆ πάλιν ὑπὸ συζήτησιν ἢ ὑπόθεσις τῶν συνόρων, ἀορίτως προσδιοριζομένων ἐν τῇ ἐν Οὐατσιαλῇ συνθήκῃ, ἐζήτησε δὲ πρὸς τούτοις διέξοδον ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ. Μετὰ μακρὰς καὶ ἀκάρπους διαπραγματεύσεις, ὁ κόμης Ἄντωνέλλης ἀπεχωρίσθη τοῦ βασιλέως Μενελίκ χωρὶς οὐδὲν νὰ κατορθώσῃ. Δι' ἐπιστολῆς ἀπευθυνθείσης πρὸς πάντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης ὁ νέγους καθώριζε τὰ πραγματικὰ σύνορα τοῦ Κράτους του, προσέθετε δὲ μετὰ τινος ἀγερωχίας: «Δὲν προτίθεται νὰ μὲνω θεατῆς ἀπαθῆς, ἐὰν αἱ ἀπομεμακρυσμένα Δυνάμεις ἔρχονται τῇ ιδέᾳ τοῦ νὰ διανεμηθῶσι τὴν Ἀφρικὴν, ἀφοῦ ἡ Αἰθιοπία ἐπὶ δεκατέσσαρας αἰῶνας ὑπῆρξε νῆσος Χριστιανῶν ἐν τῷ μέσῳ θαλάσσης Ἐθνικῶν». Τὴν 11 Μαΐου 1893 τέλος ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἰταλικὴν Κυβέρνησιν, κατήγγειλε τὴν ἐν Οὐατσιαλῇ συνθήκην, κατὰ τοὺς ὅρους τοὺς προβλεπομένους ὑπὸ τοῦ 16ου ἄρθρου τῆς αὐτῆς συνθήκης. Τὸ ἀποικιακὸν Κράτος τῆς Ἰταλίας, οὗ ἡ Αἰθιοπία ἐσχισμάτιζε τὸν κύριον πυρῆνα, κατέρρευε.

Ἡ Ἰταλία ἀπεφάσισε νὰ προβῆ εἰς πόλεμον, καὶ ἀνέθηκεν τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ εἰς τὸν στρατηγὸν Βαρατιέρην, θείσα ὑπὸ τὰς διαταγὰς του εἰκοσιπέντε χιλιάδας περίπου ἀνδρῶν. Δὲν ἀπόκειται ἡμῖν νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὰς λεπτομερείας τῶν στρατιωτικῶν ἔργων, ἅτινα ἐν τῇ ὀλικῇ περιόδῳ τῶν ἱστορικῶν τούτων γεγονότων καταλαμβάνουσι χρόνον ὀλίγων μόνον μηνῶν. Ἡ τμημασία αὐτῶν βεβαίως θὰ φανῆ πολὺ μικροτέρα, ὅταν παρέλθῃ ὁ χρόνος ὁ ἀπαιτούμενος πρὸς ἀμερόληπτον τῶν πραγμάτων ἐκτίμησιν. Τὰ ἔργα ταῦτα διαιροῦνται εἰς δύο περιόδους: ἐν πρώτοις ὁ στρατηγὸς Βαρατιέρης ἔσχεν ἀπέναντι αὐτοῦ ἀντιμέτωπα μόνον τὰ στρατεύματα τοῦ ρὰς Μαγκάσια καὶ ἐνίκησεν αὐτά. ἀλλὰ κατόπιν ἀναγκασθεὶς ν' ἀγωνισθῆ κατὰ πασῶν τῶν δυνάμεων τοῦ νέγους, ἠττήθη.

Κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1894 προσεχάλεσε τὸν Μαγκάσιαν νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν, ὃν συνεκέντρον παρά τὸν Ἄνω Μαρέβ. Ὁ ρὰς ἠρνήθη, τότε δὲ ὁ Βαρατιέρης ἐπεχείρησε λαμπρὰν ἐκστρατείαν

καὶ ἐνίκησεν αὐτὴν τὴν 13 Ἰανουαρίου 1895 ἐν Κοατίτ, καὶ τὴν 16 ἐν Σεναφέ, κατώρθωσε νὰ συνάψῃ φιλίαν μετὰ τοῦ ῥαῶ Ἄγκος, εἰσῆλθε τὴν 25 Μαρτίου εἰς τὸ φρούριον Ἀδιγράτ καὶ ἐγένετο κύριος τοῦ Τιγρέ. Ἐπεμψε μάλιστα τοὺς προσκόπους του μέχρι τοῦ Μακαλλέ τοῦ Ἀντάλου, πρὸς τὴν λίμνην Ἀσιάγκην, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Σόας, κάμπτων τὸ Γοδζάμ διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ μετὰ θριαμβευτικὴν αὐτόθι περ.οδείαν, ἐπανῆλθεν ἄγων νέα στρατεύματα.

Ἐν τούτοις ὁ Μενελίκ ἐνήργει ἐκδρομὴν πρὸς λεηλασίαν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γάλλας. Μετὰ φρικώδη σφαγὴν, καθ' ἣν δὲν ἐφείσθη οὔτε γυναικῶν οὔτε παιδίων, ἐπανῆλθεν εἰς Ἐντότο κομιζῶν ἄφθονα λάφυρα. Ἴσως τοῦτο ἦτο δι' οὐτὸν μέσον πρὸς αὐξήσιν τῶν στρατιωτικῶν του δυνάμεων διὰ τοῦ δελέατος τοῦ πλούτου. Δὲν ἐλυπεῖτο δὲ διὰ τὴν ἥτταν τοῦ ὑποτελοῦς του, διότι αὕτη ἦτο ἀσφαλέςστατον ἐχέγγυον τῆς μελλούσης αὐτοῦ πίστεως.

Προσεκάλεσε τότε πάντας τοὺς ἀρχηγούς τῆς Αἰθιοπίας εἰς τὴν μεγάλην ἐν Βουρρουμέδα συνέλευσιν. Ἀνεκήρυξε κατ' αὐτὴν τὴν ἀπόλυτον ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐξουσίας του, παρέστησε δὲ τὴν ἀνάγκην εἰς ἣν οἱ Ἰταλοὶ ἐνέβαλον αὐτόν, ὅπως παρὰ τὴν ζωγρὰν πρὸς τὴν εἰρήνην κλίσιν του, ὑπερασπισθῆ διὰ τῶν ὀπλων τὴν κυριαρχικὴν του ἐξουσίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῶν συνόρων του. Ὁ ἐχθρὸς διέπλευσε τὰς θαλάσσας, εἶπε, παρεβίασε δὲ τὰ σύνορά μας διὰ νὰ καταστρέψῃ τὴν χώραν μας καὶ τὴν πίστιν μας. Διεπραγματεύθη μετ' αὐτοῦ ἐπὶ μακρὸν διὰ νὰ ἐπιτύχω δικαιοσύνην καὶ διὰ ν' ἀποφύγω τὴν αἱματοχυσίαν. Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς εἶνε ἀμετάπειστος· ἐξακολουθεῖ νὰ προχωρῇ ὑπονομεύων τὴν χώραν ἡμῶν καὶ τοὺς λαοὺς μας ὡς πράττουσι οἱ ἀσπάλακες. Ἀρκεῖ ἤδη! Τῇ συνδρομῇ τοῦ Ὑψίστου θὰ ὑπερασπίσω τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων μου καὶ θ' ἀποκρούσω διὰ τῶν ὀπλων τὸν ἐπιδρομέα. Ὁ δυνάμενος ἄς μὲ ἀκολουθήσῃ· πᾶς δὲ ὁ μὴ δυνάμεος ἄς δέηται ὑπὲρ ἐμοῦ» (1). Πάντες οἱ ἐν τῇ ὁμηγύρῃ παρόντες ὤμοσαν πίστιν μετὰ ζωηροῦ ἐνθουσιασμοῦ φιλοπατρίας. 150,000 ἀνδρῶν τὸν ἠκολούθησαν ἐκστρατεύσαντα πρὸς βορρᾶν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Δεκεμβρίου τοῦ 1895 εὐρέθη ἀπέναντι τῆς

(1) E. Petit: L' Abyssinie et les intérêts français (ἐν τῇ Correspondance τῆς 17 Μαρτίου 1897).

ἰταλικῆς πρωτοπορείας, ἣτις εἶχεν ἤδη φθάσῃ εἰς Ἀμπά-Ἀλλάγκε, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς βορρᾶν ἀπὸ τῆς λίμνης Ἀσιάγκης. Ὁ διοικῶν αὐτὴν ταγματάρχης Τοζέλλης ἰδὼν τοὺς Ἀβυσσινούς κατέχοντας τὰ περίξ ὑψώματα, ἐπτοήθη. «Εἶνε πολλοί, πλῆθος μέγα, ἔγραφε πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἀριμόνδην, βλέπω τὰς πυρὰς τῶν ἐκτεταμέναις πρὸς τ' ἀριστερά, πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀπέναντι, εἰς τὰ βάθη τοῦ ὀρίζοντος».

Τὴν 7 Δεκεμβρίου ὁλόκληρος ἡ ὑπὸ τὸν Τοζέλλην φάλαγξ ἐξωλοθρεύθη ὁ δὲ ἀρχηγὸς αὐτῆς ἔπεσεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, ἐπὶ τῶν θέσεων ἃς εἶχε ταχθῆ νὰ φρουρήσῃ. Ὁ ταγματάρχης Γαλλιάνος ἐκλείσθη ἐν Μακαλλέ καὶ ὑπέστη χαλεπὴν αὐτόθι πολιορκίαν. Τέλος δὲ ἐξουσιοδοτήθη τὴν 25 Ἰανουαρίου 1896 νὰ συνθηκολογήσῃ, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως συνενωθῆ μετὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ στρατοῦ. Ὁ Μενελὶκ συγκατένευσε καὶ διέταξε μέρος τῶν στρατευμάτων του νὰ συνοδεύσωσι τοὺς ἀπερχομένους Ἰταλοὺς, ἐν τοσοῦτῳ δὲ αὐτὸς κάμπτων πρὸς δυσμᾶς, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἀδούης καὶ τοῦ Ἀξούμ, χωρὶς ὁ Βαρατιέρης ν' ἀντιταχθῆ εἰς τὴν ἐπιτηδειοτάτην ταύτην πλευρικὴν κίνησιν, ἠνάγκασε τοὺς Ἰταλοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸς τὸ Ἀδιγκράτ καὶ τὰ βόρεια σύνορα τοῦ Τιγρέ. Ὁ Κρίσπης ἐσκέφθη νὰ πέμψῃ στρατεύματα εἰς Ζεΐλαν, ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Ἄδεν, ὅπως ἐνεργήσῃ ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τῆς Σόας διὰ τοῦ Χαρράρ. Ἄλλ' ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ὑπέμνησε τὴν κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1888 συναφθεῖσαν ἀγγλογαλλικὴν σύμβασιν, δι' ἧς αἱ δύο αὗται Δυνάμεις ὑπεχρεοῦντο νὰ σεβασθῶσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Χαρράρ, ἡ δὲ Ἀγγλία δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ὅπως καταλάβωσι τὴν Ζεΐλαν.

Ἡ θέσις τοῦ Βαρατιέρη ἦτο κρισιμωτάτη· ἡ σύνεσις ὑπεδείκνυεν αὐτῷ ὡς ἀναγκαίαν τὴν ὑποχώρησιν εἰς Μασσαύαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἰσοδυνάμει πρὸς ὀριστικὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Τιγρέ. Πιεζόμενος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεώς του, ἀπεφάσισε νὰ συγκροτήσῃ μάχην ἧς χεῖριστα ὑπῆρξαν τ' ἀποτελέσματα. Τὴν 1 Μαρτίου ἐπεμψε πάσας αὐτοῦ τὰς φάλαγγας, διοικουμένας ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Ἀλβερτόνε, Ἀριμόνδην, Δαβόρμιδα καὶ Ἑλλενα, ὅπως ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ δεσπόζοντος τῆς Ἀδούης ὀροπεδίου τοῦ Ἀμπά-Γαρίμα. Ὁ στρατηγὸς Ἀλβερτόνε προχωρήσας ὑπὲρ τὸ δέον, ἀπεμονώθη, ἠττήθη καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ Δαβόρμιδας καὶ ὁ Ἀριμόνδης ἐφο-

νεύθησαν, ὁ δὲ Ἑλληνας ἐτραυματίσθη. Τὴν ἐνδεκάτην καὶ ἡμίσειαν ὁ Βαρατιέρης διέταξε τὴν ὑποχώρησιν, ἣτις ἐγένετο ἐν γενικῇ ἀταξίᾳ καὶ φουρμῶ ὃν οἱ ἀρχηγοὶ δὲν ἠδυνήθησαν, ἢ δὲν ὑπῆρξαν ἱκανοὶ, νὰ προλάβωσιν. Ὁ Βαρατιέρης καθρέθη καὶ παρεπέμφθη εἰς στρατοδικεῖον, παρὰ τοῦ ὁποῦ ἀπηλλάγη μόνον ἕνεκα ἰσοψηφίας. Τὸ ὑπὸ τὸν Κρίσπην ὑπουργεῖον ἀνετράπη.

Ὁ διάδοχος τοῦ Βαρατιέρη στρατηγὸς Βαλδισσέρας ἐπηνώρθωσε λίαν δεξιῶς τὰ πράγματα, προλαβὼν τὰς ἐνδεχομένας σοβαρωτάτας ἕνεκα τῆς καταστροφῆς συνεπειάς. Ὁ νέγους, ὅστις προσφάτως εἶχε χρισθῆ παρὰ τοῦ πατριάρχου Αἰθιοπίας ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει Ἀξούμ, ἦτο εὐχαριστημένος ἐκ τῶν ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων καὶ δὲν ἤθελε νὰ διακυβεύσῃ τὰς ὠφελείας δι' ὑπερβολικῶν ἀπαιτήσεων. Ὅθεν ἀπεσύρθη εἰς Σόαν.

Τὰ ἰταλικὰ στρατεύματα ἀνασυνετάχθησαν παρὰ τὸ σῆμα τοῦ Μαρέβ. Οἱ Δερβίσαι, οἵτινες ἐπεχείρησαν νὰ ἐπωφεληθῶσι τῶν περιστάσεων ὅπως ἀνακτήσωσι τὴν Κασσάλαν, ἠττήθησαν κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Στέβανη. Ὁ ταγματάρχης Νερατζίνης ἐπέμφθη εἰς τὸν νέγους πρὸς συνομολόγησιν εἰρήνης, ἣτις ὑπεγράφη ἐν Ἀδδῖς - Ἀβέβα τὴν 26 Ὀκτωμβρίου 1896. Τὰ σύνορα τῶν ἰταλικῶν κτήσεις παρέμειναν ἐν τῇ γραμμῇ τοῦ Μαρέβ τῆς Βελέσης καὶ τοῦ Μύνα. Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ Αἰθιοπίας σαφῶς καθωρίσθησαν. Ἡ Ἰταλία διετήρησε τὰς ἐπικαίρους παρὰ τὴν Ἐρυθρὸν θέσεις καὶ γραμμὴν ἐξαιρετον εἰσχωρήσεως εἰς τὸ Σουδάν διὰ τῆς Κασσάλας, μετ' ὀρίζοντος ἐνεργείας ἤττον εὐρέος μὲν, ἀλλ' ἀπηλλαγμένου νεφῶν.

Ε'.— ΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΕΝ ΤΗ ΔΥΤΙΚῃ ΑΦΡΙΚῃ.

Πρὸ πολλοῦ ἤδη ὁ Ἰσλαμισμὸς ἔπαυσεν ὢν ἐπίφοβος, ἐν τῇ δυτικῇ Ἀφρικῇ καὶ ἡ τόσον τολμηρὰ ἄλλοτε ἐπίθεσις του ἐχαλαρώθη. Πρὸ τίνος δὲ χρόνου ἤρχισε καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀντίδρασις, παρακολουθοῦσα αὐτὸν ὑποχωροῦντα κατὰ πόδας καὶ εἰσδύουσα ἐν Ἀφρικῇ.

Ἐπὶ ἐπτὰ αἰῶνας καὶ ἐπέκεινα, ἀπὸ τῆς ἐν Χερὲς μάχης μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Γρενάδης ὑπὸ τῶν Καθολικῶν βασιλέων (711-1492), αἱ δύο ἔχθαι τοῦ πορθμοῦ τοῦ Γιβραλτάρ ἦσαν μουσουλμανικαί. Τότε οἱ Μαῦροι ἀναζωογονοῦντες ἀπ' αἰῶνος εἰς αἰῶνα τὴν ἰσχὺν των διὰ

τῆς ἀναρρήσεως νέων δυναστειῶν, κατεῖχον τὴν εὐφορον Ἀνδαλουσίαν ὡς πλουσιωτάτην αὐτῶν κτῆσιν, περιώριζον δὲ τοὺς Χριστιανούς εἰς τ' ἄγωνα πρὸς βορρᾶν ὀροπέδια. Μόνον κατὰ τῶν 1492 ὁ τελευταῖος τῶν Ἀβενσεράγων ἔλαβε τὴν ὁδὸν τῆς ἐξορίας καὶ ἐθρήνησε τὴν πτῶσιν τῆς ἐν Εὐρώπῃ μαυριτανικῆς ἐξουσίας.

Οἱ Ἴσπανοὶ ἐξυκολούθησαν κατ' ἀρχὰς τὰς ἐπιτυχίας των, ὑπερέβησαν καὶ αὐτοὶ τὸν πορθμὸν τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἐπεχείρησαν νικηφόρους ἐκστρατείας εἰς τὰς μαυριτανικὰς χώρας. Ὁ καρδινάλιος Χιμένης ἐσκέφθη νὰ ἰδρύσῃ αὐτόθι Κράτος χριστιανικόν. Κάρολος ὁ Ε' ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Ἀλγερίου καὶ τῆς Τύνιδος. Ἀκολουθῶς οἱ Ἴσπανοὶ ἀπέστρεψαν τὴν προσοχὴν των ἀπὸ τῆς παραλίας ἐκείνης, ἥτις ἦτο ἐντούτοις τόσον πλησιόχωρος καὶ τόσον φυσικῶς συνδεδεμένη μετὰ τῶν συμφερόντων αὐτῶν. Ἀπῆλθον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ χρυσοῦ τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν· κατεστράφησαν ἕνεκα τοῦ ἀποχαυνωτικοῦ πλούτου τοῦ Νέου Κόσμου· καὶ οἶονεὶ ἐξαντληθέντες ἐκ τῆς Σταυροφορίας καὶ ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς, περιέπεσον εἰς ὀκνηρίαν καὶ παρακμὴν, ἐνέμειναν εἰς αὐτὴν ἀλαζονικῶς καὶ ἐγκατέλιπον τὴν ἡγεσίαν τῆς εἰσχωρήσεως τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἐκ τῶν κατὰ τὸν 16' αἰῶνα προσπαθειῶν των διετήρησαν μόνον τὴν Κέουταν καὶ τὴν Μελλίλαν ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Μαρόκκου.

Τοιοῦτοτρόπως τὰ μαυριτανικὰ Κράτη ἔμειναν ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον ἀνεξάρτητα, ἀλλὰ μουσουλμανικὰ ἄλλως τε, καὶ ἐπομένως ἀνίκανα πρὸς πολέμικόν ὄργανισμὸν, ἀσχολούμενα δὲ μόνον εἰς τὴν ληστείαν καὶ τὴν πειρατείαν. Τοιαύτη εἶνε καὶ σήμερον ἡ κατάστασις τοῦ Μαρόκκου. Ὁ ἐν Φέζ Σουλτάνος εἶνε ἦττον ἐπικίνδυνος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, πλὴν διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι κέκτηται ὀλιγώτερα μέσα ὅπως βλάβῃ, ὃ δὲ κύκλος τῆς ἐνεργείας του εἶνε μᾶλλον περιορισμένος. Ἔχει τὰς αὐτὰς ἐξείεις, ἐπιβάλλων ἐπὶ τῶν φυλῶν τὰς χεῖρας του ὅσαι εὐδοκοῦσι νὰ ὑποκούωσιν αὐτῷ φόρους ὑπερόγκους ἐν ὀνόματι τοῦ Κορανίου, βασιλεύων διὰ τοῦ τρόμου μέχρι τῶν ὀρίων ἔνθα ἡ ἐξουσία του ἀναγνωρίζεται. Τὰ ὄρια ὁμῶς ταῦτα δὲν εἶνε πολὺ ἐκτεταμένα. Αἱ ἐν ταῖς ὁάσεσι τῆς Σαχάρας, πρὸς τὸ Φιγούγ οἰκοῦσαι φυλαὶ εἶνε ἀνεξάρτητοι· ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὰς χώρας τοῦ Ρίφφ, παρὰ τὰ παράλια τῆς Μεσογείου. Διὰ τοῦτο ἡ χώρα αὕτη, ἡ φύσει τόσον πλουσία, εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον πτωχὴ καὶ ἔρημος, καὶ ἐνῶ ἔπρεπε νὰ εἶνε ἐξαίσιος κῆπος, εἶνε ἀπεναντίας ἐν γένει ἔρημος.

ἀκατοίκητος. Εἶνε μικρογραφία τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ ἐπισύρει τὰς αὐτὰς παρὰ ταῖς εὐρωπαϊκαῖς Κυβερνήσεσι φροντίδας.

Ἄλλὰ καὶ ὡς πρὸς αὐτὴν αἱ ἀμοιβαῖαι τῶν Δυνάμεων ἀντιζηλῖαι διατηροῦσι τὴν ἰσορροπίαν καὶ ἀναβάλλουσι τὴν ἀπευκταίαν λύσιν. Ἡ Ἀγγλία ἐνεργεῖ σημαντικὸν μετὰ τῆς Ταγγέρης ἐμπόριον, φοβῖται δὲ μήπως ἡ ἐγκατάστασις ἰσχυρᾶς Δυνάμεως ἐπὶ τῆς Ἀφρικανικῆς παραλίης ἐξουδετερώσῃ τὴν στρατηγικὴν σημασίαν τοῦ Γιβραλτάρ. Οὐχ ἦτον δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ ἐπὶ τοῦ Μαρόκκου τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας τῆς.

Ἡ χώρα εἰς ἣν κατ' ἐξοχὴν φαίνεται ἐπιφυλασσομένη ἡ κτῆσις τοῦ Μαρόκκου εἶνε ἡ Ἰσπανία. Θὰ εἶχε τὴν Κέουταν ὡς ὄχυρόν ὀρμητήριον, ἐὰν ἦτο ἰκανὴ νὰ προβῇ εἰς θαρραλέας ἐπιχειρήσεις καὶ ἐὰν δὲν ἦναγκάζετο πολλὰς νὰ καταβάλλῃ προσπάθειας ὅπως διατηρῇ εἰς ὑπακοὴν τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ἀποικιακοῦ τῆς Κράτους. Ἄλλ' ἤδη εἶναι πολὺ ἀργὰ δι' αὐτὴν νὰ καταλάβῃ τὰς πρὸς τὴν Σαχάραν ὁδοὺς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ Μαρόκκου καὶ ἡ τοιαύτη κτῆσις θὰ ὁμοιάζε πρὸς ἀτελεύτητον γῆπεδον περιπεφραγμένον.

Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις φοβεῖται ἴσως μήπως ἐξεγείρῃ τὸ μῖσος τῆς Ἰσπανίας διὰ τῆς θαρραλέας ἀναπτύξεως τῶν συμφερόντων αὐτῆς ἐν Μαρόκκῳ, ὅπως ἐξήγειρε τὸ μῖσος τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Τύνιδος. Ἀδιαφιλονίκητος ὅμως ἔσται εἰς τὸ μέλλον ἡ κατὰ μέγα μέρος ἀπ' αὐτῆς ἐξάρτησις τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος. Διὰ τοῦ Ὀράν καὶ τῆς Ταγγέρης, σταθμῶν εὐρισκομένων ἐν ταῖς ὁδοῖς ταῖς ἀγούσαις ἐκ Μασσαλίας καὶ Βορδῶ πρὸς τὸ Δακάρ καὶ τὴν Νότιον Ἀμερικὴν, τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον κατισχύει ἐν Μαρόκκῳ ὑπὲρ πάντα τα τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊκῶν ἔθνων.

Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν παρὰ τὸ Ὀράν συνόρων ἡ Γαλλία διατελεῖ εἰς διαρκῆ συνάφειαν κάποτε μὲν φιλικήν, συχνάκις δ' ἐχθρικήν μετὰ τῶν μαροκινῶν φυλῶν· ἀπωθεῖ αὐτὰς πρὸς τὸ Φιγούιγ, παθαίνεται ἐκ τῆς ἐπικρατούσης παρ' αὐταῖς ἀναρχίας καὶ ἔχει συμφέρον οὐσιῶδες νὰ καταπύσῃ αὐτήν. Ἄλλως τε καθόσον ἡ ἐπιρροὴ αὐτῆς ἐπεκτείνεται καὶ ἐνισχύεται καθ' ἅπασαν τὴν βορειοδυτικὴν Ἀφρικὴν, εἰσδύει κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς τὸ Μαρόκκον, ὁροὺς δὲ τοῦ χρόνου φυσικῶς θὰ φέρῃ καὶ αὐτὸ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς γαλλικῆς ἐξαρτήσεως, ἣν ἠκολούθησαν ἤδη καὶ ἄλλαι μαυριτανικαὶ χῶραι.

Διότι ἡ Γαλλία εἶνε ἡ μεγάλη λατινικὴ Δύναμις, ἡ ἀληθὴς κλη-

ρονόμος τῆς Ρώμης παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Μεσογείου. Αὐτὴ ἀνέλαβεν εἰς τὴν πρόσθιον Ἀφρικὴν ἔργον ἐπίσης ἔνδοξον, ἔχον δὲ συνεπειὰς μᾶλλον σημαντικὰς διὰ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἡπείρου. Διότι ἡ πρόσθιος Ἀφρικὴ ἦτο τέρμα διὰ τοὺς Ρωμαίους, ἐνῶ εἶνε ἀπλῆ ὁδὸς διὰ τοὺς Γάλλους.

Ἀπὸ χρόνου μακροῦ ἦσαν προωρισμένοι διὰ τὸ ἔργον τοῦτο. Χωρὶς ν' ἀνέλθωμεν μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς σταυροφορίας, καθ' ἣν ἐτελεύτησεν Λουδοβίκος ὁ Ἅγιος, καθ' οὓς καιροὺς ὁ καρδινάλιος Χιμένης καὶ Κάρολος ὁ Ε' κατεδίωκον τὸν Ἰσλαμισμὸν παρὰ τὰς μαυριτανικὰς παραλίας, εἰς Τύνιδα καὶ εἰς Ἀλγερίαν, οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας συνέδεον μετὰ τῶν Μουσουλμάνων τῶν χωρῶν ἐκείνων τὰς πρώτας φιλικὰς σχέσεις. Φραγκίσκος ὁ Α', ὁ σύμμαχος τοῦ σουλτάνου Σολιμάνου, συνήνωσε τὸν στόλον του μετὰ τοῦ τοῦ Χαϊρεδδίν Βαρβαρόσσα, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πειρατῶν τῆς Ἀλγερίας καὶ ἐπέτυχε παρ' αὐτοῦ προνόμια ἐπωφελῆ διὰ τοὺς γάλλους ἐμπόρους. Τὸ τοιοῦτο προϋξένησε μέγα σκάνδαλον καθ' ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον· παρεβλήθη ἡ πολιτικὴ Καρόλου τοῦ Πέμπτου πρὸς τὴν τοῦ Φραγκίσκου Α' καὶ κατεκρίθη σφοδρῶς ὁ τελευταῖος οὗτος ὡς ἀναξίως φέρων τὸ ἐπίθετον τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ὁμως ἦτο αὕτη ἡ ἐναρξὶς παραδόσεως, εἰς ἣν ἡ Γαλλία ἔμεινε πιστὴ καὶ ἡ εἴσοδος εἰς ὁδόν, ἐνθα σημαντικὰς ἐποιήσατο προόδους.

Καὶ τοῦτο οὐχὶ διότι διετήρησε μετὰ τῶν Ἀφρικανῶν σχέσεις ἐγκαρδίου· τὰ γαλλικὰ πλοῖα ἀπέτισαν ὡς καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τὸν φόρον αὐτῶν εἰς τὴν πειρατείαν τῶν Μαύρων, Λουδοβίκος δὲ ὁ ΙΔ', γενόμενος καὶ αὐθις ὁ χριστιανικώτατος βασιλεὺς, πολλάκις διέταξε τὸν βομβαρδισμὸν τῶν ἀλγερινῶν λιμένων καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὰ παράλια ἐκεῖνα Τούρκους μαθήματα γενναῖα, ἅτινα ἐσωφρόνισαν αὐτοὺς ἐπὶ τινὰ χρόνον. Ἀλλὰ κατὰ τὰ διαλείμματα τῶν ἀναγκαίων τούτων τιμωριῶν αἱ σχέσεις μετὰ τὴν Μασσαλίαν καὶ τῶν ἀντικρυνῶν αὐτῆς παραλίω δὲν διεκόπησαν. Ὁ μόνος πλεῖστος τῶν μερῶν ἐκείνων, ὁ δυνάμενος νὰ προσελκύσῃ τοὺς ἐμπόρους ἦτο τὸ παράλιον τῆς Λά-Κάλλε (Κωνσταντίας). Ἡ Μασσαλία ἐνωρὶς ἀπέκτησε τὸ μονοπώλιον τῆς ἀλιείας αὐτοῦ καὶ ἐπλήρωνε πρὸς τὸν δέυν τῆν Ἀλγερίας μίσθωμα ἐτήσιον, οὗ τὸ ποσὸν πολλάκις προὔκλει φιλονικίαν. Ὅπωςδὴποτε ἡ Γαλλία ἦτο, ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας πρὸ τῆς κατακτῆσεως, ἡ μόνη χριστιανικὴ χώρα ἡ διατηροῦσα

μετὰ τῆς Ἀλγερίας τακτικὰς σχέσεις καὶ γνωρίζουσα πραγματικῶς αὐτήν.

Κατὰ τοὺς ἐπὶ Ἐπαναστάσεως καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης Αὐτοκρατορίας πολέμου, ἡ Ἀγγλία δὲν ἐσκέφθη νὰ ἐγκατασταθῇ ἐπὶ τῆς παραλίας ἐκείνης, καθὼ μὴ χρησίμου αὐτῇ πρὸς τὴν ἐπιτήρησιν τῆς εἰς Ἰνδικὴν ὁδοῦ· ἄλλως τε δὲν προέβλεπε τὰς τύχας αὐτῆς, θεωρεῖ δὲ καὶ τὴν ἐπιχείρησιν τῆς κατακτήσεως αὐτῆς ἐπίπονον καὶ τοὺς στόλους αὐτῆς ἀνεπαρκεῖς πρὸς τὸ ἔργον. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἀλγερίας βέβαιοι τότε τοῦλάχιστον ὄντες ὅτι οὐδόλως ἐκινδύνευον ἐκ τῆς ὀργῆς τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως, ἐγένοντο ἀπαιτητικώτεροι πρὸς τοὺς ἐμπόρους τῆς Μασσαλίας, ἠῤῥησαν τὸ μίσθωμα τῆς ἀλιείας καὶ θαρροῦντες ἐπὶ τὴν ἀτιμωρησίαν, προσηνέχθησαν ὑβριστικῶς πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Γαλλίας Διεβάλ. Τοῦτο δὲ τὸ ὅλως τυχαῖον περιστατικὸν προὔκχλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Γαλλίας, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναγνωρίζη κατ' ἐκείνην τὴν ἔποχὴν ἡ Κυβέρνησις Καρόλου τοῦ Ι' ὅτι ἡ λευκὴ πόλις τοῦ Ἀλγερίου ἐμελλε νὰ εἶνε ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ γιγαντιαίου ἀποικιακοῦ οἰκοδομήματος, τοῦ ἀνεγερθέντος κατόπιν ἀπέναντι τῆς Μασσαλίας. Καὶ ὅμως ἤδη ἐκτοτε τὰ ἐν Αἰγύπτῳ συμβαίοντα ἐφείλκυσαν τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῆς Ἀφρικῆς, ἀόριστός δέ τις πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος παρεκίνησε τὴν Γαλλίαν νὰ προβῇ εἰς ὀριστικὴν κατάκτησιν. Τὸ Ἀλγέριον ἐκυριεύθη τὴν 5 Ἰουλίου 1830 καὶ αὕτη ἦτο ἡ λαμπρὰ κληρονομία, ἣν ἡ δυναστεία τῶν πρωτοτόκων Βουρβώνων κατέλιπε, πρὶν ἢ ἐξαφανισθῇ διὰ παντός.

Ἀληθῶς εἰπεῖν ὅμως ἡ κληρονομία ἔπρεπε νὰ κατακτηθῇ, καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρειάσθη νὰ διαρρεύσῃ πᾶσα ἡ βασιλεία τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, νὰ χρησιμοποιηθῶσι δὲ οἱ ἀριστοὶ τῶν στρατῶν του, διοικούμενοι ὑπὸ τῶν ἀρίστων τῶν στρατηγῶν του, τὸ ἄνθος τοῦ στρατοῦ τῆς Γαλλίας. Ἐδέησε πρῶτον νὰ νικηθῇ τὸ Ὀδζάκ, τὰ τουρκικὰ ἄτακτα στρατεύματα, τὰ συστηθέντα ὑπὸ τοῦ Βαρβαρόσσα κατὰ τὸ σύστημα τῶν Μαμελούκων τῆς Αἰγύπτου. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀλγερίου καὶ τῶν κυριωτάτων κατόπιν παραλίων πόλεων, οἱ Τούρκοι συνεκέντρωσαν πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἄμυναν ἐν Κωνσταντίνῃ καὶ εἰς τὸ ὄρεινόν καὶ ἀπόκρημον ἐκεῖνο καταφύγιον, ἐφάνησαν ἐπὶ πολὺ ἀήττητοι. Ὅπως διευκολύνῃ τὴν καθυπόταξιν αὐτῶν ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις, ἤλθεν εἰς διαπραγματεύσεις καὶ ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τῶν ἄλλων κατοίκων τῆς χώρας, μετὰ

τῶν Ἀράβων, οἵτινες εἶχόν ὑποστῆ ἐπὶ τρία ἔτη τὸν ζυγὸν τοῦ Ὀδζάκ καὶ συνωμολόγησε μετὰ τοῦ κυριωτάτου αὐτῶν ἀρχηγοῦ, τοῦ Ἐμίρου τῆς Μασκάρας Ἀβδέλ-Καδέρ τὴν ἐν Τάφνα συνθήκην. Εἶτα διὰ ρωμαλέας προσπαθείας ἐκυριεύθη καὶ ἡ Κωνσταντίνα κατὰ τὸ 1837.

Ἀλλὰ τὸ Ὀδζάκ ἀπετέλει ἐν τῷ πληθυσμῷ τῆς Ἀλγερίας μικρὰν μειονότητα, ἀριστοκρατίαν ξενικὴν, ἀτελῶς παγιωθείσαν ἐν τῇ χώρᾳ, ἧς ἡ ἀποπομπὴ ἐξῆπτεν ἔτι μᾶλλον τὰς ἐλπίδας τῶν ἀσυγκρίτως πολυπληθεστέρων ἰθαγενῶν, Ἀράβων καὶ Βερβέρων. Οἱ Ἀραβες ἰδίως, ἐλθόντες ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ μεγάλου κατακτητικοῦ κύματος τοῦ Η' αἰῶνος, ἦσαν κύριοι τῶν ὄροπεδίων καὶ διέσωζον τὰς μαχίμους ἐξεις, καὶ τὸ ἀγέρωχον φρόνημα τῆς ἀνεξαρτησίας, ὅπερ οἱ Τοῦρκοι οὐδόλως ἴσχυσαν νὰ δαμάσωσιν, ὡς μὴ τολμῶντες νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὄρεινὴν χώραν. Ὅθεν ὅτε ἡ Γαλλία σοβαρῶς ἀπεφάσισε νὰ ὑποκαταστήσῃ ἑαυτὴν εἰς τὸ Ὀδζάκ καὶ μάλιστα νὰ διοργανώσῃ τὴν χώραν, ἐδέησε ν' ἀποδυθῆ εἰς ἀγῶνα λυσσαλέον καὶ νὰ υποβληθῆ εἰς παντοδαπὰς θυσίας. Ἡ Ρώμη τὸ πάλαι διὰ τῶν καρχηδονικῶν πολέμων κατέκτησε τὴν ἐξουσίαν τῆς Μεσογείου. Καὶ ὁ ἐν Ἀλγερίᾳ πόλεμος ἰσῆς ἀξίας ὠφελήματα ἐνέκλειε διὰ τὴν Γαλλίαν, ὧν ὁ λήγων αἰὼν ἀρχίζει ἤδη νὰ κα' ἀδεικνύῃ τὴν σημασίαν. Διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ ἐξέχουσαν σελίδα ἐν τῇ γαλλικῇ ἱστορίᾳ, ἔσαι δὲ θὰ λαμπρύνῃ τὴν βασιλείαν τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου. Ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος οὗτος σύγχρονος τῶν οὐχ' ἦττον ἡρωϊκῶν καὶ πολυχρονίων ἀγῶνων, οὓς οἱ Ρῶσσοι διεξῆγον κατὰ τῶν ὄρεινῶν Μουσουλμάνων τοῦ Καυκάσου καὶ κατὰ τοῦ ἱμάμου Σιαμύλ. Οἱ δύο αὐτοὶ πόλεμοι, καίπερ τοσοῦτον ἀπομεμακρυσμένοι ἀπ' ἀλλήλων, ἔχουσι πολλοὺς κοινούς χαρακτῆρας καὶ παρεμφερῆ ἀποτελέσματα.

Ὁ Ἀβδέλ-Καδέρ δὲν ἀντέστη μὲν ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον, ἀλλ' ἐπολέμησεν ἐπίσης ἡρωϊκῶς ὅσον καὶ ὁ ἐν Καυκάσῳ προφήτης. Εὖρεν ἐπὶ ἀρκετὸν διάστημα εἰς τὸ γνῶριμον αὐτοῦ ὄρος ἄσυλον ἀπαρβίαστον καὶ κρησφύγετον ἀσφαλές· προὔξενησεν εἰς τὰ γαλλικὰ στρατεύματα σοβαρὰς ζημίας, ἠπειλήσεν ἐγγύθεν τὸ Ὄραν καὶ τὸ Ἀλγέριον καὶ ἔκαμε τοὺς Γάλλους νὰ πληρώσωσιν ἀκριβὰ τὴν νίκην των. Ἀλλ' αἱ παρεμβαλλόμεναι δυσχέρειαι ἐξῆψαν τὸ θάρρος των· ἐκ τοῦ ἐν Ἀφρικῇ πολέμου ἀπέκτησεν ἡ Γαλλία στρατὸν καὶ ἀρχηγούς δεδοκιμασμένους, δι' ὧν καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην ἔτι γενεὰν διε-

τήρησεν ἀναμφισβήτητον στρατιωτικὴν ὑπεροχὴν. Ὁ νέος δούξ τοῦ Ὠμαλ ἐκυρίευσεν, ἡγούμενος τοῦ μικροῦ αὐτοῦ στρατεύματος, ὀλόκληρον τὴν σμάλαν τοῦ Ἐμίρου (1843), τὸν ἠνάγκασε δὲ νὰ φύγῃ ἐξ Ἀλγερίας καὶ νὰ ζητήσῃ ἄσυλον παρὰ τῷ Σουλτάνῳ τοῦ Μαρόκου. Ὁ Ζοαμβίλ ἐβομβάρδισε τὸ Μογαδὸρ καὶ τὴν Ταγγέρην. Ὁ Βυζὼ κατήγαγε κατὰ τῶν Μοροκινῶν τὴν λαμπρὰν ἐν Ἰσλὺ νίκην (1844). Ὁ Λαμορισιέρ κατεδίωξε τὰ στίφη τῶν Ἀράβων μέχρι τῶν ἀπροσίτων βράχων, ἀνεῦρε τὰ ἀπόκρυφα καταφύγια αὐτῶν, ἰχνηλατῶν ὡς νὰ κατεδίωκε φεύγοντα θηράματα, δὲν ἀφήκεν εἰς αὐτοὺς οὐδ' ὥραν ἀνέσεως καὶ ἡσυχίας καὶ τέλος ἤξιώθη νὰ ἴδῃ τὸν Ἀβδὲλ Καδέρ, περιελθόντα εἰς τὰ ἔσχατα, καὶ παραδθέντα εἰς χεῖρας αὐτοῦ. Καὶ ὡς ν' ἀπέκειτο εἰς τὴν Ἰουλιανὴν Κυβέρνησιν, μόνον τὸ μέγα τοῦτο ἔργον ν' ἀποπερατώσῃ, ἀνετράπη αὐτὴ μετὰ τινὰς μῆνας.

Ἡ κατατρόπωσις τοῦ Σιαμὺλ ὑπὸ τῶν Ρώσων ἐκρήμνισε τὸν ἐν τῷ Καυκάσῳ μουσουλμανικὸν προμαχῶνα, τὸν φράσσοντα αὐτοῖς τὴν κατάβασιν πρὸς τὴν Ἀρμενίαν. τὴν Περσίαν καὶ τὸ Τουρκεστὰν καὶ διηνώξεν εὐρέως πρὸ αὐτῶν τὸν ὀρίζοντα. Ὁ δὲ κατὰ τοῦ Ἀβδὲλ Καδέρ ἀγὼν ὑπῆρξε διὰ τοῦ Γάλλου τὸ μέγα ἔργον τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ ἐν Ἀφρικῇ ἀποικισμοῦ. Ἐδέησε νὰ γείνωσι καὶ ἄλλαι προσπάθειαι, ἀλλ' οὐχὶ ἴσαι πρὸς αὐτὴν, ἡ πρόοδος δὲ καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας ἀνὰ τὴν δυτικὴν Ἀφρικὴν ὑπῆρξαν οἷον οἱ φυσικοὶ καρποὶ τῆς καταβληθείσης κοπιώδους ἐκείνης ἐργασίας. Ἄλλως τε κατ' ἐκείνον τὸν ἀγῶνα ἐπῆλθεν ἡ πρώτη ἄμεσος καὶ παρατταμένη ἐπαφὴ μετὰ τοῦ Ἰσλαμισμού καὶ τῆς ἀραβικῆς φυλῆς καὶ ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς παιδαγωγήσεως καὶ τῆς μορφώσεως τῆς φυλῆς ἐκείνης καὶ τῆς θρησκείας διὰ τοῦ γαλλικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ δοκιμασία ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ εὐγενὴς ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην, γόνιμος δ' εἰς ἀποτελέσματα. Δὲν ἐπέτυχε μὲν κατὰ πάντα, ἀληθῶς διεπράχθησαν σφάλματα, πολλὰ δὲ κακῶς ἔχοντα δέονται ἀκόμη θεραπείας, καὶ πολλὰ λάθη δέονται ἐπανορθώσεως· ἀλλὰ τὸ πείραμα ἦτο δυσεκτέλειστον, ἀπαραίτητοι δ' αἱ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν πλάναι. Ἐν τούτοις παρὰ τὰς ἀτελείας αὐτοῦ, αἰτίνας ἔσονται διδάγματα διὰ τὸ μέλλον, τὸ ἔργον τὸ συντελεσθὲν ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἐν Ἀλγερίᾳ προὐκάλεσε τὸν θαυμασμόν τῶν ξένων, ἂν οὐχὶ τῶν Γάλλων, οἵτινες θεωροῦσιν οἷον ὑποχρέωσιν τὸ δυσφημεῖν ἑαυτούς. Ἡ ἀφομοίωσις τῶν μουσουλμάνων Ἀράβων μετὰ τῶν χριστιανῶν

Γάλλων ἐνηργήθη ἐπιτυχῶς ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, διότι οἱ πρῶτοι συνησθάνθησαν τὴν ἰσχύν τῶν δευτέρων, καὶ οἱ Μουσουλμάνοι, καθὼ μοιροδοξοὶ σέβονται τὴν ἰσχύν. Διὰ τοῦτο αἰσθάνονται ὅτι εἶνε εὐτυχέστεροι ὑπὸ τὸ νέον καθεστῶς, ὅτι εἶνε ἀσφχλεστέρα ἢ περιουσία των καὶ τὰ ποιμνία των· συνηθίζουσι νὰ συχνάζωσιν εἰς τὰ γαλλικὰ σχολεῖα καὶ κατατασσόμενοι εἰς τὸν γαλλικὸν στρατὸν, γίνονται ἐξαιρέτοι στρατιῶται. Παρὰ τῷ λαῷ ἐκείνῳ τῷ φύσει μαχίμῳ, ἡ εἰσαγωγή εἰς τὰς τάξεις καὶ τοὺς βαθμοὺς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ τὰ μάλα διευκολύνει τὴν ὀριστικὴν συγχώνευσιν. Ἰδίως διὰ τὰς ἀφρικανικὰς ἡμῶν ἀποικίας τίς οἶδεν, ἐὰν ὁ ἀποικιακὸς στρατὸς ὃν θ' ἀποκτήσωμέν ποτ δὲν θ' ἀρύηται, ἐκ τῆς ἀραβικῆς φυλῆς τ' ἄριστα τῶν ἑαυτοῦ στοιχείων, καὶ ἐὰν ποτὲ οἱ Ἄραβες τῆς Ἀλγερίας ὑπὸ ἀρχηγούς Γάλλους, στρατιῶται τοῦ πολιτισμοῦ καὶ οὐχὶ πλέον τοῦ φανατισμοῦ, δὲν θὰ γείνωσι τὸ κυριώτατον ὄργανον τοῦ ἐν Ἀφρικῇ γαλλικοῦ μεγαλείου; Μήπως καὶ οἱ Ρῶσοι δὲν κατέταξαν τοὺς τουρκομάνους ἱππεῖς ὑπὸ τὰς σημαίας των;

Μετὰ τὴν καθυπόταξιν τοῦ Ἀβδὲλ Καδὲρ τὰ γαλλικὰ συμφέροντα ἀνεπτύχθησαν ἐν Ἀφρικῇ κατ' ἀρχάς μετὰ τινος θραδύτητος. Κατὰ τὴν δευτέραν Αὐτοκρατορίαν καὶ ἰδίως κατὰ τὰ διαλείμματα τῶν ἐν Κριμαίᾳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ πολέμων, οἱ στρατοὶ Ναπολέοντος τοῦ Γ' ἐξηκολούθησαν τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας καὶ παρὰ τὸν ἀραβικὸν πληθυσμὸν συνήνητησαν τὴν ἀρχέγονον φυλὴν τῶν Βερβέρων, καταφυγόντων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μουσουλμανικῆς κατακτήσεως εἰς τὰ ὄρη τῆς Καβυλίας, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἐξισλαμισθέντων. Ἡ σφοδρὰ αὐτῶν ἐναντιότης ἠδύνατο ν' ἀποβῇ ἐπικίνδυνος εἰς τὰς γειτνιαζούσας τῆς Ἀλγερίας ἐπαρχίας, πρὸς καταδάμασιν δ' αὐτῶν ἐχρειάσθη πᾶσα ἡ ἰκανότης καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν στρατηγῶν Ρανδῶν καὶ Μακμαῶν. Ἀνηγέρθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰρημένης χώρας τὸ Αὐτοκρατορικὸν Φρούριον—τανῦν Ἐθνικὸν—ὅπως ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτοὺς διαρκῶς τὸ σέβας. Πολλάκις κατόπιν φυλαί τινες βερβερικαὶ ἢ ἀραβικαὶ ἐπανεστάτησαν κατὰ τῆς γαλλικῆς ἐξουσίας καὶ ἰδίως εὐθὺς μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1870· οὐδέποτε ὁμως ἡ ἐν Ἀλγερίᾳ κυριαρχία ὑπέστη σοβαρὸν κίνδυνον· ἔκτοτε δὲ οὐ μόνον προέβη δραστηριώτατα ὁ πολιτισμὸς ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐγένετο αὕτη ἡ ἀφετηρία νέων προόδων τῆς γαλλικῆς ἐπιρροῆς.

Κατὰ τὴν δευτέραν ὡσαύτως Αὐτοκρατορίαν ἡ Σινεγάλη ἀνυ-

ψώθη ἀπο ἀπλοῦ ἐμπορικοῦ σταθμοῦ εἰς βαθμὸν ἀποικίας, ἕως οὗ καταστῆ εἰς τὸ μέλλον ὁ πυρὴν σημαντικοῦ Κράτους. Τοῦτο δ' ὀφείλεται εἰς τὸν Φαιδέρβ. Ὁ Ἅγιος Λουδοβίκος περιεσφιγγετο τότε παρὰ τὴν ἀκτὴν ὑπὸ τῶν μαύρων φυλῶν τῆς δεξιᾶς ἔχθης τοῦ Σενεγάλη καὶ ὑπὸ τῶν Πέλ ἢ Τουκουλέρ τοῦ μεσαίου καὶ ἀνωτέρου λεκανοπεδίου τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ. Τὰ περίχωρα τῆς πόλεως εὐχερῶς ἐκαθάρισθησαν ἀπὸ τῶν μαύρων ληστῶν, τῶν παρακλωδόντων τὸ μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπόριον. Ἄλλ' οἱ Πέλ εἶχον ἰδρύσῃ προσφάτως Κράτος ἰσχυρὸν, ἐκτεινόμενὸν μέχρι τοῦ Νίγηρος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν θρασέως μαραμποῦ τοῦ Ἐλ-Χατζῆ-Ὀμάρ. Φανατικὸς μουσουλμάνος οὗτος, εἶχεν ἀκούσῃ ἀναφερόμενα τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀβδὲλ Καδὲρ εἰς τὰ χάριν προσκυνήσεως ταξείδιά του εἰς Μέκκαν καὶ ἠθέλησε νὰ τὸν μιμηθῆ, εὐτυχέστερος δ' αὐτοῦ, νὰ βασιλεύσῃ ὡς κύριος ἀπόλυτος ἐπὶ εὐρυχώρου Κράτους, ὑποτασσομένου εἰς τοὺς νόμους τοῦ Κορανίου. Πράγματι δ' ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐνέπνευσε τὸν τρόπον εἰς τὰς αἰθιοπικὰς φυλάς τοῦ Νίγηρος καὶ τοῦ Ἄνω Σενεγάλη, κατέκτησεν ἅπαν τὸ ὄροπέδιον τοῦ Φούλα-Δζαλὸν καὶ ἤλπισεν ἀδιστακτικῶς ὅτι εὐχερῶς θὰ ἔρριπτε πρὸς τὴν θάλασσαν τοὺς ἐν Σενεγάλη Γάλλους. Ἡ ἐπιθεσις ὑπῆρξε σφοδρά, ἀλλὰ τὸ ἀποτελέσμα δὲν ἐβράδυνεν. Ὁ Ἐλ-Χατζῆ-Ὀμάρ κατελθὼν ἐπολιορκῆσε τὸ νεωστὶ ἀνεγερθὲν φρούριον τῆς Μεδίνης· ἐνεφανίσθη, πρὸ αὐτοῦ τὴν 19 Ἀπριλίου 1857, ἄγων εἰκοσακισχιλίουσ μαχητῶν καὶ ἐπιχειρήσας πολυαριθμοὺς ἐφόδους. Ἐπὶ ὀγδοήκοντα καὶ πέντε ἡμέρας ἔμεινε πρὸ τοῦ ὕψυροῦ χωρίου, τὸ ὁποῖον ὑπερήσπιζον περὶ τοὺς ἑκατὸν μόλις ἄνδρες ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν γάλλου ἐμπόρου, τοῦ Παύλου Χόλλ, καὶ τοῦ γέροντος ἰθαγενεοῦ ἀρχηγοῦ Σαμπάλα. Τότε ἐφθασε καὶ ὁ Φαιδέρβ ἀναπλέων τὸν ποταμὸν ἐπὶ τῆς κανονιοφόρου Βασιλίσκου καὶ τὴν 19 Ἰουλίου κατήγαγε κατὰ τοῦ μαραμποῦ τοιαύτην νίκην, ὥστε τὸ τουκουλερικὸν Κράτος μετ' αὐτὴν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιζῆσῃ. Ὁ Φαιδέρβ ἐπωφελήθη τοῦ γοήτρου καὶ τῆς φήμης ἣν ἀπέκτησεν ἐκ τῆς λαμπρᾶς του νίκης ὅπως συνάψῃ συνθήκας μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν ἐγχωρίων ἠγεμόνων, ὅπως προσελκύσῃ εἰς τὴν ἀποικίαν κεφάλαια καὶ ἐμπορευομένους, καὶ πέμψῃ πρὸς τὸ Σουδάν τὰς πρώτας ἀποστολάς, τὰς παρασκευασάσας τὴν ὁδὸν τῆς ἐπεκτάσεως τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας. Ἡ ἑνδικαστὴς αὐτοῦ διοίκησις (1854-1865) ἦτο ἀποφασιστικὴ διὰ τὸ μέλλον τῆς Σενεγάλης καὶ τοῦ ἐν Σουδάν γαλλικοῦ

Κράτους. Ἐκ τούτου δ' ἐπιμαρτυρεῖται ὅτι ἀρκεῖ πολλάκις εἰς ἀνὴρ ὅπως ἐκ ταπεινοτάτων ἀπαρχῶν ἀχθῆ τὸ ἔργον εἰς θαυμασιώτατα ἀποτελέσματα.

Ἡ δευτέρα Αὐτοκρατορία οὐδὲν ἐπὶ πλέον ἔπραξεν ἐν τῇ δυτικῇ Ἀφρικῇ. Ἠσχολήθη περισσότερο περὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ περὶ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ· εἶχε καὶ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νείλου συμφέροντα σπουδαιότατα, ἀποστρέψαντα τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Σαχάρας καὶ τοῦ Νίγηρος.

Ὁ κατὰ τὸ 1870 πόλεμος δὲν ἀνέστειλεν ἐπὶ μακρὸν τὴν ἀποικιακὴν τῆς Γαλλίας ἐπέκτασιν. Ἀξία ἐπαίνου εἶνε ἡ Κυβέρνησις τῆς Δημοκρατίας, διότι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἔστερξε νὰ ταχθῆ ἡ Γαλλία ἐν ἐλάσσονι μοίρᾳ πέραν τῶν συνόρων, ὅτι δ' ἐν διαστήματι ὀλίγων ἐτῶν θαυμασίως ἐχρησιμοποίησε τὴν ἀναρρωτικὴν αὐτῆς δύναμιν. Κατὰ τὸ 1880 ἤρχισε περίοδος δράσεως, πρὸς ἣν μόνη ἡ ἐν Ἀσίᾳ ἐπέκτασις τῆς Ρωσσίας εἶνε παραβλητή.

Ἡ πρόοδος τῆς Ἀγγλίας ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῆς οἰκονομικῆς συγκυριαρχίας κατὰ τὸ 1879, ἡ κατάληψις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν κατὰ τὸ 1878, ἡ ἀκαριαία ἀνάπτυξις τῆς ῥωσικῆς ἐπιρροῆς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τῆς αὐτονόμου Βουλγαρίας παρεκίνησαν τὴν γαλλικὴν Κυβέρνησιν ν' ἀπαιτήσῃ ἀντισταθμίσματα ἐν τῇ Μεσογείῳ, ἀνεζήτησε δὲ τοιαῦτα ἐν Τύνιδι. Ἄλλως τε ἦσαν ἀνησυχητικαὶ αἱ αὐτόθι διενεργούμεναι ἰταλικαὶ σκευωρίαί, ἡ δ' ἐν Ρώμῃ Κυβέρνησις δὲν ἀπέκρυπτε τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἐκ νέου κατακτήσῃ τὴν Καρχηδόνα. Ἡ Γαλλία δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῆ τοιαύτην ἐπικίνδυνον γειτνίασιν· διότι τότε θ' ἀπεκλείετο πᾶσα μέλλουσα ἐπέκτασις τῶν ὀρίων πρὸς νότον τῆς Ἀλγερίας καὶ θὰ διεκυβεύετο αὐτὴ ἡ τύχη τῆς ἀποικίας. Θὰ ἦτο ἀδεξιότης ἴση πρὸς τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Αἰγύπτου εἰς τοὺς Ἀγγλους. Ὁ Ἰούλιος Φερρὺ δὲν διέπραξε τὸ τοιοῦτο σφάλμα.

Ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι τὰ σύνορα τῆς Ἀλγερίας ἀδιακόπως ἐλυμαίνοντο λησταὶ κατερχόμενοι ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Κρουμιρίας καὶ ὅτι ἡ τυνισιακὴ Κυβέρνησις, δυσμενῶς διακειμένη πρὸς τὴν Γαλλίαν, καθὼ ραδιουργουμένη ὑπὸ τῆς Ἰταλίας, δὲν ἀπεφάσιζε νὰ ἀποκαταστήσῃ ἐκεῖ τὴν τάξιν, στρατὸς γαλλικὸς εἰσήλασεν εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Ἠγεμονίας καὶ οὐδεμίαν εὐρὴν σοβαρὰν ἀντίστασιν, ἐφθασε πρὸ τῆς Τύνιδος καὶ ἠνάγκασε τὸν βέην νὰ ὑπογράψῃ τὴν

ἐν Βάρδω συνθήκην, δι' ἧς ἀνεγνώρισε τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας (12 Μαΐου 1881). Ἀντίδρασις τις εἰς τὰ νότια τῆς χώρας ἐκείνης μέρη εὐχερῶς κατεστάλη, ἰδίως διὰ τῆς ἀλώσεως τοῦ Σφάξ (1882) καὶ ἡ τάξις μετ' ὀλίγον ἐβασίλευε πλήρης ἀπὸ βορρᾶ ἕως νότον τῆς Τύνιδος.

Ἦτο τοῦτο ἐν τῶν λαμπροτάτων κατορθωμάτων τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα. Δι' αὐτοῦ ἡ Γαλλία ἀπέκτησεν ἰσχυρὰν θέσιν μεταξὺ τῶν δύο λεκκῶν, τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς Μεσογείου, ἡ δὲ Βιζέρτα, ἀντικρὺ τῆς Μελίτης κειμένη, κατέστη εἰς τῶν σημαντικωτάτων πολεμικῶν λιμένων τῆς θαλάσσης ταύτης.

Ἰδίως ὁμως δι' αὐτοῦ ἐτελειοποιήθη ἡ πείρα τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως περὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν. Τὸ σύστημα τῆς προστασίας, τὸ ἐγκαινοσθὲν κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις μετὰ περισσῆς μετριοπαθείας ὑπὸ τοῦ πρώτου ἐν Τύνιδι τοποτηρητοῦ τῆς Γαλλίας Παύλου Καμπῶν, παρήγαγεν ἄριστα ἀποτελέσματα. Ἡ γαλλικὴ κυριαρχία, ἑλαφροτέρα δι' αὐτοῦ καταστάσα, εὐκόλως ἐγένετο δεκτὴ καὶ οὐδὲν συνήντησεν ἐμπόδιον. Ὁ ἀποικισμὸς ἀνεπτύχθη μετ' οὐ πολὺ γοργότατα, δημόσια ἔργα ἐξετελέσθησαν καὶ ἡ τάχιστα ἐξασφλισθεῖσα πασιφανῆς εὐημερία τῆς χώρας, ἰσπερέωσαν ἐν αὐτῇ τὴν θέσιν τῆς Γαλλίας. Ἡ γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀνέλαβε τὰς ὑποχρεώσεις ὅσας εἶχεν ἀναδεχθῆ προγενεστέρως ἡ Ἡγεμονία διὰ συνθηκῶν συνκρηθισῶν μετὰ διαφόρων Ἐπικρατειῶν τῆς Εὐρώπης· βαθμῶν ὁμως κατώρθωσε ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ καθεστῶς τοῦτο διὰ τοῦ δικαίου τοῦ κοινῶς ἰσχύοντος εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς κτήσεις καὶ ἀπαλλαγῇ τοιοιυτοτρόπως ἄνευ βίας τῶν παρακωλυόντων τὴν ἐνεργειαν αὐτῆς δεσμῶν. Ἡ διατήρησις πρὸ πάντων τῆς δυναστείας τοῦ βέη ἐν Τύνιδι σημαντικῶς ἠλάττωσε τὸν κίνδυνον τοῦ παροξυσμοῦ τῶν θρησκευτικῶν παθῶν. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Κυβερνήσεως τοῦ βέη καὶ τῶν μουσουλμάνων αὐτοῦ ὑπαλλήλων οἱ Τυνίσιοι ἐν πρώτοις συνείθισαν νὰ ζῶσιν ἐν ὁμονοίᾳ μετὰ τῶν γάλλων ἀποίκων, ἰδέχθησαν εὐχαρίστως τὰ ἐκ τῆς ἐμπειρίας αὐτῶν διδάγματα περὶ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν, συνῆψαν μετ' αὐτῶν σχέσεις λίαν ἐγκαρδίους ἐπὶ μεγίστῃ ὠφελείᾳ τοῦ ἀποικισμοῦ καὶ τῆς μορφώσεως τῶν ἰθαγενῶν διὰ τῆς εἰλικρινοῦς συγχωνεύσεως τῶν δύο ἀντιθέτων φυλῶν καὶ θρησκειῶν. Ἡ φήμη τῆς ἐπιτυχίας ταύτης δύ-

ναται νὰ παραγάγη ἀποτελέσματα σημερινὰ καθ' ἅπαν τὸ κράτος τοῦ Ἰσλαμισμού.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν Ἰταλὸς τις πολιτογραφηθεὶς Γάλλος κατὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον, ὁ κ. Σαβορνιὰν δὲ Βράτζα, ἐδώρει εἰς τὴν θετὴν τοῦ πατρίδα ὀλόκληρον νιγριτικὸν Κράτος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Κόγγου, ὡσανεὶ πᾶσαι αἱ μουσουλμανικαὶ φυλαὶ τῆς Ἀφρικῆς ἦσαν προωρισμέναι νὰ ὑποταχθῶσιν ὑπὸ τὴν Γαλλίαν. Καθὼς ὁ Φαϊδέρβ ἐν Ἀγίῳ Λουδοβίκῳ, ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ διανοίξῃ χάριν τοῦ ἐν Ἐλευθεροπόλει ἐμπορείου ὀρίζοντα εὐρύτερον πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Προὔχῳρησε πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ὀγκοουέ, ἀνῆλθεν αὐτὴν καὶ ἔρθασε παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Κόγγου, εἰς τὴν χώραν τῶν Βατεκὲ ἐγένετο φιλοφρόνως δεκτὸς παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς φυλῆς ταύτης Μακόκου, καὶ συνῆψε μετ' αὐτοῦ συνθήκην, δι' ἧς ἐφ' ἅπαντος τοῦ βασιλείου τοῦ ἐγκαθίσταται ἡ προστασία τῆς Γαλλίας. Ἰδρύθη σταθμὸς, ὅστις κατέστη βαθμηδὸν ἡ πόλις Βρατζαβίλλη, ἐγένετο δὲ τὸ σημεῖον τῆς ἀφειτηρίας τῆς ἐξαπλώσεως τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας παρὰ τὸν μεσαῖον Κόγκον καὶ τὸν Οὐνβάγκην, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς λίμνης Τσαδ (1880).

Ἡ ἐγκατάστασις τῆς ἀποκλειστικῆς κυριαρχίας τῆς Ἀγγλίας ἐν Αἰγύπτῳ κατὰ τὸ 1882 παρεκίνησε τὴν Γαλλίαν νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῆς ἐπὶ τῶν ἀφρικανικῶν χωρῶν, ὅπου δὲν εἶχε νὰ φοβηθῇ τὸν φοβερὸν ἐκείνων ἀνταγωνισμόν, ἢ κἂν ὅπου εἶχεν ἀκόμη πιθανότητος νὰ παλαίσῃ ἐπιτυχῶς πρὸς τὴν ἀντίζηλόν τῆς. Ἐπίσης καὶ οἱ Ρῶσοι μετὰ τὰς ἀπογοητεύσεις ἃς ὑπέστησαν ἐκ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου κατὰ τὸ 1878 καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἐν Βουλγαρίᾳ, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Κεντρικὴν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ἀσίαν. Πρὸς τούτοις ἡ Γαλλία κατὰ τὸ 1892, κατήγγειλε τὰς ἐμπορικὰς συνθήκας, ἃς εἶχε συνομολογήσῃ κατὰ τὴν δευτέραν Αὐτοκρατορίαν μετὰ τῶν πλείστων εὐρωπαϊκῶν ἔθνων καὶ διωργάνωτε τὴν τελωνιακὴν τῆς νομοθεσίαν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ αὐστηροτάτου προστατευτικοῦ συστήματος· τούτου ἕνεκα πλείστα ὄσα ἀγοραὶ ἐκλείσθησαν διὰ τὰ προϊόντα τῆς καὶ ἐδέησε νὰ φροντίσῃ περὶ ἐξασφαλίσεως νέων τόπων καταναλώσεως. Ὅθεν ἡ ἀποικιακὴ ἐπέκτασις κατέστη δι' αὐτὴν πρωτίστη οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνάγκη.

Διὰ τοῦτο ἀνέπτυξε κατόπιν ἐν τῇ δυτικῇ ἰδίῳ Ἀφρικῇ μεγίστην δραστηριότητα ἐπὶ σχεδίου λίαν ἐπιμελῶς συντεταγμένου, ἐφ' ἧς

μοζομένου δὲ μετ' ἀξιοθαυμάστου μεθόδου καὶ ἐνέχοντος ἀναμφισβήτητον μεγαλείον. Ἐδειξε πασιφανῶς ὅτι ἐπιδιώκει τὴν κυριαρχίαν τῆς βορείου Ἀφρικῆς.

Κατὰ τὸ 1892 ὁ λοχαγὸς Βίγκερ ἐκκινήσας ἐκ Σενεγάλης, διέβη τὸν ἄνω Νίγηρα, εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμιον τοῦ ποταμοῦ, διέτρεξε τὸ Μότσι καὶ τὸ Κόγκ, συνῆψε καθ' ὁδὸν φιλικὰς συνθήκας μετὰ τῶν ἰθαγενῶν ἀρχηγῶν, ἰδίως μετὰ τοῦ βασιλέως Τιέβα, ἔφθασεν εἰς τὴν Βόλταν καὶ τὴν Κομόνη καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Γουίνεας, πρὸς τὴν Μεγάλην-Βάσσαμ. Εἶχε περιέλθῃ κύκλῳ τῶν ἀγγλικῶν ἀποικιῶν τῆς Γαμβίας καὶ τῆς Σιέρρα-Λεώνης, καὶ εἶχε φράξῃ πρὸς αὐτὰς τὸ ἐσωτερικόν, περιορίσας στενῶς τὴν ἐπέκτασίν των,

Κατὰ τὸ 1894 ὁ ἀντισυνταγματάρχης Δοννιέ κατῆλθε τὸν Νίγηρα διὰ τοῦ Σεγκόν, ἔφθασεν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς καμπύλης, ἣν σχηματίζει ὁ ποταμὸς πρὸς βορρᾶν, ἐκυρίευσεν δι' αἰφνιδίου ἐπιθέσεως τὴν Τομπουκτού, τὴν ἱερὰν πόλιν, τὴν μυστηριώδη, τὴν ἀπρόσιτον πάντοτε πρὸς τοὺς ἀπίστους καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὑποκειμένην ὑπὸ τὴν τρίχρουν σημαίαν. Καὶ ἐφονεύθη μὲν μετ' ὀλίγον πεισῶν εἰς ἐνέδραν τῶν Τουαρέγκ· ἀλλ' ἡ κατάκτησίς του ἔμεινεν ἀκεραία καὶ ἡ Γαλλία ἐξακολουθεῖ νὰ κατέχῃ τὸ σπουδαιότατον σημεῖον τῆς ἀφეთηρίας τῶν караβανίων τῆς δυτικῆς Σαχάρας· ἐκεῖθεν τὰ μέγιστα διευκολύνεται ἢ εἰς τὴν ἔρημον εἰσχώρησις.

Τὸ αὐτὸ ἔτος τὰ γαλλικὰ ἔμπορεῖα τῆς ἀκτῆς τῆς Δαχομέης διηρπάγησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς χώρας ταύτης, τοῦ ἀγρίου Βεχανζίν. Ὁ συνταγματάρχης Δόδδς πεμφθεὶς, ἐνίκησε τὸν μαῦρον βασιλέα ἐν Δόγβα, ἐκυρίευσεν τὰς πρωτεύουσας αὐτοῦ Κάναν καὶ Ἀβομέϋ, καὶ τὸν ἠνάγκασεν εἰς φυγὴν πρὸς βορρᾶν. Μετὰ τινὰς μῆνας τὸν κατέφθασεν καὶ τὸν ἠχμαλώτισεν, ἅπαν δὲ τὸ βασιλείον του ἐγένετο γαλλικὴ κτῆσις. Στρατιωτικὸς σταθμὸς ἐγκατεστάθη πάραυτα εἰς τὰ βόρεια αὐτοῦ σύνορα, ὑπὸ τὸ ὄνομα Καρνωβίλλη, ἐξ οὗ ἡ γαλλικὴ ἐπιρροὴ εἰσχωρεῖ πανταχοῦ εἰς τὸν κύκλον τοῦ Νίγηρος, ὅπισθεν τῶν ἀγγλικῶν κτήσεων τῆς Χρυσῆς Ἀκτῆς καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ. Οἱ ἄγγλοι φοβοῦνται μήπως αἱ ἀποικίαι των πάθωσι τὴν τύχην τῆς Γαμβίας καὶ τῆς Σιέρρας Λεώνης καὶ προσπαθοῦσι νὰ σταματήσωσι τὰς προόδους ταύτας. Ἄλλ' ὅ,τι καὶ ἂν πράξωσι, τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Νίγηρος θ' ἀπομείνῃ γαλλικόν, βεβαίως δὲ θὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν ἐλευθεροπλοίαν καὶ εἰς τὸ κατώτερον

τοῦ ποταμοῦ μέρος, συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῆς ἐν Βερολίῳ συνθήκης τοῦ 1885.

Διὰ τῆς ἀπὸ 5 Αὐγούστου 1890 ἀγγλογαλλικῆς συμβάσεως, ἀφέθη εἰς τὴν γαλλικὴν ἐπιρροὴν πᾶσα ἡ χώρα ἡ κειμένη πρὸς βορρᾶν γραμμῆς ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ Σάῦ, ἐπὶ τοῦ μεσαίου Νίγηρος, μέχρι τῆς Βαρούας, παρὰ τὴν λίμνην Τσαδ. Ἐκ Κόγγου ἕτεροι γάλλοι ἀξιωματικοὶ ἐπεχείρησαν νὰ φθάσωσι μέχρι τῆς λίμνης ταύτης. Ὁ ὑπολοχαγὸς Μιζὼν, ἐκκινήσας ἐκ Νίγηρος διὰ τοῦ Βινουέ, ἔμεινε κωλυόμενος ἐξ ἀγγλικῶν ραδιουργιῶν καὶ ἐπὶ ἀρκετὸν διάστημα ἐν Γιάλα, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ τελευταίου τούτου ποταμοῦ· οὐχ ἦτον διῆλθε πᾶσαν τὴν χώραν μέχρι τοῦ Κόγγου, ὅπισθεν τοῦ γερμανικοῦ Καμερόν καὶ ἐπανῆλθε δι' Ἐλευθεροπόλεως. Ὁ Κραμπέλ ἐφονεύθη ὑπὸ δουλεμπόρων πρὸς βορρᾶν τοῦ Κόγγου, ἐνῶ προσεπάθη νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ποταμὸν Σάριν, τὸν χυνόμενον εἰς τὴν λίμνην Τσαδ. Ὁ Μχίτρ καὶ ὁ Δυβόβσκη ἀνεῦρον τὰ ἴχνη του, τὸν ἐξεδικήθησαν καὶ ἔφθασαν εἰς Σάριν. Τὴν ὁδὸν των ἠκολούθησαν πολλοὶ κατοπίιν, νῦν δὲ γαλλικὸν ἀτμόπλοιον, ὁ *Λέων Βλότ*, διαπλέει τὴν λίμνην, φέρον τὴν τρίχρουν σήμαιαν.

Τὸ ἔργον συνετελέσθη σήμερον· ἡ γαλλικὴ ὑπεροχὴ ἐγκρατεστάθη ἤδη ἐπὶ τοῦ τετάρτου τῆς ἀφρικανικῆς ἡπείρου, ἐξ Ἀλγερίου μέχρις Ἀγίου Λουδοβίκου, Δαχομένης, λίμνης Τσαδ καὶ Κόγγου. Οἱ Ἄγγλοι, οἱ ἐπιφοβώτατοι τῶν ἐχθρῶν μας, περιωρίσθησαν εἰς τὰ παράλια καὶ δὲν θὰ δυνηθῶσιν, ἐὰν οἱ Γάλλοι φανῶσιν ἱκανοὶ νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς θέσεώς των, νὰ ματαιώσωσι τὰ ἐπιτεχθέντα ἀποτελέσματα. Τὸ γόητρον τῆς Γαλλίας ἔσται ἀναμφιβόλως ἔνεκα τούτου ἰσχυρότερον παρὰ πᾶσι τοῖς μουσουλμανικοῖς λαοῖς· δύναται βεβαίως αὕτη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐκπαίδευσίν των, ὑποχρεοῦσα δ' αὐτοὺς ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς ἀνδρείας της, θὰ ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτοὺς εὐκολώτερον ἢ εἰς τοὺς Ἄραβας, οἵτινές εἰσι φανατικώτεροι καὶ μαχιμώτεροι, τὸν πολιτισμὸν της. θὰ τοὺς ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς βαρβαρότητος καὶ θὰ τοὺς ἀπελευθερώσῃ ἐκ τῆς τερατώδους δουλεμπορίας, ἧς εἶνε ἀκόμη θύματα. Οὐχὶ δὲ δι' αἱματηρῶν ἐκστρατειῶν, ἀλλὰ μᾶλλον δι' ἐμπορικῶν ὁδῶν καὶ σιδηροδρόμων ἀπὸ τῆς Μεσογείου μέχρι τοῦ Σουδάν, θὰ συντελεσθῇ ἡ τοιαύτη μεταβολὴ τῆς Κεντρῶας Ἀφρικῆς, ἣτις προσεγγίζουσα ἐτ' μᾶλλον διὰ τῶν μέσων τούτων εἰς τὴν Εὐρώπην, θὰ καταστῇ εὐρωπαϊκὴ.

C'. ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΝ ΤΗ ΚΟΙΛΑΔΙ ΤΟΥ ΝΕΙΛΟΥ

Σήμερον ἡ βόρειος Ἀφρική, ἡ καταστᾶσα τὸ σημαντικώτατον κέντρον τοῦ μουτουλμανικοῦ προσηλυτισμοῦ, περιεκυκλώθη ὀλοτελῶς ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπιχειρήσεων. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μαχδῆ, ἡ ἐνέργεια τῶν Δερβισῶν ἐχαλαρώθη. Πρὸς ἀνατολὰς ὁ Ὀσμὰν Δίγ-μας προέβη καὶ πάλιν εἰς τινὰς ἀποκείρας κατὰ τοῦ Σουακείμ κατὰ τὸ 1888, ἀλλ' ἀπεκρούσθη καὶ οἱ Ἄγγλοι ἀνέκτησαν τὸ Τοκάρ, εἰς ἀπόστασιν τινὰ ἀπὸ τῆς παραλίας κείμενον. Κατὰ τὸ 1889 ἐπε-τέθη κατὰ τοῦ Οὐάδι-Χάλφα· ἀλλ' ἠττήθη τὴν 5 Αὐγούστου ἐν Τόσκι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Γρένφελδ. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Στάνλεϋ ἀπηλευθέρωσεν, ὅπως οὖν ἀκουσίως αὐτοῦ, τὸν Ἐμὶν πασᾶν, αἰγύ-πτιον διοικητὴν τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἰσημερινοῦ, ὅστις εἶχε μείνη ἀπο-κεκλεισμένος ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Λάδου. Τὸ Σουδᾶν ἔκτοτε περιεκά-λυψεσιγῆ, καὶ οὐδὲν ἄλλο συμβαίνει ἐκεῖ ἢ συναντήσεις καὶ ἐπικοινωνίαι ἐκάστοτε μεταξὺ Μουσουλμάνων καὶ Εὐρωπαίων, Γάλλων ἢ Βέλγων ἰδίως, παρὰ τὸν Οὐβάγκην.

Ὁ Μαχδισμὸς διατελεῖ ἀρὰ γε ἐν παρακμῇ; Μήπως ὁ ζῆλος ἐσθίεσθη; Ἡ μήπως παρασκευάζει ἀπότομόν τινὰ ἐξέγερσιν, φοβερὰν ἐκπληξιν εἰς τοὺς ἐχθρούς του; Περισιφίγγεται ὁσημέραι περισσότερον καταδιωκόμενος ἐγγύθεν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ προσέγγις τοῦ κινδύνου δύναται νὰ τὸν ἐξωθήσῃ εἰς ἀπηλπισμένην ἀπόφασιν.

Πανταχόθεν βλέπει τὸν ἐχθρὸν προελαύνοντα.

Ἡ Ἀγγλία μένει πάντοτε ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ ἀγγλογαλλικὸς ἐλεγ-χος κατηργήθη τὴν ἐπομένην τῆς καταλήψεως καὶ ἀντικατεστάθη ὑπὸ ποιᾶς τινος ἀποκλειστικῆς προστασίας ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς Κυβερ-νήσεως, ἀντιπροσωπευομένης ὑπὸ γενικοῦ τοποτηρητοῦ, τοῦ σὴρ Ἐβελιγκ Βάριγκ, ὅστις προβιθασθεὶς, ἐγένετο λόρδος Κρόμερ. Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Ἀνάσσης πολλάκις ἐδήλωσαν σαφῶς ὅτι ἡ κατοχὴ τῆς Αἰγύπτου ἦτο πρόσκαιρος καὶ ὅτι ἤθελε παύσῃ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπο-κατάστασιν τῆς τάξεως ἐν τῇ διοικήσει καὶ ἐν τοῖς οικονομικοῖς τῆς χώρας καὶ εὐθὺς ὡς ἤθελεν ἐπέλθῃ ἀπόλυτος ἀσφάλεια διὰ τὰ συμφέροντα τῶν Εὐρωπαίων ἐν γένει.

Κατὰ συνέπειαν ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς Αἰγύπτου εἰσέτι δὲν ἱκανονίσθη ὀριστικῶς. Τὴν 22 Μαΐου 1887 σύμβασις ὑπεγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Πύλης, δι' ἧς καθωρίζετο

ἡ οὐδετερότης τῆς διώρυχος τοῦ Σουέζ καὶ τὸ ἀπαραβίαστον τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐδάφους. Τὰ ἀγγλικά στρατεύματα ἐμελλον ν' ἀπέλθωσιν ἐξ Αἰγύπτου μετὰ τρία ἔτη· πλὴν ἐὰν τότε ὑφίστατο ἀκόμη ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κίνδυνος, ἡ κατοχὴ ἠδύνατο νὰ περατωθῇ· ἢ ἐὰν καὶ μετὰ τὴν ἀπέλευσιν τῶν στρατευμάτων ἤθελεν ἀναφανῆ κίνδυνος, ἡ Ἀγγλία ἠδύνατο καὶ αὐτὴ νὰ τ' ἀποστείλῃ. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ὤφειλον νὰ προσκληθῶσιν ὅπως συγκατατεθῶσιν εἰς τὴν σύμβασιν ταύτην. Ἐὰν μία ἐξ αὐτῶν καὶ μόνη ἤρνεϊτο ἐντὸς τῆς τριετίας, ἡ ἀγγλικὴ κατοχὴ θὰ παρατείνεται.

Διὰ τῆς τοιαύτης συμβάσεως ἡ Ἀγγλία ἠδυνήθη νὰ παρατείνῃ ἐπ' ἀορίστῳ τὴν προστασίαν της, ἀναγνωρισθεῖσαν ἤδη δι' ἐπισήμου πράξεως. Ἡ Γερμανία συνήνεσε, διότι ἠρέσκετο νὰ ὑπάρχῃ μεταξύ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας διαρκὴς ἀφορμὴ διχονοίας. Ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰταλία ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῆς Γερμανίας. Ἄλλ' ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ρωσσία ἀπηύθυναν σφοδρὰς διαμαρτυρίας πρὸς τὸν Σουλτάνον καὶ ἐπὶ τέλος ὑπερίσχυσαν. Ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ ἠρνήθη νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν του συνομολογηθεῖσαν σύμβασιν. Ἡ ἐν Αἰγύπτῳ κατάστασις ἔμεινε προσωρινὴ καὶ τὸ ζήτημα καθ' ὀλοκληριαν ἐκκρεμές.

Οὐχ ἦττον οἱ Ἀγγλοὶ ἐστερέωσαν αὐτόθι τὴν θέσιν των. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τεβφίκ, συμβάντα τὴν 7 Ἰανουαρίου 1892, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀββᾶς Χιλμῆ πασᾶς, ἐξεδήλωσε μετ' οὐ πολὺ διαθέσεις ἀντιστασεως καὶ ἠξίωσεν ὅπως ἐκλέγῃ αὐτὸς τοὺς ὑπουργοὺς του. Ὁ λόρδος Κρόμερ κατέστειλεν αὐτὰς, ἀπειλήσας τὸν νεαρὸν Κεδίβην διὰ καθαιρέσεως· καὶ ὑπέκυψε μὲν οὗτος, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ ἐθνικὸν κόμμα ἐξακολουθεῖ νὰ στηρίζῃ ἐπ' αὐτοῦ τινὰς ἐλπίδας.

Ἀκαταπαύστως πιεζομένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας ὅπως τηρήσῃ τὰς ὑποσχέσεις της καὶ προσδιορίσῃ ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς ἐκκενώσεως, ἀφοῦ πλήρης ἐπικρατεὶ ἀσφάλεια εἰς τὴν χώραν, ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ λόρδου Σώλτβαρυ, ἐδήλωσεν ἐσχάτως ὅτι «ἡ ἀσφάλεια δὲν ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς πλήρης ἐν Αἰγύπτῳ. ἐνόσω ἡ αἰγυπτιακὴ σημαία δὲν ἤθελε κυματίσῃ ἐπὶ τοῦ Χαρτούμ».

Κατὰ συνέπειαν διέταξε κατὰ τὸ 1896 τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ τῶν Δερβισῶν. Ἐζήτησε δὲ χρηματικὴν συνδρομὴν παρὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ταμείου, ἀλλ' ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ρωσικὴ Κυβέρνησις ἀντέστησαν καὶ ὑπερίσχυσαν. Ἡ Ἀγγλία ὀφείλει νὰ κα-

ταταβάλη ἐξ ἰδίων τὴν δαπάνην τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσεων, ἐκ τούτου δ' ἀρύεται τὸ δικαίωμα καὶ τοῦ καρποῦσθαι τὰ ὀφέλη αὐτῶν. Ἡ Δόγγολα κατελήφθη ἐκ νέου ἀκόπως ὑπὸ τῶν Ἀγγλοαιγυπτίων. Κατὰ τὸ 1897 ἀνεκτήθη τὸ Βερβέρ ἐπίσης εὐχερῶς καὶ ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους. Κατὰ μῆνα δὲ Ἀπρίλιον τοῦ 1898 κατήγαγον νίκην λαμπρὰν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀτβάρχ. Οἱ Δερβίσαι φαίνονται ἐξαφανισθέντες, διασκορπισθέντες εἰς τὴν ἔρημον καὶ ἡ ἐπὶ τὸ Χαρτούρ πορεία δύναται ἐκ νέου νὰ παρασκευασθῇ.

Οἱ Ἀγγλοι βεβαίως δὲν θὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Αἴγυπτον ἄνευ σοβαρῶν ἐχεγγύων, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως τε θὰ ἦτο δίκαιον. Ἀφ' ἧς ἡμέρας διετρήθη ὁ ἰσθμὸς τοῦ Σουέζ, ἡ κατοχὴ ἀπέβη αὐτοῖς ἀπαραίτητος, κατώρθωσαν δὲ νὰ τὴν ἀποκτήσωσι μετ' ἄκρας ἐπιτηδειότητος. Ἐχουσι δ' ὑπὲρ ἑαυτῶν σήμερον τὸ γεγονός ὅτι προσήνεγκον ἐκδούλευσιν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην καὶ ἀπεκατέστησαν τὴν τάξιν. Διότι ἡ Αἴγυπτος εἶνε ὑπέρποτε τὰ νῦν ἡ κυρία καὶ μεγάλη πρὸς τὴν Ἰνδικὴν ὁδὸς, ὑπὲρ ποτε δὲ σήμερον τὰ ἐν τῇ Ἰνδίᾳ ἀπασχολοῦσι τὴν σκέψιν αὐτῶν. Καὶ ναὶ μὲν θ' ἀνοιχθῶσιν εἰς τὸ μέλλον καὶ ἕτεροι ὁδοὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Μεσοποταμίας· ἀλλὰ μέχρι τοῦδε ἡ χώρα τοῦ Νείλου εἶνε ἡ κυρία δίοδος.

Ἡ Αἴγυπτος πρὸς τούτοις εἶνε χρήσιμος διὰ τὴν εἰσχώρησιν εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Βεβαιοῦται ὅτι ὄνειροπολοῦσι νὰ συνδέσωσι τὴν Ἀλεξάνδρειαν μετὰ τοῦ Ἀκρωτηρίου διὰ γραμμῆς ἀδιακόπως βαινούσης ἐπὶ ἀγγλικῶν κτήσεων. Ἀλλὰ τοῦτο προφανῶς εἶνε διατύπωσις ἰδεῶδους, ἀναγκαιοῦντος εἰς Κυβέρνησιν διαπνεομένην διαρκῶς ὑπὸ πόθων φιλοκτημόνων. Καὶ ἄνευ τούτου ἡ Αἴγυπτος εἶνε ὅση μέραι ἀναγκαιοτέρα διὰ τὴν ἐν Ἀφρικῇ ἐπιρροὴν των. Ἡ ἰσχύς των ὑπολείπεται εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς ἡπείρου, ἐνθα ἐστρεωθή ἡ ἐπικράτησις τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας· πρέπει δὲ νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψει των πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν τὰς δεδηλωμένας ἀντιζηλίας τῶν Γερμανῶν. Διὰ τῆς Αἰγύπτου ἐλπίζουσι τούλάχιστον νὰ καταστῶσι κύριοι τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, δηλαδὴ νὰ τύχωσιν ἀξιολόγου μεριδίου κατὰ τὴν διανομὴν τῆς μελανῆς ἡπείρου. Εἶνε τὸ ἐγγύον τοῦ σημερινοῦ αὐτῶν Κράτους καὶ ὁ ὄρος τοῦ μέλλοντος αὐτῶν μεγαλείου.

Οἱ Ἴταλοί εἰσι κύριοι τῆς Μασσαίας καὶ τῆς χώρας τοῦ Σομαλῆ. Αὕτη κεῖται ἀπροσφόρως διὰ τὴν πρὸς τὸν Νεῖλον ἐπέκτασιν,

καθὸ ἀπέχουσα αὐτοῦ πολὺ, ἀποχωριζομένη δὲ ἐξ αὐτοῦ διὰ τῶν ζωνῶν τῆς ἀγγλικῆς καὶ γαλλικῆς ἐπιρροῆς. Ἡ Μασσαύα κεῖται εἰς θέσιν κρείττονα, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὰς ἐμπορικὰς μετὰ τῆς Αἰθιοπίας σχέσεις· διότι οἱ Ἴταλοι ἀπέδωκαν τὴν Κασσάλαν εἰς τοὺς Ἀγγλοαἰγυπτίους κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1898, οὕτω δὲ ἀπέκλεισαν πᾶσαν ὑπὲρ αὐτῶν πιθανότητα ἐπεκτάσεως πρὸς τὸ μέρος τοῦ Χαρτούμ. Ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς κοιλάδος τοῦ Νεῖλου ἐφράχθη διὰ παντὸς εἰς αὐτούς.

Τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἰταλίας θὰ ἦτο ἐξησφαλισμένον, ἐὰν ἤθελε δυνηθῆ νὰ τηρήσῃ τὴν Αἰθιοπίαν ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἐπιρροῆς, Ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἔποψιν ὁ πόλεμος τοῦ 1895—1896 ὑπῆρξεν ὀλεθριώτατος διὰ τὰ συμφέροντά της. Ἀλλὰ ποῖα δρᾶσις ἄρα γε ἀπόκειται εἰς τὴν Αἰθιοπίαν ἐν τῇ κατακτῆσει τῆς μελανῆς ἡπείρου; Καίτοι ὁ νέγους ἀξιοῖ νὰ συμμετάσχῃ τῆς διανομῆς ἰσοτίμως πρὸς τὰς λοιπὰς χριστιανικὰς Δυνάμεις, θὰ ἔχῃ τάχα τὰ πρὸς τοῦτο μέσα; Θὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ μεταβῆ μέχρι τοῦ Χαρτούμ; Ἀπόκειται τάχα εἰς αὐτὸν νὰ φράξῃ τὴν πρὸς νότον κάθοδον τῶν Ἀγγλων; Καὶ παρὰ τίνος εὐρωπαϊκοῦ ἔθνους θὰ ζητήσῃ τοὺς ἀναγκαίους πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν φιλοδοξῶν αὐτῶν σκοπῶν ἐπιστημονικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς πόρους; Παρὰ τῆς Ἰταλίας ἄρα γε, λησμονῶν τὰς προσφάτους παρεξηγήσεις καὶ ἐπαναλαμβανῶν τὰς διὰ τοῦ Ἀντινόρη καὶ τοῦ Ἀντωνέλλη καθιερωθείσας σχέσεις; Παρὰ τῆς Ρωσσίας, ἣτις ἀπὸ δέκα περίπου ἐτῶν προσπαθεῖ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὰς θρησκευτικὰς συμπαθείας, δι' ὧν συνδέεται μετὰ τῶν ἐν Ἀβυσσινίᾳ Χριστιανῶν; Ἡ μήπως παρὰ τῆς Γαλλίας, γείτονος τῆς Σόας, διατελούσης δὲ πρὸ μακροῦ εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ νέγους; Πάντα ταῦτά εἰσι προβλήματα, ἅτινα θὰ λύσῃ τὸ μέλλον.

Ἡ Γαλλία κατὰ τὴν πυρετώδη ταύτην παρὰ τὸν Ἄνω Νεῖλον σταδιοδρομίαν εἶνε ἢ μᾶλλον σοβαρὰ ἀνταγωνίστρια τῆς Ἀγγλίας. Κέκτηται ἐν Αἰγύπτῳ συμφέροντα σημαντικὰ καὶ φίλους πολυτίμους, εὐγνωμονοῦντας πρὸς αὐτὴν διότι δὲν συμμετέσχε τοῦ βομβαρδισμού τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς στρατιωτικῆς κατοχῆς καὶ τῆς ἥττης τῶν «πατριωτῶν». Δὲν θεωρεῖ τὸ Ὄβὸκ ὡς ἀπλῆν ἀποθήκην ἀνθράκων παρὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ, ἀλλ' ὡς φυσικὴν ἀφετηρίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἑαυτῆς συμφερόντων πρὸς τὴν Σόαν, τὸ Χαρ-

ρὰρ, τὴν χώραν τῶν Γάλλας καὶ τὸν Ἄνω Νεῖλον. Ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἐποψὴν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ ἤττα τῶν Ἰταλῶν διήνοιξε πρὸς αὐτὴν τὸν δρόμον,

Ἡ Ἀφρικὴ κατέστη ἤδη τὸ κυριώτατον θέατρον τῆς δραστηρίου ἐνεργείας. Εἰσχωρεῖ αὐτὴ εἰς τὴν Σαχάραν διὰ τῆς Ἀλγερίας, εἰς τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Νίγηρος διὰ τῆς Τομπουκτοῦ καὶ τῆς Δαχομέης, εἰς τὸν ὄμφαλόν τοῦ Σουδάν διὰ τῆς λίμνης Τσάδ καὶ πρὸς τὸν Ἄνω Νεῖλον διὰ τοῦ Οὐβάγκη. Οἱ Ἄγγλοι προοῦνται ἐπὶ τῇ ιδέᾳ συναντήσεως γαλλικῶν ἀποστολῶν προερχομένων τῶν μὲν ἐκ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ, τῶν δὲ ἐκ τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Ἀληθῶς δὲ ἡ Γαλλία πανταχόθεν περιζωννύει τὰς ἀφρικανικὰς χώρας τοῦ Ἰσλαμισμού.

Δὲν σκέπτεται βεβαίως νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἔργον τῶν κατὰ τὸν Μεσαίωνα Σταυροφόρων. Δὲν πρόκειται νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τοῦ μουσουλμανικοῦ Σουδάν ἐσχάτην σταυροφορικὴν ἐκστρατείαν, ἂν καὶ καιρὸς εἶνε ἤδη νὰ τεθῆ τέρμα εἰς τὴν δουλεμπορίαν καὶ τὴν βαρβαρότητα. Δὲν ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Ἰσλαμισμὸς εἶνε ἀνεπίδεκτος πάσης κοινωνικῆς ἢ ἠθικῆς βελτιώσεως. Συγγραφεῖς Καθολικοὶ ἀναγνωρίζουσιν ὅτι ἔχει ὠρισμένην θέσιν καὶ ἀποστολὴν ἐν τῷ προγράμματι τῆς θείας Προνοίας, θεωροῦσι δὲ αὐτὸν ἰκανὸν νὰ παρασκευάσῃ τοὺς μᾶλλον βαρβάρους τῶν λαῶν καὶ ἰδίως τοὺς Ἀφρικανούς, εἰς τὸν πολιτισμὸν. Οἱ λαοὶ οὗτοι, οἵτινες ἀπὸ τοῦ Φετιχισμού μέλλουσι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὸν Μονοθεϊσμόν, ἔχουσιν ἀνάγκην, ὡς ἐκ τῆς ἐσχέτης αὐτῶν ἀπαιδεύσεως καὶ τοῦ κτηνώδους ὕλισμοῦ ἐν ᾧ διατελοῦσι, τοιαύτης τινος βαθμιαίας μεταβάσεως, ὅπως φθάσωσι μέχρι τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Πῶς δὲ θὰ μεταβῶσι κατόπιν ἐκ τοῦ Κορανίου εἰς τὸ Εὐαγγέλιον; Ἡ ἱστορία δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ἀπεναντίας ὁ Ἰσλαμισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς μέχρι τοῦδε φαίνεται ἀπροσηλύτιστοι ὁ μὲν πρὸς τὸν δέ. Ἐν τούτοις ἡ Γαλλία, ἡ κυβερνώσα ἀπὸ ἡμίσεως ἤδη αἰῶνος πολυαριθμούς μουσουλμανικοὺς λαούς, ἧτις μετέρχεται πρὸς αὐτοὺς ἀνεξιθρησκείαν ἀναγνωριζομένην καὶ ὑπὸ τῶν μᾶλλον φανατικῶν ἐξ αὐτῶν, ἡ εἰσαγαγοῦσα τὸν πλοῦτον εἰς τὰς ἀγόνους καὶ ἐρήμους γαίας των, ἡ διατηροῦσα μετὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεισογειῶ χωρῶν σχέσεις ἀπὸ πολλῶν ἤδη αἰῶνων, ἡ Γαλλία τοῦ Ἁγίου Λουδοβίκου καὶ Φραγκίσκου τοῦ Α'. φαίνεται ἐκ πάντων τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἔθνῶν ἡ καταλληλοτάτη ὅπως ὁδηγήσῃ ἀνά μέσον τῆς

μουσουλμανικῆς Ἀφρικῆς τὸν προσηλυτισμὸν τοῦ ἔμπορίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ἐπινοήσῃ συμβιβασμὸν τινα γόνιμον μεταξὺ τῶν ἀείποτε ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλας διακειμένων δύο φυλῶν καὶ δύο θρησκειῶν, — ἐὰν ὁ τοιοῦτος συμβιβασμὸς δὲν εἶνε αὐτόχρημα χίμαιρα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Α'. Η ΥΠΟΧΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ

Μηδαιμινὴ δρᾶσις τῶν Τούρκων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ. — Αἱ ἤτται τοῦ Ἰσλαμισμού ἐν Ἀσίᾳ, ἐν Ἀφρικῇ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. — Οἱ τρεῖς σταθμοὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος: Τὸ Παμίρ, ὁ Νεῖλος καὶ οἱ Πορθμοί. — Ἡ πολιτικὴ τῶν Σουλτάνων. — Αἱ σφαγαί. — Ἡ ἀδυναμία τῆς Εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας καὶ τ' ἀντικρουόμενα συμφέροντα τῶν Δυνάμεων.

Β'. ΑΚΕΡΑΙΟΤΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ. — Ἡ πατροπαράδοτος μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συμμαχία. — Τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. — Ἡ παράδοσις περὶ τῆς ὀθωμανικῆς μεταρρυθμίσεως. — Τὸ Τανζιμάτ (1826—1877). — Βαθμὸς εὐλιχρινείας τῶν ὀθωμανικῶν μεταρρυθμίσεων. — Τὸ ἀσυμβίβαστον τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους μετὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. — Ὁ χαρακτήρ τῶν Τούρκων. — Ἡ καταναγκαστικὴ μεταρρύθμισις. — Ἡ ἀναπόφευκτος ἰδέα περὶ τοῦ διαμελισμοῦ καὶ τοῦ ὀλέθρου τοῦ τουρκικοῦ κράτους.

Γ' — ΡΩΣΣΟΙ ΚΑΙ ΓΑΛΛΟΙ.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν παρὰ τὸν Αἶμον ἐθνικοτήτων. — Ἡ ρωσικὴ ἐπέκτασις ἐν Ἀσίᾳ — Ἡ ὑποταγὴ τῶν Τουρκομάνων καὶ πάντων τῶν τουρκικῆς φυλῆς Μουσουλμάνων. — Ἡ γαλλικὴ ἐπέκτασις ἐν Ἀφρικῇ. — Τ' ἀραβικὰ Κράτη.

Ἡ παράλληλος πορεία τῶν Ρώσων ἐν Ἀσίᾳ καὶ τῶν Γάλλων ἐν Ἀφρικῇ — Οἱ Ρῶσσοι ἐν Παμίρ· οἱ Γάλλοι παρὰ τὸν Νεῖλον. — Ἡ γαλλορρωσσικὴ συμμαχία.

Α'. Η ΥΠΟΧΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ

Ὑπολείπεται ἡμῖν ἐνταῦθα ν' ἀνακεφαλαιώσωμεν ἐν συνόψει τὰ κυριώτατα γεγονότα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος· ἐκ τῆς τοιαύτης συνόψεως διὰ τῆς κατατάξεως τῶν μᾶλλον ἀξιοσημειώτων φαινομένων δύνανται νὰ προκύψωσι διδακτικώτατα πορίσματα.

Τὰ τουρκικὰ Κράτη, τὰ ἰδρυθέντα κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νεωτέρων χρόνων ὑπῆρξαν ἰδίως ἰσχυρὰ κατὰ τὸν ΙΓ'. καὶ κατὰ τὸν ΙΖ'. αἰῶνα. Μεταξὺ αὐτῶν τὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἐδέσποζεν ἐπὶ πάσης τῆς χώρας τῆς μεταξὺ τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ τοῦ Τίγρητος ἀφ' ἑνός, τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Σαχάρας ἀφ' ἑτέρου· τὸ δὲ τῶν μεγάλων Μογγόλων, οἵτινες ἦσαν Τοῦρκοι, παρὰ τὸ ὄνομά των, ἀπὸ τοῦ ὄροπέδιου τοῦ Ἰράν ἐξετάθη μέχρι μεγάλου μέρους τῆς Ἰνδίας. Οὐδέτερον ὅμως τούτων ἐρριζοβόλησε βαθέως εἰς τὸ κατακτηθὲν ἔδαφος. Λίαν ἀγέρωχοι καὶ ὠμότατοι πρὸς τοὺς ἠττημένους, ἀνίκανοι νὰ διοργανώσωσι πολιτικῶς τὰς κατακτηθείσας χώρας καὶ νὰ ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὰς οἰνομικὴν εὐρυθμίαν, ἱκανοὶ δὲ μόνον εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὴν ἀρπαγὴν, οἶονεὶ ἐκ γενετῆς προωρισμένοι εἰς τὸ κακοποιεῖν καὶ καταδεδικασμένοι ἕνεκα τούτου νὰ ἐξαφνισθῶσιν ὡς ἐκ τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ, ἀφῆκαν τὰς ὑποταχθείσας φυλὰς νὰ ζῶσι καὶ νὰ διάγωσιν ἐντὸς τῶν παλαιῶν αὐτῶν διοικητικῶν στελεχῶν καὶ μὲ τὰς ἀρχαίας αὐτῶν δοξασίας. Ἐσύλησαν πάντα τὰ πλούτη τῆς χώρας καὶ διὰ νὰ ἐπυρξέσωσιν εἰς τὰς δαπάνας τῆς πολυτελείας καὶ τῶν ἡδονῶν, τὰ ἐξήντησαν καθ' ὀλοκληρίαν· χλόη δὲν φύεται ὑπὸ τοὺς πόδας των. Οὐδὲν ἰδρυσαν· πανταχοῦ ἐπήνεγκαν τὸν ὀλιθρον· οὐδὲν εὐεργέτημα ἐπῆλθεν ἐκ τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀποτελοῦσι πυκνὴν σκιερὰν κηλίδαν ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορικῇ ἀναπτύξει τῆς ἀνθρωπότητος. Διὰ τοῦτο τὸ μεγαλεῖόν των ὑπῆρξεν ἐφήμερον, ἤδη δὲ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ παρακμὴ των ἦτο καταφανὴς τοῖς πᾶσι καὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις προσήγγισαν διὰ τὴν διανομὴν τῆς λείας.

Ἐν Ἀσίᾳ οἱ Ἀγγλοὶ ἐνίκησαν ἀλληλοδιχόχως τοὺς Γάλλους, τοὺς Μογγόλους καὶ τοὺς Μαχράττας, ἐπικτείνοντες τὴν ἐξουσίαν των καὶ ἐπὶ τῶν ἰθαγενῶν φυλῶν. Ἀπερρόφησαν ἄρᾳ γε τοὺς Ἰνδοὺς μᾶλλον ἢ οἱ Μογγόλοι; Κατῶρθωσαν κρεῖττον ἢ αὐτοὶ νὰ προσεταιρισθῶσι τοὺς ἠττημένους; Ἰδρυσαν ἄρᾳ γε ἔθνος βιώσιμον καὶ οὐχὶ ἀπλὴν ἀποικίαν πρὸς ἐκμετάλλευσιν; — Οἱ Ρῶσσοι ἐπετίθησαν κατὰ τῆς κοιτίδος αὐτῆς τῶν τουρκικῶν φυλῶν, ἐγένοντο κύριοι τῆς Σιβηρίας, καὶ τοῦ λεκανοπέδιου τοῦ Ἀμούρ, τοῦ Τουρκεστάν, καίτοι δὲ ἡ κατάκτησις εἶνε ἀκόμη ὄλως πρόσφατος, ὑπῆρξε δὲ ἐπιπονωτάτη, ἤδη ἐπῆλθε συγχώνευσις μετὰ τῶν ἠττηθέντων, οἵτινες, καθὸ θαυμάζοντες τὴν ἰσχύν, ἀπλήστως δὲ ὀρεγόμενοι τῆς στρατιωτικῆς δόξης, κατατάσσονται μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Λευ-

κοῦ Τσάρου, καὶ ὑπ' αὐτὰς ἐπιχειροῦσι νέας ἠρωϊκὰς ἱππηλασίας.

Ἐν Ἀφρικῇ ἢ Γαλλία ἐξηκολούθησε τὴν μεγάλην Σταυροφορίαν, ἣν ἡ Ἰσπανία ἦτο ἀνίσχυρος ὅπως ἀγάγη εἰς πέρας. Καθὼς ἡ Ρωσσία ἀπὸ τοῦ βορρᾶ καὶ αὐτὴ περιέζωσε τὰ μουσουλμανικὰ Κράτη ἀπὸ τοῦ νότου. Κυρία τῆς Ἀλγερίας, κατόπιν δὲ καὶ τῆς Τύνιδος, προσέβαλεν αὐτὰ ἐκ τῶν νώτων παρὰ τὸν Νίγηρα, παρὰ τὸν Κόγκον καὶ πρὸς τὸν Ἄνω Νεῖλον, ἰσχυρὰ δὲ παρὰ τὰ τελεσθέντα ἐν Αἰγύπτῳ, αἰείποτε εἰς ἄκρον σεβαστὴ καὶ ἀγαπητὴ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον, εἰσχωρεῖ μέχρι τῶν καιρίων τοῦ Ἰσλαμισμού. Ἄλλ' ἡ Ἀγγλία, ὅπως διατηρήσῃ τὴν Ἰνδικήν, πρέπει νὰ κατέχῃ τὰς εἰς αὐτὴν ἀγούσας ὁδοὺς καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ δεσποζῇ ἐπὶ πασῶν τῶν διαμέσων χωρῶν. Συνέχει τὴν Γαλλίαν παρὰ τὴν βόρειον Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ρωσσίαν παρὰ τὴν βόρειον Ἀσίαν. Εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ταύτην πολιτικὴν τῶν εὐρειῶν ἀπόψεων εἶνε ἡ κοινὴ ἀμφοτέρων ἀντίπαλος.

Ἐν Εὐρώπῃ τέλος ὁ Σουλτάνος τῶν Τούρκων, ἀπομείνας ξένος καὶ βάρβαρος, ὑπεχώρησε παρὰ τοὺς δόλους αὐτοῦ καὶ τὴν ὄργην καὶ παρὰ τὰς ἔριδας τῶν Χριστιανῶν. Ἀπώλεσε τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Κριμαίαν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα· κατόπιν τὴν Ἑλλάδα, τὴν Σερβίαν, τὸ Μαυροβούνιον· ἀκολούθως τὴν Ρουμανίαν, τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν. Περιεκλείσθη ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως· μένει δ' αὐτόθι μόνον διότι δὲν εἶνε γνωστὸν εἰσέτι τίς θὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ καὶ διότι ἡ ἐγκληματικὴ αὐτοῦ παραφροσύνη ἀκόμη δὲν ἐκούρασε τὴν ὑπομονὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἦδη ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀναμετρήσῃ ὀλόκληρον τοῦτο τὸ πεδίον τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἐξώθησε τὴν Γαλλίαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, πρὸς τὸ Σουεζ καὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, διὰ νὰ δώσῃ χεῖρα βοηθείας εἰς τὸν Τιππῶ Σαῖβ. Ἐξώθησε τὴν Ρωσσίαν πρὸς τὴν Ἰνδίαν καὶ ὠνειροπόλησε ν' ἀνεύρῃ διὰ τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Ἰρὰν τὰ ἔχνη Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Ἐθεώρησεν ὄριμον τὸ ζήτημὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπήγγειλε τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τοῦ Σουλτάνου. Διότι ὁ παράδοξος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐπελήφθη πάντων τῶν πολιτικῶν ζητημάτων· ἡ μεγαλοφυΐα του ἔρριπτεν, ἐξηκόντιζε κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν λάμπεις φωτὸς ἐπὶ τῶν μυστηρίων τοῦ μέλλοντος.

Ὅθεν ἔκτοτε προσδιωρίσθησαν οἱ τρεῖς σταθμοὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος, ἧτοι τὸ Παμίρ, πέραν τοῦ ὁποίου συσσωρεύονται τ' ἀπα-

ράμιλλα πλούτη τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Σινικῆς, ὁ Νεῖλος καὶ ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα, καὶ τέλος ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ οἱ Πορθμοί, τὰ δύο ἐνωτικὰ σημεῖα μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σουλτάνος κατέχει ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὰς δύο ταύτας ὁδοὺς, ὑφίσταται ὀλόκληρον τὸ βᾶρος τῆς τοιαύτης ὠθήσεως τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολήν, Ἄνθίσταται διὰ τῶν μέσων ἄτινα κέκτηται, τούτεστι διὰ τοῦ ψεύδους καὶ τοῦ φόνου. Ὅτε μὲν ἐπαναπαύει τὰς εὐρωπαϊκὰς Κυβερνήσεις δι' εὐγλώττων ὑποσχέσεων περὶ μεταρρυθμίσεων· πείθει αὐτὰς ὅτι θ' ἀσπασθῆ τοὺς νόμους των, τὰ ἤθη των, τὸ σύστημα τῆς ἐκπαιδεύσεώς των καὶ ὀλόκληρον τὸν πολιτισμὸν των. Ὅτε δέ, ὡσάκις νομίζει ὅτι δύναται ἀκινδύνως ν' ἀκολουθήσῃ τὰ φυσικὰ ὀρμέφυτα, σφάζει κατὰ χρονικὰς περιόδους σχεδὸν τακτικὰς ἅπαντ' αὐτῆς τῆς μεθόδου εἰς τὰ παράπονα τῶν ληστευομένων ὑπηκόων του, ἡ δὲ παράδοσις αὕτη εἶνε τόσο ἐρριζωμένη εἰς τὴν χώραν ἰκείνην, ὥστε καὶ οἱ αὐτοὶ οἱ ὡς μᾶλλον φιλελεύθεροι φημιζόμενοι μονάρχαι, οἱ μᾶλλον ἀνεξίθρησκοι καὶ ἀμεταρρυθμισταὶ τὴν ἠκολούθησαν. Ὁ Μαχμούτ ἔσφαξε τοὺς Ἕλληνας· ὁ Ἀβδούλ Μετζίτ ἔσφαξε τοὺς Κρητὰς· ὁ Ἀβδούλ Ἀζίζ ἤρχισε τὴν σφαγὴν τῶν Βουλγάρων. Εἶνε ἀληθὲς ὅτι αἱ αἰματηρότηται τῶν σφαγῶν ὑπεχρέωσαν τὴν Εὐρώπην νὰ ἐπέμβῃ καὶ ἐπήνεγκον τὸν ἀλλεπάλληλον διαμελισμὸν τοῦ τουρκικοῦ Κράτους. Αἱ κατὰ τὸ 1822 σφαγαὶ ἐγένοντο ἀφορμὴ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Σερβίας· αἱ κατὰ τὸ 1860 ἐπήνεγκον τὴν αὐτονομίαν τοῦ Λιβάνου· αἱ κατὰ τὸ 1876 — 1877 προὐκάλεσαν τοὺς ρωσικοὺς στρατοὺς εἰς τὸν Αἴμον καὶ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὀλίγον ἔλειψεν ἐξ αὐτῶν ν' ἀπολέσῃ ὁ Σουλτάνος τὸν θρόνον του. Μόναί αἱ ἀρμενικαὶ σφαγαὶ τοῦ 1895-1896, αἱ στυγερώταται πασῶν, δὲν ἐτιμωρήθησαν παρομοίως, ἐντοσοῦτφ δὲ ὁ αὐτουργὸς αὐτῶν κατορθοὶ εὐχερῶς νὰ ἐπισύρῃ τὴν εὐμένειαν τῆς Εὐρώπης διὰ φαινομενικῶν μεταρρυθμίσεων, αἱ δὲ Μεγάλαι Δυνάμεις παρουσιάζουσι τὸ θέαμα λίαν ἐξαιρετικῆς καὶ σφόδρα συγκινητικῆς συμπνοίας. Οὐδέποτε πρότερον ἐγένετο τόσοσ λόγος ὅσοσ κατ' αὐτὰς περὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας καὶ τῶν εὐεργετημάτων της.

Ἄλλ' ἀρὰ γε ἐκ τῆς τοιαύτης πλήρους ὁμοφωνίας δὲν προέρχεται ἀκριβῶς ἡ ἀτιμωρησία τῶν ἐν Ἀρμενίᾳ, σφαγῶν; Διότι ἡ συμφωνία τόσοσ Δυνάμεων ἔχουσῶν ἀντικρουόμενα συμφέροντα κατ'

ανάγκην θὰ βασιζήται ἐπὶ ἀρνητικῶν καὶ οὐχὶ ἐπὶ θετικῶν σκοπῶν καὶ ἐπὶ πράξεων. Ἡ ὁμοφωνία αὕτη κρατεῖ πάσας τὰς χεῖρας δεδεμένας, ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς δύναται νὰ δράσῃ ἐλευθέρως, οὐδεὶς δρᾷ, εἰμὴ μόνος ὁ Σουλτάνος.

Καὶ πράγματι ἐπὶ τίνος ἄλλου θὰ ἠδύναντο αἱ Δυνάμεις νὰ συμφωνήσωσιν εἰμὴ ἐπὶ τῆς ἀπραξίας, ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας παρεμποδίσεως τῆς ἐνεργείας;

Ἡ πρωσικὴ Γερμανία ἐξωθεῖ τὴν Αὐστρίαν εἰς τὸν Κάτω Δούναβιν καὶ πρὸς τὸ Αἰγαῖον, διὰ νὰ μὴ γέννη εἰς αὐτὴν φόβους παρὰ τὸν Ἄνω Δούναβιν. δίδει αὐτῇ γαῖας σλαυϊκάς, διὰ νὰ εἶνε ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτερον γερμανικὴ καὶ διὰ ν' ἀποτελῇ ἀντίρροπον εἰς τὴν Ρωσσίαν, διανοίγει δ' αὐτῇ ὁδοὺς πρὸς μεσημβρίαν διὰ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων τῆς. Χαράσσει διαγωνίως ἀναμέσον τῆς Εὐρώπης γραμμὴν ἐπεκτάσεως τέμνουσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν ρωσικὴν ὁδὸν, τὴν καθήκουσαν ἐκ τῶν βορειανατολικῶν καὶ τὴν ἀγγλογαλλικὴν ὁδὸν, τὴν προερχομένην ἐκ δυσμῶν. Αὐτόθι δὲ σχηματίζεται γοργῇ πολιτικῇ καὶ ἐμπορικῇ ἄμιλλα.

Ἡ Ἰταλία πλάττει φιλόδοξα σχέδια περὶ τῆς Μεσογείου, ἥτις τὸ πάλαι ὑπῆρξε λίμνη ρωμαϊκὴ. Ἐπωάζει δ' αὐτὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀγγλικῆς συμμαχίας, ὡσανεὶ ἡ νεαρὰ Ἰταλία, ἥτις ἀκόμῃ δὲν καθώρισε σαφῶς τοὺς σκοπούς τῆς, ἦτο ἱκανὴ νὰ διαδραματίσῃ παρὰ τὴν Ἀγγλίαν ἄλλο πρόσωπον ἢ τὸ τῆς δορυφόρου.

Ἡ Ρωσσία, ἀφοῦ πολλάκις κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἔκρουσε τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπεμακρύνθη αὐτῆς ὅσον οὐδέποτε, ἔνεκα τῆς ἀντιζηλίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἔνεκα τοῦ νέου μέλλοντος τῆς Αὐστροουγγαρίας, ἔνεκα τῆς ἀχαριστίας, ἥτις εἶνε ἀπλοῦν ὀρμέφυτον συντηρήσεως παρὰ τοῖς Κράτεσι τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Πλανηθεῖσα παρὰ τὰς ἐλπίδας τῆς, ὅπως ἡ Γαλλία ἐν Ἰταλίᾳ, παραιτεῖται τοῦ λοιποῦ τῶν «πολέμων τῆς γενναιοδωρίας καὶ ἀναλαμβάνει τὴν κατάκτησιν τῶν εὐρυτάτων ἐρήμων χωρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἀσίας. Χάριν τῆς Ἰνδίας καὶ τῆς Σινικῆς θὰ λησμονήσῃ πρὸς καιρὸν τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Τοιοῦτοτρόπως δέκαθισταμένη ἀφ' ἑνὸς ὀλιγώτερον ἐχθρὰ πρὸς τὴν Αὐστρίαν, δύναται ἐν ταυτῶ νὰ συμαχήσῃ μετὰ τῆς Γαλλίας.

Β'. Η ΑΚΕΡΑΙΟΤΗΣ ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν παρὰ τῆς Γαλλίας πολιτικὴν, πρέπει νὰ ἐνδιατρίψωμεν ὀπωσοῦν ἐκτενέστερον· ἐν πρώτοις διότι πρόκειται περὶ τῆς Γαλλίας, ἀκολουθῶς δὲ διότι αὕτη ἔδρασε καὶ δρᾷ σημαντικῶς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον, φαίνεται δὲ οὕσα ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τοῦ ὑπερβυλλόντως ἀσταθοῦς οἰκοδομήματος τῆς εὐρωπαϊκῆς συμποικίς, τῆς ὁποίας αὕτη μόνη παρρησία διετύπωσε τὸ δόγμα καὶ παρέστησε τὸν σκοπὸν, ὅστις εἶνε ἡ ἀκεραιότης τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἀπορρέει ἐξ ἀπομεμακρυσμένων καὶ σεβαστῶν παραδόσεων. Ἀνέρχεται μέχρι Φραγκίσκου τοῦ Α', πᾶσα δ' ἡ διπλωματία τοῦ ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνος ἐξ αὐτῆς ἐνεπνεύσθη. Ἡ αἰωνία ἐχθρὰ τῆς Γαλλίας ἦτο τότε ἡ δυναστεία τῆς Αὐστρίας, ἥτις κυρία οὕσα πρὸς στιγμὴν τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν, κάτοχος δὲ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος τῆς Γερμανίας, ἠπέλει τὴν ἰσορροπίαν τῆς Εὐρώπης καὶ τὴν ἰδιαιτέραν ἀσφάλειαν τῆς Γαλλίας. Κατ' αὐτῆς, ὅπως τὴν προσβάλωσιν ἐκ τῶν νώτων, οἱ Καπιτδαί, ἐπεκαλέσθησαν τὴν συνδρομὴν τῆς Σουηδίας, τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Τουρκίας. Ἀνήγειραν τὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ προμαχῶνα καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔσχον αἴσια ἀποτελέσματα ἐκ τῆς διπλωματικῆς ταύτης ἐπινοίας.

Ἄλλ' ἤδη κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἡ τοιαύτη πολιτικὴ ἐφάνη ἤτον ἐπιτυχῆς. Ὁ προμαχὼν κατέρρειν ἐκ τῶν μεγάλων ρηγμάτων, ἅτινα κατ' αὐτοῦ κατήνεγκεν ἡ Ρωσία. Ἡ Σουηδία ἀπεκρούσθη πρὸς βορρᾶν, ἡ δὲ Πολωνία κατέπεσεν. Ἐν τούτοις ἡ Γαλλία καὶ οὕτως ἠσπᾶσθη τὴν μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συμμαχίαν, ὅπως συγκρατῆ τὴν Ρωσίαν καὶ σώσῃ τὸ ἐμπορικὸν αὐτῆς μονοπώλιον ἐν τῇ Ἀνατολῇ. — Ἄλλ' ἄρα γε σήμερον πρόκειται πλέον νὰ συγκρατήσωμεν τὴν Ρωσίαν καὶ νὰ προστατεύσωμεν τὰ οἰκονομικὰ προνόμια τῆς Γαλλίας; Οἱ Γάλλοι εἶνε σύμμαχοι τῶν Ρώσων, ἀφ' ἑνὸς δὲ ἤδη αἰῶνος τὸ γαλλικὸν μονοπώλιον δὲν ὑφίσταται. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἡ μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συμμαχία ἔχει λόγον τινὰ ὑπάρξεως; Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ θεωρήσωμεν ὅτι ἡ παράδοσις Ἐραγκί-

σκου τοῦ Α' ἐξηντλήθη ἤδη καὶ ἐγήρασεν ὅπως καὶ τὸ Κράτος ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο;

Ὁ Ναπολέων ὑποδεικνύων τὴν νέαν ὁδόν, ἐφάνη συγκεφαλαίων ὀλόκληρον τὸ παρελθὸν καὶ παρασκευάζων ὀλόκληρον τὸ μέλλον. Ἐφ' ὅσον ἐπολέμει πρὸς τὴν Ρωσσίαν, ὑπεστήριξε τὸ τουρκικὸν Κράτος καὶ ἐπεσκεύαζε τὰς βλάβας του, τὸ ἀνύψωσε καὶ τὸ κατέστησεν ὅπως οὖν εὐπαρουσίαστον, Ἐν Τίλσιττ ἐπενόησε τὴν μετὰ τῆς Ρωσσίας συμμαχίαν, ἔκτοτε δὲ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐγκατέλιπε τὸν Σουλτάνον, ἔτοιμος ὦν νὰ κατενέγκῃ κατ' αὐτοῦ τὸ καίριον τραῦμα. Πράγματι δὲ εἰς νέαν κατάστασιν πραγμάτων νέα ἀπαιτεῖται μέθοδος, ἡ τοῦ Φραγκίσκου Α' δὲ καὶ τοῦ Ρισελιέ δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς πάσας τὰς περιστάσεις. Δὲν πρόκειται πλέον νὰ ἐξωσθῇ ἡ Αὐστρία ἀπὸ τοῦ Ρήνου ἢ ἀπὸ τοῦ Πάδου· πρόκειται νὰ συγκρατηθῇ ἡ ὑπὲρ τὸ δέον ἰσχυροποιηθεῖσα Γερμανία, εἰς ἣν ἡ Ρωσσία ἀποτελεῖ ἀναγκαιὸν ἀντίρροπον· πρόκειται ν' ἀναχαιτισθῇ ἡ Ἀγγλία, αἰέποτε κατακτητική, θαλασσοκράτειρα, ἐπικίνδυνος ἐν Μεσογείῳ, ἣν θέλει νὰ καταστήσῃ ὁδὸν ἀγγλικὴν, ἄγουσαν ἀπὸ Λονδίνου εἰς Βομβάην. Ἀσπαζόμενοι ἐκ νέου τὸ δόγμα τῆς ἐν Τίλσιττ συνθήκης, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν καὶ τὰ παρεπόμενα αὐτοῦ· πρέπει ν' ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ διδάγματα τοῦ Ναπολέοντος. Ἐν ἐπιγνώσει ἢ οὐ δὲν ἐφάνη ἐνίοτε αὐτὸς μαντεύων οἰονεῖ τὸ μέλλον; οἱ δὲ πολιτικοί, ὧν αὐτὸς ἐχρημάτησε πρόδρομος, ὁ Καβούρ καὶ ὁ Βίσμαρκ, δὲν ὑπῆρξαν πρὸ πάντως ὡς αὐτὸς οἱ πράκτορες, τὰ ὄργανα τυχῶν ἀπροσμαχῆτων; Εἰς τοῦτο δὲν ἐνέκειτο πᾶσα αὐτῶν ἡ δύναμις;

Αἱ μέθοδοι αὗται ἔχουσι τι τὸ ἐπαναστατικόν, αἱ δὲ παραδόσεις τῆς μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συμμαχίας ἔχουσι τίτλους εὐγενείας ἀρχαιοτέρους, καίτοι ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἔποψιν δυνάμεθα ν' ἀναζητήσωμεν τοὺς προδρόμους τοῦ Ναπολέοντος καὶ μέχρις αὐτῶν τῶν Σταυροφοριῶν. Καὶ ὄντως ἡ πολιτικὴ τῶν Σταυροφοριῶν, τοῦτέστι ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος, δὲν κατέστη καὶ αὐθις πολιτικὴ συμφέροντος, πολιτικὴ «πραγματικὴ» καθ' ὅσον οἱ Χριστιανοὶ καθίσταντο ἰσχυρότεροι ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ; Δὲν πρέπει ἄρα γε νὰ κατατάξωμεν τὴν μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συμμαχίαν εἰς τὴν αὐτὴν μοῖραν τῆς μετὰ τῶν Πολωνῶν ἢ τῶν Σουηδῶν; Τίς σκέπτεται σήμερον νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Πολωνίας; Ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ πρέπει νὰ συνδεθῶμεν μετὰ πτώματος, ὁποῖον εἶνε ἤδη τὸ

τουρκικόν Κράτος, και να εξασθενήσωμεν εκ τῆς ἀσθενείας αὐτοῦ; Σπουδαία ρωσικὴ ἐπιθεώρησις ἔγραφε πρό τινος: α' Ἀφροσύνη θὰ ἦτο Δύναμις μεγάλη, πεπολιτισμένη νὰ χρησιμοποίησῃ τὸ κῦρός της ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως πολιτικοῦ οἰκοδομήματος καταρρέοντος, τὸ ὁποῖον ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε δι' ἑκατομμύρια ἀνθρώπων πηγὴ ὀδυνῶν και συμφορῶν»⁽¹⁾.

Ἐθεωρήθη ὅτι εὐρέθη συμβιβασμὸς μεταξὺ τῶν παραδόσεων τῶν Σταυροφοριῶν και τῶν τῶν Προνομίων· τὸ δόγμα περὶ ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους συμπληροῦται διὰ τοῦ τῆς μεταρρυθμίσεως· ἢ θὰ μεταρρυθμισθῇ, ἢ δὲν θὰ ὑπάρχῃ. Διὰ τούτου δὲ ἀνανεοῦνται αἱ μοναρχικαὶ παραδόσεις τῶν παρελθόντων αἰώνων.

Τὸ δόγμα αὐτὸ εἶνε ὠραῖον Ὑπόσχεται ἱκανοποίησιν εἰς τοὺς Χριστιανούς, σεβόμενον ἅμα τοὺς Μουσουλμάνους· συμβιβάζει δὲ τὸ πνεῦμα τῶν Σταυροφοριῶν πρὸς τὸ τῆς πολιτικῆς Φραγκίσκου τοῦ Α'. Φαίνεται ὁ φυσικὸς σταθμὸς, ἐνθα συννεοῦνται αἱ δύο μεγάλαι διπλωματικαὶ ὁδοὶ πάσης τῆς ἱστορίας τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Παρακωλύει τὸν διαμελισμὸν, καθ' ὃν μόνοι ἡμεῖς, ὡς τινες διατείνονται, δὲν ἠθέλομεν συμμετάσχη. — Ἄλλ' ἐν τούτοις διατι τάχα δὲν θὰ συμμετάσχωμεν και ἡμεῖς ὅπως ἡ Ἰταλία ἢ ἡ Ἀγγλία; Δὲν εἴμεθα πάντοτε λιαν ἰσχυροὶ ἐν Αἰγύπτῳ; Δὲν κατέχομεν θέσιν προνομιοῦχον ἐν Συρίᾳ, παρὰ τὴν εἰσοδὸν τῆς Μεσοποταμίας και τῆς ἠπειρωτικῆς πρὸς τὴν Ἰνδιαν ὁδοῦ; — Ἄλλ' ἄς παραδεχθῶμεν ὅτι ἀναβάλλει τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος διαμελισμὸν, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν εἴμεθα ἀκόμη παρεσκευασμένοι.

Ἀντιράσκει τὸ περὶ οὗ πρόκειται δόγμα πρὸς τὴν κατοχὴν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῶν Ἀγγλων και διατρανοῖ τὸν προσωρινὸν αὐτῆς χαρακτήρα· Οὔτε ἡ Ρωσία δέχεται νὰ καταλάβῃ τὴν Ἀρμενίαν, οὔτε ἡ Γαλλία νὰ ἐνεργήσῃ μόνη εἰς Κρήτην, διὰ νὰ μὴ δοθῇ εἰς Ἀγγλους τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παραμείνωσιν ἐν Αἰγύπτῳ. — Διότι ἡ ἡμετέρα πολιτικὴ, ὡσεὶ ὑπνωτισθεῖσα, ἀποβλέπει ἀτενῶς εἰς τὴν ιδέαν τοῦ διωχθῶσιν οἱ Ἀγγλοὶ ἐξ Αἰγύπτου. Τὴν ἀπωλέσαμεν ἤδη· δύνάμεθα νὰ τὴν ἀνακτήσωμεν; Θελομεν τάχα νὰ τὴν ἀποδώσωμεν εἰς τοὺς Τούρκους ἢ εἰς τοὺς Ἀραβας, οἵτινες δὲν εἶνε ἱκανοὶ παγιώσωσιν αὐτόθι τὴν ἀσφάλειαν και τὴν οἰκονομικὴν τῆς χώρας ἀνά-

(1) *Messenger de l' Europe.*

πτυξιν; Ἄλλως τε δὲ ἡ ἀνακήρυξις τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους ἀρκεῖ τάχα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς κοιλάδος τοῦ Νεῖλου;

Πλὴν πρὸς τὸ παρὸν τὸ δόγμα τοῦτο ἔχει πλεονεκτήματα· ἀρμόζει πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς σήμερον, ἂν οὐχὶ τῆς αὔριον Ἄφου αἱ Δυνάμεις δὲν συμφωνοῦσι περὶ τὴν διανομὴν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, χαλιναγωγεῖ πάντας τοὺς ἀρπυκτικούς αὐτῶν πόθους· τηρεῖ ἄθικτον τὴν κληρονομίαν τοῦ ἀθινοῦς, ἐνέχει δὲ ποιὸν τι μεγαλεῖον ἢ συγῆ αὕτη ἢ ἐπιβαλλομένη εἰς τὰς περὶ αὐτὴν ἀπλήστους ἀπαιτήσεις

Ὅφειλει ν' ἀπολήξῃ— καὶ τοῦτο εἶνε ὁ μόνος λόγος τῆς ὑπάρξεώς του—εἰς τὴν γενικὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. — Ἄλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι εἶνε κατορθωτὴ ἢ τοιαύτη μεταρρυθμίσιν, ὅποιον θ' ἀπέρρειεν ἐξ αὐτῆς ὄφελος δι' ἡμᾶς; Ἐχει τάχα συμφέρον ἡ Γαλλία, Δύναμις μουσουλμανικὴ ἐν Ἀφρικῇ, νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ἰσλαμισμού, ν' αὐξήσῃ τὴν ἰσχύϊν τοῦ Πατισάχ καὶ ν' ἀνορθώσῃ τὸ γόητρόν του; Μήπως ὑπάρχει ἐπὶ τῶν μουσουλμανικῶν λαῶν ἄλλο μέσον ἐνεργείας ἢ ἡ βία καὶ μήπως αὐτοὶ, καθὸ μοιρόδοξοι, σέβονται αὐτὴν ἐὰν δὲν τὴν αἰσθανθῶσι πρότερον;

Τὴν 10 Φεβρουαρίου 1897 οἱ πρέσβεις τῶν ἑξ Μεγάλων Δυνάμεων ὑπέγραψαν σχέδιον μεταρρυθμίσεων πλήρες, ὅπως ἐφαρμοσθῆ εἰς πάσας τὰς ἐπαρχίας τοῦ τουρκικοῦ Κράτους. Γινώσκομεν εἰς τι συνίσταντο αἱ προτάσεις αὐταί, τοσοῦτ' ἂν μᾶλλον ὅσα δὲν εἶνε νέα. Ἡ ἰδέα τῆς μεταρρυθμίσεως ἔχει μακρὰν ἱστορίαν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ Κράτει, συμπληροῦται δὲ κατ' αὐτὰς αἰῶν ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῆς ἐμφάνισεως· εἶνε ἡ ἱστορία τοῦ Τανζιμάτ. Ἔσχε πολλοὺς ὀπαδοὺς εἰλικρινεῖς, Σελίμ τὸν Γ', Μαχμούτ τὸν Β', τὸν Ἀβδούλ - Μετζίτ, τὸν Ἀβδούλ Ἀζίζ, βοηθοὺς ἔχοντας ὑπουργοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὴν αὐτὴν ἰδέαν, τὸν Ρεσίτ πασᾶν τὸν Φουὰτ πασᾶν, τὸν Ἀλῆ πασᾶν, στηριζομένους δὲ ἐπὶ κόμματος ἰσχυροῦ, τοῦ τῶν Νεοτούρκων, πεπεισμένων ὡς αὐτοὶ ὅτι ἡ μεταρρυθμίσιν ἦτο διὰ τὸ Κράτος ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου. Αἱ ἐκδηλώσεις αὐτῆς ὑπῆρξαν ζωηρόταται. Αἱ πρῶται προσπάθειαι Σελίμ τοῦ Γ' ἐναυάγησαν ὡς ἐκ τῆς κατὰ τὸ 1807 ἐπαναστάσεως· ἀλλὰ Μαχμούτ ὁ Β' θαρραλεώτατα, ἐνῶ ἔτι ἐξηκολούθει ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις, ἐξωλόθρευσε τοὺς Γιανιτσάρους ἐφάνη δὲ διὰ τούτου ἐξομαλύνων τὴν ὁδὸν τῶν μεταρρυθμίσεων. Ὁ Ἀβδούλ Μετζίτ θεσπίζει ἐπισήμως τὴν 3 Νοεμβρίου 1839 τὸ

χάτι του Γκιουλ Χανέ, τὸν μέγαν χάρτην τῶν ἐλευθεριῶν τῶν Χριστιανῶν, ὑπόσχεται δὲ εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους του ἀσφάλειαν ζωῆς, περιουσίας καὶ τιμῆς, τὴν ἴσην κατανομὴν τῶν φόρων καὶ τὴν χρηστὴν αὐτῶν εἰσπραξίν. Τοῦ λοιποῦ πάντες, Μουσουλμάνοι Χριστιανοί, Ἰσραηλίται, θὰ θεωρῶνται ὡς ὑπήκοοι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ μονάρχου, ὡς τέκνα ἐνὸς καὶ αὐτοῦ πατρός. Τὸ Χάτι-γουμεγιούν τοῦ 1856 ἀπικυροῖ καὶ θεσμοθετεῖ τὰς δοθείσας διὰ τοῦ χάρτου τοῦ Γκιουλ Χανέ ὑποσχέσεις· ὑπισχνεῖται τὴν ἰσότητά πάντων ἐνώπιον τοῦ νόμου, τὸν σεβασμὸν τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινοτικῆς περιουσίας, τὸ δικαίωμα τῆς εἰσαγωγῆς πάντων εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα καὶ εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, τὴν ἰσότητά τῆς φορολογίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, τὴν καταστολὴν πάσων τῶν καταχρήσεων καὶ τῶν ἀδικημάτων τῆς διαφθορᾶς, τῆς ἐκβιάσεως καὶ τῆς κακοπιστίας. Ὁ Ἄβδουλ Ἀζίζ κατὰ τὸ 1864 θεσπίζει τὸν μέγαν περὶ βιλαετίων νόμον Ἐκάλισε πάντας τοὺς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου, ἄνευ διακρίσεως θρησκευματος εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων δι' ἐκλογικοῦ συστήματος, ὅπερ ἐφάνετο παρέχον εἰς τοὺς Χριστιανούς πλήρη χειραφείσαν, σημασίαν δὲ οἶαν δικαιοῦνται νὰ ἔχωσι κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ των. Κατὰ τὸ 1876 ὁ Ἄβδουλ Χαμίτ χορηγεῖ εἰς τοὺς λαοὺς τοῦ Σύνταγμα, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν ἐφ' αἷς σεμνύνεται ἡ Ἑσπερία· περιλαμβάνει δὲ τοῦτο τὴν ἰδρυσιν Βουλῆς, Γερουσίας, Ἀνωτάτου Δικαστηρίου καὶ εὐρύτατον ἐκλογικὸν σύστημα. Ἐνταυτῷ δὲ γίνεται λόγος περὶ ἐργασίας ὑπὲρ τῆς ὕλικῆς εὐημερίας τοῦ Κράτους, περὶ γονιμοποιήσεως τῶν γαιῶν, ἄς ἐξήντησιν ἡ ἀκηδία τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, περὶ κατασκευῆς σιδηροδρόμων, ὁδῶν καὶ διωρύχων, καὶ ἐν γένει περὶ κυκλοφορίας νέου αἵματος εἰς τὸ ἐπιθάνατον ἐκεῖνο σῶμα. Ἡ Γαλλία πάντοτε φιλελευθέρως καὶ προθύμως εὐπιστος περὶ τὰ τοιαῦτα, παρακολουθεῖ μετ' ἐνδιαφέροντος πάσας τὰς προσπάθειας, ἄς ὁ πρῶν αὐτῆς σύμμαχος καταβάλλει ὅπως καταστῇ ἄξιος νὰ διατηρήσῃ τὴν ιδιότητα ταύτην· χειραγωγεῖ αὐτὸν καὶ ὑποστηρίζει τ' ἀσταθῆ του βήματα εἰς τὴν ὁδὸν τὴν τόσον ξένην πρὸς αὐτόν· παρέχει αὐτῷ κεφάλαια πρὸς κατασκευὴν σιδηροδρόμων καὶ ἀνέγερσιν σχολείων. Ἰδίως κατὰ τὸ 1868 στηρίζει γενναίως ἐλπίδας ἐπὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ λυκείου τοῦ Γαλατᾶ Σερὰί· προσκαλεῖ εἰς αὐτὸ τοὺς νέους πάσης φυλῆς πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης της· διὰ τῆς γλώσσης ταύτης διδάσκει

αὐτοὺς τὰς πρώτας γνώσεις τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, προσπαθεῖ νὰ τοὺς κάμῃ νὰ λησμονήσωσι τὴν ποικιλίαν τῶν μητρικῶν αὐτῶν γλωσσῶν, νὰ ἐμπνεύσῃ αὐτοὺς γαλλιστὶ ιδέας καὶ αἰσθήματα γαλλικά, νὰ ἐμποτίσῃ αὐτοὺς βαθέως διὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἀνεξιθρησκίας, ν' ἀνακαινίσῃ τὴν ψυχὴν αὐτῶν, ἀπαλλασσομένην ἀπὸ πασῶν τῶν προτέρων προλήψεων καὶ προσιτῆν εἰς πᾶσαν πρόοδον.

Δὲν ὑπάρχει εὐγενεστέρα ταύτης ἐπιχειρήσις καθ' ἅπασαν τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα· οὐδ' αὐτὴ ἢ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίᾳ ὑπενθυμίζει αἰσθήματα ὑψηλότερα. Ἄλλὰ καὶ δὲν ὑπῆρξε πρᾶξις ἀνωφελεστέρα αὐτῆς. Ἡ Γαλλία καὶ ἐκεῖ ἐφάνη ὑποδυθεῖσα τὸ πρόσωπον τοῦ Δὸν Κιχώτου· δὲν πρέπει νὰ μεταμεληταί διὰ τοῦτο· ἀλλ' ὅμως πρέπει ν' ἀρύηται ἐξ αὐτοῦ διδάγματα ὠφέλιμα διὰ τὸ μέλλον· θὰ ἔλθῃ στιγμή καθ' ἣν ἢ τοιαύτη δρᾶσις ἔσται ἐξ ἀνάγκης γελοία.

Τὸ Τανζιμάτ ὀλοσχερῶς ἀπέτυχεν, ἀρκεῖ δὲ ἢ παράταξις τῶν καταχρήσεων, ἃς ἀπηριθμουν ἐπαγγελόμενοι τὴν κατάργησιν αὐτῶν οἱ χάρται τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ 1839, 1856, 1864, 1877 διὰ νὰ παραστήσωσι τὴν εἰκόνα τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Καὶ σήμερον εἶνε ὃ,τι ἦτο πάντοτε· οὐδεμία ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ἀσφάλεια διὰ τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ περιουσίαν τῶν Χριστιανῶν, οὐδεμία δικαιοσύνη ἐν τῇ ἐπιβολῇ καὶ τῇ εἰσπράξει τῶν φόρων, οὐδεμία ἀστικὴ ἢ πολιτικὴ ἐλευθερία, οὐδεμία ἰσότης εἰς ὃ,τι δῆποτε. Οἱ Μουσουλμάνοι ἐξακολουθοῦσι πάντοτε νὰ θεωρῶσιν ἐχυτοὺς ὡς τὴν ἄρχουσαν καὶ κατακτήσανσαν τάξιν· οἱ Χριστιανοὶ εἶνε πάντοτε ραγιάδες. Δὲν ὑπάρχει ἢ ἐλαχίστη συγχώνευσις μεταξὺ τῶν μὲν καὶ τῶν δέ· ἀπομένουσιν αἰετοτε ἐχθροὶ ἄσπονδοι, οἵτινες πρέπει νὰ χωρισθῶσι χάριν τῆς εἰρήνης τῆς Εὐρώπης. Τὰ τελευταῖα συμβάντα εἶνε λίαν διδακτικὰ ὡς πρὸς τοῦτο· τὸ πείραμα εἶνε πειστικώτατον.

Δὲν ἀρμόζει ἴσως ν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν μεταρρυθμιστικῶν προθέσεων Σελίμ τοῦ Γ', Μαχμούτ τοῦ Β', τοῦ Ἀβδούλ Μετζίτ καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτῶν. Ὅφειλομεν ὅμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι αἱ περιπαθεῖς αὐτῶν ὑποσχέσεις ἦσαν πάντοτε σύγχρονοι πρὸς τοὺς δεινοτάτους τῶν κινδύνων, οὓς κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα διέτρεξε τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος. Ὁ χάρτης τοῦ Γκιουλχανέ ἐξεδόθη ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Νεζίπ ἤτταν καὶ συνετέλεσε ν' ἀποφασισθῇ ἢ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις κατὰ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ τοῦ

Ἰβραήμ πασᾶ. Κατὰ τὸ 1856 οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Σουλτάνου γενόμενοι δεκτοὶ εἰς τὸ ἐν Παρισίοις συνέδριον, ἔδειξαν τὴν εὐγνωμοσύνην των ἐπὶ τῇ ἐξαιρετικῇ ταύτῃ τιμῇ ἀναγγείλαντες εἰς τὰς Δυνάμεις τὴν πρόθεσιν τοῦ μονάρχου των ὅπως ἀκολουθήσῃ ἀποφασιστικῶς τὴν ὁδὸν τῶν μεταρρυθμίσεων· μετ' ὀλίγον δέ, ἀφοῦ αἱ Δυνάμεις ἀωμολόγησαν τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης», ἐξεδόθη τὸ Χάττι-χουμαγιούν. Ὁ περὶ βιλαετιῶν νόμος τοῦ 1864 ἦτο τὸ συμπλήρωμα τοῦ Χάττι-χουμαγιούν, ἀνήκει δ' εἰς τὴν περίοδον τῆς μεγάλης μεταρρυθμιστικῆς ἐργασίας τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1877 ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ἀβδούλ Χαμίτ νὰ μὴ λάβῃ ποσῶς ὑπ' ὄψει τὰς μετριοπαθεῖς οὐχ ἤττον ἀπαιτήσεις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνδιασκέψεως. Ἄς προσθέσωμεν ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ κατὰ τὸ 1897 χορηγηθεῖσα εἰς τὴν Κρήτην αὐτονομίαν δὲν προῆλθεν οἰκειοθελῶς ἐκ τῶν ἀγαθῶν διαθέσεων τοῦ Σουλτάνου, ἀλλ' ἐπεβλήθη αὐτῷ ὑπὸ τῆς Εὐρώπης. Δὲν δικαιούμεθα ἄρα γε ἐκ τούτου νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οὐδέποτε οἱ κατὰ καιροὺς Σουλτάνοι ἐπεθύμησαν εἰλικρινῶς τὰς μεταρρυθμίσεις, ὅτι δ' αὐταὶ ἦσαν νόμισμα ἀπατηλὸν, δι' ὧν ἐπλήρωσαν τὰ εὐεργετήματα ὅσα ἡ Εὐρώπη, καὶ πρὸ πάντων ἡ Γαλλία ἐπεδαψίλευσεν αὐτοῖς; Ἐὰν δὲ ἡ τοιαύτη παρατήρησις δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς μονάρχας σχετικῶς χρηστοὺς, οἳ οἱ Ὁ Ἀβδούλ Μετζιτ καὶ Ὁ Ἀβδούλ Ἀζιζ, τί πρέπει νὰ φρονῶμεν περὶ τῆς εἰλικρινείας Ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ τοῦ Β', ὅστις ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς βασιλείας του δὲν ἀπέκρυπτε τὴν περιφρόνησίν του πρὸς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς θεσμοὺς, ὑποκρινόμενος τὴν κωμωδίαν τοῦ Συντάγματος, ἀποπέμπτων εὐθὺς μετὰ τοῦτο τὸν Μιδατ πασᾶν καὶ παραδιδόμενος εἰς τὸν φανατισμὸν τῶν περιστοιχούντων αὐτὸν Δερβισῶν;

Ὡς πρὸς ἐν μόνον ἡ μεταρρυθμίσις ὅπως οὖν νῦν δοκίμησεν. Ὁ παλαιὸς στρατὸς τῶν Γιανιτσάρων, περιπεσὼν εἰς ἀδυναμίαν, ἀντικατεστάθη ὑπὸ στρατοῦ νέου, ὅστις ἐγένετο τὸ πολύτιμον ὄργανον τῆς προσωπικῆς πολιτικῆς τοῦ νῦν Σουλτάνου. Ἐξαπατοῦσα διαρκῶς τὴν Εὐρώπην διὰ προσχημάτων, ἀποσκειπάζουσα τὴν ὁδόν, ὅπως ἐλέγετο ἄλλοτε περὶ τοῦ Μεχμέτ, ἡ Τουρκία ἐνεκαίνιζε τὴν πολεμικὴν αὐτῆς ῥώμην καὶ καθίστατο ἐκ νέου ἰκανὴ νὰ βλάψῃ. Βεβαίως οὐχὶ χάριν τοιοῦτου σκοποῦ ἡ Εὐρώπη, καὶ ἰδίως ἡ Γαλλία, ἐπεχείρησε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς τῶν μεταρρυθμίσεων.

Μετὰ ὀλόκληρον αἰῶνα πειραμάτων δυνάμεθα ν' ἀποφανθῶμεν

όριστικῶς ὅτι τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος εἶνε ἀνεπίδεκτον τῶν εὐκταίων μεταρρυθμίσεων. Παραδεχόμεθα ὅτι καὶ ἄλλαι φυλαί, ὡσαύτως ἀσιατικαί, ὅπως οἱ Οὐγγροὶ, παρεδέχθησαν τὰ εὐρωπαϊκὰ ἤθη καὶ ἐγένοντο ἄξιοι νὰ γείνωσι μέλη τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας. Ἄλλ' αὐταὶ ἀπὸ τοῦ Μεσαιῶνος ἤδη ἠσπάσθησαν τὸν Χριστιανισμόν, ὅστις εἶνε ὁ μόνος παράγων τῆς συγχωνεύσεως μεταξὺ τῶν μᾶλλον διεστώτων λαῶν. Ἄλλως τε δύσκολον εἶνε νὰ προσδιορίσωμεν μέχρι τίνος σημείου αἱ φυλαὶ αὐταὶ ἔμεινεν ἄγναι ἀπὸ πάσης ἀναμίξεως, διότι ἡ ταυτότης τῆς θρησκείας ἐπέτρεψε φυσικῶ τῷ λόγῳ τὰ συνοικέσια μετ' ἄλλων τῆς αὐτῆς χώρας φυλῶν καὶ σήμερον ἐν τῇ καθαυτῷ Οὐγγαρία, ἐπὶ παραδείγματι, δὲν διακρίνονται πλέον αἱ συναναμιγείσαι φυλαί. Ἀπ' ἐναντίας οἱ Τοῦρκοὶ ἔμειναν Μουσουλμάνοι, τούτου δ' ἕνεκα ἀνεπίδεκτοι συγχωνεύσεως καὶ πάσης εὐρωπαϊκῆς μορφώσεως, διότι τὸ Κοράνιον ἐμπνέει αὐτοῖς βαθὺ τὸ μῖσος καὶ τὴν περιφρόνησιν πρὸς πᾶν ὅ,τι εὐρωπαϊκόν. Ἡ ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας συνάφεια αὐτῶν πρὸς τοὺς Χριστιανούς εἰς οὐδὲν ἄλλο συνέτεινεν ἢ εἰς τὸ νὰ ἐξάψῃ τὸν φανατισμόν των, νὰ ἐντείνῃ τὰς ιδιότητας τοῦ ἀσιατικοῦ χαρακτῆρός των, φαίνονται δὲ ὑπὲρ ποτε ξένοι καὶ βάρβαροι, καθόσον εἰς τὰς πρεσβευομένας παρὰ τῆς Εὐρώπης χριστιανικὰς δοξασίας, τὰς ἤδη ἀποχωρίζουσας αὐτὴν ἐξ ἐκείνων, προσετέθησαν καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ ἀρχαί, ἃς οὐδὲν ἄλλως δύνανται νὰ ἐνοήσωσιν.

Ὁ Τοῦρκος ἀπομένει πάντοτε ὁ πάλαι ἐνθερμος «μοσλέμ» καὶ τὸ ἀποδεικνύει καθ' ἐκάστην. Τὸ κατὰ τοῦ «ρούμ» μῖσός του ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε ἡ θεμελιώδης βᾶσις τῆς πίστεώς του, καὶ σφοδρύνεται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος· μεταβάλλεται δὲ εἰς ἀπόγνωσιν καὶ πικρὸς αἰμοβόρον ἐπὶ τῇ θεᾷ τῶν ἀκαταγωνίστων προόδων τοῦ ἐχθροῦ του, πάθος ἀρεσκόμενον εἰς στυγεράς σφαγὰς. Ἐν τούτοις ὁ Τοῦρκος ἀπατᾷ τὴν Εὐρώπην ὡς πρὸς τ' ἀληθῆ του αἰσθήματα· διότι ἡ κακοπιστία εἶνε εἰς αὐτὸν ἔμφυτος καὶ ἀνιάτος· Ἡ εἰλικρίνεια εἶνε δι' αὐτὸν εὐήθεια, ὁ δὲ δόλος τῆς ὑποκρισίας εἶνε λεπτότης τοῦ πνεύματος, χαρακτηρίζουσα τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ ἀπέναντι τῶν Ἑσπερίων, οὓς χλευάζει. Πάντα ταῦτα τὰ αἰσθήματα προσωποποιοῦνται σήμερον ἐν τῷ Σουλτάνῳ Ἀβδούλ Χαμίτ· δι' αὐτὸ θεωρεῖται παρὰ σύμπαντος τοῦ ἰσλαμικοῦ κόσμου ὡς ὁ ἐνδοξος, ὁ σεπτὸς καὶ ἱερός Παδισάχ. Παρ' αὐτῷ δὲ τὰ ἐν λόγῳ αἰσθήματα συμπληροῦνται διὰ φόβου τινος νοσηροῦ, ὅστις εἶνε ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ τῶν

ἐγκλημάτων του. Φονεύει διὰ νὰ μὴ φονευθῆ. Διότι γινώσκει ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν ἀγαπῶσι τοὺς μεταρρυθμιστὰς Σουλτάνους, ἐνθυμείται δὲ αὐτὸς τὰς κατὰ τὰ ἔτη 1807 καὶ 1876 ἐπαναστάσεις· εἶνε καὶ τοῦτο παράδοσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Καὶ θὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἔχει δίκαιον, ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν αὐτὸς κρίνει τὰ πράγματα· ἡ Εὐρώπη δι' αὐτὸν εἶνε πολὺ ὀλιγώτερον ἐπίφοβος ἢ οἱ Δερβίσαι· ἄλλως τε δ' αὐτὴ δὲν ἀποδοκιμάζει τὸ τοιοῦτο σύστημα τῆς βασιλείας του, ἀφοῦ καθ' ὃν χρόνον ἐκεῖνος σφάζει, αὐτὴ ἀνακηρύττει στεντορείως τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Ὁ Ἀβδούλ Χαμίτ εἶνε λίαν ἐπιτήδειος· εὔρε τὸ μέσον ὅπως ζῆ καὶ εὐχαριστῆ πάντας. Εἶνε ἀληθὲς ὁμως ὅτι ἡ Εὐρώπη δεκνύει περὶ τοῦτο ὑπερβολικὴν συγκατάβασιν.

Ἀναμφιβολον ὑπάρχει ὅτι οἱ Τούρκοι εἶνε ἀδύνατον ν' ἀπορροφηθῶσιν ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν εἶνε ἀφομοιώσιμοι· σήμερον δὲ μάλιστα εἶνε ὀλιγώτερον παρὰ ποτέ. Ἡ πολιτικὴ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους ἦτο λίαν ἀξιεπαίνος· ἀλλ' ἀπέτυχε, σήμερον δὲ εἶνε ἀπλῶς πολιτικὴ τοῦ μηδενός. Ὁ Σουλτάνος δύναται νὰ προσεπικυροῖ καὶ νὰ ἐγκρίνη τὰ λαμπρὰ σχέδια τῆς Εὐρώπης· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον οὐδεμίαν δύναται νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην· διότι δὲν ἀρκεῖ μία ὑπογραφή, καὶ ἂν ἔτι ὑποθέσωμεν, ταύτην εἰλικρινῆ, ὅπως μεταβάλλῃ φύσιν αὐτὸς τε καὶ ὁ Ἰσλαμισμὸς

Τινὲς προσδοκῶσιν ὅτι ἡ Εὐρώπη κεκμηκυῖα τέλος ἐκ τῆς ἀδιαιλείπτου ἀπάτης, φοβουμένη δὲ τὸν διομλισμὸν ὅστις ἤθελε προκαλέσῃ τὴν ἐκρηξίν τῶν φιλαρπάγων παθῶν, θ' ἀποφασίσῃ ν' ἀνακαινίσῃ τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος διὰ τῆς βίας, μεταχειριζομένη καὶ τὰ τηλεβόλα ἐν ἀνάγκῃ, ὅπως «καυτηρήσῃ» (1). Ἀλλ' αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις οὐδέποτε θὰ συμφωνήσωσιν ὡς πρὸς τὸν καυτηριασμὸν. Ὑπάρχει δόγμα τοῦ πολιτικοῦ ἐν Εὐρώπῃ δικαίου, ὅπερ αὐταὶ αἱ Δυνάμεις πολλάκις ἀνεκήρυξαν καὶ ὅπερ ὁ Σουλτάνος ὑπομιμνήσκει αὐταῖς ἀδιακόπως, προσκαλῶν αὐτὰς νὰ τὸ σεβασθῶσι, τοῦτο δὲ εἶνε ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Κράτους τῆς. Ὅσάκις δ' αἱ Δυνάμεις ἀνακοινῶσι τι εἰς τὸν Σουλτάνον, ἐξυπακούεται ὅτι δὲν ἀξιοῦσι τι παραβλάπτειν τὴν ἐξουσίαν του, ἀλλ' ὑποδεικνύουσι καὶ καθυποβάλλουσιν αὐτῷ μέτρα, ὅπως τὰ ἐγκρίνη.

(1) A. Vandal: Les Arméniens et la Réforme de la Turquie.

Ἐὰν καθίστατο ἐπάναγκες νὰ λησμονηθῇ τὸ ὀχληρὸν τοῦτο δόγμα, τὸ ἐπωφελές μόνον διὰ τὸν Σουλτάνον καὶ διὰ τοὺς ἀρεσκομένους εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος, εἰς τὴν καυτηρίασις ἤθελε θεωρηθῇ ἀπαραίτητος, θὰ ὑπῆρχεν ἄρα γε δυνατὴ ἡ μεταξὺ τῶν Δυνάμεων σύμπνοια; Οὐχί. Τίς δύναται νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἤθελε συγκατατεθῇ νὰ ἐνεργηθῇ πίεσις κατὰ τοῦ Σουλτάνου; Τοιαύτας ἐνεργείας δὲν παραδέχεται εἰμὴ μόνον κατὰ τῶν Ἑλλήνων· διότι ἀρέσκεται, ὅπως καὶ ὁ Μεττερνίχος κατὰ τὸ 1825, νὰ μὲν φίλος τῶν σφαγέων· ἐπιθυμεῖ ὅπως ἡ Γερμανία φέρῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ στίγμα τοῦτο τῆς αἰσχύνης. Ἡ ἀντίστασις δὲ τῆς Γερμανίας, ὑποστηριζομένης ὑπὸ τῆς Αὐστροουγγαρίας καὶ πιθανῶς ὑπὸ τῆς Ἰταλίας, θὰ ἤρκει ὅπως συγκρατῇ τὴν εὐρωπαϊκὴν ὁμοφωνίαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς συνήθους ἐνεργείας της.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν παραδεχθῶμεν τὸ δυνατὸν τῆς τοιαύτης πλήρους συμπνοίας, τῆς στρατιωτικῆς ἐπεμβάσεως πασῶν τῶν Δυνάμεων ἐν Τουρκίᾳ, τῆς διὰ τῆς βίας ἐκτελέσεως τῶν ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων, δὲν θὰ ἦτο τοῦτο ἀκριβῶς ἡ κατάργησις τοῦ δόγματος τῆς ἀκεραιότητος; Δὲν θὰ ἦτο ἡ ἐγκατάστασις τῆς εὐρωπαϊκῆς συγκυριαρχίας ἐν Τουρκίᾳ, ὅπως ἐγένετο ἐν Ἑλλάδι; Τὸ τοιοῦτο δὲ, ἀποσκορακίζομένων τῶν διπλωματικῶν ὄρων δι' ὧν συνήθως ἀποκρύπτεται ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πραγματικότης, θὰ ἦτο κατ' οὐσίαν ἡ πτώσις τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους.

Ἄλλως τέ εἰσι καταφανῆ πάντα ταῦτα, καὶ ἰδίως ἡ ἀδυναμία τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας. Παρασυρόμεναι ὑπὸ τῶν γεγονότων καὶ ὅπως ἀποσοθήσωσι νέας συμφοράς, αἱ Δυνάμεις, ἀκουσίως οἰοῦνται ἐξαγγέλλουσαι ἐν ταυτῷ μεγαλοφώνως τὰς μεγάλας καὶ θεμελιώδεις ἀρχὰς περὶ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς κυριαρχικῆς ἐξουσίας τοῦ Σουλτάνου ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει τῆς χώρας του, ἀνακηρύττουσι τὴν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης, παρασκευάζουσι τὴν τῆς Μακεδονίας, ἀσχολοῦνται εἰς τὸν κανονισμὸν τοῦ ἀρμενικοῦ ζητήματος, ἀναγνωρίζουσιν ἐπισήμως τὴν ἔνωσιν τῆς Ρωμυλίας μετὰ τῆς Βουλγαρίας, ἀφίνουσι εἰς τοὺς Ἄγγλους τὴν Αἴγυπτον καὶ ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἀπαραίτητον ὁδὸν τοῦ διαμελισμοῦ. Ἐξ ἀνάγκης ὁμολογοῦσι—διότι τὸ ἔργον των ἰσοδυναμεῖ πρὸς ὁμολογίαν—ὅτι τὸ Τανζιμάτ, ἥτοι ἡ γενικὴ μεταρρυθμίσις, εἶνε χίμαιρα, ὅτι ἡ γενομένη ἀπόπειρα, ἡ ἀποτόμως διακοπεῖσα κατὰ τὸ 1877. ἐκ

τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Ἀβδούλ Χαμίτ καὶ τῆς ἀναστυλώσεως τῆς μουσουλμανικῆς θειοκρατίας, ὑπῆρξεν ἀπλῶς ἐν τῇ παρακμῇ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους ἀναβολή, βελτίωσις παροδική, πρόδρομος τοῦ θανάτου καὶ τῶν ὑστάτων σπασμῶν τῆς ἀγωνίας· ἀόφειλουν δὲ νὰ προσδοκῶσιν ἐπικειμένην τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὰ τέκνα τοῦ Ἐρτογρούλ καὶ τοῦ Ὄσμάν, ἀλλεπαλλήλως ἀπωθούμενα ἐκ τῶν προτέρων αὐτῶν συνόρων, θὰ ἐξαφανισθῶσιν ἐκ τῆς Εὐρώπης, ἕνεκα τῆς καταδίκης τοῦ συστήματος τῆς βίας, ἐξ οὗ ἔζων, καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀκαταγωνίστου πολιτισμοῦ, ὃν αὐτοὶ ἐμφύτως ἀποκρούουσιν» (1).

Ὅθεν ὅπως δῆποτε καὶ ἂν ἐξετασθῇ ἡ ἀνάλυσις τῶν κυριωτάτων στοιχείων τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, καταλήγομεν ἀναποφεύκτως εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς καταστροφῆς τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ὅπερ παρουσιάζεται ὡς ἀναμφισβήτητον ἱστορικὸν γεγονός κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, εἶτα δὲ ἐνισχύθη κατόπιν καὶ ἐγένετο ἀκατανίκητον, μοιραῖον, ἱκανὸν νὰ συμπαρασύρῃ πᾶσαν ἀντίστασιν.

Γ. ΡΩΣΣΟΙ ΚΑΙ ΓΑΛΛΟΙ

Μέγας πολιτικὸς ἀνὴρ εἶνε ὁ ἀνακαλύπτων τὰς μεγάλας ὁδοὺς τοῦ βίου τῶν ἐθνῶν καὶ βαδίζων ἐν αὐταῖς. Διότι ἡ διπλωματία στηρίζεται εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος· πρέπει ὁμως ἡ τοιαύτη γνῶσις νὰ αἰρηται μέχρι προρρήσεως, μέχρι τῆς μαντείας σχεδὸν τοῦ μέλλοντος καὶ τῆς ἐμβατεύσεως τῶν ἀπαραιτήτων ἱστορικῶν νόμων. Ἰδιαζόντως δὲ φαίνεται μοιραία καὶ ἀκαταγώνιστος ἡ φορὰ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ πρὸς τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ καὶ ἡ φορὰ τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν τελευταίων αὐτοῦ θέσεων. Κατὰ συνέπειαν, μὴ λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν καιρικῶν περιστάσεων, αἵτινες ἐνδέχεται νὰ παρεκκλίνωσιν ἢ νὰ ἐμποδίσωσι προσκαίρως τὸν ροῦν τῶν πραγμάτων, τὰ τρία μεγάλα γεγονότα, περὶ ἃ ἐκτυλίσσεται μετὰ τῆς ἀμειλίχτου ἰσχύος τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως σήμερον τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, εἶνε ἡ ἀναγέννησις τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανικῶν ἐθνῶν, ἡ ἐξάπλωσις τῶν Ρώσων ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἡ ἐξάπλωσις τῶν Γάλλων ἐν Ἀφρικῇ.

(1) F. Engelhardt: La Turquie et le Tanzimat II, p. 827—828.

Ὅτε Μωάμεθ ὁ Πορθητὴς εἰσήλασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μετεποίησε δὲ τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τζαμίον, ἐκάλυψε τὰς τοιχογραφίας αὐτοῦ διὰ χρίσματος ἀσβέστου καὶ παρὰ τὸν τροῦλλον ἀνήγειρε δύο μιναρέδες. Οἱ μιναρέδες οὗτοι εὐκόλως καταρρίπτονται καὶ ἡ Ἁγία Σοφία δύναται ν' ἀνακτῆσθαι τὸν πρῶτον αὐτῆς χαρακτῆρα ὡς χριστιανικὴ μητρόπολις· τὸ χρίσμα δὲ τῆς μουσουλμανικῆς ἀσβέστου εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐχρησίμευσεν ἢ νὰ διαφυλάξῃ τὰς χριστιανικὰς ἀγιογραφίας ἀπὸ τῆς ἐπηρείας τοῦ καιροῦ. Σήμερον τρίβεται καὶ καταπίπτει εἰς οἰκτρὰ τεμάχια, αἱ δὲ εἰκόνες καὶ τὰ ψηφιδωτὰ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστιανοῦ ἀναφαίνονται ζωηρὰ καὶ λαμπρὰ ὅσον ἄλλοτε. Δὲν ἀποτελοῦσιν ἀκόμη σύνολον καὶ τὸ σχεδιογράφημα αὐτῶν εἶνε εἰσέτι ἀόριστον· ἀλλ' ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος αἱ φωτειναὶ τῶν πλάκες θ' αὐξήσωσι, θὰ συνενωθῶσι καὶ ἡ Ἁγία Σοφία θ' ἀνακτῆσθαι ὁλόκληρον αὐτῆς τὸ πρότερον κάλλος.

Ἦδη ἐσχηματίσθησαν τὸ Μαυροβούνιον, ἡ Ἑλλάς, ἡ Σερβία, ἡ Ρουμανία, ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ εἴρων εἰμαρμένη ἐξελέξατο ὡς ὄργανα τοῦ ἔργου τῆς τούτου τὰς Δυνάμεις ἀκριβῶς ἐκείνας, αἵτινες ζημιοῦνται ἐξ αὐτοῦ. Πάντα ταῦτα τὰ σλαυικὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Κράτη δὲν διωργανώθησαν ἀκόμη ἐντὸς παγίων ὀρίων καὶ ὀριστικῶν στελεχῶν. Ὑπολανθάνει ἤδη ὁ εἰς τὰς χώρας ἐκείνης σχηματισμὸς Σλαυίας τινὸς λίαν ἰδιορρυθμοῦ, ἣτις δὲν θὰ εἶνε ρωσικὴ, ὅπως ἡ Ἰταλία δὲν εἶνε γαλλικὴ. Ἡ Αὐστρία φαίνεται ἤδη ρέπουσα πρὸς τοιαύτην τινὰ ἐξέλιξιν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἀκόμη διατελοῦσιν ἐν καταστάσει θολῇ καὶ νεφελῶδει. Οἱ Βούλγαροι ἀπερρόφησαν τὴν Ρωμυλίαν, παρὰ τὴν θέλησιν τῆς Εὐρώπης, ὅπως οἱ Ἰταλοὶ τὸ βασιλεῖον τῆς Νεαπόλεως· θὰ κυριεύσωσιν ἴσως καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν παρὰ τὴν θέλησιν τῶν Ρώσων, ὅπως οἱ Ἰταλοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Ρώμην παρὰ τὴν θέλησιν τῆς Γαλλίας. Ἀρκεῖ περιστατικόν τι τυχαῖον, ἢ ἡ ἐμφάνισις Καθούρτινος ἢ Βίσμαρκ, ἢ Φιλίππου Μακεδόνος, ὅπως καθορισθῶσι φαινότατα αἱ σκοτειναὶ εἰσέτι τύχαι τῆς παρὰ τὸν Αἴμον Σλαυίας.

Ἄλλ' ἡ χερσόνησος τοῦ Αἴμου δὲν εἶνε ἴσως τὸ κέντρον τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, ἢ δὲ Ἄσια παρουσιάζει θαυμασιώτερα θεάματα. Ἡ νέα πολιτικὴ μορφή ἦν ἔλαβεν ἡ πρῶτην εὐρωπαϊκὴ Τουρκία ἠνάγκασεν ὀριστικῶς τὴν Ρωσσίαν νὰ στραφῇ πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολήν. Ἐξετέλεσε δὲ αὐτόθι ἔργον τεράστιον. Μεταξὺ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ Εἰρηνικοῦ Ὠκεανοῦ, ἀπὸ τοῦ Παγωμένου Ὠκεανοῦ μέ-

χρι τοῦ Παμίρ, ἡ ἔργασία αὐτῆς ὑπῆρξεν ἀπὸ ἐνὸς ἤδη αἰῶνος συνεχῆς. Βραδέως κατ' ἀρχὰς καὶ σχειδὸν ἀσυνειδήτως κατώρθωσε νὰ διανύσῃ πᾶσαν τὴν ἀπέραντον ἀπόστασιν τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ ἀποικιακοῦ Κράτους, νὰ κλείσῃ δὲ τοιοῦτοτρόπως παρὰ τὸ Παμίρ τὸν κύκλον, δι' οὗ αἱ χριστιανικαὶ Δυνάμεις περιέζωσαν τὸν Ἰσλαμισμόν ἐκ τοῦ βορρᾶ.

Γείτων ἤδη τῆς Σινικῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς, δυναμένη νὰ προσεγγίξῃ εἰς τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν διὰ τῶν ἠπειρωτικῶν ὁδῶν, ἡ Ρωσσία δὲν ἔχει πλέον πολὺ μεγάλην ἀνάγκην διεξόδου πρὸς τὴν θάλασσαν, ἡ δὲ κατοχὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀποτελεῖ πλέον δι' αὐτὴν κατεπιείγουσαν οἰκονομικὴν ἀνάγκην. Ἐνδιαφέρεται μετ' ὀλιγωτέρας ζέσεως περὶ τῶν ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου πραγμάτων καὶ φροντίζει μόνον νὰ καλύπτῃ ἐκεῖθεν τὴν δεξιὰν αὐτῆς πλευρὰν ἀπὸ ἐπικινδύνων ἐπιθέσεων. Ὅθεν δὲν συγκρούεται πλέον πρὸς τὴν ἀντιζηλίαν τῆς Γαλλίας, δύναται δὲ καὶ νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Αὐστρίας, καὶ πάντα τὰ διπλωματικὰ συστήματα τῆς Εὐρώπης ἐνδέχεται ἐκ τούτου νὰ μεταρρυθμισθῶσιν.

Πᾶσαν αὐτῆς τὴν προσοχὴν συγκετρῶνει εἰς τὴν πολιτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἀσίας. Ἐφθασεν ἤδη αὐτόθι εἰς τοιαῦτα ἀποτελέσματα, ὥστε συνησθάνθη ὅτι δύναται ν' ἀποβλέπῃ εἰς μέλλον λαμπρόν, ὅτι εἰμαρτο αὐτῇ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ὁ κληρὸς ὅπως ἀποικίσῃ τὴν Ἀσίαν, ὅπως ἐπαναγάγῃ τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν εἰς τὴν κοιτιδὰ του, συμπληρώσῃ δὲ ἀπὸ τοῦ βορρᾶ τοῦ παλαιοῦ κόσμου τὸν γιγάντιον αὐτοῦ κύκλον. Ὁ ὀμφαλὸς τοῦ Κράτους αὐτῆς, τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος αὐτῆς, οὕτως εἰπεῖν, εὔρηται νῦν ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ παρὰ τὸ Παμίρ, εἰς ἰσην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου καὶ ἀπὸ τῆς Κιτρίνης θαλάσσης, ἀπὸ τῆς Μόσχας καὶ ἀπὸ τῆς Ἰρκούτσκις, ἀπὸ τῆς Πετροπόλεως καὶ ἀπὸ τῆς Βλαδιβοστόκ, ἀπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπὸ τῆς Σινικῆς. Ἐνίκησεν ἐνδόξως καὶ κατόπιν ἀπερρόφησε—διότι κέκτηται μεγάλην ἀφομοιωτικὴν δύναμιν—πάντας τοὺς μουσουλμανικοὺς λαοὺς τοῦ Τουρκιστάν· κατέταξεν αὐτοὺς ὑπὸ τὰς σημαίας της καὶ διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν της. Θὰ περιλάβῃ ἄρα γιντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἐνεργείας της καὶ τοὺς ἄλλους μουσουλμάνους Τούρκους, τουτέστι τοὺς Ὀθωμανοὺς; Ὁ ρίπτων ἀπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τοῦ ἐθνογραφικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ χάρτου τῆς Ἀσίας θὰ ἴδῃ ὅτι οἱ παρὰ τὴν λίμνην Ἀράλην Τουρκομάνοι κατέχουσι θέσιν πολὺ σημαντικῶ-

τέραν τῆς τῶν Ὀσμανλήδων, οἵτινες περικυκλωμένοι ὑπὸ τῶν Ἰνδοευρωπαϊῶν τοῦ Αἴμου, τοῦ Καυκάσου, τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Περσίας καὶ ὑπὸ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας, εὐρίσκονται οἰονεὶ ἀποπεπλανημένοι ἐν τῷ μέσῳ φυλῶν ξένων καὶ ἐχθρικῶν. Ἀφοῦ ἐκδιωχθῶσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπωσθῶσιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, οἱ Ὀθωμανοὶ Σουλτάνοι, οἵτινες θὰ καταστῶσιν καὶ αὐτοὶ Σουλτάνοι τῆς Προύσσης ἢ τῆς Ἐρζερούμης, δὲν θὰ ὑποστῶσιν ἄρᾳ γε τὴν τύχην τῶν χανῶν τῆς Χίβας καὶ τῆς Βουχάρας;

Ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ Ρωσσία παρασκευάζεται περισυλλέγουσα τὰς ἑαυτῆς δυνάμεις. Δὲν ἐπέστη ἀκόμη ὁ καιρὸς τῶν μεγάλων συμβάντων, ὧν τὸν λαμπρὸν ἀντικατοπτρισμὸν ὑπέδειξεν ὁ Ναπολέων εἰς τοὺς ἐκθάμβους ὀφθαλμοὺς τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου τοῦ Α΄. Καὶ ἐπιβλέπει μὲν μακρόθεν τὴν προϋοῦσαν ἀποσύνθεσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, ἐξακολουθεῖ δὲ ν' ἀποστέλλῃ τοὺς ἀποίκους τῆς, τοὺς ἐμπόρους τῆς, τοὺς παντοίους αὐτῆς ἱεραποστόλους διὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐνισχύει τὰς παρὰ τὴν Σινικὴν καὶ τὸ Τουρκεστὰν θέσεις τῆς· τοποθετεῖ ἐκεῖ σιδηροδρομικὰς γραμμάς, ὡσεὶ τεραστίους ἀρτηρίας, δι' ὧν μέλλει ν' ἀναζήσῃ ἡ ἀσιατικὴ ἡπειρος. Τὴν ἐξοπλίζει χάριν τῶν μελλόντων ἀγῶνων, ἀναμένουσα τὸ ἱστορικὸν γεγονός, τὸν εἰμαρμένον μεγαλοφυᾶ ἄνδρα, ἐξ ὧν θὰ ὑπόδειχθῇ καὶ θὰ καθορισθῇ ἡ ἀπαιτουμένη τοῦ ἐξοπλισμοῦ τούτου χρῆσις καὶ διὰ τῶν ὁποίων θὰ προκύψῃ ἡ ἐμπεριεχομένη εἰς πάσας τὰς προσδοκίας καὶ τὰς ἐλπίδας ταύτας πραγματικότης.

Εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ μουσουλμανικοῦ κόσμου, διὰ μέσου τῶν ἀραβικῶν χωρῶν, τῶν ἀποτελουσῶν τὸ ἕτερον ἡμισυ τῶν γαιῶν ἐν αἷς ἐπικρατεῖ τὸ Κοράνιον, ἡ ἐξάπλωσις τῶν Γάλλων ἐν Ἀφρικῇ εἶνε σχεδὸν ἐπίσης ἀξιοπαρατήρητος. Καὶ αὕτη ἐπίσης ἐξηκολούθησεν ἀδιακόπως ἀπὸ τοῦ 1850 διὰ τῆς Ἀλγερίας, ἐπὶ Λουδοβίκου Φιλίππου, τῆς Σενεγάλης ἐπὶ τοῦ Ναπολέοντος Γ' καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ Σουδάν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Τοσαῦται ἡρωϊκαὶ προσπάθεια κατεβλήθησαν ἐσχάτως ἐκεῖ, ὥστε ἐκ καθήκοντος ὀφείλομεν νὰ πιστεῦωμεν ὅτι προκαλοῦσιν αὐταὶ τὴν σοβαρὰν μέριμναν τῆς Κυβερνήσεως, δικαιολογοῦσι δὲ τὰς γενομένας ἐν τῇ Ἀνατολῇ θυσίας πρὸς διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος.

Χωρὶς νὰ ἐγκαταλίπη τὰς ἐξαιρέτους θέσεις ἃς ἀνέκαθεν κατέχει ἐν Συρίᾳ, καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐφ' ὧν ἴσως ἡμέραν τινὰ κριθῇ καλὸν νὰ

θεμελιωθῆ νέον πολιτικὸν οἰκοδόμημα, ἡ Γαλλία ἀπορροφᾷ βαθμηδὸν—διότι καὶ αὐτὴ ὡς ἡ Ρωσσία κέκτηται μεγάλην ἀφομοιωτικὴν δύναμιν—τὰ μουσουλμανικὰ Κράτη τῆς δυτικῆς Ἀφρικῆς. Κατέχει τὸ μέγιστον μέρος τοῦ λεκανοπεδίου τοῦ Νίγηρος· ἀνέρχεται πρὸς βορρᾶν τοῦ Κόγκου καὶ κατὰ τὸ μῆκος τοῦ Οὐβάγκη πρὸς τὸν Ἄνω Νεῖλον. Ἐπωφελεῖται διεξιδῶς τῶν συμπαθειῶν, ἃς χαίρει ἐν Αἰθιοπία, ὅπως δημιουργήσῃ ἐκεῖθεν δευτέραν ὁδὸν εἰσχωρήσεως πρὸς τὸν Νεῖλον· παρὰ τὰ ἀραβικὰ δὲ σύνορα τῶν αἰθιοπικῶν χωρῶν, ὅπως ἡ Ρωσσία παρὰ τὸ Παμίρ, κλείει πρὸς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ Ἄγγλους ὅπως ἡ σύμμαχος αὐτῆς πρὸς τοὺς ἐν Ἰνδικῇ, τὴν ζώνην, δι' ἧς αἱ χριστιανικαὶ Δυνάμεις περισφίγουσι τὸν Ἰσλαμισμόν πρὸς νότον.

Οὕτως εἰς μικρὰν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Γαλλία ἐκ παραλλήλων ἐπιδιώκουσι τὸ αὐτὸ ἔργον. Καταβαλοῦσαι περὶ τὰ μῆσα τοῦ παρόντος αἰῶνος τοὺς τελευταίους μουσουλμάνους ἥρωας, τὸν Ἀβδὲλ Καδὲρ καὶ Σιαμύλ, ὑπέστησαν σχεδὸν ταυτοχρόνως σοβαρὰς ἀποτυχίας ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μεσογείῳ, ἡ μὲν ἐκτοπισθεῖσα ἐξ Αἰγύπτου κατὰ τὸ 1882, ἡ δὲ ἀπομακρυνθεῖσα πλέον ἢ ποτε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς ἐν ερολίῳ συνθήκης καὶ τῆς ἀχαριστίας τῆς Βουλγαρίας. Τότε ἐστράφησαν ἀμφότεραι σχεδὸν ταυτοχρόνως ἡ μὲν πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἰνδικῆς, ἡ ἄλλη δὲ πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἀφρικὴν.

Κατὰ τὸ 1807 ὁ Ναπολιὼν ἐθεώρησε τὸ ὀθωμανικὸν Κράτος ὡς σισαθρωμένον, κλονιζόμενον ἐκ θεμελίων ἐξ ἐπαναστατικῶν ταραχῶν, ἀπειλούμενον ὑπὸ ἀναποφεύκτου ὀλέθρου. Τὸ ἐγκατέλιπεν εἰς τὴν τύχην του, συνεμάχησε μετὰ τῆς Ρωσσίας καὶ ἐσκέφθη νὰ ἐπωφεληθῆ τῆς ἀδυναμίας τῶν Τούρκων, ὅπως μετ' αὐτῆς προσβάλλῃ τοὺς Ἄγγλους εἰς τὴν Ἰνδικήν. Ἡ παροῦσα κατάστασις εἶνε παρεμφερὴς πρὸς ἐκείνην, ἀλλ' ἔχει χαρακτῆρα μᾶλλον σαφῆ καὶ στηρίζεται ἐπὶ συμποίας μᾶλλον ἐγκαρδίου, διότι εἶνε λογικωτέρα καὶ ἀπηλλαγμένη τῶν ἄλλοτε ἀντιζηλιῶν, κέκτηται δὲ θέσεις ἰσχυρότερας καὶ μᾶλλον γειννιαζούσας πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολήν. Αἱ δύο σύμμαχοι Δυνάμεις καθίστανται ὁσημέραι ἰσχυρότεραι παρὰ τὴν μεγάλην ὁδὸν τὴν ἀγούσαν πρὸς τὴν Σινικὴν καὶ τὴν Ἰνδικήν, ἡ μὲν πρὸς βορρᾶν, ἡ δ' ἑτέρα πρὸς μεσημβρίαν, καθίστανται ἐξ ἴσου Δυνάμεις μουσουλμανικαὶ διὰ τῆς κατακτητικῆς ἀφομοιώσεως τῶν Τουρ-

χομάνων καὶ τῶν Τούρκων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Ἀράβων ἀφ' ἑτέρου, προσεγγίζουσιν εἰς τὴν λύσιν τῶν διαφόρων τῆς Ἀνατολῆς ζητημάτων καὶ ἀπειλοῦσι νὰ κόψωσι τὴν ἄλυσιν τῶν σταθμῶν, ἣν οἱ Ἄγγλοι κατήρτισαν ἀπὸ τῆς Μεσογείου μέχρι τῆς Ἰνδίας. Ἐνεργοῦσιν ἀπὸ κοινοῦ ἐν Αἰθιοπία, τείνουσι πρὸς ἀλλήλας τὴν χεῖρα ἄνωθεν τῶν ὄροπεδίων τῆς προσθίου Ἀσίας, περιλαμβάνουσιν ὁλόκληρον τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον ἐντὸς τοῦ κύκλου τῆς ἐκπολιτιστικῆς τῶν δράσεως. Τίνα σημασίαν ἔχουσιν αἱ εὐκλεεῖς μέριμναι τῆς καθημερινῆς πολιτικῆς ἀπέναντι τῶν μεγάλων τούτων ἱστορικῶν ἐξελίξεων, ἀπέναντι τῆς τοιαύτης χρησιμοποίησεως πάντων τῶν πόρων τοῦ ἀρχαίου κόσμου;

Εἶνε ἄρα γε ταῦτα ὄνειροπολήματα; Βασίζονται ὁμως ἐπὶ θεμελίων στερεῶν, ἐπὶ τῶν τετελεσμένων γεγονότων καὶ τῶν συγχρόνων ἐπιχειρήσεων. Ἄς παραδεχθῶμεν, ἔστω, ὅτι ἀποτελοῦσιν ἰδεῶδες τι· ἀλλ' οἱ λαοὶ οἱ ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὰ ἰδεώδη, οἱ ἀρκούμενοι νὰ ζῶσιν ἡμέρα τῆ ἡμέρα, πτοούμενοι ἐκ τῆς ἰδέας πάσης ἐνεργείας μαρτυρούσης ζωῆν, οἱ ἐμμένοντες ἐν τῇ ἀκηδία, εἰσὶ καταδεδικασμένοι εἰς ταχὺν θάνατον.

ΣΗΜ. Αἱ χρονολογίαι ἐν τῇ παρούσῃ μεταφράσει ἀφέθησαν ὡς εἶχον ἐν τῷ κειμένῳ, τουτέστι κατὰ τὸ γρηγοριανὸν ἡμερολόγιον. Διὰ τινὰ τυπογραφικὰ παροράματα ἐνόητα, ἀπομείναντα καὶ μετὰ τὴν διόρθωσιν, αἰτούμεθα τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνωστῶν.

ΤΕΛΟΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ ὑπὸ Γαβριὴλ Μονόδ Σελ. 9

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.— Ὅρισμός τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος . . . » 21

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ ΓΕΝΕΣΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ ΚΑΙ ΣΤΑΜΠΟΥΛΑ

Α΄. Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος — Β΄. Ἡ Λατινικὴ Αὐτοκρατορία. — Γ΄. Πτώσις τῆς Ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας.— Δ΄. Τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος » 25

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ.

Νέα πολιτικὴ τῆς Αὐστρίας παρὰ τὸν κάτω Δούναβιν. — Νέα πολιτικὴ τῆς Ῥωσσίας παρὰ τὸν Εὐξείνιον καὶ τὸν κάτω Δούναβιν. — Νέα συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἰνδικῇ.

Α΄. Πρόοδος τῆς Αὐστρίας — Β΄. Πρόοδος τῶν Ῥώσων. Γ΄. Πρόοδος τῶν Ἀγγλων » 63

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΤΟ ΜΕΓΑ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Α΄. Οἱ πρόδρομοι. Ὁ Βοναπάρτης ἐν Αἰγύπτῳ. — Οἱ Ἀγγλοι ἐν Ἰνδικῇ. — Β΄. Τὸ περὶ Ἀνατολῆς μέγα σχέδιον τοῦ Ναπολέοντος. — Γ΄. Ἡττα τοῦ Ναπολέοντος. » 100

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΙ ΑΥΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

- A'. Ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνικότητος. — B'. Ἐπα-
νάστασις καὶ καταστολὴ αὐτῆς. — Γ'. Ἡ Ἐὐρω-
παϊκὴ ἐπέμβασις καὶ ἡ Ἀνεξαρτησία Σελ. 142

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΜΑΧΜΟΥΤ ΚΑΙ ΜΕΧΜΕΤ

Ἡ ἀναμόρφωσις τῆς Τουρκίας — Τὸ τανζιμάτ. — Ἀνάγκη καὶ
δυσχέρειαί τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους.
— Μαχμούτ.

- A'. Ὁ Σουλτάνος καὶ ὁ Πασᾶς. — Ὁ Μαχμούτ καὶ ὁ Μεχ-
μέτ. — Ἡ κατὰ τὸ 1840 Κρίσις. — Ὁ χάρτης τοῦ
Γκιουλχανέ » 179

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Ο ΚΡΙΜΑΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΑΙ ΑΥΤΟΥ
ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΙ

- A'. Γαλλία, Ἀγγλία καὶ Ῥωσία. — Ὁ Κριμαϊκὸς πόλε-
μος. — B'. Ἡ πολιτικὴ τῶν Μεταρρυθμίσεων. — Γ'. Ἡ
πολιτικὴ τῆς Ἀὐτονομίας » 215

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ο ΕΝ ΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΩ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ ΠΟΛΕΜΟΣ
(1877 — 1878).

- A'. Ἡ ἐν Λονδίνῳ Συνδιάσκεψις (1871) — B'. Αἱ Ἐπι-
νατάσεις καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνδιάσκεψις
(1875 — 1877). — Γ'. Ὁ πόλεμος — Δ'. Ἡ ἐν
Βερολίνῳ Συνθήκη καὶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτῆς. » 259

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ
ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

ΤΑ ΕΝ ΕΥΡΩΠΗ, ΑΡΜΕΝΙΑ, ΚΡΗΤΗ, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Α΄. Ἡ προσωπικὴ πολιτικὴ τοῦ Σουλτάνου Ἀβδούλ Χαμίτ Β΄. — Β΄. Αἱ ἐν Ἀρμενίᾳ σφαγαί. — Γ΄. Τὰ ἐν Κρήτῃ συμβάντα καὶ ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος (1895 — 1897). — Δ΄. Τὸ Μακεδονικὸν Ζήτημα κατὰ τὸ 1898 » 304

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄.

ΕΝ ΑΣΙΑ. — ΑΓΓΛΟΙ ΚΑΙ ΡΩΣΣΟΙ

Α΄. Τὸ Ὀροπέδιον τοῦ Ἰράν. — Β΄. Ἀγγλία καὶ Ῥωσσία ἐν Ἀσίᾳ. — Γ΄. Ἡ κατὰ τὸ 1840 — 1841 Κρίσις. — Δ΄. Ἡ μεγάλη προσπάθεια τῶν Ῥώσσων. — Ε΄. Ἡ κατάστασις ἐν ἔτει 1898 » 366

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄.

ΕΝ ΑΦΡΙΚΗ. — ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ ΝΕΙΛΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΟΥ ΝΙΓΗΡΟΣ

Α΄. Ὁ Ἰσλαμισμὸς ἐν Ἀφρικῇ. — Β΄. Ἡ Αἴγυπτος ἀπὸ τοῦ 1850. — Γ΄. Ὁ ἐν Σουδάν πόλεμος. — Δ΄. Ἡ Αἰθιοπία καὶ οἱ Ἴταλοί. — Ε΄. Οἱ Γάλλοι ἐν τῇ Δυτικῇ Ἀφρικῇ. — Σ΄. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐν τῇ Κοιλιάδι τοῦ Νείλου » 407

ΕΠΙΛΟΓΟΣ — Α΄. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἰσλαμοῦ — Β΄. Ἀκραιότης καὶ Μεταρρυθμίσις τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. — Γ΄. Ῥώσσοι καὶ Γάλλοι

